


# Şifa Bahçesi

Muhammed b. Mahmûd b. Hacı eş-Şirvânî

I. CİLT

Tahkik ve Çeviri

Prof. Dr. Muammer Sarıkaya - Doç. Dr. Celal Turgut Koç

ORMAN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI

| | |
|---|---|
| *Tarih ve Tıp Serisi* | : 1 |
| *Kitabın Adı* | : ŞİFA BAHÇESİ (Ravḍatü'l-'ıṭr) I. Cilt |
| *Müellifi* | : Muhammed b. Mahmûd b. Hacı eş-Şirvânî |
| *Özgün Dili* | : Arapça |
| *Tahkik ve Çeviri* | : Prof. Dr. Muammer Sarıkaya / Doç. Dr. Celal Turgut Koç |
| *Editör* | : Doç. Dr. Celal Turgut Koç |
| *Katkıda Bulunanlar* | : Bekir Karacabey (Orman Genel Müdürü)<br>Özgür Balcı (Ekosistem Hizmetleri Dairesi Başkanı)<br>Prof. Dr. Zeki Aytaç / Prof. Dr. Eyyüp Tanrıverdi<br>Prof. Dr. İlkay Erdoğan Orhan / Prof. Dr. Ayten Altıntaş<br>Prof. Dr. İbrahim Kunt / Doc. Dr. Üzeyir Çağlar<br>Dr. Öğr. Üyesi Meral Büyükyazıcı<br>Dr. Öğr. Üyesi Asem Hamdy Ahmed Abdelghany<br>Öğr. Gör. Hayrullah Çetinkaya<br>Ar. Gör. Yağmur Noyan Yağmur / Ali Canbulat |
| *Arşiv Kayıt* | : 195ODÜ224701 |
| *Yapım* | : siyahlimon İletişim & danışmanlık Aydın Baran |
| *Mizanpaj* | : DİZGİMİZANPAJ.COM |
| *Baskı* | : 1 |
| *Baskı ve Cilt* | : **Merkez Repro Basım Yayın Ltd. Şti.** *(Sertifika No: 52517)*<br>Devrez Sk. No:1/B iskitler / Ankara<br>+905336526643 |
| *Baskı Miktarı* | : 1000 |

**KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI**
**Library of Congress A CIP Catalog Record**

*Muhammed b. Mahmûd b. Hacı eş-Şirvânî*

*Şifa Bahçesi (Ravdatü'l-'ıṭr) I. Cilt*

1. Tıp, 2. Eczacılık, 3. Botanik

ISBN: 978-625-8451-22-1 (1.c)
ISBN Takım Numarası : 978-625-8451-21-4 (Tk)

**Copyright © Orman Genel Müdürlüğü. Her hakkı mahfuzdur.**

Bütün yayın hakları *Orman Genel Müdürlüğü'ne* aittir. Müdürlüğün izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

***Bu kitapta yer alan tarif ve formüllerin uygulanması halinde ortaya çıkması muhtemel olumsuzluklardan yayıncı ve çevirmenlerin her hangi bir sorumluluğu yoktur. Doktor gözetimi altında kullanılması tavsiye edilir.***

**T. C. Orman Genel Müdürlüğü**
Beştepe Mahallesi Söğütözü Caddesi No:8/1 06560 Yenimahalle / Ankara
Tel.: 0312 296 40 00
ogm@ogm.hs01.kep.tr
www.ogm.gov.tr




# Şifa Bahçesi

Muhammed b. Mahmûd b. Hacı eş-Şirvânî

Tahkik ve Çeviri

Prof. Dr. Muammer Sarıkaya - Doç. Dr. Celal Turgut Koç

# TAKDİM

İnsanın varoluş yolculuğu biri ruh ve diğeri beden olan iki kanadın üzerinde ilerler. Bu iki kanat ahenk içinde olduğu sürece, yeryüzündeki misyonumuzun ve bizlere bahşedilmiş potansiyelin özüne vakıf olabiliriz.

Ruh ve beden arasındaki dengeyi ve uzlaşmayı sağlayan bilimler vardır. Dini ilimler (ilmü'l-edyân) insanın kendisi, yaratıcısı ve çevresiyle ilişkilerini düzenlerken, beden ve ruh sağlığı tıp ilminin (ilmü'l-ebdân) alanıdır. Bu iki alan, hayattaki denge ve ölçünün sağlanması için birbiriyle alışveriş halindedir. Zira beden sağlıklı olduğunda ruh, ruh sağlıklı olduğunda beden sağlıklı olur. Dolayısıyla sağlık, insanlığın her dönem en çok önem atfettiği, üzerinde titizlikle durduğu bir konu olmuştur. İnsan sağlığına hizmet etme idealiyle, tarih boyunca tıp, eczacılık ve botanik alanlarında nice eser yazılmıştır.

Maalesef ki, birbirinden kıymetli bu eserlerin kimi günümüze ulaşmadı. Yeteri kadar çevirinin yapılmaması, bize tarihin her döneminden eşsiz bilgiler taşıyan bu kitapları sessizliğe gömdü. Hâlihazırda, çevirilerle gün yüzüne çıkacak, keşfedilmeyi bekleyen engin bir hazine olduğunu görüyoruz.

*Ravḍatü'l-'Itr* (Şifa Bahçesi) kitabı, bu hazineden çıkan eşsiz eserlerden birisi. Beylikler dönemi sonu ve Osmanlı Devletinin kuruluş dönemine ait gizli kalmış bu önemli eserin Türkçe'ye kazandırılacağını öğrendiğimde, büyük memnuniyet duydum.

Muhammed b. Mahmûd Hacı eş-Şirvânî tarafından Arapça yazılan eserin, akademisyenlerimizin rehberliği ve kurumlarımızın öncülüğünde, Türkçeye çevrilerek yayınlanmasının, tıp tarihi literatürüne ve geleneksel tıbbımıza paha biçilmez bir katkı olacağına inanıyorum. Şifa Bahçesi, oldukça zengin bir içeriğe sahiptir.

Bu eserde; formüllere katılan bitkisel, hayvanî ve mineral basit ilaç maddelerinin ayıklanma, yakılma, yıkanarak temizlendikten sonra çözdürülme yöntemlerinin tanıtıldığı giriş bölümü ve ardından gelen 44 bölümde yaklaşık 1000 bitkisel ürün, 250 hayvansal ürün ve 250 mineral kullanılarak

oluşturulan, geleneksel tıpta ve tedavide kullanılan 2150 civarında ilaç formülü yer alıyor. Bu kadim bilgilerin güncel bilimsel çalışmaların süzgecinden geçerek bugünlere taşınmasını çok kıymetli bir çaba olarak görüyorum.

Yaklaşık altı asır öncesinin insan sağlığına adanmış güzide çalışmalarını gün yüzüne çıkarmadaki büyük gayretleri için Tarım ve Orman Bakanlığımız ile Orman Genel Müdürlüğümüzü kutluyor, eserin araştırmacılara ve okurlarına faydalı olmasını diliyorum.

**Emine ERDOĞAN**
**Cumhurbaşkanı Eşi**

# SUNUŞ

İnsanlık tarihi boyunca nesilden nesile büyüyerek gelen ve çok kıymetli bir miras olarak aktarılan en önemli evrensel değerlerden birisi hiç kuşkusuz bilimdir. Kültür ve medeniyeti besleyen ilim ve bilim, aynı zamanda devletlerin bekasını da güvence altına alan vazgeçilmez iki unsurdur. Aralarındaki bu sıkı ilişkiden dolayıdır ki bilimsel gelişmişliğin ve kültürel zenginliğin en büyük destekçisi ve koruyucusu devletler olmuştur.

Bunun en güzel örneğini Büyük Selçuklu Devletinde müşahede etmekteyiz. Devletin yükseliş dönemlerinde farklı coğrafyalardan birçok tabip akın akın Anadolu'ya gelmiş, birçok önemli tıp eserleri kaleme alınmış, Dâruş-şifâ ve Bîmâristân adıyla o günün imkanlarına göre tam teşekküllü hastaneler kurulmuştur.

Diğer yandan Anadolu Beylikleri döneminde ise bilim ve sanat ancak Anadolu beylerinin himayelerinde az da olsa varlığını devam ettirebilmiştir. Beylerin ilme ve ilim adamlarına verdiği değerin ünü sınırları aşarak, İslâm coğrafyasının birçok yerinden farklı branşlarda ilim adamlarının Anadolu'ya yönelmesini sağlamıştır. Osmanlının ilk medresesi olan İznik Medresesi'nin açılışıyla başlayan süreçte tıp ve beşerî bilimler eğitimi veren ihtisas medreselerinin açılmasıyla, teorik ve pratik tıp eğitimi tekrar eski kurumsal kimliğini kazanmıştır.

Beylikler döneminde, başta saray hekimliği olmak üzere koruyucu hekimliğin, alternatif tıbbın ve halk tabipliğinin özel bir yeri vardır. Yine bu dönemlerde doktorlukla eczacılığı birlikte yürüten, hastasına reçete edeceği ilacı da kendisi üreten tabiplerin ihtiyacı olan bitkisel, hayvansal veya mineral ilaç maddelerinin toplanması ve bulunamayanların da başka yerlerden getirtilmesi sosyo-ekonomik bir sektör haline gelmiştir.

Resmi dil ve iletişim dilinin Türkçe, ilim dilinin Arapça olduğu Beylikler döneminde Beyler, Türkçe eser yazımını teşvik etmiş, kendilerine takdim edilen Arapça eserleri yazarlarının Türkçeye çevirmesini talep etmişlerdir. Tıp ilminin Türkçe bir görünüme kavuşmasını sağlayan bu

duruma rağmen bazı bilim insanları, Arapça yazma geleneğini devam ettirmişlerdir. Bu kişilerden biri olan ve neredeyse bütün eserleri tıp ve eczacılıkla ilgili olan Şirvânî, İbn Sînā tıbbının Anadolu'daki en önemli temsilcisi olarak Menteşeoğulları ve Germiyanoğulları Beylerinin hizmetinde bulunduktan sonra Bursa'ya gelip Osmanlı Sultanlarının himayesinde çalışmalarına devam etmiştir.

Yayımladığımız bu *Ravḍatü'l-'ıṭr* adlı Şirvanî'nin eseri başta olmak üzere, yazdığı eserlerinin, dönemin tıp ve eczacılık terminolojisi ve literatürünü aktarması, güncelliğini kaybetmiş kimi bilgileri ayıklamak suretiyle daha önce kaleme alınmış tıp eserlerinin, adeta süzülmüş birer özeti olması ve en önemlisi de yazıldığı dönemde Anadolu'da kullanılan tedavi yöntemleri ile eczacılık alanında kullanılan şifalı bitki, mineral ve hayvansal ürünlerle ilgili yazılı bir kanıt olması bakımından çok kıymetli olduğunu düşünüyorum. Alternatif tıbbın yeniden gündeme geldiği günümüzde, bu eserin Türkçe çevirisiyle birlikte Arapça metninin de yayımlanmasının, tıp ve eczacılık alanlarının yanı sıra medeniyet tarihimize de çok önemli katkılar sunacağına inanıyorum.

Sayın Cumhurbaşkanımızın saygıdeğer eşleri Sayın Emine ERDOĞAN Hanımefendinin öneri ve teşvikleri neticesinde, Orman Genel Müdürlüğümüz tarafından bu eserin Arapça metninin ortaya konulup ardından günümüz Türkçesine çevrilmesi suretiyle bilim dünyasına ve ülkemiz kültürel mirasına kazandırılmasının tüm insanlığa faydalı olması temennilerimle, emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

**Prof. Dr. Vahit KİRİŞCİ**
**Tarım ve Orman Bakanı**

# TEŞEKKÜR

Dünyada ve ülkemizdeki doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde gelecek nesillere aktarılabilmesi ilim ve bilimin ışığında mümkün olabilmektedir. İlim ve bilim bir ülkenin, bir kültürün gelişimini ve kalkınmasını sağlayan en önemli unsurdur. Kadim medeniyetler, tarih boyunca her zaman ilim ve bilime önem vermiş, medeniyetin en temel unsurlarına sahip olabilmek için çaba göstermişlerdir.

Bizler; ilim ve bilim insanlarına değer veren bir geçmişi olan ve geleceği aydınlık bir kültürün mensuplarıyız. Bugün kendi savunma sistemlerini, otomobilini ve aşısını üreten nadir ülkeler arasında yer almamız, sahip olduğumuz kadim devlet ve kültür mirasıyla mümkün olmaktadır.

Dünya bilimine bir katkı olarak; geçmişte yazılan ve insanlığın faydasına sunulan bilgi hazinelerinden birisini, tarihin tozlu raflarından indirerek, özverili bir çalışmayla, günümüz teknoloji ve imkanlarıyla yeniden insanlığın faydasına sunan akademisyenlerimiz, Prof. Dr. Muammer SARIKAYA ve Doç. Dr. Celal Turgut KOÇ ile desteklerini hiçbir zaman bizlerden esirgemeyen, Tarım ve Orman Bakanımız Sayın Prof. Dr. Vahit KİRİŞCİ'ye şükranlarımı arz ediyorum.

Bu eserin kısa sürede hazırlanmasında gayret gösteren, Ekosistem Hizmetleri Dairesi Başkanlığımız ile Dış İlişkiler Eğitim ve Araştırma Dairesi Başkanlığımıza da ayrıca teşekkür ediyorum.

Tarihimizin, kadim tıbbımızın ve yazılı kültürümüzün binlerce eşsiz eserinden biri olan bu yazma eserin, günümüz Türkçesine çevirisi ve Arapça orijinal metniyle birlikte baskısının ülkemize ve tüm insanlığa faydalı olması dileklerimle…

**Bekir KARACABEY**
**Orman Genel Müdürü**

# ÖNSÖZ

Hz. Peygamberin sağlığı "İnsanların birçoğunun değerini takdir etmede aldandığı iki nimetten" biri olarak nitelemesi ve Müslümanlara "hastalandıkları zaman tedavi olmayı" emretmesi Müslüman tabipleri tıpla ilgili eser yazmaya iten sebeplerin başında gelmektedir. Başlangıçta bireysel bir çaba olarak ortaya çıkan tabiplik, Emevîler devrinde ilk hastanelerin kurulmasıyla kurumsallaşmış ve temasa geçilen yabancı dil ve kültürlerdeki tıp kitapları Arapçaya çevrilmesiyle önemli bir atılım yaşanmıştır. Latince tıp kitaplarının Süryanice ve Farsça gibi bir ara dil üzerinden veya direkt olarak Arapçaya çevrilmesiyle Tıp ilmi İslâmî bir karakter kazanmaya başlamıştır. Ne var ki Bağdat Beytülhikme'sinde ilk eserleri çeviren ve aynı samanda iyi birer doktor olup, daha sonra tıp kitapları yazanların bir çoğu gayri müslim idiler. Felsefe ve hikmet ilimlerinin bir alt bölümü olarak Hipokrat (m. ö. 377) tarafından kurulduğu kabul edilen ve Galen (m.s. 2. Yüzyıl) tarafından geliştirilen tıp ilmi Ebû Bekir er-Rāzī (ö. 925), Fârâbî (ö. 950), İbn Sînâ (ö. 1037) ve Bîrûnî (ö. 1061) gibi Müslüman tabipler tarafından yazılan eserlerle İslâmî bir hüviyete bürünmüş ve bu alanda Yahûdî ve Süryânî tabiplerin tıp alanında uzun bir süre devam eden otoritesi sona ermiştir. Özellikle İbn Sînā kaleme aldığı *el-Ḳānūn fi'ṭ-ṭıbb* adlı eseriyle bir ekol olmuş, eseri İslâm coğrafyasında ve Batı'da tıbbın temel başvuru eserlerinden birisi olmuştur.

İbn Sînâ ekolünün Anadolu'ya taşınması Büyük Selçuklu Devletinin yıkılarak yerine Anadolu Beyliklerinin kurulduğu döneme rastlar. Bu dönemde Anadolu'da temel dini eğitimlerini tamamladıktan sonra dînî ve beşerî ilimlerde uzmanlaşmak için Kahire ve Şam gibi merkezlere giden başta Hekim Hacı Paşa ve Hekim Bereket gibi tabipler eğitimlerini tamamlayarak Anadolu'ya döndüklerinde Türkmen beyliklerinin himayesinde Arapça tıp kitapları kaleme almışlardır. Hekim Bereket XIII. Yüzyılın ikinci yarısında kaleme aldığı *Tuḥfe-i Mübārizī* ve *Lübānü'n-nüḫāb* adlı eserleriyle *el-Ḳānūn*'un bazı bölümlerini özetlemiş, Hekim Hacı Paşa (ö. 1424) ise *Şifā'u'l-esḳām ve devā'u'l-ālām* ile *Münteḫab-ı Şifā'* adlı eserlerini yazmıştır.

Yazın dili olarak Türkçe'nin kullanımını teşvik ve tıp alanında yazılan ve çevrilen eserleri takdir ve taltif etmede Aydınoğulları ve Germiyanoğulları Beylikleri özel bir yere sahiptir. Hükümdarlar ve devlet ricaline takdim edilen Türkçe ve Arapça tıp kitaplarından Osmanlı Devletinin de saray tabipliğine ve halk tabipliğine özel bir önem verdiği anlaşılmaktadır. Aydınoğlu Umur Bey (1340-1348) adına yapılan *Müfredāt-ı İbn Bayṭār* çevirisi, İshāḳ b. Murād'ın 1390 yılında Türkçe telif ettiği *Edviye-i müfrede* adlı eser, Ali Çelebi b. Şerif tarafından yazılan *Yadigār-ı İbn-i Şerîf* adlı eser, Eşref b. Muhammed'in 1460'da yazdığı *Ḫazā'inü's-se'aādāt* adlı eseri, Ali b. Abbās el-Mecūsī'nin *Kāmilü'ṣ-ṣınā'ati'ṭ-ṭıbbiyye* adlı eserinin bir bölümünün *Kāmilü'ṣ-ṣınā'a* adıyla adı bilinmeyen bir mütercim tarafından Türkçeye yapılan çevirisi, Hekim Hacı Paşa ve Seyyid Şerîf el-Cürcānī ile birlikte Mısır'da öğrenim gören şair Ahmedî'nin *Tervīḥu'l-ervāḥ* adıyla kaleme aldığı on bin beyitlik manzum eseri Türkçe yazılan tıp kitapları arasında isimleri ilk anda akla gelen eserlerdir. Beylikler döneminde Arapça tıp kitaplarının yazımının az da olsa devam ettiği de görülür. Abdürreşīd b. Salih el-Baküvi (ö. 1403?)'nin *el-Kāfī fi'l-edviye* adlı eseri ile çevirisini yaptığımız eş-Şirvānī'nin *Ravḍatü'l-'uṭr* adlı eseri Arapça olarak kaleme alınmış, ancak yazarları veya bir başkası tarafından Türkçeye çevrilmemiştir.

Kesin olmamakla birlikte XV. Yüzyıl ortalarında vefat ettiği düşünülen Muhammed b. Mahmûd Hacı eş-Şirvānī, hac dönüşü Kahire'de bir süre kalıp aldığı tıp eğitimi ve Anadolu'da tıpkı usta-çırak ilişkisi gibi maiyetinde bulunduğu tabiplerden aldığı bilgi ve tecrübe ile Anadolu'da İbn Sînā ekolünün en önemli temsilcisidir. Kitabı *Ravḍatu'l-'uṭr*'da başta İbn Sînā'nın *el-Ḳānūn*'u olmak üzere, Necību'd-dīn es-Semerḳandī'nin *el-Ḥāvī*, İbn Cezle'nin *Minhācü'l-beyan*, İbnü'd-Dükkān'ın *Minhācü'd-dükkān* ve Harzemşāhī'nin Farsça kaleme aldığı *ez-Ẕeḫīre* adlı eseri gibi bir çok eserin âdeta bir özetidir.

*Ravḍatü'l-'uṭr*'ın bilimsel değeri konusunda değerlendirme yapmayı, yargıda bulunmayı tıp ve eczacılık uzmanlarına bırakıyoruz. Ancak *Ravḍatü'l-'uṭr*'ın kaynakları bölümünde görüleceği gibi eş-Şirvānī'nin eserlerinden yararlandığı, görüşlerine başvurduğu tabip ve yazarların isimlerini açıkça söylemesi onun bilimsel etik kurallarına son derece bağlı bir yazar olduğunun bir kanıtıdır. Yine alıntıladığı ilaç formüllerinde şarap, domuz ürünleri, eti yenilmeyen hayvanlara ait ilaç maddeleri ve kimi formüllerdeki hayvan dışkıları gibi İslâm'a aykırı olan maddeleri değiştirme yoluna gitmemesi, kimi zaman bunların helal olan alternatiflerini sun-

ması onun alıntı yaptığı kaynaklara sadakatinin ve İslâmî bir hassasiyete sahip olduğunun göstergesidir. eş-Şirvānī daha önce yazılan kitaplardan sadece nakilde bulunmakla yetinmemiş, kendi bilgi, gözlem ve deneyimlerini de eserine eklemiştir.

*Ravḍatü'l-'ıṭr* 10 fasıldan oluşan uzun bir mukaddime ile 44 bâbdan oluşmaktadır. Mukaddimede tıp etiği, eczacılığa ve doktorluğa başlama usulü, basit ilaç maddelerinin hazırlanması ve denenmesi, ilaç maddelerinin yakılması, kavrulması ve yıkanarak kullanıma elverişli hâle getirilmesi, temel ilaç maddelerinin alfabetik olarak tanıtılması, bu maddeler bulunmadığında alternatiflerinin neler olduğunun açıklanması ile ölçü ve tartı birimleri ele alınmıştır. Devamında yer alan 44 bâbda ise şuruplardan nektarlara, konsantre meyve sularının hazırlanışından macunlara, rahatlatıcı ilaçlardan panzehirlere, sindirimi kolaylaştıran ilaçlardan lavmanlara, merhemlerden perhiz yemeklerine, gargaralardan göz, burun ve diş ilaçlarına geleneksel tıbbın ve halk tababetinin bütün bölümlerine ait tanım ve ilaç maddelerinin (*edviye müfrede*) tarifine ek olarak yaklaşık 2150 formül (*edviye mürekkebe*) yer almaktadır.

*Ravḍatü'l-'ıṭr*'ın yazıldığı dönem itibariyle Türkçe yazılan veya Türkçeye çevrilen tıp eserleri ile ilgili Tarih ve Eski Türk Edebiyatı araştırmacıları tarafından transkribe metin, faksimile baskı, karşılaştırmalı metin, dil incelemesi, söz varlığı, sözlüğünün hazırlanması ve içerik analizi olarak bir çok çalışma yapılmışken, Arapça yazılan *Ravḍatü'l-'ıṭr* hakkında bir birine yakın birkaç paragraflık değerlendirme yazısı dışında ciddi bir araştırmanın yapılmaması büyük bir eksikliktir. Arapça edisyonlu metin ile günümüz Türkçesine çevirisinden ibaret olan bu çalışmamızın geleneksel tıp ve halk tababeti alanındaki büyük bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz. Ayrıca kitapta yer alan Latince, Farsça, Arapça, Rumca, Berberice, İbranice, Süryanice, Hintçe ve Çince dillerindeki bitkisel, hayvani ve mineral ilaç maddelerinin Türkçe isimlerinin ve bilimsel adlarının tespiti açısından araştırmacılara yol göstereceğini düşünüyoruz.

Bu çalışmamızın kültür tarihimize önemli bir katkı, sağlığını korumak isteyenlere bir rehber ve sağlığını kaybedenlere bir şifa vesilesi olması dileğiyle…

**Prof. Dr. Muammer Sarıkaya**
**Doç. Dr. Celal Turgut Koç**

# İÇİNDEKİLER


Takdim ..... v

Sunuş ..... vii

Teşekkür ..... ix

Önsöz ..... xi

Muhammed b. Mahmūd b. Hacı eş-Şirvānī (1375-1450) ..... xxxv
Eserleri ..... xxxviii
Muhammed b. Mahmûd b. Hacı eş-Şirvānī Bibliyografyası ..... xliv
Ravḍatü'l-'Iṭr'da Şirvānī'nin Kaynakları ..... l
Ravḍatü'l-'Iṭr'ın Yazma Nüshaları ..... liv
Tahkikte Kullanılan Nüshalar ..... lxii

Transkripsiyon Alfabesi ..... lxiv

**Mukaddime ..... 22**

**Birinci Fasıl ..... 24**
Bu Yüce Sanatla Kendisini Donatması İçin Yeni Başlayana Gereken Şeyler, Allah Korkusu ve İnsanlardan Utanmanın Açıklaması Hakkındadır ..... 24

**İkinci Fasıl ..... 28**
Kendisini Bu Sanatla Donatmaya Elverişli Hale Getirdikten Sonra Nasıl Başlayacağının Açıklaması Hakkındadır ..... 28

**Üçüncü Fasıl ..... 40**
Basit İlaçların Hazırlanmasının Beyanına Dairdir ..... 40

**Dördüncü Fasıl ..... 50**
İlaçların Denenmesi, İlaçların Onlar Mı Yoksa Başkaları Mı Olduğu, Sahte Olup Olmadıkları, İlaçların İyi Olup Olmadıkları Hakkındadır ..... 50
1. Bakır Sülfat ..... 50
2. Denenen İlaçlardan Birisi Misktir ..... 52
3. Civet Miski ..... 54
4. Ham Amber ..... 54
5. Macun Hâlindeki İlaçlar Dövülerek Sınanır ..... 54
6. Kâfurun Sınanması ..... 56
7. Lacivert Taşı: *Lapis Lazuli* ..... 56

8. Ermeni Taşı: *Lapis Arminium* ..... 58
9. Hint Kırmızı Çiçekli Kırlangıç Otu ..... 58
10. Katran Köpüğü Bitkisi ..... 58
11. Zerdeçal ..... 60
12. Afyon ..... 60
13. Beyaz Biber ..... 60
14. Mahmude Otu ..... 60
15. Pamuk Otu/Laden Yağı ..... 62
16. Bakır Pası ..... 62
17. Beyaz Kurşun ..... 62
18. Akasya Ağacının Yaprağı ve Meyvesinin Zamkı ..... 62
19. Kunduz Testisi ..... 64
20. Mallo Ağacı Tohumu ..... 64
21. Eritilmiş Altın Köpüğünün Tortusu ..... 64
22. Zamk/Reçine ..... 64
23. Kehribar Zamkı ..... 66
24. Tatula Kozağı ..... 66
25. Işkın ..... 66
26. Kara Türbüt Otu/Siyah Termiye ..... 68
27. Küsküt/Gelin Saçı ..... 68
28. Hıyarşenber/Eşek Hıyarı ..... 68
29. Mısır Kudret Helvası ..... 70
30. Sarı Sabır ..... 70

**Beşinci Fasıl ..... 72**
Basit İlaçların Yakılması ve Kızartılması/Kavrulması Hakkındadır ..... 72
1. Mercan Kökü, Mercan Kehribar ve Benzeri Taşlardan Elde Edilen İlaçların Yakılma Şekli ..... 74
2. Kayşur Taşının Yakılması ..... 74
3. Kurşunun Yakılması ..... 76
4. Bakırın Yakılması ..... 76
5. Yanmış Bakırın Faydaları Şunlardır ..... 78
6. Bakır Pasının Yıkanması ..... 78
7. Altın Gümüş Köpüğünün Yıkanması ..... 78
8. Kalay Kurşun Karışımının (Kurşun Oksit) Yakılması ..... 80
9. Eretria Kili ve Benzeri Bütün Killerin Yakılması ..... 80
10. İpeğin Yakılması ..... 82
11. Brokoli Mercanının Yakılması ..... 82
12. Zeytin Yaprağının Yakılması ..... 82
13. Yünün Yakılması ..... 84
14. Kırmız Böceğinin Yakılması ..... 84
15. Akgünlük Ağacının Zamkının Yakılması ..... 84
16. Akrebin Yakılması ..... 86
17. Yengecin Yakılması ..... 88
18. Sarı Zacın Yakılması ..... 88
19. Beyaz Kurşunun Yakılması ..... 90
20. Arsenik/Zırnık'ın Izgara Edilmesi ..... 90
21. Bakır Sülfatın Izgara Edilmesi ..... 90

**Altıncı Fasıl** ..... **92**
Yakılan ve Yakılmayan İlaçların Yıkanması Beyanındadır ..... 92
1. Bakır Sülfatın Yıkanması ve Sahtesi İle Gerçeğinin Birbirinden Ayırt Edilmesi ..... 94
2. Bakır Talaşının Yıkanması ..... 96
3. Yakılmış ve Yakılmamış Altın/Gümüş Köpüğünün Yüzeyindeki Tortunun Yıkanması . 96
4. Kırmızı Cıva Sülfürün Yıkanması ..... 98
5. Brokoli Mercanının Yıkanması ..... 98
6. Lak Ağacının Yıkanması ..... 98
7. Yakılmış Yün Külünün Yıkanması ..... 100
8. Yakılmış Eretria Kilinin Yıkanması ..... 100
9. Balmumunun Yıkanması ve Beyazlatılması ..... 100
10. Sarı Sabır Bitkisinin Hindiba Suyu İle Yıkanması ..... 102
11. Lacivert Taşı ve Ermeni Taşının Yıkanması ve Su İle Ayıklanması ..... 102
12. Yanmış Kurşunun Yıkanması ve Beyazlatılması ..... 106
13. Misk Kokusunun İçerisine Bir Şey Karıştırılmadan Elde Edilmesi ..... 110

**Yedinci Fasıl** ..... **112**
Madenī, Bitkisel Veya Hayvanī Bazı İlaçların Yapımı ve Çözdürülmesi Hakkındadır ..... 112
1. Bakır Pasının Yapılması ..... 114
2. Bakır Pası Bakır Sülfat İle Karıştırılarak Sahtesi Yapılır ..... 116
3. Kırmızı Cıva Sülfürün Yapılması ..... 118
4. Nemḳūlus ve Bisodyum Denilen Bakır Sülfatın Yapılışı ..... 118
5. Nişasta Yapımı ..... 120
6. Bütün Çeşitleriyle Çividin Yapılması ..... 122
7. İncinin Çözdürülmesi ..... 122
8. Bakır Havanda Koyulaşana Kadar Dövülen Çocuk İdrarı ..... 122
9. Sükk ..... 124
10. Sükkü'l-Misk Yapımına Gelince ..... 124
11. Suya Misk Katılması (Sükkü'l-Mā') ..... 126
12. İşkembelere Misk Katılması (Sükkü'l-Ekrāş) ..... 126

**Sekizinci Fasıl** ..... **128**
Alfabetik Olarak İlaç İsimlerinin Açıklaması Hakkındadır. ..... 128
Elif (ا) Harfi ..... 128
B (ب) Harfi ..... 146
T (ت) Harfi ..... 154
S̲ (ث) Harfi ..... 156
C (ج) Harfi ..... 158
Ḥ (ح) Harfi ..... 164
Ḫ (خ) Harfi ..... 178
D (د) Harfi ..... 186
Ẕ (ذ) Harfi ..... 192
R (ر) Harfi ..... 194
Z (ز) Harfi ..... 200
S (س) Harfi ..... 210
Ş (ش) Harfi ..... 220
Ṣ (ص) Harfi ..... 228

Ḍ (ض) Harfi ..... 236
Ṭ (ط) Harfi ..... 238
Ẓ (ظ) Harfi ..... 250
‘Ayn (ع) Harfi ..... 250
Ġ (غ) Harfi ..... 268
F (ف) Harfi ..... 270
Ḳ (ق) Harfi ..... 282
K (ك) Harfi ..... 306
L (ل) Harfi ..... 316
M (م) Harfi ..... 320
N (ن) Harfi ..... 330
H (ه) Harfi ..... 334
V (و) Harfi ..... 338
Lāmelif (لا) Harfi ..... 342
Y (ي) Harfi ..... 344

**Dokuzuncu Fasıl ..... 350**

İlaç Yapımında İhtiyaç Anında Hemen Bulunması Mümkün Olmayan İlaç Maddelerinin Alternatifleri ..... 350
Elif (أ) Harfi ..... 350
B (ب) Harfi ..... 356
T (ت) Harfi ..... 360
S̲ (ث) Harfi ..... 362
C (ج) Harfi ..... 364
Ḥ (ح) Harfi ..... 366
Ḫ (خ) Harfi ..... 370
D (د) Harfi ..... 372
Ẕ (ذ) Harfi ..... 376
R (ر) Harfi ..... 376
Z (ز) Harfi ..... 378
S (س) Harfi ..... 380
Ş (ش) Harfi ..... 382
Ṣ (ص) Harfi ..... 382
Ḍ (ض) Harfi ..... 384
Ṭ (ط) Harfi ..... 384
‘Ayn (ع) Harfi ..... 384
Ġ (غ) Harfi ..... 386
F (ف) Harfi ..... 388
Ḳ (ق) Harfi ..... 390
K (ك) Harfi ..... 392
L (ل) Harfi ..... 394
M (م) Harfi ..... 396
N (ن) Harfi ..... 398
H (ه) Harfi ..... 400
V (و) Harfi ..... 400
Y (ي) Harfi ..... 402

**Onuncu Fasıl** ..... **404**
Ağırlıkların ve Ölçülerin Tanımı Hakkındadır ..... 404
Elif (أ) Harfi ..... 404
B (ب) Harfi ..... 406
T (ت) Harfi ..... 408
S̲ (ث) Harfi ..... 408
C (ج) Harfi ..... 408
Ḥ (ح) Harfi ..... 410
Ḫ (خ) Harfi ..... 410
D (د) Harfi ..... 412
R (ر) Harfi ..... 412
S (س) Harfi ..... 414
Ṣ (ص) Harfi ..... 414
Ḍ (ض) Harfi ..... 414
Ṭ (ط) Harfi ..... 414
‘Ayn (ع) Harfi ..... 416
F (ف) Harfi ..... 416
Ḳ (ق) Harfi ..... 416
K (ك) Harfi ..... 418
M (م) Harfi ..... 418
N (ن) Harfi ..... 420
H (ه) Harfi ..... 422

**Birinci Bāb** ..... **424**
Şuruplar ve Bunların Faydaları, Gülsuyu İle Karıştırılmaları, Pişirilmeleri, İçilecek Miktarları, Saklanmaları ve Ömürleri Hakkındadır. ..... 424

**Birinci Fasıl** ..... **424**
Eczacının Şekerin Elde Edilmesi, Şurupların Pişirilmesi ve Saklanması Konularında Uyduğu Zaman Basiretli Olacağı Kuralların Açıklaması Hakkındadır ..... 424

**İkinci Fasıl** ..... **440**
Daha Önce Söylediklerimiz Hariç Şurupların Yapımı, Faydaları ve İçilecek Miktarları Hakkındadır. ..... 440
1. Taze Menekşe Şurubu ..... 440
2. İbnü’t-Tilmīz̲’in Tekrar Kaynatılan Menekşe Şurubu ..... 442
3. Kuru Menekşe Çiçeğinden Tekrar Şurup Yapılması ..... 442
4. Kuru Menekşe Çiçeğinden Yapılan Menekşe Şurubu ..... 444
5. Nilüfer Şurubu ..... 444
6. Limon Şurubu ..... 446
7. Ayvalı, Misk Katılmış Limon Şurubu ..... 448
8. Turunç Şurubu ..... 450
9. Ağaç Kavunu Ekşisi Şurubu ..... 450
10. Ağaç Kavunu Ekşisi Şurubu ..... 452
11. Ağaç Kavunu Yaprağı Şurubu ..... 452
12. Işkın Şurubu ..... 452
13. Işkın Şurubu ..... 452

14. Üzüm Şırası (Müselles Şurubu) ..... 454
15. Ayva Şurubu ..... 454
16. Sade Ayva Şurubu ..... 456
17. Meycūş Şurubu ..... 456
18. Ayva Şurubu ..... 458
19. Elma Şurubu ..... 458
20. Erik Şurubu ..... 460
21. Erik Şurubu ..... 462
22. Nane Şurubu ..... 462
23. Armut Şurubu ..... 464
24. Koruk Şurubu ..... 464
25. Ḫandīḳūn Şurubu ..... 464
26. Amber Şurubu ..... 466
27. Misk Şurubu ..... 466
28. Sümbül Şurubu ..... 468
29. Andız Otu Şurubu ..... 468
30. Öncekilerin "Tanrı Şurubu" ve "Sevinç Şurubu" Adını Verdikleri Andız Otu Şurubu ..... 470
31. Andız Otu Şurubu ..... 470
32. Meyve Şurubu ..... 472
33. Emlec/Bektaşi Üzümü Şurubu ..... 474
34. Üzüm Şurubu ..... 474
35. Pelin/Sarı Yavşan Otu Şurubu ..... 474
36. Pelin/Sarı Yavşan Otu Şurubu ..... 476
37. Öncekilerin Sarı Yavşan Otu Şurubu ..... 478
38. Öncekilerin Pelin/Sarı Yavşan Otu Şurubu Yapımı ..... 480
39. Öncekilere Ait Başka Bir Pelin/Sarı Yavşan Otu Şurubu Tarifi ..... 480
40. Süsen Şurubu ..... 482
41. Meyve Şurubu ..... 484
42. Meyve Şurubu ..... 484
43. Öd Ağacı Şurubu ..... 484
44. Öd Ağacı Şurubu ..... 484
45. Küsküt Şurubu ..... 486
46. Hodan/Sığır Dili Şurubu ..... 486
47. Gül Şurubu ..... 488
48. Gül Şurubu ) ..... 490
49. İpek Şurubu ..... 492
50. Ferahlatıcı Soğuk Şurup ..... 492
51. Ferahlık Veren Bir Şurup ..... 494
52. Ferahlatıcı Ilıman Bir Şurup ..... 496
53. Hodan/Sığır Dili Bitkisi Şurubu ..... 496
54. Yoğun Gazların Sebep Olduğu Aşırı Hıçkırığı Kesen Şurup ..... 496
55. Balgam Kusmayı ve Bulantıyı Kesen Şurup ..... 496
56. Nar Şurubu ..... 498
57. Nar Şurubu ..... 498
58. Tatlı Nar Şurubu ..... 498
59. Ekşi Nar Şurubu ..... 500

60. Naneli Ekşi ve Tatlı Nar Şurubu ..... 500
61. Safra ve Diğer Karışımlar Sebebiyle Oluşan Kusmayı Kesen Şurup ..... 500
62. Kusturucu Şurup ..... 500
63. Demokritos Şurubu ..... 502
64. Zufaotu Şurubu ..... 502
65. Zufa Otu Şurubu ..... 502
66. Hindiba Şurubu ..... 504
67. İşlemden Geçirilmiş Hindiba Kökü Kabuğu Şurubu ..... 504
68. İbnü'l-Beyān'ın Dīnārī Şurubu ..... 506
69. Dīnārī Şurubu ..... 506
70. Dīnārī Şurubu ..... 508
71. Dīnārī Şurubu ..... 508
72. Dīnārī Şurubu ..... 510
73. Düstūru'l-Bīmāristān Adlı Eserden Dīnārī Şurubu Tarifi ..... 510
74. Sade Işkın Şurubu ..... 510
75. İşlemlerden Geçirilmiş Bal Şurubu ..... 512
76. Bal Şurubu ..... 512
77. Vücutta Özellikle De Karında Soğuk Su Toplamasına İyi Gelen Şurup ..... 512
78. Karasafra ve Balgamı Ortadan Kaldıran, Astıma İyi Gelen Şurup ..... 514
79. Benlieğrelti Otu Şurubu ..... 514
80. Benlieğrelti Otu Şurubu ..... 514
81. Benlieğrelti Otu Şurubu ..... 516
82. Sade Benlieğrelti Otu Şurubu ..... 516
83. Türbüt Otu Şurubu ..... 518
84. Hurma Koruğu Şurubu ..... 518
85. Mersin Meyvesi Şurubu ..... 518
86. Beyaz Sandal Ağacı Şurubu ..... 520
87. Sandal Ağacı Şurubu ..... 520
88. Sandal Ağacı Şurubu ..... 520
89. Beyaz ve Kırmızı Sandal Ağacı Şurubu ..... 522
90. Holaren Şurubu ..... 522
91. Mührüsüleyman Şurubu ..... 522
92. Mührüsüleyman Şurubu ..... 524
93. Kuşkonmaz Şurubu ..... 524
94. Çobançökerten Şurubu ..... 524
95. Üzüm Şurubu ..... 526
96. Üzüm Şurubu ..... 526
97. İncir Şurubu ..... 528
98. İncir Şurubu ..... 528
99. İncir Şurubu ..... 530
100. Havuç Şurubu ..... 530
101. Helile Otu Şurubu ..... 530
102. Ateşli Eklemlere Faydalı Bir Şurup ..... 532
103. Ḥanẓal (Acıkarpuz) Şurubu ..... 532
104. Keder Şurubu ..... 534
105. Keder Şurubu ..... 534

106. Meyve Şurubu ..... 536
107. Sade Şahtere Otu Şurubu ..... 536
108. İşlemlerden Geçirilmiş Şahtere Otu Şurubu ..... 536
109. Demir Pası Şurubu ..... 538
110. Erik Şurubu ..... 540
111. Hint Hurması Şurubu ..... 540
112. Karabaş Otu Şurubu ..... 540
113. Fesleğen Şurubu ..... 542
114. Hastalık Hastalığı/Evham Şurubu ..... 542
115. Kumörümcekotu (‘Unṣul) Şurubu ..... 542
116. İşlemlerden Geçirilmiş Şurup ..... 544
117. Karaderme Şurubu ..... 544
118. Gelincik Şurubu ..... 546
119. Gelincik Şurubu ..... 546
120. Zufaotu Şurubu ..... 548
121. İlaçların Özü Yani Her Türlü Kan Tükürmeye Faydalı Olan Şurup ..... 548
122. Meyankökü Şurubu ..... 550
123. Sade Meyan Kökü Şurubu ..... 550
124. Sarhoşluk/Zihin Bulanıklığına Karşı Faydalı Şurup ..... 552
125. Kaynamış Üzüm Şırası Şurubu ..... 552

**İkinci Bab ..... 554**

Sirkeli Bal/Şeker Karışımları Hakkındadır ..... 554
1. Sirkeli Nar Şurubu ..... 554
2. Isıtıcı Sirkeli Tohum Şurubu ..... 556
3. Sirkeli Kumörümcekotu Şurubu ..... 556
4. Sirkeli Tohum Şurubu ..... 558
5. Sirkeli Kirkat (Mezeryon) Şurubu ..... 558
6. Sirkeli Işkın Tohumu Şurubu ..... 558
7. Balgamı Sürdüren Sirkeli Bir Şurup ..... 560
8. Isıtıcı ve Soğutucu Olmayan Normal Bir Sirkeli Şurup ..... 560
9. İshal Yapan Sirkeli Bir Şurup ..... 560
10. Kara Safrayı Sürdüren Sirkeli Şurup ..... 562
11. Sirkeli Tohum Şurubu ..... 562
12. Sirkeli Tohum Şurubu ..... 564
13. Sirkeli Kök Şurubu ..... 564
14. Sirkeli Nar Şurubu ..... 566
15. Çiçek Hastalığı Geçirmekte Olanlara Faydalı Sirkeli Bir Şurup ..... 566
16. Sirkeli Hindiba Şurubu ..... 566
17. Sirkeli Ayva Şurubu ..... 568
18. Sirkeli Sade Şeker Şurubu ..... 568
19. Sirkeli Bal Şurubu ..... 570
20. Sirkeli Tohum Şurubu ..... 570
21. Sirkeli Kumörümcekotu Şurubu ..... 570
22. Kumörümcekotu Sirkesinin Yapımı ..... 572
23. Sirkeli Işkın Şurubu ..... 572
24. Isıtıcı ve Soğutucu Olmayan Sirkeli Bir Tohum Şurubu ..... 572

**Üçüncü Bab** ..... **576**
Konsantre Meyve Suları Hakkındadır ..... 576
1. Erik Suyu Konsantresi ..... 578
2. Nar Suyu Konsantresi ..... 578
3. Işkın Suyu Konsantresi ..... 578
4. Ayva Suyu Konsantresi ..... 578
5. Mersin Ağacı Meyvesi Konsantresi ..... 580
6. Elma Suyu Konsantresi ..... 580
7. Gelincik Suyu Konsantresi ..... 580
8. Aroma ve Tat Veren Bitkilerle Yapılan Gelincik Konsantresi ..... 582
9. Dut Suyu Konsantresi ..... 582
10. Ceviz Kabukları Suyunun Konsantresi ..... 584
11. Koruk Suyu Konsantresi ..... 584
12. Ağaç Kavunu Suyu Konsantresi ..... 584
13. Dut Suyu Konsantresi ..... 586
14. Kadıntuzluğu Suyu Konsantresi ..... 586
15. Limon Suyu Konsantresi ..... 586
16. Mürdüm Eriği Suyu Konsantresi ..... 586
17. Meyve Suyu Konsantreleri ..... 586

**Dördüncü Bab** ..... **590**
Reçeller/Marmelatlar Hakkındadır ..... 590
1. Sarımsak Reçeli ..... 590
2. Bal İle Terbiye Edilmiş Gül Reçeli Olarak Bilinen Şekerli Gül Reçeli ..... 592
3. Ballı Gül Reçeli ..... 592
4. Menekşe Reçeli ..... 592
5. Elma Reçeli ..... 594
6. Ayva Reçeli ..... 594
7. Erik Reçeli ..... 594
8. Kuru Erik Reçeli ..... 596
9. Yaş Hurma Reçeli ..... 596
10. Badem Reçeli ..... 596
11. Helile Otu Reçeli ..... 598
12. Zencefil Reçeli ..... 598
13. Ağaç Kavunu Reçeli ..... 600
14. İyi Bir Ceviz Reçeli ..... 600
15. Kuşkonmaz Reçeli ..... 600
16. Ceviz Reçeli ..... 600

**Beşinci Bab** ..... **604**
Yalanarak Alınan İlaçlar (Pastiller) Hakkındadır ..... 604
1. Gelincik Pastili ..... 604
2. Rezene Pastili ..... 604
3. İyi Bir Pastil ..... 606
4. Kumzambağı Pastili ..... 606
5. Yellimağacı Meyvesi Pastili ..... 606
6. Aşırı Öksürüğe Faydalı Bir Pastil ..... 606

7. Aşırı Öksürüğe Faydalı Bir Pastil ..... 606
8. Yellimağacı Meyvesi Pastili ..... 608
9. Çocuk Pastili ..... 608
10. Badem Pastili ..... 610
11. Çocuklar İçin Matḫīsā (Badem) Pastili ..... 610
12. Bebek ve Çocuklar İçin Badem Pastili ..... 610
13. Sakız Ağacı Meyvesi Pastili ..... 610
14. Sarımsak Pastili ..... 612
15. Çelimsiz ve Zayıf Düşmüş Veremlilere Faydalı Bir Pastil ..... 612
16. Gelincik Pastili ..... 612
17. Bambu Kökü Tozu Pastili ..... 614
18. Keten Tohumu Pastili ..... 614
19. Pamuk Tohumu Pastili ..... 614
20. Pamuk Tohumu Pastili ..... 616
21. Lahana Pastili ..... 616
22. Lahana Pastili ..... 616
23. Zufaotu Pastili ..... 618
24. İncir Pastili ..... 618
25. Pastillerin Özü ..... 620
26. Soğutucu Bir Pastil ..... 620
27. Hıyarşenber Pastili ..... 622
28. Kasnı Pastili ..... 622
29. Çam Fıstığı Pastili ..... 622
30. Verem Hastalarına Faydalı Bir Pastil ..... 624
31. Akciğer ve Göğüsteki Yaralar İçin Denenmiş Bir Pastil ..... 624
32. Boy Tohumu Pastili ..... 626
33. Tere Otu Pastili ..... 626
34. Pastil ..... 626
35. Gelincik Pastili ..... 626
36. Zufa Otu Pastili ..... 628
37. Diğer Bir Zufa Otu Pastili ..... 628
38. Zufa Otu Pastili ..... 628
39. Akciğer Yaralarına, Ateşe ve Sertliğe Faydalı Bir Pastil ..... 630
40. Boy Tohumu Pastili ..... 630
41. Meyan Kökü Konsantresi Pastili ..... 630
42. Badem Pastili ..... 630

**Altıncı Bab ..... 634**

Şekerli Sebze ve Meyve Özleri Hakkındadır ..... 634
1. Şerbet ..... 634
2. Şerbet ..... 634
3. Şerbet ..... 636
4. Şerbet ..... 636
5. Şerbet ..... 636
6. Şerbet ..... 636
7. Şerbet ..... 638
8. Şerbet ..... 638

9. Şerbet ..... 638
10. Şerbet ..... 638
11. Şerbet ..... 638
12. Şerbet ..... 640
13. Şerbet ..... 640
14. Şerbet ..... 640
15. Aynı Şerbetin Başka Bir Tarifi ..... 640
16. Şerbet ..... 640
17. Aynı Şerbetin Başka Bir Tarifi ..... 640
18. Aynı Şerbetin Başka Bir Tarifi ..... 642
19. Şerbet ..... 642
20. Aynı Şerbetin Başka Bir Tarifi ..... 642
21. Şerbet ..... 642
22. Şerbet ..... 642
23. Şerbet ..... 642
24. Şerbet ..... 642
25. Şerbet ..... 644
26. Şerbet ..... 644
27. Şerbet ..... 644
28. Şerbet ..... 644
29. Şerbet ..... 646
30. Şerbet ..... 646
31. Sabahları İçilen Şerbet ..... 646
32. Şerbet ..... 646
33. Şerbet ..... 646
34. Şerbet ..... 646
35. Şerbet ..... 648
36. Şerbet ..... 648
37. Şerbet ..... 648
38. Şerbet ..... 648
39. Şerbet ..... 648
40. Şerbet ..... 650
41. Şerbet ..... 650
42. Şerbet ..... 650
43. Şerbet ..... 650
44. Şerbet ..... 650
45. Şerbet ..... 650
46. Şerbet ..... 652
47. Şerbet ..... 652
48. Şerbet ..... 652
49. Şerbet ..... 652
50. Şerbet ..... 652
51. Şerbet ..... 652
52. Şerbet ..... 654
53. Şerbet ..... 654
54. Şerbet ..... 654
55. Şerbet ..... 654

Yedinci Bāb ..... 656
Macunlar Hakkındadır ..... 656
1. Misk Macunu ..... 660
2. Hurmalı Macun ..... 662
3. Fendādīḳūn Macunu ..... 662
4. Nilüfer Macunu ..... 664
5. Kök Macunu ..... 664
6. Hint Tuzu Macunu ..... 664
7. Karabaş Otu Macunu ..... 666
8. Biber Macunu ..... 666
9. Mür Reçinesi Macunu ..... 666
10. Tohum Macunu ..... 668
11. Feyḳarā Macunu Katılan Misk Macunu ..... 668
12. Yabani Nane Macunu ..... 668
13. Bir Diğer Yabani Nane Macunu ..... 670
14. Karaciğerinde Rutubet Olana Faydalı Bir Macun ..... 670
15. Zerdeçal Macunu ..... 670
16. Şeker Macunu ..... 672
17. Lak Ağacı Macunu ..... 672
18. Küçük Deva Macunu ..... 672
19. Macun ..... 674
20. Andız Otu Macunu ..... 674
21. Kafa Macunu ..... 674
22. Dalak Macunu ..... 676
23. Macun ..... 676
24. Gül İlacı Olarak Bilinen Macun ..... 678
25. Bademli Macun ..... 678
26. Bir Başka Bademli Macun ..... 678
27. İshal Yapıcı Ayvalı Macun ..... 678
28. İshal Yapıcı Hurmalı Macun ..... 680
29. Macun ..... 680
30. Hint Türbüt Otu Macunu ..... 680
31. Kasnı Macunu ..... 682
32. Fīrūz-Nūş Macunu ..... 682
33. Defne Ağacı Meyvesi Macunu ..... 682
34. İshal Yapıcı Bir Macun ..... 684
35. Macun ..... 684
36. Sık Tuvalete Gidip Gelenler İçin Macun ..... 684
37. Kuru Üzüm Macunu ..... 686
38. Devm Ağacı Meyvesi Macunu ..... 688
39. Yahudi Taşı Macunu ..... 688
40. Kafa Macunu ..... 688
41. Demir Pası Macunu ..... 690
42. Demir Pası Macunu ..... 690
43. Çam Fıstığı Macunu ..... 690
44. Macun ..... 692

45. Güveyfeneri Macunu ..... 692
46. İdrarı Tutan Macun ..... 692
47. Ilıman Bir Macun ..... 694
48. Macun ..... 694
49. Macun ..... 694
50. Macun ..... 696
51. Macun ..... 696
52. Filozof Macunu ..... 696
53. İnci Macunu ..... 698
54. Çekirdek İçleri Macunu ..... 700
55. İbnü'ş-Şaġīr Macunu ..... 700
56. Macun ..... 702
57. Macun ..... 702
58. Ateşli Eklem Ağrılarına İyi Gelen Macun ..... 702
59. Uyuşturarak Ağrıyı Dindiren Macun ..... 704
60. Ateşli Eklem Ağrıları ve Gut Hastalığına Karşı Yaḥyā b. Ḫālid'in Denenmiş Macunu . 704
61. Hürmüs Macunu ..... 704
62. Gut Hastalığına ve Kara Safralı Eklem Ağrılarına İyi Gelen Macun ..... 706
63. Balgamlı Eklem Ağrılarına İyi Gelen Macun ..... 706
64. İshal Yaparak Bağırsakları Temizleyen, Ağırlıkları ve Koyu Balgamları Çıkartan Macun ... 706
65. Yaḥyā b. Ḫālid'in İlacı ..... 706
66. Balgamlı Gut Hastalığına İyi Gelen Macun ..... 708
67. Balgamlı Gut Hastalığına İyi Gelen Macun ..... 708
68. Balgamlı Gut Hastalığına İyi Gelen Macun ..... 708
69. Baldırgan Zamkı Macunu ..... 708
70. Büyük Seczenyā Macunu ..... 710
71. Alaca Hastalığı Macunu ..... 710
72. Alaca, Cilt Lekesi, Cüzzam ve Fil Hastalığı Gibi Balgamlı ve Kara Safralı Hastalıklara İyi Gelen Macun ..... 712
73. Kuru Üzüm Macunu ..... 712
74. Ebū 'Alī B. Sīnā'nın Formülü Olan İnek Yağı Macunu ..... 712
75. Koma/Derin Uykusu ve Karaciğer Tümörü Olanlara İyi Gelen Macun ..... 714
76. Unutkanlığı Gideren, Hafızayı Geri Getiren Macun ..... 714
77. Hafızayı Arttıran ve Beyinde Balgam Birikmesine Engel Olan Macun ..... 714
78. Unutkanlığa Çok İyi Gelen Akgünlük Macunu ..... 716
79. Küçük Belādür (Kaju) Macunu ..... 716
80. Galen'e Ait Kaju Macunu ..... 716
81. Hz. Süleyman'ın Belādür Macunu ..... 718
82. Basit Bir Macun ..... 718
83. Sara Hastalığına İyi Gelen Baldırgan Ağacı Macunu ..... 718
84. Balgamlı ve Kara Safralı Sara Hastalığına Hemen İyi Gelen Macun ..... 720
85. Eski Bir Macun ..... 720
86. Sara Hastalığına Faydalı Başarı Macunu ..... 720
87. Sezar Macunu ..... 722
88. Ilıman Bir Macun ..... 722
89. Dildeki Gevşekliği/Sarkmayı Gideren İlaç ..... 722

90. Macun ... 724
91. Astım Macunu ... 724
92. Ateşli ve Sarı Safralı Kalp Çarpıntısına İyi Gelen İlaç ... 724
93. Soğuk Kalp Ağrılarına İyi Gelen Tatlı Misk Macunu ... 726
94. Rutubetli Olduğunda Kalbin Kötü Mizacına ve Çarpıntısına İyi Gelen Macun ... 726

**Sekizinci Bab ... 728**
Kalbi ve Bedeni Rahatlatan İlaçlar Hakkındadır ... 728
1. Rahatlatıcı Ilıman İnci İlacı ... 728
2. Rahatlatıcı Yakut İlacı ... 730
3. Rahatlatıcı Gül İlacı ... 730
4. Sıcak Kalbe İyi Gelen Rahatlatıcı Soğuk İlaç ... 732
5. Rahatlatıcı Kehribar İlacı ... 732
6. Rahatlatıcı Hint Defneyaprağı İlacı ... 732
7. Rahatlatıcı İlaç ... 734
8. Rahatlatıcı İlaç ... 734
9. Rahatlatıcı İlaç ... 734
10. Rahatlatıcı İlaç ... 734
11. Rahatlatıcı Kara Topalak İlacı ... 736
12. Tatlı Misk İlacı ... 736
13. Acı Misk İlacı ... 738
14. Tatlı Misk Macunu ... 738
15. İyileştirici ve Rahatlatıcı Yakut İlacı ... 738
16. Rahatlatıcı Soğuk Yakut İlacı ... 740
17. İbn Sînâ'nın Rahatlatıcı Yakut İlacı ... 742
18. Nûş-Dârû Olarak Bilinen Rahatlatıcı İlaç ... 742
19. Rahatlatıcı Sıcak İlaç ... 744
20. Rahatlatıcı Diğer Bir Sıcak İlaç ... 744
21. Rahatlatıcı Kündür İlacı ... 744
22. Güçlü Bir Rahatlatıcı İlaç ... 746
23. Balgamlı Melankoliye İyi Gelen Rahatlatıcı İlaç ... 746
24. Doğal Safra Yanmasından Kaynaklanan Melankoliye İyi Gelen Rahatlatıcı İlaç ... 748
25. Tatlı Misk İlacı ... 748
26. Sıcak Kalbe İyi Gelen Rahatlatıcı İlaç ... 748
27. Soğuk Mizaç Bozukluğuna Karşı Faydalı Rahatlatıcı İlaç ... 750
28. Soğutucu ve Rahatlatıcı Macun ... 750
29. Rahatlatıcı Ilıman Bir İlaç ... 750
30. Rahatlatıcı Soğuk Yakut İlacı ... 752
31. Rahatlatıcı İlaç ... 754
32. Yabanilik, Zehirlenme ve Yırtıcı Isırmalarına Karşı Yararlı Tatlı Misk İlacı ... 754
33. Midede Sindirilen Şeylerin Soğuk Olmasından Kaynaklanan Kalp Çarpıntısına İyi Gelen Rahatlatıcı İlaç ... 754

**Dokuzuncu Bāb ... 756**
Uyuşturucu/Ağrı Kesici İlaçlar Hakkındadır ... 756
1. Felûniyâ Rûmî ... 756
2. Felûniyâ Fârisî ... 756

3. Felūniyā ..... 758
4. İshal Yapmayan, Dahası Ağrıyı Dindiren, Ağır Gazları Boşaltan Felūniyā ..... 758
5. İlāvūs Rahatsızlığına İyi Gelen Felūniyā ..... 758
6. Berşa'īsā ..... 760
7. Berşa'īsā ..... 760
8. Büyük Berşa'īsā ..... 762
9. Ban İlacı ..... 768
10. Misbaḥī Ağrı Kesicisi ..... 770
11. Diğer Bir Misbahī Ağrı Kesicisi ..... 770

**Onuncu Bab ..... 772**
Sindirimi Kolaylaştıran İlaçlar ..... 772
1. Sindirimi Kolaylaştırıcı Öd İlacı ..... 774
2. Sindirimi Kolaylaştırıcı Amber İlacı ..... 774
3. Sindirimi Kolaylaştırıcı Şeker İlacı ..... 774
4. Sindirimi Kolaylaştırıcı Sakız Ağacı Reçinesi ..... 774
5. Sindirimi Kolaylaştırıcı Misk İlacı ..... 776
6. Sindirimi Kolaylaştırıcı Kâfur İlacı ..... 776
7. Kisra'nın Yaptığı Sindirimi Kolaylaştırıcı İlaç ..... 776
8. Sindirimi Kolaylaştırıcı Öd İlacı ..... 778
9. Sindirimi Kolaylaştırıcı Kâfur İlacı ..... 778
10. Sindirimi Kolaylaştırıcı Hint İlacı ..... 780
11. Sindirimi Kolaylaştırıcı Ilıman Öd İlacı ..... 780
12. İbnu'l-Müdevver'in Sindirimi Kolaylaştırıcı İlacı ..... 780
13. Sindirimi Kolaylaştırıcı Akgünlük İlacı ..... 782
14. Sindirimi Kolaylaştırıcı Akgünlük İlacı ..... 782
15. Sindirimi Kolaylaştırıcı Öd İlacı ..... 782
16. Sindirimi Kolaylaştırıcı Amber İlacı ..... 784
17. Sindirimi Kolaylaştırıcı Tohum İlacı ..... 786
18. Sindirimi Kolaylaştırıcı Misk Katılmış Ayva İlacı ..... 786
19. Sindirimi Kolaylaştırıcı Demir Pası İlacı ..... 786
20. Sindirimi Kolaylaştırıcı Havlıcan İlacı ..... 788
21. Sindirimi Kolaylaştırıcı Psikopos İlacı ..... 790
22. Diğer Bir Sindirimi Kolaylaştırıcı Psikopos İlacı ..... 790
23. Sindirimi Kolaylaştırıcı Ilıman Bir İlaç ..... 790
24. Sindirimi Kolaylaştırıcı Büyük Papaz İlacı ..... 792
25. Sindirimi Kolaylaştırıcı Şehriyārān İlacı ..... 792
26. Sindirimi Kolaylaştırıcı Ağaç Kavunu İlacı ..... 794
27. Sindirimi Kolaylaştırıcı Baldırgan İlacı ..... 794
28. Sindirimi Kolaylaştırıcı Kuru Hurmalı İlaç ..... 794
29. Sindirimi Kolaylaştırıcı İshal Yapıcı Ayva İlacı ..... 796
30. Sindirimi Kolaylaştırıcı İncir İlacı ..... 796
31. Sindirimi Kolaylaştırıcı Türbüt Otu İlacı ..... 796
32. Sindirimi Kolaylaştırıcı Kimyon İlacı ..... 798
33. Sindirimi Kolaylaştırıcı Diğer Bir Kâfur İlacı ..... 798
34. Sindirimi Kolaylaştırıcı Zencefil İlacı ..... 800
35. Sindirimi Kolaylaştırıcı Mersin Ağacı İlacı ..... 800

36. Sindirimi Kolaylaştırıcı Küçük Ḫūzistan İlacı ..... 800
37. Sindirimi Kolaylaştırıcı Sumak İlacı ..... 802
38. Sindirimi Kolaylaştırıcı Bambu Ağacı Tozu İlacı ..... 802
39. Diğer Bir Bambu Ağacı Tozu İlacı ..... 802
40. Sindirimi Kolaylaştırıcı Sakız Ağacı Yaş Meyvesi İlacı ..... 802
41. Sindirimi Kolaylaştırıcı Küçük Hindistan Cevizi Kabuğu İlacı ..... 804
42. Sindirimi Kolaylaştırıcı Makliyāsā İlacı ..... 804
43. Kilo Aldıran, Basurlara İyi Gelen, Sindirimi Kolaylaştıran ve Cinsel Gücü Arttıran İlaç ..... 804
44. Sindirimi Kolaylaştırıcı Çin Tarçını İlacı ..... 806
45. Sindirimi Kolaylaştırıcı Ḫazā'inī İlacı ..... 806
46. Sindirimi Kolaylaştırıcı Havuç İlacı ..... 808
47. Sindirimi Kolaylaştırıcı Su Vereli İlacı ..... 808
48. Sindirimi Kolaylaştırıcı Müsebbiḥī İlacı ..... 810
49. Sindirimi Kolaylaştırıcı Bencenūş İlacı ..... 810
50. Sindirimi Kolaylaştırıcı Galen İlacı ..... 812
51. Sindirimi Kolaylaştırıcı Hāşimī İlacı ..... 812
52. Sindirimi Kolaylaştırıcı Ağaç Kavunu Kabuğu İlacı ..... 812
53. Soğuk Tabiatlı Mideye İyi Gelen Sindirimi Kolaylaştırıcı İlaç ..... 814

**On Birinci Bab ..... 816**
Serumlar-Panzehirler ..... 816
1. Azre Panzehri ..... 816
2. Ebū Alī İbn Sīnā Panzehri ..... 818
3. Sekizler Panzehri ..... 818
4. Dörtler Panzehri ..... 820
5. Zehirlere Karşı Etkili Panzehir ..... 820
6. Mesrūdītūs Panzehri ..... 820
7. En Yararlı Panzehir ..... 824
8. Büyük İlaç ..... 824
9. Fārūḳ Panzehri ..... 826
10. Fārūḳ Panzehrinin Karışım Nitelikleri ..... 828
11. Kumörümcek Otu Tabletinin Yapımı ..... 834
12. Diğer Bir Kumörümcek Otu Tableti ..... 834
13. Karamuk Tabletinin Yapımı ..... 834
14. Diğer Karamuk Tableti ..... 834
15. Engerek Tableti ..... 836

**On İkinci Bab ..... 840**
Müshiller ..... 840
1. Lūgaziyā Müshili ..... 840
2. Feyḳarā Müshili ..... 840
3. Hafīf Bir Müshil ..... 840
4. Feyḳarā Müshili ..... 842
5. Galen Müshili ..... 842
6. Lūgāziyā Müshili ..... 842
7. Rūfus Müshili ..... 844
8. Erkeġānis Müshili ..... 846

**On Üçüncü Bab** ..... **848**
Sindirim ve Boşaltım Sistemi Rahatsızlıkları İçin Kullanılan Macunlar ..... 848
1. Tabiatı Yumuşatan, Mideyi Safra ve Balgamdan Temizleyen Iṭrīfīl ..... 848
2. İnce Bağırsakta Bulunan Kabak Çekirdeği Şeklindeki Kurtlara Karşı Kullanılan Iṭrīfīl ..... 848
3. Basurlara Karşı Etkili Devm Ağacı Iṭrīfīl ..... 850
4. İnci Sedefi Iṭrīfīli ..... 850
5. Küçük Iṭrīfīl ..... 850
6. Büyük Iṭrīfīl ..... 852
7. Difteri ve Sıraca Hastalığına İyi Gelen Besleyici Iṭrīfīli ..... 852
8. Iṭrīfīl ..... 852
9. Şahtere Otu Iṭrīfīli ..... 854
10. Muhtasar Iṭrīfīl ..... 854
11. Küsküt Iṭrīfīli ..... 854
12. Kişniş Iṭrīfīli ..... 854
13. Hindiba Iṭrīfīli ..... 856
14. Obsesyon, Bipolar Bozukluk ve Melankoliye Karşı Etkili Iṭrīfīl ..... 856
15. Normal Bir Iṭrīfīl ..... 856
16. Mūsā Iṭrīfīli ..... 858
17. Büyük Iṭrīfīl ..... 858
18. Büyük Iṭrīfīl ..... 860

**On Dördüncü Bab** ..... **862**
Haplar Hakkındadır ..... 862
1. Çekirdek İçlerinden Oluşan Haplar ..... 862
2. Türbüt Otu Hapı ..... 864
3. Sütleğen Hapı ..... 864
4. Mezeryon Hapı ..... 864
5. Övülen Hap ..... 866
6. Hap ..... 866
7. Karında Su Birikmesine İyi Gelen Hap ..... 866
8. Feylāgrāvus Hapı ..... 868
9. Karında Su Birikmesine Karşı Etkili Hap ..... 868
10. Sarılık ve Ateşli Karaciğer Ağrılarına Karşı Etkili Koyun Otu Hapı ..... 868
11. Hap ..... 868
12. Mübarek Hap ..... 868
13. Mide Ağrıları İçin Büyük Usṭumāḥīḳūn Hapı ..... 868
14. Mide Ağrıları İçin Usṭumāḥīḳūn Hapı ..... 870
15. Diğer Bir Usṭumāḥīḳūn Hapı ..... 870
16. Buhtīşū' Hapı ..... 870
17. Lacivert Taşı Hapı ..... 872
18. Kasnı Hapı ..... 872
19. Kuluncu Çözen Dışkı Hapı ..... 872
20. Sütleğen Hapı ..... 872
21. Şapur'un Kasnı Hapı ..... 872
22. Selām Hapı ..... 874
23. Kurtcuk Hapı ..... 874
24. Kurtçukları ve İnce Bağırsakta Kabak Çekirdeği Şeklindeki Kurtları Öldüren Hap ..... 874

25. İbn Serāpiyon'un Kurtçukları Öldüren Hapı ..... 876
26. Hap ..... 876
27. Hap ..... 876
28. Kanamaları Önleyen Hap ..... 878
29. İbn Serapiyūn'a Ait Mazı Hapı ..... 878
30. Hap ..... 878
31. Şāpūr'a Ait Kokulu Servi Hapı ..... 878
32. Kan Değişimi Hapı ..... 878
33. Mizacı Tutan ve Kan Değişimini Önleyen Hap ..... 880
34. Devm Ağacı Hapı ..... 880
35. Basurlara İyi Gelen, Karnı Yumuşatan Devm Ağacı Hapı ..... 880
36. Basur Kanamasını Önleyen Diğer Bir Devm Ağacı Hapı ..... 880
37. Demir Pası Hapı ..... 880
38. Sürekli Kanayan Basurlara İyi Gelen Hap ..... 882
39. Kanayan Basurlar İçin Diğer Bir Hap ..... 882
40. İdrar Yanmasına Karşı Etkili Tohum İçleri Hapı ..... 882
41. Tohum İçleri Hapı ..... 884
42. Hap ..... 884
43. Yalancı Gebelik Hapı ..... 884
44. Kanamalı Fil Hastalığına Karşı Etkili Hap ..... 886
45. Şiddetli Eklem Ağrılarına Karşı Açık Bir Etkisi Olan Hap ..... 886
46. Eklem Ağrıları İçin Başka Bir Hap ..... 886
47. Safrayı ve Akıcı Olan Atıkları Söktüren Hap ..... 886
48. Etkisi Denenmiş Bir Hap ..... 888
49. Eklem Ağrıları İçin Denenmiş Bir Hap ..... 888
50. Acı Çiğdem Hapı ..... 888
51. Soğuk Hap ..... 888
52. Şiddetli Eklem Ağrılarına Karşı Çok Etkili Hap ..... 890
53. İyi ve Tercih Edilen Bir Hap ..... 890
54. Balgamı Güçlü Bir Şekilde Söken Hap ..... 890
55. Çok Etkili Bir Hap ..... 890
56. Güçlü Bir Hap ..... 892
57. Sabır Otu Hapı ..... 892
58. Büyük Acı Çiğdem Hapı ..... 892
59. Acı Çiğdem Hapı ..... 894
60. Acı Çiğdem Hapı ..... 894
61. Acı Çiğdem Hapı ..... 894
62. Kasnı Hapı ..... 894
63. Muḳīm Er-Rūmī'ye Nispet Edilen Eklem Hapı ..... 896
64. Balgamlı Eklem Ağrılarına ve İlerlemiş Gut Hastalığına İyi Gelen Hap ..... 896
65. Zirkele Hapı ..... 896
66. Zirkele Hapı ..... 898
67. Hezār-Ceşān Olarak Bilinen Şeytan Şalgamı Hapı ..... 898
68. Kara Safrayı Söktüren Hap ..... 898
69. Büyük Zirkele Hapı ..... 900
70. Küçük Zirkele Hapı ..... 900

71. Gut Hastalığı İçin Denenmiş Hap ..... 900
72. Şapur'a Nispet Edilen Gut Hastalığı Hapı ..... 902
73. Gut Hastalığına İyi Gelen Hap ..... 902
74. Gut Hastalığı Ağrılarını Hemen Dindiren Hap ..... 902
75. Koyun Otu Hapı ..... 902
76. Sıraca Hastalığı Hapı ..... 902
77. Hap ..... 904
78. Kaşıntı ve Uyuza İyi Gelen Sabır Otu Hapı ..... 904
79. İbnu'l-Hāris Hapı ..... 904
80. Lepra/Cüzzam Hapı ..... 906
81. Sabır Otu Hapı ..... 906
82. İshal Yapıcı Hap ..... 906
83. Galen Hapı ..... 908
84. Yolculuğu Hazırlayan Hap ..... 908
85. Sarı Safrayı Söktüren Hap ..... 908
86. Kokulu Servi Hapı ..... 910
87. İbn Zekeriyyā'nın Ḳūḳiyā Macunu Hapı ..... 910
88. Şebyār (Sabır Otu) Hapı ..... 912
89. Akıntılı Soğuk Baş Ağrısına Karşı Etkili Sabır Otu Hapı ..... 912
90. Kronik Öksürüğe Karşı Etkili Hap ..... 912
91. Öksürüğe ve Tüberküloz Hastalarına İyi Gelen Hap ..... 914
92. Kronik Öksürüğe İyi Gelen Hap ..... 914
93. Kronik Öksürüğe Karşı Etkili Hap ..... 914
94. Öksürüğe, Dank Humması ve Tüberküloz Hastalarına İyi Gelen Hap ..... 916
95. Göğsü Temizleyen Katran Köpüğü Bitkisi Hapı ..... 916
96. Dil Altına Konulan Hap ..... 916
97. Hap ..... 916
98. Hap ..... 918
99. Midesine Sarı Safra Akan Hastalara Yararlı Denenmiş Hap ..... 918
100. Öksürük Hapı ..... 918
101. Hap ..... 920
102. Hap ..... 920
103. Sütleğen Hapı ..... 920
104. Hap ..... 920
105. Altın Hapı ..... 922
106. Hap ..... 922
107. Başı ve Beyni Temizleyen Hap ..... 922
108. Mideyi ve Beyni Rutubetli Karışımlardan Temizleyen Hap ..... 922
109. Hap ..... 924
110. Başı ve Mideyi Temizleyen Hap ..... 924
111. Seher Uykusu Ağırlığına Karşı Çok Etkili Hap ..... 924
112. Karabaş Otu Hapı ..... 924
113. Balgamlı Melankoli Hastalarına İyi Gelen Hap ..... 926
114. Sedef Hastalığına Karşı Etkili Hap ..... 926
115. Hap ..... 926
116. Epilepsi Hapı ..... 928

117. Epilepsiye Karşı Etkili Hap ..... 928
118. Sabır Otu Hapı ..... 928
119. Ayı Rezenesi Hapı ..... 928
120. Bedeni Kötü Kokanlara İyi Gelen Hap ..... 930
121. Balgamlı Karışımları ve Ham Atıkları Söktüren Başka Bir Hap ..... 930
122. Neft Hapı ..... 930
123. Sütleğen Hapı ..... 932
124. Yüz Felci Hapı ..... 932
125. El ve Ayaklarda Oluşan Titremeye ve Kasılmaya İyi Gelen Hap ..... 934
126. Güçlü Müshil Hap ..... 934
127. Akşam Hapı ..... 934
128. Ağız Kokusunu Güzelleştiren Hap ..... 934
129. Mide Hararetinden Kaynaklanan Gazlara Karşı Etkili Hap ..... 936
130. Ağızda Tutulunca Mide Hararetinden Kaynaklanan Ağız Kokusunu Güzelleştiren Hap ..... 936
131. Ağız Kokusunu Güzelleştiren Hazmettirici Hap ..... 936
132. Ağız Kokusunu Güzelleştiren, Kötü Kokulu Gazları Ağızdan Uzaklaştıran Hap ..... 938
133. Hap ..... 938
134. İnatçı Gece Öksürüğüne İyi Gelen Hap ..... 938
135. Öksürüğe İyi Gelen Ayı Rezenesi Hapı ..... 938
136. Öksürük Hapı ..... 940
137. Ödemli Öksürüğe İyi Gelen Hap ..... 940

# MUHAMMED b. MAHMŪD b. HACI eş-ŞİRVĀNĪ (1375-1450)[1]

Nisbesinden Şirvan'da doğduğu veya oradan gelerek Anadolu'ya yerleşmiş bir aileye mensup olduğu anlaşılmaktadır. II. Murad devri hekimlerinden olup genç yaşta Anadolu'ya göç ederek önce tıp tahsili yapmış ardından tabiplikle meşgul olmuştur. Biyografisini veren kaynaklar Şirvan'ın Buhara yakınlarında olduğunu yazsa da doğrusu Azerbaycan sınırları içinde, Kafkasya'nın doğusunda, Hazar Denizi kıyısına yakın bir şehirdir. Bir taraftan da tıp ilminde Arapça ve Osmanlıca eserler vermiştir.

Şirvānī'nin kaynaklardaki ikinci nisbesi olarak adı geçen Kostantīnī ismi, onun bir süreliğine de olsa İstanbul'da ikamet ettiğini göstermektedir. Bu dönemde henüz İstanbul fethedilmemişti. Şirvānī'nin İstanbul'da Latince ve Rumcayı öğrenmiş olması, ayrıca tıp eğitimi de almış olması kuvvetle muhtemeldir; çünkü *Ravḍatü'l-'ıtr* ve diğer tıpla ilgili eserlerinde bitki ve ilaç maddelerinden bahsederken bunların Latince ve Rumca isimlerini de vermektedir. Daha sonra Anadolu Türk beyliklerinin beylerinin hizmetinde bulunan eş-Şirvānī, bu beyliklerin Osmanlı Devleti tarafından ortadan kaldırılmaları üzerine Bursa'ya gelerek Osmanlı Sultanlarından Çelebi Mehmet ve II. Murad'a hizmet etmiştir. Tefsir, hadis ve Arapça ilimleriyle ilgilenen Şirvānī hacca giderek dönüşte bir süre Mısır'da kalarak Mısır ulemasından ilim tahsil etmiş ve tekrar Anadolu'ya dönmüş-

1 Kātip Çelebī, *Keşfu'ẓ-ẓunūn 'an esāmi'l-kütüb ve'l-funūn*, c. 1, s. 926; Ḫayruddīn ez-Ziriklī, *el-A'lām Ḳāmūs terācim*, c. 7, s. 310; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-'ārifīn*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951, c. 2, s. 225; Ömer Rıḍā Keḥḥāle, *Mu'cemü'l-me'ellifīn*, Beyrut: Mü'essesetü'r-Risāle, 1993, c.3: 702 ve Emīn Bāḳır Verd, *Mu'cemü'l-'ulemā'i'l-'Arab*, 'Ālemü'l-kütüb, cüz 1, s. 132 gibi bibliyografya ve biyografi yazarlarına göre ölüm tarihi 912/1502 yılıdır. Buna karşılık Ali Haydar Bayat'a göre doğum tarihi 1375 ve ölüm tarihi 1450 yılıdır. Bkz. Ali Haydar Bayat, "XV. Yüzyıl Osmanlı Tıbbının Büyük Üstâdı Muhammed Bin Mahmûd Şirvânî (1375-1450) Hayatı ve Eserleri", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, XXV/4 (1996), s. 22-43.

tür.[1] *Ravḍatü'l-'ıtr* ile birlikte tıp ve eczacılık alanlarında 10 eser kaleme almıştır. Eserlerinin mukaddimesinden anlaşıldığına göre öğrenimini Anadolu'da tamamlamış, tıp ve diğer ilimlerle ilgili çalışmalarını Anadolu Beylerine ithaf etmiştir.[2]

Şirvânî'nin adı Türkiye'de bilim çevrelerince uzun zaman tartışma konusu olmuştur. Bazen müstensihlerden kaynaklanan farklı yazımlar sebebiyle, bazen de yanlış yönlendirmelerle adı farklı biçimlerde yazılmıştır. Kaynaklarda adının "Mahmûd bin Mahmûd-ı Şirvânî, Muhammed bin Mahmûd Şirvânî, Muhammed bin Mahmûd bin Şirvânî, Muhammed bin Mahmûd bin Hâcı eş-Şirvânî, Mahmûd bin Mehmed bin Dilşâd, Şükrullâh Şirvânî[3], Muhammed bin Mahmûd bin Hâcı, Şirvânî Muhammed bin Mahmûd bin Hâcı, Mahmûd ibni Muhammed Dilşâd Şirvânî, Mahmûd bin Muhammed bin Dilşâd, Mahmûd bin Mehmed, Şirvânî (Mehmed bin Mahmûd), Muhammed bin Mahmûd Şirvânî" şekillerinde geçtiği belirlenmiştir.

Şirvânî'nin *Tuḥfe-i Murādî*'sini neşreden Argunşah yazarın doğru adının "Muhammed bin Mahmûd Şirvânî" olduğunu, bunun dışındaki isimlerin Bursalı Mehmed Tâhir'den[4] itibaren ona yakıştırıldığını, hatta ilgisi olmayan birçok eserin de bu sebeple Şirvânî'ye atfedildiğini tespit ettiğini söyler.[5] Yusuf Beg Vezirof da Şirvânî'nin adına "Dilşād" ismini ekleyen ilk yazarlardandır.[6] Özellikle *Murâd-nâme* adlı, aruzun fe'ūlün fe'ūlün fe'ūlün fe'ūl kalıbıyla yazılan ve 10410 beyitten oluşan Türkçe mesnevinin yazarı "Bedr-i Dilşâd bin Muhammed bin Oruç Gâzî bin Şa'bân"ın, Muhammed b. Mahmûd-ı Şirvânî'yle aynı kişi olduğu ileri sürülmüşse de iki müellifin isimleri arasında hiç bir benzerlik bulunmadığı açıktır. *Târîh-i İbn-i Kesîr Tercümesi*'nde ise bu mütercimin adı "Mahmûd b. Muhammed el-Mev'ûd Bedr-i Dilşâd" şeklindedir. Oysa Şirvânî'ye aidiyeti kesinleşen on bir kitabın hiçbirisinde "Bedr-i Dilşâd" veya "Mev'ûd" adı geçmemektedir. Ayrıca 807/1404-05 yılında doğduğunu kendisi belirten Bedr-i Dilşâd'la, Çelebi Mehmed'e eser sunduğu bilinen Muhammed b. Mahmûd-ı Şirvânî'nin, bu

---

1 Verd, a.g.e., s. 132.

2 Ahmet Ağırakça**,** *Osmanlı Tıbbının Kaynakları ve Osmanlı Tıbbına Giriş*, s. 29-30. Çevrimiçi: http://ahmetagirakca.com.tr/uploads/default/articles/5-Osmanli_Tibbinin_Kaynaklari_ve_Osmanli_Tibbina_ Giris.pdf 10.12.2021.

3 Ali Rıza Karabulut, *Mu'cemü'l-maḫṭuṭātü'l-mevcūde fī mektebāti İstānbūl ve Ānāṭūlī*, (y.y.), (t.y.), cüz: III, s. 1381.

4 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Meral Yay., 1975, c. III, s. 222.

5 Şirvānī, *Tuḥfe-i Murādī*, Haz. Mustafa Argunşah, 29-38.

6 Yusuf Bey Vezirof, *Azerbeycan Edebiyatına Bir Nazar*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1337, s. 93.

doğum tarihi göz önüne alınınca da aynı kişiler olması mümkün değildir. Şirvânî, muhtemelen, telif tarihi bilinen son kitabı *Mürşid*'i yazdığı 842/1438-39 yılından bir süre sonra ölmüştür. Onun, Süleymaniye Kütüphanesi katalog fişlerinde 881/1476-77; Bağdatlı İsmail Paşa'nın *Hediyyetü'l-'ârifîn,* ez-Ziriklî'nin *el-A'lâm,* Keḥḥâle'nin *Mu'cemü'l-Mü'ellifîn* ve *İslâmî Tıp Yazmaları Kataloğu* gibi kaynaklarda 912/1506-07'de öldüğü kaydedilmiştir ki bu bilgiler yanlıştır.[1] Bu isimler içerisinde kanaatimizce tam adı yaygın olarak kullanılan Muhammed b. Mahmûd b. Hacı eş-Şirvânî'dir.

Şirvânî'nin biyografisine yer veren eserlerde hakkındaki bilgi birkaç cümleyi geçmez; bunlar da kendi eserlerinde yer verdiği küçük ayrıntılardan ibarettir. Örneğin *Cevhernâme* adlı kitabında dünyevî ve uhrevî ilimleri tahsil ettikten sonra Anadolu'da tıp ilmiyle uğraştığını yazar. *Tuhfe-i Murâdî*'nin mukaddimesinde II. Murad'ın hizmetkârı olduğunu söyler ve ona övgülerde bulunur; ardından Çelebi Sultan Mehmed'in kendisi üzerindeki haklarından bahseder. *Tuhfe-i Murâdî*'yi Bursa'da kaleme almasından hayatının son dönemini orada geçirdiği anlaşılmaktadır. Son kitabı *el-Mürşid*'in yazılış tarihine (841/1438) ve devrinin hemen bütün önemli kişilerine bir eserini ithaf ettiği halde Fâtih Sultan Mehmed'e bir eser yazarak takdim etmemesine bakarak onun 1438-1451 yılları arasında öldüğü söylenebilir.[2]

Şirvânî, 15. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ülkesinde meşhur bir hekimdir. Franz Babinger onun, yalnız tanınmış bir hekim olmayıp tarihî tercümelerle de uğraştığını söylese de Arapça yazdığı kendi eserinin dışında bir başka eseri Türkçeye çevirdiği bilgisi başka kaynaklar tarafından doğrulanmamıştır.[3] II. Murâd tarafından mütercim olarak vazifelendirildiğini kaydetmiştir. Uzunçarşılı'nın[4] Menteşe âlimlerinden biri olduğunu belirttiği Şirvânî, tıp, ıtriyat, değerli taşlar, İslamiyet ve yemek gibi çeşitli konularda kitap kaleme alan âlim bir şahsiyettir. Yazdıklarıyla Türk tıbbının gelişmesine katkıda bulunmuştur.[5]

---

1 Argunşah, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Şirvânî mad.

2 Necdet Okumuş ve Ali Haydar Bayat Şirvânî'ye 1'i dini ilimlerle ilgili, 11'i tıp ve eczacılıkla ilgili (4'ü Arapça, 7'si Türkçe) olmak üzere 12 eser nispet ederler. Bkz. Necdet Okumuş, "Şirvânî, Muvhammed b. Muhmûd", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XXXIX, İstanbul: 2010, s. 206; Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 282.

3 Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. çev. C. Üçok. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1992, s. 17, 3 nolu dipnot.

4 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1984). *Anadolu Beylikleri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: TTK Yay. s. 283-284.

5 Argunşah, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Şirvânî mad.

Kaynaklarda Muhammed b. Mahmûd b. Hacı eş-Şirvānī ile Şükrullah b. Muhammed b. Mahmûd b. Hacı Dilşād eş-Şirvānī (855/1451'de sağ) hakkındaki bilgiler birbirine karışmış haldedir.

## Eserleri

İlk dönem Osmanlı tıbbında en çok eser veren müellif konumundaki Şirvānī'nin çeşitli kütüphanelerde biri dinî, onu tıp, eczacılık, kıymetli taşlar ve yemek sanatı konularında kaleme alınmış telif ve tercüme eserleri mevcuttur. Bunlardan dördü Arapça, diğerleri Türkçedir. İlk devir Osmanlı tıbbında bu kadar eser veren ikinci bir yazarı yoktur. Eserlerinin XV. yüzyıl başında dönemin bilimsel zihniyetini mükemmel bir şekilde yansıtması ve bugün hemen herkesin anlayabileceği sade bir Türkçeyle yazılmış olması Şirvānī'yi daha da önemli kılmaktadır.[1]

***1. İlyāsiyye:*** Şirvānī'nin Menteşeoğulları'nın 1402-1421 yılları arasında beyliğini yapan İlyas Bey (ö. 824/1421) adına Arapça yazdığı ve ardından onun isteğiyle Türkçeye çevirdiği tıbba dair bir eserdir. *Keşfü'ẓ-ẓunûn*'un Bulak neşrinden (I, 115) bir mukaddime ile on bab üzere tertip edilmiş olduğu öğrenilen kitabın bugüne kadar herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır. Fuat Köprülü XIV. yüzyılın sonlarında yazıldığını söylüyorsa da, İlyas beyin Osmanlı tabiiyetine girmesinden [1414] önce, yani 1403-14 arasında yazılmış olması gerekir.[2]

***2. Yaʿḳūbiyye:*** Germiyanoğlu II. Yâkub Bey (1402-1429 yılları arasında beylik yapmıştır)'e sunulan *Ya'kûbiyye*, bir mukaddime ile otuz fasıldan oluşan koruyucu hekimliğe dair Arapça bir eserdir. Ya'kûb beyin 1402-29 arasında hükümdar olduğu ve Şirvānī'nin 1420'lerden sonra Osmanoğulları'na kapılandığı bilindiğine göre, 1402-20 arasında yazılmış olmalıdır. Önsöz ve 30 bölümden meydana gelmiştir. Giriş bölümünde insanın yaratılış gayesi, sağlığı korumanın şartları ve kitabın yazılış amacı açıklanmış, ağır ve hafif yiyecekler, yaz ve kış sporları, ata binme, uyku, banyo, yatıştırıcı-teskin edici ilaçlar, macunlar, pomatlar, bitki çayları.ele alınmıştır.[3] Eserin tek nüshası Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2118, vr. 1[b]-95[b] bulunmaktadır.

***3. Sultāniyye:*** 1402-1421 yılları arasında Osmanlı hükümdarı olan Çelebi Sultan Mehmed adına kaleme alınmış, koruyucu hekimliğe dair on dört

1 Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, 3. Bsk., İstanbul 2016, s. 282.
2 Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 285.
3 Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 283.

bab ve çeşitli fasıllardan meydana gelen Türkçe bir eserdir. Yuhanna İbn Maseveyh'in *Tedbiru'l-eṣıḥḥā'* adlı eseri gibi koruyucu hekimliğe dâirdir. Eserin mukaddimesinde denildiğine göre Sultaniyye çeşitli mizaç sahiplerinin nasıl beslenmesi gerektiği, dört mevsimde nelerin yenilip içilmesi ve nasıl giyinilmesi gerektiği, gıdaların tasnifi, yemek zamanı, sağlığı korumak için uzak durulması gereken şeyler, suların kalitesi, nasıl ve ne zaman içilmesi lazım geldiği, hareket ve durgunluğun fayda ve zararları, göz ve kulak sağlığının korunması, uykunun bedene tesirleri, kusmanın, müshillerin, hamamların, cinsel ilişkinin fayda ve zararları, macunlar vs. gibi sağlıkla ilgili konulara dair pratik bilgi ve öğütler ihtiva eder. Yeme içme, giyim kuşam gibi dönemin sosyal hayatına ışık tutan konulara yer vermesi açısından değerlidir.[1] 5 nüshası tespit edilen eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2071/1'de bulunmaktadır. Eser üzerine Ferhat Kurban yüksek lisans çalışması yapmıştır (1990, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

***4. Cevhernāme:*** Tīfāşī'nin (ö. 651/1253) *Ezḥārü'l-efkār fī cevāhiri'l-aḥcār* adlı kıymetli taşlarla ilgili 25 babdan oluşan eserinin yeni bilgiler ilâvesiyle yapılmış tercümesidir Osmanlı devlet adamlarından Timurtaş oğlu Umur Bey'in isteği üzerine hazırlanmış ve 831/1427 yılında kendisine takdim edilmiştir. Bu 25 bâb sırasıyla şunlardır: Cevher, yakut, zümürrüd, zeberced, balhaş, benefşe, becadi, elmas, ayne'l-hir, panzehir, pîrûze, akik, cez, mıknatıs, senbâzic, dehne, lâciverd, mercân, sebec, cimşit, hamahan, yeşim, yasb, billûr ve talk. Eserin nüshaları Almanya'da Leipzig Senato Kütüphanesinde K. 231, vr. 1[b]-55[b]; Viyana Kraliyet Kütüphanesi nu. 1448'de kayıtlıdır. Leipzig nüshası Murat Aktürk tarafından lisans tezi olarak hazırlanmıştır (1998). [2]

Bazı kaynaklarda, Mehmed bin Mahmûd-ı Şirvânī'nin *Tuhfe-i Murādī* adlı bir tıp kitabı olduğu geçmektedir. Kıymetli taşlarla ilgili bu eser yakın zamana kadar tam olarak incelenemediğinden tıp kitabı olarak benimsenmiş ve Anadolu'da yazılan ilk tıp eserleri listelerine alınmıştır. [3]

***5. Tuhfe-i Murādī:*** Şirvānī'nin 833/1430'da Bursa'da II. Murad'a sunduğu, değerli taşlar, kuvvet verici ilâçlar ve ıtriyata dair bir çalışma olup

---

1 Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 286.

2 Ekmeleddin İhsanoğlu ve diğ., *Osmanlı Tabii Ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi* (OTTBLT), İstanbul 2006, s. 5-6; Argunşah, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Şirvānī mad.

3 Cevhernāme'nin genişletilmiş şekli olup 1430'da II. Murad'a sunulmuştur. Taşların tıptaki kullanımlarını da aktardığından tıbbi eser zannedilmiştir. Bu eser de yayınlanmıştır: Muhammed b. Mahmûd-ı Şirvânî, *Tuhfe-i Murâdî*, Hazırlayan: Mustafa Argunşah. İnceleme-Metin-Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1999.

*Cevhernāme*'nin sade bir Türkçe ile genişletilmiş şeklidir. 25 bölüm olarak yazılan *Cevhernāme*'ye mukavviyat ve ıtriyat konuları eklenerek eser otuz iki bölüme çıkarılmıştır. *Tuhfe-i Murādī*'de Tīfāşī'nin Arapça eserindeki sistem takip edilmiş, yeni kaynaklardan derlenen bilgilerle eser telif eser hâline getirilmiştir. Kitap, 11 Cemaziyelevvel 833/ 5 Şubat 1430'te Bursa'da yazılıp Osmanlı hükümdarı II. Murâd'a sunulmuştur.[1] Altı nüshası tespit edilen *Tuhfe-i Murādī*, Mustafa Argunşah tarafından önce doktora tezi olarak hazırlanmış, daha sonra kitap olarak 1999'da yayımlanmıştır.

***6. Kitābü't-Tabīḫ Tercümesi:*** Muhammed b. Hasan b. Muhammed b. Kerîm el-Kātib el-Bağdādî'nin 623/1226 yılında yazdığı yemek tariflerine ait eserinin bazı eklerle yapılmış Türkçe tercümesi olup 237 çeşit yemek tarifi içermektedir. Başı ve sonu eksik olan tek nüshası Millet Ktp., Ali Emirî Yazmaları, Müteferrik 143 numarada. 1[a]-137[b] varaklar arasında bulunmaktadır. Adı ve telif tarihi belli olmayan nüsha önce Bağdādī'nin *Kitābü't-Ṭabīḫ mine'l-Eṭ'ime fī ḳable't-Ṭıbb* isimli Arapça kitabının tercümesi zannedilmiştir. Oysa Şirvānī, Arapça eserdeki sırayı takip etmiş, bölümleri yeni bilgilerle genişletmiş ve her yemek tarifinin altına sağlıkla ilişkisini anlatan bölümler yazmıştır. Ayrıca, kitabın ilk 106 yaprağı Arapça *Kitabü't-Tabīh*'le paralel iken Arapça eserin bittiği yerden itibaren çok sayıda yeni yemek eklemiştir. Eser, Mustafa Argunşah ile Müjgân Çakır tarafından yayımlanmıştır (2005). Eser ayrıca Eser Stefanos Yerasimos tarafından da yayımlanmıştır

**7.** Kaynaklarda Şirvānī'ye tıp ilmiyle ilgili ***Kitāb-ı Güzīde der İlm-i Tıb*** adıyla Türkçe bir eser nispet edilmektedir.[2] İlk olarak Zafer Önler'in[3] bir makalesinden varlığı öğrenilen bu eser içerik olarak tıp ilmiyle ilgili olup mukaddimede söylendiği gibi Şirvānī tarafından kaleme alınmıştır; ancak eserin adı bizzat yazarı tarafından konulmuş bir isim değildir. Paki Küçüker'in eserle ilgili araştırmasından öğrendiğimize göre tek nüshası The British Library, Oriental and India Office Collections, 15049 numaradaki eserde Şirvânî'nin eseri ile Hekim Hacı Paşa'nın *Teshīl* adlı eseri birlikte ciltlenmiştir. Yazmanın baş kısmında bir fihrist vardır ve fihristin başında da "fihrist-i kitâb-ı ʿilm-ü tıbb-ı güzîde" ibaresi bulunmaktadır. Bu fihrist içerisinde Hacı Paşa'nın *Teshīl* adlı eseri için ayrı bir başlık açıl-

1 Argunşah, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Şirvānī mad.

2 Ekmeleddin İhsanoğlu ve diğr. *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi OTTBLT*. İstanbul 2006, I: 42; Zafer Önler, "XIV-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinin Dili ve Sözvarlığı", *Kebikeç*, sy. 6, Ankara 1998, s. 157-168.

3 Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 288.

mamış, eser aynı fihristin içerisine dâhil edilmiştir. Dolayısıyla da bizce şimdiye kadar Şirvânî'ye ait bir eser adı olarak bilinen *Kitâb-ı Güzîde* aslında eserin adı değil, yazmayı kaleme alan müstensihin sonradan iki eseri birleştirerek tıp ilmine ait seçkin bir eser anlamında (*Kitâb-ı Güzîde-i ʿİlm-i Tibb*) sonradan verdiği bir isimdir.[1]

Eser 14 bâbdan ve her bâb kendi içerisinde fasıllardan oluşmaktadır. Bâblar Arapça olarak isimlendirilmiş ve bâb numaraları da Arapça olarak verilmiştir. Eserin ikinci varağında bulunan ve yazar adının hemen üzerine yazılmış olan *"892 hicretinde bu eseri yazdum"* ibaresi yazmanın milâdî 1487 yılında istinsah edildiğini düşündürse de eserle birlikte ciltlenen ve kendisinden sonraki sayfalarda yazılı bulunan *Teshîl* adlı eserin sonuna düşülen 848 (1434) yılı kafa karıştırmaktadır. Eserin diğer bölümlerinde istinsah tarihiyle ilgili başka bir ibarenin bulunmaması konuyla ilgili fazla yorum yapılamamasına sebep olmaktadır. Yaygın kanıya göre eser 1434 yılında telif edilmiştir.

***8. Miftāḥu'n-necāt bimā yenfetiḥu bihī ebvābü'l-birr ve's-saʿādāt:*** Havāssü'l-Kur'ān'la ilgili kırk iki bölümden oluşan bu Arapça kitapta bazı âyetler bâtınî ilimler açısından incelenmiş ve tasavvufî motiflerle süslenerek yorumlanmıştır (Tire Necip Paşa Ktp., nr. 905).

***9. Risāle mine'ṭ-ṭıb fī beyāni m'ebtüliye bihī mine'l-ḳūlenc:*** 1434'de Bursa'da telif edilmiş Arapça bir risaledir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2045/3). Risale, mukaddime ve bir babdan oluşmaktadır. Mukaddimede bağırsakların anatomisi aktarıldıktan sonra kulunç ve bağırsak tutukluğu hastalıklarının sebepleri, belirtileri ve tedavi yöntemleri anlatılmıştır.[2]

***10. Mürşid:*** Şirvānī'nin 841 yılının Zilhicce ayının ilk on gününde (26 Mayıs-5 Haziran 1438) tamamladığı el-Mürşid, Osmanlı döneminde göz hastalıklarına ait Türkçe yazılmış en kapsamlı eserdir. Faydalandığı kaynaklar bakımından, İslam tıp tarihinde oftalmoloji hekimliğinin ulaştığı en üst düzeyi temsil etmektedir. Allah'a yakarış ve Hz. Muhammed'e salât ve selam ile başladığı eserinin mukaddimesinde bu eseri Hz. Peygamberin manevi işaretiyle yazdığını söyler. *el-Mürşid*'in gözün anatomisiyle ilgili I. bölümü 1 mukaddime, 6 bab ve 27 fasıl; göz hastalıklarıyla ilgili II. bölümü 17 bab, 110 fasıl; göz hastalıklarında kullanılan basit ve bileşik ilaç formülleri ile kullanım şekillerinin anlatıldığı III. bölümü 3 bab, 18 fasıldan oluşmaktadır. (TSMK, Koğuşlar, nr. 1060; Manisa İl Halk Ktp.,

1 Paki Küçüker, Kitâb-ı Güzîde ya da Sultâniye", U. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, yıl: 11, sayı: 18 (2010/1), s. 175-176.

2 Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 283.

nr. 1840). Eser üzerine Necdet Okumuş 1998'de doktora tezi hazırlamış, kitabın transkripsiyonlu metni ise 2004 yılında Ali Haydar Bayat ve Necdet Okumuş tarafından yayınlanmıştır.[1]

Eser isim ve yöntem bakımından hicri 6. Asrın Endülüslü tabiplerinden Muhammed b. Eslem el-Ġāfiḳī'nin *el-Mürşid fi'l-kuḥl*[2], diğer adıyla *Mürşid fī ṭıbbi'l-'uyūn* veya *Ṭıbbü'l-'ayn* adlı eseriyle benzerlikler taşımaktadır. Daha önce göz hastalıkları konusunda telif edilen Ḥuneyn b. Isḥāḳ'ın *'Aşr maḳalāt fi'l-'ayn* ile *el-Ḥucce ve'l-cevāb*'ı; Ali b. 'Īsā'nın *er-Risale* veya diğer adıyla *et-Teẕkire*'si, 'Ammār b. 'Alī el-Mevṣılī, Ḫalef b. 'Abbās ez-Zehrāvī ve Ebū 'Ali İbn Sīnā gibi büyük tabiplerin bu alanda yazdıkları eserler kaynakları arasında yer almaktadır.[3]

Şirvānī'nin *el-Mürşid*'i XV. Yüzyılın ilk yarısında döneminin ilmi zihniyetini en mükemmel bir şekilde yansıtması yanında, bugün hemen herkesin anlayabileceği sade Türkçe ile yazılmış olması, Şirvānī'yi daha da önemli kılmaktadır. Şirvānī de eserlerinde diğer ilim adamları gibi çağının ilmi düzeyi gereğince, kendisinden öncekilerin yazdıklarını şerh ederek tıp ilmine katkıda bulunmuştur. Şerh tarzı telif, ayrı bir telif tarzı olup müellifin kendi dönemindeki gelişmeleri bir önceki dönemin eserlerine ilave etme metodudur. Bu da Osmanlı dönemi tabip ve müelliflerin uyguladığı bir usuldür.[4]

***11. Ravḍatü'l-'ıṭr:*** Eczacılık ve ıtriyat konusunda Arapça kaleme alınmış, kırk dört bölümlü sistematik bir çalışmadır (Süleymaniye Ktp., Hacı Be-

---

1 *el-Mürşid*'in yazma nüshaları: 1. Manisa, Muradiye, nr. 1840, 17 Şaban 958 tarihli, Ali b. Abdullah istinsahı olup nesih hattıyla yazılmıştır ve 335 varaktır. 2. Cerrahpaşa Tıp tarihi, nr. 29, 268 yapraktır ve h. X. Asır istinsah tarihlidir. 3. III. Ahmed, Koğuşlar, nr. 1061, h. 1002 istinsah tarihli olup nesih hattıyla yazılmıştır. 325 yapraktır. Bu eser yayınlanmıştır: Muhammed bin Mahmûd-ı Şirvânî, *Mürşid*, Hazırlayanlar: Ali Haydar Bayat-Necdet Okumuş. İnceleme-Metin-Dizin-Sözlük. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2004, 546 s.
Tahkikli matbu nüshası: Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, İzmir 2003, s. 250.

2 *el-Mürşid fi'l-Kuhl*'un bir nüshası Escorial kütüphanesi no: 835'te kayıtlı olup tıp tarihçileri Max Meyerhof ve L. Leclerc ortaya çıkarıp ilim dünyasına tanıtmışlardır. Ayrıca Max Meyerhof Mahmud Sıtkî ile birlikte eserin önemli bir kısmını Arapça'dan Fransızca'ya tercüme etmiş ve "L'ophtalmologie de Mohammad al-Ğhafikî" adıyla Barselona'da 1933 yılında baş tarafına ekledikleri önemli bilgileri içeren bir mukaddime ile yayınlamışlardır. Daha sonraki yıllarda Hasan Ali Hasan eserin tamamının edisyon kritiğini yaparak *el-Murşid fi ṭıbbi'l-ayn li'l-Ġāfiḳī* adıyla 1987 yılında Beyrut'ta yayınlamıştır.

3 Sāmī Ḫalef Hamarna, *Tārīḫu turāṯi'l-'ulūmi'ṭ–ṭıbbiyye 'inde'l-Arab ve'l-Müslimīn*, Amman 1986, s.356; Züheyr Humeydan, *A'lāmu'l-ḥadāra*, Dımaşk 1995, V, 477-78.

4 Ağırakça, *a.g.m*.

şir Ağa, nr. 506). Müellif daha önceki tıp kitaplarından aldığı bilgilere kendi tecrübelerini de eklemiş, atıfta bulunduğu eserlerin bir kısmını rumuzlarla göstermiş, bir kısmını adlarıyla zikretmiştir (*Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 928).

*Ravzatu'l-'ıtr:* Şirvānī'nin, II. Murad'ın kazaskeri Veliyüddīn İlyās el-Ḥasenī'ye[1] ithaf ettiği, eczacılık ve ıtriyat ile ilgili on fasıllık mukaddime ile kırk dört bölümden ibaret bir eserdir.[2] Bu eserinde macunlar, müshiller, uyuşturucular, merhemler, yağlar, panzehirler, özsular, toz ilaçlar, hap, tablet ve pastiller, lavmanlar, fitiller, ilaçların yararları, hazırlanış şekilleri, faydaları, kullanılacağı zaman ve süresi, yan etkileri ayrı başlıklar altında anlatılmıştır. Zaman zaman yararlandığı kaynakları belirtmesi, tekrardan sakınmak için bir kısmını sembollerle ifade etmesi, kendi gözlemlerini vurgulaması, yalnız devrinin değil, daha sonraki devirlerin de büyük bir tıp yazarı olduğunu göstermektedir.[3]

Kaynaklarda ayrı bir eser olarak Şirvānī'ye nispet edilen *el-Faṣlü'l-ʿāşir fī maʿrifeti'l-evzān ve'l-mekāyīl*[4] (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2093/8, vr. 149$^{b}$-153$^{b}$) adlı eser müstakil bir eser olmayıp, araştırma konumuz olan *Ravḍatü'l-'ıtr* adlı hacimli eserinin mukaddimesinin onuncu faslının ayrı yazımıdır.

Ayrıca çeşitli kaynaklarda Muhammed bin Mahmûd Şirvānī tarafından yazıldığı ileri sürülen *Kemāliyye (Kemāl-nāme, Kitāb-ı Kemāliyye), Tārīh-i İbn-i Kesīr Tercümesi, Ḫ0arīdetü'l-'acā'ib ve ferīdetü'l-ġarā'ib Tercümesi, Bāz-nāme Tercümesi, Murād-nāme* gibi eserlerin Şirvānī'ye ait olmadığı delilleriyle birlikte ortaya konulmuştur.[5]

Manisa İl Halk Kütüphanesi yazmaları 1848 numarada bulunan mecmuada 6 eser bulunmaktadır. Bu eserler sırasıyla: 1$^{b}$-26$^{a}$ arasında *Kitâb-ı Me'kûlât;* 31$^{b}$-72$^{a}$ arasında *Muḫtaṣar Terceme-i Cāmi'u'l-Müfredāt*, 74$^{b}$-113$^{a}$ arasında *İḫtiyārāt-ı Bedī'*ī, 116$^{a}$-147$^{b}$ arasında *Muḫtaṣar-ı Ṭıbb*, 148$^{b}$-166$^{b}$ arasında *Maḳāle fî Tedāriki'l-Hata fî Te'dībi'ṭ-Ṭıbb.* Bu eserlerden Kitāb-ı me'kūlāt'ı yayınlayan Günay Kut mecmuadaki *İḫtiyārāt-ı Be-*

---

1 Veliyyüddīn b. İlyās Ḥasenī şair Ahmed Paşa'nın babası olup Sultan Murad döneminde kazaskerdir. Hayatı için bkz. Mecdī Efendi, *Tercüme-i Şeḳā'iḳ*, s. 217.

2 Ali Haydar Bayat *Ravḍatü'l-'ıṭr*'ın II. Murad'ın veziri Timurtaş Oğlu Umur Bey'e takdim edildiğini söylese de eserin mukaddimesinde Şirvānī'nin ifadelerinden açıkça Veliyüddīn İlyās el-Ḥasenī'ye ithaf edildiği anlaşılmaktadır. Bkz. Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 280.

3 Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 283.

4 Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 283; Argunşah*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Şirvānī mad.

5 Şirvānī, *Tuḥfe-i Murādī*, Haz. Mustafa Argunşah, 29-38

*dī'ī* ile *Muḫtaṣar-ı Ṭıbb* adlı eserlerin Muhammed b. Mahmûd Şirvânî'ye ait olduğunu söylemektedir.[1] Ancak tıp literatürü ve biyografi kitaplarında bu bilgiyi destekleyen başka bir kayda rastlanmamıştır.

Şirvânî, eserlerinde dönemin diğer ilmî kitaplarında olduğu gibi sade bir dil kullanmıştır. Yazdığı eserlerin mukaddimeleri dışında Arapça ve Farsça tamlamalara neredeyse hiç yer vermemiştir. İlmî bir terimin veya diğer dillerdeki bir ismin "ya'nī" dedikten sonra Türkçe veya Arapçadaki karşılıklarını vermiş, Anadolu'da bilinmeyen veya henüz Türkçe bir karşılığı olmayan terimleri ayrıntılı bir şekilde tarif ederek okuyucu tarafından daha kolay anlaşılmasını sağlamıştır.

Yukarıda adları sıralanan eserlerden Türkçe olarak yazılanlar ve bizzat kendisinin Türkçeye çevirdiği *İlyāsiyye* gibi eserler hakkına araştırma, inceleme, tıpkıbasım, edisyonlu neşir, sözlüklerini hazırlama gibi birçok çalışma yapılmışken, Arapça olarak kaleme aldığı eserler üzerinde Türk araştırmacılar tarafından herhangi bir çalışmanın yapılmaması büyük bir eksikliktir. Bu durum Şirvânî'nin hayatı, eserleri, *Ravḍatü'l-'ıṭr* adlı eserinin üç nüshasının karşılaştırılarak yazarın kaleminden çıkması muhtemel orijinal metne ey yakın metnin oluşturulması, eserin içeriğinin bölümlendirilerek ilaç formüllerinin başlıklandırılmısı, kimi zaman bazı ilaçların daha önce kaleme alınan eserlerle karşılaştırılması ve Türkçeye çevirisinden oluşan bu çalışmamızı daha da önemli yapmaktadır.

## Muhammed b. Mahmûd b. Hacı eş-Şirvânī Bibliyografyası

Aḥmed 'Īsā Bek. *"Şükrullah eş-Şirvānī". Mu'cemü'l-eṭıbbā'*. Beyrut 1982: 218.

Aktürk, Murat. *Muhammed b. Mahmûd Şirvânî, Cevher-nâme (İnceleme-Metin).* Bitirme Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi 1998.

Argunşah, Mustafa "II. Murâd Devrinin (1421-1451) Ünlü Hekimi Muhammed bin Mahmûd Şirvânî ve Türkçe Eserleri".*Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4 (1990): 483-497.

Argunşah, Mustafa ve Çakır Müjgan. *Muhammed bin Mahmûd Şirvânî, 15. Yüzyıl Osmanlı Mutfağı.* İstanbul: 2005, Gökkubbe Yay.

1 Günay Kut, *Kitâb-ı Me'kūlāt Bilinmeyen Bir Osmanlı Yemek Kitabı*, İletişim Yay., İstanbul 2020: 8.

Argunşah, Mustafa. “Şirvânî, Muhammed bin Mahmûd-ı Şirvânî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Çevrimiçi: http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sirvani-muhammed-bin-mahmudi-sirvani 09.11.2021

Argunşah, Mustafa. “Tuhfe-i Murâdî ve Dil Hususiyetleri”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 76 (İstanbul 1992): 125-144.

Argunşah, Mustafa. “II. Murâd Devrinin (1421-1451) Ünlü Hekimi Muhammed Bin Mahmûd-i Şirvânî ve Türkçe Eserleri”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4 (1990): 483-498.

Babinger, Franz. (1982). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. çev. Coşkun Üçok. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1992: 17, 3 no’lu dipnot.

Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyyetü’l-‘ārifīn esmā’u’l-mü’ellifīn ve āsāru’l-muṣannifīn.* I-II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951, c. 2: 225.

Balcı, Orhan. (1995).*Şirvânlı Mehmed bin Mahmûd, Tuhfe-i Murâdî fî İlmi’l-Cevâhir (İnceleme-Metin-Sözlük).* Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Balcı, Orhan. *Tuhfe-i Murādī Fī ‘İlmi’l-Cevāhir (İnceleme-metin-sözlük).* Ankara Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.

Bayat, Ali Haydar. “Bedr-i Dilşad ve Muradnâme’de Tababet”. *Tıp Tarihi Araştırmaları* 4 (İstanbul 1990): 62-63.

Bayat, Ali Haydar. “Muhammed-i Mahmud Şirvânî ve Göz Hastalıklarına Ait Bilinmeyen Eseri Mürşid”. *Tıp Tarihi Araştırmaları* 7 (İstanbul 1998): 24-46.

Bayat, Ali Haydar. “Muhammed-i Mahmud Şirvânî ve Göz Hastalıklarına Ait Bilinmeyen Eseri Mürşid”. *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, (İstanbul: 18-20 Eylül 1996). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2003: 483-518.

Bayat, Ali Haydar. “XV. Yüzyıl Osmanlı Tıbbının Büyük Üstadı Muhammed b. Mahmud Şirvânî (1375-1450) Hayatı ve Eserleri”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 100 (İstanbul Ekim 1996): 22-43.

Bayat, Ali Haydar. “XV. Yüzyıl Osmanlı Tıbbının Büyük Üstâdı Muhammed Bin Mahmûd Şirvânî (1375-1450) Hayatı ve Eserleri”. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, XXV/4 (1996): 22-43.

Bayat, Ali Haydar. *Kemaliyye Erken Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Bir Tıp Risalesi, Orijinal Metin Sadeleştirilmiş metin Tıpkı Basım*. İstanbul 2007.

Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden; Brill, 2012. c. II: 233; *Supplementband*, II: 327.

Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Meral Yay., 1975, c. III: 222.

Ceyhan, Adem. "Bedr-i Dilşâd". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-dilsad

Ceyhan, Adem. *Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâmesi I-II*. İstanbul: MEB Yay., 1997.

Cunbur, Müjgân. "Murad-nâme". *Millî Kültür* 1 (1977): 60-63.

Demir, Remzi - Kılıç, Mutlu. "Cevâhirnâmeler ve Osmanlılar Döneminde Yazılmış İki Cevâhirnâme". *Osmanlı Tarih Araştırmaları Mecmuası* 14 (Ankara 2003): 20-24.

Dilşad Şirvânî. *Mürşid.* ed. Ali Haydar Bayat-Necdet Okumuş. Ankara: 2004.

el-Ḥabeşī, 'Abdullah Maḥmūd. *Cāmi'u Şurūḥ ve'l-Ḥavāşī*. Abu Dabi 2004, c. I, 88-89.

Ergüzel, M. Mehdi. *Şirvânî Mahmud Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi (4 Cilt, 219b-486b) (İnceleme-metin-sözlük).* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. İstanbul 1991.

ez-Ziriklī, Ḫayruddīn. *el-A'lām Ḳāmūs terācim*. Beyrut 1984, c. VII: 88.

Günay Kut, *Kitâb-ı Me'kūlāt Bilinmeyen Bir Osmanlı Yemek Kitabı*, İletişim Yay., İstanbul 2020: 7-11.

Günay Kut. "Türkiye'de Yeme İçme Geleneği ve Kaynakları". *Eskimeyen Tatlar Türk Mutfak Kültürü*. İstanbul 1994: 62-63.

Güner, Galip. "Yemek kültürüne Önemli Bir Katkı Muhammed b. Mahmud Şirvanî 15. Yüzyıl Osmanlı Mutfağı". *Yemek ve Kültür* 5 (İstanbul 2006): 162-165.

Hamarna, Sāmī Ḫalef. *Tārīḫu turāṯi'l-'ulūmi'ṭ–ṭıbbiyye 'inde'l-Arab ve'l-Müslimīn*. Amman 1986: 356.

Harmancı, Esat. "Şirvani'nin Sultaniyye adlı eserinde beslenme anlayışı". *9. Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, Nobel Yay., İstanbul 2006: 240-250.

Humeydan, Züheyr. *A'lāmu'l-ḥadāra*, Dımaşk 1995, c. V: 477-78.

İhsanoğlu, Ekmeleddin- Şeşen, Ramazan- Bekar, M. Serdar- Gündüz, Gülcan- Bulut, Veysel. *Osmanlı Tıbbî Bilimler Literatürü Tarihi OTIBLT*, İstanbul 2008; 42-50.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. ve diğr. *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi OTTBLT*. İstanbul 2006, I: 5-9.

İzgi, Cevat. *Osmanlı Medreselerinde İlim*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997, c. II: 206.

Karabulut, Ali Rıza. *Mu'cemü'l-maḫṭuṭāti'l-mevcūde fī mektebāti İstānbūl ve Ānāṭūlī*, (y.y.), (t.y.), cüz: III: 1381.

Kātib Çelebi. *Keşfü'ẓ-ẓunûn 'an esāmi'l-kütüb ve'l-fünūn*, Nşr. Şerafettin Yaltkaya-Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul 1941-1943, c. I: 620, 928; c. II: 1771; aynı eser, Bulak 1274, I: 115.

Keḥḥāle, Ömer Rıḍā. *Mu'cemü'l-müellifīn*, Beyrut: Mü'essesetü'r-Risāle, 1993, c. 3: 702.

Kurban, Ferhat. *Şirvânî Mahmûd, Sultâniye (Giriş-Metin-Sözlük*). Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi 1990.

Kut, Günay. "13. Yüzyıla Ait Bir yemek Kitabı", *Kaynaklar* 3 (İstanbul 1984): 50-57.

Kut, Günay. "Şirvānī'nin Yemek Kitabı Çevirisine Eklediği Yemekler Üzerine". *I. Milletlerarası Yemek Kongresi*. (İstanbul, 25-30 Eylül1986). Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988: 170-180.

Kut, Turgut. *Açıklamalı Yemek Kitapları Bibliyografyası*. Ankara 14985: 10, nr. 1.

Kutlar, Fatma Sabiha. "İki Türkçe Cevahirnâmeye ve Cevherlerin Etkilerine Dair". *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları* 7 (İstanbul 2001): 17-26.

Küçüker, Paki. "Kitâb-ı Güzîde ya da Sultâniye". *U. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 (2010/1): 173-181.

Mecdî Mehmed Efendi, *Tercüme-i Şekāiki'n-nu'māniyye*, s. 217.

Okumuş, Necdet. "Şirvānī, Muhammed b. Mahmûd". *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XXXIX, (İstanbul: 2010): 206.

Okumuş, Necdet. "Ünlü Türk Hekimi Şirvânî Mahmud'un (Sultaniye) Adlı Eserinin Bilinmeyen Manisa Nüshası". *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 3 (Temmuz 1998): 30-33.

Okumuş, Necdet. *Muhammed b. Mahmûd-ı Şirvânî'nin (XV. yy) Göz Hastalıklarına Ait "Mürşid" Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Sözlük-İndeks).* Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1998.

Okumuş, Necdet. *Muhammed bin Mahmûd Şirvânî'nin (XV. yy) Göz Hastalıklarına Ait "Mürşid" Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Sözlük-İndeks).* Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi 1998.

Önler, Zafer. "XIV-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinin Dili ve Sözvarlığı". *Kebikeç* 6 (Ankara 1998): 157-168.

Sarton, George. *Introduction to the History of Science*. Baltimore: The Williams and Wilkins Compagny, 1947-1948, c. III: 1726.

Süveren, K. - Uzel, İ. "İlk Türkçe Tıp Yazmalarına Genel Bir Bakış". *Tıp Tarihi Araştırmaları* 2 (İstanbul 1988): 126-142.

Şehsuvaroğlu, Bedi N. "Anadolu'da Türkçe ilk Tıp Eserleri". *Tıp Fakültesi Mecmuası* 20 (1957): 78-79.

Şehsuvaroğlu, Bedi N. "Anadolu'da Türkçe İlk Tıp Eserleri". *İ. Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası* XX/3 (İstanbul 1957): 87-93.

Şehsuvaroğlu, Bedi N. ve diğr. *Türk Tıp Tarihi*. Bursa: Taş Kitapçılık 1984: 59-60.

Şeşen, Ramazan – Akpınar, C. - İzgi, C. *Türkiye Kütüphanelerinde İslâmî Tıp Yazmaları Kataloğu*, İstanbul 1984, s. 234, 267-268.

Şeşen, Ramazan. "Ortaçağ İslâm Tıbbının Kaynakları ve On Beşinci Yüzyılda Türkçe'ye Tercüme Edilen Tıp Kitapları". *Türk Tıp Tarihi Araştırmaları* 5 (İstanbul 1995): 11-20.

Şeşen, Ramazan. *Fihrisü maḫṭûṭâti'ṭ-ṭıbbi'l-İslâmî*. s. 260.

Şirvânî, Muhammed b. Mahmûd. *Tuhfe-i Murâdî*. Haz. Mustafa Argunşah. İnceleme-Metin-Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1999.

Şirvânî, Muhammed bin Mahmûd. *Mürşid*. Haz. Ali Haydar Bayat-Necdet Okumuş. İnceleme-Metin-Dizin-Sözlük. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2004.

Taşköprî-zâde Apmed Efendi. *eş-Şeḳā'iḳu'n-nu'māniyye fī 'ulemā'i'd-devleti'l-Osmāniyye*, s. 220-221

Tekin, Arslan. Şirvânî Mahmud Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi (4 Cilt, $1^{b}$-$219^{a}$) (İnceleme-metin-sözlük). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1991.

Tokaç, Mahmud. "İlk Dönem (XIV-XV. Yüzyıllar) Türkçe Tıp Yazmalarında Cilt Hastalıkları ve tedavileri". *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları* 6 (İstanbul 2000): 11-85.

Türk, Sami. *Kitabü't-Tabih Tercümesi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul 1999.

Uludağ, Osman Şevki. *Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi*. İstanbul 1341/1925: 166-167.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: TTK Yay. 1984: 80, 217, 222.

Ünver, A. Süheyl. "II. Selim'e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususî Kütüphaneleri". *TTK Bildiriler* 4 (1952): 294-312.

Verd, Emīn Bāḳır. *Mu'cemü'l-'ulemā'i'l-'Arab.* 'Ālemü'l-kütüb, cüz 1: 132.

Vezirof, Yusuf Bey. *Azerbeycan Edebiyatına Bir Nazar.* Matbaa-i Âmire, İstanbul 1337: 83.

Yelten, Muhammet. "Şirvanlı Mahmud'un Hayatı ve Eserleri". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 57 (Aralık 1988): 160-161.

Yelten, Muhammet. *Şirvânlı Mahmûd, Kemâliyye (Giriş-İnceleme-Cümle Bilgisi-Metin-Sözlük).* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. 1993.

Yelten, Muhammet. *Şirvânlı Mahmûd, Târîh-i İbn-i Kesîr Tercümesi*. Ankara: TDK Yay. 1998.

Yerasimos, Stefanos. *Sultan Sofraları "15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı"*. Yapı Kredi yay. İstanbul 2002.

## Ravḍatü'l-'Iṭr'da Şirvānī'nin Kaynakları

Şirvānī eserinin mukaddimesinde belirttiği gibi adlarını bir harf ile simgelediği ve yaygın olarak atıfta bulunduğu eserler dışındaki eserlerin ve yazarlarının adlarını açıkça söylemiştir. Yazarın çoğunluğu tıp ve eczacılık kitapları olmak üzere, dil ve edebiyat kitapları da dâhil, müellif ve eser ismini vererek alıntı yaptığı veya bir sebeple değindiği kaynaklarını alfabetik olarak şöyle sıralayabiliriz.

1. Abdülmelik b. Sa'îd Ḳureyb el-Esma'î el-Bâhilî (ö. 216/831) *Kitābu'n-nebāt*, *Kitābu'l-vuḥuş*,
2. Ali b. Abbās el-Mecūsī (ö. 994)'nin *Kitābu'l-Melikī*,
3. Bergamalı Galen (Claude Galen; Yunanca Galenos, Latince Galenus, İslam dünyasındaki adıyla Cālīnūs (129 - ö. 216), *Meyāmīr, el-Ebdāl ve el-Edviyetü'l-müfrede* adlı eserleri,
4. Dioskoridos, *Kitābu Dioskoridos fi'l-edviyeti'l-müfrede*
5. Ebū Abdillāh Muhammed b. Muhammed b. Abdillāh b. İdrīs eş-Şerīf es-Sebtī es-Sıkıllī (ö. 560/1165) *Kitābü Edviyeti'l-müfrede, Kitābü'l-Müfredāt*
6. Ebū Abdirrahmān el-Ḫalīl b. Ahmed b. Amr b. Temīm el-Ferāhīdī (el-Fürhūdī) (ö. 175/791) *Kitābu'l-'Ayn* adlı sözlüğü,
7. Ebū Alī el-Ḥüseyn b. Abdillāh b. Alī b. Sīnā (ö. 428/1037)'nın *el-Ḳānūn fi'ṭ-ṭıbb*
8. Ebū Alī Yaḥyā b. Īsā b. Alī b. Cezle el-Baġdādī (ö. 493/1100)'nin *Minhācü'l-beyān fīmā yesta'milühü'l-insān*,
9. Ebū Bekr Muhammed b. Zekeriyyā er-Rāzī (ö. 313/925)'nin *el-Ḥāvī* (el-Cāmi'u'l-kebīr) ve *eṭ-Ṭıbbu'l-mülūkī* adlı eserleri
10. Muḥammed b. Zekeriyyā'nın *Nüsḫā*
11. Ebū Ca'fer Ahmed b. İbrāhīm b. Ebī Ḫālid el-Cezzār el-Ḳayrevānī (ö. 369/979)'nin *Kitābü'l-İ'timād fi'l-edviyeti'l-müfrede,*
12. Ebū Ca'fer Ahmed b. İbrāhīm b. Ebī Ḫālid el-Cezzār el-Ḳayrevānī (ö. 369/979)'nin *Kitābü'l-İ'timād fi'l-edviyeti'l-müfrede* adlı eseri
13. Ebū Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Seyyid el-Ġāfiḳī (ö. 560/1165), *Müntehabu Kitābi Cāmi'i'l-müfredāt*,
14. Ebū Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Seyyid el-Ġāfiḳī (ö. 560/1165)'nin *el-Edviyetü'l-müfrede (el-Cāmi' fi'ṭ-ṭıb fi'l-edviyeti'l-müfrede)*

15. Ebū Dāvūd Süleymān b. Ḥassān b. Cülcül el-Endelüsī (ö. 384/994)'nin *Ṭabaḳātü'l-eṭıbbāʾ ve'l-ḥukemāʾ*,
16. Ebū Hanīfe Ahmed b. Dāvūd b. Venend ed-Dīneverī (ö. 282/895) *Kitābü'n-Nebāt*
17. Ebū İbrāhīm Zeynüddīn İsmā'īl b. Ḥasen el-Ḥüseynī el-Cürcānī (ö. 531/1137)'nin *Ẕeḫīre-i Ḫārizmşāhī*
18. Ebū Muhammed Ziyā'üddīn Abdullāh b. Ahmed el-Aşşāb el-Mālekī (ö. 646/1248)'nin *el-Müfredāt* (*el-Cāmiʿ li-müfredāti'l-edviye ve'l-aġẕiye*),
19. Ebū Zekeriyyā Yaḥyā b. Muhammed b. Ahmed el-İşbīlī (ö. VI./XII. yüzyıl) *Kitābü'l-Filāḥa*
20. Ebū Zekeriyyā Yūḥannā (Yaḥyā) b. Māseveyh (ö. 243/857) *Nevādirü'ṭ-ṭıb ve Kitābü Cevāhiri'ṭ-ṭībi'l-müfrede,*
21. Ebū Zeyd Ḥuneyn b. İsḥāḳ el-İbādī (ö. 260/873) *Kitābü'l-Mesāʾil fi'ṭ-ṭıb li'l-müteʿallimīn*,
22. Ebu'l-Ferec el-Hindī'nin *Miftāḥu'ṭ-Tıbb*
23. Ebü'l-Ḥasan Ali b. Ahmed b. Hübel el-Baġdādī'nin *el-Muḫtār fi'ṭ-ṭıbb,*
24. Ebü'l-Ḥasen Alā'üddīn Alī b. Ebi'l-Ḥazm İbnü'n-Nefīs el-Ḳureşī ed-Dımeşḳī (ö. 687/1288)'nin *el-Mūcez (Şerḥu Teşrīḥi'l-Ḳanūn, el-Mūcez fi'ṭ-Ṭıbb, Mūcizü'l-Ḳanūn*),
25. Ebü'l-Ḳāsım Halef b. Abbās ez-Zehrāvī (ö. 404/1013)'nin *Kitābü't-Taṣrīf li-men ʿaceze ʿani't-teʾlīf*,
26. Ebu'l-Meḥāsin Cemālüddīn Yūsuf et-Tedūrmī'nin *Ḳabesü'l-envār ve cāmi'u'l-esrār fī 'ilmi'l-ḥurūf ve'l-esrār*,
27. er Rāzī'nin *eṭ-Ṭıbbü'l-Mansūri*,
28. er-Rāzī'nin *Li men lem yaḥḍurhu'ṭ-ṭabīb* adlı kitabı,
29. Hibetullah b. İsmail b. el-İsrā'īlī (ö. M. 564)'nin *el-İrşād li meṣaliḥ'l-enfüs ve'l-ecsād*,
30. Ḥubeyş b. İbrahim et-Tiflīsī'nin *el-Kifāye- Kifāyetü'ṭ-Ṭıbb*
31. İbn Bayṭār'ın *el-Cāmi' li-müfradāti'l-edviye ve'l-aġẕiye*,
32. İbn Hübel'in *el-Muḫtār* adlı eserinin *Ḳarābādīn* bölümü,
33. İbn Rıḍvān, Ali Ebü'l-Ḥasen Alī b. Rıḍvān b. Alī b. Ca'fer el-Mışrī (ö. 460/1068)'nin *Kitābü'l-Kifāye fi'ṭ-ṭıb (Kifāyetü'ṭ-ṭabīb fīmā ṣaḥḥa ledeyh mine't-tecārib)*
34. İbnü'l-Muṭran Es'ad b. İlyās b. Cercis ed-Dımeşḳī (ö. 587/1191)'nin *Büstānü'l-eṭıbba' ve ravḍatü'l-elibbā',*

35. İbnü'd-Dînārī'nin *Aḳrābāẕīn* adlı eseri,
36. İbnü'l-Bayṭār, Ebū Muhammed Ziyā'üddīn Abdullāh b. Ahmed el-Aşşāb el-Mālekī (ö. 646/1248) *el-Müfredāt (el-Cāmī' li Müfredāti'l-Edviye ve'l-Aġẕiye*. Temel başvuru kaynaklarından birisi olan bu esere Şirvānī bazen İbnü'l-Bayṭār, bazen el-Māleḳī, kimi zaman ise Aḥmed el-Māleḳī isimlerinden birisiyle işaret etmiştir.
37. İbnü'l-Beyān adıyla meşhur olan Sedīdü'd-dīn Ebu'l-Faḍl Dāvūd b. Ebi'l-Ferec el-İsrā'īlī'nin (öl. 1184) *ed-Düstūru'l-māristānī* ve *Ḳarābādīn* bölümü.
38. İbnü'n-Nefīs'in el-Mucez adlı şerhine yazdığı *el-Muġnī*
39. İsḥāḳ b. 'İmrān (ö. 290/903)'nin *el-Mālīḫūlya*,
40. Kūtvālī 'nin *Ānāb*,
41. Necībüddîn es-Semerḳandī Ebū Ḥāmid Muhammed b. Alī b. Ömer es-Semerḳandī (ö. 619/1222) 'nin *Aḳrabāẕīn* ve tıp alanında *el-Edviyetü'l-müfrede*, *Kitābü'l-Aġẕiye ve'l-eşribe ve mā yetteşılü bihā* ve *Eṭ'imetü'l-merḍā* ve *Uṣūlü terkībi'l-edviye*
42. Reīsü'l-eṭıbbā' Emīnüddevle İbnü't-Tilmīẕ el-Baġdādī'nin (ö. 560/1165)'nin *el-Aḳrābāẕīn (Karābādīn),*
43. Sābūr b. Sehl'in *Ḳarabādīn,*
44. Sa'īd b. Bıṭrīḳ (ö. 328/940) *et-Tārīḫu'l-mecmū'*
45. Sedīdü'd-Dīn el-Kāzerūnī, *el-Muġnī Şerḥu'l-mūcez li'bni'n-Nefīs* adlı haşiyesi,
46. *Teẕkiretü'l-kehhālīn*
47. Galen *el-Ebdāl, el-Meyāmir*
48. er Rāzī'nin *eṭ-Ṭıbbü'l-Mansūri*
49. Evhadu'z-zamān'a ait *Minhācü'd-dükkān*'da
50. Kadı Fethu'd-dīn, Muḥammed b. Abdullah b. 'Abdü'ẕ-Ẓāhir (ö. 691/1291) Mısır'da kadı, şair ve inşa kâtibi. *Ta'līḳ*
51. İbn Semicūn/Semcūn, Ebū Bekr Ḥāmid, *Kitābü'l-edviyeti'l-müfrede* ve *el-Aḳrabāẕīn* adlı tıp ve eczacılıkla ilgili iki eseri bulunmaktadır.

Şirvānī'nin *Ravḍatü'l-'ıtr'*da eserlerinin adlarını zikretmeden alıntıladığı veya görüşlerini naklettiği müellif ve tabipler şunlardır:

1. Abdullāh b. Abdilazīz b. Muhammed b. Eyyūb b. 'Amr el-Bekrī el-Endelüsī (ö. 487/1094)
2. Abdullah b. Salih
3. Ebū Ca'fer Naṣīrüddīn Muhammed b. Muhammed b. el-Ḥasen eṭ-Ṭūsī (ö. 672/1274)
4. Ebū Cerīḥ
5. Ebu Mencel
6. Ebū Sa'īd el-Ḥasen b. el-Ḥüseyn b. Ubeydillāh el-Atekī es-Sükkerī (ö. 275/888),
7. Ebū 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müs̲ennā et-Teymī el-Baṣrī (ö. 209/824)
8. Ebu'l-'Abbās el-Bennā'ī
9. Ebü'l-'Abbās Ahmed b. Muhammed b. Ebī Ḫalīl Müferric el-İşbīlī (ö. 637/1239)
10. Ebu'l-Feth el-Kahhāl
11. Ehrūn b. A'yun
12. el-Ḥubeyş et-Tiflīsī
13. el-Kindī
14. eş-Şerīf et-Tabīb ed-Dımeşḳī
15. Hipokrat (m.ö. 460 [?]-375 [?])
16. Ḥuneyn b. İsḥaḳ,
17. İbn Ruḳayye, Ebu'l-Ḳāsım İbnü'l-Melcūm el-Ezderī ez-Zehrānī (1298-1370), aktarlık ve tıp ile ilgilenmiştir.
18. İbn Vāfid
19. İbn Zehre
20. İbnü'l-'Atem
21. İbnü'l-Müdevver
22. İbn Ḥatīk
23. İsḥāḳ es-Sāhirī
24. *Kifāyetü'ṭ-Tıbb*
25. Muhammed b. Hasan

26. Muhammed el-‘Aşşāb el-Aḳṭa‘
27. Şedīd b. Beyān
28. Süleymān b. Ḥassān
29. Yūsuf es-Sāhirī
30. Yuḥannā b. Baṭrīḳ

## Ravḍatü’l-‘Iṭr’ın Yazma Nüshaları

Kütüphane katalogları ve online veri tabanlarında yapılan taramalar sonucunda Muhammed b. Mahmûd b. Hacı eş-Şirvānī’ye ait *Ravḍatü’l-‘ıṭr* kitabının 7 yazma nüshası tespit edilmiştir:

1. Süleymaniye Ktp. (Şehid Ali Paşa) 2093/3 numarada bulunan nüsha 114-145 varakları arasındadır. H. X. Asır istinsahıdır.
2. Vatikan, Arab. 877 numarada kayıtlı olan nüsha beyaz karton kapaklı, mıklep ve şirazesiz bir cilt içindedir. $2^{b}$-$334^{b}$ varakları arasında, nesih hatla yazılmıştır ve her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Siyah renk ile yazılan nüshada fasıl, bâb, açıklanan kelime ve ilaç formülleri kırmızı renk mürekkep ile yazılmıştır. Bazı kelimeler harekelenmiştir. Şeddeli harflerin üzerine şedde konulmuştur. Varakların b sayfalarının sağ alt köşesinde reddâde bulunmaktadır. Ferāġ ve istinsah kaydı bulunmamaktadır.[1]
3. Kavala, 288. QAH 1998, AR-1983, ILM AL-TIBB 2/MS, Barbara Bruni, La Biblioteca della Külliye di Kavála, vol. II, Firenze: Firenze university press, 2005, pp. 673-674. Talik hattıyla yazılan nüsha 247 varaktır, her sayfada 17 satır bulunmaktadır. İstinsah tarihi belirli değildir.
4. Kahire nüshası: Dāru’l-kütübi’l-ḳavmiyye, Tıp yazmaları 2 numarada muhafaza edilen yazma nüshanın mikrofilmi olup 4825/929 demirbaş no ile kayıtlıdır. Müstensihi belirli olmayıp 957 hicri tarihinde istinsah edilmiştir. Ferāġ kaydı bulunmakta olup istinsaḫ kaydı bulunmamaktadır. 12X18,5 ebadında 247 varak olup her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Ta‘lik hattıyla yazılmıştır. Asıl nüshaya ulaşmak mümkün olmamıştır. Mikrofilm ise siyah beyaz olduğu için fasıl, bab, madde ve açıklanan kelimelerin diğer nüshalarda olduğu gibi kırmızı ile renklendirilip renklendirilmediği

1 Nüsha için bkz.: Vatikan Kütüphanesi: Çevrimiçi: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.ar.877 (Erişim tarihi: 15.12.2021)

belli değildir. Çalışmanın sonlarına doğru tespit edildiğinden tahkikte esas alınan nüshalar asına dahil edilmemiştir.

5. Sāmī İbrāhīm Ḥaddād kütüphanesi 76 numarada bulunan nüsha 333 varak olup kağıt boyutu 20X13,5 cm, yazı alanı ise 15X9,5 cm ebatlarındadır. Her sayfada 16 satır bulunmaktadır. Nesih hattıyla ve siyah renk mürekkeple yazılmış olup fasıl, bab, açıklanan kelimeler ve tarif edilen formüller kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Eski ve antika bir cilt ile ciltlenmiş olup baştan ve sondan birer varak eksiktir. Varaklar arasındadır. İstinsah tarihi ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır.[1]
6. Berlin Ms Orient Fol. 3137'de bulunan nüsha 241 varak olup oldukça güzel bir nesih hatla yazılmıştır. Nüshanın baştan 1[b] varağı eksiktir. Bab, fasıl, ilaç formülleri, yeni bir konuya geçilince cümlenin ilk kelimeleri, bazı şahıs isimleri kırmızı mürekkeple, metin siyah mürekkeple yazılmıştır.[2] Kahverengi, yıpranmış deri kaplı karton kapaklı ciltlidir. Kapaklarda kenar şemseleri olmayıp, sadece orta şemseler bulunmaktadır. B varaklarının sağ alt köşesinde reddāde bulunmaktadır. Bazı sayfalarda silinti/kazıntı ve kenar haşiyeleri bulunmaktadır. Son varak restorasyona uğramış olup son satırların üzeri bantlandığından ve bant dışında kalan yazılar okunamadığından ferāġ ve istinsah kaydı hakkında net bir şey söylenememektedir. Nüshanın baş ve sonundaki boş sayfalarda temellük kayıtları ve çeşitli ilaç formülleri yer almaktadır.

## Tahkikte Kullanılan Nüshalar

**1. Tahran Nüshası:** Tahkikte asıl olan nüsha olup, Türkçe çeviri metinde Tahran nüshası, Arapça metinde elif harfi (ا) ile işaret edilmiştir. Diğer nüshalara göre istinsah tarihi en eski olan ve diğer nüshalara kıyasla en eksiksiz nüsha olduğu için asıl kabul edilmiş, diğer nüshalar bu nüsha ile karşılaştırılmıştır. İran Meclis-i Şūrā-yı Millī kütüphanesi 6615 numarada kayıtlı olup ilgili kurumun mührünü taşımaktadır. 200 varaktan oluşan nüshanın her bir sayfasında 23 satır ve her satırda ortalama 15 kelime bulunmaktadır. 17,5X26 cm ebatlarında turuncuya çalan kahverengi meşin bir cilt içinde-

1 Sāmī İbrāhīm Ḥaddād, *Fehresü'l-maḫṭūṭāti'ṭ-ṭıbbiyyeti'l-'Arabiyye fi mektebeti'd-duktūr Sāmī İbrāhīm Ḥaddād,* Halep 1984, s. 113-114, Madde no: 76.

2 Nüsha için bkz.: Çevrimiçi: https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN771258585&PHYSID=PHYS_0014&DMDID=DMDLOG_0001 (Erişim tarihi: 15.11.2021)

ki nüshanın mikleb ve şirazesi yoktur. Kenar şemseleri bulunmayıp, ön ve arka kapakta sadece orta şemse bulunmaktadır. Sayfa kenarlarında kenarlık ve yaldız bulunmamaktadır. Kolay okunabilir nesih hattıyla yazılmış olan nüshanın büyük bir kısmı siyah renkli mürekkeple, bāb ve fasıl isimleri ile açıklanan kelime, formül ve tarifler kırmızı mürekkep ile yazılmıştır.

İç sayfasında 1254 tarihli Muhammed Hüseyin'in ve 1261 tarihli yine Muhammed Hüseyin'in temellük mühürleri bulunmaktadır.

Nüsha son varaktaki istinsah kaydına göre Mustafa b. Yusuf b. Ahmed tarafından h. 910 yılında Safer ayının ilk Çarşamba günü istinsahı tamamlanmıştır. Nüshanın kimi varaklarının kenarında ilaç tariflerine ek veya kimi ilaçlardan bazı ilaç maddelerinin çıkarıldığına dair orta yoğunlukta kenar haşiyeleri bulunmaktadır. Nüshadaki diğer ilaç tarifleri gibi orta uzunluktaki bu tarifler daha önce telif edilen tıp ve eczacılık kitaplarından alıntıdır ve her alıntının sonunda hangi kitaptan alıntılandığı belirtilmiştir.[1]

**2. Süleymaniye Ktp. (Hacı Beşir Ağa) 506 numarada kayıtlı nüsha** 238 varak olup h. X asırda istinsah edilmiştir. Nesih hattıyla ve siyah mürekkeple yazılmıştır, ancak diğer bütün *Ravḍatü'l-'ıṭr* nüshaları gibi bâb, fasıl, ilaç maddeleri ve formüllerin başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Her sayfada 23 satır ve her satırda ortalama 12-13 kelime bulunmaktadır. Kahverengi karton bir cilt içindeki nüshanın istinsah ve ferāġ kaydı bulunmadığı gibi müstensihi de belli değildir.

1[a] varağında Şirvānī'nin akrabalarından olduğu değerlendirilen Ebū Bekir b. Rüstem b. Mahmûd eş-Şirvānī'nin temellük kaydı bulunmaktadır. Bir diğer temellük kaydı ise hicri 1158 tarihli olup Dāru's-se'āde Hacı Beşir Ağa adına kayıtlıdır. Bu kaydın hemen altında ise bu yazma nüshanın Hacı Beşir Ağa tarafından Haremeyni'ş-şerīfeyn kütüphanesine vakfedildiği yazılıdır.

Bu nüsha Arapça metinde bā (ب) harfi ile işaret edilmiştir. Türkçe çeviri metinde ise İstanbul nüshası olarak adlandırılmıştır. Arapça metinde tashif ve tahriflerin yaygınlığı bakımından, ayrıca dil hataları ve Arapça gramer kurallarının ihlal edilmesi bakımından aynen Tahran nüshası gibidir. Ayrıca ilaç bitkileri ve formüllerdeki eksiklikler ve bu eksikliklerin kenar haşiyelerinde tamamlanması bakımından Tahran nüshasını geride bırakmaktadır. İki nüsha birbirine o kadar yakındır ki aralarındaki tek fark Tahran nüshasının hattı İstanbul nüshasının hattından daha özenli ve güzeldir. Aralarındaki bu benzerlikler bakımından İstanbul nüshasının da

1 Tahran nüshası için bkz.: https://ia803009.us.archive.org/30/items/ktp2019-17-00679/ktp2019-17-00679.pdf

Tahran nüshasıyla aynı nüshadan kopyalandığı veya İstanbul nüshasının Tahran nüshasından kopyalandığı düşünülmektedir.

Tahran nüshasından farklı olarak İstanbul nüshasının başında 1[a] varağında ve son varağında formüllerdeki eksik maddelerin tamamlandığı veya müstensihi hat ve kaleminden farklı bir kalem ve hatla yazılan ilave ilaç formülleri ve katılan maddelerin miktarları yer almaktadır. Nüsha üzerinde herhangi bir temlik ve temellük kaydı bulunmamaktadır.

**3. Gotha, Berlin Ms Orient A 2015 numaradaki nüsha** Nureddin b. Muhammed b. Abdullah el-Münivfî el-Mālikī istinsahı olup 17 Cümāde's-sāniye 973'te istinsahı tamamlanmıştır. 154 varak olup özensiz bir nesih hattıyla yazılmıştır. Her sayfada 29 satır ve her satırda ortalama 13 kelime bulunmaktadır. Birçok bâbda madde başlıklarının sıralanışı ve numaralandırılması bakımından diğer nüshalardan oldukça farklıdır. Nüshanın ilk sayfasında 1097 tarihli Yahya b. Hüseyin'in temellük kaydı, ardından Muallim Şükrullah eṭ-Ṭabīb el-Ḥanefī el-Hüseynī'nin ve Ali b. Ahmed el-Ḳātib el-Ḥalebī'nin temellük kayıtları yer almaktadır.

Bu nüsha Arapça metinde cim (ج) harfi ile işaret edilmiştir. Türkçe metinde ise Berlin nüshası olarak olarak adlandırılmıştır.

Siyah renkli mürekkeple yazılan nüshada bâb, fasıl, ilaç maddeleri ve formüllerin başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İmla ve gramer hatalarının çok fazla olduğu nüshada herhangi bir bâbdaki macun ve formüllerin sıralanışında takdim ve tehirler bulunmaktadır ki bu durum nüshadan faydalanmayı ve nüsha karşılaştırmasını bir hayli zorlaştırmaktadır. Diğer nüshalardan farklı olarak her bâbda ilaç maddeleri ve tıbbî formüller, sayfanın hemen sağ kenarına yazılan rakamlarla numaralandırılmış, ayrıca her formülün başlangıcında yer alan ve ilacın hangi rahatsızlıklara iyi geldiğinin yazıldığı cümleler kısaltılarak sayfa kenarında başlığa dönüştürülmüştür. Her bölümde bu numaralandırma ve başlıklandırma yeniden başlamaktadır.

Üç nüshanın en temizi ve düzgünü olmasına karşın özellikle Arapça dışındaki Latince ve Berberice ilaç maddelerinin isimlerinin yazımında ve Farsça kelimelerin imlasında tashif ve tahrifler bulunmaktadır. Bunun da ötesinde birçok sözcük ve terkibin yazımında yazım hataları ve farklılıklar bulunmaktadır. Farsça ve Arapçada ortak kullanılan kelimelerin yazımında Arapçadaki yazımı esas alınmış, Farsça alfabede bulunan p, j, ç, gâf gibi harfler Arapçadaki en yakın harflere dönüştürülmüştür.

Kimi kelimelerin yazımında ise tam tersi bir imla anlayışı dikkat çekmektedir. Fasih Arapça olup, klasik sözlüklerde yer alan kelimelerde-

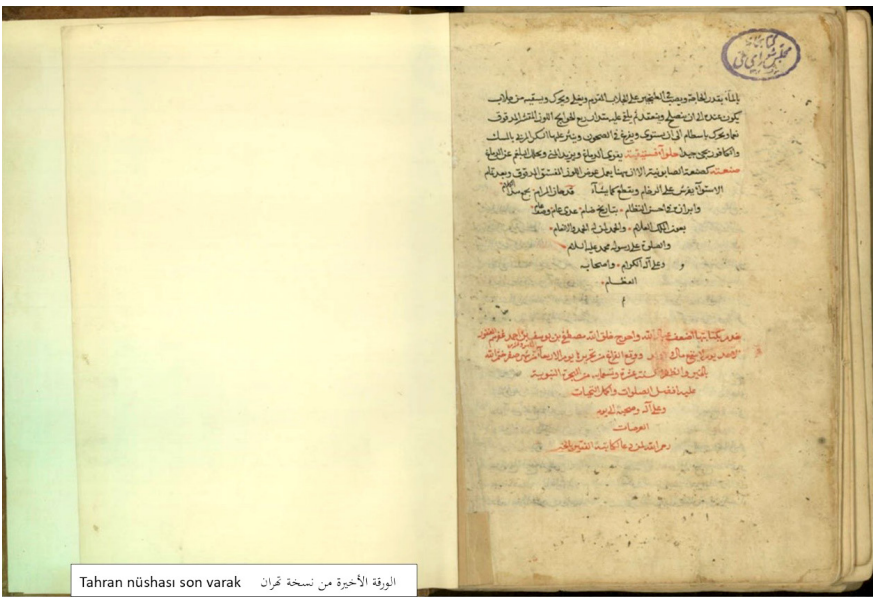
ki kimi harfler ise Farsçadaki en yakın harfe dönüştürülmüştür. Örneği Arapça (أداف) fiili ve türevleri dāl harfi ẕel harfine dönüştürülerek (أذاف) ve bu kökten türetilen kelimeler şeklinde kullanılmış, bu fiil de kimi zaman "katmak, karıştırmak, eklemek" anlamlarında, kimi zaman "eritmek, çözdürmek" anlamında kullanılmıştır. Farsça ve Arapçanın coğrafî komşuluğu, bunun da ötesinde Şirvānī'nin temel kaynakları arasında Ḫarzemşāhī'nin *eẕ-Ẕeḫīre*'si gibi Farsça kaleme alınmış eserlerin bulunması bu iki dil arasındaki kelime alışverişinin temel sebeplerinden birisidir.

Tahran ve İstanbul nüshaları yazım özellikleri ve yazım hataları bakımından birbirine çok yakındır. En eski nüsha olması bakımından Tahran nüshasının İstanbul nüshasına kaynaklık ettiği veya her iki nüshanın da şu ana kadar tespit edilemeyen bir başka nüshadan kopyalandığı düşünülebilir. Buna karşılık Berlin nüshası eksik tariflerin çokluğu, başlıkların ve ilaç formüllerinin içeriği çağrıştıran başlıklarla isimlendirilmesi, Türkçe kelimelerin yazımı bakımından diğer iki nüshaya göre daha düzgün olması gibi özellikler bakımından Tahran ve İstanbul nüshalarından çok farklıdır. Bu durum Berin nüshasının Tahran ve İstanbul nüshalarından kopyalanmadığını, bu iki nüsha dışında farklı bir nüshadan kopyalandığının düşünülmesine neden olmaktadır. Berlin nüshasında 7. Babdaki 54. Macundan başlayıp, 9 babın başındaki 1. Ağrı kesici olan Felūniyā'ya kadar yaklaşık 43 macun ve 33 rahatlatıcı ilaç tarifi eksiktir. Başka bablarda da eksikler vardır. Ayrıca birçok babda tariflerini sıralanışı diğer nüshalardan farklıdır, formüller numaralandırılmış ve kenarlara formüllerin iyi geldiği hastalık isimleri öne çıkarılarak başlıklar eklenmiştir. Benzer bir başlıklandırma ve yazım özellikleri Berlin Ms Orient Fol. 3137'de bulunan, istinsah tarihi ve müstensihi belli olmayan nüsha ile büyük oranda benzerlikler göstermektedir. Tahkikte kullandığımız nüshada eksik olan 7. Babdaki 54. Macundan başlayıp, 9 babın başındaki 1. Ağrı kesici olan Felūniyā'ya kadar yaklaşık 43 macun ve 33 rahatlatıcı ilaç tarifi bu nüshada da eksiktir. Dolayısıyla iki nüshanın birbirinden kopyalandığı veya her iki nüshanın da şu an elimizde bulunan incelediğimiz nüshalar dışında başka bir nüshadan kopyalandığını düşünüyoruz.

Kelime çeşitliliğinin çok fazla olduğu her üç nüshada da bol miktarda yazım farklılığı tespit edilmiş olup birçoğu tashif ve tahrif boyutundadır. Bu farklılıklardan tespit edebildiklerimiz Arapça metin üzerinde dipnotlarda gösterilmiştir. Müstensih hatasından kaynaklandığı düşünülen bu tahrifin belki de en önemlisi Şirvānī'nin kaynakları arasında yer alan, *Ravḍatü'l-ṭıbb*'ın mukaddimesinde ismi geçen, *el-Ḥāvī* adlı eserin yazarı Necîbü'd-dīn es-Semerḳandī adının Necmü'd-dīn es-Semerḳandī 'ye dönüştürülmesidir.



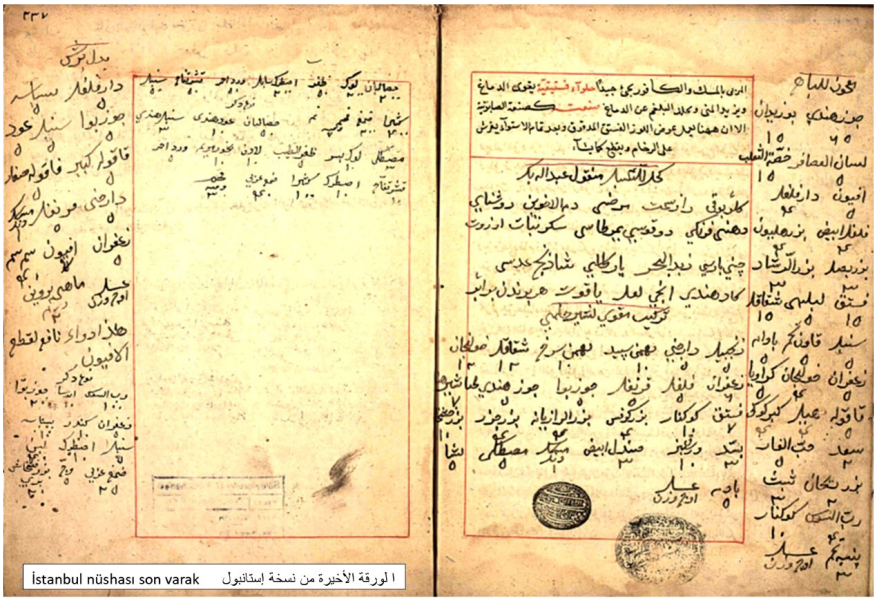
Tahran nüshası ilk varak الورقة الأولى من نسخة تهران



Tahran nüshası son varak الورقة الأخيرة من نسخة تهران



İstanbul nüshası ilk varak  الورقة الأولى من نسخة إستانبول



İstanbul nüshası son varak  الورقة الأخيرة من نسخة إستانبول



Berlin nüshası ilk varak ا لورقة الأولى من نسخة برلين




Berlin nüshası son varak
ا لورقة الأخيرة من نسخة برلين

# Tahkik ve Çeviride Yararlanılan Kaynaklar


al-Harawi, Muwaffaq ibn Ali. *K. al-Abniya An Haqaiq al-Adwiya*, haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Frankfurt, 1996.

Baytop, Turhan. *Türkiyede Bitkiler ile Tedavi Geçmişte ve Bugün*, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, 1984.

Bedevian, Armenag K. *Illusturated Polyglottic Dictionary of Plant Names*, Cairo: Medbouly Library, 1936.

Dihhudâ, Mirza Ali Ekber Han. *Lugâtnâme* I-XIV, Tahran, 1335.

Dozy, Reinhart. *Supplement Aux Dictionnaires Arabes I-II*, Leiden, 1881.

el-Gûrânî, Muhammed bin Mustafa. *Kitāb-ı Tercüme-i Teẕkire-i Dāvūd fī 'İlmi'ṭ-Ṭıbb*, Haz. Meryem Arslan, Ankara: Türk Dil kurumu Yay., 2019.

en-Na'îmî, Muhammed Selîm. *Tekmiletü'l-Me'âcimi'l-'Arabiyye* I-XI, Bağdat, 1980.

Gregorius Abu l-Faraj (Barhebraeus). *The Abridged Version of "The Book Of Simple Drugs" of Ahmad ibn Muhammad al-Ghafiqi*, Ed. M. Meyerhof and G.P. Sobhy, I-IV, Cairo 1937.

Hacı Paşa, Celaleddin Hızır. *Müntehab-ı Şifâ Giriş-Metin-Sözlük*, Haz. Zafer Önler, Ankara: Türk Dil kurumu Yay, 2019.

Hirschberg, J. - Lippert, J. *Die Augenheilkunde Des İbn Sina Aus Dem Arabischen Übersetzt Und Erlautert*, Leipzig, 1902.

İbn Janāḥ, Abū al-Walīd Marwān. *On the Nomenclature of Medicinal Drugs (Kitāb al-Talkhīṣ),* Ed. Hinrich Biesterfeldt-Sebastian Günther, Boston: Brill, 2020.

İbn Sīnā. *el-Kanun fi't-Tibb Tıp Prensipleri Özet Çeviri*, Çev. Ömer Anlar, Ankara: Eskiyeni, 2021.

İbnü'l-Baytār. *Tercüme-i Müfredāt-ı İbn Baytār*, Ed. Kevser Toprak, İstanbul: Sağlık bilimleri Üniversitesi Yay., 2017.

Kaya, Fatih. *Lisânü'l-etibbâ: (Tabiplerin dili): giriş- çeviriyazılı metin- söz varlığı- madde başları dizini*, İstanbul: Hiperyayın, 2018.

Muhammed b. Yûsuf. *Bahrü'l-Cevâhir*, (*The Buhr-ool-Juwâhir*), Calcutta, 1830.

Mütercim Asım Efendi. *Kâmusu'l-Muhit Tercümesi*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.

Mütercim Asım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, I-VI, Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi (haz.), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

Osbaldeston, Wood. *The Greek Herbal of Dioscorides* I-IV, Johannesburg: 2000.

P. De Koning. *Traite Sur Le Calcul Dans Les Reins et Dans La Vessie Par Abû Bekr Muhammed İbn Zakariyâ Al-Râzî*, Leiden: Brill, 1896.

Sakızlı İsa Efendi. *Nizâmü'l-Edviye,* Haz. Mükerrem Bedizel Aydın- Sibel Murad, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2019.

Tebrîzî, Muhammed b. Hüseyin b. Halef. *Tibyân-ı Nâfi' Der-Terceme-i Burhân-ı Kâtı',* I-II, trc. Mütercim Asım, İstanbul: 1287.

Tokadî Mustafa Efendi. Tahbîzü'l-Mathûn el-Kânûn fi't-tıb Tercümesi., I-VI, Haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.

Vankulu Mehmed Efendi. *Vankulu Lügati* I-II, Haz. Mustafa Koç – Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul, 2014.

Wood, Matthew vd. *Traditional Western Herbalism and Pulse Evaluation*, United States, 2015.

إبراهيم بن مراد، **المصطلح الأعجمي في كتب الطب والصيدلة العربية**، تونس، دار الغرب الإسلامي، بدون تاريخ.

ابن سلّوم، صالح بن نصر الله الحلبي، **غاية البيان في تدبير بدن الإنسان**، تحقيق محمد ياسر زكّور، دمشق: الهيئة العامة السورية للكتاب، 2013.

الإسرائيلي، داود بن أبي نصر عطار، **منهاج الدكان ودستور الأعيان**، مصر، دار الكتب العربية الكبرى، 1329.

التركماني، يوسف بن عمر بن علي بن رسول الغساني المتوفى سنة 694 هـ، **كتاب المعتمد في الأدوية المفردة**، ضبط وتصحيح محمود عمر الدمياطي، لبنان، دار الكتب العلمية، 1421/2000.

حايك، ميشال، **موسوعة النباتات الطبية**، I-III، بيروت، مكتبة لبنان ناشرون، 2001.

الرازي، أبو بكر محمد بن زكريا، **الحاوي في الطب**، مراجعة وتصحيح محمد محمد إسماعيل، بيروت، دار الكتب العلمية، 1421/2000.

شيخ داود الضرير الأنطاكي، **تذكرة أولي الألباب والجامع للعجب العجاب**، مصر، مطبعة الشيخ أحمد الحلبي، 1302.

الغافقي، أحمد بن محمد، **منتخب كتاب جامع المفردات**، نشره الدكتور متكس مايرهوف وجورجي صبحي، مصر، مطبعة الاعتماد، 1932.

المجوسي، علي بن العباس (ت 384هـ/ 994م)، **كتاب كامل الصناعة الطبية الضرورية المعروف بالملكي**، دار الوفاء لدنيا الطباعة والنشر، 2018.

# TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Bu kitapta *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ndeki şu transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

Sesliler:

| | | |
|---|---|---|
| ـَـى / ـَـا / آ : ā, â | ـُـو : ū, û | ـِ : i |
| ـِـي : ī, î | ـَ : a, e | ـُ : u |

Sessizler:

| | | |
|---|---|---|
| ء : ’ | ر : r | ف : f |
| ب : b | ز : z | ق : ḳ |
| پ : p | ژ : j | ك : k |
| ت : t | س : s | گ : g |
| ث : s̲ | ش : ş | ل : l |
| ج : c | ص : ṣ | م : m |
| چ : ç | ض : ḍ | ن : n |
| ح : ḥ | ط : ṭ | و : v |
| خ : ḫ | ظ : ẓ | ه : h |
| د : d | ع : ‘ | ي : y |
| ذ : z̲ | غ : ġ | |

Arapça ve Farsça tamlamalar transkripsiyonlu verilmiştir. Efsentīn-i Rūmī gibi. Arapça tamlamaların sonundaki i‘rab alâmetleri korunmuştur. İbnü’l-Bayṭār, *el-Cāmi‘u li-müfredāti’l-edviye* gibi.

Şemsî harflerden önce gelen elif-lâm (ال) takısındaki lâm atılarak yerine şemsî harf geçirilmiştir. eş-Şirvānī ve ez-Zemaḫşerī gibi. Kamerî harfle başlayan bir kelimenin başındaki elif-lâm açık olarak okunmuştur. el-Cāmi’, el-Ḫalīl b. Aḥmed gibi.


روضة العطار

## RAHMAN VE RAHĪM OLAN ALLAH'IN ADIYLA[1]

Yalnızca ondan yardım isteriz. Rabbim! Hayırla tamamlat.

İnsanlara güzel kokuları birbirine karıştırarak en güzel şekilde yaratılma nimetini veren, insanın karakterini keyfiyetlerin birbiriyle etkileşimiyle karakterlerin en düzgünü, en doğrusu yapan, algıların birbirini desteklemesiyle insanı anlama ve anlatma yoluna ulaştıran, Allah'ı çokça tesbih etmesi ve sayısız nimetlerine karşı şükretmesi için güzel şeyleri karşısına çıkararak ona sağlığını korumayı ve ilaçları birbiri ardınca kullanarak kötü bir hastalığı ortadan kaldırmayı öğreten Allah'a hamd olsun.

Birbiri ardınca gelen açıklamalarla hasta bir kalbin tabibi olan Hz. Muhammed'e, ondan gelen haberlere sımsıkı sarılarak dosdoğru dine eri-

---

1 İstanbul nüshasının başında, henüz asıl kitaba başlamadan önce birbiriyle iç içe birkaç not yer almaktadır. Bu notlardan önemli olduğunu düşündüklerimizin çevirisi şöyledir:

**a. Sırt ağrısı macunu:** Akgünlük ağacı zamkı 60, zencefil 50, sakız ağacı reçinesi 30, karanfil 30, sinameki 200, hepsinin toplam ağırlığının üç katı arı balı. Kullanım üç miskal.

**b.** Sadruddīn eş-Şerī'a'nın *Şerhu'l-Viḳāye* adlı eserinde açıkladığına göre: **Ağırlık ölçülerinin açıklaması hakkındadır:** 1 ḳıntar: 120 rıṭldır. 1 rıṭl 12 ūḳiyyedir.1 ūḳiyye dirhem ağırlığıyla 10 dirhem ve 1 dirhemin yedide beşidir. Miskal ağırlığı ile 7,5 miskaldir. 1 miskal 1 dirhem ve 1 dirhemin yedide üçüdür. Miskal ağırlığıyla 1 dirhem 0,5 miskal ve 1 miskalin beşte biridir. Dāniḳ ağırlığıyla 1 dirhem 6 Dāniḳtir. 1 Dāniḳ 4 ṭassūcdur. 1 ṭassūc 0,5 karat (iki arpa ağırlığı)'dır.

**c.** 1 karat 4 arpa ağırlığıdır. 1 arpa 6 hardaldır. 1 hardal tanesi 1 arpa tanesinin altıda biridir. 1 istār yaklaşık 6,5 dirhem ve 1 dirhemin yedide üçüdür. Miskal ağırlığıyla 1 istār 4,5 miskaldir. 1 istārın 14 menn olduğu da söylenir. Menn ve mennā' aynı anlamda olup 2 rıṭldır. 1 melikī menni 260 dirhemdir. 1 Rum menni 20 ūḳiyyedir. 1 Mısır menni 16 ūḳiyyedir. 1 İskenderiye menni 30 ūkiyyedir. 1 rıtl 12 ūkiyyedir, 128 dirhem (ve 1 dirhemin yedide dördü)'dür. Tabiplere göre 1 rıtl 140 dirhemdir. 1 miskal 20 karattır. 1 dirhem 14 karattır. 1 karat 5 arpa ağırlığıdır. 1 menn 180 miskaldir. Hepsi tamam oldu.

[1b][1] بســم الله الرحمن الرحيم

«وبه نستعين. ربِّ تمِّمْ بالخير»[2]

الحمد لله الذي أنعم الأنام أحسنَ التقويم[3]، بتمازج الاستقتات[4]؛ وجعل مزاجه[5] أعدل[6] المزاج المستقيم، بتفاعل[7] الكيفيات؛ وهداه صراط الفهم والتفهيم، بتعاضد الإدراكات؛ وعلّمه حفظ الصحة وإماطة الداء الأليم، بتتابع الدواءات؛ كي يسبّحَ كثيراً، ويشكره[8] لآلائه العظيم[9]، بتلاطم الحسنات...

١ وقفنا في الصفحة الأولى من النسخة (ب)، وهي الصفحة التي سبقت صفحات الكتاب الأصلية، على عدة تعليقات، تركنا إثبات بعضها لاختلاطه وعدم وضوحه، وأثبتنا هذين التعليقين، لفائدتهما، وبخاصة الثاني منهما:
الأول: معجون وجع الظهر: كندر ٦٠، زنجبيل ٥٠، مصطكى ٣٠، قرنفل ٣٠، سنامكي ٢٠٠، عسل ثلاثة أمثال. استعمال أوج مثقال.
الثاني: في بيان الأوزان على ما بيّن في «شرح الوقاية» لصدر الشريعة:
القنطار مائة وعشرون رطلاً، الرطل اثنا عشر أوقية، الأوقية وهي بوزن الدراهم عشرة دراهم وخمسة أسباع درهم، وبالمثاقيل سبعة مثاقيل ونصف مثقال، المثقال درهم وثلاثة أسباع درهم، الدرهم بوزن المثاقيل نصف المثقال وخُمُسُه، وبالدوانيق ستة دوانيق، الدانق أربعة طساسيج، الطسّوج نصف قيراط ـ وهو وزن شعيرتين ـ، القيراط أربع شعيرات، والشعيرة ستة خرادل، والخردلة سدس شعيرة، الإستارة ستة دراهم ونصف تقريبًا وثلاثة أسباع درهم، ويكون بوزن المثاقيل أربعة مثاقيل ونصف مثقال، وقيل: أربعة عشر منًّا، والمنّ والمناء بالقصر بمعنى واحد وهو رطلان، المنّ الملكي مائتان وستون درهمًا، المنّ الرومي عشرون أوقية، المنّ المصري ستة عشر أوقية، المنّ الإسكندراني ثلاثون أوقية، الرطل اثنا عشر أوقية وهو مائة وثمانية وعشرون درهمًا و(أربع أسابع) * درهم، والرطل عند الأطباء ** مائة وأربعون درهمًا، والمثقال عشرون قيراطًا، والدرهم أربعة عشر قيراطًا، والقيراط خمس شعيرات، والمنّ مائة وثمانون مثقالاً. تم.
* كذا، والصواب: أربعة أسباع.
** كذا، ولعل الصواب: الأطباء.

٢ هذه العبارة ليست في (ب).

٣ كذا العبارة في (أ) و (ب)! ولعله بزيادة «على» قبل «الأنام»، تستقيم الجملة.

٤ التَّقْتِيت: جمع الأفاويه كُلِّها في القِدْر وطَبْخُها، وهي هنا نوافح الطيب. وزيت مقَتَّت: طبخ فيه الرياحين، أو خلط بأدهان طيبة. انظر معجم «لسان العرب» لابن المنظور مادة «قتّ» و«القاموس المحيط» للفيروز آبادي مادة «قتّ».

٥ تصحفت في (أ) إلى: مزاجًا.

٦ تصحفت في (أ) إلى: عدل.

٧ في (أ): يتفاعل. والصواب ما أثبتناه.

٨ في (ب): وبشكره.

٩ كذا. والصواب: العظيمة.

şen onun yakınlarına ve arkadaşlarına salât eyleriz.[1] Bu girişten sonra:

Şifa veren Allah'a sığınan, -Allah ona af ve bağışlamasıyla muamele etsin- günahkâr Muhammed b. Mahmūd b. Ḥacı eş-Şirvānī der ki:

Beden ilmi olarak ifade edilen tıp ilminin şeref, konumunun yüceliği,
5 yaşamada ve Rahman'a kullukta insanların bu ilme olan ihtiyacı bakımından dinlerin bilgisinden sonra geldiğinde fikir birliği vardır. Nasıl olmasın ki?! Doğru sözlü olan (Peygamber) "İlimler ikidir; bedenlerin ilmi ve dinlerin ilmi"[2] diyerek onu dinlerin ilminin yakın arkadaşı kılmıştır.

---

1 İstanbul nüshasının kenarında mercan ile ilgili olarak şu not yer almaktadır: **Mercan:** Sirke içine atıldığında yumuşar ve beyazlar. Taş üzerine mercan ile istediği bir şeyi yazmak isteyen mercanın tamamının üzerine mum döker ve bir iğne ucuyla taşın üzerine istediğini yazar. Yazdığı yerin üzerindeki mum açılınca üzerine yazdığı taşı iki gün iki gece keskin sirke içerisine atar. Sonra taşı çıkararak üzerindeki mumu temizlediğinde yazının yerinin beyazlamış bir şekilde taşın üzerine oyulmuş olduğunu, taşın diğer taraflarının aynen kaldığını görür. Tīfāşī şöyle der: "Bunu birçok kez denedik ve doğru olduğunu gördük." *ed-Dürretü'l-lāmi'a* adlı kitaptan alıntıdır.
Kenar notunun devamında kahve ile ilgili de şu bilgiler yer almaktadır: **Kahve:** Yemen'de bir ağacın meyvesidir. Fidanı Mayıs ayında dikilir, gelişir ve Nisan ayında meyvesi toplanır. İşaret parmağı kalınlığında gövdesi olan, üç arşına kadar boyu uzayan bir ağaçtır. Beyaz çiçek açar ve çiçekleri fındık gibi meyveye dönüşür. Bazen bakla gibi geniş ve basık da olabilir. Kabuğu soyulunca iki yarım parçaya bölünür. En kalitelisi koyu sarı olanı, en kötüsü ise rengi siyah olanıdır. Birinci dereceden ısıtıcı, üçüncü dereceden kurutucudur. Soğutucu ve kurutucu olduğu yaygınsa da öyle değildir; çünkü acıdır ve bütün acılar ısıtıcıdır. Kabuğunun ısıtıcı, kahvenin kendisinin ise ya ılıman ya da birinci dereceden soğutucu olması da mümkündür. Ekşiliği onun soğutuculuğunu destekler.
Özetle rutubetleri kurutmak için, balgamlı öksürük ve nezlelere karşı, tıkanıklıkları açmak ve idrarı söktürmek için denenmiştir. Kavrulduğunda ve iyice pişirildiğinde şimdilerde ismi kahve olarak yaygınlaşmıştır. Kahve kanın galeyanını (kaynamasını) dindirir, çiçek, kızamık ve kanlı kurdeşen hastalıklarına iyi gelir, ancak şiddetli baş ağrısı nöbetlerine sebep olur. İyi bir zayıflatıcıdır, uykusuzluğa ve basurlara sebep olur. Cinsel isteği keser, melankoliye de sebep olabilir. Dinç olmak, tembellikten ve biraz önce söylediğimiz hastalıklardan kurtulmak için kahve içmek isteyen kahve ile birlikte çok tatlı, şamfıstığı yağı ve tereyağı yesin. Kimileri kahveyi sütle içerler ki bu yanlıştır ve alaca hastalığına sebep olmasından korkulur. Şeyḫ Dāvūd el-Antākī'den alıntıdır.

2 Bu sözü eş-Şevkānī *el-Fevā'idü'l-mecmū'a* adlı eserinde 882 numarada nakleder. eş-Ṣāġānī'den aktarıldığına göre bu uydurma bir hadistir. Doğrusu İmam Şāfi'ī'nin sözü olup ondan öğrencisi er-Rebī' b. Süleymān tarafından nakledilmiştir. Şöyle der: eş-Şāfi'ī'yi şöyle derken işittim: "İlim ikidir: Dinlere ait bilginin ilmi ve bedenlere ait tıp ilmi." el-Beyhaḳī de bu söze *Menāḳıbu'ş-Şāfi'ī* adlı eserinde, 2. Cilt 114. Sayfada böyle yer vermiştir.

ونصلي على محمد المطِبّ القلب السقيم، بتوارد البيانات؛ وعلى آله وأصحابه الفائزين بالشرع القويم، بتماسك الواردات[1].

**وبعد**: يقول المذنب المستجير إلى الله العاني[2]: **محمدُ بن محمود بن حاجي الشرواني** ـ عامله الله بالعفو والغفران!ـ:

لما اتفق الآراء على أن علم الطب المعبَّرَ عنه بعلم الأبدان، يتلو علم الأديان في الشرف وعلو الشأن، واحتاج الأنام إليه في أمر المعيشة وعبادة الرحمن، كيف لا وقد جعله الصادق قريناً لعلم الأديان، حيث قال: «العلمُ علمان: علم الأبدان، وعلم الأديان[3]» ؟!

وكان صنعة الصيدلاني المعروفة اليوم بصنعة العطر والشراب، جزءًا من علم الطب، لأن الطب علم يتعرف منه كيفية حفظ الصحة في الموجودة وردها في المفقودة، وهما مما لا يتصوران إلا بالأدوية والأغذية والأشربة، مفردةً كانت[4] أو

---

١ فائدة: في هامش (ب): والمرجان إذا ألقي في الخل لان وابيّضّ، وإن ترك فيه انحلّ، ومن أراد أن يكتب على حجر منه ما يحب، يجعل على جميعه شمعًا، ثم كتب عليه برأس إبرة ما أراد، حتى ينكشف الشمع عن موضع الكتابة، ثم ألقاه في خل خمر حاد يومين بليلتيه*، ثم رفعه وأزال الشمع عنه، فإنه يجد الكتابة محفورة قد ابيض مكانها، وباقي الحجر على حاله! قال التيفاشي: «قد جربناه مرارًا فصح». «الدرة اللامعة».
* كذا، والصواب: بليلتيهما.
وكتب في هامشها ـ أيضًا ـ: بن: ثمر شجر باليمن، يغرس حبه في آذار، وينمو، ويقطف في آب، ويطول نحو ثلاثة أذرع على ساق في غلظ الإبهام، ويزهر بيضًا يخلف حبًا كالبندق، وربما تفرطح كالباقلاء، وإذا قشر انقسم نصفين، وأجوده الرزين الأصفر، وأردؤه الأسود، وهو حار في الأولى يابس في الثالثة، وقد شاع برده ويبسه، وليس كذلك لأنه مر، وكل مر حار، ويمكن أن القشر حار ونفس البن إما معتدل أو بارد في الأولى، والذي يعضد برده عفوصته.
وبالجملة فقد جرب لتجفيف الرطوبات والسعال البلغمي والنزلات وفتح السدد وإدرار البول، وقد شاع الآن اسمه بالقهوة إذا حمّص وطبخ بالغًا، وهو يسكن غليان الدم، وينفع من الجدري والحصبة والشرا الدموي، ولكنه يجلب الصداع الدوري، ويهزل جدا، ويورث السهرة، ويولد البواصير، ويقطع شهوة الباه، وربما أفضى إلى الماليخوليا ؛ فمن أراد شربه للنشاط ودفع الكسل وما ذكرناه، فليكثر معه من أكل الحلو، ودهن الفستق، والسمن.
وقوم يشربونه باللبن، وهو خطأ يخشى منه البرص. للشيخ داود الأنطاكي.

٢ تصحفت في (ب) إلى: الفاني.

٣ أورده الشوكاني بهذا اللفظ في «الفوائد المجموعة» (رقم ٨٨٢)، ونقل عن الصغّاني أنه موضوع؛ والصواب أنه من كلام الإمام الشافعي، رواه عنه تلميذه الربيع بن سليماني، قال: سمعت الشافعي يقول: «العلم علمان: علم فقه للأديان، وعلم طب للأبدان». كذا أورده البيهقي في كتابه «مناقب الشافعي» (ج ٢ / ص١١٤).

٤ تصحفت في (أ) إلى: كان.

Bugün parfümeri ve içecek üretimi olarak bilinen eczacılık sanatı tıp ilminin bir parçasıdır; çünkü sağlıklı olanda sağlığın nasıl korunacağı, sağlığını yitirenin ise tekrar nasıl sağlıklı olacağı tıp ilmiyle bilinir. Bu ikisi ise ister tek tek olsun ister bileşik olsun, ancak ilaçlar, gıdalar ve içecekler sayesinde düşünülebilir. Bunlar parfümeri ve içecek yapımından başkası değildir ve hiç kimsenin inkâr edemeyeceği kadar açıktır.

Uzunca bir süre bu şerefli sanatla ilgilendim; çöl olsun, şehir olsun bunların bulunduğu yerlerde dolaştım, toz toprak içinde ve inatla bulundukları yerlere gittim, gece gündüz kaynaklarını hazırladım, yabani olanlarını elde ettim, uygun olanlarını korudum, bozuk olanla şişmanlatıcı olanı birbirinden ayırdım, her iki unsuru da fark edilecek şekilde sîn ve şın harflerini birbirinden ayırdım.[1]

Ne kapsamlı *Karabādīn*'e üstün gelebildim ne de ihtiyaç duyduğunda bir eczacıya yetecek, onu aydınlatacak, eczacının karşısında bir öğrencinin yanındaki öğretmen gibi olacak, onu inceleyenin zihninin rahatlayacak, sorumluluktan kurtaracak bir kitap yazabildim.

*el-Ḳānūn*[2]*, eẕ-Ẕehīra*[3]*, İbn Hubel'in el-Muḫtār*'ı[4], *el-İrşād*[5]*, el-Melikī*[6], *el-Mūcez*[7]*, el-Mālekī'nin Müfredāt*'ı[8], *Minhācü'd-Dükkān*, *Minhācü'l-beyān*[9],

---

1 Arapça ibarede yer alan "sîn ve şın harflerini birbirinden ayırdım" ifadesi iki şeyi en ince ayrıntısına kadar birbirinden ayırmak anlamında deyimsel bir ifadedir. İki harf arasındaki fark noktalardır.

2 ***el-Ḳānūn fi't-ṭıb***, Ebū Alī el-Ḥüseyn b. Abdillāh b. Alī b. Sīnā (ö. 428/1037)'nın tıp alanındaki şaheseridir.

3 ***Ẕeḫīre-i Ḫārizmşāhī,*** Ebū İbrāhīm Zeynüddīn İsmā'īl b. Ḥasen el-Ḥüseynī el-Cürcānī (ö. 531/1137)'nin tıp ve farmakoloji alanındaki eseridir.

4 ***el-Muḫtār fi't-ṭıb,*** Ebü'l-Ḥasan Ali b. Ahmed b. Hübel el-Baġdādī'ni tıbba dair eseridir.

5 ***el-İrşād li meṣaliḥ'l-enfüs ve'l-ecsād***, Hibetullah b. İsmail b. el-İsrā'īlī (ö. M. 564)'nin tıbba dair eseridir.

6 ***Kitābu'l-Melikī*,** Ali b. Abbās el-Mecūsī (ö. 994)'nin tıbba dair eseridir.

7 ***el-Mūcez (Şerḥu Teşrīḥi'l-Ḳanūn, el-Mūcez fi't-Ṭıbb, Mūcizü'l-Ḳanūn***), Ebü'l-Ḥasen Alā'üddīn Alī b. Ebi'l-Ḥazm İbnü'n-Nefīs el-Ḳureşī ed-Dımeşḳī (ö. 687/1288)'nin eseridir.

8 ***el-Müfredāt* (*el-Cāmiʿ li-müfredāti'l-edviye ve'l-aġziye*),** Ebū Muhammed Ziyā'üddīn Abdullāh b. Ahmed el-Aşşāb el-Mālekī (ö. 646/1248)'nin tıbba dair eseridir.

9 ***Minhācü'l-beyān fīmā yestaʿmilühü'l-insān***, Ebū Alī Yaḥyā b. Īsā b. Alī b. Cezele el-Baġdādī (ö. 493/1100)'nin tıbba dair eseridir.

مركبة، وليست هي إلا صنعة العطر والشراب، وهي بديهية لا ينكرها أحد.

وكنت دهراً من الزمان قد هممت بهذه الصنعة الشريفة، فطويت مراتعها فقارًا[1] وحضارًا[2]، وطرقت مراقدها قتاراً وغتاراً، وبوّئت مواردها ليلاً ونهاراً، أحرزتُ أوابدَها، وأحرست أوانسها، وميزت بين الغَثّ والسَّمين، وفرقت بين السين والشين...

ما ظفرت على «قرابادين» جامع، ولا على كتاب يكون كافياً فيما يقصده الصيدلاني، ويسترشد به فيما فيه، بحيث يكون صورته معه صورة المعلم مع المتعلم، فيكون الناظر فيه مستريح الخاطر، مخلص الذمة.

كتبت ضرورة لنفسي هذا الكتاب، حسب مرادي، مجتمعاً من كتب شتى، كـ «القانون»، و«الذخيرة»، و«مختار» ابن الهبل، و«الإرشاد»، و«الملكي[3]»، و«الموجز»، و«مفردات» المالقي، و«منهاج الدكان»، و«منهاج البيان»، و«الحاوي»، و«الكفاية»، و«الزهراوي»، و«بستان الأطباء»، و«قرابادين» ابن التلميذ، و«الدستور المارستاني».

وأضفت إليها ما سمعت عن ثقات الفن، وأخذت عنهم بالتجربة، وما استفدت عن مشايخ الدهر، المشتغلين بهذه الصنعة الجليلة.

ورمزت أسماء الكتب المنقول عنها بالحروف:

(ق) إشارة إلى «قانون» الشيخ أبو[4] علي بن السينا،

(ذ) إلى «ذخيرة» خوارزم شاه،

---

١ كذا وهي محرفة عن: قفار.

٢ كذا في (أ) و (ب)، وواضح أن مراده الحاضرة، وهي ضد البادية.

٣ هو كتاب كامل الصناعة الطبية الضرورية المشهور باسم (الكتاب الملكي) لعلي بن العباس المجوسي أو ابن المجوسي المتوفي سنة ٩٨٢ أو ٩٩٤ ميلادي، من أشهر أطباء الدولة العباسية.

٤ كذا، وهو صحيح على الحكاية.

*el-Ḥāvī*[1], *el-Kifāye*[2], *ez-Zehrāvī*[3], *Büstānü'l-eṭıbbā'*[4], *İbnü't-Tilmīz'in Karābādīn*'i[5] ve *ed-Düstūru'l-māristānī*[6] gibi çeşitli kitaplardan derleyerek, isteğime göre bu kitabı yazmayı kendime bir borç bildim.

Bunlara bu sanatın güvenilir üstatlarından duyduklarımı, deney yaparak bu üstatlardan aldıklarımı ve bu yüce sanatla uğraşan zamanın üstatlarından elde ettiklerimi de ekledim.

Kendisinden alıntı yapılan kitaplardan;

Şeyh Ebū Ali İbn Sīnā'nın *el-Ḳānun*'unu kāf (ق) harfiyle,

Harzemşah'ın e*ẕ-Ẕeḫīr*e'sini zāl (ذ) harfiyle,

İbnü'd-Dükkān'ın *Minhāc*'ını mīm (م) harfiyle,

İbn Cezle'nin *Minhāc*'ını hā' (هـ) harfiyle[7],

er-Rāzī'nin *Maḳāle*'sini rā (ر) harfiyle ve

en-Necmüddīn es-Semerḳandī'nin[8] *el-Ḥāvī*'sini ha (ح) harfiyle simgeledim.

Sonra diğer yazarların ve kitaplarının isimlerini açıkça söyledim. Allah'ın lütfu ve keremi sayesinde büyük hedeflerin hakkını veren, genel maksatları karşılamaya yeten, büyük latifeleri içeren, güzel fikirleri

---

1 ***el-Ḥāvī* (el-Cāmiʿu'l-kebīr),** Ebū Bekr Muhammed b. Zekeriyyā er-Rāzī (ö. 313/925)'nin tıbba dair eseridir. İslāmī tıbbın teşekkülünde önemli katkıları olmuştur.

2 ***el-Kifāye- Kifāyetü'ṭ-Ṭıbb***: Ḥubeyş b. İbrahim et-Tiflīsī'nin tıbba dair eseridir.

3 ***Kitābü't-Taṣrīf li-men ʿaceze ʿani't-teʾlīf***, Ebü'l-Ḳāsım Halef b. Abbās ez-Zehrāvī (ö. 404/1013)'nin tıbba dair eseridir.

4 ***Büstānü'l-eṭıbba' ve ravḍatü'l-elibbā'***, İbnü'l-Muṭran Es'ad b. İlyās b. Cercis ed-Dımeşḳī (ö. 587/1191)'nin tıbba dair eseridir.

5 ***el-Aḳrābāẕīn (****Karābādīn),* Reīsü'l-eṭıbbā' Emīnüddevle İbnü't-Tilmīẕ el-Baġdādī'nin (ö. 560/1165)'nin tıp ve farmakoloji alanındaki eseridir.

6 ***ed-Düstūru'l-māristānī,*** İbnü'l-Beyān adıyla meşhur olan Sedīdü'd-dīn Ebu'l-Faḍl Dāvūd b. Ebi'l-Ferec el-İsrā'īlī'nin (öl. 1184) tıbba dair eseridir.

7 Şirvānī burada İbn Cezele'nin *el-Minhāc'*ından alıntı yaptığını söylemesine rağmen, *Ravḍatü'l-ʿıtr'*da önünde هـ simgesi bulunan bir alıntıya rastlayamadık.

8 Yaptığımız kaynak taramasında en-Necmüddīn es-Semenḳanḍī'nin tıbba dair bir eserine rastlamadık. Ancak isim benzerliği olan ve tıbba dair eseri olan iki müellif dikkat çekmektedir. 1. Necmüddīn Maḥmūd b. İlyās eş-Şīrāzī (ö. 1330) *el-Ḥāvī fī ilmi't-tedāvī*; 2. Necībüddin es-Semerḳandī Ebū Ḥāmid Muhammed b. Alī b. Ömer es-Semerḳandī (ö. 619/1222) XIII. yüzyılın önde gelen hekimlerindendir. Farmakoloji alanında *Aḳrabāẕīn* ve tıp alanında *el-Edviyetü'l-müfrede*, *Kitābü'l-Aġziye ve'l-eşribe ve mā yetteşılü bihā* ve *Eṭʿimetü'l-merḍā* ve *Uṣūlü terkībi'l-edviye* gibi *eserlerin* yazarıdır.

(م) إلى «منهاج الدكان»،

(هـ) إلى «منهاج» ابن جزلة،

(ر) إلى «مقالة» الرازي،

(ح) إلى «حاوي» النجم[1] الدين السمرقندي.

ثم الباقي أتيت بأسمائهم وبأسماء كتبهم مظهراً، فجاء بلطف الله وكرمه[2a] كتاباً وافياً لمقاصد جَمَّة، كافياً لأغراض عمة[2]، مشتملاً على لطائف جليلة، محتوياً على آراء جميلة، منقحاً كما يرتضيه الأودّاء، وأن يسخط من في قلبه داء، وما هو إلا فضل من الله ورحمته، يؤتيه من يشاء، والله ذو الفضل العظيم.

وسميته «رَوْضَة العِطْر»، لأن يرتاض فيه العطار بما يشتهيه ويحبه، ويأوي فيه بما يطمئن به قلبه؛ وجعلته على مقدمة وعلى أربعة وأربعين باباً.

ولما كان أعذب مشارب النعم، وأخصب مراتع الحكم، وأرحب مرابع الكرم، العلم الذي من تحلى[3] به نال المقصد الأعلى، وتَسَنَّم الذروة العليا، وأدرك الغاية القصوى، كيف لا وقد قال الله ـ تعالى: ﴿ولقد اخترناهمْ على عِلْمٍ على العالَمينَ﴾ [سورة الدخان، الآية: ٣٢]، وقال النبي ـ عليه السلام ـ: «علماء أمتي كأنبياء بني إسرائيل»[4].

وكان الإمام الهمام، السيد القَمْقَام، فيلسوف الأيام، أفضل الأنام، الحبر المحقق، والنحرير المدقق، عضد الدولة القاهرة، كهف الملة الزاهرة، ذو المناقب الفاخرة، والمكارم الظاهرة، والمَبارّ الوافرة، والنعم الغامرة (شعر) [كامل]

---

١ كذا في (أ) و(ب). يغلب على ظننا أنه نجيب الدين السمرقندي.

٢ كذا في (أ) و(ب).

٣ تصحفت في (ب) إلى: تجلى.

٤ ذكره السخاوي في «المقاصد الحسنة» (رقم ٧٠٢)، وقال: «قال شيخنا ومن قبله الدميري والزركشي: «إنه لا أصل له»، وزاد بعضهم: «ولا يعرف في كتاب معتبر»؛ وأورده الشوكاني في «الفوائد المجموعة» (رقم ٨٩٨)، ونقل عن ابن حجر والزركشي حكمهما السابق؛ وأورده العجلوني في «كشف الخفاء» (ج٢ / ١٧٤٤)، ونقل عن السيوطي في «الدرر» أنه لا أصل له.

kapsayan, kalbindeki hastalıktan dolayı kızsa da isteklileri hoşnut edecek kadar ayıklanmış bir kitap ortaya çıktı. Bu ancak Allah'ın cömertliği ve rahmetidir, bunu dilediğine verir. Allah büyük cömertlik sahibidir.

Bu kitapta eczacının arzu ettiği ve sevdiği şeylerin eğitimini alması için kitabın adını *Ravḍatü'l-'ıtr*/Şifa Bahçesi koyarak bir giriş ve 44 bölüm üzere telif ettim.

Canlıların içeceklerinin en tatlısı, hikmet kaynaklarının en verimlisi, cömertlik yataklarının en genişi, onunla donananın en yüksek maksada eriştiği, en yüce zirveye yükseldiği, en uzak hedefe eriştiği ilimdir. Nasıl olmasın ki?! Yüce Allah hakkında şöyle buyurmuştur: "Andolsun ki biz onları, ilim sebebiyle âlemlere üstün kıldık." Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin âlimleri İsrail oğullarının peygamberleri gibidir."[1]

Saygıdeğer yönetici, bağışı bol efendi, bugünlerin filozofu, yaratılmışların en üstünü, tahkik ehli büyük âlim, yetkin araştırmacı, güçlü devletin yardımcısı, parlak dinin sığınağı, göz alıcı menkıbeler ve belirgin üstün özellikler sahibi, son derece iyiliksever, bol bol bağışta bulunan, (Şiir)

*Çekingen, cömert, bağışlarıyla beslenilen, savaşa katılanların*
*bağışlarıyla bolluk içinde yüzdükleri birisidir o.*

Dünya ve dinin destekçisi, İslam'ın ve Müslümanların koruyucusu, âlemlerdeki üstün kişilerin sığınağı, Ṭāhā ve Yāsīn surelerinin özü Veliyyüddīn'in[2] yüceliğinin güneşleri hâlâ ışık saçarak parlıyor, talihinin dalları yapraklı ve parlaktır. Eşsiz cömertlik sahibidir; üstün şeref yarışında galip gelmiş, aşılmaz üstünlük zirvelerine yükselmiştir. İlim ve ilmiyle amel etme erdemlerini kendinde toplamıştır. Doğal, gerçek,

1 Bu sözü es-Seḫāvī *el-Meḳāṣıdü'l-ḥasene* adlı eserinde 702 numarada nakleder ve şöyle der: "Şeyhimiz ve ondan önce ed-Demīrī ve ez-Zerkeşī bu sözün aslının olmadığını söy. Bazıları şunu da ekler: "Güvenilir bir kitapta bu sözün varlığı bilinmiyor." eş-Şevkānī de *el-Fevā'idü'l-mecmū'a* adlı eserinde 898 numarada bu söze yer verir ve İbn Ḥacer el-'Asḳalānī ile ez-Zerkeşī'nin biraz önce geçen hükmünü aktarır. el-'Aclūnī ise *Keşfü'l-ḫafā* adlı eserinin 2. Cilt 1744. Sayfasında ve es-Suyūṭī *ed-Dürer* adlı eserinde bu sözün aslının olmadığını nakledir.

2 Veliyyüddīn b. İlyās el-Hasenī, Sultan II. Murad'ın kazaskeridir.

الْمُخْجِلُ البحرَ الخضيمَ بفضلِه والعادياتِ ببَرِّه وسخائه[1]

ناصر الدنيا والدين، غياث الإسلام والمسلمين، ملجأ الأفاضل في العالمين، زبدة الطه[2] ويسن، **ولي الدين** ـ لا زالت شموس جلاله مشرقة منيرة، وغصون إقباله مورقة نضرة! ـ، قد فاز بذي الفضل البديع، وسابَقَ غايات الشرف الرفيع، وتسنم ذُرَى العز المنيع، جمع بين الفضيلتين: العلمية والعملية، وحوى بين الرياستين: الدينية والدنيوية، رياسة طبيعية حقيقية، لا وضعية وإضافية، حتى اطلع على الخفايا، وأدرك الجنايا، وانحل له ما لم ينحل لأحد، لا في هذا الزمان، بل من آدم ـ عليه السلام ـ إلى الآن!

وحيث أعاد الله به رميم الفضائل، صار ظلال الشرع بعواليه ممدوداً، ولواء عز العلماء بمعاليه معقوداً، فزالت[3] البؤس، وطابت لعذوبة المورد النفوس، بما أشرقت أقمار العلماء والشموس، وأصبحت الرعايا برعايته وادعة، وأمست عيون الفجائع بكلاءته هاجعة (شعر)

عَلَتْ مَنَاقِبُـه عن مَطْـمَحِ كلِّ مُسَـامٍ وعَمَّت مواهبُه عن مَطْمعِ كلِّ مسـامٍ

وكان ـ أيد الله دولته! ـ مع كمال علمه ووفور فضله، لم يزل يلحظني بعين العناية والإنعام، ويمدني بفواضل الإحسان والإكرام، جرياً منه على مقتضى سجية[4] الكرم والفضل، وإحياء منه لسنة الإنصاف والفضل.

كنت أتفكر في أني كيف أبث شكره حسب اجتهادي وطاقتي، وأثني عليه وإن قصرت عن بلوغ وصفه عبارتي، (فرأيت أن)[5] أعمل هذا القرابادين باسمه، ليبقى

---

١ تصحفت الكلمة الأولى في البيت في (أ) و(ب)، إلى: (المحجل)، والأخيرة إلى: (سبحائه).
٢ كذا في (أ) و(ب).
٣ كذا في (أ) و(ب).
٤ تصحفت في (أ) و (ب) إلى: شجية.
٥ طمست الرطوبة معالم هاتين الكلمتين في (أ).

uydurma ve ekleme olmayan bir liderlikle dini ve dünyevi iki liderliği de elde etmiştir. Sonunda gizliliklerin ilmine ulaşmış, hasat mevsimine erişmiştir. Sadece bu zamanın değil, Ādem Aleyhi's-Selam'dan günümüze kadar başka hiç kimseye verilmeyenler ona verilmiştir.

Zira Allah onun sayesinde bütün faziletleri geri getirdi, dinin gölgesi onun en yükseklerine kadar uzandı, âlimlerin izzet sancağı onun yüce katında dalgalandı. Dertler yok oldu, âlimlerin ayları ve güneşlerinin ışık saçmasıyla su kaynağının tatlılığından canlar hoşnut oldu. Onun gözetimi altında reaya güven içindedir, facialarn gözleri onun otlaklarında uykudadır. (Şiir)

*Onun menkıbeleri birbiriyle yarışanların hepsinin tamahkârlığından yücedir. Bağışları da birbiriyle yarışanların hepsinin beklentilerini kuşatmıştır.*

İlminin enginliğine ve cömertliğinin bolluğuna karşın, -Allah devletini desteklesin- Veliyyüddin hâlâ ilgi ve bağışıyla beni bir an olsun gözünün önünden ayırmıyor, kerem ve cömertlik vasfının gereğini yerine getirerek, adalet ve cömertlik alışkanlığını diriltmek için bana bol bol iyilik ve ikramda bulunuyor.

Her ne kadar sözüm onu hakkıyla tanımlamaktan aciz olsa da gücüme ve çabama göre ona nasıl teşekkür edeceğimi, onu nasıl öveceğimi düşünüyordum. Birden aklıma zaman boyunca onun damgasıyla ebedî olması için onun adına eczacılıktaki bu başucu kitabını yazmak geldi; çünkü hiçbir ilim yönetim ve dinlerin değişmesiyle değişmez, mekânların ve zamanların farklılaşmasıyla farklılaşmaz.

Bu kitapla cömertliğin efendisine hizmet ettim. Bu kitapla beni ona yönelten, meliklerden sadece ona güvenmemi sağlayan şey sırf onun ilim öğretme ve ilim adamları yetiştirmedeki yüce hedefidir. İlim ancak ilim ehlinin yanında uyum içinde olur, Allah otoritesini ilim adamıyla destekler; ilim adamı parlak zihniyle ilim birikimini bilir, isabetli fikirleriyle ilmin gizlisinin doğruluğunu ispat eder. Bu kitabı onun yüce şahsiyetine ve yüksek makamına takdim etmekle ben tıpkı kaliteli hurma diyarına hur-

طول الدهر بوسمه[١]، إذ ليس علم يتغير بتغير الملك والأديان[٢]، ويختلف باختلاف الأمكنة والأزمان.

خدمت به جناب الكرم[٣]، وما قصدت به إليه، واعتمدت دون الملوك عليه، إلا أن جمة همته في تربية العلم[2b] وأربابه، والعلم لا يتفق[٤] إلا عند أصحابه، فإنه أيد الله دولته هو الذي يدرك مخزونه بذهنه الثاقب، ويتحقق مكنونه بفكره الصائب.

وإني وإن كنت في إسدائه[٥] إلى عالي حضرته، وسامي سدته «كجالب الثمر إلى هَجَر»، ومهدي الفصاحة إلى أولي الوَبَر، إذ هو البحر الذي يغترف العلماء من تيّاره، والشمس التي يستضيء الفضلاء من أنواره. فلا سلب الله أهل العلم ظله، ولا أعدمهم إنعامه![بسيط]

مَنْ قال آمينَ أبقى اللهُ بَهْجَتَه  فإنّ هذا دعاءٌ يَشْمَلُ البشرا

الباب الأول: في الأشربة، ومنافعها، وطبخها، وجلابها، ومقدار[٦] شربها، وحفظها، وعمرها، وإصلاحها إذا فسدت.

الباب الثاني: في السكنجبينات[٧]، ومنافعها، ومقدار شربها، وحفظها، وعمرها، وإصلاحها إذا فسدت.

الباب الثالث: في منافع الربوب، وعملها، وحفظها، ومقدار شربها، وإصلاحها إذا فسدت.

---

١ في (ب): برسمه.
٢ طمست الرطوبة معالم هذه الكلمة في (أ).
٣ في (ب): الكريم.
٤ كذا في (أ) و(ب). ولعلها: ينفق.
٥ في ب: إهدائه.
٦ في (أ): شرار.
٧ تصحفت في (ب) إلى: السكنجينات.

ma getiren, dili fasih bedeviye fesahat hediye eden birisi gibiyim; çünkü o ilim adamlarının akıntısından avuçladıkları bir deniz, erdemli insanların ışığıyla aydınlandıkları bir güneştir. Allah ilim ehlinden onun gölgesini çekip almasın, ilim ehlini onun bağışlarından mahrum bırakmasın. (Şiir)

*Âmin diyenin Allah canını ebedî kılsın; çünkü bu insanlığı kapsayan bir duadır.*

**Birinci bāb:** Şuruplar ve bunların faydaları, gülsuyu ile karıştırılmaları, pişirilmeleri, içilecek miktarları, saklanmaları ve ömürleri hakkındadır.

**İkinci bāb:** Sirkeli şuruplar ve bunların karışımları, faydaları, içilecek miktarları, bozuldukları zaman tekrar yarayışlı hâle getirilmeleri hakkındadır.

**Üçüncü bāb:** Konsantre meyve ve sebze suları ve bunların faydaları, yapımı, korunması, içilecek miktarı, bozulduğu zaman yarayışlı hâle getirilmesi hakkındadır.

**Dördüncü bāb:** Reçeller/marmelatlar ve bunların faydaları, yapımı, korunması, ömrü, alınacak miktarı, bozulduğu zaman yarayışlı hâle getirilmesi hakkındadır.

**Beşinci bāb:** Yalanarak alınan ilaçlar (Pastiller)[1] ve bunların faydaları, yapımı, kullanılacak miktarları, saklanmaları ve ömürleri hakkındadır.

**Altıncı bāb:** Ham meyve karışımlarının kaynatılarak içerisindeki olgunlaşmış meyve özlerinin alınması, kaynatılması, saklanması ve ömrü hakkındadır.

**Yedinci bāb:** Macunlar ve bunların faydaları, alınacak miktar, saklanmaları ve ömürleri hakkındadır.

**Sekizinci bāb:** Kalbi ve bedeni rahatlatan ilaçlar ve bunların faydaları, alınacak miktarları, sınanmaları, saklanmaları ve ömürleri hakkındadır.

**Dokuzuncu bāb:** Uyuşturucu/ağrı kesici ilaçlar ve bunların faydaları, alınacak miktarları, saklanmaları ve ömürleri hakkındadır.

**Onuncu bāb:** Sindirimi kolaylaştıran macunlar ve bunların faydaları, yapımları, alınacak miktarları, saklanmaları ve ömürleri hakkındadır.

1 **Le'ūḳ:** Kaşıkla yalanarak alınan ilaç.

الباب الرابع: في منافع المربيات[1]، وحفظها، وعمرها، ومقدار تناولها، وإصلاح فسادها.

الباب الخامس: في اللعوقات، ومنافعها، وعملها، ومقدار استعمالها، وحفظها، وعمرها.

الباب السادس: في كيفية طبخ الجلابات المنضجة للأخلاط الفِجّة، وحفظها، وعمرها.

الباب السابع: في بيان المعاجين، ومنافعها، ومقدار تناولها، وحفظها، وعمرها.

الباب الثامن: في المفرحات، ومنافعها، ومقدار تناولها، وامتحانها، وحفظها، وعمرها.

الباب التاسع: في المخدرات، ومنافعها، ومقدار تناولها، وحفظها، وعمرها.

الباب العاشر: في الجوارشنات، ومنافعها، وعملها، ومقدار تناولها، وحفظها، وعمرها.

الباب الحادي عشر: في الترياقات، ومنافعها، وعملها، وامتحانها، ومقدار استعمالها، وحفظها، وعمرها.

الباب الثاني عشر: في الأيارجات، ومنافعها، وعملها، ومقدار أخذها، وحفظها، وامتحانها، وعمرها.

الباب الثالث عشر: في الإطريفيلات، وفوائدها، وعملها، ومقدار تناولها، وحفظها، وعمرها.

الباب الرابع عشر: في عمل الحبوب المسهلة، وغير المسهلة، ومنافعها، ومقدار أخذها، وحفظها، وعمرها.

---

١ في ب: المربّيات. وطمست بعدها كلمة (عملها) في (أ).

**On birinci bāb:** Panzehirler/Serumlar ve bunların faydaları, etkileri, denenmeleri, kullanım miktarları, saklanmaları ve ömürleri hakkındadır.

**On ikinci bāb:** Müshiller ve bunların faydaları, yapımları, alınacak miktarları, saklanmaları ve ömürleri hakkındadır.

**On üçüncü bāb:** Iṭrīfīlāt/Macunlar[1] ve bunların faydaları, yapımı, alınacak miktar, saklanması ve ömrü hakkındadır.

**On dördüncü bāb:** İshal edici ve ishal yapmayan haplar ve bunların faydaları, alınacak miktarları, saklanmaları ve ömürleri hakkındadır.

**On beşinci bāb:** Matbūhat-İçerisinde ilaç bitkileri kaynatılmış sular ve bunların faydaları, içilecek miktarları, ömürleri ve saklanmaları hakkındadır.

**On altıncı bāb:** İçerisinde ilaç maddeleri bekletilmiş/ıslatılmış sular ve bunların faydaları, içilecek miktarları, ömürleri ve saklanmaları hakkındadır.

**On yedinci bāb:** Suların kaynatılması ve bunların çıkarılması, faydaları, kullanım miktarları, saklanması ve ömürleri hakkındadır.

**On sekizinci bāb:** Gargaralar ve ağız çalkalama suları ve bunların, faydaları, kullanım şekilleri ve ömürleri hakkındadır.

**On dokuzuncu bāb:** Enfiyeler ve burun içi damlalar, gelişimleri, faydaları, kullanım miktarları, saklanmaları ve ömürleri hakkındadır.

**Yirminci bāb:** Hapşırtıcılar ve bunların faydaları, ömürleri ve saklanmaları hakkındadır.

**Yirmi birinci bāb:** Bedeni zayıflatan şişkinlik/gaz gidericiler ve bunların faydaları.

**Yirmi ikinci bāb:** Ağız yoluyla alınan kuru toz hâlindeki ilaçlar ve bunların alınacak miktarları ve ömürleri hakkındadır.

**Yirmi üçüncü bāb:** Tabletler ve bunların alınacak miktarları hakkındadır.

**Yirmi dördüncü bāb:** Bitki ve meyve özleri ve bunların faydaları, yapımı, saklama şekli ve ömrü hakkındadır.

---

1 **Iṭrīfīl:** Sindirim ve boşaltım sistemi rahatsızlıkları için kullanılan çok bileşenli macunlar.

الباب الخامس عشر: في بيان المطبوخات، ومنافعها، ومقدار شربها، وعمرها، وحفظها.

الباب السادس عشر: في عمل النقوعات، ومنافعها، ومقدار شربها، وعمرها، وكيفية حفظها.

الباب السابع عشر: في بيان طبخ المياه، واستخراجها، ومنافعها، ومقدار استعمالها، وحفظها، وعمرها.

الباب الثامن عشر: في بيان الغراغر، والمضامض، ومنافعهما، وكيفية حفظهما، وعمرهما.

الباب التاسع عشر: في السعوطات، والقطورات، ومنافعهما، ومقدار استعمالهما، وحفظهما، وعمرهما.

[3a] الباب العشرون: (في العطوسات، ومنافعها، وحفظها)[1].

الباب الحادي والعشرون: (في النفوخات، وفوائدها)[2].

الباب الثاني والعشرون: في السفوفات، ومقدار تناولها، وعمرها.

الباب الثالث والعشرون: في الأقراص، ومقدار أخذها.

الباب الرابع والعشرون: في العصارات، ومنافعها، وعملها، وكيفية حفظها، وعمرها.

الباب الخامس والعشرون: في الحقن، ومنافعها، وعملها، ومقدار استعمالها، وحفظها، وعمرها.

الباب السادس والعشرون: في الفتائل والشيافات المستعملة في الدُّبُر، وحفظها، وعمرها.

الباب السابع والعشرون: في الفرزجات والسواكات المستعملة في القُبُل، ومنافعهما، وحفظهما، وعمرهما.

١ في (ب) بدل ما بين القوسين: وفي العطوسات والنفوخات، ومنافعهما، وفوائدهما، وحفظهما، وعمرهما.

٢ في (ب) بدل ما بين القوسين: فيما يهزل البدن، وما يسمن البدن، وفوائدها.

**Yirmi beşinci bāb:** Lavmanlar/Boşaltım sistemini çalıştıran ilaçlar ve bunları faydaları, yapımları, kullanım miktarları, saklanmaları ve ömürleri hakkındadır.

**Yirmi altıncı bāb:** Makat içi kullanılan fitil ve damlalar ile bunların saklanmaları ve ömürleri hakkındadır.

**Yirmi yedinci bāb:** Önden kullanılan fitil ve fırçalar ile bunların faydaları, saklamaları ve ömürleri hakkındadır.

**Yirmi sekizinci bāb:** Koyu merhemler/jeller/yakılar ve bunların korunmaları ve süreleri hakkındadır.

**Yirmi dokuzuncu bāb:** Ovalama losyonları ve bunların faydaları hakkındadır.

**Otuzuncu bāb:** Merhemler ve bunların faydaları, saklanmaları ve ömürleri hakkındadır.

**Otuz birinci bāb:** Yağlar ve bunların saklanmaları hakkındadır.

**Otuz ikinci bāb:** Nüṭūlāt[1] (Sıcak damlalar) ve temizleyiciler ile bunların faydaları, kullanım şekilleri, saklanmaları ve ömürleri hakkındadır.

**Otuz üçüncü bāb:** Havuz ve kaplıca sularına katılan ilaçlar ve bunları faydaları, kullanımları, saklanmaları ve ömürleri hakkındadır.

**Otuz dördüncü bāb:** Kayrūtī merhemleri ve bunların yapımları, faydaları, saklanmaları, kullanımları ve ömürleri hakkındadır.

**Otuz beşinci bāb:** Kimādāt/Sargılar[2] ve tütsüler hakkındadır.

**Otuz altıncı bāb:** Kokular ve bunların faydaları hakkındadır.

**Otuz yedinci bāb:** Yaralarda ve iltihaplarda kullanılan kuru toz ilaçların ve bunları saklanmaları ile faydaları hakkındadır.

**Otuz sekizinci bāb:** Ağız, diş, damak ve dil ilaçları ve bunları faydaları ile saklanmaları hakkındadır.

---

1 **Nüṭūlāt:** İçerisinde ilaç maddeleri kaynatıldıktan sonra ılık olarak hasta organın üzerine dökülen/damlatılan sulardır.

2 **Kimād:** Ağrılı yere içerisine ısıtılmış kuru ilaç konulmuş bez koymak.

الباب الثامن والعشرون: في الضمادات، وحفظها، وعمرها.

الباب التاسع والعشرون: في الأطلية، ومنافعها.

الباب الثلاثون: في المراهم، ومنافعها، وحفظها، وعمرها.

الباب الحادي والثلاثون: في الأدهان، وحفظها.

الباب الثاني والثلاثون: في النطولات، والغسولات، ومنافعها، وكيفية استعمالها، وحفظها، وعمرها.

الباب الثالث والثلاثون: في الآبزنات ـ وهو الآبشنك[1] ـ، ومنافعها، واستعمالها، وحفظها، وعمرها.

الباب الرابع والثلاثون: في بيان القيروطيات، وعملها، ومنافعها، وحفظها، واستعمالها، وعمرها.

الباب الخامس والثلاثون: في الكمادات[2]، والبخورات[3].

الباب السادس والثلاثون: في الشمومات، ومنافعها.

الباب السابع والثلاثون: في عمل الذرورات المستعملة في القروح والجراحات، وحفظها، ومنافعها.

الباب الثامن والثلاثون: في بيان أدوية الفم والأسنان، واللِّثَة واللسان، ومنافعها، وحفظها.

الباب التاسع والثلاثون: فيما يحسن لون البشرة ويقبحه من القمرات وغيرها، وكيفية استعمالها، وحفظها.

الباب الأربعون[4]: في بيان الخضابات، وعملها، ومنافعها واستعمالها، وحفظها، وعمرها.

---

١ في (ب): الإبسنك.
٢ تصحفت في (أ) إلى: الكمالات.
٣ تصحفت في (ب) إلى: البحورات.
٤ تصحفت في (ب) إلى: الأربعين.

**Otuz dokuzuncu bāb:** Ten rengini güzelleştiren veya çirkinleştiren kür vb. şeyler kullanılmaları ve saklanmaları hakkındadır.

**Kırkıncı bāb:** Kınalar ve bunların yapımı, faydaları, kullanımı, saklanması ve ömürleri hakkındadır.

**Kırk birinci bāb:** Sürmeler ve bunların yapımı, faydaları, kullanım miktarı, saklanması ve ömürleri hakkındadır.

**Kırk ikinci bāb:** Göze ve gözün serinliğine faydalı toz ilaçlar ve bunların faydaları ile saklanmaları hakkındadır.

**Kırk üçüncü bāb:** Göze faydalı damlalar ve bunları yapımları, saklanmaları ile ömürleri hakkındadır.

**Kırk dördüncü bāb:** Hastaya uygun olan perhiz yemekleri, ekmekler, kadayıflar, bitki ve tohum şerbetleri ile tatlılar hakkındadır.

الباب الحادي والأربعون: في بيان الأكحال، وعملها، ومنافعها، ومقدار استعمالها، وحفظها، وعمرها.

الباب الثاني والأربعون: في بيان الذرورات[1] النافعة للعين، وبروداته، ومنافعها، وحفظها.

٥ [3b] الباب الثالث والأربعون: في بيان الشيافات النافعة للعين، وعملها، وحفظها، وعمرها.

الباب الرابع والأربعون: في المزورات، والخبائز، والقطائف، والفقاعات، والحلاوات مما يوافق المرضى.

١ في (ب): الدرورات.

# MUKADDİME

## ON FASIL ÜZERE TERTİP EDİLMİŞTİR

**Birinci Fasıl:** Bu yüce sanatla kendisini donatması için yeni başlayana gereken şeyler, Allah korkusu ve insanlardan utanmanın açıklaması hakkındadır.

**İkinci fasıl:** Kendisini bu sanatla donatmaya elverişli hale getirdikten sonra nasıl başlayacağının açıklaması hakkındadır.

**Üçüncü fasıl:** Basit ilaçların hazırlanması, ne zaman koparılacağı, nasıl koparılacağı, nasıl depolanacağı ve ne zamana kadar etkisini devam ettireceğinin açıklaması hakkındadır.

**Dördüncü fasıl:** Basit ilaçların nasıl deneneceği, o mu veya başkası mı olduğu, sahte olup olmadığı, etkisinin kalıcı olup olmadığının açıklaması hakkındadır.

**Beşinci fasıl:** Basit ilaçların yakılması ve kavrulmasının açıklaması hakkındadır.

**Altıncı fasıl:** Kavrulmuş olsun veya olmasın, ilaçların yıkanması ve temizlenmesinin keyfiyeti hakkındadır.

**Yedinci fasıl:** Madenî, bitkisel veya hayvansal bazı ilaçların yapımının açıklaması hakkındadır.

**Sekizinci fasıl:** Alfabe harflerine göre ilaç isimlerinin açıklaması hakkındadır.

**Dokuzuncu fasıl:** İster basit ilaç olsun ister karışım (formül) olsun, ilaçların eş değerlerinin alfabetik sıralamayla açıklanması hakkındadır.

**Onuncu fasıl:** Alfabetik sıralamayla tartılar ve ölçülerin açıklaması hakkındadır.

# والمقدمة

## هي مرتبة على عشرة فصول

الفصل الأول: في بيان ما ينبغي للشارع أن يعد نفسه لتقليد هذه[1] الشريفة، بالخوف والحياء من الله والناس.

الفصل الثاني: في بيان أنه كيف يباشر هذه الصنعة الجليلة بعد أن استصلح نفسه لتقليدها.

الفصل الثالث: في بيان تدبير الأدوية المفردة، بأنها متى تجنى، (وكيف تجنى)[2]، وكيف تخزن، وكم تبقى على قوتها ؟

الفصل الرابع: في بيان كيفية امتحان الأدوية المفردة، بأنها هي أم لا، وبأنها مغشوشة أم لا، وبأن قوتها باقية أم لا؟

الفصل الخامس: في بيان حرق الأدوية المفردة وشيّها.

الفصل السادس: في بيان كيفية غسل الأدوية وتبييضها، محرقة وغير محرقة.

الفصل السابع: في بيان عمل بعض الأدوية، معدنيًا كان أو نباتيًا أو حيوانيًا.

الفصل الثامن: في شرح أسماء الأدوية على نهج حروف الهجاء.

الفصل التاسع: في بيان أبدال الأدوية، مفردة كانت أو مركبة، على نهج حروف الهجاء.

الفصل العاشر: في بيان الأوزان والأكيال، على نهج حروف الهجاء.

---

١ لا بد من تقدير كلمة «الصنعة» بهذا الموضع.

٢ سقط ما بين القوسين من (أ).

# BİRİNCİ FASIL

## BU YÜCE SANATLA KENDİSİNİ DONATMASI İÇİN YENİ BAŞLAYANA GEREKEN ŞEYLER, ALLAH KORKUSU VE İNSANLARDAN UTANMANIN AÇIKLAMASI HAKKINDADIR

Bil ki Yüce Allah, olgun hikmeti ve ezelî ilmiyle insanı medeni ve basit bir şekilde, karşısına çıkan hayır ve şerri kabul edecek hâlde yarattı; Allah'ı bilme ve geçim konusunda bir kısmını diğerlerine muhtaç kıldı. Sonra onlara parlak akıl ve karanlık arzuyu musallat ederek ikisi arasında insanı serbest bıraktı. Sonuçları düşünerek aklın izinden giden, günahlardan kaçınan, Yüce Allah'ın hoşnutluğunu kazanmakla meşgul olan sonsuz mutluluğa kavuşur; hevesin peşinden giden, hevesin sonuçlarını düşünmeyen, günahları küçümseyerek aşağılık, bedenî şehvetler ve lezzetlerle meşgul olursa ebedî mutsuzluğa kavuşur. Şiir:

*Allah'tan kork. Sonunda yok olacak ve sana günahı kalacak lezzetin sonuçlarından sakın.*

*Başkasına nispet ettiğin hiçbir küçük günahı küçümseme; çünkü şiddetli yağmurun başlangıcı bir damladır.*

Şiir:

*Günahlardan kaçın, uzak dur günahlardan; çünkü onlar cehennemin ve azarların binekleridir.*

Bil ki Allah'ı inkâr ve ona ortak koşmadan sonra, insanlara eziyet etmekten, haksız yere paralarını almaktan daha büyük bir günah yoktur.

# الفصل الأول

## فيما ينبغي للشارع أن يعد نفسه لتقليد هذه الصنعة الشريفة بالخوف والحياء من اللّٰه والناس

اعلم أن الله ـ تعالى ـ بكمال حكمته، وسابق علمه، خلق الإنسان مدنياً ساذجاً، قابلاً لما يعرض له من الخير والشر؛ وجعل بعضه محتاجاً إلى البعض في معرفة الله ـ تعالى ـ، وأمرِ المعيشة؛ ثم سلط عليهم العقل المنير، والهوى المظلم، وخيّره فيهما، فمن تبع العقل بتأمل العواقب، فيكيّف[1] عن المعاصي، ويشتغل بمرضاة الله ـ تعالى ـ، فينال السعادة السَّرْمَدِية؛ ومن تبع الهوى لم يتأمل الهوى[2] العواقب، ويستحقر الذنوب، فيشتغل بالشهوات، واللذات الدنيئة البدنية، فينال الشقاوة الأبدية. (شعر)[طويل]

خَفِ اللهَ واحذرْ عواقبَ لذةٍ ... فغايتُها تَفْنى ويبقى لك الوِزْرُ

ولا تَحْقِرنْ ذنبًا صغيرًا تُضيفُه ... إلى الغيرِ والغيثُ أوّلُه قَطْرُ

(شعر) [مستطيل]

وإياك الذنوبَ وإياكَ الذنوبَ ... فإنها مطايا النيران والعتوب

واعلم أنه لا ذنب بعد الكفر والشرك بالله، أعظم من إزهاق الأرواح، وأخذ الأموال [4a] بغير حق، ولا سيما إذا كان مريضاً مشرفاً على الهلاك، ويطمعه الطبيب

١ كذا في (أ) و (ب). والصواب: فيكف.
٢ كذا في (أ) و (ب).

Özellikle de o insan hasta ve ölümün kıyısında ise, güvenilir doktor ona bir parıltı ve yaşam ümidi aşılayarak, yazdığı bir reçeteyle onu eczacıya gönderir ve sonunda iş eczacıya ulaşır. Eczacı aşırıya kaçarak, hastadan benzeri birisinden alması gerekenden daha fazlasını alırsa, ona faydası olmayacak bir şey verirse arzusuna uymuş olur ve karşılığı aleyhine olur. Şayet sonuçları düşünerek hastaya karşı insaflı olursa, benzeri birisinden alınan miktar kadar alırsa ve baskın gelen zannına göre hastaya faydalı olacak bir şey verirse akla uymuş olur ve bundan dolayı iyi bir karşılık elde eder. Tıpkı (şiirde) denildiği gibi:

*Borçlar benzerleriyle karşılık bulurlar; iyinin karşılığı iyi, kötünün karşılığı kötüdür.*

O halde bu ilme dalan her kesin, özellikle de doktor ve eczacının, Allah korkusu ve ona itaat konusuna, bütün işleri ve davranışlarında elinden geleni yaptıktan sonra gerisini Allah'a bırakmaya aşırı özen göstermesi, Allah karşısında cehalet ve eksikliğini itiraf etmesi, kendisine doğruyu gösterip doğruya ulaştırması için O'na yalvarması, hastaya verdiği tavsiye ve ilaçlar konusunda iyi düşünerek ve fiyatı çok düşük tutarak Allah'ın sağlam ipine tutunması, Allah'la karşılaşacağına ve hesaba çekileceğine inanarak, her şeyin sahibi ve karşılıksız vereni olan Allah'ın rızasını kazanmak için kendisi için istediklerini başkaları için de istemesi gerekir.

Tabip ve eczacı bu niteliklerle donandığında dünyada güzel bir şekilde anılmaları, ahrette de bol sevaba kavuşmaları ümit edilir. İnsanlar bunlardan faydalandığı sürece doktor ve eczacı Yüce Allah'ın yardımı altındadırlar.

Hz. Peygamber (SAV)'in sözü de bu doğrultudadır: "Kul kardeşine yardım ettiği sürece Allah da kula yardım eder." Yine o şöyle buyurdu: "İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır." Yüce Allah şöyle buyurdu: "Kim Allah'a tevekkül ederse O ona yeter."[1]

Aklı ve basireti olana bu kadar uyarı yeterlidir; bunu daima hatırlasın ve asla unutmasın.

1 Kuran-ı Kerīm, Talak suresi, 65/3.

المعتقد فيه بالبرق والحياة، بورقة يكتبها إلى العطار، فآل الأمر إلى العطار: إن أفرط العطار فيه، وأخذ منه أكثر مما ينبغي أن يؤخذ من مثله، وأعطاه شيئاً لا ينتفع به، فقد تبع الهوى، يجازى عليه؛ وإن تأمل العواقب، وعدل فيه، وأخذ منه قدر ما يؤخذ من مثله، وأعطاه شيئاً ينتفع به في غالب ظنه، فقد تبع العقل، يجازى به، كما قيل:[متقارب]

تُجازى القروضُ بأمثالِها فبالخيرِ خيرٌ وبالشرِّ شرّ[1]

فإذاً يجب على كل خائض ـ وخاصة على الطبيب والعطار ـ، أن يحرصوا[2] أنفسهم بتقوى[3] الله وطاعته، وبتوكل عليه في جميع أحوالهم[4] وأمورهم، ويعترفوا لديه بالجهل والقصور، ويتضرعوا إليه إرشاد السداد والوصول، ويعتصموا بحبله المتين فيما يتوجهون إليه محطاطاً[5] متأملاً، فيما يأمرون ويعطون، ويبغون لغيرهم ما يبغون لأنفسهم، معتقداً به اللقاء والحساب، مبتغياً رضاء الملك الوهاب.

وإذا تحلّى الطبيب والعطار بتلك الصفات، يرجى أن يحصل لهما الذكر الجميل في الدنيا، والأجر الجزيل في العقبى، ويكونان تحت عون الله ـ تعالى ـ، ما دام الناس يتمتع بها.

وعليه قوله ـ عليه السلام ـ: «والله في عونِ العبد ما دام العبدُ في عون أخيه»[6]، وقال: «خيرُ الناسِ مَنْ ينفعُ الناسَ»[7]، وقال الله ـ تعالى ـ: ﴿وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ فَهُوَ حَسْبُه﴾ [سورة الطلاق، الآية: ٣].

وهذا القدر من التنبيه يكفي لمن له لبّ وبصيرة، أن يذكره دائمًا، ولا ينساه أبداً.

---

١ أورد شطره الأول الميداني في المجمع الأمثال ١٥١/١، وذكره بتمامه الشوكاني في فتح القدير ٢٦١/١.
٢ كذا في (أ) و (ب)، ولعلها: يحرسوا.
٣ تصحفت في (ب) إلى: تقوى.
٤ تصحفت في (أ) إلى: أحولهم.
٥ كذا في (أ) و(ب).
٦ حديث صحيح، انظر للحديث: صحيح مسلم، ٢٦٩٩.
٧ أخرجه القضاعي في مسند الشهاب، ١٢٣٤؛ والطبراني في المعجم الأوسط،٥٧٨٧ مطولاً.

# İKİNCİ FASIL

## KENDİSİNİ BU SANATLA DONATMAYA ELVERİŞLİ HALE GETİRDİKTEN SONRA NASIL BAŞLAYACAĞININ AÇIKLAMASI HAKKINDADIR

Bil ki ister doktor ister eczacı olsun, bu şerefli sanata başlayanın ilaç formüllerini oluşturma konusunda bir yeteneği ya vardır ya da yoktur. Şayet formülleri oluşturmada bir yeteneği ve eğitimi varsa, öncelikle basit ilaçları ve etkili olanlarını, sonra da hastalığın şiddeti veya zayıflığının gerektirdiği şekilde miktar ve nitelik bakımından basit ilaçlardan oluşturulan formül/karışımların etkisini, formüle konulan ilaçların miktarının farklılık sebeplerini bilmesi gerekir. Bu sebeplerin sayısı tümevarım yöntemiyle yirmi birdir.

Bu sebeplerden yedisi ilaçların miktarlarının azaltılmasının, yedisi arttırılmasının, yedisi de normal kullanılmasının sebepleridir.

**İlk yedi sebepten birincisi** ilacın etkisinin şiddetidir, bununla ilacın az bir miktarının kuvvetli bir etkiye sahip olmasını kastediyoruz. Mahmūde otu, bingöz otu, haşhaş, kâfur, sütleğen ve benzerleri gibi.

**İkincisi:** Formül içinde ilacın faydasının azlığı. Bununla içerisinde tek bir fayda olanı kastediyoruz.

**Üçüncüsü:** İlacın değersizleşmesidir. Bununla başka bir ilacın doğru kullanılması için bir ilacın karışıma konulmasını kastediyoruz.

**Dördüncüsü:** Faydalı olmada başka bir ilaca katılan ilaç.

**Beşincisi:** Hasta organın, ilacın hasta organa ulaştırılacağı yere yakınlığı.

## الفصل الثاني

## في بيان أنه كيف يباشر هذه الصنعة الجليلة بعد أن استصلح نفسه لتقليدها

اعلم أن المباشر لهذه الصنعة الشريفة، طبيبًا كان أو عطارًا، لا يخلو من أن يكون له مَلَكَة بتركيب التراكيب، أو لا: فإن كان له ملكة بتركيب التراكيب، ودربة بها، ينبغي له أن يعرف الأدوية المفردة وقويها أولاً، ثم قوى ما يتركب منها كمًا وكيفًا، حسبما يقتضيه المرض قوة وضعفاً، ويعرف أسباب اختلاف أوزان الأدوية الواقعة فيه، وهي على ما عليه الاستقراء، واحد وعشرون سببًا:

منها: سبعة أسباب إقلال أوزان الأدوية، وسبعة أسباب الإكثار، وسبعة أسباب الاعتدال.

والسبعة الأولى إحداها: شدة قوة الدواء. ونعني بها ما كان في المقدار اليسير منه فعل قوي، كالسقمونيا والأفيون والكافور والفربيون وأشباهها.

وثانيتها: قلة منفعتها في المركب. ونعني بها ما فيه منفعة واحدة.

وثالثتها: خِسَّة الدواء. ونعني بها دواء يؤتى بها، لينصلح به دواء آخر.

ورابعتها: دواء يشارك غيره في المنفعة.

وخامستها[1]: قرب العضو العليل عن المواضع التي يوصل منها الدواء إليه.

---

١ في (أ) و(ب): خامسها.

**Altıncısı:** Zararlı bir ilacın kullanılması

**Yedincisi:** Terkipte, terkipte bulunan başka bir ilacın etkisini zayıflatan bir ilacın bulunması.

**İlaç miktarının artırılmasına sebep olan ikinci yediye gelince;**

**Birincisi:** İlacın etkisinin zayıflamasıdır. Bununla ilacın etki gücünün aksini kastediyoruz.

**İkincisi:** Faydanın çokluğudur. Bununla ilaç miktarının artırılmasında çok fayda olmasını kastediyoruz.

**Üçüncüsü:** Faydanın önemidir. Bununla formül içindeki ilacın bizzat kastedilen ilaç olmasını kastediyoruz.

**Dördüncüsü:** İlacın tek başına etkili olmasıdır.

**Beşincisi:** Hasta olan organın ilacın kendisine ulaştırılması için konulduğu yere uzaklığı.

**Altıncısı:** Terkip hâlindeki ilacın zararının olmaması.

**Yedincisi:** Terkipte içinde ilacın etkili olmasını gerektiren bir ilacın bulunması.

**İlacın normal kullanımının sebepleri olan üçüncü yediye gelince;** bu birbirine zıt iki sebep arasında dengede olmasıdır. Özetle zikredilen sebeplerden ikisi veya daha fazlası basit bir ilaçta bir araya gelirse ilaç miktarının artırılmasını gerekiyorsa artırılır, azaltılması gerekiyorsa azaltılır, sebeplerden bir kısmı artırılmasını, bir kısmı da azaltılmasını veya aksini gerektiriyorsa galip ve daha çok olan göz önünde bulundurulur, ikisi birbirine eşit olursa normal olan hedef gözetilir.

Bu durum onda formüller konusunda bir yetenek ve eğitimin olması hâlinde geçerlidir. Şayet onda bu yoksa, onun formüller icat etmede cesur olmaması, aksine önceki âlimlerin ortaya koyduğu ve kaleme aldığı formüllere bağlı kalması, ihtiyatlı davranarak iyi düşünmesi gerekir, çünkü bu denizin dibi derin, sahili uzaktır, bu denize dalmak tehlikeyi peşinden sürüklemek, sahilleri daraltmaktır. Onlar giriştikleri bu işte başarılı oldular; çeşit çeşit formüller çıkardılar, yazıya geçirerek denediler. Sonra bu formülleri

وسادستها[1]: إتيان دواء ذي مضرة.

وسابعتها[2]: وجود دواء في المركب من شأنه أن يضعف قوة دواء آخر فيه.

والسبعة الثانية التي هي أسباب الإكثار:

[4b] أحدها: ضعف قوة الدواء، ونعني به ما هو ضد القوى في الفعل.

وثانيها[3]: كثرة المنفعة، ونعني بها ما فيه منافع كثيرة.

وثالثها: شرف المنفعة، ونعني بها دواء يكون هو مقصود بالذات في المركب.

ورابعها: دواء يكون منفرداً بالمنفعة.

وخامسها: بعد العضو العليل عن الموضع الذي يوصل منه الدواء إليه.

وسادسها: عدم المضرة في الدواء المركب.

وسابعها: وجود دواء في المركب يوجب قوة الدواء النافعة فيه.

السبعة الثالثة التي هي أسباب الاعتدال، وهي ما يكون على التعادل بين كل سببين متضادين، وبالجملة متى اجتمع في المفرد سببان أو أكثر من الأسباب المذكورة، فإن كان مما يوجب الإكثار استكثر منه، وإن كان مما يوجب الإقلال استقلل منه، وإن كان البعض يوجب الإكثار، والبعض يوجب الإقلال أو بالعكس، يراعى الأغلب والأكثر، وإن تساويا يراعى القصد المعتدل.

هذا إذا كانت له[4] ملكة ودربة بالتراكيب، وإن لم يكن له تلك، فينبغي له ألا يجسر على اختراع التراكيب، بل يلتزم ما وضعه وحرره المتقدمون من التراكيب، محتاطاً متأملاً جداً، إذ البحر عميق القعر بعيد السواحل، والغوص سحيل الخطر مضيق المساحل، وهم فازوا بالتي خاضوا، وخرجوا منها أنواع التراكيب فحرروها وجربوها، ثم وضعوها في زُبُرِهم ليستعينوا بها ذوي المشارب، وطلبوا في ذلك ثواباً لله التي هي الغاية القصوى.

١ في (أ) و(ب): سادسها.
٢ في (أ) و(ب): سابعها.
٣ تصحفت في (أ) إلى: ثالثها.
٤ سقطت (له) من (أ)، وزيد بعدها في (ب): (و).

farklı kesimlerden insanların faydalanmaları için kitaplaştırdılar, bu yapıtlarıyla en yüce hedef olan Allah'ın sevabını kazanmayı istediler.

Bu şeyler kendilerine hiç kimsenin karşı çıkmasının, bunlardan vazgeçmesinin caiz olmadığı dini sözlere dönüşmüştür; çünkü bunlar emanet kabilindendir ve emanete ihanet eden Allah ve Resulüne ihanet etmiş olur. Allah ve Resulüne ihanet eden ise büyük bir zarara uğramıştır.

Ne olursa olsun, bu ilme başlayanın basit ilaçları, ilaçların en üstün ve en kalitelisini, yakın zamanda toplanmış olanı seçmesi gerekir. Eski ve kurtlu olmamalıdır, bunları toprak, toz ve benzeri şeylerden güzelce seçer; çünkü karışım/formül oluşturmak isteyenin ihtiyaç duyduğu şeylerin aslı budur.

Sonra ilaçlar kuru ise bunların dövülmesi/öğütülmesi ve elenmesi gerekir. Bunların her biri pürüzsüz bir havanda tek başına ve yumuşak bir şekilde dövülmelidir. Sonra dövülen bu ilaçlar sık dokunmuş bir ipek kumaşta elenir. Sonra ikinci ve üçüncü defa toz hâline gelinceye kadar tekrar dövülerek elenir; çünkü o zaman ilaç ihtiyaç duyulan ilaca en yakın hale gelmiş olur. (Çünkü bunun midede olması mümkün değildir.)

Sonra istenilen ağırlıklara dikkat ederek ilaçları hazırlar, birbirleriyle karıştırarak iyice ezer. Sonra sık dokunmuş bir ipek kumaşta eleyerek istediği şekilde kullanır.

Bana göre ilaçları karıştırdıktan sonra kesinlikle elenmemesi gerekir; çünkü elemek çaresiz bazı ilaçların miktarını eksiltir. Eğer elemek isterse sık örgülü olmayan bir elekle elemelidir. Aynı şekilde elemekte aşırıya kaçmaz, karışıncaya ve birleşinceye kadar basitçe eler. Sonra kaldırarak istediği şey için kullanır. Onların açıkladıklarına göre iki ilaç bir arada asla dövülmez; çünkü her biri diğerini bozar, özellikle de birisi zamk ağacı/geven gibi zor öğütülen, diğeri de bambu ağacı kökünün tozu gibi çabuk ezilen bir şey olduğunda, zor öğütülme, çabuk öğütülen ilacın azaltır.

Kalp ilaçları etkilerini kolaylaştırmak için iyice öğütülmeye elverişlidir. Aynı şekilde göz ilaçları da çünkü göz doğru hisseder, en küçük bir sertlikten etkilenir, bu yüzden ilaç göze faydalı olmaz.

وقد صارت هذه الأشياء كالأقاويل الشرعية التي هي لا ينبغي لأحد أن يخالفها ويعدل عنها، إذ هو من باب الأمانة، فمن خان الأمانة فقد خان الله ورسوله، ومن خان الله ورسوله فقد خسر خسراناً عظيماً.

وأياً ما كان ينبغي للمباشر أن يختار من الأدوية المفردة، وأفضلها وأجودها، وما هي قريبة العهد بالجنْي، ولا يكون عتيقًا ولا مسوّسًا، فينقيها من التراب والغبار وأشباهها تنقية وثيقة، فإن ذلك أصل فيما يحتاج إليه من يريد التركيب.

**ثم الأدوية** إن كانت يابسة محتاجة إلى الدق والنخل، ينبغي أن يدق كل واحدة منها على الانفراد في هاون[1] أملس نظيف ودقا ناعمًا[2]، ثم ينخلها بحريرة صَفِيقة، ثم يعيد دقها ونخلها ثانيًا وثالثًا، حتى يصير هباء، لأنها يصير حينئذ أبلغ فيما يحتاج إليه، (لأنها يستحيل في المعدة)[3].

ثم يحرز الأوزان المطلوبة، ويخلط البعض بالبعض، فيسحقها سحقاً بليغاً، ثم ينخلها من حريرة صفيقة، ويستعمل لما يريد.

وعندي بعد أن يخلط الأدوية ينبغي ألا ينخل أصلاً، إذ النخل لا محالة ينقص عن أوزان البعض، وإن اختار النخل ينبغي أن ينخل بمُنْخُل غير صفيق، وأيضاً لا يسحق بليغاً، بل يسحق هينًا، حتى يختلط[4] ويتحد، ثم يرفع ويستعمل لما يريد، لأنهم صرحوا على أن الدواءين لا يندقان[5] مجتمعًا أبداً، إذ كل منهما يفسد الآخر، ولا سيما إذا كان أحدهما عسرة الدق كالكثيراء، والآخر سريعة الدق كالطباشير، فحينئذ عسرة الدق تحلل قوة الأدوية السريعة الدق.

[5ª] **والأدوية القلبية** ينعم سحقها جداً، ليسير عملها، وكذلك أدوية العين، إذ العين زكية الحس، ينفعل عن أدنى خشونة، فلا ينتفع بها.

---

١ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: هوان.
٢ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: نعمًا.
٣ سقط ما بين القوسين من (ب).
٤ في (أ): يخلط.
٥ تصحفت في (أ) إلى: ينتدقان.

**Helile** bitkileri ezilmeye uygun değildir, aksine iri taneler hâlinde dövülür. İri taneler hâline gelinceye kadar iyice dövüldükten sonra badem yağı ile karıştırılması gerekir. Öncekilere göre üç gün bekletilir, sonraki âlimlere göre bir hafta bekletilir. Bana göre de bu daha iyi ve daha yarayışlıdır.

**Zamk ağacı/geven** kuru olarak öğütülmez, aksine üzerine biraz tatlı badem yağı damlatılarak sertliği kırılır.

**Sarı yavşan otu** biraz su ile ıslatılarak dövülürse çok çabuk öğütülür.

**Sümbül** makasla kısaltıldıktan sonra dövülürse gerçekten çok çabuk öğütülür.

Harzemşah, *ez-Zeḫīre*'de şöyle der: "Türbüt otunun ezilmeden önce dışının kazınması, ezildiği kabın biraz tatlı badem yağıyla yağlanması gerekir.

**Ebu Cehil Karpuzu Yağı**: Kesinlikle dövülmez; aksine makasla büyük parçalar hâlinde küçültülür, sonra içindekilerin dökülmesi için ezilir ve elenir. Toz hâline gelince zamk ağacı/ geven ve fıstık içiyle terbiye edilir. Üzerine tatlı badem yağı damlatılır. Her birinin çeyrek dirhem miktarı için bir damla badem yağı damlatılır.

**Mahmude otu** da kesinlikle dövülmez, aksine parmak uzunluğunda doğranarak, parçalar birbirine sürtülerek ovalanır, sonra terbiye edilerek kullanılır. Terbiye şekline gelince; sağlam, kurtsuz, çürüğü olmayan, ekşimsi bir ayva veya elma alınır. Yuvarlak bir halka kesilerek içerisindeki tahta/selüloz, tohum ve etinden bir kısmı çıkarılır. İçerisi ya sadece iri doğranmış mahmude otu ile doldurulur. ya da yarısı mahmude, yarısı sakız ağacı reçinesi ile doldurulur. Denilir ki: "Üçte biri mastaki, üçte ikisi mahmude ile doldurulur." Yine "Dörtte biri mastaki, gerisinin mahmude ile doldurulduğu" da söylenir. Sonra halka kapatılır. Üzerinin hamurla sıvanması uygun olur. Kuruması için onu bir saat döver. Ardından sakin köz alevi üzerinde veya tandırda veya hafif alevli fırında hamur ekmeğe dönüşünceye kadar onu kızartır. Hemen fırından çıkararak soğuyuncaya kadar bekletilir, ardından açılarak içerisindekiler alınır. Kurutularak depolanır ve kullanılır.

**والهليلجات** لا ينعم سحقها، بل يسحقها جريشًا، ولا بد من لتّها بدهن اللوز ونحوه بعد الدق لتّا جيدًا، ويترك ثلاثة أيام عند القدماء، وأسبوعًا عند المتأخرين، وعندي أولى وأجدر.

**والكثيراء** لا تندق يابسة، بل يقطر عليها قليل دهن اللوز الحلو، ليسرع دقها، وينكسر غائلتها.

**وشيبة العجوز** إن بُلّ بيسير[1] ماء ودق، يندق سريعًا جدًا.

**والسنبل** إذا قص بالمقراض ثم دق، يندق سريعًا جدًا.

**والتربد** ينبغي أن يحك ظاهره قبل السحق، فيلتّ أوان السحق بقليل دهن اللوز الحلو.

**وشحم الحنظل** لا يندق أصلاً، بل يقص بالمقراض رفيعًا، فيسحق، لابزال[2] وينخل، فإذا صار هباء يصلحه بالكثيراء وبقلب الفستق، ويقطر عليه دهن اللوز الحلو، لكل وزن ربع درهم منه قطرة من دهن اللوز.

**والمحمودة** لا يندق أبدًا، بل تفرك بنحو الأصابع، ثم يستعملها مصلحة، وكيفية إصلاحها بأن تؤخذ سفرجلة أو تفاحة صحيحة سالمة عن السوس والعفونة مائلة إلى الحموضة، وتقوّر عنها قوارة، ويخرج ما فيها من الخشب والحب وبعض اللحم، ويحشى مكان المحمودة مفروكة، وحدها أو مع مصطكى نصفين، قيل: «ثلث مصطك وثلثان محمودة»، وقيل: «ربع مصطكى والباقي محمودة»، ثم يطبقها القوارة ويصلح[3] عليها العجين، ويدقها ساعة ليجف، فيشويها على نار جمر هادئة، أو في تَنُّور، أو في فرن هادئة، حتى ينخبز العجين، فيخرجها ويتركها حتى يبرد فتفتح وتؤخذ ما فيها، وتجفف فتخزن وتستعمل.

---

١ في (أ) و (ب): سير

٢ كذا في (أ) و (ب).

٣ كذا في (أ)، وفي (ب): (يطلخ)، ولعل ما في (ب) هي الصواب، لكنها مصحفة عن (يلطخ).

**Yavşan** yakılır, iyice ezilerek kullanılır.

**Su kabağı çekirdeği**: Kabuğunu soymak istersen biraz suda bir saat ıslatırsın. Bu onun burukluğunu da kırar.

**Ayva çekirdeğinin** kabuğunu soymak istersen onu su ile döv, deliğinden bir miktar salyasını çıkar, onda salyadan eser kalmaz. İşte o zaman kabuğu çabucak soyulur.

Ben de derim ki: O zaman tıp için faydalı olmaz; çünkü asıl istenen onun posasına karışık olan salyasıdır. Yoksa tek başına posası değildir. "Onun salyasının özünde olmayıp kabuğunda olduğunu," söyleyen inceleme ve araştırma sonucu değil, öncekileri taklit ederek konuşmuştur.

**Reçineler/ yapışkanlar**: Cüvārīşen[1] macunlar, kasnı, baldırgan zamkı, çadıruşağı bitkisinin zamkı, Arap zamkı, zamk ağacı gibi reçinelere/zamklara gelince şarap, pırasa suyu veya benzeri akışkan özler içinde kendini bırakıncaya kadar çözdürüldükten sonra parçacıkları birbirine eşit hale gelinceye kadar havanda ezilir ve hemen istenilen şey için kullanılır.

**Derim ki:** Bu durum, bu akışkanların kendisi için formül hazırlanan hastalığa bir faydasının olması hâlindedir. Formüle bir katkısı olmadığında hemen sıcak suda çözünmesi sağlanır veya uygun olan sıvılardan birisiyle çözülünceye kadar havanda ovalanarak sürtülür ve kullanılır.

**Nar, ayva çekirdeği, elma, armut** ve benzeri meyvelerin suları abanoz gibi sert bir ağaçtan yapılmış bir bıçakla yarmak suretiyle çıkarılır. Genellikle işe yaramayan kısmı atılır ve geri kalan kısmı mermer bir havanda çözülünceye kadar dövülür, suyu sıkılır, posası atılır ve suyu süzülerek istenilen şey için kullanılır.

**Nar** dövülmez, aksine elde ovalanarak sürtüldükten sonra sıkılarak suyu alınır. Damıtılarak kullanılır. Ancak mide bozukluğu ve ishal için kullanmaktan sakının. O takdirde tohumla, ince kabuklu tohum ve içyağıyla dövülür, suyu sıkılır, süzülerek kullanılır.

---

1 **Cüvārīşen:** Hazım için ve diğer rahatsızlıklar için kullanılan macunlar.

والشيح يحرق فيسحق جيدًا، ويستعمل.

**وبزر اليقطين** إذا أردت تقشيره تبله ساعة بقليل ماء، فإنه يكسر غائلته.

**إذا أردت** تقشير حب السفرجل اضربه بالماء، وأخرج لعابه من خرقه مقدارًا لا يبقى فيه أثر اللعاب، فحينئذ ينقشر سريعاً.

قلت: فحينئذ لا يصير منتفعاً به[1] في الطب، إذ المقصود لعابه المخلوط بالجرم، لا الجرم وحده، ومن قال: «لعابه في قشره لا في لبه»، فقد قال على تقليد لا على تدقيق وتحقيق.

**والصموغات** كالجواريش[2] والسكبينج والحلتيت والأشق والصمغ العربي والكثيراء وأمثالها، تنحل في خمر أو ماء كراثّ، أو سائر عصارات مائعة، حتى تنحل بنفسها، ثم تسحق في الهاون، حتى تستوي الأجزاء فتستعمل لما يريد.

قلت: هذا إذا كان لهذه المائعات نفع فيما يتركب له، وإن لم يكن لها دخل في التراكيب، فينبغي أن يحلها بالماء الحار في العجلة، أو يدعكها في الهاون مع ما يناسبها من المياه، حتى تنحل فيستعمل.

**ويستخرج مياه الفواكه،** كالرمان وحب السفرجل والتفاح والكمثرى وأمثالها، بأن يشقها بنحو سكين آبنوس من الأخشاب الصلبة، [5b] ويرمي بما لا ينتفع به منها عادة، ويدق الباقي في هاون رخام، حتى ينحل فيه فيعصر ويرمي الثفل، ويروّق الماء ويستعمل لما يريد.

**والرمّان** لا يندق، بل يفرك ويدعك باليد، ثم يعصر ويؤخذ ماؤه، ويصفى ويستعمل، اللّٰهم إلا أن يستعمل للذرب والإسهال، فحينئذ يندق مع الحب والأغشية وبعض الشحم ـ وهو الشحم الداخل ـ، وينعصر ويروّق ويستعمل.

---

١ سقطت (به) من (أ).

٢ في (ب): كالجاويشر.

**Eriğin** dalında olgunlaşmış olan yaş ve tazesi alınır. Rengi siyahtan hafif kırmızıya dönünceye kadar ve tadı da mayhoş oluncaya kadar bırakılır. Dalında olgunlaşmamış, ham olana, rengi yeşil olanına itibar edilmez, aksine tam olgunlaşmadan koparılır, sezonun sonuna kadar bırakılmaz.

**Taşlardan elde edilen ilaçlara gelince:** Yakut, inci, mercan, mercan kökü, altın/gümüş/bakır eritildikten sonra üzerinde oluşan köpüksü tortu, kehribar zamkı, gümüş küfü/köpüğü, markazit taşı, prolusit, bakır sülfat ve benzerlerinden hangisini istersen önce cam bir havanda veya cam yoksa granit bir havanda ezersin. Sonra sert ve düz bir cam veya granit üzerinde su ile iyice ezmeyi tamamlarsın. Sonra bunu kurutur, toz hâline gelinceye kadar ikinci ve üçüncü defa ezersin. Defalarca ezme işi tamam olduktan sonra toprak ve kirlerden arınıncaya kadar su ile yıkarsın. Kurutur ve kaldırırsın.

Bunları kesinlikle bakırla temas ettirmezsin; çünkü bakır sülfür madeni bozar. Bu durum madenlerin miktarı fazla olduğunda geçerlidir. Yok olmasından korkulacak kadar az olursa önce bunlar karışık halde bulunduğu toprak ve kumu ayıklanır. Sonra yıkanır, kurutulur, toz hâline gelinceye kadar ezilir ve elenerek kullanılır.

**Lacivert taşı ve Ermeni taşına** gelince önce dövülür ve elenir, sonra toz hâline gelinceye kadar su ile temizlenir. Sonra yıkanarak kurutulur ve cam havanında dövülür. Sık dokulu ipek bir kumaşla elenerek ya hemen depolanır ya da kullanılır.

**Bakır pası ve çinko oksit** dövüldükten sonra asidin/sirkenin etkisinin yok olması için yıkanarak sık dokulu ipek kumaşta elenir.

**Kudret helvası**, **çiçekli dişbudak ve sinameki**, ister tek tek ister terkip hâlinde olsunlar asla kaynatılmazlar, aksine hastalığın bulunduğu yere tatbik edilirler. Bir veya iki damla tatlı badem yağı ile süzülerek kullanılırlar.

**والقراصيا** يؤخذ منها رطبه الطرية التي قد نضجت على الشجر، وبقي لونها أسود إلى حمرة يسيرة، وفي طعمها حموضة مع حلاوة، ولا يلتفت إلى الفِجّة الخضرة اللون، التي لم يدرك على الشجرة، بل قطعت غير مدركة، ولا يبقى إلى آخر الوقت.

**وأما الأدوية الحجرية** فالياقوت واللؤلؤ والمرجان والبُسد والقلميا والكهربا وخَبَث الفضة والمرقشيثا والمغنيسيا[1] والتوتياء وأمثالها، ينبغي أن تسحق منها أيها شاء أولاً في هاون زجاج، أو صَوَّان إن تعذر[2] الزجاج، ثم تكمل السحق على صلاية زجاج، أو صوان بالماء جدًا، ثم تجففها وتسحقها ثانيًا وثالثًا، حتى يصير هباء، ثم تغسل بالماء بعد تمام السحق مرارًا، حتى تتخلص عن التراب والأوساخ، فتجفف وترفع.

ولا تصولها على النحاس أبدًا، إذ زنجفره يفسد الجواهر. هذا إذا كان مقدار الجواهر كثيرًا، وإن كان يسيرًا بحيث يخاف أن تنمحق[3]، فينقيها أولا عما يخالطها من التراب والرمل، ثم يغسلها ويجففها، ثم يسحقها بحيث تصير هباء، فينخلها ويستعملها.

**واللازورد والحجر الأرمني** يندقان وينخلان أولًا، ثم يصوّلان حتى يصيرا غبارًا، ثم يغسلا ويجففا، ويسحقا في هاون زجاج، وينخلا أولاً، ثم يصولا حتى يصيرا غبارًا، ثم يغسلا ويجففا ويسحقا في هاون زجاج، وينخلا صفيقًا، فيخزنا أو يستعملا.

**والزنجار والإسفيداج**[4] يغسلان بعد الدق والنخل صفيقًا، ليذهب عنهما أثر الخل.

**والترنجبين والشيرخشك والخيارشنبر** لا يغلى الجميع أبدًا، لا مفردة ولا مركبة، بل تمرس فيما يوافق المرض، وتصفى وتستعمل مع قطرة أو قطرتين دهن اللوز الحلو.

---

١ في (ب): المغنسييا.
٢ تصحفت في (ب) إلى: تعذوا.
٣ في (أ): تفحق.
٤ في (ب): الاسفيداج.

# ÜÇÜNCÜ FASIL

## BASİT İLAÇLARIN HAZIRLANMASININ BEYANINA DAİRDİR

Ne zaman koparılırlar? Nasıl koparılırlar? Nasıl kurutulurlar? Nasıl muhafaza edilirler? Nerede muhafaza edilirler? Ne ile birlikte muhafaza edilirler? Ve ne zamana kadar faydalarının kalıcı olduğuna dairdir.

Bu sanat erbabı bitkisel ilaçların kesinlikle mevsim geldiğinde ve olgunlaşmalarını tamamladıktan sonra yerlerinden koparılması gerektiğinde görüş birliğindedir. Sıcak yerlerde ilaçların koparılması için en iyi zaman kışın sonudur. Soğuk yerlerde tıbbī bitkilerin toplanması için en uygun zaman yazın başlangıcıdır. Ilıman bölgelerde ise tıbbī bitkileri toplamak için en iyi zaman ilkbaharın ortalarıdır.

Özetle ilaçlar toplandığında öncelikle çamur ve topraktan temizlenmeli, soluncaya kadar güneş altında bırakılmalı, sonra bozulmayacağına kanaat getirinceye gölgede kurutulmalı, sonra da sandıklarda, keselerde ve torbalarda saklanmalıdır.

Sonra eğer dalından koparılan bitki köklerden ise hava ile temas etmesinden etkilenmez. Dolayısıyla çanta ve benzeri güvenilir bir yerde saklanması mümkündür. ez-Zehrāvī'de söylendiğine göre kökler ve kabuklar özleri itibariyle birbirlerinden farklı olabilirler. Örneğin kıst otu, centiyane kökü, eğir otu, zerdali dikeni ve kadıntuzluğu bitkilerinin etkisi yirmi yıl veya daha uzun bir süre kalıcıdır. Sonra dedi ki: "Bana göre zerdali dikeni gücü değişmeden yaklaşık yirmi yıl dayanır".

## الفصل الثالث

## في بيان تدبير الأدوية المفردة

بأنها متى تجنى، (وكيف تجنى)[1] وكيف تجفف، (وكيف تحفظ)[2]، وأين تحفظ، ومع أي شيء تحفظ، وإلى كم يبقى نفعها.

اتفق أرباب الصنعة مطلقًا على أن تجنى العقاقير من أماكنها، بعد تمام إدراكها، وتمام نضجها: أما الأمكنة الحارة فأفضل الأوقات لجني أدويتها آخر الشتاء؛ وأما الأمكنة الباردة فأول الصيف أفضل الأوقات لجني عقاقيرها؛ وأما الأماكن المعتدلة فأجود الأوقات لجني عقاقيرها أواسط الربيع.

وبالجملة إذا جنيت الأدوية ينبغي أن ينظفها أولاً من الطين والتراب، [6a] ويتركها في الشمس حتى يذبل، ثم يجففها في الظل، حتى أمن عن الفساد، ثم يحفظها في الصناديق والمزابن والأجربة.

**ثم المجني** إن كان أصولاً يكون مأموناً عن ملاقاة الهواء، فيمكن حفظها في خرائط يكون مأمونًا وأشباهها. وذكر في «الزهراوي» أن الأصول والقشور قد يختلفان حسب جواهرها، فالقسط والزراوند والوج والبهمنان والعود ريح، فإن قوتها تبقى عشرين سنة أو أكثر؛ ثم قال: «وقد تبقى عندي البهمنان قريب عشرين سنة وما تغير قوتها».

---

١ سقط ما بين القوسين من (ب).
٢ سقط ما بين القوسين من (ب).

**Köklere** gelince, bunların çanta ve benzeri şeylerde depolanacağında fikir birliğine vardıktan sonra dediler ki: "Zencefil ve kâfur/çöl zencefili gibi içerisinde fazla nem bulunan bitkilerin iki yıldan sonra belirgin bir şekilde etkisi azalır.

**Kabuklu bitkilere** gelince, türbüt otu, sütleğen ve benzeri ishal edici olan bitkilerin etkisinde üç yıla kadar belirgin bir azalma olur. Seylan tarçını, kabuk tarçın, tarçın ve benzeri ishal edici olmayanlar yirmi yıla kadar kullanılır. Galen[1] der ki: "Öncekilerden bazıları Seylan tarçınının hiç yaşlanmayacağını söy." Söylendiğine göre bu üzerinden 30 yıl geçinceye kadar serumlarda kullanılır.

**Tohumlara** gelince, onların çantalarda ve deri torbalarda depolandığında, paket içinde bırakıldığında görüş birliğine vardıktan sonra etkisinin süresi konusunda ayrılığa düştüler. Tohumlardan susam, kenevir ve keten gibi çok yağlı olanlar hakkında "olgunlaşma zamanından bir yıla kadar tedavide faydalı oldukları" söylenir. Kerdeme/tere otu tohumu, kara hardal, semiz/circīr otu, şūnīz/çörek otu, rezene, Frenk kimyonu ve benzeri az yağlı olanlar saklama şartlarına göre olgunlaşma döneminden iki yıl sonrasına kadar faydalı olur. *Minhācü'd-dükkān* yazarının söylediğine göre; "Bunlardan bazıları etkisi bozulmadan yanımda uzun yıllar dayandı."

**Reçine/zamklara** gelince bunların kullanım süreleri tohumlar ve köklerden daha fazladır. ez-Zehrāvī'de onun şöyle dediği söylenir: "Kehribar zamkı, Arap zamkı, badem ve geven zamkı gibi zamklar yanımda toprak ve nemden korunmuş bir halde, kutu ve içi yağlanmış kaplar içinde, değişmeden ve bozulmadan yaklaşık 30 yıl dayandılar."

O şunu da söyler: Altın/gümüş/bakır eritildikten sonra üzerinde oluşan köpüksü tortu türlerinin tamamı, markazitler, bakır/gümüş tozları, bakır sülfat ve benzerleri asla değişmeden, yanımda uzun yıllar dayandılar."

---

1 Bergamalı Galen (Claude Galen; Yunanca Galenos, Latince Galenus, İslam dünyasındaki adıyla Cālīnūs (129 - ö. 216), İslâm tıbbını etkileyen ünlü Grek tabip ve filozofudur. *Meyāmīr, el-Ebdāl* ve *el-Edviyetü'l-müfrede* adlı eserlerin sahibidir.

**وأما الأصول** فبعدما اتفقوا على أنها تخزن في خرائط وأشباهها، قالوا: «التي توجد فيها رطوبة فضلية كالزنجبيل والزرنباد وأشباههما، ينقص قوتها بعد عامين نقصانًا بيّنًا.

**وأما اللحى** فالمسهلة منها كالتربد والشبرم وأمثالهما، فقد تنقص قوتها إلى قريب ثلاثة أعوام نقصا بيّنًا؛ وغير المسهلة منها كالدارصيني والقرفة والسليخة وأشباهها، تستعمل إلى عشرين سنة. قال جالينوس: «قال بعض الأوائل: «الدارصيني لا ينهرم أبدًا»»، وذكر أنه يستعمل في الترياق إلى أن تأتي عليه ثلاثون سنة.

**وأما البزور** فقد اختلفوا في بقاء قوتها بعدما اتفقوا على أنها تخزن في خرائط وأجربة الجلد، وتترك في العُلْبة، فما كان منها كثير الدهن، كالسِّمْسِم والشهدانج والكتان، قيل: «ينتفع بها في العلاج من وقت إدراكها إلى سنة»، وما كان منها قليل الدهن، كالحرف والخردل والجرجير والشونيز والرازيانج[1] والكراويا[2] وأمثالها، فإنها ينتفع بها من وقت إدراكها إلى سنتين، حسب الصيانة. قال صاحب «منهاج الدكان»: «وقد بقي عندي بعض منها سنين كثيرة، وما فسدت قوتها».

**والصموغ** تبقى قوتها أكثر من البزور والأصول جدًا. وذكر في «الزهراوي» أنه «قد بقيت عندي صِماغ، مثل الكهربا والصمغ العربي وصمغ اللوز والكثيراء وأشباهها، نحو ثلاثين سنة، ما تغيرت وما فسدت، ولكن كانت محفوظة من التراب والنَّداوَة، في العلب وفي الأواني المدهونة الباطنة».

وقال ـ أيضاً ـ: «جميع القليميات، وأنواع المرقشيثات والتوبالات، وأنواع التوتياء، وغيرها من الأحجار، قد بقيت عندي سنين كثيرة، فما تغيرت قط».

---

١ في (أ): الرازابانج.
٢ تصحفت في (أ) إلى: الكروايا.

Sütleğengillerden birisi olan **saḳamūnya (mahmude otu)**, ferfiyūn (sütleğen) ve afyondan daha uzun süre dayanır; çünkü afyonun gücü üç yıl sonra zayıflar. Mahmude otunun üzerinden on yıl geçmesine karşın hiç değişmediğini gördüm, etkisinden de bir şey kaybetmedi!

Doğrusu Mahmude otu başka bir şeyle karıştırılmazsa ilk hali üzere 60 yıl, hatta daha fazla dayanır.

**Meyve özlerine** gelince reçinelere göre daha kısa süreli dayanır, daha çok güvelenir, daha çabuk bozulur. Dayandığı en uzun süre 10 yıldır.

*Minhācü'd-dükkān*'da şöyle dedi: "Yanımda kadıntuzluğu özü vardı. Üzerinden 15 yıl geçmesine karşın tadı ve etkisi değişmedi, olduğu gibiydi."

**Çiçeklere** gelince, bunlar bitkilerden daha az dayanırlar. Menekşe çiçeğinin etkisi bir yıl sonra belirgin bir şekilde azalır. Gül ve diğer çiçeklerin hepsi de aynı şekildedir. Doktorlar menekşe, nilüfer ve gülün rengi değiştiğinde ve beyaza döndüğünde etkilerinin zayıfladığında aynı görüştedirler. Yine hepsi bir yerde bırakılırlarsa her biri arkadaşının etkisini bozar.

**Kunduz testisinin** etkisi 15 yıl, hatta daha fazla kalıcıdır. ez-Zehrāvī'de şu yer alır: "İçyağları tuzlanırsa ve gerektiği şekilde depolanırsa bir yıla kadar ondan tedavide faydalanılır."

**Ödler** kurutulur ve hava almayan bir ortamda depolanırsa uzun yıllar etkisini korur. Bunu denedim. Doğrusu ödler ne kadar çok yıllanmış olursa tedavide o kadar çok faydalı olurlar. Özellikle de göz hastalıklarında.

**Dışkılar**: Kurt ve sırtlan dışkısı gibi dışkılar bir yıl etkilerini korurlar. Sonra bozulurlar ve etkileri azalır. Hayvan tersleri, kığıları ve kanları da aynı şekildedir.

**Boynuzlar, tırnaklar ve toynaklara** gelince, bunlar uzun yıllar etkilerini korurlar. Kemikler ne kadar çok yıllanırlarsa etkisi o kadar iyi olur, etkili sonuç verir.

**ومن الألبان السقمونيا**، وهي تبقى أكثر من الفرفيون والأفيون، لأن قوة الأفيون يضعف بعد ثلاث سنين. ورأيت سقمونيا قد مضى عليه عشرون سنة ما تغير قط، وما نقص من فعله شيء!

والحق أن السقمونيا إذا لم يخلط به غيره، يبقى على ما هو عليه ستين سنة، بل أكثر!

**وأما العصارات** فهي أقل بقاء من الصموغ، وأكثر تسوّسًا[١]، وأسرع قبولا للفساد، وأكثر بقائها عشر سنين.

قال في «منهاج الدكان»: «كانت عندي عصارة أمبرياريس[٢]، وقد مضى عليها خمس عشرة سنة، فما تغير طعمها وقوتها، وكانت على ما كانت».

وأما الأزهار فإنها [6b] أقل بقاء من الحشائش. وزهر بنفسج ينقص قوته بعد عام نقصًا بيّنًا، وكذلك الورد وسائر الأزهار بأجمعها. وقد اتفق الأطباء على أن البنفسج والنِّيلوفر والورد إذا تغيرت ألوانها، واستحالت إلى البياض، ضعفت أفعالها؛ وأيضًا وإن تركت الجميع في مكان واحد يُفسد كلُّ واحد منها قوةَ صاحبه.

**والجندبادستر** تبقى قوتها نحو خمس عشرة سنة، بل أكثر. وفي «الزهراوي»: الشحوم إن ملحت وخزنت (في ظرف)[٣]، على ما ينبغي، ينتفع بها في العلاج إلى سنة.

**والمرارات** إذا جففت وخزنت في ظرف لا يمسه الهواء، تبقى على قوتها سنين كثيرة. وقد جربتها. والحق أن المرارات كلما عتقت كانت أصلح للعلاج، ولا سيما لأمراض العين.

**والخراء**: كخُرْء الذئب وخرء الضَّبُع، يبقيان على قوتيهما عامًا واحدًا، ثم يتغيران وينقصان، وكذلك الزبول والبعور والدماء.

**أما القرون والأضلاف والحوافر**، فإنها تبقى على قوتها لسنين[٤] كثيرة؛ والعظام كلما عتق جاد فعله وقوي أثره.

١ تصحفت في (أ) إلى: قسوسًا.
٢ في (ب): أمير باريس.
٣ سقط ما بين القوسين من (ب).
٤ في (ب): سنين.

**Zencefil** biberle birlikte saklanırsa güvelenmez ya da geç güvelenir.

**Ribāhī kâfuru**[1] yükselerek/buharlaşarak yok olur. Kâfuru arpa veya kömürle karıştırarak cam porselen kaplarda veya hava ve nem almayacak şekilde ağzı kapalı deri tulumlarda saklarsan, onun etkisini yitirmesine ve buharlaşarak uçmasına engel olursun.

**Fensūrī kâfuru** ve **bārra kâfuru** uçmazlar, dolayısıyla terbiye edilmeye ihtiyaçları da yoktur. Bu yüzden tedavide böylece kullanılırlar.

**Yalıçapkını** içyağı ve benzeri zamklar kutularda veya içi yağlanmış kaplarda korunurlar.

**Ayva çekirdeği** tuz içinde saklanırsa bu onun bozulmasını engeller.

**Kudret helvası** ve **çiçekli dişbudak** küçük parçalar hâlinde doğranarak ve ılıman bir yere asılarak testide muhafaza edilirler.

**Katı yağlar** cam içerisinde veya deriden yapılmış sürahi içerisinde saklanırlar, ancak yağlar güneş altından indirildikten sonra dondurulmalı ve daha önce geçtiği gibi saklanmalıdır.

*Minhācü'-dükkān*'da söylendiğine göre: "Yağları terbiye ettikten sonra güneş altından indirerek rafine ettiğinde ve ağırlıklarını attırarak rafine ettikten sonra kabına geri koyduğunda çabuk bozulmazlar."

Bir başka yerde şöyle der: "Katı yağlar iki veya üç yılda bozulurlar. Su veya nem yağa ulaştığında bozulur ve ondan asla faydalanılmaz. Özellikle de gül, nilüfer ve iğde yağı gibi çiçeklerin soğuk yağları bozulur ve katılaşır."

**Sular** kalaylı bakır güğümlerde muhafaza edilir. Ancak karanfil ve kâfur suyu cam içerisinde muhafaza edilir; çünkü güğümler bu ikisini bozar.

**Kıbrıs demir sülfatı** üzerine biraz sirke serpilirse yeşilliğini devam ettirir, etkisini korur ve çabucak başkalaşmasına engel olur.

---

1 **Ribāḥī kâfuru:** Bu kâfur türünü keşfeden kralın adına nispetle bu adı almıştır. Kâfurun en parlak, en kalıcı, en beyaz ve en değerli türüdür.

**والزنجبيل** إذا حفظته مع الفلفل لم يتسوس، أو يتأخر عنه السوس.

**والكافور** الرباحي تصعد وتفنى، فإذا خلطت به شعيرًا وفحمًا، وحفظت في زجاجة أواني خزف، أو جلود مغطى الرأس، بحيث لا يصل إليها هواء ولا نداوة، منعه من أن يضعف ويصعد.

**والكافور الفنصوري**[1] والبارة لا يصعدان، فلا يحتاجان إلى الإصلاح، ولذا يستعملان هكذا في العلاج.

**وشحم القَاوَند** وسائر الصموغ يحفظان في العلب، أو في الأواني مدهونة الباطن.

**حب السفرجل** إذا حفظ مع الملح منعه من الفساد.

**الترنجبين والشيرخشك** يحفظان في فخار، مع قطع شقفات معلقًا في هواء معتدل.

**الأدهان** تحفظ في زجاجات وبَططة[2] معمولة من الجلد، لكن ينبغي أن يبرد الأدهان بعد نزولها من الشمس، ثم يحفظها كما مر.

وقيل في «منهاج الدكان»: «بعد تربية الأدهان إذا أنزلتَ الأدهان عن الشمس وصفيتها، ورميت بأثقالها، وعاودت الدهن إلى وعائه، فإنه لا يسرع إليه الفساد».

وقال في موضع آخر: «الأدهان تفسد في عامين أو ثلاثة، وإذا وصلها ماء أو رطوبة تفسد، ولا ينتفع به أصلاً، ولا سيما إذا كانت أدهان الأزهار الباردة، كدهن الورد والنيلوفر والخلاف، فإنها تفسد وتخثر».

**والمياه** تحفظ في قماقم النحاس المبيضة، إلا ماء القرنفل والكافور فإنهما يحفظان في زجاج، إذ القماقم تفسدهما.

**والزاج القبريسي** إذا رش عليها الخل يسيرًا يبقى عليه خضرته، وحفظ عليه قوته، ومنعه عن سرعة استحالته.

---

١ في (أ) و(ب): القنصوري، والصواب ما أثبتناه.
٢ في (أ) و(ج): بطط.

**Çin yeşil çayı, basur otu/māmīrān** ile karıştırılırsa her biri diğerini güvelendirir ve bozar.

Bu basit ilaçlar rutubete maruz kaldıklarında ve küflendiklerinde, neminin kuruması için kızgın güneş altında bırakılırlar ve hemen kaldırılırlar. Güvelenirse etkisi kalmaz.

Bil ki eczacının önceki ve sonrakilerin söylediklerini bilmesi, sadece bilmekle yetinmeyip bunlar hakkında iyice düşünmesi gerekir. Çünkü mekânların farklılaşmasına göre etkililik veya etkisizlik ortaya çıkabilir. Çünkü hakkında söylenilenlerin birçoğu yok olmuş bitkilerin ve katı yağların istenilen etkilerine tanık olduk.

Ayrıca eczacının basit veya terkip hâlindeki iki ilacı aynı kaba koymaması gerekir; çünkü her biri diğerinin etkisini azaltır. Ancak bambu ağacı kökünün tozu ve zencefil gibi, kâfur ve safran gibi her iki ilacın karakteri birbirine eşit veya yakın olursa aynı kaba koyabilir.

Yine içerisinde soğuk ilaç bulunan bir kaba, aynı türden sıcak bir ilaç dökemez. Özellikle de kapta olan ilaç hoş bir ilaç ise ve ondan güzel bir koku yayılıyorsa diğeri onun kokusundan bir şeyler alır ve o şey onun kokusunu zayıflatır.

Yengeç külünün etkisi üç yıla kadar devam eder. Öğütülürse bir yıla kadar etkili ve faydalıdır. Akrep külü de aynı şekildedir. Denilir ki: "Öğütülmemişi iki yıla kadar faydalıdır."

**الشاه صيني**: إذا اختلط مع ماميران سوّسَ كلٌّ صاحبه وأفسده.

وهذه الأدوية المفردة إذا عرض لها الرطوبة، وأثر فيها العفونة، ينبغي أن يتركها في الشمس اللطيف،

[7ª] ليجف عنها رطوبتها فيرفع، وإذا تسوست بطل فعلها.

٥ واعلم أنه ينبغي للصيدلي أن يعرف كل ما ذكره المتقدمون والمتأخرون ولا يتوقف عليه، بل يتأمل في ذلك، لأن النفع وعدم النفع قد يظهر بحسب اختلاف الأماكن، إذ قد شاهدنا بالأفاعيل المطلوبة من الأعشاب والأدهان التي قد مضى عليه أكثر مما قيل.

وينبغي ـ أيضاً ـ ألا يجعل دواءين مفردين أو مركبين في وعاء واحد، إذ كل ١٠ منهما تضعف قوة الآخر، اللّٰهم إلا أن يكون مزاجهما متساويين أو متقاربين، لا متباينين، كالطباشير مع الزنجبيل، والكافور مع الزعفران.

وأيضاً لا يصب دواء حار في وعاء فيه دواء بارد مثله في النوع، ولا سيما إذا كان ما فيه لطيفًا جداً، تفوح منه رائحة طيبة، فيكتسب غيره من رائحته شيئاً، فيضعف ذلك الشيء برائحته.

١٥ **رماد السرطان**: قوته تبقى ثلاث سنين، وإذا انسحق[1] فإلى سنة تنفع وتفيد، وكذلك رماد العقرب. وقيل: «غير مسحوقة ينفع إلى سنتين».

---

١ في (ب): اسحق.

# DÖRDÜNCÜ FASIL

## İLAÇLARIN DENENMESİ, İLAÇLARIN ONLAR MI YOKSA BAŞKALARI MI OLDUĞU, SAHTE OLUP OLMADIKLARI, İLAÇLARIN İYİ OLUP OLMADIKLARI HAKKINDADIR

### 1. Bakır sülfat

Bir kısmı madenîdir. Hint ve Çin denizi sahillerinden getirilir. Bakır sülfat üç çeşittir: Bir türü beyazdır, bakan birisi onu sanki üzerinde tuz varmış gibi görür. Türlerinin en iyi ve en güzeli budur. Bir türü kırmızı ile karışık sarıya çalan renktedir (turuncudur). Kalite olarak birincisinden daha düşüktür. Bir türü ise rengi yeşile çalar, içerisinde iri parçacıklar ve gözenekler vardır. Çin'den getirilir ve kalite olarak hepsinden daha düşüktür.

Bakır sülfatın bir kısmı büyük fırınlardan elde edilir ve iki çeşittir:

Bir çeşidine nemḳūlus denilir. Beyaz, havada durabileceği düşünülecek kadar hafif ve çok kırılgandır. İki çeşittir; birisinin beyazı kuvvetlidir. Diğerinin beyazlığı daha düşüktür.

Diğer türüne bisūdyūn (bisodyum) denilir; siyaha çalar ve nemḳūlustan daha ağırdır; genellikle kumaş, kıl ve toprakla karışıktır; çünkü bakırla karışık olduğu yerlerde o fırınların süprüntüsüdür. En kalitelisi Kıbrıs bakır sülfatından elde edilenidir. Sirkeyle karıştırılırsa ondan bakır kokusu yayılır, rengi havanın rengine benzer.

# الفصل الرابع

## فيما يمتحن الأدوية بأنها هي أم لا؟ وبأنها مغشوشة أم لا؟ وبأنها جيدة أم لا؟

### ١. التوتياء

منها معدني يؤتى من سواحل بحر الهند والسند، وهي ثلاثة أصناف: صنف أبيض بحيث يراها الناظر كأن عليها ملحاً، وهي أجود الجميع وألطفها؛ وصنف مائل إلى صفرة مشوبة بحمرة، وهي دون الأول؛ وصنف مائل إلى خضرة فيها جراشة وثقب، يؤتى بها من الصين، وهي دون الجميع.

ومنها متكونة في الأتانين، وهي نوعان:

نوع يقال لها: نمقولس، وهي أبيض خفيف هش[١] جدًا، حتى يُخيل أنه يمكن أن تقف في الهواء، وهو صنفان: صنف بياضها شديد، وصنف دون ذلك.

ونوع آخر يقال لها: بسوديون[٢]، إلى السواد، أثقل من نمقولس، مختلطة في الأغلب[٣] (بقماش وشعرات وتراب، إذ هي كناسة الأتانين في المواضع التي يخلط فيها النحاس، وأجود ما كان يكون من التوتياء المتكون، ما كان قبروسيًّا، وهي إذا خلطت في الخل فاحت عنه رائحة النحاس، وكان لونه شبيهًا بلون الهواء.

---

١ تصحفت في (ب) إلى: خشن.
٢ في جميع النسخ: بسودلون، والصواب ما أثبتناه.
٣ بداية سقط كبير واقع في (ب)، وهو يمتد إلى أكثر من ثلاث صفحات.

İlacı deneyenin söylediğimiz bu şeyleri araştırması gerekir; çünkü sığır derisinden elde edilen zamkla karıştırılarak seyreltilebilir, deniz kumu ve ham incirle seyreltilebilir. Bakır sülfatın sahtesi diğerlerinden şöyle ayırt edilir: Sahte olan tarif ettiğimiz şeylerle sınanırsa içerisinde bunlardan herhangi birisi bulunmaz.

## 2. Denenen ilaçlardan birisi misktir

Meşhur olan bilgiye göre misk beş çeşittir:

**Birincisi:** Hint miskidir, rengi siyah olup hafif gül kırmızısına çalar. Çok bekletilirse sıcaklığı artar ve güvelenir. Bu misk çeşidi gülsuyu içerisinde ezilerek ve bir saat bırakılarak sınanır. Misk gülsuyunun dibine çökerse ve su bulanık beyaz kalırsa zahirde kalitelidir. Suda yüzerse ve hiçbir şey dibe çökmezse gerçekten sahtedir.

**İkincisi:** Irak miskidir, rengi kumraldır. Dövülerek ve ağzın içine alınarak suyunun emilmesi suretiyle sınanır. Sadece misk kokusu alınırsa, güzel kokulu ve tatsız ise gerçekten kalitelidir. Tadında misk kokusuyla uyuşmayan bir şey varsa, uyuşmayan bu şeyden dolayı sahtedir.

**Üçüncüsü:** Burbarry'dir.

Bil ki bütün misk çeşitleri gülsuyu veya su ile ezilebilir. Burbarry'nin saf olanı sert ve dayanıklıdır. Kesinlikle ezmekle çözülmez; aksine dövülerek ezilir. Keskin bir kokusu vardır.

**Dördüncüsü:** Tibet miskidir. O da Burbarry miski gibi serttir. Biri diğeriyle aşılanarak sahtesi yapılabilir. Aralarında sınandığında Tibet miski siyaha dönen kumrala çalan siyah renktedir. Burbarry ise beyaza çalan kumral renktedir. Bu Irak miskinden daha düşüktür.

**Beşincisi:** Sind miskidir. Hindistan'ın Sind bölgesinin yükseklerinden toplanır. Bu misk türü kesinlikle sınanmaz; çünkü bütün misk çeşitlerinden daha düşüktür.

ينبغي للممتحن[1] أن يتفقد بهذه الأشياء التي ذكرنا، إذ هي قد تغش بالغراء المتخذ من جلود البقر، وقد تغش بتراب البحر وبالتين الفج؛ فتفرق المغشوش من التوتياء من غيره، بأن المغشوش منها إذا امتحن بالأشياء التي وصفناها، ثم يوجد فيها لا واحدة منها.

## ٢. مسك

هو خمسة أصناف على ما هو المشهور:

أحدها: هندي لونه أسود إلى يسير حمرة وردية، وهو إذا قعد كثيرًا حمي ودوّد، يمتحن هذا الصنف بأن يسحقه في الماورد، وتخليه ساعة، فإن رسب وبقي الماء أبيض مع عكر[2]، كان جيدًا ظاهرًا، وإن سبح في الماء ولم يرسب منه شيء، فهو مغشوش جدًا.

وثانيها: العراقي لونه أشقر، يمتحن بأن تدق وفينشف[3] [7b] إلى داخل الفم، فإن فاح منه ريح المسك فحسب، وكان زكي الرائحة عديم المذاق، كان جيدًا، وإن كان في طعمه شيء يخالف رائحة المسك، فهو مغشوش بذلك المخالف.

وثالثها: برباري.

اعلم أن جميع المسك يقبل السحق بالماورد أو بالماء، والخالص من البرباري صلب رزين، لا ينحل بالسحق البتة، بل يسحق بالدق، وله رائحة زفرة.

ورابعها: التبتي، وهي ـ أيضًا ـ صلب كالبرباري، وقد يغش

أحدهما بالآخر، فيمتحن بينها على أن التبتي أسود يميل[4] على شقرة تميل إلى السواد، والبرباري أشقر تميل إلى البياض، وهي رديء دون العراقي.

وخامسها: مسك السندت. جمعه من أعلى السند من بلاد الهند، وهذا الصنف لا يمتحن أبدًا، لأنه دون الجميع.

١ كذا في (أ) و(ج).
٢ انقلبت هذه العبارة في (ج) هكذا: العكر وبقي الماء أبيض.
٣ كذا في (أ) و(ب). ولعل الصواب: ينشق.
٤ تصحفت في (أ) إلى: عين.

### 3. Civet miski

Zebād bilinen bir şeydir. Şöyle sınanır: Çuvaldız ucuyla ondan bir parça alınarak ateşe yaklaştırılır. Kendini bırakarak dağılırsa sahtedir. Toplanarak küçülürse saftır.

Bazen su ile karıştırılarak sahtesi yapılır. Ateşe tutulduğunda küçülür. O zaman onun sahte olup olmadığı koklanarak bilinir. İçerisinde tuhaf bir koku varsa bu tuhaf kokudan dolayı sahtedir. Yoksa gerçektir. Aynı şekilde ondan bir parça alınarak ısınıncaya kadar elde ovalanır. İçerisinde sahte bir şey varsa kokusu ortaya çıkar, yoksa çıkmaz.

### 4. Ham amber

Ateş üzerinde bırakılarak denenir. Kaynarsa sahtedir. Kaynamayıp kazanın dibinde durgun bir çökelti şeklinde ondan bir parça bulunursa ve bu çökelti tuzlu olursa sahtedir, keskin kokuluysa sağlamdır. Ondaki bu durum geçici bir sebepten dolayıdır. Çünkü onu bir balık yutmuş ve çıkarmış olabilir. Ardından hemen keskin bir koku ve sağlamlık kazanır.

### 5. Macun hâlindeki ilaçlar dövülerek sınanır

Yumuşak bir şekilde ezilirse sahtedir. Esnek kalmaya devam ederse saftır. Bazen kendisinde esneklik bulunan bir şeyle karıştırılabilir, bu takdirde ateşe tutularak sınanır. Kokusu yükselirse ve kül gibi dağılırsa saftır; yakıldığında saç kılının toplanması gibi toplanırsa ve dokunulduğunda biraz sertlik varsa sahtedir.

Bazen öd ağacı da sınanır ki onun hakikisi serttir, kumrala çalan siyah renktedir. Onu köz ateş üzerine bıraktığında kaynar ve yağlı bir halde çıkar. Sahte olanı bunun zıddıdır. Kırıldığı zaman renginin kumrala çalan hafif kırmızı olduğu görülür. İç içe geçmiş budak/boğumlar hâlindeyse öd ağacından daha ağır olur.

## ٣. والزباد

معروف، يمتحن بأن يؤخذ منه شيء على رأس مسَلّة يقربه إلى النار، فإن تفرق وانبسط كان مغشوشًا، وإن انجمع وتقلص كان خالصًا. وقد يغش بماء، إذا شم النار يتقلص. فوجه المعرفة به حينئذ أن تشمه، فإن كان فيه رائحة غريبة، يكون مغشوشًا من ذلك الغريب، وإلا فلا. وأيضًا يدعك منها شيء على اليد إلى أن يحمى، فإن كان فيه شيء من الغش ظهرت فيه رائحته، وإلا فلا.

## ٤. العنبر الخام

يمتحن بأن يترك على النار إن غلا فهو مغشوش، وإن لم ينغل بل وجد في أسفل القدر منه شيء راسب، هدأ؛ فإن[١] كان مالحاً يكون مغشوشًا، وإن كان ذا زفر فهو رزين، يكون ذلك فيه لأمر عرضي، إذ السَّمَك قد تبلعه ثم تقذفه، فيكتسب زفرة ورزانية.

## ٥. ويمتحن المعجون منه بأن يدق

فإن انسحق ناعمًا كان مغشوشًا، وإن بقي فيه لدونته كان خالصًا؛ وقد يغش بما فيه لدونة، فيمتحن ذلك بأن يعمل على النار، فإن تصاعدت رائحته وتفتت تفتتًا كالرماد، يكون خالصًا، وإن انجمع كانجماع الشعر إذا انحرق وفي ملمسه صلابة يسيرة، يكون مغشوشًا.

وقد يمتحن العود بأن الخالص منه ما هو رزين، فيه سواد مائل إلى الشقرة، وإذا تركته على نار جمر تغلي ويخرج دهنية؛ والمغشوش منه يكون بضد ذلك، وإذا انكسر يوجد في لونه حمرة يسيرة تميل إلى الشقرة، وهو عقد متداخلة يكون أثقل من العود.

---

١ تصحفت في (أ) إلى: فافان.

## 6. Kâfurun sınanması

Kâfurun Fensūrī olarak bilineni, yani eskisi kendisinden bu çeşit kâfurun çıkarıldığı şehre nispet edilir.

Bārra veya āzād olarak bilinen kâfur, yani yenisi onu ilk defa çıkaran kralın adına nispet edilir. Āzād kâfuru pirinç gibi ufalanır, çabuk dağılır ve tekrar kendini çekmez. Rengi siyah zemin üzerindeki suyun berraklığına çalan beyazdır.

Bazen Fensūrī ile karıştırılarak sahtesi yapılır. Hafif kırmızıya çalan sarı (turuncu) renktedir. Ovalandığında beyazlaşır. Āzād siyaha çalan beyaz renktedir, ikisi de aynı ve birbirine yakındır. Bu ikisi ile ribāhī kâfuru arasındaki fark ise bu ikisi ovalanırken, ribāhī ovalanmaz, yoğrulur. Yine ribāhīnin kokusu ferahlık vericidir. Fensūrī ve āzād kâfurlarının kokusu azdır, ferahlatmaktan uzaktır. Tütsülükte buharlaşan Ribāhī kâfurunun bir türü ovalanabilir, ancak ovalanması serttir. Rengi beyaz olup ovalanmışı ince ve yumuşaktır, sert değildir.

## 7. Lacivert taşı: *Lapis lazuli*

Bir parçası beyaz bir elbiseye sürtülerek ve el ile iyice silinerek sınanır. Elbisede iz bırakırsa sahtedir, iz bırakmazsa hakikidir.

Bir diğer yöntemde bir parçası ufalanarak bir kaptaki su içine konulur. Bir saat bekletilerek bakılır; Bulunduğu yere boyası çıkmışsa sahtedir, boyası çıkmamışsa hakikidir.

Bir başka yönteme göre bir parçası bakır bir levha üzerinde köz ateş üzerinde bir saat bırakılır. Yanar ve siyahlaşırsa sahtedir. Yumuşak olanı en kalitelisidir. Birtakım taşlarla karıştırılarak sahtesi yapılabilir. Bu durum ancak ateşe tutularak bilinir.

## ٦. امتحان الكافور

المعروف منه فنصوري[١] ـ أي: قديم ـ، منسوب إلى بلدة يستخرج منها هذا الصنف.

وبارّة ـ أي: أزاد ـ ورباحي: أي: حديث منسوب إلى اسم الملك استخرج[٢] أولاً. فالبارة ـ أي: الأزاد ـ متفتت كالأرز ينفرك سريعًا ولا ينقص، لونه أبيض مائل إلى شفاف[٣] ماء في أرضه سواد ما.

وقد يغش بالفنصوري[٤]، وهو أصفر إلى حمرة يسيرة، وإذا انفرك كان أبيض، والأزاد أبيض مائل إلى السواد، كلاهما واحد ومتقاربان، ويفرق بينهما وبين الرباحي[٥] بأنهما ينفركان، والرباحي[٦] لا ينفرك بل يتعجن[٧]، وأيضًا رائحته رغدة، وهما قليلا الرائحة، عديما الرغادة. وقد ينفرك نوع من الرباح[٨] [8a] الصاعد في المعبر، لكن انفراكه خشن، ولونه أبيض، وفركهما رزين ناعم ليس بخشن.

## ٧. يمتحن اللازورد

بأن يعمل منه شيء على ثوب أبيض، فيمسح باليد مسحًا جيدًا، فإن صبغ الثوب فهو مغشوش، وإلا فلا.

آخر: يدعك منه في الماء شيئًا في ظرف، فيترك ساعة ثم ينظر، فإن صبّغ مكانه يكون مغشوشًا، وإلا فهو خالص.

آخر: يجعل منه شيء في صحيفة نحاس وعلى جمرة ساعة، فإن احترق واسود يكون مغشوشًا، ورزينه أجوده، وقد يغش ببعض الأحجار، فحينئذ لا يعرف إلا بالنار.

---

١ في (أ): بالقنصوري.
٢ لعلها: استخرجه.
٣ في (أ) و (ب) الشقاق ما.
٤ في (أ): بالقنصوري.
٥ في (أ): الرياحي.
٦ في (أ): الرياحي.
٧ كذا في (أ) و(ج).
٨ في (أ) و(ج): الرياحي.

## 8. Ermeni taşı: *Lapis arminium*

Kırılarak sınanır. Onu kırdığında kırılgan gözenekler bulursan veya onu ıslatarak kokladığında, insanın hoşuna giden bebek kokusu veya çamur kokusu alırsan hakikidir.

Aynı şekilde yeşil renkli olup hafif beyaz çalar, onda hafif bir mavilik de vardır. Bu hakikidir. Buna aykırı olan sahte veya düşük kalitedir. Ermeni taşının tozu bir parçası ağza alınarak sınanır. Tadı ve kokusu çamur tadı ve kokusu gibiyse kalitelidir; yoksa değildir.

## 9. Hint kırmızı çiçekli kırlangıç otu

Getirildiği yere nispet edilen, sapsarı renkli bir ot olup sarılığı safran sarısı değildir. Tadı biraz acıdır ve kekremsidir. Kütlesi hafiftir, çok yumuşaktır. Sahtesi bu anlatılanların aksinedir.

Dağda/yabani yaşamda bu bitkiden fitil/ilaç sürülmüş mil yapılır ve kullanılır. Bu bitkinin öz suyu Hint kadıntuzluğu olarak adlandırılır. Parlak kırılgan, yumuşak dokunuşlu, sürtüldüğü yerde sarı renk bırakan, tadı acı, ilk tadıldığında tadı hafif kekremsidir. Sahte olanı bu anlatılanlara aykırıdır. Acılığında herhangi bir burukluk yoktur.

Mekke'de yetişeni sürtüldüğü yerde yeşil iz bırakır, hafif sarıya çalar. Tadı biraz tuzludur. Her ikisi de Ṣan'ānī ve zenkī (çinko) ile karıştırılarak sahte yapılabilir. Daha önce söylediğimiz şekilde bilinir.

## 10. Katran köpüğü bitkisi

İçerisinde beyaz renk olan şeylerle karıştırılabilir. Katran köpüğü bitkisi hafif tatlımsı acısıyla bilinir. Ayrıca bu bitkinin unu suya atılıp iyice karıştırıldığında suyun üzerinde kalarak yüzerse hakikidir; dibe çökerse sahtedir.

## ٨. يمتحن الحجر الأرمني

بما إذا كسرته ـ أي: وجدت فيه شيئًا من العيون هشة ـ أو بما إذا[١] بللته، فشممته وجدت فيه رائحة الطفل أو الطين الذي يشتاق إلى رائحته النفس.

ويكون ـ أيضًا ـ)[٢] لونه أخضر مائلاً إلى البياض يسيرًا، وفيه زُرقة يسيرة، فهو خالص، وما خالف[٣] ذلك يكون مغشوشًا أو رديئًا. ويمتحن المسحوق منه بأن يؤخذ منه في الفم شيء، فإن كان طعمه كطعم الطين، ورائحته كرائحته، فهو جيد، وإلا فلا.

## ٩. ماميثا رهباني[٤]

منسوبة إلى ما يُجلب منها، وهي حشيشة فيها صفرة خالصة، ما كانت صفرته إلى زعفرانية، وفي طعمه يسير مرارة وقبض، ووزنه خفيف، محكم ناعم، مغشوشه بضد ما مرّ.

وقد يعمل في الطور من هذه العشبة أشياف، ويستعمل. ويسمى عصارتها ماميثا الحولان الهندي، منه يكون براق المكسر، خفيف الملمس، أصفر المحك، مر المذاق، ومعها يسير قبض في أول المذاق، والمغشوش منه بخلاف ما مرّ، ولا يكون في مرارته قبض.

والمكي منه محكه أخضر إلى صفرة يسيرة، في طعمه ملوحة يسيرة، وقد يغش كل منهما بالصنعاني والزنكي، يعرف بما مرّ.

## ١٠. غاريقون

قد يغش[٥] بما فيه بياض، فيعرف بأن في غاريقون مرارة يَضرِب إلى يسير حلاوة؛ وأيضًا ترمي دقيق غاريقون في الماء وتحركه جيدًا، فإن بقي وطاف فهو خالص، وإن رسب فهو مغشوش.

١ تصحفت في (أ) إلى: بماذا.
٢ نهاية السقط الكبير الواقع في (ب) من نحو ثلاث صفحات.
٣ تصحفت في (ب) إلى: خلف.
٤ تصحفت في (أ) إلى: مايشارهناني.
٥ تصحفت في (أ) و (ب) إلى: يغشى.

### 11. Zerdeçal

Saf olanı kat kat soyulur, tadında acılık vardır. Kabuğunun içinde sanki kanıymış gibi siyah donuk bir şey vardır. Kendi yumuşak, dış yüzeyi sert, ovalaması zordur. Sahte olanı bunun aksinedir.

### 12. Afyon

Bir parçası alınarak ve su ile karıştırılıp damıtılarak sınanır. Suda tortusu kalırsa sahtedir. Kalmazsa hakikidir. Orijinalinin kokusu çok keskindir. Kırıntısının rengi hafif kırmızıya çalan beyazdır. Tadı acı ve kekremsidir. Sahte olanı bunun aksinedir.

### 13. Beyaz biber

Şöyle sınanır: Çin beyaz biberinin tohumu normaldir, tam beyazdır, karabiber arasından seçileninin beyazı bulanık kırmızıya çalar. Büyüklük ve küçüklük bakımından aralarında fark vardır.

### 14. Mahmude otu

Tadına bakılarak sınanır. Tadında acılık varsa sahtedir. Sertliği ve kolay ufalanmaması sahteliğinin göstergesidir. Renginin siyahlığı sahte olduğunun alametidir. Gerçeğinin rengi kumrala çalar ve çabuk ovalanır. Ufalanmışının rengi beyaza çalar. Dilinin ucunu ona dokundurduğunda tadının yavanlığı ve yapışkan parçası gibi olduğu ortaya çıkar.

Mahmude otu şeffaf görünüşlü, hafif dokunuşlu ve dış yüzeyi yumuşaktır. Bu sanatla uğraşanlarca o mavi mahmude otu adıyla meşhurdur. Bununla mahmudenin sulandırıldığında renginin maviye çalan beyaz olmasını kastediyorlar.

## ١١. خرزة البقر

الخالصة منها خفيفة تنقشر قشرات، في طعمها مرارة، وفي داخل الخرزة شيء جامد أسود كأنه دم، ناعم، جامد البشرة، عَسِر الفرك، والمغشوش بضد ذلك.

## ١٢. يمتحن الأفيون

بأن يؤخذ منه شيء، فيحك بالماء ويصفى، فإن بقي فيه ثفل كان مغشوشًا، وإلا فهو خالص، ورائحة الخالص منه قوية جدًا، ومكسره[١] أبيض مائل إلى حمرة يسيرة، في طعمه مرارة وقبض، والمغشوش منه بضد ذلك.

## ١٣. يمتحن الفلفل الأبيض

بأن الصيني منه معتدل الحبة، صادق البياض، والمنقى منه من بين الفلفل الأسود، ما بياضه يضرب إلى حمرة يعلوها غبرة، وهو مختلف ما بين كبرهم وصغر[٢].

## ١٤. ويمتحن المحمودة

بأن تذاق، فإن وجدت فيها مرارة فهي مغشوشة، وصلابتها وعدم فركها بسهولة تدل على غشها، وسواد لونها علامة غشها، والخالص [8b] منها هي التي تميل إلى شقرة اللون ويسرع فركها، ومفروكها يميل إلى البياض، وإذا غمزتها برأس اللسان تبينت فيها تفاهة طعم لها، وتبينت كأنها قطع الغراء.

وهي شفافة المنظر، خفيفة الملمس، ناعمة البشرة[٣]، وهي مشهورة عند أهل الصنعة بمحمودة الزرقاء. يعنون بها محمودة إذ ذوبت[٤] يكون مذاقها أبيض تضرب إلى الزرقة.

---

١ في (ب): مكسرة.
٢ كذا العبارة في (أ) و(ب).
٣ تصحفت في (ب) إلى: البشيرة.
٤ تصحفت في (أ): بينت.

### 15. Pamuk otu/Laden yağı

Şöyle sınanır: Gerçek olanı yumuşaktır, tadında biraz kekremsilik ile birlikte bir sıradanlık vardır. Hafif bir yeşilliğe sahiptir. Kütlesi hafiftir. Çiğnendiğinde dişler altında bir sertlik hissedilmez. Sahte olanı bu aktardıklarımızın aksidir.

### 16. Bakır pası

Bütün çeşitleriyle sirke ile elde edilen bakır sülfür ya da demir sülfattan başkası değildir. Gerçek olanı ezilmeden önce bakır levhalardan alınandır. Çünkü bakır sülfür ve demir sülfatı bakır levha içinde iyice karıştırırlar ve onları bakırla ıslah ederler. Bu nedenle iyice ezilmeden ve su ile ayıklanmadan kullanılmaz. Özellikle göz ilaçlarında suyun yüzeyinde kalanı alınır; dibe çökeni kullanılmaz. Gerçek olanı hafif ve çabuk kırılgandır, cam gibi kırılır, koyu yeşildir. Kırıldığı zaman onda beyaz gözenekler bulunmaz. En kalitelisi Irak'tan getirilendir. Sonra Mısır, sonra Humus ve Bizans'tan getirilendir.

### 17. Beyaz kurşun

Bir kısmı metaliktir, bir kısmı yapaydır. Hepsi de sirke ile reaksiyona girmiş kurşun filizidir. Gerçek olanı bembeyaz olup rengi maviye çalmaz ve çok yumuşaktır. Sahte olanı ise bunun aksidir.

### 18. Akasya ağacının yaprağı ve meyvesinin zamkı

Akasya zamkı söyle sınanır: Gerçek olanı rengi kırmızıdan siyaha çalandır, cam gibi kırılgandır, tadı son derece kekremsidir, kütlesi hafiftir. En kalitelisi yeşil akasyadan sonra da onun kurusundan elde edilendir. Diğer akasyalardan elde edilenin kesinlikle bir faydası yoktur.

## ١٥. ويمتحن اللادن

بأن الخالص منه يكون ليّنًا، في طعمه تفاهة[١] مع قبض يسير، وله خضرة يسيرة، ووزن خفيف، وإذا مضغ لا يوجد له خشونة تحت الأسنان، والمغشوش بضد ما ذكرنا.

## ١٦. الزنجار بأنواعه

ليس إلا زنجفر النحاس الحاصل بالخل، أو بالزاج، الخالص منه ما أخذ من صحائف النحاس قبل العجن، إذ بهم يخلطون فيه جدًا[٢] يقيمونه به، ولذا لا يستعمل حتى يسحق ويصوّل ويؤخذ رائقه، ولا يستعمل راسبه، وخاصة في أدوية العين، والخالص منه خفيف سريع مكسر، ينكسر[٣] كسر الزجاج، شديد الخضرة، وإذا كسر لا يوجد فيه عيون بيض، أجوده العراقي، ثم المصري، ثم الحمصي، ثم الرومي.

## ١٧. إسفيداج[٤]

بعضه معدني وبعضه مصنوع، جميعه زهرة رصاص معفن بالخل، والخالص منه شديد البياض بحيث لا يميل إلى زرقة، ناعم جدًا، والمغشوش منه بضد ذلك.

## ١٨. أقاقيا

يمتحن بأن الخالص منه هو الذي يكون لونه أحمر إلى سواد، زجاجية المكسر، شديد القبض، خفيف الوزن، أجوده المعمول من القرظ الأخضر، ثم من يابسه، والمعمول من الغير لا نفع فيه قط.

---

١ تصحفت في (ب) إلى: تفاحته.
٢ في (أ) و(ب): جسدًا، وفي (ج): جيدًا.
٣ في (ب): منكسر.
٤ في (ب): إسفيداج.

### 19. Kunduz testisi

İyisi derisinin içinde olandır. Kırıldığında rengi siyah ve orta derece yumuşaktır. Kokusu ağırdır, tadı yavan ve tatsızdır. Derisi içinde yağlıdır. Sahte olanının rengi beyazdır, çabuk kırılır ve ovalanır. Kokusu hafiftir ve tadında biraz tuzluluk vardır.

### 20. Mallo ağacı tohumu

Toprağı kırmızıdır, Taif'ten getirilir. En iyisi rengi kırmızılıktan sarıya çalan ve kütlesi hafif olandır. Tadı yavan ve tatsızdır. Elde ovaladığın zaman ele bulaşır. Sahtesinin kütlesi ağırdır, tadı biraz kekremsidir, koyu kırmızıdır ve içerisinde kesinlikle sarı yoktur. Elde ovaladığında ele bulaşmaz, aksine elin dışında biraz kalır.

### 21. Eritilmiş Altın Köpüğünün Tortusu

Eritildiğinde maden filizinin yüzeyinde yükselen şeydir. Erimez ve içerisinde bir parçası gözenekler ve ipler hâlinde altına yapışık olarak kalır. İyisi ağır ve yumuşaktır. Tadında biraz tuzluluk vardır, rengi kumrala meyilli siyahtır. Sahtesi ya siyah ya da kırmızıdır. Bazen gümüş eriyiğinin köpüğünden elde edilir. İnce altın yaprağından az bir şey yapışır. Sahte olanını ortaya çıkarmanın yolu şudur: Onu bir saat az miktarda sirke içine koyarsın, sonra ovalarsın. Sahte ise altın ondan ayrılır, gerçek ise altın ondan ayrılmaz. Sahte altın parlaktır.

### 22. Zamk/Reçine

Dut ağacının akıntısıdır. Gerçek olanının rengi maviye çalan beyazdır. Kuvvetli bir kokusu vardır ve yağlıdır. Tadı yoktur ve yıllarca beklese de sertleşmez. Parmaklar arasına alındığında parmak araları açılmaz. Bunun dışındakiler sahtedir.

## ١٩. جندبادستر

جيده ما كان في جلده، وإذا كسر كان لونه أسود مع رزانة متوسطة، رائحته شديدة، تفه لا طعم له، وفيه دهنية، والمغشوش منه ما لونه أبيض، هش سريع الانفراك، قليل الرائحة، في طعمه شيء من الملوحة.

## ٢٠. قنبيل

ترابة حمراء يجلب من طائف، أجودها ما تضرب حمرتها إلى صفرة، ما وزنها خفيفة، تفهة لا طعم لها، وإذا عركتها باليد شربتها[١] اليد، ومغشوشها ثقيل، في طعمها قبض يسير، حمرتها شديدة لا يوجد فيها صفرة قط، وإذا عركتها باليد لا تشربها، بل يبقى منه شيء ظاهرًا.

## ٢١. إقليميا الذهب

هو ما يعلو وجه التبر حال سكبه، فلا يذوب ويبقى فيه جزء ملتصق بشيء من الذهب، كالعيون والخيوط، جيده ثقيل رزين، في طعمه يسير ملوحة، لونه أسود إلى شقرة، مغشوشه إما أسود أو أحمر، وقد يؤخذ من إقليميا الفضة، يلتصق شيء يسير من ورق الذهب المرقوق، وكيفية إظهار غشه بأن تضعه في قليل خل ساعة ثم تفركه، فإن كان مغشوشًا انفصل عنه الذهب، وإن كان خالصًا لا ينفصل عنه الذهب، والذهب المغشوش يكون صقيلاً.

## ٢٢. ميعة

هي[٢] سيلان شجرة التوت، الخالصة منها أبيض إلى زرقة، لها رائحة قوية ودهنية، وليس لها طعم، ولا ينتشف[9a] ولو قعد سنين، وإذا عمل بين الأصابع لا يترك الأصابع ينفرج، وما عداه فمغشوش.

١ في (أ) و(ب): بشرتها، وفي (ج): تشربها.
٢ في (أ): (مع) بدل (هي).

## 23. Kehribar zamkı

Bir kumaş parçası veya benzeri bir şeyle sürterek onu ısıttığında kumaş parçasının samanı çekmesiyle onun gerçek olduğu bilinir. Bazen sandarak ağacı reçinesi ile karıştırılarak sahtesi yapılır. Bu durum sandarak ağacının kırığının parlak ve mavi olmasıyla bilinir. Ateş üzerine konulduğunda ondan güzel kokuya benzer bir koku yayılır. Kehribar zamkının çeşitleri vardır: Rengi beyaza çalan türü damla kehribar olarak bilinir. Bir türü de kırmızı renkli olup sarıya çalar.

## 24. Tatula kozağı

En iyisi yaprağı armut yaprağı biçiminde, yumuşak, rengi siyaha çalan kırmızı renkte olup, çekirdeği olanı veya siyah renkli, üçgen biçiminde ve tatsız olandır. Kırıldığında iki parçaya ayrılır, kuru yemiş olan ceviz kırığı gibi iki parçayı bir kılıf birbirinden ayırır.

Yuvarlak bir türü daha vardır ki dikenlidir, birincisinden daha hafiftir, yavan bir tadı vardır. Bu türün az bir miktarı şıra içerisine atıldığında sarhoş eder ve çabucak uyutur. Çok miktarda alındığında öldürür.

Bazen bu ceviz türüne kargabüken de denilen Hindistan cevizi katılabilir, ancak içeriği birincisine yakındır. İkisi arasındaki farka gelince, kargabüken kirlidir. Her iki tarafında delikler vardır. Sarı renklidir. Tadı biraz yavan, biraz acıdır, dili uyuşturur. Yuvarlak ve yassı bir çekirdeği vardır. Ayrıca tatula soğutucudur; kargabüken ise ısıtıcıdır.

## 25. Işkın

Safran gibi sarı renkli olanı, yumuşak olmayanı, yağlı olanı ve güvesiz olanı kullanılır. Bu ışkın türü eski olarak bilinir. Ufalanacak kadar güvelendiğinde bir işe yaramaz. Işkının Türkiye'de bulunanı yeni olarak bilinir. Bunun insanlar için kullanılanı yumuşak olan ve rengi zerdeçal sarısına çalanıdır. Aromalı bir kokusu vardır ve güvelenmez.

## ٢٣. كهربا

يعرف الخالص منه بأنك إذا حميّته بالدعك على خرقة أو نحوه، تجذب التبن، وقد يغش بالسندروس، ويعرف ذلك بأن السندروس في كسره صقالة، وهو أزرق، وإذا وضع على النار تفوح منه رائحة قريبة برائحة الطيب. والكهربا أصناف: منه ما هو مائل إلى البياض، وهو معروف بالفطح، ومنه أحمر مائل إلى الصفرة.

## ٢٤. جوز ماثل

أجوده ما كان ورقته في هيئة ورقة الكمّثْرى، رزين، أحمر اللون إلى السود، وله حب؛ أو[١] أسود الشكل مثلث، ليس له طعم، وإذا كسر انقسم قسمين يغشيهما حاجز كمكسر جوز الأكل.

ومنه نوع آخر مدور[٢] (مشوك، أخف من الأول، في طعمه تفاهة، وهذا النوع إذا رمي منه في النبيذ قدر قليل أسكر ونوّم سريعًا، وإذا أكثر منه قتل.

وقد يغش الجوز الماثل بالجوز الهندي، الذي يقال: جوزً القيء، إلا[٣] ماهيته يقارب الأول، ويفرق بينهما بأن جوز القيء نضيف مثقب في جنبيه، أصفر اللون، في طعمه يسير تفاهية، ويسير مرارة، يخدر اللسان، وله حب مدور)[٤] إلى الفرطحة، وأيضًا الجوز الماثل بارد، وجوز القيء حار.

## ٢٥. راوند

يستعمل منه ما كان فيه صفرة زعفرانية، غير رزين، فيه دهنيّة، خال عن السوس، وهذا هو المعروف بالقديم، وإذا ساسه السوس بحيث ينفرك، يبطل فعله. والتركي منه يعرف بالجديد. والذي يستعمل منه لبني آدم هو الرزين الأصفر، الذي صفرته تميل إلى الكركمية، رائحته عطر، خال عن السوس.

١ سقطت (أو) من ب.
٢ تصحفت في (أ) و (ب) إلى: مدوز.
٣ ربما سقطت (أن) من هذا الموضع.
٤ سقط ما بين القوسين من (ب)، وتصحفت فيه كلمة (مدور) إلى (مدوز) في (أ) و(ب).

Işkının zenci/siyah olanı Çin ışkınının türlerinden birisidir. Siyahlığından dolayı bu adla isimlendirilmiştir. İyi olanı ve kullanılanı siyah renkli, yumuşak ve yağlı olanıdır. İçerisinde güve ortaya çıktığında etkisi zayıflar. Ufalanacak kadar aşırı güvelendiğinde hiçbir etkisi olmaz.

## 26. Kara türbüt otu/Siyah termiye

Bir kısmı asla kullanılmaz. Sadece saf beyaz renkli ve yumuşak olanı kullanılır; hafif ve kat kat sarılmış olanı kullanılmaz. Buna "iki ucu zamklı" da denilir; çünkü her iki ucundan da zamk akar. Toprağın içinde damarlardan oluşur, alındığında veya kesildiğinde içerisindeki süt damarlarından süt akar ve süt iki ucunda katılaşır. Bu yüzden ona "uçları zamklı" denilir. "Zamklı" denilmesi tercih edilir; çünkü çok yumuşak ve sütlüdür. Bu ikisiyle (zamk ve süt) ishal olunur.

## 27. Küsküt/Gelin saçı

En kalitelisi Girit adasından getirilendir. Rengi kırmızı, kekik kokulu, normal ağırlıktadır. Frenk diyarlarından ve Girit adasından getirilir. Bunun dışındakiler kalitesizdir. Birincisi dışında bir kısmının rengi beyaz olup toprak rengine çalar. Bir kısmının rengi birincisinden daha beyazdır, hafif kekik kokusunu andıran hafif bir mercanköşkü kokuludur ki centiyane kökü olarak bilinir.

## 28. Hıyarşenber/Eşek hıyarı

En kalitelisi koyu siyah renkli, ballı ve üzerinden 3 ile 10 yıl geçmiş olan eskisidir. Nemli köşelerde, gübreli topraklarda, alüvyon veya ıslak ve nemli kum içinde saklanır. Güneşten muhafaza edilir; çünkü güneş ona zarar verir ve balını yok eder. Balı ateş üzerinde kaynamaz ve çıkarıldıktan sonra günlerce açıkta bırakılmaz; aksine çıkarıldığı gibi kullanılır. Zorunlu olarak iki veya üç gün saklamak istersen onu biraz tatlı badem yağıyla karıştırman gerekir, zira badem yağı bugünlerde onun bozulmasına engel olur.

والزنجي منه هو نوع من أنواع الصيني، وإنما سمي به لسواده[1]، جيّده المستعمل منه هو الأسود الرزين الدهن، وإذا بدا به السوس ضعف فعله، وإذا أفرط بحيث ينفرك بطل فعله.

## ٢٦. التربد الأسود

منه لا يستعمل أبدًا، والمستعمل منه النقي البياض، الرزين غير الخفيف، وغير الملفف[2]، ويقال له: مصمغ الطرفين، لأنه يسيل منه صمغ الطرفين، لأنه عروق يكون في الأرض، فإذا أخذ وقطع يسيل منه لبن ذو يتوعية كائنة فيها، فينجمد على أطرافه، ولذا يقال له: مصمغ الأطراف، وكان المصمغ هو المختار، لأنه أكثر لينية وأكثر يتوعية، إذ بهما يسهل.

## ٢٧. أفيتمون

أجوده إقريطي، لونه أحمر، رائحته زعتري، متوسط بين الرزان والخفة، يجلب من بلاد فرنج من جزيرة أقريطش، وما عداه رديء، فمنه ما لونه أبيض إلى غبرة دون الأول، ومنه ما لونه أبيض عن الأول، خفيف مردقوشي الرائحة إلى زعترية يسيرة، وهو معروف بالزراوندي.

## ٢٨. خيارشنبر

أجوده الغليظ الأسود المعسل القديم، الذي قد مضى عليه من ثلاث سنين إلى عشر سنين، ويكون محفوظه في الأركن[3] الندية، وسبخة الأرض، أو مدفونة في طين الإبليز، أو الرمل الندي الرطب، يحفظ عن الشمس إذ هي تضره وتفني عسله، ولا ينغلي عسله على النار، ولا يترك أيامًا مخروجًا، بل كما يخرج يستعمل، وإذا

١ في (ب): بسواده.
٢ في (ب): الملقف.
٣ في (ب): الأماكن.

İnsanların sözlerinden çıkan anlam budur. Oysa ben kışın zorunlu olarak onu iki ay etkisi değişmeden sakladım. Dahası kullanım anında aynen olduğu gibiydi.

## 29. Mısır kudret helvası

Dikenli çiçekleri olan bir ağaç üzerindeki çiğdir. Uzunlamasına yuvarlak bir tanedir, hafiftir. Hakiki olanının rengi hafif kırmızıya çalan beyazdır. Tadında yavanlığa meyleden biraz tatlılık vardır.

Başkalarıyla karıştırılır ve onun içine o taneden atılır. Denendiğinde sahte olanı tadıyla bilinir. Hakiki olanı sıcak suya konulduğunda suda hafif yağ görülür. Kabuğu soyulmuş yumuşak bademin ağırlığı gibi bir ağırlığı vardır.

## 30. Sarı sabır

Bir türü Sokotra adasında yetişir, bazı türleri şehirde yetişir. Bazıları sarp arazide, bazıları Hadramut'ta yetişir. En değerli olanı Sokotra adasında yetişenidir. Kötü bir kokusu yoktur. Çabucak ufalanır, ufalandığında rengi akgünlük bitkisinin rengi gibidir. Ufalanmışının rengi normal safran rengine çalan sarıdır, ağır ve hafif arasıdır. Şehirde yetişen türleri Sokotra'da yetişene yakındır; ancak ovalandığında rengi Yemen safranı rengine çalan yeşildir.

Sarp arazilerde yetişeninin kokusu kötüdür, kolay kırılgandır, çabuk ovalanır, ağırdır ve rengi yeşile çalar. Hadramut'ta yetişeni hepsinden daha düşüktür. Yeşile çalan siyah renklidir, kokusu kötüdür. Bu tür, içmek için değildir. Sadece yün boyama veya mürekkep olarak kullanma ve benzeri işler içindir.

أردت خزنه يومين أو ثلاثة أيام لضرورة، ينبغي أن تلته بقليل دهن اللوز الحلو، إذ هو يمنعه عن التغيير في هذه الأيام.

هذا ما نص عليه القوم، وأنا حفظته شهرين عن ضرورة في الشتاء ما تغيرت قوته، بل كان على ما كان وقت استعماله إياه.

## ٢٩. الترنجبين[١]

هو طَلّ يقع على شجر له زهرة شوكية، وحب مدور إلى الاستطالة،[9b] خفيف، ولون خالصه أبيض إلى حمرة يسيرة، في طعمه حلاوة إلى تفاهة يسيرة.

وقد يغش بالغير ويطرح فيه من ذلك الحب، يمتحن بأن المغشوش منه يعرف بالطعم، وإذا أحل الخالص منه في الماء الحار يوجد فيه دهنية يسيرة، وله ثقل كثقل اللوز المقشور ناعمًا، والمغشوش منه ليس كذلك.

## ٣٠. الصبر

منه إسقوطوري ومنه مدني، ومنه وعري ومنه حضرمي[٢]، وأغلاه إسقوطوري، ليس له رائحة زعرة، ينفرك سريعًا، وإذا فتت يكون لونه كلون الكندر، ولون مفروكه أصفر إلى زعفرانية متوسطة بين الخفة والرزانة؛ والمدني منه قريب إلى إسقوطوري، إلا أن فركه أخضر، يميل إلى ورسيّة.

والوعري رائحته زعري، مكسره سهل، فركه سريع، رزانته، يميل إلى خضرة؛ والحضرمي دون الجميع، أسود يميل إلى الخضرة، رائحته زعرة، وهذا الصنف لا يستعمل إلا لصبغ الصوف، أو للمداد، أو نحوهما مما ليس للشرب.

---

١ في أ: الزنجبين.
٢ في (ج): حضري.

# BEŞİNCİ FASIL

## BASİT İLAÇLARIN YAKILMASI VE KIZARTILMASI/ KAVRULMASI HAKKINDADIR

Bil ki[1] bedene giren bir şey ya kesin olarak bozucudur, beden yapısını değiştirir. Bu, kesinlikle zehirdir. Ya da genel olarak bedene yarayışlı olur, bedenin yapısını ve gücünü artırır. Bu, kesinlikle gıdadır. İkisi arasında ortada bir şey daha vardır ki o şey bedene etki eder, bedenin yapısını değiştirmeden durumunu değiştirir, ona ihtiyaç duyduğunda onu kullandığında bedeni onararak onu doğal hâline geri döndürür, eziyet veren şeyden bedeni kurtarır. Bu, kesinlikle ilaçtır.

Bu mutlak ilacın ıslah edilmesi ya tedbir ve sanatladır ya da onunla karıştırılacak ilaçlar aracılığıyladır.

---

1 Tahran (A) ve İstanbul (B) nüshalarının kenarında şu dipnot yer almaktadır: Bil ki ilaç maddeleri çeşitli amaçlarla yakılırlar:
Ya keskinliğini kırmak için yakılırlar; çünkü zāç ve sarı zāç/sülfat gibi cevheri çok küçük partiküllere ayrılan keskin ilaçlar veya cevheri normal keskinlikte olan ilaçlar yakıldığında, ateşin ishal yapıcı özelliği bu maddelere işlediğinden sıcaklıkları ve keskinlikleri azalır.
Ya da kireç gibi ilaçlar, maddelerin sertliklerini artırmak için yakılırlar; çünkü yakılmadan önce ondan oluşan kireç taşları keskin veya sıcak değillerdir. Yakıldıklarında keskin ve sıcak bir hale dönüşürler.
Ya da yengeç ve geyik boynuzu gibi yoğun olan cevherler yumuşatılmak için yakılırlar; çünkü yakmak bunları küçük partiküllere dönüştürür ve yoğunluğunu giderir.
Ya da ipek gibi öğütülmeye hazırlamak için yakılırlar. Çünkü ipek kalbi güçlendirmek için kullanılır. Onun yakılarak kullanılması makasla kırpılarak kullanılmasından daha iyidir; çünkü makasla kırpıldığında parçaları yeterince küçülmez, bu yüzden yakılır.
Ya da akrep gibi cevher kalitesi çok düşük olan maddeler düşüklüklerini ortadan kaldırmak için yakılırlar; çünkü akrep ilaç değerlerinin yükseltilmesi için yakılır ve böbrek taşları için kullanılır.

## الفصل الخامس

## في بيان حرق الأدوية المفردة وشيّها

اعلم[1] أن الوارد على البدن إما أن يكون مفسدًا على الإطلاق، ويغير الجوهر[2]، وهو السم المطلق؛ وإما أن يكون مصلحًا له على الإطلاق، ومزيدًا في جوهره وقوته، وهو الغذاء المطلق؛ وبينهما واسطة، وهو الذي يؤثر في البدن، ويغير كيفيته من غير يفسد جوهره، ويكون عند الحاجة إليه إذا استعمله مصلحًا ترده إلى الحال الطبيعي، ويغني عنه الموذي، وهو الدواء المطلق.

وإصلاح هذا الدواء المطلق إما بالتدبير والصنعة، وإما بما يركب معها من الأدوية.

---

١ في هامش (أ) و (ب): اعلم أن الأدوية تحرق لأجل أغراض:
إما لأن تنكسر من حدتها، فإن جميع الأدوية الحادة اللطيفة الجواهر، أو المعتدلة الجواهر، إذا أحرقت* انتقص منه حرها وحدتها، لما يتحلل من الجواهر الناري المسهلة فيها، كالزاج والقلقطار.
وإما لأن يزاد في حدتها كالنورة، فإنها كانت قبل الحرق، منه أحجار ليست فيها حدة ولا حرارة، فإذا أحرقت استحالت حدة وحرارة.
وإما لتلطيف الجوهر الكثيف كالسرطان وقرن الأيل، إذ الحرق يلطفها ويذهب بكثافتها.
وإما لأن يتهيأ للسحق كالإبريسم، فإنه يستعمل لتقوية القلب؛ فإن يستعمل محرقًا أولى من أن يستعمل مقرضًا، لأن في التقريض لا يبلغ أجزاؤه في الصغر مبلغًا كافيًا، فيحرق لذلك.
وإما لأن يبطل رداءة جوهرها كالعقرب، فإنه يحرق ليذهب رداءة جوهره، فيستعمل للحصاة.
* في (ب): احترقت.

٢ في (أ) و(ب): الجوهرة.

**Tedbir ve sanat üç çeşittir: Yıkama, yakma ve kızartma.** Yıkamayı ilgili bölümde ele alacağız. Yakmaya gelince bunun yöntemi balçıktan yapılmış bir tencere içerisine ilacın konularak, külü içerisine gömülmesi ve ilaç bitkilerden veya tuzlardan ise soğuyuncaya kadar beklenmesidir. İlaç cam ise kül içerisinde küçük közler olur, erimesi ve iyice yanması için kül birkaç kez karıştırılır.

Yakılacak **ilaç kurşun ve sprey** ise tencere iki saat kuvvetli ateşe veya fırına konulur. Altın ve gümüş de aynı şekildedir; ancak bu ikisinin kükürt ile karıştırılması gerekir. İlaç bakır ise tencere saatlerce yüksek ateşe veya fırına konulur. Bu genel bir sözdür, ayrıntısı şöyledir:

## 1. Mercan kökü, mercan kehribar ve benzeri taşlardan elde edilen ilaçların yakılma şekli

Ahmed b. Ebū Ḫālid'in[1] söylediğine göre: "Bunların herhangi birisinden bir okka alınır, topraktan yapılmış yeni bir testi içerisine konulur. Testinin ağzı hikmet kiliyle[2] sıkıca kapatılarak gecenin başlangıcında tutuşturulan fırın veya tandıra konulur ve ertesi günün sabahında çıkarılırsa yakılmış olur ve hemen kullanılır." Denildi ki: "Yakıldığı anlaşıldıktan sonra çıkarılarak kullanılır."

## 2. Kayşur taşının yakılması[3]

Dioskoridos[4] şöyle der: "Kayşur taşından istenilen miktarda alınarak köze gömülür. Kızardığında közden çıkarılarak fesleğen şarabında söndürülür. Sonra ikinci defa köze gömülür, kızardığında birinci defada söndürüldüğü gibi söndürülür. Sonra üçüncü kez köze gömülür, kızardığında

1 Ebū Ca'fer Ahmed b. İbrāhīm b. Ebī Ḫālid el-Cezzār el-Ḳayrevānī (ö. 369/979) Hekim, eczacı ve tarihçi. *Kitābü'l-İʿtimād fi'l-edviyeti'l-müfrede* adlı eserin yazarıdır.

2 **Hikmet kili**: Testi, güğüm, sürahi gibi bir kabın içerisine bir şey konularak kapağının kapatılmasının ardından, çamur hâline getirilen ve dıştan kapağın kenarlarını kapatan kil.

3 Hindistan'da Kaysur (Kayşur) adasından çıkarılan bir taş.

4 Pedanius Dioskoridos, MS 40 yılında Anavarza'da doğmuş tıp hekimi ve eczacıdır. *Mataria Medica* eseriyle ünlüdür.

أما التدبير والصنعة فعلى ثلاثة أنحاء: الغسل والإحراق والشيّ، أما الغسل فسنذكر في فصله، وأما الإحراق فسبيل ذلك أن يترك في قديرة مطيّنة، ويدفن في رماد[1]، ويصبر حتى يبرد، إن كان حشائش وأملاحًا، وإن كانت زجاجًا يكون الرماد ذي جمرات صغار، يبدل الرماد مراراً ليذوب ويحترق جدًا.

وإن كانت رصاصًا واسبريا يوضع القديرة في نار قوية أو أتون ساعتين؛ وكذلك الذهب والفضة، لكن ينبغي أن يكونا مخلوطين بالكبريت؛ وإن كان نحاسًا يوضع القديرة في نار قوية أو أتون ست ساعات. هذا كلام إجمالي تفصيله كما قبل.

## ١. صفة حرق البسد والمرجان والكهربا، ونحوها من سائر الأدوية الحجرية

قال **أحمد بن أبي خالد**: «يؤخذ من أيها كان أوقية، فيصير في كوز فخار جديد، ويستوثق رأسه بطين الحكمة، ويوضع في تنور أو في فرن مسجور من أول الليل، ويخرج بكرة غد، يكون محرقًا، فيستعمل. قيل: «فبعدما عرف إحراقه يخرج ويستعمل».

## ٢. صفة حرق حجر القيشور

قال **ذيسقوريذوس**: «يؤخذ من القيشور أي مقدار شاء، يدفن في جمر، فإذا احمر أخرج وأطفئ في خمر ريحاني،[10a] ثم يدفن في الجمر ثانية، فإذا احمر يطفأ بما أطفئ به أولاً، ثم يدفن ثالثة، فإذا احمر أخرج عن النار، وترك حتى يبرد من تلقاء نفسه بلا أن يطفأ بشيء، ثم يرفع ويستعمل لقبض اللِّثَة، وجلاء الغشاوة الكائنة في البصر، والآثار الكائنة فيه، وقد يجلو الأسنان إذا سحق ودلك بها الأسنان، وتملأ القروح الغائرة وتدملها، وتقلع اللحم الزائد فيها، وإن ألقي في خابية فيها خمر

١ في (أ) و(ب): رماده.

ateşten çıkarılır ve kendi kendine soğuyuncaya kadar bekletilir. Sonra kaldırılarak diş eti pekliğine karşı ve gözdeki kornea tabakasının parlaklığı ve bu tabakadaki ağrılar için kullanılır. Toz hâline getirilerek dişler onunla ovalanırsa dişleri de parlatabilir. Derin yaralara doldurulursa yaraları iyileştirir, yaralardaki fazlalık eti kökünden söker. İçerisinde kaynayan/köpüren şarap bulunan küpün içine atıldığında şarabın olduğu yerde kaynamasını dindirir.

### 3. Kurşunun yakılması

Kurşun demir bir kepçede köz ateş üzerinde eritilerek ve yakma işlemi tamamlanıncaya kadar yavaş yavaş kükürt aşılanarak yakılır. Sonra suya atılır ve dövüldükten sonra kullanılır.

### 4. Bakırın yakılması

İnsanlar onu rastık taşı/yanmış bakır olarak isimlendirirler. Dioskoridos şöyle der: "Yanmış bakırın iyisi rengi kırmızı olanıdır, çünkü ezildiğinde metalik bir cevher rengini alır. Rengi siyah olan yanmış bakır ise yakılması gerekenden daha fazla yakılmıştır."

Bazen yanmış bakır kimi gemilerden sökülen çivilerden elde edilir. Çivinin bir parçası alınarak bir miktar tuz ve kükürt ile iyice karıştırılır veya bir miktar kilin üzerine bakır serpilir, üzerine çivilerden bir dizi konulur, çivilerin üzerine de kükürt ve tuz serpilir, üzerine bir sıra daha çivi konulur. Yeterli miktara ulaşıncaya kadar bu şekilde devam edilir. Kabın ağzı balçıktan yapılmış bir kapakla sıkıca kapatılır ve kap tamamen kaynayıncaya kadar ateş üzerinde bırakılır.

Kimi insanlar kazana kükürt yerine durak otu serperler. Kimileri de üzerine kükürt ve tuz serpmeden, günlerce fırında bırakarak bakırı yakarlar. Kimileri sadece kükürt kullanır. Ancak bu durumda rengi siyah olur. Kimileri ise çivileri kükürt, şap ve sirkeye bulayarak topraktan yapılmış bir kap içinde yakarlar. Bazıları ise çivileri bakır bir kaba koyarak, üzerle-

يغلي يسكن غليانها على المكان.

### ٣. صفة حرق الرصاص

يحرق الرصاص بأن يذاب[١] في مغرفة حديدة على نار جمر، ويطعمه الكبريت أولًا فأولا، حتى يستكمل حرقه، فيصوله ويستعمله بعد الدق.

### ٤. حرق النحاس

والناس يسمونه روسختج. قال **ذيسقوريذوس**: «الجيد من النحاس المحرق ما احمر لونه، بحيث إذا سحق[٢] يكون على لون الجوهر المعدني؛ وأما النحاس المحرق، الذي يكون لونه أسود، فإنه يكون محرقًا أكثر مما ينبغي أن يحرق».

وقد يتخذ النحاس المحرق من المسامير التي تخرج من بعض السفن، وذلك بأن يؤخذ جزء[٣] من الملح ومن الكبريت جزء، ويخلطا جيدًا، أو يذرّ في قدر[٤] من طين، ويوضع عليه ساف[٥] من المسامير، ويذر[٦] على المسامير ـ أيضًا ـ الكبريت والملح، ويوضع عليه ـ أيضًا ـ ساف[٧] من المسامير، ولا يزال يفعل ذلك إلى أن يكتفى به، فيلزق على القدر غطاء من الطين الذي يعمل منه الفخار، ويترك على النار حتى ينضج القدر.

ومن الناس من يذر في القدر الشب مكان الكبريت؛ ومنهم من يحرق النحاس من غير أن يذرّ عليه كبريتًا أو ملحًا، ويدعه في الأتون أيامًا كثيرة؛ ومنهم من يستعمل الكبريت وحده، إلا أنه يكون أسود؛ ومنهم من يلطخ المسامير بالكبريت والشب والخل، فيحرقها في قدر من طين؛ ومنهم من يصير المسامير في قدر

١ في (أ) و(ب): يذاق.
٢ في ب: اسحق.
٣ زيد في (أ) و(ب) بهذا الموضع: (و).
٤ في (أ) و(ب): قطر.
٥ في (ج): ساق.
٦ في ب: يدر.
٧ في (ج): ساق.

rine sirke serper ve yakar. Bir kez yaktıktan sonra üzerine ikinci kez sirke serperek yeniden yakar. Bu serpme ve yakma işlemine bakır yanıncaya kadar devam eder. Yanmış bakırın en kalitelisi ve en çok para edeni budur. Memfis (Münif) denilen şehirden getirileni hepsinin en kalitelisidir. Onun ardından Kıbrıs'tan getirileni gelir.

### 5. Yanmış bakırın faydaları şunlardır

Kabız yapar, kurutur, güzelleştirir, cildi toplar ve sıkılaştırır. Yaraları temizler ve iyileştirir. Göze parlaklık verir, gevşek deriyi sıkılaştırır, bedendeki kötü huylu yaraların yayılmasını engeller, bal şerbeti denilen içecekle birlikte içilirse veya bal ile yalanırsa veya ağızda çiğnenirse kusturur. Yanmış bakır, altın ve gümüş köpüğünün yıkanması gibi yıkanır. Yüzeyinde yanmış bakır/rastık taşı kalmayıncaya kadar dört kez suyu değiştirilir.

### 6. Bakır pasının yıkanması

Dioskoridos der ki: "Ufalanmış bakır pası alınır, topraktan yapılmış bir tavaya konulur, tava köz üzerine konularak, bakır pası eriyip rengi bakır sülfat rengine dönünceye kadar karıştırılır. Sonra tava ateşten alınır ve soğuyuncaya kadar kendi hâline bırakılır, kaldırılarak ihtiyaç hâlinde kullanılır."

Kimi insanlar bakır pasını topraktan yapılmış tava yerine çamurdan yapılmış tencerede dönüştürürler ve anlattığımız şekilde yakarlar.

### 7. Altın gümüş köpüğünün yıkanması

Dioskoridos der ki: "Kıbrıs altın/gümüş köpüğünden bir tutam/salkım alınarak saksı bir kap içinde ateş üzerinde eritilir, kaynayıp berraklaşıncaya, parlaklık kazanıncaya ve tıpkı demir cürufundan çıkan hava kabarcıkları gibi kabarcıklar çıkıncaya kadar beklenir. Sonra "akīnavn" (Avegnon?) denilen şarapta söndürülür. Ondan gözler yanarsa sirke ile söndürülür."

نحاس، ويرش على المسامير خلاً ويحرقها، وبعد إحراقها مرة يرش عليها الخل ثانية، ثم تحرق ـ أيضًا ـ؛ ويفعل به ذلك رشًا وحرقًا حتى ينحرق، فإنه يكون أجود وأرفع ما يكون من النحاس المحرق، وما كان من المدينة التي يقال لها مُنِف هو أجود الجميع، وبعده القبروسي.

## ٥. وفائدة النحاس المحرق

هي أنه يقبض ويجفف ويلطف ويشد ويجذب، وينقي القروح ويدملها، ويجلو العين، وينقص غشاوة اللحم الزائد، ويمنع القروح الخبيثة من الانتشار في البدن، وإذا شرب بالشراب الذي يقال له: أدرومالي، أو لعق بالعسل، أو تحنك به هيج القيء. ويغسل النحاس المحرق غسل القلميا، بأن يبدل ماؤه أربع مرات إلى أن[1] يطفو عليه شيء من الروسنجتج.

## ٦. صفة حرق الزنجار

قال **ذيسقوريذوس**: «يؤخذ الزنجار المرضوض، ويجعل في مقلاة من فخار، وتوضع المقلاة على جمر، ويحرك الزنجار حتى يتغير، بحيث مال لونه إلى لون التوتياء، ثم يؤخذ المقلي عن النار، ويترك حتى يبرد، فيرفع [10b] ويستعمل وقت الحاجة».

ومن الناس من يصيره في قدر طين مكان المقلّى، ويحرقه على ما وصفناه.

## ٧. صفة حرق القليمياء

قال **ذيسقوريذوس**: «يؤخذ من قليمياء قبروسي عنقودي، ويصير على جمر في خزف، ويصبر حتى يحمى ويبرق ويلمع، ويظهر فيه نُفّاخات مثل ما يكون من خبث الحديد، ثم يطفأ في الخمر الذي يقال له: أقيناون، وإن أحرق منه العين يطفأ بالخل.

---

١ زيد في (أ) و(ب) بهذا الموضع: (لا).

Kimileri altın, gümüş ve bakır köpüğünü havanda döverler. Biraz bal ve sirke ile yoğururlar ve yanıncaya kadar köz ateş üzerinde kızartırlar. Yandığının belirtisi dumanının kesilmesidir. Hemen biraz şarap ile söndürülür ve soğuyuncaya kadar bırakılır. Kurutularak ezilir, su ile ayıklanır ve kullanılır.

Kimileri ise yanmış altın, gümüş ve bakır köpüğünü bu şekilde yakarlar ve şarap ile ezerler. Sonra kilden yapılmış bir kazan içinde dönüştürürler, sonra ayak/sünger taşı gibi ufalanıncaya kadar tekrar yakarlar. Sonra aynı şekilde alınarak ezilir ve üçüncü defa yakılır, sonunda içerisinde sert bir şey kalmayan küle dönüşür ve yıkandıktan sonra bakır sülfat yerine kullanılır.

## 8. Kalay kurşun karışımının (kurşun oksit) yakılması

Dioskoridos der ki: "Kalay kurşun karışımı tıpkı ceviz parçacıkları gibi oluncaya kadar ufalanır. Parçacıklar alınarak kor ateş üzerine konulur ve ateş hâline gelinceye kadar kor üzerinde bırakılır. Sonra kor ateşten alınarak kendi hâlinde soğumaya bırakılır. Sonra üzerindeki kirler temizlenerek kaldırılır."

Kimileri kalay kurşun karışımını kor ateşten aldıktan sonra sirke ve şarap ile söndürür. Sonra aynı işlemi tekrar yaparak ilk defada söndürdüğü gibi söndürür.

## 9. Eretria[1] kili ve benzeri bütün killerin yakılması

Dioskoridos der ki: "Bu ve istediğin bütün killer nohut büyüklüğünde ufalanırlar, topraktan yapılmış çok delikli bir kevgire konularak kabın ağzı sıkıca bağlanır. Kor ateş üzerine konularak, kilin rengi gri-siyah bir renge dönüşünceye kadar ateş sürekli yellenir. Ateşten alınarak yıkanır ve kullanılır."

---

1 **Eretria kili:** Yunanistan'ın Eğriboz adasındaki Eretria şehrinde çıkarılan kil. Beyaz ve gri renkli, damarlı ve son derece yumuşak bir kildir. Gri renkli olanı daha kalitelidir. Sürüldüğü şeylere bakır oksit gibi iz bırakır. Girit kilinden daha güçlüdür. İki kez veya daha fazla yıkanarak ve kurutularak hap şeklinde kullanılır. Kabız yapıcı, soğutucu, yumuşatıcı, yaraları yapıştırıcı ve iyileştirici bir kildir. (İbn Bayṭār, *el-Cāmi' li-müfradāti'l-edviye ve'l-aġziye*, Beyrut, Dāru'l-kütübi'l-ilmiyye, c. 2, s. 147)

ومن الناس من يدق القليمياء في الهاون، فيعجن بيسير عسل بخل، ويشويها على نار جمر حتى ينحرق، وعلامة حرقها أن ينقطع دخانها فيطفئها بقليل خمر، ويتركها حتى يبرد، ويجف فيسحقها ويصوّلها ويستعملها

ومن الناس من يحرق القليمياء المحرق على هذه الصفة، فيسحقه بالخمر، ثم يصير في قدر معمولة من طين، ثم تحرقه ثانيًا إلى أن يتفتت مثل القيشور، ثم يأخذ ـ أيضًا ـ فيسحق ويحرق ثالثة، حتى يصير رمادًا بحيث لا يبقى فيه شيء خشن، ويستعمل مكان التوتياء بعد الغسل.

## ٨. صفة حرق المرداسنج

قال **ذيسقوريذوس**: «يرض المرداسنج حتى يصير قطعًا كقطع الجوز، فيؤخذ القطع ويصير على جمر، ويترك عليه حتى يصير نارًا، ثم يؤخذ من الجمر ويترك حتى يبرد، ثم ينقى من الدنس الذي عليها فيرفع».

ومن الناس من يأخذها من الجمر، ويطفئها بالخل والخمر، ثم يفعل بها ذلك مرة ثانية بمثل ما أطفأها به أولًا.

## ٩. صفة حرق طين أرطرياس، وغيره من الأطيان كافة

قال **ذيسقوريذوس**: «يفتت هذا الطين وأي طين شاء، أمثال الحِمَّصَة، ويصيّرها في إناء فخار مثقب بثقب كثيرة، ويسدّ[١] فم الإناء سدًا[٢] وثيقًا، ويجعل على جمرة، ويروح عليه دائمًا إلى أن يصير لون الطين شبيهًا بلون الرماد الأسود، فيرفع عن النار، ويغسل ويستعمل».

١ في (أ) و(ب): يشد.
٢ في (أ) و(ب): شدًّا.

## 10. İpeğin yakılması

*el- Minhācü'd-dükkān* yazarı der ki: "Temiz, yumuşak ve altın renkli ipek makasla kesilerek yeni bir kazan içerisine konulur. Kazanın ağzı delikli bir tabak ile kapatılır, sonra hafif ısıtılmış bir fırına konulur. Yakıldığını anladığında kazan fırından çıkarılarak soğutulur. Kaldırılarak ihtiyaç anına kadar saklanır. Kimileri ipeği kesmeden olduğu gibi, bir testinin içine koyarak, anlatıldığı gibi yakar.

## 11. Brokoli mercanının yakılması

Dioskoridos der ki: "İstenilen miktar kadar brokoli mercanı çamurdan yapılmış ve pişirilmemiş bir kazana konularak ağzına kapağı kapatılır. Kapağı iyice çamurla sıvanarak fırına sürülür. Kazanın piştiği anlaşılınca fırından çıkarılarak soğutulur ve içerisindeki alınır. Saklanarak ihtiyaç hâlinde kullanılır. Yakıldıktan sonra tıpkı altın/gümüş köpüğünün yıkanması gibi yıkanabilir."

## 12. Zeytin yaprağının yakılması

Dioskoridos der ki: "Yabani zeytin yaprağı çiçeğiyle birlikte yakılabilir ve bakır sülfat hazır değilse onun yerine kullanılabilir. Yabani zeytin yaprağı alınarak kilden yapılmış bir kazana konulur. Kazanın kapağı çamurla sıvanarak fırına kaldırılır. Kil saksıya dönüşünceye kadar kazan fırında bırakılır. Sonra çıkarılarak üzerine su serpilerek soğutulur. Sonra zeytin yaprağı yoğrulur. Sonra ilk defa yakıldığı gibi ikinci defa yakılır. Sonra aynen çinko oksidin yıkanması gibi yıkanır ve hap şekline getirilir.

Kimileri zeytin yaprağı bu şekilde yakıldığında göze faydalı olmada bakır sülfattan daha aşağı olmadığını, etkisinin tıpkı onun etkisi gibi olduğunu zannederler."

## ١٠. صفة حرق إبريسيم

قال صاحب «**المنهاج**»: «يقرض إبريسيم النقي الناعم الذهبي اللون، ويجعل في قدر جديد، ويطبق (رأس القدر بطبق)[١] مثقب، ثم يجعل في تنور قد فتر بقليل، فإذا عرفت انحراقه يخرج القدر ويبرد، فيرفع ويخزن لوقت الحاجة.

ومن الناس من لا يقرضه، بل يجعله كذلك في كوز ويحرقه، كما مر.

## ١١. صفة حرق زبد البحر

قال **ذيسقوريذوس**: «يجعل زبد البحر في قدر بقدر ما يريد من طين في غير مطبوخ ويغطيها، ويطين الغطاء جيّدا، فيدخلها في أتون، فإذا عرف نضجه يخرج القدر ويبرد فيؤخذ ما فيه، ويحفظ ويستعمل وقت الحاجة، وقد يغسل بعد الحرق مثلما يغسل قليمياء».

## ١٢. صفة حرق ورق الزيتون

قال **ذيسقوريذوس**: «قد يحرق ورق الزيتون البري مع زهره، ويستعمل بدل التوتياء، إذا لم تكن التوتياء حاضرة؛ وذلك بأن يؤخذ ورق الزيتون البري، ويجعل في قدر من طين، ويطيّن رأسه [11ª] بطين، ويرفع في أتون، ويودع حتى يستوي ما في الأتون ويصير خزفًا، ثم يخرج ويرش عليه شراب ويبرد، ثم[٢] يحرق ـ أيضًا ـ ثانية مثلما أحرق أولا، ثم يغسل كما يغسل إسفيداج[٣] الرصاص، ثم يعمل أقراصًا.

وقد يظن به قوم إذا أحرق ورق الزيتون على هذه الصفة، أنه ليس بدون التوتياء في منفعة العين، وأن قوته مثل قوتها».

١ تكرر ما بين القوسين في ب.
٢ سقطت (ثم) من (ب).
٣ في (أ): إسفيذاج.

## 13. Yünün yakılması

Yünün yakılmasının farklı şekilleri vardır: Kimileri önce yünü yıkar, sonra yünü diter, yeni ve dolu bir kazana koyarak kazanın ağzını çok delikli bir kapak ile kapatır. Sonra diğer şeylerin yakıldığı şekilde yakılır.

Kimileri ise yünü kiri ile birlikte diter, bal ile sulandırır ve biraz önce söylediğimiz şekilde yakar.

Kimileri ise çivi veya benzeri şeyleri alarak, bunları geniş ağızlı saksıdan bir kabın ağzına yerleştirir. Çivilerin arasında açıklık bırakılır. Çivilerin üzerine yine aralıklı olarak fıstık çamı odun parçaları konulur. Aşırı olmamak üzere sıvı yağ ile ıslatılmış yünü alır ve üzerine biraz daha yağ damlatarak odun parçalarının üzerine koyar. Sonra yünün üzerine fıstık çamı odun parçaları koyar. Üzerine anlattığımız gibi yün koyar. Bu işlemi istediği kadar tekrarlar. Sonra hafif bir ateş yakarak ateşi alevlendirir. Yün yandığında yanan yünü, kirini ve yapışkan külünü alarak saklar. Bu kül yıkanarak göz ilaçlarında kullanılabilir.

## 14. Kırmız böceğinin yakılması

Kırmız böceği defalarca yıkanır, sonra kurulanır ve kilden yapılmış yeni bir kazana doldurulur. Kazanın ağzı çok delikli bir kapak ile kapatılır, sonra diğer şeylerin yakıldığı şekilde yakılır.

## 15. Akgünlük ağacının zamkının yakılması

Dioskoridos der ki: “Kırmızı Hint günlüğünden bir miktar alınır ve çakıl taşı şeklinde seçilir. Kandil ateşi gibi bir ateşte ısıtılır ve yanıncaya kadar temiz bir balçık kaba konulur. Yakılması gerektiği kadar yakılınca ağzı kapatılarak soğumaya bırakılır. Çünkü böyle yapılmazsa küle dönüşür.”

Kimileri balçıktan yapılan kabın ağzını, içerisinde akgünlük ağacının zamkının dumanının toplanması için ortası delik, içi boş bakır bir kapla kapatır.

## ١٣. صفة حرق الصوف

وهو على أنحاء، ومن الناس من يغسل الصوف أولا، ثم يمشط ويجعل في قدر من طين جديد ملآن، ويغطى رأسه بغطاء كثير الثقب، ثم تحرق كما هو عادة حرق الأشياء.

ومن الناس من يمشط الصوف بوسخه، ويسقيه بالغسل، فيحرقه على الجهة التي ذكرناها.

ومن الناس من يأخذ مساميرً أو ما أشبه ذلك، ويصيّرها على فم إناء من خزف واسع الفم، ويجعل بين المسامير فرجًا، ويوضع على المسامير أقطاع من خشب الصنوبر مفروجة أيضًا، فيأخذ صوفًا قد بلّ بزيت لا بإفراط، ويقطر عليه شيء من الزيت، ويضعه فوق الخشب، ثم يضع على الصوف أقطاعًا من خشب الصنوبر، ويجعل عليه صوفًا كما مر، يكرر العمل قدر ما يريد، ثم يلهب النار في الخشب برفق، فإذا احترق الصوف يأخذ المحرّق والوسخ واللزوجة، ويخزن، وقد يغسل هذا الرماد ويستعمل في أدوية العين.

## ١٤. صفة حرق القرمز

يغسل القرمز مرارًا، ثم ينشف ويملأ منه القدر المتخذ من الطين جديدًا، فيغطى رأس القدر بغطاء كثير الثقب، ثم يحرق كما هو عادة حرق سائر الأشياء.

## ١٥. صفة حرق الكندر

قال **ذيسقوريذوس**: «يؤخذ من الكندر الأحمر الهندي، وينقيه حصاة حصاة، ويلهب في نار كنار السراج، ويوضع في فخار نظيف حتى يحترق، وينبغي إذا أحرق منه ما يكتفى به، أن يغطى بشيء إلى أن يخمد، لأنه إذا لم يفعل به ذلك يصير رمادًا».

ومن الناس من يغطي الفخارة بإناء من نحاس مثقوب الوسط مجوّف، ليجتمع فيه دخان الكندر.

Kimileri ise akgünlük bitkisinin zamkını ateşte pişirilerek saksı hâline gelmemiş kilden bir kap içerisine koyarak ağzını kil ile sıvarlar ve fırında yakarlar.

Kimileri ise akgünlük bitkisinin zamkını balçıktan yapılmış yeni bir kazanın içerisine koyarak, kaynaması kesilip, ondan kaynayan bir nem veya buhar çıkmayıncaya kadar kor ateşte kaynatırlar. Yakıldıktan sonra elde ufalanması kolaydır. Akgünlük bitkisinin kabuğu da aynen akgünlük bitkisinin zamkı gibi yakılabilir.

## 16. Akrebin yakılması

Farklı çeşitleri vardır. *Minhācü'd-dükkān*'da söylediğine göre: "Akrebin güneşin akrep burcuna geçtiği zaman (23 Ekim-21 Kasım) yakılması gerekir. Akrep canlı olarak alınarak bakır veya pişmiş balçıktan bir kap içerisine konulur. Kabın ağzı hikmet çamuruyla iyice sıvanır. Hikmet çamuru eritilmiş altının döküldüğü potaların kendisinden yapıldığı kildir. Birçok insan tarafından bilinen meşhur bir şeydir. Bu kil siyah kil, kadın saçı, tuz ve kömür tozu karışımından elde edilir ve akrebin konulduğu kabın ağzı bu kil ile kapatılır.

Alevi sönmüş bir fırın veya tandır içerisinde, kiremit üzerinde tam bir gece bırakır. Sonra onu çıkararak soğutur ve ihtiyaç vaktine kadar kaldırır. Ezilerek saklanırsa etkisi bir yıl kalıcıdır. Ezilmeden saklanırsa iki yıl dayanır.

Şeyh İbn-i Sînā şöyle der: "Bir testi alarak içerisini hikmet çamuruyla iyice sıvar. Sonra içerisine akrepleri koyarak ağzını yine çamurla sıkı bir şekilde sıvar. Yakmada aşırıya kaçmadan bir gece veya daha az bir süreliğine testiyi sıcak fırına koyar ve kaldırır. Bu iş için cam, sert ve dayanıklı örgülü porselenden daha iyidir.

İbn Māseveyh'in[1] *el-Cāmi'* adlı kitabında söylediğine göre: "Akreplerin beraberlerinde biraz kükürt ile yakılması gerekir."

---

1 Ebū Zekeriyyā Yūḥannā (Yaḥyā) b. Māseveyh (ö. 243/857) Abbāsîler döneminin meşhur Süryānī hekimidir. *Nevādirü't-ṭıb* ve *Kitābü Cevāhiri't-ṭıbi'l-müfrede* adlı eserlerin yazarıdır.

ومن الناس من[1] يصيّره في قدر من طين لم يتفخر بالنار، ويطيّنون فمها، ويحرقونها في أتون.

ومن الناس من يصيره في فخار جديد، يغليه على الجمر، حتى ينقطع غليانه ولا يظهر منه رطوبة تغلي ولا بخار، فإذا أحرق يهون فركه؛ وقد يحرق قشر الكندر مثلما يحرق الكندر.

## ١٦. صفة حرق العقرب

وهو على أنحاء: قال في (م): «ينبغي أن يحرق العقرب في وقت تكون الشمس في العقرب، وذلك بأن يؤخذ عقرب حيّ، ويوضع في إناء نحاس أو فخار، مطيّنًا بطين الحكمة ـ وهو طين يعمل منه البواتيق التي يسبك فيها الذهب، وهو معروف مشهور عند أكثر الناس، وهو طين مركب من طين أسود، وشعر نساء، وملح ودق فحم ـ، فيشد فمه بهذا الطين.

[11b] ويترك في فرن أو تنور قد هدأت ناره على آجرّة ليلة كاملة، ثم يخرجه ويبرّده ويرفعه لوقت الحاجة، فيخزن[2] مسحوقًا، تبقى قوته سنة، وإن خزن غير مسحوقة، فإلى سنتين[3].

وقال **الشيخ**: «يأخذ القارورة فيطينها بطين الحكمة، ثم يجعل فيها العقارب ويسدّ رأسه بطين الحكمة، ويجعلها في تنور حار ليلة أو أقل، من غير مبالغة في الإحراق، ويرفع. والزجاج لهذا خيرٌ من الخزف الناشف الأجدل القوة[4]».

وقال **ابن ماسويه** في كتابه المسمى بـ «**الجامع**»: «ينبغي أن تحرق العقارب ومعها قليل كبريت».

---

١ زيد في (أ) بهذا الموضع: (لم).
٢ في (أ) و(ب): فخزن.
٣ تصحفت في (ب) إلى: سنين.
٤ كذا العبارة في (أ) و(ب) و(ج).

## 17. Yengecin yakılması

İbnü'd-Dükkān'ın *Minhācü'd-dükkān*'da söylediğine göre, yengeci yıkar ve şayet varsa asma külü ile yoksa akasya külü ve su ile temizler. Sonra kıskaçlarını keserek karnını yarar ve dediğimiz gibi temizler. Sonra yıkar ve doğru bir şekilde yakar.

Özetle yengeç yıkandıktan ve temizlendikten sonra topraktan yapılmış bir kabın içerisine konulur. Kabın ağzı arpa unu, beyaz hatmi ve yumurta akından yapılmış bir hamur ile sıvanır. Sonra akrebe yapılanın aynısı yengece de yapılır. Etkisi üç yıl, ezilirse bir yıl kalıcıdır.

Yengeç köpek kuduzu için yakılacaksa, güneşin yengeç burcuna girdiğinde yakılması gerekir. Necmuddīn es-Semerkandī'nin el-*Hāvī*'sinde söylediğine göre: "Akrep veremli ve kan tükürenler (*hemoptizi*) için yakılacaksa, ellerinin ve ayaklarının kesilmesi, karnının yarılması, su, tuz ve üzüm çubuğu külüyle temiz bir şekilde yıkanması gerekir. Sonra su değmemiş, yeni bir saksı testi içerisine koyarak, testinin ağzını hikmet kili (sağlamlaştırıcı kil) ve tuz ile sıvar. Testiyi ekmek pişirilmiş tandıra koyar ve ertesi günün sabahında çıkarır. Sıcakken üzerine su dökülmeden çıkarmaya dikkat eder." Sonra dedi ki: "Mercan kökü ve kehribar da böyle yakılır."

## 18. Sarı zacın[1] yakılması

Dioskoridos der ki: "Bakır sülfat yeni bir testiye konularak tepesi kapatılır ve kiremit rengi köz ateş üzerine konulur. Yeşil bakır sülfatın miktarı testinin alacağı kadardır. Yeşil bakır sülfat çok rutubetli ise içerisindeki kabarcıklar çıkıp tamamen kuruyuncaya kadar köz ateş üzerinde bırakılır. İçerisinde çok rutubet yoksa rengi değişip kırmızı oluncaya kadar bekletilir. Özetle içi ve dışının rengi değiştiğinde ve iltihap yerinin rengine benzer soluk bir renk aldığında ateşten alınarak temizlenir, saklanarak kullanılır.

1 Kulḳutār ve kalkadīs kelimeleri aynı anlamda kullanılmakta olup, beyaz zaç, bir sülfat türü, yeşil veya sarı sülfat için kullanılmaktadır.

## ١٧. صفة حرق السرطان

(م): يغسلها وينظفها بالماء، ورماد الكرم إن وجد، وإلا فبرماد السنط. وثَـمّ من يقطع أظفارها ويشق بطونها، ثم يغسلها كما قلنا، وثمّ من يغسلها، وثمّ من يحرقها صحيحة.

وبالجملة توضع السرطان بعد ما غسلت ونظفت في إناء فخار، ويطيّن رأس الإناء بعجين متخذ من دقيق شعير، ودقيق خطميّة بيضاء، وبياض بيضة، ثم يعمل بها ما عمل بالعقرب. وقوتها تبقى ثلاث سنين، وإذا سحقت فسنة.

وإذا أحرقت لَكَلَب الكلْب ينبغي أن تحرق والشمس في سرطان. قال في (ح): «وأما حرق السرطان للمسلولين وأصحاب نفث الدم، فينبغي أن يقطع أيديها وأرجلها ويشق بطونها، ويغسلها بالماء والملح ورماد حطب الكرم، غسلاً نظيفًا، ثم يوضع في كوز جديد خزف لم يصبه الماء، فيطينه بطين الحكمة والملح، ويضع الكوز في تنور قد خبز فيه، ويخرجه من الغد، وتوقى من أن يخرجها حتى يصير مكلسًا»، ثم قال: «وكذلك يحرق البسّد والكهربا».

## ١٨. صفة حرق القلقطار

قال **ذيسقوريذوس**: «يوضع القلقطار على خزف جديد، ويغطى رأسه، ويوضع على نار جمر الخزف، ويكون القلقطار مقدار الخزف، فإن كان القلقطار كثير الرطوبة، يترك الخزف على الجمر حتى يظهر فيه النفاخات، ويجف جفافًا بالغًا؛ وإن لم يكن فيه رطوبة كثيرة يترك إلى أن يتغير لونه ويحمر. وبالجملة إذا تغير لون ظاهره وباطنه، وصار[1] شبيهًا بلون المعرة، يرفع عن النار وينظف ويخزن ويستعمل».

---

١ تصحفت في (ب) إلى: سار.

Kızartılmasına gelince, kor ateş üzerine konularak rengi sarıya dönünceye kadar ateş harlanır veya saksı bir kap içerisine konularak, saksı kor ateş üzerine konulur ve ısınıp rengi değişinceye kadar sürekli karıştırılır.

## 19. Beyaz kurşunun yakılması

Dioskoridos der ki: "Beyaz kurşun ezilerek derin bir tencereye konulur. Tencere kor ateş üzerine konularak kırmızı arsenik rengi alıncaya kadar salkım söğüt dalıyla karıştırılır. Sonra ateşten alınarak kullanılır." Bu şekilde elde edilen ürüne kimileri sidofs[1] adını verir. Bu kırmızı cıva sülfit (üsrünc/sürünc) adıyla bilinen şeydir.

Kızartılmasına gelince; Topraktan yapılmış Yeni bir kap alınarak kor ateş üzerine konulur. Üzerine ezilmiş beyaz kurşun serpilir ve sürekli bir çubukla karıştırılır. Gri renk halini alınca ateşten alınır, soğutularak kullanılır.

## 20. Arsenik/zırnık'ın ızgara edilmesi

Dioskoridos der ki: "Arsenik yeni bir toprak kap içerisine konularak kor ateş üzerine konulur ve sürekli salkım söğüt çubuğuyla karıştırılır. Isınıp rengi değişince ateşten alınır, soğutularak ezilir ve depolanır."

## 21. Bakır sülfatın ızgara edilmesi

Bakır sülfat toz hâline gelinceye kadar öğütülür ve su ile yoğrulur, ondan yuvarlak haplar yapılarak çamurdan yapılmış bir kap içine konulur. Kap küçük ve hafif köz üzerine konulur ve haplar tamamen kuruyup sertleşinceye kadar sürekli karıştırılır.

---

1 **Sidofs**: Yunanca bir kelime olup Arapça'da seylekūn/zerkūn-zerkūm (üsrünc) kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. er-Rāzī'ye göre üsrüb (kurşun/ siyah kurşun) kelimesinin karşılığıdır. (İbn Bayṭār, *el-Cāmi'*, c. 1, s. 44)

وأما شيّه فهو بأن يوضع على الجمر وينفخ عليه، حتى يميل لونه إلى الصفرة، أو يوضع على خزف، ويجعل الخزف على جمر ويحرك دائمًا، حتى يحمى ويتغير لونه.

## ١٩. صفة حرق إسفيداج

قال **ذيسقوريذوس**: «يسحق الإسفيداج ويجعل في طنجير عميق، وهو على الجمر، ويحركه بعود خلاف، حتى يتلون بلون الزرنيخ[١] الأحمر، ثم يؤخذ عن النار، ويستعمل».

وما عمل هكذا سماه بعض الناس سيدوفس، وهو المسمى بالسرنج[٢].

وأما شيّه فهو بأن يؤخذ خزف جديد، ويصيّر على الجمر، ويذرّ عليه الإسفيداج المسحوق، ويحركه بعود دائمًا، فإذا تلوّن بلون الرماد [12a] يؤخذ عن النار ويبرد ويستعمل.

## ٢٠. صفة شيّ الزرنيخ[٣]

قال **ذيسقوريذوس**: «يجعل الزرنيخ[٤] في إناء خزف جديد، ويوضع على الجمر، ويحركه دائمًا بعود خلاف[٥]، فإذا حمّي وتغير لونه ينزل عن النار، فيبرد ويسحق ويخزن».

## ٢١. صفة شيّ التوتياء

يسحق التوتياء ناعمًا، ويعجنه بماء، ويعمل منه أقراصًا، ويضعه في إناء فخار، ويضع الإناء على جمر صغار قليلة، وتقلب الأقراص تقليبًا دائمًا إلى أن يجف ويجمد.

---

١ في (أ): الزرتنج.
٢ كذا في (أ) و(ب). والصواب: بأسرنج.
٣ تصحفت في (أ) إلى: الزرنخ.
٤ تصحفت في (أ) إلى: الزرنخ.
٥ زيد بهذا الموضع في (أ): حتى.

# ALTINCI FASIL

## YAKILAN VE YAKILMAYAN İLAÇLARIN YIKANMASI BEYANINDADIR

Ebu'l-Fetā[1] der ki:[2] "Yıkamak iki türlüdür:

**Birincisi:** Sıvı yağ, mum ve zift gibi yağlı şeylerin yıkanmasıdır. Yöntemi şöyledir: Orta harlı ateşte kaynatılarak bol su ile birlikte geniş bir kaba dökülürler. Birinci defadaki gibi bu maddeler su ile çalkalanır. Suda sıvı yağ veya ilaca ait herhangi bir emare kalmayıncaya kadar bu işleme devam edilir. Su ile bu maddelerin birbirinden ayrılmasını zorlaştıracak şekilde birbirine karışmaması için sert çalkalanmaz. Bu işlem güneş altında sıvı yağın yıkanıp temiz olmasına kadar, kazanın iki arşın yukarısından kepçe ile su içine defalarca dökülmesi şeklinde yapılabilir. Sonra kaldırılarak kullanılır.

**İkincisi:** Kuru şeylerin yıkanmasıdır. Yöntemi şöyledir: Öncelikle ilaç kuru haldeyken ezilir, sonra su ile ezilir, akabinde üzerine bolca su dökülür ve temizleninceye kadar su değiştirilir. Sonra kaldırılarak kurutulur ve kullanılır."

---

1 Kitap genelinde çok tekrarlanan Ebu'l-Fetā'nın Şirvānī'nin kendi künyesi olduğunu düşünüyoruz.

2 *Ravḍatü'l-'Iṭr* kitabının Tahran ve İstanbul nüshalarında bu varağın kenar haşiyesinde şu ifadeler yer almaktadır: "Tedavi eden kişi, ilaca karışarak vücutta kolaylıkla küçük parçalara ayrılan ancak maksada aykırı cevherleri ilaçtan uzaklaştırmak için bu işleme ihtiyaç duyar. Nitekim ısıtıcı/ateş yükseltici olan ilaçların, özellikle de toprakta bulunan ve ısıyı yükselten kireç taşı yakması gibi sebeplerle ilacın kazandığı sıcaklığı bu işlemle serinletir. Çünkü yıkamak ısıtıcılığını uzaklaştırarak onu normale döndürür. Ayrıca ilacın yıkanmış toz ve bakır sülfat gibi olmasını istediğinde veya ilacın burukluğunu ortadan kaldırmak istediğinde ilacı yıkarsın. Tıpkı Ermeni taşı ve Lacivert taşının gücü tüketen etkisini uzaklaştırmak için yıkanması gibi.

## الفصل السادس

## في بيان كيفية غسل الأدوية المحرقة وغير المحرقة

قال[1] أبو الفتى: «الغسل على ضربين:

**أحدهما**: غسل الأشياء الدهنية، كالزيت والشمع والزفت. سبيلها أن يسخن بالنار تسخينًا معتدلاً، فيصب في إناء واسع مع ماء كثير، ويضرب كالأول، يكرر العمل حتى لا يبقى في الماء شيء من كيفية الدواء والزيت، ولا يعنف في ضربه لئلا يختلط اختلاطًا يعسر تميزه، وقد يعمل هذا بالشمس بأن يقلب الزيت في الماء بمغرفة من اعدا[2] قدر ذراعين، دفعات، حتى ينغسل ويتطهر، ثم يرفع ويستعمل.

**وثانيهما**: غسل الأشياء اليابسة. وسبيل ذلك أن يسحق الدواء أولًا[3] يابسًا، ثم يسحق بالماء، ثم يصبّ عليه ماء كثير، يبدل[4] الماء حتى يتطهر، ثم يرفع ويجف ويستعمل».

---

١ في هامش (أ) و(ب): وإنما يحتاج المعالج إليه، ليسلب عن الدواء ما يخالطه من الجواهر اللطيفة المضادة للمقصود، كما يبرد به الأدوية المحرقة، عن حرارة اكتسبها عن الإحراق، ولا سيما إذا كانت أرضية، كالنورة المحرقة، فإن الغسل يدفع عنها النارية، فيصير معتدلة، وكما تريد أن يصير الدواء كالهباء كالتوتياء المغسول، وكما تريد (دفع الغائلة) ، كما يغسل الحجر الأرمني واللازورد، ليزول عنهما القوة المفتة.

٢ كذا في (أ) و(ب).

٣ في (ب): ولا.

٤ في (ب): بدل.

## 1. Bakır sülfatın yıkanması ve sahtesi ile gerçeğinin birbirinden ayırt edilmesi

Bakır sülfat kuru halde ezilip elenerek veya su ile karıştırılarak alınır, dokuması sık veya seyrek olmayan, orta sıklıkta dokunmuş bir kumaş parçası içine konulur. Kese, içerisinde yağmur suyu bulunan bir leğene sarkıtılarak suda hareket ettirilir. Bakır sülfatın ince ve küçük parçacıklar hâlinde olanı suya çıkar, kalın/iri olanı bakır sülfatın kirine veya kumaşa karışarak kese içinde kalır. Su durgunlaşıncaya kadar su içinde bırakılır. Durgunlaşan su bir başka kaba dökülür. Dibinde kalan kum atılır ve su durulmaya bırakılır. Sonra su süzülür ve bakır sülfatın üzerine başka bir su dökülerek karıştırılır. Dibinde kum kalmayıncaya kadar aynen ilk defada olduğu gibi işlem tekrarlanır. Sonunda suyu dökülür ve bakır sülfat kurutularak kullanılmak üzere kaldırılır.

Kimileri ise bakır sülfatı kurutur, sonra onu alıp bal kıvamına gelinceye kadar iyice suya bastırır. Bir kumaş parçasının içerisine koyup kumaş parçasını içerisinde suyunu süzmek istediği kaba asar. Mümkün olduğu kadar suyunu süzer. Sonra hafifçe süzülmesi için kumaş parçası gevşek bir şekilde bağlanarak üzerine bolca su dökülür ve çalkalanır. Suyun yüzeyinde kalan köpük yan tarafa toplanır; çünkü yüzeyde kalan köpüktür. Köpüğün tamamını saksıdan yeni bir kaba alıp geride kalanı yavaşça çalkalar ve başka bir kaba boşaltır. Dibinde kalan kum atılır, kumdan bir eser kalmayıncaya kadar bu işlem defalarca tekrarlanır.

Kimileri ise dövülerek ezilmemiş bakır sülfatı olduğu gibi alarak azar azar suya atar ve içerisinde kum varsa kumun kabın dibine çöküp çökmediğine, içerisindeki saç veya kumaşın hafif olduğu için suyun yüzeyinde kalıp kalmadığına bakar. Bakır sülfatı suyun yüzeyinde kalan şeylerden ve suyun dibine çöken şeylerden ayırarak toplar ve üzerinde ilaç ezilen düz bir taşın üzerine koyar. Sonra bakır sülfatı aynen eritilen altın ve gümüşün köpüksü tortusunun yıkandığı gibi yıkar. Bakır sülfat şarap ile de yıkanabilir ki bu durumda su ile yıkanan bakır sülfattan daha kekremsi bir tadı olur.

## ١. صفة غسل التوتياء وإخراج مغشوشه من غير المغشوش

يؤخذ توتياء مسحوقًا منخولاً يابسًا، أو مخلوطًا بالماء، فيصير في خرقة متوسطة، لا تكون صفيقة ولا متخلخلة، وتدلى الصرة في ماء المطر في إجّانَة، ويحركها في الماء؛ فما كان من التوتياء رقيقًا لطيفًا، يخرج في الماء؛ وما كان منه غليظًا قد شابه وسخ أو قماش، بقي في الصرة، ثم يترك في الماء حتى يستقر، فإذا استقر صب الماء في إناء آخر، فما كان أسفله من الرمل رمي به، ثم يترك الماء حتى يصفو، ثم يصفّى ويصبّ ـ أيضًا ـ على التوتياء ماء آخر يحركه، يفعل به كما فعل أولاً إلى ألا يبقى في أسفله رمل، فيصب عنه الماء، ويجفف التوتياء ويرفع ويستعمل.

ومن الناس من يجف التوتياء، ثم يأخذه ويمرسه بالماء مرسًا جيدًا، حتى يصير في قوام العسل، ويصير في خرقة، وتعلق الخرقة في الإناء الذي يريد أن يصفيه فيه، ويصفي فيه ما أمكن، ثم تشد الخرقة شدًا مسترخيًا، ليهوّن التصفية، ويصب عليه ماء كثير ويحركه، فما يطفو عليه الصفو يجمع بصدفه؛ والشيء الذي يطفو وهو زبد، يوعيه في إناء جديد من خزف، ثم يحرك الذي يبقى تحريكًا رقيقًا، ويفرغه في إناء آخر؛ وما كان في أسفله من رمل رمي به، يفعل ذلك مرارًا كثيرة إلى ألا يبقى فيه من الرمل شيء.

ومن الناس من يأخذ التوتياء كما هو غير مدقوق، فيلقيه قليلًا قليلاً[١] على الماء، ويرى إن كان فيه رمل يرسب أسفله [12b] في أسفل الإناء، وما كان من شعر أو قماش يطفو لخفته، فيفصل[٢] التوتياء من الشيء الذي يطفو، ومن الشيء الذي يرسل، فيجمعه ويصيّره في صلاية، ثم يغسله مثلما يغسل قليمياء. وقد يغسل التوتياء بالخمر، فيكون أشد قبضًا من التوتياء الذي يغسل بالماء.

---

١ سقطت من (أ).
٢ في (أ) و(ب): فيفضل.

## 2. Bakır talaşının yıkanması

Katı Kıbrıs bakır talaşının yarım menni[1] düz ilaç ezme taşı üzerinde iyice ezilerek üzerine yağmur suyu dökülür ve iyice karıştırılır veya bakır talaşı dibe çöküp kirler suyun yüzeyine çıkıncaya kadar beklenir. Saflaştırılan bakır talaşı düzeltilerek üzerine bir ḳuvāṯūs[2] yağmur suyu dökülür. İlaç ezme taşı üzerinde avuç içiyle sert bir şekilde iyice ovalanır. Bakır talaşında yapışkanlık belirtisi ortaya çıkınca üzerine altı ḳuvāṯūsa ulaşıncaya kadar (9 okka) yağmur suyu azar azar dökülür. Sert bir şekilde ovalandıktan sonra bakır talaşı yan tarafa alınarak yine sert bir şekilde ovalanır. Sonra suyu sıkılarak suyu alınır ve kırmızı bakırdan yapılmış çukur bir kap içerisine konulur.

Bu su kesinlikle bakır talaşının özü, küçük parçacıklara ayrılmış hali ve etkili olanıdır ve bunun göz hastalıklarında kullanılması mümkündür. Geride kalan kısmın etkisi zayıftır, bu nedenle de tekrar alınması, ikinci defa yıkanması ve yapışkanlıktan bir iz kalmayıncaya kadar iyice ovalanması gerekir. Sonra geride kalan kısmın üzerine bir kumaş parçası örtülerek iki gün boyunca hareket ettirilmeden bekletilir. İki gün sonra suyu dökülür, kurutularak kırmızı bakırdan çukur bir kap içerisine konulur.

Kimileri ise bakır talaşını eritilmiş altın/gümüş köpüğünün tortusunun yıkandığı gibi yıkar ve kaldırır.

## 3. Yakılmış ve yakılmamış altın/gümüş köpüğünün yüzeyindeki tortunun yıkanması

Tortu bol su ile iyice ezilir ve suyu dökülür. Tamamen su yüzeyinde yüzer hâle gelinceye kadar bu işleme devam edilir. Tortu erir, tortunun içerisindeki kirler suyun yüzeyinde kalır. Sonra temiz bir halde alınarak yüksekteki temiz bir kumaş parçası içinde bağlanır ve kese kabın tabanına değmeyecek şekilde bakır veya topraktan yapılmış bir kap içine asılır. Ağzı bağlanarak kaynayan su içerisine konulur. Kese içerisindeki altın/

1 **Menn**: Bir ölçü birimi olup 1 menn 2 rıtıl, 40 istār veya yaklaşık 755,2 grama karşılık gelmektedir.

2 **Ḳuvāṯūs, ḳuvānūs, ḳuvāṯū:** Bir buçuk okka, yaklaşık 1,924 kilograma karşılık gelmektedir.

## ٢. صفة غسل التوبال

يسحق نصف مَنٍّ مِن[١] توبال نحاس قبريسي ثخين، على صلاية سحقًا، ثم يصب عليه ماء مطر، ويحرك تحريكًا شديدًا، أو يترك حتى يرسب التوبال، ويطفو الأوساخ، ويعدل ما صفي من التوبال، ويصبّ عليه من ماء المطر مقدار قواثوس واحد، ثم يدلك على صلاية بالراحة دلكًا شديدًا، فإذا بدت تظهر منه لزوجة، يصبّ عليه من ماء المطر قليلاً قليلاً، حتى تصل ست قواثوسات، ويدلك دلكًا شديدًا، ثم يؤخذ التوبال[٢] ويدلك على جانب دلكًا شديدًا، ثم يعصر[٣] من الماء، فيؤخذ ماؤه ويصير في حُق من النحاس الأحمر.

فإن هذا الماء إنما هو قلب التوبال ولطيفه وقويه، وهو الذي يصلح للاستعمال في أدوية العين، وأما باقيه فإنه ضعيف القوة، فينبغي أن يؤخذ ـ أيضًا ـ ويغسل ثانية، ويدلك حتى لا يبقى فيه شيء من لزوجة، ثم يغطى الباقي بخرقة، ويترك يومين ولا يحرك، وبعد يومين يصب عنه الماء، ويجفف ويصيّر في حق من النحاس الأحمر.

ومن الناس من يغسل التوبال مثلما يغسل القليمياء، ويرفعه.

## ٣. صفة غسل القليمياء

محرقًا وغير محرق: وذلك بأن يسحق قليمياء بالماء الكثير سحقًا بليغًا، ويصب عنه الماء، يكرر العمل إلى أن يطفو على الماء، فإنه يذوب، وما كان فيه من وسخ فإنه يطفو على الماء، ثم يؤخذ ناظفًا[٤]، ويشدّ في خرقة نظيفة رفيعة، وتعلقه في إناء من نحاس أو فخار، بحيث لا يمال الصرة أسفل الإناء، ويشد فمه ويصيّره في ماء مغلي، فإنه ما كان في الصرة من

١ سقطت (من) من (ج).
٢ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: التوابل.
٣ تصحفت في (ب) إلى: يصير.
٤ كذا في (أ) و(ب)، ولعلها: نظيفًا.

gümüş köpüğü eriyerek kaba süzülür, içerisindeki tahta ve benzeri şeyler kumaş içerisinde kalır.

### 4. Kırmızı cıva sülfürün yıkanması

Cıva sülfür dövülür ve düz ilaç ezme taşı üzerinde iyice ezilir. Sonra çanaktan yapılmış bir sini veya kaseye saf su dökülerek üzerine ezilmiş kırmızı cıva sülfür atılır. Güçlü bir şekilde karıştırıldıktan sonra cıva sülfürün kabın dibine çökmesi için bırakılır. Suyun yüzeyinde kalan kirler süzgeçle toplanır, bu su dökülerek yerine saf su konulur. Bu işlem üç defa yapıldıktan sonra cıva sülfür kurutulur ve göz ilaçlarında kullanılır.

### 5. Brokoli mercanının yıkanması

Yıkanması kırmızı cıva sülfürün yıkanmasıyla aynıdır.

### 6. Lak ağacının yıkanması

İbnü'l-Cezzār[1] şöyle der: "Lak ağacını yıkamak istediğinde onu al, budaklarını temizle, sonra geri kalanını iyice ez ve üzerine içerisinde loğusa çiçeği ve Mekke ayrığı kökü kaynatılmış su dökerek hafifçe küçük el tokmağı/havan tokmağı ile karıştır. Bir elekten geçirerek elekte kalan tortuyu at. Durulması ve tortusunun dibe çökmesi için suyu kendi hâline bırak. Sonra tortunun üzerindeki suyu hafifçe süzerek, kabın dibine çöken tortuyu al. Gölgede kurut ve cam bir kabın içerisine koyarak kullan.

Tortu veya posa karışık bir halde kalmazsa üzerine ikinci ve üçüncü defa sıcak su dök, karıştırarak anlattığımız gibi tortusu dibine çökünceye kadar süz. Lak ağacını bu şekilde yıkadığında son derece etkili olur ve karaciğeri onarmada istenilen şekilde güzel kullanılmış olur."

---

1 Ebū Ca'fer Ahmed b. İbrāhīm b. Ebī Ḫālid el-Cezzār el-Ḳayrevānī (ö. 369/979) *Kitābü'l-İʿtimād fi'l-edviyeti'l-müfrede* adlı eseriyle meşhurdur.

القنة يذاب ويصفى ويصير في الإناء، وما كانت فيه من الخشب وما أشبه ذلك، تبقى في خرقة.

## ٤. صفة غسل الزنجفر

يدق الزنجفر ويسحق على صلاية سحقًا بليغًا، ثم يصب في قصعة صينية، أو كاشية ماء قراح، ويطرح عليه الزنجفر المسحوق، ويحركه تحريكًا قويًا، ثم يترك حتى يرسب الزنجفر في أسفل الظرف، ويروق الماء، فيطفو وسخه فوق الماء، ويصب ذلك الماء ويجعل بدله ماء قراحًا، يعمل به هذا العمل ثلاث مرات، ثم يجففه ويستعمل في أدوية العين.

## ٥. صفة غسل زبد البحر

غسله كغسل الزنجفر سواء.

## ٦. غسل اللُّك

قال ابن الجزار: «إذا أردت غسل اللك فخذ اللك ونقّ عن عيدانه، ثم اسحق الباقي سحقًا بليغًا، وصبّ عليه ماء أغلي فيه الزراوند وأصول الإذخر[١]، وحرّكه بدستج الهاون ناعمًا[٢]، وصفّه بمنخل، وارم ما بقي[٣] في المنخل من الثفل، واترك الماء حتى يصفو ويرسب ثفله، ثم صف الماء عليه برفق، وخذ ثفله [13a] الذي قد رسب أسفل الإناء، جفف في الظل، وارفعه في إناء زجاج، واستعمل. وإن لم يبق الثفل أو الدُّرْديّ مختلطًا، فليعد الماء الحار عليه ثانيًا وثالثًا، وحركه وصفِّه على ما مرَّ إلى أن يبقى. وإذا غسلت اللك بهذه الصفة، يكون أبلغ في فعله، وألطف في مذهبه، بما يراد من إصلاح الكبد».

١ في جميع النسخ: الإذخر.
٢ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: نعمًا.
٣ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: (قي)، ولعلها مع ما قبلها مصحفة عن: الباقي.

### 7. Yakılmış yün külünün yıkanması

Dioskoridos şöyle der: "Yakılmış yünün külü alınarak topraktan yapılmış bir leğen içerisine konulur. Üzerine su dökülerek eller ile sert bir şekilde karıştırılır. Sonra suyun durulması için beklenir. Su durulunca süzülür ve üzerine başka bir su dökülür. Yine el ile sert bir şekilde karıştırılarak su durulmaya bırakılır. Dili yakmayacak hale gelinceye kadar bu işlem yapılmaya devam edilir. Tadında kekremsilik vardır."

### 8. Yakılmış Eretria kilinin yıkanması

Dioskoridos şöyle der: "Bu kilden istenilen miktar alınır, dövülerek öğütülür ve üzerine su dökülür. Sonra durulmaya bırakılır. Üzerine su dökülerek kil alınır ve güneşte kurutulur. Sonra alınarak öğütülür ve bu haldeyken üzerine su dökülür. Gün boyunca kile bu işlem yapılır. Akşam ise su durulmaya bırakılır. Seher vakti olunca suyu süzülür ve kil güneşte ezilir. Mümkünse ondan yuvarlak haplar yapılabilir."

### 9. Balmumunun yıkanması ve beyazlatılması

Dioskoridos şöyle der: "Mumun rengi beyaza çalanı ve sakız gibi çiğnenebileni alınır. Onu eriterek kirlerinden arındırır. Topraktan yapılmış yeni bir kap içerisine koyarak üzerine yeterince deniz suyu döker. Üzerine bir miktar natron (sodyum nitrat) serperek pişirir. Üç veya dört defa kaynamadan sonra kap ateşten alınır. Sonra küçük ve yeni bir saksı tencere alınarak tabanı soğuk su ile ıslatılır ve defalarca üzerinde mum gezdirilir. Mumu tencere üzerinde her gezdirmek istediğinde tencere dibinde biraz mum kalması ve dibinde donması için tencerenin dibi ıslatılır. Anlattığım gibi hiç mum kalmayıncaya kadar bu işlem sürekli tekrarlanır."

Sonra yuvarlak hapları birbirine dokunmayacak şekilde dağınık olarak keten ipine bağlayarak gündüz güneşte asar. Üzerine sürekli su serper. Geceleyin mehtap altında asar. Mum beyazlayıncaya kadar bu işlemi yap-

## ٧. صفة غسل رماد الصوف المحرق

قال ذيسقوريذوس: «يؤخذ رماد الصوف المحرق، فيصير في إجَّانة خزفية، فيصب عليه ماء، ويحرك بالأيدي حركة شديدة، ثم يترك إلى أن يصفو الماء، فإذا صفي يراق ويصب عليه ماء آخر، ويحرك ـ أيضًا ـ باليد حركة شديدة، (ثم يترك إلى أن يصفو الماء)[١]، ولا يزال يفعل به ذلك، حتى إذا قرب من اللسان لم يلذعه، وكان فيه قبض».

## ٨. صفة غسل طين إرطرياس محرق

قال ذيسقوريذوس: «يؤخذ منه أيّ مقدار كان، يدق ويسحق، ويصب عليه ماء، ثم يترك حتى يصفو، ويصب عليه الماء، ويؤخذ الطين ويجفف في الشمس، ثم يؤخذ ويسحق، ويصب عليه ماء في السحق، يفعل به ذلك النهار كله؛ فإذا كان بالعشي يترك حتى يصفو الماء، فإذا كان في السحر صفي عنه الماء، ويسحق الطين في الشمس، وقد يعمل منه أقراص إن أمكن ذلك».

## ٩. صفة غسل الموم وتبييضه

قال ذيسقوريذوس: «يؤخذ من الشمع ما كان مائلاً إلى البياض، علكًا، فيذوّبه وينقيه عن وسخه، ويصيره في إناء فخار جديد، ويصب عليه من ماء البحر ما يكتفى به، ويذر عليه شيئًا من النطرون ويطبخه، فإذا غلى غليتين أو ثلاث غليات يرفع الإناء عن النار، ثم يؤخذ قدر خزف صغيرة جديدة يبلّ أسفلها بماء بارد، ويمر بها على الموم مرارًا كثيرة، وكلما يريد أن يمر القدر على الموم يبل أسفل القدر، ليأخذ من الموم شيئًا، وليجمد على أسفلها، تفعل ذلك دائمًا، كما وصفت لك، حتى لا يبقى من الموم شيء.

ثم يشد الأقراص في خيط كتان، بحيث يكون متفرقة بعضها عن بعض،

١ سقط ما بين القوسين من (ب).

maya devam eder. Birisi mumun aşırı beyaz olmasını isterse anlattığımız şekilde yapsın, ancak mumu defalarca pişirmesi gerekir.

Kimileri mum üzerine deniz suyu yerine kaynar su dökerek anlattığımız şekilde bir veya iki defa pişirir, sonra mumu tabanı yuvarlak dar bir ibriğin tabanına alır ve yuvarlak hapları yoğun kuru ot üzerine koyup bembeyaz oluncaya kadar gözetim altında tutar.

Bahsettiğimiz bu işlemin mumun erimemesi için, ilkbaharda, güneş sıcaklığının ve havanın neminin düşük olduğu zamanda yapılması gerekir."

*Minhācü'd-dükkān*'da der ki: "Mum eritilerek ve içerisinde tatlı berrak su bulunan bir kaba dökülerek yıkanır. Soğuyuncaya kadar bırakılır, hemen kaldırılarak eritilir. Birincisinden farklı, ikinci bir suyun içerisine içine dökülür. Kokusu güzelleşinceye kadar işlem defalarca tekrarlanır. Sonra kaldırılarak kullanılır. Ziftin bütün çeşitleri de böyle yıkanır."

## 10. Sarı sabır bitkisinin hindiba suyu ile yıkanması

İstenilen miktar sarı sabır alınır, ezilerek içerisi kalay yağıyla yağlanmış bir kaba konulur ve üzerini kaplayacak kadar üzerine hindiba suyu dökülür. İyice karışması için bir çubukla karıştırılır ve sabır otunun dibe çökmesi için bırakılır. Suyun yüzeyi süzgeçten geçirilir, toza karşı korunması için üzerine kumaş parçası örtülür. Suyu ayrılıp süzgeçten geçirildikten sonra üzerindeki su ikinci bir hindiba suyu ile değiştirilir. Bu işlem yedi defa tekrarlanır beş kez tekrarlayanlar da vardır. Temizleme isteğine göre kimileri on kez tekrarlar. Sonra kuruyuncaya kadar bırakılır, kaldırılarak kullanılır.

## 11. Lacivert taşı ve Ermeni taşının yıkanması ve su ile ayıklanması

*Ḳabesü'l-envār*[1] adlı kitaptan aldım ve denemedim. Bunun yaşatılan en sağlam sanatlardan birisi olduğunu söyledikten sonra şöyle dedi: "Ateş-

1 ***Ḳabesü'l-envār ve cāmi'u'l-esrār fī 'ilmi'l-ḥurūf ve'l-esrār***, Ebu'l-Meḥāsin Cemālüddīn Yūsuf et-Tedūrmī'nin eseri olup alıntılanan bilgi eserin Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi 36510 numarada bulunan yazma nüshasının 63[a] varağında bulunmaktadır.

ويعلقها بالنهار في الشمس، ويرش عليها الماء رشًا دائمًا، وبالليل يعلقها في القمر، ولا يزال يفعل ذلك إلى أن يبيض. وإن أحب أحد أن يكون بياض الموم مفرطًا، فليفعل كما وصفنا، غير أنه ينبغي أن يطبخه مرارًا كثيرة.

ومن الناس من يصب على الموم مكان ماء البحر، ماء حارًا جدًا، فيطبخه على ما وصفنا مرة أو مرتين، ثم يأخذه بأسفل إبريق ضيق مستدير الأسفل، ثم يصير الأقراص على حشيشة[1] كثيفة، ويقصر إلى أن يبيض جدًا.

وينبغي أن يعمل ما وصفناه في الربيع، وقت انخفاض[2] حرارة الشمس، ورطوبة الهواء، كي لا يذوب الموم».

وقال في (م): «يغسل الشمع بأن يذاب الشمع، ويقلب في وعاء فيه ماء عذب [13b] صاف، ويخلى حتى يبرد، فيرفع ويذاب، ويسكب في ماء ثان غير الأول، يكرر العمل مرارًا حتى يطيب رائحته، فيرفع ويستعمل؛ وكذلك يغسل الزفت بأنواعه».

## ١٠. صفة غسل الصبر بماء الهندباء

يؤخذ الصبر بقدر ما يريد، يسحق ويوضع في إناء مدهونة بدهن القزدير، ويصب عليه من ماء الهندباء ما يغمره، يحركه بعود حتى يختلط جيّدًا، فيترك حتى يرسب الصبر، ويروق فوقه المائية، ويغطى بخرقة لينحفظ من الغبار، فإذا تميز المائية وروّق عنه، يغير عليه الماء بماء الهندباء الثاني، يكرر العمل سبع مرات، وثمة من يكرر خمس مرات، وثمة من يكرر عشر مرات، حسب إرادة التطهير، ثم يترك حتى يجف فيرفع ويستعمل.

## ١١. صفة غسل اللازورد والحجر الأرمني[3] وتصويلهما

كتبت من «قبس الأنوار» وما جربت، وهو قائل بأنها صناعة يعيش بها من أحكمها، ثم قال: «يؤخذ من اللازورد المعدني الخالص المختبر بالنار،

١ في (ب): خشيشة.
٢ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: انخفاظ.
٣ تصحفت في (أ) إلى: الأمني.

te test edilmiş, saf, metalik lacivert taşı alınarak mayalanır. Maya bir miktar fıstıkçamı reçinesi ve akgünlük ağacı zamkından ibarettir. Oluğunun üzerine safra (bakır/tunç) konularak eriyinceye kadar hafif ateş üzerine konulur. Lacivert taşı ezilir, su ile yoğrulur ve eritme potasına atılarak bakır maşalar ile eriyinceye kadar karıştırılır. Sonra üzeri tatlı su ile kaplanır; çünkü donar. İkinci defa eriyinceye kadar ateş hafifçe harlanır ve bahsi geçen maşalarla karıştırılır. Lacivert taşı cevheri çıkarsa bu eski, saf, cevher oranı yüksek, çıkarılması kolay bir lacivert taşıdır. Bu işlemle cevheri çıkmazsa üzerine cevheri çıkaracak bir şeyin atılması gerekir. Bu işlemin yapılması konusu bir sırdır ve bunu bilen çok azdır. Dahası bu işlemi yapan bu sırrı iyi bilmezse can kaybına sebep olur."

Devamında dedi ki: "Bu benim tecrübe ile öğrendiğim bir şeydir. Lacivert taşının cevherinin çıkması mümkün olmazsa onu çıkartacak ya zeytinyağıdır ya da zeytinyağından yapılmış sabundur. Hangisi varsa lacivert taşının üzerine atılır. Bu durumda lacivert taşı boyasını ve cevherini atar, hatta zeminde ondan kesinlikle hiçbir şey kalmaz. Temiz bir porselen veya yağlanmış kaba dökülür ve bütün tortu, çer çöp ve maden filizine karışık maden toprağının dibine çökmesi için bırakılır. Yüzeyinde kalan lacivert taşı boyası ve saf cevheri alınır. Lacivert taşının kalitesinin yükseklik ve düşüklüğüne ve söylediğim gibi cevherin çıkarılmasında sanatkarın başarısına bağlı olarak, lacivert taşının üçte biri daha az veya daha fazlası bu işlem sayesinde boya ve saf cevher olarak elde edilir."

Kimileri de der ki: "Fıstık çamı reçinesi ve akgünlük ağacı zamkı eşit miktarlarda alınırlar ve su ile pişirilirler. Bunları ateşten korumalısın. Ateşi normal olmalıdır. Karışım kıvamına gelince buna öğütülmüş lacivert taşı karıştırılır ve kaplar içinde yıkanır. İlk defada porselen bir kap içinde, sonraki yıkamalar topraktan yapılmış bir kap içinde yapılmalıdır. İlk defada cevher çıkarsa değeri gümüş değerindedir, iki defa yıkanınca çıkanın değeri daha aşağıdır. Gerisini sen kıyasla…"

*Minhācü'd-dükkān*'da der ki: "Elindeki, kaplardaki veya elbisedeki zamkı yıkamak istersen çiçekli dişbudak (*Fraxinus ornus*) ile veya iyi bir

فيضع له خميرة، وهي جزء راتينج[1] وجزء كندر، يجعل على مزابه[2] صفراء على نار لينة حتى يذوب، فيسحق اللازورد، ويعجن بالماء، ويلقى في المذاب[3]، ويحرك حتى يختلط جميع بأصطام من صُفْر، ثم يغمر بالماء العذب، فإنه يجمد، فيقوي النار بلطف، حتى يذوب ثانيًا، يحرك بالأصطام المذكور، فإن خرج جوهر اللازورد، فهو لازورد عتيق خالص، كثير الجوهر، سهل الخروج، وإن لم يخرج جوهره بهذا العمل يلقى عليه ما يخرجه. وفي هذا الموضع سر في عمله قلما يعرفه، بل هو ما يتخذ به، فإنه يتلف في هذا الموضع إن لم يعرف هذا السر».

قال: «وهذا مما وقفت عليه بالتجربة، والذي يخرج جوهره إذا تعذر خروجه، أما زيت الزيتون أو الصابون المعمول منه، فيلقى عليه أيهما حضر، فإن اللازورد عند ذلك يقذف صبغه وجوهره، حتى لا يبقى في الأرضية منه شيء البتة، فيسكب في آنية نظيفة صينية أو مدهونة، ويترك حتى يرسب جميع ثفله وقَذَاه، وأرضيته المختلطة بجوهره من تراب المعدن، ويؤخذ ما يطفو على وجهه من صبغ اللازورد وجوهره الخالص، فيرتفع بهذا العمل الثلث أو أقل أو أكثر، حسب جودته ورداءته وإحكام[4] صنعته في إخراج جوهره، كما ذكرت».

من الناس من يقول: «ينبغي أن يؤخذ الراتينج والكندر أجزاء سواء، يطبخان بالماء، وعليك الحفظ من النار، ويكون ناره معتدلاً، فإذا أنضج يختلط به حجر اللازورد المسحوق، ويغسل في الأواني؛ ولا بد أن يغسله في المرة الأولى في صيني، والباقي في أواني فخار، فإذا خرج في مرة أولى يكون قيمته قيمة الفضة، وقيمة المغسول مرتين ضعف ذلك، وهلم جرًا...».

---

١ في (أ) و(ب): رايتنج.
٢ كذا في (أ) و(ب)، ولعلها: ميزابه.
٣ كذا في (أ) و(ب)، ولعلها: الميزاب.
٤ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: حكام.

sıvı yağ ile yıka, sonra da su ile yıka. Bu onlardaki zamk etkisini ve kokusunu giderir."

## 12. Yanmış kurşunun yıkanması ve beyazlatılması

Dioskoridos der ki: "Yanmış kurşun (mertek), tıpkı altın, gümüş veya bakır eritildikten sonra üzerinde oluşan köpüksü tortu yıkandığı gibi yıkanır. Bu işlem üzerine beyazlatılabilir: Armonīṭūs denilen mertek alınır. Elde mevcut değilse bir başka yanmış kurşun da alınabilir. Bakla gibi oluncaya kadar ufalanır. Bundan Attika[1] denilen bir ülkede kullanılan suveyḳıs (küçük soku/dibek) denilen bir ölçü miktarı alınarak yeni bir kazana konulur. Üzerine su dökülür ve üzerine küçük bir soku miktarı beyaz buğday atılır. Bir avuç arpa alınarak ince ve yeni bir yün kumaş içerisine konularak bağlanır ve kazanın kulpuna bağlanarak içerisine asılır. Arpa yarılıncaya kadar pişirilir.

Sonra kazandakiler geniş bir leğene alınır, buğday alınarak atılır. Yanmış kurşunun üzerine su dökülür ve sert bir şekilde iyice ovalanarak yıkanır. Sonra alınarak kurutulur ve kimi ülkelerde soku denilen büyük dibek içinde ezilir. Yumuşayıncaya kadar üzerine kaynar su dökülür ve suyla beraber elenir. Sonra su durulunca kadar bekletilir, suyu dökülerek gün boyunca aynı şekilde ezilir.

Akşam olunca üzerine kaynar su dökülerek beklemeye bırakılır. Ertesi günün sabahında suyu süzülerek üzerine başka bir su dökülür ve bir saat beklemeye bırakılır. Sonra suyu süzülür. Takip eden yedi gün içinde bu işlem üç kez tekrarlanır. Yedi gün tamam olunca yanmış kurşunun her bir dirhemi[2] için beş dirhem Enderān[3] tuzu karıştırılır. Sonra üzerine sıcak su dökülerek ezilir ve suyu süzülür. Sonra üzerine tekrar su dökülür. Beyazlayınca üzerine sıcak su dökülür ve biraz yaşlık kalıncaya kadar ilk defada yapıldığı gibi yapılır ve kaldırılır. Ya da Armonīṭus denilen yanmış kurşundan

1 **Aṭṭiḳā**: Yunanistan'ın başkenti Atina ve etrafındaki tarihi yarımadanın adıdır.
2 **Dirhem**: 3,125 gramlık tartı birimidir.
3 Yemen'in Enderān ya da Derān denilen bölgesinden çıkartılan beyaz sert tuz.

قال في (م): «إذا أردت[14a] غسل يدك من الميعة أو الوعاة أو الثوب منها، فاغسلها بشيرخشت، أو بزيت طيّب، ثم اغسله بالماء، فإنه يذهب عنها أثر الميعة ورائحتها».

## ١٢. صفة غسل المرداسنج وتبييضه

قال ذيسقوريذوس: «قد يغسل المرداسنج مثلما يغسل القليمياء، وقد يبيضه على هذه الصفة، وذلك بأن يؤخذ من المرتك الذي يقال له أرمونيطس، فإن لم يحضر منه شيء يؤخذ من غيره، يرض حتى يصير أمثال الباقلاء، فيؤخذ منه مقدار المكيال الذي يقال سويقس، المستعمل في البلاد التي يقال لها أطيقا[1]، ويصير في قدر جديدة، ويصب عليه الماء، ويلقى عليه من حنطة البر الأبيض مقدار سويقس، ويؤخذ من الشعير حفنة وتشد في خرقة صوف جديدة رفيعة[2] لطيفة، وتربط بأذن القدر، وتعلق داخلها، وتطبخ إلى أن ينفلق الشعير.

ثم يرفع ما في القدر في إجانة واسعة، ويؤخذ البر فيرمى به، ويصب على المرداسنج ماء، ويغسل ويدلك دلكًا جيدًا شديدًا، ثم يؤخذ ويجفف ويسحق في صلاية من البلاد يقال لها ساقس، ويصب عليها ماء مسخنًا، حتى يرق، وينخل مع الماء، ثم يترك حتى يصفو الماء، ثم يصب عنه الماء، ثم يسحق أيضًا النهار كله.

فإذا كان العشاء صب عليه ماء حار، ويترك، فإذا كان من الغد صفي عنه الماء، وصب عليه ماء آخر، ويترك أيضًا ساعة، ثم يصفى عنه، يفعل ذلك ثلاث مرات في سبعة أيام متوالية، فإذا تمت السبعة خلط بكل درهم من المرداسنج، خمسة دريهمات من الملح الأندراني، ثم يصب عليه مار حار، ويسحق ويصفى عنه الماء، ثم يصب عليه ماء آخر، فإذا ابيض صبّ عليه ماء حار، وفعل به كما

١ في جميع النسخ: أطبقا. وهي اسم منطقة وجزيرة تشمل عاصمة الدولة اليونانية أثينا، وما جاورها من المناطق التاريخية.
٢ في (ب): رقيقة.

bir menn (yaklaşık 755,2 gram) alınarak yumuşak bir şekilde ezilir. Sonra aynı miktarda ezilmiş Enderān tuzu alınarak yanmış kurşunla karıştırılır ve yeni bir kazana konulur, üzerini örtecek kadar su dökülür ve her gün sabah akşam karıştırılır. Her gün kazandaki suyu dökmeksizin kazana azar azar su ilave edilir ve otuz gün süresince karışıma bu işlem yapılır.

Biz "karıştırılır" dedik; çünkü karışım karıştırılmazsa donarak saksı gibi olur. Donmaması ve taşlaşmaması için dediğimiz gibi karıştırılır.

Otuz gün tamam olunca suyu hassas bir şekilde dökülür. Sonra ibena/eyübnā denilen şehirlerde kullanılan bir ezme taşına veya hazır olan herhangi bir ezme taşına konularak iyice ezilir. Ezildikten sonra saksı bir kaba konularak üzerine su dökülür. Suyu süzüldükten sonra üzerine tekrar su dökülerek dediğimiz gibi karıştırılır sonra suyu süzülür. Tuzluluktan bir eser kalmayıncaya kadar üzerine su dökülmeye ve ardından suyu süzülmeye devam edilir. Sonra yavaş yavaş kurumaya bırakılır. Sonra da ondan yuvarlak haplar yapılır.

Kimileri ise yanmış kurşunu makasla keserek bakla parçalarına benzer bir hale getirir. Sonra bunları domuz midesine koyarak, mideyi tamamen pişinceye kadar suda kaynatır. Yanmış kurşunu domuz midesinden çıkarak eşit miktarda tuz ile karıştırır ve anlattığımız şekilde yanmış kurşunu tuzla ezer.

Kimileri de bir rıṭl (yaklaşık 377,6 gr) yanmış kurşunu alarak aynı miktardaki tuz ile karıştırır, üzerine su dökerek güneşte ezer ve beyazlayıncaya kadar suyunu değiştirmeye devam eder.

Yanmış kurşun şu şekilde de beyazlatılabilir: Bir miktar yanmış kurşun alınarak beyaz yün içerisine sarılır, pişmiş topraktan yapılmış yeni bir kazan içerisine konulur ve üzerine su dökülür. Bir miktar taze bakla alınarak yanmış kurşun üzerine atılır. Bakla (pişirilerek) kendini bırakıp dağılınca ve yün siyahlaşınca yanmış kurşun çıkarılarak yüne sarılır ve üzerine temiz su dökülür. İlk defada atıldığı gibi üzerine bakla atılır ve tekrar pişirilir. Yün boyanıncaya kadar birçok defa yanmış kurşuna bu işlem tekrarlanır.

فعل أولا، حتى يبقى فيه شيء من النداوة، ويرفع، أو يأخذ من المرداسنج الذي يقال له أريونيطس، منًّا، فيسحق ناعمًا[1]، ثم يؤخذ من الملح الأندراني مسحوقًا مثل المرداسنج، فيخلط به ويصير في قدر جديد، ويصب عليه من الماء ما يغمره، ويحرك في كل يوم في الغداة والعشي، ويمد بالماء قليلاً قليلاً في كل يوم مرة، غير أن يصب عنه شيء من الماء، يفعل به ذلك ثلاثين يومًا.

وإنما قلنا: «إنه يحرك»، لأنه إن لم يحرك جمد وصار مثل الخزف، فيحرك كما قلنا لئلا ينجمد ولا يتحجر.

فإذا تمت ثلاثون يومًا صب عنه الماء صبًا دقيقًا، ثم يلقى في صلاية من البلاد التي يقال لها أيبنى، أو أي صلاية حضر، ويسحق جيدًا، وبعد السحق يصير في إناء من خزف، ويصب عليه ماء، ويصفى عنه الماء، ثم يصب عليه ماء آخر ويحرك، كما قلنا، ثم يصفى عنه، ولا يزال يصب عليه الماء، ويصفى عنه ذلك، حتى لا يبقى فيه شيء من الملوحة، ثم يترك حتى يجف قليلاً قليلاً،[14b] ثم يعمل منه أقراص.

ومن الناس من يقرض المرداسنج، ويصيّره قطعًا أمثال الباقلاء، ثم يجعله في معدة خنزير، ثم يطبخه بالماء حتى ينضج المعدة ويخرجه منها، ويخلط به من الملح مقدارًا متساويًا، ثم يسحقه معه على ما وصفناه.

ومن الناس من يأخذ من المرداسنج رطلاً، ويخلط به من الملح مثله، ثم يصب عليه ماء، ويسحقه في الشمس، ولا يزال يبدل ماؤه حتى يبيض.

وقد يبيض المرداسنج ـ أيضًا ـ على هذه الصفة: يؤخذ منه أي مقدار كان، ويلفّ في صوف أبيض، ويصير في قدر فخار جديدة، ويصب عليه ماء، ويؤخذ من الباقلاء الحديث ويلقى عليه، فإذا انقلع الباقلاء، واسود الصوف، أخرج، ثم يلف بصوف، ويصب ماء صاف، ويلقى عليه من الباقلاء مثل ما ألقي عليه أولاً، ويطبخ به ثانية، يفعل به ذلك مرات أو أكثر، حتى[2] يصبغ الصوف.

١ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: نعمًا.
٢ في (ب): (ثم) بدل (حتى).

Sonra yanmış kurşun alınarak düz bir dövme taşı üzerine konulur. Yanmış kurşunun Attika denilen şehirlerde kullanılan ölçü birimiyle her sekiz draḫmīsi[1] (yaklaşık 23.28 gr) için bir rıṭl (yaklaşık 377,6 gr) Enderān tuzu ile karıştırılır. Üzerlerine suda eritilmiş 47 miskal[2] ağırlığında son derece beyaz sodyum nitrat ezilir.

Aynı şekilde yanmış kurşun beyazlaması ve beyazlığının kuvvetlenmesi için ezilir ve geniş ağızlı saksı bir kap içerisine konularak üzerine bolca su dökülür. Karıştırılarak su durulmaya bırakılır. Üzerine tekrar başka bir su dökülür. Su berraklaşıp tatlanıncaya ve tuzluluktan bir eser kalmayıncaya kadar yanmış kurşuna bu işlem yapılmaya devam edilir. Sonunda suyu süzülür ve pişmiş topraktan yapılmış yeni bir kazan içine konulur ve 40 gün güneşte bırakılır. Bu işlem yazın yapılır. 40 gün tamam olunca ve tamamen kuruyunca kullanılır.

Şöyle de denilmiştir: "Yanmış ve yıkanmış kurşun sürmelerde kullanılmaya elverişlidir. Melasma ve benzeri yüzde oluşan yaralardan kaynaklanan çirkinliğin etkilerini kırar. Yine koltuk altı kokusunu keser ve teri güzelleştirir. Sirke içine atılırsa ekşiliğini tatlılığa dönüştürür. Allah en iyi bilendir."

## 13. Misk kokusunun içerisine bir şey karıştırılmadan elde edilmesi

Rāmik[3] alınarak dövülür ve bir elekle elenir.

---

1 **Dıraḫmī:** Attika, Korent ve Eğriboz gibi adalarda bir ağırlık birimi olarak kullanılan Drahmi 2,91 gram ağırlığıyla Araplarca kullanılan ve 3,125 gram ağırlığa karşılık gelen dirheme en yakın ağırlık birimidir.

2 **Miskal:** 4,81 gram ağırlığa karşılık gelmektedir.

3 **Rāmik macunu:** Mazı, nar kabuğu, Arap zamkı ve pekmezle yapılan bir macun.

ثم يؤخذ فيصيّر في صلاية، ويلقى على كل ثماني درخميات منه بالدرخمّى المستعمل بالبلاد التي يقال لها أطيقا[1]، رطل من الملح الأندراني، ويسحق عليه من النطرون الأبيض الشديد البياض، سبعة وأربعون مثقالاً مذاقًا[2] بماء.

ويسحق ـ أيضًا ـ حتى يبيض ويشد بياضه، ويلقى في إناء من خزف واسع الفم، ويصب عليه ماء كثير، ويحرك ويترك الماء حتى يصفو، ويصب عليه ماء آخر، ولا يزال يفعل به كذلك حتى يصفو الماء ويعذب، ولا يبقى فيه من الملوحة شيء، وبآخره يصفى الماء عنه، ثم يصيّر في قدر من فخار جديد، ويصيّر في الشمس أربعين يومًا، ويكون ذلك في الصيف؛ فإذا تمت الأربعون، واستحكم جفافه، يستعمل.

وقد قيل: «إن المرداسنج المغسول يصلح لأن يستعمل في الأكحال، وإنه يكسر الآثار السمجة العارضة من القروح الكائنة في الوجه، مثل الكَلَف وما أشبهه؛ وأيضًا يقطع رائحة الإبط ويحسن العرق، وإن طرح في الخل أبدل[3] الحموضة حلاوة. والله أعلم».

## ١٣. أما صنعة سك المسك

وذلك بأن يؤخذ الرامك فتدق وتنخل بمنخل.

---

١ في جميع النسخ: أطبقا.
٢ في (أ) و(ب): مذافًا.
٣ تصحفت في (ب) إلى: أبد.

# YEDİNCİ FASIL

## MADENÎ, BİTKİSEL VEYA HAYVANÎ BAZI İLAÇLARIN YAPIMI VE ÇÖZDÜRÜLMESİ HAKKINDADIR

Dioskoridos der ki: "**Beyaz kurşunun yapılması** geniş ağızlı bir leğene veya saksı bir kap içerisine keskin sirke dökülmesi, kabın ağzına bir hasır konularak üzerine kurşun bir plakanın konulması, ağzına bir tuğla kapatılması ve kapağın kenarlarının buhar kaçırmaması için sıkıca sağlamlaştırılması şeklinde olur. Kurşun plaka eritilip de sirkenin içine dökülünce saf olanı sirkeden alınır. Başka bir yerde sirkenin içinde kalan katı kısım sirkeden ayrılır ve bir kaba konularak güneşte kurutulur. Sonra parçaları bir şekilde dövülerek öğütülür ve tekrar elenir. Hepsi bitinceye kadar dövme ve eleme işlemi tekrarlanır.

En kalitelisi ilk anda elenen olup göz ilaçlarında kullanılır. Sonra ikinci, üçüncü ve sonraki elemelerde elde edilendir.

Kimileri hasırı sirkeye temas etmeyecek şekilde kabın ortasına koyar ve kabın ağzını kurşunla kapatır. Kurşunun üzerine başka bir kapak daha kapatarak günlerce bırakır. Sonra ilk kapak açılarak kurşuna bakılır. Kurşunun renginin bozulduğunu ve eridiğini görünce ya biraz önce bahsettiğimiz işlemi yapar ya da tamamı eriyinceye kadar kabın ağzını kapatır. Birisi bundan yuvarlak haplar yapmak isterse sirke ile yoğurup ondan haplar yaparak hapları güneşte kurutur. Bu işlemler yazın yapılır; çünkü o zaman beyaz kurşunun hem dayanıklılığı hem de etkisi güçlüdür ve beyazlığı en güzeldir.

Beyaz kurşun kış mevsiminde de yapılabilir. Bu durumda yazın güneşin etkisine benzer bir etki yaptığından, kaplar bir hamamın veya fırının

## الفصل السابع

## في بيان عمل بعض الأدوية المفردة وحلّها معدنيًا كان أو نباتيًا أو حيوانيًا

قال ذيسقوريذوس: «عمل إسفيداج[١] يكون بأن يصب الخل الثقيف في إجّانة واسعة الفم، أو في إناء خزف، ويوضع على فم الإناء قطعة بارية، وعليها لَبِنَة من رصاص، وتغطى اللبنة وتستوثق[٢] تغطيتها، لئلا يتنشق البخار، فإذا أذيبت اللبنة وتساقط في الخل، يؤخذ ما كان من الخل صافيًا، ويعزل في ناحية ما كان من الخل ثخينًا، يصيّره في إناء، ويجففه في الشمس، ثم يطحن ويدق أجزاؤها على جهة، ثم ينخل ثانية، يكرر الدق والنخل إلى أن يفرغ.

وأجودها ما نخل في أول الوهلة، [15a] وهو يستعمل في أدوية العين، ثم الثاني ثم الثالث. هلم جرًا...

ومن الناس من يصيّره البارية في وسط الإناء، بحيث لا يكون مماسة بالخل، ويغطى الإناء بالرصاص[٣]، ويغطى الرصاص بغطاء آخر، ويطبق عليه ويدعه أيامًا، ثم ينكشف الغطاء الأول، وينظر إلى[٤] الرصاص، فإذا رآه قد اخجل[٥] وذاب، يفعل به ما وصفناه آنفًا، وإلا يغطى إلى أن يذوب جميعًا، وإن أحب أحد أن يعمل منه

١ في (ب) اسفيذاج.
٢ تصحفت في (ب) إلى: تستويق.
٣ طمست بعض حروف هذه الكلمة في (أ)، ولم يبق منها إلا الثلاثة الأولى.
٤ سقطت (إلى) من (أ).
٥ كذا في (أ) و(ب)، ولعلها: انحل.

çatısına konulur. Bu şekilde yapılanların en kalitelisi Rodos denilen adada yapılandır.

## 1. Bakır pasının yapılması

İki çeşittir; birincisi Yunanlıların ḳasīnṭūs dedikleridir ki anlamı "sıyırılmış" demektir. Bu iki şekilde yapılır:

**Birincisi:** Dioskoridos'un söylediğine göre: "Büyük bir küpün veya küpe benzeyen büyük bir kabın içine keskin sirke dökülür. Kabın ağzı bakır bir kapakla kapatılır. Kapağın tümsek (kubbeli) olması daha iyi olur. Tümsek bir kapak hazırlanmamışsa düz olsun. Ancak kesinlikle buharın dışarı çıkmaması için kapağın cilalanmış ve deliksiz olması gerekir. Her on günde bir kapağı alınarak kabağın içinde biriken bakır pası sıyırılır.

**İkincisi:** Dioskoridos'un söylediğine göre: "Bakır pasının bakır yontusundan elde edilmesi daha düzgün sonuç verir. Bazen aralarına altın konulan bakır levhalardan elde edilmesi de isabetli olabilir. Her gün, üzerine üç veya dört defa sirke serpilen bakır levhalar çekiçle dövülür ve her gün bir defa karıştırılır. Bakır levhalar bakır pasına dönüşünceye kadar işlem tekrarlanır. Bu ikisi birinci çeşittir. Bakır pasının ikinci çeşidi Yunanlıların kendi aralarında isḳulūluḳs adını verdikleri türdür ki "kurtçuk/solucan" anlamına gelmektedir. Bu da iki yöntemle elde edilir:

**Birincisi:** Madeninden çıkarılır, diğeri üretilir. Şu şekilde elde edilir: Kıbrıs bakırından eliyle bir dibek/dövme taşı yaparak, üzerine yarım kūṭūlī[1] beyaz keskin sirke döker. Sirke koyulaşıncaya kadar ezme kabını eliyle ovalar, sonra üzerine dört draḫmī Yunanlıların kendi aralarında ıṣtrancūlī dedikleri "dairemsi, yuvarlak" anlamına gelen durak otu, berrak renkli Enderān tuzu veya aynı miktarda sert ve bembeyaz deniz tuzu ve aynı miktarda sodyum nitrat atılarak yaz sıcağında ve güneş altında,

1 Bir kūṭūlī 33,67 grama veya yedi misḳāl ağırlığa eşittir.

أقراصًا، فيعجنه بخل ويعمل منه أقراصًا، ويجففها في الشمس، ويفعل هذه الأشياء في الصيف، فإن الإسفيداج[1] حينئذ يكون قوته وفعله قويتين، وبياضه أحسن.

وقد يعمل في الشتاء بأن يؤخذ الأواني، فيصيّر على سطح الحمام أو الأتون، مما يشابه فعل الشمس في الصيف. وأجوده ما يكون منه ما يعمل بالجزيرة التي يقال لها: رودوس.

## ١. عمل الزنجار

وهو صنفان: الأول هو الزنجار الذي يسمونه[2] اليونانيون قسينطوس ـ معناه المجرودة ـ، وهو يعمل على جهتين:

**إحداهما**: ما قال ذيسقوريذوس: «وهو أن يصب الخل الحاذق في خابية، أو في إناء شبيه بالخابية، فيغطى الإناء بغطاء من نحاس، ويكون الغطاء مقبّبًا، فإنه أصلح، فإن لم يتهيأ أن يكون مقببًا، فليكن مبسوطًا، ولكن ينبغي أن يكون مجليًا، ولا يكون فيه ثقب، لئلا يخرج منه البخار أصلاً، وفي كل عشرة أيام يؤخذ الغطاء، فيجرد عن باطنه ما اجتمع عليه من الزنجار.

**وثانيتهما**: ما قاله ذيسقوريذوس: «وقد يستقيم أن يستعمل الزنجار من سحالة النحاس، وقد يستقيم أن يعمل من الصفائح المتخذة من النحاس، التي يصير فيما بينهما الذهب، ويطرق إذا رش على السحالة أو الصفائح خل ثلاث مرات، أو أربع مرات، في كل يوم، ويحرك كل يوم مرة، يكرر العمل إلى أن يستحيل فيصير زنجارا، وهما صنف واحد، والصنف الثاني من الزنجار هو الذي يعرفه اليونانيون فيما بينهم باسقلولقس، ومعناه الدودة، فإنه ـ أيضًا ـ يعمل على طريقين:

**أحدهما**: يخرج من معدنه، والأخر يكون معمولاً. وعمله على هذه الصفة: يعمل صلاية مع يدها من نحاس قبروسي، فينصب على الصلاية نصف قوطولى خل أبيض

١ في (أ): الأسفيذاج.
٢ كذا في (أ) و(ب)، وهي لغة جائزة.

rengi bakır pası rengine benzer bir renk ve kıvamı beyaz koyu irin kıvamını alıncaya kadar, hepsi sirke ile ezilir. Koyulaşınca ondan haplar yapılarak Rus ülkelerinde bulunan kurtçuk halkası içerisine basılarak kaldırılır. Bakır pasının bu çeşidi sana bildirdiğim bu şekilde yapılırsa rengi güzel ve etkisi güçlü olur.

**Yapımı:** Sirkeden bir ölçü, eski idrardan iki ölçü, diğer ilaçlardan "miktarlar" bölümünde söylenen kadar alınır.

Bakır pasının bir kısmı idrardan yapılır. Kıbrıs bakırından yapılmış bir ezme taşı üzerinde Kıbrıs bakırı ezilir. Bakır pasının bu türüyle altın alaşımı yapılır."

Yine der ki: "Bakır pasının birçok şeyle karıştırılarak, özellikle de kayşūr taşı ve mermer ile karıştırılarak sahtesi yapılabilir. Sahtesi, sol elin işaret parmağı ıslatılarak ve üzerine bu bakır pasından biraz konularak ve sağ elin işaret parmağıyla ovalanarak anlaşılır. Çünkü bu durumda bakır pası erimeye maruz kalır. Kayşūr taşı ve mermer ise erimeden kalır. Yine bakır pası ise su ile çok ovalandığında beyazlar.

Bakır pasının sahtesi bazen dişler arasına konularak anlaşılır. İçerisinde taş veya benzeri şeylerin parçaları varsa dişler bundan zevk almaz, sahte olmayan şeyler gibi ufalayamaz.

### 2. Bakır pası bakır sülfat ile karıştırılarak sahtesi yapılır

Bu ateşte sınanarak anlaşılır. Ondan bir parça alınarak bakır bir plaka veya kumaş parçası üzerine serpilir. Hemen sıcak kurşun veya kor ateş üzerine konulur. İçerisinde bakır sülfat varsa hemen rengi değişir ve kırmızılaşır. Çünkü tek başına yakıldığında kırmızılaşmak bakır sülfatın özelliğidir.

Kimileri ise mecrūd (soyulmuş/sıyrılmış) denilen bakır pasını alarak zamk ile karıştırır ve duman/füme renkli bakır pası şeklinde basarak sahtesini yaparlar. Bu türe yönelmemek gerekir; çünkü değersizdir."

ثقيف، ويدلك على الصلاية بيدها إلى أن يتشخن الخل، ثم يلقى عليه من الشبت الذي يتعارفه اليونانيون فيما بينهم بأسطرنجولى ـ معناه المستدير ـ، أربع درخميّات، ومن الملح الأندراني الصافي اللون، أو من البحر الشديد البياض الصلب مثله، ومن النطرون مثله، يسحق الجميع بالخل في الشمس في حمية الصيف، حتى تصير لونه شبيهًا بلون الزنجار، وقوامه شبيهًا بقوام الوسخ، ويثخن، فيحبب حبوبًا، ثم يطبع في حلقة[1] الدود التي يكون في بلاد روس[2] [15b] ويرفع وهذا الصنف من الزنجار إن عمل على هذه الصفة التي مخبرك[3] بها، كان لونه حسنًا، وفعله قويًا.

**صنعته**: أن يؤخذ من الخل جزء، ومن البول العتيق جزآن، ومن سائر الأدوية، على حسبما ذكر من المقادير.

وقد يعمل صنف من الزنجار من بول، حتى يسحق على صلاية متخذة من نحاس قبروسي، وهذه متخذة ـ أيضًا ـ من نحاس قبروسي، وبهذا الصنف من الزنجار يلزقون الذهب».

وقال ـ أيضًا ـ: «قد يغش الزنجار بأشياء كثيرة، وخاصة بالحجارة التي يقال لها قيشور، وبالرخام. يعرف غشه بأن يبل الإبهام الأيسر، ويصيّر عليه شيء من هذه الزنجار، ويدلك بالإبهام الأيمن، فإنه يعرض حينئذ للزنجار أن يذوب، وأما ما كان من القيشور والرخام، فإنه يبقى غير ذائبة، وأيضًا يبيض مع كثرة الدلك بالماء دون غيره.

وقد يتعرف الغش بأن يوضع بين الأسنان، وذلك أن الذي فيه أجزاء من الحجارة أو غيرها، ينبو عنه الأسنان، ولا يطحن كالذي لا يغش.

## ٢. وقد يغش بالقلقنت

فإنه يتعرف بأن يمتحن بالنار، وذلك بأن يؤخذ منه شيء، ويذر على صفيحة نحاس، أو على خرقة، فتوضع على رماد حار أو على جمر، فإذا كان فيه شيء من

١ في (أ) و(ب): خلقة.
٢ في (ج): رودس، وهي جزيرة معروفة في البحر الأبيض المتوسط.
٣ كذا في (أ) و(ب).

### 3. Kırmızı cıva sülfürün yapılması

Yunanlar buna vitaberry derler ki bu ḳīṣār adıyla da bilinir. İbn Cülcül[1] şöyle der: "Bu kükürt, bakır pası ve cıvadan yapılır. Bunların her birisinden eşit miktarlarda alınır ve hepsi ezilerek bir araya getirilir. Bir kazana veya porselen bir tencereye konularak, cıvanın uçmaması için ağzının kapağı sağlamlaştırıcı kille sıvanır. Bir gün bir gece tezek ateşi içine gömülür.

### 4. Nemḳūlus ve Bisodyum denilen bakır sülfatın yapılışı

İki çatılı bir evde bir fırın hazırlanır. Fırının en üst tarafında genişliğin ortasında, aşağıdaki odadaki açıklıkla aynı hizada bir delik bulunur. Bu odanın yanına içerisinde ustanın odasının, yardımcılarının ve geri kalan aletlerinin bulunduğu bir oda daha yapılarak bu odadan fırına üflemek için ince bir delik delinir. Girdirilmesi ve çıkarılması gereken şeyler için fırının normal genişlikte bir kapısı olur. Fırına kömür konularak tutuşturulur. Sonra usta beraberinde ezilmiş bakır sülfatla durur ve azar azar eritme potasına bakır sülfat atar. İhtiyaç hâlinde kömür de atar. İstediği bakır sülfatlar bitinceye kadar bu işlemi yapmaya devam eder. Bakır sülfat buharlaşır. Buharın hafif ve iyi olanı odaya yükselerek tavana ve duvarlara yapışır. İşin başlangıcında suda oluşan kabarcıklara benzer. Çoğaldığında ve yükselen buhar devam ettiğinde sanki yün yumağı gibi olur. Bakır sülfatın bu çeşidine nemḳūlis denilir. Hafif beyaz ve havada duracak kadar son derece kırılgandır.

**Bakır sülfat iki çeşittir.** Birincisi çok beyazdır ve gerçekten hafiftir. Diğeri bundan daha düşüktür. Daha katı ve ağır olanı dibe çöker ve zemine tutunur. Bir kısmı fırının üzerindedir, bir kısmı da içerisinde fırının bulunduğu odanın tabanındadır. Bakır sülfatın bu türüne bisodyum adı verilir, yerde olması ve kirler sebebiyle nemḳūlus denilenden daha aşağı kalitededir.

---

1 Ebū Dāvūd Süleymān b. Ḥassān b. Cülcül el-Endelüsī (ö. 384/994 [?]) Endülüslü hekim, tıp ve felsefe tarihçisi. *Ṭabaḳātü'l-eṭıbbā' ve'l-ḥukemā'* adlı biyografik eseriyle meşhurdur.

القلقنت يتغير ويحمر في ساعته، لأن القلقنت من شأنه إذا أحرق وحده، احمر.

ومن الناس من يغش الزنجار الدودي، بأن يأخذ زنجارًا مجرودًا ويخلط به صمغ، ويطبعه على شكل هذه الزنجار الدودي. وهذا الصنف ينبغي ألا يزهد فيه، لأنه رديء».

## ٣. صفة صنعة الزنجفر

٥ اليونانيون يسمونه فيتاباري، وهو القيشار. قال ابن جلجل: «هو يصنع من الكبريت والزنجار والزئبق، وذلك بأن يؤخذ من كل واحد منها أجزاء سواء، فيجمع الجميع بالسحق، ويوضع في قدر أو فقاع خزف، ويستوثق تغطى فمه بطين الحكمة، لئلا يطير الزئبق، فتدفن في نار السرقين يومًا وليلة».

## ٤. صفة عمل التوتياء التي يقال لها نمقولس، والتي يقال لها بسوديون

١٠ وذلك بأن يهيأ أتون في بيت ذي سقفين، يكون في أعلى الأتون حرق[١] وسط في السَّعَة، محاذٍ لكوة في البيت السفلاني، ويبنى بجنب هذا البيت بيت آخر، يكون فيه بيت الصانع وأرفاقه وباقي آلته، ويثقب فيه إلى الأتون ثقبة رقيقة، لينفخ فيه، ويكون للأتون باب معتدل السعة، لإدخال ما ينبغي وإخراجه، ويصيّر في الأتون فحمًا ويلهب، ثم يقف الصانع ومعه قليمياء مسحوق، ويلقي في البوطقة (؟[٢]
١٥ قليلاً قليلاً، ويلقي فحمًا إذا احتيج إلى ذلك، ولا يزال يفعل ذلك إلى أن ينفذ ما يريد من القليمياء،[16a] فالقليمياء يبخر وما كان من بخاره لطيفًا خفيفًا يصعد إلى الغرفة، يلصق بسقفها وحيطانها. وفي أول الأمر يشبه النفاخات الحادثة في الماء، وإذا كثر ودام البخار المتصاعد صار كأنه كباب الصوف. وهذا الضرب من التوتياء يقال له نمقولس، وهي أبيض خفيف هش جدًا، حتى إنه يمكن أن تقف في الهواء.

٢٠ وهو صنفان: أحدهما شديد البياض، خفيف جدًا، والآخر دون ذلك؛ وما

١ كذا في (أ) و(ب)، ولعلها: خرق.
٢ كذا في (أ) و(ب)، ولعلها: البوتقة.

Kimileri ise bakır sülfatı ezerek bakırın üzerine serperek saflaştırır. Bundan yükselerek üstte yoğunlaşan dumana nemḳūlis denilir.

Bazen bakır sülfata ihtiyaç duyulur, ancak bulunamaz. Bu durumda mersin ağacı yaprağı meyvesi ve çiçeğiyle birlikte taze olarak alınarak kilden bir kazana konulur. Kazanın üzerine çok delikli bir kapak kapatılır. Kazan, çamur pişirilen bir fırına konulur. Kil pişerek çanağa dönüşünce kazanın içindekiler çıkarılarak kilden yapılmış başka bir kazana konularak, kazan fırına sürülür. Kil pişerek çanağa dönüşünce kazanın içindekiler çıkarılarak kullanılır.

Kimileri ise yabani veya bahçede yetiştirilen zeytin ağacının dallarını alarak ona mersin ağacına yapılan işlemin aynısını yapar.

Kimileri ise bakır sülfatı taze Sincan dikeni/Musa ağacı, rezene ve incir ağacının dallarına anlattığımız gibi mersin ağacına yapılan işlemleri yaparak elde eder.

## 5. Nişasta yapımı

Dioskoridos şeyle der: "İri taneli, temiz ve dolgun iyi kalite buğday alınarak ayıklanır ve tatlı su içinde bekletilir. Yıkanarak buğdayın kendisiyle yıkandığı su başka bir suyla değiştirilir. Her gün buğdaya beş defa bu işlem yapılır. Mümkünse geceleyin de aynı işlem yapılsın.

Buğday yumuşayınca üzerine yavaşça su dökülür. Sütünün çıkmaması için suda bekletilen buğday karıştırılmaz. Suyun tamamı döküldükten sonra buğday ayaklarla sert bir şekilde çiğnenir. Sonra üzerine bolca temiz su dökülür. Suyun yüzeyinde kalan kepek ve kirler bir süzgeçle alındıktan sonra yavaşça suyu süzülür ve kızgın güneş altında yeni kiremitler üzerine konulur; çünkü buğdayda biraz olsun ıslaklık kalırsa ekşir.

**Nişastanın faydası:** Nişasta gözdeki cisimlerin ve sonradan ortaya çıkan yaraların akması için yarayışlıdır. Buğdaydan daha çok serinletir ve kurutur. Safranla karıştırılıp yüze sürülürse yüzdeki aknelerin sebep ol-

كان منه غليظًا ثقيلاً يرسب في الأسفل، ويستقر في الأرض، ويقع بعضه على الأتون، وبعضه في أسفل البيت الذي فيه الأتون. وهذا الضرب من التوتياء يسمى يسوديون، وهو دون نمقولس، لما في هذا من الأرضية والوسخ.

ومن الناس من يسحق قليمياء ويذر على النحاس ويصفيه، فما يرتفع من ذلك الدخان، ويتكاثف في فوق، يقال له نمقولس.

وقد يحتاج إلى التوتياء ولا يوجد، فيأخذ ورق الآس مع ثمره وزهره غضًا، ويصير في قدر من طين، ويكون على القدر غطاء فيه ثقب كثيرة، ويصيّر في أتون يعمل فيه الفخار، فإذا نضج الطين وصار فخارًا، يخرج ما في القدر ويصيّر في قدر آخر من طين، وتدخل القدر في أتون، وتترك فيه حتى ينضج الطين، ويصير فخارًا، فإذا[1] يخرج ما فيه ويستعمل.

ومن الناس من يأخذ أغصان الزيتون بريًّا كان أو بستانيًا، ويفعل بها ما يفعل بالآس.

ومن الناس من يعمل التوتياء من زهر العوسج الطري، ومن أغصان الشمار، ومن أغصان شجرة التين، كما وصفنا في الآس وورقه.

## ٥. صفة اتخاذ النشا

قال ذيسقوريذوس: «تؤخذ الحنطة الجيدة، الكبيرة الحبّة، النقية السمينة، ينقى وينقع في ماء عذب، ويغسل وتراق عنه الماء الذي غسلتها به، وتنصب عليها ماء غيره، يفعل ذلك بها كل يوم خمس مرات، وإن أمكن فليفعل كذلك بالليل.

وإذا لانت يصب عليها الماء برفق، ولا تحرك الحنطة المنقوعة، لئلا يخرج لبنها؛ وإذا انصب الماء جميعًا يدرس الحنطة بالأرجل درسًا قويًّا، ثم يصب عليها ماء قراحًا كثيرًا، فما طفا على الماء من نخالة أو وسخ يؤخذ بمصفاة، ثم يصفيها عن الماء برفق، ويصيرها على قراميد جدد في شمس حارة، فإنه إن بقي فيه شيء من النداوة حمَض.

وفائدة هذه هي أنه يصلح السيلان المواد من العين، والقروح العارضة، وهو

١ كذا في (أ) و(ب).

duğu çirkinliği giderir. Nişastanın kaynatılmışı mideyi iyileştirir. Nişasta anne sütüyle veya yumurta akıyla çözdürülürse gözdeki yanmayı dindirir ve göz kapaklarındaki pürüzlülüğü yumuşatır."

## 6. Bütün çeşitleriyle çividin yapılması

el-Ġāfiḳī[1] şöyle der: "Çivitotu ve benzeri bitkilerin yapraklarının toplanması ve sıcak suda yıkanarak üzerindeki maviliğin çözdürülmesi şeklinde elde edilir. Maviliği, yaprağının dış yüzeyindeki toza benzer, yaprağı yeşil olarak kalır. Bu su çivitotunun çamuru balçık gibi kabın dibine çökünceye kadar bekletilir. Suyu dökülerek (tortusu) kurutulur, kaldırılarak çividi kullanılır."

## 7. İncinin çözdürülmesi

Aristo[2] şöyle der: "Büyük veya küçük olsun, inciyi çamurlu su kıvamına gelinceye kadar çözdüren kimse bunu vücutlarda oluşan alaca hastalığı beyazlığına sürerse, daha ilk sürmesinde alacayı giderir. Aynı şekilde göz sinirlerinin yayılması nedeniyle baş ağrısı olan ve gözüne bu suyu damla olarak damlatanın bu ağrısını giderir, ilk damlatmada şifa bulur.

İncinin çözdürülmesi ezilerek ağaç kavunu suyuna yatırılması şeklinde olur. Ezilen inci bir kaba konularak üzerini örtecek kadar ağaç kavunu asidi konulur ve içerisinde sirke olan bir küpün içine asılır. Küp on dört gün boyunca rutubetli dışkı içine gömülür. Allah Teâlâ'nın izniyle istediğin gibi çözülür."

## 8. Bakır havanda koyulaşana kadar dövülen çocuk idrarı

Galen ve Dioskoridos şöyle der: "Yavaş iyileşen kötü yaralara gerçekten faydalıdır."

---

1 Ebū Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Seyyid el-Ġāfiḳī (ö. 560/1165) *el-Edviyetü'l-müfrede (el-Cāmiʿ fi't-ṭıb fi'l-edviyeti'l-müfrede)* adlı eserin yazarıdır.

2 Aristo (m.ö. 384-322) İslâm felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlkçağ Yunan filozofu (MÖ. 384-322)

يبرد ويجفف أكثر من الحنطة، وإذا خلط بالزعفران وطلي به الوجه أذهب الكلف، ومغلوُّه يحسن البطن، وإذا حل هذه النشا في لبن النساء، أو في رقيق البيض، يسكن حرقه العين، ويلين خشونة الجفن».

## ٦. صفة عمل النِّيلَج[١] بأنواعه

قال الغافقي: «قد يتخذ [16b] من العظلم وغيره النيل، بأن يجمع ويغسل ورقه بالماء الحار، فيحل ما عليه من الزرقة، وهو يشبه الغبار على ظاهر الورق، ويبقى الورق الأخضر، فيترك ذلك الماء، حتى يرسب طين النيل في أسفل الإناء كالطين، فيصب عنه الماء ويجفف، ويرفع ويستعمل النيل».

## ٧. صفة حَلّ الدّر

قال أرستطاليس: «من حل الدرّ صغيرًا كان أو كبيرًا، حتى يصير ماء رجراجًا، ثم يطلي به البياض الكائن في الأبدان من البرص[٢]، أذهبه في أول طلية يطليه به؛ وكذلك من كان له صداع من قبل انتشار أعصاب العين، وسعط له بذلك الماء، أذهب عنه (ما به)[٣]، وكان شفاؤه في أول سعطته.

وحله يكون بأن يسحق الدر، ويلتّ بماء حماض الأترج، ويجعل في إناء ويغمر بماء حماض الأترج، ويعلق في دَنّ فيه الخل، ويدفن الدن في زبل رطب أربعة عشر يومًا، فإنه ينحل كما تريد، بإذن الله تعالى».

## ٨. لزاق الذهب

قال جالينوس وذيسقوريذوس: «هو ينفع القروح الخبيثة، البطيئة البرء جدًا.

صنعته: أن يعمد إلى مهراس متخذ من نحاس، وكذلك دستجة من نحاس،

---

١ في (أ): النبلح.
٢ في (أ): البرض.
٣ في (ب) بدل ما بين القوسين: ماءه.

**Yapımı:** Bakırdan yapılmış bir dibek ve bazı yerlerde bulunan bir deste bakıra dayalıdır. Ergenlik çağına gelmemiş çocuklara dibeğin içerisine idrarlarını yapmaları istenir. Güneş altında veya sıcak bir evde deste hâlindeki bakır ile güneşin fazla miktardaki sıcaklığından sağlanan ısı ile dibek içindeki idrarın zamk/sakız hâline gelmesi için ezilir. İdrar bal gibi koyulaşınca veya daha sert bir kıvam alınca kaldırılarak bahsettiğimiz rahatsızlık için kullanılır.

## 9. Sükk[1]

İsḥāḳ b. ʻİmrān[2] şöyle der: "Sükk, misk ile yemeğe koku ve lezzet katan kokulu bitkilerden kazandığı kabızlık ve sıcaklık gibi farklı etkilerden oluşur. Misk katılması rāmik macununa misk katılması (sükkü'l-mümessek), işkembelere misk katılması (sükkü'l-ekrāş), derilere misk katılması (sükkü'l-cülūd) ve suya misk katılması (sükkü'l-mā') olmak üzere dört çeşittir.

## 10. Sükkü'l-misk yapımına gelince

Rāmik (mazı, nar kabuğu, Arap zamkı ve pekmezle yapılan bir macun) alınır, dövülerek sık ve seyrek arası, orta gözenekli bir elekte elenir, sonra su ile yumuşak yoğrulur, sert bir şekilde karıştırarak ovalar veya ona kaba yapışmaması için iyi kalitede lavanta veya cıva yağı sürülür. Lavanta yağı daha iyidir. Bir gece yoğurulduğu kapta bırakılır.

Ertesi günün sabah vaktinde istediğin miktarda kuruttuğun ve ezilmiş rāmik yedirdiğin miski alırsın. Hamur yoğurur gibi sert bir şekilde dibekte/dövme kabında yoğurursun. Sonra kirmen topuzu büyüklüğünde veya istersen daha büyük yuvarlak haplar yaparsın. Eline yapışmaması için elinle dokunma. İstersen dövme kabında veya başının üzerinde, yağlı elinle dokunarak, kuruyuncaya kadar iki veya üç gün onu kıldan bir elek üzerine koyarsın.

1 **Sükk:** Rāmık (mazı, nar kabuğu, Arap zamkı ve pekmezle yapılan bir macun) elendikten sonra suyla macun yapılıp içine saf miskin katılması, pastil hâline getirildikten sonra birkaç gün bekletilerek, pastillerin bir çengelde tespih şeklinde dizilmesi işlemidir. Bekledikçe hoş kokusu artan bu terkibe sükkü'l-mümessek de denir.

2 **İsḥāḳ b. ʻİmrān** (ö. 290/903) Tunus'ta Ağlebîler dönemi hekimlerinden. Melankoli alanındaki çalışmalarıyla ünlüdür.

فيصير في بعض المواضع، ويؤمر الصبيان الذين لم يراهقوا بأن يبولوا فيه، فيسحق بذلك الدستج أيامًا كثيرة عند الشمس، أو في بيت دافئ، ليماع[1] من جرم الشمس في ذلك البول، بحرارة الشمس شيئًا كثيرًا، حتى يغلظ البول مثل العسل، بل أغلظ منه، فيرفع ويستعمل لما مر».

## ٩. السُّك

قال إسحاق بن عمران: «السُّك مركب من قوى مختلفة ـ أعني عن القبض والحرارة التي يكتسبها من المسك والأفاويه[2] ـ، وهو على أربعة أضرب: سك المسك، وسك الأكراش، وسك الجلود، وسك الماء.

## ١٠. أما صنعة سك المسك

وذلك بأن يؤخذ الرامك، فتدق وتنخل بمنخلِ شعرٍ وسطٍ بين الخفيف والصفيق، ثم يعجن بالماء نِعِمًّا[3]، ويحركه عركًا شديدًا، أو يمسحه بشيء من دهن خيري، أو زئبق جيّد ـ والخيري أفضل لئلا يلتصق بالإناء ـ؛ ويتركه ليلة في الإناء الذي عجنته فيه.

فإذا كان من الغد عمدت إلى ما شئت من المسك، تجففته ولقمته الرامك[4] المسحوق، ثم عركته في صلاية عركًا جيدًا، كما يعرك العجين، ثم قرصته أقراصًا على قدر فلكة المغزل، أو أكبر إن شئت، ولا تدعه أن تمسك وتمسح بيدك بدهن، إن شئت في الصلاية، وإن شئت على رأسك، لئلا يلتصق يدك، وتضعه على غربال شعرٍ، يومين أو ثلاثة حتى تنشف.

---

١ زيد في (أ) بهذا الموضع: (في).
٢ كذا في (أ) و(ب)، والصواب: الأفاويه.
٣ كذا في (أ) و(ب)، والصواب: ناعمًا.
٤ تكررت في (أ) و(ب).

Sonra demir tığ/matkap ile onu delerek, ince ve kalın arası bir kirişe tıpkı rāmiḳları dizer gibi dizersin. Birbirlerine yapışmamaları için her iki tane arasına kısa bir çubuk koyarak üzerinden bir yıl geçinceye kadar askıda bırakırsın. Ne kadar çok askıda kalarak beklerse ve yıllanırsa o kadar çok güzel kokulu olur, etkisi de güçlü olur.

Sükkün en iyi çeşidi budur. Kullanılması gereken de budur. Miskin başka maddelere karıştırılmasının yolu da budur. Ancak bilmelisin ki rāmiḳli misk deri keselere konulur.

## 11. Suya misk katılması (Sükkü'l-mā')

Rāmiḳ macunlu suya misk çeşitleri katılarak yapılır.

## 12. İşkembelere misk katılması (Sükkü'l-ekrāş)

İşkembelerin parça parça doğranarak rāmiḳ ile yoğurulmasıdır.

Sükkün bütün çeşitleri kabız yapıcıdır; mide, bağırsak veya karaciğer zayıflığından kaynaklanan mide boşalmasının (ishal) sebebi eğer soğuktan veya hazmedilinceye kadar gıdayı vücutta tutan kuvvetin zayıflığından kaynaklanıyorsa faydalıdır. Beklemeye bırakılmış ve tam olgunlaşmamış olanı çocukların midelerini boşaltmada son derece faydalıdır.

Mideye sargı olarak sarıldığında balgamdan veya midedeki fazla sıvıdan kaynaklanan kusmaya karşı iyi gelir. İç organları güçlendirir, şehveti artırır, tıkanıklıkları (*emboli*) dağıtarak açar, ayrıca kötü terlemeyi ve kireç yanığı kokusunu keser. Sinir ağrılarına iyi gelir ve kanamaya engel olur.

ثم تثقبه بمثقب حديد، وتنظم في خيط قنب بين رقيق وغليظ،

مثل نظمك الرامك، ويجعل بين كل فلكتين عودًا صغيرًا، لئلا يلتصق بعضها في البعض، فتعلقه حتى يأتيه الحول، وكلما بقي وقام وعتق [17a] طابت رائحته، وقوي فعله.

٥ وهذا أفضل أنواع السك، وهو الذي يجب استعماله، وهكذا صفة تركيب غيره، لكن ينبغي أن تعلم أن الجلود هي نوافج المسك مع الرامك.

## ١١. وسك الماء

هو يصنع من أنواع النوافج في الماء مع الرامك.

## ١٢. وسك الأكراش

١٠ هو تقطيعها وعجنها بالرامك.

والسك بأصنافها قابض، ينفع من انطلاق البطن المتولد عن ضعف المعدة والأمعاء والكبد، إذا كان ضعفها من برد، أو من ضعف القوة الماسكة؛ وينفع من استطلاق بطون الصبيان منفعة بالغة، إذا كان مما يتركون به غير نضيجة.

وينفع ضماده المعدة من القيء البلغمي السبب، أو الكائن عن رطوبة كثيرة في ١٥ المعدة؛ ويقوي الأعضاء الباطنة، ويقوي الجماع، ويفتح السُّدَد ويحللّها، وأيضًا يقطع العروق الرديء، ورائحة النورة، جيّد لأوجاع العصب، ويمنع[١] النزف».

١ في (ب): يمنو.

# SEKİZİNCİ FASIL

## ALFABETİK OLARAK İLAÇ İSİMLERİNİN AÇIKLAMASI HAKKINDADIR.

### ELİF (ا) HARFİ

**Ebu'l-ḳānis:** Ebūḳānis/Būyānis (*Euphorbia spinosa* L. subsp. *spinosa*) Anadolu iğne sütleğenidir.

**Ebū Ḳusṭus:** (*Costus* sp.) Sütleğengillerin bir türüdür.

**İbrātu'l-ḳuṭne:** Seḳūṭūn (Küçük Hayy-ı 'âlem, karakafes: *Symphytum officinale* L.) bitkisidir.

**İbratu'r-rā'ī:** Ġāfiḳī[1] der ki: "O ibratü'r-rāhib (Turnagagası: *Geranium macrostylum* Boiss) bitkisidir. O ise ebū ḳānis (Anadolu iğne sütleğeni) olarak bilinen temek/temk bitkisinin bir türü olan celve/cilve bitkisidir. Latincede ġavāynūn olarak adlandırılır. Bunların her biri diğerine yakındır; çünkü bu bitkilerden her birisi çiçek açtıktan sonra meyveleri kıvrılarak bir iğneye benzer."

**İbrād:** 'Uṣṣab (Horoscuk, circir, yabani eruka, roka: *Eruca vesicaria* (L.) Cav)bitkisidir. Yemen'de bulunan bir ilaç bitkisidir.

**Alusen/Alūsen:** Yunanca bir isimdir. Şam bölgesinde ḥaşīşetü's-sülaḥfāt (Kaplumbağa otu: *Convolvulus cataonicus* Boiss. & Hausskn. ex Boiss.) olarak bilinir.

---

1 Ebū Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Seyyid el-Ġāfiḳī (ö. 560/1165), *Müntehabu Kitābi Cāmi'i'l-müfredāt* adlı eserin yazarıdır.

# الفصل الثامن

## في شرح أسماء الأدوية على نهج حروف الهجاء

### حرف الألف

أبوقانس: هو القاشور الرومي.

أبو قسطس: نوع من أبوقانس.

إبرة[1] القطنة[2]: هي حي العالم الصغير.

إبرة[3] الراعي: قال الغافقي: «هي إبرة[4] الراهب، وهي (الجلوة، والجلوة)[5] نوع من (التمك، والتمك)[6] هو أبوقانس[7]، وأيضًا هو صنف من النباتات[8] المسمى باليونانية[9] غواينون[10] كل واحد منها قريب بالآخر، لأن كل واحد من هذه النباتات، تُعْقَف[11] بعد نورها، فتشبه الإبر».

إبراد: وهو العصب، وهو دواء يماني.

آلسن أو آلوسن: اسم يوناني، معروف عند أهل الشام بحشيشة السلحفاة.

---

١ تصحفت في (أ) و(ج) إلى: إبرات.
٢ في (ب): القط.
٣ تصحفت في (أ) و(ج) إلى: إبرات.
٤ تصحفت في (أ) و(ج) إلى: إبرات.
٥ تصحفت في (ب) إلى: الحربة والحربة. وفي (ج) إلى: الحجلوة، والحجلوة.
٦ في (ب): النمك، والنمك.
٧ في (أ): قوقانوس، وفي (ب): أبوقانوس.
٨ في (ب): النبات.
٩ تصحفت في (ب) إلى: باليونية.
١٠ في (ب) غاوانيون.
١١ تصحفت في (ب) إلى: تقف.

**Ṭarībāl/ Āṭrīṭāl:** Berberice bir isim olup riclü'l-ġurāb (Kürdan otu: *Ammi majus* L.) anlamındadır. Bazılarına göre riclü't-ṭayr (Kuşayağı: *Ornithopus* sp.) ve cezrü'ş-şeyṭān bitkisidir.

**İbrafīṭūs:** Hindistan'da bulunan bir taştır.

**Ākütār:** Uzatmalı hemze, dammeli kāf, iki noktalı tā', elif ve noktasız rā' ile yazılır. Berberice bir isimdir. Arapların birçoğu tarafından bilinir.

**Eṣl:** Kezmāzek/kezmāzec (Cevzü't-ṭarfā), Ilgın ağacının (*Tamarix smyrnensis* Bunge) türlerinden birisidir.

**Esvā:** Bir tür kuştur. Endülüs halkı tarafından naġar (Ak yüzlü Arap bülbülü: *Pycnonotus goiavier)* adıyla bilinir.

**Āḫyūn:** Engerek otudur (*Echium vulgare* L.). Meyvesi engerek yılanının başına benzediği için bu isim verilmiştir.

**Āẕeryūn**[1]**:** İsḥāḳ b. 'İmrān şöyle der: "Papatyagillerin bir türüdür." *el-Minhācü'd-dükkān*'da şöyle der: "Kalp ilaçlarına konulan yabani çiçeklerin bir türüdür. Dalağa zararlıdır. Bal ile terbiye edilir."

**Āẕān-ı fār, āẕānu'l-fār el-büstānī:** Boncuk otu, sıçankulağı (*Myosotis alpestris* F. W. Schmidt subsp. *alpestris*). Yunanca mors oṭā olarak bilinir. İbnü'd-Dükkān *Minhācü'd-dükkān*'da şöyle der: "O merdeḳūş'tur.[2] Yaprağı sıçan kulağına benzediği için ona bu ad verilmiştir."

**Āẕānü'l-erneb**[3]**:** Ġāfiḳī der ki: "Kırsalda yaşayanlar buna "Koyun kulağı", "ceylan kulağı" ve "sarmaşık" da derler."

**Arāḳīṭūn:** Araḳṭūn (Dulavrat otu/ Ādembaba otu: *Arctium platylepis* (Boiss. & Balansa) Sosn. ex Grossh)'dur. Galen der ki: "Kimileri onu ḳurūsūns olarak adlandırır. Kimileri de ḳursūbiyyūn olarak adlandırır."

**İrīdbürīd**[4]**:** Ġāfiḳī'ye göre süsengillerden kuzgun kılıcı/keklik çiğdemidir (*Gynandriris sisyrinchium* (L.) Parl.).

---

1 **Āẕeryūn** (*Calendula arvensis* (Vaill.) L.) portakal nergisi, altıncık, şamdan çiçeği, aynısefa gibi adlarla bilinir. Buhurumeryem ('arṭanīṣā), siklamen adını verenler de vardır.

2 **Merdeḳūş:** Mercanköşk, macuran otu, merzenḳūş (*Origanum majorana* L.).

3 **Āẕānü'l-erneb;** Tavşan kulağı, köpek dili gibi adlarla bilinir. (*Cynoglossum officinale* L.)

4 Sistan soğanı denilen bir ilaçtır ki yarılmış soğana benzer bir köktür. Türkçede zambak kökü veya kırmızı süsen kökü denilir.

الطريبال[1]: اسم بربري معناه رِجْل الطير، معروف بالديار المصرية برجل الغراب، وعند بعضهم بحرز الشيطان.

أبراقيطوس: هو حجر هندي.

آكتار ـ بهمزة ممدودة، ثم كاف مضمومة، ثم تاء منقوطة بالثنتين، ثم ألف، ثم راء مهملة ـ: اسم بربري، معروف عند عامة العرب.

أثل: هو أثاثيل، وهو شجرة (كزمازك وكزمازج)[2] وهو نوع من الطرفاء.

أثوا: هو صنف من الطير، وهو معروف عند أهل أندلس بالثغر.

أخيون: وهو رأس الأفعى، وإنما سمي بذلك لأنه يشبه ثمرته برأس الأفعى.

أذريون: قال إسحاق بن عمران: «هو صنف من الأقحوان»، وقال في «منهاج الدكان»: «هو نوع من الرياحين البرية يدخل في الأدوية القلبية، ويضر الطحال، ويصلحه العسل».

آذان الفار البستاني: هو مورس[3] أوطا باليونانية. وقال في (م): «هو المردقوش»، وإنما سمي به لأن ورقه يشبه آذان الفار.

آذان الأرنب: قال غافقي: «أهل البرّ يسمونه آذان الشاة، وآذان الغزال واللضيفي[4]».

أراقيطون[5]: هو أرقطون. قال جالينوس: «ومن الناس من يسميه قروسونس»، ومنهم من يسميه قرسوبيون[6].

[17b] آريدبريد: هو الدلبوث[7] عند الغافقي.

---

١ في (ب): آطريطال.
٢ انقلب ما بين القوسين في (ب) هكذا: كزمازج وكزمازك.
٣ في (ب): مروس.
٤ في (ب): اللصيقي.
٥ في (ب): أرقطيون.
٦ في (ب): قروسوفيون.
٧ في (أ): الدلبون.

**Eritkān:** Yunanca bir isimdir. Ona "eritken" denilir.

**Erġāmūnī:** (Argemone) Karaçalı, dikenli haşhaştır. (*Papaver argemone* L. subsp. *argemone*)

**Urcuvān:** Erguvandır, Arapçalaşmış bir kelimedir.

**Esārūn:** Afşar otu (*Asarum europaeum* L.). Yabani sümbüldür. (*Nardus stricta* L.)

**Usṭuḫūdus:** Karabaş otu (*Lavandula stoechas* L. subsp. *stoechas*). Ruhları sağlamlaştıran anlamındadır.

**Asṭarāṭīḳūs:** (Aṭrāṭīḳūs) Geven, ayıkulağı (*Astragalus* L.): Dioskoridos der ki: "Yunan dilinde bezyūniyyūn'dur."

**Esel:** Su kamışı, semer otudur (*Schoenoplectus lacustris* (L.) Palla subsp. *lacustris*). Ebū Ḥanīfe'ye[1] göre o su kamışıdır. Dioskoridos der ki: "Yunanlılar ona sencūs derler. Doğrusu onun iki türü vardır. Bir türüne sencūnus, diğer türüne de secūnüs denilir."

**Asṭraġānus:** Tavşancıl tırnağı, astragal (*Astragalus* L.). Yunancada "Domuza ait" anlamındadır. Endülüs bitkileri arasında "Beyaz akbaba pençesi" olarak bilinir.

**Ās:** Mersin ağacı (*Myrtus communis* L. subsp. *communis*). Mersin ağacının yabani bir türü Şam ve civarında "dur ve bak" olarak bilinir. Endülüs halkı ise onu "yerel bambu" olarak adlandırır. Dioskoridos der ki: "O Yunancada "Yabani mersin ağacı" anlamına gelen "mersūtā aġriba"dır."

**Üsyūs:** Öncekilerce "Çin karı" olarak bilinir. Mısırlı doktorlar ve Mağrip halkı onu "barut" olarak bilirler. Galen der ki: "Bu ilaç Üsyūs'tan getirilen taşın beyazı" olarak bilinir. Bu beyazın kendisinden meydana geldiği kayadır."

**Üşturġād:** (Uşturġāz) Deve dikenidir (*Cynomorium coccineum* L.).

**Üşne:** Ağaç yosunu, liken (*Usnea articulata* (L.) Hoffm., *Usnea barbata* (L.) F. H. Wigg).

---

1 Ebū Hanīfe Ahmed b. Dāvūd b. Venend ed-Dīneverī (ö. 282/895) *Kitābü'n-Nebāt* adlı botanik ansiklopedisiyle ünlü çok yönlü ālim.

أرتكان: اسم يوناني، يقال له: «أرتكن».

أرغاموني: وهو ثاقاليا.

أرجوان: هو أرغوان، معرّب.

أسارون: هو ناردين بري.

أسطوخودوس: معناه موثق[1] الأرواح.

أسطراطيقوس: قال ذيسقوريذوس: «هو بزيونيون[2] بلسان اليونان».

أسل: هو السمار، وعند أبي حنيفة هو الكولان. قال ذيسقوريذوس: «واليونانيون يسمونه سنجوس[3]. والحق أنه صنفان: صنف يقال له: «سنجونس[4]»، وصنف آخر يقال له: «سجونوس».

أسطرغانس[5]: معناه الخنزيريّ باليونانية. وعند شجاري الأندلس معروف بمخلب العقاب الأبيض.

آس: هو مردومرسين، ومن الآس صنف بري معروف بدمشق وما والاها من أرض شام، تقف، انظر[6]. وعامة أندلس يسمونه الخزيران البلدي. قال ذيسقوريذوس: «هو باليونانية مرسيتا أغريا، ومعناه آس بري».

أُسيُوس: هو الثلج الصيني عند القدماء، ومن أطباء مصر وأهل مغرب يعرفونه بالبارود، وقال جالينوس: «هذا الدواء معروف بزهرة الحجر المجلوبة من أسيوس، وهي الصخرة التي منها يتولد هذه الزهرة».

أشترغاد: هو شوك الجمال.

أشنة: هو شيبة العجوز.

---

١ في (ب): موقف.
٢ في (ب): بولونيون.
٣ في (ب): سخونوس.
٤ في (ب): سنحونس.
٥ في (ب): أسطرأغالس.
٦ كذا في (أ) و(ب).

**Eşḫīş:** Sakız dikeni, beyaz kurtluca (*Carlina gummifera* (L.) Less.). Endülüslülere göre "beşkerāyin" adı verilen sakız dikenidir (*Carlina gummifera* (L.) Less.). Berbericede "edād" (*Carlina* sp.) denilir. Dioskoridos ona Ḫāmālāvn Lūkus adını verirken kimi Yunanlılar ona "aḳālān uḳsūs" adını verirler. Ökseden ibarettir. Aḳasūs Aḳsiya'nın söylediğine göre anlamı "yapışkanlı/reçineli bitki"dir.

**Üsrünc:** Üsrüb, siyah kurşun. Mağriplilere göre selīḳūn ve zerḳūndur (Zerkūm/üsrünc). Yunanlılar ise onu sīdofs olarak adlandırır. er-Rāzī der ki: "Yanmış kurşundur." Galen der ki: "Üsrünc yanmış kurşundur."

**Uşşaḳ:** Turs̲ūs̲/çadıruşağı bitkisinin (*Dorema ammoniacum* D. Don) zamkı. Ona üşşec, vüşşaḳ ve lizāḳu'z̲-z̲eheb da denilir. Aġāstolīs ağacının zamkıdır. *Minhācü'd-dükkān*'da söylediğine göre "o çakşır bitkisidir".

**Eşḳardiyūn:** Sarımsakgillerden bir bitki olup s̲ūm berri (yabani sarımsak: ) olarak bilinir. Üç türü vardır: Birisi söylediğimiz türdür. İkincisi vāseẓrā olarak bilinir. Üçüncüsü rengi, içi ve sertliği bakımından kestaneye benzer.

**İsḳīl:** Kumörümcekotu'dur. (Adasoğanı, yabansoğanı: *Pancratium maritimum* L.) Fare soğanı ve domuz soğanı olarak bilinir.

**Aḳāḳyā:** Akasya (*Acacia nilotica* (L.) Delile) ağacının meyvesi pişirildikten sonra çıkan koyu kıvamlı şıradır.

**Esedü'l-arḍ:** Siyah kurtlucadır (*Cardopatium corymbosum* (L.) Pers.). dafne, mezeryon, kirkat (*Daphen mezereum subsp. mezereum L.*) ve beyaz deve dikenidir (*Carlina gummifera* (L.) Less.).

**Esbiyūş, Esḳiyūş:** (Esfiyūn): Karnıyarık otu (*Plantago afra* L.; *P. scabra* Moench; *P. sempervirens* Crantz) tohumudur.

**Ubhul:** Karaardıcı, saç ağacı, sabin ardıcı (*Juniperus sabina* L.). Yabani ardıç (*Juniperus oxycedrus* L. subsp. *oxycedrus*), arar tohumudur.

**Uḳḥuvān:** Sığırgözü (*Tanacetum parthenium* (L.) Sch.Bip.). Araplara göre o bābūnec (Papatya: *Anthemis* L.)'dir, Mısır'da kerkāş olarak bilinir. *Minhācü'd-dükkān*'da söylediğine göre: "Bir kerkīş (Papatya) türüdür, yoksa kerkīş değildir. Aksine kerkīş bābūnecin (Papatyagillerin) bir türüdür. Dioskoridos ise ona ḳarabāynūn adını verir.

أشخيص: هو شوك العلك عند أهل الأندلس، ويعرفونه بالبشكراين، وبالبربرية أداد[1]، وسماه ذيسقوريذوس خامالاون لوقش[2]، وبعض اليونانيين يسمونه أقالان أقسوس. وهو عبارة عن الدبق، وقال أقسوس أقسيا: «معناه النبات الدبقي».

أسرنج: وهو السليقون[3] والزرقون عند عامة المغرب، واليونانيون يسمونه سيدوفس، وقال الرازي: «هو أسرب محرق»، وقال جالينوس: «الإسرنج هو إسفيداج محرق».

أشق: يقال له: «أشج ووشق ولذاق الذهب»، وهو صمغ شجرة أغاستوليس، وقال في «منهاج الدكان»: «هو الكلخ».

أشقرديون: هو حشيشة ثومية يعرفونه بالثوم البري، وهو ثلاثة أنواع: أحدها هو المذكور، وثانيها كل واس ذرا[4] واحد، والثالث يشبه القسطل في اللون والماهية والصلابة.

إسقيل: هو بصل العنصل، يعرفونه ببصل الفار، وببصل الخنزير.

أقاقيا: هو رُبّ القرظ.

أسد الأرض: هو المازريون وهو خامالاون.

أسبيوش أسقيوش: هو البزر القطونا.

أبهل: هو حب العرعر، منه كبير ومنه صغير.

أقحوان: عند العرب وهو بابونج، المعروف في مصر بالكركاش. وقال في (م): «هو نوع من الكركيش، وليس بكركيش، بل الكركيش نوع من البابونج»، وذيسقوريذوس يدعوه بقربانيون.

---

١ في جميع النسخ: (آداد). والصواب ما أثبتناه.
٢ في (ب): لوقس.
٣ كتب تحتها في (ب): السيلقون.
٤ في (ب): كل واس زرا.

**Emārīḳūn:** Sığırgözü bitkisidir (Emāraḳūn).

**Emārīṭūn:** Sarı papatyadır (Behār: *Anthemis arvensis* L.).

**Ḥurre:** Makasla doğranan şey, sıkılan, suyu çıkarılan şey ve erkek çekirgenin gözüdür.

**Ḳaysūm:** Bilincāsef'tir. Cin miski de denilir. Birincāsef (Yavşan ayvadana: *Artemisia vulgaris* L.). Efsentīn (Acı pelin otu, Pelin otu, sarı yavşan otu: *Artemisia absinthium* L.) onun bir türüdür.

**İsfendād:** *Minhācü'd-dükkān*'da söylediğine göre: "Beyaz hardaldır (Yabani hardal: *Sinapis arvensis* L.). Babil ḥurf (Kerdeme, tere otu: *Lepidium sativum* L. subsp. *sativum*) bitkisinin tohumu veya su teresi (*Nasturtium officinale* R.Br.) tohumu. Su yüzeylerinde yetiştiği söylenir. Sulanarak yetişir.

**İsfend:** Ḥarmel'dir **(**Üzerlik otu, yüzerlik, sipend, sipendān: *Peganum harmala* L.)

**Eṭbīt (aṭyūṭ):** Hint fındığıdır. (*Caesalpinia pulcherrima* (L.) Sw.) Rete (*Rette*) olarak da bilinir. İddia edildiği gibi bir fūfal (Filfilek, felfelek: *Areca catechu* L.) bitkisi türü değildir. İçi bakımından fındık kadardır, renk, şekil ve sertlik bakımından Hindistan cevizi (*Cocos nucifera* L.) kadardır.

**İheḳān:** Circir'dir (Tere, roka: *Eruca vesicaria* (L.) Cav.)

**İḳlīmiyā:**[1] Eritilen bütün varlıkların işe yaramaz kısmıdır.

**Eşşaf:** Kapari, keber, kebere bitkisi (*Cabbaris spinosa* L.) Halka göre ḳaber bitkisidir. Kapari bitkisidir.

**Aġres:** Şeyṭarec **(**Sirkele, zirkele: *Lepidium latifolium* L.) bitkisidir. Şam halkına göre adı ḫāmişe olup 'aşīb olarak da bilinir.

**Efruc:** Genel olarak meyvelerin koyu kıvamlı şırasıdır. Ayva şırası olduğu da söylenir.

**Aṣṭarīdūs:** Terkibinde (Anadolu centiyanesi, defne ağacı meyvesi, loğusa çiçeği ve mürr ağacı reçinesi olmak üzere) dört serum/panzehir bulunan macundur.

**Ūmāẕā:** Kıssā-i ḥımār **(**Eşek hıyarı, sefīdūs: *Ecballium elaterium* (L.) A. Rich) suyudur.

1 **İḳlīmiyā:** Kitapta çok sık geçen bu kelime altın, gümüş veya bakır eritildikten sonra üzerinde oluşan köpüksü tortu anlamında kullanılmıştır.

أماريقون: هو الأقحوان الأبيض.

أماريطون: هو الأقحوان الأصفر.

الحرة: هو القريض والحزيق وعين الجراد الذكر.

[18ª] القيسوم: هو بلنجاسف، ويعرف بمسك الجن، ويقال له برنجاسف، والأفسنتين[1] نوع منه.

إسفنداد[2]: في (م): هو الخردل الأبيض، وهو الحرف البابلي، وهو حرف السطوح كما قيل، وهو بالسقي[3].

إسفند: هو الحرمل.

أطبيط: هو البندق الهندي، وهو معروف بالرَّتَة، وهو ليس بفوفل كما زعم، وهو في ماهيتها قدر بندقة، على شكل الجوزة الهندي ولونها وصلابتها.

إيهقان: هو الجرجير[4].

إقليميا: هو خبث كل جسد ذائب.

أصف: هو القَبّار عند العامة، وهو الكَبَر.

أغرس: هو الشيطرج، واسمه عند أهل الشام الخامشة، ويعرف بالعصيب.

أفرج: هو الرُّب مطلقًا، معرب، وقيل: هو رب السفرجل.

أسطريدوس: هو الترياق الأربع.

أوماذا: هو عصارة قثاء الحمار.

---

١ في (أ): الأفنتين.
٢ في (ب): إسفندار.
٣ في (أ) و(ب): بالسفي.
٤ في (أ) و(ب): الجرجر.

**Üşbān:** Demü'l-aḥaveyn (Hakiki iki kardeş kanı ağacı reçinesi: *Pterocarpus officinalis* Jacq.).

**Emīrbārīs:** (Enberbāris, enberbārīs, zirişk ve zerşūne) Kadıntuzluğu (*Berberis vulgaris* L.), karamık, sumak (*Rhus coriaria* L. )bitkisidir.

**Ābnūs:** Abanoz (*Diospyros ebenum* J. Koening ex Retz), yabani anason (*Pimpinella anisum* L.) tohumu (Enīsūn)

**Eşābi'u'l-'ıẕārā:** (Yüksük otu, mayasıl otu: *Digitalis lamarckii* Ivanina): Onun pelit büyüklüğünde siyah ve beyaz iki tür üzüm olduğu söylenir.

**İsfīẕācü'l-cışş:** Fayanstır.

**Üsrüb:** Siyah kurşundur.

**Eşābi'u'ş-şufr:** Meryem eli (*Curcuma longa* L.). Kurkum, Hint safranıdır. Fūd, vers (Yemen safranı: *Memecylon sphaerocarpum* DC.) ve buḫl aynı bitkidir. İbnü'l-Bayṭār[1] der ki: "Meryem eli ve Ayşe eli olarak bilinir."

**Ūmālī** (Edrūmālī): Bal şerbetidir.

**Ābār:** Üsrüb, siyah kurşundur.

**Aṭrīfīl:** Birleşik bir kelime olup üç helileden (helīlec, belīlec ve emlec) oluşan macundur.

**İẕḫir:** Mekke ayrığıdır (*Cymbopogon schoenanthus* (L.) Spreng.) ve Mekke samanıdır.

**Efyūn:** Afyon (*Opium* sp.) ve ebyūn, yeşil haşhaşın usaresidir (*Papaver somniferum* L.). Bunun en kalitelisi, sahtecilikten uzak olanı Mısır'ın Sa'īd bölgesindeki Tūnc köyünde yapılandır.

**Ümmü ġaylān: ümmü muġaylān:** Bir akasya türüdür. Meyvesi akasya ağacının meyvesi gibidir. Keçiboynuzu/ḫarnūb (*Ceratonia siliqua* L.) büyüklüğünde ve sarı renklidir. Sa'īd bölgesinde yabani akasya olarak bilinir.

**Aḳrel:** Mercandır.

**Eḍrāsü'l-kilāb:** Benlieğrelti otu (*Polypodium vulgare* L.). Delikörek otu (*Tribulus terrestris* L.) olup at dikenidir.

---

1 İbnü'l-Bayṭār: Ebū Muhammed Ziyā'üddīn Abdullāh b. Ahmed el-Aşşāb el-Mālekī (ö. 646/1248) Botanik ālimi. *el-Müfredāt (el-Cāmī' li Müfredāti'l-Edviye ve'l-*Aġẕiye) adlı eserin sahibidir.

أشبان: هو دم الأخوين.

أميرباريس: هو الزرشك، وهو الزرشونة.

آنيوس: هو الأنيسون البري.

أصابع العذارى: قيل: «هو نوعان من العنب: أسود وأبيض، في قدر البلوط».

إسفيداج[1] الجص: هو الجص الزجاجي.

أُسْرُب: هو الرصاص الأسود.

أصابع الصفر: هو الكُركُم، وهو الفود، وهو الوَرْس، وهو البخل، وقال ابن بيطار: «هو معروف بكف عائشة وبكف مريم».

أومالي: هو شراب العسل.

آبار: هو الأسرب، وهو الرصاص الأسود.

أطريفيل: معناه معجون ثلاث إهليلجات، وهي لفظة مركبة.

إذخر: هو حلفاء مكة وتبن[2] مكة.

أفيون: وأبيون هو عصارة الخشخاش الأخضر، أجوده ما يعمل منه بقرية تونج[3] بالسعيد[4]، السالم من الغش.

أم غيلان: نوع من السنطة، ثمره مثل القرظ، قدره قدر الخرنوب، أصفر اللون، يعرفونه ببلاد الصعيد بالسنط البري.

أقرل: هو المرجان.

أضراس الكلاب: هو الحسك، وهو حمص الخيل.

---

١ في (أ): إسفيذاج.
٢ تصحفت في (أ) إلى: متن.
٣ في (أ): تونبح، وفي (ب): ثونيج.
٤ كذا في (أ) و (ب)، والصواب: الصعيد.

**Eḍrāsü'l-'acūz:** Delikörek otu, at dikeninin bir türü olup yuvarlak bir dikendir.

**Eṣṭūrsūn:** Voynuk otu (*Gypsophila struthium* Loefl.), kündüs (Çöven) ve ḳundüs bitkisidir.

**Ācān:** Buğday nişastasıdır.

**Eşābi'u hürmüs:** Herma parmağı, Sürincān (Acı çiğdemi*: Colchicum luteum* Baker) çiçeği. Müsta'cile (Gelinciksalebi, Morio miğferi orkidesi: *Orchis morio* L.) köküdür.

**Efsīrek:**[1] Kābülī (Kara helile otu)'dur (*Terminalia chebula* L.).

**Ebāberrī:** Şakāyıku'n-nu'mān**,** Manisa lalesi (*Anemone coronaria* L.)

**Estāru'l-hūd:** Beyaz biber'dir (*Piper album* Vahl).

**Ferāsiyūn:** (Boz ot, yaban pırasası: *Marribium vulgare* L.). Köpek otudur.

**Esḳalānus:** Dār-ı şīşe'ān'dır. O ise kandil ağacı, şimşek ağacıdır (*Calycotome spinosa* L.).

**Ābiḳ:** Firar eden anlamında cıvadır. Canlı olarak yükselerek taşlaştığı, geri döndüğünde ise aynen olduğu gibi kaldığı için "Ölmeyen diri" olarak bilinmektedir.

**Āġārīḳūn:** Ġārīḳūn **(**Katranköpüğü bitkisi: *Polyporus officinalis* (Vill.) Fr.) mantarıdır. Katran gibi, erze (Fıstık çamı erkeği: *Pinus pinea* L.) ve şernīn (Katranlı ardıç) ağaçları üzerinde yetişen bir üründür. Dişisi ve erkeği vardır. En kalitelisi dişi, beyaz renkli, hafif ve kırılgan, tortusu az olanıdır. Elenir fakat dövülmez. Getirildiği beldeye nispetle ona bu isim verilmiştir. Bu isim, ilacın kendisinden getirildiği Āġār beldesinin adıyla beyaz anlamına gelen "ḳūn" kelimelerinin bitişmesiyle oluşmuştur ve "Āġār'dan getirilen beyaz şey" anlamına gelmektedir.

**en-Nāru'l-bāride:** Deryas/yentün (*Thapsia garganica* L.) bitkisidir; çünkü yara yapar.

**İṣmid:** Sürme taşıdır (*Stibium*). En iyisi levhalar hâlinde olan İsfahan sürme taşıdır.

**'Alem:** Sarı zırnıktır (Arsenik).

**Şehdānik** (Şehdānec): Kenevirdir (*Cannabis sativa* L.). Fakirler onun yapraklarını kullanırlar, onları uyuşturur.

1 **Efsīrek**, yaygın olarak bilinen adıyla helile/ temr hindī'dir.

أضراس العجوز: هو نوع من حسك الخيل، وهو شوك مدور.

أسطورسون: هو الكندس، وهو القندس.

آجان: هو نشا الحنطة.

أصابع هرمس: هو المستعجلة.

أفسيرك: هو الكابلي.

أبابري: هو شقائق النعمان.

إستار الهود: هو الفلفل الأبيض.

فراسيون: هو حشيشة الكلب.

أسقلانوس: هو الدارشيشعان، وهو القندول.

آبق: فرار هو الزئبق، وهو معروف (بالحي الذي لا يموت)، لكونه يصعد حيًا حتى يصير حجرًا، ويرجع ويبقى كما كان.

آغاريقون[1]: هو الغاريقون، وهو سلع مثل القطر ينبت على شجرة الأَرْز والشَّرْنِين[2] [3]، وهو ذكر وأنثى، أجوده الأنثى الأبيض، الخفيف الهش، القليل الثفل، ينخل ولا يندق. وإنما سمي به لأنه نسب إلى بلده، وهو مركب من آغار ــ وهو اسم بلد يطلع هذا الدواء فيها ـ، ومن قون ــ وهو عبارة عن الأبيض ــ، فيكون معناه الشيء الأبيض الذي يجلب من آغار.

النار الباردة: هو الدرياس لأنه يُقرح.

إثمد: هو الكحل. أجودها الأصفهاني الصفائحي.

العَلَم: هو الزرنيخ الأصفر.

الشهدانق: هو الشاذانق، والفقراء يستعملون[18b] ورقه فيُسكرهم.

---

١ في أ: غاريقون.
٢ في جميع النسخ: الشِربين.
٣ في ب: الشِربين.

**Eyāric-i feyḳarā:**[1] (Feyḳarā müshili) Acı ilaç anlamındadır. Onun "gevşetici ilaç" olduğu da söylenir.

**Eyāric-i lūġāẕiyān:**[2] Kullananın hüsrana uğramayacağı şey anlamındadır.

**İsḳulufendriyūn:** Kartal pençesidir. Onun geyikdili bitkisi (*Asplenium scolopendrium* L.) olduğu da söylenir. Anadolu'da yetişen bir ottur.

**Enzerūt:** İran sürme taşıdır: Göz otu/Sarcocolla ağacı zamkıdır.

**Efrencmüşk:** (Felencmüşk) Karanfil fesleğenidir. (*Ocimum gratissimum* L.).

**Emārūn:** Vecc (Eğir otu: *Acorus calamus* L.) bitkisidir.

**Esved-i sāliḫ:** Zehirli kara yılandır.

**'Arūs:** Nifüfer'dir.

**el-Ḥaşīşetü'l-Fārisiyye:** Benc'dir (Ban otu).

**es-Semeketü'l-muḫaddira:** Uyuşturan balığı, elektrikli balık: *Electrophorus electricus*.

**ez-Zeytü'r-rikābī:**[3] Vahşi doğada üzengi üzerinde getirilen yağdır. Ona "yıkanmış" da denilir.

**Eflāmūnī:** İltihaplı anlamındadır. Doktorlar buna "ḳulfūnī[4]: kabuklu" derler. Galen de aynısını söyler.

**el-Keder:** Kendisinden keder şurubunun yapıldığı kādī (Pandan: *Pandanus odorifer* (Forssk.) Kuntze) ağacıdır. Sindirim zorluğu, veba, çiçek ve kızamık nedeniyle oluşan bulanıklığı bedenden uzaklaştırdığı için ona bu ad verilmiştir.

**Eğir:** Eğir (*Acorus calamus* L.) otudur.

**Aḳmā'-ı rummān:** Narın meyveye dönmüş çiçekleridir. Nar olarak belirginleşmeden önce nar ağacı dalları üzerindeki tomurcuklardır.

---

1 **Eyāric-i feyḳarā**: Terkibinde ana malzemesi sabır otu olan müshil.
2 **Eyāric-i lūġāẕiyān**: Baş hastalıkları, delirme, kuruntu, sağırlık, epilepsi, humma gibi hastalıkların tedavisinde kullanılan bir müshil.
3 **ez-Zeytü'r-rikābī**: Sıcak su ile yıkanmış zeytinyağı; ham zeytinden sıkılan zeytinyağı.
4 **Ḳulfe:** Sünnette kesilen deri kısım.

أيارج فيقرا: معناه الدواء المر. وقيل: «الدواء اللاهي».

أيارج لوغاذِيان: معناه ما خاب من استعمله.

اسقلوقندريون: هو كف النَّسر. وقيل: «هو العقربان»، وهو الحشيش الرومي.

أنزروت: هو كحل الفارس.

أفرنجمشك: هو نوع من الريحان الأسود.

أمارون: هو الوج.

أسود سالخ: هي حية[1] السوداء.

العروس: هو النِّيلوفر.

الحشيشة الفارسية: هي البنج.

السمكة المخدرة: هي الرَّعَّاد.

الزيت الرِّكابي: هو الزيت الذي يجلب على الركاب في البرية، ويقال له: المعسول.

أفلامونى: معناه الالتهائي. والأطباء يسمونه قلفوني. كذا قاله جالينوس.

الكدر: هو خشب الكادي الذي يصنع عنه شراب الكدر، وإنما سمي به لأنه يزيل الكُدورة عن البدن، من الوَخم والوباء والجُدَري والحَصبَة وغيرها.

إيكُر: هو الوَجّ.

أقماع الرمان: هو جنبد الرمان، وهو الزِرّ الذي يخرج من أغصان الرمان قبل أن يتبين الرمان.

١ في جميع النسخ: حبة، والصواب ما أثبتناه.

**Ūmānā:** İsḥāḳ b. ʻĪmrān'a göre eşek hıyarının suyudur.

**Aṭriyūn:** Galen'e göre eşek hıyarının suyudur.

**Āẕeryūn:** *Minhācü'd-dükkān* yazarı İbnü'd-Dükkān'a göre o ʻarṭanīs̱ā (Siklamen: *Cyclamen purpurascens Mill.*) bitkisidir. Buhurumeryem olduğu da söylenir. Şam'da Meryem ağacının kökü "rakef" olarak bilinir.

**Eẕnābü'l-ḫayl:** Tekesakalı, yemlik bitkisidir (*Tragopogan porrifolius* L.).

**Ebū Ḫalsā:** Eşek maruludur (*Onosma echioides* (L.) L.)

**Enāṣ̱āsyā:** Birleşik bir ilaçtır. Anlamı "hastalıklardan kurtaran"dır.

**İḥrīḍ:** Kartam/aspir (*Carthamus tinctorius* L.) bitkisidir.

**Üşnān:** (Ḥuruḍ) Çöven otu, dişi çöven (*Gypsophila arrostii* Guss.). Elbise yıkamada kullanılır.

**Üşnānü'l-ḳaṣṣārīn:** (Yeşil çöven, ġāsūl) Elbise yıkamada kullanılan bir temizleyicidir. Ānük (Siyah veya beyaz kurşun) bununla çözdürülerek yazı yazmada kullanılabilir. Taze tuzlu bitkilerin yanmasıyla elde edilen tuz/kalye olup ona huruḍ, ḳılā, kalye tuzu, yeşil çöven ve aspirli şap adı da verilir. Elbise yıkamada kullanıldığı için "yeşil çöven" adı verilmiştir.

**İklīlü'l-melik:** Yunanca Melilotus (Koçboynuzu: *Melilotus officinalis* (L.) Desr.) bitkisidir.

**Ekitmekit:** Kerkes/tavşancıl taşı, kartal taşı, şahin taşı olarak bilinen doğum taşıdır (*Lapis anetites*). Yunanlar bu taşa "doğumu kolaylaştıran taş" anlamında "anetites" derler.

**Aḳūnīṭūn:** (Kurtboğan) Kaplanboğan bitkisidir. Zehirli bitkilerdendir.

**Eḥilyūs:** Göz fistülü olarak bilinen hastalığa verilen addır. Gözdeki bir yaradır.

**Anāġūrus:** Mısır halkı tarafından Ḫarrūbetü'l-ḫazv olarak bilinen yenbūt (Zivircik) ağacıdır. Meyvesi "böbrek tanesi" olarak bilinir.

أومانا: هي عصارة قثاء الحمار عند ابن عمران.

الأطريون: هي عصارة قثاء الحمار عند جالينوس.

أذريون[1]: هو العرطنيثا عند صاحب «المنهاج»، وقيل: «هو بخور مريم»، معروف في الشام بالركف.

أذناب الخيل: هو لحية التيس[2].

أبو خلسا: هو خس[3] الحمار.

أناثاسيا: هو دواء مركب، معناه منقذ الأمراض.

إحريض: هو المعصفر.

أُشنان: هو الحرض، وهو الذي يغسل به الثياب.

أشنان القصّارين: هو الغاسول الذي يغسل به الثياب، ويحل به الآنك حتى يمكن به من الكتابة، وهو ملح القلي يحرق القلي الطري، يجيء منه ملح طري يسمونه الحرض، والقلي وملح القلي والغاسول وشب المعصفر، وتسميته بأشنان القصارين لأنه يستعمل في غسل الثياب.

إكليل الملك: هو ماليلوطس باليونانية.

أكتمكت: هو حجر معروف بحجر الولادة، وحجر العقاب، وحجر النسر، واليونانون تسمونه أناطيطس، معناه حجر يسهل الولادة.

آقونيطون[4]: هو خانق النمر، وهو من السمومات.

أخليوس: يقال لمرض معروف بناصور العين، وهي قرحة في العين.

أناغورس: هي شجرة معروفة بخروبة الخزو، وبالديار المصرية عند العامة، ثمرتها معروفة بحب الكلى.

---

١ في جميع النسخ: (أذريو)، والصواب ما أثبتناه.
٢ في ب: الطين.
٣ في ب: حس.
٤ في (ج): أقرنيطون.

**Encuẕān:** (Baldırgan: *Ferula asafoetida* L.) Beyaz ve siyah olmak üzere iki çeşittir. Beyaz olanı seraḫs (Eğrelti otu: *Dryopteris filix-mas (*L.) Shott) olarak ve maḥrūse (Baldırgan) kökü olarak adlandırılır. Siyah renkli olanı kötü kokuludur, zamkına ḥiltīt denilir.

**Entule sevdā':** (Peygamber çiçeği: *Centaurea* L.) Endülüs siyah cedvar (*Curcuma zedoaria* (Christm.) Roscoe) bitkisidir.

**Entüle Beyḍā':** Endülüs halkı tarafından ḳīḳahun olarak bilinir. *Minhācü'd-Dükkān*'da ayrıntısına girmeden onun cedvār bitkisi olduğunu söyledi.

**Īrāḳus:** İran ateşi denilen bir hastalıktır.

**Īresā:** (Gök süsen kökü: *Iris* x *germanica* L.) İbn Bayṭār'da onun kırmızı büyük süsen/iris olduğunu buldum. Yunanlılar ona ksoros adını verirler, ksīris diyenler de vardır. Kimileri de Iris agria adını verir. Bizanslılar ise bu çiçeğin farklı renkleri olduğu için ve rengi gökkuşağının renklerine benzediği için, gökkuşağı anlamında glādyuvān adını verirler. *Minhācü'd-dükkān*'da īresā büyük beyaz süsenin köküdür.

## B (ب) HARFİ

**Bersiyāvşān:** Ṣa'ru'l-cebbār, ṣa'ru'l-arḍ, ṣa'ru'l-cinn (Baldırıkara: *Adiantum capillus veneris* L.), ṣa'ru'ğūl (Venüs çiçeği: *Veronica cymbalaria* Bodard), ṣa'ru'l-ḥınzīr (Domuzsaçı), cebbāru'l-arḍ (Yerzorbası), liḥyetü'l-ḥimār (Eşeksakalı), lisan esved (Karadil), vaṣīf, Küzberetü'l-bi'r (Baldırıkara, kımılcede), ca'detü'l-ḳınā (Coda, koyun yavşanı: *Teucrium polium* L.) gibi adlarla bilinen bitkidir. Türkler ise onu Baldırıkara olarak isimlendirirler.

**Bāderencbūye:** (Oğul otu, kovan otu: *Melissa officinalis* L.) Turuncotu, fesleğendir (*Ocillum basilicum* L.). Türkler ona ṭadrenbū (?) ve kovanotu (*Melissa officinalis* L.) adını verirler.

**Bābūnec:** Bābūnaḳ'tır (Papatya). Üç çeşittir: Birincisi büyük fesleğen, misk otu (*Clinopodium vulgare* L.) olup kokusu güçlüdür. İkinci ve üçüncüsünün kokuları güzeldir, Kahire halkı tarafından ḥarām, doktorlar tarafından tüffāh (elma) adıyla bilinir. En kaliteli türü budur. Türkler hepsine "papatya" adını verirler.

**Bārūḳ:** İsfīdāc'dır (Yanmış kurşun). Kurşun pası, kurşun talaşıdır.

أنجذان: صنفان: أبيض وأسود، صنفه الأبيض مسمى بالسرخس والمحروثة، وصنفه الأسود منتن، معروف صمغه بحلتيت.

أنتلة سوداء: هي الجدوار الأندلسي.

أنتلة بيضاء: هي معروفة عند عامة أندلس بقيقهن، وذكر في «منهاج الدكان»: الأنتله هي الجدوار. من غير تفصيل.

إيراقس: هو النار الفارسية.

إيرسا: وجدت في ابن بيطار أنه هو السوسن الأكبر الأحمر، ويسميه اليونانيون كسورس؛ ومنهم من سماه كسيرس؛ ومنهم من سماه إيرس أغريا، والروم يسمونه غلاديوان، معناه القوسي والقزحي، وإنما سمي به لأن لون هذا النبات يشبه لون قوس قزح، لما فيه من ألوان مختلفة، وفي (م): إيرسا أصل السوسن الأبيض.

## حرف الباء

بَرِسِيَاوشَان: هو شعر الجبار، وشعر الأرض، وشعر الجن، [19a] وشعر الغول، وشعر الخنازير، وجبار الأرض، ولحية الحمار، واللسان الأسود، والوصيف، وكزبرة البئر، وجَعْدة القنا. والأتراك يسمونه بَلْدِرقَرَه[1].

بادرنجيويه[2]: هو الريحان الترنجي، ويسمونه الأتراك طدرنبو وقُوَانْ[3] أوتي[4].

بابونَج: هو البابونق، وهو ثلاثة أنواع: أحدها جبلي رائحته قوية معروفة بريحان الثعالب، والثاني والثالث رائحتهما طيبة، معروفة عند أهل القاهرة بالحرام، وعند الأطباء بالتفاح، وهذا أجود أنواعه، والأتراك يسمون الجميع بابايه.

باروق: هو الإسفيداج، وهو زنجار الرصاص.

١ في (ج): بلددقره.
٢ في ب: بادرنحيويه.
٣ في (أ): قُوَنْ.
٤ في ب: طدرنبو قوان أوتى.

**Baṭrāsāliyūn:** Fuṭrāsāliyūn'dur. O ise yabani kerevizdir (*Smyrnium connatum* Boiss. & Kotschy); Kerefs saḫrī veya kerefs cebelī ve Rum maydanozudur.

**Berdī:** (Papirüs: *Cyperus papyrus* L.) Ḫūs'dur (Hurma yaprağı). Mısır halkı ona ḳāfīd derler. Dioskoridos ona mānūrs adını verir. Tıpta kullanılan kâğıtlar bu türden elde edilir.

**Bernūf:** (Barnuf, kenevir otu: *Pluchea dioscoridis* (L.) DC.) Ona şāhbānek ve şāhbānec[1] denilir.

**Bezr-i ḳaṭūnā:** (Karnıyarık otu tohumu) Farsça'da "esfiyūş"tur (*Plantago afra* L.*; Plantago scabra* Moench; *Plantago sempervirens* Crantz). Yunanlılar "felsiyūs" derler, anlamı "Beni kızdırıyor".

**Būraḳ:** (Boraks: *Baurach*) Taştır. Naṭrūn (Yoğunlaşmış borik asitten türeyen sodyum tuzu).

**Behremān:** Serçedir.

**Bersiyān dārū:** (Baṭbāṭ ve 'aṣa'r-rā'ī) (Kuşekmeği, köy otu: *Polygonum aviculare* L.) bitkisidir.

**Bilincāsef:** Ḳaysūn (Ḳaysūm) bitkisinin bir türü olan birincāsef (Yavşan) bitkisidir. Onun 'ubeyserān (Türkiye biteyi, yabani fesleğen: *Clinopodium* L.) olduğu da söylenir.

**Bād-āverd:** (Badavart: *Onopordum macracanthum* Schousb.) "Rüzgâr getiren" anlamındadır; çünkü "bād" Farsçada "rüzgâr" anlamındadır. "Āverd" ise "getiren" anlamındadır.

**Bunduḳ Hindī:** Daha önce geçtiği gibi, rete'dir (Hint fındığı).

**Besbās:** Halk "Besbāse (Muskat, küçük Hindistan cevizi: *Myristica fragrans* Houtt.) kabuğudur" der. "Rüşd" ve "māḳır/maḳr/miḳar" isimleriyle bilinen sarı sabır otudur. Şamlılar onu "dārkīse" (Hindistan'da yetişen bir ağacın kabuğu, ṭālīsfer) olarak bilirler. Ayrıca ona yokluğu sevdiği için "besbāse" de denilir ki "bencengüşt" (Beşparmak otu: *Potentilla reptans* L.) bitkisinin köküdür.

**Büssed:** Ḳarūl da denilen mercan/mercan kökü'dür.

**Buṭm:** Ḥabbetü'l-ḫaḍrā (Sakız ağacı: *Pistacia terebinthus* L.) da denilen ağaçtır.

---

1 el-Ḥāvī'ye göre yabani sütleğendir. İbnü'l-Bayṭār'a göre Meryemağacı'dır. el-Ġāfiḳī'ye göre Birincāsef (Yavşan ayvadana: *Artemisia vulgaris* L.) bitkisidir.

بطراساليون: هو فطراساليون، وهو الكرفس الصخري، والكرفس الجبلي، والمقدنوس الرومي.

بردي: هو الخوص، وأهل مصر يسمونه قافيد، وذيسقوريذوس يسميه مانورس، ومن هذا النوع يتخذ القراطيس المستعمل في الطب.

برنوف: يقال له: «الشبابك والشبابالج»[1].

بزرقَطُونا: هو الأسْفيوش بالفارسية، ويسميه اليونانيون فلسيون، معناه برغوني.

بورق: حجري هو النَّطرون.

بهرمان: هو العصفر.

برسيان دارو: هو البطباط، وهو عصا الراعي.

بلنجاسف: هو برنجاسف، وهو نوع من القيسوم، وأدق منه وقيل: هو عُبَيْثَران.

باداوَرْد: معناه آتي الريح، لأن «باد» معناه ريح بالفارسية، و«آوَرْد» معناه آتٍ به.

بندق هندي: هو الرَّتة، كما مر.

بَسْبَاس: ويقول العامة: «بسباسة»، هو الرشد، وهو الماقر، والشاميون يعرفونه بالداركيسة[2] ويقال ـ أيضًا ـ: «بسباسة» لحب الفقر، وهو خشب بَنْجَنْكُشْت .

بُسّد: هو القرول، وهو المرجان.

بُطم: هي شجرة حبة الخضرا.

---

١ في (أ) و (ب): السبابك والسبابالج. والصواب أنهما مصحفتان من كلمتي الشاهبانك والشاهبانج وتخفيفهما شهبانك وشهبانج.

٢ في (ب): بالداكيسة.

**Baḳlatü'l-ḥamḳā:** (Semizotu: *Portulaca oleracea* L.) Ferfaḥ ve ricle olarak da bilinen bereketli bir sebzedir.

**Baḳs/baḳīs:** Yunancadır. Şam'da şimşād (Kuş fiği: *Vicia cracca* subsp. L. *cracca*) olarak bilinir.

**Baḳla yemāniyye:** Arap sebzesidir. Türkçede yerbūz (Yarpuz otu: *Mentha pulegium* L.) ve cerbūz olarak bilinir. Endülüs halkı ise onu büleyṭıs (Iştır, yaban pazısı: *Chenopodium urbicum* L.) olarak bilirler.

**Baḳlatü'r-reml:** Araplarca yabani bakla (*Vicia faba* L.) olarak bilinen şeydir.

**Bülbūs:** (Yaban soğanı: *Muscari comosum* (L.) Mill.) baṣalü'z-zīr'dir (kumörümcek otu soğanı, ada soğanı). Yunanlılar ona belīsa derler.

**Belaḥ:** Olgunlaşmaya yüz tutmuş hurma koruğudur.

**Belādür:** Hintçedir. Rumcada "anacardium"[1] olup anlamı "kalbe benzeyen"dir.

**Bencengüşt:** Beş parmaklı demektir. Dioskoridos der ki: "Yunanlılar ona ġīş wellings derler". Türkler ise ona "āyid" derler.

**Benṭāfilun:** (Beşparmak otu: *Potentilla reptans* L.) Anlamı "beş yapraklı"dır. Bazıları onu "beş kanatlı" anlamında benṭānāṭīs olarak adlandırır. Kimileri ona "beş parçaya bölünen" anlamında benṭāṭūlus (*Pentatolus*) adını verirken, kimileri de "beş parmaklı" anlamında benṭāfiṭūlun (*Pentaftolun*) adını verir.

**Benc:** (Ban otu: *Hyoscyamus niger* L.) Arapçada "sarhoş" anlamındadır. Yunanca esḳūmīş, Farsça "bunduḳ", Arapça "cillevz̲" olup Hint fındığı, rete *(Rette)* bitkisidir.

**Behār:** Bazılarına göre Sarı papatyadır. Berberīler onu aḳlāl olarak isimlendirirken, Endülüs halkı onu karga büken (*Strychnos Nux-vomica* L.) anlamına gelen ḫubzü'l-ġurāb/karga ekmeği ve Yunanlılar "inek gözü" anlamında ḳaslemen olarak adlandırırlar. İbn Sīnā der ki: "Behār, Farsçada gāv-çeşm (İnek gözü) olarak adlandırılan şeydir." el-Ġāfiḳī de şöyle der: "Onun çok küçük bir türü vardır ki Şam'da ona 'aynü'l-ḥacel (Keklik gözü) adı verilir.

1 Semecarpus anacardium'dan yapılan macun.

بقلة الحمقا: هي بقلة مباركة، وفَرْفَح، ورجلة.

بقس وبقيس: يوناني، معروف في الشام بالشمشاد.

بقلة يمانية: هي بقلة عربية، (وبالتركية)[1] ويَزْيُوز وجرموز، وأهل أندلس يعرفونها بالبليطس.

بقلة الرمل: هي بقلة البراري عند العرب.

بلبوس: هو بصل الزيز، واليونانيون يسمونه بليسا.

بلح: هو حِصْرم التمر.

بلادر: هندي، روميُّه أنقَرْدِيا، معناه الشبيه بالقلب.

بنجنكشت: معناه ذو خمسة الأصابع. قال ذيسقوريذوس: «واليونانيون يسمونه غيش وليغنس»، والأتراك يسمونه آيِد.

بنطافلن: معناه ذو خمسة أوراق، والبعض يسمونه بنطاناطيس، معناه ذو خمسة أجنحة؛ ومنهم من سماه بنطاطولس، معناه المنقسم بخمسة أقسام؛ ومنهم من سماه بنطافطولن، معناه ذو خمسة أصابع.

بنج: هو السكران بالعربية، وأسقوميش[2] باليونانية، بندق فارسي، عربيه جلوز، هو بندق هندي، هو رتة[3].

بهار: هو الأُقحوان الأصفر عند البعض، وأهل بربر يعرفونه بأقلال، وعامة أندلس يسمونه (خبز الغراب، واليونانيون يسمونه بقثلمن، معناه عين البقر، وقال الشيخ: «بهار هو الذي يسمونه)[4] بالفارسية كاوْجَشْم»، وقال الغافقي: «منه نوع صغير الشكل جدًا، يسمونه بالشام عين الحَجَل».

---

١ سقط ما بين القوسين من (أ).
٢ في (ب): أسقوامش.
٣ في (أ): ريه.
٤ سقط ما بين القوسين من (ب).

**Būzīdān:** (Gelinciksalebi: *Orchis morio* L.) İbn Rıḍvān[1] der ki: "Gelinciksalebi aynı anlamda müsta'cile bitkisinin bir türüdür. Mağrip'te yetişen bir türü daha vardır ki ḫuṣa'ṣ-ṣa'leb/tilki taşağı olarak isimlendirilir ancak o değildir." "Būzīye" maddesinde der ki: "Mağrip'te yetişeni ondan daha küçük başka bir türdür. İkisi de yuvarlaktır ancak hafif uzunlamasına olan dişi olarak adlandırılır. Birinci tür şehveti artırır, ikincisi yani hafif uzun olup dişi olanı şehvet gücünü dindirir."

**Bervānya:** Farsça fāşerā (Şeytan şalgamı: *Bryonia aspera* Stev. ex Ledeb.) bitkisidir.

**Bāselyūn:** Dioskoridos, Hipokrat'ın[2] "Onun Kirman kimyonu (*Cuminum cyminum* L.) olduğunu" söylediğini nakleder. Yorumu çok güzeldir.

**Bekser:** Şam halkına göre o şemār (Rezene: *Foeniculum vulgare* L.) bitkisidir.

**Başalü'l-fār:** Başalü'l-'unṣul (Kumörümcek otu soğanı, ada soğanı) bitkisi, o ise iskīl (Kumzambağı) bitkisidir.

**Besfāyec:** Kayadelendir, çok ayaklıdır. (Berberī dilinde) Eştīvān bitkisidir (Benlieğrelti otu: *Polypodium vulgare* L.).

**Bezru'd-dīki'l-esved:** Cebleheng[3] (Sığır ödü/sığır otu, akgerdanlık renk otu: *Reseda alba* L.; *Datisca cannabina* L.) bitkisidir. İki çeşittir. Birincisi beyaz renkli olup siyah noktalıdır. "İkisinin de öldürücü" olduğu söylenir. Cebleheng bitkisinin üç çeşit olduğu da söylenir.

**Baḳlatü'l-enṣār:** Kerneb/kürünb (Lahana: *Brassica oleracea* L.) bitkisidir.

**Behrāmec:**[4] Yabani Yasemin çiçeğidir.

**Baḳla Ḫorasāniyye:** Horasan sebzesi[5], Ḥummeyḍ (Ekşi yonca: *Oxalis corniculata* L.) bitkisidir. Pişmiş veya çiğ olarak yenilir.

**Bünk:**[6] Rengi kırmızıya çalan sarı Sandal ağacına (*Arbutus andrachne* L.) benzeyen bir ağaçtır. Hindistan'dan getirilen, güzel kokuyu kabul etme

1 İbn Rıḍvān, Ali Ebü'l-Ḥasen Alī b. Rıḍvān b. Alī b. Ca'fer el-Mışrī (ö. 460/1068 [?]) Fātımīler döneminin ünlü hekim ve filozofudur. *Kitābü'l-Kifāye fi't-ṭıb (Kifāyetü't-ṭabīb fīmā ṣaḥḥa ledeyh mine't-tecārib)* adlı eserin yazarıdır.
2 Hipokrat (m.ö. 460 [?]-375 [?]) Tıbbın babası sayılan İlkçağ'ın en ünlü hekimi.
3 Kara horoz tohumu, Ceblāheng, ceblehenk, cebelheng ve celbehenk; Kuzu otu (*Vincetoxicum raddeanum* Alboff) bitkisidir.
4 Keçi söğüdü bitkisinin çiçeği.
5 Yabani labada (*Rumex crispus* L.).
6 Yemen ve Hint kökenli bir bitkinin kabuğu. Bazılarına göre ümmü muğaylān köküdür.

بوزيدان: قال ابن رضوان: «هو ضرب من المستعجلة، وثمة بوزيدان [19b] آخر مغربي، وهو الذي يسمى بخصى[1] الثعلب، وليس به»، وفي «البوزية»: إن المغربي نوع آخر أصغر منه، والاثنان مدوران، فيها طول خفيف يسمى الأنثى، والنوع الأول يهيج الباه، وهو[2] الثاني أعني الخفيف والأنثى يسكن شهوة الباه.

بروانيا: هو الفاشراء بالفارسية.

باسليون: نقل ذيسقوريذوس عن بقراطيس بأنه قال: «هو كمون كرماني»، وتفسيره ملوكي.

بكسر: هو الشمار عند أهل الشام.

بصل الفار: هو بصل العنصل، وهو الإسقيل.

بسفايج[3]: هو ثاقب الحجر، وهو كثير الأرجل، وهو الأشتيوان.

بزر الديك الأسود: هو جبلهنك، وهو نوعان: أحدهما الأبيض المنقط بسواد، قيل: «هما قاتلان»، وقيل: «هو ثلاثة أنواع».

بقلة الأنصار: هو الكُرنب.

بهرامج: هو الياسمين البري.

بقلة خراسانية: هو الحميض، وهي عشبة تؤكل مصلوقة ونيئة.

بنك: هو خشب يشبه الصندل الأصفر المائل إلى الحمرة، وفيه عطرية تقبل الطيب، يجلب من الهند، ويسمونه البنك المصري، وليس هو من مصر إلا أنه يطيب[4] في مصر، ويستعمل إياها[5].

---

١ في ب: لخصلى.
٢ لا بد من حذف «هو» لتستقيم العبارة.
٣ في (أ) و(ب): بسفابح، وفي (ج): بسفايح.
٤ في (أ): ينبت.
٥ كذا في (أ) و(ب).

özelliği olan ve Mısır bünkü olarak adlandırılan bir ağaçtır. Mısır'dan getirilmez, ancak orada güzel kokulu hale getirilir ve sadece orada kullanılır.

**Bād-zehr**: Panzehir, zehirlere karşı faydalı olan bütün ilaçlar için özel isimdir.

**Benatü'l-leyl**: Şerā' (Kurdeşen, ürtiker) olarak bilinen hastalıktır.

**Debīle**: Kalkandır.

## T (ت) HARFİ

**Tenbūl:**[1] Balkabağının bir türü olan nīl/nīlec (Çivit, ketem: *Indigofera timctoria* L.) bitkisidir.

**Tennūb:** Ḳaḍm-ı Kureyş olarak da bilinen köknar (*Abies* Mill.) ağacıdır.

**Temr Hindī:** Ḥumer ve ḥūm olarak bilinen Demirhindi/Hint hurması (*Tamarindus indica* L.) ağacıdır.

**Temmen:** Büyük, yağlı balık/balinadır. Tuzlanarak kaldırılır ve katık olarak yenilir.

**Tūẕerī**:[2] Tūzerīc de denilir. Ḥuneyn b. İsḥaḳ[3] der ki: "Tūẕerī, Yunancada Erysimum'dur" er-Rāzī'ye göre o adi su teresidir. *Minhācü'd-dükkān*'da söylediğine göre reşād (Tere) bitkisinin bir türüdür. Tadı onun tadıdır, beyazı, sarısı ve kırmızısı vardır. Tohumunun büyüklüğü gelincik (*Papaver* L.) tohumu kadardır ve yuvarlaktır. Ancak daha serttir. Bulunmadığı zaman alternatifi olarak kına çiçeği (*Impatiens noli-tangere* L.) tohumu kullanılır.

**Tūbālü'n-nüḥās:** Bakırın kabuğu/talaşıdır.

**Tüffāḥu'l-cinn:** Lüffāḥ, Abdüsselām otunun (*Mandragora officinalis* L.) meyvesidir.

**Tīn aḥmer**: Arabistan inciri, yaban inciridir (*Ficus sycomorus* L.).

**Tāġandest**:[4] 'Āḳırḳarḥa (Akırıkarha, yaban tarhunu: *Anacyclus latealatus* Hub.-Mor.) bitkisinin köküdür.

1 Tenbūl: Betel biberi (*Piper betle* L.).
2 Tūẕerī, tūderīc: Bahçe şebboyu (*Matthiola incarna* (L.) R.Br.).
3 Ebū Zeyd Ḥuneyn b. İsḥāḳ el-İbādī (ö. 260/873) Eski Yunan tıbbı ve felsefesinin İslām dünyasına intikalinde önemli rol oynayan mütercim ve hekim. *Kitābü'l-Mesā'il fi't-ṭıb li'l-müte'allimīn* adlı eserin yazarıdır.
4 Bāġandest olarak da bilinir.

بادزَهْر: اسم علم لجميع الأدوية النافعة عن السموم.

بنات الليل: هو مرض معروف بالشَّراء.

دبيلة: هو التُّرس.

## حرف التاء

٥ تنبول: هو النيل، وهو نوع من اليقطين.

تنوب: هو شجرة قضم قريش.

تمر هندي: يقال له: «الحمر والحوم».

تمن: هو حوت كبير سمين، يملّح ويرفع ويتأدّم به.

تُوذَرِي ـ ويقال له توذريج ـ: قال حنين: «هو أروسيميون ١٠ باليوناني»، وعند الرازي هو الخبة؛ وقال في (م): «هو من أنواع الرشاد، طعمه طعمه، منه أبيض، ومنه أصفر، ومنه أحمر، وقدر (بزرها قدر)[١] بزر الخشخاش، مدور، إلا أنه أصلب، ويستعمل بدله إذا عدم بزر الحناء.

تُوبَال النحاس: هو قشر النحاس.

١٥ تفاح[٢] الجن: هو اللفاح.

تين أحمر: هو الجُمَّيْز.

تاغندست[٣]: هو العاقر قرحا، وهو أصل الطرخون الجبلي.

---

١ سقط ما بين القوسين من (ب).
٢ في (ب): قفاه.
٣ في (ب): تاغندست.

**Tūtiyā’ maṣnū‘:** (Yapay bakır sülfat) Yunancada nemḳūlis olarak adlandırılan şeydir. Sūdyūn cins bakımından değil de tür bakımından ondan farklıdır.

**Terhelyā:** İbn Māseveyh küşūş (Bostanbozan, küsküt, gelinsaçı: *Cuscuta europaea* L.) maddesinde der ki: “Terhelyā rāziyānec (Rezene) bitkisidir.

**Türābü’l-ḳayy (ḳay’i):** Ḥarşef (Kenger, eşek dikeni: *Cynara cardunculus* L. subsp. *cardunculus*) bitkisinin zamkı/reçinesidir.

**Terencebīn Mışrī:** (Mısır kudret helvası, menn: *Lecanora esculenta* (Pall.) Eversm) Sükkerü’l- ‘uşer (Sodom elması: *Cynara cardunculus* L. subsp. *cardunculus*) sütüdür. Mürsafi[1] gibi (tadı acı) rengi beyaz ve toprak rengi olan, Sodom elması ağacı (‘Uşer) üzerinde bulunan bir reçinedir. Ağaçta bulunan süt kanallarından elde edilir ve bu sütler müshile dönüşür.

**Tüffāḥu’l-arḍ**: (Yer elması) Papatyadır.

**Türb:** Farsça olup fücl bitkisidir. (Turp: *Raphanus sativus* L.)

**Tūlūns:** Burnun iç tarafında büyüyen et, geniz eti.

## S (ث) HARFİ

**Sāfsīşā:** (Delikörek: *Thapsia garganica* L.) Berberīler ülkesi ve civarında Adrias olarak bilinir. Yunanlılar onu marathon olarak adlandırırlar.

**Sīl:** (Bataklık sazı, ayrık otu kökü, semer otu: *Schoenoplectus lacustris* subsp. (L.) Pallas *lacustris*) Arapça necm bitkisidir. Ona “secīr” (Posa, küspe) ve “secīl” de denilir. Yunanlılar onu aġrisṭus olarak adlandırırlar. Hepsi de bilinmektedir. Onun bir türü ḳālāma‘irisṭus adıyla bilinir. Bir başka türüne ise “aġrisṭus” denilir.

**Sūmü’l-ḥayye:** (Kurtluca, Yılan sarımsağı: *Teucrium scordium* subsp. L. *scordium*) Yabani sarımsaktır.

**Semera Fārisiyye:** (İran meyvesi) Ḫavḫ (Şeftali: *Persica vulgaris* Mill.)

**Selāsetün ecveduhū:** En kaliteli üç yumuşak ile beyaz biber, karabiber (*Piper nigrum* L.) ve dār-u fülfül (Fülfül ağacının, uzun biberin (*Piper longifolium* Ruiz & Pav.) ilk meyvesi) kastedilir.

**Semeratü’ṭ-Ṭarfā:** Ilgın ağacı meyvesidir (*Tamarix smyrnensis* Bunge)

1 Mürr-i ṣāfī, mürsafi, mürr ağacı denilen bir dizi küçük ve dikenli ağaç türünden elde edilen berrak, saf ve acı reçinedir.

توتياء مصنوع: هو المسمى باليونانية نمقولس، وسوديون مغاير له في النوع لا في الجنس.

ترهليا: قال ابن ماسويه في باب الكشوث: «ترهليا هو الرازيانج».

تراب القي: هو صمغ الحرشف.

ترنجبين مصري: هو سكر العشر، وهو شيء أبيض وأغبر كالمرة، يقع على العشر، فيكتسب[1] من اليتوعة[2] التي فيه، وبها صار مسهلاً.

تفاح الأرض: هو البابونج.

ترب: فارسي، وهو الفُجْل.

تولونس: هو لحم تنبت في الأنف من باطنه.

## حرف الثاء

ثافسيثا: معروف بالبربر وما والاها بأدرياس، واليونانيون يسمونه ماراثون.

ثيل: هو النجم بالعربية، ويقال له: «الثجير والثجيل»، واليونانيون يسمونه أغرسطس[3]، والكل معروف، ومنه صنف يسمونه قالامعرسطس[4]، ومنه صنف آخر يقال له: «أغرسطس».

ثوم الحية: وهو الثوم البري.

ثمرة فارسية: هو الخوخ.

ثلاثة أجوده: يراد بها الفلفل الأبيض، والأسود، والدار فلفل.

ثمرة الطرفاء: هو الكَزْمازَك والكزمازج.

---

١ في (أ) و(ب): فيكسب.
٢ في جميع النسخ: (اليتوعية)، والصواب ما أثبتناه.
٣ في (ب): أغرهطس.
٤ في (ب): قالامعرسطن.

## C (ج) HARFİ

**Circīr:** Baḳla-i Ā'işe'dir. (Tere, roka: *Eruca vesicaria* (L.) Cav.) Yunanlılarca ürīmen olarak bilinir. Bahçede yetişeni ve yabanisi vardır. el-Ġāfiḳī der ki: "Yabani olanı eyhüḳān (Yabani tere) ve ḫarşān olarak bilinir. İki hardal türü tere/rokanın birer çeşididir."

**Cāvers:** Arapçalaşmış bir kelimedir. Farsça kāvers, Arapça duḫn (Darı: *Panicum miliaceum* L.) denilen şeydir. "Cāvers darının bir çeşididir, bizzat kendisi değildir" diyen hatalıdır.

**Cündebīdester:** (Cünd-i bādester: kunduz testisi) Semūr (Samur/kunduz) olarak bilinen hayvanın hayası/testisidir. "Türklerin ḳundüs (Kunduz) adını verdikleri bir deniz hayvanının testisi" olduğu da söylenir.

**Cevz-i bevvā:** Küçük Hindistan cevizi, muskattır (*Myristica fragrans* Houtt.).

**Cevzü'l-ütrucc:** Cevzü'l-ḳay'i olarak bilinen kargabüken'dir.

**Cevz-i māṣil:** Cevz-i mürḳıd denilen Tatula, şeytan elması (*Datura metel* L.) bitkisinin kozağıdır. İbn Cülcül der ki: "Sūrincān (Acı çiğdemi) bitkisinin bir türü olup öldürücüdür.

**Cirriyy:** (Yayın balığı: *Silurus glanis*) Dioskoridos'a göre yayın balığıdır. Mısır halkı onu cirriyyü'l-levz olarak adlandırır. Mısır'da Nil nehrinde bulunan büyük bir balıktır.

**Cezer berrī:** (Yabani havuç: *Daucus carota* L.) Dioskoridos der ki: "O Asṭānālīnūs agryus bitkisidir"

**Ca'de cebeliyye:** (Acı yavşan, yabani yavşan) Yūṣrun olarak adlandırılan şeydir.

**Cevzü's-Sūdān:** Farsçada ḫūlencān (Havlıcan: *Alpinia galanga* (L.) Willd.) bitkisidir.

**Cevzü'z-zenc:** (Hindistan cevizi: *Cocos nucifera* L.) Onun cevzü'ş-şerk (kavure, siyah hamame: *Aframomum melegueta K.Schum.*) olduğu söylenir. *Teẕkiretü'l-kehhālīn* adlı kitapta onun nārcīl (Hindistan cevizi ağacı) olduğu söylenir.

## حرف الجيم

جرجير: هي بقلة عائشة، وأوريمن عند اليونانيين، وهو بستاني وبري. قال الغافقي: «بَريُّه هو الإيهقان [20a] والخرشان، والخردلان صنف من الإيهقان».

جاورس: معرب، فارسيه كاوَرْس، وعربيه دُخْن، وغلط من قال: «الجاورس صنف من الدخن، وليس هو نفسه».

جُنْدَبيدسْتَر: هو خصية حيوان يعرف بالسمُّور، وقيل: «هو خصية حيوان بحري، يسمونه الترك قُنْدُس».

جوز بوّا: هو جوز الطيب.

جوز الأترج: هو جوز القيء.

جوز ماثل: هو جوز مُرْقِد، وقال ابن جلجل[1]: «إنه نوع من السُّورنجان قتّال».

جرّي: هو السلور عند ذيسقوريذوس، وأهل مصر يسمونه جري اللوز، وهو حوت يكون بنيل مصر.

جَزَر بري: قال ذيسقوريذوس: «هو أسطانالينوس أغريرس»[2].

جَعدة جَبَلية: هو المسمى يوثرن.

جوز السودان: بالفارسية هو الخولنجان.

جوز الزنج: قيل: «هو جوز الشرك»، وفي «تذكرة الكحّالين»: هو النارجيل.

---

١ تصحفت في (أ): جلحمل.
٢ في (ب): أغريوس.

**Cūr-ı cendūm:** Türābü'l-'asel (Gernik, kızılca buğday: *Triticum dicoccon* (Schrank) Schübl.) bitkisidir. Nohut gibi bir tane olup kayalar arasında ortaya çıkar. Ona "türbetü'l-'asel" de denilir, güvercin dışkısı olarak adlandırılır.

**Cülcülān:** Susam (*Sesamum indicum* L.)'dır. "Onun küzbera (Kişniş: *Coriandrum sativum* L.)'nın adı olduğu" da söylenir.

**Cüftü'l-bellūṭ:** Meşe ağacının dış kabuğu ile içindeki özü arasında olan kırmızı kabuktur.

**Cüllenār:** (Nar: *Punica granatum* L.) çiçeğidir. Erkek nar ağacının çiçeğidir. Onun "yabani nar ağacının çiçeği" olduğu da söylenir.

**Cüll:** Arapçalaşmış bir kelimedir. Farsçası "gül" olup "kırmızı gül"dür.

**Cādī:** Onun safran (*Crocus sativus* L.) olduğu söylenir.

**Cumhūrī:** Kaynatıldıktan sonra geride üçte biri kalan üzüm şırasıdır.

**Cülencebīn:** Bal ile terbiye edilmiş güldür. (Gül reçeli)

**Cillevz̲:** Hint fındığı/rete'dir.

**Cümmeyz:** (Arabistan inciri, yaban inciri) Arapçadır. Yunancada "sīḳuvāmūzī" olup "ahmak incir" anlamındadır.

**Cenţiyānā:** Bir kısmı Rum topraklarında bulunur ki ona Farsçada "kūşād" adı verilir. Rumcada "sīsleḳān" ve Endülüs'te yabancı bir kelime olarak "bişilşeke" adı verilir.

**Cisād:** Bazılarına göre safrandır.

**Ceşmek:** Ca'detü'l-ḳınā (Coda, koyun yavşanı) bitkisidir. Şam ve civarında Küzberetü'l-bi'r (Baldırıkara, kımılcede) adıyla bilinen bitkidir.

**Cüft āferīd:** "Çift yaratılmış" ve "ilaç" demektir. Bugün Şam ve Doğu'da herkes tarafından ḫuṣa's̲-s̲a'leb (Orkide, guguk salebi: *Platanthera bifolia* (L.) Rich.) olarak bilinir. Tabipler onu ḫuṣa's̲-s̲a'leb yerine kullanırlar, ancak gerçekte o ḫuṣa's̲-s̲a'leb değildir. el-Mālekī'nin söylediği böyledir.

**Celhem:** Siyah 'avsec **(**Sincan dikeni, Musa ağacı: *Lycium shawii* Roem. & Schult.) bitkisidir.

**Celencūye:** Sa'īru'l-feres (At ateşi), o ise Fūtenec berrī (Yabani nane: *Mentha* L.) bitkisidir. Yunancada 'uleycen olarak adlandırılır. O ise "ısıtıcı" olarak bilinen şeydir.

جور جندم: هو تراب العسل، وهو حب كالـحِمّص يطلع بين الصخور، يقال له: «تربة العسل»، ويسمى خرء الحمام.

جلجلان: هو السِّمْسم، وقيل: «هو اسم الكُزْبَرة».

جفت البَلوط: هو القشر الأحمر الذي يكون بين القشر البراني والقلب من البلوط.

جُلَّنار: هو زهر الرمان الذكر، وقيل: «هو زهر الرمان البري».

جُلّ: معرب، فارسيُّه كل، وهو الورد الأحمر.

جادي: قيل: «هو الزعفران».

جمهوري: هو عصير العنب إذا طبخ وبقي الثلث.

جُلنجبين: هو الورد الـمُربّى.

جلّوذ: هو البندق.

جُمَّيْز: عربي، يونانيه سيقواموزي، معناه التين الأحمق.

جنطيانا: منه رومي، وهو المسمى بالفارسية كوساد[1] وبالرومية سيسلقان، وبعجمية أندلس بشلشكة.

جسَاد: هو الزعفران عند البعض.

جشمك: هو اسم جعدة القنا، وهو كزبرة البئر بدمشق وما والاها.

جفت آفريد: معناه المخلوق زوجًا والدواء، معروف اليوم بالشام والمشرق عند العامة والخاصة، بخصي الثعلب، وإياه يستعمله الأطباء مكان خصي الثعلب، لكن بالحقيقة ليس هو بخصي الثعلب. كذا قاله المالقي.

جلهم: هو العوسج الأسود.

جلنجويه: هو سعير الفرس، وهو الفوتنج البري، ويسمى باليونانية عليجن، وهو المعروف بالغلايا.

---

١ كذا في جميع النسخ، وهو تصحيف، إذ أصلها في الفارسية: كوشاد.

**Cülmāṣā:** Yenilebilir salatalıktır.

**Cem-siferem:** Bir görüşe göre reyḥān-ı Süleymānī (Fesleğen: *Ocimum filamentosum* Forssk.) bitkisidir.

**Cümmār:** Hurma ağacının tepesinde bulunan hurma göbeği, hurma ağacının beynidir.

**Cünbüẓü'r-rummān:** "*el-Meyāmir*" adlı kitaba göre bahçe narının çiçeğidir. İlkbaharın sonunda ortaya çıkan nar boğumu/çiçeğidir.

**Cüncür:** (Zencefil: *Zingiber officinale* Roscoe) İki cīm harfinin ḍammesiyle, Tunus şehrinde ve Afrika dolaylarında "'uṣaratü'r-rā'ī" denilen şeyin ismidir.

**Centūriyye:** Endülüs'te yabancı bir kelime olarak kullanılır. Ḳanṭuriyūn daḳīḳ (Küçük kantaron: *Centaurium erythraea* subsp. Rafn. *erythraea*) bitkisidir. Bu ilacı tanımladığı ve etkisini ortaya koyduğu için Filozof Centaur'a nispet edilir.

**Cinār:** (Çınar ağacı: *Platanus orientalis* L.) Ṣār ağacıdır, o ise dülb (Çınar ağacı) ağacıdır.

**Cenāḥ:** Rāsen otudur (Andız otu: *Inula helenium* subsp. *pseodhelenium* Grierson).

**Cenāḥu'l-beyn:** Ḥarşef bitkisidir (Yabani Enginar, kenger, eşek dikeni).

**Cevz Ermānyūs:** Muḥlişa otudur. (Nevruz otu, yabani keten, aslan ağzı: *Linaria vulgaris* Mill.)

**Cevz Hindī:** Kākünec tohumudur. (Güveyfeneri: *Physalis alkekengi* L.)

**Cevz erḳam:** İkṣār bitkisidir (Toprak kestanesi, yer kestanesi: *Eryngium campestre* var. *virens* Link).

**Cilvār:** Büyük Fıstık çamıdır (*Pinus pinea* L.).

**Cümcüm:** Behmen ebyaḍ'a (Beyaz zerdali dikeni kökü: *Centaurea behen* L.) benzeyen bir şeydir; ancak ondan daha hafiftir ve daha çabuk güvelenir.

**Cedvār:** Entüle (Cedvar: *Curcuma zedoaria* (Christm.) Roscoe) bitkisidir.

جلماثا: هو الخيار المأكول.

جمسفرم: معناه ريحان سليماني، على قول.

جمّار: هو لب النخلة التي يكون في قمتها، وهو قلب النخلة، بالضم والفتح.

جنبذ الرمان: هو زهر الرمان البستاني في كتاب «الميامر»، وهو عقد الرمان، ويطلع في آخر الربيع.

جنجر: بضم الجيمين اسم لعصارة الراعي بمدينة تونس وأعمال إفريقية.

جنتورية: عجمية الأندلس، وهو قنطوريون دقيق، وهو منسوب إلى جنتورس الحكيم، لأنه عرف هذا الدواء وأبرز أمرها.

جنار: وهو الصار، وهو شجرة الدلب.

جناح: هو الراسن.

جناح البين: هو الحرشف.

جوز أرمانيوس[1]: هي المخلصة.

جوز هندي: هو [20b] حب الكاكنج.

جوز أرقم: هو أكثار.

جلوار: هو الصنوبر الكبار.

جمجم: هو شيء يشبه البهمن الأبيض، إلا أنه أخفّ منه، وأسرع منه إليه السوس.

جدوار: هو الأنتلة.

١ في (أ) و(ب): أرماينوس.

## Ḥ (ح) HARFİ

**Ḥānisā:** Endülüs halkı tarafından ṣaḳḳatü'l-ḥamīr (eşek anırması) olarak bilinir. Yunanlılar ona s̱ūmuş adının verirler. Yabani kekiğin (Acı kekik: *Thymus capitata* (L.) Cav.) bir türüdür.

**Ḥāfiru'l-mühr:** (Tay toynağı) Sürincān (Acı çiğdemi) bitkisidir.

**Ḥācc:** Mısır ve Şam diyarlarında deve dikeni (*Alhagi maurorum* Medik) olarak bilinen bitkidir. Horasanda terencebīn (Kudret helvası) bu ağacın üzerinde olur.

**Ḥālūm:** Şinicbār (Tarla taşkeseni: *Buglossoides arvensis* subsp. *sibthorpiana* (Griseb.) R.Fern.) bitkisidir. Aynı zamanda Mısırlıların ḥālūm dedikleri bir peynir çeşididir.

**Ḥāliḳu'ş-şa'r**: Fāşerā (Şeytan şalgamı) bitkisidir.

**Ḥārūd:** Testislerinde cünd-i bīdester (Haya) olan hayvan**,** kunduz.

**Ḥabbu'n-nīl:** Ḳırṭım-ı Hindī (İndigo ağacı: *Indigofera tinctoria* L.) ağacıdır.

**Ḥabbü'l-ḳult:** (Merdümek) Irak halkına göre māş-ı Hindī (*Lithospermum officinale* L.) ağacının meyvesidir.

**Ḥabbü'l-külā:** Yunancada anāġūrus (Domuz dikeni/katır kuyruğu: *Anagyris foetida* L.) bitkisinin meyvesidir.

**Ḥabaḳ:** Ummān halkına göre diflā (Zakkum, ağu otu: *Nerium oleander* L.) bitkisidir.

**Ḥabāḳī:** Irak halkına göre ḥandeḳūḳā (Eşek yoncası, kara yonca: *Meliotus officinalis* L.) bitkisidir.

**Habbü'l-lehv:** Endülüs halkına göre kākünec (Güveyfeneri: *Physalis alkekengi* L.) bitkisidir.

**Ḥabbetü'l-ḫaḍrā':** Buṭm (Terebentin/ sakız ağacı) ağacının yaş meyvesidir.

**Ḥabbe ḥilve:** Endülüs halkına göre enīsūn (Anason) bitkisinin tohumudur.

**Ḥabbetü's-sevdā':** Halkın geneli tarafından şūnīz bitkisine (Çörek otu: *Nigella sativa* L.), Hicaz halkı tarafından teşmīzec ve beşme olarak bilinen göz taşına verilen isimdir.

## حرف الحاء

حانسا: معروف عند عامة أندلس بصقة الحمير، واليونانيون يسمونه ثومش، وهو جنس من الصعتر البري.

حافر المهر: هو السورنجان.

حاج: هو شجرة العاقول معروف بالديار المصرية والشامية، وعليه يقع ترنجبين بخراسان.

حالوم: هو الشنجبار، وأيضًا ضرب من الجبن يسمونه أهل مصر جبن حالوم.

حالق[1] الشعر: هو الفاشراء.

حارود: حيوان يكون جندبيدستر خصاه.

حب النيل: هو القرطم الهندي.

حب القلت: هو ماش هندي عند أهل العراق.

حب الكلى: هو ثمرة أناغورس باليونانية.

حبق: هو الدفلى عند أهل عُمَان.

حباقي: هو حندقوقى[2] عند أهل عراق.

حب اللّهو: هو الكاكنج عند عامة أندلس.

حبة الخضرا: هو ثمرة البطم.

حبة حلوة: هو الأنيسون عند أهل أندلس.

حبة السوداء: يقال على الشونيز عند العامة، وعلى الدواء المعروف تشميزج، والبشمة عند أهل الحجاز.

---

١ في (أ) و(ب): حالف.
٢ في (ج): حندقوقي.

**Ḥabbetü'r-reşād:** Ḥurf (Kerdeme, tere otu: *Lepidium sativum* L. subsp. *sativum*) tohumu veya su teresi tohumudur.

**Ḥabbu'l-mülūk:** Māhudāne veya māhundāne (*Croon tiglium* L.) bitkisidir. Mağrip halkı bu ismi Ba'albek kirazı (Ḳarāṣıyā) için kullanırken, kimileri de büyük şanevber (Fıstık çamı) tohumu için bu ismi kullanırlar.

**Habbü'l-ḳafẕ:** Bencengüşt (Beşparmak otu) bitkisinin meyvesidir.

**Ḥabbü'l-'arūs:** Kebābe (Nilüfer) bitkisidir.

**Ḥabbü's-sefād:** Dioskoridos der ki: "O şaraptır". Son derece doğru bir sözdür.

**Ḥabbü'l-ḳanā:** Tilki üzümünün çekirdeğidir.

**Ḥablü'l-mesākīn:** Yunancada ḳīsūs (Pamuk otu: *Gossypium herbaceum* L.) denilen geniş yapraklı sarmaşıktır (*Convolvulus galaticus* Rost. ex Choisy).

**Ḥabaḳ 'Arabiyye:** Nehir fūtenec'idir (Bahçe nanesi: *Mentha* x *piperita* L.). Mısır diyarında "timsah nanesi"dir. Şam halkı ise onu "su nanesi" olarak adlandırır.

**Ḥabeḳu'l-ḳanā:** Mercanköşk'tür (*Origanum majorana* L.)

**Ḥabeḳu'l-fīl:** Onun mercanköşk olduğu söylenir.

**Ḥabeḳu'r-rā'ī:** Birincāsef, belincāsef (Yavşan ayvadana) bitkisidir. Arapçası şüveylā'dır.

**Ḥabeḳu'n-nabaṭī:** Geniş yapraklı bahçe fesleğendir. (*Occimum basilicum* L.)

**Ḥabeḳu'l-baḳar:** Papatyadır.

**Ḥabeḳu'l-ḳaranful:** Ferencmüşk, berencmüşk (Karanfil fesleğeni: *Ocimum gratissimum* L.) bitkisidir.

**Ḥabeḳu'l-birincān:** Bādruncübūye (Oğul otu, kovan otu) olarak bilinen fesleğendir.

**Ḥabeḳ sa'terī. Ḥabeḳ Kirmānī:** (Yabani İran kekiği: *Zataria multiflora* Boiss.) Şāsferm olarak bilinen bitkidir.

**Ḥabeḳu'ş-şüyūḫ:** Mürr ağacı (*Commiphora myrrha* (Nees) Engl.) bitkisidir, o da me'mūn bitkisidir. Bu isimle adlandırılmıştır; çünkü kuruluğu ve kurutuculugu ile koltuk altı kokusunu keser.

**Ḥabeḳu'l-mā':** (Su nanesi: *Mentha aquatica* L.) Yunanca ve Süryanicede "nane"dir.

حبة الرشاد: هو الحرف.

حب الملوك: هو ماهودانه، وأهل المغرب يوقعون هذا الاسم على قراصيا بعلبك، والبعض يوقعونه على حب الصنوبر الكبار.

حب القفذ: وهو ثمرة بنجنكشت.

حب العروس: هو الكبابة.

حب السفاد: قال ذيسقوريذوس: «هو الشراب»، وهو الحق لا غير.

حب القنا: هو حب عنب الثعلب.

حبل المساكين: هو البلاب العريض الورق المسمى باليونانية قوس.

حبق عربية: هو الفوتنج النهري، وهو حبق التمساح بالديار المصرية، وأهل الشام يسمونه نعنع الماء.

حبق القنا: هو المرزنجوش.

حبق الفيل: قيل: إنه المرزنجوش.

حبق الراعي: هو البرنجاسف والبلنجاسف، وعربيه الشويلاء.

حبق النبطي: هو ريحان الحماحم.

حبق البقر: هو البابونج.

حبق القرنفل: هو الفرنجمشك والبرنجمشك.

حبق البرنجان: هو الريحان المعروف بالبادرنجبويه.

حبق سعتري وحبق كرماني: هو الشاسفرم.

حبق الشيوخ[1]: هو المرور وهو المأمون، وإنما سمي به لأنه يقطع الصنّان ببوسته وتجفيفه.

حبق الماء: وهو النعنع باليونانية والسريانية.

---

١ في (أ) و(ب): السبوخ، في (ج): السبوح.

**Ḥabaḳ büstānī:** Nanedir.

**Ḥabeḳu't-timsāh:** Fütenec'dir (Bahçe nanesi). O ise yabani nanedir.

**Ḥabeḳu'l-baḳar:** Bābūnec (Papatya) bitkisidir.

**Ḥaceru'd-dem:** Ṭūr taşı, şeẕene ve şaẕenec olarak bilinen kan taşıdır: *heliotrop.*

**Ḥaceru'ş-şeyāṭīn:** (Şeytan taşı) Elmastır.

**Ḥaceru'l-cebel:** Saf metalik karasakızdır. Küçük bir kavun büyüklüğünde, Ebucehil karpuzunun büyüğü küçüklüğünde yuvarlak büyük bir taştır. Kırıldığında içerisinde siyah, koyu kıvamlı bir şey bulunur ki bu mūmiyā/karasakızdır. Denildiğine göre "taşın kendisi de içerisindeki şey gibi faydalıdır."

**Ḥaceru Ermenī:** Madeninde olgunlaşmamış lacivert taşıdır.

**Ḥaceru Yehūdī:** (Yahudi taşı: *Lapis judaicus)* Değirmen taşıdır, işgal zamanında Yahudi şehirlerinde bulunduğu için bu adla adlandırılmıştır.

**Ḥaceru zeberced:** Zebercet taşı: *peridot*, yeşil renkli, bakır madenlerinde bulunan, mermerimsi bir taştır. Zümrüt: *Emerald* olduğu söylenmişse de o değildir.

**Ḥaceru Ḥabeşī:** Habeş taşı (*Lapis thyites*): Bir zebercet türüdür. Yesb (Yeşim: *jadeit-nefrit*, yeşb, akik) taşına benzer bir taştır.

**Ḥaceru hayye:** (Yılan taşı, *Lapis serpantin*) Çeşitleri olan bir taştır. "bāsīfīs" yani zebercet denilen taş bunun bir türüdür.

**Ḥaceru'l-baḳar:** Mısır topraklarında buna "ḫurze" (Boncuk) denilir. Mağrip halkı ise onu "vers" (Yemen safranı): olarak adlandırır. Gerçekte o "vers" değildir, sığırların safra kesesinde bulunan bir taştır.

**Ḥaceru būrīṭīs:** Marḳaşīs̱ā (Markazit) taşıdır.

**Ḥaceru'l-isfenc:** Sünger arasında bulunan küçük taşlardır.

**Ḥacer ḥadīdī:** Ḫamāhān (Demir sandalı taşı)'dır.

**Ḥaceru'n-nār:** (Ateş taşı) Ḥaceru'z-zinā' (Zina taşı) ve ḥaceru'l-eṣamm (Sağır taşı) da denilir. Çeşitleri vardır.

**Ḥaceru'l-meṯāne:** (*Lapis vesicae*) İnsan idrar torbasında oluşan taştır.

حبق بستاني: هو النعنع.

حبق التمساح: هو الفوتنج، وهو النعنع البري.

حبق البقر: هو البابونج.

حجر الدم: هو حجر الطور وهو الشاذنه والشاذنج.

حجر الشياطين: هو الماس.

حجر الجبل: هو المومياء المعدني الخالص، وهو حجر مدور كبير قدر صغار البطيخ، وصغير قدر كبار الحنظل، يكسر فيوجد داخله شيء أسود، وغليظ القوام، وهو المومياء، وقيل: «إن منفعة الحجر أيضًا ينفع منفعة الذي داخله».

حجر أرمني: هو لازورد غير مستكمل في المعدن.

حجر يهود: هو الحجر المشط، وإنما سمي بهذا الاسم، لأنه [21a] وجد في بلاد اليهود وقت الدولة.

حجر زبرجد: وهو حجر أخضر يوجد في معادن النحاس، فيه رخامية، وقيل: «إنه الزمرد»، وليس به.

حجر حبشي: هو صنف من الزبرجد، وهو شبيه باليسب.

حجر حية: هو أصناف: منها صنف يقال له: «باسيفيس» أي: الزبرجد.

حجر البقر: يقال له: «بالديار المصرية خرزة»، وأهل المغرب يسمونها بالورس، وليس هو بورس في الحقيقة، وهو حجر يوجد في مرارة البقر.

حجر بوريطس: وهو حجر مرقشيثا.

حجر الإسفنج: هو الأحجار الصغار الموجودة بين الإسفنج.

حجر حديدي: هو الخماهان[1].

حجر النار: وهو حجر الزناء، وهو حجر الأصم، وهو أنواع.

حجر المثانة: وهو حجر متولد في مثانة الإنسان.

---

١ في (أ) و(ب): الخمامات، وفي (ج): خماخان، والصواب ما أثبتناه.

**Ḥaceru'l-ḥamām:** Ḥamam kazanlarında oluşan taştır.

**Ḥaceru'l-hūt:** Balinanın kafasında bulunan ve beyninin yerine geçen, beyaz ve sert taştır.

**Ḥacer şeḳḳāf:** Ayak taşı/: *pomza,* sünger taşının adıdır.

**Ḥicāra meşviyye:** "Kils" ve "cīr" de denilen sönmemiş kireçtir.

**Ḥacer buḥayra:** Siyah, gayet ince taştır. Ateş üzerine konulursa hafif bir alev çıkartır. Ġūr[1] bölgesinde, gölün etrafını doğu yönünden kuşatan Yahudi ziftinin olduğu tepelerde bulunur.

**Ḥacer esyūs:** Baruttur. Mısır halkı onu Çin karı olarak adlandırırlar.

**Ḥaceru'ṭ-Ṭartīs:** Mermer taşıdır.

**Ḥaceru'n-nesr, ḥaceru'l-'ūḳāb, ḥaceru'l-büht:** Ekitmekit (Kerkes taşı: *Lapis aetites*) taşıdır. Mısır halkı onu ḥaceru'l-māsik olarak bilirler ve kartal ve akbabaların yuvalarında bulunduğu için ona ḥaceru'n-nesr (Kartal/akbaba taşı) adının verirler. Kimileri de doğumu kolaylaştırdığı için ona "kolaylık taşı" adını verir.

**Ḥacer şecerī:** Mercan/mercan köküdür.

**Ḥadc:** Rengi sarıya dönmeden önce büyük Ebu Cehil karpuzudur.

**Ḥarmele:** (Üzerlik otu, yüzerlik) Ebū Ḥanīfe der ki" O ḫarḳ (kust) otudur."

**Ḥurf büstānī:** Kengerzed (Kenger, eşek dikeni) reçinesidir.

**Ḥurf:** Arapça ḳıssā'dır (Kavun: *Cucumis melo* L.). Süryanicede maḳlī-siyā denilir.

**Ḥurfu's-süṭūḥ:** Yunancada "yeşim", Endülüs halkı nezdinde "eş-berūn" olarak adlandırılır. Doktorlar ise onu Babil kavunu olarak adlandırırlar. Onun İran hardalı olarak adlandırılan bir türü vardır ki bugün Şam'da ḫarbaḳ (Çöpleme), Mısır ve İskenderiye'de ḫarnūn olarak isimlendirilmekte olup ḥaşīşetü's-sulṭān (Sultan otu) bitkisidir.

---

1 **Ġūr bölgesi**: Ürdün'ün doğusu ile Filistin arasında yer alan Lut Gölü/Ölu Deniz'i de içine alan bölgedir.

حجر الحمام: هو الحجر المتولد في قدور الحمام.

حجر الحوت: هو حجر توجد في رأس الحوت يقوم مقام دماغه، وهو حجر أبيض صلب.

حجر شقاف: اسم لحجر القيشور.

حجارة مشوية: هو الجير الغير المطفئ، وهو الكلس.

حجر بحيرة: هي حجارة دقاق سود، إن وضعت على النار تولد منها لهيب يسير، يوجد في بلاد الغور، وذلك التلاء المحيط بالبحيرة من شرقيها حيث يكون قفر اليهود.

حجر أسيوس: هو البارود، وأهل مصر يسمونه بثلج الصين.

حجر الطرطيس: هو الحجر المرمر.

حجر النسر وحجر العقاب وحجر البهت: هو حجر اكتمكت، وأهل مصر يعرفونه بحجر الماسك، ويسمونه بحجر النسر، لأنه يوجد كثيرًا في أوكار النسور والعقبان، ومنهم من يقول له: «إنه هو اليُسر»، لأنه يسهل الولادة.

حجر شجري: هو البسد.

حدج: هو بطيخ الحنظل إذا ضخم قبل أن يصفر.

حرملة: قال أبو حنيفة: «هو الحرق».

حرف بوستاني: هو الكنكرزد.

حرف: هو القثاء بالعربية، ومقليسيا بالسريانية.

حرف السطوح: هو يسمى باليونانية والأشبرون عند عامة الأندلس، ويسميه الأطباء حرفًا بابليًا، ومنه صنف يسمونه خردلاً فارسيًا، وهو المعروف اليوم في الشام بالخربق، وأهل مصر والإسكندرية يعرفونه بالخرنون، وبحشيشة السلطان.

**Ḥarmel:** (Üzerlik otu, yüzerlik, isfend) İki çeşittir. Birincisi beyaz tohumlu olup, Arapların ḥarmel, İranlıların isfend adını verdikleri bitkidir. İkincisi kırmızı tohumlu olup ḥarmel ʻāmirī olarak bilinir. Yunanlılar ona sāsā derler.

**Ḥarşef:** Bir türü bahçe bitkisidir ki kengerzed (Yabani enginar reçinesi)'dir. Endülüs'te yabancı bir isim olarak ḳınāriyye (*Cynara cardunculus* L. subsp. *cardunculus*) bitkisidir. Bir türü yabanidir, Fas Berberileri ona aḳrān adını verirler. Yabani başka bir türü daha vardır ki Yunanlılar ona sḳulmus (*Scolymus* sp.) adının verirler. Bu Endülüs halkınca laṣīf (Leṣaf, lāṣaf: Tırmık otu: *Capparis aegyptia* Lam.*)* olarak bilinen şeydir.

**Ḥırdūn:** (Kaya keleri: *Agama* sp.) Yılan gibi, dört ayaklı, halk tarafından bukalemun olarak bilinen hayvandır.

**Ḥırbā:** (Bukalemun: *Chamaeleo chamaeleon*) Kaya keleri gibi bir hayvandır, ancak bakan birisi kaya kelerini çok renkli olarak görürken, ḥırbā solgun bir renkte görülür. Yunancada ḫamālāvun denilen hayvan ḥırbā'dır.

**Ḥazāzu'ṣ-ṣaḫr:** Mısır halkı tarafından ḥınnāu Kureyş (Kaya yosunu, ciğer otu, bir tür liken: *Parmelia perlata* (Huds.) Ach.) olarak bilinen likendir.

**Ḥasek:** (Delikörek otu) Endülüs halkı ve Araplar tarafından ḥimmaṣu'l-esved (Siyah nohut: *Cicer arietinum* L.) ve ḥımmaṣü'l-emīr olarak adlandırılır. Süryanicede cismī'dir.

**Ḥummeyḍu'l-esed:** Ḥasek (Delikörek otu) denilen şeydir. Ḥummeḍu'l-ḫayl olarak da bilinir.

**Ḥaşīşetü'l-esed:** Ca'fīl (Hālūk, canavar otu: *Orobanche* L.) bitkisidir. Yunancada erūnefḫī'dir.

**Ḥaşīşetü'ṭ-ṭıḥāl, Ḥaşīşe dūdiyye:** (Karkaz ayağı, geyikdili bitkisi: *Colopendrium vulgare* L.) Ona Skolofendrion denilir. Aḳrabān (Koyundücüğü, Çubuklu tartıl otu: *Scorpiurus subvillosus* L. var. *subvillosus*) ve keffü'n-nesr (Kartal pençesi: *Poncirus trifoliata* (L.) Raf.) olarak bilinen bitkiye de bu ad verilir. Yunancada ṭūfūrs denilen bitki ve Yunancada enyūsṭus denilen ilaçtır.

**Ḥaşīşetü ef'ā:** (Engerek otu) Yunancada Aparine ve Arapçada beleskā (çobansüzgeci, yapışkan, kaz otu: *Galium aparine* L.) olarak adlandırılan bitkidir.

حرمل: هو صنفان: أحدهما أبيض البزر، وهو الذي يسمونه العرب حرملاً، وأهل الفارس اسفند؛ وثانيهما أحمر البزر، وهو الحرمل العامري المعروف، ويسمونه اليونانيون ساسا.

حرشف: منه بستاني وهو الكنكرزد، وبعجمية أندلس قنارية، ومنه بري، وهو المسمى بالبربر الأقصى أقران، ومنه بري آخر يسمونه اليونانيون سقولمس، وهو معروف عند أهل أندلس باللصيف بكسر الصاد.

حردون: حيوان كالحية مع أربعة قوائم معروف عند العامة ببوقلمون.

حربا: حيوان كالحردون، إلا أن حردون[1] يراه الناظر بألوان كثيرة، والحرباء[2] ليس يرى إلا بلون المتخلق، ويقال باليونانية: «خامًالاون»، وهي الحرباء.

حزاز[3] الصخر[4]: [21b] هو حناء القريش عند عامة مصر.

حسك: عامة الأندلس والعرب يسمونه حمص الأسود وحمص الأمير، بالسريانية جسمي.

حميض الأسد: هو الحسك، ويعرف بحميض الخيل.

حشيشة الأسد: هو الجُعفيل[5]، وباليونانية أوروبنخي[6].

حشيشة الطحال وحشيشة دودية: يقال على إسقلوقندريون، ويعرف بالعقربان وبكف النسر، ويقال على النبت المسمى باليونانية طوفورس، وعلى الدواء المسمى باليونانية أنيوسطس.

حشيشة أفعى: هو المسمى باليونانية أفاريني، وبالعربية البلسكي.

---

١ كذا في (أ)
٢ كذا في (أ).
٣ في (أ) و(ب): حزار.
٤ في (ب): الصخرة.
٥ في (أ): الجعنيل.
٦ في (أ) و(ب): (أوزنفخي)، في (ج): (أورنفخي)، والصواب ما أثبتناه.

**Ḥaşīşetü'l-beraş:** Berbericede aṭrīlāl (Sakal otu, kurbağa otu: *Stachys recta* L. subsp. *subcrenata* (Vis.) Briq.) ve Yunancada ṭīlāfiyūn (*Telephion*) olarak adlandırılan bitkidir.

**Ḥaşīşetü's-sü'āl:** (Kabalak: *Tussilago farfara* L.) Yunancada Fenceyūn bitkisidir.

**Ḥuḍaḍ:** (Teke dikeni, fīl-zehrec usaresi, kurt üzümü: *Lycium barbarum* L.) Yunancada lūḳiyūn bitkisidir.

**Ḥıltīt:** Encüẕān/encüdān (Baldırgan: *Ferula asafoetida* L.) bitkisinin zamkıdır. Bazı insanlar bu bitkinin gövdesini selīḳūn, kökünü mā'u 'uṭāris (Utaris suyu), yaprağını musḳasṭus (muscastus) olarak adlandırırlar, ancak hepsinin en etkilisi zamkı/sütüdür.

**Ḥalbūb:** Ḫarbaḳ otudur (Boynuz otu, çöpleme). Ayrıca ḫuṣa'l-Hürmüs (Sultan otu, yer fesleğeni: *Mercurialis annua* L.), 'aṣa'l-hirmis olarak da adlandırılır. Yunancada Lithorustus bitkisidir. Kimilerine göre Yersāniyūn, kimilerine göre de Erbūlūṭānūn olarak bilinir.

**Ḥamāḥim:** Şam'da ḥabāḳ nabaṭī olarak bilinen bahçe yaprağıdır.

**Ḥalem:** Kene: *Ixodida*/tahtakurusudur: *Cimex lectularius*.

**Ḥalūsiyā:** Keṯīrā' bitkisinin zamkıdır (Kitre zamkı, geven) bitkisinin dikenli dallarından elde edilen zamk: *Styrax officinalis* L.*)*.

**Ḥımmaṣu'l-emīr:** Ḥasek (Delikörek otu) anlamına gelen sülūhcī bitkisidir.

**Ḥummāḍu'l-erneb**: (Göktenyağan, bostanbozan) "Onun ükşūṯ (Küşūṯ, küşūt: Küsküt, bostanbozan) bitkisi olduğu" söylenir.

**Ḥumer:** Temr Hindī (Hint hurması)'dir. Bazen Ḳufru'l-Yehūd/Yahudi ziftine[1] ḥumer denilir.

**Ḥumeyr:** Endülüs halkının dilinde riclü'l-ḥamām (Amanotu, güvercin ayağı: *Ammannia baccifera* L.) bitkisidir.

**Ḥımḥım:** Şam, Doğu ve Diyarbakır halkına göre lisānü'ṯ-ṯevr (Hodan, zembil çiçeği, sığırdili: *Borago officinalis* L.) bitkisidir. Ḥumḥum şeklinde iki ḥa harfinin ḍammesiyle konuştuklarını uydum.

1 **Yahudi zifti:** Deniz dibinden ve Buceyre-i Yehūd denilen yerden çıkarılan mūmiyā (karasakız) benzeri zift.

حشيشة البرص: هو أطريلال[1] بالبربرية[2]، وطيلافيون باليونانية.

حشيشة السعال: هو فنجيون باليونانية.

حضض: هو لوقيون باليونانية.

حلتيت: هو صمغ الأنجذان، ومن الناس من يسمي ساقة هذه النبات سليقون، وأصله ماء عطارس، وورقه مسقسطس، لكن أقوى الجميع صمغه وهو لبنه.

حلبوب: هو الخربق، ويسمونه أيضًا خصي الهرمس، وعصا الهرمس، وباليونانية ليثورسطس، وعند البعض يرسانيون، وعند الآخرين أربولوطانون.

حماحم: هو الورق البستان المسمى في الشام بهق النبطي.

حلم: هو القراد.

حلوسيا[3]: هو الكثيراء.

حمص الأمير: هو السلوهجي، وهو الحسك.

حماض الأرنب: قيل: «هو الأكشوث».

حُمَر: هو التمر الهندي، وقد يقال: «حمر لقفر[4] اليهود».

حمير: هو رِجْل الحمام بلغة أهل أندلس.

حمحم: هو لسان الثور عند أهل الشام والشرق والديار البكر، وسمعتهم ينطقون بضم الحاءين المهملتين.

---

١ في (ب): أطريلان.
٢ في (أ) و(ب): بالبرية.
٣ في (أ) و(ب): حلوبيا.
٤ في جميع النسخ: (لفقر)، والصواب ما أثبتناه.

**Ḥummaḍ:** Üşnān (Çoğan, temizlikte kullanılan alkali bitkiler) bitkisidir. el-Eṣma'ī[1] der ki: "Ağaçlardan tuzlu olanların hepsine üşnān denilir. Yaprakları canlıdır, dürttüğün zaman açılır."

**Ḥınṭa Rūmiyye:** Ḫanderūs bitkisidir (Gernik, Rum buğdayı).

**Ḥınnā'u Ḳureyṣ:** Mısır halkına göre ḥazāzu's-ṣaḫr (Kaya yosunu, ciğer otu, bir tür liken) bitkisidir.

**Ḥınnā'u'l-ġūle:** Mısır halkının büyük bir kısmına göre şincār (Eşek hıyarı, havacıva otu, kırmızı sığırdili: *Anchusa tinctoria* (L.) Tausch subsp. *tinctoria*) bitkisidir.

**Ḥavk:** Bāẕrūc/bādrūc (Fesleğen: *Ocimum basilicum* L.) bitkisidir.

**Ḥavm:** Hint hurmasıdır.

**Ḥavāriyy:** Elekten geçirilmiş beyaz undur.

**Ḥavcem:** Kırmızı güldür (Kırmızı Frenk gülü, hokka gülü: *Rosa gallica* L.).

**Ḥavāṣıl:**[2] Büyük beyaz kuştur.

**Ḥamāmān:** Bābūnec (Papatya) çubuğudur. Yorumuna gelince tüffāḥu'l-cinn (Cin elması)'dır. Elma kokulu bu papatyanın kokusu elma kokusuna benzer.

**Ḥuzā:** Kāşim (Selam otu: *Levisticum officinale* L.) bitkisinin tohumudur.

**Ḥadīd ḫarḳūs:** Rāsaḫt ve rūsaḫtec (Rastık taşı), yanmış bakırdır. Mağrib ve yerli olmak üzere iki çeşittir. Mağrip'ten getirileni en iyisidir.

**Ḥabbu'ż-żırāṭ:** Māzeryūn (Dafne, mezeryon) bitkisidir.

**Ḥabbu'l-kurkum:** Ḳāḳullī Sūdānī (Sudan kakulesi)'dir. Mısır ve Mağrip kakulesi olmak üzee iki çeşittir. Mağrep türünün çekirdeği büyük ve beyaz olup ḥabbu'l-'Azīz (Abdülleziz bitkisi: *Cyperus esculentus* L.) olarak bilinir. Mısır kakulesinin çekirdeği küçük ve siyahtır.

**Ḥabbu'n-nesā:** Ḳarīḍ bitkisidir (Kanaryaotu, taşakçılotu: *Snecio vulgaris* L.).

---

1 Abdülmelik b. Sa'îd Ḳureyb el-Esma'î el-Bâhilî (ö. 216/831) Basra dil mektebinin önde gelen simalarından şiir ve ahbâr râvisi, dil ve edebiyat âlimi. *Kitābu'n-nebāt*, *Kitābu'l-vuḥuş* adlı eserlerin yazarıdır.

2 **Ḥavşal:** Kuşların kursağıdır.

حمض: هو الأشنان. قال الأصمعي: «هو كل ما ملح من الشجر، وكانت ورقته حية، إذا غمزتها انفقأت».

حنطة رومية: هو الخندروس.

وحناء قريش: هو حزاز[1] الصخر عند أهل مصر.

حناء الغولة: هو عند عامة أهل مصر الشنجار.

الحوك: هو الباذروج.

حوم: هو التمر الهندي.

حواري: هو الدقيق الأبيض المنزوع النخالة.

حوجم[2]: هو الورد الأحمر.

حواصل: هو طير كبير أبيض.

حمامان: عود البابونج، وتفسيره تفاح الجن. وهذا النوع من البابونج التفاحي الذي يشبه رائحته رائحة التفاح.

حزا: هو بزر الكاشم.

حديد خرقوس: هو الراسخت[3] والروسختج، وهو النحاس المحرق، وهو نوعان: مغربي وبلدي، والمغربي أجود.

حب الظراط: هو المازريون.

حب الكركم: هو قاقلي السودان، وهو نوعان: مصري ومغربي، والمغربي حب كبير أبيض يعرف بحب العزيز المصري، صغير أسود.

حب النَّسَا: هو القريض.

---

١ في (ب): خران.
٢ في جميع النسخ: (حوحم)، والصواب ما أثبتناه.
٣ كذا في جميع النسخ، وهي مصحفة من كلمة روسختج، وهي الرصاص المحرق.

**Ḥabbu'r-rend:** Ḫurū' Hindī (Hint yağı bitkisi, keneotu: *Ricinus communis* L.)'nin tohumudur.

**Ḥummeyḍ:** Baḳla ḥāmiḍa adıyla bilinen ekşi bakladır (Küçük kuzu kulağı, ekşi yonca: *Oxalis acetoselia* L.).

**Ḥāverd:** Cündebīdester (Cünd-i bādester) denilen kunduz testisinin kendisinden alındığı kunduz/samurdur.

## Ḫ (خ) HARFİ

**Ḫamāhān:** Ḥaceru'ṣ-ṣarf olarak bilinen demir sandalıdır. İki çeşittir; Erkek olanı çok serttir, suyu azdır, cevheri bulanıktır, sürtüldüğünde kıvılcım çıkarır, arsenik gibi sarıdır. Dişi olanının sertliği daha azdır, cevheri daha yumuşaktır, sürtüldüğünde kırılgandır, zincifre (Kırmızı civa sülfür) gibi kırmızıdır. Ḫamāhān'ın anlamının "balık kanı" olduğu söylenir.

**Ḫāniḳu'n-nemir:** (Kaplanboğan: *Aconitum anthora* L.) Yunanca aḳūnīṭus bitkisidir.

**Ḫāniḳu'l-kelb:** Ḳātilü'l-kilāb (Kargabüken) Köpek öldüren bitkisidir.

**Ḫāmāmīlen:** Yunancadır, tüffāḥu'l-'arḍ (Papatya) anlamındadır. O ise bābūnec (Papatya) bitkisidir.

**Ḫāmānīṭus:** Ṣanevberu'l-'ard (Yer çamı, yer palamudu: *Ajuga chamaepitys* L.) bitkisidir. O ise kemāfīṭūs (Yer çamı) bitkisidir.

**Ḫāmāderyūs:** Yunanca olup "yer peliti" anlamındadır. O ise kemāderziyūs/kemāẕeryūs (Kısamahmut otu: *Teucrium chamaedrys* L. subsp. *chamaedrys*) bitkisidir.

**Ḫāmişe:** Mīm harfinin kesrası ve noktalı şīn harfinin fethasıyla, Kudüs ve komşu Şam bölgesi halklarına göre Şeyṭarec Şāmī (Sirkele, zirkele, horoscuk) bitkisidir.

**Ḫubz Rūmī:** Peksimet olarak adlandırılan kektir. Arapların geneli ona bişmāṭ derler.

**Ḫubzü'l-ḳurūd:** Endülüs botanikçilerine göre lūf (Yılanyastığı: *Arum byzantinum* Blume) bitkisinin büyük türüdür.

حب الرند: هو حب الخروع الهندي.

حميض: بقلة حامضة معروفة.

حاورد: هو الكلب الذي يؤخذ منه جندبيدستر.

## حرف الخاء

٥ خماهان: هو الصندل الحديدي المعروف بحجر الصرف، وهو صنفان: ذكر صلابته شديدة، ماؤه قليل، جوهره كدر،[22a] محكة، أصفر كالزرنيخ؛ وأنثى وهي أقل صلابة، وأنعم جوهرًا، وأهش محكة، أحمر كالزنجفر. وقيل: «ومعناه خماهان دم السمك».

خانق النمر: هو أقونيطس باليونانية.

١٠ خانق الكلب: هو قاتل الكلاب.

خاماميلن: يوناني معناه تفاح الأرض، وهو البابونج.

خامانيطس: يوناني معناه صنوبر الأرض، وهو كمافيطوس.

خامادريوس: يوناني، معناه بلوط الأرض، وهو كماذريوس.

خامشه: بكسر الميم وفتح الشين المعجمة، وهو الشيطرج الشامي عند أهل

١٥ بيت المقدس وما والاها من أعمال الشامية.

خبز رومي: هو الكعك المسمى بقيسماط، وتسميه عامة العرب البشماط.

خبز القرود[1]: وهو النوع الكبير من اللوف عند شجارى أندلس.

---

١ في (ج): خبز القروط.

**Ḫubbāzā:** Galen'e göre mülūkiyye berriye (Yabani ebegümeci: *Malva sylvestris* L.) dir. Māleḳī der ki: "Ḫubbāzā'nın bir kısmı bahçede yetişir ki Ebegümecidir. Bir kısmı yabanidir ve iki çeşittir. Birinci çeşidi büyük yapraklı olap ona ḫaṭmī (Hatmi: *Althaea officinalis* L.) denilir. İkinci türü küçük yapraklı olup, ona da ḫubbāzā denilir.

**Ḫaṣā:** Sığır dışkısıdır.

**Ḫarbaḳ esved:** (Kara çöpleme: *Helleborus orientalis* Lam.) Bazılarına göre mālīnūdyūn bitkisidir.

**Ḫırūsūkulla:** Lizāḳ-ı ẕeheb'dir (Bakır havanda koyulaşana kadar dövülen çocuk idrarı: krizokol (*Chrysocolla*); Ṭurṣuṣ (Çadıruşağı bitkisinin zamkı).

**Ḫurrem:** (Yıldız çiçeği: *Aster* L.) er-Rāzī der ki: "Yunancada Astaraṭīḳūs (Geven, ayı kulağı) denilen ilaçtır." O ḥālibī (Geven)'dir. Kimileri onun Yunancada leḫīnus denilen bitki olduğunu, bazıları da onun neḫīṭus olduğunu iddia ederler. Bu ilacı İbn Cülcül "sirācü'l-ḳuṭrub (Abdüsselām otunun kökü, Yebruḥ) olarak tanıtmıştır.

**Ḫadernaḳ:** 'Ankebūt (Örümcek)'tir.

**Ḫarnūb Hindī**: Ḫıyarşenber'dir (Hıyārşenber: *Cassia fistula* L.).

**Ḫarnūb nabaṭī:** Ḫarnūbu'ş-şevk'tir (Zivircik). Şam halkı tarafından Mağrib ḫarnūbu da denilir. Arapça yenbūt'tur.

**Ḫarnūbu ḫınzīr:** Anaġūrus (Karatac, yenbūt, ümmü kelb, 'ūdü'l-yesr).

**Ḫarnūb Mışrī, Ḫarnūb nabaṭī**: İkisi de nabaṭ ağıcının keçiboynuzudur. Mısır diyarında taze olduğu zaman aḳākya (Akasya yaprağı, meyvesi ve usaresidir. Bu keçiboynuzunun bir türüdür.

**Ḫādi'atü'r-ricāl:** Benc bitkisidir (Ban otu)

**Ḫardal berrī:** Bir grup onun belesān (Pelesenk ağacı: *Commiphora gileadensis (*L.) C. Chr.) olduğunu iddia eder.

**Ḫardal Fārisī:** Endülüslü botanikçilere göre 'ınnāb berri olarak adlandırılan geniş yapraklı ḥurf (Kerdeme, tere otu) veya su teresidir. Mısır halkı onu ḫaşīşetü's-sulṭān (Sultan otu) olarak bilirler ki gerçekten çok hararet vericidir. İskenderiye, Kahire ve Şam'da çoktur.

**Ḫatraf:** Efsentīn (Pelin otu, sarı yavşan otu) bitkisidir.

خبازى: هو الملوكية البرية عند جالينوس، وقال مالقي: «الخبازى منه بستاني، وهو الملوكية، ومنه بري وهو صنفان: صنف كبير الورق وهو الخطمي؛ وصنف صغير الورق، وهو المشهور بخبازى.

خثى: زبل البقر.

خربق أسود: هو مالينوديون عند البعض.

خروسوقلا: هو لزاق الذهب.

خزم: قال الرازي: «هو الدواء المسمى باليونانية أسطرطيقوس»، وهو الحالبي، ومنهم من زعم أنه النبات المسمى باليونانية لخينس؛ ومنهم من زعم أنه نخيطس، وهذا الدواء ترجمه ابن جلجل بسراج القرطب.

خَدَرْنَق: هو العنكبوت.

خرنوب هندي: هو الخيارشنبر.

خرنوب نبطي: هو خرنوب الشوك، وخرنوب المغرب ـ أيضًا ـ عند أهل الشام، وهو الينبوت بالعربية.

خرنوب خنزير: هو أناغورس.

خرنوب مصري وخرنوب نبطي: هما خرنوب شجر النبط، ومن هذا الخرنوب يصير أفاقيا بالديار المصرية في حين غضاضته، ويقال لعصيره: «رب القرظ».

خادعة الرجال: هو البنج.

خردل بري: زعم قوم أنه هو البلسان.

خردل فارسي: اسم لنوع من الخرف العريض الورق المعروف عند شجّاري الأندلس بالصناب البري، وأهل مصر يعرفونه بحشيشة السلطان وهو حريقة جدًا، كثير في إسكندرية وقاهرة وشام.

خترف: هو الأفسنتين.

**Ḫarfaḳ:** Ḫā’ ve fā’ harflerinin fethası, rā’ harfinin sükūnuyla, Şam’da ḫardal-ı Fārisī (Kerdeme, tere otu veya su teresinin tohumu)’nin adıdır.

**Ḫur’u’l-ḥāmām:** Rik’a hattıyla uğraşanlara göre cūr-ı cendüm denilen şeydir. Türābü’l-‘asel (Gernik, kızılca buğday) bitkisi veya türbetü’l-‘asel denilen güvercin dışkısıdır.

**Ḫırbize:** Sarı kavundur.

**Ḫarenbāş:** (Güveotu: *Polygala pruinosa* Boiss. subsp. *megaptera* Cullen) Kimileri onun müşk-ṭarāmşī‘ (Gazel otu: *Dictamnus albus* L.) olduğunu iddia etseler de o değildir. Doğrusu o zehirli Huzistan yılanıdır.

**Ḫurfe:** Baḳlatü’l-ḥamkā’ (Semizotu) bitkisidir.

**Ḫarāṭīn:** (Toprak solucanları: *Lumbricus terrestris*) Yılanlar gibi uzun, kazıldığı zaman topraktan çıkan kurtlardır.

**Ḫaşgencebīn:** İran dağlarından getirilen kuru baldır.

**Ḫuşyetü’l-baḥr:** Cünd-i bādester (Kunduz hayası/testisi)’dir.

**Ḫıḍlāf:** Muḳl-ı Mekke (Devm ağacı: *Hyphaene thebaica* (L.) Mart’ın meyvesi)’dir. Onun “şeceretü’l-muḳl/ Mukl ağacı, Mekke Pelesenk ağacı ağacı” olduğu da söylenir. Yine onun “devm ağacı” olduğu da söylenir.

**Ḫuffāş:** Vaṭvāt (Yarasa: *Chiroptera*)’dır. Gözleri küçük olduğu, gündüz göremediği, geceleyin gördüğü için ona bu isim verilmiştir.

**Ḫafec:** Belesān (Pelesenk) ağacıdır.

**Ḫılyān:** Ḳınne bitkisidir (Kaşnı: Ferula galbaniflua).

**Ḫuld:** Toprak altında yaşayan, kör bir hayvandır. Bitkilerin köklerini yer. Başal **(**Soğan: *Allium cepa* L.) ve kürrāṯ (Pırasa: *Allium ampeloprasum* L.) kokusunu sever.

**Ḫanderīl:** Yabani hindeba (Hindiba, yaban marulu: *Cichorium intybus* L.)’nın bir türüdür. Onun Ya‘şıd bitkisi olduğu da söylenir.

**Ḫavlān:** Ḫuḍaḍ (Teke dikeni, fīl-zehrec usaresi, kurt üzüm) bitkisidir.

**Ḫūn-i siyāvuşān:** (Ejderin Kanı Ağacı: *Daemonorops draco* Blume) Demu’l-aḫaveyn ağacıdır (Hakiki iki kardaş kanı: *Dracaena cinnabari* Balf.f.).

خرفق: بفتح الخاء والفاء وسكون الراء والقاف اسم بدمشق للخردل الفارسي.

خُرء الحمام: هو جوز الجندم عند أهل الرقعة.

خربزه: هو البطيخ الأصفر.

خرنباش: زعم قوم أنه المشك طرامشيع[1]، وليس به، والصحيح أنه من مار[2] الخوز[3].

خرفه: هي البقلة الحمقاء.

خراطين: هي الديدان الطوال كالحيات، تخرج من الأرض إذا حفر.

خشكنجبين: هو عسل يابس يجلب من جبال فارس.

خصية البحر: هو جند بادستر.

خضلاف: هو المقل المكي، وقيل: «هو شجرة المقل»، وقيل: «هو الدوم».

خُفّاش: هو الوطواط، وسمي به خفاشًا لصغر عينه، وامتناع بصره بالنهار، ورؤيته بالليل.

خفج: [22b] هو البلسان.

خليان: هو القنة.

خلد: هي دابة عمياء تحت الأرض، تأكل عروق الشجر، وتحب رائحة البصل والكراث.

خندريل: هو نوع من الهندباء البري، وقيل: «هو اليعضيد[4]».

حولان: هو الحضض.

خون سياوشان: هو الدم الأخوين.

---

١ في (ج): المشكطرامشيغ.
٢ في (أ) و (ج): منزمار.
٣ الخوز هي إحدى المحافظات الإيرانية وتقع على جنوب غربي البلاد وتطل على خليج بصرة.
٤ في جميع النسخ: (اليعضد)، والصواب ما أثبتناه.

**Ḫūş:** Hurma ağacının yaprağıdır. Aynı şekilde Devm ve nārecīl (Hindistan cevizi) ve benzeri ağaçların yapraklarına da ḫuş denilir.

**Ḫīş-ḳūç:** Pamuk tohumudur. Ḫan-siferem de aynı anlamdadır.

**Ḫayzurān:** Endülüslü botanikçilere göre ās-ı berri (Söğüt: *Salix tetrasperma* Roxb.) ağacıdır.

**Ḫılāf:** Söğüt ağacının geniş yapraklı olanıdır (Keçi söğüdü: *Salix caprea* L.).

**Ḫaḍram/Ḫıḍrım:** Vesime, ketem, saç boyamada kullanılan nīl yaprağıdır (Çivit otu, ketem). Çeşitlerine ve yerine göre ondan çivit boyası yapılır. Hindistan'da yetişen türü en iyisidir. Nīlec (Çivit, ketem), debbūrī ve başka türleri bulunmaktadır.

**Ḫālīdūmiyūn:** Yunancadır. Ḫuṭṭāfī (Kırlangıç otu: *Chelidonium majus* L.) anlamındadır. 'Urūḳu'ṣ-ṣufr (Sarı kök, zerde çöp) adıyla bilinen ottur.

**Ḫālīdūşirk:** Onun māmīrān (Mamiran*: Ranunculus ficaria* L. subsp. *ficariiformis* Rouy & Foucaud*)* olduğu söylenir.

**Ḫurū' Ṣīnī:** Dend (Māhūdāne, māhūndāne) denilen, Çin'den getirilen, siyah noktalı beyaz tohumdur. Denildiği gibi öldürücüdür.

**Ḫarcīlā:** Vüşşaḳ, üşşec ve kelaḫ adlarıyla da bilinen Liṣāku'ẕ-ẕeheb/lizāḳu'ẕ-ẕeheb denilen zamktır (Ṭurṣūṣ bitkisinin zamkı).

**Ḫur'u'l-ḳurūd:** 'Arṭanīṣā (Buhurumeryem, siklamen) çiçeğidir.

**Ḫubzu'l-ġurāb:** Nānḫavāh/nānḫāh (Nanahan: *Trachyspermum ammi* (L.) Sprague tohumu: Habeş Kimyonu: *Trachyspermum ammi* (L.) Sprague) ve erbūde adlarıyla da bilinen enīsūn berrī (Yabani anason) tohumudur.

**Ḫavātimü'l-buḥayra:**[1] Ṭīnü'l-maḫtūm, ḫavātīmü Yemānī, ḫavātīmü'l-mülūk gibi adlarla da bilinen, panzehire/seruma katılan ṭīnü'r-Rūmī'dir.

**Ḫurūmān/Ḫıredmān:** Amber (Balina kusmuğudur).

**Ḫundūs:** Buğdayın bir türü olan ṣa'īr Hindī bitkisidir (Çavdar: *Secale cereale* L. var. *ancestrale* (Zhuk.) Kit Tan).

---

1 **Ḫavātimü'l-buḥayra**: Limni adasından çıkarılan ve tedavi için teke kanıyla yoğrulan kil, maḫtūmu'l-melik

خوص: هو ورق النخل، وكذلك الدوم والنارجيل وما أشبه ذلك.

خيشقوج: هو حب القطن، وكذا خنسفرم.

خيزران: هو الآس البري بلسان شجاري أندلس.

خلاف: هو العريض الورق من الصفصاف.

خضرم: هو الوسمة، وهي الكَتَم، وهو ورق النيل يصبغ به الشعر، ويعمل منه النيل حسب أنواعه واختلاف أماكنه منه هندي وهو أجود، والنيلج، ومنه دبوري، ومنه غير ذلك.

خاليدوميون[1]: يوناني معناه خطافي، وهو عروق الصفر.

خاليدوشرك: قيل: «هو الماميران».

خروع الصين: هو الدند، وهو حب أبيض منقط بسواد، وهذا النوع مجلوب من الصين، قتّال كما قيل.

خرجيلا: هو لصاق[2] الذهب وهو الوشّق وهو الأشّج وهو الكلخ.

خرء القرود: هو العرطنيثا[3].

خبز الغراب: هو النانخواه، وهو الأربوده، وهو الأنيسون البري.

خواتم البحيرة: قيل: «هو الطين الرومي المعروف بالطين المختوم، وكذا خواتيم يماني، وخواتيم الملوك هو الطين المختوم الذي يدخل في الترياق.

خرومان: هو العنبر.

خندوس: هو الشعير الهندي، وهو نوع من الحنطة.

---

١ في جميع النسخ: (خاليدونيون)، والصواب ما أثبتناه.
٢ في (ب): لصادق.
٣ في (أ) و(ب): العرطيثا.

**Ḫuşkār:** Kepekli undan yapılan halk ekmeğidir.

**Ḫuṣa'ṣ-ṣa'leb:** (Orkide: *Platanthera bifolia* (L.) Rich.) Sert ve kırılgan, çok çabuk güvelenen Mağrip būẕīdān çiçeğinin (Gelinciksalebi) büyük türüdür.

**Ḫaṭmī:** Verdü'l-aḥmer/verdü'l-ḥımār ağacıdır (Hatmi: *Althaea officinalis* L.).

## D (د) HARFİ

**Dehmeşt:** Ḥabbu'l-ġār ağacıdır (Defne ağacı, dehmest: *Laurus nobilis* L.).

**Dühnü'l-ḥacer:** Petroldür.

**Dārşūş:** Çin ağacı anlamında Dār-ı Sīnī (Tarçın: *Cinnamomum cassia* (L.) J.Presl) ağacıdır.

**Dürāḳın:** Ḫavḫ (Şeftali) ağacıdır.

**Dūşāb:** 'İneb (üzüm) meyvesinin kaynatıldıktan sonra elde edilen koyu kıvamlı şırası.

**Dübbā':** Ḳar' (kabak: *Cucurbita pepo* L.) bitkisidir.

**Dārkīsā:** Besbāse (Muskat, küçük Hindistan cevizi) kabuğudur. Cevz-i bevvā (Küçük Hindistan cevizi) denilen ağacın kabuğudur.

**Decr:** Lūbiyā (Böğrülce: *Vignia unguiculata* (L.) Walp. subsp. *sesquipedalis* (L.) Verdcourt) sebzesidir.

**Düllā':** Bıṭṭīḫ Hindī'dir (Kavun: *Cucumis melo* L.). Bize göre o yeşil karpuzdur.

**Devs:** Kor hâline gelip siyahlaşıncaya kadar ısıtılan demirin içerisinde söndürüldüğü sudur. Daha sonra demir hastaların ilaçlarında kullanılır.

**Dārī:** Kalp otu anlamına gelen Heyūfārīḳūn ağacıdır (Kantaron: *Hypericum perforatum* L subsp. *perforatum*.).

**Diḳāk-ı kündür:** Elek altından akan kündür (Akgünlük ağacı/ *Boswellia glabra* Roxb. zamkı ufakları) parçacıklarıdır. Bu kırıntılar kabuğuyla karışık olduğu için daha çabuk etki eder.

**Demü'l-ġazāl:** Aromatik kokusu olan, Ṭarḫūn'a (Tarhun) benzeyen, yeşil renkli, elle tutulduğunda elleri boyayan damarları olan bir bitkidir.

خشكار: هو الخبز المتخذ من الدقيق الذي لم ينزع نخالته، وهو خبز العامة.

خصى الثعلب: هو النوع الكبير من بوزيدان المغربي الصلب المكسر، وهو سريع التسوس.

خطمي: هو شجر ورد الحمار.

## حرف الدال

دهمشت: هو حب الغار.

دهن الحجر: هو النفط.

دار صوص: هو الدارصيني، معناه شجرة الصين.

دراقن: هو الخوخ.

دوشاب: هو رب العنب.

دُبّاء: هو القرع.

داركيسا: هو البسباسه الطيب، وهو قشر شجرة جوز بوّا.

دجر: هو اللوبياء.

دلاع: هو البطيخ الهندي، وهو البطيخ الأخضر عندنا.

دوس: هو الماء الذي يطفأ فيه الحديد بعد إحمائه حتى تنحت/ هبتخن[1] وتسّود، فتستعمل في أدوية المرضى.

داري: هو الهيوفاريقون، معناه حشيشة القلب.

دقاق كندر: هو الكندر الذي ينزل من تحت المنخل، وإنما يستعمل الدقاق منه لاختلاطه بقشره، فيكون أسرع نفعًا.

دم الغزال: نبات شبيه الطرخون له حرافة، وهو أخضر، وله عروق يصبغ الأيدي إذا مسك بها.

---

١ في (أ) و(ج): يتخن.

**Dühnü'r-rāziḳī:** "Onun zambak (*Lilium* L.) yağı olduğu" söylenir.

**Dihḳāsūn:** Müşk-ṭaramşī' (Gazel otu) denilen bitkidir.

**Dināmūs:** 'Avsec (Sincan dikeni, Musa ağacı) bitkisidir.

**Dibāsa'līṭus:** Kimyonlu macundur.

**Diyāḳūd-ı sāẕec (Diyāḳūẕā-sāẕec):** Suyu sıkılmış haşhaş, afyon (Sade gelincik: *Papaver rhoeas* L.) şerbeti.

**Dar-ı şīşe'ān:** Kandil ağacıdır. Berbericede ezūzī'dir. eş-Şerīf[1] der ki: "Dār-ı şīşe'ān, cevlaḳ (Dikenli katır tırnağı: *Ulex eurapaeus* L.) ağacının bir türü olan 'ūdü'l-berḳ (Şimşek ağacı) ağacıdır. *Minhācü'd-dükkān*'da der ki "Bu ismin, yani ḳandūl isminin doğru olup almadığını araştırmadım."

Dār-ı şīşe'ān konusunda ayrılığa düştüler. Denildi ki: "Onun Ban ağacı (Moringa) olduğu" söylenirken, kimileri de onun "Hint çivit otu olduğunu" söyler. Kimileri ise "onun Rummān-ı Hindī (Yabani nar ağacı: *Litsea glutinosa* (Lour.) C.B.Rob.) olduğunu" söyler. Dār-ı şīşe'ān bunlardan hiç birisi değildir. Mağrip ülkelerindeki botanikçilerin 'Abdullāh el-Ġāfiḳī ve diğerlerinden naklettiğine göre o çok dikenli, sağlam yapılı, sarı renkli bir ağaçtır. Gökkuşağının çıktığı vakit sökülürse, Habeşistan'dan getirilen ẓufr otunun kokusuna benzer güzel bir kokusu olur. Bu vakit dışında sökülürse kokusu olmaz.

Dār-ı şīşe'an'ın bir türünün çanak yaprağı kırmızı renkli ve kalındır. Beyaz renkli olanı ondan daha incedir. İnce ve beyaz olanını gördüm, bende mevcut. Kırmızı renkli olanı ve onun bir türü olup kokulu olanı, yine onun bir türü olup kokusuz olanı da gördüm. Bu yukarıdaki bilgiyi nakledenin naklettiği bilginin doğruluğunun belidir. Onlara göre bu bitki elbiselere işleyerek güzel kokusuyla elbiselerin kötü kokusunu bastırır. Belki de özelliği ile elbisenin kötü kokmasına engel olur.

**Daḳl:** Hicaz topraklarında o devm palmiyesidir. Onun "bir tür leopar: *Panthera pardus*" olduğu da söylenir.

---

1 eş-Şerīf :Ebū Abdillāh Muhammed b. Muhammed b. Abdillāh b. İdrīs eş-Şerīf es-Sebtī eṣ-Ṣıkıllī (ö. 560/1165) İslām coğrafyacısı ve botanik ālimi. *Kitābü Edviyeti'l-müfrede* ve *Kitābü'l-Müfredāt* adlı eserlerin yazarıdır.

دهن الرازقي: قيل: «هو دهن الزنبق».

دهقاسون: هو المشكطرامشيع[١].

دناموس: هو العوسج.

دباسعليطوس: هو معجون الكموني.

٥ دياقرذاساذج: هو رب الخشخاش المعتصر.

دار شيشعان: هو القندول، وبالبربرية أزوزي، وقال شريف: «هو عود البرق وهو نوع من أنواع الحولق»، وقال في «منهاج الدكان»: «ولم أحقق [23a] صحة هذا الاسم. أعني القنذول.

وقد اختلفوا فيه: وقيل: «إنه شجرة حب البان»، ومنهم من قال: «إنه شجرة

١٠ النبل[٢] الهندي»، ومنهم من قال: «إنه شجرة الرمان الهندي»، وليس هو شيء من هذه الأشياء، بل هو ما نقله من عبد الله وعن غيره من العشابين ببلاد المغرب، أنه شجرة كثير الشوك، رزين، لونه أصفر، وإذا قلع في وقت يطلع قوس قزح، كانت له رائحة طيبة فيها عطرية قريبة من رائحة الظفر الذي يجلب من الحبشة؛ وإذا قلع في غير هذا الوقت، لم يكن له رائحة.

١٥ ومنه جنس خزفته حمر غليظة، والأبيض (أدق منه)[٣]، ورأيت الأبيض الرقيق، وهو عندي، ورأيت الأحمر، ورأيت منه نوعًا له رائحة، ومثله من نوعه عديم الرائحة. وهذا دليل على صحة ما نقله الناقل، وأنه يعمل عندهم في الثياب، فيكبتها[٤] رائحة طيبة، وربما منع الغث[٥] من الثياب بخاصيته.

دقل: إنه الدوم بأرض الحجاز، وقيل: «إنه ضرب من النمر[٦]».

---

١ في (أ) و(ب): (المشطرامشيع)، وفي (ج): (مسكطرامشيغ)، والصواب ما أثبتناه.
٢ في (ب): السنبل.
٣ تصحف ما بين القوسين في (ب) إلى: دوّمنه.
٤ كذا في (أ) و (ب)، ولعلها: فيكسبها.
٥ كذا في (أ) و (ب)، ولعل الصواب: الغُثّ.
٦ كذا في (أ) و (ب)، والصواب: هو التمر.

**Debīd-i verd-Debīd-i lükk:** Süryanicede "ilaç" anlamındadır. "Macun" anlamında olduğu da söylenmiştir.

**Dūġ:** Yağı alınmış inek sütünden yapılmış ekşi yoğurdun ayranıdır.

**Dādī-i Rūmī:** Heyūfārīḳūn (Kantaron) bitkisidir.

**Dārkīse:** "Onun Ṭālīsfer/Hindistan'da yetişen bir ağacın kabuğu olduğu" veya "Besbābe (Muskat, küçük Hindistan cevizi kabuğu" olduğu söylenir.

**Derdārī:** Irak halkına baḳḳ ağacıdır (Karaağaç: *Ulmus* L.). Mısır topraklarında ise beşm esved (Belesan, Pelesenk ağacı) olarak bilinir.

**Deşīş:** Kuru ot/ Ermeni veya Fars hekimliğinde kullanılan bir ilaç.

**Destenbūye:** Şamama (Ekşimsi küçük kavun) denilen bir kavun türüdür. Luffāḥ **(**Abdüsselām otu) bitkisine de destenbūye denilir. Ayrıca ütrucc (Ağaç kavunu: *Citrus medica* L.)'nın küçük türlerine de bu ad verilir.

**Dülb:** Farsçada çınar ağacıdır.

**Delīk:** Gülün çiçek açma aşamasının hemen ardından oluşan meyvesidir. Olgunlaştığında kırmızı ve tatlı bir meyvedir. Şam ve Mısır'da halk tarafından "dīk: horoz" adıyla bilinir.

**Delebūş:** Seyfü'l-gurāb (Kuzgunkılıcı, keklik çiğdemi: *Gladiolus illyricus* W.D.J.Koch) olarak bilinen yabani kırmızı sūs (Tatlı meyan) bitkisinin bir türüdür. Yunanlılar ona seḳurāġalbiyūn, māḫaryūn ve keyfiyūn adlarını verirler. Bağdat halkı ise bu kökü nāfūḫ olarak adlandırırlar.

**Dülfīn:** (Liman yunusu, musur, musurgiller: *Delphinus phocoena*) Siyah renkli, domuz kafası gibi geniş kafalı, solungaçlı büyük balıktır. İnsanlar onu deniz domuzu olarak adlandırırlar.

**Dümyā:** Yunancadır. Sepia adıyla bilinen bir balıktır. İçerisindeki solungaçlar lisānü'l-baḥr (Mürekkep balığı kemiği)'dir. Ḥuneyn b. İsḥāḳ'ın yorumladığı gibi seraṭānü'l-baḥr (Deniz yengeci) değildir.

**Dīḳa:** Buğdayın içerisinde bulunan, buğdaydan geride bırakılan züvān (Delice, şeylem: *Lolium temulentum* L.) denilen tohumdur.

دبيدورد ودبيدلك: سرياني، معناه الدواء، وقيل: «معناه معجون».

دوغ: هو مخيض اللبن الخامض[1] المنزوع الرغوة، المتخذ من لبن البقر.

دادي رومي: هو هيوفاريقون.

داركيسه: قيل: «إنه طاليسفر»، وقيل: «إنه بسبابه».

دردارى: هو شجرة البق عند أهل العراق، ويعرف بالديار المصرية بشجرة البشم الأسود.

دشيش: هو الحشيش.

دَسْتَنْبُوَيه: يقال على نوع من البطيخ بالشمامات، وباللفاح، وأيضًا على صنف آخر على صغار الأترج.

دلب: هو جنار بالفارسية.

دليك: هو ثمر الورد الذي يخلفه[2] بعد الورد، وهو ثمر أحمر إذا أنضج، وفيه حلاوة، يعرفه العامة بالشام والمصر الديك.

دلبوث: هو النوع الأحمر من السوس[3] البري، وهو معروف بسيف الغراب، واليونانيون يسمونه سقراغلبيون وماخريون وكيفيون، وأهل بغداد يسمون هذا الأصل النافوخ[4] بالنون.

دلفين: هو حوت كبير، أسود اللون، عريض الرأس كرأس الخنزير، ذوفرطوسة، والناس يسمونه خنزير البحر.

دميا: باليونانية، وهو سمك معروف بالسيبيا[5]، وخزفتها التي في باطنها هو لسان البحر، وليس هو سرطان بحري كما فسره الحنين.

ديقة: هو الزوان الذي يكون في الحنطة، ويبقى منه.

---

١ كذا في (أ) و (ب)، والصواب: الحامض.
٢ في (أ) و(ب): يحلفه.
٣ في (أ): التوس.
٤ في (ب): النافوح.
٥ في جميع النسخ: (بالسينا)، والصواب ما أثبتناه.

**Dühnü'l-cül:** Farsça gülyağıdır.

**Dühnü'l-ḥall:** Şîrec (Kabuğu soyulmamış susamdan elde edilen susam) yağıdır.

**Dūḳus:** Soğan; soğanlı bitkilerin soğanıdır.

**Devā'u'l-ḥayye:** Cenṭiyāne (Centiyane: *Gentiana lutea* L.) bitkisi ve bu bitkinin köküdür.

**Dūḳū**: Bezru cezeri'l-berri (Yabani havuç tohumu)'dur.

**Dīvārdār:** Farsça olup şeceretü'l-cinn (Cin ağacı, deodar, Hint selvisi: *Cedrus deodara* L.) ağacıdır. Ebhul (Sabin ardıcı) ağacının bir türüdür. Ona ṣanevber Hindī (karaardıç) da denilir. Şîrdīvār onun sütü/zamkıdır.

## Ẕ (ذ) HARFİ

**Ẕāḳanī'l-İskenderānī**: Yunancadır ve ġār İskenderānī (Defne ağacı: *Laurus nobilis* L.) anlamına gelmektedir. Gerçekte o defne ağacı değildir, sadece onunla ortak ismi taşımaktadır. Ebu'l-'Abbās el-Bennā'ī'nin söylediğine göre: "Ẕāḳani'l-īskenderānī, yabani şeḳāḳul (Kuşkonmaz: *Asparagus officinalis* L. subsp. *officinalis*) bitkisinin bir türüdür.

**Ẕibl:** Sülaḥfāt-ı Hindiyye (Kara kaplumbağası: *Testudo* sp.)'nın derisidir.

**Ẕerḳu'ṭ-ṭayr:** Bentūme'dir (Kuş dışkısı).

**Ẕefrā':** Onun "seẕabü'l-berr (Durak otu, tere otu, kötü kokulu rezene: *Anethum graveolens* L.) bitkisi olduğu" söylenir.

**Ẕüraḳ:** Ḥandeḳūḳā (Eşek yoncası, kara yonca) bitkisidir. Ḳınne (kasnı) bitkisi gibi bir bitkidir. Göğe doğru uzar. Gübreli ve sulak toprakların bitkisidir.

**Ẕenebü'l-ḳıṭṭ:** (Altun saçı: *Salix* × *salamonii* (Carrière) Carrière) Yunancada ḫorūsḳāmetī adı verilen bitkidir, yüksektir.

**Ẕenebü'l-fār:** Lisānu'l-ḥamel (Bağa yaprağı, holaren, damar otu, sinirli yaprak: *Cretica* L.) bitkisidir. Bu bitkinin başağının çubuğunun ucunda olması bakımından aralarındaki benzerlikten dolayı bu isimle adlandırılmıştır. Soğutucu bir bitkidir.

**Ẕū şelāşeti ḥabbbābāt:** (Alıç, üç çekirdekli: *Crataegus azarolus* L.) Zu'rūr (Alıç: *Crataegus* Tourn. ex L.) ağacıdır.

دهن الجُل: وهو دهن الورد بالفارسية.

دهن الحل: هو دهن الشيرج.

دوقص: هو البصل.

دواء الحية: هو الجنطيانا.

دوقو: هو البزر الجزر البري.

ديواردار[1]: فارسي معناه شجرة الجن، وهو نوع من الأبهل، ويقال له: «الصنوبر الهندي»، وشيرديوار هو لبنه.

## حرف الذال

ذاقني الإسكندراني: يوناني معناه الغار الإسكندراني، وهو ليس بغار على الحقيقة، بل هو مشترك معه في الاسم فقط، قال أبو العباس البنائي: «هو نوع من الشقاقل البري».

ذبل: هو جلد السلحفاة الهندية.

[23b] ذرق الطير: هو البنتومة.

ذفراء: قيل: «هو شراب البر».

ذرق: هو الحندقوقى[2]، وهو نبت كنبت القنة، يطول إلى السماء، وهو نبت في القيعان ومنابت المياه.

ذنب القط: هو النبات المسمى باليونانية خروسقامني، عال.

ذنب الفار: هو لسان الحمل، سمي بذلك لمشابهة سنبلته في طرف قصبته، وفيها برودة.

ذو ثلاثة حبابات[3]: هو الزعرور.

---

١ في (ب): ديو دار.
٢ في (أ) و(ب): (الخندقوقى)، وفي (ج): (الخندقوقي)، والصواب ما أثبتناه.
٣ في (ب): حبايات.

**Ẕū elfi varaḳ:** (Bin yapraklı) Miryāfilūn (Başaklı su civanperçemi: *Myriophyllum spicatum* L.) bitkisidir. O ise yabani aṣtaraṭīvāṭus bitkisidir.

**Ẕū ṣelāṣeti ṣa'rīṭāt:** Şükā'ā (Eşek dikeni) bitkisidir.

**Ẕū ṣelāṣeti varaḳāt:** Ḥandeḳūḳā (Eşek yoncası, kara yonca) bitkisinin adıdır. Ayrıca Ḥavmāne (Katran yoncası: *Bituminaria bituminosa* (L.) C.H.Stirt.), Fışfışa (Yonca: *Medicago sativa* L. subsp. *sativa*) ve Ḫuṣa'ṣṣa'leb (Orkide) anlamında kullanılır.

**Ẕū ṣelāṣeti elvan:** Ṭarīfuliyūn (Saçak otugillerden bir bitki, herdemcam: *Asplenium trichomanes* L.) adıyla bilinen bitkiye denilir. İbn Vāfid onun türbüd (Türbüt otu, termiye: *Lupinus albus* L. subsp. *albus*) olduğunu iddia etmiştir.

**Ẕū ḫamseti eṣābi':** Bencengüşt (Beşparmak otu) otudur.

**Ẕū mi'eti ṣevke ve ẕū mi'eti re's:** Ḳırṣa'ne (Boğadikeni: *Eryngium* L.) bitkisidir.

**Ẕū ḫamseti aḳsām ve ẕū ḫamseti ecniḥa:** Nīṭāfilun[1] bitkisidir.

**Ẕenebü'l-ḫayl:** Liḥyetü't-teys (Tekesakalı) bitkisidir. Ayrıca Heyūfeṭīdās (Yer narı: *Cytinus ruber* (Fourr.) Fritsch) ve Lāden (Pamuk otu, laden yağı: *Gossypium herbaceum* L.) bitkisidir. Onun ṭurṣūṣ (Çadırkuşağı, çadıruşağı) bitkisi olduğu da söylense de o değildir. Liḥyetü't-teys bitkisinden elde edilen öz/zamk panzehirde kullanılır.

**Ẕekeru'l-arḍ:** Ṭurṣūṣ veya ṭarāṣīṣ (Çadıruşağı, yersiki) denilen bitkidir.

**Ẕürre:** (Darı) Sudan buğdayıdır. Cāvers (Darı) ve mekbīṣ de aynı anlamdadır.

## R (ر) HARFİ

**Rāziyānec:** Rezene (*Foeniculum vulgare* Mill.)

**Rāziyānec-i Şāmī:** Rūmī enīsūn'dur (Anason).

**Rātīnec:** Endülüs halkı tarafından Rātānac, ruceniyye ve ruşeniyye gibi adlarla bilinen şamġ-ı ṣanevber (Fıstık çamı reçinesi)'dir. Ḫuneyn b.

1 **Nīṭāfilun:** Bitki olup, aynı zamanda bu bitkiden elde edilen ilaçtır. Bitkinin suda suyun üçte biri kalıncaya kadar kaynatılmasıyla elde edilen ilaç, ağızda tutulunca diş ağrılarını dindirir, aftlara ve boğaz sertliğine iyi gelir.

ذو ألف ورق: هو المريافلن، وهو أسطرطيوطس البري.

ذو ثلاث شعريطات: هو شكاعا.

ذو ثلاث ورقات: يقال على حندقوقى، وعلى حومانة، وعلى فصفصة، وعلى نوع من خصى الثعلب.

ذو ثلاثة ألوان: يقال على النبات المسمى طريفوليون، وزعم أنه[1] ابن وافد أنه هو التربد.

ذو خمسة أصابع: وهو البنجنكشت.

ذو مائة شوكة وذو مائة رأس: هو القِرْصَعْنَة[2].

ذو خمسة أقسام وذو خمسة أجنحة: هو نيطافلن[3].

ذنب الخيل: هو لحية التيس، وهو هيوفطيداس، وهو شجرة اللادن، وقيل: «هو الطراثيث[4]»، وليس به، ومنها يستعمل عصارة لحية التيس المستعمل في الترياق.

ذكر الأرض: وهو الطراثيث، ويقال له: «الطرثوث».

ذرة: هي حنطة السودان، وهي الجاورس وهو المكبيث.

## حرف الراء

رازيانج: رومي.

ورازيانج شامي: هو الأنيسون.

راتينج: هو الراتانج، وهو الرجنية والرشنية[5] عند عامة أندلس، وهو صمغ الصنوبر، ومن الناس من يسمي أنواع العلك كله راتينجا،

---

١ كذا في (أ) و(ب)، ولعل الصواب حذفها.
٢ في (أ) و(ج): (القرصعنّة)، وفي (ب): (القرصفنّة)، والصواب ما أثبتناه.
٣ في (أ): (نبضاقلن)، وفي (ب): (نبطاقلن)، وفي (ج): (نبطقلن)، والصواب ما أثبتناه.
٤ في (أ): الصراثيث.
٥ في (ب): الرشينة.

İshāḳ hariç kimi insanlar sakızın bütün türlerini rātînec olarak adlandırırlar. O ise bu ismi özellikle kulfūniyyāt (Sert kabuklu ağaçlar)'ın reçinesi için kullanırken, bunun dışındaki bütün reçineleri 'ilk (Sakız gibi çiğnenebilen zamk ) olarak adlandırır.

**Rātec:** Nārecīl (Hindistan cevizi).

**Rāṭīnī:** Yunancada sakız gibi çiğnenebilen bütün zamkların ismidir.

**Rāziḳī:** (İtalyan yasemini: *Jasminum grandiflorum* L.) Sūsen ebyaḍ (Beyaz süsen, îres: *Iris florentina* L.) bitkisidir. Yağına da dühnü'r-rāzīḳī denilir. Rāziḳ'nin ḳuṭn (Pamuk) olduğu da söylenir. es-Sükkerī[1] şöyle der: "Keten rāzıḳī olarak adlandırılır, ancak tabipler onu ilk anlamda kullanırlar."

**Rāsen:** Endülüs halkına göre o cenāḥ rūmī (Andız otu: *Inula helenium* L. subsp. *pseodhelenium* Grierson) otudur. Yunancası afyūn (Afyon) olup ince yapraklı Phlomos'e[2] benzer ancak ondan daha sert ve daha uzundur.

**Rāziyānec:** (Rezene: *Foeniculum vulgare* Mill.) Yunancası Mārūs̱ūn'dur.

**Rāziyānec berrī:** Yunancası Aḳūmāris̱ūn olup büyük yabani rezenedir.

**Rubeys̱ā ve ṣahnā:** Rubeys̱ā (sardalye) ve ṣaḥnā denilen küçük balıklardan yapılan iki tür tuzlu salamuradır.

**Rebreḳ:** Yemen halkına göre 'inebu's̱-s̱a'leb (İt üzümü: *Solanum americanum* Mill.)'dur.

**Rete:** Bunduḳ Hindī (Hint fındığı)'dır.

**Riclü'l-erneb:** Yunancası lāġūs̱en'dir (Yonca: *Medicago sativa* L. subsp. *sativa*).

**Riclü'l-ġurāb:** (Kürdan otu) Kudüs dolaylarında riclü'z-zāġ olarak bilinen bitkidir.

**Riclü'l-ḥamām:** Endülüs dilinde şincār (Eşek marulu) bitkisidir.

**Ricle:** Baḳlatü'l-ḥamḳā ve ferfeḥayn adlarıyla bilinen Semizotu sebzesidir. Su yataklarında ortaya çıktığı için bu adla adlandırılmıştır. Bereketli bir sebzedir.

---

1 Ebū Sa'īd el-Ḥasen b. el-Ḥüseyn b. Ubeydillāh el-Atekī es-Sükkerī (ö. 275/888) Basralı şiir ve ahbār rāvisi, dil ve edebiyat ālimi.

2 **Phlomos:** Haşhaş otunun bir türü.

إلا حنَيْن فإنه يوقع هذا الاسم على القلفونيات خاصة؛ ويسمي سائر الأنواع كلها علكا.

راتج: هو نارجيل.

راطيني: هو اسم لجميع العلوك باليونانية.

رازقي: هو السوسن الأبيض، ودهنه دهن الرازقي، وقيل: «الرازقي هو القطن»، وقال السكزي: «إن الكتان يسمونه رازقيًا، لكن استعمال الأطباء على الأول».

راسن: هو الجناح عند أهل أندلس، ويونانيه الأفيون، وهو شبيه بالفْلُومُس[1] الدقيق الورق، غير أنه أخشن وأطول.

رازيانج: يونانيه ماروثون.

رازيانج بري: يونانيه أقومارثون، وهو الرازيانج الكبير البري.

ربيثا[2] والصحنا: هما إدامان متخذان من صغار السمك.

ربرق: هو عنب الثعلب عند أهل يمن.

رتة: هو البندق الهندي.

رجل الأرنب: يونانيه لاغوثن[3].

رجل الغراب: هو رجل الزاغ في ضِياع بيت المقدس.

رجل الحمام: هو الشنجار بلسان أندلس.

رجلة: هي بقلة الحمقا والفرفحين، وسمي بها لأنها تطلع في مجرى السيول، وهي البقلة المباركة.

---

١ في (أ): بالقلوس.
٢ في (ج): ربيشا.
٣ في (ب): لاغونن.

**Riclü'l-'uḳāb, riclü'l-'aḳ'aḳ, riclü'z-zürzūr:** Daha önce adı geçen riclü'l-ġurāb (Kürdan otu) bitkisinin yağıdır.

**Reşād:** Ḥurf (Kerdeme, tere otu) bitkisidir.

**Raṭbe:** Fışfışa (Yonca: *Medicago sativa* L. subsp. *sativa*) bitkisidir, kurusuna ḳatt (Kuru yonca) denilir.

**Raġvetü'l-ḥaccāmīn:** Zebedü'l-baḥr (Brokoli mercanı: *Alcyonium* L.).

**Raġvetü'l-milḥ:** Tuzun köpüğüdür. Kayalık bölgelerde ve denize yakın yerlende bulunur. Etkisi tuzun etkisi gibidir.

**Raġt:** Cüllenār (Nar: *Punica granatum* L.) ağacının çiçeği, erkek nardır.

**Raḳḳ:** Halka göre su kaplumbağasıdır (*Emys sp.*). Onun "özellikle kara kaplumbağası" olduğu da söylenir.

**Raḳṭā:** Seraḫs (Eğrelti otu) bitkisidir.

**Ruḳ'a:** Ruḳa' ve ruḳā' da denilir. Cevzü'l-ḳay' (Kargabüken). Kırıktan dolayı içilmesi zorunlu olan encibār (Mührüsüleyman: *Polygonatum multiflorum* (L.) All.), bentüme (Burç ağacı, ökse ağacı: *Lonicera europaeus*) ve ḫāmā aḳtā (Biber otu: *Sambucus ebulus* L.) gibi her türlü ilaca da ruḳ'a denilir.

**Rummānü's-sü'āl:** Birçok doktora göre o ḫaşḫāş-ı ebyaḍ/beyaz haşhaş (Gelincik: *Papaver somniferum* L.) çiçeğidir. Doğrusu o haşhaşın menṣur (Ḫīrī, şebboy: *Erysimum* × *cheiri* (L.) Crantz) olarak bilinen türüdür. Şeḳā'iḳu'n-nu'mān (Manisa lalesi) çiçeğine benzese de o değildir.

**Rummānü'l-enhār:** Şam halkına göre enderūsā (Balta otu: *Hedysarum crinitum* L.) olarak bilinen Heyūfārīḳūn ağacının (Kantaron) büyük türüdür.

**Ramrām:** Ḳırṣa'ne (Boğadikeni) bitkisidir. Onun ḳırṭım (Aspir) tohumu olduğu söylense de birincisi daha doğrudur.

**Rūbiyān:** (Karides: *Penaeus* sp.) Endülüs halkının ḳamerūn adını verdiği bir deniz balığıdır.

**Rend:** Ġār (Defne) ağacıdır.

**Rehṣā:** Sıkılarak yağı çıkarılmadan önceki öğütülmüş simsim (Susam).

**Revās:** Circīrü'l-mā' (Su teresi)

رجل العقاب ورجل العقعق ورجل الزرزور: دهنُ رِجْلِ الغرابِ المقدم ذكره.

رشاد: هو الحرف.

رطبة: هي الصفصة، يقال ليابسها: «القت».

رغوة الحجامين: هو زبد البحر.

رغوة الملح: هو زبد الملح، توجد على مواضع الصخرية والقريبة من البحر،[24a] وقوته كقوة الملح.

رغت: هو الجلنار، وهو الرمان الذكر.

رق: هو السلحفاة البحرية عند العامة، وقيل: «هو السلحفاة البرية خاصة».

رقطا[1]: هو السرخس.

رقعة: يقال: «رقع ورقاع»، هو جوز القيء، ويقال على كل دواء يجبر الكسر شربه، كأنجبار، والبنتومة، وخامًا أقطى.

رمان السعال: هو الخشخاش الأبيض عند كثير من الأطباء، والصحيح أنه صنف من الخشخاش، وهو معروف بالمنثور، يشبه شقائق النعمان وليس به.

رمان الأنهار: وهو نوع كبير من هوفاريقون[2]، المسمى أندروسا[3] عند أهل دمشق.

رمرام: قيل: «هو قِرْصَعْنَة»، وقيل: «إنه قرطم»، والأول أصح.

روبيان: هو سمك بحري، يسميه عند أهل أندلس قمرون.

رند: هو شجرة الغار.

رهشى: هو السمسم المطحون قبل أن يعتصر ويستخرج دهنه.

رواس: هو جرجير الماء.

---

١ في (ب): رقعا.
٢ كذا في (أ) و(ب)، والصواب: هيوفاريقون.
٣ أندروسا هكذا في النسخ الثلاثة، والاسم الصحيح أندروسارون.

**Rūsaḫtec:** Rāsaḫtec de denilen yanmış bakırdır.

**Riyetü'l-baḥr:** Deniz kenarında bulunan, taze olduğunda cam gibi olan bir maddedir.

**Reyḥānü'l-melik:** Şāhisferem (Sultani fesleğeni) çiçeğidir.

**Reyḥānī:** Güzel kokulu saf içecektir.

**Remādü'l-ḥayye:** Ṭabāşīr (Bambu: *Bambusa bambos* (L.) Voss) kökü tozu; eski bambuların iç kısmı; yanmış bambu kökü.

**Reşāḳīl:** Sereṭān bahrī (Deniz yengeci)'dir.

**Rubbü'l-ḳaraẕ:** Akasya ağacı yaprağı ve meyvesinin suyunun kaynatılmasıyla elde edilen şurup.

**Rāfrāyā:** Na'nā' (Nane: *Mentha x piperita* L.) bitkisidir.

**Raḳve Yemāniyye:** (Rāvend/rīvend ṣīnī) (Işkın: *Rheum officinale* Baill.) bitkisidir. Hindistan'da bulunur.

**Rīvend-i bevvā:** Rāvend Şāmī (Şam ışkını)'dır.

**Rāske**: Küşūş (Küsküt, Bostanbozan) bitkisidir.

**Refrān:** 'Ar'ar (Ardıç: *Juniperus communis* L. var. *communis*) tohumudur. O ise ebhul (Sabin ardıcı) ağacıdır.

**Rāzāyif:** Rāzbānic (Rezene) bitkisidir.

**Reṣāṣ:** Ḳaṣdīr (Kalay, kurşun)'dur.

**Rūd:** Verd (Gül: *Rosa* L.).

## Z (ز) HARFİ

**Zerrīn-dıraḫt:** Zer-dıraḫt (bir ağaç veya asma çubuğu türü) olup "Altın ağacı" anlamındadır. Ona şeceretü'l-ḥayḍ derler.

**Zirişk:** Emīrbārīs (Enberbāris, enberbārīs, zirişk ve zerşūne: Kadıntuzluğu, karamık, sumak) bitkisidir.

**Zeytūnü'l-mā':** Yağı çıkmayan zeytindir.

**Zāvūḳ:** Zi'baḳ (Cıva) maddesidir.

روسختج: هو الراسخت، وهو النحاس المحرق.

رية البحر: هو شيء يوجد على ساحل البحر، مثل الزجاج إذا كان طريًا.

ريحان الملك: هو الشَّاهِسْفَرَم[1].

ريحاني: هو الشراب الصرف الطيب الرائحة.

رماد الحية: هو الطباشير.

رشاقيل: هو السرطان البحري.

رب القرظ: هو الأقيار.

رافرايا: هو النعنع.

رقوة يمانية: هو راوند[2] صيني، وهو هندي.

ريوندبوا: هو الراوند الشامي.

راسكة: هو الكشوث.

رفران: هو حب العرعر، وهو الأبهل.

رازايف: هو الرازيانج.

رصاص: هو القصدير.

رود: هو الورد.

## حرف الزاء

زرين درخت: هو الزردرخت، معناه شجرة الذهب، ويسمونه شجرة الحيض.

زرشك[3]: هو الأميرباريس.

زيتون الماء: هو الزيتون الذي لا يخرج منه الزيت.

زاووق: هو الزئبق.

---

١ في (ب): هسقرم.
٢ تصحفت في (أ) إلى: رواند.
٣ في (أ): ذرشك.

**Zān:** Çubuğudan mızrak yapılan ağaçtır. Onun merrān (Kızılcık: *Cornus mas* L.) olduğu da söylenir.

**Zebedü'l-ḳamer:** Busāḳu'l-ḥacer/büzāḳu'l-ḳamer (Ay taşı: *selenit*).

**Zebībü'l-'ineb:** Özellikle üzümün kurusudur, sonra hurma hariç çeşitli meyvelerin kuruları için kullanılmıştır. Çünkü hurma kurusuna "temr" denilir; zebībü't-temr (Hurma kurusu) denilmez. Bazen kalitesiz kuru üzüme zebībü'l-'ineb derler.

**Zebībü'l-cebel:** Zebīb berrī (Yaban üzümü: *Staphisagria macrosperma* Spach)'dir. Yunancada Esṭāfīdiyā agrya olup iki çeşittir. Üçgen/üçlü olanı Şam üzümü, uzun olanı Mağrip üzümüdü. Her iki türe de mīvīzec (Yaban üzümü) adı verilir. Ḥabbu'r-re's adıyla da bilinirler.

**Zürünbād:** Mekke'de kâfur olarak bilinen şeydir. Tadında acılık vardır ve aromatiktir.

**Zerneb:** Ercülü'l-cerād (Porsuk bitkisi yaprağı, ricl-i cerād (*Taxus baccata* L.)'dır. *Minhācü'd-dükkān*'da şöyle der: "*el-İ'timād* yazarı onun Şam bölgesinde Lübnan Dağı'nda meyvesiz, uzun yapraklı, söğüt ağacının yaprağına benzeyen, yeşil ile sarı arası renkli, budaklarının rengi söğüt ağacının budaklarının rengi gibi olan, kokusu ütrucc (Ağaç kavunu) kokusuna benzeyen, güzel kokulara katılan büyük bir ağacın dallarındaki yaprak olduğunu söyledi."

Sonra dedi ki: "Zerneb'le ilgili söylediğimiz bu içerik, bugün insanların ellerinde dolaşan, bizim tarif ettiğimiz şeyden başkadır. Ancak zerneb'in iki çeşit olması ihtimal dahilindedir. Bizim gördüğümüz sarı, altın renginde, parlak renkli, yumuşak tenli, biraz aromatik kokulu, meyvesiz bir çiçektir. Onun Irak dolaylarından getirildiğini gördük."

el-Ḥalef eṭ-Ṭıbbī'nin zerneb hakkında söylediğine göre o "aromatik, ṭarfā (Ilgın ağacı) ağacının yaprağı gibi sarı" bir çiçektir. el-Başrī'nin söylediğine göre "Zerneb ince/hassas bir ottur. Güzel kokulu olup, kokusu ütrucc (Ağaç kavunu) kokusuna benzer". el-Mālekī de der ki: "Günümüzde kullanılan el-Ḥalef'in betimlediği çiçektir, başkası değil".

زان: شجرة تتخذ من عِصِيِّه رماح، وقيل: «إنه المران».

زبد القمر: هو بصاق[1] الحجر.

زبيب العنب: هو جفيف العنب خاصة، ثم أطلق لما جفّف من جنس سائر الثمار، إلا الرطب، فإن جفيفه يسمى بالتمر، ولا يقال له: «زبيب التمر»، وقد يسمونها لزبيب[2] العنجد.

زبيب الجبل: هو الزبيب البري، وباليونانية أسطافيديا أغريا، وهو نوعان: مثلث يعرف بالشامي، ومطاول يعرف بالمغربي؛ والنوعان تسميان بالمويزج، وتعرفان بحب الرأس.

زرنباد: معروفة بمكة يعرف[3] الكافور، في طعمه مرارة وعطرية.

زرنب: وهو أرجل الجراد. قال في «منهاج الدكان»: «ذكر صاحب «الاعتماد» أنه ورقةُ أغصانِ شجرةٍ عظيمةٍ، تنبت في بلاد الشام بجبل لبنان، لا ثمر لها، ذات ورق طوال، بين الخضرة والصفرة، يشبه ورق الخلاف، ولون عوده كلون ورقه[4]، رائحته تشبه رائحة الأترج، يدخل في الأطياب».

ثم قال: «وهذه الماهية[5] المذكورة بالزرنب، غير الذي نحن نعرفه، وهو متداول بأيدي [24b] الناس الآن، لكن يحتمل أن يكون الزرنب نوعين، والذي شاهدناه هو زهر أصفر ذهبي، صقيل المنظر، ناعم البشرة، في رائحته يسر[6] عطرية، لا ثمر فيه. رأيناه يجلب من نواحي العراق.

قال الحلف الطبي: «في الزرنب عطرية، وهو مثل ورق الطرفاء أصفر»، قال البصري: «الزرنب حشيش دقيق، طيب الرائحة يشبه رائحة الأترج»، قال المالقي: «الذي يستعمل في زماننا ما وصفه الخلف، لا غير».

١ في (أ): بصارق. وهو بزاق القمر.
٢ كذا في (أ) و(ب)، ولعل الصواب: بزبيب.
٣ كذا في (أ) و(ب)، ولعل الصواب: بِعَرْف.
٤ تصحفت في (ب) إلى: ورق.
٥ تصحفت في (ب) إلى: المباهية.
٦ كذا في (أ) و(ب)، والصواب: يسير.

**Zerāvend:** (Loğusa çiçeği: *Aristolochia clematitis* L.) Endülüs Arapçasında yabancı bir isim olarak kullanılan saḳmūre bitkisidir. Ona Afrika'da "simḳār, simḳuvān ve şeceretü biristem" denilir. Yunancada Arisṭūlūḫiyā denileni dişisidir. Zerāvend-i ṭavīl (Eşek hıyarı: *Ecballium elaterium* (L.) A. Rich) olarak bilinenine Yunancada deraḳṭūlīs denilir ve "erkek" olarak adlandırılır.

**Zirişk:** Farsça'da Emīrbārīs (Kadıntuzluğu, karamık: *Berberis vulgaris* L.), Arapçada etrār adıyla bilinir.

**Zübd:** Süt veya yayık alt suyundan çıkarılan yağdır.

**Zedvār:** Cedvār (Cedvar: *Curcuma zedoaria* (Christm.) Roscoe) bitkisidir.

**Zertek, zerdek:** "Onun Aspir posası olduğu söylenir." Aspir'in suyu olduğu da söylenir ki doğrusu budur.

**Zehru'l-milḥ:** (Sodyum klorür) Tuzlu sularda ve çorak arazilerde ortaya çıkan sarı renkli bir şeydir.

**Zehretü'n-nühās:** Bakır tozu/bakır talaşıdır. "Isıtıldığı zaman bakırın yüzeyinde oluşan, suya atılarak soğutulması istenilen şey" olduğu da söylenir. Onun "Bakırın içinde bulunan mercimek şeklindeki kırıntı" olduğu da söylenir.

**Züvān:** Şeylem (Delice, çavdar) bitkisidir. Buğdayın içinden elde edilir ve öğütülür. Kullanıldığında sarhoş eder. Gözün kornea tabakasının beyazlığını artırak için insanlar onu sürme içinde kullanırlar ve ona zebḳa (cıvalı) adını verirler.

**Ze'īr:** Mürr (Mürr ağacından elde edilen saf reçine)'dir.

**Zerrīn-verā:** Baḳla Yemāniyye bitkisidir (Sirken, iştir: *Chenopodium ambrosioides* L.). Büyük bir kısmı yerbūz (Yarpuz) olarak bilinir. Onun "Riclü'l-ġurāb (Kürdan otu) olarak bilinen sebze olduğu" da söylenir.

**Zerecūn:** Farsça olup "altın rengi" anlamındadır. Berraklığından dolayı şaraba bu isim verilir.

**Zerḳūrī:** Riclü'l-ġurāb (Kürdan otu) bitkisidir.

**Zertīlec:** Rībās (Işkın: *Rheum ribes* L.) bitkisidir.

**Zerāfe:** Zürafa: *Giraffa camelopardalis* olarak bilinen hayvandır.

زراوند: هو السقمورة بعجمية أندلس، ويقال له: «سمقار وسمقوان وشجرة برستم بإفريقية، وأرسطولوخيا باليونانية الأنثى، وأما الزراوند الطويل، فإنه يقال له باليونانية: «الذكر»، ويقال له: «درقطوليس».

(زرشك: هو الأميرباريس بالفارسية، والأترار بالعربية.)[1]

زُبْد: هو سمن يخرج من اللبن أو المخيض[2].

زدوار: هو الجدوار.

زرتك وزردك: قيل: «هو ثجير العصفر»، وقيل: «هو ماؤه». وهو الصحيح.

زهر الملح: هو شيء يطلع على المياه المالحة في الآجام، ولونه أصفر.

زهرة النحاس: هو توبال النحاس، وقيل: «ما يطلع على وجه النحاس عندما تحمى، مرميًّا في الماء يطلب تبريده»، وقيل: «إنه العدس الموجود في النحاس».

زوان: هو الشيلم، يؤخذ في القمح حتى يطحن، ويستعمل أسكر[3]، والعوام يستعملونه في الأكحال، لجلاء بياض العين، ويسمونه الزبقة.

زعير: هو المر.

زرينورى: هو البقلة اليمانية، وهو اليربوز، على ما عليه الأكثر، وقيل: «هو بقلة معروفة برجل الغراب».

زرجون: فارسي، تفسيره لون الذهب، يقال للخمر لصفائه.

(زرقورى: وهو رجل الغراب.)[4]

زرتيلج: هو الريباس.

زرافة: حيوان معروف.

---

١ سقط ما بين القوسين من (ب).
٢ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: المحيض.
٣ كذا في (أ) و(ب).
٤ سقط ما بين القوسين من (ب).

**Zereḳūn:** Selīḳūn (Zerkūm: Siyah kurşun)'dur. Endülüs halkına göre üsrünc (kırmızı cıva sülfit) maddesidir.

**Za'ferān:** (Safran: *Crocus sativus* L.) Cād, cādī, hīḳān ve kürküm gibi birçok ismi vardır.

**Za'ferānü'l-ḥadīd:** Yunancada meştīleyn denilen şeydir. Bazıları ona urniyā adını verir.

**Zu'rūr:** (Alıç) ağacıdır.

**Ziftü's-süfün:** Yunancası Ruveysā'dır. Mumla karışık rātīnec (Fıstık çamı reçinesi) gibi, gemilerden sıyırılarak elde edilir. Kimi insanlar onu efūḫīmā olarak adlandırırlar. Deniz suyunda uzun süre beklediği için fazlalıkları eritir. Kimi insanlar nütūb zamkına bu adı verirler.

**Züfeyraf:** Endülüs dilinde 'unnāb (Hünnap: *Ziziphus jujuba* Mill.) meyvesidir. Z harfinin ḍammesi, f harfinin fetḥası, yā harfinin sükūnu, sonra rā harfinin fetḥası ve açık fā harfi ile züfeyraf okunur.

**Zencebīlü'l-'acem:** Uşturġār/uşturġāz bitkisidir (Deve dikeni).

**Zemmāratü'r-rā'ī:** Mizmāru'r-rā'ī (Çobandüdüğü, kazayağı: *Alisma plantago-aquatica* L.) bitkisidir.

**Zencebīl Şāmī:** Rāsen, cenah, eyṭūn adlarıyla bilinen andız, kanes otudur (*Juniperus drupacea* Labill.).

**Zehretü'l-hacer:** Cūr-ı cendüm (Gernik, kızılca buğday) bitkisidir. Onun ḥazāzu's-ṣaḫr (Kaya yosunu, ciğer otu, bir tür liken) bitkisi" olduğu da söylenir.

**Zehre:** Yunanca tefḫāriş adı verilen ilaçtır, Arapçada zehre denilen ilaçtır. el-Māleḳī der ki: "Endülüs halkı onu ḳaranfüliyye adıyla bilirler."

**Zehru'l-milḥ:** (Sodyum klorür) Nil'den çıkarılan bir şeydir, suyun dip kısımlarında katılaşır.

**Zeytü'l-ünfāḳ:** Ham zeytinden rafine edilmeksizin çıkarılan yağdır. Bu konuda güzel bir söz nakledilir. Buna göre; "Enfāḳ" olarak isimlendirilmesinin sebebi olgunlaşmamış, ham zeytinden elde edilmiş olmasıdır. Zeytinin yağının az olduğu dönemde satıştan elde edilen parası, zeytinin yağının daha çok olup, olgunlaşarak fermente olduğu zamanda ihtiyaç duyulan şeylere aceleyle/önceden harcanır. "Onun suda çözünmediği" de söylenir.

زرقون: هو السليقون، وهو الأسرنج عند أهل أندلس.

زعفران: له أسماء كثيرة: منها الجاد، ومنها الجادي، والهيقان، والكُرْكُم.

زعفران الحديد: هو المشتيلين باليونانية، ومنهم من يسميه أورنيا، وهو الزعرور.

زفت السفن: هو رويصا باليونانية، وهو ما يجرد عن السفن، مثل الراتينج[1] المخلوط بالموم، الذي يسميه بعض الناس أفوخيما، وهو مذوّب الفضول، لاستنقاعه في ماء البحر، ومن الناس من يسمي صمغ النتوب بهذا الاسم.

زفيرف: هو العناب بلسان أندلس، بزاء مضمومة، وفاء مفتوحة، وياء ساكنة، ثم راء مفتوحة، ثم فاء مرفوشة.

زنجبيل العجم: هو الأشترغار.

زمارة[2] الراعي: هو المزمار الراعي.

زنجبيل شامي: هو الراسن[3] وهو الجناح، وهو الأيطون.

زهرة الحجر: جوز جندم، وقيل: «هو حزاز الصخر».

زهرة: يقال على الدواء المسمى باليونانية تفخارش، وهو بالعربية زهرة، وقال المالقي: «يعرفونه أهل أندلس بالقرنفلية».

زهر الملح: هو شيء يخرج منه[4] النيل، فيجمد في مواضع مياه قاعه.

زيت أنفاق: [25a] هو الزيت الذي يعتصر من الزيتون الغض من غير تقطير. ونقلت فيه كلامًا مليحًا، وهو أنه إنما سمي أنفاقًا، لكونه يعمل من غض الزيتون قبل نضجه، ليتعجلوا من ثمنه ما ينفقونه على ما فيه إذا نضج وتعفن، ويخرج منه زيت أكثر من الأول، وقيل: «إنه لا يعمل بالماء».

---

١ في (ب): الرتينج.
٢ تصحفت في (ب) إلى: زمادة.
٣ في (أ): الرأس.
٤ في (ب): (من) بدل (منه).

**Zeyt-i rikābī:** Zeytü'l-enfāk denilen yağdır. Mısır halkına göre o Filistin yağıdır. ez-Zehrāvī'nin iddiasına göre zeyt-i rikābī suda yıkanmış beyaz yağdır. İlaçların etkilerini kabul edebilecek bir üzengi mesabesinde olduğu için bu isimle isimlendirilmiştir.

**Zeytūnü'l-ḥabeşe:** Köpek zeytini, yabani zeytin (*Olea europaea* L. subsp. *europaea*)'dir.

**Zeytūnü'l-arḍ:** Māzeryūn (Dafne, mezeryon) ağacıdır.

**Zeyzāḳūn:** Zāy harfinin fethası ve yā harfinin sükūnu ile okunur. Şam ve civarında meyve vermeyen ġubeyrā (İğde; üvez: *Cormus domestica* (L.) Spach) ağacının bir türünün adıdır.

**Zeytār:** Yağın bulanıklığı ve tortusudur. Yunancada amūr'ā denilen şeydir.

**Ẕūrā:** Zāc aḥmer (Kırmızı zāc)'dır.

**Zāc Ḳubrusī:** Yeşil renkli zāc'dır. Bir kısmı yeşillik bakımından zencār'a (bakır pası) benzer. Parlaklık ve tadı bakımından şibt/şibṣ Yemānī (Durakotu, dereotu: *Anethum graveolens* L.) bitkisine benzer.

**Ẕāc:** Sarı renklidir. Bir kısmı siyah renkli olup zāc-ı esākife'dir. Rengi sarı ve yeşile çalan türünün adı ḥazeḳṭār, ḳulḳuṭār (Sarı zaç) ve ḳalḳadīs (beyaz zaç) olarak bilinir. Biraz kırmızı olan türü secezī olarak bilinir. Sarı ve siyah olanı süḥayre (zācü'l-ḥibr) olarak bilinir. Yeşil olanı bekledikçe rengi beyaza döner. Üzerine sirke serpildiğinde rengi tekrar yeşile döner.

**Zāc-ı Rūmī:** Zāc'ın bir türü olan ḳalḳant (Ḳalḳand: Yeşil zaç, bakır sülfat)'dır.

**Zāc ebyaḍ:** Şibt/şibṣ Yemānī (Durak otu) ile karıştırılan zaç'tır. el-Māleḳī der ki: "Ḳulḳuṭār (sarı zac) sarı renkli olanıdır. Ḳalḳadīs beyaz renkli olanıdır, Yunancada ḫalḳīs olarak bilinendir. Ḳalḳant yeşil renkli olanıdır. Sūrī kırmızı renkli olanıdır. Sūrī hariç bunların hepsi suda ve kaynatılınca çözülür. Sūrī olanı yapısı ve bağları bakımından serttir. Sarı renkli olanı bağları bakımından yeşilden daha sert ve daha çok kaynatılır."

زيت ركابي: هو زيت الأنفاق، وأهل مصر يسمونه زيت فلسطين، وزعم الزهراوي على أن الزيت الركابي هو الزيت الأبيض المغسول، وإنما سمي به لأنه بمنزلة الركاب، قابل لقوى الأدوية.

زيتون الحبشة: وزيتون الكلبة، هو الزيتون البري.

زيتون الأرض: هو المازريون.

زيزاقون: بزاء مفتوحة ثم ياء من تحت ساكنة، اسم لنوع من شجرة الغبيراء الذي لا يثمر بدمشق وما والاها.

زيتار: هو عكر الزيت وثفله، وهو باليونانية أمورعى.

ذورى[1]: هو الزاج الأحمر.

زاج قبروسي: هو الأخضر، منه شبيه الزنجار في الخضرة، والشبت[2] اليماني في الرونق والطعم منه.

الزاج: وهو أصفر، ومنه أسود، وهو زاج الأساكفه، ومنه شيء مائل إلى الصفرة والخضرة، وهو الحزقطار والقلقطار والقلقديس، ومنه شيء أحمر يعرف بالسجزي، والأصفر منه والأسود يعرف بالسحيرة، والأخضر إذا بقي استحال البياض، وإذا رش عليه خل عاد لونه إلى الخضرة.

زاج رومي: هو القلقنت، وهو نوع منه.

زاج أبيض: وهو المقلب بالشبت[3] اليماني. وقال مالقي: «القلقطار هو الأصفر، والقلقديس هو الأبيض، وهو المسمى باليوناني خلقيس، والقلقنت هو الأخضر، والسوري هو الأحمر، وهذا كلها تنحل في الماء والطبخ، إلا السوري فإنه شديد التجسد والانعقاد، والأصفر أشد انعقادًا من الأخضر وانطباخًا منه».

---

١ في (ب): زوزى.
٢ تصحفت في (ب) إلى: الشب.
٣ تصحفت في (ب) إلى: الشب.

**Ziftü'l-'afārā:** Ḳalfūniyye (Fıstık çamı gibi serk kabuklu ve reçineli ağaçlardan toplanan reçinelerin eritilerek terebentine dönüştürülmesiyle elde edilen sarı renkli reçine, zamk: *Colophony*)

**Zac Şāmī:** Bilinen ve ayna yapımında kullanılan zaç'tır.

## S (س) HARFİ

**Sebistān:** (Yellimağacı/Sipistan ağacı meyvesi: *Cordia myxa* L.) Farsça olup "köpek doktorları" anlamındadır. Uçucu bir şeydir. İsḥaḳ b. 'İmrān der ki: "Sebistān Arapçada Nebḳ kelimesidir." Sekbūye ve sīsenkbūye iki yellimağacı türüdür. Aralarındaki benzerlik sebebiyle yengeç gözü olarak isimlendirilirler. *el-Minhācü'd-dükkān* yazarı İbnü'd-Dükkān'ın söylediği, "onun muḫḫayṭā olduğu" sözü safsatadır. Şöyle der: "Doktorların büyük bir kısmı nüshalarında muḫḫayṭā şeklinde yazıyorlar. Bu onların bir hatasıdır. Doğrusu onların muḫāṭāt şeklinde yazmaları gerekirdi."

**Sirācü'l-leyl:** Kündür ağacıdır. Bu ağaç geceleyin uzaktan ışık saçar. Kimileri onun sirācü'l-ḳuṭrub (Abdüsselām otu) olduğunu söy.

**Seykerān:** Kırmızı ban otu, tatala (*Hyoscyamus muticus* L.).

**Sālārā Hindī:** Kertenkeledir (*Lacertidae*). Dioskoridos der ki: "Yavaş hareket eden, çok renkli kertenkele türlerinden birisidir." "Onun ateşe girdiği zaman yanmadığı" söylenir.

**Sāmm-ı ebraş:** Yunancada vezaġ olarak bilinen keler, alaca keler (*Agamidae*)'dir.

**Sābiḳa, sālife:** Küzberatü'l-bi'r (Baldırıkara, kımılcede) bitkisidir. Bersiyāvşān ve ca'detü'l-ḳānā' (Acı yavşan, yabani yavşan) olarak da bilinir. Camotu olarak bilinmesine ve camın temizlenmesinde cam otunun yaptığı işi yapmasına karşın camotu değildir.

**Sebu'u'l-arḍ:** (Toprak canavarı) Küzberatü'l-bi'r (Baldırıkara, kımılcede) bitkisidir.

**Sebu'u'l-kettān:** Mağrip ve Afrika doktorların tarafından küşūş (Bostanbozan) olarak bilinen ilaçtır. Endülüs halkı onu ḳarī'atü'l-kettān (Keten tohumu: *Cuscuta epilinum* Weihe), Mısır halkı ise ḫāmūlü'l-kettān (Keten

زفت العفارى: (هو العفارى)[1]، هو القلفونية.

زاج شامي: هو الذي يعرف ويعمل منه المرايا.

## حرف السين

سبستان: فارسي، معناه أطباء الكلب، وهو ما طار. وقال إسحاق بن عمران: «هي النبق[2] بالعربية».

سكبويه وسيسنكبويه: هما السبستان، ويسمونه أعين السراطانات إذا كان يشبهها. وذكر صاحب «منهاج الدكان» السبستان هو المحيطا[3]، وهو المغالطة، وقال: «إن أكثر الأطباء يكتبون في نسختهم بالمخيطا، وهو خطأ منهم، بل ينبغي عنهم أن يكتبوا بالمخاطات».

سراج الليل: وهو شجرة الكندر، لأنها تضيء بالليل على بعد، وقال الغير: «هي السراج القطرب».

سيكران: هو البنج الأحمر.

سالارا هندي: هي الغطاية[4]. قال ذيسقوريذوس: «هي صنف من أصناف صور البطيء الحركة، المختلف اللون»، وقيل فيها: «إنها إذا دخل النار لم تحترق».

سام أبرص: هو الوزغ باليونانية، وهو صورا.

سابقة وسالفة: هي كزبرة البئر، وهي برسياوشان، وهي جعدة

[25b] القناء، وهي حشيشة الزجاج وليس بها، وإن كانت هي تفعل فعله في تنقية الزجاج.

سبع الأرض: هي كزبرة البئر.

سبع الكتان: هو الدواء المعروف عند أطباء المغرب وإفريقية

١ سقط ما بين القوسين من (ب).
٢ في جميع النسخ: (التبق)، والصواب ما أثبتناه.
٣ في (ب): المحيطان.
٤ كذا في (أ) و(ب)، والصواب: العظاية.

tohumu) olarak isimlendirirler. Irak ükşūş (Küsküt) bitkisinden farklıdır. Keten üzerinde çok olursa keteni yok ettiği için bu isimle isimlendirilmiştir.

**Sebu'u'ş-şu'arā':** Onun eftīmūn (Gelinsaçı, küsküt: *Cuscuta babylonica* Aucher ex Choisy) olduğu söylenir.

**Seẕāb Yūnānī:** (Yunan Sedef otu, yabani sedef otu: *Ruta montana* (L.) L.) Arapçada feycen bitkisidir. Dioskoridos onu yuġāfin olarak adlandırmıştır.

**Seraḫs:** (Eğrelti otu) Yunancası baṭārīs olup, kimileri onu felecūn olarak adlandırırlar. Abdullah b. Ebī Sālih der ki: "Onun erkek olanı Berbericede efrisḳ olarak adlandırılır."

**Ser'ant, serġant, üserġant:** Buḫūru'l-Berber (Zulzula, sargand: *Telephium imperati* L.) olarak bilinen bitkinin adıdır.

**Sermaḳ, sermec:** İkisi de ḳaṭaf (Sirken, telpancarı, koyun sarmaşığı, karapazı: *Chenopodium ambrosioides* L.) bitkisidir.

**Seṭṭāḥ:** Zehirli yılan ve benzerleri gibi, bitkiler arasında toprağın üzerine çıkan sürüngenlere denilir.

**Saṭrikā:** Yunancadır. Şamlılar onu mey'a (Zamk, sakız, zığala: *Styrax*)'nın bir türü olan asṭarek *Styrax officinalis* L. veya neytūn denilen kemkam *(Pistacia lentiscus* L.) ağacının sakızı olarak bilirler.

**Sıṭarāk:** Güney halklarına göre zürünbād (Kâfur) denilen şeydir.

**Se'ūṭ:** Yunanca olup "temizlenmiş mide" anlamındadır. "Aksırtıcı/hapşırtıcı ve aksırtıcı çubuk" olarak adlandırılır. Yine Yunanlılar onu remīkī olarak adlandırırlar. Galen der ki: "Yunanlılar onu ṭarmīkī olarak adlandırırlar; çünkü Yunanlılar aksırtıcı ilacı ṭarḳūs olarak adlandırırlar. Bu enfiye ilacının kendisinden elde edildiği ağaçtır. Çiçeği sert bir şekilde aksırığı harekete geçirir. Sarı renkli olup dağlarda ve kayaların arasında biter. Zeytin şeklinde olup, yaprağı da zeytin yaprağı gibidir. Rengi beyaza çalar.

**Sirācü'l-ḳuṭrub:** Parlak yebrūh (Abdüsselām otunun kökü) bitkisidir. Ayrıca yedi Abdüsselam otunun en güzeli olan şeceretü'ṣ-ṣanem de bu adla bilinir. Hürmüs, Abdüsselam otunun Süleyman ağacı olduğunu, yüzüğünün kaşının altında bu otun bir parçasının bulunduğunu ve bu ot sayesinde olağanüstü/harika işler yaptığını iddia eder.

بالكشوث، وعامة الأندلس يسمونه قريعة الكتّان، وأهل مصر يسمونه خامول الكتان، وهو خلاف أكشوث العراق، وإنما سمي به لأنه إذا كثر على الكتان أهلكه.

سبع الشعراء[1]: قيل: «هو أفيتمون».

سذاب يوناني: عربيه فيجن، وقد سماه ذيسقوريذوس بيغافن.

سرخس: يونانيه بطاريس، ومنهم من يسميه فلجون، وقال عبد الله بن أبي صالح: «والذكر منه يسمى بالبربرية أفرسق».

سرعنت وسرغنت وأسرغنت: اسم بربري للنبات المعروف ببخور[2] البربر.

سرمق وسرمج: هما القطف.

سطاح: يقال لكل ما ينسطح على الأرض بين النبات، كالحرشاء وما أشبهه.

سطركا: يوناني، والشاميون يعرفونه بالأسطرك، وهو ضرب من الميعة.

سطراك: هو الزرنباد[3] عند أهل الجنوب.

سعوط يوناني: معناه بطن منقي، ويسمى المعطس وعود العطاس، وأيضًا يوناني يسمونه برميقي[4]، قال جالينوس: «واليونانيون يسمونه بطارميقي، لأن العطاس يسمونه اليونانيون بطارقوس، وهي شجرة تعمل منها السعوط، زهره يحرك العطاس حركة[5] شديدة، أصفر، تنبت في الجبال وبين الصخور، زيتوني الشكل والورق، إلى البياض.

سراج القطرب: هو اليبروح الوقاد، ويسمى به ـ أيضًا ـ شجرة الصنم، وهي سيدة اليباريح السبعة، وزعم هرمس أنها شجرة سليماني ـ عليه السلام ـ التي كان منها تحت فص خاتمه، وبها كان يصنع العجائب.

---

١ في (ب): السعراء.
٢ كلمة بخور البربر مصحّفة في النسخ الثلاثة إلى بجوز البربر.
٣ في (ب): الزربناد.
٤ تصحفت في (أ) إلى: بريقى.
٥ في (ب): خوكة، وتصحفت في (أ) إلى: حوكة.

**Sālī:** Sāsāliyūs (Horozgözü otu, baldırgan: *Seseli tortuosum* L.) bitkisidir. Onun bir türüne īs̱enḳūn denilir. Bir türüne de ṭūmāylin, sīsālī firayṭīfūn (Baldırgan ağacı: *Levisticum officinale* W. D. J. Koch) yani sīsāliyūs ḳarīṭī (Girit horozgözü otu) denilir.

**Secellāṭ:** Yasemin çiçeğidir (*Jasminum officinale* L.).

**Saḳmūnyā:** Maḥmūde otu, bingöz otu (*Convolvulus camononia* L.) bitkisidir.

**Sükkeru'l-'uşer:** (Sodom elması sütü) 'Uşer denilen ağacın üzerinde oluşan süt taneciklerdir.

**Sükker Mışrī:** Eskitilmiş (Kristalize edilmiş) şekerdir.

**Sükker zuġlī:** Süryanice saḳy zuġlī denilen şey olup "çok ayaklı" anlamındadır. Benlieğrelti, bespāyec bitkisidir.

**Seksenbū, secsenbū:** Farsça iki kelime olup, Süryanicede "meşḥus̱ā" anlamındadır. Hūzistan bölgesinde çokça yetişen bir ağacın tohumudur. Yoğun olmayan, siyah, büzülmüş ve yuvarlak bir tohumdur.

**Silḳu'l-mā':** Cāru'n-nehr (Yabani pancar: *Beta vulgaris* L.) bitkisidir.

**Silḳ berri:** (Labada: *Rumex crispus* L.) Ḥummāḍ (Kuzukulağı: *Rumex acetosella* L.) bitkisinin bir türüdür.

**Sült:** Kabuğunun tamamı soyulmuş arpadır. Buğdayla eşit hale gelinceye kadar kabuğu soyulur. Farsçada buna "çıplak arpa" anlamında cüberhene (Peygamber arpası) denilir. Galen buna ṭīḳā, Dioskoridos ise ṭarāḳulus adını verir. Şirvan ve Elburz dağları halkı ise buna pirinç derler.

**Selvā:** Bıldırcındır.

**Sillevr:** Daha önce ismi geçen cerbā' (Yayın balığı: *silurus*)'dır.

**Sülāḥā:** (Şülāḥa) Dağ tekelerinin idrarıdır. Dağ tekeleri kızıştığı zaman dağlardaki bir kaya üzerine idrarlarını yaparlar. Bu idrarlara sülāha adı verilir. İdrarlar kayayı kaplar ve süt yağı gibi yumuşak, küçük yağlar oluşturur.

**Sulṭānü'l-cebel:** Endülüslü botanikçilerin şarīmetü'l-cedy (Yabani hanımeli, orman hanımelisi, çoban asması: *Lonicera periclymenum* L.) dedikleri bitkidir.

سالي: هو الساساليوس[1]، ومنه صنف يقال له: «ايثنقون»، ومنه صنف يقال له: «طومايلن وسيسالي فريطيفون»، يعني سيساليوس قريطي.

سجلاط: ـ بالجيم ـ: هو ياسمين.

سقمونيا: هو المحمودة.

سكر العشر: هو من يقع على العشر.

سكر مصري: وهو السكر البالي.

سكر[2] زغلي: وسقي زغلي سرياني، معناه كثير الأرجل، وهو البسفايح.

سكسنبو[3] وسجسنبو: لفظان فارسيان، معناهما بالسريانية المشحوثا، وهو حب شجرة يكون نباته في أرض الخوز كثيرًا، وهو حب لطيف، أسود متشنج مستدير.

سلق الماء: هو جار النهر.

سلق بري: هو نوع من الحماض.

سُلْت: هو صنف من الشعير يتجرد من قشره كله، وينسلت حتى يكون كالبُرِّ سواءً، ويسمى بالفارسية جوبرهنه ـ وتفسير[4] الشعير العاري ـ، وسماه جالينوس طيقا، وذيسقوريذوس طراغلس، وأهل جبال شروان والبرز يسمونه برنج.

سلوى: هو السمان.

سلور: هو الجرباء المقدم ذكره.

سلاحة: هو أبوال التيوس الجبلية، وذلك أنها تبول أيام هيجانها على صخرة في الجبل، تسمى هذه البولة السلاحة، وهي تسود الصخراء، وتصير كصغار الدسم الدقيق.

[26ª] سلطان الجبل: هو النبات المسمى بصريمة الجدي عند شجاري أندلس.

---

١ في (أ) الستاساليوس.
٢ تصحفت في (أ) إلى: سك.
٣ في (أ): سكنبو.
٤ كذا في (أ) و(ب)، والصواب: تفسيره.

**Semāḳīl:** Summāḳ (Sumak)'tır.

**Semūniyūn:** Kerefs-i berrī (Yabani kereviz) bitkisidir.

**Semār:** Esel (Sivri hasırotu, balık sazı, kova otu, kofa: *Juncus acutus* L. subsp. *acutus*) bitkisidir.

**Semsaḳ:** Arapçada merzencūş (Mercanköşk: *Origanum majorana* L.) bitkisidir.

**Simsim berrī:** Ceblehenk (Kuzu otu) bitkisidir.

**Semmü'l-ḥimār:** Diflā (Zakkum, ağu otu: *Nerium oleander* L.) bitkisidir.

**Semmü'l-fār:** (Fare zehiri) Irak halkına göre öldürücü topraktır. Endülüs halkına göre rehcü'l-fe'r (Kırmızı zırnıh: *Realgar*) denilen şeydir. O ise şükk (Sıçan otu) zırnıh, civa ve bakır pasından yapılan zehirli bir ilaçtır.

**Semmü's-semek:** Māhī-zehrec (Sığırkuyruğu, balık zehri otu: balık zehri otu, burunca: *Verbascum thapsus* L.) bitkisidir.

**Sümānā:** (Bıldırcın) Şerīf der ki: "Sümānā, denizden çıkan bir kuştur. Gök gürültüsünün öldürdüğü kuş olarak bilinir. Çünkü insanlar onun gök gürültüsünün sesini duyduğu zaman öldüğünü iddia ederler."

**Senderūs:** (Sandarak ağacı (*Tetraclinis articulata* (Vahl) Mast) reçinesi) Kehribara benzeyen sarı zamk/reçinedir. Ancak ondan biraz daha yumuşaktır, tadında biraz acılık vardır.

**Sinbāẕec:** (Zımpara taşı) Kum tanelerinden oluşturulmuş gibi sert bir taştır.

**Süncüfr:** Züncüfr (Sülüğen, kızılboya, cıva sülfür, zincifre: *Cinnabar*) denilen maddedir.

**Sindiyān:** Şam halkı arasında tartışmasız şeceretü'l-bellūṭ (Meşe ağacı, Palamut ağacı: *Quercus* L.) ağacıdır.

**Sindiyānü'l-arḍ:** "Onun ferāsiyūn (Bozot, yaban pırasası) olduğu söylenir." Doğrusu o Dioskoridos'un bellūṭā (Kara yer pırasası, kara ferasyun: *Ballota nigra* L. subsp. *nigra*) adını verdiği bitkidir.

**Sünbülü'l-kelb:** Elsinetü'l-'aṣāfīr (Holaren, Kuşdili: *Wrightia antidysenterica* (L.) R. Br.) adıyla bilinen Derdār (Karaağaç) ağacının meyvesidir.

سماقيل: هو السماق.

سمونيون[1]: هو الكرفس البري.

سمار: هو الأَسَل.

سمسق[2]: هو المرزنجوش بالعربية.

سمسم بري: هو الجبلهنك.

سم الحمار: هو الدفلى.

سم الفأر: هو التراب الهالك عند أهل العراق، وعند أهل أندلس يعرفونه برهج الفأر[3]، وهو الشُّك.

سم السمك: هو ماهي زهرج[4].

سمانى: قال شريف: «هو طائر يخرج من البحر، معروف بقتيل الرعدة، لأنهم يزعمون أنه إذا سمع صوت الرعدة مات».

سندروس: هو صمغ أصفر يشبه الكهرباء، إلا أنه أرخى منه، وفيه شيء من المرارة.

سنباذج: هو حجر كأنه مجتمعة من الرمل، خشن.

سنجفر: هو الزنجفر.

سنديان: هو شجرة البلوط عند أهل الشام بلا خلاف.

سنديان الأرض: قيل: «إنه فراسيون»، والصحيح أنه هو النبات الذي سماه ذيسقوريذوس بلوطى.

سنبل الكلب: هو ثمرة شجرة[5] الدردار[6]، المعروف بألسنة العصافير.

---

١ في(أ) و (ج): سموسنون، ولعل صوابها سموريقون أو سموريثون أو سمرفيون.
٢ في (ب): سمسيق.
٣ في (أ): الكافور.
٤ في (أ): ماهي زبرح.
٥ سقطت من (ب).
٦ في جميع النسخ: (الدرداء)، والصواب ما أثبتناه.

**Sivāru'l-Hind:** (Doğu Hint vida ağacı: *Helicteres isora* L.) Farsçada güşt-engüşt adı verilen ilaçtır.

**Sūrincān:** Mısır diyarında akne (Surincan, acı çiğdemi: *Colchicum autumnale* L.), Iraklı doktorlara göre lu'betü'l-Berberiyye (Yumrulu hermaparma, karakulak süseni: *Iris tuberosa* L.) denilen ilaç bitkisidir. Dioskoridos'a göre felḥīḳun, kimi insanlar onu aḳīmārūn[1] ve bülbūs (Yaban soğanı, dağ sümbülü) olarak adlandırırlar.

**Sūsen:** Farklı türleri vardır. Birincisi īresā (Süsen: *Iris* x. *Florentina* L.) olup kırmızı süsendir. Yunanlılar ona kisūrus, Xsyris, iris ve agria adlarını verirler. Rum halkı ise ona ġılāẕīvān derler. İkincisi süsen olup Yunanlılar onu aḳīmārūn ve īresā agria yani yabani (Kesyūs: *Xyris* L.) adıyla bilirler.

Yabani süsenin bir türüne esferġaliyūn denilir. Bir başka sınıfı ise Kisīfūn adıyla bilinen aksüsen, göksüsen (*Iris x germanica* L.) )'dir ki bu sūsenü'l-āzād adı verilen süsendir.

**Seysebān:** Noktasız fethalı sīn harfi ile Mısır diyarında ince ve güzel yapılı bitkinin (Sesbanya: *Sesbania* Scop.) ismidir.

**Sībā (sībyā):** (Kalamar: *Loliginidae*) Bilinen balıktır. Karnında bulunan kılıfa lisānü'l-baḥr (Deniz dili) denilir. Mağrip sahillerinde ḳanāṭa olarak bilinen, Kudüs dolaylarında da bilinen balıktır.

**Sīsberyūn:** Ḥurfü'l-mā' (Su teresi, circir) bitkisidir.

**Seyfü'l-ġurāb:** (Kuzgunkılıcı, keklik çiğdemi, Osman çiçeği: *Gladiolus illyricus* W.D.J.Koch) Xsycon adı verilen, delebūs (Mavi zambak: *Glaucium communis* L.) da denilen süsenin bir türüdür.

**Seykerān:** Arapçada benc (Ban otu) bitkisidir.

**Sūmī:** Tīn (İncir: *Ficus carica* L.) anlamında Yunanca bir kelimedir.

**Sirīs:** Hindebā **(**Hindiba, yaban marulu) bitkisidir. Yabani olanına Ṭaraḫşeḳūḳ (Yabani hindiba: *Cichorium intybus* L.) adı verilir.

---

1 **Aḳīmārūn:** Sonbaharın sonunda çiçek açan, beyaz çiçekli, şekil bakımından safran çiçeğine benzeyen, daha sonra bülbüs yaprağına benzer yapraklar çıkaran bir bitkidir. Elde ufalanacak kadar yaştır. Bir karış boyu ve üzerinde kan kırmızısı, siyaha çalan meyvesi vardır. Kökü kabuklu olup, kabuğu soyulunca beyaz sütü ortaya çıkar. Bülbüs soğanı gibi bir soğanı vardır ve yenilirse boğarak öldürür.

سوار الهند: هو الدواء المسمى بالفارسية كشت أنكشت.

سورنجان: هو العكنة بالديار المصرية، واللعبة البربرية عند أطباء العراق، وعند ذيسقوريذوس فلحيقن[١]، ومن الناس من سماه أقيمارون وبلبوسا.

سوسن: أصناف: أحدها إيرسا[٢]، وهو السوسن الأحمر، واليونانيون يسمونه كسورس وكسيرس وإيرس وأغريا[٣]، وأهل الرومية يسمونه غلاذيوان؛ وثانيها سوسن يعرفونه اليونانيون بأقيمارون، وأيضًا إيرسا أغريا. أي: بري.

ومن السوسن البري نوع يسمونه أسفرغليون؛ وصنف آخر يسمى كسيفون؛ وسوسن أبيض، وهو المسمى بسوسن الآزاد.

سيسبان ـ بسين مفتوحة مهملة ـ: اسم بالديار المصرية لشجرة[٤] خوار العود.

سيبا: سمك معروف، ويسمى ظرفها الكائنة في باطنها، لسان[٥] البحر، وفي بعض سواحل المغرب يعرفونه بالقناطة ـ بالقاف والنون والطاء والهاء ـ، وهي سمكة معروفة بناحية بيت المقدس.

سيسبريون: هو حرف الماء.

سيف الغراب: هو نوع من السوسن المسمى كسيقون، وهو الدلبوث.

سيكران: هو البنج بالعربية.

سومي: يوناني معناه التين.

سيريس: هو الهندباء، منه بري يسمونه طرخشقوق.[٦]

---

١ في جميع النسخ: (فلجيقن)، والصواب ما أثبتناه.
٢ في (ب): إيرصا.
٣ في (أ): أغرايا.
٤ تصحفت في (ب) إلى:: بشجرة.
٥ في (ب): لشان.
٦ في (أ): طرخشقون.

**Sekbīnec:** (Kasnı) Anlamı "rüzgâr çıkaran"dır.

**Sīsenber:** Nemmām (Marsama, marşama bitkisi: *Mentha* × *rotundifolia* (L.) Huds.) bitkisidir. Türkçede ona marsama denilir. Kokusu yayıldığı için nemmām olarak isimlendirilmiştir; çünkü onu taşıyan kişiden kokusu yayılır.

**Seṭūriyūn:** Ḳanṭūriyūn (Kantaron) bitkisidir.

## Ş (ش) HARFİ

**Şeḳīḳ:** Şeḳā'iḳu'n-nu'mān (Manisa lalesi) çiçeğidir.

**Şefellaḥ:** Leṣaf, eṣaf ve kapari adlarıyla bilinen kapari, kebere (*Capparis spinosa* L.) bitkisidir.

**Şelūbā:** Küşūş (bostanbozan) bitkisidir.

**Şeceretü'l-feres, 'araḳu'l-feres:** 'Araḳu's-sūs (Meyan kökü: *Glycyrrhiza glabra* L. var. *glabra)* bitkisidir.

**Şāh-bānek:** Bernūf (Barnuf, kenevir otu: *Pluchea dioscoridis* (L.) DC.) bitkisidir; Şābānek (Marsama, it menekşesi)'dir. el-Ġāfiḳī der ki: "Şāh-bānek, ḳayṣūmgillerin (Yavşan, ayvadana, kabayavşan: *Artemisia vulgaris* L.) bir türüdür." Ona "Şāh-ḳānec" de denilir. *el-Ḥāvī*'de yer aldığına göre şübrüm berrī (Yabani sütleğen: *Euphorbia pithyusa* L.) bitkisidir. Bazı kitaplarda Şāh-bānek'in şeceretü'l-Meryem (Buhurumeryem: *Purpurascens* Mill.), onun da şeceretü İbrāhīm (Yemen safranı, beşparmak ağacı, hayıt: *Vitex agnus-castus* L.) olduğunu gördüm. Onun bernūf olduğu doğrudur.

**Şāhterec, şāyterec:** (Şahtere otu: *Fumaria officinalis* L. subsp. *officinalis*) Lüffāḥ berrī (Yabani Abdüsselām otu) bitkisidir, o ise Yebrūh (Abdüsselām otunun kökü) ağacının meyvesidir. Lüffāḥu'l-cinn olarak bilinir. el-Māleḳī der ki: "Gerçekte şāhterec Dioskoridos'in kendisinden faḳīṣ adıyla bahsettiği şeydir. Galen ise onu "dumanlı/duman renkli" anlamında ḳāniyūs olarak adlandırır. Ḥuneyn ise onu kemmūn berrī (Yabani kimyon: *Laserpitium siler* L.) olarak adlandırır.

el-Ġāfiḳī der ki: Şāhtereç iki türdür; Küçük olanın rengi gridir. Büyük olanı ise beyaza çalan yeşil renkli ve beyaz çiçeklidir. Şāhterec birincisidir. Rengi erguvan/menekşe rengine çalan siyahtır. İkisi de küzberatü'l-ḥamām (Güvercin kişnişi) olarak adlandırılır.

سكبينج: تفسيره مخرج الرياح.

سيسنبر: هو النمام، ويقال له بالتركي: «مرسمه»، وإنما سمي نـمّامًا لتضوع[1] رائحته، فإنه ينم على من يحمله.

سطوريون: هو القنطوريون.

## حرف الشين

شُقيق: هو شقائق النعمان.

شَفَلَّح[2]: هو اللصف والأصف، وهو الكبر.

شلوبا: هو الكشوث.

شجرة الفرس وعرق الفرس: هو عرق السوس.

شاه بانك: هو البرنوف، وهو الشابانك. قال الغافقي: «هو ضرب من القيصومي»، ويقال له: «شاهقانج»، وفي «الحاوي»: إنه شبرم بري. ورأيت في بعض الكتب [26b] أن شاهبانك هو شجرة المريم، وهو شجرة إبراهيم[3] الصغيرة. والصحيح أنه البرنوف.

شاهترج وشايترج: هو اللفاح البري، وهو ثمرة اليبروح، ويعرف بلفاح الجن.

قال المالقي: «الشاهترج بالحقيقة هو الذي ذكره ذيسقوريذوس فقيض[4]، وسماه جالينوس قانيوس، معناه الدخاني، وسماه حنين كمونًا بريًّا[5]».

قال الغافقي: «هو صنفان: صغار لونه رمادي وكبار، أخضر اللون إلى البياض، أبيض الزهر، هو الأول، أسود اللون إلى الفرفيرية، يسميان كزبرة الحمام».

---

١ كذا في (أ) و(ب)، والصواب: لتضوّع.
٢ في (أ) و(ب): (شلج)، وفي (ج): (شلح)، والصواب ما أثبتناه.
٣ في (أ): أبرسيم.
٤ في (أ) و(ب): (فقيص)، وفي (ج): (فقبض)، والصواب ما أثبتناه.
٥ سقطت من (أ).

Kimileri ise birinciinin Şāhterec, ikincisini ise faḳīḍ olduğunu, bugün insanlar arasında şāhterec olarak kullanılanın faḳīḍ olduğuna inanırlar ki doğrusu bu zan sahibinin zannettiği gibi değildir.

**Şūres (Şūrec):** Tabaklama/kazıma demektir.

**Şīrecü't-tīn:** İncir sütü/yağıdır.

**Şāhlūc, şāhlūk:** İccās ebyaḍ (Beyaz erik: *Prunus x domestica* L.)'in bir türüdür.

**Şaḥmu'l-arḍ:** Fuṭr (Mantar, çörek mantarı: *Boletus nitens* J.F.Gmel.).

**Şaḥmetü'l-arḍ:** Ḫarāṭīn (Toprak solucanları, soğulcan).

**Şūş:** Şeceretü'l'ḳaṭrān (Katran ağacı)'dır.

**Şeceretü'd-derārīc:** Türbüd (Türbüt otu, termiye: *Lupinus albus* L. subsp. *albus*) bitkisidir. Turaç kuşları (*Francolinus sp.*) bu ağaca sığındığı için bu isimle adlandırılmıştır. Bundan dolayı da türbüd ağacının içinin ve dışının sürtülerek ovalanması emredilir.

**Şevāşīr:** (Güzel kokulu bir bitki) Miskü'l-cinn (Cin miski) denilen bitkidir. Bilincāsef (Birincāsef, Yavşan ayvadana) türlerinden birisidir. Ḳaysūm ve Efsentīn (Pelin otu, sarı yavşan otu) bitkisinin bir türüdür. Dioskoridos ona ṭars adını verir.

**Şebb raṭb:** Şebb Yemānī'dir (Beyaz şap, beyaz zāç/sülfat). Onun "Donmadan önce elde edilen şap olduğu" söylenir. İbn Cülcül der ki: "O akışkandır, beyaz renklidir, sanki su ile yoğrulmuş isfīẕāc (Yanmış kurşun; Çinko oksit: *Cerussa*) gibidir, onu gördüm". Söylendiğine göre şebb raṭb (Yaş şap) Ḳurayṭıyye[1] köylerinden birisinde, Mağriplilerin "vaḳr" adını verdikleri bir mağarada bulunur."

**Şebb müdevver:** (Yuvarlak şap) Mısır şapıdır. İbn Cülcül der ki: "Yuvarlak şap da Trablus'tan getirilir. Beyaz ve yuvarlaktır."

**Şebbü'l-esākife:**[2] Şebbü'l-'uṣfūr (Aspir: *Carthamus tinctorius* L.) şapıdır. O ise şebbü'l-ḳılā[3] denilen şeydir.

1 **Ḳurayṭıyye:** Fas'ın Başkenti Rabat'a 320 km uzaklıkta Taze şehrinde bulunan bir bölge ve turistik bir mağara. Kelimenin Girit şeklinde okunması da mümkündür. Bu takdirde anlamı "Girit köylerinden birisinde" olur.

2 Bir tür beyaz zaç

3 **Şebbü'l-ḳılā:** Üşnan, rims gibi ekşi ve tuzlu bitkilerin yanığından elde edilen kalye taşının suda çözülüp tasfiyesinden sonra ateşte elde edilen tuzu, kalye.

وقد ظن قوم أن الأول هو الشاهترج، والثاني قفيض[1]، وفقيض[2] هو الشاهترج المستعمل اليوم بين الناس، وليس كما ظن الظان.

شورس: هو الدباغة.

شيرج التين: هو لبن التين.

شاهلوج وشاهلوك: هو نوع من الإجاص الأبيض.

شحم الأرض: هو الفطر.

شحمة الأرض: هو الخراطين.

شوص: هو شجرة القطران.

شجرة الدراريج: هو التريد، وإنما سمي به لأن الذراريج يأوي إليها، ولأجل ذلك أمر أن يحك ظاهره وباطنه.

شواصير: هو مسك الجن، وهو أحد أنواع البلنجاسف[3]، وهو نوع من القيسوم والأفسنتين، وذيسقوريذوس سماه بطرس.

شب رطب: هو الشب اليماني. وقيل: «إنه هو الذي يتخذ من قبل أن يجمد»، وقال ابن جلجل: «هو مائع، أبيض اللون، كأنه إسفيداج[4] قد عجن بالماء، ورأيته»، وقيل: «إنه في قرية من قرى قريطية في مغارة يسميه المغربيون وقر».

شب مدور: هو الشب المصري، وقال ابن جلجل: «الشب المدور يجلب ـ أيضًا ـ من طرابليس، وهو أبيض مدور».

شب الأساكفه[5]: هو شب العصفر، وهو شب القلي.

---

١ في (أ) و(ب): (قفيص)، وفي (ج): (فقيص)، والصواب ما أثبتناه.
٢ في (أ) و(ب): فقيص.
٣ في جميع النسخ: (البلبخاسف)، والصواب ما أثبتناه.
٤ تصحفت في (أ) إلى: أسفيذاج.
٥ تصحفت في (ب) إلى: الأساكنه.

**Şebb aḥmer:** Zāc sūrī (Kırmızı zāç, sülfat) olarak bilinen ve Silmāsa bölgesinden getirilen, zincifre gibi kırmızı kamış/çubuktur. Yanımda vardı.

**Şebb Mışrī:** İbn Cülcül der ki: "Silmāsa bölgesinden getirilen ve nebtü'l-ḳaṣab (Kargı, şeker kamışı) olarak bilinen bitkidir. Kokusu kötü olduğu için onu şebbü'z-zefer (Kötü kokulu şap) olarak tanımlıyorum. Kılıç ustaları onu kılıçları parlatmada kullanırlar."

**Şükā'ā:** (Eşek dikeni, dolmakenkeri: *Onopordum illyricum* L.) Mağripte yetişen bir dikendir. Endülüs Arapçasında ona yabancı bir kelime olarak ona ḳartelle denilir. Onun "ilginç bir diken olduğu, çubukları ince, zayıf yeşil yapraklı bir diken olduğu" söylenir.

**Şevke şehbā':** Küşūş **(**Bostanbozan) bitkisidir. el-Māleḳī der ki: "O yenbūt (Zivircik) bitkisidir."

**eş-Şeceretü'l-bāride:** Leblāb **(**Sarmaşık) bitkisidir.

**Şevke Mışriyye:** Ümmü Ġaylān (Bir akasya türü) bitkisidir. Senṭa berrī (Yabani Mısır sant ağacı) bitkisidir. el-Māleḳī der ki: "o ḳaraẓ (Akasya ağacı:) ağacıdır".

**Şevke beyḍā':** (Beyaz diken) Bādāverd (Çakırdikeni, boğa dikeni, karna batmaz, şeytanarabası: *Onopordum macracanthum* Schousb.) bitkisidir.

**Şehdānec:** Ḳınneb ve şehdānek denilen (Kenevir) bitkidir.

**Şeyṭarec:** Ḳāṣab (Kargı: *Arundo donax* L.); şeker kamışı, ḫāmişe ve Berberī dilinde ġıḍāb denilen (Sirkele, zirkele: *Lepidium latifolium* L.) bitkisidir. Şeyṭarec kimileri tarafından muḳarrih[1] bir ilaç olduğundan "soğuk ateş" olarak bilinir. Farçada ateş veren bir bitki olan "diryās (Meşe ağacı: *Dryas*)" da aynı şekilde "soğuk ateş" olarak bilinir. O da muḳarriḥ ilaçlardan birisidir.

**Şāhterec:** (Şahtere otu) Farsça olup "sebzelerin kralı" anlamındadır.

**Şāhisferem:** İnce yapraklı Reyḥānü'l-melik olarak bilinen reyḥān (Sultani fesleğeni: *Clinopodium troodi* (Post) Govaerts) bitkisidir.

**Şeḳākul:** (Kuşkonmaz: *Asparagus officinalis* L. subsp. *officinalis*) Yabani havuçtur.

---

1 **Muḳarriḥ ve muḳarriḥa ilaç:** Ciltte mevcut olan sıvıları çözüp yok ederek zararlı kötü maddeleri cilde çekip yara oluşumuna yol açan ilaçların genel adıdır.

شب أحمر: يعرف بالزاج السوري[1]، يجلب من ناحية سلماسة[2]، وهو قصب أحمر كالزنجفر، كان عندي.

شب مصري: قال ابن جلجل: «تؤتى به من سلماسة، وهو قصب يعرف بنبت القصب، وأنا أعرفه بالشب الزفر، لأن رائحته زفرة، ويستعمله السيّافون في تذهيب السيوف».

شكاعا: هو شوكة مغربية[3] يقال لها بعجمية أندلس: قرتله، وقيل: «إنها شوكة غريبة[4]، وهي شوكة رقيقة العيدان، ضعيفة الورق خضراء».

شوكة شهباء: وهو الكشوث. قال المالقي: «هي الينبوت».

شجرة باردة: هي اللبلاب.

شوكة مصرية: هي أم غيلان، وهي سنطة برية، وقال المالقي: «هي القرظ[5]».

شوكة بيضاء: هي الباداورد.

شهدانج: هي القنب، وهو الشهدانق.

شيطرج: هو القصب، وهو الخامشة[6]، وهو الغضاب بالبرية، والشيطرج يعرف عند البعض بالنار الباردة، لكونه دواء مقرحًا، وكذلك الدرياس معروف بالنار الفارسية، ويعرف بالنار الباردة، وهو دواء مقرح أيضًا.

شاهترج: فارسي، معناه ملوك البقول.

شاسفرم[7]: هو الريحان الرقيق الورق، معناه ريحان الملك.

شقاقل: هو الجزر البري.

---

١ في النسخ الثلاثة وردت كلمة السروي، والصحيح أنها مصحفة من كلمة السوري.
٢ في جميع النسخ: (سلماس)، والصواب ما أثبتناه.
٣ في (أ) و(ب): (بقريته)، وفي (ج): (معربية)، والصواب ما أثبتناه.
٤ في (ب) غربية.
٥ في جميع النسخ: (القرط)، والصواب ما أثبتناه.
٦ تصحفت في (ب) إلى: الخامسة.
٧ في (أ) و (ج): شاسفرم.

**Şems, Şemer:** İkisi de ḥabbe'tü's-sevdā (Çörek otu) bitkisidir.

**Şübrüm:** Endülüs Arapçasında yabancı bir isim olarak "Hüseyn" denilen çubuklardır (Sütleğen: *Euphorbia pithyusa* L.).

**Şeylem:** Buğdayın içerisinde bulunan züvān (Delice, çavdar) bitkisidir.

**Şeḳūrīn:** Genel olarak sūm (Sarımsak: *Allium sativum* L.) bitkisidir.

**Şaḫrūn:**[1] Beyaz çakmaktaşıdır: *sileks-menlit*.

**Şaḫl:** Süzülmeden önce balmumu ile beraber bulunan bal, petek baldır.

**Şīş:** Kezmāzek, kesmazec, aẕbe ve ḥabbü'l- esl denilen Ilgın ağacıdır.

**Şeybetü'l-'acūz:** Üşne (Ağaç yosunu, liken) bitkisidir.

**Şāh-bellūṭ:** Farsça olup "kral peliti" veya "palamut/pelitlerin şahı" anlamındadır. Arapça ḳusṭul (Kestane: *Castanea sativa*) denilen şeydir.

**Şīḥu'l-Ermenī:** (Deniz yavşanı: *Artemisia santonicum* L. subsp. *santonicum*) Üç çeşittir. Birincisi Şam'da yetişendir. İkincisi Ermenistan'da yetişen yavşan türü olup vaḫşīzek (Yavşanın bir türü: *Artemisia cina* Berg.) bitkisinin bir türüdür. Üçüncüsü Horasan'da yetişeni olup en kalitelisidir.

**Şīḥ Ḫorasānī:** Horasan'da yetişen ve vaḫşīzek denilen yavşandır. En iyisi olup, ondan sonra Ermenistan yavşanı gelir. Kurtçuk/tenyalara karşı faydalıdır.

**Şīr-emlec:** Sütle terbiye edilen emlec (*Phyllanthus emblica* L.) meyvesidir. Çünkü "şīr" Farsçada "süt" demektir. Anlamı "ekşi sütle terbiye edilen emlec meyvesi" demektir.

**Şirişk:** Zirişk ve berbārīs (Emīrbārīs, Kadıntuzluğu, karamık, sumak: *Berberis vulgaris* L.) bitkisidir.

**Şaḫmü'l-merc:** Ḫaṭmī berri (Yabani hatmi: *Althaea officinalis* L.) çiçeğidir.

**Ṣa'īr Rūmī:** Ḫanderūs (Gernik, Rum buğdayı) bitkisidir. O ise gerçekte cāvers (Darı) bitkisidir.

**Şeceretü'l-berāġīṣ:** Afrika'da ġāfes (Koyun otu, kuzu pıtrağı: *Agrimonia eupatoria* Michx. subsp. *asiatica (Juz.) Skalicky*) denilen bitkidir.

**Şikūhec:** Ḥasek (Delikörek otu) bitkisidir.

1 **Şaḫrūn:** Arap bedevilerine has ahşap çakmağın üst kısmı.

شمس وشمر: هما حبة السوداء.

شبرم: هو عيدان، يسمونه عجمية أندلس بحسين.

شيلم: هو الزوان الذي [27a] يكون في القمح.

شقورين: هو الثوم مطلقًا.

شحرون: هو الزند الأبيض.

شحل: هو عسل بشمعه قبل أن يصفى.

شيش: هو الكزمازك وكزمازج، وهو العذبة، وهو حب الأثل.

شيبة العجوز: هي الأشنة.

شاه بلوط: فارسي، معناه بلوط الملك، أو ملك البلاليط، وهو القسطل بالعربية.

الشيح[1] الأرمني: هو ثلاثة أنواع: شامي وأرمني ـ وهو نوع من الوخشيزك ـ، وخراساني أجودهم.

الشيح[2] الخراساني: وهو الوحشيزك الخراساني، وهو المسمى بوخشيزك، وبعده الأرمني، وهو نافع للدود.

شير أملج: هو أملج مربى باللبن، لأن «شير» بالفارسية «لبن»، أي: أملج مربى باللبن الحامض.

شرشك: هو الزرشك، وهو البرباريس.

شحم المرج: هو الخطمي البري.

شعير رومي: هو الخندروس، وهو الجاورس حقيقة.

شجرة البراغيث: هي الغافث بإفريقية.

شكوهج: هو الحسك.

---

١ في(ب): الشيخ.
٢ في (ب): الشيخ.

## Ṣ (ص) HARFİ

**Ṣāmiryūmā:** (Siğil otu: *Chrozophora tinctoria (L.) A.Juss.*) Yunanca bir isimdir. Endülüs Arapçasında yabancı bir kelime olarak kullanılan aṭrafşūl denilen bitkidir. Mısırlılar onu ḥaşīşetü'l-'aḳreb (Siğil otu) ve ġubeyrā' (İğde; üvez) olarak bilirler. Dioskoridos onu Es̱īnū ṭaravīnūn ṭūmāġā olarak adlandırır. "Es̱īnū ṭaravīnūn" kelimelerinin anlamı "gezgin/göçebe, değişken"dir. "Güneşle bir araya gelmesi imkānsız olan"dır. "Ṭūmāġā" kelimesinin anlamı ise "Güneş döndükçe çok dönen"dir. Kimi insanlar onu "akreb kuyruğu" anlamına gelen "seferniyūş" alarak adlandırırlar. Çiçeğinin şekli akrebin kuyruğunun şekline benzediği için bu isimle adlandırılmıştır.

**Ṣābūnü'l-ḳāf:** Şam'da "Ebū Mālik ağacı" olarak adlandırılan bir ağacın adıdır.

**Ṣāb:** Onun "ḳıs̱sā'ü'l-ḥimār (Eşek hıyarı, sefīdūs)" olduğu söylense de doğru değildir. Bazı âlimlerimiz derler ki: "Öyle sanıyorum ki o yetū' (Sütleğen: *Euphorbia officinarum* L.) bitkisidir." Ebū Ḥanīfe'nin Ebū 'Ūbeyde'den aktardığına göre ṣāb bitkisi sıkıldığında ondan süt gibi bir su çıkar, belki de bu sudan dolayı ıslak görünür. Göze aktığında o sanki bir ateş parçası gibidir.

**Ṣāra:** Endülüs Arapçasında yabancı bir kelime olarak kullanılır. Küçük lūf (Yılanyastığı: *Arum byzantinum* Blume) bitkisidir.

**Ṣālibiyye:** Sicilya halkı nezdinde küçük yapraklı ṣālibiyye bitkisinin ince bir türüdür. Tadı ve kokusu onunla aynıdır. Onlar tarafından gözü beyazlatmada denenmiştir.

**Ṣabāḥiyye:** Cizr (Havuç, cezer: *Daucus carota* L.) bitkisidir.

**Ṣabīb:** Onun "me̱snān (Kurtbağrı, beyneb fidanı: *Daphne gnidium* L.) olduğu" söylense de o değildir. Ebū Ḥanīfe der ki: "ṣabīb se̱zāb (Sedef otu) bitkisine benzer bir bitkidir. Pişirilerek öz suyu alınır ve kına/saç boyasına ilaç olarak katılır. Bazı kitaplarda ṣabīb bitkisinin me̱snān olduğu söylenmişse de bu hatadır.

**Ṣaber:** (Sarı sabır, öd ağacı: *Aloe vera* (L.) Burm.f. *vera*) Çeşitli türleri vardır: Bir türü Yemen Sokotra adasında yetişir ki çeşitlerinin en iyisidir. Sonra Mağrip'te yetişen türü, sonra Yemen'de yetişen türü ve Semḥānī[1] adlı türü gelir ki hepsinin en kötüsü budur.

1 **Semḥānī**: Arap yarımadasında Semḥan dağlarında yetişen tür.

## حرف الصاد

صامر يوما: اسم يوناني، وهو أطرفشول[1] بعجمية أندلس، والمصريون يعرفونه بحشيشة العقرب وبالغبيراء، وقد سماه ذيسقوريذوس أثينو طروينون طوماغا، ومعنى «أثينو طروبيون» المنتقل المتغير، والمستحيل مع الشمس؛ ومعنى «طوماغا» الكثير الدائر مع دوران الشمس؛ ومن الناس من يسميه سفرنيوش، معناه ذنب العقرب، وإنما سمي به لأن شكل زهره يشبه شكل ذنب العقرب.

صابون القاف: اسم بدمشق بشجرة مسمى بشجرة أبي مالك.

صاب: قيل: «إنه قثاء الحمار»، ولم يصح. وقال بعض علمائنا: «أظنه اليتوع»، ونقل أبو حنيفة عن أبي عبيدة أن الصاب شجرة إذا اعتصر خرج منه ماء[2] كهيئة اللبن، فربما بدت منه نديّة، فتقع في العين، فكأنما هو شهاب النار.

صاره: بعجمية[3] أندلس، هو اللوف الصغير.

صالبية: اسم عجمي عند أهل صقلية لنوع دقيق من[4] الشالبية، صغير الورق، طعمه طعمها، وريحه ريحها، وهو عندهم مجرب في بياض العين.

صباحية: هي الجزر.

صبيب: قيل: «هو المثنان»، وليس به. قال أبو حنيفة: «الصبيب شجرة شبيهة بالسذاب، تطبخ وتؤخذ عصيرها، فيعالج بها الخضاب»، وجاء في بعض الكتب: الصبيب هي المثنان. وهي تصحيف.

صبرا: أصناف: منها إسقوطوري ـ وهو أجود الأصناف ـ، ثم مغربي[5]، ثم يماني، ثم سمحاني، وهو أردأ الجميع.

---

١ في (ب): طرفشول.
٢ تصحفت في (أ) إلى: (أو).
٣ في جميع النسخ: (بعجية)، والصواب ما أثبتناه.
٤ سقطت (من) من (ب).
٥ في (ب): مغرني.

**Ṣabbār:** Tedavide kullanılan saf temr-i Hindī (Hint hurması) ağacıdır.

**Ṣaḥnā:** Öğütülmüş balıktır.

**Ṣarīmetü'l-cedy:** Endülüslü botanikçilere göre sulṭānü'l-cebel (yabani hanım eli, orman hanımelisi), Dioskoridos'a göre ḳalāmiyūs bitkisidir.

**Ṣadefü'l-bevāsīr:** Ḳulzum[1] halkının rukbe (Diz kapağı) dedikleri, büyük ḥalezūn (Salyangoz)'a benzeyen inci sedefidir. Ancak kat kat olup kötü kokuludur ve rengi siyaha çalar.

**Ṣurṣur:** Çoğulu ṣarāṣır olup Endülüs halkına göre caḳḳāle (Hamam böceği: *Blattella sp.*) denilen, zīz olarak da bilinen canlıdır. Şam halkı hamam böceğine benātü'l-verdān adını verirler. Doğrusu zīz ve benātü'l-verdān birbirinden farklı canlılardır. el-Mālekī *el-Müfredāt*'ında "z" maddesinde zīz (Ağustos böceği) canlısına yer verirken "b" maddesinde de benātü'l-verdān (Hamam böceği) canlısına yer verir ve her ikisinin tabiatının birbirinden farklı olduğunu söyler.

**Ṣarafān:** Siyah kurşundur. Ṣarafān ayrıca kırmızı renkli güzel bir hurma türüdür. Iraklı doktorların diğer türlerine tercih ettikleri sert bir sakız/reçinedir.

**Ṣa'ter:** (Yabani İran kekiği: *Zataria multiflora* Boiss.) Bir kısmı yabanidir. Dioskoridos'un yabani ṣa'ter anlamında "Oriġānus aġzīra" dediği şeydir. Kimi Yunanlılar ona "Fānāḳus" adını verirken, kimileri de ona "Ebū ḳalyā" ve aynı şekilde "ḳūnūlī" adını verirler.

Bir kısmı beyaz yapraklı olup, ṣa'teru'l-Ḫūz (Ḫūzistān kekiği) ve "ızgara kekiği" de denilir. Dioskoridos onu ūnuṭus olarak adlandırır.

Bir kısmı ince yapraklı olup zūfā (Zufa otu: *Hyssopus officinalis* L. subsp. *officinalis*) bitkisine benzer ki Oruġānus emerḳulā ūtīfā denilen türdür. Kimileri onu tūṣlā olarak adlandırır.

Bir kısmı geniş yapraklı olup şekil bakımından nemmām (Marsama bitkisi) benzer. O ṭarāġūyġānus denilen türdür.

Yaprakları en büyük ve en geniş olan, hacim bakımından en büyük bir türü vardır ki bazıları onu īrāsā olarak adlandırmıştır.

---

1 **Ḳulzum**: Mısır'da Süveyş kanalının bulunduğu şehrin eski adı.

صبار: هو التمر الهندي الخالص الذي يتداوى به.

صحنا: هو السمك المطحون.

صريمة الجدي: هو سلطان الجبل عند شجاري أندلس، وقلاميوس عند ذيسقوريذوس.

٥ صدف البواسير: هو الركبة عند أهل قلزم، وهي شبيهة بالحلزون الكبير، إلا أنها ذات طبقات، ذات رائحه كريهة، لونها يضرب إلى السواد.

صرصر: جمعه صراصر، وهو الجقالة عند أهل أندلس ـ بالجيم والقاف ـ، (وهي) [27b][1] الزيز أيضًا؛ وأهل الشام يعرفون الصراصر ببنات الوردان، والحق أنهما مختلفان، لأن الزيز قد ذكرها المالقي في «مفرداته» في حرف الزاء، وبنات وردان

١٠ ذكرها في حرف الباء، وبيّن فيه على أن طبيعة كل واحد منهما مخالفة للآخر.

صرفان: هو الرصاص الأسود، والصرفان ـ أيضًا ـ صنف من التمر، زين، أحمر، علك صلب، اختاره أطباء العراق على غيره.

صعتر: منه بري، وهو ما سماه ذيسقوريذوس «أوريغاتس أغزيرا»، معناه الصعتر البري؛ وبعض اليونانيين يسمونه فاناقس، والبعض الآخر يسمونه أبوقليا،

١٥ ويسمونه ـ أيضًا ـ قونولي.

ومنه ما هو أبيض الورق، وهو المسمى بصعتر الخوز، ويقال له: «صعتر الشواء» ـ أيضًا ـ؛ وذيسقوريذوس سماه أونطس.

ومنه ما هو رقيق الورق، شبيهة بالزوفاء، وهو أوريغانس أمرقلا أوطيفى، ومن الناس من يسميه توثلى.

٢٠ ومنه ما هو عريض الورق، يشبه ورق النمام في الشكل، وهو طراغويغانس[2].

ومنه صنف أعظم وأعرض ورقًا، وأكبر جمّة بكثير، فقد سماه البعض إيراسا.

---

١ تكرر ما بين القوسين في (أ).

٢ في (ب): طراعويغانس.

Kekiğin bazı türleri bahçede yetiştirilir ki Yunanlılar ona sümeyrā derler.

Bir türünün rengi siyahtır, bazıları tarafından Fārisī (İran kekiği) olarak bilinir. Ona fülfül ṣakāliye (Sicilya biberi) de denilir.

Bir türünün rengi beyaz olup Ḫūzistān kekiğidir. Izgara yemeklerle beraber yenildiğinden ona "ızgara kekiği" de denilir.

**Ṣa'teru'l-ḥamīr:** (Eşek kekiği) Ḳaysūm (Bilincāsef, Yavşan, ayvadana) bitkisidir. Eşekler onu görünce ona doğru geldikleri ve bu bitkiden zevk aldıkları için ona bu ad verilmiştir.

**Ṣafrāġūn:** (Kuyruksallayan, kuyruksalan kuşu: *Motacilla* sp.) Fransızcadır. Ṭaraġlūẕīs denilen kuşun ismidir.

**Ṣafīne:** (Karaardıcı, ebhel) Ebhul (Karaardıç, saç ağacı: *Juniperus sabina* L.) ağacıdır.

**Ṣufeyrā':** Boyacıların odununu boya yapımında kullandıkları ağaca verilen addır. Mısır halkı onu 'ūdü'l-bīste olarak bilirler. Mağrib halkı ise bu ismi Berbericede enlīles denilen bitki için kullanırlar. Bazı Endülüs botanikçileri bu bitkinin dülb (Çınar ağacı) olduğunu iddia ederler. *Minhācü'd-dükkān*'da söylediğine göre "sarı renk boyama yapmada kullanılan küçük bir ottur."

**Ṣaḳr:** (Doğan: *Falco* sp.) Bāzī (Şahin: *Buteo* sp.) kuşuna benzeyen, küçük, serçeleri avlayan, civcivlerini yiyen bir kuştur. Berbericede tānīsā ve Ebū 'Ammāra adıyla bilinirler.

**Ṣamġ:** (Zamk/Reçine) Birçok çeşidi vardır, ancak genel olarak ṣamġ denildiğinde bununla ḳaraẕ (Akasya ağacı) ağacından elde edilen ve ṣamġ 'Arabī denilen Arap zamkı kastedilir.

**Ṣamġu'ṭ-ṭalḥ:** (Kitre, sant ağacı zamkı: *Acacia gummifera* Willd.) Zamk türlerinden birisidir. Senṭ (Mısır sant ağacı) adı verilen dikenli bir ağaçtan elde edilen zamktır. Ayrıca *eṣ-ṣıhāh* adlı sözlükte bu kelimenin yazılı olduğunu gördük.

**Ṣamġu'ṭ-ṭal':** Hurma ağacının zamkı/reçinesidir. Sadece eski hurma ağaçlarında bulunur.

**Ṣamġu'l-ḳanā:** Keşīrā'[1](Kitre zamkıdır).

1 **Keşīrā':** Geven (*Astragalus*) bitkisinin dikenli dallarından elde edilen zamk.

ومنه ما هو بستاني، وقد سماه اليونانيون ثميرا.

ومنه ما لونه أسود، وهو المعروف عند البعض بالفارسي، ويقال له: «فلفل صقالية».

ومنه أبيض، وهو الصعتر الخوز، ويقال له: «صعتر الشواء»، وهو صعتر الشواء، لأنه يؤكل مع الشواء.

صعتر الحمير: هو القيسوم، وإنما سمي به لأن الحمير إذا رآه أتى إليه، واستلذّ به.

صفراغون: إفرنجي، وهو اسم طائر مسمى طرغلوذيس.

صفينة: هي شجرة الأبهل.

صفيرا: يقال على الشجر الذي يصبغ الصباغون بخشبه، وأهل مصر يعرفونه بعود البيستة، وأهل مغرب يوقعون هذا الاسم على الشجر المسمى بالبربرية أنليلس؛ وزعم بعض شجاري أندلس أنه هو الدلب؛ وقال في «منهاج الدكان»: «صغير حشيشة يصبغ بها الأصفر».

صقر: وهو طائر يشبه البازي، صغير، يصيد العصافير، ويأكل فراخها، ويسمى بالبربرية تانيثا وأبو عمارة.

صمغ: كثير، لكن إذا أطلق وقال: «صمغ» كأنما يراد به الصمغ العربي، الذي هو شجرة القرظ.

ومنه صمغ الطلح: وهو صمغ شجرة ذات شوك من أنواع السنط. كذا رأيناه مكتوبًا في «الصحاح».

صمغ الطلع: هو صمغ النحل[1]، وهو لا يوجد إلا في النخل القديم.

صمغ القنا: هو الكثيرا.

---

١ كذا في (أ) و(ب)، والصواب: النخل.

**Ṣamġu encüẕān:** Ḥiltīt (Siyah Baldırgan) bitkisidir. Güzel ve kötü kokulu olmak üzere iki çeşittir. Kötü kokulu olan siyah baldırgan bitkisinden elde edilir. Güzel kokulu olanı siyah renkli olanı dışındakilerden elde edilir.

**Ṣamġu edyān:** Koyun yününden elde edilen zūfā-i raṭb[1] denilen zamktır.

**Ṣād-berg:** (Yüz yapraklı gül) Farsça olup bununla çiçeği kat kat olan kırmızı gül kastedilir.

**Ṣamġu'l-belāṭ:** Beyaz mermer, sığır derisinden elde edilen zamk ve rātīnec (Fıstık çamı reçinesi) karıştırılarak yapılan bileşik devadır. Denildiğine göre "Ṣamġu'l-belāṭ'ın Hindistan'dan terkip hâlinde olmaksızın getirildiği" doğru değildir. İbnü'd-Dükkān *Minhācü'd-dükkān*'da böyle der. Yine söylediğine göre: "Yunan halkı bu zamkı "Ġırā'ü'l-ḥacer/taş tutkalı" anlamında līṯūḳla olarak adlandırırlar." Bu mermerin ve Tūbiyā denilen şehirden getirilen taşın sığır derisinden elde edilen tutkal/zamk ile karıştırılmasıyla yapılan bir zamktır.

Süleymān b. Ḥassān şöyle der: "Dioskoridos dışındakiler bu ilacın hiç olmadığını ya da çok az bulunduğunu, eskiden Rum diyarında az bir şey bulunduğunu, insanların birçoğunun bu devayı ya hiç bilemedikleri ya da çok az bildikleri için bu devanın doğal mı yoksa yapay mı olduğunu bilemediklerini iddia ederler."

**Ṣıllevra:** Musul ve Arap yarımadasında Ḫarrūbü'l-cezīre (Keçiboynuzu ağacı) olarak bilinen ağaçtır. Mısır halkı onu ḥabbü'l-külā (Domuz dikeni/katırkuyruğu) ağacının meyvesi olarak bilirler. Bu Yunancada anāġūrus olarak adlandırılan devadır.

**Ṣınār:** Dülb (Çınar) ağacıdır.

**Ṣūṭla:** Selḳ (Pazı, çüküdür, pancar: *Beta vulgaris* L.) ağacının bir türüdür. Havuç kökü büyüklüğünde olup, kırmızıya çalan sarı renklidir. İçi ve dışı misk kokusu karışık olup, tadı tatlı bir acıyla karışık tatlıdır. Yaprağı, gövdesi ve tohumu pazı yaprağı, gövdesi ve tohumu gibidir. Şam halkı ona şunṭul derler.

**Ṣınnu veber:** Abdullah'ın söylediğine göre o, Yemen ülkesinden getirilen bir ağacın zamkıdır. *Minhācü'd-dükkān*'da der ki: "Ṣınnu veber o

1 **zūfā-i raṭb:** Koyunların kuyruğunda, uyluk aralığında ve karınlarının altında olan yünlerinde toplanmış çakıldaktan elde edilen zamk.

صمغ أنجذان: هو الحلتيت، وهو نوعان: منتن وطيب، فالمنتن من الأسود، والطيب من غير الأسود.

صمغ أديان: هو الزوفاء الرطب، يؤخذ من صوف الغنم.

صدبرك: فارسي، يراد به الورد الأحمر المضاعف الورق.

صمغ البلاط: هو دواء مركب من رخام أبيض، وغراء البقر والراتينج؛ وقيل: «صمغ البلاط يؤتى به من الهند، غير مركب»، وليس بصحيح». كذا قال «منهاج الدكان»، وقال: «أهل اليونان يسمونه ليثوقلا»، معناه غراء الحجر، وهو شيء يعمل من الرخام، ومن حجر [28a] بلاد يقال لها: «توبيا»، إذا خلطا بالغراء المتخذ من جلود البقر.

قال سليماني بن حسان: «زعم غير ذيسقوريذوس أن هذا الدواء معدوم جدًا، أو وجوده قليل، ويوجد في الروم منه شيء قليل من القديم، ولا يعرفه كثير من الناس، أهو مصنوع أم مخلوق، لشدة جهلهم له، وقلة معرفتهم به».

صلورة: هو في الجزيرة والموصل، معروف بخروب الجزيرة، وأهل مصر يعرفونه ثمرة لحب الكلى، وهو الدواء المسمى باليونانية أناغورس.

صنار: هو الدلب.

صُوطله: هي نوع من السلق، على شكل ما عظم من أصل الجوز[1]، أصفر اللون إلى الحمرة، تشوبه مسكية من ظاهره وباطنه، طعمه حلو تشوبه مرارة مستعذبة، وورقه كورق السلق، وساقه ساقه، وبزره بزره؛ ويسمونه أهل الشام صنطل.

صن وبر: ذكر عبد الله أنه صمغ شجرة يجلب من بلاد اليمن. قال في «منهاج الدكان»: «وليس به، وذكر لي إنسان أنه بول حيوان

١ في (ب): الجزر.

değildir. Birisinin bana söylediğine göre ṣınnu veber onlarda bulunan ve veber adı verilen bir hayvanın idrarı olup, aynen yarasanın idrarından şīrzaḳ[1] maddesinin alınması gibi onu kayalar arasından toplarlar. Mısırlıların veber adını verdikleri hayvanın idrarlarına ṣınnu veber denilir."

**Ṣa'tera:** Girit adası eftīmūn (Küsküt, gelinsaçı) bitkisidir.

## Ḍ (ض) HARFİ

**Ḍāll:** Sidr (Sidr ağacı: *Paliurus spina-christi* P. Mill.) ağacıdır. Ḥadīdü'ş-şevek (Demir dikeni) ve nebḳa ṣıġār (Küçük sidr ağacı) meyvesidir. Dağlarda yetişir.

**Ḍırv:** Buṭm berri (Yabani sakız ağacı) ağacıdır. Ağacı maṣṭakī (sakız) ağacı gibidir. Zamkına "kemkām" denilir. Öyle sanıyorum ki o Şam halkının ṣāh-ṣīnī (Tanbul, betel ağacı: *Piper betel*) adını verdikleri bitkidir. Her bakımdan maṣṭakī ağacına benzer, ancak o sakızdır.

**Ḍırsü'l-'acūz:** (Delikörek otu) Ḥasekü's-sa'dān (Sadan: *Neurada procumbens* L.) bitkisidir.

**Ḍırsü'l-kelb:** Besfāyec (Benlieğrelti otu) bitkisidir.

**Ḍıcāc:** Lübān (Kündür, Akgünlük ağacının) zamkıdır. Dikenli olup büyük bir ağaç değildir. Beyaz bir zamk/reçine olup onunla elbiseler yıkandığında sabun gibi temizler.

**Ḍıcāc:** Yırtıcı hayvanların tırmandığı ḫırva'(Hint yağı bitkisi, kene otu) ve ḳaḍīb (Dalı, budağı olan) ağaçlar gibi bütün ağaçların adıdır.

**Ḍabu' 'arcā:** (Topal sırtlan) Kurda benzeyen bir hayvandır, ancak yürüyüşü yeleli sırtlanın yürüyüşüne benzer. Bu nedenle ona paytak sırtlan denilir. İran ve Endülüs halkı ona keftār (sırtlan: *Hyaena hyaena*) adını verirler.

**Ḍāmiryūmā:** Ḥabbu's-sümne (Kenevir tohumu, çedene). Endülüs halkı onu keṯīrā' (Kitre zamkı, geven) bitkisinin dikenli dallarından elde edilen zamk) olarak bilirler.

**Ḍafā'iru'l-'acūz:** Ṣa'ru'l-'acūz (Küçük ısırgan otu: *Urtica dioica* L.) ve Küzberetü'l-bi'r (Baldırıkara, kımılcede) bitkisidir.

1 **Şīrzaḳ:** Yarasanın idrarı ve dışkısıdır.

عندهم، وهو المسمى بوبر، يجمعونه من بين الصخور، كما يؤخذ الشيرزق من بول الوطواط، وهو صنّ الوبر، وهو أبوال الوبر المسمى عند المصريين».

صعترة: هو الأفيتمون الأقريطشي.

## ٥ حرف الضاد

ضال: هو شجرة السدر، وهو حديد الشوك، نبقه صغار، منابته جبال.

ضرو: هو البطم البري، شجرته كشجرة المصطكى، ويقال لصمغه: «الكمكام»، وأظنه هو الذي يسمونه أهل الشام شاه صيني، وهو يشبه المصطكى في جميع أحواله، إلا أنه علك.

١٠ ضرس العجوز: هو حَسَكُ السَّعْدَان.

ضرس الكلب: وهو البسفاينج.

ضجاج ـ بالكسر ـ: صمغ شجرة مثل شجرة اللبان، شائكة، غير عظيمة، وهو صمغ أبيض يغسل به[١] الثياب، فينقي نقاء الصابون.

ضجاج: هو كل شجرة سمى بها السباع، مثل الخروع والقضيب.

١٥ ضبع عرجا: هو حيوان يشبه الذئب، إلا أن (مشيته تشبه)[٢] العرجان، ولذا يسمونه بالضبع[٣] العرجاء، وأهل الفارس وأهل أندلس يسميانه كفتا ر .

ضامريوما: هو حب السمنة، وأهل أندلس يعرفونه بالكثيرا.

ضفائر العجوز: هي شعر العجوز، وهي كزبرة البئر.

---

١ سقطت (به) من (أ).
٢ في (ب) بدل ما بين القوسين: مشيه شبه.
٣ في (أ) و(ب): الضبغ، إلا أنه جاء قبل قليل بعين في آخره لا بغين.

**Ḍarec:** Yerbūz (Yarpuz otu), o ise baḳletü'l-Yemāniyye (Arap sebzesi, sirken, iştir) denilen bitkidir.

**Ḍarī‘:** (Deniz eriştesi: *Posidonia oceanica* L.) Tuzlu denizin içinden sahile attığı bitkidir.

**Ḍurū‘u'l-kelbe:** Yemen halkına göre zakkum (*Nerium oleander* L.) ağacıdır.

**Ḍurm:** Usṭūḫūdūs (Karabaş otu, lavanta) bitkisidir.

**Ḍūmez:** Ḥavk ve bādrūc (Horasan teresi, Fesleğen) denilen bitkidir.

**Ḍarb:** Hemedan dilinde şeyhem (Oklu kirpi: *Hystrix cristata*) demektir. Küçük bir köpek büyüklüğündedir, ancak ḳunfuẕ (Dikenli kirpi: *Erinaceus* sp.) gibi her tarafı dikenlidir.

**Ḍafā'iru'l-cinn:** Bersiyāvşān (Baldırıkara) bitkisidir.

**Ḍavmerān:** Ḍameyrān isminin farklı bir okunuşudur. Endülüs halkı bu ismi ḥabeḳu'l-mā' (Su nanesi) bitkisinin bir türü için kullanırlar. Yabani naneye benzeyen nehir fūteneci (Bahçe nanesi) bitkisidir.

## Ṭ (ط) HARFİ

**Ṭālisfer:** el-Gāfiḳī der ki: "O dārkīse (Hindistan'da yetişen bir ağacın kabuğu)'dir." er-Rāzī ve birçoklarına göre besbāse (Muskat, küçük Hindistan cevizi)'dir, ancak bu görüşü doğru görmüyorum.

Ḥuneyn der ki: "Dioskoridos kitabında Yunancada men ḳarā olarak adlandırılan devayı Ṭālisfer olarak adlandırmıştır. Hindistan'da yetişen bir ağacın kökleridir. Bazıları der ki: "İpek böceği kurtçuğunun asıldığı bitkinin kökleridir." İbn Cülcül Ṭalisfer'in lisānü'l-'aṣāfīr (Holaren, kuşdili: *Wrightia antidysenterica* (L.) R. Br.) olduğunu ileri sürer. eṭ-Ṭūsī[1] der ki: "O, yabani zeytin ağacının yaprağıdır." *el-İrşād* adlı kitapta da böyledir. Başkaları da der ki: "Ṭālisfer Hindistan'da yetişen, Yunanlıların ḍārkīse adını verdikleri bir ağacın kabuklarıdır.

1 Ebū Ca'fer Naṣīrüddīn Muhammed b. Muhammed b. el-Ḥasen eṭ-Ṭūsī (ö. 672/1274) İranlı ālim ve filozof.

ضرج: هي اليربوز، وهي البقلة اليمانية.

ضريع: هو نبات يقذفه البحر المالح من جوفه على الساحل.

ضروع الكلبة[1]: هو شجرة الزقوم عند أهل يمن.

ضرم: هو الأسطوخودس.

ضومز: هو الحوك، وهو البادروج.

ضرب: هو الشيهم بلغة همدان، وهو حيوان على قدر الكلب الصغير، إلا أنه كله شوك مثل شوك القنفذ.

ضفائر الجن: هي برسياوشان[2].

ضومران: هي لغة في ضميران، وأهل أندلس يوقعون هذا الاسم لضرب من حبق الماء، وهو الفوتنج النهري الذي يشبه النعنع البري.

## حرف الطاء

طاليسفر: قال الغافقي: «وهو الداركيسة»، وذهب الرزاي وكثير من الناس على أنه هو البسباسة. ولست أرى ذلك صحيحًا.

[28b] قال حنين: «قد سمى ذيسقوريذوس الدواء المسمى باليونانية من قرا في «كتابه»، بالطاليسفر ــ وهي عروق شجرة هندية ــ؛ وقال بعضهم: «هي عروق العشبة التي يعلق بها دود الحرير»؛ وزعم ابن جلجل أن طاليسفر هي لسان العصافير؛ وقال الطوسي: «هي ورق الزيتون الهندي» ــ كذا في «الإرشاد» ــ؛ وقال غيره: «هي قشور هندية[3]، يسمونها اليونانيون داركيسة».

١ في جميع النسخ: (الكلية)، والصواب ما أثبتناه.
٢ في (أ): بريساوشان.
٣ في (أ): شدية.

Aḥmed el-Māleḳī der ki: "Ṭālisfer, 'arṭanīs̱ā (Siklamen) bitkisinin bir türüdür. İshāk b. 'İmrān ise "Damarlı, ince, sarı renklidir. Kabuğu toz renginde olup, içi sarıdır, tadı buruktur, kokusu kurkum (Hint safranı) kokusuna benzer, basurlara ve iç tümörlere iyi gelir." der.

**Ṭāliḳūn:** Bakır tozları/parçacıklarının işlemden geçirilmesiyle elde edilmiş, sığır idrarında bekletilmiş bakırdır; Yaş üşnān (Çöven otu, dişi çöven) suyundan bekletilmiş mercandır. Bu durumda bakır/mercanda zehirlilik ve etkisinde keskinlik ortaya çıkar. "Onun Farsçada tūc/tevec denilen kırmızı bakırın bir türü olduğu" söylenir.

**Ṭārṭaḳā:** Māhūdāne[1] anlamında bir kildir.

**Ṭaṣrac:** Sözlükte küçük karıncadır.

**Ṭarīfulun:** "Üç yapraklı" anlamında Yunanca bir kelimedir. Bu anlamda bu isim ḥandeḳūḳā (Eşek yoncası, kara yonca) bitkisinin adıdır. Ḫuṣa's̱-s̱a'leb (Orkide) bitkisinin bir türünün adıdır. Yunancada ḥavmāne (Katran yoncası), İbranicede mevāsīs adı verilen bitkinin adıdır. Kimi Yunanlılar onu esḳulṭus olarak adlandırırlar.

**Ṭarastūḥ, ṭarastūc:** Yunancada ṭarīfula, Endülüs Arapçasında yabancı bir isim olarak mell denilen deniz balinası (İspermeçet balinası: *Physeter macrocephalus*)'dır.

**Ṭarafḫūmānus:** Ṣa'ru'l-ġūl (Dev saçı, Baldırıkara) bitkisidir.

**Ṭīnü ḥavārī:** Saf/hür olan her türlü kildir. Saf olmasından kastımız toprakta bulunan ve herhangi bir şekil almamış olan kum ve taş-çakıl gibi karışımlardan uzak olmasıdır.

**Ṭīnü maḫtūm:** Limni adasından getirilen kildir. Artemis heykelindeki değerli bir kadının yanında bulunan, üzerinde Artemis'in resmi bulunan nakışlı bir yüzükle mühürlenmiştir. Bütün doktorlar bu kili bilirler ve ona Limni yüzüğü, göl yüzüğü ve mühürlü kil adını verirler (*Terra sigillata, Terra limnia*). Kimileri ise rengi koyu kırmızı olduğu için ona Limni kırmızı kili adını verirler.

1 Māhūdāne doğulu doktorlarca ḥabbu'l-mülūk adıyla bilinen müsil olarak kullanılan mahudane otudur.

وقال أحمد المالقي: «هو نوع من العرطنيثا[1]»، وقال ابن عمران: «هي عروق دقاق صفر، قشرها أغبر، داخلها أصفر، طعمها عفص، رائحتها يشبه رائحة الكركم، ينفع البواسير والأورام الباطنة».

طالقون: هو نحاس مدبر بتوبال النحاس، المنقع في أبوال البقر؛ والمرجان المنقع في ماء الأشنان الرطب، فتحدث فيه سمية[2]، وحدة قوية، وقيل: «هو صنف من النحاس الأحمر، وهو بالفارسية توج».

طارطقة: لطينية، معناه ماهودانه.

طثرج: هو صغار النمل في لغة.

طريفلن: يوناني، معناه ذو ثلاثة أوراق، فهذا الاسم بهذا المعنى يسمى على الحندقوقى[3]، وعلى أحد نوعي خصية الثعلب، وعلى النبات المسمى باليونانية حومانة، وبالعبرية مواسيس؛ ومنهم من يسميه أسقلطس.

طرستوح وترستوج[4]: حوت بحري، يسمى باليونانية طريفلا، وبعجمية أندلس الملّ.

طرفخومانس: هو شعر الغول.

طين حواري: هو أي طين كان حرّا. ونعني بالحر سلامته عما يخالطه من الرمل أو شوائب فيه أرضية غير مشاكلة.

طين مختوم: هو مجلوب من لميوس، مختوم بخاتم منقوشة عليه صورة أرطاميس، وهذا الخاتم مع امرأة قيمة بهيكل أرطاميس، يعرفونه جميع الأطباء، ويسمونه الخواتيم اللمنية، وهي خواتيم البحيرة، والطين المختوم؛ وقوم يسمونه مغرة لمنية لمشابهة لون المغرة.

---

١ في (ب): العرطيثا.
٢ تصحفت في (ب) إلى: سميت.
٣ في (أ) و(ب): الخندقوقى.
٤ في (ب): طرستوج.

*Minhācü'd-dükkān*'da der ki: "Söylenildiğine göre bu kil Rum diyarındaki bir adanın hafriyatından elde edilir. Su ile yıkanır, saflaştırılır ve kurutulur. Teke kanıyla yoğrularak o adanın kralının mührüyle mühürlenir ve kaldırılır." Panzehir/serum yapımında kullananın sözü budur.

Galen, kendisinin bu adaya gittiğini, bu kilin teke kanıyla yoğurulduğunu görmediğini, onlara bunu sorduğunda ona hiçbir cevap vermediklerini aktararak, devamında "Kili yıkıyorlar, kurutarak su ile yoğuruyorlar, yuvarlak haplar yapıyorlar ve saygınlığından dolayı kralın mührüyle onları damgalıyorlar" der.

Bu kil ile diğer killer arasındaki farka gelince, bu kil hariç diğer bütün killer kullanıldığında kanamayı keser, ishali durdurur. Bu kil ise ishal yapar. Söylendiğine göre "Koklanması bile ishal yapar. Bu sebeple kabız yapma özelliği olan diğer killere katılır." Bir kez bu kili sarıya çalan kırmızı renkte, Kralın mührüyle mühürlü bir halde gördüm.

**Ṭīnü'l-aḥmer:** Bir kildir. Kimilerine göre o koyu kırmızı renkli baharatçı kilidir (Ṭīnü'l-maġre).

**Ṭīnü'l-mülūkī:** Beyaz renkli kildir. Çiğ olarak ve kızartılarak yenilir.

**Ṭīnü Şāmūs:** (Samos kili: *Terra Samios*) "Kevkebü'l-arḍ" adı verilen kildir. Ancak Kevkebü'l-arḍ değildir. Çünkü kevkebü'l-arḍ, ṭalḳ'tır (Talk[1] cevheri).

**Ṭīnü Ḳaymūliyā:** (Kimolos kili: *Terra Cimolia*) İbnü'l-Ḥassān der ki: "Basra halkı ṭīn-i hurr denilen kile ṭīn-i ḳaymūliyā derler. Denildiğine göre "Ṭīn-i hurr, içerisinde kum ve taş bulunmayan sakız kilidir." Ali b. Muhammed der ki: "Ṭin-i ḥurr, içerisinde kum bulunmayan kildir." Belki de bu isimle aralarındaki yakınlık ve birbirlerine karışık olarak bulunmaları nedeniyle özel olarak ṭīn-i Sīraf'ı (Sīrāf şehrinde çıkarılan kil) kastederler.

**Ṭīnü Nīşābūrī:**[2] Yenilen bir kildir. İnsanların bir yerden bir yere giderken yanlarına aldıkları kildir.

---

1 **Talk:** Elle dokunulduğunda kayganlık hissi veren, asitlerden etkilenmeyen, parlak renkli, kimyasal reaksiyona girmeyen, yüksek erime derecesine sahip, ısı ve elektrik iletimi düşük, yüksek absorbsiyon gücü olan bir mineraldir.

2 **Ṭīn-i me'kūl:** Kadınların yedikleri bir tür kil, Nisabur kili.

وقال في «منهاج الدكان»: «قيل: «إنه يؤخذ حفارة جزيرة ببلاد الروم، وأنه يروق ويصفى ويجفف، ويعجن بدم عنز، ويختم بخاتم الملك بتلك الجزيرة، ويرفع». هذا قول المستعمل في الترياق.

وذكر جالينوس أنه مضى إلى تلك الجزيرة، ولم يرهم يعجنونه بدم عنز، وسأل عن ذلك، فلم يجيبوه بشيء من ذلك. وقال: «هم يغسلون، فيجففون، ويعجنون بماء، ويقرصون، ويطبعون بطابع الملك لجلالته».

والفرق بينه وبين سائر الأطيان أن جميع الأطيان إذا استعملت قطعت الدم، وأمسكت[1] الإسهال، إلا هذا الطين فإنه يسهل؛ وقيل: «بل يسهل شمه، وأنه مشارك لسائر الأطيان في القبض». وأنا رأيته مرة واحدة أحمر مائلاً إلى صفرة، مختومًا بختم الملك.

طين أحمر: هو طين. وعلى رأي بعضهم هو مغرة البخارين.

طين ملوكي: هو طين أبيض اللون، يؤكل نِيّئًا ومشويًا.

طين شاموس: هو الذي يسمونه الكوكب، وليس بكوكب الأرض، لأن كوكب الأرض هو الطلق.

طين قيموليا: قال ابن الحسان: «أهل البصرة يسمون طين قيموليا لطين الحر»؛ وقيل: [29a] «طين الحر هو الطين العلك، الخالص من الرمل والحجارة»؛ وقال علي بن محمد: «طين الحر هو الخالص من الرمل»؛ وربما خصّوا بهذا الاسم طين سيراف، لتقاربه وتداخل أجزائه.

طين نيشابوري: هو طين الأكل، وهو طين ينتقل به.

---

١ في (أ): أسكت.

**Ṭaberzed:** Farsçadan Arapçaya geçmiş bir kelime olup aslı teberzed'dir. Sert olan, gevşek olmayan, etrafı ancak balta ile oyulabilicek kadar sert olup, yumuşak olmayan anlamındadır. Bu isimle kinaye yoluyla çok sert olması kastedilmektedir. Bu yüzden er-Rāzī sert ve berrak olmayan tuza "Milḥ ṭaberzed: Sert tuz" der.

**Ṭarīflūn:** Yunanca da "iki dudak" demektir. Yemām (Yabani güvercin)'dir.

**Ṭīksīḳıyūn:** Ermeni oklarının adıdır.

**Ṭīn-i Eraṭrias:** (Eretria kili: Yunanistan'ın Eğriboz adasındaki Eretria şehrinde çıkarılan kil) yakılmış toprak kili anlamındadır.

**Ṭīn-i Mışrī:** Ṭīn-i İblīz'dir.[1] Galen der ki: "Bu kil sadece Mısır'a has değildir; güneşli ve özlü toprakların kilidir."

**Ṭaraşeḳūḳ:** Ḫaşḳūḳ (Yabani hindiba: *Cichorium intybus* L.) bitkisidir. O ise yabani hindiba'dır. Ona "Şerīş berrī (Kayışkıran: *Ononis spinosa* L.)" de denilir.

**Ṭayru seher:** (Seher kuşu: *Luscinia sp.*) Kesinlikle uyku nedir bilmeyen bir kuştur. Gün boyunca rızkını aramak için çıkar, geceleyin acıklı bir sesle öter. Sesine bakılarak onun uyanık olduğu ve uyumadığı düşünülür.

**Ṭarāṯīṯ:** Zibbü'r-riyāḥ ve Ẕekeru'l-arḍ (Canavarotu, yersiki) denilen ṭurṯūṯ (Çadıruşağı bitkisinin zamkı) bitkisidir. Bulunduğu yerlere göre çeşitleri vardır.

**Ṭāfsiyā:** Seẕāb (Sedef otu: *Ruta montana* (L.) L. *graveolens*) bitkisidir.

**Ṭafşīl:** Ḳaṭānī'den yapılan bir yemektir. Ḳatānī ile 'ades (Mercimek: *Lens culinaris* Medik. subsp. *culinaris*) ve cülbān (Mürdümük/burçak: *Vicia palaestina* Boiss.) gibi hububatı kastediyorum.

**Ṭīflā:** Ḫuṣa'ṣ-ṣa'leb (Orkide) bitkisidir.

**Ṭārife:** Māhūdāne (adıyla bilinen müshil olarak kullanılan ot).

**Ṭamṭam:** Summāḳ **(**Sumak: *Rhus coriaria* L.).

**Ṭamrā:** Ḫırva' (Hint yağı bitkisi, keneotu) bitkisidir.

1 **Ṭīn-i İblīz**: Mısır'da Nil nehrinin getirdiği çamur, mil, toprak, balçık, alüvyondur.

طبرزد[1]: فارسي معرب، أصله تبرزد. أي: أنه صلب وليس برخو، ولا لين بحيث لا يمكن إنحات جوانبه إلا بالفأس. وهي كناية عن شدة الصلابة، ولذا قال الرزاي: «ملح الطبرزد»، وعنى به ملحًا صلبًا ليس له صفاء.

طريفلن: هو الشفتين باليونانية، وهو اليمام.

طيقسيقيون: هو اسم السهام الأرمنية.

طين أرطرباس: معناه طين الأرض المحرقة[2].

طين مصري: هو طين الإبليز، وقال جالينوس: «هو ليس مخصوصًا بمصر، بل هو طين الأراضي الشمسية الدسمة».

طرشقوق: هو خشقوق، وهو هندباء بري، ويقال له: «شريش بري».

طير سهر[3]: هو طائر لا يعرف النوم البتة، فإنه طول النهار يخرج في طلب معاشه، وفي الليل يصيح بصوت نحيب[4]، فنظرت صوته يقظته[5] أنه لا ينام.

طراثيث: هو زب الرياح، وهو ذكر الأرض، وهو الطرثوث، وهو أنواع بحسب الأماكن الثابت فيها.

طافسيا: هو السذاب.

طفثيل: هو طعام يعمل من القطابي، أعني عن الحبوب كالعدس والجلبان وما أشبه ذلك.

طيفلا: هو خصى الثعلب.

طارفة: هو الماهودانة.

طمطم: هو السماق.

طمرا: هو الخروع.

---

١ تصحفت في (ب) إلى: طين.
٢ في (ب): المحروثة.
٣ في (ب): مسهر.
٤ تصحفت في (أ) إلى: نخيب.
٥ كذا العبارة في (أ) وفي (ب)!

**Ṭību'l-'Arab:** İẕḫır (Mekke ayrığı) otudur.

**Ṭurunc:** Bir karış büyüklüğünde küçük bir balıktır (İnci kefali: *Chalcalburnus tarichi*). Azerbaycan dolaylarında Ercīs (Erciş) şehrinden Bağdat'a getirilir. En iyisi eski olanıdır. Hararet verici ve kuru bir balıktır.

**Ṭurnuşūl:** Ṭā' harfinin ḍammesi, sakin rā', sonra ḍammeli nūn ve şīn ve sakin vāv ve lām harfiyle. Endülüste bulunan ve Süryanicede Ḍāmiryūmā (Kitre zamkı) denilen devanın bulunduğu şehrin adıdır.

**Ṭarḫūn:** (Tarhun: *Artemisia dranunculus* Ledeb.) Halk tarafından bilinen sebzedir. Onun "'ūdü'l-ḳarḥ (Akırıkarha: *Anacyclus pyrethrum* (L.) DC. sebzesi olduğu", "Çekirdeksiz bir ot olduğu" söylenir. İddia edildiği gibi değildir. Muhammed b. 'Uşşāb der ki: "Rum diyarında ṭarḫun'un nasıl yetiştirildiğini gördüm: Turpu/soğanının yapraklarıyla bitişim yerinden kesilerek, geri kalanı toprağa bırakılır. Turpunun ortasına biraz ḥarmel (Üzerlik otu, yüzerlik) konularak balçıkla örtülür ve beklemeye bırakılır. Ṭarḫun ortaya çıkar."

**Ṭarġulūẕīs:** Bütün serçelerden daha küçük olan bir serçedir. Rengi gri ile sarı arasıdır. İki kanadında altın rengi bir tüy vardır. Gagası incedir ve kuyruğunda beyaz bir nokta bulunur. Sürekli hareket eden ve daima öten bir kuştur. *el-Ḥāvī*'de der ki: "Frenkler ona ṣafrāġun (Kuyruksallayan, kuyruksalan kuşu) adının verirler"

**Ṭalḥ:** Ḫalīl b. Aḥmed der ki: "Kuran-ı Kerīm'de geçen ṭalḥ muzdur." Ebū Ḥanīfe der ki: "Ṭalḥ büyük yapraklı, yemyeşil, beyaz çiçekli, güzel kokulu, kırmızı reçineli, çok az dikenli, bakla kabuğu gibi kabuklu bir ağaçtır. Dağlarda ve küllük topraklarda yetişmez; çok sert ve verimli topraklarda yetişir. O halkın ummü ġaylān (Bir akasya türü) adını verdikleri ağaçtır.

**Ṭal':** Ebū Ḥanīfe der ki: "Ṭal'u'n-naḫl (Hurma tomurcuğu), Galen'in de "hurma ağacının meyvesinin ilk ortaya çıktığı zamanki ismidir" dediği gibi, hurma ağacının meyvesinin ilk ortaya çıktığı zamanki ismidir. Çiçeği meyveye dönüştüğünde ona ṭal' denilir. Kabuğuna küfürrā ve cüfürrā denilir. İçi/özüyle iç içe geçmiş kısma ise velī' ve iġrīḍ denilir."

طيب العرب: هو الإذخر[١].

طرنج: صنف من السمك الصغير على قدر الشبر، يجلب إلى بغداد من بلد أرجيس[٢] بناحية أذربايجان، أجوده عتيقه، وهو حارّ يابس.

طرنشول: بطاء مضمومة[٣]، ثم راء مهملة ساكنة، ثم نون وشين مضمومتين، ثم واو ولام ساكنتين، اسم ببلاد أندلس للدواء المسمى بالسريانية ضامريوما.[٤]

طرخون: بقلة معروفة عند العامة. وقيل: «هو بقلة عود القرح»، وقيل: «هو عشب لا بزر له»، وليس كما زعم؛ وقال محمد بن عشاب: «إني رأيت كيفية زراعة الطرخون في الروم، هو أن يقطع الفجلة من عند مجمع ورقها، ويترب باقيها في الأرض، ويعمل في وسطه قليل حرمل، ويغطى بالطين، ويترك، يطلع الطرخون».

طرغلوذيس: هو عصفور صغير أصغر من جميع العصافير، لونه متوسط بين الرمادية والصفرة، في جناحيه رش[٥] ذهبية[٦]، منقاره دقيق، في ذنبه نقطة بيض، له حركات متواترة، وصفير دائم. قال في «الحاوي»: «الإفرنج يسمونه صفراغون».

طلح: قال خليل بن أحمد: «الطلح في القرآن هو الموز»، قال أبو حنيفة: «الطلح ــ أيضًا ـ شجرة عظيمة الورق، شدة الخضرة، أبيض الزهر، طيبة الرائحة، أحمر الصمغ، شوكها من أقل الشوك، غلفها كغلف الباقلاء، لا تنبت بالجبال[٧] ولا بالرماد، بل بأرض غليظة شديدة خصبة[٨]، وهي التي سماها [29b] العامة[٩] أم غيلان.

طلع: قال أبو حنيفة: «طلع النخل هو ما يبدو من ثمرته في أول ظهورها»؛ كما قال جالينوس: «وأما الذي يخرجه النخل (هو ما يبدو من ثمرته في أول ظهورها»؛

١ تصحفت في (ب) إلى: الآخر.
٢ في (أ) و (ج): أرجيسن. وهو قضاء تابع لمدينة وان التركية على ضفة بحيرة وان التي تعتبر أكبر بحيرة في منطقة شرق أناضول، وليس في أذربايجان.
٣ تصحفت في (ب) إلى: مظمومة.
٤ في (أ) و (ب): صطرمريوما
٥ في (أ) و (ب) رش.
٦ في (أ): ذهبة.
٧ في (ب): الخبار.
٨ في (أ) و (ب) خصيئة.
٩ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: العام.

**Ṭulsā:** Küçük inci sedefinin türlerinden birisidir. Şam halkı ona ṭalīs, Mısır halkı ise velīs der. Tuzlanarak ekmekle birlikte katık olarak yenilir.

**Ṭıhef:** Ẕürre/darıdır. "Onun darıdan yapılan bir yemek olduğu" da söylenir. el-Ferrā' der ki: "Darıdan yapılan ekmektir." Ebū Ḥanīfe der ki: "Ṭıhef, yaprağı yağlı bir kâğıt gibi, gerçekten çok ince, uzun ve kırmızıya çalan bir tohumu olan, tohumları bir yerde toplandığında kırmızılığı ortaya çıkan, dağıldığında kırmızılığı kaybolan, zor durumda kalınınca yenilen, dikenli küçük bir ottur."

**Ṭuvāra:** Entüle (Cedvar) bitkisiyle birlikte yetişen bir ottur. Onun bīş (Kurtboğan) otunun bir türü olduğu da ileri sürülür. Entüle ise cedvar bitkisidir.

**Ṭūṭ:** Bilinen pamuktur. "Onun berdī (Papirus) bitkisinin pamuğu olduğu da" söylenir.

**Ṭılā:** İbn Semicūn/Semcūn[1] der ki: "Ḫalīl b. Ahmed onun bir katran türü olduğunu söyler" Ahmed b. Dāvūd ise "Bazı Arapların kaynatılarak şurup kıvamına getirilen üzüm suyuna ṭıla dediklerini" söyler. el-Baṣrī şöyle der: "Ṭılā, meybuḫtec olarak bilinen, müselles de denilen üçte biri kalıncaya kadar kaynatılan şaraplık üzüm suyudur." Galen ise *Hīletü'l-ber'* adlı kitabında şöyle der: "Üzüm suyunun pişirileni ve tatlı bir içecek hâline gelenine ṭılā ve 'aḳīdü'l-'ineb (Üzüm pekmezi) adı verilir." Yine *el-Meyāmir* adlı kitabında şöyle der: "Bizde Yunanlıların maṭbūḫ/pişirilen adını verdikleri içecek, kimilerinin 'aḳīd/pekmez adını verdikleri şeydir."

**Ṭīṭān:** Kumluk alanlarda yetişen kürrāsü'l-berr (Yabani pırasa: *Allium woronowii* Miscz. ex Grossh.)'dir.

**Ṭayhūc:** (Çil keklik: *Perdix perdix*) Küçük kekliğe benzeyen bir kuştur, ancak boynu, gagası ve ayakları kekliğinkiler gibi kırmızıdır. Kanatlarının altı siyah ve beyazdır. Endülüs halkı onu ḍat harfinin ḍammesi, rā' harfinin şedde ve fethasıyla, yā' ve sīn harflerinin sükūnuyla ḍurreys olarak bilirler.

1 İbn Semicūn/Semcūn, hicri 400 yılı civarında vefat etmiş Endülüste yaşamış, eczacılık ve bitkisel tedavi ile ilgilenmiş, bu alanda eserler vermiş doktordur.

كما قال جالينوس)[1]: «عندما يعقد هو الطلع، وقشره يسمى كفرى وجُفُرَّى، وما داخل جوفه يسمى الوليع والإغريض».

طلسا: هو صنف من الصدف الصغار، يسمونه أهل شام طليس، وأهل مصر وليس، يتأدم به مملوحًا مع الخبز.

طهف: هو الذرة[2]. وقيل: «هو طعام يتخذ من الذرة»، قال الفراء: «هو شيء يخبز من الذرة»، وقال أبو حنيفة: «هو عشب صغار له شوك، وورقه كورق الدهن، وله حب دقيقة جدًا، طويلة ضاربة حمراء، إذا اجتمعت في مكان واحد ظهرت حمرتها، وإذا تفرقت خفيت، تؤكل في الجهد».

طوارة: هي حشيشة تنبت مع الأنتلة، وزعموا أنها صنف من البيش، والأنتلة هي الجدوار.

طوط: هو القطن المعروف. وقيل: «هو قطن البردي».

طلا: قال ابن سمجون[3]: «قال خليل بن أحمد: «هو ضرب من القطران»»؛ وقال أحمد بن داود: «بعض العرب يسمي رُبّ العنب طلاء»؛ قال البصري: «هو الميبختج المعروف بالمثلث»؛ وقال جالينوس في كتابه المسمى «بحيلة البرء»: «المطبوخ هو الشراب الحلو الذي يسميه طلاء وعقيد العنب»؛ وقال ـ أيضًا ـ في كتاب «الميامر»: «الشراب الذي يسميه اليونانيون عندنا مطبوخًا، هو الذي يسميه بعضهم عقيدًا».

طيطان: هو كراث البر، ومنابته الرمل.

طيهوج: هو طير شبه الحجل الصغير، غير أن عنقه ومنقاره ورجليه[4] أحمر، مثل الحجل، وما تحت جناحيه أسود وأبيض، وعامة أندلس يعرفونه بالضريس، بالضاد المضمومة المعجمة، والراء المهملة المفتوحة المشدودة، والياء الساكنة، والسين المهملة.

---

١ سقط ما بين القوسين من (ب).

٢ في (أ): الذروة.

٣ في (ب): سمحون. أبو بكر حامد بن سَمِجون، أو سَمْجون، طبيب أندلسي من أبناء القرن الرابع الهجري. كان له يد في تقدم العلوم الصيدلية والعقاقيرية في الأندلس أيام الحكم الثاني والحاجب المنصور بن أبي عامر. وقد توفي حوالي السنة ٤٠٠ هـ. ولابن سمجون من الكتب: كتاب الأدوية المفردة وكتاب الأقراباذين.

٤ في (ب): رجله.

**Ṭīḳī:** er-Rāzī, *el-Ḥāvī* adlı eserinde bu bitkiye yer verir; o dādī (Şeytan arpası da denilen acı bir arpa cinsi) bitkisidir. Dioskoridos der ki: "Kimi insanlar onu enīṣlī olarak adlandırırlar."

## Ẓ (ظ) HARFİ

**Ẓufre:** el-Ġāfiḳī onu tüsteriyye olarak adlandırır.

**Ẓıfr:** Kesra harekesi ile Süryanicede ḳaṭūrā kelimesidir. Yunanlıların ḳāṭānīḳī (Karadiş otu, katananha: *Catananche* L.) dedikleri bitkidir. Kef-fü'l-'uḳāb (Kartal pençesi) anlamındadır.

**Ẓafīrā, ẓafīre:** Fūtenec berrī (Yarpuz) bitkisidir.

**Ẓafīretü'l-'acūz:** Kayrevan'da ḥasek (Delikörek otu) bitkisinin meyvesidir.

**Ẓaylem:** Devekuşunun erkeğidir.

**Ẓımmaḫ:** Ẓā' harfinin kesrası, şeddeli mīm harfinin fethası ve noktalı ḫā' harfi ile Kayrevan'da ve diğer şehirlerinde Araplarca cūder/cūẕer/cevder (Çavdar) denilen bitkinin adıdır.

**Ẓayān:** Behrāmec (Keçi söğüdü) bitkisinin çiçeğidir. eş-Şerīf der ki: "Ẓayān yāsemīn berrī (Filbahar: *Clematis hexapetala* Pall.) bitkisidir. 'Uşbü'n-nār (Ateş otu) anlamında Ṭīniyye berriyye (Yabani çamur bitkisi) ve ḳūḳa olarak adlandırılır. Berbericede īzīzvās olarak adlandırılır. Onun bir türününe Dioskoridos Yunancada ḳalīmiyāṭus adını vermiştir.

**Ẓufru'l-Ġūl:** Habeşistandan getirilen ḥalezūn (salyangoz) kabuğudur.

**Ẓufru'l-ḳıṭṭ:** (Kedi pençesi: *Uncaria tomentosa* (Willd. ex Schult.) DC.) Yunanlıların ḳalūmāyin adını verdikleri bitkidir.

## 'AYN (ع) HARFİ

**'Āḳırḳarḥa:** Yunancada ḳūriyūn, Berbericede tīġandest (Tāgandest, Yaban tarhununun kökü) adı verilen bitkidir. Günümüzde o Mağrip 'ūdü'l-ḳarh'ı (Akırıkarha, yaban tarhunu: *Anacyclus latealatus* Hub.-Mor.) olarak bilinir.

طيقي: نص الرزاي عليه في «الحاوي»، أنه دادي؛ وقال ذيسقوريذوس: «وبعض الناس يسمونه أنيثلي».

## حرف الظاء[1]

ظفرة: سماه غافقي التستريه.

ظفر: هو بالكسر[2] سريانية قطورا، وهو نبات يسميه اليونانيون قاطانيقي[3]. معناه كف العقاب.

ظفيرا وظفيرة: هو الفودنج البري.

ظفيرة العجوز: اسم لثمر الحسك بالقيروان.

ظليم[4]: هو ذكر النَّعَام.

ظمخ ـ بالظاء المعجمة المكسورة، الميم المشدودة المفتوحة، ثم الخاء المعجمة ـ: اسم لشجرة[5] الجودر عند العرب بالقيروان وغيرها من بلدانهم.

ظيان: هو البهرامج[6]. وقال الشريف: «هو الياسمين البري، ويسمى بالطينية برية وقوقة ـ معناه عشب النار ـ، ويسمى بالبربرية أيزيزوا، ومنه صنف قد سماه ذيسقوريذوس باليونانية قليمياطس.

ظفر الغول: هو قشور الحلزون، يجلب من بلاد الحبشة.

ظفر القط: هو نبات يسمونه اليونانيون قلوماين.

## حرف العين

عاقر قرحا: وهو المسمى باليونانية [30a] قوريون، وبالبربرية تيغندست، وهو معروف اليوم بعود قرح مغربي.

١ تصحف في (أ) إلى: الزاء.
٢ ساقطة من (أ) و(ج).
٣ في (أ) و(ب): قاطانيفي.
٤ الكلمة مصحفة من كلمة ظليم ووردت في النسخ الثلاث بشكل مصحف.
٥ تصحفت في (ب) إلى: بشجرة.
٦ في (ب): البهرامح.

**‘Āḳırşem‘ā:** Şincār (Eşek marulu, eşek turpu) bitkisidir.

**‘Āc:** Fil kemiğidir. (Fildişi)

**‘Abher:** Nerces (Nergis: *Narcissus tazetta subsp. tazetta*) bitkisidir. Günümüzde Şam halkı Lübna ağacına (Ayı fındığı: *Styrax officinalis* L.), uṣṭurak ağacına (Abher, kara günlük: *Styracaceae*) ve kendisinden tesbih tanesi elde edilen ḥabbu’l-ġūl ağacının meyvesine bu ismi verirler. Bu ağaç için söylediğim bu isimlerin yerine doktorlan mey‘a (Zamk, sakız, zığala) ismini kullanırlar. el-Māleḳī der ki: Şam’da bu ağacı çok gördüm, ancak onda kesinlikle zamk/reçine ve yağ göremedim.” el-Ḥubeyş et-Tiflīsī şöyle der: “‘Abher Farsçadır ve merzencūş (Mercanköşk) bitkisidir.”

**‘Abeb:** Mısır diyarında kākünec (Güveyfeneri) bitkisinin meyvesidir. Endülüs halkı onu ḥabbu’l-lehv[1] olarak bilirler. Ebū Ḥanīfe der ki: “‘Abeb akik boncuğu gibi kırmızı, nebk (Cehri: *Rhamnus* L.) meyvesinden daha küçük, tane bakımından üzüm tanesinden daha büyük bir tanedir. Hepsi dalından tek tek koparılır. Kākünec’in bu türüne Endülüslüler noktalı ġayn harfi ve tek yā harfiyle ġāliye[2] adını verirler.

**‘İlkü’l-enbāṭ:** Fıstık ağacının *(*Antep fıstığı: *Pistacia vera* L.) sakızıdır. Onun “Buṭm ağacının (Sakız ağacı) sakızı olduğu da” söylenir.

**‘Aselü’l-Lübnā:**[3] Akışkan mey‘a (Zamk, sakız, zığala)’dır.

**‘Aselü’r-rā‘ī:** Ṭabṭāb[4] denilen ağaçtır. Yeşil şeker kamışının bir türüdür.

**‘İnebü’l-cinn:** Kākünec’tir (Güveyfeneri).

**‘Uṣṣāb**: Şeyṭarec (Sirkele, zirkele) bitkisidir.

**‘Uṭārid:** Sünbül-i Rūmī (Kediotu: *Valeriana celtica* L.) bitkisidir. Aynı zamanda sanat ehlinin terminolojisinde ṣufr denilen tunç/sarı bakırdır.

**‘Aṣ̲ūrān, ‘Abeyṣ̲ūrān:** Ḳayṣūm (Türkiye biteyi) bitkisidir. Onun “Ḳayṣ̲ūm’un bir türü olup, ondan daha keskin kokulu olduğu” söylenir.

---

1 **Ḥabbü’l-lehv:** Eşvācendā (*Ashwagandha*) Morsalkım, Hint ginsengi, zehirli bektaşi üzümü veya kış kirazı olarak da bilinen *Withania somnifera* (L.) Dunal ağacı ve meyvesidir.

2 **Ġāliye:** Ban ağacının isimlerinden birisidir. Ayrıca “yüsr: kolaylık”, “fukara ağacı” gibi isimlerle de bilinir.

3 **Lübnā**: Ayı fındığı ağacının balı.

4 Çevgan oyunu oynamada kullanılan kargı, şeker kamışı.

عاقر شمعا: هو الشنجار.

عاج: هو عظم الفيل.

عبهر: هو النرجس، وأهل الشام في زماننا يطلقونه على شجرة اللبنى، وعلى شجرة الأصطرك، وثمرة حب الغول الذي يتخذ منه السُّبَح. وهذه الأسماء التي ذكرتها لهذه الشجرة، فإن الأطباء يسمون بها الميعة. قال المالقي: «هذه الشجرة رأيتها كثيرًا في الشام، وما رأيت فيها صمغًا ولا دهنًا البتة»؛ قال الحبيش التفليسي: «عبهر فارسي، وهو مرزنجوش».

عبب: اسم لثمرة الكاكنج في الديار المصرية، وأهل أندلس يعرفونه بحب اللُّهو؛ وقال أبو حنيفة: «إن العبب حب أحمر كأنه خرز عقيق، أصغر من النبق، وأكبر من حب العنب في أحبيته، في كل (جنا حبة)[1] واحدة، ويسمون لهذا النوع من الكاكنج أهل أندلس الغالية[2]، بالغين المعجمة والياء بواحدة».

علك الأنباط: هو علك شجرة الفستق. وقيل: «هو علك شجرة البطم».

عسل اللبنى: هو الميعة السائلة.

عسل الراعي: هو الطبطاب، وهو نوع من القصب الأخضر.

عنب الجن: هو الكاكنج.

عصاب: هو الشيطرج.

عطارد: هو السنبل الرومي؛ وعطارد ـ أيضًا ـ باصطلاح أهل الصنعة هو الصُّفْر، وهو النحاس.

عثوران وعبيثران: هو القيصوم، وقيل: «بل هو نوع منه أحدُّ رائحةً».

---

١ كذا تبدو هاتان الكلمتان في (أ) و(ب).
٢ في (ج): العالية.

**‘Urūḳ-ı ṣufr:** “Māmīrān (Mamiran, basur otu: *Ranunculus ficaria* L. subsp. *ficariiformis* Rouy & Foucaud)’un kalını olduğu” söylenir. Yine onun “Kürküm (Hint safranı) olduğu” da söylenir. el-Māleḳī der ki: “O ‘urūḳu’ṣ-ṣabbāġīn (Kırlangıç otu, büyük helile: *Chelidonium majus* L.) bitkisidir.” Ona baḳlatü’l-ḫaṭāṭīf (Kırlangıç otu) da denilir. Farsçada zerde-çūbe, Arapçada hürd (Kurkum, Hint safranı), Yunancada ḫālīdūniyūn ṭūmāġā olup “büyük” anlamındadır.

**‘Urs, ‘arūs:** İkisi de Nilüfer’dir. Ona “arı bozan” veya “arı öldüren” de denilir; çünkü arı onu çiçek açmış bulunca içerisine girer ve nilüfer arının üzerine kapanır. Arının kokusu nilüferin hoşuna gitmezse arı dışarı çıkar. Çiçek açılmazsa arı ile beslenir.

**‘Alem:** Yabani zeytindir. Meyvesi rahec olarak bilinir. İbnü’l-‘Atem der ki: “O Yunancada fīlūrā denilen devadır.”

**‘Aceb:** Bugün Mısır’da doktorlar tarafından ḥabbu’n-nīl (İndigo ağacı) adıyla bilinen bitkidir.

**‘Aṣūb:** Kimileri onun semāve olduğunu iddia etse de bu yanlıştır. O nar ağacı gibi bir ağaçtır. Ḥummād-ı aḥmer (Kırmızı kuzukulağı) gibi meyvesi ve yaprağı vardır. Meyvesi ekşi ve tadı buruktur. Rībās (Frenk üzümü, Bektaşiüzümü: *Ribes uva-crispa* L.) gibi kabuğu soyulan, kırmızı renkli ve yenilen yumuşak çubuğu/engiri vardır. Kuzukulağı çekirdeği gibi sert bir çekirdeği vardır. Ovalarda yetişir.

**‘Ades-i mürr:** (Kındıra: *Sparganium erectum subsp. erectum* L.) Yunancada saḳārġabiyūn denilen bitkinin tohumu olup, serum/panzehirlerde kullanılan sūsen-i berrī (Yabani süsen: *Sparganium erectum* L. subsp. *erectum*) bitkisidir.

**‘Adesü’l-mā’:** (Su mercimeği: *Lemna minor* L.) Ṭuḥlub (Su mercimeği: *Lemna minor* L.) bitkisidir.

**‘Aẕbe:** Mısır halkına göre eṣl (Acı ılgın ağacı, beyaz ılgın: *Tamarix aphylla* (L.) H. Karst) ağacının tanesidir.

**‘Uran:** Atın ön ayaklarının diz kapaklarında ve toynaklarında ortaya çıkan ve sara hastalığına faydalı olan fazlalıklardır (*Vertebral facet; costal*

عروق صفر: [30b] قيل: «هو الغليظ من الماميران»؛ وقيل: «هو الكركم»، وقال المالقي: «هو عروق الصباغين»، وهي بقلة الخطاطيف، فارسيُّه زرده جوبه، عربيُّه هُرْد، يونانيه خاليدونيون طوماغا، معناه الكبير.

عرس وعروس: هما النيلوفر، ويقال له: «مغاير النحل»، و«قاتل النحل»، لأن النحل يجده مفتوحًا، فيدخل فيه، فينطبق عليها، وإذا كان يكره[1] بنفخ[2]، فيخرج النحل[3]، فإن لم ينفتح تمتن فيها.

عَتَم[4]: هو الزيتون الجبلي، وثمره معروف بالرهج[5]، وقال ابن العتم: «هو الدواء المسمى باليونانية فيلورا».

عَجَب: هو نبات معروف اليوم بمصر عند أطبائه، بحب النيل.

عثوب: زعم قوم أنه هو السماوة، وهو خطأ، بل هو شجرة نحو شجر الرمان، وله ثمر وورق كورق الحماض الأحمر، وثمرته حامض عفص، وله عساليج حمر[6]، ينقشر كما ينقشر[7] الريباس، يؤكل، وله حب كحب الحماض فيه خشونة، ومنابته السهول.

عدس مرّ: هو بزر النبات المسمى باليونانية سقارغابيون[8]، وهو السوسن البري، يستعمل في الترياقات.

عدس الماء: هو الطحلب[9].

عذبة: هو حب الأثل عند أهل مصر.

عرن: هو الزوائد الظاهرة بقرب ركب الخيل وحوافرها، ينفع الصرع، وقال

١ كذا في (أ) وفي (ج) يكون، ولعلها: بكرة.
٢ كذا في (ب) وفي (أ) ينفخ، ولعل الصواب: ينفتح.
٣ تصحفت في (أ) إلى: النخل.
٤ في جميع النسخ: (علم)، والصواب ما أثبتناه.
٥ في جميع النسخ: (بالرعنج)، والصواب ما أثبتناه.
٦ في (ب): حمرة.
٧ سقطت من (ب).
٨ في (ب): سقارعابيون.
٩ في (ج) طلحب.

*facet*). el-Māleḳī der ki: "Şam halkına göre ʻuran, ūfārīḳūn (Kantaron) adı verilen bitkinin bir türüdür. Bal ile birlikte yalanırsa ishali ve göğüsteki hışırtıyı kestiği tecrübe edilmiştir."

**ʻUrūḳ-ı şufr:** ʻUrūku'ṣ-ṣabbāġīn (Kurkum, sarı kök, Hint safranı) bitkisinin kökleridir.

**ʻUrūḳ-ı bīḍ:** Müstaʻcile (Gelinciksalebi) bitkisinin köküdür.

**ʻIrḳu'ş-şecere:** Sakızdır.

**ʻIrk yābis:** Ḳalefūniyā (Ağaçların salgıladığı sert zamk, reçine, çamsakızı).

**ʻAraḳu'l-kâfur:** Mısır ve Şam'ın bütür aktarlarına göre zürünbād (Kâfur) denilen kokudur.

**ʻIrşım:** Noktasız ʻayn ve ṣād harflerinin kesrası, rā ve mīm harflerinin sükūnu ile, Yemen'de kimilerinin ḥadaḳ adını verdiği bāẕıncān berrī (Yabani patlıcan, Saraçitüzümü: *Solanum angustifolium* Mill.) bitkisidir.

**ʻAraḳṣān, ʻarīḳṣān ve ʻarīḳṣāne:**[1] Bir grup onun Endülüs Arapçasında yabancı bir isim olarak kullanılan ve yerṭūr adı verilen deva olduğunu ileri sürerken, Ebū Ḥanīfe "Onun ḥandeḳūkī (Eşek yoncası, kara yonca) olduğunu" söyler.

**ʻAram:** Mağrip halkı ve Endülüs'te serdīn (Sardalya: *Sardina pilchardus*) adıyla bilinen, Yunanlıların semārīs dedikleri balıktır.

**ʻIrşıf:** "Onun kemāfīṭūs (Yer çamı: *Ajuga chamaepitys* (L.) Schreb.) olduğu" söylenir.

**ʻArmaḍ:** Ahmed b. Dāvūd der ki: "Sidr (Sidr ağacı) ağacının kısa boylu, enine ve boyuna büyümeyen bir türü, caʻde (Acı yavşan) bitkisidir. Dikeni kuş gagası gibidir. Ayrıca ʻarmaḍ bütün dikenli bitkiler için kullanılan ʻuḍāḥ kapsamındaki küçük dikenliler için kullanılır. Yine erāk (Misvak ağacı: *Salvadora persica* L.) ağacının küçüğüne, su yüzeyini kaplayan yeşil alḳaf bitkisine de ʻarmaḍ denilir. Şayet su kenarlarını kaplıyorsa ona ṭuḥlub (Su mercimeği) denilir.

1 Kimi kaynaklarda ʻarfeḍān, ʻarīfḍān ve ʻarīfḍāne olarak geçmektedir.

المالقي: «هو عند أهل الشام لنوع من النبات المسمى الأوفاريقون، مجرب لقطع الإسهال والزحير، لعقًا بالعسل».

عروق صفر: هي عروق الصباغين.

عروق بيض: هي المستعجلة.

عرق الشجرة: هي العلك.

عرق يابس: هو القلفونيا.

عرق الكافور: هو الزرنباد عند عامة العطر[1] بمصر وشام.

عرصم ـ بكسر العين والصاد المهملتين، والراء المهملة، والميم الساكنة ـ: اسم باليمن للبادنجان البري، الذي يسميه بعض الناس حدقًا.

عَرَقْصَان وعريقصان وعريقصانة[2]: زعم قوم أنها الدواء المسمى بعجمية أندلس يرطور، وقال أبو حنيفة: «وهو الحندقوقى».

عرم: هو السمك المعروف عند أهل المغرب بالأندلس وغيرها بالسردين، وباليونانية سماريس.

عرصف: قيل: «إنه كمافيطوس».

عرمض: قال أحمد بن داود: «هو صنف من السدر، قصار لا يكبر ولا يسمق، فهي جعدة، شوكه أمثال مناقير الطير».

والعرمض ـ أيضًا ـ صغار العِضاه ـ العِضاه اسم لكل شجر ذوات شوك ـ؛ وأيضًا لصغار الأراك، وأيضًا لعلقف الأخضر الذي يغشى

الماء، وإذا كان في جوانبه فهي الطحلب.

وقال بعضهم: «العرمض ورق طويل، يكون في الغدران، يغشى وجه الماء، ويشبه ورق لسان الحمل».

---

١ كذا في (أ) و(ب).

٢ في جميع النسخ: (عرفضان وعريفضان وعريفضانة)، والصواب ما أثبتناه.

Kimileri de der ki: "'Armaḍ durgun sığ sularda yetişen, suyun yüzeyini kaplayan ve lisānü'l-ḥamel'e (Bağa yaprağı, holaren, damar otu, sinirli yaprak) benzeyen uzun yapraktır." Serābiyūn kitabı ile İsḥāḳ'ın kitabına göre 'armaḍ "ḥabbü'l-ġār (Defne ağacı, dehmest) ağacıdır."

**'Arṭanīṣā:** Buḫūr-ı Meryem (Buhurumeryem, siklamen: *Purpurascens* Mill.) bitkisine; Şam ve özellikle Gazze sahili halkı tarafından "mehd" adıyla bilinen ilaca bu ad verilir. Kimileri bu bitkiye 'usluc (Aslanpençesi, aslan kulağı: *Leontice ewersmanni* Bunge) adını verir. Doğu halkları ona ḳalī'ā (çıkaran, söküp atan) adını verip onunla yünlü elbiseleri yıkarlar. Gerçekten iyi temizler. Dioskoridos ona lāvīṭūnāṭıyālīn adını verir ki "Aslanpençesi" anlamındadır.

**'Urūḳu'ṣ-ṣabbāġīn:** 'Urūḳu'ṣ-ṣufr (Mamiran, basur otu) bitkisidir. Aynı zamanda baḳlatü'l-ḫaṭāṭīf (Kırlangıç otu) bitkisi olup iki türdür: Büyük olanı Farsçada zerde-çūbe, Arapçada hürd (Kurkum, Hint safranı) denilen bitkidir. Onun küçük kurkum veya māmīrān (Mamiran) olduğu ileri sürülmüştür. Dioskoridos ona "büyük" anlamında ḫālīdūniyūn ṭūrmāġār adını vermiştir.

**'Iraḳ:** 'Ayn harfinin kesrası ve noktasız rā harfinin fethasıyla, Mağrip halkına göre ḫūṣ ve kan demektir. 'Ayn ve rā harfinin fethasıyla ('Araḳ), spor zamanı deri yüzeyindeki gözeneklerden çıkan kirdir.

**'Ahrem:** Yemen halkının 'ırşım dedikleri Ḥadaḳ bitkisidir. O ise baẕincān berrī (Yabani patlıcan) bitkisidir.

**'Uṣṣāb:** Berbericede şeyṭarec (Sirkele, zirkele) bitkisidir.

**'Aṣab:** Ebrād adı verilen Yemen'de yapılan bir devadır. Yunanlılar onu nevāris olarak adlandırırlar.

**'Asel-i Dāvūd:** Ūmālī (Edrūmālī denilen bal şerbeti: *hydromel*)

**'Uṣayfira:** Bağdat ve Musul'da sarı çiçekli ḫīyrī (Sarı şebboy: *Erysimum* × *cheiri* (L.) Crantz) bitkisinin adıdır.

**'Aṣa'r-rā'ī:** Baṭbād/baṭbāṭ (Kuşekmeği)'dir.

**'Uṣfur:** Boya olarak kullanılan bir madde olup, ona "iḫrīḍ, ehrī', behram, behremān ve mürrīḳ" gibi isimler verilir. Tohumu ḳırṭım (Aspir tohumu: *Carthamus tinctorius* L.) olarak bilinir.

وفي كتاب سرابيون وفي كتاب إسحاق: «العرمض هو حب الغار».

عرطنيثا: يقال على بخور المريم، وعلى الدواء المعروف عند أهل الشام بالمهد، وخاصة بساحل غزة؛ ومنهم من يسميه عسلج، وأهل المشرق يسمونه القليعي، يغسلون به ثياب الصوف، فينقيها جدّا؛ وقد سماه ذيسقوريذوس لاويطوناطيالين، وتفسيره كف الأسد.

عروق الصباغين: هي العروق الصفر، وهو ـ أيضًا ـ بقلة الخطاطيف، وهي صنفان: صنف كبير يسمونه بالفارسية زردة جوبة، وهي الهرد بالعربية.

وزعموا أنه الكركم الصغير أو الماميران؛ وقد سماه ذيسقوريذوس خاليدونيون طورماغار، معناه الكبير.

عرق ـ بكسر العين، وفتح الراء المهملة ـ: هو الخوص والدم عند أهل المغرب؛ وبفتح العين والراء: ما يخرج من الوسخ عن المسام، أوان الرياضة.

عهرم: هو الحدق، وهو الباذنجان[1] البري، ويسميه أهل اليمن عرصم.

عصاب: هو الشيطرج بالبربرية.

عصب: هو الأبراد، وهو دواء يمني، واليونانيون يسمونه نوارس.

عسل داود: هو الأومالي.

عصيفرة ـ بالتصغير ـ: اسم للخيري الأصفر الزهر ببغداد وموصل.

عصا الراعي: هو البطباد[2].

عصفر: هو الذي يصبغ به، ويقال له: «الإحريض والأهريع[3] والبهرم والبهرمان والمريق»، وبزره معروف بالقرطم.

---

١ في (أ): البادنجان.
٢ مصحفة من البطباط.
٣ ((كذا في النسخ الثلاثة، لعله الخَرِيع.

**‘Uḍras:** “Şaḥmü’l-merc (Gülhatmi çiçeği: *Alcea rosea* L.) olarak da bilinen ḫaṭmī berri (Yabani hatmi, deli hatmi: *Alcea officinalis* L.*)* bitkisidir. Ebū Ḥanīfe der ki: “Yeşile çalan gri renkli bir bitkidir. Çiy/ıslaklığa karşı çok dayanıklıdır.” Onun “Hatmi çiçeği türlerinden birisi olduğu” söylenir. Onun “erkek sebze türlerinden birisi olduğu, renginin sebze rengi, biraz beyaza çaldığı, sebzelerin en rutubetlisi olduğu” da söylenir.

**‘Iḍāh:** Dikenli bitkilerin hepsi için kullanılan bir isimdir. Farklı isimleri vardır; örneğin ‘ıḍāh saf olandır, büyük olup dikenleri sert olandır. Dikenleri küçük olana ise “‘aḍḍ” ve “şerbīn (Şerbin ağacı, Lübnan çam ağacı: *Cedrus libani* A.Rich.” denilir. Dikenli bitkilerden bazıları şunlardır: Semur (Ṭalḥ/ümmü muġaylān’ın bir türü), ‘arfaḍ, seyāl (Kitre ağacı, Anadolu kitresi: *Astragalus microcephalus* Willd. subsp. *microcephalus*), ḳaraḍ (Akasya ağacı: *Acacia nilotica* (L.) Delile), ḳatāḍ (Geven), nekhīl, ‘avsec (Sincan dikeni, Musa ağacı), sidr (Sidr ağacı), ġāb (Süpürge kamışı: *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.) ve ġarab (Ṣafṣāf: söğüt, salkım söğüt: *Salix babylonica* L.). Bunların hepsi dikenli bitkilerdir.

**‘Uṭab:** Pamuktur.

**‘Uṭārid:** Sünbül-i Rūmī’dir (Sümbülü Rumi, kedi otu: *Valeriana celtica* L.).

**‘Aẓāye:** (Yılana ağu veren, Zehirli yeşil kertenkele: *Lacerta viridis* Laurenti) Çekirge gibi, vezaġ (Büyük alaca keler, ağulu keler) benzeri bir cins hayvandır. Dioskoridos ona sīs adını verir. Kimi insanlar ise onu ṣūrā īldiṭḳus anlamında ḫalḳand olarak adlandırırlar.

**‘Iẓlim:** Kendisinden nīlenc (Çivit, ketem) elde edilen bitkidir. Kimileri ise “onun vesime (İndigo ağacı yaprağı) olduğunu” söy.

**‘Aḳrabān:** Endülüs’te isḳulūfendriyūn/isḳulūḳandriyūn (Baldırıkara, kımılcede: *Asplenium adiantum* L.) denilen bitkidir.

**‘Aḳḳār kūhān, ‘aḳar-kūhīn:** “Kâhin kökü” veya “kâhin ilacı” anlamındadır. Onun ‘āḳırḳarḥa (Yaban tarhunu kökü, Akırıkarha) olduğu söylenir.

**‘Aḳīdü’l-‘ineb:** Meybuḫtec[1] yani üzümden elde edilen şıradır.

1 **Meybuḫtec:** Üzüm sıktısının pişmişi, meyfuḫtec, meypuḫtec, miġlāb.

عُضْرَس: قيل: «هو الخطمي البري، المعروف بشحم المرج»؛ وقال أبو حنيفة: «هو نبت أشهب إلى الخضرة، يحتمل الندى احتمالاً شديدًا»؛ وقيل: «هو من أنواع الخطمي»؛ وقيل: «من ذكور البقول[1]، لونه لون البقول، فيه ملحة ـ أي: بياض ـ، وهو أشد البقول كلها رطوبةً».

٥ عِضاه: هو اسم يقع على كل شجرة [31a] من الأشجار المشوّكة، ولها أسماء مختلفة، فالعضاه هو الخالص، منه ما عظم واشتدّ شوكه. وما صغر من شجر[2] الشوك، فإنه يقال له: «العضّ والشربين». فمن العِضاه: السمر والعرفض والسيال والقرض والقتاد والنكهيل والعوسج والسدر والغاب والغرب، فهذه عضايا جمع.

١٠ عطب: هو القطن.

عطارد: هو السنبل الرومي.

عظاية: هي حيوان من جنس الحيوان، (من الجراد)[3] يشبه الوزغ، وذيسقوريذوس سماه سيس، ومن الناس من يسميه خلقند. يعني صورا أيلدطقس.

عظلم: هو النبات الذي يتخذ منه النيلنج، وقال البعض: «هو الوسمة».

١٥ عقربان: هو إسقلوقندريون بالأندلس.

عقار كوهان[4] وعقر كوهين: معناه أصل الكاهن، أو دواء الكاهن، ويقال: «إنه هو العاقرقرحا».

عقيد عنب: هو الميبختج، وهو الرُّبّ المتخذ من العنب.

---

١ تصحفت في (ب) إلى: القبول.
٢ في (ب): شجرة.
٣ سقط ما بين القوسين من (ب).
٤ في (أ): عقاركونان.

**‘Akūb:** (Meryem ana dikeni, deve dikeni: *Silybum marianum subsp. marianum* (L.) Gaertn.) Dioskoridos’a göre silūyun bitkisi olup, reçinesi kengerzed[1] olarak adlandırılır. el-Mālekī der ki: “Kengerzed, ‘akūb adıyla bilinen ḥarşef (Yabani enginar) bitkisinin zamkıdır.”

**‘Ikriş:** ‘Ayn harfinin kesrası, kāf’ın sükūnu, rā’nın kesrası ve sonrasında noktalı şīn harfi ile: Nīl (Çivit, ketem) bitkisinin bizzat kendisinin adıdır. “Onun ḳaṣnī (Ḳınne, kasnı: *Narthex asafoetida* Falc. ex Lindl.) olduğu, Yunanlıların melābīġūnīṭus adını verdikleri bitkinin bunun bir türü olduğu” söylenir. Onun “Ḥarşef/Yabani enginarın bir türü olduğu da” söylenir. *el-Ḥāvī*’de yer aldığına göre: “‘Ikriş, Yunancada Aḳārānī, Arapçada beliskā (Gardenya: *Gardenia jasminoides* J. Ellis) denilen bitkidir.”

**‘Ukne:** Kesinlikle sūrincān (Acı çiğdemi) ve Lu‘betü’l-berberiyye (Yumrulu hermaparma, karakulaksüseni: *Iris tuberosa* L.) denilen bitkidir. Endülüs halkı ona ince sūrincān derler.

**‘Akbīr:** Ḫabīş (Hurma ve yağ karıştırılarak yapılan bir tatlı) gibi bir şeydir; ne balmumudur, ne de baldır, dokunduğunda dağılır, çok tatlı değildir. Arıları balmumuna getirdiğin gibi onunla dallara ve budaklara getirirsin. el-Ġāfiḳī der ki: “Zifte benzer bir şeydir. Arının bal çıtası içerisine koyduğu ilk şeydir. Sonra üzerine balmumunu ve balı yapar.”

**‘Ilkü’r-Rūm:** Mastakī (sakız).

**‘Aleḳī:** Ūsiyūs/üsyūs (Çin karı, barut).

**‘Alḳam:** Ḳıssā’u’l-himār (Eşek hıyarı, sefīdūs, şeḳūdus). Ebū Ḥanīfe der ki: “‘Alḳam, ḥanẓal (Ebu Cehil karpuzu/kavunu, acı karpuz: *Citrullus colocynthis* (L.) Schrad.) bitkisidir. Tadı acı olan bütün bitkilere ‘alḳam denilir.”

**‘Anber:** Bir deniz hayvanının dışkısıdır. İbn Ḥassān da böyle söyler. “Onun deniz dibinde yetişen bir bitki olduğu, bazı deniz hayvanlarının bunları yediği, karınları doyunca da onları dışkı olarak dışarı attığı” söylenir.

**‘İnebü’s-sa‘leb:** (İt üzümü: *Solanum americanum* Mill.) Bir kısmı bahçede yetişir ki buna Arapçada ḳınā’ (Salkım), zebraḳ (Parlak sarı/kırmızı renkli) ve sülüsān (Tilki üzümü) denilir. Endülüs halkı onu ‘inebü’z-zi’b (İt üzümü) olarak bilirler. Bir kısmı erkektir ki buna kākünec (Güveyfeneri) denilir.

1 **Kengerzed:** Yabani enginar reçinesi ve ḥarşef/ḥarşūf denilen eşek dikeninin reçinesine verilen addır.

عكوب: هو سلوين عند ذيسقوريذوس، وصمغه هو المسمى بصمغ كنكرزد؛ وقال المالقي: «هو صمغ الحرشف المعروف بالعكوب».

عكرش ـ بكسر العين، وسكون الكاف، وكسر الراء، بعدها شين معجمة ـ: اسم النيل نفسه، وقيل: «هو قصني، منه ما سماه اليونانيون ملابيغونيطس[1]»؛ وقيل: «هو نوع من الحرشف»؛ وفي «الحاوي»: هو النبات المسمى باليونانية أقاراني، وهو البَلَسْكى بالعربية.

عكنة: هي اللعبة البربرية، والسورنجان بلاشك؛ وأهل أندلس يسمونه السورنجان الدقيق.

عكبير: هو شيء كالخبيص، ليس بشمع ولا عسل، إذا غمزته تفرق، وليس بشديد الحلاوة، تجيء به النحل على أعضادها وأسواقها،كما تجيء بالشمع.

قال الغافقي: «هو شيء يشبه الزفت، وهو أول شيء تضعه النحل في الكوثر، ثم يبنى عليه الشمع والعسل».

علك الروم: هو المصطكى.

علقى: هو أوسيوس.

علقم: هو قثاء الحمار، وقال أبو حنيفة: «العلقم هو الحنظل، وكل نبت مر فهو علقم».

عنبر: هو روث دابة بحرية. كذا قاله ابن حسان، وقيل: «هو شيء ينبت في قعر البحر، فيأكله بعض الدواب البحرية، فإذا تملأت منه قذفته رجيعًا».

عنب الثعلب: منه بستاني، وهو القناء بالعربية، والزبرق، والثلثان، يعرفه عامة أندلس بعنب الذئب[2]، ومنه ذكر، وهو الكاكنج.

---

١ في (ب): مالا بيغونيطس.
٢ في (ب): الذنب.

Bu da aynı şekilde iki türdür. Bir türü bahçede yetişir ki Endülüs ve Mağrip halkı onu ḥabbü'l-lehv (Morsalkım, Hint ginsengi, gelinfeneri: *Withania somnifera* (L.) Dunal) olarak bilirler. Yabani olanı ve dağlarda yetişenini Endülüs halkı ġāliye (Ban ağacı: *Moringa* sp.) olarak bilirler. Bir kısmı uyutucu/uyku vericidir; bir kısmı ise cinnet geçirtici/delirticidir.

**'Unṣul:** Bazen 'unṣulāt (Kumörümcek otu soğanı, ada soğanı), başalü'l-fār (Yaban soğanı, dağ sümbülü), başalü'l-berr (Yabani soğan) ve isḳīl (Kumzambağı) gibi isimlerle de adlandırılır.

**'İnebü'l-ḥayye:** Kerme beyḍa' (Beyaz Faşera, yaban kabağı) denilen hezār-ceşān (Şeytan şalgamı, fāşerā, kermetü'l-beyḍā) bitkisinin meyvesidir. Yunanlılar bazen bu ismi kapari bitkisinin meyvesi için kullanırlar.

**'Andem:** Baḳḳam (Boya ağacı, bakam: *Caesalpinia sappan* L.) ağacıdır. Onun "Demü'l-eḫaveyn (Hakiki iki kardaş kanı) ağacı" olduğu da söylenir.

**'Anced:** Kuru üzümün bayağısıdır. "Onun çekirdeği olmayan, ince ve siyah renkli küçük kuru üzüm olduğu" söylenir.

**'Anḳar:** Merzencūş (Mercanköşk) bitkisidir.

**'Anzerūt:** Enzerūt (Göz otu zamkı, Sarcocolla ağacından elde edilen zamk).

**'Ihn:** Sözlükte yün demektir.

**'Ūdü'ṣ-ṣalīb:** Fāvāniyā (Ayı gülü: *Paeonia mascula* (L.) Mill. subsp. *mascula*) bitkisidir.

**'Avfiyā:** Ḥaşīşetü'z-zücāc (Yapışkan otu*: Galium adhaerens* Boiss. & Balansa) bitkisidir.

**'Ūdü'r-rīḥ:** Şam'da fāvāniyā (Ayı gülü) için kullanılan çokanlamlı bir isimdir. Mısır'da ṣufr olarak bilinen māmīrān (Mamiran, basur otu) bitkisinin küçük türü için kullanılır. Yine Berbericede ez'īs denilen emīrbārīs (Kadıntuzluğu, karamık, sumak) ağacının kabukları için kullanılır. Ayrıca 'ūdü'l-vecc (Eğir otu) için de kullanılır.

وهو صنفان ـ أيضًا ـ: منه بستاني يعرفه عامة أندلس والمغرب بحب[1] اللّهو، ومنه بري وجبلي يعرفه أهل أندلس بالغالية[2]، ومنه منوم، ومنه مخبّن[3].

عنصل: وقد يسميه عنصلات[4]، وبصل الفار، وبصل البر والإسقيل[5].

عنب الحية: يقال على ثمرة هزارجشان، وهي الكرمة البيضاء، واليونانيون قد يوقعون هذا الاسم على ثمرة الكبر.

عَندم: هو البقم، وقيل: «هو دم الأخوين».

عنجد: هو عجم الزبيب، وقيل: «هو الزبيب الصغار الذي لا يكون له عجم، وهو رقيق أسود».

عنقر: المرزنجوش.

عنزروت: [31b] هو الأنزروت.

عِهْن: هو الصوف في اللغة.

عود الصليب: هو الفاوانيا.

عوفيا: هي حشيشة الزجاج.

عود الريح: اسم مشترك يقال بالشام على الفاوانيا، ويقال بمصر على النوع الصغير من المعروف الصفر، وهو ماميران؛ ويقال ـ أيضًا ـ على قشور شجرة أميرباريس، وهو المسمى بالبربرية أزعيس؛ ويقال ــ أيضًا ـ على عود الوجّ.

---

١ رسمت هذه الكلمة في (ب) مثل «بحيث»، لكن الحرفين الأولين منها لم ينقطا.
٢ في جميع النسخ: (الغالبة)، والصواب ما أثبتناه.
٣ كذا في النسخ الثلاث: مخبن، والصواب أنها مجنّن كما وردت في كتاب المعتمد في الأدوية المفردة ليوسف بن عمر بن علي بن رسول الغساني التركماني المتوفى سنة ٦٩٤ هـ.، بضبط وتصحيح محمود عمر الدمياطي، لبنان، دار الكتب العلمية، ١٤٢١/٢٠٠٠، ص. ٢٤٥.
٤ في (أ) و(ب): عنصلان.
٥ في (ج): الاشقيل.

**‘Ūdü’l-yüsr:** eş-Şerīf onun Yunancada anaġurūs denilen bitki olduğunu iddia eder. Bir başkası onun “Hatmi ağacının dalı” olduğunu söylerken, diğeri de onun “Maḥleb (İdris ağacı, mahlep: *Cerasus mahaleb var. Mahaleb* (L.) Mill.) ağacının dalı” olduğunu, kimisi ise onun “erāk/misvak ağacının dalı olduğunu” söyler.

**‘Ūdü’d-diḳḳā:** Maḥrūt (Acıçiğdem: *Colchicum kotschyi* Boiss.) bitkisi ve encüẕān (Baldırgan) ağacının köküdür.

**‘Ūd-ü ‘aṭṭās:** Kündüs (Aksırık otu, kündüs, çöven: *Gypsophila arrostii* Guss.) bitkisidir.

**‘Ūd:** (Öd ağacı: *Aquilaria malaccensis* Lam.) Birçok türü vardır: Hindistan’ta yetişeni Dioskoridos ve Galen’in “aġalūcūn” adını verdikleri türdür. Bir türünün dalları sarkıktır. Semendūrī denilen türü Hindistan’ın alçak bölgelerinde yetişir. Ḳākulī, sonra berrī (Yabani), sonra ḳaṭfī, sonra ṣīnī (Çin) türü vardır ki ḳaṣmirī olarak adlandırılır. Daha sonra mānṭāḳī, sonra Levālī ve Marbaṭānī türleri gelir.

**‘Uyūnü’d-dīke:** İbn Rıḍvān der ki: “Ḫarnup (Keçiboynuzu, Harnup) tanesine benzeyen, ondan daha yuvarlak, kırmızı parlak renkli, sıcaklık veren, rutubetli, bir dirhem miktarınca içildiğinde cinsel güce yardımcı olan, spermi arttıran bir tanedir.”

**‘Aynü Hüdhüd:** Afrika’da āẕānü’l-fār er-Rūmī (Boncuk otu, sıçankulağı) bitkisidir. ‘Irku’n-nesā (Siyatik) hastalığına karşı tarafımca denenmiştir, koçun kuyruk yağından içirilir.

**‘Uzeyrān:** Diyarbakır, Erbil ve diğer doğu şehirleri halklarına göre zu‘rūr (Alıç: *Crataegus* Tourn. ex L.) ağacıdır.

**‘Uyūnü’l-baḳar:** Mağrip ve Endülüs halkı iccāṣ (Erik) meyvesine ‘uyūnü’l-baḳar adını verirler. Ebū Ḥanīfe der ki: “‘Üyūnü’l-baḳar (Sığırgözü), iri taneli, rengi tam siyah olmayan, yuvarlak ve tam tatlı olmayan bir üzümdür.”

**‘Ayṣām:** Dülb (Çınar) ağacıdır.

**‘Īdā:** Dağların zirvelerinde yetişen, bir arşın boyunda, toz rengi, yaprağı ve çiçeği bulunmayan, çok boğumlu, yoğun püsküllü bir dağ bitkisidir. Dövülerek taze yaraların üzerine konulursa yaranın etlenmesini/kaynamasını sağlar.

عود اليسر: زعم الشريف أنه النبات المسمى باليونانية أناغورس؛ وقال غيره: «هو عود شجرة خطمي»، وقال الآخر: «هو عود المحلب»، وقال الآخر: «هو عود الأراك».

عود الدقة[1]: هو المحروت[2]، وأصل أنجذان.

عود عطاس: هو الكندس.

عود: أصناف: منه هندي ـ وهو ما سماه ذيسقوريذوس وجالينوس: «أغالوجن» ـ، ومنه المتدلي، ومنه السمندوري ـ وهو من سفالة الهند ـ، ومنه القاقلي، ثم البري، ثم القطفي، ثم الصيني ـ وهو المسمى بالقشمري ـ، وبعده المانطاقي، ثم اللوالي، ثم المربطاني.

عيون الديكة: قال ابن رضوان: «هو حب يشبه بحب الخرنوب، بل هو أشد تدويرًا منه، أحمر اللون، صقيل حار رطب، يعين الباه، ويزيد المني إذا شرب منه درهمًا».

عين هدهد: هو آذان الفار الرومي بإفريقية، وهو مجرب عندي لعرق النَّسَا، يسقى في ألية كبش.

عزيران: هو الزعرور عند عامة ديار بكر وأربيل، وغيرهما من بلاد الشرق.

عيون البقر: أهل مغرب وأندلس يسمون الإجاص عيون البقر؛ وقال أبو حنيفة: «عيون البقر هو عنب كبير، أسود غير حالك، مدحرج، ليس بصادق الحلاوة».

عيثام[3]: هو شجرة الدلب.

عيدا: هو شجرة جبل، ينبت في الشواهق، نحو الزراع[4]، أغبر، لا ورق ولا نور له، كثير العقد، كثيف اللحاء، يلحم الجرح الطري إذا دق ووضع عليه.

---

١ في جميع النسخ: (الرقة)، والصواب ما أثبتناه.
٢ في (أ) و(ج): المحروث.
٣ في (ب): عيثا.
٤ كذا في (أ) و(ب)، ولعلها: الذراع.

## Ġ (ġ) HARFİ

**Ġār:** Dağlarda biten bitkilerden birisi olup, Farsçada dehmeşt/dehmest (Defne ağacı: *Laurus nobilis* L.) denilen aromatik kokulu bir meyvesi vardır. Şam halkı bu bitkiyi rend (Defne) olarak bilirler. Dioskoridos bu bitkisi dāfnī olarak adlandırmıştır.

**Ġāfeṣ:** (Koyun otu, kuzu pıtrağı: *Agrimonia eupatoria* L. subsp. *asiatica* (Juz.) Skalicky) Doktorlar onun hakkında ayrılığa düştüler. Afrikadaki Mağribü'l-Aḳṣā (Fas)'lı doktorlar ve İsḥāḳ b. 'İmrān bu ismi Berbericede terselān, Arapçada ṭubbāk (Dağ pire otu: *Chiliadenus glutinosus* (L.) Fourr.; kokulu pire otu: *Tanacetum coccineum* (Willd.) Grierson subsp. *chamaemelifolium* (Sommier & Levier) Grierson) denilen bitki için kullanırlar. Sonra onun ardından ġāfeṣ'i zikrederler.

Irak, Şam ve Mısır bölgesi doktorları ise bu ismi son derece acı, mavi çiçekli, yaprağı ve çubuğu sarıya çalan, ṣaber (Sabır otu, sabırlık: *Agave americana* L. subsp. *americana*) bitkisinden daha acı, İran şehirlerinden getirilen başka bir bitki için kullanırlar.

Endülüs tabipleri ve Dioskoridos ise bu ismi Yunancada Ūnāṭūriyūs (yani ġafeṣ) denilen bitki için kullanırlar. Bu Endülüs Arapçasında yabancı bir kelime olarak kullanılan rehende kelimesidir ki bir türü tatlıdır, yaprağı yeşil renkli ve serttir. Hepsinin sıkılarak suyu çıkarılır.

**Ġālālūṭa:** Bāḳılā Ḳıbtī (Kıptī baklası, Mısır baklası: *Nelumbo nucifera* Gaertn) bitkisidir.

**Ġāsūl-ı Rūmī:** Ebū Fāyis (Ebū Kānis[1]) (Anadolu iğne sütleğeni: (*Euphorbia spinosa* L. subsp. *spinosa*) bitkisidir. Ġāsūl aynı şekilde üşnān (Çöven otu, dişi çöven) bitkisidir.

**Ġureyrā':** el-Ġāfikī der ki: "Büyük/kalın, ince tohumlu, güzel kokulu besbāse (Muskat, küçük Hindistan cevizi) ağacıdır.

**Ġubeyrā':** (İğde: *Cormus domestica* (L.) Spach) Bütün ülkelerde bilinen bir ağaçtır. İranlılar ona sencel derler. İki türü olup, küçük ve meyveli olanı bu isimle bilinir. Diğer türü meyvesiz olup Şam halkı ona zeyzefūn (İğde; ıhlamur) derler. Dioskoridos bu türü de ġubeyrā' ağacı olarak adlandırmıştır.

---

1 Türkçeye aktarılan kaynaklarda Ebū Ḳānis şeklinde yer alan bu isim, botanik ve eczacılıkla ilgili kitaplarda Latince *Hippophaés* kelimesinin Arapça yazımı olarak İbbūfāyis = Ebū Fāyis şeklinde yer almaktadır.

## حرف الغين

غار: هو من أشجار الجبال، وله ثمر[1] يقع في العطر، يقال لثمره: «دهمشت» بالعجمية، وأهل الشام يعرفون هذا الشجر بالرند؛ وقد سماه ذيسقوريذوس دافني[2].

غافث[3]: اختلفوا فيه: أما أطباء المغرب الأقصى ـ وهي الإفريقية ـ، وإسحاق بن عمران، فيوقعون هذا الاسم على النبات المسمى بالبربرية ترسلان[4]، وهو الطباق بالعربية، ثم ذكروا بعده الغافث.

وأما أطباء العراق والشام والديار المصرية، فإنهم يستعملون نباتًا آخر شديد المرارة، أزرق الزهر، مائل ورقه[5] وقضبانه إلى الصفرة، وهو أمرّ من الصَّبِر، وهو يجلب من بلاد العجم.

وأما أطباء أندلس وذيسقوريذوس، فإنهم يوقعون هذا الاسم على النبات المسمى باليونانية أوناطوريوس ـ يعني الغافث ـ، وهو الرهنده بعجمية الأندلس، ومنه نوع حلو الطعم، ورقه أجرش، لونه أخضر، وقد يعمل من الجميع عصارة.

غالالوطا: هو الباقلاء القبطي.

غاسول رومي: هو أبو قانس، والغاسول ـ أيضًا ـ هو الأُشْنان.

غريراء: قال الغافقي: [32a] «هو البسباس الغليظ، الرقيق بزر، الطيب الرائحة».

غبيراء: هو شجر معروف في كل البلاد، والعجم يسمونه سنجل؛ وهو صنفان: صغير مثمر ـ وهو المسمى بهذا الاسم ـ، وصنف غير مثمر، وأهل الشام يسمونها الزيزفون، وذيسقوريذوس قد سما هذا القسم ـ أيضًا ـ شجرة غبيرا.

---

١ في (ب): ثمرة.
٢ في (أ): ذافني.
٣ في جميع النسخ: (غافت)، والصواب ما أثبتناه.
٤ في (ب): ترحلان، ويمكن أن تقرأ: ترشلان.
٥ في (ب): ورق.

**Ġırā’**: Kendisiyle kitapların yapıştırıldığı zamk/tutkaldır. Semīd (kepeksiz un) ve değirmen taşının tozundan elde edilir.

**Ġarez**: Dişi olarak bilinen ‘aṣa’-rā‘ī (Kuşekmeği) bitkisinin küçük türüdür.

**Ġısl**: Kendisiyle başın/saçın yıkandığı ḫaṭmī (Hatmi) bitkisidir.

**Ġısle**: Halkımızın ‘aynūn (Kürrevi: *Globularia alypum* L.) olarak adlandırdığı bitkidir. Afrika’da sırt kirini çıkarmakta kullanılır.

**Ġalīḫun**:[1] Fütenec berrī (Yarpuz)

**Ġalīḫun agria**: Müşk-ṭarāmşī‘ (Gazel otu) bitkisidir.

**Ġamlūl:** (Kar dikeni: *Acantholimon ulicinum* (Willd. ex Schultes) Boiss.) Temlūl ve ḳunnāberā (Diğnik, acı kavuk, tırman otu: *Lepidium draba* L.) adıyla bilinen bitkidir.

**Ġlūferyā:** Yunancada anlamı “tatlı kök” olup, sūs (Tatlı meyan) bitkisinin köküdür.

**Ġunḳil:** Ġayn harfinin ḍammesiyle, şelcem (Şalgam: *Brassica rapa* L.) bitkisidir.

**Ġavra:** Farsçadır ve “üzüm koruğu” anlamındadır. Kaynatılmış koruk suyu anlamında “Ġavra efşerec” denilir.

**Ġarşenne:** Kudüs topraklarında çok bulunur ve orada kersenne/kirsenne adıyla bilinir. Kem’e (Keme: *P.Micheli ex F.H.Wigg*) ve fuṭr (Mantar: *Fungi*) denilenbir mantar türüdür; onunla elbise yıkanır ve ekşi/asitler içerisinde yenilir.

**Ġaym:** İsfencü’l-baḥr (Deniz süngeri: *Spongia officinalis* L). Tuzlu deniz suyunun dibinde bulunur.

**Ġamām:** O da sünger demektir.

## F (ف) HARFİ

**Fāvāniyā**: Endülüs halkı ve botanikçilerine göre verdü’l-ḥamīr (Hatmi) ağacıdır. Dioskoridos onu ‘alḳasdī olarak adlandırmıştır. *Minhācü’d-Dük-*

1 Yunanca *Glékhón* kelimesinin Arapçalaşmış şeklidir.

غراء: هو شيء يدبق به الكتب، وهو متخذ من سميد، ومن غبار الرحى.

غَرَز: هو اسم للنوع الصغير من عصي الراعي، المعروف بالأنثى.

غِسْل: هي الخطمي الذي يغسل بها الرأس.

غِسْلَة: هو نبات يسميه غامتتا[1] بالعينون، وهو مجرب بالإفريقية في إخراج الخام من الظهر.

غليخن: هو الفوتنج البري.

غليخن أغريا: هو المشك طرامشيع.

غملول: هو التملول، وهو القنابري.

غلوفريا: هو أصل السوس، ومعناه باليونانية الأصول الحلوة.

غُنقيل ـ بضم الغين ـ: هو الشلجم.

غورة: فارسي، هي الحصرم، وإذا قيل: «غورة أفشرج» معناه رب الحصرم.

غرشنة: هي كثيرة بأرض بيت المقدس، يعرفونه هناك بالكرسنة، وهو من جنس الكَمْأَة والفطر، يغسل به الثياب، ويؤكل في الحموضات.

غيم: هو إسفنج البحر، وهو غورة الماء المالح.

غمام: هو الإسفنج أيضًا.

## حرف الفاء

فاوانيا[2]: هو ورد الحمير عند عامة أندلس وشجاريها، وقد سماه ذيسقوريذوس علقسدي، وقال في «منهاج الدكان»: «فاوانيا هو الكهنايا، وهو عود الصليب، وهو صنفان: ذكر وأنثى، أحدهما الطويل وهو الذكر، والآخر الأنثى، مهلب الرأسين، وكلاهما يسرع إليه السوس»؛ ثم قال: «وقد قيل: «إنه ورد الحمار»، وليس به، وهو عندي».

١ كذا في (أ) و(ب)، ولعله: عامّتنا.
٢ في (ب) فاواينا.

*kān*'da şöyle der: "Fāvāniyā, 'ūdü'ṣ-ṣalīb (Ayı gülü: *Paeonia mascula* (L.) Mill. subsp. *mascula*) bitkisi olup erkek ve dişi olmak üzere iki türü vardır. Erkek olanı uzundur. Diğeri dişi olup tepesi çok tüylüdür. Her ikisi de çok çabuk güvelenir." Sonra "Onun verdü'l-ḥımār olduğunu" söyler ancak o değildir; yanımda bulunmaktadır."

**Fāġıra**: (*Zanthoxylum fagara* (L.) Sarg.) Nohuta benzeyen bir tane olup, içerisinde küçük bir tane bulunur. En üstte gözüken kabuğunun siyahlığı hafif kırmızı ve griye çalar. Güzel kokulara katılır. Ağzı açık olduğu için ona fāġıra denilmiştir; çünkü bu kelime Arapçada "ağzı açık" anlamındadır. İbranicede "ağızlarını açtılar" anlamında "ebī feġarū fīhā" denilir.

**Fāşerā:** Farsçada hezār ceşān, Yunancada enbālis lūḳınī denilen bitki olup kerme beyḍā' berrī (Şeytan şalgamı) anlamındadır. Ḳırṣa'ne/ḳırṣa'anne (Boğadikeni) bitkisidir. Berbericede verācālūz bitkisidir. Galen onu revāniyā olarak adlandırmıştır. O aynı şekilde ḥālikū'ṣ-ṣa'r (Şeytan şalgamı) bitkisidir.

**Fāşerşīn:** Yabani kerme sevda (Sarmaşık, karaasma, dolanbaç: *Dioscorea communis* (L.) Caddick & Wilkin) bitkisidir. Farsçada şeş-bendān, Yunancada eynālīs māliyā adıyla bilinir. Endülüs Arapçasında yabancı bir isim olarak būṭāniye adıyla ve Berbericede meymūn ismiyle bilinir.

**Fāṭ:** Zehirlerin zararlarını ve kurtçukların verdiği acıyı ortadan kaldırmak için Türk ülkelerinden getirilen devadır. Soğuk su ile içildiğinde şiddetli acıları dindirir.

**Fāceşe:** Cünd-i bādester **(**Kunduz testisi).

**Fāġıye:** (Kına çiçeği) Çiçek açtığı zaman "bitkilerin engereği" adıyla isimlendirilen bitkidir. Aralarında bir benzerlik olmaksızın özellikle ḥınnā' (kına çiçeği) bitkisine fāġıye adı verilir. Toplu bir halde çıkar, sonra tepesinde küzbera (Kişniş) çiçeği gibi, ortasında kırmızı bir nokta bulunan, küçük, beyaz bir çiçek çıkar. Fāġıyetü'l-ḥınnā' denildiğinde kına tohumu kastedilir.

**Fāneş:** Bakla anlamındadır, Yunancadır.

**Fāneş-i ḳıbṭī:** Ḫāmişe (Sirkele, zirkele) denilen Mısır Kıpti baklasıdır. Onu türmüs (Acı bakla, yabani bakla, termiye: *Lupinus albus* L. subsp. *albus*) olduğunu söyleyen hatalıdır.

**Fāfīrā:** Berdī (Papirüs) bitkisidir.

فاغرة: وهي حبة يشبه الحمصة، في داخلها حبة صغيرة، سود قشره الظاهر الأعلى أصهب وأشهب، يدخل في الطيب؛ وإنما قيل لها: «فاغرة»، لأنها مفتوحة الفم، لأن معناها مفتوح الفم في اللغة العربية، وعبرانية أبي فغروا فيها. أي: فتحوا أفواههم.

فاشرا: هو هزار جشان[1] بالفار[2]، وأنبالس لوقنى باليونانية، معناه الكرمة البيضاء البرية، وهي القرصعنة، وبالبربرية وراجالوز[3]، وقد سماه جالينوس بروانيا، حالق الشعر أيضًا.

فاشرشين: هو أصل الكرمة السوداء البرية، وهو ششبندان[4] بالفارسية، وأينياليس[5] ماليا باليونانية، وهي معروفة بعجمية أندلس بالبوطانية، وبالبربرية بالميمون.

فاط: دواء يجلب من بلاد الترك لدفع ضرر السموم، ونهش الهوام، فيسكن الضرر الشديد، سقيًا بماء بارد.

فاجشة[6]: هي جندبيدستر.

فاغية: هو زهر يقال له: «أفعى النبات» إذا نور، وقد خصت الحناء باسم الفاغية من غير شبه، وهو يخرج [32b] ميعًا، ثم تظهر في رأسها قعدة[7] بيضاء صغيرة، كأنها زهرة الكزبرة، وهي نكتة حمرة، وقيل: «فاغية الحناء»، وهو بزر الحناء.

فانش[8]: يوناني معناه الباقلاء.

فانش قبطي: هو الباقلاء القبطي، وهو الخامشة، وغلط من جعله الترمس.

فافيرا: هو البردي.

---

١ في (أ) و (ب): جيشان.
٢ كذا في (أ) و(ب)، وظاهر أنها: بالفارسية.
٣ في (أ) ورجالسوس، وفي (ب): ورجالوس.
٤ في (أ) و (ب): سبيدار.
٥ مر ذكره قبل أسطر هكذا: أنيالس.
٦ تصحفت إلى فاخشة في النسخ الثلاث.
٧ في (ب): نورة.
٨ هي كلمة فانيش بزيادة الياء بين النون والشين في النسخ الثلاث.

**Fānīẕ Siczī:**[1] Sīn ve noktalı zāy harfi ile, Sicistan'a nispet edilen fānīẕ (Şeker kamışı peltesi, kamış helvası)'dır.

**Fanākus ḥımrūniyūn:** Bu bitkiyi ilk defa tanımlayanın adına nispet edilir. Züferā (Zufa otu: *Echinophora spinosa* L. ) bitkisinin büyük türüdür.

**Fānāḳus Īrāḳliyūn:** Yunancada cāvşīr (çavşır: opopanax) bitkisidir.

**Fālerūġus:** (Fāler'is, Fālerġūs) Laḳlaḳ ve bellāric adıyla bilinen Leylek (*Ciconia* sp.)'tir. Bilinen kuştur.

**Fārisṭur:** Farsçada şükk-ü ebī, Arapçada ḳūḍā'a denilen (Sıçan otu; Zırnıh, civa, zengārdan terkip edilen zehirli bir ilaçtır).

**Fārāṭīṭus:** Yunanca olup, ḫaşḫāşü'l-muḳarren (Boynuzlu gelincik: *Glaucium cappadocicum* Boiss.) bikisidir.

**Fārisṭāryūn:** Yunanca olup, ra'yü'l-ḥamām (Güvercin otu: *Verbena supina* L.) anlamındadır.

**Füll:** Her iki el-*Minhāc* kitabında da nīlūfer-i Hindī (Hint nilüferi: *Nymphaea alba* L.)'nin köküdür. İshaḳ b. 'İmrān der ki: "Bir Hint ilacıdır. Fıstık büyüklüğünde bir meyve olup, üzerinde rengi Hint fındığı, rete (*Sapindus trifoliatus* L.) rengine benzeyen bir kabuğu vardır. İçerisinde büyük fıstık çamı tohumunun içi büyüklüğünde yağlı bir meyvesi vardır. Rengi sarı ve beyaz arasıdır. Kullanıldığında ısıtıcı ve kurutucudur. Basurdan kaynaklanan kokulara ve sinir sarkmalarına karşı faydalıdır.

**Fārnūḫyā:** Ḥaşīşetü'd-dāḥis (Dolama otu: *Paronychia kapela* (Hacq.) A.Kern. subsp. *serpyllifolia* (Chaix) Graebn.) anlamındadır.

**Fāḫite:** (Bayağı guguk kuşu: *Cuculus canorus* L.) Bilinen kuştur.

**Fücl:** (Turp: *Raphanus sylvestris* L.) Bahçede yetişeni bu isimle bilinir. Yabani olanını Rumlar Ermürāmiyūn olarak adlandırırlar. Bu türüne fücl-i Şāmī ve fücl-i mürevves (Bayır turpu: *Armoracia rusticana* P. Gaertn., B. Mey. & Schreb.) adı da verilir. Yaprağı ve kökü şalgam yaprağı ve kökü gibidir.

**Ferbiyūn:** Berbericede tākūt kelimesidir. Mısır ve Şam diyarlarında lübāne maġribiyye (Sütleğen: *Euphorbia pithyusa* L.) olarak bilinir. "Onun seẕāb-ı berri (Yabani Sedef otu: *Ruta montana* (L.) L.) olduğu" da söylenir.

1 Farsçada fānīẕ-i Siczī olarak bilinir.

فانيذ سجزي: بالسين والزاء المعجمة، هو فانيذ منسوب إلى سجستان.

فاناقس خِرُونْيُون[1]: منسوب إلى أول من عرفه، وهو الصنف الكبير من الزوفرا.

فاناقس إيراقليون[2]: هي شجرة جاوشير باليونانية.

فالروغس: هو اللقلق، وهو البلارج، وهو طائر معروف.

فارسطر: هو الشك أبي[3] بالفارسي، وعربيه قضاعة[4].

فاراطيطس: يوناني، معناه الخشخاش المقرّن.

فارسطاريون: يوناني، معناه رعي الحمام.

فل: في «المنهاجين» هو أصل النيلوفر الهندي، وقال إسحاق ابن عمران: «هو دواء هندي، وهو ثمرة على قدر الفستق، عليها قشر يشبه في لونه قشور الجلوز، في داخله ثمرة دسمة، نحو ما في داخل حب الصنوبر الكبار، لونها ما بين الصفرة والبياض، وهي المستعملة، وهي حار يابس، ينفع رياح البواسير، واسترخاء العصب».

فارنوخيا: تأويله حشيشة الداخس.

فاخته: طائر معروف.

فجل: منه بستاني، وهو المعروف بهذا الاسم، ومنه بري، وهو الذي يسميه الروم أرمورامیون[5]، وهو الفجل الشامي، وهو الفجل المروس، ورقه كورق الشلجم، وأصله كأصله.

فربيون: هو التاكوت بالبربرية، ويعرف بالديار المصرية والشامية باللبانة المغربية، وقيل: «إنها صمغ السذاب البري».

---

١ هي كلمة Pánakes Kheiróneion اسم الشجاري الذي عرف هذا النبات لأول مرة، ورد هذا الاسم في المصادر الطبية وفي النسخ الثلاث التي أعتمدنا عليها في التحقيق بشكل حمرونيون بالتصحيف.

٢ نسبة إلى اسم الشجاري الذي عرفه لأول مرة، هو Pánakes Herakleion. ورد الاسم في المصادر الطبية بشكل أبرافليون/ أبراقليون.

٣ في (ب) السك أبى.

٤ تصحفت في (أ) إلى: قضاغة.

٥ في جميع النسخ: (أرمون أفيون)، والصواب ما أثبتناه.

**Ferencmüşk, ebrencmüşk, eflencmüşk:** Ḥabaḳ ḳaranfülī (Karanfil fesleğeni: *Ocimum caryophyllatum Ocimum*) bitkisidir. Dioskoridos onu efnīs olarak adlandırmıştır. *el-Ḥāvī* kitabına göre ferencmüşk bahçe fesleğeni (*Occimum basilicum* L.) bitkisidir.

**Fışfışa:** Raṭbe (Yonca, çayır gülü: *Trifolium pratense* L. var. *pratense*) bitkisidir, ancak insanlar onun yaşına raṭbe, kurusuna ḳatt (Kuru yonca) derler. Farsçası isfist kelimesidir.

**Ferşād:** Arapçadır, Farsçada tūt (Beyaz dut ağacı, ak dut ağacı: *Morus alba* L.) ağacıdır.

**Ferfīr:** Baḳla-i ḥamḳā' (Semizotu) bitkisidir.

**Ferfīr:** Kırmızı bir zamk/reçinedir. Yunancada "kırmızı" anlamında īndīḳūn kelimesidir.

**Fesāfis:** Duvarlarda ve yataklarda bulunan kene/tahta bitine benzeyen bir bittir. (Tahta biti: *Cimex* sp.)

**Fermād:** Ṣafṣāf (Söğüt, salkım söğüt: *Salix babylonica* L.) ağacıdır.

**Fiḳāhu'l-verd:** Gülün tohumu ve çiçeğidir.

**Fiḳāḥ:** Ḳāf harfinin öne veya sonraya alınmasıyla ona ḳıfāḥ da denilir. Çiçek açan bütün bitkilerin yeni açmış çiçeğidir.

**Feḳad:** Fā ve ḳāf harfinin fethasıyla: bencengüşt (Beşparmak otu) bitkisinin meyvesidir. İddia ettiklerine göre nesli kaybettiği için ona bu isim verilmiştir.

**Faḳlāmīnūs:** Fā' harfinin fethası, ḳāf'ın sükūnu, lām harfinin fethası, mīm'in kesrası, sakin yā', nūn harfinin ḍammesi, sakin vāv ve sīn ile; Yunancada buhur-u Meryem (Buhurumeryem) olarak adlandırılan bitkidir. Ayrıca bu ismi bazı Endülüslü botanikçiler ṣarīmetü'l-cedy (Yabani hanımeli, çoban asması) olarak adlandırılan bitkinin adı olarak kulanırlar.

**Fülfülmūye:** İbn Māseveyh der ki: "O, fülfül (Biber: *Piper* sp.) bitkisinin köküdür." er-Rāzī ise *el-Cāmi'u'l-kebīr* adlı eserinde "onun biber bitkisinin gövdesi/dalları olduğunu" söyler. "Onun dār-ı fülfül (Uzun biber bitkisinin kökü olduğu" da söylenir. İsḥāḳ b. 'İmrān der ki: "O, ölçü olarak esārūn (Afşar otu)'a benzeyen ince köklerdir, daha da incedir."

فرنجمشك وأبرنجمشك وأفلنجمشك: هو الحبق القرنفلي، وقد سماه ذيسقوريذوس: أفنيس[1]، وفي (ح): هو الريحان القرنفل البستاني[2].

فصفصة: هي الرطبة، إلا أن القوم يسمي رطبه رطبة[3]، ويابسه القت، وفارسيّه إسفست.

فرصاد: عربي، عجميُّه توت.

فرفير: هي البقلة الحمقاء.

فرفير: صبغ أحمر، يسمى باليونانية إينديقون[4]، وتأويله الهندي.

فسافس: هو البق الموجود في الحيطان والأسِرَّة، تشبه القراد[5].

فرماد: هو الصفصاف.

فقاح الورد: هو بزره ونوره.

فقاح: ويقال له: «قفاح» ـ بتقديم القاف وتأخيره ـ، وهو نور وزهر، لكل ما يكون له نورة وزهر.

فقد ـ بفتح الفاء والقاف ـ: هو حب البنجنكشت[6]، وإنما سمي به لأنه يفقد النسل، على ما زعموا.

فقلامينون ـ بفتح الفاء، وسكون القاف، ثم لام مفتوحة، ثم ميم مكسورة، ثم ياء ساكنة، ثم نون مضمومة، ثم واو ساكنة، بعدها نون ـ: اسم يوناني للنبت المسمى ببخور مريم؛ وأيضًا يوقعون هذا الاسم على النبت المسمى عند بعض شجاري أندلس، بصريمة الجدي.

فُلْفُلْمُويَه[7]: قال ابن ماسويه: «هو أصل شجرة[33a] الفلفل»، وقال

١ في جميع النسخ: (أقيس)، والصواب ما أثبتناه.
٢ في (ب): السبسباني.
٣ سقطت من (ب).
٤ في جميع النسخ: (إيريقون)، والصواب ما أثبتناه.
٥ في جميع النسخ: (القرطان)، والصواب ما أثبتناه.
٦ في (أ): البلجنكشت.
٧ في (أ) وفي (ب): فالفلمون.

**Füvve:** Arapçadır. Farsçası rūġnās (Kırmızı kök) kelimesidir.

**Fülfülü's-Sūdān:** (Sudan biberi) Berbericede ḥurmī olarak adlandırılır. Cülbān (Merdümük/burçak: *Lathyrus sativus* L.) bitkisine ve kapçıklarına benzer. Siyah renkli ve fülfül gibi tadı keskindir. Sudan ülkesinden getirilir.

**Fülfülü'ş-Şaḳālibe:** Bencengüşt (Beşparmak otu) bitkisinin meyvesidir. Ayrıca ḥā' bölümünde geçen ḥurf meşriḳī (Yabani tere: *Lepidium sativum* L. subsp. *sativum*) bitkisine de bu ad verilir.

**Füleyfile:** Hernüve[1] (Öd ağacının meyvesi)'dir. Endülüs halkı nānḫuvāh (Ekmek isteyen, Habeş Kimyonu) bitkisini, kimileri de bencengüşt (Beşparmak otu) meyvesini bu isimle adlandırırlar.

**Fülfülü'l-ḳurūd:** Ketem (Çivit otu, ketem) meyvesidir.

**Fülfülü'l-aḫvāṣ:** Māhūdāne[2] (Mahudane) bitkisinin meyvesidir.

**Fencengmüşt:** Beş parmaklı (Beşparmak otu) anlamındadır. Ona bencengüşt (Beşparmak otu) de denilir.

**Ferānīs:** Felç/inme hastalığıdır.

**Feycen:** Seẕab (Sedef otu) bitkisidir.

**Fīl-gūş:** Filkulağı anlamındadır. Lūf-ı ca'd (Yılanyastığı) bitkisidir.

**Fīl-zehrec:** Farsça olup, fil safra kesesi/ödü anlamındadır. Ḥuḍaḍ (Teke dikeni, kurt üzümü) bitkisidir.

**Fīnek, Fīnec:** İkisi de ḳayşūr (Ayak taşı, ponza, sünger taşı) taşıdır.

**Fūtenec:** Çeşitli türleri vardır. Yabani olanına Endülüs Arapçasında Leblābe (Leblab: *Lablab purpureus* (L.) Sweet) denilir. Mısır halkı ise onu ḍammeli fā', fethalı lām, sonra alttan iki noktalı, şeddeli ve fethalı yā' ile füleyye olarak adlandırır. Bu Yunancada ġalīḫun (Yarpuz, Fūtenec berrī) olarak adlandırılan bitkidir. Şam halkı ona ṣa'ter (Acı kekik:) adını verir. Onun ġalīḫun aġriya (Gazel otu) denilen türünü bazıları ġalīḫun duḳat-

1 **Hernüve:** Öd ağacının meyvesi olup biberden daha küçüktür, Rengi sarıya çalar ve sürekli koku yarar.

2 **Māhūdāne:** Farsça bir kelime olup māhūbẕāne, māhūndāne, māhuveydāne gibi farklı yazılışları vardır.

الرازي في «جامعه الكبير»: «هو عيدان شجرة الفلفل»، وقيل: «هو أصل دار فلفل»، قال إسحاق بن عمران: «هي عروق دقاق يشبه في قدره الأسارون وأدق».

فُوَّة: عربي، فارسيه روغناس.

فلفل السودان: ويسمى بالبربرية حرمتي، وهو خشب يشبه الجلبان وأوعيته[1]، وهو أسود اللون، حريف الطعم مثل الفلفل، يجلب من بلاد السودان.

فلفل الصقالبة: هو ثمرة بنجنكشت، ويسمى به ـ أيضًا ـ الحرف المشرقي المذكور في باب الحاء.

فليفلة[2]: هي الهرنوة[3]، وعامة أندلس يسمون بهذا الاسم النانخواه، وبعضهم يسمون ثمرة بنجنكشت.

فلفل القرود: هو حب الكَتَم.

فلفل الأخواص: هو حب ماهودانة.

فنجنكشت: تأويله ذو خمسة أصابع، ويقال له ـ أيضًا ـ: «بنجنكشت».

فرانيس: هو الفالج.

فيجن: هو السذاب.

فيلجوش: معناه آذان الفيل، وهو اللوف الجعد.

فيلزهرج: فارسي، معناه مرارة الفيل، وهو الحضض.

فينك وفينج: هما حجر القيشور.

فوتنج: أجناس، منه بري ـ وهو اللبلابة[4] بعجمية أندلس ـ، وعامة مصر يسمونه فلية ـ بفاء مضمومة، ثم لام مفتوحة، ثم ياء ـ: أسل بلر سفل مفتوحة[5]، وهو

١ في (ب): أوعية.
٢ في (ب): فليقلة.
٣ في (أ) و(ب): (الهرنوب)، وفي (ج): (الهرنون).
٤ هذه الكلمة وردت في النسخ الثلاث بشكل البلاية، مصحفة من كلمة اللبلابة.
٥ كذا العبارة في (أ) و(ب)، وفي (ج): ياء أسرين من أسفل. ولعل الصواب ياء منقوطة باثنين من أسفل، كما وردت في كتاب الجامع لمفردات الأدوية لابن البيطار، ج. ٣، ص. ٢٣٢.

mīn[1] olarak, kimileri duḳaṭmīn, kimileri de māyin olarak adlandırır ki bu müşk-ṭarāmşī‘ (Bahçe nanesi) bitkisidir. Duḳaṭmīn'in sīsenberyūn[2] (Bülbülotu: *Sisiymbrium loeselii* L.) olarak adlandırılan bir başka türü daha vardır ki [Girit adasından] getirilir. Ḥabeḳu't-timsāḥ (Puzine, su nanesi) ve ḳālāmenā olarak da bilinen bu bitki nehir fūtenecidir. Onun bir türü ġalīḫun'a benzer; bu yüzden kimi insanlar ona ġalīḫun berrī adını verir. Rumlar ise ona sāṭın derler.

**Fīl:** Bilinen hayvandır. Dişine ‘āc (Fildişi) adı verilir.

**Faḳ‘:** Suya yakın yerlerde toprak altında olan bir mantar türüdür. Yuvarlak, beyaz renkli ve keme mantarından daha büyüktür. Toprağın içinde olur. Her biri üç veya dört parçaya bölünmüştür, ancak parçaları birbirine yapışıktır. Mantardan daha güvenlidir; çünkü mantar gibi öldürücü bir şey içermez.

**Felnece:** "Onun besbāse yaprağı olduğu" söylenir. Yine "Onun acı, sarı renkli, ince, hafif aromalı olduğu ve Yemen tütsülerinde kullanıldığı" söylenir.

**Fülfül ebyaḍ:** (Beyaz biber) Dioskoridos ve Galen'in söylediğine göre ham/olgunlaşmamış biberdir. *Minhācü'd-dükkān*'da söylediğine göre "Bu doğrudur; onu gördüm, yanımda var. Beyaz, yuvarlak ve yassıdır." Galen, Dioskoridos'un "Beyaz biber, biber içerisinde bulunan şeydir" dediğini söyler. Bu onun söylediği şey değildir; çünkü bu ḳar‘ (Kabak: *Cucurbita pepo* L.) denilen şeydir. Tam beyaz değildir; o ise bembeyazdır. Hepsi de acıdır ve dili yakar.

**Fūfel:** (Filfilek, felfelek*: Areca catechu* L.) Onun Hint fındığı olduğu söylense de bu doğru değildir. Hint fındığı retedir. Yaradılışı bakımından bir miktar Hindistan cevizine benzer. Zira Hindistan cevizi bilinen büyük şeydir; oysa rete yenilen fındık büyüklüğündedir. İsḥāḳ b. ‘İmrān der ki: "Fūfel bilinen büyük şeydir. Rete ise yenilen fındık büyüklüğündedir.

---

1 **Deḳaṭmīn:** Kışru dūd-ı ḳaṭmīn kelimelerinin kısaltmasından oluşan bir kelime olup "ipek böceği kozası" anlamına gelmektedir.

2 **Sīsenberyūn:** Yunanca Sisymbrion kelimesinin Arapça yazılışıdır.

المسمى باليونانية غليخن، وأهل الشام يسمونه الصعتر، ومنه صنف يقال له: «غليخن أغريا»، ويسميه بعضهم غليخن دقطمين[١]، وبعضهم دقطمين، وبعضهم ماين، وهو المشك طرامشير[٢]، وقد يجلب نوع آخر من الدقطمين [من أقريطي]، وهو المسمى بسيسنبريون، وهو حبق التمساح، وقالامنى ـ أيضًا ـ، وهو الفوتنج[٣] النهري، فمنه صنف يشبه غليخن، ولذا بعض الناس يقال[٤] له: «علنجيّا بريّا[٥]»، وأهل الروم يسمونه ساطن.

فيل: حيوان معروف، ونابه عاج.

فقع: هو شيء يتكون تحت الأرض بقرب المياه، وهو مدور أبيض، أكبر من الكمأة، يوجد في الأرض، كل واحد منهن قد شققت ثلاث أو أربع قطع، إلا أن بعضها ملتصق ببعض، وهو أسلم من الفطر، وليس فيه شيء يقتل كما في الفطر.

فلنجة: قيل: «هو ورق البسباسة»، وقيل: «هو مرٌّ وأصفر، رقيق، له عطرية يسيرة، يستعمل في البخور اليمني».

فلفل أبيض: هو الفلفل الفِجّ على رأي جالينوس وذيسقوريذوس، كما ذكروا، وقال في (م): «وهو صحيح رأيته، وهو عندي، أبيض، مستدير في لطمة[٦]»، وقد ذكر جالينوس أنه قال: «الفلفل الأبيض هو الذي يوجد في الفلفل»، وليس ذلك لأن هذا قرع، وليس بنقي البياض، وذلك نقي البياض، والجميع حار يحد اللسان.

فوفل[٧]: قيل: «هو البندق الهندي»، وليس بصحيح، بل البندق الهندي هو الرتة، يشبه في خلقتها الجوز الهندي إلا القدر، فإن الجوز الهندي كبير معروف، والرتة يكون قدر البندق[33b] المأكول، قال إسحاق بن عمران: «الفوفل هو كبير معروف،

١ كلمة دقطمين كلمة منحوتة من كلمتين، وهما: دود قطمين.
٢ كذا في النسخ الثلاث، والصواب أنها كلمة مشك طرامشيع الفارسية، كما سبقت في باب الميم.
٣ في (أ): الفوتنح. وأما في (ج). فهي فودنج.
٤ كذا في (أ) و(ب)، والصواب: يقول.
٥ كذا في النسخ الثلاث، ولعل الصواب غليخن بريا.
٦ في (ب): الطمة.
٧ كذا في (أ) و(ب)، مع أنها سترد بعد قليل هكذا: فوقل.

İsḥāḳ b. ‘İmrān “Fūfel’in kevs̱el (Fufel ağacı, arek hurma ağacı: *Areca catechu* L.) olduğunu, cevz-i bevvā (Muskat, küçük Hindistan cevizi) büyüklüğünde bir meyve olduğunu” söyler.

**Fiḳāḥu’n-nüḥās:** Bakır talaşı/tozo, parçacıklarıdır.

**Firūbe (Firūfe):** Za‘ferān (Safran) bitkisidir.

**Filyūn:** Ermeni kilidir.

**Felfīmūn:** Şübrüm (Sütleğen).

**Fustuḳu’n-nārecīl:** Ṣanevber (Fıstık çamı: *Pinus pinea* L.) yemişi/tohumudur.

## Ḳ (ق) HARFİ

**Ḳāḳule:** İki çeşittir. Büyük olan çeşidi hīl ve erkek olarak isimlendirilir. Nebḳ’ (Sidr ağacı, karaçalı: *Paliurus spina-christi* P. Mill.) meyvesinden biraz daha büyük bir tanedir. “Hīl’in küçük kakulenin adı olduğu, dişi olduğu ve büyük olmadığı” söylenir.

**Ḳāḳūs:** ‘Ades (Mercimek: *Lens culinaris* Medik subsp. *culinaris*)

**Ḳātilü’n-nemir:** Ḫānıḳu’n-nemir (Kaplanboğan: *Aconitum anthora* L.) bitkisidir.

**Ḳātilu ebīhi:** Ḳatleb (Kocayemiş ağacı: *Arbutus unedo* L.) ağacıdır. Topraktan kendisi gibi bir ağaç çıkınca kuruduğu için ona bu ad verilmiştir.

**Ḳātilü’n-naḥl:** Nilüferdir.

**Ḳātilü’l-‘alaḳ:** Anāğalis (Farekulağı: *Anagallis arvensis* L.) bitkisinin dişi ve mavi çiçekli olan türüdür.

**Ḳātilu eḫīhi:** Ḫuṣa’l-kelb (İt kaşarı, tilkitaşağı, sahlep otu: *Himantoglossum hircinum* (L.) Spreng.) bitkisidir. İki zeytin gibi iki kökü olduğundan, bir yıl birisi meyve verdiğinde diğeri meyve vermediğinden, ertesi yıl meyve veren meyvesiz, meyve vermeyen meyveli olduğundan bu isim verilmiştir.

**Ḳātilu nefsihi:** Üşşek (Çadıruşağı) bitkisinin bir türüdür.

والرتة يكون قدر البندق المأكول»، قال إسحاق بن عمران: «الفوفل هو الكوثل، وهو ثمر قدره قدر الجوز[1] البوّا».

فقاح[2] النحاس: هو توبال النحاس.

فِرُوبَه[3]: هو الزعفران.

فليون: هو الطين الأرمني.

فلفيمون: هو الشبرم.

فستق النارجيل: هو حب الصنوبر.

## حرف القاف

قاقلة: هو صنفان: صنف كبير يسمونه الهيل والذكر، وهو حب أكبر من النبق قليلاً، وقيل: «الهيل هو اسم القاقلة الصغير، وهي الأنثى، لا الكبير».

قاقوس: هو العدس.

قاتل النمر: هو خانق النمر.

قاتل أبيه: هو القطلب، وإنما سمي به، لأنه يجف حتى تطلع من الأرض مثله.

قاتل النحل: قيل: «إنه النيلوفر».

قاتل العلق: هو النوع الأنثى الأزرق الزهر من أناغالس[4].

قاتل أخيه: هو خصى الكلب، إنما سمي بهذا الاسم، لأن له أصلين كأنهما زيتونتان، بكون أحدهما في هذه السنة ممتلئة والآخر متشنجة، وإذا كان في السنة الأخرى تعود ممتلئة متشنجة، ومنتسجة[5] ممتلئة.

قاتل نفسه: ضرب من الأشق.

---

١ في (ب): الجور.
٢ في (أ): فقاج.
٣ أورد الجزائري في كتابه هذه الكلمة بشكل فروبه، مادة رقم ٧١٩.
٤ في (ب): أناغللس.
٥ في (أ): منتبحة.

**Ḳāḳıyā ve aḳāḳyā:** Ḳaraḍ (Akasya) ağacının yaprağının ve ṣanṭ/senṭ (Mısır sant ağacı) adıyla bilinen Mısır dikeninin meyvesinin kaynatılmış suyudur.

**Ḳāniyūs:** Yunanca olup "dumanlı/duman renkli" anlamındadır. Ferfīr (Semizotu) çiçeği gibi çiçeği olan Şāhterec (Şahtere otu) bitkisidir. Dioskoridos ve Galen ise onu kemmūn berrī (Yabani kimyon) olarak adlandırırlar.

**Ḳādūs:** Ḳaṭrān (Katran ağacı, Lübnan servisi: *Cedrus libani* A. Rich) ve şerbīn, (Şernīn, Şerbin ağacı, Lübnan çam ağacı: *Cedrus libani* A. Rich) ağacıdır. Yunanlılar onun katranını katrāne amākadriyā olarak adlandırırlar.

**Ḳabc- Ḳabce:** Keklik (*Alectoris* sp.).

**Ḳatād:** Keṯīrā' (Kitre zamkı, geven). Taze çok dikenlidir, ileride keṯīrā' babında gelecektir.

**Ḳatt:** Raṭbe (Yonca) ve Fıṣfıṣa (Yonca) denilen yaş yoncanın kurusudur.

**Ḳıṯṯā:** Kavun (*Cucumis melo* L.).

**Ḳıṯṯāu'n-ne'ām:** Ḥanzal (Ebū Cehl karpuzu, acı karpuzu, Ebū Cehl kavunu, karga düğlüğü: *Citrullus colocynthis* (L.) Schrad.) bitkisidir.

**Ḳıṯṯā'u'l-ḥımar:** Ḳıṯṯā' berrī (Yabani salatalık, eşek hıyarı, sefīdūs: *Ecballium elaterium* (L.) A. Rich) ve 'alḳam (Ebu Cehil karpuzu) denilen bitkisidir.

**Ḳıṯṯā'u'l-hindi:** Ḫıyārşenber (Hıyarşember: *Cassia fistula* L.) bitkisidir.

**Ḳaṯed:** Yenilebilen hıyardır (*Cucumis sativus* L.). Tekili "ḳaṯdetün" kelimesidir.

**Ḳıṯṯā'u'l -ḥayye:** Zerāvendü'ṭ-ṭavīl (Eşek hıyarı) bitkisidir.

**Ḳadmiyā:** Yunanca iḳlīmiyā/ḳalīmiyā denilen şeydir (Altın, gümüş veya bakır eritildikten sonra üzerinde oluşan köpüksü tortu).

**Ḳadeḥu Meryem** (Saksıgüzeli, Meryem kadehi) Yunanca Ḳuṭūlīdūn olarak adlandırılan bitkidir.

**Ḳardemānā:** Kerāvyā cebelī (Frenk kimyonu: *Carum carvi* L.) bitkisidir.

**Ḳarāşiyā:** Sicilya halkı ona Cerāsiyā (Kiraz/Vişne: *Cerasus avium* (L.) Moench) adını verir. Mağrip ve Endülüs halkı arasında ḥabbu'l-mülūk (Māhudāne veya māhundāne) bitkisidir. Şam'da Ba'albek kirazı olarak bilinir.

قاقيا وأقاقيا: هما رب القرض، وثمرة الشوكة المصرية المعروفة بالصنط[1].

قانيوس: يوناني، وتفسيره الدخاني، وهو الشاهترج فرفيرى الزهر، وقد سماه جالينوس وذيسقوريذوس كمونًا بريًا.

قادوس: هي شجرة القطران، وهي الشربين، واليونانيون يسمون قطرانه أماقدريا[2].

قبج: هو الحجل.

قتاد: هو شجرة الكثيرا، وهو كثير الشوك جديدة، وسيأتي كثيرا في بابه.

قت: هو يابس من الرطبة، وهو الصفصفة.

قثاء: هو الخيار.

قثاء النعام: هو الحنظل.

قثاء الحمار: هو القثاء البري، وهو العلقم.

قثاء الهندي: هو الخيار الشنبر.

قثد: هو الخيار المأكول، واحدها قثدة.

قثاء الحية: هو الزراوند الطويل.

قدميا: هو الإقليميا باليونانية.

قدح مريم: هو النبات المسمى باليونانية قوطوليدون.

قردمانا: هو كراويا[3] الجبلية.

قراصيا: وأهل صقيل يسمونه جراسيا، وهو حب الملوك عند أهل المغرب والأندلس، ويعرف بدمشق بقراصيا بعلبكي.

---

١ كذا في (أ) ز (ب) وفي (ج) الضبط، ولعله الصواب هو السنط.
٢ في (ب): أماقدارتا.
٣ في (أ) و(ب): كروايا.

**Ḳurretu'l-'ayn**: Kerefs-i mā (Su teresi).

**Ḳırṣa'ne**: (Boğadikeni: *Eryngium* L.) bitkisidir. Endülüs'te İbrahim dikenciği olarak meşhurdur. eş-Şerif der ki: "O baḳlatü'l-Yehūdiyye (Eşek marulu: *Alkanna tinctoria* L.) bitkisidir." Doğu Endülüs'te "ḳavḳala" adı verilen bir çeşidi bulunmaktadır. Onun bir türüne "fuḳḳāḥu'l-cemāl" adı verilir. Deniz kenarında bulunan ḳırṣa'ne/ḳırṣa'anne, beyaz renkli olanının bir türüdür.

**Ḳırişmun:** (Kayakoruğu, deniz teresi: *Crithmum maritimum* L.) Sakızı Endülüs'te ḳārnu'l-üyyel (Geyik boynuzu: *Platycerium superbum* de Jonch. & Hennipman) olarak bilinir.

**Ḳarḳan:** Hicaz ve Mısır'da Sa'īd bölgesinin muḳl (Mukl ağacı, Mekke Belesan ağacı) ağaçlarının içinde bulunan odundur.

**Ḳırṭ:** Ḳaf harfinin kesrası, noktasız rā ve ṭā harflerinin sükūnuyla, ḳurrasu'l-māide (Yaprak soğanı, peynirsirmosu: *Allium schoenoprasum* L.) ve ḳurrasu'l-bakl (Pırasa sebzesi) adıyla bilinen bir pırasa türü.

**Ḳurūnu'l-fīl:** Sümbülle birlikte bulunan, öldürücü "bir tür beyaz sümbül" olduğu söylenir. Onun "Ḳātilü'n-nemr (Kaplanboğan) bitkisinin kökü" olduğu söylenir.

İbnü'd-Dükkān *el-Minhāc*'da der ki: "Öldürücü bir ilaçtır, etki bakımından bīş (Kurtboğan: *Aconitum orientale* Mill.) bitkisine yakındır. Ondan içenin idrarı kan olur, dili kararır, aklı ve zihni karışır."

**Ḳūfā:** el-Gāfiḳī onun 'araḳ/ter olduğunu iddia eder.

**Ḳurāḍ:** İbn Ḳuteybe der ki: "Bābūnec (Papatya) bitkisidir." Başkaları der ki: "Uḳḥuvān (Sığır gözü) bitkisidir."

**Ḳarnu'l-baḥr:** Kehrübā (Kehribar: *Juglans regia* L.) zamkıdır.

**Ḳarḳel ve ḳırḳu'n-nūn:** İkisi de büssed (Mercan, mercān kökü)'dür.

**Ḳuruḳūmaġa:** Yunanca za'ferān (Safran) yağının posasıdır.

**Ḳarniyā:** Hedebe (Tespihböceği: *Porcellio* sp.) olarak bilinen hayvandır. "Ḳarniyā'nın ḫunfusā' (Gübreböceği, donuzlan böceği) olduğu" söylenir. "Onun ḥamḍīḍ (Ekşi yonca: *Oxalis corniculata* L.) olarak adlandırılan ince ve küçük ḥummāḍ (Kuzukulağı) olduğu" da söylenir.

قرة العين: هو كرفس الماء.

قرصعنة: مشهور بأندلس بشويكة إبراهيم، وقال الشريف: «هي البقلة اليهودية»، ومنه صنف يقال له في شرق أندلس: «قوقلة»، ومنه صنف يقال له: «فُقَّاح الجَمال»، والقرصعنّة الكائنة بساحل البحر هي نوع من القرصعة البيضاء.

قرثمن: يعرف علاقه من بلاد أندلس بقرن الأيل.

قرقان: هو الخشب الكائن في جوف المقل الحجازي والصعيدي.

قرط[1]: بكسر القاف وإسكان الراء والطاء المهملتين، اسم لنوع من الكراث يعرف بكراث المائدة،[34a] وكراث البقل.

قرون الفيل: قيل: هي نوع من السنبل الأبيض قتال، يوجد مع[2] السنبل، وقيل: «إنه أصل خانق النمر»، وفي كتاب «المنهاج»: هو دواء قتال، يقارب البيش، من سقي منه بال الدم، واسودّ اللسان، واختلط العقل والذهن.

قوفا: زعم الغافقي أنه العرق.

قراض: قال ابن قتيبة: «هو[3] البابونج»، وقال غيره: «هو الأقحوان».

قرن البحر: هو الكهرباء.

قرقل وقرق النون: هما البسد.

قروقومغا: هو ثفل دهن الزعفران باليونانية.

قرنيا: هو الحيوان المعروف بالهدبة، وقيل: «إن القرنيا هو الخنفساء»، وقيل: «هو الحماض الصغير الدقيق، المسمى بالحمضيض».

---

١ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: قرظ.
٢ سقطت (مع) من (ب).
٣ سقطت (هو) من (أ).

**Ḳurunbād:** Kerāviyā (Frenk kimyonu) otudur.

**Ḳarīḍ:** Encüre (Isırgan otu) bitkisidir.

**Ḳarneḳān:** Kerāviyā (Frenk kimyonu) otudur.

**Ḳadrīdes:** Şerbīn (Şernīn: Katranlı ardıç: *Juniperus oxycedrus* L.) meyvesi anlamında Yunanca bir kelimedir.

**Ḳarnüve:** Kimilerine göre bertüve (Kıyı iğneliği: *Erodium laciniatum* (Cav.) Willd. subsp. *laciniatum*) ve ḳarnūt denilen ottur. Ebu Hanife der ki: "Yaprağı kırmızıya çalan tadı acı, deri tabaklamada kullanılan bir ottur." Yine "Onun yeşil ve toz rengi kökü olduğu, üzerinde sümbül gibi meyvesi olduğu, ovalarda ve otlaklarda yetiştiği" de söylenir. "Onun ḥandeḳūḳā (Eşek yoncası, kara yonca) yaprağı uzunluğunda yaprağı olduğu, tadının kekre olduğu ve deri tabaklamada kullanılan bir ot olduğu" da söylenir. "Onun encibār (Mührüsüleyman) olarak bilinen ot" olduğu da söylenir.

**Ḳardāmen**: Yunanca ḥurf (Kerdeme, tere otu) bitkisidir.

**Ḳardāmūmen**: Yunanca ḳardemānā (Frenk kimyonu: *Carum carvi* L.) bitkisidir.

**Ḳırṭās**: Tıp ilminde ḳırṭās denildiğinde kastedilen yanlızca eskiden Mısır'da berdī bitkisinden (Papirüs) yapılan yanmış kâğıttır.

**Ḳırṭım-ı Hindī**: Onun ḥabbu'n-Nīl (İndigo ağacı) olduğu söylenir. Yine onun "ḳırṭım-ı Büstānī (Bahçe indigo ağacına) benzeyen, beyaz renkli, tüysüz, kabuksuz, yağlı, tadı kekremsi ve biraz acı, Hindistan'dan getirilen ve beyaz biber yerine kullanılan bir tane olduğu" da söylenir.

**Ḳurṭumān:** Ḫardal (Kara hardal: *Brassica nigra* (L.) W.D.J.Koch) bitkisidir.

**Ḳarfisyūn ve Ḳarfisyā**: İkisi de Yunancada kebābe (Kebabiye, Hint biberi: *Piper cubeba* L.f.) denilen bitkidir. İnsanlar bunun besbāse (Muskat, küçük Hindistan cevizi kabuğu) olduğunu zannetmişlerse de bu bir yanılgıdır.

**Ḳırfe**: Kabukların hepsinin ismidir. Ḳırfetü't-ṭīb (Karanfil kabuğu) bunun bir türüdür.

**Ḳarṭamānā:** Ḳardemānā (Frenk kimyonu) ve ḳarsiyā (Kebabiye, Hint biberi: *Piper cubeba* L.f.) denilen bitkidir.

قرنباد: هو الكروايا.

قريض: هو الأنجرة.

قرنقان: هو الكروايا.

قدريدس: يوناني، معناه ثمرة شربين.

قرنوة: قال قوم: «إنها برتوة»، والقرنوت ـ أيضًا ـ حشيشة، قال أبو حنيفة: «هي عشبة تضرب ورقها إلى الحمرة، وهي مرة يدبغ بها»، وقيل: «هي خضراء وغبراء على ساق، لها ثمرة كالسنبلة، منابتها السهول، وهي مرعى»، وقيل: «عشبة يطول ورقها كطول الحندقوقى، عفصه يستعمل في دباغ الجلود»، وقيل: «هي الحشيشة المعروفة بالأنجبار».

قردامن: هو الحرف باليونانية.

قردامومن: هو القردمانا باليونانية.

قرطاس: متى قيل في الطب: «قرطاس»، فإنما يراد به القرطاس المحرق، الذي كان يصنع قديمًا بمصر من البردي.

قرطم هندي: وقيل: «إنه حب النيل»، وقيل: «إنه حب يشبه القرطم البستاني، أبيض اللون، أزغب، لا قشر عليه، دهن، فيه قبض مع يسير مرارة، يؤتى به من الهند، يستعملونه بدل الفلفل الأبيض».

قرطمان: هو الخرطال.

قرفسيون وقرفسيا: هما الكبابة باليونانية، وقد ظن القوم أنه البسباسة، وهو خطأ.

قرفة: اسم القشر كله، ومنه قرفة الطيب.

قرطمانا: هو القردمانا وقرسيا.

**Ḳırmız**: (Kırmız böceği: *Pyrrhocoris apterus* L.) Bitki ve dikenlerin üzerinde olan bir hayvan ismidir. İlk ortaya çıkışında mercimek tanesi kadar olup kırmızı renklidir. Olgunlaşınca nohut tanesi büyüklüğündedir.

**Ḳaraẓ**: Noktalı ḳāf harfinin fethası, noktasız rā harfinin fethası ve sonra noktalı ẓā harfi ile Mısırda ṣanṭ/senṭ (Mısır sant ağacı) diye bilinen ağacın dikeninin adıdır. Bu meyveden aḳaḳıya (Akasya) denilen ḳaraḍ ve ṣanṭ ağacının suyu sıkılarak kaynatılır. Bu ağacın zamkı ṣamġ ʻArabī denilen Arap zamkıdır.

**Ḳurṭ**: Noktalı ḳāf harfinin ḍammesi ve noktasız rā ve ṭāʾ harflerinin sükūnuyla, Farsça esbīdār (Aksöğüt ağacı: *Salix alba* L.) denilen bir bitkinin adıdır. Mısır halkı onu ekerek onunla hayvanları şişmanlatıyorlar, bu bitkinin meyvesine yonca adını veriyorlar.

**Ḳurṭum:** ʻUṣfur (Kartam/aspir) bitkisidir.

**Ḳurṭum berrī**: Yabani Aspir (*Carthamus tinctorius* L.). Dioskoridos ona Arṭūḳṭūlus adını verir. Kimileri ona feyġarāġrīyūn adını verirler.

**Ḳuzzāḥ**: Ḳāfʾ harfinin dammesi, şeddeli ve noktalı zāy harfinin fethası ve noktasız ḥāʾ harfi ile Kayrevan'da develerin otladığı Rāziyānec (Rezene) adı verilen bitkinin türlerinden biridir. Çöl halkının bazıları ona ʻalecān derler. Libya'nın Burka çölünde ve Mısır diyarında çok bulunur.

**Ḳusṭ**: (Kıst otu, topalak otu: *Costus arabicus* L.) Suriye'den getirilen bir türü ağırdır ve rengi "baḳsīs" denilen ahşabın rengidir. İsḥāḳ b. ʻİmrān şöyle der: "Ḳusṭ iki çeşittir: biri beyaz renkli olup Bahrī (beyaz renkli) olarak adlandırılır. Diğeri kalın ve siyahtır, Hindī olarak adlandırılır."

**Ḳıssūs**: Ḥablü'l-mesākīn (Orman sarmaşığı, duvar sarmaşığı: *Hedera helix* f. *helix* L.) diye bilinir. Ḳīsūs: Leblāb-ı kebīr (Pamuk otu) denilen, ağaç, ev gibi yüksek yerlerin üzerine kadar tırmanan bir bitkidir.

**Ḳasṭarun**: Bazen "soğukta gıdalanan" anlamında ḳusẖrūṭrūfūn olarak da adlandırılır. Rumlar ona ḳarṭānīḳā ve resmārīnā derler.

**Ḳusṭ-ı Hindī**: Kusṭ-ı esved (Siyah kıst otu: *Saussurea costus* (Falc.) Lipsch.) bitkisidir.

**Ḳusṭ-ı Bahrī**: Ḳusṭu'l-ebyaḍ (Beyaz kıst otu).

قرمز: اسم حيوان يقع على الشوك والنبات، وهو في أول وقوعه كالعدسة، أحمر اللون، فإذا تكامل تصير في قدر الحمصة.

قَرظ ـ بفتح القاف المعجمة، والراء المهملة، ثم الظاء المعجمة ـ: اسم لثمرة الشوكة المصرية المعروفة بالصنط، ومن هذه الثمرة يعتصر أقاقيا ـ وهو رب القرظ والصنط ـ، وصمغ هذه الشجرة هو الصمغ العربي.

قُرط ـ بضم القاف المعجمة، وإسكان الراء والطاء المهملتين ـ: اسم لنبات يسمى بالفارسية أسبيدار، وأهل مصر يزرعونه فيسمنون به الدواب[1]، ويعرفون ثمره ببرسيم.

قرطم: هو العصفر.

قرطم بري: وقد سماه ذيسقوريذوس أَرْطُوقْطُولُس، ومن الناس من يسميه فيقراغريون.

قزّاح ـ بضم القاف، وفتح الزاء المعجمة المشددة، ثم الحاء المهملة ـ: اسم معروف بالقيروان لنوع من [34b] الرازيانج ترعاه الإبل، وبعض أهل تلك البوادي يسمونه بالعلجان، وهو بصحراء برقة كثيرة، وكذا بالديار المصرية كثير.

قسط: منه صنف يجلب من بلاد سوريا، وهو ثقيل لونه لون الخشب الذي يقال له: «بقسيس»، وقال إسحاق بن عمران: «إن القسط ضربان: أحدهما الأبيض المسمى بالبحري، والآخر بالهندي، وهو غليظ أسود.

قسوس: هو معروف بحبل المساكين، وهو اللبلاب الكبير الذي يعرش على الأشجار وغيرها من المنازل.

قِسْطْرُون: وقد يقال له قسخروطروفون ـ أي: المغتذى بالبارد ـ، والروميون يسمونه قرطانيقى ورسمارينا.

قسط هندي: هي القسط الأسود.

قسط بحري: هو القسط الأبيض.

---

١ تصحفت في (أ) إلى: الدوابة.

**Ḳusṭ-ı Şāmī**: Rāsen (Andız otu) denilen ottur.

**Ḳusṭrīfī**: Köylerde yaşayanlara göre baḳla-i Yemāniyye (Sirken, iştir) denilen bitkidir.

**Ḳusṭūre**: Cünd-i bādester **(**Kunduz testisi).

**Ḳıstūs**: Endülüs'te fırınlarda yakacak olarak kullanılan lifli bir odunun adıdır. O ülkenin halkı onu sekūs ve şıḳvāḍ olarak adlandırırlar. Dioskoridos'un kitabındaki bu kelimeyi Ḥuneyn b. İsḥāḳ Arapçaya liḥyetü't-teys (Tekesakalı, yemlik) olarak çevirmiştir.

**Ḳasb**: Irak'ta bir hurma çeşididir. Değerli, küçük çekirdekli, güzel aromalı, kırmızı renkli olup beyaza meyillidir.

**Ḳışmış**: Ona "kişmiş" de derler. Küçük çekirdeksiz üzümdür.

**Ḳuşūr terciye**: Bu isimle bilinen bir İran bitkisel ilacıdır. Bakla gibi yenir, şehveti artırmak için iyidir.

**Ḳışiye**: Kesralı ḳāf, kesralı ve noktalı şīn, fethalı yā' ve hā' harfiyle Mekke'ye getirilen bir kabuğun Hicaz lehçesindeki adıdır. Kırmızı süleyḫā'nın (Saliha, yalancı tarçın: *Cinnamomum cassia* (L.) J.Presl) kalın kabuğuna benzer. Rengi hafif yeşile karışıktır, tadı biraz kekremsi ve buruktur. Yemen'den getirilir ve tütsülerde kullanılır.

**Ḳasd**: 'Avsec (Sincan dikeni, Musa ağacı) bitkisidir.

**Ḳaḍm:** Eski pamuktur.

**Ḳaṣab:** (Kargı, çubuk, şeker kamışı) Birkaç çeşidi bulunmaktadır. "Bastūs" denilen ve içi dolu olanından oklava yapılır. Türleri arasında "Nillis" denileni dişidir, neylerin dilleri ondan yapılır. Bunların arasında "Surrigiya" denilen türü enbātī yani çok boğumludur. Gövdesi kalın olup kalem üretiminde kullanılmaya elverişlidir. Bir başka türü kalın ve içi boştur, nehir kıyılarında yetişir. Ona Uduvīvīfs denilir, halk arasında "Franurias" olarak adlandırılır. Ḳaṣab'ın bir başka türü Feramaeytus adıyla bilinir ki bu sahil anlamındadır. Rengi beyaz olup hafif maviye çalar. İnsanların çoğu onu ḳaṣabü'ẕ-ẕerīre (Sivertiya, Safraca: *Swertia* L.) olarak adlandırırlar. Hindistan'dan getirilen kamıştır.

قسط شامي: هو الراسن.

قسطر يفى: هي البقلة اليمانية بلغة أهل السواد.

قسطورة: هي الجندبادستر.

قستوس: اسم لنوع من الحطب، وهو حطب شعراوي يحرق في الأفرن بالأندلس، وعامة تلك البلاد يعرفونه بالسكوس، وبالشقواض أيضًا، والذي ترجمه حنين في كتاب ذيسقوريذوس بلحية التيس.

قسب: هو نوع من التمر بالعراق، جليل، صغير النوى، أطيب الطيب، أحمر اللون إلى البياض.

قشمش: يقال له: «كشمش»، وهو زبيب صغير، لا نوى له.

قشور ترجية: هو عقار فارسي معروف بهذا الاسم، يؤكل مثل الباقلاء، جيّد للباه.

قشية ـ بقاف مكسورة، وشين معجمة مكسورة، وياء مفتوحة، وهاء، اسم حجازي لقشر مجلوب إلى مكة، يشبه ما غلظ من قشر السليخة الحمراء، تشوبه خضرة يسيرة، في طعمه عفوصة وقبوضة يسيرة، يستعملونه في البخورات، يؤتى به من اليمن.

قصد: هو العوسج.

قضم[1]: هو القطن العتيق.

قصب: أصناف: فمنه ما يقال له: «باسطوس» ـ وهو المصمت الذي يعمل منه النشاب ـ؛ ومنه ما يقال له: «نيليس» ـ وهو الأنثى، وهو الذي يعمل منه ألسن النايات ـ؛ ومنه ما يقال له: «سوريقيا» ـ وهو الأنباتي، وهو كثير العقد، غليظ الجرم، يصلح لأن يكتب به ـ؛ ومنه ما هو غليظ مجوف، تنبت على شواطئ الأنهار، ويقال له: «أدويويفس»، ومن الناس من يسميه فرنورياس ـ؛ ومنه ما يسميه فرعميطس ـ وهو الساحل ـ، إلى الزرقة ما، لونه أبيض، وجل الناس يعرفونه بقصب الذريرة، وهو قصب يجلب من بلاد الهند.

---

١ في (أ) و(ب): قصم.

**Ḳaṣabu's-Sükker**: (Şeker kamışı: *Saccharum officinarum* L.) Birkaç çeşidi bulunmaktadır: Bir kısmı beyaz, bir kısmı sarı renkli olup bu ikisinin suyu sıkılır, ikisininin sıkılan suyuna "kamış balı" denir. Bu ikisinin suyunun kristalleşmiş hâline ḳand denilir, sonra bundan şeker elde edilir. Ḳand içerisini sevīḳ (kavrulmuş un) ve benzeri bir şey katılırsa buna "ballı, ballandırılmış" denildiği gibi "maḳnūḍ/içine ḳand katılmış" da denilir. Şeker kamışının siyah olan bir türü daha vardır ki bunun suyu sıkılmaz, çevresi iki el ile kuşatılamayacak kadar kalınlaşması ve ağırlaşması içih bırakılır.

**Ḳaḍḍab:** Ḳāf harfinin fethası, şeddeli ve noktalı ḍāt harfinin fethası ile Mısır topraklarında 'āṣa'r-rā'ī (Kuşekmeği) bitkisinin büyük yapraklı olan türünün adıdır. Dioskoridos der ki: "Kimileri "ās bitkisine benzeyen" anlamında Mersiniye Biẕās adını verirken, kimileri de "'āṣa'r-rā'ī'ye benzeyen" anlamında būlūgvīẕās adını verirler. Galen ona felīmiyāṭus adını verirken, bir başka topluluk ise ona "baṭbāṭ (Kuşekmeği)'ne benzeyen" ve "ġār (Defne ağacı)'e benzeyen" adını verirler.

**Ḳaḍb:** Taze yonca, aynı şekilde kaba yoncadır (*Medicago rigidula* (L.) All. var. *rigidula*).

**Ḳaḍm-ı Ḳureyş**, **Ḳaml-ı Ḳureyş:** (Köknar meyvesi/fıstığı) İkisine de ḳaḍmu Kureyş denilir. İkisi de küçük ṣanevber (Fıstık çamı) tohumudur.

**Ḳaṭaf baḥrī:** Mülūḥ (Tuz çalısı, sarmak, kara pazı: *Atriplex halimus* L.).

**Ḳaṭrān**: (Fıstık çamının şernīn (Katranlı ardıç) türünün pişirilerek kuruyup sertleşmiş olan zamkı) Bilinen şeydir.

**Ḳatleb:**[1] Şam halkına göre Ḳātilu ebīhi (Kocayemiş ağacı: *Arbutus unedo* L.) diye adlandırılan ağaçtır. Endülüs Arapçasında yabancı bir kelime olan maṭrūniye adlı bitkidir. Bunun meyvesi kırmızı ḥınnā' (Kına çiçeği)'dır. Endülüs halkının çoğunluğu onu 'āṣīru'd-dübb (Ayı içeceği) olarak adlandırırlar. Erik büyüklüğünde, çekirdeksiz bir meyvesi vardır ki meyvesine māḳūlā denilir.

**Ḳuṭn**: (Pamuk) Yeni olanı "ḳavr", eski olanı ise "ḳaḍm" olarak adlandırılır. Hepsi serttir.

Ebū Mencel der ki: "Pamuğun ḳuṭn, būs, kersef ve ṭūṭ olmak üzere birkaç ismi vardır. Onun tohumuna ḫīş-i ḳūç denildiği" söylenir.

1 **Kaṭleb:** Meyveleri toplanmazsa yeni meyveler çıkıncaya kadar kurumadığı için ona bu ad verilmiştir.

قصب السكر: أنواع: فمنه أبيض ومنه أصفر، وهما يعصران، ويقال لعصارتهما: «عسل القصب»، والقند ما يجمد من عصيرهما، ثم يتخذ منه السكر، ويقال لما جعل فيه قند من السويق وغيره: «منقود»[1]، كما يقال: «معسول ومعسل»، ومن قصب السكر نوع أسود، وهو لا يعصر، بل يترك ليغلظ ويعبل حتى لا تحيط به الكفّان.

قضاب ـ بفتح القاف، وفتح الضاد المعجمة المشدودة[2] ـ: اسم [35a] لنوع كبير من عصي الراعي بأرض مصر. قال ذيسقوريذوس: «ومن الناس من يسميه مرسنية بذاس[3]، معناه الشبيه بالآس، ومنهم من يسميه بولوغو يذاس، معناه الشبيه بعصي الراعي»، وجالينوس سماه فليمياطس، وقوم آخرون يسمونه الشبيه بالبطباط، ويسمى ـ أيضًا ـ الشبيه بالغار.

قضب: هي الرطبة، والفصفصة أيضًا.

قضم قريش وقمل قريش: ويقال لهما: «قم قريش»، وهن حب الصنوبر الصغار.

قطف بحري: هو الملوح.

قطران: معروف.

قطلب: هو عند أهل الشام شجرة مسماة بقاتل أبيه، وبعجمية أندلس مطرونية، وثمره هو الحناء الأحمر، وعامة أندلس يسمونه عصير الدب، وله ثمرة مساوية للإجاص في عظمه، وليس له نواة، يقال لثمره: «ماقولا».

قطن: منه حديث، وهو المسمى بقور، ومنه عتيق، وهو المسمى بقضم، وهو خشن كله، وقال أبو منجل: «للقطن أسماء، وهو القطن والبوس والكرسف والطوط»، وقيل: يقال لحبته: «الخيشقوج».

---

١ كذا في (أ) و(ب)، والصواب: مقنود.
٢ في (ب): المشدة.
٣ في (ب) من سينه بداس.

**Ḳaṭaf:** Farsçada Sermaḳ/sermec (Sirken, tel pancarı, koyun sarmaşığı, kara pazı) olarak bilinen bitkidir.

**Ḳa'bel**: (Kumzambağı: *Pancratium maritimum* L.) Dioskoridos onu suḳrāṭıyūn (Kumzambağı) olarak adlandırmıştır. Kimileri de onu siḳlāriyūn diye adlandırırlar.

**Ḳufr: (Zift)** Çeşitlerinden birisine Şam'da enūṭānūn denilir. Yehūda Gölü kıyısındaki topraklardan çıkarılır. Bu göl Filistin bölgesinde, Kudüs yakınlarında pis kokan göldür. Ḳufru'l-yehūd/Yahudi ziftinin en iyi türü budur. Gölün dışarı attığı bir türü daha vardır ki petrol kokuludur ve bu zift ilaç yapımıyla uğraşan bölge halkı arasında ḥumer (Yahudi zifti: *Ḳufru'l-Yehūd*) adıyla meşhurdur.

**Ḳaṭūr**: Kedilerin yediği bir bitkidir.

**Ḳafelūṭ:** Şam pırasasının bir çeşididir.

**Ḳulfūnyā** (Reçine): el-Gāfiḳī der ki: "Yunanca ḳūfā (Reçine) olarak adlandırılan ṣanevber (Fıstık çamı) ağacının zamkı/reçinesidir." Galen der ki: " Ḳalefūniyā, ḳūfā denilen reçinenin kendi isteğine göre akan, ḳālāmālān denilen yaş ve akışkan olan sakızıdır. Bu kısım pişirilirse ondan ḳalefūniyā elde edilir. Ḥuneyn b. İsḥāḳ der ki: "Ḳalefūniyā rātīnec (Fıstık çamı reçinesi)'dir."

"Ḳalufūniyā'nın rātīnec'in bizzat kendisi olduğunu" söyleyenler hata etmişlerdir; çünkü onlar zamkın/reçinenin tamamımın rātīnec olduğunu zannediyorlar ki bu bir hatadır. Ḥuneyn rātīnec ile sakız türlerinden yalnızca birisini, ḳalefūniyā'yı kastedip, yalnızca onu rātīnec olarak adlandırmış, diğer türlerini sakız ve reçine/zamk olarak adlandırmıştır.

**Ḳılā/ḳaly:** Aspir şapıdır.

Ebū Ḥanīfe der ki: "Ḳılā, ḥummaḍ (Üşnān, çoğan, temizlikte kullanılan alkali bitkiler)'den elde edilir. En iyisi ḥuruḍ (Çöven otu, dişi çöven) denilen bitkiden elde edilendir. Bu boyacıların kullandığı kalye tuzudur. Bunun diğer çeşitleri camcı/porselenciler tarafından kullanılır. Faydaları aynen tuzun faydaları gibidir; ancak ḳılā (Aspir şapı) tuzdan daha keskindir.

قطف: هو السرمق بالفارسية.

قعبل: وقد سماه ذيسقويذوس[1] سقراطيون، ومن الناس من يسميه سقلاريون.

قفر: منه القفر المسمى بالشام أنوطانون، وهو مستخرج من تربة ساحل بحيرة يهودا، وهي البحيرة المنتنة التي في عمل فلسطين بالقرب من بيت المقدس، وهو أفضل أنواع القفر اليهود، ومنه صنف يقذفه البحيرة، وله رائحة النفط، وهذا القفر مشهور عند أهل تلك الضياح[2] بالحمر.

قطور: هو نبات تراعاه[3] القطوط.

قفلوط: هو ضرب من الكراث الشامي.

قلفونيا: قال الغافقي: «هو صمغ الصنوبر المسمى باليونانية قوفا»، وقال جالينوس: «هو قالامالان، وهو علك رطب سائل من تلقاء نفسه، من علك قوفا، فإذا طبخ كان منه القلفونيا»، وقال حنين: «القلفونيا هو الراتينج».

وقد غلط قوم وقالوا: «القلفونيا هو الراتينج بعينه»، وهم يظنون أن الراتينج هو العلك كله، وهذا خطأ، لأن حنين إنما خص واحدًا من أصناف العلك ـ وهو القلفونيا ـ، بالراتينج، فسماه خاصة راتينجا، وسائرَ أصنافها يسميها علوكًا وصموغًا.

قلى: هو شب العصفر، وقال أبو حنيفة: «القلى يتخذ من الحمض، وأجوده ما اتخذ من الحرض، وهو قلى الصباغين، وسائر ذلك للزجاجيين، ومنافعه منافع الملح، إلا أنه أحدّ من الملح».

---

١ سقط الشطر الثاني من هذه الكلمة من (أ).
٢ كذا في (أ) و(ب).
٣ كذا في (أ) و(ب).

**Ḳalsīdenārdīn**: Şam Süryani halkının dilindeki anlamı ‘ūdü’s-sünbül (Sümbül kökü)’dür. Ancak bu isimle Dār-ı şīşe‘ān (Kandil ağacı, şimşek ağacı)’ı kastederler. Doğrusu ḳalsinārdīn sümbül (Nārdīn) bitkisinin kök ve gövdesi değildir.

**Ḳılīmiyā**:[1] Bır kısmı fırınlarda bulunur, birkaç çeşidi vardır. Bir türü bakır fırınlarında bulunur. Bir kısmı gümüş çıkarılan madenlerde bulunur. Bir kısmı Kıbrıs adasında su ve akarsu yatakları gibi fırınlar dışında başka yerlerden elde edilir.

Galen der ki: “Kıbrıs adasında elde edilen ḳılīmiya diğer taşlardan elde edilen ḳılīmiyā türlerinin en iyisi ve en incesidir.” Denildiğine göre “Markazit taşı: *marcasite* (Demir sülfit) eritilirse ondan bir tür ḳılīmiyā çıkar.” Ḳılīmiyā bakırdan elde edilebilir. Bakır fırına sürülüp ısıtılırsa, ondaki buhar çözülerek fırının kenarlarına ve önüne yapışır. İçerisinde ḳılīmiyā toplanan bu fırınların demirden yapılması ve fırının en üst birleşim yerinde bakırdan yükselen buhar ve dumanın içerisinde toplanacağı bir delik/baca bulunması gerekir.

Fırınlarda elde edilen ḳılīmiyānın, fırın evlerinin tavanlarında oluşan ‘unkūd/salkım denilen bir türü vardır ki Yunanlılar ona ḳīṭūvīṭus derler. Siyah renkli ve yoğun olup şekli bir üzüm salkımının şekline benzer. Onun evlerin tabanlarında biriken bir başka türü daha vardır ki ona ṣafā’iḥī (Levha, panel gibi) denilir.

**Ḳulūmānun**: Abdullah b. Salih der ki “Endülüs’te Latince şebtīre ve Fas’ta Ebū Mālik[2] ağacı olarak bilinir.” Devamında şöylee der: “İki çeşittir: Yabani olanına Fas şehrinde Ebū ġassāle denilir. Su üzerinde yetişen türüne de Ebū Mālik denilir, cüzzama faydalı olduğu test edildi.”

**Ḳullüce**: İnsan yüzüne benzer çiçeğe sahip bir bitkidir. Başının üzerinde kıvrımlı bir çiçek bulunur.

**Ḳamāşir**: Kemāşir[3] (Kamaşir: *Acamantha macedonica* (L.) Spreng.). el-Kindi, Kitabında ḳamāşir’in bir tür Trüf mantarı/keme mantarı olduğunu söyler.

---

1 **Ḳılīmiyā**: Altın, gümüş veya bakır eritildikten sonra üzerinde oluşan köpüksü tortu.
2 Şam’da ṣābūnü’l-ḳāḳ ağacı olarak bilinir. Sabun yapımında kullanılan bitkilerden birisidir.
3 **Kemāşir:** Cavşīr zamkı/reçinesine benzer, ısıtıcı, eritici, çözücü, söktürücü, ishali ve kanamayı artırıcı bir zamktır. (*el-Mu‘temed*, s. 311)

قلسيدناردين: تأويله بلسان أهل الشام السرياني عود السنبل، وإنما يقصدون بهذا الاسم الدار شيشعان، وليس هو عيدان السنبل على الحقيقة.

قلميا: منه أتوني، وهو أصناف: فمنه ما يوجد في أتون النحاس، ومنه ما يوجد في المعادن التي تخرج منه الفضة، ومنه غير أتوني، وهو يوجد في جزيرة قبرس في الماء وفي مجارى [35b] الماء.

قال جالينوس: «هو أفضل وأجود من سائر أنواع القليميا الحجري»، وقيل: «إذا أذيبت المرقشيثا يخرج منه صنف من القيليما»، وقد يكون قليميا من النحاس، فإذا أدخل في الأتون وتحمى، فيحلل البخار منه، ويلزق[1] بجوانب الأتون وأمه[2].

وهذه الأتانين التي تجمع فيها قليميا، ينبغي أن يكون معموله من حديد، وأعلاها مجتمعة بثقبة، ليجتمع فيه ما يرتفع من بخار النحاس ودخانه أيضًا.

ومن القليمياء الأتوني صنف يقال له: «العنقودي»، وهو الذي يجتمع في أعلاء بيوت الأتانين، واليونانيون يعرفونه قيطوويطس[3]، وهو أسود كثيف، يشبه شكله شكل العنقود، ومنه نوع آخر يقال له: «الصفائحي»، وهو الذي يجمع في أسافل البيوت.

قلومانن: قال عبد الله بن صالح: «هو معروف بالأندلس بالشبتيرة باللطينية، ويعرف بالمغرب بأبي مالك»، وقال: «هو صنفان: بري وهو المسمى بمدينة قاس أبا غساله؛ ونهري نابت على المياه، وهو أبو مالك، ينفع الجذام مجرب له».

قللجة: هي نبتة لها زهر شبيه بوجه إنسان، على رأسه قالس[4] مفرج.

قماشير: هو كماشير، ذكر الكندي في «كتابه» أن القماشير هو ضرب من الكمأة.

---

١ في (ب) و (ج): يلتزق.
٢ في (ب): أمة.
٣ في (ب): قيطوويتس.
٤ كذا في النسخ الثلاث، ولعل الصواب هو قانس مفرج؛ لأن القللجة هو النبات المسمى بأبي قانس.

**Ḳumḫa**: Ẕerīre (Yeşil centiyane, yeşilken: *Gentiana cruciata* L.) bitkisidir. Ayrıca ḳumḥa ağız yoluyla kuru olarak alınan toz ilaçtır. Ayrıca ḳaṣabu'z-zerīre (Sivertiya/safraca zamkı, eğir otu, azak eğiri) bitkisidir.

**Ḳunāber, Ḳunāberā:** Semlūl ve ġamlūl ismiyle bilinen (Kediotu, yabani tere, diğnik: *Lepidium draba* L.) bitkisidir. Nabatçada ḳunāberī (Kırlangıç kökü, kuşgāvurbiberi: *Vincetoxicum hirundinaria* Medik.) adıyla ve Farsçada berġaşt adıyla bilinir. Kışlık bir sebze olup ilkbaharın başlangıcında yeniden ortaya çıkar, insanlar tarafından yenilir. Onun "Ḥarşef (Yabani enginar) olduğu" da söylenir. *Minhācü'd-dükkān*'da söylediğine göre o, "zincifr/züncüfr (Sülüğen, kızılboya, cıva sülfür, zincifre: Cinnabar) denilen maddedir."

**Ḳınnā**: Mağrip halkı tarafından kelaḫ (Sekbīnec, çakşır, at kasnısı), Yunanlılarca nertaḳs olarak bilinen bitkidir. Galen der ki: "O bilinen kelaḫ" bitkisidir.

**Ḳande**: Şeker kamışının taşıdığı özü/suyudur, sonra bundan şeker elde edilir.

**Ḳunnebīṭ**: (Karnabahar) Kerneb/kürünb (Lahana) bitkisinin bir türüdür. Onu lahana ile birlikte anarız.

**Ḳundus**: Kündüs (Hapşırık civanperçemi: *Achillea ptarmica* L.) bitkisidir, ayrıca kunduz adıyla bilinen hayvandır.

**Ḳınne**: Farsça bārzed (Kasnı) bitkisidir. Yunanca'da ḫalbāyinī denilen bir bitki olup şekil bakımından ḳınā (hurma salkımı)'na benzer. Bazı insanlar buna Matsonian olarak adlandırırlar. Galen der ki: "Ḳınne iki çeşittir: Biri köpük gibi hafif olup bembeyazdır. Diğeri daha yoğun ve yapışkandır ki ikisinin en kalitelisi budur."

**Ḳınbīl**: (Mallo ağacı: *Mallotus philippensis* (Lam.) Müll.Arg.)

İbn Māseveyh der ki: "Kumu andıran, tepesi sarımsı ve tadı çok kekremsi bir şeydir." et-Temīmī der ki: "Pek çok doktora göre ḳınbīl gökten düşecek şeylerden birisidir ve Yemen vadilerine düşecektir."

İbn Vāḳid der ki: "Ḳınbīl ekilmeyen beyaz bir toprak üzerine düşer ve inek dışkısı ile toplanır. Gökten inen şeylerden biridir."

قمحة: هي الزريرة[1]، والقمحة ـ أيضًا ـ هي السفوف الذي يقتمح[2] ـ أي: يستفّ ـ، ويقال: «القمحة ـ أيضًا ـ القصب الذريرة[3]».

قنابري: هي الثملول والغملول[4]، ويسمى بالنبطية القنابري، وبالفارسية برغشت، وهي بقلة شتوية، يتكرر في أول الربيع، يأكله الناس، وقيل: «هو الخرشف البستاني»، وقال في «منهاج الدكان»: «هو الزنجفر»[5].

قنا: هو المعروف عند عامة المغرب بالكلخ[6]، وباليونانية نَرْتَقْس، وقال جالينوس: «هو معروف بالكلخ».

قندة: هو ما يحمل من عصير قصب السكر، ثم يتخذ منه السكر.

قنبيط: هو نوع من الكرنب، نذكره معه.

قندس: هو الكندس، وأيضًا هو حيوان معروف.

قنة: هي البارزد بالفارسية، وخلباني باليونانية، وهي نبات يشبه القناء في شكله، ويسميه بعض الناس ماطسونيون[7]، وقال جالينوس: «القنة نوعان: أحدهما زبدي، خفيف الوزن، أشد بياضًا؛ والآخر أكثف وأشد تلززًا، وهي أجودهما».

قنبيل: قال عيسى بن ماسويه: «هو شيء يشبه الرمل، تعلوه صفرة، وفيه قبض شديد»، وقال التميمي: «الأغلب عند كثير من الأطباء أن القنبيل أحد الأشياء الساقطة من السماء، وسقوطه يكون بأودية اليمن».

قال ابن وافد: «القنبيل تقع على أرض بيضاء لا تزرع، وتجمع بأخثاء البقر، وهو أحد أشياء التي تنزل من السماء»، وقال غيره: «هي تربة أحمر تشوبها صفرة،

---

١ كذا في النسخ الثلاث، والصحيح أنها الذريرة بالذال المعجمة.
٢ (٤) في النسخ الثلال يقتحم بالتصحيف.
٣ في نسختي (أ) و (ب) الزيرة.
٤ في النسخ الثلاث العملول والنملول.
٥ تصحفت في (ب) إلى: الرنجفره.
٦ ما بعد كلمة الكلخ حتى كلمة قندة ساقطة في (ج).
٧ في (ب): ماطونيون.

Diğerleri der ki: "Sarı renkle karışık kırmızı renkte bir topraktır, kırıldığı zaman onunla büyük ve derin bir güveç kazanı dağılır."

Diğerleri der ki: "Yeryüzünde Horasan'da günaşırı yağmur yağan topraklarda bulunur ve oradan toplanır."

**Ḳınneb:** (Kenevir) Üç çeşittir. Bahçede yetişen türünden urgan yapılır. Yabani türünden de aynı şekilde urgan yapılır. Kenevirin bir türü "Hint keneviri" olarak bilinir ve çok uyuşturur.

**Ḳunbure**: (Tepeli toygar kuşu: *Galerida cristata* L.) Arapçada Ebu'l-Melīh ve Farsçada cekavuk adıyla bilinen kuştur. Tepesinde hüdhüd ve tavus kuşu ibibiğine benzer bir ibibiği olan bir kuştur.

**Ḳūḳāles**: Endülüste yabancı bir isim olarak efḥāle adı verilen sebzedir. Dioskoridos der ki: "Kimileri onu ẕūġariyā yani ẕūḳūvāyiryā olarak adlandırılar"

**Ḳalyūn**: Ca'de cebelī (Yabani Acı yavşan, şevāṣarā) bitkisidir.

**Ḳūmī**: Mütün denilen şeydir. (Salparni, gene yulafı: *Desmodium gangeticum* (L.) DC.)

**Ḳavmesī**: (Yemlik: *Tragopogon porrifolius* L.) Buğday ve benzerleri arasında yetişen bir ot olup kısa bir sapı vardır. Bazen sapı üzerinde yaprak çıkabilir, bazen de yapraksız olur. Toz rengi kalın damarları vardır. Üzerinde kalın kabuğu olur. Tepesinde cevzü'l-ḳuṭn (Pamuk tomurcuğu) meyvesine benzeyen, içinde tohumu olan bir meyvesi vardır. İyi bir besindir. Kökü tatlıdır ve sapıyla birlikte yenilir. Müselles (Üçgen yapraklı) denilen bitkidir.

**Ḳavbiyā**: Yunanca kül suyudur.

**Ḳūḳī:** Kokulu servidir. Yunanca'da buhur/tütsü anlamındadır. Geçmişte tapınakların tütsüsünde kullanıldığından macun-ı ḳūfā[1] olarak adlandırılmıştır. Hoş kokusundan dolayı sedir ağacı da bu isimle adlandırılır.

**Ḳalīlīs**: Bāḳılā' (Bakla) bitkisidir.

**Ḳabeşā efīd**: Baḳlatü'l-ḥamkā' (Semizotu) bitkisinin bir türüdür. Kahire çevresinde çok bulunur.

---

1 **Ḳūfā/ḳūfī macunu:** Kunduz testisi, servi ve onun gibi kokulu ağaçlardan hazırlanan bir terkip, macundur. Ḳūḳī macunu olarak da bilinir.

تنشعب بها قدر البرام إذا انكسرت»، ويقال: «إنه يوجد على وجه الأرض بخراسان غبّ المطر، فيجمع من هناك».

قنب: ثلاثة أنواع: منه بستاني يعمل منه الحبال، ومنه بري يعمل منه ـ أيضًا ـ الحبال، ومنه قنب يقال له: «الهندي»، وهو المسمى المعروف[36a] بالحشيشة، وهو يسكر جدًا.

قنبرة: هي أبو المليح بالعربية، وجكاوك بالفارسية، وهو طائر على رأسه قنزعة، شبيهة بقنزعة الطاوس والهدهد.

قوقالس: هي البقلة المسماة بعجمية أندلس أفحالة، وقال ذيسقوريذوس: «ومن الناس من يسميه ذوغريا[1]». أي: ذو قوايريا.

قليون: هو الجعدة الجبلية.

قومى: هو المتون.

قومسي[2]: هي حشيشة تنبت بين الحنطة وغيرها، وله قضيب قصير، وربما يطلع عليه الورق، وربما لم يطلع، وله عروق غليظ أغبر، عليه قشر غليظ، في رأسه ثمرة شبيهة بجوز القطن، فيه بزر، وهو مأكول طيب، وأصله حلو، يؤكل مع القصب[3]، وهو المثلث.

قوبيا: هو ماء الرماد باليونانية.

قوقي[4]: تأويله باليونانية البخور، ومنه سمي معجون القوفا، لأنه كان يستعمل في بخور الهياكل قديما، ويسمون بهذا الاسم شجرة الأرز، لطيب رائحته.

قليليس: هو الباقلاء.

قبشا أفيد: هو نوع من البقلة الحمقاء، يكون كثيرًا بظاهر القاهرة.

---

١ في (ب): دوغريا.
٢ قومنى في النسخ الثلاث، والصواب أنها كلمة قومسي التي أوردتها ابن البيطار في كتابه الجامع لمفردات الأدوية والأغذية في مادة طراغوثوغن.
٣ كذا في النسخ الثلاث، والصواب أنها كلمة القضيب كما سبقت آنفا.
٤ في (ج) قوفي.

**Ḳayhen**: Arap ülkelerinde bulunan bir ağacın zamkıdır. Biraz mürr ağacından (*Commiphora myrrha* (Nees) Engl.) elde edilen saf reçineye benzer. Tadı ve kokusu çok kötüdür. el-Māliḳī şöyle der: "Bazı insanlar onun Senderūs: (Sandarak ağacı *(Tetraclinis articulata* (Vahl) Mast.*)* reçinesi) olduğunu, başkaları da onun Lükk ağacı (*Rhus oxyacantha* Aubrév.) olduğunu iddia etti. İkisi de değildir; çünkü bu reçine çok kötü kokuludur. O ikisinin ise kötü kokusu yoktur."

**Ḳīrus**: Yunancada mum anlamındadır. Mağrip halkı da muma ḳīr derler ki ḳār "kuru zift" demektir. Onun "Islak zift olduğu da" söylenir.

**Ḳayşūr**:[1] Ḥacerü'l-ḫafāf (Ponza taşı).

**Ḳannāṭ:** Ḳaf harfinin fethası, ḳāf harfinin şeddesi ile Rumca sība (Kalamar) adı verilen, ızgara edilerek ve pişirilerek yenen bir balık olup, karnında olan kabuk/pul tıpta kullanılır. Bu kabuk doktorlar tarafından lisānü'l-baḥr (Deniz dili): (mürekkep balığı/kalamar kemiği) olarak bilinen kabuktur.

**Ḳurūnu'ş-şevr, Ḳurūnu'l-'anz**: (Öküz boynuzu ve keçiboynuzu) İkisi de Yunancada ḥulbe yābise (Kuru boy tohumu, hülbe, çemen otu: *Trigoneila foenum-graecum* L.) otudur.

**Ḳīrāḳıyūn**: Arsenik/zırnık tabletleridir.

**Ḳınlīl- Ḳanalīl- Ḳanḳīl:** Allah'ın selamı onun üzerine olsun, Peygamberimiz tarafından onurlandırıldığımız gibi, -Allah ondan razı olsun- Allah'ın bizi kendisiyle onurlandırdığı bir şehirden getirilen Hamza toprağıdır.

**Ḳulb**: Keten tohumuna (*Cuscuta epilinum* Weihe) benzeyen ama ondan daha çok sert, rengi toz regine çalan, kırmızı bir tohumdur. Bağdat'tan getirilir ve mesanede oluşan taşlar için hazırlanan ilaçların terkibine katılır.

**Ḳīr**: Kuru zifttir.

**Ḳār**: Islak zifttir. Aksi de söylenir.

**Ḳurrāṣ**: Bābūnec (Papatya) bitkisidir. Onun "uḳḥuvān (Sığırgözü olduğu" da söylenir.

**Ḳuṭriyā**: Kehrubā ve ḳahrubā' (Kehribar) zamkı. Onun "Sāc (Sac ağacı: *Juniperus sabina* L.) zamkı olduğu" da söylenir.

**Ḳufr bābil**: Petroldür.

---

1 **Ḳayşūr:** Hindistan'da Kaysur (Kayşur) adasından çıkarılan bir taş.

قيهن: هو صمغ شجرة تكون في بلاد العرب، فيها شبه يسير من المر، وهو كريهة الطعم، زهمة، وقال المالقي: «زعم قوم أنه سندروس، وزعم الآخرون أنه اللك، وليس بواحدة منهما، لأن هذا الصمغ كريهة الرائحة، وليس لهما رائحة كريهة».

قيرس: هو الشمع باليونانية، وأهل مغرب يسمون الشمع قيرا أيضًا، وهو القار، وقيل: «هو الزفت الرطب».

قيشور: هو حجر الخفاف.

قنّاط: بفتح القاف، وشدة النون، هي سمكة مسماة بالرومية سيبا، تؤكل مشوية ومطبوخة، تستعمل منها في الطب خزفها التي في باطنها، وهي الخزفة المعروفة عند الأطباء بلسان البحر.

قرون الثور وقرون العنز: هما الحلبة اليابسة باليوناني.

قيراقيون: هو أقراص الزرنيخ.

قنليل وقنانل وقنقيل: هي تربة حمزة ـ رضي الله عنه ـ، يجلب من مدينة شرفنا الله بها، كما شرفنا بالنبي صلى الله عليه وسلم!

قلب: حبة يشبه بزر الكتان، بل أكثر منه، صلب، أحمر تضرب إلى غبرة، يجلب من بغداد، يدخل في أدوية الحصاة المتولدة في المثانة.

قير: هو الزفت اليابس.

قار: هو الزفت الرطب، وقيل: «بالعكس».

قراص: هو البابونج، وقيل: «هو الأقحوان».

قطريا: هو الكهرباء والقهرباء، وقيل: «إنه صمغ الساج».

قفر بابل: هو النفط.

**Ḳaṣab ve Ḳasb**:[1] Irak'tan getirilen beyaz bir meyvedir. Aromalı ve çok tatlıdır.

**Ḳustāriyūn**: Ra'yü'l-hamām (Güvercin otu, yerminesi, mineçiçeği: *Verbena supina* L.) bitkisidir.

**Ḳāfūr**: Kâfur (Kâfur ağacı: *Cinnamomum camphora* (L.) J. Presl) ağacıdır.

**Ḳarfesyūn**: Kebābe (Kebabiye, Hint biberi) bitkisidir.

## K (ك) HARFİ

**Kerme beyḍā:** Fāşerā (Şeytan şalgamı) bitkisidir.

**Kerme sevdā**: Fāşerşīn (Sarmaşık, karaasma) bitkisidir. Aynı şekilde ḥaşīşe (Hintkeneviri) bitkisidir. Ayrıca ḥarmel (Üzerlik otu, yüzerlik) ve 'ırḳu'l-hayye (Yılan kökü, Loğusa çiçeği) bitkisinin köküdür.

**Kemāẕeryūs /Kemāderyūs:** Bellūṭu'l-arḍ (Kısamahmut otu: *Teucrium chamaedrys* L. subsp. *chamaedrys*) bitkisidir. Yaprakları bellūṭ (Meşe, pelit: *Quercus ilex* L.) yaprağına benzediği için bu adla isimlendirilmiştir.

**Küṣūṣ Rūmī**: (Küsküt, bostanbozan) Ebū Cerīḥ'e göre efsentīn (Pelin otu, sarı yavşan otu) bitkisidir.

**Kerme şāike (smilax aspera)**: Feşaġ (Gıcır dikeni, Dikenli saparna: *Smilax bona-nox* L.) bitkisidir.

**Kāşih:** (Selam otu) "Kelaḫ tohumu (Sekbīnec, çakşır, at kasnısı) tohumu" olduğu söylense de denildiği gibi değildir, ancak ona benzer. Ḥarrā' (Kalp turp: *Diplotaxis harra* (Forssk.) Boiss.) bitkisidir.

**Gāvzebān**: Farsçadır, lisānü's-ṣevr (Hodan, zembil çiçeği, sığırdili) anlamındadır.

**Gāv-çeşm**: Farsçadır. B maddesinde geçen behār (Sarı papatya) bitkisidir.

**Kāsiru'l-ḥacer:** (Taşkesen otu: *Saxifraga* sp.) Bizru'l-ḳult (Nemse arpası, çıplak arpa: *Hordeum distichon* L.) bitkisinin tohumudur. "Taş gibi sert çekirdek" anlamında Endülüste yabancı bir isim olarak haḫsen efrāġiye ve Yunancada lebīşfermer adıyla bilinir. Bu isim gümüşün isimlerinden birisidir. Beyaz, sert, beyazlık ve sertlikte gümüşe benzeyen bir tohumu olduğu için ona bu ad verilmiştir. Endülüs, Diyarbakır ve diğer şehirlerde çoktur.

1 **Ḳasb:** Irak'ta küçük çekirdekli, güzel aromalı, kırmızı renkli olup beyaza meyilli bir hurma çeşididir.

قصب وقسب: ثمر أبيض، يجلب من عراق، فيه حلاوة صادقة وعطرية.

قسطاريون: هي رعي الحمام.

قافور: هو كافور.

قرفسيون: هو الكبابة.

## حرف الكاف

كرمة بيضاء: هي الفاشرا.

كرمة سوداء: هي الفاشَرشين، وهي الحشيشة، وهي الحرمل[1]، وهي عرق الحية[2].

كماذريوس: هو بلوط الأرض، ويسمى به لأن ورقه يشبه ورق البلوط.

كشوث رومي: [36b] هو الأفستين الرومي عند أبي جريح.

كرمة شائكة: هي الفشغ.

كاشخ: قيل: «إنه بزر الكلخ»، وليس كما قيل، بل هو شبيه منه، وهو الحراء.

كاوزبان: فارسي، معناه لسان الثور.

كاوجشم: فارسي، وهو البهار، ذكرنا في حرف الباء.

كاسر الحجر: هو بزر القُلْت[3]، وهو بعجمية أندلس هخسن أفراغية، وباليونانية لبيش فرمر، معناه النوى الحجري، وهو من أسماء الفضة، وإنما سمي بهذا الاسم، لأن له بزرًا أبيض صلبًا، شبيهة بالفضة في البياض والصلابة، وهو كثير بأندلس وديار بكر وسائر البلاد.

---

١ في جميع النسخ: (الحربيل)، والصواب ما أثبتناه.
٢ في جميع النسخ: (عروق الحبة)، والصواب ما أثبتناه.
٣ في جميع النسخ: (القلب)، والصواب ما أثبتناه.

**Küfurrā ve kâfur:** Ṭal‘ (Hurma tomurcuğu) hâlindeki hurmanın kabuğudur. Rāziḳī (İtalyan yasemini) yağına ve üzüm yağına katılır.

**Kürküma ve kürküm**: İkisi de za‘ferān (Safran) bitkisidir. İkisi de İbranice iki isimdir. Kimileri ona ḫurküm adını verir.

**Kürküman**: Ḥandeḳūḳā (Eşek yoncası, kara yonca) bitkisidir.

**Kerker**: Küçü ṣanevber (Fıstık çamı: *Pinus pinea* L.) ağacıdır. Ḳaḍm-ı Kureyş (Köknar) ağacı olarak bilinir.

**Kākünec:** (Güveyfeneri) Mağrib halkı tarafından ḥabbu’l-lehv **(**Morsalkım, Hint ginsengi, gelinfeneri: *Withania somnifera* (L.) Dunal**)** olarak bilinir.

**Kāh-rübā**: Samanı/çöpü çeken anlamında Farsça bir kelime olup kehrübā (Kehribar zamkı)’dır.

**Kebest:** Ṣaḥmü’l-ḥanẓal (Ebū Cehil karpuzu)’ın çekirdekleri hariç içinde olan eti.

**Küs̱āt**: Circīr (Tere, roka) tohumudur.

**Keş̱īrü’l-ercül:** (Çok ayaklı) Besfāyec (Benlieğrelti otu) bitkisidir.

**Keş̱īrü’l-eḍlā‘:** (Çok kaburgalı) Lisānu’l-ḥamel (Bağa yaprağı, damar otu, sinirli yaprak: Plantago) bitkisidir.

**Keş̱īrü’l-varaḳ:** (Çok yapraklı) Miryāfilūn (Başaklı su civanperçemi) bitkisidir.

**Keş̱īrü’r-ru’ūs:** (Çok başlı) Yunanca luḳaymen olarak isimlendirilen bitkidir. Kimileri ise ḳırṣa‘ne/ḳırṣa‘anne (Boğadikeni) bitkisine bu adı verir.

**Kecebelā:** Mağrib ve Endülüs halkına göre lisānü’s̱-s̱evr (Hodan, zembil çiçeği, sığır dili) bitkisidir.

**Kaḥilā**: Lisānü’s̱-s̱evr (Hodan, zembil çiçeği, sığırdili) bitkisine ve şekil ve güç bakımından ona benzeyen ancak o olmayan, genel olarak lisān denilen başka bir bitkiye bu ad verilir. Yine şincār (Eşek hıyarı, kırmızı sığırdili) bitkisi türlerine de bu ad verilir. Endülüste ‘aynūn (Kürrevi) denilen bitkiye de kāḥila denir.

كفرى وكافور: هما قشور الطلع، يدخل في دهن العنب، وهو دهن الرازقي.

كركما وكركم: هما الزعفران، وهما اسمان عبرانيّان، وبعضهم يسمونه حركم.

كركمان: هو الحندقوقى.

كركر: هو صنوبر صغير، معروف بقم قريش.

كاكنج: معروف عند عامة المغرب بحب اللّهو.

كاول[1]: هو كراث الكرم.

كاه ربا[2]: فارسي، معناه سالب التبن[3]، وهو كهربا.

كبست[4]: هو شحم الحنظل.

كثاة: هو بزر الجرجير.

كثير الأرجل: هو البسفايج.

كثير الأضلاع: هو لسان الحمل.

كثير الورق: هو المريافلن.

كثير الرؤوس: هو النبات المسمى باليونانية بلوقيمن، ومن الناس من يسمى القرصعة بهذا الاسم.

كجبلا: هو لسان الثور عند عامة الأندلس والمغرب.

كحلا: يسمى على لسان الثور، وعلى نبات آخر يشبهه في الصورة والقوة، وليس به، سمي لسانًا مطلقًا، وأيضًا يقال على أنواع الشنجار، وأيضًا يقال على النبات المسمى بأندلس العينون.

---

١ في جميع النسخ: (كماول)، والصواب ما أثبتناه.

٢ في (ب): ريا.

٣ كتب في هامش (ب) بخط غير خط الناسخ: جالب * التبن، ويسمى في الفارسية بكاه ربا أي سالب التبن لأنه يجذب التبن والهشيم من النبات. انظر إلى كتاب المعتمد في الأدوية المفردة للغساني التركماني، ص. ٣١٧.
* في (ب): حالب.

٤ في النسخ الثلاث كبشت، والصواب أنها كبست كما في كتاب الجامع لمفردات الأدوية والأغذية لابن البيطار.

**Kuḥl**: (Sürme) Genel olarak sürme dendiğinde onunla kuḥlü'l-esved (siyah sürme) kastedilir. O ise iṣmid (Sürme: *Stibium*) taşıdır. Ona "kuḥlü Süleyman aleyhisselam/Süleyman sürmesi" ve kuḥlü'l-celā/parlaklık sürmesi de denir.

**Kuḥlu's-Sūdān**: Halk tarafından teşmīzec ve beşme olarak bilinen Ḥabbetü's-sevdā' (Çörek otu) bitkisidir.

**Kuḥl Fārisi**: Enzerūt (İran sürme taşı: *Sarcocolla* sp. ağacından elde edilen zamk).

**Kuḥlü ḥavlān**: Yemen'de yetişen ḥuḍaḍ (Teke dikeni, kurt üzümü) bitkisidir.

**Kerāviyā:** Ḳurunbād ve ḳurunfād (Frenk kimyonu) bitkisidir.

**Kerāvya Fārisiyye**: Kerāviyā Rūmiyye ve kerāviyā cebeliyye'nin ḳardemānā (Frenk kimyonu, tatlıca ot) olduğunu iddia ederler.

**Kerm dānā:** Farsçadır. Ḥabbu'd-dūd (Dafne, mezeryon) ağacının meyvesidir. el-Ġāfiḳī ve diğerleri onu meṣnān (Çekem: *Thymelaea passerina* (L.) Coss. & Germ.) ağacı zannettiler.

**Kerdīlen**: "Onun Kāşim (Selam otu)" olduğu söylenir. Doğrusu sāsāliyūs (Baldırgan ağacı) türlerinden biridir. Kelimenin doğrusu noktasız ṭā' harfi ile ṭardīlen'dir.

**Kerkened**: (Kırmızı reçine) el-Ġāfiḳī der ki "Onun kırmızı yakuta benzer bir taş olduğunun söylenir, ancak yakut parlaklığında ve onunla aynı cinsten değildir. Yakut ile kerkened birbirinden şöyle ayırt edilir: Kerkened üzerine ateş üflenirse, yakutun aksine, kırılır, ayrıca ona törpü çok az etki eder.

**Kerkerhen**: 'Āḳırḳarḥā (Yaban tarhunu) köküdür.

**Kezmāzek/kezmāzec**: Tadı buruk ṭarfā' (Ilgın ağacı) ağacı anlamında Farsçadır. Arapçada ḥabbü'l- eṣl (Ilgın ağacı) meyvesidir.

**Kisīfyūn:** Delbūs (Glayöl, hindebā, karga soğanı, kılıçotu: *Gladiolus* L.), seyfü'l-ġurāb (kuzgunkılıcı, keklik çiğdemi) ve dūr ḫūlī (Mavi zambak: *Gladiolus communis* L.) adlarıyla da bilinen sūsen-i berrī (Dik sığır sazı, Yabani süsen: *Sparganium erectum* L. subsp. *erectum*) bitkisidir.

**Küzberetü'l-bi'r:** Bersiyāvşān (Baldırıkara, kımılcede: *Adiantum capillus-veneris* L.) bitkisidir.

**Küsberetü'l-ḥamām:** Şāhterec (Şahtere otu) türlerinden birisidir.

كحل: إذا قيل مطلقًا فإنما يراد به الكحل الأسود، وهو الإثمد، ويقال: «كحل سليماني عليه السلام»، وكحل الجلاء أيضًا.

كحل السودان: هي الحبة السوداء، المعروف بالبشمة[1] وبالتشميزج.

كحل فارسي: هو الأنزروت.

كحل حولان: هو حضض يماني.

كراويا: هي القرنباد والقرنفاد.

كراويا فارسية: وكراويا رومية وكراويا جبلية، زعموا أنها القردمانا.

كرم دانا: فارسي، معناها حب الدود، وزعم الغافقي وغيره أنها شجرة المثنان.

كرديلن[2]: قيل: «هو الكاثم»، والصواب أنه نوع من أنواع ساساليوس، والصواب بالطاء المهملة طرديلن.

كركند: قال الغافقي: «قيل: «إنه حجر يشبه الياقوت الأحمر، غير أنه ليس في نضارته ولا جنسه، ويفرق بينه وبين الياقوت أنه إذا أنفخ عليه النار انكسر، وأيضًا المبرد يعمل فيه عملاً خفيفًا، بخلاف الياقوت».

كركرهن: قيل: «هو عاقر قرحا».

كزمازك: فارسي، معناه عفص الطرفاء، وهو بالعربية حب الأثل.

كسيفيون[3]: هو نوع من السوسن البري، يعرف بالدلبوث، وبسيف الغراب، وبدور خولى.

كزبرة بير: هو [37a] برسياوشان.

كسبرة الحمام: صنف من الشاهترج.

---

١ في (ب): بالتسمية.
٢ في جميع النسخ: (كرذيلن)، والصواب ما أثبتناه.
٣ في جميع النسخ: (كسيقيون)، والصواب ما أثبتناه.

**Küsberetü'ş-şā'leb**: (Küçük baldıran) Yunancada üstten üç noktalı ṣā' harfi ile şālînūṭūn *(Thalinoton)* denilen, Endülüs botanikçileri arasında küzberetü'ṣ-ṣa'leb (Küçük baldıran, itkişnişi: *Aethusa cynapium* L.) adıyla bilinen bitkidir. Senderīṭus bitkisinin türlerindendir. Ayrıca *edviye-i müfrede* (basit ilaçlar) bölümünde zikrettiğimiz bitkiye de bu ad verilir.

**Küsbür**: Yunanca kuru zifttir.

**Keşnec**: el-Hāvī'de "Horasan ve Māverāünnehir'de bilinen bir sebzedir. "Onun bir mantar türü olduğu da" söylenir. "Onun bir kem'e (Trüf mantarı, keme mantarı) çeşidi olduğu da" söylenir. İyice toprağın içine girmiş bir haldedir. Kumlarda yetişir. Kurusu yaşı kadar zararlı değildir.

**Küşnā:** Kersene (Küşne, akburçak, yabani küşne: *Vicia palaestina* Boiss.) bitkisidir.

**Küşt**: Muhammed b. Hasan onun "ḳust: *Saussurea costus* (Falc.) Lipsch." olduğunu söyler.

**Kişşe**: Kef harfinin kesrası, şeddeli şīn harfinin fethası ve hā' harfi ile usṭuḫūdus (Karabaş otu) bitkisinin adıdır.

**Keffü'l-esed**: (Aslanpençesi) Kesinlimle 'arṭanīsā (Siklamen) bitkisidir. Yunanlılar ona lāvṭūṭūlātālūn adını verirler.

**Keffü'z-zi'b**: Cenṭiyānā (Centiyane: *Gentiana lutea* L.) bitkisidir.

**Keffü'l-kelb**: Keff-i Meryem el-Ḥicāziyye "Meryem eli" olarak isimlendirilen bitki" olduğu söylenir. Yine onun "Bedisḳān (Katırtırnağı: *Spartium junceum* L.) olduğu da" söylenir.

**Keff**: Herhangi bir kelimeye muzaf olmamışsa bununla ricle (Semizotu) kastedilir

**Küfrü'l-Yehūd**: Ḳufr (Zift, ḳufru'l-Yehūd) Yahudi ziftidir. Yine ḥumer (Yahud zifti) denilen zifttir. Erīḫā'nın derinliklerinde bulunduğu için ona bu ad verilmiştir. Eskiden Filistin ülkesinde ona "Keffü Yehūda" denilirdi. Lūt Aleyhisselam gölü de denilen kötü kokulu göl onu üretir.

**Kelaḫ:** (Çakşır) Endülüs halkına göre ḳaf ve nūn harfi ile ḳınne (Kasnı) bitkisidir. Basra halkı ise kelaḫ ismini uşşaḳ (Turşūş: çadıruşağı) bitkisinin zamkı için kullanırlar.

كسبرة الثعلب: يقال على النبات المسمى باليونانية ثالينوطن ـ بالثاء المثلث من فوق ـ، وهو معروف عند شجاري أندلس بكزبرة الثعلب، وهو صنف من سندريطس، وعلى النبات الذي قد ذكرناه في شرح الأدوية المفردة.

كسبر: هو الزفت اليابس باليونانية.

كشنج: في (ح): هي بقلة معروفة بما وراء النهر وخراسان، وقيل: «هو من جنس الفطر»، وقيل: «من جنس الكمأة»، ملزز مجتمع في عظم الكلية، محرز جدًا، غائر النخازيز، منابته الرمال، لم يضر مضرتهما اليابس[1].

كشنى: هو الكرسنة.

كشط: قال محمد بن حسن: «هو القسط».

كِشَّه ـ بكسر كاف مكسورة، ثم شين معجمة مشددة مفتوحة، ثم هاء ـ: هو اسم الأسطوخودوس.

كف الأسد: هو العرطنيثا تحقيقًا، واليونانيون يسمونه لاوطو طولا طالون[2].

كف الذئب: هو الجنطيانا.

كف الكلب: قيل: «هو النبت المسماة بكف المريم الحجازية»، وقيل: «هو البدسكان»[3].

كف: إذا كان غير مضافة إلى شيء يراد به الرجلة.

كفر اليهود: هو القفر ـ بالقاف ـ، وهو الحمر، وإنما سمي به لأنه يوجد في موضع بغور أريحا، يقال له في القديم: «كف يهودا» من بلاد فلسطين، وتولده في البحيرة المنتنة، وهي بحيرة لوط عليه السلام.

كلخ: عند عامتنا بالأندلس هو القنة ـ بالقاف والنون بعدها ـ، وأهل بصرة يوقعون اسم الكلخ على الأشق.

---

١ سقطت من (ب).
٢ في (ب): لاوطوطو طالون.
٣ في (ج) البدركان.

**Kemmūn ḥulv**: Enīsūn (Anason) bitkisidir.

**Kemmūn ḥabeşī**: Yabani kimyondur. Siyah çekirdeği şūnīz (Çörek otu) tohumuna benzer.

**Kemmūn Ermenī**: Kerāviyā (Frenk kimyonu).

**Kemmūn-ı berri:** Ḳāniyūs olarak bilinen bitkinin adıdır ki o Şāhterec (Şahtere otu) otudur.

**Kemmūn esved**: Hakiki yabani kimyondur. Arapçada ḥabbetü's-sevdā denilen şūnīz (Çörek otu) için bazen bu ad kullanılır.

**Kemkām:** (Sakız ağacı, Kemkam ağacı: *Pistacia lentiscus* L.) Ḍırv (Menengiç, Yabani sakız ağacı: *Pistacia terebinthus* L.) ağacının zamkıdır. Ḍırv'ın bu ağacın kabuğu olduğu da söylenir.

**Kenger**: Ḳınāriyye (Yabani enginar: *Cynara cardunculus* L. subsp. *cardunculus*) diye isimlendirilen bitkidir. Bir tür bahçe bitkisi olan Ḥarşef (Kenger, eşek dikeni) bitkisidir.

**Kengerzed**: Ḥarşef (Kenger, eşek dikeni) bitkisinin zamkı/ reçinesidir.

**Kehkem**: Bāẕincān (Patlıcan: *Solanum melongena* L.) sebzesidir.

**Kehnāyā**: Fāvāniya (Ayı gülü) bitkisinin dallarıdır.

**Kevr**: Muḳl (Devm ağacı) meyvesidir. Muḳl-i Yehūd (Guggul ağacı, mavi devm ağacı: *Commiphora mukul* (Hook. ex Stocks) Engl.) ağacına da bu ad verilir.

**Kevr-i kendum**: Cūr-ı cendüm (Gernik, kızılca buğday) bitkisidir.

**Kevālif**: Bādāverd (Çakırdikeni, boğadikeni, karnabatmaz, şeytanarabası) bitkisidir.

**Kūşād**: Belīstike adıyla da bilinen Cenṭiyānā (Cenṭiyane) bitkisi ve bu bitkinin köküdür.

**Kevkebü'l-arḍ**: (Samos kili: *Terra Samios*) Ehrūn b. A'yun "Onun kevkeb-i kaymūliyā (Kimolos kili: *Terra Cimolia*) denilen kuru tuz" olduğunu söyler.

er-Rāzī' *el-Hāvī*'de Kevkebü'l-arḍ'ın ṭalḳ (Talk cevheri) olduğunu söyler. İbn İsḥāḳ ise "Onun geceleyin ışık saçan bir ağaç olduğunu" söyler. Ayrıca onun "Taşıyıcısının üzerindeki bir Mushaf gibi geceleyin ışık saçan bir kaya parçası olduğu, talk cevheri olduğu" söylenir.

**Kevkebü şāmūs**: Samos kili'dir.

كمون حلو: هو الأنيسون[1].

كمون حبشي: هو الكمون البري، الذي له بزر أسود شبيه بالشونيز.

كمون أرمني: هو الكراويا.

كمون بري: يقال ـ أيضًا ـ على قانيوس، وهو الشاهترج.

كمون أسود: هو الكمون البري بالحقيقة، وقد يقال ـ أيضًا ـ على الحبة السوداء بالعربية، وهو الشونيز.

كمكام: قيل: «هو صمغ الضرو»، وقيل: «قشره».

كنكر: يسمى بقنارية، هو الخرشف البستاني.

كنكرزد: معناه صمغ الخرشف، وهو تراب القيء.

كهكم: هو البادنجان.

كهنايا: هو عود فاوانيا.

كور: هو المقل، ويقال ـ أيضًا ـ على مقل اليهود.

كوركندم: هو جوز جندم.

كوالف: هو الباداورد.

كوشاد[2]: هو الجنطيانا الرومي المعروف بالبليستكة.

كوكب الأرض: قال أهرن بن أعين: «هو ملح سَبِخة يقال لها: «كوكب قيموليا»»، وقال الرازي في «الحاوي»: «كوكب الأرض هو الطلق»، وقال ابن إسحاق: «إنها شجرة تضيء بالليل»، وقيل: «إنه مُصحف على ناقله من صخرة تضيء بالليل، وهو الطلق أيضًا».

كوكب شاموس: هو طين شاموس.

---

١ في (أ): الأنيشون.
٢ في جميع النسخ: (كوساد)، والصواب ما أثبتناه.

**Kevlem:** el-Ġāfiḳī der ki: "O fülfül (Biber: *Piper* sp.)'dir."

**Kevīr**: Biber anlamında Hintçe bir kelimedir.

**Keyl dared**: Farsça Seraḫs (Eğrelti otu) bitkisidir.

**Kiyye**: Kāf harfinin kesrası, sonra alttan iki noktalı, şeddeli ve fethalı yā ve hā' harfi ile Maṣṭakī (sakız/sakız gibi çiğnenebilen zamk)'tır. Rum sakızıdır.

**Kīḫrus**: Rumca Cāvers (Darı)'tir. Kāf harfinin kesrası, sonra altında iki noktalı sakin yā' sonra noktalı sakin ḫā' sonra dammeli rā' ve noktasız sīn harfi ile kīḫrus okunur.

**Keylekān**: Kürrāṣ (Pırasa) türlerindendir.

**Kādī**: (Keder ağacı: *Pandanus odorifer* (Forssk.) Kuntze) Keder şurubunun yapıldığı odundur.

**Kils**: Nūre[1] (Hamam otu) bitkisidir. Kils, cīr de denilen sönmemiş kireçtir.

**Kürünb-i Şāmī**: Ḳunnebīṭ (Karnabahar) de denilen Kürünb/kerneb (Lahana) bitkisidir.

**Ka'k Şāmī**: Peksimet ve Rum ekmeğidir.

**Keber**: Eṣṣaf ve leṣaf (Keber, kapari ve kebere bitkisi: *Cabbaris spinosa* L.) bitkisidir.

**Kerm-dāne**: Muhammed el-'Aşşāb el-Aḳṭa''dan nakledildiğine göre (Dafne, mezeryon) ağacının meyvesidir.

**Kerkān**: Ḥandeḳūḳā (Eşek yoncası, kara yonca) bitkisidir.

## L (ل) HARFİ

**Lālā:** Mekke'den getirilen bir bitkidir. Meyvesi yakıldığında dumanı basura (Hemeroit) faydalıdır. Makat ağrısını dindirir.

**Lübān:** Kündür (Akgünlük) ağacının zamkı, sakız.

**Liḥyetü'l-ḥimār:** Küzberetü'l-bi'r (Kişniş) bitkisidir.

---

1 **Hamam otu:** istenmeyen tüyleri bertaraf için kullanılan yanmış kireçle zırnıh karışımı, kalsiyum oksit.

كولم: قال الغافقي: «هو الفلفل».

كوير: هندي، معناه الفلفل.

كيل دارو[1]: وهو السرخس بالفارسية.

كية ـ بكسر كاف، ثم بياء منقوطة باثنين من تحت، وهي[37b] مشددة مفتوحة، ثم هاء ـ: هو المصطكى، وهو علك الروم.

كِيْخْرُس: بالرومية هو الجاورس، بكاف مكسورة، ثم ياء ساكنة منقوطة باثنين من تحت، ثم خاء معجمة ساكنة، ثم راء مضمومة، ثم شين مهملة.

كيلكان: هو من أنواع الكراث.

كادي: هو الخشب الذي يعمل منه شراب الكدر.

كلس: هو النورة، وهو الجير الغير المطفأ.

كرنب شامي: هو القنبيط.

كعك شامي: هو البقسماط، وهو الخبز الرومي.

كبر: وهو الأصف واللصف.

كرمدانة: هو عود المازريون عن محمد العشاب الأقطع.

كركان: هو الحندقوقى.

## حرف اللام

لالا: هو حشيشة تجلب من مكة، تنفع البواسير تدخينًا بثمرها، وتسكن وجع المقعدة.

لبان: هو الكندر.

لحية الحمار: هي كزبرة البئر.

---

١ في (أ) و (ج): كيل دارد.

**Liḥyāfenā:** İbn Rāzī "Onun Ḥarşef (Yabani Enginar, kenger, eşek dikeni) olduğunu" söyler. el-İşbīlī *Kitābü'l-Filāḥa*[1] adlı eserinde bunun bir diken türü olduğunu ve ḥassü'l-kelb (Köpek marulu, kara iskorçina: *Scorzonera mollis* M.Bieb. subsp. *mollis*) olarak adlandırıldığını söyler.

**Leşaf**: Noktasız ṣād harfi ile keber (Kapari, kebere: *Capparis spinosa* L.) bitkisidir.

**Leşīfī:** Arap bilim adamlarına göre ve diğer ülkelerde Āẕānü'l-erneb (Tavşan kulağı, Solukşeytanayağı: *Bupleurum rotundifolium* L.) bitkisidir. Kimilerine göre ise elbiselere yapışan sert bir tohumu olan üẕünü'l-ġazāl "ceylan kulağı"dır. Kimilerine göre ise alttan tek noktalı bā' harfiyle beleskā (Çoban süzeği/süzgeci, yapışkan, kaz otu) bitkisidir.

**Lu'be:** Mısır halkına göre Yebrūḥ (Abdüsselam otu) köküdür.

**Lüffāḥ:** Abdüsselam otu meyvesidir. Sadece Mısır ve Şam'da top gibi yuvarlak, gövdesi 'attābī (Pamuk ve ipek karışımı çizgili elbise) gibi çizgili, aromatik hoş kokulu, şemmām (Kavun) denilen küçük bir kavun türüne bu isim verilmektedir. Aynı şekilde lüffāḥ olarak bilinir.

**Lift:** Şelcem (Şalgam: *Brassica rapa* L.) bitkisidir.

**Lemlem:** Arap olmadıkları halde Arapça konuşan bazıları ḳaṭaf baḥrī (Kara pazı, sarmak: *Atriplex halimus* L.) bitkisine bu adı vererek derler ki: "Kökü cüzzamlı (*Lepra*) fayda verir." Doktorlara göre ise İskenderiye halkınınodununu en çok kullandıkları mülūḫ (Kara pazı, sarmak) ağacıdır.

**Lebenü'l-'uşer:** Yetū' (Sütleğen: *Euphorbia* L.) denilen ve yedi sütleğenden biri olan bitkiden alınan sütttür.

**Lemyā:** "*Terra Sigillata*" denilen mühürlü kil.[2]

**Lübābü'l-ḳamḥ:** Neşā denilen nişasta, buğday nişastası.

**Lübnā:** Mey'a sāile (Aselbent: Bitkilerden doğal yolla akan zamk)'tır.

**Lü'lü'ü'l-kuḥl:** Delinemeyecek kadar ince cevher, sürme incisi (*Collyria pearls*).

**Lihāmu'ẕ-ẕeheb ve Liṣāku'ẕ-ẕeheb:** Tinkār[3] (Boraks: *Borax*) denilen tuzdur.

---

1 Ebū Zekeriyyā Yaḥyā b. Muhammed b. Ahmed el-İşbīlī (ö. VI./XII. yüzyıl) *Kitābü'l-Filāḥa* adlı eseriyle tanınan Endülüslü botanik ālimi.

2 **Ṭīnü'l-maḫtūm:** Limni adasından getirilen kildir. Ṭīn-i Maḫtūm maddesinde geçti.

3 **Tinkār:** Çiftler arasındaki enerjiyi dengeleyen uyum taşına (Krizokol) ve ṭurs̱ūs̱ (Çadırkuşağı, çadıruşağı) bitkisinin zamkına da tinkār denilir.

لحيافني: قال ابن الرازي: «إنه الحرشف»، وفي «الفلاحة»: «إنه صنف من الشوك، ويسمى خسّ الكلب.»

لصف ـ بفتح الصاد المهملة ـ: هو الكبر.

لصيفى: هو آذان الأرنب عند علماء العرب وفي سائر البلاد، عند البعض معروف بأذن الغزال، له بزر خشن يلصق بالثياب، وعند البعض الآخر هو البلسكي، بباء واحدة من أسفل.

لعبة: هي أصل اليبروح عند أهل مصر.

لفاح: هي ثمرة اليبروح، ويوقعون هذا الاسم في المصر والشام على نوع بطيخ صغير كالأكر، وجسمه مخطط كالثياب العتابي، وله رائحة طيبة المشيم، ويسمى عندهم الشمامات، ويعرف باللفاح أيضًا.

لفت: هو الشلجم.

لم لم: هذا الاسم بعض العربان يوقعون على شجرة القطف البحري، ويقولون: «أصله ينفع المجذوم»، وعند الأطباء هو معروف بالملوخ، وهو أكثر حطب أهل إسكندية.

لبن العشر: قيل: «إنه لبن أخذ من اليتايع»، أي: اليتوعات السبع.

لميا: هو الطين المختوم.

لباب القمح: هو النشا.

لبنى: هي الميعة السائلة.

لؤلؤ الكحل: هو الجوهر الدق الغير المثقوب.

لحام الذهب ولصاق الذهب: هما التنكار.

**Lūḳās:** Saīd b. Bıtrīḳ[1] onu ḥurf ebyaḍ (Beyaz ısırgan otu, balıcak: *Lamium album* L. subsp. *album*) olarak adlandırır. Ḥuneyn b. İsḥāḳ ise ona sefīd ve esfīd (Beyaz renkli) adını verir. Onun "Mürr ağacı türlerinden birisi olduğu" da söylenir. Dioskoridos ona lūḳāyin adını verir, dağda yetişir ve yaprağı bahçede yetişenin yaparağından daha geniştir. Meyvesi ağzı ve dili daha çok yakar, daha acı ve tadı bahçede yetişene göre daha kötüdür. Tadındaki ağzı ve dili yakıcılıkta kuruluk bakımından üçüncü derecede değerlendirilir.

**Lufiyun:** Ḥuḍaḍ (Teke dikeni, fīl-zehrec usaresi, kurt üzümü) bitkisidir.

**Lūṭūs:** Ḥandeḳūḳī (Eşek yoncası, kara yonca: *Meliotus officinalis* L.) bitkisinin bir türüne denir. Huneyn ise onun "Beşnīn (Lotus) çiçeği olduğunu ve Mısır Ḥandeḳuḳā bitkisi olduğunu" söyler. Ayrıca sidr (Sidr ağacı) ağacına ve meys (Dağdağan, adi çitlenbik: *Celtis australis* L. subsp. *australis*) ağacına da bu ad kullanılır. İbn Bayṭār der ki: "Bu doğruya daha yakındır."

## M (م) HARFİ

**Maḥrūt:** Üstten iki noktalı tā' ile, Encūẕān/encüdān (Baldırgan) bitkisinin köküdür.

**Maḥmūde:** Saḳmūnyā (Maḥmūde otu, bingöz otu: *Convolvulus camononia* L.) bitkisidir. Bu ismi nadiren besfāyec (Benlieğrelti otu, bespāyec) için kullanırlar.

**Meḥācim:** Endülüs Halkı, Şamlı doktorların Muḥlişa otu (Nevruz otu, yabani keten, aslan ağzı) dedikleri devaya bu ismi verirler.

**Muḫāta:** Muḫāyṭā (Yellimağacı ağacı, Mısır nebḳ bitkisi: *Cordia myxa* L.) bitkisidir. Yine dıbḳ (Ökse otu, burç, kökçe: *Viscum album* L. subsp. *album*) bitkisidir. Yine Farsçada sebistān (Yellimağacı: *Cordia myxa* L., *Cordia sebestena* L.) bitkisidir.

**Meḫīḍ:** Farsça dūġ (Yağı alınmış inek sütünden yapılmış ekşi yoğurdun ayranı)'dır.

**Mezhebu'l-kelb:** Yunanca ā'lūsen (Sarı sümbül: *Alyssum alpestre* L.) olarak adlandırılan devadır.

**Mürrān:** (Kızılcık: *Cornus mas* L.) Yunanca maliya' (Adi dişbudak: *Fraxinus excelsior* L.) bitkisidir. Dioskoridos ona karāniyā (Kızılcık) adını verir.

1 Sa'īd b. Bıṭrīḳ (ö. 328/940) *et-Tārīḫu'l-mecmūʿ* adlı eseriyle bilinen tarihçi, tabip ve Melkit patriği.

لوقاس: سماه البطريق الحرف الأبيض، وسماه حنين سفيد[1] أسفيد، وقيل: «إنه نوع من المر»، وسماه ذيسقوريذوس لوقاين، الجبلية، وهي أعرض ورقًا من البستانية، وثمرها أشد حرافة، وأمر وأردأ طعمًا من ثمرة البستاني، وفي طعمه حرافة قوية في اليبوسة في الدرجة الثالثة.

لوفيون: هو شجرة الحضض.

لوطوس: يقال على نوع الحندقوقى، وحنين ألقاه على البشنين، وقال: «البشنين هو الحندقوقى المصري»، ويقال ـ أيضًا ـ على السدر وعلى الميس وقال ابن بيطار: «هو أقرب إلى الصواب».

## حرف الميم

محروت ـ بالتاء المنقوطة باثنين من فوق ـ: هي أصل الأنجذان.

محمودة: هو السقمونيا، وقد يسمون هذا الاسم قليلاً على البسفايج[2].

[38a] محاجم: أهل أندلس يطلقون هذا الاسم على الدواء المعروف عند أطباء الشام بالمخلصة.

مُخاطة: هي المخيطاء، والدبق أيضًا، والسبستان بالفارسية.

مخيض: هو الدوغ بالفارسية.

مذهب الكلب: هو الدواء المسمى باليونانية آالوسن[3].

مُرَّان: هو مالیا باليونانية، وقد سماه ذيسقوريذوس قرانيا.

---

١ في (ب): سقيد.
٢ في (أ) و(ب): البسفايح.
٣ في جميع النسخ: (ألسن)، والصواب ما أثبتناه.

**Mir'izzā:**[1] İbn Ruḳayye der ki: "Mir'izzā (tiftik) elbise, sıcak ve rutubetli, yünden daha ince ve daha az sıcak tutar. İnsan doğasına uygundur. Bütün insan şekillerine uyar, içerisindeki liflerin çokluğundan dolayı bedenleri yumuşatır. Böbrekleri ısıtır ve sırtı güçlendirir."

**Māst:** Çok ekşimemiş ayran.

**Māliḳrāṭun:**[2] Yunanca bir sözcük olup saf bal anlamındadır. er-Rāzī, *el-Hāvī*'de "Farsça ḥandīḳūn[3] adıyla bilinen şuruptur" der.

**Māliḳ:** Sābūr b. Sehl'in *Ḳarabādīn* (Ecza maddeleri) kitabında Balıkçıl kuşu (*Ardea* sp.)'dur.

**Māmīrān:** (Mamiran) Baḳlatü'l-ḥaṭāṭīf (Kırlangıç Otu) bitkisidir. Tadı acı, çok ince 'urūḳu'ṣ-ṣufr (Sarı kök, zerde çöp) bitkisinin küçük türüdür

**Mālissūflun:** Süryanice olup "oğul otu, kovan otu" anlamındadır. Bādruncübūye (Oğul otu, kovan otu) bitkisidir. Bal arısı onu çok sevdiği ve üzerine çok konduğu için böyle adlandırılmıştır.

**Mār-māhīc:** **(**Yayın balığı: *Anguilla* sp.**)** Farsçadan Arapçalaştırılmıştır Yılan ve balık anlamına gelir. Nūn (Yılan balığı) diye bilinir. Herkes tarafından bilinen, yılan gibi uzun, büyük bir balıktır.

**Māṯūniyūn:** Ḳınne (Kasnı) ağacıdır.

**Meteḳ:** Ütrucc (Ağaç kavunu).

**Mecc:** Māş (Maş, merdümek: *Vigna mungo* (L.) Hepper) bitkisidir.

**Mizmārḫor:** Mürr (Mürr ağacı). Afrika'da bilinmektedir.

**Mürrīḳ:** Aspir.

**Mürḳıd:** Afyon (*Opium*) ve cevz māsil (Tatula, şeytanelması: *Datura metel* L.) kozağı için kullanılır.

**Murrāru's-Saḥrā':** Ḥanzal (Ebū Cehil karpuzu, ebū cehl kavunu, karga düğlüğü) bitkisidir.

---

1 **Mir'izzā:** Ārāmice bir kelimedir. Merv işi yu'n, keten elbise.

2 **Mālḳavṭın:** Mā'u'l-ḳarāṭın kelimesinin kısaltılmışıdır. İbn Bayṭār'ın *el-Cāmi'* adlı eserinde (s. 421) bu isimle geçmektedir.

3 **Ḫandīḳūn:** Mide u'şu'tmesi, sindirim sıkıntıları ve soğuktan kaynaklanan karaciğer zafiyeti için kullanılan ve terkibinde yıllanmış şarap, saf bal, zencefil, kakule, hāl, karanfil, tarçın, karabibermisk, su'kk ve safran bulunan deva

مِرْعِزَّى[1]: قال ابن رقية: «ثياب مرعزى، حارة، رطبة، أدون من الصوف، وأقل حرارة منه، ملائم لطبيعة الإنسان، مشاكل لجميع أصناف الناس، ينعم الأبدان لكثرة اللين الكائن فيها، ويسخن الكلى، ويقوي الظهر.

ماست: هو الرائب الذي لم تشتد حمضته.

مَالِقْرَاطُن[2]: لفظ يوناني، معناه عسل مقصور، وقال الرازي في «الحاوي»: «هو الشراب المسمى بالفارسية حنديقون».

مالك: هو طير الماء من قرابادين سهل بن شابور.

ماميران: هي بقلة الخطاطيف، وهو الصنف الصغير من العروق الصفر الدقاق، المر الطعم.

مَالِسُوفُلُن: سرياني، معناه عشب النحل، وهو البادرنجبوية[3]، وإنما سمي به لأن نحل العسل يحبه، وينزل عليه كثيرا.

مارماهيج: فارسي معرب، معناه حية وسمك، وهو المعروف بالنون، وهو حوت طويل كالحيات، مشهور بين العام والخاص.

ماطونيون: هي شجرة القنّة.

متك: هو الأترج.

مج: هو الماش.

مزمارخور: هو نوع من المر، ومعروف بإفريقية.

مريق: هو العصفر.

مرقد: يقال على الأفيون، وعلى الجوز الماثل.

مرّار الصحراء: هو الحنظل.

---

١ في (أ) و(ب): (مرغزى)، والصواب أنها مرعزّى كما أوردها إبراهيم مراد في كتابه المصطلح الأعجمي في كتب الطب والصيدلة العربية، دار الغرب الإسلامي، لبنان، ٢٠٠٠، المجلد الثاني، ص. ٧٤٦.

٢ في جميع النسخ: (مالقوطن)، والصواب ما أثبتناه.

٣ تصحفت في (ب) إلى: النادرنجبوية.

**Mürūr yentū‘iyye:** Dioskoridos’un Bellūṭā (Kara yer pırasası, kara ferasyun: *Ballota nigra* L. subsp. *nigra*) olarak isimlendirdiği devanın Çince ismidir. İbn Baytār der ki “Onun Bādruncūbūye (Oğul otu, kovan otu) olduğunu iddia eden, bu iddiasında haklı değildir.”

**Mürūriyye:** Ḳult (Nemse arpası, çıplak arpa, kuş darısı). Ya‘ḍīd (Yabani kasnı) bitkisidir. Tadı çok acı yabani hindibanın bir türüdür. er-Rāzī, el-Hāvī’de “İçinden süt akan tadı acı bir marul/yaban marulu” olduğunu söyler.

**Meyzer:** Ḳavmesī (Yemlik) bitkisidir. Buğday, cāvers (Darı) ve arpadan yapılan bir içecektir. Fuḳḳā‘ (Boza)’dan da yapılır.

**Misvāḳu’r-rā‘ī:** Zūfā’ (Zufa otu) bitkisidir. “Onun Şeyṭarec (Sirkele, zirkele) olduğu” da söylenir.

**Misvāḳu’l-Cinn:**[1] Endülüs halkı ca‘de (Acı yavşan) bitkisinin küçük türüne bu adı verirler. Bazen şevāṣīr (Yavşan, ayvadana) türlerinden birisi için de bu adı kullanırlar.

**Memḳūre, memḳār ve memḳarān:** Zerāvend-i ṭavīl (Uzun Loğusa çiçeği, zeravent) bitkisinin Berbericedeki adıdır.

**Misḳu’l-cinn:** Endülüs halkı ca‘de (Acı yavşan) bitkisinin küçük türüne bu adı verirler. Bazen şevāṣīr (Yavşan, ayvadana) türlerinden birisi için de bu adı kullanırlar.

**Misbāḥu’r-Rūm:** Kehrübā (Kehribar, cevz-i Rūmī) zamkı.

**Matbūḫ:** Akīd-i ‘ineb: Üzüm pekmezidir.

**Maẓẓ:** Cüllenār, narçiçeğidir. “Maẓẓ ağacının dağların yüksek yerlerinde olan yabani nar ağacı (*Litsea glutinosa* (Lour.) C.B.Rob.) olduğu, çiçek açtığı ancak meyveye durmadığı, merḫ diye isimlendirilen bir balı olduğu, narçiçeğinin yabani nar ağacında ortaya çıktığı” söylenir.

**Ma‘şūḳ:** Cemşit (*Ametist*) denilen bir taş ve bitkidir. Yine Māhūdāne[2] bitkisidir.

**Mu‘īn:** Farsça māzeryūn (Dafne, mezeryon) bitkisidir.

**Mefrūd:** Kem’e denilen Domalan mantarının bir türdür, küçüktür. Yiyen kişi için tadı kötüdür.

---

1 **Miskü’l-cinn:** Daha önce geçen şevāṣīr maddesinde aynı anlamda miskü’l-cinn kelimesi kullanılmıştır.

2 **Māhūdāne:** Croon tiglium adıyla bilinen ve müsil olarak kullanılan ot.

مرور ينتوعية: اسم صيني للدواء الذي سماه ذيسقوريذوس بلوطى، وقال ابن بيطار: «من زعم أنه البادرنجبوية فما أصاب في ذلك».

مرورية: وهي القلت، وهي اليعضيد، وهو صنف من الهندباء البري، شديد المرارة، وفي «الحاوي»: والمرورية صنف من الخسّ، له مرارة، تسيل منه اللبن.

ميزر: هو قومني، وهو شراب يعمل من الحنطة والجاورس والشعير، كما يتخذ فقاعًا.

مسواك الراعي: هو الزوفاء، وقيل: «هو الشيطرج».

مسواك الجن: عامة الأندلس يسمون به لنوع الصغير من الجعدة، وقد يسمى الشواصير بهذا الاسم.

ممقورة وممقار وممقران: اسم بربري للزراوند[1] الطويل.

مسك الجن: عامة أندلس يسمون به النوع الصغير من الجعدة، وقد يسمى الشواصير مسك الجن.

مصباح الروم: هو الكهرباء.

مطبوخ: هو عقيد العنب.

مظ: هو الجلنار، وقيل: «المظ هو الرمان يكون بسراة جبلي، ينور ولا يعقد، وله عسل يسمى المرخ، ويظهر في الجلنار المظ».

معشوق: هو الجمشت من الحجارة ومن النبات، وهو ماهودانة.

معين: هو المازريون.

مفرود: [38b] ضرب من الكمأة، صغيرة، رديئة لآكلها.

---

١ في (أ): المزراوند.

**Müfriḥ:** Kesinlikle lisānu'ṣ-ṣevr (Hodan, gāv-zebān) bitkisidir.

**Müfriḥu ḳalbi'l-maḥzūn:** Bādruncübūye (Oğul otu, kovan otu) ve Turuncān (Limon otu: *Phyla canescens* (Kunth) Greene) bitkisidir.

**Maḳr:** "Onun Hadramevt ṣaber bitkisi, sabır bitkisi olduğu" söylenir. Ebu Hanife der ki: "Maḳr, ṣanevber (Fıstık çamı) ağacıdır."

**Maḳliyāṣā:** Süryanice ḥurf (Kerdeme, tere otu) bitkisi tohumudur. Bazıları "Alkali/bazik özellik taşıdığı için onun bu isimle isimlendirildiğini" söy. Ağız yoluyla alınan kuru toz ilaçlara makliyāṣā denilir; çünkü içerisine konulan kerdeme/tere otu onu alkali/bazik yapmıştır.

**Maḳdūnis:** Rum Makedonya'sına nispet edilen Makedonya kerevizidir. Ayrıca Fuṭrāsāliyūn (Yabani maydanoz: *Petroselinum crispum* (Mill.) A.W.Hill)'dur.

**Miknesetü'l-ender:** Yunanca Phlomos (Flūmus) olarak adlandırılan ilaçtır. Būṣīr (Sığırkuyruğu: *Verbascum thapsus* L.) bitkisidir. Yine seykerānu'l-ḥūt (Sığır kuyruğu, burunca otu) otudur. Doğu ülkeleri ve Şam doktorlarının köklerinin saçaklarını māhī-zehrec (Sığırkuyruğu, balık zehri otu: *Verbascum thapsus* L.) olarak kullandıkları bitkidir.

**Miknese ḳureşiyye:** Muḥlişa otudur. (Nevruz otu, yabani keten, aslan ağzı)

**Milḥu'd-debbāġīn**: er Rāzī'nin *eṭ-Ṭıbbü'l-Mansūri* kitabında geçtiği gibi şūrec (Güherçile/Potasyum nitrat) maddesidir.

**Milḥu's-sāġa:** Tinkār (Krizokol taşı, uyum taşı, çiftler arasındaki enerjiyi dengeleyen taş) taşıdır.

**Milḥu tūnī:** Amonyum klorür. Milḥ tūniyye de aynıdır.

**Milḥu sebiḫī:** Hamur tuzudur.

**Milḥu'l-ġarb:** Şeceretü'l-ġarb (Söğüt, salkım söğüt: *Salix babylonica* L.) ağacından alınan tuzdur.

**Milḥ-vesiḫ:** (Kirli tuz) Aynı topraktan alınır.

**Mulūḥ:** Fuṭr siḥrī (Sihirli/uyuşturucu) mantardır. (*Psilosibin*)

**Melūnyā:** Uzun kavundur.

مُفْرِح: مطلقًا هو لسان الثور.

مُفْرِح قلب المحزون: هو البادرنجبوية، وهو الترنجان.

مقر: قيل: «إنه الصبر الحضرمي»، وقال أبو حنيفة: «المقر هو شجرة الصنوبر».

مقلياثا: هو الحرف بالسريانية، وقال بعضهم: «إنما سمي به لما قلي خاصة»، وبه سمي سفوف[1] المقلياثا، لأن الحرف الذي يقع فيه يكون مقلوًا.

مقدونس: هو الكرفس الماقدوني، منسوب إلى ماقدونيا الروم، وهو الفطراسليون.

مكنسة الأندر: هو الدواء المسمى باليونانية فْلُومُس[2]، وهو البوصير، ويسمونه ـ أيضًا ـ بسيكران[3] الحوت، وهو الذي يستعمله أطباء الشام والبلاد المشرقية لحى أصوله على أنها الماهيزهرج.

مكنسة قرشيّة[4]: هي المخلصة.

ملح الدباغين[5]: هو الشورج، كذا في المنصوري.

ملح الصاغة: هو التنكار.

ملح تونى: هو النوشادر، وكذا ملح تونية.

ملح سبخي[6]: هو ملح العجين.

ملح الغرب: هو ملح يؤخذ من شجرة الغرب.

ملح وسخ: يؤخذ من نفس الأرض.

ملوح: هو الفطر السحري[7].

ملونيا: هو البطيخ الطويل.

---

١ في (ب): سقوف.
٢ في جميع النسخ: (قلوس)، والصواب ما أثبتناه، كما سبق في مادة راسن.
٣ في (أ): بيسكران.
٤ في جميع النسخ: (قرسيّة)، والصواب ما أثبتناه.
٥ في (أ): الدباخين.
٦ في (أ): (سبخ).
٧ في جميع النسخ: (البحري)، والصواب ما أثبتناه.

**Mentecūşe:** Sünbül-i Rūmī (Sümbül: *Hyacinthus orientalis* L. subsp. *orientalis*).

**Mendeġūre:** Mısır halkına göre yebrūḥ (Abdüsselām otu) bitkisidir. Aslı Rumca mandraġóras kelimesidir.

**Menṣūr:** Daha önce adı geçen ḫīrī ve menṣūr (Şebboy) bitkilerine ve Yunanca metīḳun revās diye isimlendirilen haşhaşa bu ad verilir.

**Mümsikü'l-ervāḥ ve Mūḳıfu'l-ervāḥ:** Usṭuḫūdūs (Karabaş otu) bitkisidir.

**Mühd:** Dammeli mim, sakin hā' ve noktasız dāl ile 'arṭanīṣā (Siklamen) bitkisinden bir türün adıdır. Şam bölgesinden Gazze'de rāhatü'l-esed (Aslan ayağı, aslan kulağı: *Leontice ewersmanni* Bunge) diye bilinir. Şam halkı onu ḳableī (Siklamen) olarak isimlendirir.

**Müş-ı derbendī:** Büş-ı derbendi (Kına bitkisinin yaprağına benzer bir bitkinin usaresi). Doğrusu mīm harfiyle değil, bā' harfiyle Büş-ı Derbendī'dir.

**Mūm:** Şem' (Mum, bal mumu).

**Mūlī:** Ḥarmel (Üzerlik otu, yüzerlik) bitkisidir.

**Meybuḫtec:** Farsçadır. Üzüm sıktısının pişmişi, kaynamış üzüm şırasıdır.

**Mīvīzec:** Zebībü'l-cebel ve ḥabbu'r-ra's (Yaban üzümü, dağ üzümü: *Staphisagria macrosperma* Spach) adıyla bilinen meyvedir.

**Māhu-ḳāne:** Māhūdāne (Mahudane) bitkisidir. Ḥabbu'l-mülūk (Mahudane) ve Şehdanek-i Hindī denilen Hint keneviridir.

**Māhī-zehrec:** Sığırkuyruğu, balık zehri otu, burunca (*Verbascum thapsus* L.).

**Müşk-ṭarāmşī':** Fütenec (Bahçe nanesi) bitkisinin bir türüdür.

**Muğāṣ:** Yaban narı ağacının köküdür. Fülfül ağacı (Uzun biber kökü)'dür. Alınıp su ile temizlenirse ve kırık üzerine uygulanırsa kırık kemiği kaynatır. Ele alması çok zor olduğu için Farsçada ona eşrās (Çiriş otu, çirişağusu: *Asphodelus ramosus* L. subsp. *ramosus*) adı verilir.

**Mercān:** Büssed (Mercan, mercān kökü). Bazen küçük inciler için de mercan ismi kullanılır.

منتجوشة: هو السنبل الرومي.

مندغورة: هو اليبروح عند أهل مصر، وأصله بالرومية مندراغورس.

منثور: يقال على الخيري المقدم ذكره، وعلى المنثور، وعلى الخشخاش المسمى باليونانية متيقن[1] رواس.

ممسك الأرواح وموقف[2] الأرواح: هو الأسطوخودوس.

مهد ــ بضم ميم، وإسكان هاء، ودال مهملة ـ: اسم لنوع من العرطنيثا، المعروف براحة الأسد بأعمال غزة من أرض الشام، وأهل الشام يسمونه القبلعي.

موش دربندي: هو بوش دربندي، والصواب بوش دربندي، بباء لا بميم.

موم: هو الشمع.

مولي: قيل: «إنه حرمل عربي».

ميبختج: فارسي، معناه مطبوخ العنب، وهو رب العنب.

مويزج: هو زبيب الجبل، وهو حب الرأس.

ماهوقانة: هو ماهودانة، وهو حب الملوك، وهو شهدانك هندي.

ماهي زهرج: معناه سم السمك.

مشك طرامشيع[3]: نوع من الفوتنج[4].

مغاث: هي أصل شجرة الرمان البري، وهو أصل الفلفل، فإذا أخذ وأديف بالماء، وعمل على الكسر جبره، ويسمى بالفارسية أشراسا لشدة قبصه.

مرجان: هو البسد، وقد يوقعون اسم المرجان على اللؤلؤ الصغار.

---

١ في جميع النسخ: (منيقن)، والصواب ما أثبتناه.
٢ تصحفت في (ب) إلى: مرقف.
٣ في (أ) و(ب): طراميشع.
٤ تصحف في (ب) إلى: القوتنج.

**Mesḥuḳūniyā:** Cam köpüğüdür. (Cam şişe eritildikten sonra dibinde kalan köpük, sırça suyu)

**Muḳlu'l-Yehūd:** Muḳl-i ezraḳ (Guggul ağacı, Yahudi mukl ağacı: *Commiphora mukul* (Hook. ex Stocks) Engl.) reçinesidir.

**Muẕību'l-ḥasā:** (Çakıl taşını eriten) Ḥacerü'l-yehūd (Yahudi taşı).

**Muṣ'/muṣa':** 'Avsec (Sincan dikeni, Musa ağacı) meyvesidir. Nohut tanesi kadar, açık kırmızı renkli ve tatlıdır. İçinde Kākünec (Güveyfeneri) tanesi gibi tadı hoş bir çekirdeği bulunur.

**Māsūnec:** Helyūn (Hilyevn: Kuşkonmaz) bitkisidir. Onun çekirdeği olduğu da söylenir.

**Murūr:** Afyūn (Afyon: *Opium*)'dur. Ebyaḍ denilen beyaz haşhaştır. Haşhaş sütüdür.

**Meşḳūr ve Meşḳām:** Uzun ve yuvarlak Zerāvend (Loğusa çiçeği) için kullanılan iki Farsca isimdir.

**Mūḳulūn:** Belesān (Pelesenk ağacı; Acaip elması: *Commiphora gileadensis* (L.) C. Chr.) ağacının meyvesidir.

## N (ن) HARFİ

**Nārdīn:** Yunanca bir sözcük olup genel anlamda kullanılırsa onunla sünbül-i Hindī (Hint sümbülü: *Hyacinthus orientalis* L. subsp. *orientalis*) kastedilir. Noktasız dāl, alttan iki noktalı sākin yā' harfi ile nārdīn okunur. Dal harfini fetha ile okuyan da tesniye (ikil) olarak okuyan da hatalıdır. "Nārdīn ḳalīṭṭī" denildiğinde onunla kastdilen ancak Sünbül-i Aḳlīṭī'dir. O ise sünbül-i Rūmī'dir. "Nārdīn ūrīyy" denildiğinde onunla Sünbül-i cebelī kastedilir. "Nārdīn aġriyā" denilse onunla da Sünbül-i berrī kastedilir. Sünbül-i cebelī'ye, ferv bitkisine ve esārūn'a (Afşar otu) sünbül-i berri denilir; çünkü bunların hepsine yaban sümbülü denir.

**Nāfūḫ:** Bağdat'ta Yunanlıların kisīfyūn adını verdikleri kırmızı süsenin bir türü olan delbūs̱ (Glayöl, hindebā, karga soğanı, kiliçotu) bitkisinin köküdür.

مسحقونيا: هو رغوة الزجاج.

مقل اليهود: هو المقل الأزرق.

مذيب الحصا: هو الحجر اليهود.

مصع: هي ثمرة العوسج، وهي أحمر ناصع، نحو الحِمَّصَة، حلوة، وفيها حب كحب الكاكنج، طيب الطعم.

ماسونج: هو الهليون[1]، وقيل: «بزره».

مرور: هو الأفيون، وهو الأبيض، وهو لبن الخشخاش.

مشقور ومشقام: اسمان عجميان للزراوند الطويل والمدحرج.

موقلون: [39a] هو حب البلسان.

## حرف النون

ناردين: لفظ يوناني، إذا أطلق بهذا اللفظ مطلقًا، فإنما يراد به السنبل الهندي ــ بالدال المهملة، وسكون الياء المنقوطة باثنين من تحت، وأخطأ من فتح الدال، وقرأه بالتثنية ــ، وإذا قيل: «ناردين قليطّي[2]»، فإنما يراد به السنبل الهندي[3] الأقليطي، وهو السنبل الرومي، وإذا قيل: «ناردين أُورِيّ[4]»، فإنما يراد به السنبل الجبلي، وإذا قيل: «ناردين أغريا»، فإنما يراد به السنبل البري، ويقال على السنبل الجبلي وعلى الفرو وعلى الأسارون، لأن هذه كلها يدعى سنبلا بريّا.

نافوخ: اسم ببغداد لأصول النوع من السوسن الأحمر، المسمى باليونانية كِسِيفْيُون، وهو الدلبوث.

---

١ في (ب): المهليون.
٢ في النسخ الثلاثة قليطيقي
٣ سقطت من (ب).
٤ في جميع النسخ: (أزدي)، والصواب ما أثبتناه.

**Neceb:** Selīḫa (Tarçın) kabuğudur. Neceb her türlü kabuktur, özellikle de bu güzel kokulu tarçın kabuğu için kullanılır.

**Necm:**[1] S̱īl (Ayrık otu, nigil: *Agropyron repens* (L.) P. Beauv.). Gövdesi üzere ayakta duran her türlü bitki necm olarak adlandırılır.

**Necbīl:** Daha önce necm olarak ismi geçen bitkidir. Mağrib halkı bu bitkiyi -noktasız rā' harfi ile- necīr olarak bilirler.

**Nez':** Noktalı zāy ve noktasız 'ayn ile, ṣa'ter (Acı kekik) bitkisidir.

**Nüḍār:** Ebū 'Ubeyd el-Bekrī[2] "Es̱l (Ilgın ağacı) ağacının dağlarda sürekli bulunanına niḍār, ovada bulunanına ise es̱l denilir."

**Nārduṭāḫus:** Sünbül-i Hindī (Hint sümbülü: *Hyacinthus orientalis* L. subsp. *orientalis*).

**Nārecīl:** Hindistan cevizidir.

**Nāġīşt:** Nār-ı müşk, rummān-ı berrī (Yaban narı) olup anlamı müşk-i rummān (nar çiçeği)'dir.

**Nīlūfer:** 'Arūs, (Lotus çiçeği: *Nymphaea alba* L.)

**Nesrīn:** Verd ṣīnī (Menekşe, Nesrin: *Viola* L.) bitkisidir. Onun "Yabani gül" ağacı olduğu söylenir, ağacı gül ağacına benzer.

**Nemmām:** Sīsenber (Marsama) bitkisidir.

**Neleryā:** 'Aḳrebü'l-baḥr (Deniz akrebi: *Electrophorus electricus* L.) balığıdır. O ise ra'ād denilen elektrikli yılan balığıdır.

**Nevāres:** Onun "Büyük bir Geven (Granada geveni: *Astragalus glaux* L.) sınıfı" olduğu söylenmektedir. Kimileri onu şeceretul-furs, kimileri sivāku'l-'Abbās, Rumlar sivāḳu'l-Mesīh olarak adlandırırlar. er-Rāzī, *el-Hāvī*'de ona "şeceretu'l-'aṣb denildiğini" söyler. Dioskoridos ona "ṭarīḳūn" adını verirken, az sayıda Yunanlı ise onu enūrus ve nevares diye isimlendirdiler.

---

1 **Necm:** Ayrık otu gibi gövdesiz, budaksız bitkiler için kullanılırken, s̱īl; bataklık sazı gibi gövdesi üzere büyüyen uzun boylu ve uzun ömürlü bitkilerin adı olarak kullanılabildiği gibi ayrık otu kökü anlamına gelmektedir.

2 Abdullāh b. Abdilazīz b. Muhammed b. Eyyūb b. 'Amr el-Bekrī el-Endelüsī (ö. 487/1094) Endülüslü meşhur coğrafyacı ve edip.

نجب: هو قشر السليخة، والنجب اسم لكل قشر، وخص به هذا القشر ـ أعني السليخة ـ الطيب.

نجم: هو الثيل[1]، وكل نبات ينهض على ساق، فهو نجم.

نجبيل: هو النجم المقدم ذكره، وأهل مغرب يعرفونه بالنجير، بالراء المهملة.

نزع ـ بالزاء المعجمة، والعين المهملة ـ: هو صعتر البر.

نُضار: قال أبو عبيد البكري: «ما كان من الأثل ثابتًا في الجبل، فهو نضار، وما كان في السهل، قيل له: «أثل»».

نَارْدُطَاخُس: هو السنبل الهندي.

نارجيل: هو الجوز الهندي.

ناغيشت: هو النارمشك، وهو الرمان البري، معناه مشك الرمان.

نيلوفر: هو العروس.

نسرين: هو الورد الصيني، وقيل: «هو الورد البري»، شجرته يشبه شجرة الورد.

نمام: هو السيسنبر.

نلريا: هو عقرب البحر، وهو الرعاد.

نوارس: قيل: «هو صنف كبير من القتاد»، ويسميه بعض الناس شجرة الفرس، والبعض يسمونه سواك العباس، والروم يسمونه سواك المسيح، وذكر الرازي في «الحاوي» أنه شجرة العصب[2]، وقد سماه ذيسقوريذوس بطريقون، والقليل من اليونانيين أنورس ونوارس.

---

١ في (أ) و(ب): الشيل.
٢ في (ب) و(ج): العضب.

**Nehşel:** Cezer-i berrī (Yabani havuç).

**Nevre:** Kils denilen sönmemiş kireçtir.

**Nülk:** Zu'rur (Alıç) ağacıdır.

## H (ه) HARFİ

**Heyūfārīḳūn:** (Kantaron: *Hypericum perforatum* L. subsp. *perforatum*) Kalp otu anlamındadır; çünkü tohumu kalbe benzer. "Küçük fıstık çamı şekline benzediği" de söylenir. Kırmızıdan açık sarıya çalan, kokusu biraz fıstık çamı kokusu gibidir. Aşı/serumlara katılır.

**Hībūḳısṭīdās:**[1] (Yer narı: *Cytinus ruber* (Fourr.) Fritsch): *Minhācü'd-dükkān* yazarının söylediğine göre lıḥyetü't-teys (Tekesakalı: *Tragopogan porrifolius* L." bitkisidir. *el-Cāmi'* eserinin yazarı İbn Baytār ise onun "ṭurs̱ūs̱ (Çadıruşağı, Deve dikeni: *Cynomorium* L." bitkisinin bir türü olup küçük olduğunu, Ebū Şemlāl diye bilindiğini, teke sakalı bitkisinin köklerinde bittiğini, "Onun teke sakalı bitkisi veya onun öz suyu olduğunu söyleyenin hatalı olduğunu söyler."

**Hīl:** Heyl kakuledir. Küçük kakule olarak da bilinir. Bana göre küçük kakule orta boy fındık büyüklüğündedir. Büyük kakule ise orta boy ceviz büyüklüğündedir. Yine "Küçük kakulenin hīl-i bevvā (Küçük kakule: *Elettaria cardamomum* L.) olduğu, hāl adıyla da bilindiği" söylenir.

**Hülām:** Ḳarīḍ[2] denen bir et yemeğidir. Naklettim fakat kimin söylediğini bilmiyorum

**Hālūk:** Afrika ve Mısır halkına göre ṭurs̱ūs̱ (Deve dikeni) bitkisinin bir türüdür. Ca'fīl (Canavar otu) bitkisidir. Yunancada "esedu'l-ades" anlamına gelen evrūbenḥī kelimesidir. Hālūk Irak'ta tiryāk hālūk denilen zehirli bir toprak olup fare zehiridir. Mağrib halkı onu rehcü'l-fe'r (Kırmızı zırnıh: *Realgar*) diye isimlendirir. Bu şükk[3] denilen şeydir.

1 **Hībūḳısṭīdās:** Yunanca Hypokistidos kelimesi olup çok sayıda farklı yazımı bulunmaktadır: Ūfāḳasṭīdās, heyūḳasṭīdās, heyūfeḳısṭīdās, heyūfeḳıṭīdās, heyūfesṭīdās, heyūfāḳasṭīdās.

2 **Ḳarīḍ:** Et veya paçanın tuzlu suda haşlandıktan sonra suyunun süzülerek bir kapta içine gereği kadar tahıl, özellikle küçük nohut katılıp pişirilmesi şeklinde yapılan yemek.

3 **Şükk:** Zırnıh, civa ve zengârdan (bakır pası) yapılan zehirli bir deva, sıçan otu.

نهشل: هو الجزر البري.

نورة: هو الكلس.

نلك: هي شجرة الزعرور.

## حرف الهاء

هَيُوفَارِيقُون: تأويله عشبة القلب، لأن بزره يشبه القلب، وقيل: «يشبه شكل الصنوبر الصغير»، وهو أحمر إلى صفرة يسيرة، في رائحته شيء من رائحة الصنوبر، يدخل في الترياق.

هِيبُوقِسْطِيدَاس[1]: قال في «منهاج الدكان»: «هو لحية التيس»، وقال في «جامع» ابن البيطار: «هو نوع من الطراثيث، صغير، معروف بأبي شملال، ينبت في أصول شجرة لحية التيس، وغلط من قال: «هو لحية التيس أو عصارته»».

هيل: هو الهيل القاقلي، ويعرف ـ أيضًا ـ بالقاقلة الصغيرة، وعندي قاقلة صغيرة على قدر البندق المتوسط، وقاقلة كبيرة على قدر الجوز المتوسط، وقيل: «هيل بوّا هو الهال، وهو القاقلة الصغيرة».

هلام: هو القريض من الطعام. نقلتُه ولا أعلم قائله.

هالوك: عند أهل مصر. [39b] وأهل إفريقية، اسم لنوع من الطراثيث، وهو الجُعفيل، وباليونانية أوروبنخي[2]، معناه أسد العدس، وأما الهالوك بالعراق فهو الترياق الهالك، وهو سم الفأر، وأهل مغرب يسمونه رهج الفأر، وهو الشُّك.

---

١ في شكل الكلمة وضبطها اختلاف بين الشجاريين، على سبيل المثال ابن الغساني التركماني أورد هذه الكلمة بشكل هِيبُوقِسْطِيدَاس في كتابه المعتمد في الأدوية المفردة، ص. ٣٩٣. وكذا في كتاب المصطلح الأعجمي في كتب الطب والصيدلة العربية لإبراهيم بن مراد، مادة رقم ١٩٨٢، في حين أوردها الكثيرون من الأطباء بشكل هَيُوفَقِطِيدَاس.

٢ في (أ) و(ب): (أوزنفخي)، وفي (ج): (أورنفخي)، والصواب ما أثبتناه.

**Hebīd:** Ebū Cehil Karpuzu tohumudur.

**Hürd:** Kürküm (Zerdeçal: *Curcuma longa* L.).

**Herḳalūs:** (Herāṭus, Eşek marulu) Kimileri ona baḳlatü'l-Yehūdiyye (Eşek marulu) adını verirken, kimileri ise ḫass-ı ḥımār (Eşek marulu) diye isimlendirir. Yabani hindibadan bir türdür. Yunancası şanḫas, Berbericesi tifāf/tilfāf (Eşek marulu: *Sonchus oleraceus* L.) kelimesidir. İbn Bayṭār "Onun -denildiği gibi- şincār (Eşek marulu) bitkisinin bir türü olduğunu söyleyen, bu konuda fahiş bir hataya düşmüş olduğunu" söyler.

**Hezār-ceşān:** "Bin arşın" anlamında Farsçadan Arapçaya geçmiş bir kelimedir. Yunanca fāşerā (Şeytan şalgamı) bitkisidir.

**Heşt-dehān:** (*Aloexylon Agallochum*) er-Rāzī onun "Bilinen öd ağacı: *Aquilaria malaccensis* Lam.) olduğunu, sıcak tutucu ve kuru olduğunu, niḳris (gut) hastalığına iyi geldiğini" söyler.

**Hevmu'l-mecūs:** Mürāniye (Ebucehil çalısı, Denizüzümü: *Ephedra distachya* L.).

**Heysān:** Fücl berrī (Yabani turp: *Raphanus vulgaris* L.)

**Heyşer:** Kengerzed berrī (Yabani enginar) bitkisidir. Ebü'l-'Abbās en-Nebāṭī'[1] "Heyşer -Salat ve selamların en üstünü orada yaşayanların üzerine olsun- Medine ile Beḳī' mezarlığı arasında gördüğüm dikenli bir bitkinin adıdır. Parmak uzunluğunda dikenli bir bitki olup, boyu yüksektir, keskin dikenleri vardır. Gövdesinin bir arşından sonrası boğumludur. Tepesi dikenli olup şekil ve tat bakımından ḫarşef (Yabani Enginar, kenger, eşek dikeni) bitkisine benzer. Rengi beyaz ve mavi arasıdır.

**Hürṭamān:** Tahıl türlerinden birisi olup ḳurṭumān (Beyaz yulaf: *Avena sativa* L.) bitkisidir. Aynı şekilde Ḫarṭāl ve hürṭamān da denilir. Irak halkına göre cülbān (Mürdümük/burçak) olup ḳurṭumān'dan başka bir şeydir.

1 Ebü'l-'Abbās Ahmed b. Muhammed b. Ebī Ḫalīl Müferric el-İşbīlī (ö. 637/1239) Hadis, fıkıh, tefsir ve nebātat ālimi, eczacı.

هبيد: هو حب الحنظل.

هرد: هو الكركم.

هَرْقَلُوس: من الناس من يسميه البقلة اليهودية، ومنهم من يسميه خس[1] الحمار، وهو نوع من الهندباء البري، ويسمى باليونانية صنخس[2]، وبالبربرية تفاف، وقال **ابن البيطار**: «ومن قال هو نوع[3] من أنواع الشنجار ـ كما قيل ـ، فقد غلط في ذلك غلطًا فاحشًا».

هزار جشان: فارسي معرب، معناه ألف ذراع، وهو الفاشراء باليونانية.

هشت دهان: قال **الرازي**: «هو عود هندي معروف، حار يابس، خاصيته النفع من النقرس».

هوم المجوس: هو المرانيا.

هيصان: هو الفجل البري.

هيشر: هو الكنكرزد البري، وقال **أبو العباس النباتي**: «الهيسر اسم عربي لنبات شوكي، رأيته بين المدينة ـ على ساكنها أفضل الصلاة والسلام ـ وبين البقيع، وهو نبات له ورق طوله أصبع، مشرَّف الحافات[4]، مشوَّكة بشوك حاد، وساق من نحو الذراع معقدة، مشوكة في رأسه، خرشفي الطعم والشكل، لونه بين البياض والزرقة.

هَرْطُمان: صنف من الحبوب، وهو القُرْطُمان، وهو الخرطال، والمهرطمان[5] ـ أيضًا ـ عند أهل العراق هو الجلبان، وهو غير القرطمان.

---

١ في (ب): خصّ.
٢ في (أ) صقجر، وفي (ب): صفحس. وأما في كتاب الجامع لمفردات الأدوية لابن البيطار، طبعة مطبعة بولاق فهي صفحينش، ولعل الصواب أنها صنخس كما في كتاب المصطلح الأعجمي لابراهيم بن مراد مادة رقم ١٩٧٠.
٣ سقطت من (ب).
٤ في جميع النسخ: (الجافات)، والصواب ما أثبتناه.
٥ في (ب): الهرطمان.

## V (و) HARFİ

**Vüşşaḳ:** Üşşec (Ṭurs̱ūs̱, Çadıruşağı bitkisinin zamkı). Liṣāḳu'z̲-z̲eheb (Altın alaşımı, boraks, ṭurs̱ūs̱ bitkisinin zamkı)'dir.

**Vecc:**[1] Eğir (Kadıntuzluğu: *Berberis lycium* Royle) ve 'Ūdü'r-rīḥ (Eğir) bitkisidir.

**Vers:** (Yemen safranı) Yemen ülkesinden getirilen sarı renkli bir tohumdur. Tütsülerin içine konur. Sarı renkli olup tohumu kına tohumu gibi ve daha incedir. Topumu Habeşistan'dan getirilir. Ekildiğinde toprakta yirmi yıl boyunca kalır. Bu süre boyunca tekrar ekim yapılmadan ürün verir ve başak çıkarır.

**Verdu'l-ḥımār:** Ḫaṭmī (Hatmi çiçeği)'dir.

**Vaḳl:** Şeceretü'l-muḳl (Mukl, devm ağacı, Mekke belesan ağacı: *Commiphora mukul* (Hook. ex Stocks) Engl.) ağacıdır. Devm (Devm ağacı) meyvesidir ve yenilir. İbn Baytār şöyle der: "Vaḳl, Muḳl ağacının kurusudur. Bazen devm ağacının bizzat kendisine bu adının verildiği de söylenir. Ebu Hanife de böyle dedi."

**Veda':** Denizde bulunan küçük deniz kabuğu/ göz boncuğudur. Ekşi süt ve limonla birlikte onunla yüzdeki çiller ovulur.

**Vemşūmīṭūs:** Kral (Reyhan) macunudur.

**Vereşān:** Yemām (Yaban güvercini: *Columba livia*) denilen güvercingiller familyasının bir türüdür.

**Vercīs:** Ḫuṣa's̱-s̱a'leb (Orkide) bitkisidir.

**Vertūri:** Ferāsiyūn (Boz ot, yaban pırasası) bitkisidir.

**Vaḫşīzek ve veḫşīzaḳ:** Ḫorasānī (Solucan otu: *Pelargonium endlicherianum* Fenzl) bitkisidir. Şīḥu'l-Ermenī (Deniz yavşanı) bitkisidir. Hepsi de ayn olup, tenya/solucan ve ḥabbu'l-ḳar' (İnce bağırsakta bulunan kabak çekirdeği formatındaki kurtlar: *Heterophyes*) karşı müshil/iç söktürücü olarak kullanılan ilaçtır.

**Vedaḥ:** Ma'mer b. el-Müs̱ennā[2] "Vedah hayvanların (Koyunların) yün-

1 **Vecc:** Kullanıldığı yere göre ayı gülü, mamiran, basur otu, eğir otu, emirbāris, kadıntuzluğu, karamık, sumak anlamlarına gelen bir bitkidir.

2 Ebū 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müs̱ennā et-Teymī el-Başrī (ö. 209/824) Arap dili ve edebiyatı, tefsir, ahbār ve nesep ālimi.

## حرف الواو

وشق: هو الأشج، وهو لصاق الذهب.

وج: وهو الأكير، وعود الريح.

ورس: هو بزر أصفر يجلب من بلاد اليمن، يدخل في البخورات، أصفر اللون، بزره مثل بزر الحناء وأدق، يؤتى به من الحبشة، وزرعه يقيم في الأرض عشرين سنة، يثمر ويطلع من غير احتقال[1] في هذه المدة.

ورد الحمار[2]: هو الخطمي.

وقل: هو شجرة المقل، وهو الدوم، يؤكل، وقال **ابن البيطار**: «الوقل هو يابس المقل، وقد يقال على شجرة أعين الدوم. كذا قال **أبو حنيفة**».

ودع: يوجد في البحر صغارًا مثل المثاقيل، يدلك به[3] النمش مع الليمون واللبن الحامض.

ومشوميطوس: هو المعجون الملوكي.

ورشان: هو صنف من اليمام.

ورجيس: هو خصى الثعلب.

ورطورى: هو الفراسيون.

وخشيزك ووخشيزق: خراساني، والشيخ[4] الأرمني ـ الجملة واحدة ـ، وهو مسهل الدود، وحب القرع.

ودح: قال **معمر**[5] **بن المثنى**: «الودح ما يتعلق بالأصواف من الأبعار، فيجفف عليها»، وقال **جالينوس**: «الودح هو الورك الذي من جنس الوسخ

---

١ في (أ): احتفال.
٢ في (ب): الحمام.
٣ سقطت (به) من (أ).
٤ في (أ): الشيح.
٥ تصحفت في (ج) إلى: عمر.

lerine yapışan tersin kuruyarak orada asılı kalmasıyla oluşan şey, çakıldaktır." der. Galen ise "Vedaḥ, yün içerisinde bulunan kir cinsinden olup, koyunun kuyruk üst kısmında bulunur." Doktorlar ona zūfā-i raṭb[1] adını verirler.

**Verd:** Verd (Gül: *Rosa* L.) Ebū Ḥanīfe ed-Dīneverī[2] "Gül, bütün ağaç ve bitkilerin çiçeğidir. Sonra bu isim özellikle bilinen güle has oldu. "Ne Ḥavcem (Kırmızı Frenk gülü: *Rosa gallica* L.) kırmızılığı, ne de veṣīr (Beyaz gül: *Rosa alba* L.)'in beyazlığı" denilir. Gül Farsçadır; cül kelimesinden Arapçalaştırılmıştır. Tekili cülletün kelimesidir. Dağda yetişenine ise "ḳattāl/öldürücü", meyvesine de velīl adı verilir. Bunun Arapça olduğunu sanmıyorum. Verd kelimesinden renklerden "pembe" anlamında verde kelimesi türetilmiştir. Verde (Pembe) tam kırmızı olmayan renktir. Güllerin ilkbaharda ve kışın açanları vardır. Yabanisi ve dağda yetişen türleri bulunur.

**Verd-i ḥımār:** er-Rāzī, el-Hāvī'nin fihristinde onun "Behār (Sarı papatya)" olduğunu söyler. İbn Māseveyh ise "Verd-i ḥımār (Ḫaṭmī/hatmi)'ın verdü'l-füccār diye de isimlendirildiğini" söyler.

**Verd müntin:** Kötü kokulu sarı gül, Acem sarısı (*Rosa foetida* J.Herrm.). er-Rāzī, onun "eyfūn (Enīsūn?) diye isimlendirildiğini, ısıtıcı ve kuru olduğunu, kökünün aynen 'ūdü'l-ḳarḥ (Akırıkarha) gibi yakıldığını" söyler.

**Verdu'l-ḥamīr:** Endülüs halkı, Fāvāniyā (Ayı gülü) bitkisinin erkek türüne bu adı verir.

**Verdu'z-zīne:** Hatmi ağacının yaprağıdır. Mağrip halkı ona "verdü'z-zevānī (Gülhatmi çiçeği: *Althaea rosa* L.)" adını verirler.

**Verd defrā:** Şeḳā'iḳu'n-nu'mān (Manisa lalesi) çiçeğidir.

**Verdu'l-ḥubb:** Kebīkec (Acem düğün çiçeği, Şakayıklālesi: *Ranunculus asiaticus* L.) çiçeğidir.

**Verd sīyāc:** 'Ulleyḳu'l-kelb (Yabani gül: *Rosa canina*).

**Verd Ṣīnī:** İbn Māseveyh'ye göre nesrīn (Nesrin: *Viola* L.) çiçeğidir.

---

1 **Zūfā-i raṭb:** Koyunun kuyruğunda, uylukları aralığında ve karnı altında olan yününde toplanmış çakıldak.

2 Ebū Hanīfe Ahmed b. Dāvūd b. Venend ed-Dīneverī (ö. 282/895) *Kitābü'n-Nebāt* adlı botanik ansiklopedisiyle ünlü çok yönlü ālim.

يكـون فـي الصـوف، ويسـميه الأطبـاء الزوفـاء الرطب».

ورد: قـال **أبـو حنيفـة الدينـوري**: «ورد هو نور كل شـجرة، وزهـر كل نبتة، ثـم خـص بـه هـذا الـورد المعـروف، وقيـل: «لا حمـرة الحوجـم[1] ولا بيضـة الوثيـر»، وهـو كل[40a] بالفارسـية، معربـه جـل، واحـده جلـة، والجبلـي منـه يقـال لـه: «القتـال»[2]، وثمرتـه يسـمى الوليـل، ولا أحسـبه عربيـا، ومـن الـورد اشـتقت الـوردة مـن الألوان، والـوردة من الألـوان حمرة غيـر مشـبعة، والورد ربيعيـة وشـتائية، وبريـة وجبليـة».

ورد حمار: وقال **الرازي** في جدول «الحاوي»: «إنه البهار»، وقال **ابن ماسويه**: «ورد الحمار يسمى ـ أيضًا ـ ورد الفجار[3]».

ورد نيتن[4]: قال **الرازي**: «هـو يسـمى ـ أيضًـا ـ أتفون، حار يابس، أصله مثل عود القرح، يحرق».

ورد الحمير: عامة أندلس يسمي بهذا الاسم النوع الذكر من الفوانيا.

ورد الزينـة: هـو ورد شـجرة الخطمـي، وأهـل مغـرب يقولـون لـه: «ورد الزوانـي».

ورد دفرا: هو شقائق النعمان.

ورد الحب: هو الكبيكج[5].

ورد السياج: هو عليق الكلب.

ورد صيني: هو النسرين عند **ابن ماسويه**.

---

١ في جميع النسخ: (الحوحم)، والصواب ما أثبتناه.
٢ في (أ) العنابي، وفي (ب) و (ج): العبالي، ولعل صوابها هو القتال كما في كتاب الجامع لمفردات الأدوية لابن البيطار، المجلد الرابع، ص. ٤٩٠.
٣ هو الورد الذي داخله أحمر وخارجه أصفر.
٤ في (أ): نيتن، في (ب): ميتن، والصواب أنها منتن كما وردت في كتاب المعتمد في الأدوية المفردة للغساني التركماني، ص. ٣٩٦.
٥ في (ب): الكبيكنج.

**Vesaḫu'l-kevā'ir:** İbnu'l-Vafid der ki: "Vesaḫu'l-kevā'īr kovanın kapısında ve duvarlarında bulunan kirdir." el-Ġāfiḳī der ki: "O petektir, arının yuva yaptığı ağaç kovuğudur."

**Verācālūz:** Afrika ve civarında fāşerā' (Şeytan şalgamı) da denilen Kermetü'l-beyḍā' (Şeytan şalgamı) bitkisinin Berbericedeki ismidir.

**Vertūrī:** (Karabaş otu: *Lavandula stoechas* L. subsp. *stoechas*.) Yunanca seṭāḫīnes adı verilen bitki.

**Vesime:** 'Iẓlım ve nīlec denilen (Çivit otu, ketem) bitkisidir. Vesime bitkisinin usaresidir. Nīlec bitkisinin yaprağıdır.

**Vaġd:** Bāẕincān (Patlıcan) bitkisidir.

**Veleb:** Sütleğen türlerinden biridir. Onun niḳlīs denilen 'arfec berrī (Sadık otu: *Cinnamomum citriodorum* Thwaites) diye bilinen sütleğenin bir türü olduğu iddia edilir. Hipokrat[1] onu nīliyūn olarak isimlendirir. Bazı biyografi kitaplarına göre o ḥiltīt (Baldırgan bitkisinin zamkı) denilen zamktır. er-Rāzī der ki: "Onu aşağı doğru keserlerse karnı/mideyi yürütür. Yukarı doğru keserlerse kusturur." dedi.

## LĀMELİF (ﻻ) HARFİ

**Lāden:**[2] Lādāna, līdūn ve lādînā gökyüzünden ḳısūs (Ladin: *Picea orientalis* (L.) Peterm.) ağacı üzerine düşen ve yapraklarına asılan çiğ/şebnemdir. Bitkisini ilkbaharda elinizle tutarsanız ufalanır.

**Lādmīr:** Bu da ladinin adıdır.

**Lāzūrd:** (Lacivert taşı*: Lapis lazuli*) Yunanca da esārifūn ve ermāniyā'dır. Gökyüzü renginde bir taştır. Bakır madeninde bulunur.

**Lāmī:**[3] Yemen ve Hindistan'dan getirilen yaraları iyileştiren bir zamktır.

---

1 Hipokrat (m.ö. 460 [?]-375 [?]) Tıbbın babası sayılan İlkçağ'ın en ünlü hekimi.

2 **Lāden/lāẕen**: Farsçada Lāden (*Cistus creticus*) otu ve bu otun zift gibi siyah, kokulu olan zamkıdır.

3 **Lāmī ağacı:** Karayipler ve ekvator ülkelerinde zamk ağacı (Latincede *Amyris elemifera*) olarak bilinen ve yapraklarından rātinec zamkı elde edilen bir ağaç türüdür.

وسخ الكوايـر: قال **ابن الوافد**: «هـو الوسخ الموجود على الأبواب وحيطان الكوائر»، وقال **الغافقي**: «هي الخلايا، وهو أخباب[1] النحل».

وراجالـوز: اسـم بربـري للكرمـة البيضـاء، المعـروف بالفاشـرا بإفريقيـة وأعمالهـا.

ورطوري: هو النبات المسمى باليونانية سطاخينس[2].

وسمة: هي العظلم والنيلج، وهي عصارة الوسمة، وهي ورق النيل.

وغد: هو البادنجان.

ولـب: هـو أحـد اليتوعـات، وقـد زعـم أنـه نـوع مـن اليتـوع المعـروف بالعرفـج البـري المسـمى نقليـس، وأبقـراط يسـميه نيليـون وهـو الحلتيثـا فـي بعـض التراجيـم، وقـال **الـرازي**: «إن قطعـوه إلـى أسـفل مشـى بطونهـم، وإن قطعوهـم إلـى فـوق قيأهـم».

## حرف اللام ألف

لادن: هـو لادانـا وليـدون ولادينـا، وهـو طَلّ يقع على شـجرة قسـوس من السـماء، يتعلـق بأوراقه، وحشيشـه يدبـق بيـد اللامـس له في الربيـع، وتجمع وتجلب.

لادمير: هو اسم اللادن أيضًا.

لازورد: هـو أسـارفون وأرمانيـا باليونانيـة، وهـي حجـارة على لـون السـماء، يوجـد في معـادن النحـاس.

لامى: هو صمغ يجلب من اليمن ومن الهند، يلحم الجراحات.

---

١ في (أ): أجياج، وفي (ب): أحياج.
٢ في (ب): شياحينس.

## Y (ي) HARFİ

**Yebrūḥ:** (Abdüsselam otu: *Mandragora officinalis* L.) kökü: İki sınıftır: Birincisini rengi siyaha çalar; buna Yunancada tek noktalı bā', sakin rā', nūn ve ḳāf harfi ile yaprağı marul yaprağına benzediği için, "marula benzeyen" anlamında "bernūḳus" adı verilir. İkincisi beyaz renklidir ve erkek olarak isimlendirilir. O da kendi içinde iki sınıftır. Yunanca birinci türüne mūriyūn (Abdüsselam otu) denilir. İkinci türüne ise mūriyūs denilir. Luffāḥ, yebrūḥ bitkisinin meyvesi olup ona şāyterūc/şeyṭarec (Sirkele, zirkele) denir.

**Yebrūḥ ṣanemī:**[1] Sirācü'l-ḳuṭrub (Abdüsselam otu, kankurutan otu kökü) bitkisinin türlerinden birisidir.

**Yuvāsi':** İsfīdāc (Yanmış kurşun). Yanmış kurşunun oksitlenmiş/paslanmış halidir.

**Yetū':** (Sütleğen: *Euphorbia* L.) Bedende yara çıkmasına sebep olan sākmūnyā (Mahmūde, bingöz otu: *Convulvulus scammonia* L.), şübrüm (Sütleğen) ve lāġıye (Sütleğen: *Euphorbia* L.) gibi her türlü sütlü bitkidir. Dioskoridos onu Yunancada ṭıyūmālīs olarak adlandırdıktan sonra der ki: "Sütleğen yedi türe ayrılır:

**Birinci türü:** Erkek olarak bilinir. Yunancada ona ḥārāḳıyās denilir. Kimileri ise ona ḳarmīṭus adını verirler. Bazen de onu meġāṭālīs olarak isimlendirirler. Yine ona ḳūbiyūṣ olarak da adlandırırlar.

**İkinci türü:** Dişi olarak bilinir. Buna ḳarsīṭus ve līnṭus denilir. Yine fārvīṭus adı da verilir.

**Üçüncü türü:** Mārāliyūs da denilir. Kimileri onu ṭīnūsālis olarak adlandırırken, kimileri de mütḳın olarak adlandırırlar.

**Dördüncü türü:** Ona Etelmūseferniyūs denilir.

**Beşinci türü:** Ona Ḳūbārīsās denilir.

**Altıncı sınıf:** Ona Bedenderūdus denilir.

**Yedinci sınıf:** Ona Baklāṭumulus denilir.

---

1 **Yebrūḥ ṣanemî**: Abdüsselâm otunun lüffâḥ denilen yabani olanının köküdür.

## حرف الياء

يبروح: صنفان: أحدهما مائل إلى السواد، وهي التي يقال له: «برنوقس» باليونانية ـ بالباء الواحدة، والراء المهملة، والنون، والقاف ـ، معناه الخسي، لمشابهة ورقه بورق الخس؛ وثانيهما أبيض اللون، وهو المسمى الذكر. وهو ـ أيضًا ـ صنفان: صنف يقال له باليونانية: «موريون»، وصنف آخر يقال له: «موريوس»، واللفاح ثمر اليبروح، ويقال له: «شايتروج».

يبروح صنمي: هو صنف من سراج القطرب.

يواسع: هو الإسفيداج، وهو ما عفن من الرصاص الأسود.

يتوع: هو كل نبات يكون له لبن يقرح البدن، كالسقمونيا والشبرم واللاغية، **وذيسقوريذوس** سماه باليونانية [40b] طيومواليس، ثم قال: «هو سبعة أصناف:

**الصنف الأول**: المعروف بالذكر، يقال له باليونانية: «حاراقياس»، ومن الناس من سماه قرميطس، وقد يسمونها مغاطاليس، وسموه ـ أيضًا ـ قوبيوص.

**والصنف الثاني**: يعرف بالأنثى، ويقال له: «قرسيطس[1] ولينطس»، وقد يسمى ـ أيضًا ـ فارويطس.

**والصنف الثالث**: يقال له: «ماراليوس»، والبعض يسمونه طينوسالس[2]، والبعض الآخر يسمونه متقن.

**والصنف الرابع**: يقال له: «أتلموسفرينوس»[3].

**والصنف الخامس**: يقال له: «قوباريساس».

**والصنف السادس**: يقال له: «بدنددرودس»[4].

**والصنف السابع**: يقال له: «بقلاطوملص»[5].

---

١ في (أ): مرسيطس.
٢ في (أ): طيشمالص.
٣ معناه الناظر الى الشمس.
٤ هي كلمة بريدرودس في كتاب الجامع لمفردات الأدوية لابن البيطار، ج. ٤، ص. ٥١٣.
٥ هي كلمة ملاطماموقا في كتاب الجامع لمفردات الأدوية لابن البيطار، ج. ٤، ص. ٥١٣.

**Yaḥned:** Fethalı yā', noktasız sakin ḥa', fethalı nūn ve noktalı ẕel ile yaḥneẕ; Şerif[1]'in *Müfredat*'ında ümṣūḥ (Atkuyruğu: *Equisetum arvense* L.) bitkisidir.

**Yaḥsıs:** Fethalı yā', noktalı ḥa' ve sonra iki noktasız ṣād harfiyle, Afrika halklarınca meşrikī diye isimlendirilen büyük (Kereviz: *Apium graveolens* L.) türünün Berberice ismidir. Günümüz doktorlarının kendisini değil de çekirdeğini baṭrāsāliyūn (Kaya kerevizi: *Petroselinum crispum* (Mill.) A.W.Hill) yerine kullandıkları bitkidir.

**Yeẕruh:** Noktalı ẕal harfiyle, Yunancada ḳisūs (Ladin: *Picea orientalis* (L.) Peterm.) olarak adlandırılan bitkinin Endülüsteki adıdır.

**Yezḳuh:** Fethalı yā', noktasız sakin ẕāl, sonra ḍammeli ḳāf ve hā' harfi ile, Yunanca ḥāmā aḳtā (Biber otu) olarak isimlendirilen ḫamāhān (Ḫamān, Mürver, ağaç mürveri: *Sambucus nigra* L.) bitkisinin küçük türünün adıdır.

**Yerburc:** Cerbuz ve baḳlā-i Yemāniyye (Sirken, iştir) bitkisidir.

**Yerā':** Dilde ḳasab (Kargı, şeker kamışı) bitkisidir.

**Yerāmī':** Hilyevn (Kuşkonmaz) bitkisidir. Mağrib ve Endülüs halkına göre isfīrāc (Kuşkonmaz bitkisi, tilkişen, tilkikuyruğu, separine: *Asparagus officinalis* L subsp. *officinalis*.) bitkisidir. Kimileri onu isfīḍāc kelimesiyle karıştırsa da bu bir hatadır. Doğrusu rā' harfi ile isfīrāc kelimesidir.

**Yerne'e:** Dilde ḥınnā (Kına çiçeği) bitkisidir.

**Yerşāne:**[2] Endülüste Arapça konuşanların dilinde el-'uşbetü'ṣ-ṣaḥīḥa anlamındadır. O ise kimi Endülüs halkına göre 'uşbetü'n-neccār **(**Dağ mayasıl otu, meyemsaçı: *Ajuga reptans* L.) otudur.

**Yeşf ve yeşb: (**Yeşim, akik: *Cornalina*) Arapça iki lafızdır. Yunanca karşılığı "eyāsīs"tir. Kimileri onun zebercedin bir türü olduğunu iddia ederler. Bir çeşidinin rengi duman rengine benzer, bir çeşidi parlak ve beyaz damarlı olup ona Yunancada "gezegen/yıldız gibi" anlamında astṛiyūs denilir.

---

1 Ebū Abdillāh Muhammed b. Muhammed b. Abdillāh b. İdrīs eṣ-Ṣerīf es-Sebtī es-Sıkıllī (ö. 560/1165) İslām coğrafyacısı ve botanik ālimi. *Kitābü Edviyeti'l-müfrede, Kitābü'l-Müfredāt* adlı eserlerin yazarıdır.

2 **Yerşane:** Sarık otu denen tıbbi bir bitki, Türkçede sağ otu denilir.

يحند:[1] ـ بالياء المفتوحة، ثم حاء مهملة ساكنة، ثم نون مفتوحة، ثم ذال معجمة ـ: هو الأمصوح[2]. من «مفردات» الشريف.

يخصص ـ بياء مفتوحة، ثم خاء معجمة ساكنة، ثم صادين مهملتين ـ: اسم بربري عند عامة إفريقية للنوع العظيم من الكرفس المسمى بالمشرقي، وهو الذي يستعمله أطباء زماننا هذا بزره مكان البطراساليون، وليس به.

يذن[3] ـ بالذال المعجمة ـ: اسم أندلسي للنبات المسمى باليونانية قسوس.

يذقه ـ بياء مفتوحة، ثم ذال معجمة ساكنة، ثم قاف مضمومة، ثم هاء ـ: اسم لطيني للنوع الصغير من الخماهان[4]، وهو المسمى باليونانية خاما أقطى.

يربورج: هي الجربوز، وهي البقلة اليمانية.

يراع: هو القصب من اللغة.

يراميع: هو الهليون، وهو الإسفيراج عند عامة أندلس والمغرب، ولقد صفحه[5] قوم بالإسفيداج! وهو خطأ، والصواب الإسفيراج، بالراء.

يربا[6]: هو الحناء من اللغة.

يرشانة[7]: معناه بعجمية أندلس العشبة الصحيحة، وهو عشبة البحار عند بعض أهل أندلس.

يَشَف ويَشَب: لفظان عربيان، هما باليونانية أياسيس، وزعم قوم أنه جنس من الزبرجد، فمنه ما لونه شبيهة بلون الدخان، ومنه ما فيه عروق بيض صقيلة، يقال له باليونانية أسطريوس، معناه الكوكبي.

١ في كتاب الجامع لمفردات الأدوية لابن البيطار يحيند، انظر: ج. ٤، ص. ٥١٦.

٢ وردت هذه الكلمة في كتاب الجامع لمفردات الأدوية لابن البيطاربشكل أمسوح بالسين المهملة، انظر: ج.١، ص. ٧٧؛ في حين أوردها Armenak K. Bedevian في كتابه المسمى Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names مادة رقم ١٥٢١، بشكل أمسوخ بالسين المهملة والخاء المعجمة.

٣ كذا في النسخ الثلاث، ولعل الصواب هي كلمة يذره كما في كتاب الجامع لمفردات الأدوية، ج. ٤، ص. ٥١٦.

٤ كذا في النسخ الثلاث، ولعل الصواب هي كلمة الخمان كما في كتاب الجامع لمفردات الأدوية، ج. ٢، ص. ٣٤٩؛ ج. ٤، ص. ٥١٦.

٥ كذا في (أ) و(ب) و(ج)، ولعل الصواب: صحفه.

٦ كذا في النسخ الثلاث، ولعل الصواب هي كلمة يرنأ كما في كتاب الجامع لمفردات الأدوية، ج. ٤، ص. ٥١٧.

٧ هي كلمة منحوتة من يربه شانه كما في كتاب الجامع لمفردات الأدوية، ج. ٤، ص. ٥١٨.

**Ya‘ḳūb:** el-Ḫalīl b. Aḥmed'in[1] söylediği gibi erkek kınalı keklik (*Alectoris chukar*) olup çoğulu ye‘ākīb'dir.

**Yaġmīṣa:** Süryanice rībās (Işkın: *Rheum ribes* L.) bitkisidir.

**Yaḳṭīn:** Çoğu kimseye göre ḳar‘ (Kabak: *Cucurbita pepo* L.) bitkisidir. Leblāb (Sarmaşık) ve benzerleri gibi gövdesi olmayan bütün bitkilere yaḳṭīn dilde denilir.

**Yelencūc:** Tütsü olarak kullanılan öd ağacı (*Aquilaria malaccensis* Lam.).

**Yemām:** (Gülen kumru: *Streptopelia risoria*) Bilinen kuştur. Şufnīn (Yemāme/kumru) denilen kuştur.

**Yenbūt:** Şam halkına göre ḫarnūb Maġribī (Zivircik: *Anagyris foetida*) ağacıdır. Onun "geven dikeni şeklinde olduğu" da söylenir. er-Rāzī, *el-Ḥāvī*'de onun Hacı ağacı olduğunu, kāf maddesinde ise onun ‘avsec (Sincan dikeni, Musa ağacı) olduğunu, bir başka yerde ise "onun Yunanca fūtīrā ve nūṣīr olduğunun, ṭubbāḳ (Kokulu/Dağ pire otu: *Tanacetum* L.) olduğunun söylendiğini" zikretse de doğrusu Ebū Ḥanīfe'nin sözü, yani "Onun keçiboynuzu" olduğudur.

**Yentūn:** Ṣāfsiyā (Delikörek: *Thapsia garganica* L.) bitkisidir. Berberīler onu edriyās olarak isimlendirirler. "Ṣāfsiyā'nın yabani veya dağda yetişen seẓāb (Sedef otu: *Ruta montana* (L.) L.) bitkisinin zamkı olduğunu" diyen hatalıdır.

**Yenaḳ (Nīḳ):** Endülüs halkının dilinde infeḥa[2] (Kursak, peynir mayası)'dır.

**Yiniṣtālleh:** Latince bir isimdir, kesralı yā', sonra kesralı nūn, sonra sakin ve noktalı ṣīn, sonra üstten iki noktalı tā', sonra şeddeli ve fethalı lām ve hā' harfiyle yiniṣtālleh okunur. Arapça ümṣūḥ (Atkuyruğu) bitkisidir.

**Ya‘ḍīd:** Onun Yunancada ḫunderīlī kelimesi olduğu söylenir. Hindiba'nın bir türüdür.

---

1 Ebū Abdirrahmān el-Ḫalīl b. Ahmed b. Amr b. Temīm el-Ferāhīdī (el-Fürhūdī) (ö. 175/791) Nahiv ve aruzu sisteme kavuşturan ünlü dil ve edebiyat ālimi. *Kitābu'l-‘Ayn* adlı sözlüğüyle meşhurdur.

2 **Kursak:** Süt emmekte olan hayvanların midelerinde bulunan ve maya yapılan sütü, peynir mayası.

يعقوب: هو ذكر الحجل، وجمعه يعاقيب. كذا ذكره **خليل بن أحمد**.

يغميصا: هو الريباس بالسريانية.

يقطين: عند العامة هو القرع، ومن اللغة يقال على كل شجرة لا يقوم على ساق، مثل اللبلاب وما أشبهه.

يلنجوج[1]: هو العود الهندي الذي يتبخر به.

يمام: طائر معروف، وهو الشفنين.

ينبوت: هو الخرنوب[2] المغربي عند أهل الشام، وقيل: «هو شكل شوك القتاد[3]»، وقال **الرازي** في «الحاوي»: «هو شجرة الحاج»، وقال في «الكاف»: «هو العوسج»، وقال في موضع آخر: «وقيل: «إنه هو الفوتيرا[4] والنوثير، وهو الطباق»، والحق ما قاله **أبو حنيفة** من أنه الخرنوب النبطي».

ينتون: هو الثافسيا، والبربر يسمونه أدرياس، وغلط من قال: «إن ثافسيا هو صمغ السذاب الجبلي أو البري».

يَنَق: هو الإنفحة[5] بلغة أهل الأندلس.

يِنشْتَالَّه[6]: اسم لطيني ـ بياء مكسورة،[41a] ثم نون مكسورة، ثم شين معجمة ساكنة، ثم تاء باثنين من فوق مفتوحة، ثم لام مفتوحة مشددة، ثم هاء ـ، وهو الأمضوخ بالعربية.

يَعْضِيد: قيل: «إنه الخندريلي باليونانية»، وهو نوع من الهندباء.

---

١ في (أ) و(ب): يلنجوح.
٢ في جميع النسخ: (الخروب)، والصواب ما أثبتناه.
٣ في جميع النسخ: (القناد)، والصواب ما أثبتناه.
٤ في (أ): (الفوائير)، وفي (ب): (الفواتير)، وفي (ج): الفواثير)، والصواب ما أثبتناه.
٥ الإنفحة: مادة صفراء تكون متجمدة في جوف كرش الحمل أو الجدي قبل الأكل وتستخدم في عمل الجبن من اللبن حيث تحتوي على مادة مخمرة.
٦ في (ب): ينشتا.

# DOKUZUNCU FASIL

## İLAÇ YAPIMINDA İHTİYAÇ ANINDA HEMEN BULUNMASI MÜMKÜN OLMAYAN İLAÇ MADDELERİNİN ALTERNATİFLERİ

Alfabe harflerine göre sıralanmıştır

### ELİF (ا) HARFİ

**Efsentīn Rūmī:** (Pelin otu, sarı yavşan otu) *Minhācü'd-dükkān*'da yer aldığına göre alternatifi Būlus'a[1] göre şīḥu'l-Ermenī (Deniz yavşanı)'dır. Sonra *Minhācü'd-dükkān*'da şöyle der: "Alternatifi ağırlığının bir buçuk katı ca'de (Acı yavşan)'dır. Mideyi güçlendirmek ve tıkanıklıkları açmak için ağırlığınca esārūn (Afşar otu) ve yarısı kadar ehlīlec sevda (Kara helile otu)'dur." Şerīf eş-Şıḳıllī şöyle der: "Mideyi güçlendirmek için alternatifi aynı miktar esārun ile birlikte ağırlığının bir buçuk katı kadar ihlīlec/helīlec aṣfar (Sarı helile otu)'dur,"

**Usṭūḫūdus:** (Karabaş otu, lavanta) Alternatifi ferāsiyūn (Boz ot, yaban pırasası)'dır.

**Ekitmekit:** (Kerkes/tavşancıl taşı, kartal taşı, şahin taşı) Alternatifi ḥaceru'l-māsik'tir.[2] "Ekitmekit'in Hindistan kerkes/tavşancıl taşı olduğu" da söylenir.

**Esārūn:** (Afşar otu) Alternatifi ḳardemānā (Frenk kimyonu), ağırlığının üçte biri kadar vecc (Eğir otu) veya ağırlığının üçte biri kadar ḥāmāmā (Kakule), güvercin ayağı bitkisidir.

---

1 **Būlus:** Paul of Aegina (ö.690) Yunanlı Cerrahtır.

2 **Ḥaceru'l-māsik:** Ekitmekit (*Lapis aetites*) Yunancada anātīṭus olarak bilinen, ḥaceru'l-'ıḳāl ve ḥaceru'l-vilādet olarak da bilinen ve doğumu kolaylaştırıdığı söylenen taştır. Yemen, Levîne, Antakya ve Kıbrıs olmak üzere dört çeşidi vardır. Kıbrıs ekitmekit taşı erkek olarak bilinir. Düşük yapmaya ve prematüre doğuma engel olduğu için ḥaceru'l-māsik (tutucu taş) denilir.

## الفصل التاسع

## في أبدال الأدوية التي يتعذر وجودها في الوقت الحاضر عند الضرورة إلى تركيب دواء منها

وهو مرتب على ترتيب حروف الهجاء.

### حرف الألف

أفسنتين رومي: في (م): بدله الشيح[1] الأرمني عند **بولس**، ثم قال في (م): «بدله وزنه ونصف وزنه جعدة، وفي تقوية المعدة وتفتيح السدد بدله وزنه أسارون، ونصف وزنه إهليلج أسود»، وقال **الشريف السقلي**: «بدله في تقوية المعدة مثله أسارون، مع مثل وزنه ونصف وزنه إهليلج أصفر».

الأسطوخودوس: بدله فراسيون.

أكتمكت: بدله حجر الماسك، وقيل: «أكتمكت هو الحجر الماسك الهندي».

أسارون: بدله وزنه قردمانا، وثلث وزنه وج، أو ثلث وزنه حمامًا.

---

١ في (أ): الشيح.

**Ebhel:** (Sabin ardıcı) Alternatifi aynı miktar selīḫa (Tarçın) ve aynı miktar cevzü's-serv (Servi ağacı: *Cupressus sempervirens* L.) kozağıdır.

**Āzād-dıraḫt Rūmī:** (Rum Yalancı tespih ağacı: *Melia azedarach L.*) Alternatifi ağırlığının bir buçuk katı ca'de şāmiyye (Şam acı yavşanı)'dır.

**Āzād-dıraḫt:** (Yalancı tespih ağacı) Saç uzatmak için alternatifi şehdānec (kenevir) yaprağıdır.

**Eftīmūn:** (Küsküt, Gelinsaçı) er-Rāzī der ki: "Karasafrayı gidermek için alternatifi aynı miktar türbüt otu ve ağırlığının üçte biri kadar ḥāşā (Kekik: *Thymus kotschyanus* subsp. *kotschyanus*) bitkisidir. Başkası da der ki: "Alternatifi bir buçuk katı ḥāşā'dır." *Minhācü'd-dükkān*'da yer aldığına göre "alternatifi üç katı miktarınca benc (Ban otu) tohumu ve aynı miktar lüffāḥ (Abdüsselām otu)'dur."

**Ḳult:** Bu gerçekten çok yanlış. Sanki eseri kopyalayanın hatası gibi; çünkü eftīmūn (gelinsaçı) üçüncüsünde (üçüncü kullanımda) ısıtıcı ve kurudur. Bu ise üçüncü kullanımda soğutucu ve kurudur. Yine eftīmūn ishal yapar; o ise kabız yapar. Nasıl onun alternatifi olabilir? Bunu iyi düşün.

**Eṣābi'u'ṣ-ṣufr:** (Meryem eli) Alternatifi ağırlığının bir buçuk katı hezārceşān (şeytan şalgamı) ve ağırlığının üçte biri kadar su'd (Kırkboğum, kara topalak, uzun sād: *Cyperus longus* L. subsp. *longus*.) bitkisidir.

**Efyūn:** Alternatifi ağırlığının üç katı benc (Ban otu) tohumu, ağırlığının üçte ikisi kadar lüffāḥ (Abdüsselam otu) tohumudur. *Minhācü'd-dükkān*'da der ki: "Alternatifi ağırlığının bir buçuk katı yebrūḥ (Abdüsselam otu) kökü kabuğu veya usaresi veya ağırlığıyla aynı miktar benc (Ban otu) kökü kabuğudur."

**Emrūsiya:**[1] Alternatifi ağırlığınca daḫmersā'dır.[2]

**Uşşaḳ:** (Tursūs bitkisinin zamkı) Alternatifi şubāṭ'tır. O ise arı kovanlarının kiridir. "Alternatifinin beyaz ipek olduğu" da söylenir.

**Üşne:** Alternatifi ağırlığınca ḳardamānā (Frenk kimyonu) bitkisidir.

**İzḫir:** Alternatifi ḳardamānā (Frenk kimyonu) bitkisidir.

**Aḳāḳıyā:** Alternatifi ağırlığı kadar rāmik macunudur. Bir başkası da der ki: "Alternatifi aynı miktar ṣandal ve aynı miktar kabuğu soyulmuş mercimektir"

1 **Emrūsiya:** Karaciğer ve dalak zafiyeti ve sertliklerini gidermede, tıkanık yerleri açmada, idrar sökmede, böbrek taşlarını parçalamada kullanılan bir macun.

2 **Daḫmersā:** Terkibinde bezr-i harmel, lübān-ı maṣṭakī, ḥabb-ı belesān, za'ferān, iklīlü'l-melik (Koç boynuzu) gibi birçok deva bulunan bir macun.

أبهل: بدله وزنه سليخة، ووزنه جوز السرو.

آزاد درخت رومي: بدله وزنه ونصف وزنه جعدة شامية.

أزاد درخت: بدله لتطويل الشعر ورق الشهدانج.

أفيتمون: قال **الرازي**: «بدله لدفع السوداء مثله تربد، وثلث وزنه حاشا»، وقال غيره: «بدله وزنه ونصف وزنه حاشا»، وفي (م): بدله ثلاثة[1] أمثاله بزر بنج، ووزنه بزر لفاح.

قلت: هذا خطأ جدًا! كأنه سهو وقع عن الناسخ، إذ الأفيتمون حار يابس في الثالثة، وهو بارد يابس في الثالثة، وأيضًا الأفيتمون يسهل، وهو يقبض، فكيف يكون بدلاً عنه ؟! تأمل.

أصابع الصفر: بدله وزنه ونصف وزنه هزار جشان، وثلث وزنه سعد.

أفيون: بدله ثلاثة أمثاله بزربنج، ووزن مثليه بزر اللفاح، وقال في (م): «بدله وزنه ونصف وزنه من قشر أصل اليبروح، أو عصارته، أو وزنه من قشر أصل البنج».

أمروسيا: بدله وزنه دَخْمَرْثَا.

أشق: بدله شباط، وهو وسخ كواير النحل، وقيل: «بدله حرير أبيض».

أشنة: بدله قردمانا وزنها.

إذخر: بدله قردمانا.

أقاقيا: بدله رامك وزنه، وقال آخر: «بدله وزنه صندل، ووزنه عدس مقشر».

---

١ في (ب): ثلث.

**Enīsūn:** (Anason) Alternatifi kerāviyā (Frenk kimyonu)'dur.

**Ebrenc:** (Pirinç) Alternatifi aynı miktar acı türmüs (Acı/yabani bakla) ve üçte biri kadar ḳınbīl (Mallo ağacı) bitkisidir.

**Eġārīḳūn:** (Katran köpüğü) Alternatifi aynı miktar ferbiyūn (Ferfiyūn, Sütleğen)'dir. "Alternatifinin bir katına ek olarak üçte ikisi kadar eftīmūn (Küsküt, gelin saçı) ve ağırlığının onda biri kadar beyaz ḫarbaḳ (Çöpleme) olduğu" da söylenir. Būlus der ki: "Etkisi şaḥmü'l-ḥanẕal etkisine yakındır."

**İsḳulūḳandriyūn:** (Baldırıkara) Alternatifi kemāẕeryūs'tur.

**Encüẕān:** (Baldırgan) Alternatifi şibt (Durak otu)'dur.

**Ükşūş:** (Gelinsaçı) alternatifi aynı miktarda efsentīn (Pelin otu, sarı yavşan otu)'dur. Aynı şekilde efsentīn'in alternatifi ükşūş bitkisidir.

**Esḳanḳur:** (Skink, it üzümü, sakankur) Alternatifi ḫuṣa's-sa'leb (orkide) bitkisidir. Aynı şekilde seḳanḳur bitkisinin alternatifi ḫuṣa's-sa'leb (orkide)'dir.

**İklīlü'l-melik:** (Koçboynuzu çiçeği) Alternatifi bābūnec (papatya)'dır. Alternatifi bir buçuk katı ağırlığınca incir yaprağıdır.

**Emlec:** (Emlec bitkisi, Bektaşi üzümü) Alternatifi belīlec (Belile otu: *Terminalia belllerica*)'dır.

**Aşturaḳ:** (Abher, kara günlük: *Styrax officinalis* L.) Alternatifi cündebīdester (kunduz hayası)'dır.

**İsmid:** (Sürme) Alternatifi aynı miktar tūtiyā (Bakır sülfat)'tır. Veya aynı miktarda delik açılmamış incidir.

**Üsrüc:** (kırmızı cıva sülfit) Alternatifi mürdāsenc (yanmış kurşun)'dur.

**İsfīdāc:** (Çinko oksit) Alternatifi aynı miktarda ḫabesu'r-raṣāṣ (kurşun kiri, pası)'dır.

**İḳlīmiya eẕ-ẕeheb:** (Altın/gümüş köpüğü tortusu) Alternatifi gümüş köpüğü tortusudur. Ancak gümüş köpüğü tortusunun yararı, altın köpüğü tortusunun faydasından daha azdır. Bu nedenle bir kat fazla kullanılması gerekir.

**Esl:** (Ilgın ağacı) Alternatifi ṭarfā' (Ilgın ağacı) bitkisinin meyvesidir.

**İskīl:** (Kumzambağı soğanı, ada soğanı) Alternatifi bülbūs (yaban soğanı)'dır. İbn Tilmīẕ Galen'den aynı şekilde nakletmiştir.

أنيسون: بدله كراويا[1].

أبرنج: بدله وزنه ترمس مرّ، وثلث وزنه قنبيل.

أغاريقون: بدله وزنه فربيون، وقيل: «وزنه وثلثا وزنه أفيتمون، وعشر وزنه خربق أبيض»، وقال **بولس**: «إن قوته قريبة من قوة شحم الحنظل».

إسقلوقندريون: بدله كماذريوس.

أنجذان: بدله شبت.

أكشوث: بدله وزنه أفستين، وكذلك بدل أفستين أكشوث.

كشوث أسقنقور: بدله خصى الثعلب، وهو أيضًا[41b] بدل السقنقور.

إكليل الملك: بدله بابونج، وبدله وزنه ونصف وزنه ورق التين.

أملج: بدله بليلج.

أصطرك: بدله جندبيدستر.

إثمد: بدله وزنه توتياء، أو وزنه لؤلؤ غير مثقوب.

أسرج[2]: بدله مرداسنج.

إسفيداج: بدله وزنه خبث الرصاص.

إقليميا الذهب: بدله إقليميا الفضة، إلا أن نفعها أقل من نفع إقليميا الذهب، فينبغي أن يضاعف.

أثل: بدله ثمرة الطرفاء.

إسقيل: بدله بلبوس. كذا نقل **ابن تلميذ عن جالينوس**.

---

١ في (أ): كروايا، وفي (ب) كرويا.
٢ في (ب): أسبرج.

**Üsyūs:** (Çin karı, barut) Farsçadır. Alternatifi aynı miktarda sünbül-i Rūmī (kediotu), iki katı esārūn (Afşar otu) ve ağırlığının yarısı kadar ḥabbü'l-ḳurṭum (Kartam/aspir)'dir.

**Aşlu ḫaṭmī** (Hatmi kökü): alternatifi Galen'e göre berdī (papirüs) köküdür.

**Īresā:** (Gök süsen) Kökünün alternatifi şūnīz (çörek otu)'dur.

**Eyāric feyḳarā':** (Terkibinde ana malzemesi sabır otu olan müshil) Galen der ki: "Alternatifi eyāric lūġāẕiyā'dır."[1]

**Aşlu Īresā:** (Gök süsen kökü) Göğüsteki maddeleri temizlemek için alternatifi ḥabbetü's-sevdā' (çörek otu)'dır.

## B (ب) HARFİ

**Belādur: Belāẕur:** (Kaju; Semecarpus Anacardium'dan yapılan bir macun) Alternatifi ağırlığının beş katı fındık, dörtte biri belesān (pelesenk ağacı), altıda biri nefṭ ebyaḍ (beyaz neft)'tir. Bazı doktorlar derler ki: "büyük ceviz, yani Hindistan cevizi yemek onun yerine geçer. Aynı şekilde cevz-i Rūmī (Ceviz: *Juglans regia* L. ) yağı da belādür'ün yerine geçer.

**Belīlec:** (Belile otu: *Terminalia belllerica*) Sebebi soğuk/üşütme olan baş ağrısı için alternatifi bābūnec (papatya)'dır. *Minhācü'd-dükkān*'da der ki: "Alternatifi kesinlikle aynı miktarda emlec (Emlec bitkisi, Bektaşi üzümü)'dür."

**Bāderencbūye:** (Oğul otu) Kalbi rahatlatmak ve güçlendirmek için alternatifi aynı miktarda ipek ve ağırlığının üçte ikisi miktarı sarı ütrucc (Ağaç kavunu, kargabüken) kabuğudur. "Yeşil ağaç kavununun kabuğunun da onun alternatifi olduğu" söylenir.

**Bersiyāvşān:** (Baldırıkara) Astım/nefes darlığı ve ağrılarına karşı alternatifi aynı miktarda benefsec (Menekşe: *Viola* L.), sevsen yaprağı, ağırlığının yarısı kadar veya aynı miktarda sevsen köküdür. İranlılar bunu rubbü verehrām olarak adlandırırlar.

**Būẕīdān:** (Gelinciksalebi) Alternatifi beyaz ve kırmızı zerdali dikenidir. İkisi de aynı etki gücüne sahiptir.

---

1 **Eyāric Lūġāẕiyā:** Baş hastalıkları, delirme, kuruntu, sağırlık, epilepsi, humma gibi hastalıkların tedavisinde kullanılan ve terkibinde ḫarbaḳ (Çöpleme) ile birçok bitki ve esans bulunan bir ilaç.

أسبوس: فارسي، بدله وزنه سنبل رومي، ومثليه أسارون، ونصف وزنه حب القرطم.

أصل خطمي: بدله أصل بردي عند **جالينوس**.

إيرسا: بدل أصله شونيز.

أيارج فيقرا: قال **جالينوس**: «بدله أيارج لوغاذيا».

أصل إيرسا: بدله لتصفية الصدر عن المواد حبة السوداء.

## حرف الباء

بلادر: بدله وزنه خمس مرات بندق، وربع وزنه بلسان، وسدس وزنه نفط أبيض، وقال بعض الأطباء: «إن أكل الجوز الكبير ـ يعني الهندي ـ يقوم مقامه، وكذلك دهن الجوز الرومي يقوم مقامه».

بليلج: بدله لوجع الرأس إذا كان من البرودة بابونج، وقال (م): «بدله وزنه أملج مطلقًا».

بادرنجبويه: بدله لتفريح القلب وقوته وزنه حريرًا، وثلثا وزنه قشر أترج أصفر، وقيل: «قشر الأترج الأخضر».

برسياوشان: بدله في النفع عن الربو وأوجاعه وزنه بنفسج ومن ورق السوسن، وأصله نصف وزنه أو وزنه، ويسمونه الأعجام رب ورهرام.

بوزيدان: بدله بهمنان، إذ هما في قوته.

**Būrak:** (Boraks) Alternatifi yarısı miktarınca emlec (Emlec bitkisi, Bektaşi üzümü)'dür.

**Bezderec:** Alternatifi aynı miktarda behmen (zerdali dikeni)'dir.

**Benefsec:** (Menekşe) Alternatifi aynı miktarda sevsen köküdür. "Alternatifinin aynı miktarda lisānü's-sevr (Hodan, zembil çiçeği) olduğu da" söylenir.

**Bizr-i ḳıssā':** (Acur çekirdeği) Alternatifi hıyar tohumudur. Aynı şekilde hıyar tohumunun alternatifi acur tohumudur.

**Bārẕed:** (Kasnı ağacının zamkı) Alternatifi sekbīnec (Çakşır, at kasnısı)'dır. "Alternatifinin "Cāvşīr zamkı olduğu" da söylenir.

**Bizru'l-merv el-berrī:** (Yabani kedi kekiği tohumu) Alternatifi esfiyūs (Karnıyarık otu) tohumu'dur.

**Bizru'l-Merv:** Alternatifi şāsferem (Sultani fesleğen)'dir.

**Behmen ebyaḍ:** Beyaz zerdali dikeninin alternatifi kırmızı zerdalidikenidir.

**Behmen aḥmer:** Kırmızı zerdali dikeninin alternatifi aynı miktarda derūnec (Akrep otu/çıyan otu: *Doronicum scorpioides*??)'dir. "Aynı miktarda zürünbād (Kâfur) olduğu" da söylenir. *Minhācü'd-dükkān*'da söylediğine göre "beyaz ve kırmızı zerdalidikeninin alternatifi aynı miktarda tūẕerī (Bahçe şebboyu) ve ağırlıklarının yarısı kadar lisānü'l-'uṣfūr'dur."

**Bādrūc:** (Horasan teresi, Fesleğen) Alternatifi sīsenber (marsama)'dır. Sīsenber de onun alternatifidir.

**Bādāverd:** (Çakır dikeni, boğa dikeni, karna batmaz, şeytan arabası) Alternatifi şāhterec (Şahtere otu) tohumudur. Ağırlığının bir buçuk katı çekirdeksiz kuru üzümdür.

**Berbārīs:** (Enberbāris/Emīrbāris: Kadıntuzluğu) Alternatifi aynı miktarda gül tohumu ve ağırlığının üçte ikisi kadar şandal ağacıdır.

**Büssed:** (Mercan) Alternatifi şiyyān'dır.[1] Şiyyān da onun alternatifidir.

**Belesān:** Alternatifi selīḫa (Tarçın)'dır.

**Besfāyec:** (Benlieğrelti) Karasafranın sebep olduğu ishale karşı alternatifi ağırlığının bir buçuk katı eftīmūn (gelinsaçı)'dır.

1 **Şiyyān:** Yemen'in Sokotra adasından getirilen ve demü'l-eḫaveyn (ikiz kardeş kanı) da denilen zamktır.

بورق: بدله نصف وزنه أملج.

بزدرج[1]: بدله وزنه بهمن.

بنفسج: بدله وزنه أصل السوسن، وقيل: «بدله وزنه لسان الثور».

بزر قثاء: بدله بزر خيار، وكذلك بزر الخيار بدله بزر القثاء.

بارذذ: بدله سكبينج، وقيل: «بدله صمغ الجاوشير».

بزر المرو البري: بدله أسبيوش[2].

بزر المرو: بدله شاسفرم.

بهمن أبيض: بدله بهمن أحمر.

بهمن أحمر: بدله وزنه درونج، وقيل: «وزنه زرنباد». قال في (م): «البهمنان قيل: «إن بدلهما وزنهما[3] توذرى، ونصف وزنهما[4] لسان العصفور».

بادروج: بدله سيسنبر، وهو بدل منه.

باداورد: بدله بزر شاهترج، وزنه ونصف وزنه زبيب منزوع.

بربارىس: بدله وزنه بزر الورد، وثلثا وزنه صندل.

بسد: بدله شيتان، وهو بدل عن الشيان.

بلسان: بدله سليخة.

بسفايج[5]: بدله وزنه ونصف وزنه أفيتمون في إسهال السوداء.

---

١ في (ب) و(ج): بودرج.
٢ في (أ): أسيبوش. والصواب أنها أسفيوس بالفارسية وهي بزر قاطونا.
٣ سقطت من (ب).
٤ في (ب): وزنها.
٥ في (أ) و(ب): بسفابح.

**Bilincāsef:** (Yavşan) Soğuk baş ağrısına karşı alternatifi bābūnec (papatya)'dır.

**Bān:** Alternatifi aynı miktarda füvvetü'ṣ-ṣabbāġīn (Kırmızı boya kökü) bitkisi, ağırlığının yarısı kadar selīḫa (Tarçın) kabuğu ve miktarının on katı besbāse (muskat, küçük Hindistan cevizi)'dir.

**Bābūnec:** (Papatya) Baş ağrısına karşı, beyni güçlendirmek için alternatifi ağırlığının yarısı kadar birincāsef/bilincāsef'tir.

**Bencengüşt:** (Beşparmak otu) Alternatifi her birisinden ağırlığının yarısı kadar eftīmūn (gelinsaçı) ve Hint tuzudur.

**Baṭrāsāliyūn:** (Yabani kereviz) Alternatifi ağırlığının yarısı kadar sāsāliyūn (sīsāliyūn: Baldırgan ağacı) ve ağırlığının yarısı kadar selīḫa (Tarçın)'dır.

**Bizr-i benc ebyad:** (Beyaz ban otu) Alternatifi bizr-i benc aḥmer (Kırmızı ban otu)'dur.

## T (ت) HARFİ

**Terencebīn:** (Kudret helvası, menn) Alternatifi sükker ṭaberzed (sert nöbet şekeri)'dir.

**Türbüd:** Alternatifi ağırlığı miktarınca dut ağacı kök/saçaklarının kabuğudur. *Kifāyetü't-Tıbb*'da söylediğine göre: "Balgam ve karasafrayı gidermek için alternatifi ağırlığı miktarınca ġārīḳūn (Katran köpüğü) ve ağırlığının üçte biri kadar eftīmūn (küsküt, gelinsaçı)'dır.

**Tiryāḳu'l-'azre:**[1] Alternatifi tiryāḳu'l-erbe'a'dır.[2]

**Tāġandest:** (Yaban tarhunu) Alternatifi ḥabbu'r-rāsen (Andız otu tohumu)'dur.

**Tām'ūşaş:** Alternatifi ağırlığının üç katı īresā (gök süsen) ve ağırlığının üçte biri kadar mükevver olarak adlandırılan muḳl (Mekke belesan ağacı, mukl ağacı) bitkisidir.

**Tūtiyā:** (Bakır sülfat) Dioskoridos der ki: "Tūtiyā bulunmadığında

1 **Tiryāḳ-ı 'azre:** Terkibinde ḥamāmā, mürr, sünbül-i Hindī, lak (lük) ağacı zamkı, māmīṣā, ḳaranfül, rāvend-i ṣīnī, ve ḳaymūliyā, ḳusṭ-ı mürr, cenṭiyānā-i Rūmī ve izḫir bulunan serum, panzehir.

2 **Tiryāḳ-ı erba'a:** Terkibinde cenṭiyāna'r-Rūmī, ḥabbu'l-ġār, zerāvend-i ṭavīl ve mürr bulunan macun.

بلنجاسف: بدله في وجع الرأس البارد بابونج.

بان: بدله وزنه فوة الصباغين، ونصف وزنه قشر السليخة، ومقدار عشرة أوزانه بسباسة.

بابونج: بدله لوجع الرأس وقوة الدماغ برنجاسف نصف وزنه.

[42ª] بنجنكشت: بدله أفيتمون وملح هندي، من كل واحد نصف وزنه.

بطراساليون: بدله نصف وزنه ساسالبوس، ونصف وزنه سليخة.

بزر بنج أبيض: بدله بزربنج أحمر.

## حرف التاء

ترنجبين: بدله سكر طبرزد.

تربد: بدله قشور عروق التوت وزنه، وقال في «كفاية الطب»: «بدله لدفع السوداء والبلغم»، وزنه غاريقون، وثلث وزنه أفيتمون.

ترياق الغرزة[1]: بدله ترياق الأربعة.

تاغندست: بدله حب الراسن.

تامعوثاث: بدله وزنه ثلاث مرات أيرسا، وثلث أوزانه المقل المسمى بالمكور.

توتياء: قال **ذيسقوريذوس**: «إذا عدم التوتياء يؤخذ ورق الآس وزهره وثمره غضًا كما هو، أو من أطراف الزيتون البري أو البستاني، وزهره وورقه، ويصير الجميع في قدر فخار، ويغطى بغطاء ويشد الوسط، ويترك في الأتون الفخار، ويبيت فيه ليلة، ويخرج ما فيه، ويغسل كما تغسل الأحجار، ويستعمل

١ كذا في النسخ الثلاث، والصواب أنها كلمة العزرة ؛ وأما ترياق العزرة فهو ترياق يتكون من الحماما، والمر، والسنبل الهندي، واللك، والماميثا، والقرنفل، والراوند الصيني، والقيموليا، والقسط المر، والجنطيانا الرومي والإذخر.

ās (Mersin ağacı) yaprağı, çiçeği ve meyvesi yeşil haldeyken alınır. Ya da yabani veya bahçe zeytin ağacının uçlarından çiçeği ve yaprağı alınır. Bunların hepsi pişmiş topraktan yapılmış bir kazanın içerisine konularak kapağı kapatılır ve ortasından bağlanır. Kazan fırına konularak bir gece fırında bekletilir. İçerisindeki çıkarılarak, tıpkı taşların yıkandığı gibi yıkanır ve tūtiyā (Bakır sülfat) yerine kullanılır. Allah en iyi bilendir.

**Tūẕerī ebyaḍ:** (Beyaz bahçe şebboyu) Alternatifi aynı miktarda acur çekirdeği ve kınadır. Bu aynı zamanda tūẕerī aḥmer (Kırmızı bahçe şebboyu)'nun da alternatifidir.

**Tūtiyā' ḫaḍrā':** (Yeşil bakır sülfat) Alternatifi madeni tūtiyā'dır. İkisi de bulunmazsa alternatifleri olarak Kirman tūtiyāsı (Bakır sülfat) kullanılır. Özetle bu üç tūtiyā'nın her biri ihtiyaç anında diğerinin alternatifidir.

**Tūtiyā Hindī:** (Hint bakır sülfatı) Alternatifi hacer-i başrī'dir. Ağırlığı miktarınca şāẕene ve ağırlığının yarısı kadar tūbāl-i nühās (bakır talaşı, tozu) tūtiyā (Bakır sülfat)'ın yerini tutar.

**Temr Hindī:** Sadece safrayı sürdürmek için alternatifi reçine/zamk kıvamına getirilmiş iccāṣ (erik)'tir.

## S̱ (ث) HARFİ

**S̱āfsiyā:** (Delikörek) Alternatifi aynı miktarda isbendān (üzerlik otu, yüzerlik) tohumu, ağırlığının üçte biri kadar keṣīrā (geven, kitre zamkı)'dır. Galen *el-Meyāmir*'de der ki: "s̱āfs̱iyā dā'ü's̱-s̱a'leb (lokal saç dökülmesi) hastalığında kullanılır." Ağırlığı ḥurf (kerdeme, tere otu) ağırlığı gibidir.

**S̱ūm Berri:** (Kurtluca) Alternatifi bahçe sarımsağı ve ağırlığının yarısı kadar ḥurf (kerdeme, tere otu) da denilen muḳāye ve ağırlığının üçte ikisi kadar ḫardal (Kara hardal)'dır.

**S̱ānā siyā-yı Bozorḳ:** Alternatifi efsentīn (Pelin otu, sarı yavşan otu)'in pişmişidir.

**S̱ānā siyā-yı ḫord:** Alternatifi suda bekletilmiş efsentīn'dir.

**S̱iyāẕīṭūs Kebir:** Altarnatifi küçük s̱iyāẕīṭūs'tur.

بدل التوتياء». والله أعلم.

توذرى أبيض: بدله مثله بزر القثاء الحناء، وكذلك يكون بدلاً عن التوذري الأحمر.

توتياء خضراء: بدله توتياء معدني، وإن عدمتا يبدلان بتوتياء كرماني، والحاصل أن كل واحد من هذه الثلاثة يبدل[1] بالآخر وقت الحاجة.

توتياء هندي: بدله حجر بصري، ومما يقوم مقام التوتياء وزنه شاذنة، ونصف وزنه توبال النحاس.

تمر هندي: بدله في إسهال الصفراء وحده إجاص فيه صمغية.

## حرف الثاء

ثافسيا[2]: بدله وزنه بزر أسبندان، وثلث وزنه كثيراء، وقال **جالينوس** في «الميامر»: «يستعمل في داء الثعلب»، وزنها حرف.

ثوم بري: بدله الثوم البستاني، ونصف وزنه مقاية ـ وهو الحرف ـ، وثلثا وزنه خردل.

ثاناسياء بزرگ: بدله مطبوخ أفسنتين.

ثاناسياي خرد: بدله نقيع أفسنتين.

ثياذيطوس[3] كبير: بدله ثياذيطوس صغير.

---

١ في (أ) و(ب): بدل.
٢ في جميع النسخ: (ثافسيثا)، والصواب ما أثبتناه.
٣ في (ب): (ثياديطوس) في هذا الموضع والذي يليه.

## C (ج) HARFİ

**Cenţiyānā:** (Centiyane) Karaciğer ve dalak tümörleri için alternatifi ağırlığı miktarınca kerefs Rūmī (Yabani kereviz) kökü, ağırlığının yarısı kadar esārūn (Afşar otu) ve beşte biri kadar keber'dir. *Minhācü'd-dükkān*'da der ki: "Kalp tümörü ilaçlarında alternatifi esārūn (Afşar otu) ve ağırlığının yarısı kadar kapari kabuğudur." "Alternatifinin aynı miktarda kerefs Rūmī kökü olduğu" da söylenir.

**Ca'de:** (Acı yavşan) Adet kanaması ve idrarı durdurmak için alternatifi ağırlığının yarısı kadar yaş nar ağacının dallarının kabuğu ve üçte biri kadar selīḫa (Tarçın) kabuğudur. *Minhācü'd-dükkān*'da der ki: "Ca'de'nin alternatifi aynı miktarda yaş nar ağacının dallarının kabuğu ve ağırlığının yarısı kadar selīḫa (Tarçın) kabuğudur."

**Cevzü şecereti'l-ḳaṭırān:** (Katranlı ardıç) Alternatifi ladin'dir.

**Cüftü'l-bellūṭ:** (Meşe ağacının ortadaki kırmızı kabuğu) Alternatifi ağırlığı miktarınca ās (Mersin ağacı), ağırlığının yarısı kadar nar kabuğu ve üçte biri kadar tomurcuklarıyla birlikte zirru verd (kurutulmuş gül tomurcuğu)'dur. "Cüftü'l-bellūṭ'un alternatifinin aynı miktarda içi/çekirdeği olduğu" da söylenir.

**Cillevz:** (Hint fındığı, rete) Alternatifi ḥabbu'ṣ-ṣanevber Fıstık çamı meyvesi)'dir. O da ḥabbu'ṣ-ṣanevber'in alternatifidir.

**Cündebīdester:** (Kunduz hayası) Alternatifi aynı miktarda maḥrūt (Baldırgan)'dır. O da maḥrūt'un alternatifidir. İbn Māseveyh der ki: "Ağırlığınca fülfül veya aynı miktarda vecc (Eğir otu)'dur. Fülfül'ün alternatifi ağırlığının yarısı kadar vecc'dir."

**Cāvşīr:** (Çavşır) İbn Māseveyh der ki: "Alternatifi Kıbrıs kilidir." *Minhācü'd-dükkān*'da İbn Māseveyh'in şöyle dediği nakledilir: "Alternatifi tīn (incir) sütüdür." er-Rāzī de aynı görüştedir. "Alternatifinin dut sütü ve akışkan sütü olduğu" da söylenir. İbnü'l-Cezzār "Onun alternatifinin ağırlığı miktarınca ḳınne (kasnı) olduğunu" söyler.

**Cedvār:** (Cedvar) Aşı/serumlarda alternatifi ağırlığının üç katı zürünbād (Kâfur)'dur.

## حرف الجيم

جنطيانا: بدله لأورام الكبد والطحال وزنه أصل الكرفس الرومي، ونصف وزنه أسارون، وخمس وزنه كبر. وقال في (م): «بدله أسارون في أدوية ورم القلب، ونصف وزنه قشر الكبر»، وقيل: «بدله وزنه أصل الكرفس الرومي».

جعدة: بدله لحبس الحيض والبول نصف وزنه قشر أغصان شجرة الرمان الرطب، وثلث وزنه قشر سليخة، وقال في (م): «بدلها من قشور عيدان الرمان الرطب، وزنها ونصف وزنها من قشور السليخة».

جوز شجرة القطران: بدله اللادن.

جفت البلوط: بدله وزنه من الآس، ونصف وزنه قشور الرمان، وثلث وزنه زِرُّ وَرْد[1] بأقماعه، وقيل: «إن بدل جفت البلوط وزنه من قلبه».

جلوز: بدله حب الصنوبر، وهو بدل حب الصنوبر.

جندبيدستر: بدله وزنه المحروث، وهو بدل المحروث، وقال **ابن ماسويه**: «وزنه فلفل أو مثله وج، وبدل الفلفل نصف وزنه وج». [42b]

جاوشير: قال **ابن ماسويه**: «بدله طين قبروسي». وفي (م) **عن ابن ماسويه** أنه قال: «بدله لبن التين»، وعليه **الرازي**، وقيل: «لبن التوت ورقه»، وقال **ابن الجزار**: «بدله وزنه قنة».

جدوار: بدله في الترياقات ثلاثة أوزانه زرنباد.

---

١ يقول الميرهوف إن عامة القاهرة يسمي أقماع الورد المجففة بِزِرّ الورد، أنظر Meyerhof, Maïmonide ٥٩.

**Cülencebīn:** (Susam) Alternatifi rāziyānec (rezene) suyu ile birlikte baldır.

**Cüvārşenü'l-fermānī:** Alternatifi summāḳ (sumak) ve ḥabbü'l-ās (Mersin ağacı meyvesi)'dir.

**Cüvārşenü'l-fülfül:**[1] Alternatifi cüvārşenü'l-kemmūn'dur.[2]

**Cüvārşenü'l-Ḫūzī:**[3] Alternatifi ḫarnūb (keçiboynuzu)'dur.

**Cüvārşenü'l-maṣṭakī:** Alternatifi erkek Akgünlük ağacı zamkından yapılan macundur. Allah en iyi bilendir.

## Ḥ (ح) HARFİ

**Ḥarmel:** (Üzerlik otu, yüzerlik) Alternatifi iẕḫir (Mekke ayrığı)'dır.

**Ḥuḍaḍ:** (Teke dikeni, kurt üzümü) Alternatifinin "her birisinden ḥuḍaḍ'ın yarısı kadar olmak üzere kendi çiçeği, fūfel (Filfilek, felfelek) ve ṣandal olduğu" söylenir. Bunu doğru bulmuyorum. *Minhācü'd-dükkān*'da söylediğine göre "Ḥuḍaḍ'ın alternatifi ḳanṭūriyūn (kantaron) suyu/usaresidir." "Sumak'ın pişmiş hali sertlik bakımından bal gibi oluncaya kadar pişirilirse onun yerine kullanılır. Yaprağı da bu şekilde işlemden geçirilir."

**Ḥamāmā:** (Kakule) Alternatifi vecc (Eğir otu)'dur. *Minhācü'd-dükkān*'da der ki: "Ḥamāmā'nın alternatifi kemmūn Kirmānī (Kirman kimyonu) ve vecc (Eğir otu)'dur." Bir başkası da der ki: "Onun alternatifi esārūn (Afşar otu) yaprağıdır."

**Ḥāṣā:** (Kekik) Balgam ve karasafrayı gidermek için alternatifi ağırlığının iki katı[4] türbüt ve eftīmūn (gelinsaçı)'dır. *Minhācü'd-dükkān*'da söylediğine göre alternatifi ṣa'ter cebelī (yabani kekik)'tir. "Alternatifinin ağırlığı miktarınca Girit eftīmūn'u olduğu" da söylenir.

**Ḥabbu'l-ışṭumaḫīḳūn:**[5] Alternatifi ağırlığınca feylaġrāvus (*Phylagrius*) ilacıdır.

---

1 **Cüvārşenü'l-fülfül:** Fülfül-i ebyaḍ ve dār-ı fülfülden yapılan macun.

2 **Cüvārşenü'l-kemmūn:** Terkibinde kemmūn-ı Kirmānī, ḫall-i ḫamr, varaḳ-ı seẕāb, fülfül, zencebīl, būraḳ-ı Ermenī ve 'asel bulunan macun.

3 **Cüvārşenü'l-Ḫūzī:** ishal, hazım problemleri, mide zafiyeti ve soğuk için yapılan içerisine birçok bitki katılan Huzistan macunudur.

4 A (Tahran) nüshasına göre aynı miktardır.

5 **Ḥabbu'l-ışṭumaḫīḳūn**: Mideyi kuvvetlendirmek, iştah açmak için kullanılan, vücuttan zararlı maddeleri tasfiye eden, mide, karaciğer ve dalak için faydalı olan bir müshil hapı.

جلنجبين: بدله عسل مع ماء الرازيانج.

جوارشن الفرماني: بدله السماق، وحب الآس.

جوارشن الفلفل: بدله جوارشن الكمون.

جوارشن الخوزي: بدله الخرنوب.

جوارشن المصطكى: بدله جوارشن لبان ذكر. والله أعلم.

## حرف الحاء

حرمل: بدله إذخر.

حضض: بدله قيل: «زهره وفوفل وصندل، من كل واحد نصف الحضض». ولستُ أصوبه. وقال في (م): «بدل حضض عصارة قنطوريون»، وقيل: «إن السماق إذا طبخ حتى يصير طبيخه مثل العسل في الثخن، استعمل مكانه، وكذا يفعل بالورق».

حماما: بدله وج، وقال في (م): «حماما بدله كمون كرماني ووج»، وقال غيره: «بدله ورق أسارون».

حاشا: بدله لدفع البلغم والسوداء مقدار وزنيه[1] تربد[2] وأفيتمون. وفي (م): وزنه صعتر جبلي. وقيل: «وزنه أفيتمون أقريطي».

حب الأصطمخيقون[3]: بدله وزنه فيلغراوس.

---

١ في (أ): وزنه.
٢ في (ب): تريد.
٣ في (أ): الأصطمحيقون.

**Ḥabbu's-sefercel:** (Ayva çekirdeği) Alternatifi ağırlığınca bizr-i ḳaṭūnā **(**Karnıyarık otu tohumu)'dur.

**Ḥabbu'r-rāsen:** Alternatifi 'āḳırḳarhā (Yaban tarhunu)'dur.

**Ḥabbu'n-nīl:** (İndigo, çivit, ketem) Karasafra ishâlinde alternatifi ağırlığının yarısı kadar şaḥm-ı ḥanẓal (Ebu Cehil Karpuzu yağı)'dır. Şaḥm-ı ḥanẓal'ın alternatifi kıssā'u'l-ḥimār (Eşek hıyarı)'dır; ancak ondan üçte birinden daha fazlası alınır. Būlus der ki: "Ġarīḳūn (Katran köpüğü bitkisi)'nin etki gücü şaḥmü'l-ḥanẓal (Ebu Cehil karpuzunun etli kısmı)'ndan daha fazladır; ancak etkisi daha yavaştır."

**Ḥanẓal:** (Ebu Cehil karpuzu) Alternatifi ḥabbu'l-ḫurū' (Hint yağı bitkisi, keneotu)'dir. "Besfāyec'in kökünün kuru olarak alınması, ezilerek şaraba/içeceğe katılması hâlinde ḥanẓal gibi etki ettiği" söylenir. Yine "Zerāvend-i ṭavīl (Eşek hıyarı) bitkisinden bir buçuk dirhem ağırlığında alınması ve şaraba katılması, ardında ḥanẓal'ın etkisini bırakır, onun yerine geçer."

**Ḥayyü'l-'ālem:** (Hayy-ı 'âlem, karakafes) Alternatifi ḫass (marul) yaprağı suyu/usaresi veya 'inebü's-sa'leb (İt üzümü) suyudur.

**Ḥiltīt:** (Baldırgan zamkı) Alternatifi ağırlığının bir buçuk katı sekbīnec (Çakşır, at kasnısı)'dır. "Alternatifinin ağırlığının üçte ikisi kadar maḥrūṭ (baldırgan) ve üçte biri kadar seẓab zamkı olduğu" da söylenir.

**Ḥabb-ı belesān:** (Pelesenk ağacı meyvesi) Alternatifi ağırlığının bir buçuk katı belesān (pelesenk ağacı) gövdesi/çubuğudur.

**Ḥabbu'z-zelem:** (Abdülleziz (*Cyperus esculentus* L.) meyvesi) Alternatifi şeḳāḳul (kuşkonmaz) ve 'ūd-ü neyyi' (çiğ öd ağacı)'dır. "Mabetlerde tütsü olarak kullanımında alternatifi türbüt otudur."

**Ḥabbu'l-Bān:** Alternatifi ağırlığınca selīḫa (Tarçın) kabuğu ve ağırlığının onda biri kadar besbāse (muskat, küçük Hindistan cevizi)'dir.

**Ḥabbu'l-ḫurū':** (Hint yağı bitkisi) Alternatifi ağırlığınca fıstık, ağırlığınca bizru'l-fücl (turp tohumu) ve ağırlığının yarısı kadar ḥabbu'ṣ-ṣanevber (fıstık çamı meyvesi) ve ağırlığının dörtte biri kadar levz-i mürr (acı badem)'dir.

**Ḥabbu'l-ḳılḳıl:** (Balon otu tohumu (*Cardiospemum halicacabum*); yaban narı tohumu) Alternatifi ağırlığınca lisānü'l-'uṣfūr (Holaren, kuşdili)'dır. "Alternatifinin ağırlığınca hāl (küçük kakule) olduğu" veya "ağırlığınca muġaṣ (Yaban narı kökü) olduğu" da söylenir.

حب السفرجل: بدله وزنه بزر قطونا.

حب الراسن: بدله عاقر قرحا.

حب النيل: بدله نصف وزنه شحم حنظل في إسهاله السوداء، وشحم الحنظل بدله قثاء الحمار، إلا أنه يؤخذ منه أكثر من ثلثه. وقال **بولس**: «الغاريقون قوته قريبة من قوة شحم الحنظل، إلا أن فعله أبطأ».

حنظل: بدله حب الخروع، وقيل: «إن أخذ أصل البسفايج يابسًا وسحق وذر على شراب، يكون فعله فعل الحنظل»، وقيل: «إن أخذ من الزراوند الطويل وزن درهم ونصف درهم مع شراب، أخلف ما يخلفه[1] الحنظل، ويقوم مقامه».

حي العالم: بدله عصارة ورق الخس، أو ماء عنب الثعلب.

حلتيت[2]: بدله وزنه ونصف وزنه سكبينج، وقيل: «بدله ثلثا وزنه محروث، وثلث وزنه صمغ السذاب».

حب بلسان: بدله وزنه ونصف وزنه عود بلسان.

حب الزلم: بدله شقاقل وعود نيء، وقيل: «بدله في بخور الهياكل وزنه تربد».

حب البان: بدله وزنه قشر السليخة، ومثل عشر وزنه بسباسة.

حب الخروع: بدله مثل وزنه فستقًا، ومثل وزنه بزر الفجل، ونصف وزنه حب الصنوبر، وربع وزنه لوز مرّ.

حب قلقل: بدله وزنه لسان العصفور، وقيل: «وزنه هال»، وقيل: «وزنه مغاث".

---

١ تصحفت في (ب) إلى: نحافه.
٢ في (أ): حليقت.

## Ḫ (ḫ) HARFİ

**Ḫusrev-dārū:** (Havlıcan: *Alpinia galanga* (L.) Willd.) Alternatifi ḳırfetü ḳaranful (Karanfil kabuğu)'dur.

**Ḫodāvered:** Sarılığa karşı alternatifi üçte biri kadar zürünbād (Kâfur)'dur.

**Ḫarbaḳ esved:** (Kara çöpleme) Alternatifi ağırlığının yarısı kadar māzeryūn, ağırlığının üçte ikisi kadar ġārīḳūn (Katran köpüğü)'dür. "Alternatifinin kuru encüre (Isırgan otu) kökü olduğu" da söylenir. Bir başkası da der ki: "Alternatifi ağırlığınca şeyṭarec Hindī'dir. İstersen ağırlığınca mürr (öd) ve ağırlığınca ḫarbaḳ ebyaḍ (Ak çöpleme)'dir." "Alternatifinin kündüs (aksırık otu, kündüs) olduğu" da söylenir.

**Ḫıyār-ı şenber:** (Hıyarşenber) Muhammed b. Zekeriyyā der ki: "Alternatifi 'inebü's-sa'leb ve za'ferān (safran)'dır." İbn Sīnā ise "Alternatifinin ağırlığınca terencebīn (kudret helvası, menn), nüshalardaki farklılığa göre- ağırlığının yarısı veya üçte biri kadar çekirdeği çıkarılmış üzüm ve ağırlığının sekizde biri kadar türbüt" olduğunu söyler. İsḥaḳ b. 'İmrān ise "Alternatifinin sükker Süleymānī olduğunu" söyler.

**Ḫuṣa'ṣ-ṣa'leb:** (Orkide) Alternatifi ağırlığınca çirçir (tere, roka)'dır. "Alternatifinin ağırlığınca şeḳāḳul (kuşkonmaz) olduğu" da söylenir.

**Ḫubṣu'r-reṣāṣ:** (Kurşun pası/kiri) Alternatifi gemilerden sökülen zifttir.

**Ḫaṭmī:** Alternatifi ṣamġ 'Arabī (Arap zamkı)'dır. "Alternatifinin ağırlığının üçte ikisi kadar ṭabāşīr (Bambu kökü tozu) olduğu" da söylenir.

**Ḫardal:** Būlus'a göre alternatifi bizru'ṣ-ṣelcem (şalgam)'dır.

**Ḫardal ebyaḍ:** (Yabani hardal) Alternatifi ağırlığınca üşşeḳ (Çadırşağı bitkisinin zamkı)'dır,

**Ḫarbaḳ ebyaḍ:** (Ak çöpleme) Alternatifi türbüt, ağırlığının yarısı kadar eġārīḳūn (Katran köpüğü), ağırlığının dört katına ek olarak üçte biri kadar çekirdeği çıkarılmış üzümdür.

**Ḫūlencān:** (Havlıcan) Alternatifi dār-ı ṣīnī (Çin tarçını) ve ağırlığının yarısı kadar habbü'l-encüre (ısırgan otu tohumu)'dur.

## حرف الخاء

خسرودارو[1]: وبدله قرفة قرنفل.

خوداورد: بدله لليرقان ثلثه زرنباد.

خربق أسود: بدله نصف وزنه مازريون، وثلثا وزنه غاريقون، قيل: «بدله أصل الأنجرة اليابسة»، وقال غيره: «وزنه شيطرج هندي، وإن شئت وزنه مر، ونصف وزنه[43a] خربق أبيض»، وقيل: «بدله الكندس».

خيارشنبر: قال **محمد بن زكريا**: «بدله عنب الثعلب وزعفران»، وقال **ابن سينا**: «بدله وزنه ترنجبين، ونصف وزنه أو ثلث وزنه ـ على اختلاف النسخ ــ زبيب منزوع العجم، وثمن وزنه تربد»، وقال **إسحاق**: «بدله سكر سليماني».

خصى الثعلب: بدله وزنه جرجير، وقيل: «وزنه شقاقل».

خبث الرصاص: بدله الزفت الذي يقلع من السفن.

خطمي: بدله صمغ عربي، وقيل: «بدله ثلثا وزنه طباشير».

خردل: بدله عند **بولس** بزر الشلجم.

خردل أبيض: بدله وزنه أشج.

خربق[2] أبيض: بدله تربد، نصف وزنه أغاريقون، أربعة أوزانه وثلث وزنه زبيب منزوع العجم.

خولنجان: بدله دار صيني، ونصف وزنه حب الأنجرة.

---

١ في (أ) و (ب). خسرودار.

٢ في (أ): خرنق، وفي (ب): خريق.

## D (د) HARFİ

**Demü eḫaveyn:** (İkiz kardeş kanı zamkı) Denildiğine göre "Alternatifi her durumda ḫass (marul)'dur." Bunu kabul etmiyorum.

**Dār-ı şīnī:** (Çin tarçını) Alternatifi ağırlığının iki katı kebābe (Nilüfer)'dir. Galen'e göre "Alternatifinin selīḫa (Tarçın) kabuğu olduğu" da söylenir. Başka birisi de "Alternatifinin ḫūlencān olduğunu" söyler. "Reğl akıntısını söktürmede alternatifinin ağırlığının iki katı ebhul (Sabin ardıcı) olduğu" da söylenir.

**Dāru'ş-şīşe'ān:** (Kandil ağacı, şimşek ağacı) Sıtmalara karşı alternatifi ağırlığınca esārūn (Afşar otu) ve ağırlığının yarısı kadar şīḥ'tir. *Minhācü'd-dükkān*'da söylediğine göre "Alternatifi yenbūt (zivircik) bitkisinin meyvesidir." Bir başkası da der ki: "Alternatifi, her birisinden kendi ağırlığı kadar olmak kuşuluyla zerāvend, esārūn (Afşar otu) ve derūnec'dir." "Bunların her birisinden dār-u şīşe'ān'ın ağırlığının üçte biri kadarının onun alternatifi olduğu" da söylenir.

**Dār-ı fülfül:** (Fülfül ağacı, uzun biberin ilk meyvesi) Alternatifi zencebīl (zencefil)'dir. "Ağırlığınca fülfül olduğu" da söylenir.

**Dūḳū:** (Yabani havuç tohumu) Alternatifi enīsūn (Frenk kimyonu)'dur.

**Dühn-ü verd:** (Gülyağı) Alternatifi dühn-ü ḫīrī (Şebboy yağı)'dır.

**Dühn-ü ḫīrī aḥmer:** (Kırmızı şebboy yağı) Alternatifi dühn-ü benefsec (Menekşe yağı)'dır.

**Dühn-ü benefsec:** (Menekşe yağı) Alternatifi kâfur suyudur. "Nūfer (Ölü çiçeği: *Tagetes erecta* L.) yağının alternatifi olduğu" da söylenir.

**Dühn-ü belesān:** Galen der ki: "Alternatifi sıvı mürr (Öd)'dür". Bir başkası da der ki: "Alternatifi, ağırlığınca kādī (Keder ağacı) yağı, ağırlığının yarısı kadar nārecīl (Hindistan cevizi) yağı, ağırlığının dörtte biri kadar zeyt-i 'atīḳ (eski yağ)'dır." İbn Zekvān ise alternatifinin "ağırlığınca kādī (keder ağacı) yağı ve ağırlığının yarısı kadar nārecīl (Hindistan cevizi) yağı olduğunu" söyler.[1] *el-Kifāye*'de söylediğine göre "Belesān yağının alternatifi eşit miktarda fücl (turp) yağı ve acı badem yağıdır."

1 Tahran ve İstanbul nüshalarında bu cümlenin yerine şu ifade yer almaktadır: "Alternatifi ağırlığının iki katı nārecīl (Hindistan cevizi) yağıdır."

## حرف الدال

دم أخوين: قيل: «بدله الخس في جميع أحواله». ولستُ أعترفُ به.

دار صيني: بدله وزنه مرتين كبابة، وقيل: «بدله قشور السليخة» عند **جالينوس**، وقال غيره: «بدله خولنجان»، وقيل: «بدله وزنه مرتين أبهل في إدرار الحيض».

دار شيشعان: بدله للحميات وزنه أسارون، ونصف وزنه شيح. وقال في (م): «بدله ثمرة الينبوت»، وقال غيره: «بدله زراوند وأسارون ودرونج من كل واحد مثل وزنه»، وقيل: «من كل واحد ثلث وزنه».

دار فلفل: بدله زنجبيل، وقيل: «وزنه فلفل».

دوقو: بدله أنيسون.

دهن ورد: بدله دهن خيري.

دهن خيري أحمر: بدله دهن بنفسج.

دهن بنفسج: بدله ماء الكافور، وقيل: «دهن نوفر».

دهن بلسان: قال **جالينوس**: «بدله المر السائل»، وقال غيره: «بدله وزنه دهن الكادي[1]، ونصف وزنه دهن نارجيل، وربع وزنه زيت عتيق»، وقال ابن زكوان[2]: «بدله وزنه دهن الكادي ونصف وزنه دهن نارجيل»[3]، وقال في «**الكفاية**»: «دهن بلسان بدله دهن الفجل، ودهن اللوز المر أجزاء سواء».

---

١ في (ج): كراويا

٢ هذا الاسم لم يرد إلا في نسخة (ج)، أما في (أ) و (ب) وردت بدلا عنه كلمة «غيره».

٣ الجملة المنسوبة إلى ابن زكوان وردت في (أ) و في (ب) هكذا: «وزنه مرتين دهن نارجيل»

**Dühnü'l-levzi'l-mürr:** (Acı badem yağı) Alternatifi levzü'l-ḫavḫ (şeftali çekirdeği) yağıdır.[1]

**Dühnü'l-fücl:** Alternatifi eski inek yağıdır. Galen *el-Ebdāl* kitabında der ki: "Dühnü'l-fücl'ün alternatifi dühnü'l-ḫurū' (Hint yağı bitkisi)'dir.

**Dühn-ü bencengüşt:** (Beşparmak otu yağı) Alternatifi īresā yağıdır.

**Dühn-ü zeyt:** Alternatifi cevzü'r-Rūmī yağıdır.

**Dühnü'l-benefsec:** (Menekşe yağı) Alternatifi neylūfer (nilüfer) yağıdır.

**Dürr:** (İnci) Bir cevherdir. Alternatifi ağırlığınca (veya ağırlığının yarısı kadar) saf ṣadef (inci sedefi) cevheridir.

**Dülb:** (Çınar yaprağı) Alternatifi ağırlığınca tīn (incir) yaprağıdır.

**Dühn-ü nūfer:** Alternatifi ağırlığınca benefsec (Menekşe) yağıdır.

**Dühn-ü ġār:** (Defne yağı) Alternatifi akışkan yani yaş zifttir; çünkü aralarında bir fark yoktur.

**Difl:** (Diflā: Zakkum, ağu otu) Sert tümörleri çözmede eṣābi'u'l-melik ve ağırlığının yarısı kadar incir yaprağı onun yerin geçer.

**Derūnec:** (Çıyan/akrep otu) Rahimdeki gazı gidermek için alternatifi ağırlığınca zürünbād (Kâfur) ve ağırlığının üçte ikisi kadar karanfildir.

**Dühnü ḫırva':** Galen der ki: "Gücü aynen dühnü'l-fücl (turp yağı) gücü gibidir; ancak o dühnü'l-fücl'den daha koyudur." Yine o "Dühn-ü ḫurū' eski yağa en çok benzeyen şeydir" der.

**Dühnü ḳusṭ:** (Kıst otu yağı) Alternatifi lak (lük) ağacı zamkı ve kürküm (Hint safranı) ilacıdır. Bir başka nüshada ise lak (lük) ağacı zamkı/ilacı ve ḳusṭ ilacının yerine kürküm (Hint safranı) ilacı yer almaktadır.

**Dühnü ḳurṭum:** (Aspir yağı) Encüre (ısırgan otu) gibidir, ancak ondan daha zayıftır.

**Dühnü's-sūsen:** (Süsen yağı) İbn Māseveyh der ki: "Alternatifi dühn-ü ġār (Defne yağı)'dır."

**Dühnü Ḥınnā':** (Kına yağı) bulunmadığı zaman alternatifi dühnü'l-merzencūş (mercanköşk yağı)'dır,

1 A (Tahran) nüshasının kenarında şu kayıt yer almaktadır: Mesane, bel/böğür ve bağırsaklardaki gaz sancısı ilaçlarında pelesenk ağacı yağı kullanılmaya ihtiyaç duyulursa alternatifi aynı miktarda sıvı yağ ve aynı miktarda dühnü'z-zenbaḳ (zambak yağı)'dır.

دهن اللوز المر: بدله دهن لوز الخوخ[1].

دهن الفجل: بدله سمن البقر العتيق، وقال **جالينوس** في كتاب «الأبدال»: «دهن الفجل بدله دهن الخروع».

دهن بنجنكشت: بدله دهن إيرسا.

دهن زيت: بدله دهن الجوز الرومي.

دهن البنفسج: بدله دهن النيلوفر.

در: هو الجوهر، بدله وزنه (ونصف وزنه)[2] من الصدف الصافي الجوهر.

دلب: بدله وزنه ورق التين.

دهن نوفر: بدله وزنه دهن بنفسج.

دهن غار: بدله زفت سائل ـ أي: رطب ـ، إذ ليس بينهما فرق.

دفل: تقوم مقامه في تحليل الأورام الصلبة، أصابع الملك، ونصف وزنه ورق التين.

درونج: بدله في دفع الرياح عن الرحم، وزنه زرنباد، وثلثا وزنه قرنفل.

دهن خروع: قال **جالينوس**: «قوته كقوة دهن الفجل، إلا أنه أسخن منه»، وقال: «إنه أشبه شيء بالزيت [43b] العتيق».

دهن قسط: بدله دواء اللك، ودواء الكركم، وفي نسخة أخرى دواء الكركم بدلا من دواء اللك ودواء القسط.[3]

دهن القرطم: مثل الأنجرة، إلا أنه أضعف منها.

دهن السوسن: قال **ابن ماسويه**: «بدله دهن غار».

دهن حناء: بدله إذا عدم دهن المرزنجوش.

---

١ في هامش (أ): وإن احتيج إلى استعمال دهن البلسان في أدوية المثانة والخاصرة، أو مغص ريحي، فبدله مثله زيتًا، ومثله دهن الزنبق * المرتفع. * ههنا كلمة لم نستطع قراءتها فهي على هذه الهيئة: الخد أو الحد.

٢ سقط ما بين القوسين من (ب).

٣ في (أ) وفي (ب) وردت هذه الجمل باختصار هكذا: «بدله دواء اللك، ودواء القسط.»

**Dādī:** (Şeytan arpası) Tümörleri çözmek için alternatifi ağırlığının üçte biri kadar ceviz içi ve ağırlığının yarısı kadar ebhel (Sabin ardıcı)'dır; ancak ebhel'i hamilelerin kullanmaması gerekir.

**Devā'u'l-kibrīt:** (Kükürt, sülfür) Alternatifi daḫmerṣā'dır.[1]

## Ẕ (ﻆ) HARFİ

**Ẕerūr aşfer:**[2] Ateş yanığına karşı alternatifi kâfur merhemidir.

**Ẕiryās:** Saç dökülmesi hastalığına (Alopecia) karşı alternatifi ḥabbü'l-lübān (Akgünlük ağacının sakızı/reçinesi)'dir.

**Ẕerūr ebyaḍ:** (Beyaz toz ilaç) Alternatifi şiyāf ḫalūḳī'dir.[3]

**Zeheb:** (Altın) Kalp hastalıklarında alternatifi ağırlığınca incidir. "Ağırlığının bir buçuk katı gümüş ve öğütülmüş üç kükürt/sülfür tanesi olduğu" da söylenir.

## R (ﺮ) HARFİ

**Rīvend ṣīnī:** (Rāvend, Işkın) Alternatifi bir buçuk katı miktarı rāvend-i Şāmī'dir. "Alternatifinin ağırlığınca rāvend-i berrī olduğu" söylenir. er-Rāzī der ki: "Karaciğer ve mide zayıflığı için alternatifi ağırlığının beşte biri kadar sünbül-i 'aṣāfīr (Hint sümbülü: *Nardostachys jatamansi* DC. ) ve ağırlığınca (ve ağırlığının yarısı kadar) ayıklanmış kırmızı gül yaprağıdır." "Alternatifinin efsentīn (Pelin otu, sarı yavşan otu)' özü/suyu olduğu" da söylenir. "Kalp ve karaciğer zayıflığına karşı alternatifinin ağırlığının bir buçuk katı ve ek olarak beşte biri lisānü'l-'aṣāfīr (holaren) olduğu" da söylenir.

**Rubbü's-sefercel:** (Ayva şırası) Alternatifi rubbü'r-rummān (nar şırası)'dır.

---

1 **Daḫmerṣā:** Terkibinde bezr-i ḥarmel, lübān-ı maṣṭakī, ḥabb-ı belesān, za'ferān, iklīlü'l-melik (Koç boynuzu), sünbül-i ṭīb, fülfül, zerāvend-i ṭavīl, rāvend-i ṣīnī, yabancı zencefil, derūnec, afyūn, zencebīl, ḳusṭ, selīḫa, su'd, Ṣabr-ı İskūṭarī, ḳaranfül, ḫarbaḳ-ı ebyaḍ, verd-i aḥmer-i yābis, şūnīz olan macun.

2 **Ẕerūr:** Yara ve göz için terkip edilen ve toz hâline getirilerek uzva ekilen ilaçların genel adı.

3 **Şiyāf ḫalūḳī:** Sūḫte (Yanık, kırmızı gül (?), akasya ağacının yaprağı ve meyvesinin zamkı, geven zamkı, safran zamkı ve sümbülden yapılan, bir mile sürülerek veya fitil olarak kullanılan ilaç.

دادي: بدله لتحليل[1] الأورام ثلث وزنه لب الجوز، ونصف[2] وزنه أبهل، لكن الأبهل ينبغي ألا يستعمله الحاملات.

دواء الكبريت: بدله دخمرثا.

## حرف الذال

ذرور أصفر: بدله لحرق النار مرهم الكافور.

ذرياس: بدله لداء الثعلب حب اللبان.

ذرور أبيض: بدله شياف خلوقي.

ذهب: بدله في علل القلب وزنه لؤلؤ، وقيل: «وزنه ونصف وزنه فضة، وثلاث حبات كبريت مسحوق».

## حرف الراء

ريوند صيني: بدله مرة ونصف مرة راوند شامي، وقيل: «وزنه راوند بري»، وقال **الرازي**: «بدله لضعف الكبد والمعدة خمس وزنه سنبل عصافير، ووزنه (ونصف وزنه)[3] ورق الورد الأحمر المنقى»، وقيل: «بدله عصارة أفسنتين»، وقيل: «بدله لضعف القلب وضعف الكبد وزنه ونصف وزنه وخمس وزنه لسان العصافير».

رُب السفرجل: بدله رب الرمان.

---

١ تصحفت في (ب) إلى: التحليل.
٢ تصحفت في (ب) إلى: صنف.
بدله دواء اللك، ودواء القسط.
٣ سقط ما بين القوسين من (ب).

**Rubbü'r-rummān:** (Nar konsantresi) Alternatifi rubbü'l-hışrım (üzüm koruğu şırası)'dır.

**Rubbü'l-ḫarnūb:** (Keçiboynuzu konsantresi) Alternatifi rubb-u yetūşū/tiyūşū (Yetūşū konsantresi)'dir.

**Rubbü rībās:** Alternatifi rubbü'l-hışrım (üzüm koruğu şırası)'dır.

**Rāzbānic 'arīḍ:** (Geniş yapraklı rezene) Alternatifi enīsūn (Anason)'dur.

**Rāmiku'l-Belḥ:** (Belh macunu[1]) Alternatifi rāmiku'l-'afş (Mazı reçinezi)'dır.

**Rāsen:** (Süsen) Alternatifi sūsen-i āsmāncūnī (Gök süsen)'dir.

## Z (ز) HARFİ

**Zencebīl:** (Zencefil) Alternatifi fülfül ebyaḍ veya dār-ı fülfül (Uzun biber bitkisinin ilk meyvesi)'dür.

**Zūfā-i raṭb:** (Koyun kuyruğunda, uylukları aralığında ve karnı altında olan yününde toplanmış çakıldak) Alternatifi ağırlığının bir buçuk katı merzencūş (mercanköşk)'tür. "Alternatifinin sığır bacağının iliği" olduğu da söylenir.

**Zürünbād:** (Kâfur) Alternatifi şeyṭarec'dir.

**Za'ferān:** (Safran) Alternatifi ağırlığınca ḳusṭ (Kıst otu), ağırlığının dörtte biri kadar sünbül ve ağırlığının altıda biri kadar selīḫa (Tarçın)'dır.

**Zerrīn-dıraḫt:** (Bir ağaç, üzüm asması) Alternatifi ağırlığınca ḳanṭūriyūn raḳīḳ (ince kantoron) ve ağırlığının yarısı kadar hıyar ve ḳaṣed (Yenilen hıyar) çekirdeğidir.

**Zerāvend-i ṭavīl:** (Eşek hıyarı) Alternatifi ağırlığınca zürünbād (Kâfur) ve ağırlığının yarısı kadar 'anzerūt'tur.

**Zerāvend-i müdaḫrec:** (Dişi zerāvend) Alternatifi ağırlığının iki katı zürünbād (Kâfur), ağırlığının yarısı kadar ḳusṭ (kıst otu) ve ağırlığının altıda biri kadar besbāse (muskat)'dır.

**Zerneb:** (Porsuk ağacı yaprağı) Alternatifi ağırlığı kadar selīḫa (Tarçın) ve kebābe (Nilüfer)'dir.

---

1 **Rāmik macunu:** Mazı, nar kabuğu, Arap zamkı ve pekmezle tertip olunan macun.

رب الرمان: بدله رب الحصرم.

رب الخرنوب: بدله رب يتوشو[1].

رب الريباس: بدله رب الحصرم.

رازيانج عريض: بدله أنيسون.

رامك البلح: بدله رامك العفص.

راسن: بدله أصل السوسن الآسمانجوني.

## حرف الزاء

زنجبيل: بدله فلفل أبيض، أو دار فلفل.

زوفاء رطب: بدله وزنه ونصف وزنه مرزنجوش، وقيل: «بدله مخ ساق البقر».

زرنباد: بدله شيطرج.

زعفران: بدله وزنه قسط، وربع وزنه سنبل، وسدس وزنه قشر السليخة.

زرين[2] درخت: بدله وزنه قنطوريون رقيق، ونصف وزنه لب الخيار والقثد[3].

زراوند طويل: بدله وزنه زرنباد، ونصف وزنه عنزروت.

زراوند مدحرج: بدله وزنه مرتين زرنباد، ونصف وزنه قسط، وسدس وزنه بسباسة.

زرنب: بدله وزنه سليخة وكبابة.

---

١ في (ب): (يتوتو)، ويحتمل أن تكون: يتوتق. وفي (ج): تيوشو.
٢ في (أ): زريز.
٣ في (أ): القند.

**Zerāsifūn:** Kalp ve mideyi güçlendirmek için alternatifi ağırlığının yarısı kadar efsentīn (Pelin otu, sarı yavşan otu)'dir.

**Ziblü'ẕ-zi'b:** (Kurt dışkısı) Alternatifi köpek dışkısıdır.

**Ziblü'l-ḥamām:** (Güvercin dışkısı) Galen'e göre raḫme (Akbaba) dışkısı onun yerine geçer.

**Ziblü'l-fār:** (Fare dışkısı) Bulunamazsa alternatifi ağırlığının yarısı kadar efsentīn (Pelin otu, sarı yavşan otu)'dir.

## S (س) HARFİ

**Sāẕec:** (Hint defnesi: *Cinnamomum tamala*) Alternatifi sünbül-i Rūmī (kediotu)'dur. "Sünbül-i Hindİ'nin de alternatifi olduğu" söylenir.

**Sünbül-i Hindī:** (Hint sümbülü) Alternatifi nārdīn (sümbül) yağıdır.

**Serḫas:** Alternatifi şūnīz (çörekotu) tohumudur.

**Sekbīnec:** (Çakşır, at kasnısı) Alternatifi ḳınne (kasnı)'dır. "Alternatifinin ağırlığı kadar cāvşīr ve ağırlığı kadar üşşaḳ (çadıruşağı) olduğu" söylenir. "Alternatifinin büyük fıstık çamı ağacının reçinesi olduğu" da söylenir.

**Sūrincān:** (Acı çiğdemi) Eklem ağrıları için alternatifi ağırlığınca ḥınnā' (kına çiçeği) yaprağı ve ağırlığının yarısı kadar mavi muḳl ağacıdır.

**Selīḫa:** (Kabuk tarçın) Alternatifi dār-ı ṣīnī (Çin tarçını)'dır.

**Seḳūlūfendriyūn:** (İsḳulūḳandriyūn: Baldırıkara) Alternatifi kemāẕeryūs (Kısamahmut otu)'dur.

**Siyāliyūs:** (Sāsāliyūs: Baldırgan) Alternatifi ḫāfir (Toynaklı hayvanların tırnağı)'dır.

**Secerniyā:** Alternatifi emrūsiyā macunudur.[1]

**Sefūf-ı emīrbārīs:**[2] (Kadıntuzluğu ilacı) Alternatifi sefūf-ı sümmāḳ (Sumak tozu)'dur.

**Sefūf-ı ḫarnūb:** (Keçiboynuzu tozu) Alternatifi çekirdeği çıkarılmış ve ezilmiş kuru üzümdür.

---

1 **Emrūsiyā:** Terkibinde yaban havucu tohumu, Kirman kimyonu, pelesenk ağacı dalları, Frenk kimyonu, Mekke ayrığı çiçeği, kereviz tohumu, uzun biberin çekirdeği, acı kıst otu kökü, beyaz biber, mürr ağacı reçinesi, defneyaprağı, eğir otu, safran ve bal bulunan macun.

2 **Sefūf:** Ağız yoluyla alınan kuru toz ilaçların genel adıdır.

زراسفون: بدله لتقوية القلب والمعدة نصف وزنه أفستين.

زبل الذئب: بدله زبل الكلب.

زبل الحمام: يقوم مقام زبل الرخمة[1] عند **جالينوس**.

زبل الفار: إن عدم فالفار في نفسه بدله نصف وزنه أفستين.

## حرف السين

ساذج: بدله سنبل رومي، وقيل: «سنبل هندي».

سنبل هندي: بدله دهن ناردين.

سرخس: بدله بزر الشونيز.

سكبينج: بدله قنة، وقيل: «بدله وزنه جاوشير وزنه أشق»، وقيل: «بدله صمغ شجرة الصنوبر الكبار».

سورنجان: بدله لوجع المفاصل وزنه ورق الحناء، ونصف وزنه مقل أزرق.

سليخة: بدله دار صيني.

سقولوندريون[2]: بدله كماذريوس.

سياليوس[3]: بدله حافر.

سجرنيا[4]: [44a] بدله[5] أمروسيا.

سفوف أميرباريس: بدله سفوف السماق.

سفوف خرنوب: بدله سفوف عجم الزبيب.

---

١ في (أ) وفي (ب). المرخمة. والرخمة حَيَوَانٌ مِنْ فَصِيلةِ النَّسْرِيَّاتِ، مِنْ رُتْبَةِ الصَّقْرِيَّات يُشْبِهُ النَّسْرَ، لَهُ مِنْقَارٌ طَوِيلٌ مُقَوَّسٌ، رِيشُهُ غَزِير، يَخْتَلِطُ بِهِ السَّوَادُ وَالبَيَاضُ.

٢ في (أ): سقولرفندريون.

٣ كذا في النسخ الثلاث، ولعلها كلمة ساساليوس التي ورد ذكره في باب السين من الفصل الثامن.

٤ في (ج): سجريا.

٥ سقطت من (أ).

**Sümmāḳ:** (Sumak: *Rhus coriaria* L.) Yemekte alternatifi taze ṭūt (dut ağacı) ve ʻafṣ (Mazı ağacı: *Quercus infectria* L.)'dır.

**Seẕāb:** (Sedef otu) Alternatifi sekbīnec (kasnı)'dır.

**Sükkeru'l-ʻuşer:** (Sodom elması sütü) Alternatifi ağırlığınca bal kıvamına gelmiş sükker aḥmer (Şeker kamışından kaynatılmış ve posasından ayrılmamış şeker)'dir.

**Sünbül-i ru's:** Alternatifi ağırlığının üçte ikisi kadar kehrebā (kehribar)'dır.

**Seykerān:** (Kırmızı ban otu) Alternatifi bizru'l-kerefs (kereviz tohumu)'dur.

## Ş (ش) HARFİ

**Şāhterec:** (Şahtere otu) Sıtmalara karşı alternatifi ağırlığının yarısı kadar sinameki'dir.

**Şeyṭarec:** (Sirkele, zirkele) Alternatifi zürünbād (Kâfur)'dur.

**Şeḳāḳul:** (Kuşkonmaz) Alternatifi būẕīdān (Gelinciksalebi kökü)'dür.

**Şerābu iccāṣ:** (Erik şurubu) Alternatifi nar şurubudur.

**Şerābu emīrbārīs:** (Kadıntuzluğu şurubu) Alternatifi şerābü'r-rīvāc (ışkın şurubu)'dur.

**Şerābu ḥışrım:** (Koruk şurubu) Alternatifi iccāṣ (erik) şurubudur.

**Şelīşā:**[1] Alternatifi ḳaftārġan'dır.[2]

**Şaḥm:** (İç yağı) Dıfdı' (Dilaltı hastalığı, kurbağacık) için alternatifi şaḥmü's-saʻleb (tilki iç yağı)'dır.

## Ṣ (ص) HARFİ

**Ṣamġu iccāṣ:** (Erik Zamkı) Alternatifi badem zamkıdır.

**Ṣamġu akāḳiyā:** (Akasya zamkı) Alternatifi ṣamġu's-seẕab (sedef otu zamkı)'dır.

**Ṣāfān:** Dil altında saklanan terkip hâlindeki bir ilaçtır. Alternatifi keşīrā (geven, kitre zamkı)'dır.

---

1 **Şelīşā:** Terkibinde misk, kāfūr, ʻanber gibi birçok unsur bulunan deva.

2 **Ḳaftārġān:** Daha çok düşük ve kadın ağrıları için kullanılan Hint kökenli bir macundur.

سماق: بدله في الطبيخ غض التوت والعفص.

سذاب: بدله سكبينج.

سكر العشر: بدله وزن سكر أحمر من عسله.

سنبل رؤس[1]: بدله ثلثا وزنه كهرباء.

سيكران: بدله بزر الكرفس.

## حرف الشين

شاهترج: بدله للحميات نصف وزنه سناء مكي.

شيطرج: بدله زرنباد.

شقاقل: بدله بوزيدان.

شراب إجاص: بدله شراب الرمان.

شراب أمير باريس: بدله شراب الريواج.

شراب حصرم: بدله شراب إجاص.

شليثا: بدله قفطارغان.

شحم: للضفدع بدله شحم الثعلب.

## حرف الصاد

صمغ إجاص: بدله صمغ اللوز.

صمغ أقاقيا: بدله صمغ السذاب.

صافان: هو دواء مركب يحفظونه تحت اللسان، بدله كثيرا.

---

١ كذا في (ب)، وفي (ج): روس.

**Ṣamġ ‘Arabī:** (Arap zamkı) Alternatifi ṣamġu ġubeyrā’dır.

**Ṣaber:** (Sarı sabır, öd ağacı) Alternatifi ağırlığının yarısı kadar ‘āḳırḳarḥa’dır.

## Ḍ (ض) HARFİ

**Ḍımādu ışṭumaḫīḳūn:** (Karaciğer ve dalak yakısı/ilacı) Alternatifi dalak yakısı/ilacıdır.

**Ḍımādu mīlṭān:** (Mīlṭān yakısı/kremi) Alternatifi seḳūmāṭın yakısı/kremidir.

## Ṭ (ط) HARFİ

**Ṭılā’u ḫarbaḳ:**[1] (Boynuz otu, çöpleme sargısı) Alternatifi ferfiyūn, mürdāsenc (yanmış kurşun) ve ḫazmiyān (Kunduz)’dan yapılan sargıdır. Her birisinden eşit miktarda katılır.

**Ṭırīfīl (ıṭrīfil)[2] kebīr:** Alternatifi ıṭrīfil-i ṣaġīr’dir.[3]

**Ṭırīfil (ıṭrīfil) ṣaġīr:** Alternatifi sığır yağında kızartılmış helīlec esved (Kara helile otu)’dur.

**Ṭīnü’l-ḳaymūliyā:** (Kimolos kili) Alternatifi ṭīnü’l-Endelüs (Endülüs kili)’dir. Aynı şekilde o da ṭīn-i ḳaymūliyā’nın alternatifidir.

**Ṭālisfer:** (Hindistan’da yetişen bir ağacın kabuğu) Alternatifi besbāse (muskat, küçük Hindistan cevizi)’dir. Aynı şekilde besbāse de onun alternatifidir.

**Ṭabāşīr:**[4] (Bambu ağacı tozu) Alternatifi aynı miktarda kavrulmuş bizr-i ricle (semizotu tohumu) ve yarısı kadar sümmāḳ (sumak)’tır.

## ‘AYN (ع) HARFİ

**‘Arṭanīṣā:** (Siklamen) Ceninleri düşürmek için ve zehirlere karşı faydalı olması için alternatifi ağırlığınca zerāvend-i ṭavīl (Eşek hıyanı)’dır. “Alternatifinin her birisinden birer parça bizru’l-ütrücc (Ağaç kavunu çekirdeği) ve na‘na‘ (nane) olduğu” da söylenir.

---

1 **Ṭılā’:** Bir bez yardımıyla vücuda sürülen akışkan ilaç ve üzerindeki sargı.

2 **Ṭırīfīl (ıṭrīfil) kebir:** Mide felci, karında gaz ve şehveti artırmak için kullanılan çok bileşenli bir macun.

3 **Iṭrīfīlü’ṣ-ṣaġīr:** Mide felci, basur gazları ve mide rutubeti için kullanılan; terkibinde kara helile, belile, emlec, çiğ sütte bekletilerek sertliği giderilmiş emlec, inek yağı ve bal ile yapılan bir macun.

4 **Ṭabāşīr** maddesi sadece İstanbul nüshasının kenar haşiyesinde yer almaktadır.

صمغ عربي: بدله صمغ غبيرا[1].

صبر: بدله نصف وزنه عاقر قرحا.

## حرف الضاد

ضماد أصطمخيقون: بدله ضماد الطحال.

ضماد ميلطان: بدله سقوماطن.

## حرف الطاء

طلاء خربق: بدله طلاء متخذ من فرفيون ومرداسنج وخزميان[2]، من كل واحد أجزاء سواء.

طريفيل كبير: بدله طريفيل صغير.

طرفيل صغير: بدله هليلج أسود، مقلي بدهن البقري.

طين قيموليا: بدله طين الأندلس، وهو ـ أيضًا ـ بدل عن طين قيموليا.

طالسفر: بدل عن البسباسة، وكذا البسباسة بدل عنه[3].

## حرف العين

عرطنيثا: بدله لإسقاط الأجنة والنفع عن السموم، وزنه زراوند طويل، وقيل: «بزر الأترج والنعناع من كل واحد جزء».

---

١ في (ب): غبرا.
٢ في (ب) و(ج): خرميان.
٣ في هامش (ب): طباشير: بدله مثله بزر رجلة محمص ونصفه سماق. (داود).

**‘Anber:** Alternatifi ağırlığının üçte ikisi kadar ḳardemānā (Frenk kimyonu)’dur.

**‘Ūd neyyi’:** (Çiğ öd ağacı) Alternatifi tütsü türbüd (türbüt) otudur.

**‘Ūd-u ḳarḥ:** Alternatifi derūnec cebeli (Yabani akrep otu/çıyan otu, bambul otu)’dur.

**‘Afṣ:** (Mazı) Alternatifi ṭarfā’ (Ilgın ağacı) meyvesidir. “Nar kabuklarının altarnatifi olduğu” da söylenir.

**‘Avsec:** (Sincan dikeni, musa ağacı) Alternatifi ağırlığınca üşne (ağaç yosunu) ve ağırlığınca fūfel (filfilek) bitkisidir.

**‘Urūḳ-ı Ṣufr:** (Kurkum, sarı kök, zerde çöp, Hint safranı ) Alternatifi māmīrān (mamiran)’dır.

**‘Asel :** (Bal) Alternatifi meybuḫtec (kaynatılmış üzüm şırası)’dır.

**‘İlku’l-enbāṭ:** (Sakız termenti) Alternatifi rubbü’s-sūs (Tatlı meyan şerbeti)’dir. Alternatifinin bārzed (kasnı) ve ṣanevber (fıstık çamı) zamkı olduğu da söylenir.

**‘İnebu’s-sa‘leb:** (İt üzümü) Alternatifi ‘aṣa’r-rā‘ī (kuşekmeği)’dir.

**‘Ūd-ü belesān:** (Pelesenk ağacı çubuğu) Alternatifi ağırlığının beşte biri kadar selīḫa (Tarçın) kabuğudur.

## Ġ (ġ) HARFİ

**Ġār:** (Defne) Alternatifi nemmām da denilen sīsenber (marsama) yaprağıdır.

**Ġāfeṣ:** (Koyun otu, kuzu pıtrağı) Alternatifi ağırlığınca esārūn (Afşar otu) ve ağırlığının yarısı kadar efsentīn (Pelin otu, sarı yavşan otu)’dir.

**Ġarīḳūn:** (Katran köpüğü bitkisi) Balgam ve karasafrayı sürdürmek için alternatifi ağırlığınca türbüt, ağırlığının üçte ikisi kadar eftīmūn (gelin saçı) ve ağırlığının onda biri kadar ḫarbaḳ esved (Kara çöpleme)’dir. “Ġarīkun’un alternatifinin afyon olduğu” da söylenir.

**Ġubeyrā’:** (İğde) Altenatifi zu‘rūr (alıç) veya sevīḳu’l-nebḳ (kavrularak un hâline getirilmiş sidr ağıcı)’dır.

عنبر: بدله ثلثا وزنه قردمانا.

عود نيء: بدله تربد البخور.

عود قرح: بدله درونج جبلي.

عفص: بدله ثمرة الطرفاء، وقيل: «بدله قشور الرمان».

عوسج: بدله وزنه أشنة[1] وزنه فوفل.

عروق صفر: بدله ماميران.

عسل: بدله ميبختج.

علك الأنباط: بدله رب السوس، وقيل: «بارذد»، وقيل: «صمغ صنوبر».

عنب الثعلب: بدله عصا الراعي.

عود بلسان: بدله خمس وزنه قشر سليخة.

## حرف الغين

غار: بدله ورق سيسنبر، وهو النمام.

غافث: بدله وزنه أسارون، ونصف وزنه أفسنتين.

غاريقون: بدله لإسهال البلغم والسوداء، وزنه تربد، وثلث وزنه أفيتمون، وعشر وزنه خربق أسود، وقيل: «بدل غاريقون أفيون».

غبيراء: بدله الزعرور، أو سويق النبق.

---

١ في (أ) و(ج): أسنة.

## F (ف) HARFİ

**Fülfül ebyaḍ:** (Beyaz biber) Alternatifi zencefildir. Aynı şekilde zencefil fülfül'ün alternatifidir. İbn Māseveyh der ki: "Beyaz biberin alternatifi karabiberdir."

**Ferbiyūn/Ferfiyūn:** (Sütleğen) Galen "Alternatifinin ḫur'u'l-ḥamām (güvercin dışkısı) olduğunu" söyler. "Alternatifinin hiltīt (baldırgan zamkı) olduğu", yine "Alternatifinin ağırlığının bir katı ve üçte biri oranında mazeryūn (mezeryon) olduğu" da söylenir.

**Füvve:** (Kırmızı kök boya bitkisi) Galen *el-Edviyetü'l-müfrede* adlı kitabında "Kebābe (Hint biberi)'nin etkisinin aynen füvvenin etkisi gibi olduğunu; ancak kebābe'nin füvve (Kırmızı kök)'ten daha akışkan/ tüketildiğinde vücutta kolaylıkla küçük parçalara ayrılan bir ilaç olduğunu" söyler.

**Fāvāniyā:** (Ayı gülü) Pisagor "Alternatifinin nar kabukları, samur yünü/tüyü ve ceylanların bacak kemikleri olduğunu, bunların bir araya getirildiklerinde fāvāniyā'nın etkisi gibi bir etki doğurduklarını" söyler.

**Fūfel:** (Filfilek, felfelek) Alternatifi ṣandel aḥmer (kırmızı sandal) ve ağırlığının bir katına ek olarak dörtte biri kadar bizr-i benc (Ban otu) tohumudur. Alternatifinin küzbere (kişniş) olduğu, yine "Alternatifinin karabiber olduğu" da söylenir.

**Felūniyā:**[1] Alternatifi ḳışru'z-zūfā (zufa otu kabuğu)'dır.

**Felnece:** (Besbāse: Muskat yaprağı) Alternatifi ağırlığı kadar fındık ve ağırlığının yarısı kadar şekākul (Kuşkonmaz)'dır.

**Ferāsiyūn:** (Boz ot, yaban pırasası) Alternatifi sümbül, ağırlığınca esārūn (Afşar otu) ve ağırlığının yarısı kadar ḳurtum'dur.

**Fenẕāzīḳun:** Alternatifi nār-ı müşk (Hint narı)'dır.

**Fülfül-müye:** (Uzun biber bitkisini kökü) Alternatifi ağırlığı kadar nār-ı müşk, (Hint narı) ağırlığının üçte ikisi kadar sūrincān (acı çiğdemi) ve ağırlığının üçte biri kadar kabuğu soyulmuş ḳurṭum (kartam/aspir)'dir.

---

1 **Felūniyā:** Terkibinde fülfül-i ebyaḍ, bizrü'l-benc (Ban otu tohumu), za'ferān, afyūn, ṭīn-i maḫtūm, eferbiyūn, sünbül, 'āḳırḳarḥā, kāfūr ve menzū'u'r-rıġve 'asel bulunan berş.

## حرف الفاء

فلفل أبيض: بدله زنجبيل، وكذلك زنجبيل بدل من الفلفل، وقال **ابن ماسويه**: «بدل فلفل أبيض فلفل أسود».

فربيون وفرفيون: قال **جالينوس**: «بدله خرء الحمام»، وقيل: «بدله حلتيت»، وقيل: «بدله وزنه وثلث وزنه مازريون».

فو: قال **جالينوس** في «الأدوية المفردة»: «إن الكبابة قوتها كقوة الفو إلا أنها ألطف من الفو».

[44b] **فاوانيا**: قال **فيثاغورس**: «بدله قشور الرمان، ووبر السمور، وعظام أسوقة الغزلان، إذا اجتمعت يولد عنها ما يفعل فعل الفاوانيا».

فوفل: بدله صندل أحمر، ووزنه وربع وزنه بزربنج، وقيل: «كزبرة»، وقيل: «بدله فلفل أسود».

فلونيا: بدله قشر الزوفاء.

فلنجة: بدله وزنه فندق، ونصف وزنه شقاقل.

فراسيون: بدله سنبل، ووزنه أسارون، ونصف وزنه قرطم.

فنذاذيقون: بدله نارمشك.

فلفلمويه[1]: بدله وزنه نارمشك، وثلثا وزنه سورنجان، وثلث وزنه قرطم مقشور.

١ في (أ) و(ب): فلغمويه، وهو الأصل الطويل لثمرة نبات الفلفل. وأما الفلغموني فهو التهاب في الأنسجة الضامّة تحت الجلد وقد يؤدّي إلى الخُراج أو القرحة.

## Ḳ (ق) HARFİ

**Kusṭ:** (Kıst otu) Alternatifi ağırlığının yarısı kadar ‘ūd-ü ḳarḥ (akırı-karha)’dır.

**Ḳusṭ-ı mürr:** (Kostus) Alternatifi katran ağacının cevizidir.

**Ḳardemānā:** (Frenk kimyonu) Alternatifi iẕḫir (Mekke ayrığı)’dır. “Alternatifinin ḥarmel ebyaḍ (Beyaz üzerlik otu) olduğu” da söylenir. *Minhācü’d-dükkān*’da söylediğine göre: “İbn Zehre’den naklettiğine göre alternatifi kemmūn-ı Kirmānī (Kirman kimyonu)’dur.” “Alternatifinin ağırlığı miktarınca sekbīnec (kasnı) olduğunu” da seyler. Bir başka yerde ise “Ḳardamānā (Frenk kimyonu)’nun alternatifi ṣa‘ter (Yabani İran kekiği)’dir” der. “Alternatifinin ağırlığınca ḫarbaḳ (çöpleme) ve ağırlığının yarısı kadar şeyṭarec-i Hindī (zirkele) olduğu” da söylenir.

**Ḳākule:** (Kakule) Alternatifi ağırlığınca hāl (küçük kakule)’dir. *Minhācü’d-dükkān*’da yer aldığına göre “küçük ḳākule ile büyük ḳākule’nin her biri diğerinin yerine geçer.”

**Ḳaranfül:** (Karanfil) Alternatifi ağırlığının yarısı kadar terencebīn (kudret helvası, menn), ağırlığının altıda biri kadar çekirdeği çıkarılmış üzümü ve sūs şırasıdır. *Minhācü’d-dükkān*’da söylediğine göre: “Alternatifi karanfil çiçeğidir.” “Alternatifinin her bir birim ağırlığa karşılık üç katı ḥabaḳ ḳaranfülī (Karanfil kokulu nane) yaprağı olduğu” da söylenir.

**Ḳırfe:** (Tarçın kabuğu) Alternatifi ağırlığınca karanfildir. *Minhācü’d-dükkān*’da ısıtıcı ve rahatlatıcı ilacın terkibinde yer aldığına göre alternatifi ağırlığınca selīḫa (Tarçın)’dır.

**Ḳınne:** (Kasnı) Alternatifi sekbīnec (kasnı)’dir. O da sekbīnec’in alternatifidir. Aynı şekilde cāvşīr onun alternatifi, o da cāvşīr (çavşır)’ın alternatifidir.

**Ḳaṣabu’z̧-z̧erīre:** (Sivertiya/safraca zamkı) *Minhācü’d-dükkān*’da yer aldığına göre alternatifi ağırlığının yarısı kadar selīḫa (Tarçın)’dır. Yine der ki: “Bulunmadığı zaman alternatifi ağırlığınca iẕḫir (Mekke ayrığı) ve aynı ağırlıkta za‘ferān (safran)’dır.” Yine cüvārşen-i ‘ūd (Öd müshili) ilacının yapımında der ki: “Ḳaṣabu’z̧-z̧erīre bulunmadığında alternatifi iki buçuk katı za‘ferān, iẕḫir ve sünbüldür.”

## حرف القاف

قسط: بدله عود القرح نصف وزنه.

قسط مر: بدله جوز شجرة القطران.

قردمانا: بدله إذخر، وقيل: «حرمل أبيض»، وقال في (م): «بدله كمون كرماني عن ابن زهرة»، وقال: «بدله وزنه سكبينج»، وقال في موضع آخر: «بدل قردمانا صعتر»، وقيل: «بدلها خربق وزنها ونصف وزنها شيطرج هندي».

قاقلة: بدلها هال وزنها، وفي (م): قاقلة صغيرة وكبيرة كل منهما ينوب مناب صاحبه.

قرنفل: بدله نصف وزنه ترنجبين، وسدس وزنه زبيب منزوع العجم، ورب السوس. وقال في (م): «بدله زهر القرنفل»، وقيل: «ورق الحبق القرنفلي لكل وزن ثلاثة أوزان».

قرفة: بدلها وزنها قرنفل. وفي (م): في تركيب مفرح حار بدلها وزنها سليخة .

قنة: بدلها سكبينج، وهي بدل منه، وكذلك الجاوشير بدل عنها، وهي بدل عنه.

قصب الذريرة[1]: في (م): بدلها نصف وزنها سليخة. وقال ـ أيضًا ـ: «بدلها إذا عدمت وزنها إذخر، ومثل وزنها زعفران». وقال ـ أيضًا ـ في «صنعة جوارشن عود»: «إن لم يوجد قصب الذريرة يبدل بوزن طريقيه، ونصف طريقه زعفران وإذخر وسنبل».

---

١ في (أ) و(ب): الزيرة.

**Ḳanṭūriyūn dakīḳ:** (Küçük kantaron) Nikris (gut) hastalığına karşı alternatifi heşt-dehān (Öd ağacı çubuğu/Hint tütsüsü)'dür.

**Ḳurṣu'l-verd:** (Gül tableti) Alternatifi rāzbānec (rezene) suyu ve kerefs (kereviz) suyudur.

## K (ك) HARFİ

**Kündüs:** (Aksırık otu, çöven) Kusma ve gargarada kündüsün alternatifi ağırlığı kadar cevzü'l-ḳay' (Kargabüken) ve ağırlığının üçte biri kadar toz biberdir. "Alternatifinin ḫarbaḳ esved (kara çöpleme), ağırlığının yarısı kadar biber ve ağırlığının yarısı kadar fūtenec (nane) olduğu" da söylenir.

**Kemāẕeryūs:** (Kısamahmut otu) Alternatifi ġāfeṣ (Koyun otu) kökünün saçakları veya isḳulūḳandriyūn (baldırıkara)'dır.

**Kemāfīṭūs:** (Yer çamı) Alternatifi ağırlığının yarısı kadar sīsāliyūs (baldırgan ağacı) ve ağırlığının dörtte biri kadar selīḫa (Tarçın)'dır. "Alternatifinin şeḳurdiyūn (İsḳūrdiyūn: Kurtluca) olduğu" da söylenir.

**Kuḥl:** (Sürme) Alternatifi ağırlığınca yanmış bakırdır.

**Kündür:** (Kündür, Akgünlük ağacı) Alternatifi kündür kabuğudur.

**Kebābe:** (Hint biberi) Alternatifi hīl-i bevvā (Küçük kakule)'dir.

**Kehkeb:**[1] Bir Hint ilacıdır. Alternatifi ağırlığı kadar efsentīn (Pelin otu, sarı yavşan otu)'dur.

**Kürküm:** (Hint safranı, zerdeçal) Felç hastalığı ve sinir ağrılarında alternatifi 'ūdü'l-ḳarḥ (akırıkarha) ve şeyṭarec (zirkele)'dir.

**Kāşim:** (Selam otu) Alternatifi *el-Minhāc*'dan nakledildiğine göre ağırlığı ve dörtte biri miktarı kemmūn ebyaḍ (Beyaz kimyon)'dur.

**Küzberetü'l-bi'r:** (Baldırıkara, kımılcede) Alternatifi ağırlığınca benefsec (Menekşe) veya ağırlığınca 'araḳu's-sūs (Meyan kökü)'dür.

**Küfr-ü Yehūd:** (Zift) Alternatifi ağırlığının yarısı kadar 'ilkü'l-enbāṭ (Sakız termenti)'dir.

**Keber:** Alternatifi ağırlığınca ṭarfā' (Ilgın ağacı) köküdür.

**Kehrebā':** (Kehribar) Alternatifi senderūs (Sandarak ağacı)'dır.

**Kibrīt aşfer:** (Sarı kükürt) Alternatifi ağırlığınca zernīḫ ahmer (kırmızı zırnıh)'tır.

---

1 **Kehkem ve kehkeb**: Bāẕincān (patlıcan) bitkisinin adıdır.

قنطوريون دقيق: بدله للنقرس هشت دهان.

قرص الورد: بدله ماء الرازيانج وماء الكرفس.

## حرف الكاف

كندس: كندس بدله في القيء والغرغرة، وزنه جوز القيء، وثلث وزنه سواء فلفل، وقيل: «بدله خربق أسود، ونصف وزنه فلفل، ونصف وزنه فوتنج».

كماذريوس: بدله عروق أصل الغافث، أو إسقلوقندريون.

كمافيطوس: بدله نصف وزنه سيساليوس، وربع وزنه سليخة، وقيل: «شقرديون».

كحل: بدله نحاس محرق وزنه.

كندر: بدله قشور كندر.

كبابة: بدله هيل بوا.

كهكب: دواء هندي، بدله وزنه أفسنتين.

كركم: بدله في أمراض الفالج وأوجاع العصب، عود قرح، وشيطرج[1].

كاشم: بدله وزنه وربع وزنه كمون أبيض. من «المنهاج».

كزبرة بئر: بدله وزنه بنفسج، أو وزنه عرق السوس.

كفر يهود: بدله نصف وزنه علك الأنباط.

كبر: بدله أصل الطرفاء وزنه.

كهرباء: بدله سندروس.

[45ª] كبريت أصفر: بدله وزنه زرنيخ أحمر.

---

١ في (أ) و (ب) شيطرح، وفي (ج): شيطوج، والصواب أنها شيطرج كما مر بنا في الفصل الثامن وفي هذا الفصل في مادة شيطرج.

**Kemmūn Kirmānī:** (Kirman kimyonu) Alternatifi kemmūn ebyaḍ (beyaz kimyon)'dur.

**Keşīrā':** (Geven, kitre zamkı) Alternatifi ṣamġ 'Arab (Arap zamkı)'dır. Aynı şekilde Arap zamkı da keşirā'nın alternatifidir. "Alternatifinin ağırlığınca bizr-i yaḳṭīn (kabak çekirdeği) olduğu" da söylenir.

**Kāşim berrī:** (Yabani Selam otu) Alternatifi bizru'l-cezer (havuç tohumu) veya beyaz kimyon'dur.

**Kāşim büstānī:** Sāsāliyūs (Baldırgan) da denilen ḳāşim büstānī'nin alternatifi kuru seẕāb (sedef otu) tohumdur.

**Kerme beyḍā, kerme sevdā':** (Şeytan şalgamı) Her biri diğerinin alternatifidir.

**Kebābe:** (Hint biberi) Farsçadır. Alternatifi 'inebü's-sa'leb (it üzümü)'dür.

## L (ل) HARFİ

**Lā'iye:** (Sarı sütleğen) Alternatifi ferāsiyūn (Boz ot, yaban pırasası)'dır. Galen der ki: "Ferāsiyūn (Boz ot, yaban pırasası)'nın gücü lā'iye'nin gücü gibidir. O da onun alternatifidir." Yine der ki: "Lā'iye'nin etkisi Ferāsiyūn (Boz ot/ yaban pırasası)'ndan daha azdır."

**Lisānü'l-'aşāfīr:** (Holaren) Alternatifi ağırlığı miktarınca iki kabuğu da soyulmuş olan ceviz, ağırlığı kadar tūẕerī aḥmer (Kırmızı bahçe şebboyu) ve ağırlığının yarısı kadar kırmızı zerdali dikenidir.

**Lübnā:** (Aselbent: Bitkilerden doğal yolla akan zamk) İbn Māseveyh der ki: "Alternatifi ağırlığınca kavrulmuş ṣadef (inci sedefi)'dir. "Alternatifinin ağırlığınca meyān hırdevn (Kayakeleri kuşkonmazı ?) ve aynı miktarda yasemin yağı" olduğu söylenir.

**Lūgāẕiyā:** (Bir müshil türü) Alternatifi encüẕān (baldırgan) ilacıdır.

**Le'ūḳ maṯḫīşā:** (Matḫīşā pastili) Alternatifi büyük ṣanevber (fıstık çamı) meyvesinden yapılan pastildir.

**Lübbü ḥabbī'l-ḳar':** (Kabak çekirdeği içi) Alternatifi keşīrā (geven, kitre zamkı)'dır.

كمون كرماني: بدله كمون أبيض.

كثيرا: بدله صمغ عربي، وكذلك صمغ عربي يكون بدلاً من الكثيرا، وقيل: «بدله وزنه بزر يقطين».

كاشم بري: بدله بزر الجزر، أو الكمون[1] الأبيض.

كاشم بستاني: وهو الساساليوس[2]، بدله وزنه بزر سذاب يابس.

كرمة بيضاء وكرمة سوداء: كل واحد منهما بدل عن الآخر.

كبابة: عجمي، بدله عنب الثعلب.

## حرف اللام

لاعية: بدله فراسيون، وقال **جالينوس**: «قوة فراسيون كقوة اللاعية، وهو بدل منها»، وقال: «بل اللاعية يقصر عن فعل فراسيون».

لسان العصافير: بدله وزنه جوز مقشر من قشريه، ووزنه توذرى أحمر، ونصف وزنه بهمن أحمر.

لبنى: قال **ابن ماسويه**: «بدله وزنه صدف محرق»، وقيل: «وزنه ميان حِرْدَوْن[3]، ومثله دهن ياسمين».

لوغاذيا: بدله دواء أنجذان.

لعوق مطخيثا: بدله لعوق حب صنوبر كبار.

لب حب قرع: بدله كثيرا.

---

١ في (ب): المكمون.
٢ في (ب). الساليوس.
٣ في (أ) و (ب): خردون، والصواب أنها الخردون أو الحرذون، وهو الذكر من الضب.

**Lü’lü’ ġayru meṣḳūb:** (Delinmemiş inci) Alternatifi ağırlığının yarısı kadar ṣadef (inci sedefi)’dir. Allah bu işi yapanın işini zorlaştırsın! Ancak sadece sedef incisi olmadığında ve araştırdıktan sonra bulamadığında o yaptığı bu işte mazurdur.

**Levz mürr:** (Acı badem) Alternatifi mişmiş (kayısı) çekirdeğidir.

**Lebenü’l-ma‘iz:** (Keçi sütü) Alternatifi inek sütüdür.

**Lebenü’l-ütün:** (Dişi eşek sütü) Alternatifi keçi sütüdür.

## M (م) HARFİ

**Merīṭārīḏ:** İbn Māseveyh der ki: “Ağırlığınca karabiber ve ağırlığının yarısı kadar müşk-ṭarāmşī‘ (gazel otu) alternatifidir.” “Alternatifinin ağırlığının yarısı kadar karabiber olduğu” da söylenir.

**Mevīzec:** (Yaban üzümü) Alternatifi ‘ūdü’l-ḳarḥ (akırıkarha)’dır.

**Marḳaşīşā:** (Markazit taşı) Alternatifi kendisiyle ateş çıkartılan taş (Çakmaktaşı)’dır.

**Müşk-ṭarāmşī‘:** (Gazel otu) Būlus “Alternatifinin ağırlığınca cevz-i bevvā (küçük Hindistan cevizi) olduğunu” söyler.

**Merzencūş:** (Mercanköşk) Alternatifi ağırlığınca āẕānü’l-fār (boncuk otu/sıçan kulağı: *Myosotis*)’dır.

**Maṭbūḫu’z-zūfā’:** (Zufa otu) Alternatifi mā’u’s-sūsen (süsen suyu)’dur.

**Meşrūẕīṭūs:** (Mesrūdīṭus Serumu/panzehri) Alternatifi koruk suyu/şırasıdır.

**Māmīrān:** (Mamiran, basur otu) İshale karşı alternatifi ağırlığının iki katı ‘urūku’ṣ-ṣufr (Zerde çöp, kürküm)’dür.

**Mū:** (Ayı rezenesi: *Meum athamanticum*) Būlus der ki: “Alternatifi cevzetü’ṭ-ṭīb (muskat)’tır.”

**Maṣtakī:** (Sakız) Alternatifi iẕḫir (Mekke ayrığı)’dır. “Alternatifinin ağırlığının bir buçuk katı ṣanevber (fıstık çamı) reçinesi/zamkı olduğu” söylenir. Dioskoridos’un söylediğine göre mastaki ağacının reçinesi ve ḥabbetü’l-ḫaḍrā’ (Sakız ağacı)’nın zamkı, erüzz (Pirinç) zamkı, fıstık çamı zamkı ve serv ağacının zamkının her biri, bulunmadığı zaman diğerinin alternatifidir.

لؤلؤ غير مثقوب: بدله وزنه نصف وزن صدف. وحرّج الله على من يعمله، إلا عند العدم المحض، وبعد التفتيش إذا عدم جملة فله العذر في عمله.

لوز مرّ: بدله نوى المشمش.

لبن المعز: بدله لبن البقر.

لبن الأتن: بدله لبن المعز.

## حرف الميم

مريطاريخ: قال **ابن ماسويه**: «وزنه فلفل أسود، ونصف وزنه مشك طرامشيع»، وقيل: «بدله نصف وزنه فلفل أسود».

مويزج: بدله عود القرح.

مَرْقَشِيثَا: بدله الحجر الذي يصدح به النار.

مشك طرامشيع: قال **بولس**: «بدله وزنه جوز بوّا».

مرزنجوش: بدله وزنه آذان الفار.

مطبوخ الزوفا: بدله ماء السوسن.

مثروذيطوس: بدله ترياق الحصرم.

ماميران: بدله للإسهال وزنه مرتين عروق صفر.

مو: قال **بولس**: «بدله جوزة الطيب».

مصطكى: بدله إذخر، وقيل: «صمغ الصنوبر وزنه ونصف وزنه». وذكر ذيسقوريذوس أن صمغ شجرة المصطكى، وصمغ شجرة حبة الخضرا، وصمغ الأرز، وصمغ الصنوبر، وصمغ السرو، كل واحد منها بدل عن الآخر إذا عدم.

**Milḥ Hindī:** Şeffaf, rengi kırmızıya çalan Hint tuzu) Alternatifi milḥ nefṭī (siyah tuz)'dur. Nefṭī'nin alternatifi ise Hindī'dir. Özetle tuzların her biri diğerinin alternatifidir.

**Mevīzec:** (Yaban üzümü) Alternatifi 'ūdü'l-ḳarḥ (akırıkarha)'dır.

**Merāra kürkī:** (Bayağı turna kuşu: Grus) öd kesesi. Alternatifi ḥacel (keklik) ve ḳabec (çil keklik) olarak bilinen keklik öd kesesidir.

**Merāratü'l-ġanem:** (Koyun öd kesesi) Alternatifi ağırlığınca keçi öd kesesidir.

**Merāratü ef'ā:** (Engerek öd kesesi) Alternatifi aynı miktarda horoz öd kesesidir.

**Merāratü'l-esed:** (Aslan öd kesesi) Alternatifi ağırlığı kadar ayı öd kesesidir.

**Merāratü ḍıfdı':** (Kurbağa öd kesesidir) Alternatifi keklik öd kesesidir.

**Merāratü'l-ḳırd:** (Maymun öd kesesi) Alternatifi deve öd kesesidir.

## N (ن) HARFİ

**Na'na':** (Nane) Alternatifi ağırlığınca nehir fūtenec (nane)'dir.

**Nār-ı müşk:** (Yaban narı, Hint narı) Alternatifi ağırlığının dörtte biri kadar zencefil, ağırlığının yarısı kadar acı kıst otu ve ağırlığının altıda biri kadar sünbül Hindī'dir. Bir başka nüshaya göre alternatifi; ağırlığınca fıstık, ağırlığının dörtte biri kadar zencefil ve ağırlığının altıda biri kadar sümbüldür. "Alternatifi ağırlığınca kemmūn (kimyon) ve ağırlığının üçte biri kadar kusṭ baḥrī (deniz kıst otu) olduğu" da söylenir.

İbnü'd-Dükkān'ın *Minhācü'd-dükkān*'da cüvārşen-i ḫūlencān (Havlıcan müshili)'nin özelliklerini açıklarken söylediğine göre: "Nār-ı müşk bulunmazsa ağırlığının dörtte biri kadar zencefil, ağırlığının altıda biri kadar sümbül, ağırlığının yarısı kadar ḳusṭ-u mürr (acı kıst otu) alternatifi olarak kullanılır, ya da tek başına ağırlığı kadar nārdīn (Hint sümbülü) alternatifidir.

**Neḳī'u'ş-şaber:** (Sabır otu suyu) Alternatifi eşit miktarlarda sinameki ve sabır otudur.

**Efsentīn suyu:** (Pelin otu, sarı yavşan otu) Alternatifi pişirilmiş efsentīn'dir.

ملح هندي: بدله ملح نفطي، والنفطي بدله هندي، وبالجملة الأملاح يبدل عن بعضها بالبعض.

مويزج: بدله عود القرح.

مرارة كُزكِيّ: بدله مرارة الحجل والقبج.

مرارة الغنم: بدلها وزنها مرارة المعز.

مرارة أفعى: بدلها مرارة الديوك مثلها.

مرارة الأسد: بدلها وزنها مرارة الدب.

مرارة الضفدع: بدلها مرارة القبج.

مرارة القرد: بدلها مرارة الجمل.

## حرف النون

نعنع: بدله وزنه فوتنج الأنهار.

نارمشك: بدله ربع وزنه زنجبيل، ونصف وزنه قسط مر، وسدس وزنه سنبل هندي. وفي نسخة: وزنه فستق، وربعه زنجبيل، وسدسه سنبل. [45b] وقيل: «وزنه كمون، وثلث وزنه قسط بحري».

قال في (م): «وفي شرح صفة جوارش الخولنجان: إن لم يوجد نارمشك[1] يجعل بدله ربع وزنه زنجبيل، وسدس وزنه سنبل، ونصف وزنه قسط مر، أو وزنه ناردين بمفرده.

نقيع الصبر: بدله سنامكي وصبر أجزاء سواء.

نقيع أفسنتين: بدله مطبوخ أفسنتين.

---

١ في (ب): نارمسك.

**Nārdīn:** (Sümbül) Alternatifi ağırlığınca kimyon, ağırlığının üçte biri kadar zerāvend (loğusa çiçeği)'dir. Ağırlığı kadar ġār (defne) yaprağı da alternatifidir.

**Neft̩:** (Neft) Alternatifi ağırlığının üçte biri kadar pelesenk ağacı yağı ve ağırlığının üçte ikisi kadar fıstık çamı meyvesidir.

## H (ه) HARFİ

**Hīl-ü bevvā:** (Küçük kakule) Alternatifi kebabiye'dir.

**Heyūfārīḳūn:** (Kantaron) Alternatifi ağırlığının yarımı kadar sükk (misk katılmış rāmik macunu) ve ağırlığının yarısı kadar enīsūn (anason)'dur.

**Helīlec Kābulī:** (Kara helile otu) Alternatifi helīlec Hindī'dir. Hindī'nin alternatifi ise aynı şekilde Kābulī (kara helile)'dir. Bil ki helīle (Helile otu)'nun Hindī türü Kābulī'nin küçüğüdür ve olgunlaşmadan önce toplanır. Tıpkı üzümün koruğu mesabesindedir.

**Hindebā' büstānī:** Alternatifi ṭaraḫşeḳūḳ (Yabani hindiba) denilen hindebā' berrī bitkisidir.

**Heşt-dehān:** Niḳris (Gut) hastalığına karşı alternatifi ḳantūriyūn (kantaron)'dur.

**Hezār-keşān:** (Hezār-ceşān: Şeytan şalgamı) Farsçadır. Alternatifi ağırlığınca iẕḫir (Mekke ayrığı) kökü ve ağırlığının yarısı kadar kapari kökü kabuğudur.

## V (و) HARFİ

**Vecc:** (Eğir otu) Alternatifi ağırlığı kadar Kirman kimyonu ve ağırlığının üçte biri kadar rāvend-i ṣīnī'dir.

**Varaḳu't-tīn:** (İncir ağacı yaprağı) Alternatifi ağırlığınca dut ağacı yaprağıdır.

**Vaḫşīzek:** (Yavşanın bir türü) Alternatifi şīh-i Ermenī (Sarı yavşan otu)'dur.

**Varaḳu'l-ġār:** (Defne yaprağı) Alternatifi sīsenber (Marsama) yaprağıdır.

ناردين: بدله وزنه كمون، وثلث وزنه زراوند بدله وزنه ورق الغار.

نفط: بدله ثلثا وزنه دهن بلسان، وثلثا وزنه حب الصنوبر.

## حرف الهاء

هيل بوا: بدله كبابة.

هيوفاريقون: بدله نصف وزنه سك، ونصف وزنه أنيسون.

هليلج كابلي: بدله هليلج هندي، وبدل هندي ـ أيضًا ــ الكابلي. واعلم أن الهندي هو صغير الكابلي أخذ قبل نضجه، وهو بمنزلة الحصرم من العنب.

هندباء بستاني: بدله هندباء بري، وهو الطرخشقوق.

هشت دهان: بدله للنقرس وزنه قنطوريون.

هزار كشان: فارسي بدله وزنه أصول إذخر، ونصف وزنه قشر أصل كبر.

## حرف الواو

وج: بدله وزنه كمون كرماني، وثلث وزنه راوند صيني.

ورق التين: بدله وزنه من شجرة[1] التوت.

وخشيزك: بدله شيح أرمني.

ورق الغار: بدله ورق السيسنبر.

---

١ في (ب): شجر.

## Y (ي) HARFİ

**Yetū‘:** (Sütleğen) Balgam ve sarı su (mukus)’u sürdürmek için alternatifi ağırlığının üçte ikisi kadar sekbīnec (kasnı) ve ağırlığının üçte biri kadar süsen-i āsumāncūnī (Gök süsen)’dir.

**Yenbūt:** (Zivircik) Alternatifi delinmemiş ‘afş (mazı ağacı)’dır. “İshale karşı alternatifinin ağırlığının yarısı kadar yakılmış yumurta kabuğu, ağırlığının altıda biri kadar mazı ve ağırlığının onda biri kadar Arap zamkı olduğu” söylenir.

## حرف الياء

يتوع: بدله لإسهال البلغم والماء الأصفر، ثلثا وزنه سكبينج، وثلثه أصل السوسن الآسمانجوني.

ينبوت: بدله عفص غير مثقوب، وقيل: «بدله لدفع الإسهال نصف وزنه قشر البيض المحرق، وسدس وزنه عفص، وعشر وزنه صمغ عربي».

# ONUNCU FASIL

## AĞIRLIKLARIN VE ÖLÇÜLERİN TANIMI HAKKINDADIR

Alfabe harflerine göre alfabetik sıralanmıştır.

### ELİF (ا) HARFİ

**İstār:**[1] Hakkında ihtilafa düştüler. Şeyh İbn Sīnā *el-Ḳānūn*'da "Onun altı dirhem ve iki dāniḳ olduğunu, dört miskale eşit olduğunu" söyler. *Minhācü'd-dükkān*'da şöyle der: "Dört miskal ve bir miskalin üçte biridir." Sonra şöyle der: "Onun dört miskale eşit olduğu da söylenir." Sonra devamında der ki: "Tartışmalardan sonra kararlaştırılan budur."

*eẕ-Ẕeḫīre*'de şöyle der: "İstār, gümüş ağırlığıyla altı dirhem ve bir dirhemin yedide üçüdür. Altın ağırlığıyla dört buçuk miskaldir." Sonra der ki: "Doğru olan budur."

**Evūn, Evn:** Ūḳiyye (okka)'dır.[2]

**İbrīḳ:** Beş rıṭl'dır.[3]

**el-Hāmīn/ Hīmiyān:** 25 estār'dan ibarettir.

**İbrīḳ:** İki menn'dir.[4]

**Eyānü'l-'asel:** İbn Sīnā *el-Ḳānūn*'da der ki: İki buçuk rıṭl'dır." *Minhācü'd-dükkān*'da der ki: "Eyānü'l-'asel iki menn'dir."

---

1 İstār: 1 İstār dört miskāl, 18,88 gramdır. (Miskāl ağırlığı 4,81 gr karşılığı kabul edilirse)
2 1 Evn = 1 ūḳıyye, 1,28 kg civarında ağırlık ölçüsü. (Ūḳıyye 1,28 kg karşılığı kabul edilirse)
3 1 Rıṭl =Yirmi istār, yaklaşık 377,6 gr (İstār maddesindeki 18,88 gr ölçü kabul edilirse)
4 2 Menn 40 istār, yaklaşık 755,2 gramdır. (İstār maddesindeki 1 istār 18,88 gr ölçü kabul edilirse) 1 ibrīk= 2 menn= 40 estār= 755,2 gram.

# الفصل العاشر

# في معرفة الأوزان والمكايل

وهو مرتب على ترتيب حروف الهجاء أيضًا

## حرف الألف

إستار: اختلفوا فيه: قال الشيخ في «**القانون**»: «هو ستة دراهم ودانقان يكون أربعة مثاقيل»، وقال في (م): «أربعة مثاقيل وثلث مثقال»، ثم قال: «وقيل: «أربعة مثاقيل»»، ثم قال: «هذا الذي تحرر من بعد الاختلاف».

وقال في «**الذخيرة**»: «إستار بوزن الفضة ستة دراهم، وثلاثة أسباع درهم، وبوزن الذهب أربعة مثاقيل، ونصف مثقال»، ثم قال: «وهذا هو الحق».

أوون: أوقية.

إبريق: خمسة أرطال.

الهامين والهيميان: عبارة عن خمسة وعشرين إستارا.

الإبريق: منوان.

أيان[1] العسل: قال في «**القانون**»: «رطلان ونصف رطل»، وقال في (م): «أيان العسل منوان».

---

١ في جميع النسخ (أناب)، والصواب ما أثبتناه.

**Eyānü'd-dühn:** Bir menn'dir. İbn Sînā *el-Ḳānūn*'da der ki: "Eyānü'd-dühn bir buçuk menn'dir."

**Ulūs̱uşāmūs̱ā:** On buçuk menn'dir.[1]

**Ulūs̱evā:** Bir buçuk dāniḳ'tır.[2]

**Ulūs̱evā:** Üç karat'tır.[3]

**Ulūs̱evālāt s̱elāse:** Dokuz karat'tır.

**el-Kūz:** Altı ḳıst̟'tır.[4]

**el-Kūb:** Üç rıt̟l'dır.

**el-Cevzetü'n-nabat̟ıyye:** Bir miskaldir.

**en-Nüvāt:** Altın ağırlığıyla iki dāniḳ'tir.

**Ūs̱ūlū:**[5] Üç karat'tır.

**el-Cevzetü'l-mut̟laḳa:** Dokuz dıraḫmī'dir.[6] Bazı doktorlara göre 20 miskaldir.

**el-Cevzetü'l-melikiyye:** Altı dıraḫmī'dir.

**el-Küşūs̱āḳun:** Yağdan 16 dıraḫmī'dir. "18 dıraḫmī olduğu, şaraptan iki ūḳiyye ve çeyrek dıraḫmī, baldan üç ūḳiyye, bir ūkiyyenin çeyreği ve sekizde biri olduğu" da söylenir.

**Ūḳiyye:**[7] Gümüş ağırlığıyla bir ūḳiyye 10 dirhem ve bir dirhemin yedide biridir. Harzemşah *ez̲-Ẕeḫīre*'sinde bir ūḳiyye'nin doktorlara göre 10 dirhem olduğunu söyler.

## B (ب) HARFİ

**Bāḳılā':** Genel olarak kullanıldığında bir miskalin üçte ikisidir. Bu da 12 karata eşittir.

---

1 10.5 menn = 3964,8 gram
2 1 Dāniḳ: Dirhemin altıda biri, 0,52 gr (Dirhem 3,125 gr kabul edildiğinde)
3 1 Karat 0,2 gram ağırlığa eşittir.
4 Rum bölgesinde 1 ḳıst̟ yaklaşık 20 okka (25,6 kg), Mısır'da 16 okka (20,48 kg) karşılığıdır. (Okka, 1,28 kg karşılığı kabul edilirse)
5 Üç yazma nüshada ūḳūlū şeklinde yer alan bu kelimenin dāl bölümünde dıraḫmī maddesinde geçen ūs̱ūlū olduğunu düşünüyoruz.
6 1 Dıraḫmī = 4,81 gr (Dıraḫmī, bir mis̱ḳāl ağırlığı- 4,81 gr karşılığı kabul edilirse)
7 1 Ūḳiyye (vüḳiyye) 1.28 kg civarında ağırlık ölçüsü, yedi miskāl.

أيان[1] الدهن[2]: منٌ واحد، وقال في «**القانون**»: «أيان الدهن منّ ونصف من».

أولوثوشاموثا: عشرة أمناء ونصف من.

أولوثوا: دانق ونصف دانق.

أولوثوا: ثلاثة قراريط.

أولوثوالاث ثلاثة: تسعة قراريط.

الكوز: ستة أقساط.

الكوب: ثلاثة أرطال.

الجوزة النبطية: مثقال.

النواة: دانقان بوزن الذهب.

أوقولو[3]: ثلاثة قراريط.

الجوزة المطلقة: تسع درخميات، وعند بعض الأطباء عشرون مثقالا.

الجوزة الملكية: [46a] ستة درخمي.

الكشوثاقن[4]: من الزيت ستة عشر درخميًا، وقيل: «ثمانية عشر درخميات، ومن الشراب أوقيتان وربع درخمي، ومن العسل ثلاث أواق وربع وقية وثمن أوقية».

أوقية: واحدة على وزن الفضة عشرة دراهم وسبع دراهم، وفي (ذ): الوقية عند الأطباء عشرة دراهم.

## حرف الباء

باقلاء: مطلقًا[5] ثلثا مثقال، وهو اثنا عشر قيراطًا.

---

١ في جميع النسخ (أناب)، والصواب ما أثبتناه.
٢ ساقطة في (ج).
٣ كذا في النسخ الثلاث، ولعلها أوثولو التي ورد ذكرها في باب الدال في مادة درخمي الذي يساوي ثلاثة قراريط.
٤ في (ج): أكشوثافن
٥ في (ب): متلقًا.

**Bāḳılā' Mışriyye:** Dört şāmūs'tur. 40 arpa tanesi ağırlığıdır. *Minhācü'd-dükkān*'da der ki: Bāḳılā' Mısriyye bir miskalin üçte ikisidir." Onun "üç miskal olduğu" da söylenir.

**Bāḳılā' Yūnāniyye:** 24 arpa ağırlığıdır. İbn Sīnā *el-Ḳānūn*'da der ki: "O iki şāmūs ve iki ulūlūlus'tur."

**Bāḳılā' İskenderāniyye:** Yarım miskal ve dokuz karat'tır.

**Bāḳılā' Rūmiyye:** Bir sāfūs̲ā'dır. Bir sāfūs̲ā ise bir buçuk azmā'ya, bir azmā' ise çeyrek dirhem ve iki dāniḳ'a eşittir.

**Bunduḳiyye:** Bir miskaldir. Bazılarına göre bir dirhemdir.

**Büstūḳā:** (Püstūḳā) Küçük küptür veya yeşil renkli her testidir. "Birincisinin daha doğru olduğu" söylenmiştir.

**Būlūn:** Altın ağırlığıyla bir dāniḳ'tir.

## T (ت) HARFİ

**Temre:** Yani bir buçuk miskal'dir.

**Tāma'sīṭā:** Üç miskal'dir.

**Türmüse:**[1] İki karat'tır.

## S̲ (ث) HARFİ

**S̲elāṣü eṣābi'a:** Yarım miskal ile üç miskal arası ağırlıktır. Parmaklar yumuk olduğunda iki miskale bir s̲elāsü eṣābi'a denilir.

## C (ج) HARFİ

**Cevze mutlaḳan:** Genel olarak kullanıldığında yedi miskal'dir. eẕ-Ẕeḫīre'de söylediğine göre: "Bir mutlak cevze dokuz dıraḫmī'dir." Bazı doktorlara göre 40 miskal'dir.

**Cevzetü'l-melik:** Dokuz miskal'dir.

1 **Türmüse:** Bir acı bakla ağırlığına eşit ağırlık birimi.

باقلاة مصرية: أربعة شاموسات، وهو وزن أربعين شعيرة، وقال في (م): «باقلاة مصرية ثلثا مثقال»، وقيل: «ثلاثة مثاقيل».

باقلاة يونانية: أربع وعشرون شعيرة، وقال الشيخ في «**القانون**»: «هي شاموستان وأولولسين»[1].

باقلاة إسكندرانية: نصف مثقال وتسعة قراريط.

باقلاة رومية: سافوثا. والسافوثا عزماء ونصف عزماء، والعزماء ربع درهم ودانقان.

بندقة: مثقال، وعند البعض درهم.

بستوقة: هو زوير صغير، أو كل جرة خضراء. قيل: «والأول أصح».

بولون: دانق بوزن الذهب.

## حرف التاء

تمرة: أي: مثقال ونصف مثقال.

تامعسيطا[2]: ثلاثة مثاقيل.

ترمسة: قيراطان.

## حرف الثاء

ثلاث أصابع: ما بين ثلاث مثقال إلى نصف مثقال. ويقال على مثقالين إذا كان الأصابع مضمومة.

## حرف الجيم

جوزة مطلقا: سبعة مثاقيل، وقال في «**الذخيرة**»: «الجوزة المطلقة تسع درخميات»، وعند بعض الأطباء أربعون مثقالاً.

جوزة الملك: تسعة مثاقيل.

---

١ في (ج): أولوسين

٢ في (ب) وفي (ج): تامعسطيا.

**Cerre Anṭākiyye:** (Antakya testisi) 48 ḳısṭ'tır. "Sıvı yağ dolusunun 72 rıtl, şarap dolusunun 80 rıṭl, bal dolusunun 136 rıṭl ile 140 rıṭl arasıda olduğu" söylenir.

**Cülūs:** bir miskalin altıda biridir. "Bir karat'ın sekizde üçü olduğu" söylenir. Yine "Bir karat'ın dörtte biri olduğu" da söylenir.

**Cevs:** Ona cerlūs da denilir. Sekiz ḳısṭ'tır.

**Cevze:**[1] 14 şāmūnā'dır.[2]

**Cevhīn:**[3] Bir cevhīn 6 Rūmī ḳısṭ'ıdır.

**Cerre:** Mutlak olarak kullanıldığında 24 kısṭ'tır.

**Cevze Ḳıbtiyye:** Bir miskal'dir.

**Cevze Melikiyye:** Altı dıraḫmī'dir.

## Ḥ (ح) HARFİ

**Hımmaṣa:** Dirhem veya miskalin dörtte biridir. "Bir miskalin veya dirhemin üçte biri olduğu" da söylenir.

**Ḥayūs: (ḥanūs?)** Sıvı yağdan dokuz rıṭl ve baldan yirmi üç buçuk rıṭl'dır.

## Ḫ (خ) HARFİ

**Ḫarrūbe:**[4] Dört çekirdek ağırlığıdır. "Üç buçuk çekirdek ağırlığı olduğu" da söylenir.

**Ḫaymā' kebir:** Üç ūḳiyye'dir.

**Ḫaymā' ṣaġīr:** Altı miskal'dir.

**Ḫālīsfī:** Üç kısṭ'tır. Bir kısṭ-ı Rūmī iki hurde'dir. O ise altı ḳısṭ'tır.

---

1 1 Cevze = 14 şāmūnā, 1585,5 gr. (Şāmūnā 113,25 gr kabul edilirse)

2 1 Şāmūnā = Bir mennin 'öşrü ve nıṣf öşrü, yaklaşık 113,25 gr (Menn 755,2 gr kabul edilirse)

3 1 Cevhīn= 153,6 gr.

4 Ḫarrūbe, ḫarnūb (keçiboynuzu) kelimesinin eşanlamlısı olarak kullanılmaktadır. Kastedilen çekirdeğin keçiboynuzu çekirdeği olması muhtemeldir.

جرة أنطاكية: ثمانية وأربعون قسطًا، ويقال: «ملؤها من الزيت اثنان وسبعون رطلاً، ومن الشراب ثمانون رطلًا، ومن العسل مائة وستة وثلاثون رطلاً، إلى مائة وأربعين رطلاً.

جلوس: سدس مثقال، ويقال: «ثلاثة أثمان قيراط»، ويقال: «ربع قيراط».

جوس: ويقال له: «جرلوس»، هو ثمانية أقساط.

جوزة: أربعة عشر شاموثا.

جوهين[1]: واحد ستة أقساط رومية.

جرة: مطلقًا أربعة وعشرون قسطًا.

جوزة قبطية: مثقال.

جوزة ملكية: ستة درخمي.

## حرف الحاء

حمصة: ربع درهم، أو ربع مثقال، وقيل: «ثلث مثقال»، أو «ثلث درهم».

حيوس[2]: من الزيت تسعة أرطال، ومن العسل ثلاثة وعشرون رطلاً ونصف رطل.

## حرف الخاء

خروبة: وزن أربعة حبات، ويقال: «ثلاث حبات ونصف».

خيماء كبير: هو ثلاث أواق.

خيماء صغير: ستة مثاقيل.

خاليسفي: هو ثلاثة أقساط، والقسط الرومي حردين، وهو ستة أقساط.

---

١ في (أ): جومبين.

٢ في (أ) و(ب): سيوس، ولعلها كلمة حنوس.

**Ḫāmā kebīr:** Üç miskal'dir.

**Ḫāmā ṣaġīr:** İki miskal'dir.

**Ḫarrūbe Şāmiyye:** Bir karat'tır. Her bir karat dört arpadır.

## D (د) HARFİ

**Dıraḫmī:** Bir miskal'dir. "Onun bir dirhem ve bir dāniḳ olduğu" söylenir. Bir dıraḫmī'nin "On sekiz karat" olduğu da söylenir. Bir miskal olduğu daha yaygın ve daha doğrudur.

**Dirhem-i Rūmī:** On beş ḫarrūbe'dir. Yine Endülüs dirhemiyle bir dirhem ve bir dirhemin üçte ikisine eşittir.

**Dāniḳ:** bir dirhemin altıda biridir. Yunanlılara göre bir dirhemin dörtte biridir.

**Daḫl:** Bir dirhem'dir. On beş ḫarrūbedir, on sekiz karat olup bir buçuk dirheme denktir.

**Devraḳ:** Başka bir şeyle tamlama yapılmadan ve sonunda ses kesilerek durulduğunda iki rıṭl'dır. Bağdat devraḳ'ı 130 dirhemdir.

**Devraḳ Rūmī, Devraḳ Anṭālīḳī:** Sekiz cevhīn'dir.[1]

**Devraḳ:** Üç rıṭl'dır. eẕ-Ẕeḫīre'de söylediğine göre bir devraḳ iki ḳısṭ'dır.

**Dıraḫmī:** Altı ūṣūlū'dur.[2] Bir ūṣūlū üç karattır ve bir karat dört arpadır.

## R (ر) HARFİ

**Rıṭl:** On iki ūḳiyye'dir.

**Rıṭl:** Yirmi istār'dır.

**Rıṭl:** Yarım menn'dir. Kahire'de kullanılan miskal ağırlığıyla 90 miskaldir. Bu son derece yanlıştır, çünkü Kahire rıṭl'ı kesinlikle 142 dirhemdir.

---

1 1 Cevhīn 153,6 gr kabul edilirse sekiz cevhīn, 1228,9 gram'dır.

2 1 Ūṣūlū bir buçuk Dāniḳ, 0,78 gram'dır. (Dāniḳ 0,52 gr kabul edildiğinde)

(خاما الكبير)[1]: ثلاثة مثاقيل.

(خاما الصغير)[2]: مثقالان[3].

خروبة شامية: قيراط، وكل قيراط أربعة شعيرات.

## حرف الدال

درخمي: مثقال، ويقال: «درهم ودانق»، ويقال: «ثمانية عشر قيراطًا»، والمثقال أعم وأصح.

الدرهم الرومي: هو خمس عشرة خروبة، وهو ـ أيضًا ـ درهم وثلثا درهم بالدراهم الأندلسي.

دانق: هو سدس درهم، وعند اليونانيين هو ربع درهم.

دخل: هو درهم، وهو [46b] خمس عشرة خروبة، وهو ثمانية عشر قيراطًا يكون درهمًا ونصف درهم.

دورق: وقفا غير مضاف إلى شيء آخر رطلان، بالبغدادي مائة وثلاثون درهمًا.

الدورق[4] الرومي والأنطاليقي: يكون ثمانية جوهين.

الدورق[5]: ثلاثة أرطال، وقال في «**الذخيرة**»: «الدورق[6] قسطين».

الدرخمي: ستة أوثولولات، كل أوثولوا ثلاثة قراريط، وكل قيراط أربع شعيرات.

## حرف الراء

الرطل: اثنتا عشرة أوقية.

الرطل: عشرون إستارا.

الرطل: نصف منّ، وهو تسعون مثقالاً بالمثاقيل المستعملة في القاهرة. وفيه ما فيه! لأن رطل القاهرة ليس إلا مائة واثنين وأربعين درهمًا.

١ في (ب) بدل ما بين القوسين: خامال كبير.
٢ في (ب) بدل ما بين القوسين: خاماص صغير.
٣ تكررت في (ب).
٤ في (أ): الدروق.
٥ في (أ): الدروق.
٦ في (أ): الدروق.

## S (س) HARFİ

**Sükürrece:**[1] Genel olarak kullanıldığında altı istār ve bir istār'ın dörtte biridir.

**Saṭl:** (Kova) İki istār'dır.

**Sükürrece kebire:** Buna ṣadefe[2] de denilir. Dokuz ūḳiyye'dir.

**Sükürrece ṣaġīre:** Üç ūḳiyye'dir.

**Simṭīs:** Küçük testidir. Dört ḳısṭ'dır.

**Sāmūsā:** Bir buçuk 'azmā'dır. Onun bir karat olduğu da söylenir.

## Ṣ (ص) HARFİ

**Ṣadefe ṣaġīre:** Yedi sāmūs'tur.

**Ṣadefe kebire:** On dört sāmūs'tur.

**Ṣabbā':** Rumlara göre on ḳısṭ'tır. Araplara göre üç medd'dir. Ağırlığı Bağdat rıṭlıyla beş rıṭl ve bir rıṭl'ın üçte biridir.

## Ḍ (ض) HARFİ

**Ḍālife:** On iki kısṭ'tır.

**Ḍırs:** İki miskal'dir.

## Ṭ (ط) HARFİ

**Ṭālīṭūn:** 125 rıṭl'dır. Her bir rıṭl on iki ūkiyye'dir.

**Ṭuṭūlūn:** Aynen ḳuṭūlī gibi dokuz ūkiyye'dir.

---

1 1 Sükürrece altı istār ve rubu' istār yani 120,25 gramdır. (İstār maddesindeki 18, 88 gr ölçü kabul edilirse)

2 1 Ṣadefe on dört ṣāmūnā, 1585,5 gramdır. (Ṣāmūnā 113,25 gr kabul edilirse)

## حرف السين

سكرجة: مطلقًا ستة أساتير وربع إستار.

السطل الواحد: إستاران.

سكرجة كبيرة: ويقال له: «الصدفة أيضًا»، وهي تسع أواق[1].

سكرجة صغيرة: ثلاث أواق.

سمطيس: هي جرة صغيرة، وهي أربعة أقساط.

ساموسا[2]: عزماء ونصف عزماء، وقيل: «قيراط».

## حرف الصاد

صدفة صغيرة: سبعة سواميس.

صدفة كبيرة: أربعة عشر ساموسًا.

صباع: عند الروم عشرة أقساط، وعند العرب ثلاثة أمداد، وزنها خمسة أرطال وثلث رطل بالبغدادي.

## حرف الضاد

ضالفة[3]: هي اثنا عشر قسطًا.

ضرس: مثقالان.

## حرف الطاء

طاليطون: مائة وخمسة وعشرون رطلاً، كل رطل اثنا عشر أوقية.

طوطولون: تسع أواق[4] كما قطولي.

---

١ في (أ) و(ب): أوق.
٢ في (أ): سواموسا، وفي (ب): سل موسا.
٣ في (ب) في: ضادفة.
٤ في (أ) و(ب): أوق.

## ‘AYN (ع) HARFİ

**‘Azmā’:** Çeyrek dirhemle iki veya daha aşağı dāniḳ arasındaki ağırlıktır veya bir ūḳiyye’nin aynısıdır. Bir ‘azmā’ yedi miskal’dir.

## F (ف) HARFİ

**Feyḫ:** On dıraḫmī yani on miskal’dir.

**Feṭḥ:** Testi şeklinde büyük kaptır. Mısır’da içerisine yarım ḳıntār[1] sığan ölçü birimidir.

**Fevāsūs:** Sıvı yağdan on iki dıraḫmī, şaraptan bir buçuk ūkiyye ve bir ūḳiyye’nin üçte biri, baldan iki ūḳiyye ve bir ūkiyyenin dörtte biridir.

**Fūnerī:** Sıvı yağdan dokuz ūḳiyye, şaraptan on ūḳiyye ve baldan on üç buçuk ūḳiyye’dir.

**Fevāşūş:** Bir buçuk ūḳiyye’dir.

## Ḳ (ق) HARFİ

**Ḳıṣṭ:** Sıvı yağdan on sekiz ūḳiyye, şaraptan seksen rıṭl ve baldan 108 rıṭl’dır.

**Ḳıṣṭ:** Halklara göre o Yunancada kullanılan ve anlamı bilinen şeydir.

**Ḳıṣṭ:** Rumlara göre bir buçuk rıṭl ve bir rıṭlın altıda biridir. Buna göre ḳıṣṭ-ı Rūmī yirmi ūḳiyye olmaktadır. Anṭālīḳī ḳıṣṭ’ı bir buçuk rıṭl (bal ḳıṣṭ’ı bir buçuk rıṭl)’dır. Şeyh İbn Sīnā’ya göre iki buçuk rıṭl’dır. *ez-Zeḫīre*’de söylediğine göre: Bal ḳıṣṭ’ı Yunanlılara göre bir rıṭl’dır ve her bir rıṭl on iki ūḳiyye’dir. Adı geçen ḳıṣṭ şarap ağırlığıyla bir buçuk rıṭl’dır. Adı geçen Rum ḳıṣṭ’ı da aynı şekildedir. Sonuç olarak içerisinde şarap ve bal bulunan şeylerin ağırlığı 1518 miskal olmaktadır.

**Ḳuṭūlī:**[2] Bir ūḳiyyenin 7,1 katıdır. “Dokuz ūḳiyye olduğu” da söylenir.

---

1 **Ḳıntār:** Günümüzde 100 rıṭl veya 44,928 gr. karşılık gelen ağırlık birimi.

2 1 Ḳuṭūlī: 33,67 gr civarında ağırlık ölçüsü, yedi miṣḳāl (Miṣḳāl ağırlığı 4,81 gr karşılığı kabul edilirse)

## حرف العين

عزماء: ما بين ربع درهم إلى دانقين أو دونه، أو نفس أوقية واحدة، وكل واحدة منها سبعة مثاقيل.

## حرف الفاء

فيخ: هو عشر درخميات، أي: عشر مثاقيل.

فتح: وعاء كبير برسم الجرة، وهي كيلة يسع فيها نصف قنطار بالمصري.

فواسوس: من الزيت اثنا عشر درخمي، ومن الشراب أوقية ونصف درخمي وثلث، ومن العسل أوقيتان وربع.

فونري: من الزيت تسع أواق، ومن الشراب عشر أواق، ومن العسل ثلاث عشرة أوقية ونصف.

فواثوث: أوقية ونصف أوقية.

## حرف القاف

قسط: من الزيت ثماني عشرة أوقية، ومن الشراب ثمانون رطلاً، ومن العسل مائة من وثمانية أرطال.

القسط: عند الشعوب هو الذي يتخاطب باللسان اليوناني، معروف.

القسط: عند الروم رطل ونصف وسدس، فيكون القسط الرومي عشرين أوقية، والقسط عند الأنطاليقي رطل ونصف، (وقسط العسل رطل ونصف)[1] وعند الشيخ رطلان ونصف، وفي «**الذخيرة**»: قسط العسل عند اليونانيين رطل، وكل رطل اثنتا عشرة أوقية، والقسط المذكور في وزن الخمر رطل ونصف رطل بالرومي المذكور كذلك، فيصير وزن المعمول (بما فيه)[2] الخمر والعسل ألفًا وخمسمائة وثمانية عشر مثقالاً.

قطولي: واحد وسبع أواق، وقيل: «تسع أواق».

١ تكرر ما بين القوسين في (ب).
٢ تصحف ما بين القوسين في (ب) هكذا: عافية.

**Ḳīrāt:** Dört arpadır.

**Ḳarāmūs:** Üç ūḳiyye'dir.

**Ḳırās:** Bir buçuk ūḳiyye'dir.

**Ḳarhāl:** Dokuz ūḳiyye'dir.

**Ḳuvānūs:** Bir buçuk ūḳiyye'dir.

**Ḳıṣṭ:** Bazılarına göre üç rıṭl'dır.

**Ḳınṭār:** 120 rıṭl'dır.

**Ḳūṭīl:** Yetmiş iki miskal'dir.

**Ḳıṣṭ:** *eẕ-Ẕeḫīre*'de söylediğine göre: bir ḳıṣṭ dört rıṭl'dır. "Bir ḳıṣṭ'ın yirmi ūḳiyye, her bir ūḳiyye'nin on iki dirhem olduğu" da söylenir.

**Ḳafīz:**[1] Büyük menn ile yirmi beş menn'dir. Bu ise sekiz mekūk'tir. Ölçek ile 24 keylece'dir.

## K (ك) HARFİ

**Keylece:** Bağdat'ta bir buçuk rıṭl'dır. Mısır'da da aynı ağırlıktır. "Bağdat rıṭl'ının ağırlığının 180 dirhem olduğu ve bunun da yarın menn olduğu" söylenir.

**Kemāviḫusu'l-İskenderānī:**[2] Üç ūlūs̱evā'dır.

**Küsūs̱āfī:** Hem ağırlıklarda hem de ölçülerde kullanılır. Ağırlık ölçüsü olarak kullanıldığında onunla sekiz karat kastedilir. Ölçü olarak kullanıldığında onunla 18 dirhem kastedilir.

**Kerme:** Bir buçuk dāniḳ'tir.

**Keyle:** 600 dirhemden biraz fazladır.

## M (م) HARFİ

**Mil'aḳa:** (Kaşık) Dört miskal'dir.

**Mil'aḳa ṣaġīre:** (Küçük kaşık) İki miskal'dir.

1 Günümüzde Mısır'da yaklaşık 16 kg'lık ağırlık ölçüsü birimidir.
2 Üç ūs̱ūlū, 2,34 gr (1 Üs̱ūlū 0,78 gr kabul edildiğinde)

قيراط: أربع شعيرات.

[47a] قراموس: ثلاث أواق.

قراس: أوقية ونصف.

قرهال: تسع أواق.

قوالوس[1]: أوقية ونصف.

قسط: ثلاثة أرطال عند بعضهم.

قنطار: مائة وعشرون رطلاً.

قوطيل: اثنان وسبعون مثاقيل.

قسط: في «**الذخيرة**»: هو أربعة أرطال، وقيل: «قسط عشرون أوقية، وكل أوقية اثنا عشر درهمًا».

قفيز: خمسة وعشرون منًا كبيرًا، وهي ثمانية مكوك، وهو بالكيل أربع وعشرون كيلجة.

## حرف الكاف

كيلجة: رطل ونصف رطل بالبغدادي، وهو الوزن المصري أيضًا، وقيل: «إن رطل البغدادي وزنه مائة وثمانون درهمًا، وهو نصف من».

كماوخس الإسكندراني: ثلاثة أولوثوا.

كسوثافي: يستعمل في الأوزان وفي الأكيال، أما الوزن فيراد به ثمانية قراريط، وأما الكيل فيراد به ثمانية عشر درهمًا.

كرمة: دانق ونصف.

كيلة: ستمائة درهم وشيء.

## حرف الميم

ملعقة: أربعة مثاقيل.

ملعقة صغيرة: مثقالان.

---

١ في (أ) و (ب): قرالوس، وفي (ج): قراس، والصواب ما أثبتناه.

**Mil‘aḳatü’d-dār:** Bir miskal veya dirhemdir.

**Mesṭurūnü’l-kebīr:**[1] Sıvı yağdan üç ūḳiyye, şaraptan üç ūḳiyye ve sekiz ‘azmā’, baldan dört buçuk ūḳiyye’dir.

**Mesṭurūnü’ṣ-ṣaġīr:** Sıvı yağdan altı dıraḫmī, şaraptan yirmi ‘azmā’ ve baldan yedi dıraḫmī’dir.

**Menn Rūmī:** Yirmi vuḳiyye (ūḳiyye)’dir.

**Menn Anṭālīḳī:** On altı ūḳiyye’dir.

**Menn:** Kırk istār’dır.

**Mil‘aḳatü’l-‘asel:** (Bal kaşığı) Dört miskal’dir. Aynı şekilde macun kaşığı da dört miskaldir.

**Mil‘aḳatü’l-edviye:** (İlaç kaşığı) Bir miskal veya bir dirhemdir.

## N (ن) HARFİ

**Nüvāte:** Bir miskalin üçte ikisidir. Onun altı karat olduğu da söylenir. Yine “beş dirhem” olduğu söylenir. “Bir dirhemin üçte ikisi olduğu” söylenir. Yarım dirheme bir nüvāte denilir.

**Neyṭal, nāṭıl:**[2] On iki miskal’dir. Bir buçuk ūḳiyye’dir. Bir dirhemin üçte biri eksik on altı dirhem’dir.

**Neyāṭīl:** *eẕ-Ẕeḫīre*’de söylendiğine göre iki ūḳiyye’dir.

**Nīl:** Ebu’l-Ferec el-Hindī’nin *Mifṭāḥu’ṭ-Ṭıbb* adlı eserinde söylediğine göre “Bir nīl yedi dirhem’dir.” Bazılarına göre ise iki istār’dır.

**Nesṭurun kebir:** Üç ūḳiyye’dir.

**Nesṭurun ṣaġīr:** Altı dıraḫmī’dir.

---

1 1 Mesṭūrūnu’l-kebīr üç ūḳıyye, 3,84 kg’dır. (Ūḳıyye 1,28 kg karşılığı kabul edilirse)

2 1 Neyṭal iki istār, 38,48 gramdır. (İstār maddesindeki 18, 88 gr. ölçü kabul edilirse)

ملعقة الدار: مثقال أو درهم.

مَسْطُرُون[1] الكبير: من الزيت ثلاث أواق، ومن الشراب ثلاث أواق وثمانية عزماء[2]، ومن العسل أربع أواق ونصف.

مسطرون[3] الصغير: من الزيت ست درخميات، ومن الشراب عشرون عزمي، ومن العسل سبع درخميات.

من رومي: عشرون وقية.

من أنطاليقى: ستة عشر أوقية.

المن: يكون أربعين إستارا.

ملعقة العسل: أربعة مثاقيل، وكذلك ملعقة المعجون.

ملعقة الأدوية: مثقال واحد أو درهم.

## حرف النون

نواتة: ثلثا مثقال، وقيل: «ستة قراريط»، وقيل: «خمسة دراهم»، وقيل: «ثلثا درهم»، ويقال على نصف درهم.

نبطل وناطل: اثنا عشر مثقالاً، وهي أوقية ونصف أوقية، يكون ستة عشر درهمًا إلا ثلث درهم.

نياطيل: ذكر في (ذ): هو أوقيتان.

النيل: ذكر **أبو الفرج**[4] **الهندي** في «مفتاح الطب»: «النيل سبعة دراهم»، وعند البعض إستاران.

نسطرن[5] كبير: ثلاث أواق.

نسطرن صغير: ستة درخمي.

---

١ في النسخ الثلاث مطرون، والصواب أنها مسطرون أو مسطورون، وهو وزن يساوي ثلاث أواق أو ٣,٨٤ كجم.
٢ في النسخ الثلاث عزمى بالألف المقصورة، والصواب أنها عزماء بالألف الممدودة كما سبقت في باب الميم من هذا الفصل.
٣ في النسخ الثلاث مطرون، والصواب أنها مسطرون أو مسطورون.
٤ في (أ) و(ب): الفرح.
٥ في (أ) و(ب): نسطر.

## H (ه) HARFİ

**Hāmīn:**[1] Beş istār'dır, yirmi dört dirhem'dir. İbn Sīnā'nın *el-Ḳānūn*'unda da böyledir. Harzemşah, *ez-Ẕeḫīre*'sinde bir hāmīn'in yirmi beş istār olduğunu söyler.

**Hevces:** Altı ḳısṭ-ı Rūmī'dir.

1 1 Hāmīn: Beş istār; yirmi dirhem; dört ūṣūlū; 292,5 gr (İstār 18,88 gr, dirhem 3,125 gr ve ūṣūlū 0,78 gr kabul edilirse)

## حرف الهاء

هامين: خمسة إستار، وأربعة وعشرون درهمًا، كذا في (ق)، وذكر في (ذ): هو خمسة وعشرون إستارا.

هوجس: ستة أقساط رومية.

٥

# BİRİNCİ BĀB

## ŞURUPLAR VE BUNLARIN FAYDALARI, GÜLSUYU İLE KARIŞTIRILMALARI, PİŞİRİLMELERİ, İÇİLECEK MİKTARLARI, SAKLANMALARI VE ÖMÜRLERİ HAKKINDADIR.

İki fasıl üzere tertip olunmuştur.

# BİRİNCİ FASIL

## ECZACININ ŞEKERİN ELDE EDİLMESİ, ŞURUPLARIN PİŞİRİLMESİ VE SAKLANMASI KONULARINDA UYDUĞU ZAMAN BASİRETLİ OLACAĞI KURALLARIN AÇIKLAMASI HAKKINDADIR

Bil ki öncekiler üzümün etli kısmının bedenleri şişmanlattığını, beden gücü ve şehveti artırdığını, bedenin doğal sıcaklığını canlandırdığını, iyi kan ürettiğini, hastalara iyi geldiğini görünce ona yönelerek suyunu sıktılar. Üzüm suyunu süzerek isteklerine göre içerisinde bitkileri üzüm suyuna bastırdılar, kaynayıp sertleşinceye ve ilaç etkisini kazanıncaya kadar güneş altında bıraktılar. Sonra onu süzerek sakladılar. Kuşkusuz bununla tedavi oluyorlardı. Bunlardan bir kısmını şuruplardan bahsederken söyleyeceğiz.

Sonra gelenler şekeri çıkarınca ona daldılar. Terbiyeleme sanatıyla şeker öz suyunu posasından ayırdılar. Suyunu süzerek şekerini aldılar. Onu sınadılar, deneyler yaptılar, onun bütün mizaçlara uygun ve faydalı olduğunu görünce onu kendilerine bir dayanak yaparak ondan yapılan bütün şuruplarda onu bir heyula yaptılar. Ona karıştırılan diğer bitki ve meyve sularını şekil/görüntü olarak adlandırarak heyulayı küflenmekten/

# الباب الأول

## في بيان الأشربة ومنافعها وعمل جلابها وطبخها ومقدار شربها وحفظها وعمرها

وهو على فصلين.

## الفصل الأول

## في بيان قواعد إذا[1] حفظها الصيدلي يكون على بصيرة فيما هو فيه من أخذ الجلاب وطبخ الأشربة وحفظها

اعلم أن القدماء لما شاهدوا لحم العنب أنه يسمن الأبدان، وينهض القوة والشهوة، وينعش الحرارة الغريزية، ويولد الدم الجيد، وينفع المرضى، مالوا إليه فعصروه وروّقوا عصيره، فنقعوا فيه الحشائش حسبما أرادوا، وشمسوه إلى أن غلى واشتد، وأخذ قوة [47b] الأدوية، ثم روقوه وخزنوه، وكانوا لا محالة يعالجون به. وسنذكر بعضًا منها عند ذكرنا الأشربة.

ولما أخرج المتأخرون السكر خاضوا فيه، قشطوا ريمه بصنعة التربيل، وأخذوا جلّابه مروّقًا، وامتحنوه وجربوه، وجدوه نافعًا موافقًا

---

١ سقطت من (ب).

bozulmaktan korudular. Terbiyelemeye devam ederek ihtiyaca ve zorunluluk hâline göre şekerden çeşitli şuruplar formülüze ettiler. Bununla da Allah'ın sevabını ve yüce rızasını kazanmayı amaçladılar.

İşlerini iyi yaptıkları için amaçlarına ulaştılar; çünkü Allah işlerini iyi yapanları karşılıksız bırakmaz. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun karşılığını görür. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük yaparsa onun karşılığını görür."[1] Yine Allah şöyle buyurmuştur: "Güzel bir işi yaparsanız kendiniz için güzel bir yapmış olursunuz. Kötü bir iş yaparsanız o da kendinizin aleyhinedir."[2] "Allah sizin yaptıklarınızdan haberdardır."[3]

**Şekerin alınmasının kuralı şudur:** 10 rıṭl kaliteli şeker alınarak içi kalaylı büyük bir kazana konulur. Üzerine koyulaşmış su dökülür. Bu su içerisinde bir yumurtanın akı yeteri kadar çırpılmış sudur. Şekerin çözülmesi için karışım hafif ateşte kaynatılır. Kazanın yanında içinde bir yumurta akı çırpılmış başka bir su daha bulunur. Şeker kaynayıp köpürünce üzerine birazcık içerisinde yumurta akı çırpılmış su dökülür.[4] Kaynaması dinince tamamen ayıklanıncaya kadar şekerin yüzeyindeki köpüksü tabaka alınır. Ayıklanmasının göstergesi içerisinde başka bir renk kalmayacak şekilde köpüğünün beyazlamasıdır.

---

1 Kuran-ı Kerīm, Zilzāl suresi, 99/7-8.

2 Kuran-ı Kerīm, İsrā suresi, 17/7.

3 Kuran-ı Kerīm, Āl-i İmrān suresi, 3/153.

4 İstanbul nüshasının 55[a] varağının üst kenarında aşağıdaki bilgi yer almaktadır: Tek bir maddeden yapılan şuruplar son derece basittir. Örneğin saf su yumuşaklığı, çabuk nüfuz etmesi, mizaca hafif gelmesi gibi nedenlerle ateşli sıtmaya yakalananlara en faydalı şeydir. Bu yüzden Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sıtma cehennem ateşidir, onu su ile soğutun." Zira bütün şurupların gıda olma özelliği birbirine eşittir ve doğal olarak imal edilmelerine bağlıdır. Şurupların gıda olarak kullanılması hastalığa karşı sürekli dirençli olmayı ve şurup içerisindeki etken maddenin etkisini kat kat artırılmasını sağlar. Şurup yerine su kullanıldığında su aynı faydayı sağlamaz.
Bazı durumlarda suyun başka şeylerle karıştırılmasına ihtiyaç duyulabilir. Suyun soğutuculuğunu güçlendirmek için ya buz ile karıştırılır ya bedenin en uzak yerine kadar işlemesi ve aşırı soğutmanın hedefine ulaşması için sirke ile karıştırılır ya da bedenin rutubetini güçlendirmesi için şekerle karıştırılır. Kazandığı tatlılık özelliğiyle organların yapısına ulaşması için sirke ve şekeri birlikte eritir ki buna sekencebīn denilir. (*Uṣūlü't-terākīb*'den)

لجميع الأمزجة، عمدوا إليه، وجعلوه الهيولى لجميع الأشربة المتخذة منه، وسائر ما ينضم إليه من مياه الحشائش والفواكه، سموه صورة، فحفظوا الهيولى عن التكريج، وواضبوا التربيل، وركبوا منها أنواع الأشربة حسب الحاجة والضرورة، وعنوا بذلك ثواب الله، ورضاء وجهه الكريم.

ولقد فازوا بما عنوا، لأنهم أحسنوا، والله لا يضيع أجر المحسنين، كيف وقد قال ـ جل وعلا ـ: ﴿فمَنْ يعملْ مثقالَ ذرّةٍ خيرًا يَرَهُ ومَنْ يعملْ مثقالَ ذرّةٍ شرًا يره﴾ [سورة الزلزلة: ٩٩/٧-٨]. وقال ـ أيضًا ـ: ﴿إن أحسنتمْ أحسنتمْ لأنفسِكمْ وإنْ أسأتمْ فلها﴾ [سورة الإسراء ١٧/٧]..﴿واللهُ خبيرٌ بما تعملون﴾ [سورة آل عمران: ٣/١٥٣].

وهذه **قاعدة أخذ الجلاب**: يؤخذ من السكر الجيد عشرة أرطال، ويجعل في دست مبيضًا، ويسكب عليه ماء متربلا، وهو ماء قد ضرب فيه بياض بيضة واحدة على قدر ما ينبغي، ويغلى بنار لينة لينحل السكر، ويكون عنده ماء آخر متربلاً، وإذا غلى السكر وفار، يسكب عليه يسيرًا من الماء المتربل[1]، فكما يسكن غليه يقشط ريمه، يكرر العمل حتى ينقى، وعلامة نقائه أن يبيض الرغوة، بحيث لا يبقى فيها تغير قط.

---

١ في هامش (ب): المفرد من الأشربة الذي هو غاية البساطة، فالماء القراح، وهو أنفع شراب المحمومين حمى حادة، لشدة لطافته، وسرعة نفوذه، وخفته على الطبع، ولذلك قال النبي ـ عليه السلام ـ: «الحمَّى من فَيْحِ جهنمَ فأَبْرِدوها بالماء»، وذلك لأن جميع الأشربة سواء فيها غذائية يحتاج أن يعمل فيها الطبيعة، فينتقل ورودها عليها عند شدة اشتغالها بمقاومة المرض، ومقاساة مادة المثقلة لها، ولا ينتفع بها انتفاعها بالماء. وقد يحتاج الماء في بعض الأحوال إلى تركيب بغيره، إما بالثلج لتقوية تبريده، وإما بالخل لذلك أيضًا، ولتنفيذه إلى أقاصي البدن، وبلوغه غاية الشديد التبريد، وإما بالسكر لتقوية ترطيبه، ووصوله إلى متون الأعضاء بالحلاوة المكتسبة، وأذابهما جميعًا، ويسمى سكنجبينًا. «أصول تراكيب».

Sonra ateşten indirilerek beyazlığı doygunluk noktasına ulaşmışsa kabı içerisinde bir veya iki gün beklemeye bırakılır. Yoksa bir kovaya dökülür. Bu çam fıstığı şeklinde, alt kısmı dar, üst kısmı gittikçe genişleyen porselen bir kaptır. Bu kabın son üçte birinin en alt kısmında sık dokunmuş bir kumaşla kaplanmış geniş yapraklı söğüt ağacı parçasıyla tıkalı bir delik bulunur.

Sonra bu kova yüksek bir yere bırakılıp deliğin önüne temiz bir kap konulur. Eriyiğin yükselen saf kısmını dışarı çıkarmak için tıkacı alır.

Şeker eriyiğinin rengi değişmeye ve bulanıklaşmaya başlayınca deliği tıkar. Kimileri bir veya iki saat eriyiği dinlenmeye bırakır. Sonra onu yünden yapılmış bir süzgeçten geçirir. Pekmez kıvamını alıp da artık bozulmayacağından emin olununcaya kadar süzülmüş olan şeker eriyiği gerektiği şekilde kaynatılır. Sonra saklanarak ondan şurup yapılır.

**Diğer bir kural:** Eczacı sıvılaştırılmış şekerden şurup yapmak istediğinde bakar. Şayet şeker eriyiği terbiyelenmiş ise -ki terbiye edildiğinin göstergesi içerisinde hiçbir bulanıklık, siyahlık ve tortu bulunmayacak şekilde şeker eriyiğinin suyunun süzülmüş, saf ve şeffaf olmasıdır- işte o zaman içi kalaylı geniş bir kazanda şeker eriyiğini pekmez kıvamına gelinceye kadar kaynatır. Sonra istediği meyve sularını ve içerisinde haşlanmak üzere otları beklemeye bıraktığı suları şeker eriyiğine karıştırarak, bozulmasından emin olunacak bir şurup kıvamına gelinceye kadar hepsini birlikte kaynatır. Şurubu terbiye edecek bir şeyle çözdürmez; çünkü meyve suları veya bitki özleriyle kaynatılarak terbiye edilen şekerli şurubun buna ihtiyacı yoktur.

Şayet sıvılaştırılmış şeker küflenmiş ise bu kadar sıvı şekerin kendisinden imal edildiği miktar kadar su içerisinde birden daha çok yumurtanın beyazıyla, yani gerekenden daha fazla yumurta akıyla çırpılır. Belirtisi süzülen şekerde bir bulanıklığın, saç kılı gibi çizgiler ile renk, tat ve kıvam bakımından karnıyarık otu tohumunun yapışkan suyu gibi bir salyanın ortaya çıkmasıdır.

O zaman pişirildiğinde ve bozulmayacağından emin olunan şurupların kıvamını aldığında, şurup tatlı ise limon ve nar tanesi gibi onu terbiye edecek sonradan eklenen asitlerle küfünü kırar.

ثم ينزل عن النار، ويترك في وعائه يومًا ويومين، إن كان شبعان من البياض، وإلا يسكب في بكلة، وهي آنية من الخزف على شكل الصنوبر، أسفلها ضيق وأعلاها مائل إلى الوسعة، ويكون في أسفل من ثلثها الأخير ثقبة مشدودة بعود الخلاف، مغطى بخرقة صفيقة.

٥ ثم يترك البكلة في مكان عال، ويضع قدام الثقبة وعاء نقي، فيزيل العود ليخرج راق الجلاب وصافيه.

وإذا بدأ الجلاب يتغير ويتكدر يشد الثقبة، ومن الناس من يترك الجلاب ساعة أو ساعتين، ثم يروقه من رواقة الصوف، وأيًا ما كان ينبغي أن يغلي الجلاب المروق، حتى يأخذ قوام العقد الذي يؤمن عليه الفساد، فيخزن ويعمل منه شرابًا.

١٠ **قاعدة أخرى**: إذا أراد الصيدلاني أن يطبخ من الجلاب شرابًا ينظر: إن كان الجلاب متربلاً ـ علامته أن يكون الجلاب مروّقًا صافيًا شفافًا، بحيث لا يشوبه كدورة ولا سواد ولا عكر ـ، فحينئذ يغليه في الدست المبيض، حتى يأخذ قوام العقيد، ثم يخلط به ما يريد من مياه الفواكه وسلاقة الحشائش، ويغلي الجميع، حتى يأخذ قوام أشربة يؤمن عليها الفساد، فيرفع ويحفظ، ولا يكسر الشربة بما

١٥ يصلحه، إذ المتربل[١] لا يحتاج إليه.

وإن كان الجلاب متكرجًا، وهو أن يضرب في الماء الذي يعمل منه جلاب هذا القدر من السكر، أكثر من بياض بيضة واحدة ـ أي: أكثر مما ينبغي ـ، علامته [48a] أن يظهر في الجلاب المروق كدورة وخطوط أمثال الشعر، ولعابية كلعاب بزر قطونا لونًا أو طعمًا أو قوامًا.

٢٠ فحينئذ إذا طبخ وأخذ قوام الأشربة التي يؤمن عليها الفساد، فإن كان الشراب حلوًا يكسر تكريجه بما يصلحه من الحموضات الجالية، كالليمون[٢] وحب الرمان.

١ في (أ): الترب، وفي (ب) و (ج) المترب، والصواب أنها كلمة المتربل.
٢ في (أ) و(ب): كالليمو.

Şayet şurup ekşi ise küfünü bir okka arı balı ve benzeri onu terbiye edecek tatlılardan birisini ekleyerek kırar. Kaynamanın sonunda bu ikisini şurubun içine atar ve atar atmaz şurubu ateşin üzerinden indirir, kalbur gibi bir şeyle ağzını kapatarak, soğuyuncaya kadar kazanda beklemeye bırakır. Sonra porselen veya çini kaplara boşaltır. Kabı doldurmaz, aksine üçte birinden daha az bir kısmını boş bırakır. Şurubun nefes alması, renginin değişerek bozulmaması için üzerine temiz ve sık dokunmuş bir kumaş parçası örter.

"Sıvı şeker küflenmiş ise onu tadındaki burukluğu kıracak bir şeyle terbiye eder" dedik; çünkü şurup terbiye edilmediğinde ve burukluğu giderilmediğinde bozulur ve kokar, en kısa sürede rengi, tadı veya kokusu değişir; çünkü yumurta akının salya gibi olma özelliği şeker içinde kalıcıdır ve şekeri gerçekten bozar.

**Diğer bir kural:** Sıvı şeker süzülerek kazana geri konulduğunda ve fokurdadığında üzerine normal bir şekilde badem yağı, susam yağı veya benzeri bir şey serpilir.

*Minhācü'd-dükkān*'da yazarı İbnü'd-Dükkān der ki: "Aroma ile kokulandırılıncaya kadar onun düzeldiğini görmedim."

Derim ki: İlim Allah katındadır. Sıvı şekerin üzerine, içerisinde var olan kuruluğun kırılması, sıvı şekerin yumuşaması, içerisinde kalıcı olan yumurta akından kazandırdığı salya gibi olma özelliğinin giderilmesi ve mizacı yumuşatması için üzerine yağ serpilir. Bu yüzden sıvı şeker eşit miktarlarda badem yağıyla karıştırılarak içilirse kuluncu dağıtır, mizacı yumuşatır, idrarı söktürür ve böbrek taşlarını parçalar. Kabuğu soyulmamış susam yağının faydaları da aynıdır.

**Bir başka kural:** Kazanın karşısına oturduğunda önünde, içerisinde su ve beyaz bir bez bulunan bir kap bulunsun. Kazanın içerisinde renk değişmesi veya kuruluk gördüğünde ya da kazanın çevresinde küçük tanecikler gördüğünde onları su ile ıslatılmış bez ile silmen gerekir. Şurup kıvamını buluncaya kadar bu işlemi tekrarlarsın.

وإن كان حامضًا يكسره بما يصلحه من الحلويات الجالية، كأوقية عسل النحل ونحوها، فيرميهما على الشراب في آخر الغلية، فكما يرميها ينزل من[1] على النار، ويترك في الدست مغطى بنحو المنخل، حتى يبرد، ثم يوعى في أوان صينية أو كانت كاشية، ولا يملأ الوعاء بل يترك له أقل من الثلث فارغًا، ويغطيها بخرقة صفيقة نظيفة، ليتنفس فيها الشراب، فلا يتغير لونه ولا ينفسخ.

وإنما قلنا: يصلح بما يكسر غائلته إذا كان مكرّجًا، لأنه إذا لم ينصلح الشراب، ولم ينكسر غائلته بما يصلح، يفسد ويريح[2] ويتغير لونه أو طعمه أو ريحه في أدنى زمان، إذ لعابية بياض البيض باقية فيه، وهي تفسده جدًا.

قاعدة أخرى: إذا روّق الجلاب وأعيد إلى الدست، ففار، ينبغي أن يرش عليه دهن اللوز أو الشيرج، أو غيرهما رشًا معتدلاً.

قال صاحب (م): «وإلى حين تعطيره[3] ما وقفت على تعليه[4]».

قلت ـ والعلم عند الله ـ: إنما يرش عليه الدهن، لينكسر اليبوسة الكائنة فيه، ويلين الجلاب، ويذهب باللعابية المكتسبة من بياض البيض أن يبقي، ويلين الطبع؛ ولذا إذا شرب الجلاب مخلوطًا بدهن اللوز أجزاءً سواء، يحل القولنج، ويلين الطبع، ويدر البول، ويفتت الحصى، وكذلك منافع دهن الحل.

قاعدة أخرى: إذا جلست بإزاء الدست، فليكن قدامك وعاء فيه ماء وخرقة بيضاء، فكما[5] رأيت في الدست تغيرًا وجفافًا، أو حوالي الدست حبيبات، ينبغي أن تمسحها بالخرقة مبلولة بالماء، تكرر العمل حتى يستوي الشراب.

---

١ سقطت (من) من (أ) و(ب).
٢ في (أ) و(ب): يريخ.
٣ في (ب): تصطيره.
٤ كذا في (أ)، وفي (ج): (تعليمه). ولعلها (تَعِلَّة) أو (علة).
٥ كذا في (أ) و(ب) و(ج). والصواب: كلما.

**Bir başka kural:** Eczacı haşlama yoluyla bir şurup yapmak istediğinde, şayet haşlanan meyve ise haşlanmadan önce temizlenir ve defalarca yıkandıktan sonra haşlanır.

Haşlanan şey bir kök ise özü çıkarılmaz, aksine olduğu gibi temizlenir. Yıkanır, ufalanır ve haşlanır. Sakızı/sütü çıkarılabilen bir kök ise temizlenir ve defalarca yıkanır. Sonra ikiye yarılarak sakızı çıkarılır. Ardından kabukları ikinci ve üçüncü defa yıkanır. Sonra ufalanarak pişinceye ve dağılıncaya kadar haşlanır.

Şayet haşlanacak şey bitki ise, yıkanabilecek yaş bir ot ise temizlenir, yıkanarak haşlanır. Aksi halde temizlenir ve yıkanmadan haşlanır. Ancak nilüfer ve lotus çiçeği ister kuru olsun ister yaş olsun yıkanırlar. Otlar yıkanmazlar; temizlenerek ufalanırlar ve sonra haşlanırlar.

**Bir başka kural:** Bütün sulardan ve içerisinde bitki ıslatılan sulardan şurup kaynatılır. Bunların pekmez kıvamını almadan önce terbiye edilmiş sıvı şeker üzerine dökülmesi ve hepsinin birlikte kaynatılması gerekir. Bozulmayacağından emin olunacak bir şurup kıvamını alıncaya kadar haşlama suyunun üzerindeki köpük alınır. Sonra limon, ağaç kavunu ve narenciye şurubu hariç diğer şuruplar kaldırılarak saklanır. Bu üçü kuvvetli kaynatılırsa başka bir şeye dönüşür, doğallığından çıkar, kokusu değişir ve bozulur.

**Şurupların pişirilmesinde insanlara iki kural:**

**Birincisi:** Sıvı şekerin yumuşak kıkırdak kıvamına getirilmesidir ki bu kıvam sindirimi kolaylaştırıcı şekerli macunların döküldüğü kıvamdır. Sonra bu kıvamın üzerine sıvı şekerin yarısı kadar daha önce ismi geçen asitler/ekşiler dökülür. Kazan ateşten indirildikten sonra söğüt dalıyla iyice karışıncaya kadar karıştırılır. Sıvı şeker koyu kıvamlı bir pekmez hâline gelince soğuyuncaya kadar kazanda beklemeye bırakılır. Sonra kaplardaki terbiye edilmiş sıvı şeker yumuşak kıkırdak kıvamına gelinceye kadar kaynatılır ve bu ikinci kıvamın üzerine istenen miktarda daha önce asitlerden birisi karıştırılarak kaplara alınan sıvı şeker atılır. Hemen ya

**قاعدة أخرى:** إذا أراد الصيدلي أن يعمل الشراب عن السلاقة، فإن كانت المسلوق فاكهة تنظف وتغسل قبل السلق مرارًا، ثم تسلق.

وإن كانت أصولاً لا يستخرج قلوبها، بل تنظفها كما هي، وتغسل وترض وتسلق؛ وإن كانت أصولاً يستخرج لبابها، تنظف وتغسل مرارًا، ثم تشق ويخرج لبابها، فتغسل قشورها ثانيًا وثالثًا، ثم ترض وتسلق إلى أن تنضج وتتهرأ.

وإن كانت حشائش تنظف وتغسل فتسلق إن كانت رطبة قابلة للغسل، وإلا تنظف فتسلق ولا تغسل، وكذلك حال الأزهار إلا زهر النيلوفر والبشنين، فإنهما ينغسلان رطبًا كان أو يابسًا؛ والأعشاب لا تغسل، بل تنظف وترض فتسلق.

**قاعدة أخرى:** كل ماء وسلاقة يغلي عنها الشراب، ينبغي أن يسكبها على الجلاب المربل، قبل أن يأخذ قوام العقيد، فيغلي الجميع، ويأخذ رغوة السلاقات، إلى أن يأخذ قوام أشربة يؤمن عليها الفساد، فيرفع ويخزن إلا شراب الليمون [48b][1] والأترج والنارنج، فإنها تتغير بالغلي القوي، وتخرج عن طبعها وتزنخ وتفسد.

وللناس في طبخ الأشربة هذه قاعدتان:

**إحداهما:** أن يأخذ للجلاب قوام المشاش، وهو قوام يسكب منه الجوارشنات السكرية، ثم يضرب عليه من حماض هذه المذكورات قدر نصف الجلاب، بعد أن ينزل الدست عن النار، ويحرك بعود الخلاف، حتى يختلط جيدًا، ويصير الجلاب في قوام عقيد ثخين يترك عنده مبردًا، ثم يغلى الجلاب المربل عند الأواني، حتى يأخذ قوام المشاش، فيرمى من الجلاب الأواني المخلوط بإحدى هذه الحموضات على الجلاب المقوم ثانيًا، قدر ما يريد،

١ في (أ) و(ب): الليمو.

kazanı ateşten indirir ya da şeker eriyiğini ateşten alarak üzerine ekşi/asit katılmış sıvı şekeri ekler. Söğüt dalıyla ikisini iyice birbirine karıştırır. Sonra kaldırarak ıslak küçük porselen ve plastik kaplara döker. Soğuyuncaya kadar beklemeye bırakılan karışım, mümkün olduğu kadar toprak/kilden veya metalden yapılmış kapların içerisine konulur.

**İkincisi:** Sıvı şeker kıkırdak kıvamından daha sert bir kıvama gelince ateşten indirir ve üzerine istediği miktarda asitlerden serper ve iyice karıştırır, sonra bunu birincisini geçirdiği işlemlerden geçirir. Sonuçta güzel, ekşi, berrak ve şeffaf bir şey meydana gelir.

**Bir başka kural:** Bir şurubun burukluğunu gerektiği şekilde, gerektiği zaman ve gerektiği kadar kırma fırsatını kaçırırsan ve şurup sarhoş edici bir özellik kazanırsa veya cenger çalarak bozulursa, içilebilme özelliğini kaybederse işte o zaman önce üzerine sıcak su dökerek çözülünceye kadar karıştırman gerekir. Sonra pekmez kıvamına gelinceye kadar onu kaynatırsın ve üzerine, dinlendirme sayesinde çözülen miktarın yerine istediğin suların dökülmesi gereken miktarının dörtte biri kadarını karışıma eklersin. Sonra ikinci defa kaynatır ve ona uygun bir şeyle terbiye ederek burukluğunu kırarsın.

**Maya almak için bir başka kural:**

*Minhācü'd-dükkān*'da şöyle der: İstediğin zaman kendisinden şurup yapmak için ayva, nar, elma ve benzeri meyvelerin sularından maya/nektar yapmak istersen, genellikle yapılan şey her on rıṭl şekere karşılık bu meyvelerden istediğin meyvenin suyundan on rıṭlını işleme almandır. Köpüğünü alır, süzer, bozulmayacağından emin olunacak kıvama gelinceye kadar kaynatırsın. Sonra kaldırılarak saklanır.

Bundan bir şurup hazırlamak ihtiyacı hissedersen her on rıṭl şekere karşılık bu mayadan beş rıṭl al, şekerden şeker ham maddesini aldıktan sonra üzerine mayayı at ve şurup kıvamına gelinceye ve artık bozulmayacağından emin oluncaya kadar kaynat. Uygun olan bir şeyle şurubun burukluğunu kır ve kaldırarak kullan.

فينزل عن النار، أو ينزل الجلاب من النار، فيسكب عليه الجلاب الحامض، ويخلطهما جيدًا بعود الخلاف، فيرفع ويسكب في جفان ومواجير مبلولة، ويترك حتى يبرد، فيوعى فيما يتيسر له من البراني والأواني.

**وثانيهما:** هي أن يؤخذ للجلاب قوام أقوى من قوام المشاش، فينزل عن النار، ويرش عليه تلك الحوامض، قدر ما ينبغي، ويخلطهما جيدًا، ثم يعمل به ما عمل بالأول، يجيء[1] مليحًا حامضًا صافيًا شفافًا.

**قاعدة أخرى:** إذا فاتك أن تكسر الشراب بما ينبغي في وقت ينبغي كما ينبغي، فتسكر أو تزنجر، وبدأ يفسد[2] ويخرج عما هو عليه من الشرابية، فحينئذ ينبغي لك أن تسكب عليه أولاً ماء حارًا، وتحركه حتى ينحل، ثم تغليه، وتأخذ له قوام العقيد، فتلقي عليه من المياه التي تريده ربع مقدار ما كان يسحقه، عوضًا عما تحلل منه بالتسكين، والنار الثانية، ثم اكسره بما يصلحه.

**قاعدة أخرى لأخذ الخميرة:** (م): إذا أردت أن تعمل خميرة من مياه الفواكه كالسفرجل والرمان والتفاح وغيرها، لتعمل منها شرابًا متى أردت، فإن الذي جرت به العادة أن تعمل لكل عشرة أرطال سكرًا عشرة أرطال من مياه أي فاكهة أردت من هذه الفواكه، فتقشط[3] رغوتها وتصفيها، وتأخذ لها قوامًا يؤمن عليه الفساد، فيرفع ويخزن.

وإذا دعتك ضرورة إلى طبخ شراب منها، خذ لكل عشرة أرطال سكر خمسة أرطال من هذه الخميرة، فبعد أن تأخذ من السكر جلابًا ألق عليه الخميرة، واغلهما حتى يأخذ قوام الأشربة، يؤمن عليها الفساد، فاكسره بما يصلحه، وارفعه واستعمله.

---

١ في (أ) و(ب): الجيء.
٢ تصحفت في (ب) إلى: نفسه.
٣ في (ب): فتقسط.

**Bir diğer maya alma yöntemi:**

Meyve özünün köpüğünü aldıktan sonra meyve sularını koyulaşarak bozulmayacağından emin olduğun kıvama gelinceye kadar pişir ve kaldırarak sakla. Sonra bundan bir şurup pişirmek istersen, sıvı şeker maddesinden on rıṭl alarak, normal bir sıvı şeker kıvamına gelinceye kadar kaynat. Sonra bunun üzerine, daha önce sakladığın kaynatılarak kıvamına gelmiş meyve nektarından iki buçuk rıṭl ekle.

Meyve özünün kıvamı koyu ise iki rıṭl yeterlidir. Kıvamı ince ise iki buçuk rıṭl yeterlidir. Geri kalanını mayadan elde edilen şuruba yaptığın gibi kaplara koy.

**Bir başka kural:** Şurupların korunması ve pişirildiği ateş hakkındadır. Şurupları özellikle içerisinde meyveleri haşladığın ve suyunu aldığın kapların içinde pişirdiğinde ve haşlanan şey hassas çiçekler olduğunda gerçekten normal bir ateşte pişirmelisin. Ateş kuvvetli olduğunda şurup bozulur ve etkisi yok olur.

Sonra şurubu kaynattığında bunu cam şişelerde, porselen veya seramik kaplarda veya içi ve dışı yağlanmış yeşil metal kaplarda saklaman gerekir. Bunlardan birisi bulunmazsa diğerini kullanabilirsin.

Şurubu koyduğun kap hangisi olursa olsun kabın tam doldurulmaması gerekir; aksine kabın üçte birinden daha az nefes alacağı bir yer bırakılır. Kabın ağzı sık dokunmuş bir kumaş parçasıyla üç güne kadar tıkanır. "Bir haftaya kadar" ağzının tıkanacağı da söylenir. Sonra kabın ağzına kendi tıkacı tıkanır. Kap rutubetten, güneşin sıcağından ve rüzgâr esintisinden korunur. Kapların dışı özellikle yazın, karınca ve diğer haşereleri uzaklaştırmak için sürekli susam yağıyla silinir. Şurup kaplarının konulduğu yerlerin kapılarına kireç veya katran sürülür ve yerde tatlı bir şey bırakılmaz. Dahası her gün bir defa yeri süpürmeye ve temizlemeye devam eder. Bu mümkün olmazsa haftada iki defa temizlemesi gerekir.

Bir eczacı söylediğimiz bu kuralları göz önünde bulundurduğunda denildiğine göre "Şuruplar bozulmaz, kabın dibinde tortuya dönüşmez ve

**قاعدة خميرة أخرى:** اطبخ مياه الفواكه بعد قشط[1] الريم عنها، إلى أن تغلظ وتأخذ قوامًا يؤمن عليه الفساد، فارفعها واخزنها؛ ثم إذا أردت أن تطبخ منها الشراب، خذ جلاب عشرة أرطال سكرًا واغله، حتى يأخذ قوام الجلاب المعتدل، ثم ألق عليه من الرب المخزون رطلين ونصف رطل بقدر اختيارك.

يعني إن كان الرب غليظ القوام يكفيه رطلان، وإن كان رقيق القوام [49a] يكفيه رطلان ونصف، والباقي اعمل به كما عملت بالشراب المتخذ من الخميرة الأواني.

**قاعدة أخرى** في حراسة الأشربة ونارها: ينبغي لك أن تطبخ الأشربة بنار معتدلة جدًا، وخاصة في أوان أردت أن تسلق الفواكه وتأخذ منها السلاقة، ولا سيما إذا كان زهرًا لطيفا، فإن إفراط الإيقاد حينئذ يفسد الشراب، ويذهب بقوتها.

ثم إذا طبختها ينبغي لك أن تخزنها في قناني الزجاج، أو في البراني الصينية، أو الكاشية، أو في الأواني الخضر المدهونة الظاهرة والباطنة؛ وإن لم يتيسر هي فغيرها.

وأيًا ما كان ينبغي ألا يملأ الإناء، بل يترك له متنفسًا، وهو أقل من الثلث، ويسد فمها بخرقة صفيقة إلى ثلاثة أيام، وقيل: «إلى أسبوع»، ثم يسد فمها بغطائها، ويحفظها عن النداوة وحر[2] الشمس، ومهب الرياح، ويمسح ظاهر الأواني[3] دائمًا بالشيرج[4]، وخاصة في الصيف، لتمنع عنه النمل وسائر الحشرات، ويطرح على أبواب مسكنهم الجير والقطران، ولا يترك على الأرض شيئًا حلوًا، بل يدوم الكنس والنظافة كل يوم مرة، وإن لم يتيسر فلا بد من كل أسبوع مرتين.

فمتى كان الصيدلي يراعي القواعد المذكورة، قيل: «لا ينفسد أشربته، ولا يتكشمر ولا تتزنجر، وتبقى على قوتها ونفعها من حين طبخها إلى سنتين[5] ثم تأخذ تضعف».

---

١ في النسخ جميعها قسط.
٢ في (أ) و(ب): وجه.
٣ زيد في (أ) بهذا الموضع: ظاهر.
٤ سقطت من (ب).
٥ في (ب): سنين.

oksitlenmez/cenger çalmaz. Şurupların etkisi ve faydası pişirildiği andan itibaren iki yıla kadar devam eder ve sonra zayıflamaya başlar."

**Minhācü'd-dükkān** yazarı der ki: "Ben derim ki; Özellikle pişmeden sonraki işlemlerde, sıcak hava ve nemden korumada aşırı titiz davranılırsa şurupların etkisi bu süreden daha fazladır. Bu takdirde uzun yıllar etkisini devam ettirir."

**قال صاحب «منهاج الدكان»**: «وأنا أقول: ليس كذلك، بل يبقى قوتها أكثر من هذه المدة، وخاصة إن بولغ في ولايتها وحفظها من الهواء الحار والنداوة، فإنها تبقى سنين كثيرة».

# İKİNCİ FASIL

## DAHA ÖNCE SÖYLEDİKLERİMİZ HARİÇ ŞURUPLARIN YAPIMI, FAYDALARI VE İÇİLECEK MİKTARLARI HAKKINDADIR.

### 1. Taze menekşe şurubu *(el-Ḥāvī)*

Soğukluk ve yaşlık arasında ılımandır. Vereme, akciğer iltihabına, diyafram iltihabı ve böbrek ağrısı olanlara faydalıdır. İdrarı söktürür, yavaşça mizacı yumuşatır, göğsü ve boğazı yumuşatır, göğse kadar inen ateşli öksürük ve nezleye iyi gelir.[1]

**Karışımı:** Yaprağı ve çöpü ayıklanmış menekşe çiçeğinden bir menn alınır. *el-Melikī*'de söylediğine göre bir ölçü menekşe çiçeği, çiçeğin etkisi suya çıkıncaya kadar dört katı sıcak su içerisinde kaynatılır. Sonra süzülerek her bir rıṭl suya karşılık içerisine aynı miktarda beyaz şeker atılır ve kısık ateşte kaynatılır. Bozulmayacağından emin olunan bir şurup kıvamı alıncaya kadar köpüğü alınarak kaynatılır.

*el-Meliḳī*'de söylediğine göre: Süzdükten sonra tortusunu alarak, birinci kaynatmadaki su miktarı kadar ikinci bir suda kaynatarak süzdüğünde ve

1 **Yemeğe koku ve lezzet katan aromatik bitkilerle menekşe şurubu:** Öksürük ve griplere faydalıdır. Mizacı yumuşatır, ateşli sıtmaya, böbrek ve mesane hastalıklarına iyi gelir. Meyan kökü gibi yellimağacı meyvesinden elli tane alınır. Hatmi tohumu, ebegümeci (malva) tohumu, hatmi çekirdeği, hodan/zembil çiçeğinin her birisinden beşer dirhem, hıyar tohumu, salatalık tohumu, hindiba tohumunun her birisinden üçer dirhem ufalanarak alınır. Hepsi bir kaba konulur. Beş rıtl tatlı su kaynatılarak bir kaba alınır ve bir gece bekletilir. Pişirilerek çeyrek rıṭl menekşe çiçeği üzerine süzülür. Daha fazlası yoksa bir ūḳiyye kadar kuru çiçek alınarak üzerine su konulur ve ağzı kapatılır. Üzerinden bir gece geçtikten sonra pişirilerek süzülür. Her bir rıṭl suya karşılık içerisinde iki rıṭl şeker eritilir. Pişirilerek köpüğü alınır. Artık bozulmayacağından emin olunacak kıvama gelince kaldırılarak kullanılır. (en-Naḥvī'nin *Ḳarābādīn* adlı eserinden)

# الفصل الثاني

## في بيان الأشربة ومنافعها ومقدار شربها ما[1] خلا ما ذكرناه قبل

### ١. شراب البنفسج من الطري (ح)

معتدل بين البرد والرطب، ينفع ذات الجنب، وذات الرئة، وذات الصدر، ووجع الكلية، ويدر البول، ويلين الطبع برفق، ويلين الصدر والحنجرة، وينفع السعال والنزلات النازلة إلى الصدر من الحرارة[2].

أخلاطه: يؤخذ من زهر البنفسج الطري المنقى عن العود والورق منّ.

وفي «**الملكي**»: كيل يغلى برفق في أربعة أمثاله ماء حارًا، حتى يأخذ الماء قوة الزهر، ثم يصفى ويلقى على كل رطل من الماء ضعفه سكر بياض[3]، يغلى بنار هادئة، ويؤخذ ريمه، حتى يأخذ قوام الأشربة، يؤمن عليه الفساد.

وفي «**الملكي**» ذكر: إن أخذت ثفله بعد أن صفيته، فأغليته في ماء ثان قدر

---

١ سقطت (ما) من (ب).

٢ شراب البنفسج بالأفاويه: ينفع من السعال والنزلات، ويلين الطبع، وينفع من الحمى الحادة، وأمراض الكلى والمثانة، يؤخذ حبات سبستان، من كل واحد خمسون؛ شبه عرق سوس، وبزر خطمية، وبزر خبيز، وحب * ولسان ثور، من كل واحد خمسة دراهم؛ بزر خيار، وبزر قثاء، وبزر هندباء، من كل واحد ثلاثة دراهم مرضوضة.
ويجعل في إناء، ويغلى خمسة أرطال ماء حلو، ويلقى على **، ويبيت ليلة، ويطبخ، ويصفى على ربع رطل زهر بنفسج طري، وإن عدم أكثر، فخذ زهرًا يابسًا وزن أوقية، ويلقى عليه الماء، ويغطى، ويبيت ليلة عليه، ويطبخ ويصفى؛ ويحل فيه السكر في كل رطل من الماء رطلين سكرًا، ويطبخ وينزع رغوته، ويؤخذ له قوام يؤمن به عليه الفساد، ويرفع ويستعمل. عن «قرابادين» النحوي.
* ههنا كلمتان لم نستطع قراءتهما.
** ههنا كلمة لم نستطع قراءتها.

٣ كذا في (ب) و (ج)، وفي (أ) يمكن أن تقرأ هكذا: ساخن.

içerisinde adı geçen şekeri kaynattığında, köpüğünü aldığında pekmez gibi koyu bir kıvam alırsa üzerine ilk defada kaynattığın suyu ekleyerek şurup hâline gelinceye kadar hepsini birlikte kaynatırsın. Bu takdirde şurubun gücünü daha çok korumuş ve faydasını daha çok artırmış olursun.

Kimileri bir gün ve bir gece çiçeği ağzı dar bir kap içerisinde çok sıcak suda bekletir, sonra suya bastırarak Mısır rıṭlıyla on rıṭl şeker üzerine suyunu süzer. Kıvamını alınca orta büyüklükte on tane yeşil limon suyu ile etkisini kırar ve hangi şurup olursa olsun on dirhem ağırlığınca şurubu ortadan kaldırır. Kimileri şurubun gücüne ve hastalığa göre on beş dirhem olarak kullanır.

### 2. İbnü't-Tilmīẕ'in tekrar kaynatılan menekşe şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

İlk defa kaynatılanın faydalarını verir, üstelik daha etkili ve daha mükemmeldir. Çöpü ve yaprağı ayıklanmış bir rıṭl taze menekşe çiçeğini çok sıcak on rıṭl su içerisine tamamen bastırır ve soğuyuncaya kadar beklemeye bırakır. Çiçekleri suya hafif bir şekilde bastırır, süzerek suyunu kaynatır. Aynı suya başka menekşe çiçeklerini bastırır, bu işlemi en az beş, en çok on kez tekrarlar, sonra suyunu süzer ve ağırlığı miktarınca şeker ve şeker ağırlığınca eşit miktarlarda şeker ve terencebīn (Mısır kudret helvası) karıştırırsa çok hoş olur. Şeker terbiye edilmiş ise karışımın burukluğu başka bir şey ile kırılmaz.

Kimileri er-Rāzī'nin *el-Maḳāle*'sinde söylediği gibi, bir ölçü menekşeyi dört katı sıcak su içerisine üstten görünmeyecek şekilde bastırır ve bu işlemi yedi defa tekrarlar. Sonra her bir rıṭl su üzerine iki katı şeker çırpar veya daha önce geçtiği gibi şeker ve iki eşit parçaya ayrılmış kudret helvası çırpar. Bu takdirde çok hoş olur ve daha çok ishal yapar. İçilecek miktarı daha önce söylediğimiz gibidir.

### 3. Kuru menekşe çiçeğinden tekrar şurup yapılması

Üç rıṭl çöpü ve yaprağı ayıklanmış kuru menekşe alınır, çok sıcak su içerisine üzerini su örtecek şekilde yedi kez bastırır ve soğuyuncaya kadar beklemeye bırakır. Kısık ateşte kaynatır ve suyunu süzerek, suyu tekrar ateşin üzerine koyar. Su kaynarken menekşeleri yedi kez daha suya bastırır.

الأول، وصفيته، وأغليت فيه السكر المذكور، وقشطت ريمه، فإذا أخذت له قوامًا غليظًا كالعقيد، ألقيت عليه الماء الأول، وأغليت الجميع حتى يصير شرابًا، كان أحفظ لقوته، وأزيد لمنفعته.

ومن الناس من ينقع الزهر في الماء الشديد الحرارة، يومًا وليلة، في وعاء فمه ضيق، ثم يمرس[1] ويصفى على عشرة أرطال سكر بالرطل المصري، فإذا أخذ القوام يكسر بماء عشرة ليمونات خضر معتدلة، ويرفع [49b] الشربة من أيها كانت عشرة دراهم، وثمة من يستعمل خمسة عشر درهماً، حسب القوة والمرض.

## ٢. شراب البنفسج المكرر من الطري لابن التلميذ (م)

ينفع منافع الأول، بل أقوى وأتم، يكمر رطل من زهر البنفسج الطري المنقى عن العود والورق، في عشرة أرطال ماء حار شديد الحرارة، ويترك حتى يبرد، فيمرس مرسًا خفيفًا، ويصفى ويغلى الماء، ويكمر فيه رطل بنفسج آخر، يكرر العمل أقله خمس مرات، وأكثره عشر مرات، فيصفى الماء، ويخلط بوزنه سكرًا وترنجبين نصفين بالسوية، يجيء مليحًا، ولا يكسر إن كان متربلاً.

ومن الناس ـ وهو (ر) ـ يكمر كيل بنفسج في أربعة أمثاله ماء حارًا، كما مر، يكرر العمل سبع دفعات، ثم يضرب على كل رطل من الماء ضعفه سكرًا، أو سكرًا وترنجبين نصفين، كما مر، يجيء مليحًا، وأكثر إسهالاً، ومقدار شربها مثل ما مر.

## ٣. شراب البنفسج المكرر من اليابس

(يؤخذ ثلاثة أرطال من البنفسج اليابس)[2] المنقى عن العود والورق، يكمر سبعه في ماء حار شديد حرارة، ويترك حتى يبرد، فيغلى بنار هادئة، ويصفى ويعاد الماء على النار، ويغلى ويكمر فيه سبعه الآخر.

---

١ في (أ) و (ب): عرس.
٢ تكرر ما بين القوسين في (أ) و(ب).

Bu işlemi yedi kez tekrarlar. Sonra kaynatılmış bütün çiçekleri başka bir suyun içinde yavaşça ve iyice kaynatır. Ateşten indirerek çiçekleri suya bastırır ve suyunu süzer. Bu suyun içerisine on rıṭl temiz şeker veya eşit miktarlarda şeker ve kudret helvası karıştırır. Şurup kıvamını alınca içerisine ilk defa kaynatılan su eklenir ve köz ateş üzerinde kaynatılır, bozulmaması için sürekli karıştırılır. Şurup kıvamını bulunca ateşten indirilir ve kaldırılır.

Kimileri her bir rıṭl şeker ve kudret helvası için beş ūḳiyye menekşe çiçeğinden bu şurubu imal eder.

### 4. Kuru menekşe çiçeğinden yapılan menekşe şurubu *(el-Minhāc)*

İlk (yaş çiçekten yapılan) şurup gibi faydalıdır. Dokuz ūḳiyye kuru menekşe çiçeği çok yüksek sıcaklıktaki su içerisine bastırılır ve soğuyuncaya kadar beklemeye bırakılır. Tekrar taş veya bakırdan derin bir kazan içerisine konulur, üzeri ahşap bir kapakla kapatılarak kömür ateşi üzerine konulur. Dörtte biri eksilinceye kadar ateş üzerinde bırakıldıktan sonra ateşten indirilerek çiçekler tamamen suya bastırılır ve süzülür. Üzerine on rıṭl şeker eklenir. Şurup kıvamına gelince orta sulu on adet limonun suyuyla burukluğu kırılır. Sonra şurup kaldırılır ve daha önce söylediğimiz miktarda kullanılır.

### 5. Nilüfer şurubu *(el-Ḥāvī)*

Nilüfer şurubu soğutucu ve nemlendiricidir. Safra kaynaklı yüksek ateşlere, öksürüğe, vereme, akciğer iltihabı ve aşırı baş ağrısına karşı faydalıdır. Maddelerin göğüs, mide ve ciğere dökülmesine engel olur, kalbi güçlendirir, susuzluğu dindirir ve ateşten kaynaklanan uykusuzluğu giderir.

**Karışımı:** Nilüfer çiçeğinin sadece yaprağının bir rıṭlı dört rıṭl su içerisinde üçte biri eksilinceye kadar kaynatılır. Süzülerek, nüsha farklılıklarına göre suyun her bir rıṭlına karşılık bir rıṭl veya bir menn şeker ilave edilir.

يكرر العمل سبع مرات، ثم يغلى جميع الزهر الذي قد أغلي في ماء آخر، غليًا جيدًا برفق، فينزل ويمرس ويصفى، ويخلط بهذا الماء جلاب عشرة أرطال سكرًا نقيًا أو سكرًا أو ترنجبينًا بالسوية، ويؤخذ له قوام الأشربة، ثم يضاف إليه ماء الأول، ويغلى على نار جمر، ويحرك دائمًا لئلا يفسد، وإذا أخذ له القوام ينزل ويرفع.

٥ **ومن الناس** من يعمل لكل رطل سكر وترنجبين، خمس أواق زهر البنفسج.

## ٤. شراب البنفسج من اليابس (م)

ينفع منافع الأول، ينقع تسع أواق زهر البنفسج اليابس، في ماء حار شديد الحرارة، ويترك حتى يبرد، فيعاد إلى قدر برام، مغطًى بغطاء خشب، على نار فحم، ويترك حتى ينقص[١] منه الربع، فينزل عن النار، ويمرس ويصفى، ويلقى عليه جلاب ١٠ عشرة أرطال سكرًا، ويؤخذ له قوام الأشربة، ويكسر بماء عشرة ليمونات معتدلة مائية، فيرفع ويستعمل منه المقدار الذي ذكرناه قبل.

## ٥. شراب النيلوفر (ح)

يبرد ويرطب، وينفع الحميات الحادة الصفراوية، والسعال، وذات الجنب، وذات الرئة، والصداع الحاد، ويمنع المواد عن أن تنصب إلى الصدر والمعدة ١٥ والرئة، ويقوي القلب، ويسكن العطش، ويزيل السهر الكائن عن الحرارة.

**أخلاطه:** يغلى رطل من ورق زهر النيلوفر لا غير، في أربعة أرطال ماء، حتى ينقص[٢] الثلث، فيصفى ويلقى على كل رطل منه رطل أو منّ من السكر، على اختلاف النسخ.

**وفي «الإرشاد»:** يقشر من ورق النيلوفر قشره الأخضر لا غير، ويقطع ساقه، ويجعل الباقي في إناء، ويصب عليه ماء حار، ويهيأ عنه شراب كما يهيأ شراب ٢٠ الورد المكرر[٣] وغير المكرر، [50a] ولم يذكر له كيفية.

١ تصحفت في (ب) إلى: ينقض.
٢ تصحفت في (ب) إلى: ينقض.
٣ سقطت من (ب).

*el-İrşād*'da yer aldığına göre: "Nilüfer yaprağının sadece yeşil olan kabuğu soyulur, budağı kesilir, geri kalan kısmı bir kaba konulur ve üzerine sıcak su dökülür. Tekrar tekrar kaynatılan veya bir defa kaynatılan gül şurubu gibi ondan şurup hazırlanır." Bu hazırlamanın nasıl olacağını söylemedi.

*Minhācü'd-dükkān* yazarı İbnü'd-Dükkān der ki: "Her bir rıṭl kabuğu soyulmuş nilüfer suyuna karşılık iki buçuk veya üç ūḳiyye şeker eklenmesi gerekir. Satmak içinse ince ile koyu arasında ortalama bir bir kıvama gelinceye kadar kaynatılır."

Mısır eczacıları bazen bir rıṭl saf şekere karşılık damıtılmış nilüfer suyunun dört rıṭlından bu şurubu imal ederler. Bu takdirde tadı biraz önce anlattığımızdan daha belirgin ve rengi daha güzel olur. Kap tamamen doldurulmaz. Yazın bozulmaması, kışın ise bitmemesi (tortulaşmaması) için kıvamı koyu hazırlanır.

## 6. Limon şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Soğuk ve kurudur. Zayıflamış olan şehveti güçlendirir. Mideyi güçlendirerek sindirimi iyileştirir. Özellikle bir dirhem limon şurubu yarım dirhem büyük kakule ile karıştırılırsa safrayı bastırır, kusma ve bulantıyı keser. Kesilerek yalanırsa susuzluğu ve sarhoşluğu dindirir.

**Karışımı:** Çözdürüldükten sonra bir rıṭl şeker alınarak köpüğü alınır. Koyu bir şurup kıvamına gelince, üzerine sıkılıp süzüldükten sonra bir ūḳiyye sıvı şeker üzerine dökülmüş üç ile dört ūḳiyye arasında yeşil limon suyu eklenir. Bir kez kaynadıktan sonra ateşten indirilir, ateş üzerinde bırakılmaz. Rengi ve tadının karışmaması ve bozulmaması için üzerine limon dökülür dökülmez ateşten indirilir.

Bu şurup gerçekten koyu bir kıvam alınca buna zamklı limon şurubu adı verilir. Kış mevsimi ve kışın ortaya çıkan öksürük için hazırlanmışsa koyu kıvamlı şurup geniş ağızlı kaplarda çözdürülür. Üzerine bir miktar bitkisel şeker eklenerek karıştırılır ve boşaltılır. Öğütülmüş bitkisel şeke-

وقال صاحب «**منهاج الدكان**»: «ينبغي أن يجعل لكل[1] رطل سكر أوقيتين ونصف أوقية[2] من ماء النيلوفر المقشر، أو ثلاث أواق، ويؤخذ له قوام متوسط[3] بين الرقة والثخانة، إن كان للبيع.

وقد[4] يعمل صيادلة مصر لكل رطل من السكر المقوم، أربع أواق من ماء النيلوفر المستقطر، يجيء أظهر طعمًا، وأحسن لونًا مما مر، ولا يملأ[5] الإناء، وينبغي أن يغلظ القوام في الصيف لئلا يفسد، وفي الشتاء لئلا ينبت.

## ٦. شراب الليمون[6] (م)

بارد يابس، يقوي الشهوة الساقطة، ويجود الهضم بتقوية المعدة، ويقمع الصفراء، ويقطع القيء والغثيان، وخاصة إذا ضرب في أوقية منه نصف درهم قاقلة كبيرة، ويقطع ويلعق، ويسكن العطش والخمار.

**أخلاطه:** يؤخذ كل رطل سكر بعد أن يحل، ويكشط ريمه، ويؤخذ عليه قوام الأشربة الغليظة من ثلاث أواق إلى أربع أواق من ماء الليمون الأخضر، الذي اعتصر على أوقية جلاب بعد تصفيته، فإذا غلى غلية واحدة ينزل، ولا يترك على النار، بل كما يسكب الليمون ينزل، لئلا يتحير لونه وطعمه، ولا يفسد.

وإذا أخذ قوام هذا الشراب غليظًا جدًا، يقال له: «شراب الليمون المصمغ»، وإذا عمل للشتاء والسعال الكائن فيها، يحل المصمغ في أوعية واسعة الفم، ويجعل عليها قليل سكر نبات يحرك ويخلى، ولا يزال كل يوم يعتقد بالتحريك،

---

١ في (ج): في كل.
٢ سقطت من (أ) و (ب).
٣ سقطت من (أ) و (ب).
٤ سقطت (قد) من (أ) و (ب).
٥ في (ب): يماء.
٦ مادة شراب الليمون ابتداء من هنا، - تقريبا صفحة واحدة- إلى عنوان الشراب الليمون السفرجلي الممسك ساقطة في (ج).

rin içerisine iyice karışması için kanaat getirinceye kadar her gün karıştırmaya devam eder. Soğuk bir yere veya açık havaya bıraktığında karışım katılaşarak taze tereyağı rengini alır.

Çöllerde yaşayanlar sıvı şekeri kısık ateşte pekmez kıvamına gelinceye kadar pişirirler ve köpüğünü alırlar, ateşten indirerek üzerine azar azar süzülmüş limon suyu serperler ve bir çırpma aletiyle çırparlar. Tadı güzelleşinceye, rengi beyazlayıncaya ve yoğun bir kıvama gelince kadar bu işlemleri tekrarlamaya devam ederler. Şurubun tadını çok ekşi yapmazlar, sonra kaldırarak kullanırlar.

*el-Ḥāvī*'de söylediğine göre: "Taştan yapılmış temiz bir kazanın içerisine kabuğu soyulmuş, suyu sıkılarak süzülmüş on rıṭl limon suyu konularak orta ateşte geride beş rıṭl kalıncaya kadar kaynatılır. Sonra üzerine beş rıṭl beyaz şeker eklenerek kaynatılır ve köpüğü alınır, süzülerek ateşten indirilir ve kaldırılarak kullanılır."

**Derim ki:** Yazarların limon ve ekşi şeylerin çok kaynatılınca renklerinin bulanıklaşacağını ve sarhoş etme özelliği kazanacaklarını yazmalarından sonra, onun bu yazdıkları nasıl nitelenir? Sanki bu yazarın bir yanılgısıdır veya yazdıklarını sınamadan ve denemeden yazmıştır.

### 7. Ayvalı, misk katılmış limon şurubu

Mideyi güçlendirir, gıdaların sindirimine yardımcı olur.

**Karışımı:** On rıṭl sıvı şeker şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır ve üzerine üç rıtl ve bir rıṭlın üçte biri kadar köpüğü alınmış ayva suyu eklenir. Yumuşak kıkırdak kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Ateşten indirilince içerisine yarım rıṭl veya istenilen ekşiliğe göre biraz az veya daha fazla limon suyu katılarak çırpılır. Biraz gülsuyunda eritilmiş miskle karıştırılarak kokulandırılır ve daha önce söylediğimiz gibi kaplara konulur.

ليداخله السكر النبات المسحوق، ويترك في الأماكن الباردة، أو تحت السماء، فإنه يجمد ويجيء كأنه السمن الطري لونًا.

**وأما** أهل البادية فإنهم يطبخون الجلاب على نار هادئة، ويكشطون ريمه، حتى يأخذ قوام العقيد، فينزلونه عن النار، ويرشون عليه من مروّق ماء الليمون، قليلاً قليلاً، ويضربونه بالدشكاب، ولا يزالون يكررون العمل (إلى أن يحسن)[1] طعمه، ويبيض ويتشحم، ولا يكون هامضًا[2] قويًا، فيرفعون ويستعملون.

وذكر في (ح): يلقى من ماء الليمون المقشر المعصور المروّق، عشرة أرطال في قدر حجارة نظيفة، ويطبخ من نار معتدلة، حتى يرجع إلى خمسة أرطال، ثم يطرح عليه من السكر الأبيض خمسة أرطال، ويغلى يكشط ريمه، ويصفى، وينزل عن النار، ويرفع ويستعمل.

**قلت:** بعد أن نص القوم على أن الليمون والحماض يرنحان[3] ويعكران بالغلي القوي، كيف وصفه بما كتب ؟ فكأنه سهو[4] من الكاتب، أو كتبه من غير امتحان ودربة فيه!

## ٧. شراب الليمون السفرجلي الممسك

يقوي المعدة، ويعين على هضم الغذاء.

**أخلاطه:** يغلى عشرة أرطال جلاب، حتى يأخذ قوام الأشربة، فيجعل عليه ثلاثة أرطال وثلث رطل من ماء السفرجل الذي رفعت رغوته، ويغلى ويؤخذ له قوام المشاش، [50b] فيضرب فيه عند نزوله نصف رطل ماء ليمون، أو أقل أو أكثر، بقدر ما يراد من الحموضة، ويطيب بمسك قد أديف[5] بقليل ماء الورد، ويحرك ويوعى، كما تقدم.

---

١ تكرر ما بين القوسين في (ب).
٢ كذا في (أ) و (ب)، وفي (ج) ساقطة، ولعل الصواب حامضا، لأن الليمون فيه الحموضة.
٣ كذا في (أ) و(ب).
٤ تصحفت في (أ) إلى: نهو.
٥ في (أ) و (ب) أذيف، وفي (ج): أضيف، والصواب أنها أديف.

### 8. Turunç şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Kalp ve mideyi güçlendirir.

**Karışımı:** Su yerine Şam hodanı suyu içerisinde şeker çözdürülür, koyu bir kıvam alıncaya kadar kaynatılarak köpüğü alınır. Sonra üzerine (rendelenmiş) turunç suyu eklenerek, her dört ūḳiyye suya karşılık bir rıṭl şeker katılır. Kıvamına gelinceye kadar kaynatılarak ateşten indirilir. Şurubun üzerine, her bir rıṭlı için çeyrek dirhem ile yarım dirhem arasında değişen miktarda gülsuyu ile karıştırılmış safran dökülerek kullanılır.

### 9. Ağaç kavunu ekşisi şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Çarpıntıya faydalıdır, kalp ve mideyi güçlendirir.

**Karışımı:** Ahşap bir bıçakla ağaç kavunu kesilerek çekirdekleri çıkarılır. Arpa tanesi gibi liflerinin kılıfları soyulur ve mayhoş bir tat almaması için varsa sıvı şeker üzerine, yoksa şeker üzerine eklenir. Yumuşak kıkırdak kıvamında çözdürülen her on rıṭl temiz şekere karşılık sıvı şeker veya şekerle kıvamına gelinceye kadar kaynatılmış üç rıṭl ve bir rıṭlın üçte biri ile dört rıṭl arasında ağaç kavunu suyu eklenir. Bir taşım kaynattıktan sonra ateşten indirir. Daha fazla kaynatmaktan ve kaynadıktan sonra kazanda bırakmaktan sakın; çünkü rengi ve tadı değişir. Soğuyuncaya kadar leğenlere veya kaplara konulur.

Ayrıca şeker üzerine ağaç kavunu suyu dökülünce köpürür. Bu durumda üzerine parmaklarınla biraz badem veya susam yağı serpmen gerekir. Anında köpüğü dindirir. Kimileri ağaç kavunu şurubuna misk katar, kimileri katmaz. Kimileri şurup biraz beyazlayıncaya kadar bir çırpma aletiyle şurubu çırpar, kimileri çırpmaz. Sonra *el-Minhāc*'da der ki: "Onu kaplara koyduktan sonra günlerce açık havada bırakıyordum. Katılaşarak beyazlaşıyor ve daha güzel oluyordu."

## ٨. شراب النارنج (م)

يقوي القلب والمعدة.

**أخلاطه:** يحل السكر في ماء لسان الثور الشامي، عوض الماء، يغلى ويكشط رغوته، حتى يأخذ القوام الغليظ، فيلقى عليه من ماء شعير النارنج، لكل رطل سكر أربع أواق من الماء، يؤخذ له قوام، وينزل عن النار، ويفيق فيه زعفران مداف[١] بماء ورد، لكل رطل من الشربة من ربع درهم إلى نصف درهم، ويستعمل.

## ٩. شراب الحماض الأترج[٢] (م)

ينفع الخفقان، ويقوي القلب والمعدة.

**أخلاطه:** يقطع[٣] الأترج بسكين خشب، ويخرج حبه، وينزع شعيرته من أغشيته، على قليل جلاب إن أمكن، وإلا فعلى سكر، حتى لا يتمزز، ويضاف[٤] إلى كل عشرة أرطال سكر نقي محلول مقوم قوام المشاش، من ماء الحماض المقوم بالجلاب أو بالسكر، من ثلاثة أرطال وثلث رطل إلى أربعة أرطال، ويغليه غلية واحدة، ويرفع عن النار، وإياك أن تغليه أكثر، أو تخلّيه في الدست، فيتغير لونه وطعمه، واسكبه في مواجير حتى يبرد، وأوعية.

وأيضًا إذا طرحت الحماض عليه يفور، ينبغي أن ترش بإصبعك عليه يسير دهن اللوز، أو دهن الشيرج، فيسكن لوقته. وثمة من يطيبه بمسك، وثمة من لا يطيبه، وثمة من يضرب بآلة دشكاب، حتى يبيض قليلاً[٥]، وثمة من لا يضربه، ثم قال: «وكنت أعمله في أوعية، فأتركه تحت السماء أيامًا، يجمد ويبيض، يجيء غاية».

---

١ في (أ) و (ج) مذافا، وفي (ب): تصحفت إلى: مذاق. والصواب أنها مدافا.
٢ ابتداء من شراب الحماض الأترج إلى شراب الريباس – تقريبا صفحة واحدة – ساقطة في (ج).
٣ تصحفت في (ب) إلى: يقع.
٤ تصحفت في (ب) إلى: مضاف.
٥ سقطت من (أ).

### 10. Ağaç kavunu ekşisi şurubu

Soğuk ve kurudur, safrayı bastırır, mide ve kalbi güçlendirir, kalbi ferahlatarak canlandırır, sindirimi iyileştirir, kusmayı keser, aşırı çarpıntıya iyi gelir ve beyni güçlendirir.

**Karışımı:** On rıṭl şekerden yapılan sıvı şeker şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır ve üzerine mayhoş bir tat alıncaya kadar ağaç kavunu ekşisi eklenir. Homojen bir hal alıncaya kadar iyice çırpılarak kaldırılır.[1]

### 11. Ağaç kavunu yaprağı şurubu *(el-Ḥāvī)*

Mide zayıflığına ve çarpıntıya iyi gelir. Taze ve tadı buruk 50 ağaç kavunu yaprağı, bir bez ile tozu silinerek alınır ve üç rıṭl miktarı, üçte biri kalıncaya kadar kaynatılan şaraplık üzüm suyu veya yıllanmış şarap içinde yedi gün bekletilir. Sonra yapraklar alınır ve şarap/üzüm suyunun üzerine bir menn köpüğü alınmış arı balı eklenir ve şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Sert bir şekilde çırpılır ve saklanır.

*eẕ-Ẕeḫīre*'de şöyle der: "Ağaç kavunu yaprağı eski şarap içinde yedi gün bastırılır, sonra hafif bir şekilde kaynatılır. Sonra sıkılarak biraz önce söylediğimiz gibi bal eklenir. Bahsedilen rahatsızlıklara karşı içilecek miktarı iki ūḳiyyedir."

### 12. Işkın şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Mideyi güçlendirir. Süzülmüş ışkın suyuna ağırlığı miktarınca şeker katılır. Şeker şurup kıvamı aldıktan sonra karışım kıvama gelinceye kadar kaynatılır, kaldırılarak kullanılır.

### 13. Işkın şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Nefes darlığına iyi gelir.

**Karışımı:** Kısık ateşte ışkın suyu yarısı kalıncaya kadar kaynatılır, sonra süzülerek, bu suyun her bir menn ölçüsüne karşılık yarın menn şe-

1 Tahran nüshasının kenarında şu bilgi yer almaktadır: **Ağaç kavunu kabuğu şurubu:** Lezzetli olup, mideyi güçlendirir, kısmen de olsa toksinlere karşı direnci artırır. Karışımların (kan, balgam, kara safra ve sarı safranın) idrarla atılmasını sağlar. Bir rıṭl ağaç kavunu kabuğu alınarak dört rıtl tatlı su ile yarısı kayboluncaya kadar kaynatılır. Üzerine bir rıṭl şeker eklenerek iyi bir kıvam alıncaya kadar ateşte pişirilir ve kullanılır. (en-Naḥvī'nin *Ḳarābādīn* adlı eserinden)

## ١٠. شراب حماض (ح)

بارد ويابس، يقمع الصفراء، ويقوي المعدة والقلب، ويفرحه وينشطه، ويجود الهضم، ويقطع القيء، وينفع الخفقان الحاد، ويقوي الدماغ.

**أخلاطه**: يغلى الجلاب الكائن من عشرة أرطال سكر، حتى يأخذ قوام الأشربة، فيلقى عليه حماض الأترج مقدار ما يمزز، ويضرب جيدًا حتى يستوي، فيرفع.[١]

## ١١. شراب ورق الأترج (ح)

ينفع ضعف المعدة والخفقان، يؤخذ ورق الأترج العفص الطري ممسوحًا من الغبار بخرقة ــ خمسون ورقة ــ، ينقع ثمانية أرطال مثلث، أو جمهوري سبعة أيام، ثم يصفى عن الورق، ويلقى عليه عسل النحل منزوع الرغوة مَنّ واحد، يغلى حتى يأخذ قوام الأشربة، ويضرب ضربًا جيدًا، أو يخزن.

وفي (ذ): ينقع في منّين شرابًا عتيقًا سبعة أيام، ثم يغلى غلية خفيفة، ثم يعصر ويضاف إلى عسل كما مر، الشربة منه أوقيتان لما مر.

## ١٢. شراب الريباس (م)

يقوي المعدة، يلقى على ماء الريباس المروّق وزنه سكرًا، وبعد ما أخذ قوام جلاب السكر يغلى، حتى يأخذ القوام، فيرفع ويستعمل.

## ١٣. شراب الريباس (ذ)

ينفع ضيق النفس.

**أخلاطه**: يغلى ماء الريباس على نار هادئة، حتى يرجع إلى النصف، ثم يصفى، ويضيف إلى كل مَنٍّ مِنْ ذلك الماء نصف منّ [51a] من السكر، يغليان حتى يأخذ

١ في هامش (أ): شراب قشر الأترج: لذيذ يقوي المعدة، ويقاوم السموم بعض المقاومة، ويستفرغ الأخلاط بالبول، يؤخذ من قشر الأترج رطل واحد، فيطبخ أربعة أرطال من الماء الحلو، حتى يذهب النصف، ويلقى عليه رطلا سكر * العسل، وينضج بنار، ويؤخذ له قوام جيد ويستعمل. عن «قرابادين» النحوي.
* ههنا كلمة أو اثنتان لم نستطع قراءتهما.

ker eklenir. Kıvam tutuncaya kadar kaynatılır. Bazıları bu şurubu biraz safranla kokulandırırlar.

### 14. Üzüm şırası (Müselles şurubu)

Sade veya katkılı ayva şuruplarında kullanılır.

**Karışımı:** Olgunlaşmış ve tam tatlanmış üzüm suyu süzülerek ve köpüğü alınarak kısık ateşte üçte ikisi buharlaşıncaya kadar kaynatılır. Sonra sırlı/ziftlenmiş kaplara konularak kırk gün güneş altında bırakılır ve kullanılır. Güneş altında üç ay bırakılırsa yıllanmış şaraba dönüşür, bulanıklığı ortadan kalkar ve daha kaliteli olur.

### 15. Ayva Şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Ayva şurubu mide ve karaciğer zayıflığına, sık tuvalete gitme ihtiyacı, bulantı kusma ve aşırı susuzluğa karşı faydalıdır.

**Karışımı:** Ekşi, çok sulu, dışının kabuğu soyulmuş veya içinde çekirdekleri bırakılan ayvalardan alınarak havanda dövülür ve suyu sıkılır. Süzülen ayva suyundan otuz menn, saf veya yıllanmış şaraptan on beş menn alınır. Suyu sıkılmış ayva posası bir gün ve bir gece şarap içinde bekletildikten sonra sıkılarak, şaraba yatırılan posa içerisindeki şarap çıkarılır, bu posa bir miktar daha önce kendisinden süzülen ayva suyu ile yıkanarak sıkılır ve süzülür.

Hepsi temiz bir kazanda birleştirilerek, yumuşak bir ateşte yarısı yok oluncaya kadar pişirilir. Köpüğü alınarak, birkaç katlı sık dokunmuş bir kumaştan iyice süzdürülür, sonra üzerine bir menn köpüğü alınmış arı balı eklenerek tekrar kazana alınır. Zencefil ve sakızın her birisinden ikişer dirhem, büyük ve küçük kakule, öğütülmemiş safran ve Çin tarçının her birisinden dörder dirhem ve üç dirhem karanfil alınır.

Hepsi iri parçalar hâline gelinceye kadar dövülerek sert ve gevşek dokunmuş bir kese içerisinde ağzı bağlanarak kazanın içine asılır ve yumuşak bir ateşte pişirilir. Birer saat arayla kese tamamen şuruba dal-

القوام، والبعض يطيّبونه بيسير زعفران.

## ١٤. شراب المثلث الذي يستعمل في شراب الميبه الساذجة والمفوّمية (م)

**أخلاطه**: يغلى مروّق ماء العنب الناضج الصادق الحلاوة، بنار هادئة، ويكشط ريمه، حتى يذهب الثلثان، فيوعى في إناء مزفّت، ويوضع في الشمس أربعين يومًا ويستعمل، وإن خلي ثلاثة أشهر حتى يعتق ويتخمر وينقطع عكره، يكون أجود.

## ١٥. شراب الميبه[١](م)

وهو شراب السفرجل، ينفع ضعف المعدة والكبد، والاختلاف والغثيان، والقيء والعطش.

**أخلاطه**: يؤخذ من السفرجل الحامض، الكثير الماء، بقشر خارجه، أو[٢] يبقى داخله، فيدق في الهاون ويعصر[٣]، ويؤخذ من مروّقه ثلاثون منًّا، ومن الشراب الصافي أو الجمهوري خمسة عشر منًّا، ينقع في الشراب الثجير السفرجل المعصور الماء يومًا وليلة، ثم يعصر ويستخرج الشراب المنقوع في الثجير منه، ويصفى ويغسل ذلك الثجير بشيء من ماء السفرجل المصفى منه، (ويعصر)[٤] ويصفى.

ويجمع كله في قدر[٥] نظيف، ويطبخ بنار لينة حتى يذهب النصف، ويؤخذ رغوته، ثم يروّق ترويقًا جيدًا بثوب صفيق مضاعف، ثم يلقى عليه من عسل النحل المنزوع الرغوة، سبعة أمناء، ثم يعاد إلى القدر ثانيًا، ويؤخذ زنجبيل ومصطكى من كل واحد درهمان، قاقلة صغار وكبار وزعفران غير مسحوق ودار صيني من كل واحد أربعة دراهم، قرنفل ثلاثة دراهم.

١ ههنا في هامش (أ) تعليق باللغة الفارسية، يبلغ عدة أسطر، وهو منقول عن «قربادين» مولانا نعمت.
٢ في (ب): (و) بدل (أو).
٣ تصحفت في (ب) إلى: يصير.
٤ سقط ما بين القوسين من (ب).
٥ سقطت من (أ) و(ب).

dırılır, artık bozulmayacağından emin olunacak kadar koyu bir kıvama gelince ateşten indirilir, soğutularak iyice süzülür, cam veya porselen kaplara kaldırılır. Daha sonra reyhan veya pişmiş ayva şurubu içerisinde iki dirhem misk eritilerek, pişirilmiş ilaç kesesi çıkarıldıktan sonra ayva şurubunun üzerine dökülür ve tamamen karışıncaya kadar karıştırılır ve kullanılır.

### 16. Sade ayva şurubu

Sıcaklık sebebiyle oluşan kusmayı engeller, gaz şişkinliğini giderir, yemekte iştah açar ve mideyi güçlendirir.

**Karışımı:** Beş rıtl şeker suda çözdürülür, köpüğü alınarak kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Ardından ona bir buçuk rıṭl süzülmüş ayva suyu ve bir rıṭl ve bir rıṭlın dörtte biri miktarınca üçte biri kalıncaya kadar kaynatılmış ve kırk gün güneş altında bekletilerek güneş altından alınan üzüm suyu (Müs̲elles̲ şurup) eklenir. Soğuyuncaya kadar beklemeye bırakılır, sonra kaldırılarak kullanılır. Asıl nüshada: "Şuruba şarap katılmasını caiz görenler şarap ile, caiz görmeyenler şarap yerine üçte biri kalıncaya kadar kaynatılmış üzüm şırası ile yaparlar." şeklinde yazmaktadır.

### 17. Meycūş şurubu *(el-Ḥāvī)*

Mide ve karaciğerin zayıflığına ve soğukluğuna iyi gelir. Sırt ve eklem ağrılarına, böbrek ağrısına, felç, yüz felci ve rutubetten kaynaklanan unutkanlığa karşı faydalıdır. Ten rengini güzelleştirir, ağız kokusunu iyileştirir, cinsel gücü ve hafızayı artırır, cinsel birleşme arzusunu harekete geçirir, idrarı söktürür ve gazları keser.

**Karışımı:** 100 menn tam olgunlaşmış mis̲kālī ve razaki üzümü, yirmi menn yağlı keklik eti alınır. Üzüm suyu keklik eti ile birlikte temiz bir kazana dökülür. On dirhem öd kokusu, beş dirhem safran, üç dirhem karanfil, üç dirhem muskat, küçük Hindistan cevizi, sakız ve havlıcanın her birisinden beşer dirhem; bir dirhem kabuk tarçın; şebboy, kebabiye/Hint

يدق الجميع جريشًا، ويشد في الصرة الرفيعة الصلبة، ويعلق في القدر، ويطبخ بنار لينة، وتمرس الصرة ساعة بعد ساعة، حتى يغلظ ويأخذ قوام أشربة يؤمن عليها الفساد، ثم ينزل عن النار، ويبرد ويصفى، ويرفع إلى زجاجة أو صينية، ثم يذاب درهما المسك في الشراب الريحاني، أو في الميبة[1] المطبوخ، ويلقى عليه ويحرك حتى يستوي، بعد أن أخرج صرة الأدوية المطبوخة، ويستعمل.

## ١٦. شراب الميبه الساذج

يمنع القيء الحار السبب، ويفش النفخ[2]، ويشهي[3] الطعام، ويقوي المعدة الحارة.

**أخلاطه**[4]: يحل خمسة أرطال سكر (في الماء)[5]، ويغلى[6] ويكشط رغوته حتى يأخذ القوام، فيضاف إليه رطل ونصف رطل من[7] ماء السفرجل المروّق، ورطل وربع رطل[8] شراب المثلث الذي قد طبخ ووضع في الشمس أربعين يومًا وينزل من الشمس، ثم يغلى الجميع حتى يقوم، ويترك حتى يبرد[9]، فيرفع ويستعمل. وأصل النسخة كان: بالخمر لمن استجازه، والمثلث مكانه لمن لا يستجيز الخمر.

## ١٧. شراب الميجوش (ح)

ينفع ضعف المعدة والكبد وبردهما، وينفع وجع الظهر والمفاصل، والكلية والفالج، واللقوة[10] والنسيان الكائنة عن الرطوبة، ويحسن اللون، ويطيب النكهة، ويزيد في الباه والحفظ، ويحرك شهوة الجماع، ويدر البول، ويكسر الرياح.

**أخلاطه:** يؤخذ [51b] من ماء العنب المثقالي والرازقي البالغ غاية النضج مائة منّ، ومن لحم القبج السمين عشرون منًّا.

---

١ في (ب): المبية.
٢ تصحفت في (ب) إلى: الفنخ.
٣ تصحفت في (أ) إلى: ينهي، وفي (ب) إلى: (يشهر).
٤ تصحفت في (ب) إلى: اختلاطه.
٥ سقط ما بين القوسين من (أ) و(ب).
٦ سقطت من (أ) و(ب).
٧ سقطت (من) من (أ) و(ب).
٨ ورطل وربع رطل سقطت من (أ) و(ب).
٩ تأتي بعد هذه الكلمة عبارة (ويستعمل منه رطل وربع رطل) في (أ) و (ب).
١٠ تصحفت في (ب) إلى: القوة.

biberi, kâfur ve kırkboğum bitkisinin her birisinden üçer dirhem; zencefil, Çin tarçını, yaban tarhunu (akırıkarha) ve sümbülün her birisinden birer dirhem alınır.

Hepsi sert bir şekilde dövülerek bir keseye konulur, kesenin ağzı gevşek bir şekilde bağlanır. Kazanın içerisine asılarak üzüm suyu ve et ile kaynatılır.

İyice lime lime olunca bir rıṭl gülsuyu, on rıṭl süzme bal alınarak kazana dökülür. Ateşten indirilerek kese iyice suyun içerisine batırılır. Kese atılarak et sıkılır ve şurup süzülür. Kaldırılarak kullanılır.

### 18. Ayva şurubu *(el-Ḥāvī)*

Kalp ve mideyi güçlendirir, kalbi ferahlatır, düşük olan şehveti çok artırır, mizacı tutar, kusmayı engeller, susuzluğu giderir, çarpıntı ve mide bulantısına faydalıdır. Soğuk ve kuru tabiatlıdır.

**Yapımı:** Elma şurubunun yapımı gibidir. Kimileri suyun dörtte biri kadar şeker koyar. Tadı kekre olanı olgunlaşmış olandan daha güzeldir.

### 19. Elma şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

En kalitelisi Şam, İsfahan veya Kore elmasından yapılandır. Soğuk ve kuru tabiatlıdır. Kalp ve mideyi güçlendirir, kalbi ferahlatır, nefesi güçlendirir, kusmayı ve sarı renkli ishali dindirir.

**Karışımı:** Sağlam ve özü temiz elma alınarak içerisindeki çekirdekleri temizlenir. Elmanın etli kısmı taştan yapılmış bir dibekte dövülür. Sıkılarak süzülür ve geride yarısı kalıncaya kadar pişirilir. Elma şurubunu şekerli yapmak isteyen içerisine onu tatlandıracak kadar şeker atar.

*ez-Ẕeḫīre*'de söylediğine göre elma şurubu kara safra (ḫılṭ sevda) rahatsızlığına yakalanmış zayıf kalbi güçlendirir. Sonra elma şurubunun karışımıyla ilgili şöyle der: "İki menn tatlı elma suyu, bir menn tatlı ayva suyu, bir menn reyhan şurubu alınır, hepsi taş veya bakır derin bir kazanda kaynatılarak köpüğü alınır. Bir miskal karanfil, öd ve kırmızı

يصب ماء العنب في قدر نظيف مع لحم القيج، فيؤخذ من العود عشرة دراهم، ومن الزعفران خمسة دراهم، قرنفل ثلاثة دراهم، بسباسة مثله، جوز بوّا ومصطكى وخولنجان من كل واحد خمسة دراهم، سليخة درهم، خيري بوا وكبابة وزرنباد وسعد من كل واحد ثلاثة دراهم، زنجبيل ودار صيني وعود القرح وسنبل من كل واحد درهم.

يدق الجميع غير ناعم، ويصير الجميع في كيس، ويشد رأسه شدًا غير وثيق، ويعلق في القدر حتى[1] يغلي مع ماء العنب واللحم.

فإذا تهرّأ تهرؤًا جيدًا يؤخذ من ماء الورد رطل، ومن العسل الصافي عشرة أرطال، يصب في القدر، ثم ينزل[2] عن النار، ويمرس الكيس فيه مرسًا جيدًا، ويرمى بالكيس، ويعصر اللحم، ويصفى الشراب، ويرفع ويستعمل.

## ١٨. شراب السفرجل (ح)

يقوي المعدة والقلب، ويبسط القلب، ويقوي الشهوة الساقطة جدًا، ويمسك الطبع، ويمنع القيء، ويسكن العطش، وينفع الخفقان والغثي، وهو بارد يابس.

**صنعته:** كصنعة شراب التفاح، والبعض يجعل مقدار ربع الماء السكر، وعفصه[3] أحسن من نضيجه.

## ١٩. شراب التفاح (م)

أجوده[4] المتخذ من التفاح الشامي، أو الأصفهاني[5]، أو الكواري، وهو بارد يابس، يقوي القلب والمعدة ويفرحه، ويقوي النفس، ويسكن القيء، والإسهال الصفراوي.

**أخلاطه:** يؤخذ التفاح الصحيح النقي الجوهر، ينقى جوفه من الحب، ويدق اللحم في هاون من الحجارة، ويعتصر ويصفى ويطبخ حتى يتنصف. ومن أراد أن يجعله بالسكر يلقي فيه من السكر الأبيض قدر ما يحليه.

١ سقطت من (أ) و(ب).
٢ تصحفت في (ب) إلى: ينز.
٣ في (أ) و(ب): العفصة.
٤ في (ب): أجود.
٥ في (أ) و(ب): الأسفهاني.

gülden ikişer dirhem, hodan/sığırdili ve oğul otunun her birisinden üçer dirhem alınır.

Her birisi teker teker ufalanır ve hepsi keten bir kese içerisine konularak kazandaki suyun içine atılır. Kısık ateşte yarısı gidinceye kadar kaynatılır.

Her saat kesenin suya tamamen bastırılması gerekir. İlaçların etkisi suya çıkınca kese sıkılarak atılır. Sonra bir menn Ṭaberzed (sert ve beyaz) şekeri alınarak suda eritilir ve içerisindeki şeker özü alınır. Kazandaki şuruba eklenerek kısık ateşte şurup kıvamına gelinceye ve bozulmayacağından emin olununcaya kadar kaynatılır. Bu şuruptan on dirhem ile on miskal arasında içilerek kullanılır.

### 20. Erik şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mide ve bağırsakların ateşinin dindirir, bedeni soğutur, safranın sertliğini giderir ve karnı yumuşatır.

**Karışımı:** 100 adet etli siyah erik, çekirdeği alınmış Cürcan üzümünden 30 tane, üç ūḳiyye çekirdeği ayıklanmış Hint hurması, iki ūḳiyye kuru menekşe ve bir ūḳiyye keten, kumaş parçasından yapılmış bir kese içerisine konularak sürtülerek ufalanmış beyaz türbüt otu alınır.

Hepsi beş menn saf su içerisinde, suyun üçte ikisi gidinceye kadar kaynatılır. Sonra ateşten indirilerek kese suya bastırılır ve süzülür. Şurup yeniden kazana alınarak üzerine otuz istār kudret helvası ve bir rıṭl sert beyaz şeker eklenerek hepsi birlikte kaynatılır. Köpüğü alınarak, ateşten indirilmesi esnasında içerisinde bir dirhem mahmude otu (özü) ve yarım dirhem safran çırpılarak kullanılır.

وذكر في (ذ): أن شراب التفاح يقوي القلب الضعيف السوداوي، ثم ذكر أخلاطه وقال: «يؤخذ من ماء التفاح الحلو منين، ومن ماء السفرجل الحلو منّ، ومن الشراب الريحاني منّ؛ يغلى الجميع في قدر برام، ويؤخذ ريمه، فيؤخذ قرنفل مثقال، وعود وورد أحمر درهمين درهمين، لسان الثور وبادرنجبويه من كل واحد ثلاثة دراهم.

يرض على الانفراد، ويعمل الجميع في صرة كتان، ويرمى في القدر على المياه، يغلى الجميع بنار هادئة حتى يذهب النصف.

وينبغي أن يمرس كل ساعة الصرة، فإذا خرج قوة الأدوية يعصر الصرة ويرمى، ثم يؤخذ من السكر الطبرزد منّ يُحل بالماء[1]، ويأخذ جلابه، ويضاف إليه، ويغلى بنار هادئة، إلى أن يأخذ قوام شربة يؤمن عليها الفساد، فيرفع، ويستعمل الشربة منه من عشرة درهم إلى عشرة مثاقيل.

## ٢٠. شراب الإجّاص (ذ)

يسكن حرارة المعدة والأحشاء، ويبرد البدن، ويسكن سورة الصفراء، ويلين البطن.

**أخلاطه:** إجّاص أسود لحيم مائة عددًا، أعناب جرجاني منزوع الحب ثلاثون عددًا، تمر هندي [52a] منقى[2] عن الحب ثلاث أواق، بنفسج يابس أوقيتان، تربد أبيض محكوك مرضوض مصرور في خرقه كتان وقية.

يغلى الجميع في خمسة أمناء ماء قراح، حتى يذهب ثلثاه، ثم ينزل ويمرس ويصفى، ويعاد إلى القدر، ويرمى عليه ثلاثون إستارا ترنجبين، ورطل سكر طبرزد، يغلى الجميع، ويكشط الرغوة، ووقت النزول يضرب فيه درهم سقمونيا، ونصف درهم زعفران، ويستعمل.

---

١ سقط ما بين القوسين من (أ) و(ب).
٢ في (ب): ينقى.

## 21. Erik şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Karnı yumuşatır sıtmayı dindirir. Yıkanmış erik kaynatılır, kısık ateşte tamamen suya bastırılarak su içinde bekletilir. Mümkünse liflerden oluşan bir elekten değilse kıl elekten geçirilerek üzerine ağırlığınca şeker atılır. Kıvam tutuncaya kadar kaynatıldıktan sonra kaldırılarak kullanılır. İstersen her on rıṭl şekere karşılık üç rıṭl ve bir rıṭlın üçte biri ile dört rıṭl arasında erik koyabilirsin.

## 22. Nane şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mideyi güçlendirir, kusma, ishal ve hıçkırığı engeller.

**Karşımı:** Mayhoş bir narın kabuğu soyulur, meyvenin etli kısmı çekirdekleriyle birlikte dövülür, suyu sıkılarak süzülür. Nar suyunun ağırlığı kadar süzülerek tortularından arındırılmış nane suyu eklenir. Köpüğü alındıktan sonra ikisine nane suyunun ağırlığı kadar beyaz şeker eklenerek, kıvamına gelinceye kadar köpüğü alınarak kaynatılır. Ateşten indirilerek cam kaplarda saklanır ve ihtiyaç anında kullanılır.

*el-İrşād*'da söylediğine göre İbnü'd-Dükkān *Minhācü'd-dükkān*'da şöyle der: "Biraz önce söylediğimiz gibi iki narın suyu geride yarısı kalıncaya kadar kaynatılır. Yüzeyindeki köpüğü alınarak süzülür ve nar suyunun her bir rıṭlına karşılık yarım rıṭl Mısır arı balı veya sert ve beyaz şeker ve yarım rıṭl süzülmüş nane suyu eklenerek hepsi şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır, ardından kaldırılarak kullanılır."

İki yazar derler ki: "Bu şurup kusmayı, bulantıyı, zorla kusmayı, ishal ve balgam vb. çıkarmayı keser.

*el-Ḥāvī*'de şöyle der: "Bir rıṭl taze nane üç rıṭl suda geride yarısı kalıncaya kadar pişirilir. Süzülerek üzerine bir rıṭl beyaz şeker atılır. Kıvam tutması için kaynatıldıktan sonra kaldırılarak kullanılır." Sonra dedi ki: "Bu şurup önceki iki şurubun faydalarını sağlar."

## ٢١. شراب الإجاص (م)

يلين البطن، ويسكن الحمى، يغلى إجّاص مغسول، وينقع بنار هادئة ويمرس، وينزل من غربال ليف إن أمكن، وإلا فشعر، ويلقى عليه وزنه سكر، ويؤخذ له القوام، ويرفع ويستعمل. وإن شئت اجعل لكل عشرة أرطال سكر، ثلاثة أرطال وثلث رطل إجاص، إلى أربعة أرطال.

## ٢٢. شراب النعنع (ذ)

يقوي المعدة، ويمنع القيء، والإسهال والفواق.

**أخلاطه:** يقشر الرمان الحلو والحامض، ثم يدق الحب مع الشحم ويعصر ويصفى ويروّق، ويضاف إليه مقدار وزنه عصارة النعنع المصفى المروق، ويؤخذ الرغوة، وثم يضاف إليهما مقدار عصارة النعنع السكر الأبيض، يغلى ويؤخذ (الرغوة حتى يأخذ)[1] القوام، فينزل ويحفظ في المزججات، ويستعمل وقت الحاجة.

**وذكر في «الإرشاد»** وفي (م): يغلى ماء الرمان الرمانين المقدم ذكره، حتى ينقص النصف، ويقشط ريمه فيصفى، ويضيف على كل رطل منه نصف رطل عسل نحل مصري، أو سكر طبرزد، ونصف رطل ماء نعنع مروّق، يغلى الجميع حتى يأخذ قوام الأشربة، فيرفع ويستعمل.

وقالا: «هذا الشراب يقطع القيء والغثيان والتهوع والإسهال والقذف».

وذكر في (ح): يطبخ رطل نعناع طري في ثلاثة أرطال ماء، حتى يذهب النصف يصفى ويطرح عليه من السكر الأبيض رطل، يغلى ليأخذ القوام، فيرفع ويستعمل. وقال: «هذا ينفع منافع الأولين»[2].

---

١ سقط ما بين القوسين من (أ) و(ب).
٢ في (أ): الأوليين.

## 23. Armut şurubu *(el-Ḥāvī)*

Mide ve bağırsakları güçlendirir, ishali engeller.[1]

**Karışımı:** Olgunlaşmamış armut su ile iyice yumuşayıncaya kadar pişirilir. Sonra tamamen suya bastırılarak bu suyun her bir menn ölçüsü için yarım menn şeker eklenir ve kıvamını alıncaya kadar kaynatılır. Koyu kıvamlı bir şurup istersen pişirilen şey şekersiz olarak ikinci ve üçüncü defa tekrar kazana konularak koyulaşıncaya kadar kaynatılır. Süzülerek kaldırılır.

## 24. Koruk şurubu

Soğuk ve kuru tabiatlıdır. Susuzluk, kusma, mide ateşi ve safranın fazlalığını dindirir. Mizacı hapseder. Yüksek ateşlere ve sarhoşluk/zihin bulanıklığına karşı faydalıdır. Yiyecek ve içeceklerin zararlarını ortadan kaldırır.

**Karışımı:** Koruk suyu süzülerek taş bir kazanda yarısı yok oluncaya kadar kaynatılır ve köpüğü alınır. Bir gece süzülmeye bırakılır ve ertesi gün süzülen kısım alınır. Suyun her bir rıṭlı için yarım rıṭl beyaz şeker eklenir ve şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Keten bir bez içerisine karanfil ufalanarak ve ağzı bağlanarak koruk suyu ile birlikte kaynatılabilir. Birer saat arayla karanfil kesesi şurubun içerisine bastırılırsa aromalı bir şurup olur.

## 25. Ḫandīḳūn[2] şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Yaşlılara ve soğuk mide ve karaciğer ağrısı çekenlere faydalıdır. Yemeklerin hazmını kolaylaştırır.

---

1 **Armut şurubu**: Mizacı hapseder. Otuz dirhem ağırlığında kuru armut, kırk dirhem yaş veya kuru Mersin ağacı meyvesi, onar dirhem akasya ağacının meyvesinin suyu ve *Cynomorium* özü alınarak ufalanır ve her birisinden birer rıṭl miktarı elma veya ayva ile ekşi nar suyunda üçte biri gidinceye kadar pişirilerek sürekli bu şuruptan içilir. Bu şuruba, şurubun ağırlığı kadar şeker eklersen sorun olmaz. Çok koyu bir kıvam alıncaya kadar kaynatılır ve kullanılır. (en-Naḥvī'nin *Uṣūlü't-terākīb* adlı eserinden)

2 **Ḫandīḳun şurubu:** Mide üşütmesi, sindirim sıkıntıları ve soğuktan kaynaklanan karaciğer zafiyeti için kullanılan bir şurup.

## ٢٣. شراب الكمثرى (ح)

يقوي المعدة والأحشاء، ويمنع الإسهال[١].

**أخلاطه:** يطبخ الكمثرى غير نضيج بالماء حتى يتهرأ، ثم يمرس ويضاف إلى كل منّ من[٢] ذلك نصف منّ من[٣] السكر، يغلى ويأخذ القوام ويستعمل. وإن أردت ربًّا يرد المطبوخ إلى القدر ثانيًا وثالثًا بلا سكر، حتى يغلظ، فيصفى ويرفع.

## ٢٤. شراب الحصرم

بارد يابس، يسكن العطش والقيء، وحرارة المعدة، وغلبة الصفراء، ويحبس الطبع، وينفع الحميات الحادة والخمار[٤]، ويدفع مضار الأغذية والأشربة[٥].

**أخلاطه:** يغلى مروق عصارة الحصرم في قدر حجارة، حتى يذهب النصف، ويأخذ رغوته، فيصفى ليلة، ويؤخذ من الغد رواقه، ويضاف على كل رطل منه نصف رطل سكر أبيض، يغلى إلى أن يأخذ قوام الأشربة، وقد يسحق القرنفل، ويشد في خرقة كتان، ويغلى معه، ويمرس ساعة فساعة، فيكون[٦] عطرة. [52b]

## ٢٥. شراب الخنديقون (ذ)

ينفع المشايخ[٧]، وأصحاب أوجاع المعدة والكبد الباردتين، ويهضم الطعام.

**أخلاطه:** يؤخذ خمر عتيق خمسة أرطال ـ بالرطل البغدادي ـ، عسل نحل[٨] رطل

١ شراب الكمثرى: يحبس الطبيعة، يؤخذ من الكمثرى اليابس وزن ثلاثين درهمًا، ومن حب الآس الطري أو اليابس أربعين درهمًا، قرظ وطراثيث من كل واحد عشرة دراهم، يرض ويطبخ بماء التفاح أو السفرجل والرمان الحامض، من كل واحد رطل، حتى يذهب ثلثه، ويسقى منه دائمًا، وإن أضفت إليه بوزنه سكرًا فلا بأس، ويعقد ويستعمل. عن «النحوي».

٢ سقطت (من) من (أ) و(ب).

٣ سقطت (من) من (أ) و(ب).

٤ كذا في (أ) و(ب) و(ج).

٥ كتب في هامش (أ): شراب نافع للأمراض الحادة: ماء ورد ماء حصرم ماء رمان حامض ماء ليمون ماء نعناع، من كل واحد جزء؛ ماء سماق خل خمر من كل واحد يرفع جزء، في كل رطل خمسة دراهم طين أرمني. يترك يومًا وليلة، ويصفى، ويعمل شرابًا بمثله سكرًا، يطيب بكافور.

٦ في (أ) و(ب): يكون.

٧ في (ب): المسالخ.

٨ في (ب): نجل.

**Karışımı:** Bağdat rıṭlıyla beş rıṭl yıllanmış şarap, bir buçuk rıṭl arı balı, beş dirhem zencefil, her birisinden yarımşar dirhem büyük ve küçük kakule, karanfil ve Çin tarçınından birer dāniḳ, karabiber ve miskten birer buçuk dānik ve yarım dirhem safran alınır.

Misk ve safran hariç diğerleri ufalanarak hepsi keten bir kumaş parçası içerisine konularak ağzı bağlanır. Kısık ateşte şarap kaynatılır, kıvamını alıncaya kadar keten kese her saat şaraba tamamen bastırılır. Sonra kumaş sıkılarak posası atılır. İçerisinde misk ve safran çözdürülerek saklanır ve ihtiyaç anında kullanılır.

## 26. Amber şurubu[1]

Mide ve sinir ağrılarına iyi gelir.

**Karışımı:** İki menn arı balı iki menn saf suda kaynatılarak köpüğü alınır. Homojen bir hal alınca içerisine birer miskal öğütülmüş amber ve safran eklenir. Bundan içilecek miktar 3-5 dirhem arasıdır.

## 27. Misk şurubu

Mide ve organları güçlendirir, balgam hastalıklarına karşı faydalıdır, yaşlılara uygundur.

**Karışımı:** Bir menn arı balı, bir menn beyaz şeker iki menn saf su içinde, köpüğü alınarak şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Sonra ateşten indirilerek içerisine bir miskal temiz misk ve bir dirhem safran eklenerek saklanır. Bu şuruptan içilecek miktar üç dirhemdir.

---

1 Tahran nüshasının kenarındaki **Amber şurubu** tarifi şöyledir: Amber şurubu çarpıntıya karşı faydalıdır. Her birisinden birer rıṭl çekirdeği çıkarılmış erik ve Hint hurması (demirhindi), dört ūkiyye amber alınarak on rıṭl su içinde geriye üç rıṭl kalıncaya kadar pişirilir. Süzülerek içerisine bir rıṭl nar suyu, yarım rıṭl ağaç kavunu ekşisi suyu eklenir. Bahsettiğimiz suyun her bir yarım rıtlına karşılık bir rıṭl şeker katılarak iyi bir kıvam alıncaya kadar pişirilir ve kaldırılır. İçilecek miktar karnıyarık otu miskaliyle iki ūkiyyedir.

ونصف، زنجبيل خمسة دراهم، قاقلة وهال من كل واحد نصف درهم، قرنفل ودار صيني من كل واحد دانق، فلفل أسود ومسك من كل واحد[1] دانق ونصف، زعفران نصف درهم.

يرض عدى[2] المسك والزعفران، ويربط الجميع في خرقة كتان، ويغلى الخمر على نار هادئة، والصرة فيها تمرس كل ساعة إلى أن يأخذ القوام، ثم يعصر الخرقة، ويرمى بثفله، ويحل فيه المسك والزعفران، ويحفظ ويستعمل وقت الحاجة.

## ٢٦. شراب العنبر[3]

ينفع أوجاع المعدة والأعصاب.

أخلاطه[4]: يغلى منين عسل نحل بِمُنَّيْن ماء قراحًا، يؤخذ الرغوة، فإذا استوى يداف[5] فيه عنبر وزعفران مسحوق، من كل واحد مثقال الشربة منه من ثلاثة دراهم إلى خمسة دراهم.

## ٢٧. شراب المسك

يقوي المعدة والأعضاء، وينفع الأمراض البلغمية، ويوافق المشايخ.

أخلاطه: يغلى من عسل نحل[6]، ومن سكر أبيض في منين ماء قراحًا، ويؤخذ الرغوة إلى أن يأخذ قوام الأشربة، ثم ينزل عن النار ويداف[7] فيه مثقال مسك أذفر،

---

١ سقطت من (أ).
٢ في (أ): عرى.
٣ في هامش أ: شراب العنبر: نافع من الخفقان، يؤخذ إجاص وتمر هندي منزوع العجم، من كل واحد رطل، عنبر أربع أواق، يطبخ بعشرة أرطال ماء، حتى يبقى ثلاثة أرطال، ويصفى ويضاف إليه ماء رمان رطل واحد، ماء حماض الأترج نصف رطل، ويجعل على كل رطل من السكر نصف رطل من الماء المذكور، ويطبخ حتى يأخذ قوامًا جيدًا، ويرفع، الشربة أوقيتان بمثقال برز قطونا. عن «النحوي».
٤ تصحفت في (ب) إلى: أخطلاطه.
٥ تصحفت في (ب) إلى: يذاق، وفي (أ): يذاف، والصواب ما أثبتناه.
٦ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: نخل.
٧ في جميع النسخ (يذاف)، والصواب ما أثبتناه.

## 28. Sümbül şurubu

Mide, karaciğer, dalak ağrılarına ve ateşten kaynaklanan bozukluklara faydalıdır.

**Karışımı:** Yirmi dirhem sümbül, iki menn arı balı, iki menn saf su. Önce sümbül geride suyun yarısı kalıncaya kadar su içinde kaynatılır. Sümbülün posası atıldıktan sonra suya bal eklenir ve köpüğü alınarak şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Ondan içilecek miktar on dirhemdir.

## 29. Andız otu şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

er-Rāzī der ki: "Midede oluşan ağır rutubete, soğuk gazlara, midede yemeklerin ekşimesine ve yemeklerin midede gaz oluşturmasına karşı faydalıdır. Ayrıca kalbi ve nefesi güçlendirir.[1]

**Karışımı:** Üç rıṭl ve bir rıṭlın üçte biri kadar taze, ayıklanmış, çamuru yıkanarak temizlenmiş andız otu alınarak ufalanır ve on rıṭl su içinde kısık ateşte üçte biri kaybolunca kadar kaynatılır. Ardından süzülür ve su tartılır. Suyun her bir rıṭlı için iki rıṭl Ṭaberzed şekeri (sert ve beyaz şeker) katılır. Her birisinden üçer dirhem büyük kakule, küçük kakule, Hint defnesi, kakule çubuğu ve sakız alınır, yumuşakça dövülür, bir kumaş içerisine konularak ağzı gevşek bir şekilde bağlanır. Kaynamakta olan kazana atılarak sürekli yavaşça karıştırılır. Katılan ilaç ham maddelerinin özelliklerinin şuruba geçmesi için sıkılır. Şurup kıvamını alınca cam kaplara konularak kaldırılır ve ihtiyaç anında kullanılır.

---

1 Tahran nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Sakız şurubu:** Balgamı söker, mideyi ısıtır, şehveti artırır, gazları giderir, soğuktan kaynaklanan öksürüğe iyi gelir. Şeker alınarak çözdürülür ve köpüğü alınır. Kıvamını alınca her bir rıṭl şekerli şurup için çeyrek rıṭl sakız (mastaki) suyu eklenir. Kuvvetli ateşte pişirilir. Ateşten indirilerek soğutulur ve kullanılır. (en-Naḥvī'nin *Karābādīn* adlı eserinden)

ودرهم زعفران، ويحفظ، الشربة منه ثلاثة دراهم.

## ٢٨. شراب السنبل

ينفع أوجاع المعدة والكبد والطحال، والفساد الكائن من الحرارة.

**أخلاطه:** سنبل عشرون درهمًا، عسل النحل منين، ماء القراح منين.

يغلى السنبل أولاً في الماء إلى أن ينقص النصف، فيصفى الماء، ويرمى بثفل السنبل، ويضاف إليه العسل، ويغلى ويؤخذ ريمه إلى أن يأخذ قوام الأشربة، الشربة منه عشرة دراهم.

## ٢٩. شراب الراسن (م[1])

قال **الرازي**: «هو ينفع الرطوبة الغليظة الكائنة في المعدة، ورياحها الباردة، وحموضة الطعام ونفخه فيها، مع أنه يقوي القلب والنفس[2].

**أخلاطه:** يؤخذ الراسن الطري المنقى المنظف المغسول من الطين ثلاثة أرطال وثلث رطل، (ويحل)[3] يرض ويغلى في عشرة أرطال ماء بنار هادئة، حتى ينقص الثلث، فيصفى، ويوزن الماء، ويجعل لكل رطل رطلا سكر طبرزد، ويؤخذ قاقلة[4] كبيرة وقاقلة صغيرة وساذج هندي وعود قاقلى ومصطكى من كل واحد ثلاثة دراهم، يدق ناعمًا، (ويجعل في خرقة)[5]، ويشد شدًا متخلخلاً، ويرمى في القدر حالة الطبخ، ويحرك دائمًا برفق، ويعصر كذلك حتى يخرج خاصية الأدوية، وإذا أخذ له قوام يرفع في إناء مزجج، ويستعمل وقت الحاجة.

---

١ في (ب): م د.

٢ في هامش (أ): شراب المصطكى: يحلل البلغم، ويسخن المعدة، ويقوي الشهوة، ويصرف الرياح، وينفع من السعال المتولد من البرد، يؤخذ السكر يحل وينزع رغوته، ويؤخذ له قوام، ويلقى على كل رطل منه ربع رطل من ماء المصطكى، ويحكم طبخه، وينزل ويبرد ويستعمل. عن «قرابادين» النحوي.

٣ سقط ما بين القوسين من (ب).

٤ في (أ): قلة.

٥ تكرر ما بين القوسين في (أ).

## 30. Öncekilerin "Tanrı şurubu" ve "Sevinç şurubu" adını verdikleri Andız otu şurubu

Nefesi açar, soğuk karaciğeri, kalbi ve temel iç organların tamamını güçlendirir. İdrarı söktürür, epilepsi hastalığına iyi gelir. Beyni güçlendirir ve cinsel isteği harekete geçirir. Birçok faydası vardır.[1]

**Karışımı:** Elli miskal kuru andız otu ufalanarak bir kesenin içerisine konulur ve içerisinde altı kūz (testi) üzüm suyu olan bir küpün içine atılır. Bir kūz (küçük çömlek) Bağdat rıṭlıyla on rıṭl ölçüsünde olup öncekiler bunu "cāsūs" olarak adlandırırlar. Bu testi sıvı yağdan dokuz rıṭlı, baldan yirmi üç rıṭlı içine alacak büyüklüktedir. Küp üç ay güneşin altında bırakıldıktan sonra indirilerek süzülür ve söylediğimiz rahatsızlıklar için kullanılır.

Bununla birlikte bu şurup mideyi güçlendirir, harareti giderir, yaşlılığı geciktirir, eylemleri güçlendirir, bedenin verimliliğini arttırır, kan ve eti çoğaltır, vücuttaki kötü fazlalıkları temizler, ten rengini güzelleştirir, mizacı dengeler, duyuları arıtır ve sindirimin kalitesini arttırır.

## 31. Andız otu şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Kaḍı İbn Ebī'l-Ḥavāfiz'in formülüdür. Ağır gazlara karşı faydalıdır, tıkanıklıkları açar, asitliği/ekşiliği, midede oluşan gazları ve midede oluşan ağır rutubeti dağıtır. Kalbi güçlendirir, vücut sıcaklığını canlandırır, nefesi açar ve sinir hastalıklarına iyi gelir.

**Karışımı:** Yirmi beş miskal andız otu, makasla doğranmış ham ipek, kurutulmuş ağaç kavunu kabuğu Şam hodanının (sığır dili) yaprağının her birisinden üçer dirhem alınır.

---

1 Tahran nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Nohut şurubu:** Cinsel gücü arttırır, sütü çoğaltır, regl kanamasını söktürür, karnı yumuşatır, böbrek taşlarını kırar. Nohut alınır ve dağılıncaya kadar pişirilir. Sonra suyunu süz, posasını atarak suyunu al. Miktarının yarısı kadar üzerine bal ekle ve üçte biri eksilinceye kadar pişir. Piştikten sonra üzerine nohut suyunun her bir rıṭlı için dövülerek elenmiş yarımşar miskal safran, karanfil, havlıcan ve zencefil al ve seyrek dokunmuş bir keten kese içerisine koy ve şurubun içine at. Pişmesine yakın, zaman zaman kesenin suyu sıkılır, koyu bir pekmez kıvamına gelince kaplara alınarak, kabın ağzı kapatıldıktan sonra günlerce çamurla sıvanır ve kullanılır. (en-Naḥvī'den alıntıdır.)

## ٣٠. شراب الراسن المعروف بشراب الألهة وبشراب السرورمن القدماء[١]

يبسط النفس، ويقوي الكبد والقلب الباردة، وجميع الأعضاء الباطنة الرئيسة، ويدر البول، وينفع الصرع، ويقوي الدماغ، وينبه الجماع، منافعه كثيرة[٢].

**أخلاطه**: [53ª] يرض من أصل الراسن اليابس خمسون مثقالاً، ويجعل في صرة، ويرمى في دنّ فيه ست كيزان من عصير العنب ــ بالكوز الذي يكون عياره بالرطل البغدادي عشرة أرطال، الذي سماه الأقدميّون الجاسوس، وهذا الكوز تَسَعُه من الزيت تسعة أرطال، ومن العسل ثلاثة وعشرون رطلاً، يترك ثلاثة شهور في الشمس، ثم ينزل ويصفى ويخزن ويستعمل لما مر.

مع أنه يقوي المعدة، ويزيل[٣] الحرارة، ويبطئ بالهرم، ويقوي الأفعال، ويخصب الأبدان، وينمي الدم واللحم، وينقي الفضول الرديئة، ويحسن اللون، ويعدل الطبع، ويصفي الحواس، ويجوّد الهضم.

## ٣١. شراب الراسن (م)

من خط القاضي ابن أبي الحوافر: ينفع الرياح الغليظة، ويفتح السدد والحموضة، والنفخ الكائن في المعدة، والرطوبة الغليظة الكائنة فيها، ويقوي القلب، وينعش الحرارة، ويبسط النفس، وينفع أمراض العصب.

**أخلاطه**: يؤخذ راسن خمسة وعشرون مثقالاً، أبريسم خام مقصص وقشور الأترج المجفف وورق لسان الثور الشامي من كل واحد ثلاثة دراهم.

---

١ زيد في (أ) و(ب) بهذا الموضع: ماء.

٢ في هامش (أ): شراب الحمص: النافع للباه، المولّد للبن، المدر للحيض، الملين للبطن، المفتت للحصا، يأخذ من الحمص *، ويطبخه حتى يتهرأ، ثم صفّ عنه الماء، وارم ثفله وخذ ماءه، وألق عليه بوزن نصفه عسلًا، ثم اطبخه حتى ينقص الثلث، ثم يلقى عليه عند طبخه من الزعفران والقرنفل والخولنجان والزنجبيل، مدقوقًا منخولًا، من كل واحد يضيف نصف مثقال للرطل، يصر في خرقة كتان متخلخلة، وتعصر وقتًا بعد وقت عند الطبخ، ويعقد ويرفع في إناء، ويطين رأسه أيامًا ويستعمل. عن «النحوي».
* ههنا كلمة لم نفهمها.

٣ تصحفت في (ب) إلى: يزيد.

Hepsi ufalanarak bir gün ve bir gece iki buçuk rıṭl su içinde bekletilir. Sonra geride üçte biri kalıncaya kadar kaynatılır. Ateşten indirilerek soğuyuncaya kadar su içinde bırakılır. Su içine tamamen bastırılarak süzülür ve süzülen su tekrar kazana alınır. Üzerine ağırlığının iki katı kadar beyaz şeker eklenerek köpüğü alınır. Pişme hâlinde iken üzerine, içerisinde her birisinden yarımşar dirhem Çin tarçını, pelesenk ağacı çubukları, çubuk tarçın, zufa otu, afşar otu, sakız, anason, uzun biberin ilk meyvesi, rezene, karanfil, tütsü ödü, ham öd ağacı ve safran bulunan bir kese eklenir.

Şurup artık bozulmayacağından emin olunan bir şurup kıvamına gelinceye kadar içindeki kese birer saat arayla karıştırılır. Büyük ve yeşil iki limon ile sertliği kırılarak ateşten indirilir. İçerisine öğütülmüş delinmemiş inci, yıkanmış lacivert taşı ve yıkanmış Ermeni taşının her birisinden birer miskal ve altın ile gümüş varağının her birisinden onar varak eklenerek hepsi iyice karıştırılır. Kaldırılarak ihtiyaç anında kullanılır.

### 32. Meyve şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Mideyi güçlendirir, balgam kaynaklı kusmaya karşı faydalıdır. Sindirime yardımcı olur, kontrol gücünün zayıflamasından kaynaklanan ishali keser.

**Karışımı:** On rıṭl ayva suyu, mayhoş iki narın suyu, elma ve armut suyunun her birisinden dörder rıṭl, ikişer rıṭl sert beyaz şeker ve reyhan (fesleğen) şurubu.

Hepsi taş veya bakır derin bir kazanda birleştirilerek hafif bir ateşte pişirilir. Sonra büyük ve küçük kakule, sümbül, öd, sakız, karanfil, muskat, safran, misk katılmış rāmik macunu ve küçük Hindistan cevizinin her birisinden birer dirhem dövülerek ve ince dokunmuş bir kumaşın içerisine konularak şurubun içerisine atılır. Şurup, pekmez kıvamına gelinceye kadar zaman zaman kese şurubun içine iyice bastırılır. Arı balı yerine mide soğukluğunda içilir. Misk kokusu katılarak da kullanılır.

يرض وينقع في رطلين ونصف ماء يومًا وليلة، ثم يغلى إلى أن يبقى الثلث، فينزل عن النار، ويترك حتى يبرد في الماء، فيمرس ويصفى، ويعاد صفوه على النار، ويلقى عليه مثلا[1] وزنه سكر بياض، وينزع رغوته، ويرمى عليه حالة الطبخ صرة فيها دار صيني وعيدان البلسان وسليخة وزوفاء وأسارون ومصطكى وأنيسون ودار فلفل، وبزر الرازيانج وقرنفل وعود بخور وعود ريح وزعفران من كل واحد نصف درهم.

يحرك الصرة ساعة فساعة في الشراب، إلى أن يأخذ قوام الأشربة التي يؤمن عليها الفساد، فيكسر سورته بليمونتين خضر كبار، وينزل عن النار، ويفيق فيه[2] لؤلؤ بكر مسحوق ولازورد مغسول وحجر أرمني مغسول من كل واحد مثقال ورق الذهب وورق الفضة من كل واحد عشرة ورقات، يخلط الجميع جيدًا، ويرفع ويستعمل وقت الحاجة.

## ٣٢. شراب الفاكهة (م)

يقوي المعدة، وينفع القيء البلغمي، ويعين على الهضم، ويقطع الإسهال المتولد عن ضعف القوة الماسكة.

**أخلاطه:** ماء السفرجل عشرة أرطال، ماء الرمانين المز وماء التفاح وماء الكمثرى من كل واحد أربعة أرطال، سكر طبرزد وشراب الريحان من كل واحد رطلان.

يجمع الكل في قدر برام، ويطبخ بنار لينة، ثم يؤخذ له قاقلة كبير وصغير وسنبل وعود ومصطكى وقرنفل وبسباسة وزعفران وسك المسك وجوز بوّا من كل واحد درهم يدق الأدوية.

ويصير في خرقة خفيفة، ويلقى في القدر، ويمرس وقتًا بعد وقت حتى ينعقد ويصير في قوام الأشربة، ويجعل بارد المعدة عوض [53b] عسل نحل، ويطيب بمسك ويستعمل.

---

١ ف (ب): مثلي.
٢ سقطت (فيه) من (ب).

### 33. Emlec/Bektaşi üzümü şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Mideyi özellikle de sıcak mideyi güçlendirir, kalbi güçlendirir ve gıdaların lezzetini arttırır.

**Karışımı:** Üç ūḳiyye ufalanmış Emlec/Bektaşi üzümü üç rıṭl taze ve pembe gülsuyu içinde bir gece beklemeye bırakılır. Üzerine yarım dirhem rengi beyaza çalan sarı sandal, çeyrek dirhem çubuk kakule ve üç dirhem kadıntuzluğu eklenir.

Hepsi, ilaç maddelerinin etkisi suya çıkıncaya kadar kaynatılır ve süzülerek suyun ağırlığının bir buçuk katı şekerle bağlanır ve şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Suda bekletilmiş bir adet Şam narının taneleriyle burukluğu kırılırsa daha uygun olur.

### 34. Üzüm şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Sağlığı korur ve mideyi güçlendirir, doğal sıcaklığı canlandırır.

**Karışımı:** Yirmi rıṭl olgunlaşmış razakı üzümünün süzülmüş suyu kısık ateşte yarısı gidinceye kadar kaynatılır. Üzüm suyuna on iki rıṭl şeker veya üç rıṭl arı balı ve bir buçuk ūḳiyye rengi beyaza çalan sarı sandal eklenir.

Sandal ağacı ufalanarak seyrek dokunmuş bir kumaş parçasının içerisine konularak ağzı bağlanır ve altı rıṭl gülsuyu içerisinde bir gün ve bir gece bekletilir. Sonra sıkılarak geride kalan suya gülsuyu eklenir. Kıvama gelinceye kadar kaynatılır ve köpüğü alınır. Ateşten indirilince üzerine çeyrek dirhem amber, çeyrek dirhem öd, çeyrek dirhem misk katılmış rāmik macunu ve yarım miskal safran serpilerek kaldırılır ve kullanılır.

### 35. Pelin/sarı yavşan otu şurubu

Midedeki safrayı temizler. Yedi dirhem kırmızı gül, beş dirhem pelin/sarı yavşan otu, on dirhem şahtere otu, yirmi adet siyah erik, yirmi dirhem çekirdeği çıkarılmış üzüm, yirmi dirhem Hint hurması, hepsi iki buçuk

## ٣٣. شراب أملج (م)

يقوي المعدة ولا سيما الحارة، ويقوي القلب، ويشهي الغداء.

**أخلاطه:** ينقع ثلاث أواق أملج مرضوض في ثلاثة أرطال ماء الورد البلدي الطري، ليلة؛ ويضاف إليه صندل مقاصيري نصف درهم، عود قاقلى ربع درهم، أمير باريس ثلاثة دراهم.

يغلى الجميع حتى يخرج قوة الأدوية في الماء، فيصفى ويعقد بوزنه ونصف وزنه سكرًا، ويؤخذ له قوام الأشربة، ويكسر بنصف أوقية حب الرمان الشامي التي قد نقع في الماء، يكون موافقًا.

## ٣٤. شراب العنب (م)

يحفظ الصحة، ويقوي المعدة، ويفرح القلب، وينعش الحرارة الغريزية.

**أخلاطه:** يغلى مروق ماء العنب الرازقي النضيج عشرون رطلاً بنار هادئة، حتى يذهب النصف، فيضاف إليه اثنا عشر رطل سكر، أو ثلاثة أرطال عسل نحل، وأوقية (ونصف أوقية)[1] صندل[2] مقاصيري.

يرض الصندل، ويربط في خرقة متهلهلة[3] الشد، وينقع في ستة أرطال ماء ورد بلدي، يومًا وليلة، فيعصر ويضاف ماء الورد إلى الباقي، ويغلى ويكشط الرغوة حتى يأخذ القوام، وعند نزوله عن النار يفيق بربع مثقال عنبر، ومثله عودًا، ومثله سك مسك، ونصف مثقال زعفران، فيرفع ويستعمل.

## ٣٥. شراب أفسنتين

ينقي المعدة عن الصفراء. ورد أحمر سبعة دراهم، أفسنتين رومي خمسة دراهم، شاهترج[4] عشرة دراهم، إجاص أسود عشرون عددًا، زبيب منزوع العجم

١ سقط ما بين القوسين من (ب).
٢ زيد في (ب) بهذا الموضع: ونصف رطل.
٣ تصحفت في (ب) إلى: متهلهة.
٤ في (أ) و (ب): شاهتره.

menn suda yarım menn kalıncaya kadar kaynatılır. Ardından suyu sıkılır ve her sabah bir dirhem Sokotra adası sarı sabır otuyla birlikte dört ūḳiyye olarak kullanılır.

## 36. Pelin/sarı yavşan otu şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Karaciğer ve mide iltihabına, dalak büyümesine, hararetten kaynaklanan sarılık (icterus), gazlar ve sıcak kulunca karşı faydalıdır. Tıkanıklıkları açar ve ḫıltları[1] idrarla vücuttan dışarı atar. Her zaman kullanılabilen gerçekten muhteşem bir şuruptur. Zararsız bir şekilde hızla iyileşmeyi sağlar. Bu şurup, yazarlardan er-Rāzī'ye göre "Doktorun gelmesine gerek bırakmayan" adıyla bilinen şuruptur.

**Karışımı:** Yirmi dirhem pelin/sarı yavşan otu, gelinsaçı, menekşe çiçeği, soyulmuş meyan kökünün her birisinden onar dirhem; baldırıkara/kımılcede, Mekke ayrığı kökü, Boz ot/yaban pırasası, rezene tohumu ve anasonun her birisinden onar dirhem; sümbül, koyun otu/kuzu pıtrağı, tarçın, Hint kıst otu, yabani nanenin her birisinden üçer dirhem; kereviz tohumu ve Hint defnesinin her birisinden üçer dirhem.

Bunların hepsi ufalanarak birleştirilir. Bir gün ve bir gece dokuz rıṭl son derece sıcak suda bekletilir ve suyun yarısı gidinceye kadar kısık ateşte pişirilir. Sonra indirilerek süzülür. Süzülen tortu altı rıṭl su ile birlikte tekrar kazana konulur ve geride iki rıṭl kalıncaya kadar pişirilir. Ardından tortu tamamen suya daldırılarak tortusu alınır ve su süzgeçten geçirilir.

İki su birleştirilerek üzerine üç rıṭl temiz ve öğütülmüş şeker ve üç rıṭl üçte biri kalıncaya kadar kaynatılmış üzüm şırası eklenir.

Hepsi birlikte şurup kıvamı alıncaya kadar yumuşak bir ateşte pişirilir. Pişme devam ederken, keten bir kumaş parçası içine her birisinden birer dirhem ezilerek yumuşatılmış kakule, safran, sakız, Çin tarçını ve Afşar otu konulur ve şurupla birlikte pişirilir. Zaman zaman kesenin suyu

1 **Ḫılṭ:** Gıdanın midede hazmından sonra kanla karışık dönüştüğü dört öğe ('Anāsır-ı erba'a: kan, sarı safra, balgam ve kara safra) için kullanılan tıbbī bir terim.

عشرون درهمًا، تمر هندي عشرون درهمًا، يغلى الجميع في منّين ونصف من ماء، حتى يبقى نصف منّ، فيعصر ويستعمل منه كل بُكْرة أربع أواق، مع درهم صبر إسقوطوري.

## ٣٦. شراب أفسنتين (م)

ينفع التهاب[١] الكبد والمعدة، وغلظ الطحال، واليرقان المتولد عن الحرارة، والرياح والقولنج الحار، ويفتح السدد، ويخرج الأخلاط في البول؛ وهو شراب بديع جدًا يستعمل في جميع الأوقات، فيسرع[٢] النجح بلا ضرر؛ وهو للرازي من الكتاب المعروف بـ «لمن لم يحضره الطبيب».

**أخلاطه:** أفسنتين رومي عشرون درهمًا، بزر كشوثا وزهر بنفسج وعرق سوس مجرود من كل واحد عشرة دراهم، كزبرة بئر وأصل إذخر وفراسيون وبزر رازيانج وأنيسون من كل واحد خمسة دراهم، سنبل هندي وغافث وسليخة وقسط هندي وفوتنج نهري من كل واحد ثلاثة دراهم، بزر كرفس وساذج هندي من كل واحد ثلاثة دراهم.

يجمع الجميع مرضوضًا، وينقع في تسعة أرطال ماء حار أقوى الحرارة، يومًا وليلة، فيطبخ بنار هادئة حتى يذهب النصف، ثم ينزل فيصفى، ويعاد الثفل على النار مع ستة أرطال ماء، ويطبخ حتى يعود رطلين، فيمرس ويصفى[٣] ويروق.

ويجمع الماءان جميعًا، ويجعل عليهما ثلاثة أرطال سكر نقي مسحوق، [54a] وثلاثة أرطال رُبّ عنب.

يطبخ الجميع بنار لينة حتى يأخذ قوام الأشربة، وحالة الطبخ يعمل في خرقة كتان قاقلة وزعفران ومصطكى ودار صيني وأسارون من كل واحد درهم مسحوق

١ تصحفت في (ب) إلى: التهام.
٢ في (ج): فيتسوّغ.
٣ تصحفت في (ب) إلى: يصى!

sıkılır. Kıvama gelen şurup ateşten alınarak soğumaya bırakılır ve yağlanmış bir kabın içerisine konulur. Bu şuruptan içilecek miktar sıcak su ile birlikte bir ūḳiyyedir.

Bu şurup her zaman sürekli veya gün aşırı içilebilir. Midesini sürdürmek isteyen bu şurubun üç ūḳiyyesini, aynı miktarda sıcak su içerisinde veya üzerine çeyrek dirhem mahmude otu ekleyerek içer. Badem veya menekşe yağıyla seyrelterek de içebilir. Perhizden sonra içildiğinde mideyi düzeltmekle birlikte yanıcı safrayı da giderir, karaciğer, dalak ve safra kesesi tıkanıklıklarını açar.

Aşırı derecede sarılık olan birisine bu şurup içirilecekse bir dirhem Sokotra sabır otu ve bir dāniḳ mahmude otu alınır ve gevşek dokulu bir kese içerisine konularak, çeyrek rıṭl sıcak su içinde bir gece bekletilir. Suyu süzülerek içerisine üç dirhem şurup eklenir. Uyanık ve tedbirli olunur.

Bu şurup kulunç (kalın ve kör bağırsak tıkanıklığı) rahatsızlığı olanlara da içirilebilir. O takdirde içerisine ezilen kavun çekirdeğinin suyu eklenmiş sıcak suya otuz dirhem şurup karıştırılarak içirilir. Uyuz hastalığına yakalanmış birisi veya yanıcı safradan oluşan yaraları olan birisi bu şurubu içmek isterse şuruba yirmi dirhem kuru şahtere otu ekleyerek, açıkladığımız şekilde pişirir. Bu şekilde sonucundan emin, hızlı ve şaşırtıcı bir tedavi sağlanmış olur.

### 37. Öncekilerin sarı yavşan otu şurubu

Dioskoridos der ki: “Mideyi güçlendirir, idrarı söktürür, karaciğer ve böbrek rahatsızlığı olanlara, sarılığa yakalananlara, sindirim yavaşlığı rahatsızlığı olanlara, cinsel gücü zayıf olanlara, mide ağrısı çekenlere ve kaburga kemiğinin ön kısmındaki kıkırdaklarda (*Cartilago costalis*) uzama/sarkma olanlara faydalıdır. Karnında gaz ve parazit/tenya olanlar ile adet görememe (*amenorrhoea*) rahatsızlığı olanlara da faydalıdır. *Eksiyā* olarak adlandırılan zehrin zararına karşı da faydalıdır; çünkü bu şuruptan

ناعمًا، ويطبخ مع الشراب، ويعصر وقتًا بعد وقت، فإذا استوى يرفع عن النار، ويترك حتى يبرد، ويجعل في إناء مدهون، الشربة منه أوقية بماء حار.

يؤخذ جميع الأوقات على الدوام وغبًّا، ومن يحب أن يسهل بطنه يشرب[1] منها ثلاث أواق في وزنه ماء حارًا؛ أو يلقي عليه ربع درهم سقمونيا، ويسير دهن اللوز، أو دهن بنفسج، ويشرب بعد الحمية، فإنه يزيل الصفراء المحترقة مع إصلاحه المعدة، ويفتح السدد من الكبد والطحال والمرارة.

وإن سقي لمن به يرقان فاحش، يأخذ درهم صبر إسقوطوري، ودانق سقمونيا، ينقعان في ماء حار ربع رطل، ليلة، مصرورة في خرقة خفيفة، ويصفى ويضاف إليه ثلاثون درهمًا من الشراب، بعد الحذر والتوقي.

وقد يسقى لمن به قولنج ثلاثون درهمًا ممزوجًا بماء حار، قد استحلب فيه بزر بطيخ، وإن أراد أن يسقى لمن به جرب وقروح كائن عن صفراء محترقة، فيزيد فيه من بزر الشاهترج اليابس عشرين درهمًا، ويطبخ كما بيّنا، فإنه عجيب النجح، سريع النفع، مأمون العاقبة.

## ٣٧. شراب أفسنتين للقدماء

قال **ذيسقوريذوس**: «يقوي المعدة، ويدر البول، وينفع لمن به علة في الكبد والكلى، وأصحاب اليرقان، ومِنْ بطء انهضام الطعام، ومن ضعف شهوته، ومن به وجع المعدة، ومن به تمدد من تحت الشراسيف، ومن به نفخ وحيات في البطن، ومن به احتباس الطمث، وينفع من شر السم المسمى بأكسيا، إذا شرب منه مقدار كثير لم يقتله[2].

---

١ تصحفت في (ب) إلى: يشر.

٢ في هامش (أ): شراب أفسنتين من تركيبنا جربناه، فينفع نفعًا جيدًا كثيرًا، يؤخذ الأفسنتين الرومي وزن مائة درهم، ويطبخ في ثلاثة أمناء ماء بالصغير حتى يبقى الربع، وذلك بنار لينة جدًا، ويمرس ويصفى، ويؤخذ السفرجل، ويقوي في ترنجبين كما تعلم ـ، ويعتصر ويؤخذ من عصارته ثلث ذلك الماء، ومن العسل ربعه، ومن الشراب نصفه، ويطبخ الجميع ويقوم. «قانون».

yeterli miktarda içeni bu zehir öldürmez.[1]

**Yapımı:** Üç veya dört ūkiyye sarı yavşan otu, her birisinden ikişer ūḳiyye sümbül, Çin tarçını, kabuk tarçın, sivertiya/safraca zamkı, Mekke ayrığı bitkisinin yeni açmış çiçekleri ve mugaylan bitkisinin kabuğunu (ṭalḥ) alarak hepsi yumuşak bir şekilde iri parçalar hâline gelinceye kadar döverler. Sonra bunları şarap kıstıyla yetmiş iki kıst ölçüsüne karşılık gelen bir ṭarīş su içerisine atarlar. Bir kıst meyve suyundan yirmi ūkiyyedir. Kabın ağzını sıkıca kapatılarak iki ay beklemeye bırakırlar, sonra süzerek kaplara alırlar ve saklarlar.

## 38. Öncekilerin pelin/sarı yavşan otu şurubu yapımı

Bir ṭarīş (72 kıst) su, on dört miskal mentecūşe/sümbül ve kırk miskal sarı yavşan otu alınır.

Hepsini ufalayarak bir kesenin içerisine koyarak ağzını bağlar ve içerisinde meyve suyu bulunan bir küpün içerisine atar. Kırk gün beklemeye bırakır. Sonra suyunu süzerek kaplara koyar ve kullanır.

## 39. Öncekilere ait başka bir pelin/sarı yavşan otu şurubu tarifi

Yirmi ḳust meyve suyu alınarak misk kokusu katılmış temiz bir küpe konulur. Üzerine bir rıṭl sarı yavşan otu, iki ūkiyye kuru fıstık çamı zamkı/reçinesi eklenir ve on gün sonra suyu süzülerek saklanır.

Kimileri kırk sekiz ḳıst meyve suyuna bir rıṭl sarı yavşan otu ekleyerek, geride meyve suyunun üçte biri kalıncaya kadar ikisini pişiriyorlar. Sonra kaplara süzüyorlar ve üç aya kadar saklıyorlar. Bu şurup diğerlerinin hepsinden daha iyi ve daha etkilidir.

---

1 Tahran nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: "**Pelin/sarı yavşan otu** şurubu bizim denediğimiz bir formülümüzdür. Gerçekten çok faydalı bir şuruptur. 100 dirhem pelin/sarı yavşan otu alınarak üç küçük menn su içinde geride dörtte biri kalıncaya kadar çok hafif ateşte pişirilir. Otlar suyun içine tamamen bastırılarak süzülür. Ayva alınarak bildiğin gibi, kudret helvası içerisinde güçlendirilir ve suyu sıkılır. Kaynayan suyun üçte biri kadar sıkılan ayva suyu, dörtte biri kadar bal ve yarısı kadar şarap alınarak, hepsi şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır." "*el-Ḳānūn* adlı kitaptan alıntıdır."

**صنعته:** يؤخذ من الأفسنتين ثلاث أواق أو أربع، ومن السنبل والدار صيني والسليخة وقصب الذريرة[1] وفقاح الإذخر والكفري ـ وهو قشر الطلح ـ من كل واحد أوقيتان، فيدقون هذه كلها دقًّا ناعمًا جريشًا، ثم يلقونه في طريش ماء، وهو اثنان وسبعون قسطًا، وهذا القسط هو قسط الشراب، وهو عشرون أوقية من العصير، ويستوثقون رأس الإناء، ويدعونه شهرين، ثم يروّقونه، ثم ينقلونه إلى الأواني ويخزنونه.

## ٣٨. صفة شراب أفسنتين من القدماء

يؤخذ من العصير ماء طريش[2]، ومن منتجوشة ـ وهو السنبل الرومي ـ أربعة عشر مثقالاً، ومن الأفسنتين أربعون مثقالاً.

يرض الجميع، ويشد في خرقة، ويلقيه في دنّ فيه العصير، ويترك أربعين يومًا، ثم يروّقه ويوعيه في الأواني، ويستعمل.

## ٣٩. صفة شراب أفسنتين آخر من القدماء

يؤخذ من العصير عشرون قسطًا، ويجعلونه في دنّ نظيف ممسك، ويلقون عليه من الأفسنتين رطلاً، ومن صمغ الصنوبر اليابس أوقيتين، ثم يروقونه بعد عشرة أيام، ويخزنونه.

ومن الناس [54b] من يلقي في ثمانية أربعين[3] قسطًا من العصير، رطلاً من الأفسنتين، ويطبخونهما إلى أن يبقى من العصير الثلث، ثم يروّقونه في الأواني، ويخزنونه إلى ثلاثة أشهر. وهذا أقوى وأحسن من الجميع.

وبعضهم يأخذون من العصير سبعين قسطًا، ومن الأفسنتين نصف رطل، يرضّون الأفسنتين ويخلطون بالعصير، ثم ينقلون إلى الأواني، فإذا صفّي يروقونه، ثم يخزنونه.

---

١ في (أ) و (ب): الزيرة.
٢ في (أ): طرس، وقد مر قبل قليل ـ كما هو في (أ) و(ب) ـ هكذا: طريش.
٣ كذا العبارة في (أ) و(ب).

Kimileri ise yetmiş ḳıst meyve suyunu alıyorlar, yarım rıṭl sarı yavşan otunu ufalayarak meyve suyuyla karıştırıyorlar, sonra da kaplara alıyorlar, meyve suyu ve sarı yavşan otu tamamen birbirine karıştığında süzüyorlar ve saklıyorlar.

Diğer bazı insanlar ise yetmiş ḳust üzüm suyu üzerine, döverek sık dokunmuş bir kumaş kese içerisine koydukları ve ağzını bağladıkları bir menn sarı yavşan otunu ekliyorlar. Tam bu miktardaki sarı yavşan otunu aynı miktardaki meyve suyu içerisine ekleyerek kimileri üç ay, kimileri ise iki ay beklemeye bırakıyorlar, sonra süzerek kaplarda saklıyorlar.

## 40. Süsen şurubu *(el-Ḥāvī)*

Mide ve karaciğer ağrılarına ve soğukluğuna, aşırı kusmadan kaynaklanan bulantıya, kan tükürmeye (*hemoptizi)* ve güç kaybına karşı faydalıdır.

**Karışımı:** 400 adet tomurcukları alınmış, içerisinde bulunan sarılığı silinmiş gök süsen çiçeği alınır.

Temiz bir yerde ve gölgede, temiz bir kumaş üzerinde kuruyuncaya kadar bir gün ve gece serilir. Sonra kıst otu, sivertiya/safraca zamkı, kakule, Hint sümbülü ve sakızın her birisinden onar dirhem, milh-i enderānī[1], tarçın ve pelesenk ağacı çubuğunun her birisinden otuzar dirhem alınır.

Cam veya porselen bir kap içerisine bir sıra süsen ve bir sıra ilaç maddeleri olmak üzere sıra sıra dizilirler ve renklerinin kırmızıya dönmesi için bir gün ve gece beklemeye bırakılırlar. İkinci gün üzerine on altı rıṭl şarap dökülür. Beş dirhem safran ve biraz şarap içerisinde eritilmiş iki miskal kaliteli misk alınarak bu sıvının üzerine ilaçlar eklenir. Bunun ardından dört ūḳiyye bitkilerden doğal yolla alınan sıvı zamk (mey'a sā'ile) ve on dirhem pelesenk ağacı yağı eklenerek ağzı açık bir şekilde bir kenarda bekletilir. Kabın ağzına temiz bir kâğıt ve kâğıdın üzerine keten bir kumaş parçası konularak üzeri arpa kapçığı veya koyun kığısı ile yoğrulan temiz bir kil ile sıvanarak, altı ay gölgede, kuzeye bakan bir yere konulur.

1 **Milḥ-i derānī, milḥ-i enderānī:** Yemen'in Enderān ya da Derān denilen bölgesinden çıkartılan beyaz sert tuz.

وبعض آخر يلقون على سبعين قسطًا من ماء العنب، من الأفستين منّا، فيدقونه ويشدونه في خرقة صفيقة، ويلقونه في ذلك المقدار بعينه من العصير، ويدعونه ثلاثة أشهر ــ وبعضهم يدعونه شهرين ـ، ثم يروقونه ويخزنونه في الأواني.

## ٤٠. شراب السوسن (ح)

ينفع ضعف المعدة والكبد وبردهما، والغثي الكائن عن الاستفراغ المفرط من الخلفة، وخروج نفث الدم، وضعف القوة.

أخلاطه: ورد السوسن الآسمانجوني المنزوع الأقماع ممسوحًا من الصفرة الموجودة في داخله أربعمائة وردة.

يبسط على ثوب نظيف يومًا وليلة في الظل، في موضع نظيف حتى يجف، ثم يؤخذ قسط وقصب الذريرة وحماما وسنبل الطيب ومصطكى من كل واحد عشرة دراهم، ملح أندراني وسليخة وعيدان بلسان من كل واحد ثلاثون درهمًا.

يصفف في ظرف زجاج، أو غضار سافًا من السوسن وسافًا من الأدوية، يترك يومًا وليلة حتى يحتمر[١]، ويصب عليه اليوم الثاني من الراح ستة عشر رطلاً، ويؤخذ من الزعفران خمسة دراهم، ومن المسك الجيد مثقالان مدافان بشيء من الراح، ويلقى عليه الأدوية، ويتبع بذلك بميعة سائلة أربع أواق، مع دهن البلسان عشرة دراهم، ويترك الطرف مكشوف الرأس، ويوضع على رأسه قرطاس نقي، وفوقه خرقة كتان[٢]، ويطين بطين نقي حر معجون بنخالة الشعير، أو ببعر الغنم، ويوضع في الظل في موضع شمالي ستة أشهر.

١ كذا في (أ) و(ب)، ولعلها: (يختمر) أو (يحمارّ).
٢ تصحفت في (أ) و(ب): إلى: كتاب.

### 41. Meyve şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Mide ve bağırsakları güçlendirir, sarı renkli safra kusmayı keser, rahim akıntısı olan hamilelere faydalıdır.

**Karışımı:** Ayva suyu, taze ve yeşil armut suyu, mayhoş bir narın suyu, safran suyu veya koruk suyunun hepsi dörtte biri kayboluncaya kadar kaynatılır. Yüzeyindeki köpüğü kazınarak alınır ve üzerine aynı ağırlıkta beyaz şeker eklenir ve şurup kıvamı verilir, kaldırılarak kullanılır.

### 42. Meyve şurubu

Kusma ve ishali engeller.

**Karışımı:** İyice süzülmüş elma suyu, armut suyu, mayhoş bir narın suyu ve ekşi ağaç kavunu suyu alınarak karışımın içerisinde iki gün biraz sumak, alıç, Mersin ağacı meyvesi ve kadıntuzluğu bekletilir. Sonra tamamen suya daldırılarak sıkılır ve şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır ve kullanılır.

### 43. Öd ağacı şurubu

Mideyi ısıtır, kara safra ve rutubetten kaynaklanan çarpıntıya karşı faydalıdır. Sindirimi güçlendirir, kalbe ferahlık verir, kana karışan karışımları çoğaltır. Faydaları çoktur.

**Karışımı:** Beş ūḳiyye Hint öd ağacı ufalanarak bir gün ve bir gece altı rıṭl tatlı su içerisinde bekletilir. Sonra üçte birisi gidinceye kadar hafif ateşte pişirilir. Süzülerek üzerine dört rıtl şeker eklenir ve şurup kıvamına gelinceye kadar kısık ateşte pişirilir. Üzerine bir karat misk sürülür ve kaldırılarak kullanılır.

### 44. Öd ağacı şurubu (*Minhācü'd-dükkān*)

Mideye faydalıdır, sindirimi ve soğuktan kaynaklanan kötü sindirimi düzenler, nefesi güzelleştirir.

## ٤١. شراب الفاكهة (م)

يقوي المعدة والأحشاء، ويقطع القيء المرار الأصفر، وينفع الحوامل إذا أصابهن قذف من الرحم.

**أخلاطه:** ماء السفرجل، وماء الكمثرى الأخضر الشاب، وماء الرمان المز، وماء الزعفران، أو ماء الحصرم، يغلى الجميع حتى ينقص الربع، ويكشط الرغوة، فيلقى عليه وزنه سكر بياض، ويؤخذ له قوام الأشربة، ويرفع ويستعمل.

## ٤٢. شراب الفاكهة

يمنع القيء والإسهال.

**أخلاطه:** ماء التفاح، وماء الكمثرى، وماء الرمان الحلو والحامض، وماء الحماض الأترج لجميع المياه مصفى، وينقع فيها شيء من السماق والزعرور وحب الآس والأمير باريس، يومين، ثم يمرس ويعصر ويغلى حتى يأخذ قوام الأشربة، ويستعمل.

## ٤٣. شراب العود (م)

يسخن المعدة، وينفع الخفقان الحادثة عن المرة[١] السوداء والرطوبة، ويقوي الهضم، ويفرح النفس، ويبسط الأخلاط[٢]، منافعه كثيرة.

**أخلاطه:** يرض خمس [55a] أواق عود هندي، وينقع في ستة أرطال ماء عذب يومًا وليلة، ويطبخ بنار لينة حتى يذهب ثلثه، ويصفى ويلقى على أربعة أرطال سكر، ويطبخ بنار هادئة، حتى يصير في قوام الأشربة، فيفيق بقيراط مسك، ويرفع ويستعمل.

## ٤٤. شراب عود (م)

ينفع المعدة، ويحفظ الهضم، وسوء الاستمراء إذا كان من برودة، ويطيب النكهة.

١ في (أ) و (ب): مدة.
٢ تصحفت في (ج) إلى: الأخلاق.

**Karışımı:** Kırmızı gülden çıkarılmış bir rıṭl gülsuyu, ikişer dirhem Hint öd ağacı ve misk katılmış rāmik macunu, her birisinden birer buçuk dirhem küçük Hindistan cevizi, Hint sümbülü, filfilek ve karanfil.

Hepsi iri parçalar hâline gelinceye kadar dövülür, keten bir kese içerisine konularak ağzı gevşek bağlanır. Sonra orta ateşte taştan bir kazan içerisinde gülsuyu ile üçte biri gidinceye kadar pişirilir. Kese iyice suya bastırılarak sudan çıkarılır. Üzerine bir rıṭl şeker eklenerek kıvam alıncaya kadar kısık ateşte kaynatılır ve kullanılır.

## 45. Küsküt şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

er-Rāzī'nin *Maḳāle* adlı eserinde bu şurup "kendisine doktor gelmeyenler için" dir. Sarılığa yakalanmış safra rahatsızlığı olanlara, mide ve karaciğerinde sıcaklık olanlara faydalıdır. Tıkanıklıklara ve mizaç tutulmasına iyi gelir. Gençlerin yaz mevsiminde bu şurupla tedavi edilebilecekleri denenerek tecrübe edilmiştir. Bundan fayda görürler.

**Karışımı:** Kırk dirhem küsküt/bostanbozan, her birisinden yirmişer dirhem menekşe çiçeği ve şahtere otu tohumu, her birisinden onar dirhem sarı yavşan otu, hodan ve Irak gül yaprağı, her birisinden yüzer adet erik ve yellimağacı ağacı meyvesi.

Hepsi on rıṭl sıcak su içerisinde tam bir gece bekletilir ve geride dört rıtl kalıncaya kadar pişirilir. Tamamen suya daldırılarak süzülür. Süzülen suya otuz dirhem kudret helvası bastırılarak tekrar süzülür ve üç rıṭl şekerle birlikte tekrar kazana konulur. Köpüğü alınarak şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır ve kaldırılır. Bu şuruptan içilecek miktar soğuk su ile birlikte bir ūḳiyyedir.

## 46. Hodan/sığır dili şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

er-Rāzī'nin *Maḳāle* adlı eserinde söylediğine göre bu şurup Ebū Ca'fer b. el-Ḥarrār tarafından çarpıntısı olan, midesinde safra ve sıcaklık olan, korku, uykusuzluk ve melankoli belirtileri gösteren, bedeni zayıf, mizacı

**أخلاطه:** ماء الورد المستخرج من الورد الأحمر رطل، عود هندي وسك مسك درهمان درهمان، جوز بوا وسنبل الطيب وفوفل وقرنفل من كل واحد درهم ونصف.

يدق الجميع جريشًا، ويشد في خرقة كتان شدًا غير وثيق، ثم يطبخ بماء الورد في قدر حجارة بنار معتدلة، حتى ينقص الثلث، ويمرس الخرقة فيه مرسًا جيدًا، ثم يخرج منه، ويلقى عليه سكر أبيض رطلًا، يغلى بنار هادئة حتى يأخذ القوام ويستعمل.

## ٤٥. شراب الكشوثا (م)

عن كتاب **الرازي** «لمن لم يحضره الطبيب»: ينفع الصفراويين الذين بهم يرقان، وحر في المعدة والكبد، والسدد واحتباس الطبيعة، وهو مختبر مجرب يعالج به الشباب في الصيف، فينتفعون به.

**أخلاطه:** بزر كشوثا أربعون درهمًا، وزهر بنفسج وبزر شاهترج من كل واحد عشرين درهمًا، أفسنتين رومي ولسان الثور وورق ورد عراقي من كل واحد عشرة دراهم، إجاص ومخيطا[1] من كل واحد مائة حبة عددًا.

ينقع الجميع في اثني عشر رطل ماء حار، ليلة[2] كاملة، ويطبخ حتى يبقى أربعة أرطال، فيمرس ويصفى، ويمرس في صفوه[3] ثلاثون درهمًا ترنجبينا، ويصفى ثانية، ويعاد إلى القدر مع ثلاثة أرطال سكر، وينزع رغوته، ويغلى حتى يصير في قوام الأشربة، ويرفع، الشربة منه أوقية بماء بارد.

## ٤٦. شراب لسان الثور (م)

من «**كتاب الرازي**» ذكر أنه تأليف أبي جعفر بن الحرار لفتًى كان به خفقان، وحر وصفراء في معدته، وفزع وسهر، وأعراض ماليخوليا، وكان نحيف البدن يابس المزاج، فانتفع به، وحمد عاقبته.

١ تصحفت في (ب) إلى: محنطا.
٢ تصحفت في (ب) إلى: ليه.
٣ تصحفت في (ب) إلى: صوة.

kuru bir genç için hazırlanmış, genç bu şuruptan fayda görmüş, iyileştiği için şükretmiştir.

**Karışımı:** Kırk dirhem hodan, her birisinden yirmişer dirhem küsküt tohumu ve menekşe çiçeği, her birisinden onar dirhem eşek dikeni çiçeği yaprağı, nane, ekşi fesleğen ve karanfil.

Hepsi on rıṭl sıcak su içinde bekletilir ve geride suyun üçte biri kalıncaya kadar pişirilir. İyice suya daldırılarak suyu süzülür. Üzerine bir rıṭl ekşi nar suyu, bir rıṭl kaynatılmış ve süzülmüş hindiba suyu ve dört rıṭl beyaz şeker eklenerek hepsi yumuşak ateşte pişirilir. Her birisinden yarımşar dirhem karanfil, sakız, çubuk kakule, kakule, küçük Hindistan cevizi ve safran alınarak hepsi ufalanır. Bir kumaş parçasının içine konularak ağzı bağlanır ve kaynamakta olan kazanın içerisine atılır, şurup kıvamına gelinceye kadar karıştırılır ve kaldırılır. Bu şuruptan içilecek miktar soğuk su ile birlikte bir ūḳiyye veya daha fazlasıdır. Mahmude otu ile şurubun etkisi kırılabilir.[1]

## 47. Gül şurubu *(el-Ḳānūn)*

Ateşli eklem ağrılarına karşı faydalıdır.[2]

**Karışımı:** İki rıṭl gül özü/suyu, dört rıṭl bal, bir ūḳiyye yağda kızartılmış mahmude otu şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Bu şuruptan içilecek miktar iki fincan ile beş fincan arasıdır.

---

1 Tahran nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Gül tomurcuğu şurubu:** Kanı hapseder, kabız yapıcıdır, mideyi güçlendirir, soğutucu ve kurutucu özelliği vardır. İki rıṭl çanak yaprakları alınmamış kuru gül tomurcuğu alınarak taş veya bakır derin bir kazana konulur. On rıṭl tatlı su kaynatılarak gülün üzerine dökülür ve bir gece bekletilir. Biraz su üzerine şeker ve bir yumurta akı alınır. Şekerin üzerine her bir rıṭlı için hazırlanan sudan yarım yarım rıtl eklenir. Kıvam tutuncaya kadar kaynatılır ve kaldırılarak kullanılır. (en-Naḥvī'nin *Ḳarābādīn* adlı eserinden)

2 Tahran nüshasının üst kenarında şu not yer almaktadır: **Mürettep gül şurubu:** Mide ve karaciğeri soğutur, susuzluğu keser, ateşli sıtmaya karşı faydalıdır. Eski ve kaliteli beyaz şeker alınarak yumuşak hale gelinceye kadar dövülür. Çanak yaprakları alınmış taze gül alınarak bir peştamal üzerine bir tabaka gül ve üzerine bir tabaka şeker olacak şekilde serilir. Gül tamamen kuruyuncaya ve şekerin özelliğini alıncaya kadar beklemeye bırakılır. Bu işlem yirmi kez tekrarlanır. Bunu saklamak istersen porselen bir testi içerisine koy ve üzerine ihtiyaç miktarınca çanak yaprakları alınmış taze gül ekle. Testinin ağzı bir kumaşla sıkıca bağlanır. Bu şurubu kullanmak istersen köpüğünü al ve iyi bir kıvama getir. Her bir rıṭl şekere karşılık beş dirhem gülsuyu eklenerek kaldırılır ve kullanılır. (en-Naḥvī'nin *Ḳarābādīn* adlı eserinden)

**أخلاطه:** لسان الثور أربعون درهمًا، بزر كشوث وزهر بنفسج من كل واحد عشرون درهمًا، ورق ورد شكاعا ونعناع وريحان ترنجي وقرنفلي من كل واحد عشرة دراهم.

ينقع الجميع في عشرة أرطال ماء حارًا، ويطبخ بنار لينة حتى يبقى الثلث، فيمرس ويصفى؛ ويضاف إليه رطل ماء الرمان الحامض، ورطل ماء الهندباء المغلى المروق، وأربعة أرطال سكر بياض؛ ويطبخ الجميع بنار لينة، فيؤخذ قرنفل ومصطكى وعود قاقلة[1] وقاقلة وجوز بوا وزعفران من كل واحد نصف درهم.

يسحق الجميع ويربط في خرقة، ويرمى بها في القدر وهو يغلى، ويحرك ويؤخذ له قوام الأشربة، ويرفع، الشربة منه أوقية أو أكثر بماء بارد، ويكسر بمحمودة الأثر[2].

## ٤٧. شراب الورد (ق)

[55b] ينفع أوجاع المفاصل الحارة[3].

**أخلاطه:** يغلى من عصارة الورد رطلان، عسل أربعة أرطال، سقمونيا مشوي أوقية، حتى يأخذ القوام، الشربة منه من فلنجارين إلى خمسة فلنجارات.

---

١ في (أ): قاقلى.

٢ في هامش أ: شراب زر ورد: يحبس الدم، وفيه قبض، ويقوي المعدة، وفيه تبريد وتجفيف، يؤخذ زر ورد يابس غير منزوع الأقماع رطلين، يجعل في برنية، ويغلى عشرة أرطال ماء حلو، ويلقى على الورد، ويبيت ليلة، ويطبخ حتى ينقص الربع، ويؤخذ السكر على يسير ماء وبياض بيض، ويلقى على كل رطل منه نصف رطل من الماء المذكور، ويؤخذ له قوام، ويرفع، ويستعمل. عن «قرابادين» النحوي.

٣ في هامش أ: شراب ورد مرتب: يبرد المعدة والكبد، ويقطع العطش، وينفع من الحمى الحادة، يؤخذ سكر عتيق جيد أبيض، يدق ناعمًا، ويؤخذ ورد طري منزوع الأقماع، وتجعل على إزار طبقة من الورد وطبقة من السكر، ويترك حتى يجف الورد، ويأخذ السكر خاصيته.
يفعل كذلك عشرين مرة، فإذا أردت خزنه اجعله في جرة مزججة، واجعل عليه وردًا طريًا منزوع الأقماع قدر الحاجة، ويشد رأسها بخرقة، فإذا أردت عمله فانزع رغوته، وخذ له قوامًا جيدًا، ويلقى على كل رطل من السكر خمسة دراهم ماء ورد، ويرفع ويستعمل. عن النحوي.

## 48. Gül şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*)

*el-Melikī* adlı esere göre gül şurubu sıtma ve susuzluğa karşı faydalıdır, mideyi ısıtır, mizacı yumuşatır, soğutur ve kurutur. Yanıcı safradan kaynaklanan ateş (ḥummā-i ṣafrāviyye-i muḥarraḳa[1]: *Hyperpyrexia fever*) ile kanın kendisinden kaynaklanan ateşe (Inflammatory) karşı faydalıdır.

**Karışımı:** İki rıṭl taze gül alınarak çanak yaprakları ve tohumları temizlenir ve açık kısımları alta gelecek şekilde temiz bir tencereye konulur. Üzerine on rıṭl su konularak iyice kaynatılır. Süzülerek bu suyun her bir rıṭlı için bir rıṭl şeker katılır. Şeker şurubu kıvamına gelinceye kadar kaynatılır ve ortaya çıktıkça köpüğü alınır. Kaldırılarak soğutulur ve kullanılır.

Şayet mizacı daha çok kolaylaştırmasını istersen, *el-Melikī*'de der ki: "Bahsedilen gül on rıtl su içinde gül beyazlayıncaya ve etkisi suya çıkıncaya kadar kaynatılır. Ardından süzülerek su tekrar ateş üzerindeki kazana geri konulur. Gül, su içinde aynen birinci defada olduğu gibi tekrar kaynatılır. Bu işlem on defa tekrarlanır.

Kimileri bu işlemi dokuz veya yedi defa, daha az veya daha çok tekrarlar. Sonra bu suyun her bir rıṭlı için iki rıṭl beyaz şeker eklenerek kaynatılır ve köpüğü alınır. Mahmude otu ile etkisi kırılır. İhtiyaç anında ana terkibi şeker/bal ve sirke olan karışımla birlikte, soğuk su veya kar suyu ile birlikte dört ūkiyye olarak alınır. Bu safrayı daha da akışkan yapar. Bu şurubu bal/şeker ve sirke karışımıyla kullanacaksa her bir rıṭl su için, mahmude otu yoksa onun yerine ne büyük ne de küçük, orta boy sulu bir limonun suyu ile şurubun burukluğunu kırmasının bir zararı olmaz.

*el-Ḥāvī'*de gül şurubunun tarifi birincideki gibidir, ancak içilecek miktarın ağırlığı ve içiliş şekli ikincideki gibidir.

İstersen Nusaybin gülü veya yerel gülün yapraklarından bir rıṭl alarak taş veya bakır derin bir kazana koyarsın. Üzerine beş rıtl kaynamış su dökülür ve soğuyuncaya ve güller beyazlayıncaya kadar kabın ağzı kapatılır. Bu işlemi yedi kere veya daha fazla tekrarlarsın. Ardından süzülür ve ağırlığınca şeker ile pekmez kıvamına getirilir ve kaldırılır.

---

1 **Hummā-i ṣafrāviyye-i muḥarraḳa**: Balgam karışmış yoğun kıvamlı safranın kendi kendine yanarak külleşmesinin neden olduğu ateş.

## ٤٨. شراب الورد (م)

من «الملكي»: ينفع الحمى والعطش، وتوقّد المعدة، ويلين الطبع، ويبرد ويجفف، وينفع الحمى الصفراوية المحرقة والمطبقة.

**أخلاطه:** يؤخذ ورد طري، ينقى من أقماعه وبزره رطلين، يكب في طنجيرة نظيفة، ويصب عليه عشرة أرطال ماء، ويغلى غليًا غليانًا جيدًا، ويصفى، ويؤخذ لكل رطل من ذلك الماء رطلا سكر، ويكشط رغوته أولاً فأولاً، حتى يصير في قوام الجلّاب، ويرفع ويبرد ويستعمل.

**وان أردت** أن يسهل الطبع أكثر، فقال في **الملكي**: «يغلى الورد المذكور في عشرة أرطال ماء، حتى يبيض ويخرج قوته، ويصفى، ويعاد الماء إلى القدر على النار، ويغلى فيه الورد كالأول مرة ثانية، يكرّر العمل عشر مرات.

ومن الناس من يكرره تسع دفوع، وسبع دفوع، وأقل وأكثر، ثم يضاف لكل رطل من ذلك الماء رطلا سكر بياض، ويغلى وينزع رغوته، ويكسر بمحمود الأثر، ويؤخذ منه وقت الحاجة أربع أواق مع سكنجبين بماء بارد وثلج، فإنه يسهل الصفراء أكثر، وإذا كان يستعمله بالسكنجبين فما يضره أن يكسر بماء ليمون، لكل رطل ماء ليمونة معتدلة، لا كبيرة ولا صغيرة، مائية إذا عدم محمودة الأثر.

وفي (ح) مثل الأول، ووزن الشربة وشربها كالثاني[1].

**وإن أردت** أن تأخذ ورق ورد نصيبي أو بلدي رطل في برنية، ويصب عليه خمسة أرطال ماء مغلى، وتغطي الوعاء حتى يبرد ويبيض الورد، تفعل ذلك سبع مرات أو أكثر، فيصفى ويعقد بوزنه سكرًا، وترفع.

---

١ طمست هذه الكلمة في (أ).

İsterse sıcak suda gülün bekletilmesi işlemini üç kez tekrarladıktan sonra kırk gün güneş altında bekletirsin. Sonra her on rıṭl su için iki buçuk rıṭl ile üç rıṭl ve bir rıtlın üçte biri arasında şeker eklersin, şurubu bozulmaktan korumak için mahmude otuyla burukluğunu kırarsın.[1]

## 49. İpek şurubu *(el-İrşād)*

Kalp zayıflığına karşı faydalıdır. Şehveti güçlendirir, çarpıntıya iyi gelir.

**Karışımı:** Parlak görünüşlü, altın renkli, oldukça sık dokunmuş iyi kalite ham Harzem ipeği, içerisinde demir söndürülmüş bir buçuk ūḳiyye su içerisine bir gün ve gecede yedi defa bastırılır. Sonra su kıvam tutuncaya kadar pişirilir. Bir ūḳiyye iyi kalite Mısır balı ile burukluğu kırılır ve üzerine her birisinden birer miskal havlıcan, yaban tarhunu kökü ve sakız ile çeyrek dirhem safran eklenir ve kaldırılır.[2]

## 50. Ferahlatıcı soğuk şurup

Hararet sebebiyle kalp zayıflığına yakalananlar içindir.

**Karışımı:** Bir buçuk ūḳiyye tatlı nar şurubu içerisine çeyrek dirhem altın varağı, çeyrek dirhem gümüş varağı iyice ufalanır ve bu karışıma bir buçuk ūḳiyye kırmızı elma şurubu, her birisinden birer dirhem delinmemiş inci, kehribar, beyaz bambu, Şam kişnişi ile on dirhem kürdan otu tohumu eklenir.

---

1 İstanbul nüshasının 65[a] varağının üst köşesinde, nüsha hattından farklı bir hat ile şu tarif yer almaktadır: **Panzehir/serum:** Centiyane 5, sümbül 5, karanfil 5, karabiber 5, uzun biberin ilk meyvesinden 5, tarçın 5, defne ağacı meyvesi 5, yabancı zencefil 5, yabani zencefil 5, zerneb (porsuk ağacı) yaprağı 5, Akrep otu/bambul otu 5, afyon 5, eski yağ 5, beyaz biber 10, ban otu tohumu 10, yaban tarhunu kökü (akırıkarha) 1, sütleğen 1, safran 32.

2 İstanbul nüshasının 65[a] varağının sol kenarında nüshanın hattına benzer bir hat ile şu not yer almaktadır: İpek şurubu: Ham ipek 30, hodan (sığır dili) 50, oğul otu 35, kırmızı zerdali dikeni 10, beyaz zerdali dikeni, 10, baldırıkara 30, kırmızı gül 30, fesleğen tohumu 7, baldırıkara tohumu 10, küsküt tohumu 15, kavun çekirdeği 30, hıyar tohumu 30, menekşe 10, beyaz sandal ağacı 10, kırmızı sandal ağacı 10, Akrep/çıyan otu 7, karanfil fesleğeni 10, yellimağacı 100 tane, hünnap 100 tane, erik 100 tane, sert ve beyaz şeker ilaçların toplamının üç katı.

**وإن أردت** شمِّس الماءَ أربعين يومًا بعد التكرار ثلاث مرات، ثم اجعل لكل عشرة أرطال (من الماء (رطلين ونصفًا إلى ثلاثة أرطال وثلث رطل)[1] سكر، بمحمودة الأثر، ليحفظه عن الفساد[2].

## ٤٩. شراب الحرير عن «الإرشاد»

ينفع ضعف القلب، ويقوي الباه، وينفع الخفقان.

**أخلاطه:** ينقع الحرير الخام الخورزمي، الصقيل المنظر، الذهبي اللون، الرفيع الطاق، الجيد الجنس، أوقية ونصفًا، في ماء قد أطفئ فيه الحديد، سبع مرات يومًا وليلة، ثم يطبخ حتى يأخذ القوام، ويكسر بأوقية عسل نحل مصري عال، ويلقى عليه خولنجان وعود قرح ومصطكى من كل واحد مثقال، زعفران ربع درهم، ويرفع[3].

## ٥٠. شراب بارد مفرح (م)

لمن يعتريه ضعف القلب عن أسباب حارة.

**أخلاطه:** يدعك في أوقية ونصف أوقية شراب الرمان الحلو، ربع درهم ورق الذهب، وربع درهم ورق الفضة، دعكًا بليغًا، ويضاف إليه شراب التفاح المخضب أوقية ونصفًا، ولؤلؤ بكر وكهربا وطباشير أبيض وكزبرة شامية درهم درهم، بزر رجلة غراقية[4] عشرة دراهم.

---

١ تكرر ما بين القوسين في (ب).

٢ في هامش (ب) بخط مغاير لخط النسخة: ترياق: جنطيانا ٥، سنبل ٥، قرنفل ٥، فلفل أسود ٥، دار فلفل ٥، دارصيني ٥، مر صافي ٥، حب الغار ٥، زرونباد ٥، زرنب ٥، درونج ٥، أفيون ٥، زيت عتيق٥، فلفل أبيض ١٠، بزر بنج ١٠، عاقر قرحا ١، فرفيون ١، زعفران ٣٢.

٣ في هامش (ب) بخط مماثل لخط النسخة: شراب حرير: حرير خام ٣٠، لسان ثور ٥٠، بادرنجبويه ٣٥، بهمن أحمر ١٠، وأبيض ١٠، كزبرة البئر ٣٠، ورد أحمر ٣٠، بزر ريحان ٧، بزر بادرنجبويه ١٠، بزر كشوث ١٥، بزر بطيخ ٣٠، بزر خيار ٣٠، بنفشه ١٠، صندل أبيض ١٠، وأحمر ١٠، درونج ٧، فلنجمشك ١٠، سبستان ١٠٠ دانة، عناب ١٠٠ دانة، إجاص ١٠٠ دانة، سكر طبرزد ثلاثة أمثال الأدوية.

٤ كذا في (أ) و(ب)، وفي (ج): ساقطة، لعلها الرجلة الغرابية التي هي بمعنى رجل العقعق ورجل العقاب ورجل الزرزور وجزر الشيطان.

Hepsi ezilerek elenir ve iyice birbirine karıştırılır ve kaldırılır. Her gün bundan bir miskal pastil olarak alınır ve ardından her birisinden yarımşar ūḳiyye nilüfer şurubu, gül şurubu, hodan şurubu ve nilüfer suyu içilir.

## 51. Ferahlık veren bir şurup

Şedīd b. Beyān'ın tarifi olan bu şurup kara safra içerisindeki yanıcı olan veya yanıcı olmayan gazlarının sebep olduğu kalp zayıflığına faydalıdır.

**Karışımı:** Yirmişer dirhem iyi kalitede ipek ve hodan; her birisinden üçer dirhem gül tomurcuğu, rengi beyaza çalan sarı sandal, kırmızı ve beyaz zerdali dikeni, Irak akrep otu/bambul otu, fesleğen tohumu, oğul otu tohumu; dört dirhem Şam kişnişi, bir miskal Hint ödü ve yaş ise bir tutam, kuru ise beş dirhem karanfil fesleğeni alınır.

Ufalanması gerekenler ufalanır ve hepsi bir gün bir gece saf suda ıslatılır, sonra kısık ateşte üçte biri gidinceye kadar kaynatılır, tamamen suya bastırılarak süzülür. Süzülen suya iki rıṭl kıvamını almış şeker ve her birisinden üçer ūḳiyye hodan suyu, nilüfer suyu ve yerli gülsuyu eklenir.

Hepsi kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Sonra üzerine her birisinden yarımşar rıṭl elma mayası, ayva mayası ve mayhoş nar mayası eklenir. Su varsa suyun çeyreği kadar şeker eklenir. Karıştırılarak kaynatılır ve şurup kıvamına getirilir. Ateşten indirilince birer miskal delinmemiş inci ve yıkanmış lacivert taşı; yarım dirhem safran, her birisinden çeyrek miskal altın ve gümüş varağı ve bir karat iyi kalitede Irak miski biraz suda ezilerek şurubun içerisine eklenerek çırpılır ve iyice karıştırılarak kullanılır.

[56a] يسحق الجميع وينحل ويخلط جيدًا، ويرفع، ويستعمل منه كل يوم مثقال لعقًا، ويشرب بعده شراب النيلوفر، وشراب الورد، وماء لسان الثور، وماء النيلوفر من كل واحد نصف أوقية.[1]

## ٥١. شراب مفرح (م)

عن شديد بن بيان: ينفع ضعف القلب الكائن عن أبخرة سوداوية، محترقة[2] وغير محترقة[3].

**أخلاطه:** يؤخذ حرير عال ولسان الثور من كل واحد عشرون[4] درهمًا، زر ورد وصندل مقاصيري وبهمن أبيض وأحمر ودرونج عراقي وبزر ريحان وبزر بادرنجبويه من كل واحد ثلاثة دراهم، كزبرة شامية أربعة دراهم، عود هندي مثقال، فرنجمشك قبضة إن كان رطبًا وخمسة دراهم إن كان يابسًا.

يرض ما يجب رضّه، وينقع الجميع في ماء قراح يومًا وليلة، ثم يغلى بنار هادئة حتى ينقص الثلث، ويمرس ويصفى، ويضاف إلى صفوِهِ[5] سكر مأخوذ القوام رطلين، وماء لسان الثور وماء النيلوفر وماء ورد بلدي من كل واحد ثلاث أواق.

يغلى الجميع حتى يأخذ القوام، ثم يلقى عليه خميرة تفاح وخميرة سفرجل وخميرة رمان حلو وحامض من كل واحد نصف رطل، فإن وجدت المياه يكون السكر ربعه، ويحرك ويؤخذ له قوام الأشربة، وعند نزوله عن النار يضرب فيه لؤلؤ غير مثقوب ولازورد مغسول من كل واحد مثقال، زعفران نصف درهم، ورق الذهب وورق الفضة من كل واحد ربع مثقال، مسك عراقي عال قيراط. يسحق بقليل ماء ورد، ويخلط جيدًا ويستعمل.

---

١ في هامش (أ) تعليق من عدة أسطر باللغة الفارسية أو التركية، معظمه أسماء عقاقير جعل أسفلها أرقام تشير إلى مقاديرها.
٢ في (ب): محرقة
٣ في (ب): محرقة.
٤ في (ب): عشر.
٥ في (ب): صفرة.

## 52. Ferahlatıcı ılıman bir şurup *(Minhācü'd-dükkān)*

Kalp ağrılarına faydalıdır. Otuz dirhem Şam hodanı/sığır dili, her birisinden onar dirhem oğul otu tohumu, fesleğen tohumu ve ham ipek; her birisinden beşer dirhem kırmızı ve beyaz zerdali dikeni, Irak gül tomurcuğu ve rengi beyaza çalan sarı sandal ve on dirhem şahtere otu.

Ufalanması gerekenler ufalanır ve bir gün bir gece beş rıṭl sıcak su içinde bekletilir. Üçte biri gidinceye kadar kaynatılır ve karışıma iki rıṭl kaynatılmış ve süzülmüş kırmızı elma suyu ve beş rıṭl şeker eklenerek şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Ateşten indirilince yarım ūḳiyye gülsuyu ve Şam hodan suyu içerisine bir dirhem safran eklenerek karışım şuruba eklenir ve çırpılır. Kaldırılarak kullanılır.

## 53. Hodan/sığır dili bitkisi şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Kalp ve mideyi güçlendirir, safra içindeki çökeltinin sebep olduğu ürkmeye faydalıdır.

**Karışımı:** Bir menn damıtılmış hodan suyu, yarım menn damıtılmış oğul otu suyu, bir menn şeker, yarım menn arı balı.

Hepsi kaynatılarak köpüğü alınır. Kıvamına ulaşınca içerisine bir dirhem safran çırpılır. İçilecek miktarı on dirhemdir.

## 54. Yoğun gazların sebep olduğu aşırı hıçkırığı kesen şurup *(Minhācü'd-dükkān, eẕ-Ẕeḫīre)*

**Karışımı:** Eşit miktarlarda sedef otu ile nān-ḫāh (Nanahan tohumu; Habeş kimyonu tohumu) ufalanarak eski şarapla birlikte pişirilir. Suyu sıkılarak içilir.

## 55. Balgam kusmayı ve bulantıyı kesen şurup *(Minhācü'd-dükkān)*

**Karışımı:** Dört dirhem beyaz kimyon, üç dirhem sakız, yirmi dirhem ekşi nar tanesi, her birisinden onar çubuk/dal marsama ve nane.

## ٥٢. شراب معتدل مفرح (م)

ينفع وجع القلب. لسان الثور الشامي ثلاثون درهمًا، بزر بادرنجبويه وبزر ريحان وحرير خام من كل واحد عشرة دراهم، بهمنين وزر ورد عراقي وصندل مقاصيري من كل واحد خمسة دراهم، بزر شاهترج عشرة دراهم.

يرض ما يجب رضه، وينقع يومًا وليلة في خمسة أرطال ماء حارًا، ويغلى حتى ينقص الثلث، ويضاف إليه رطلا ماء التفاح المخضب المغلي المروّق، وخمسة أرطال سكر، ويغلى حتى يأخذ قوام الأشربة، وعند نزوله عن النار يضرب فيه درهم زعفران، مدافًا بنصف أوقية ماء ورد وماء لسان الثور الشامي، ويرفع ويستعمل.

## ٥٣. شراب لسان الثور (ذ)[1]

يقوي المعدة والقلب، وينفع التوحش السوداوي.

**أخلاطه:** ماء لسان الثور المقطر من ماء البادرنجبويه المقطر نصف منّ، سكر منّ، عسل نحل نصف منّ.

يغلى الجميع ويكشط الرغوة، فإذا بلغ القوام يضرب فيه درهم زعفران، الشربة منه عشرة دراهم.

## ٥٤. شراب يذهب الفواق الغليظ الكائن عن الرياح الغليظة (م، ذ[2])

**أخلاطه:** ورق السذاب اليابس والنانخواه[3] [56b] أجزاء سواء. يرضان ويطبخان بالخمر العتيق، ويعصر ويشرب.

## ٥٥. شراب يقطع قيء البلغم وغثيانه (م)

**أخلاطه:** كمون أبيض أربعة دراهم، مصطكى ثلاثة دراهم، حب الرمان الحامض عشرون درهمًا، نمام ونعنع من كل واحد عشرة عيدان.

١ في (أ) و(ب): د.
٢ في (أ) و(ب): د.
٣ في (ب): النانحواه، وفي (ج): النانجواه.

Hepsi dört rıtl su içerisinde geride bir rıṭl kalıncaya kadar kaynatılır. Suya iyice daldırıldıktan ve sıkıldıktan sonra süzülür. 100 dirhem şeker ile pekmez kıvamına getirilir ve kaldırılır.

### 56. Nar şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Safra kaynaklı kusmaya karşı faydalıdır, mideyi güçlendirir.

**Karışımı:** Bir menn süzülmüş, mayhoş nar suyu, on dal taze nane, her birisinden birer dirhem ham öd, kaliteli misk ve sakız ile beş dirhem fıstığın en üst kabuğu alınır.

Öd ve misk dövülerek bir kesenin içerisine, sakız başka bir kesenin içerisine konularak ağızları bağlanır. İki kese de dallarıyla birlikte nane ve fıstığın en üst kabuğu ile birlikte iki narın suyu içine atılır. Hepsi yumuşak ateşte kaynatılır. İlaç maddelerinin etkisi suya çıkınca keseler sıkılarak suya yeterince şeker eklenir. Artık bozulmayacağından emin olunacak kıvama gelinceye kadar kaynatılır. Nane ve fıstığın en üst kabuğu şurubun içerisinde bırakılır. İhtiyaç hâlinde bu şurubun on dirhemi gülsuyu ile çözdürülerek kullanılır.

### 57. Nar şurubu *(el-Ḥāvī)*

Kusmaya ve safranın sindirilmeden atılmasına karşı faydalıdır. Susuzluğu dindirir, mideyi güçlendirir, bulantıyı engeller. Şiddetli baş ağrısını sakinleştirir ve yemeğin lezzetini arttırır.

**Karışımı:** Mayhoş bir narın suyu süzülerek geride yarısı kalıncaya kadar kaynatılır. Nar suyunda tatlılık belirinceye üzerine şeker katılır. Bozulmayacağından emin olununcaya kadar birkaç dal nane ile kaynatılır.

### 58. Tatlı nar şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Öksürüğe ve solunum organlarına iyi gelir. Tam olgunlaşmış, tamamen tatlanmış, kırmızı taneli tatlı narların kabuğu ahşap bir bıçakla soyulur, taneleri aralardaki zarlarından ayrılır, sıkılarak süzülür. Her bir rıṭl nar suyu için dört ūḳiyye beyaz şeker eklenir. Yarımşar rıṭl şeker eklersen

يغلى الجميع في أربعة أرطال ماء حتى يعود رطلاً، فيصفى بعد المرس والعصر، ويعقد بمائة درهم سكر، ويقوم ويرفع.

## ٥٦. شراب الرمان (ذ)

ينفع القيء الصفراوي، ويقوي المعدة.

**أخلاطه:** يؤخذ مروّق ماء الرمان الحلو والحامض منّ، نعناع الرطب عشرة أغصان، عود خام[١] ومسك جيد ومصطكى من كل واحد درهم، قشر الفستق الأعلى خمسة دراهم.

يدق العود والسك ويربط في صرة، ومصطكى في صرة أخرى، ويرمى الصرتان والنعناع وقشر الفستق الأعلى في ماء الرمانين مع طاقات نعنع، ويغلى الجميع بنار لينة، فإذا خرج قوة الأدوية يعصر الخرقة، ويضاف إليه مقدار الكفاية سكرًا، ويغلى حتى يؤمن عليها الفساد، ويترك فيه النعناع وقشر الفستق الأعلى، ويحل منه وقت الحاجة عشرة دراهم في ماء الورد، ويستعمل.

## ٥٧. شراب الرمان (ح)

ينفع القيء والخلفة الصفراوية، ويسكن العطش، ويقوي المعدة، ويمنع الغثيان، ويسكن الصداع، ويشهي الطعام.

**أخلاطه:** يغلى مروق ماء الرمان المز حتى يتنصف، فيلقى فيه من السكر مقدار ما يظهر فيه العذوبة، ويغلى مع طاقات نعنع إلى أن يؤمن عليها الفساد.

## ٥٨. شراب الرمان الحلو(م)

ينفع السعال وآلات[٢] الصدر، يقشر الرمان الحلو، الأحمر الحب، الصادق الحلاوة، المنتهي النضيج، بسكين خشب، ويفرد حبّه عن الشحم، ويعصر[٣] ويصفى،

١ في (ب): حام.
٢ لعلها: آلام.
٣ في (أ): يعقد.

daha güzel olur. Şurup kıvamına gelince mahmude otuyla etkisi kırılır. Kaldırılarak kullanılır.

### 59. Ekşi nar şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Yapımı aynen tatlı nar şurubunun yapımı gibidir. Baş ağrısını ve safrayı dindirir.

### 60. Naneli ekşi ve tatlı nar şurubu (*Minhācü'd-dükkān*)

Bulantı ve kusmaya karşı faydalıdır. Tıpkı tatlı ve ekşi nar şuruplarının yapıldığı gibi yapılır. Kıvamına gelinceye kadar bir deste yaş nane ile karıştırılır.

### 61. Safra ve diğer karışımlar sebebiyle oluşan kusmayı kesen şurup *(Minhācü'd-dükkān)*

**Karışımı:** Hint hurması ve nar tanesi gülsuyuyla karıştırılır, içerisinde öğütülmüş öd ve biraz yeşil limon suyu çırpılır. Hepsi birlikte yeterince su ve şekerle pişirilir. Nane ile karıştırılır. Herhangi bir engel yoksa üzerine biraz kakule ve karanfil tomurcuğu gezdirilir.

### 62. Kusturucu şurup *(Minhācü'd-dükkān)*

Denenmiştir. Yedi dirhem sirken tohumu, on dirhem sarı kavun kökü, bir tutam durak otu ve üç dirhem turp tohumu.

Hepsi ufalandıktan ve bir gün sekiz ūḳiyye suda bekletildikten sonra geride yarısı kalıncaya kadar kaynatılır. Suyu süzülerek her birisinden 100'er dirhem şaraptan yapılan sirke ve turp suyu eklenir. Üç rıṭl Mısır arı balı ile bozulmayacağından emin olununcaya kadar pekmez kıvamına getirilir. Ardından üzerine yedi dirhem yabani enginar zamkı ve iki dirhem Hint tuzu atılarak iyice çırpılır. Kaldırılarak ihtiyaç anında gereği kadar sıcak su ile kullanılır. Şurubu içtikten sonra mide doluncaya kadar sıcak su içilir, sonra kusulur. Denenmiş iyi bir şuruptur.

ويلقى على كل رطلة أربع أواق سكرًا أبيض، وإن جعلته نصف رطل يكون أحسن، فيكسر وقت القوام بمحمودة الأثر، ويرفع ويستعمل.

### ٥٩. شراب الرمان الحامض (م)

عمله كعمل الحلو، وهو يسكن الصداع والصفراء.

### ٦٠. شراب الرمانين المنعنع (م)

ينفع الغثي والقيء، يعمل كما يعمل الحلو والحامض، ويحرك بباقة النعنع الرطب حتى يأخذ القوام.

### ٦١. شراب يقطع القيء من أي خلط كان، سيما الصفراء (م)

**أخلاطه:** تمر هندي وحب الرمان يدافان بماء ورد بلدي، ويضرب فيه عود مسحوق، وقليل ماء الليمون الأخضر. يطبخ الجميع بماء يكفيه من السكر، وتحرك بالنعنع، ويفيق بقليل قاقلة، وكباش قرنفل إذا لم يكن مانع.

### ٦٢. شراب القيء (م)

مجرب. بزر القطف سبعة دراهم، عروق البطيخ الأصفر عشرة دراهم، شبت قبضة، بزر فجل ثلاثة دراهم.

يغلى الجميع بعد الرض والنقع يومًا في ثماني أواقي ماء، حتى يرجع إلى النصف، فيصفى ويضاف إليه خل خمر وماء الفجل من كل واحد مائة دراهم، يعقد بثلاثة أرطال عسل [57a] نحل مصري، بحيث يؤمن عليه الفساد، فيلقى عليه سبعة دراهم صمغ خرشف[1]، ودرهما ملح هندي، ويضرب جيدًا، ويرفع ويستعمل عند الحاجة قدر ما ينبغي بقليل ماء حار، ويشرب بعده ماء حارًا إلى أن يمتلئ منه، ثم يتقيأ به، فإنه جيد مجرب.

١ في (ب): حرشف.

## 63. Demokritos şurubu

Karaciğer ve dalak zayıflığına, mizaç bozukluğuna faydalıdır. Demokritos hayatı boyunca bu şurubu kullanırdı, bedeni sağlıklıydı.

**Karışımı:** Birer dirhem gök süsen kökü, rezene ve beyaz biber; dört dirhem kabuk tarçın, mürr ağacından elde edilen saf reçine ve sarı yavşan otundan birer miskal.

Hepsi dövülerek elenir, keten bir kesenin içerisine konulur ve ağzı bağlanır. Cam bir kabın için atılarak üzerine Bağdat rıtlıyla yedi rıṭl üzüm şurubu dökülerek kabın ağzı bağlanır. Kırk gün beklemeye bırakılır, sonra kullanılır. Bazıları bu şuruba iki rıṭl arı balı ekliyorlardı.

## 64. Zufaotu şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Astıma, kuruluktan kaynaklanan güç nefes almaya (intişābü'n-nefes)[1] ve nefes darlığına (ḍīḳu'n-nefes) karşı faydalıdır.

**Karışımı:** Oh adet incir, on dirhem kuru üzüm, her birisinden beşer dirhem boy tohumu, kereviz tohumu, rezene tohumu, baldırıkara, meyan kökü, zufa otu ve boz ot/yaban pırasası.

Hepsi kuralına uygun olarak yarısı gidinceye kadar su içinde kaynatılır. Tamamen suya daldırılır. Her gün iki miskal zufa otu macunu ile birlikte bu şuruptan dört ūḳiyye içilir.

## 65. Zufa otu şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Karaciğer tümörlerine karşı faydalıdır.

**Karışımı:** On dirhem boy tohumu, yedi dirhem keten tohumu, beş dirhem baldırıkara, dörder dirhem kavun çekirdeği ve ebegümeci tohumu, üç dirhem zufa otu, on adet beyaz incir, yirmi dirhem çekirdeği çıkarılmış üzüm.

Hepsi kuralına uygun olarak kaynatılır ve sıkılır. Bu şuruptan içilecek miktar bir dirhem badem yağı ve dühn-i ḫırva'[2] ile birlikte kırk dirhemdir.

---

1 **İntişāb-ı nefes:** İleri derecede kalp ve akciğer yetmezliğinden kaynaklanan ve ancak güç ve oturur durumda yapılabilen solunum, *ortopnea.*

2 **Dühn-i ḫırva':** Felç, karaciğer ve dalak tıkanıklıkları vb. için kullanılan çok karışımlı bir yağ.

## ٦٣. شراب ديمقراطيس (ذ)

ينفع ضعف الكبد والطحال، وفساد المزاج، وكان ذيمقراطيس[1] يستعمل هذا الشراب مدة عمره، وكان صحيح البدن.

**أخلاطه:** إيرسا وبزر الرازيانج وفلفل أبيض درهم درهم، سليخة أربعة دراهم، مر وأفسنتين مثقال مثقال.

يدق الجميع وينخل، ويجعل في صرة كتان، ويربط رأسه، ويرمى في زجاج، ويصب عليه سبعة أرطال شراب العنب برطل بغدادي، ويشد رأس الظرف، ويترك أربعين يومًا، ثم يستعمل، وعند البعض كانوا يزيدون عليه رطلي عسل نحل.

## ٦٤. شراب الزوفاء (ذ)

ينفع الربو، وانتصاب النفس وضيقه إذا كان من اليبوسة.

**أخلاطه:** تين عشرة أعداد، زبيب عشرة دراهم، حلبة وبزر الكرفس وبزر الرازيانج وبرسياوشان وأصل السوس وزوفاء يابس وفراسيون من كل واحد خمسة دراهم.

يغلى الجميع على الرسم حتى يذهب النصف، فيمرس ويشرب منه كل يوم أربع أواق مع مثقالي معجون الزوفاء.

## ٦٥. شراب الزوفاء (ذ)

ينفع أورام الكبد.

**أخلاطه:** حلبة عشرة دراهم، بزر الكتان سبعة دراهم، برسياوشان خمسة دراهم، بزر بطيخ وبزر خبازى من كل واحد أربعة دراهم، زوفاء يابس ثلاثة دراهم، تين أبيض عشرة أعداد، زبيب منزوع العجم عشرون درهمًا.

يغلى الجميع على الرسم ويعصر، الشربة منه أربعون درهمًا مع درهم دهن اللوز ودهن الخروع.

---

١ كذا بالذال في (أ) و(ب) بهذا الموضع، وبالدال فيهما في الموضع الذي سبقه قبل قليل.

## 66. Hindiba şurubu *(eẕ-Ẕeẖīre)*

Karaciğer tıkanıklıklarını açar, harareti ve hararet ve rutubet sebebiyle oluşan ağrıları dindirir, susuzluğu giderir, ağız, boğaz ve dil kuruluğunu nemlendirir.

**Karışımı:** Bir menn ve iki istār kaynatılarak süzülmüş bahçe hindibasının suyu bir menn beyaz şekerle kısık ateşte kıvam tutuncaya kadar kaynatılarak kullanılır.

## 67. İşlemden geçirilmiş hindiba kökü kabuğu şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Karaciğer rahatsızlıklarına karşı faydalıdır, karaciğer tıkanıklıklarını açar, karaciğerin mizacını onarır.

**Karışımı:** Hindiba kökü kabuğu ve rezene kökü kabuğunun her birisinden üçer dirhem; aromatik kokulu rengi beyaza çalan sarı sandal, koyun gözü/kuzu pıtrağı ve sarı yavşan otunun her birisinden üçer dirhem; yabani kereviz kökü kabuğu, acı ılgın/beyaz ılgın ağacı, hodan, meyan kökü, kadıntuzluğu. Acur çekirdeği, hatmi tohumunun her birisinden onar dirhem; bir ūḳiyye hindiba tohumu; eşek dikeni ve bādāverd (çakır dikeni)'nin her birisinden beşer dirhem; sekiz dirhem küsküt/bostan bozan, dört dirhem lak (lükk) ağacı zamkı, bir miskal Afşar otu.

Ufalanması gerekenler ufalanarak bir gün bir gece çok sıcak suda bekletilir. İçerisine sadece dış kabuğu soyulmuş elli adet nūfer çiçeği (Ölü çiçeği) eklenir.

Hepsi sıkılarak suya tamamen daldırılır ve süzülür. İçerisine beş rıṭl şeker eklenerek kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Üzerine 100 dirhem süzülmüş hindiba suyu, yarım rıṭl şaraptan yapılan sirke, yarım rıtl taze gül mayası, iki ūḳiyy yeşil limon suyu, üç ūḳiyye rezene suyu eklenerek hepse birlikte artık bozulmayacağından emin olunacak kıvama gelinceye kadar kaynatılır. Ateşten indirilince içerisinde bir miskal lohusa çiçeği çırpılarak kaldırılır.

## ٦٦. شراب الهندباء (ذ)

يفتح سدد الكبد، ويسكن الحرارة والأوجاع الكائنة عن الرطوبة والحرارة، يسكن العطش، ويرطب يبوسة الفم والحلق واللسان.

**أخلاطه:** يغلى من ماء الهندباء البستاني المغلي المصفى منّ وإستاران، ومن السكر الأبيض منّ، بنار هادئة حتى يأخذ القوام ويستعمل.

## ٦٧. شراب قشر أصل الهندباء المدبّر[1] (م)

ينفع أمراض الكبد، ويفتح سددها، ويصلح مزاجها.

**أخلاطه:** قشر أصل الهندباء وقشر أصل الرازيانج ثلاثون ثلاثون[2] درهماً، صندل مقاصيري عطر الرائحة وغافث وأفسنتين رومي من كل واحد ثلاثة دراهم، قشر أصل كرفس وعذبة ولسان الثور وعرق السوس وأمير باريس وبزر قثاء وبزر خطمي من كل واحد عشرة دراهم، بزر هندباء أوقية، شكاعا وباداورد من كل واحد خمسة دراهم، بزر كشوث ثمانية دراهم، لك يسر أربعة دراهم، أسارون مثقال.

يرض ما يجب رضه، فينقع في ماء حار شديد الحرارة يومًا وليلة، ويلقى [57b] فيه زهر نوفر مقشر من قشره الخارج لا غير خمسين زهرة.

يعصر الجميع ويمرس ويصفى، ويلقى عليه سكر خمسة أرطال، ويؤخذ له القوام، ويلقى عليه ماء هندباء مروق مائة درهم، خل خمر نصف رطل[3]، خميرة ورد طري نصف رطل، ماء الليمون الخضر أوقيتان، ماء الرازيانج ثلاث أواق، يغلى الجميع حتى يؤمن عليه الفساد، وعند نزوله عن النار يضرب فيه مثقال زراوند ويرفع.

---

١ في (ج): المرتب.
٢ هكذا تكررت هذه الكلمة في (أ) و(ب).
٣ في (ب): درهم.

## 68. İbnü'l-Beyān'ın Dīnārī[1] şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Damarları toksin kalıntılarından temizler, uzun süreli sıtmalara ve karaciğer hararetine karşı faydalıdır.

**Karışımı:** On dirhem hindiba tohumu, yedi dirhem kadıntuzluğu, her birisinden birer miskal rengi sarıya çalan beyaz sandal ve lükk ağacının zamkı; dört miskal meyan kökü, üçer dirhem küsküt tohumu ve çanak yaprakları ayıklanmış gül.

Hepsi ufalanır ve hindiba suyu içerisinde bekletilir. Kısık ateşte ilaçların etkisinin suya çıkması için kaynatıldıktan sonra süzülerek içerisine suyun ağırlığı kadar beyaz şeker eklenir. Şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatıldıktan sonra kaldırılır. Bu şuruptan içilecek miktar on ile yirmi dirhem arasındadır. Kimileri bu şuruba öğütülmüş ışkın ekler. Bu takdirde etkisi ve faydası daha iyi olur.

## 69. Dīnārī şurubu

es-Sedīd el-Kāzerūnī'nin[2] *Şerḥu'l-Mūcez* adlı eserinde söylediğine göre: "Faydaları çoktur, normale yakın bir şuruptur. Tıkanıklıklara, māsārīḳā (Bağırsak askısı, bağırsakları tutan karın içi zarı: *Mesenterium*) rahatsızlıklarına, karaciğere ve bağırsaklara ve tümörlerine karşı faydalıdır. İdrarı söktürür, karnı yumuşatır. İki tür hıyarın tohumunun sütüyle birlikte içildiğinde, özellikle de içerisine şeker/bal ve sirke karışımı eklendiğinde sarılığa, karaciğer ve mide hararetine karşı faydalıdır. Hünnap şurubu ile içilirse kızamık, çiçek, kan ve safra kaynaklı ateşlere karşı faydalıdır."

**Karışımı:** Yirmi miskal ufalanmış hindiba tohumu, otuz dirhem hindiba kökü kabuğu, on dirhem çanak yaprakları alınmış kırmızı gül, dört miskal iyi kalitede Çin ışkını.

---

1 **İbnü'd-Dīnārī:** Hicri 5. Asırda Naşru'd-Devle b. Mervān döneminde (401- 453) Silvan dolaylarında tabiplik ve eczacılıkla da ilgilenen Müslüman ilim adamıdır. Kendisine nispet edilen *Aḳrābāẕīn* adlı bir eseri ve yine kendi adıyla bilinen şerbet/şurup tarifleriyle meşhurdur.

2 **Sedīdü'd-Dīn el-Kāzerūnī,** Kāzerūn'lu bir doktor olup, 745/1344 yıllarında hayattadır. İbnü'n-Nefīs'in İbn Sīnā'nın *el-Ḳānūn* adlı eserine yazdığı şerhe 745/1344 yılında *el-Muġnī Şerḥu'l-mūcez li'bni'n-Nefīs* adıyla bir haşiye yazmıştır.

## ٦٨. شراب دينارى[١] لابن البيان (م)

ينقي العروق عن بقايا العفونة، وينفع الحميات المتطاولة، وحرارة الكبد.

**أخلاطه**: بزر هندباء عشرة دراهم، أميرباريس سبعة دراهم، صندل مقاصيري ولك يسر من كل واحد مثقال، عرق السوس أربعة دراهم، بزر الكشوث والورد المنزوع الأقماع ثلاثة ثلاثة دراهم.

يرضّ الجميع، وينقع في ماء الهندباء، ويصفى بعد غليانه إلى أن يخرج قوة الأدوية فيه على نار هادئة، فيضاف إليه وزنه سكر بياض، ويطبخ إلى أن يأخذ قوام (الأشربة، ويرفع)[٢]، الشربة منه من عشرة دراهم إلى عشرين درهمًا، والبعض يضيف إليه مثقال راوند مسحوق، فيكون أحسن عملاً وفائدة.

## ٦٩. شراب دينارى

عن «**شرح الموجز**» **للسديد**[٣] **الكازروني** قال: «منافعه كثيرة، وهو قريب إلى الاعتدال، ينفع السدد والماساريقا والكبد والأحشاء وأورامها، ويدر البول، ويلين البطن؛ وينفع اليرقان وحرارة الكبد والمعدة مع حليب بزر الخيارين، سيما إذا أضيف إليه السكنجبين السكري، ومع شراب العناب ينفع الحصبة[٤] والجدري، والحميات الدموية والصفراوية.

**أخلاطه**: بزر هندباء مرضوض عشرون مثقالاً، قشر أصل الهندباء ثلاثون درهمًا، ورد أحمر منزوع الأقماع عشرة دراهم، راوند صيني جيد أربعة مثاقيل.

---

١ **ابن دينار** العالم العربي المسلم من علماء القرن الخامس الهجري ومن مشاهير الأطباء في زمانه، ذكره ابن أبي أصيبعة أنه كان في ميّافارقين أيام نصر الدولة بن مروان (٤٠١-٤٥٣هـ) وكان فاضلاً في صناعة الطب، جيّد المداواة، خبيراً بتأليف الأدوية. وله أقراباذين بديع التأليف، بديع التصنيف، حسن الاختيار، مرضيّ الأخبار ويُنسب لابن دينار شراب متداول الاستعمال، مشهور بين الأطباء وغيرهم، حتى ومن ابن أبي أصيبعة، يُعرف باسم شراب الديناري.

٢ سقط ما بين القوسين من (ب).

٣ في (أ) و(ب): للسيد. **سديد الدين الكازروني** (كان حيا ٧٤٥ هـ/ ١٣٤٤ م) هو طبيب، من أهل كازرون. صنف كتاب «المغني شرح الموجز لابن النفيس» و «توضيحات القانون» وهو شرح لكتاب ابن سينا فرغ منه سنة ٧٤٥ هـ.

٤ في (أ) و(ب): الخصبة.

Işkın ufalanarak bir kesenin içerisine koyulur ve ilaçların etkisi suya çıkıncaya kadar kısık ateşte ilaçlarla birlikte pişirilir. Tamamen suya daldırılarak iki rıṭl bitkisel beyaz şeker veya saf ve kristalize şeker (Ṭaberzed şekeri) üzerine süzülür. Şurup kıvamını alıncaya kadar kaynatılır. Sonra bir miskal ışkın ezilir, kıvamını alan şurup üzerine serpilir ve homojen bir hale gelinceye kadar karıştırılır. Bu takdirde etkisi daha güçlü olur. Bu şuruptan içilecek miktar on dirhem ile on miskal arasıdır.

el-Kāzerūnī devamında der ki: "Mısır, Şam ve Tebriz dolaylarında meşhur olan dīnārī şurubu budur. Allah rahmet eylesin, İbn Hübel'in *el-Muḫtār* adlı eserinin *Ḳarābādīn* bölümünde şu dīnārī şurubunun tarifini buldum:

## 70. Dīnārī şurubu

İbnü'n-Nefīs'in *el-Mucez* adlı şerhine yazdığı *el-Muġnī* adlı şerhte es-Sedīd el-Kāzerūnī şu tarife yer verir:

**Karışımı:** İki rıṭl taze küsküt/bostan bozan suyu, her birisinden yarımşar rıṭl ekşi nar suyu, kadıntuzluğu suyu, mayhoş elma suyu ve taze limon suyu.

Hepsi kısık ateşte kaynatılarak köpüğü süzülür. İçerisine üç rıṭl sert ve beyaz Ṭaberzed şekeri eklenir ve kıvam tutuncaya kadar kaynatılır.

es-Sedīd der ki: "Dīnārī şurubunun bu çeşidinde mide ve bağırsakları güçlendirme ve kabız yapma özelliği daha fazladır. Önceki çeşitlerde ise tıkanıklıkları açma ve karnı yumuşatma özelliği daha fazladır."

## 71. Dīnārī şurubu[1] *(Minhācü'd-dükkān)*

Şam'da kullanılır. Tarifi şu şekildedir:

**Karışımı:** Otuz dirhem Hindiba tohumu, otuz dirhem çanak yaprakları ayıklanmış gül, otuz dirhem kadıntuzluğu, on beş dirhem küsküt.

1 Tahran nüshasının 56[b] varağında şu not yer almaktadır: *Ḍīnārī şurubu tarifi:* Hindiba kökü kabuğu 30, hindiba çiçeği 30, gül 15, ışkın 7, şahtere otu 30, oğul otu 15, hodan 30, Menekşe 10, tekrar tekrar kaynatılan şeker 1, Hint hurması 50.

يرضّ الراوند ويجعل في صرة، ويطبخ مع الأدوية بنار هادئة، حتى يخرج قوة الأدوية في الماء، فيمرس ويصفى على رطلي سكر أبيض ـ وهو النبات ـ، أو السكر الطبرزد ـ وهو الأبلوج الصافي ـ؛ ويغلى حتى يأخذ قوام الأشربة، ثم يسحق مثقال راوند، ويذر فيه عند القوام ويحرك حتى يستوي، فيكون أقوى فعلاً، الشربة منه من عشرة دراهم إلى عشرة مثاقيل».

وقال: «هذا هو الشراب الديناري المشهور في الديار المصرية والشام والتبريز، وقد وجدت في «**قرابادين**» كتاب «**المختار**» **لابن هبل** ـ رحمه الله رحمة واسعة ـ:

## ٧٠. شراب دينار

عن «**شرح**» **السديد الكازروني** لـ «**الموجز**».

**أخلاطه**: ماء الأكشوث الطري رطلان، ماء الرمان الحامض وماء أمير باريس وماء التفاح المز وماء الليمون الطري من كل واحد نصف رطل.

يغلى الجميع على نار هادئة حتى يتصفى عن الرغوة، فيلقى فيها سكر طبرزد ـ وهو الأبلوج ـ ثلاثة أرطال؛ ويغلى إلى أن يأخذ القوام».

قال [58a] **السديد**: «في هذه النسخة تقوية للمعدة والأحشاء والقبض أكثر، وفي النسخة السابقة تفتيح السدد وتلين البطن أكثر».

## ٧١. شراب ديناري[1] (م)

وهو المستعمل في دمشق، كما قيل.

**أخلاطه**: بزر هندباء ثلاثون درهمًا، ورد منزوع الأقماع مثله، أمير باريس مثله، بزر كشوث خمسة عشر درهمًا.

١ في هامش (أ): ديناري: قشر أصل هندبا ٣٠، تخم هندبا ٣٠، گل ١٥، راوند ٧، شاهتره ٣٠، بادرنجبويه ١٥، لسان ثور ٣٠، بنفسه ١٠، سكر مكرر ١، تمر هندي ٥٠.

Hepsi ufalanarak bir gün ve gece sıcak suda bekletilir, süzülerek beş rıtl eritilmiş şeker ile daha önce söylediğimiz gibi pekmez kıvamına getirilir. Beş yeşil limonun suyu ile kestirilerek kaldırılır.

### 72. Dînârî şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

İyi ve gerçekten faydalıdır.

**Karışımı:** Bir ūḳiyye hindiba tohumu, bir ūkiyye kadıntuzluğu, bir ūḳiyye gül tomurcuğu, yarım ūḳiyye küsküt tohumu, üç dirhem rengi beyaza çalan sarı sandal.

Hepsi ufalanarak bir gün ve gece üzerini örtecek şekilde sıcak su içinde bekletilir. Hafif ateşte kaynatılır, iyice suya daldırılarak süzülür. İçerisine üç rıṭl beyaz şeker, 100 dirhem hindiba suyu, her birisinden üçer ūḳiyye şaraptan yapılmış sirke ve gül mayası, beş adet yeşil limonun suyu eklenir. Ateşten indirilince içerisinde bir dirhem ışkın ve bir miskal Lak (lük) ağacı zamkı çırpılır.

### 73. Düstūru'l-bīmāristān adlı eserden Dînârî şurubu tarifi *(Minhācü'd-dükkān)*

Kahire'de tarifi şudur: On dirhem kadıntuzluğu meyvesi, on dirhem ufalanmış hindiba tohumu, üç dirhem küsküt, iki dirhem rengi beyaza çalan sarı sandal.

Ufalanmasına ihtiyaç duyulanlar ufalanarak, ilaçların etkisinin suya çıkması için suda kaynatılır. İyice suya daldırılarak süzülür. İçerisine bir rıtl hindiba suyu, dört ūḳiyye gül mayası ve dört rıtl şeker eklenerek pekmez kıvamına gelinceye kadar kaynatılır, kaldırılarak kullanılır.

### 74. Sade Işkın şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Tıkanıklıkları açar ve karaciğeri güçlendirir.

**Karışımı:** Yirmi dirhem ışkın alınarak üzerine üç rıtl sıcak su dökülür ve bir gün bir gece bekletilir. Sonra kısık ateşte kaynatılarak üç rıṭl Ṭaberzed şekeriyle bağlanır ve kaynatılarak şurup kıvamına getirilir. Kaldırılarak kullanılır.

يرض الجميع وينقع في ماء حار يومًا وليلة، فيصفى ويعقد بخمسة أرطال سكرًا محلولاً، كما تقدم، ويكسر بخمس ليمونات خضر، ويرفع.

## ٧٢. شراب دينارى (م)

مفيد جيد جدًا.

**أخلاطه**: بزر هندباء أوقية، أمير باريس مثله، زر ورد مثله، بزر كشوث نصف وقية، صندل مقاصيري ثلاثة دراهم.

يرض الجميع وينقع في غمرة ماء حار يومًا وليلة، فيغلى بنار لينة، فيمرس ويصفى، ويلقى فيه سكر أبيض ثلاثة أرطال، وماء الهندباء مائة درهم، خمر الخل وخميرة الورد من كل واحد ثلاث أواق، وماء الليمون الأخضر خمسة أعداد، وعند نزوله عن النار يضرب فيه راوند درهمًا، لك يسر مثقالًا.

## ٧٣. شراب دينارى من «دستور البيمارستان» (م)

بالقاهرة: حب أمير باريس عشرة دراهم، بزر هندباء مرضوض مثله، بزر كشوث ثلاثة دراهم، صندل مقاصيري درهمان.

يرض الحوائج، ويغلى في الماء حتى يخرج قوة الأدوية، فيمرس ويصفى، ويضاف إليه رطلا ماء هندباء، وأربع أواق خميرة ورد، وأربعة أرطال سكر، ويعقد ويرفع ويستعمل.

## ٧٤. شراب الراوند[1] (م)

يفتح السدد، ويقوي الكبد.

**أخلاطه**: يؤخذ عشرون درهمًا راوند، فيصب عليه ثلاثة أرطال ماء حارًا يومًا وليلة، ثم يغلى بنار هادئة، ويعقد بثلاثة أرطال سكر طبرزد، فيؤخذ له قوام الأشربة، ويرفع ويستعمل.

١ في هامش (أ): مطلب شراب الراوند ساذج.

## 75. İşlemlerden geçirilmiş bal şurubu

Yemeğe karşı iştahı zayıflayanlara, doğal vücut sıcaklığı zayıflayanlara, midesinde balgam ve soğukluk baskın olanlara, bağırsaklarında gaz (*flatulans*), tıkanıklık ve koku olanlara faydalıdır. Tadı lezzetli, kokusu hoş, çok güzel bir şuruptur.

**Karışımı:** On rıṭl üstün kalitede arı balı varsa kırk rıtl üzüm suyu ile yoksa on dirhem çekirdeği alınmış İran kuru üzümü 100 rıṭl su ile kaynatılır ve toplam kırk rıṭl oluncaya kadar üzüm suyu yerine bu su balla karıştırılır.

Sonra bir kese alınarak içerisine her birisinden birer dirhem ezilmiş Çin tarçını, sakız, safran, zencefil, havlıcan, uzun biberin ilk meyvesi, biber, karanfil, kakule, sümbül, Hint defnesi, Afşar otu, kıst otu, küçük Hindistan cevizi, kabuk tarçın ve pelesenk ağacı meyvesi konulur. Kesenin ağzı bağlanarak suya atılır. Şurup kıvamına gelinceye kadar su kaynatılır ve kese birer saat arayla tamamen suya daldırılır. Ateşten alınarak şişelere konulur ancak tam doldurulmaz. İhtiyaç anında bu şuruptan iki buçuk ūḳiyye alınarak sıcak su ile karıştırılarak kullanılır.

## 76. Bal şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Mide ve karaciğeri ısıtır, soğuk algınlığına karşı faydalıdır.

**Karışımı:** Her birisinden birer dirhem sümbül, sakız, kakule, Çin tarçını, Hint ödü, küçük kakule, küçük Hindistan cevizi.

Hepsi iri parçalar hâline gelinceye kadar dövülür ve üç rıṭl su içerisinde, bir rıṭlı gidinceye kadar kaynatılır. Süzülerek üzerine beş rıtl arı balı ve aynı miktarda beyaz şeker eklenir. Sıvı şeker kıvamına gelinceye kadar kaynatılır ve kaldırılarak kullanılır.

## 77. Vücutta özellikle de karında soğuk su toplamasına iyi gelen şurup *(el-Ḳānūn)*

**Karışımı:** Temiz bir pişmiş toprak kap içerisinde dört ḳıṣṭ şarap içerisinde bir rıṭl kumörümcek otu soğanı, şarabın üçte biri gidinceye kadar

## ٧٥. شراب العسل[١] المدبر (م)

لمن قد ضعفت شهوته للطعام، وضعفت حرارته الغريزية، ولمن قد غلب عليه البلغم والبرد في المعدة، وكثرت عليه النفخ والسدد والرياح، وهو جليل القدر، عظيم مع لذاذة الطعم وطيب الرائحة.

أخلاطه: يخلط عشرة أرطال عسل نحل فائق، بأربعين رطلًا ماء عنب زمان وجوده، ووقت عدمه يغلى عشرة أرطال زبيب منزوع العجم في مائة رطل ماء، حتى يصير أربعين رطلاً، فيعوض عن ماء العنب.

ويؤخذ صرة يكون فيها دار صيني ومصطكى وزعفران وزنجبيل وخولنجان ودار فلفل وفلفل وقرنفل وقاقلة وسنبل وساذج هندي وأسارون وقسط حلو وجوز بوا وسليخة وحب بلسان درهمًا درهمًا مسحوقات؛ ويشد رأس الصرة، ويرمى في الماء، ويغلى الماء، ويمرس الصرة ساعة فساعة إلى أن يأخذ قوام الأشربة، فيرفع في قنانين ولا يملأ، ويستعمل منه وقت الحاجة أوقيتين ونصفًا، ممزوجًا [58b] بماء حار.

## ٧٦. شراب العسل (م)

يسخن المعدة والكبد، وينفع البرد.

أخلاطه: سنبل الطيب ومصطكى وقاقلة ودار صيني وعود هندي وهال وجوز بوا من كل واحد درهم، قرنفل نصف درهم.

يدق الجميع جريشًا، ويغلى في ثلاثة أرطال ماء حتى ينقص منه رطل، فيصفى ويلقى عليه خمسة أرطال عسل نحل، ومثله[٢] سكر أبيض، ويغلى حتى يصير في قوام الجلاب، فيرفع ويستعمل.

## ٧٧. شراب ينفع الاستسقاء[٣] البارد بأصنافه، ولا سيما الزقي (ق)

أخلاطه: يطبخ رطل عنصل في أربعة أقساط شراب في فخار نظيف حتى يذهب الثلث، فيسقى في الأوائل كل يوم ملعقة كبيرة، (ثم يزاد حتى)[٤] يبلغ خمس

١ في هامش (أ): مطلب شراب العسل المدبر.
٢ في (أ): منه وفي (ب): ومِنّة.
٣ في هامش (أ): مطلب شراب استسقاء.
٤ سقط ما بين القوسين من (ب).

pişirilir. Önceleri her gün birer büyük kaşık içirilir, sonra beş kaşığa ulaşıncaya kadar arttırılır. Sonra tekrar bir kaşığa indirilir.

### 78. Karasafra ve balgamı ortadan kaldıran, astıma iyi gelen şurup *(Minhācü'd-dükkān)*

**Karışımı**: Otuz dirhem benlieğrelti otu, iki ūḳiyye sinameki, her birisinden birer ūḳiyye meyan çubuğu, kabuğu soyulmuş hatmi, hatmi tohumu; bir tutam yeşil rezene (şemār), iki ūḳiyye gül reçeli, üç ūḳiyye hıyarşenber özü, altı dirhem zufa otu, altı dirhem acur çekirdeği, altı dirhem gök süsen kökü, on dirhem iyi kalitede katran köpüğü bitkisi, iki ūḳiyye kırmızı kuru üzüm, bir ūḳiyye acı badem, bir ūḳiyye Şam hodanı, bir ūḳiyye baldırıkara ve dört rıṭl menekşe şurubu.

Gerektiği şekilde bunlardan bir şurup hazırlanır. Bu şuruptan içilecek doz sıcak su ile haftada iki ūḳiyyedir.

### 79. Benlieğrelti otu şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Balgamdan daha çok kara safrayı (ḫılṭ sevdā) sürdürür.

**Karışımı:** Üç dirhem ufalanmış yeşil benlieğrelti otu, üç dirhem ışkın, birer buçuk ūḳiyye sinameki, hodan ve menekşe çiçeği, her birisinden birer ūḳiyye süsen çubuğu, hindiba tohumu ve hatmi tohumu, her birisinden birer ūḳiyye anason, yeşil rezene kökü kabuğu, küsküt tohumu, durak otu tohumu, rezene kökü ve hindiba kökü, ikişer dirhem sümbül, tarçın, sakız ve pelesenk ağacı çubuğu, sekiz dirhem hatmi, iki rıṭl şeker ve iki rıṭl arı balı.

Kıvama getirdikten sonra şuruba bir ūḳiyye acur çekirdeği eklenir. Bu şuruptan içilecek doz dört ūḳiyyeye kadar hodan suyu ile birlikte iki ūḳiyyedir.

### 80. Benlieğrelti otu şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Kadı Fethu'd-dīn'in söylediğine göre balgam sevda ve diğer kana karışan salgıları sürdürür. Gerçekten çok faydalıdır.

ملاعق، ثم ينقص حتى يرجع إلى ملعقة واحدة.

## ٧٨. شراب يزيل السوداء والبلغم، وينفع الربو (م)

**أخلاطه:** بسفايج[١] ثلاثون درهمًا، سنامكي أوقيتان، عود السوس وخطمية مقشورة وبزر خطمية من كل واحد أوقية، شمار أخضر قبضة، ورد مربّى أوقيتان، فلوس خيارشنبر ثلاث أواق، زوفاء ستة دراهم، بزر قثاء مثله، أصل السوسن الآسمانجوني مثله، غاريقون جيد عشرة دراهم، تربد مثله، تين لحيم خمس عشرة حبة، زبيب أحمر أوقيتان، لوز مر أوقية، لسان الثور الشامي أوقية، كزبرة بئر أوقية، شراب بنفسج أربعة أرطال.

يهيأ منها شراب كما ينبغي، الشربة منه كل أسبوع أوقيتان بماء حار.

## ٧٩. شراب البسفايج (م)

يسهل السوداء أكثر من البلغم.

**أخلاطه:** بسفايج أخضر مرضوض ثلاثة دراهم، راوند مثله، سنامكي أوقية ونصف أوقية، لسان الثور مثله، زهر بنفسج مثله، عود السوسن أوقية، بزر هندباء مثله، بزر خطمي مثله، أنيسون وبزر شمار وبزر كشوث وبزر شبث وقشر أصل الشمار والهندباء مثله مثله، سنبل وسليخة ومصطكى وعود بلسان درهمان درهمان، خطمية ثمانية دراهم، سكر رطلان[٢]، عسل النحل مثله.

يقوم ويرفع ويضاف إليه بزر قثاء أوقية، الشربة منه من أوقيتين بماء لسان الثور إلى أربع أواق.

## ٨٠. شراب البسفايج[٣] (م)

عن قاضي فتح الدين: يسهل أخلاطًا سوداوية وبلغمية وغيرهما، منافعه كثيرة جدًا.

---

١ في (أ): بسفابح، وفي (ب): بسفابج.
٢ في (أ) و(ب): رجلين.
٣ في (ج): البسفاييج.

**Karışımı:** Yarım rıṭl yeni, şamfıstığı renkli ufalanmış yeşil benlieğrelti otu, üç ūkiyye çekirdeksiz kuru üzüm, bir o kadar çekirdeksiz yellimağacı meyvesi, dört ūḳiyye kırılgan ve beyaz renkli dişi katran köpüğü bitkisi, dört ūḳiyye büyük ve etli erik, içerisine kudret helvası da eklenirse daha kaliteli olur. Dört ūḳiyye Şam kirazı, iki ūḳiyye Hint hurması, on dirhem hatmi tohumu, aynı miktarda ebegümeci tohumu, aynı miktarda hodan, aynı miktarda sinameki, yirmi dirhem menekşe, beş dirhem meyan kökü, altı dirhem hindiba tohumu, on adet/kalıp yeşil rezene tohumu

Hepsi kaynatılarak suya iyice daldırılır ve dört rıṭl beyaz şeker üzerine süzülür. Daha önce geçtiği gibi, kıvam tutuncaya kadar kaynatılır, kaldırılarak kullanılır.

## 81. Benlieğrelti otu şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Yarım rıṭl benlieğrelti otu, aynı miktarda büyük erik, elli çubuk yellimağacı, dört ūkiyye hünnap, yedi dirhem meyan çubuğu, on dirhem hodan, yirmi dirhem menekşe çiçeği, yirmi dirhem çöpleri ayıklanmış sinameki, dört dirhem katran köpüğü bitkisi, üç ūkiyye kuru üzüm, yirmi adet taze nūfer (ölü çiçeği), on adet yeşil rezene tohumu, on dirhem hatmi çubuğu, her birisinden yedişer dirhem ebegümeci ve hatmi tohumu.

Ufalanması gerekenler ufalanarak altı rıṭl su içinde bekletilir ve geride üç rıṭl kalıncaya kadar kaynatılır. Tamamen suya daldırılarak süzülür ve tekrar kazana konulur, üç rıṭl şeker ve iki ūḳiyye Mısır arı balı ile bağlanır (pekmez kıvamına getirilir) ve kaldırılır. İhtiyaç hâlinde bu şuruptan içilecek miktar üç ūkiyyedir.

## 82. Sade benlieğrelti otu şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Dört ūḳiyye yeşil benlieğrelti otu dalı ufalanarak bir gün ve gece çok sıcak suda bekletilir. Geride içerisinde bir rıṭl şekerin çözdürüleceği miktarda su kalıncaya kadar kısık ateşte kaynatılır. (Şeker eklenerek) Kıvama

**أخلاطه:** بسفايج[1] خضر المكسر الفستقي[2] اللون الجديد نصف رطل، زبيب منزوع ثلاث أواق، سبستان منزوع مثله، غاريقون أنثى أبيض هش أربع أواق، إجاص كبار لحيم مثله ـ وإن أضيف إليه ترنجبين كان أجود ـ، قراصيا[3] شامي مثله، تمر هندي أوقيتان، بزر خطمي عشرة دراهم، بزر خبيز مثله، لسان الثور مثله، سنامكي مثله، زهر بنفسج عشرون درهمًا، عرق السوس خمسة دراهم، بزر هندباء ستة دراهم، بزر رازيانج أخضر عشرة قلوب.

يغلى الجميع ويمرس ويصفى على أربعة أرطال سكر بياض، ويؤخذ له قوام، ويرفع ويستعمل، كما مر.

## ٨١. شراب البسفايج[4] (م)

بسفايج نصف رطل، إجاص كبار[5] مثله، سبستان خمسون عودًا[6]، [59a] عناب أربع أواق، عود السوس سبعة دراهم، لسان الثور عشرة دراهم، زهر بنفسج عشرون درهمًا، سنامكي منقى من العيدان مثله، غاريقون أبيض أربعة دراهم، زبيب ثلاث أواق، نوفر طري عشرون زهرة، شمار أخضر عشرة قلوب، عيدان خطمي عشرة دراهم، خبّيز وبزر خطمي من كل واحد سبعة دراهم.

يرض ما يجب رضه، ثم ينقع في ستة أرطال ماء، ويغلى حتى يبقى ثلاثة أرطال، فيمرس ويصفى، ويعاد إلى القدر، ويعقد بثلاثة أرطال سكر، وأوقيتي عسل نحل مصري، ويرفع، الشربة منه عند الحاجة ثلاث أواق.

## ٨٢. شراب البسفايج الساذج[7] (م)

يرض أربع أواق بسفايج خضر مكسر، وينقع في ماء حار شديد الحرارة يومًا

١ في (ج): البسفاييح.
٢ في (أ) و(ب): الفستيقي.
٣ في (أ): قراميتا.
٤ في (ب) بهذا الموضع هكذا: البسفابخ، وفي الذي يليه: بسفابخ.
٥ زيد في (أ) بهذا الموضع: نصفه.
٦ في (ب): عددًا.
٧ في هامش (أ): مطلب شراب بسفابح.

gelinceye kadar kaynatılır. Bir ūḳiyye arı balı ile kestirilir ve kaldırılarak kullanılır.

### 83. Türbüt otu şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Balgamı söktürür.

**Karışımı:** Yüz dirhem beyaz türbüt otu iyice sürtülerek ufalanır ve bir şişeye konularak üzerine otun üzerini örtecek kadar saf su dökülür. Üç gün güneş altında beklemeye bırakılır. Ardından suyu sıkılarak üzerine başka bir su dökülür. Tekrar daha önce geçtiği gibi üç gün daha güneş altında bekletilir. Türbüt otunda herhangi bir etki ve tat kalmayıncaya kadar bu işlem tekrarlanır. Sonra üzerine bir menn şeker eklenir.

Şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Bu şuruptan içilecek miktar iki ūḳiyye ile üç ūkiyye arasıdır. İhtiyaç anında bu şuruba biraz mahmude otu eklenirse daha güzel olur. Türbütle birlikte yirmi dirhem ufalanmış zencefil de işlemden geçirilirse ishali daha az olur. Söylendiğine göre: "Pişirilme esnasında şuruba rezene katılırsa daha güzel olur."

### 84. Hurma koruğu şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Karnı tutar (ishali keser), mideyi güçlendirir.

**Karışımı:** Üç rıṭl ve bir rıṭlın üçte biri kadar mermer veya benzeri bir kapta dövülmüş yeşil hurma suyu ve on rıṭl şeker.

Şeker ve hurma suyu bozulmayacağından emin olununcaya kadar kaynatılır. Nar tanelerinin bekletildiği su ile şurubun sertliği kırılır.

### 85. Mersin meyvesi şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mideyi güçlendirir, ishali ve regl akıntısını keser, bağırsakları güçlendirir.

**Karışımı:** Mersin ağacının meyvesi tamamen dağılıncaya kadar ufalanır, kuvvetlice suya bastırılarak sıkılır ve meyve özünden iki ölçü, şekerden bir ölçü alınarak şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Kaldırılarak kullanılır.

وليلة، فيغلى بنار هادئة حتى يبقى من الماء قدر ما يحل فيه رطل سكر، فيؤخذ له قوام، ويكسر بأوقية عسل نحل، ويرفع ويستعمل.

## ٨٣. شراب التربد (ذ)

يسهل البلغم.

أخلاطه: يرض تربد أبيض جيد محكوك مائة درهم، ويعمل في قنينة، ويصب عليه ماء قراح مقدار ما يغمره، يترك ثلاثة أيام في الشمس، فيعصر ويصب عليه ماء آخر، ويترك ثلاثة أيام أخر في الشمس، كما مر، يكرر العمل حتى لا يبقى في التربد قوة ولا طعم، فيضاف إليه من السكر منّ.

يغلى حتى يأخذ قوام الأشربة، الشربة منه وقيتان إلى ثلاث أواق، وإن أضيف إليه وقت الحاجة شيء من المحمودة، يكون أحسن، وإن عمل مع التربد عشرون درهمًا زنجبيلًا مرضوضًا، يكون إسهاله أقل. قيل: «إن عمل فيه وقت الطبخ رازيانج، يكون أحسن».

## ٨٤. شراب البلح (م)

يعقل البطن، ويقوي المعدة.

أخلاطه: ماء البلح الأخضر المدقوق في خزف رخام[1] أو صنوان ثلاثة أرطال وثلث رطل، سكر عشرة أرطال.

يغليان حتى يؤمن عليه الفساد، فيكسر السورة بنقيع حب الرمان.

## ٨٥. شراب الآس (ذ)

يقوي المعدة، ويمنع الإسهال والحيض، ويقوي الأحشاء.

أخلاطه: يرض حب الآس ويغلى حتى يتهرأ، فيمرس مرسا قويًا، فيعصر فيؤخذ من العصارة جزآن، ومن السكر جزء، يغلى حتى يأخذ القوام، ويرفع ويستعمل.

١ في (أ) و(ب): زخام.

## 86. Beyaz sandal ağacı şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Mideyi güçlendirmede, ishal ve kanamayı kesmede faydalıdır.

**Karışımı:** On dirhem yağının rengi sarıya çalan beyaz sandal ağacı iyice ufalanarak, iki gün iki gece yarım rıṭl gülsuyunda bekletilir. Süzülerek içerisinde sandal ağacının bekletildiği gülsuyu alınarak, etkisi suya çıkıncaya kadar sandal ağacı başka bir suda kaynatılır. Suyu süzülerek suda bir rıṭl şeker çözdürülür ve kaynatılarak kıvama getirilir. Bu şurubun üzerine ilk defada süzülen gülsuyu eklenir ve kaynatılarak kıvama getirilir. Şam ekşi narının tanelerinin içerisinde bekletildiği, dövmeksizin suya bastırıldığı yarım ūḳiyye su şuruba katılarak burukluğu kırılır. Kıvama gelinceye kadar kaynatılarak kaldırılır. Şurubun etkisini arttırmak istersen etkisini arttıracak kadar meyveyi şuruba ekle.

## 87. Sandal ağacı şurubu *(el-Ḥāvī)*

Kalbi güçlendirir, aşırı çarpıntıya ve sıcak karaciğere faydalıdır.

**Karışımı:** Altmış dirhem rengi beyaza çalan sarı sandal ağacı alınarak rende ile yumuşak bir şekilde rendelenir. Bir rıtl keskin sirke, yarım rıṭl koruk suyu ve üç rıṭl saf su içerisinde bir gün ve gece bekletilir.

Suyun yarısı buharlaşıncaya kadar kaynatılır, el ile suya bastırılarak süzülür. Üzerine bir menn beyaz şeker atılarak ateşle kıvamına gelmesi sağlanır ve kaldırılır.

## 88. Sandal ağacı şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Sıcak kalbe ve aşırı yüksek ateşlere faydalıdır.

**Karışımı:** Elli dirhem rendelenmiş beyaz sandal ağacı, on istār şaraptan yapılmış sirke ve bir buçuk menn su içerisinde iki gün ve iki gece bekletilir. Sonra sıvının yarısı gidinceye kadar kaynatılır. Sonra el ile iyice suya bastırılır ve sıkılır. Suya bir menn Ṭaberzed şekeri eklenerek kaynatılır ve köpüğü alınır. Şurup kıvamına yaklaşınca şurubun içerisine ezilmiş bir miskal kâfur ve bir dirhem safran eklenir. Bu şuruptan içilecek miktar semizotu suyu ile birlikte iki dirhemdir.

## ٨٦. شراب الصندل الأبيض (م)

النافع لتقوية المعدة، والإسهال، وقطع الدم.

**أخلاطه:** صندل مقاصيري أبيض المائل إلى الصفرة الدهن عشرة دراهم، يرض رضًا بليغًا، وينقع في نصف رطل ماء ورد يومين وليلتين، يصفى ويعزل ذلك ماء الورد المنقوع فيه الصندل، ويغلى الصندل في ماء آخر حتى يخرج قوته، ويصفى ويحل فيه رطل سكر، ويؤخذ له القوام، ويلقي عليه ذلك الماء الذي عزلته أولا، ويؤخذ له القوام، ويكسر بنصف أوقية حب الرمان الحامض الشامي المنقوع في الماء، ويمرس من غير دق، ويلقى عليه، ويؤخذ له القوام ويرفع، وإن أردت زيادة قوته فزد عليه من الفاكهة قدر ما يزيد قوته.

## ٨٧. شراب الصندل (ح)

[59b] يقوي القلب، وينفع الخفقان الحاد والكبد الحارة.

**أخلاطه:** يؤخذ صندل مقاصيري ويبرد بالمبرد نِعِمًّا ستين درهمًا، ينقع في رطل من الخل الثقيف، وماء الحصرم نصف رطل، والماء الصافي ثلاثة أرطال يومًا وليلة. يغلى حتى يتنصف، ويمرس باليدين[1] ويصفى، ويطرح عليه من السكر الأبيض منّ، ويقوم بالنار ويرفع.

## ٨٨. شراب الصندل (ذ)

ينفع القلب الحار، والحميات الحادة.

**أخلاطه:** صندل أبيض مبرود خمسون درهمًا، ينقع في عشرة أساتير خل خمر، ومنّ ونصف منْ منَ الماء، يومين وليلتين، ثم يغلى إلى أن يذهب النصف، فيمرس باليد ويعصر، ويضاف إليه منّ من السكر الطبرزد، ويغلى ويؤخذ رغوته، فإذا قارب القوام يداف فيه مثقال كافور ودرهم زعفران مسحوقين. الشربة منه درهمان، بماء بقلة الحمقاء.

---

١ في (ب) و(ج): باليد.

## 89. Beyaz ve kırmızı sandal ağacı şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Her birisinden beşer dirhem daha önce geçtiği gibi beyaz sandal ağacı ve parlak kırmızı renkli sandal ağacı alınarak daha önce geçtiği gibi ufalanır ve bir rıṭl üzerini örten, bakır pası ve ekşilikten uzak yerli gülsuyu içerisinde iki gün ve iki gece bekletilir. Süzülerek gülsuyu alınır. Gülsuyunu süzdüğün beyaz ve kırmızı sandal ağaçları, etkileri suya çıkıncaya kadar saf su içerisinde kaynatılarak suları süzülür, bu su içerisinde bir rıṭl şeker çözdürülür ve kaynatılarak kıvam alması sağlanır. Daha önce süzülen gülsuyu şuruba eklenerek şurup kıvamı alması sağlanır. Daha önce geçtiği gibi yarım ūḳiyye nar tanesi suyu ile burukluğu kırılarak kaldırılır.

## 90. Holaren şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Kanamayı keser.

**Karışımı:** Bozulmamış yeşil sinirli ot, içerisinde çamurdan bir iz kalmayıncaya kadar tatlı su ile yıkanır ve bir bezle silinerek suyu kurulanır. Sonra dövülerek, az sulu bir bitki olduğu için, biraz gülsuyu veya su aracılığıyla suyu çıkarılır. Beş ūḳiyye ile yarım rıṭl arasındaki her bir ölçü sinirli ot suyu için bir rıtl şeker alınır ve (kıvamına gelinceye kadar kaynatıldıktan sonra) nar tanelerinin bekletildiği su ile burukluğu kırılarak kaldırılır.

## 91. Mührüsüleyman şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Hangi taraftan olursa olsun kan kusmaya/çıkarmaya karşı faydalıdır. Tutucu gücü[1] güçlendirir. Karnı sıkılaştırır. Bu daha önce olmayan, yeni ortaya çıkan bir şuruptur.

**Karışımı:** İki ūḳiyye mührüsüleyman çubuğu, iki ūkiyye kabuğu ve yarım ūḳiyye kökü ufalanarak bir gün ve gece sıcak suda bekletilir. İlaçların etkileri suya çıkıncaya kadar hafif ateşte kaynatılır. Sonra tamamen suya bastırılarak süzülür ve bir rıṭl şekerle bağlanarak şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Suda bekletilmiş yarım ūkiyye Şam nar tanesi suyu ile burukluğu kırılarak kaldırılır ve kullanılır.

1 **el-Ḳuvvetü'l-māsike:** (Tutucu güç) gıdayı sindirilinceye kadar vücutta tutan kuvvettir.

## ٨٩. شراب الصندلين (م)

صندل أبيض كما تقدم، وصندل مشرق أحمر اللون من كل واحد خمسة دراهم، يرضان كما تقدم، وينقعان في رطل ماء ورد بلدي غرقًا، سالما من الزنجرة والحموضة، يومين وليلتين، ويصفى ويعزل ماء الورد، ويغلى الصندلان اللذان[1] صَفّيتهما من ماء الورد، بماء قراح حتى يخرج قوتهما، ويصفى الماء عنهما، ويحل فيه رطل سكر، ويؤخذ له القوام، ويضيف إليه الماء الورد الذي عزلته أولا، وتأخذ له قوامًا، ويكسر بنقيع نصف أوقية حب الرمان، كما تقدم، ويرفع.

## ٩٠. شراب لسان الحمل (م)

يقطع نزف الدم.

**أخلاطه:** لسان الحمل الأخضر السالم من العفونة، يغسل بماء عذب، وينشف من الماء بأن يمسح بخرقة، حتى لا يبقى فيه شيء من أثر الطين، ثم يدق ويستخرج ماؤه بقليل ماء ورد أو ماء، فإنه قليل المائية، ويؤخذ لكل رطل سكر منه من خمس أواق إلى نصف رطل، ويكسر بنقيع حب الرمان، ويرفع.

## ٩١. شراب الأنجبار (م)

ينفع من رمي الدم من أي جهة كان، ويقوي القوة الماسكة، ويشد البطن. وهو من الأشربة المحدثة، لم يكن قبل.

**أخلاطه:** يرض عود أنجبار وقشره وأصله من أوقيتين إلى أوقيتين ونصف، يرض وينقع في ماء حار، يومًا وليلة، فيغلى بنار لينة حتى يخرج قوة الأدوية في الماء، فيمرس ويصفى، ويعقد برطل سكر، ويؤخذ له قوام الأشربة، ويكسر بنصف أوقية حب الرمان الشامي الذي قد نقع في ماء، فيرفع ويستعمل.

١ في (ب): الذين.

## 92. Mührüsüleyman şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Her türlü kanamaya karşı faydalıdır.

**Karışımı:** Yedi miskal mührüsüleyman, dörder dirhem kırmızı ve siyah sandal ağacı, beş dirhem Şam akasya ağacı meyvesinin suyu. Sandal ağaçları rendelenir, diğerleri ufalanarak ilaçların etkisi (suya) çıkıncaya kadar kaynatılır. Ardından karışımın suyu iki rıṭl şeker üzerine süzülür. Kaynatılarak şurup kıvamına getirilir. Bu şuruptan içilecek miktar zamanın şartlarına göre soğuk su, sinirli ot suyu veya bakla tohumu sütü ile birlikte on dirhemden on miskale kadardır.

## 93. Kuşkonmaz şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

İdrar yapmada zorlanmaya karşı faydalıdır, mesane taşlarını parçalar.

**Karışımı:** Her bir rıṭl şeker için dövülerek ve sıkılarak suyu çıkartılan yarım rıṭl kuşkonmaz suyu alınır. Kuşkonmazın suyu az olduğu için suyu biraz su ile karıştırılarak çıkarılır. Bu şurubu kaynatarak elde etmek istersen her on rıṭl şeker için beş rıṭl kuşkonmaz alınır.

Pişinceye ve etkisi suya çıkıncaya kadar kuşkonmaz suda kaynatılır, tamamen suya bastırılarak süzülür ve süzülen suda şeker çözdürülerek pekmez kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Köpüğü alınmış yarım rıṭl arı balı veya bir rıṭl mahmude otu ile burukluğu kırılarak kaldırılır ve kullanılır.

Bu şurubu kuşkonmaz tohumu/sapı/tanesinden yapmak istersen toplam on rıṭl şekerin her bir rıṭlı için iki ūḳiyye ile üç ūḳiyye arasında tohum kullanılır. Yapılan şurubun burukluğu daha önce geçtiği gibi kırılır ve kaldırılır.

## 94. Çobançökerten şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

İdrar yapmada zorlanmaya karşı faydalıdır, mesanede oluşan taşları parçalar.

**Karışımı:** Daha önce geçtiği gibi su yardımıyla çıkarılan çobançökerten bitkisinin suyundan yarım rıṭl alınır. Bir rıtl şeker, bir ūḳiyye bal ve iki ūḳiyye mahmude otu alınır. Çobançökerten kuru ise her bir rıṭl şeker için iki

## ٩٢. شراب الأنجبار (م)

ينفع نزف الدم كيف كان.

**أخلاطه:** أنجبار سبعة مثاقيل، صندلان أربعة أربعة مثاقيل، قرض شامي خمسة مثاقيل، يبرد الصندل، ويرض الباقي ويغلى إلى أن يخرج قوة الأدوية، فيصفى على رطلي سكر، ويغلى ويؤخذ له قوام الأشربة، الشربة منه من عشرة دراهم إلى عشرة مثاقيل، بماء بارد، أو بماء لسان الحمل، [60a] أو بحليب بزر البقلة بمقتضى الوقت.

## ٩٣. شراب الهليون (م)

ينفع عسر البول، ويفتت حصى المثانة.

**أخلاطه:** يؤخذ لكل رطل من السكر ماء الهليون المدقوق المعتصر المخرج، بيسير من الماء ـ فإنْ ماءه قليل ـ نصف رطل، وإن عملته مغليًا فيؤخذ لكل عشرة أرطال سكر من الهليون خمسة أرطال.

يغلى في الماء حتى ينضج ويخرج القوة، فيمرس ويصفى ويحل فيه السكر ويعقد، ويكسر بنصف رطل عسل نحل منزوع الرغوة، أو بمحمود الأثر رطلاً، فيرفع ويستعمل.

وإن عملته من الحب فلكل رطل سكر من جملة عشرة الأرطال أوقيتان من الحب إلى ثلاث أواق، ويكسر كما تقدم ويرفع.

## ٩٤. شراب الحسك (م)

ينفع عسر البول، ويفتت الحصى المتولد في المثانة.

**أخلاطه:** يؤخذ من ماء الحسك المستخرج بالماء كما مر، نصف رطل، والسكر رطل، والعسل أوقية، ومحمودة الأثر وقيتان؛ فإن كان الحسك يابسًا يغلى لكل رطل سكر من أوقيتين إلى ثلاث أواق حسك، يرض وينقع يومًا

ūḳiyye ile üç ūḳiyye arasında çobançökerten kaynatılır. Ufalanarak bir gün ve gece suda bekletilir ve kısık ateşte kaynatılır. Tamamen suya bastırılarak süzülür. Daha önce geçtiği gibi burukluğu kırılır. Kaldırılarak kullanılır.

### 95. Üzüm şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Cinsel gücü arttırır.

**Karışımı:** On sekiz menn iyi kalitede tam tatlanmış üzüm suyu alınır. Bir kese içerisine on istār aşağıda sayılan ilaç maddeleri konularak ağzı bağlanır ve üzüm suyunun içerisine atılır. Kaynayarak şarap hâline gelinceye kadar beklemeye bırakılır.

Bana göre müselles şurup (üçte biri kalıncaya kadar kaynatılan üzüm suyu) kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Ateşten alınarak kırk gün güneş altında bekletilir ve sonra kullanılır.

Şuruba katılan ilaç malzemeli şunlardır: Birbirine eşit miktarlarda şalgam tohumu, roka tohumu, gelinciksalebi, beyaz ve kırmızı zerdali dikeni, kuşkonmaz tohumu, holaren/kuşdili, balon otu tohumu, Berberi Abdüsselāmotu ve havuç tohumu. Ancak kesenin iki günde bir karıştırılması, suya tamamen daldırılması ve içerisindekinin çıkması için sıkılması gerekir. Homojen bir şurup hâline gelince kese suyu sıkılarak atılır. Şurup kaldırılarak kullanılır.

### 96. Üzüm şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Şiddetli öfke ve tümörlerden kaynaklanan boğaz ağrılarına karşı faydalıdır. Aynı şekilde mide ülserlerine de iyi gelir.

**Karışımı:** Altı rıṭl dili yakacak derecede tadı kekremsi olan ekşi üzüm suyu içerisinde her birisinden altışar istār sumak, kabuğu soyularak ufalanmış meyan kökü, mazı, narçiçeği, kırmızı gül; iki dirhem safran ve altışar dirhem öd ve Yemen dereotu geride üçte biri kalıncaya kadar kaynatılır, ardından sıkılarak üzerine yarım menn bal eklenir. Hepsi birlikte şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır ve kaldırılarak kullanılır.

وليلة في الماء، فيغلى بنار هادئة، ويمرس ويصفى، ويكسر كما تقدم، ويرفع ويستعمل.

## ٩٥. شراب العنب (ذ)

يقوي الباه.

أخلاطه: يؤخذ من عصير العنب الجيد الصادق الحلاوة ثمانية عشر منًّا، ويربط في صرة عشرة إستار من الأدوية اللاتي ذكرها، ويرمى في ماء العنب، ويترك إلى أن ينغلي ويصير شرابًا، أي: خمرًا.

وعندي يغلى إلى أن يأخذ قوام المثلث، ويرفع ويشمس أربعين يومًا، ثم يستعمل.

وهذه أدويته: بزر شلجم وبزر جرجيرا وبوزيدان وبهمنين وبزر هليون ولسان عصافير وحب فلفل ولعبة بربرية وبزر جزر أجزاء سواء، لكن ينبغي أن يحرك الصرة كل يومين مرة، ويمرس ويعصر ليخرج ما فيه، وإذا استوى شرابًا يعصر الصرة ويرمى به ويستعمل الشراب.

## ٩٦. شراب العنب (ذ)

ينفع أوجاع الحلق الكائن من الحناق والأورام، وينفع ـ أيضًا ـ عن أورام المعدة.

أخلاطه: يغلى في ستة أرطال ماء العنب العفص الذي يعفص اللسان سماق وأصل السوس المقشر المرضوض والعفص والجلنار والورد الأحمر من كل واحد ستة أساتير، زعفران درهمان، مر وشبث يماني من كل واحد ستة دراهم، حتى يبقى الثلث، فيعصر ويضاف إليه نصف منّ من العسل. يغلى الجميع حتى يأخذ القوام فيرفع ويستعمل.

## 97. İncir şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Böbrekleri ısıtır, mizacı yumuşatır, soğukluktan kaynaklanan sırt ağrısına karşı faydalıdır.

**Karışımı:** İstediğin kadar yapışkan sulu ve etli, kurtsuz ve küflenmemiş sarı inciri alırsın. Üzerine incirlerin seviyesini fazlaca aşacak şekilde saf su dökülür ve incirler tamamen dağılıncaya kadar kaynatılır. Bir elekte suyu süzülür, incirdeki bütün sıvı özelliklerin akması için bir gece bekletilir, ince bir süzgeçten geçirilerek, ağırlığının yarısı kadar arı balı eklenir. Kıvam alması için kaynatılır ve ihtiyaç anında kullanılır. Eğer mizacı daha fazla yumuşatması istenirse bu şuruba iki dirhem incir sütü eklenir.

## 98. İncir şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

İbn Ebī Ḥavāfiz'in incir şurubu hakkındaki yazısından: Karnı yumuşatır, böbrekleri büyütür, ten rengini güzelleştirir, bedeni kanlandırır, basurlulara faydalıdır. Oluşumundan önce kulunca engel olur, ortaya çıktıktan sonra faydalıdır. Nefes darlığına iyi gelir, gazları dağıtır, gazların bedenden çıkmasını sağlar. Bedeninin ısınmasına ihtiyacı olanların bedenini ısıtır, bedenin doğal sıcaklığını canlandırır, cinsel güce yardımcı olarak arttırır.

**Karışımı:** Daha önce bahsedilen üç ūḳiyye incir yedi rıtl su içinde incirler tamamen dağılıncaya ve geride suyun üçte biri kalıncaya kadar pişirilir. İncirler iyice suya daldırılarak bir elekten geçirilir. Süzülerek ateşten kaldırılır ve üzerine dörtte biri kadar üç defa kaynatılarak çam fıstığı kalıbına dökülen şeker şurubu eklenir. Sonra her birisinden birer dirhem havlıcan, Çin tarçını, biber ve zencefil alınarak keten bir keseye konulur ve ihtiyaç duyulan şeylerle birlikte pişirilir. Pişerek olgunlaşıp, şurup kıvamına gelinceye kadar karıştırılır. Kaldırılarak kullanılır. Allah'ın dilemesiyle faydalı olur.

## ٩٧. شراب التين (ذ)

يسخن الكلى، ويلين الطبع، وينفع وجع الظهر الكائن عن البرودة.

أخلاطه: يؤخذ من التين الأصفر، العلك اللحيم، السالم عن الدود والعفونة، مقدار ما تريد، ويصب عليه ماء قراح، مقدار ما يغمره[١] بكثير، فيغلى حتى يتهرأ التين، فيصفى على منخل[٢]، ويتركه ليلة لينزل جميع ما فيه من المائية، فيصفى ويضاف إليه نصف وزنه عسل [60b] نحل، ويغلى ليأخذ القوام، ويستعمل وقت الحاجة، وإن أريد أن يلين الطبع أكثر يداف فيه درهما لبن التين.

## ٩٨. شراب التين[٣] (م)

عن خط ابن أبي حوافر: يلين البطن، ويسمن الكلى، ويحسن اللون، ويخضب البدن، وينفع أصحاب البواسير، ويمنع كون القولنج قبل حدوثه، وينفع منه بعد الحدوث، وينفع عن ضيق النفس، ويحل الرياح، ويفش النفخ، ويسخن من يحتاج إلى تسخين الأبدان، وينعش الحرارة الغريزية، ويعين على الباه ويزيد فيه.

أخلاطه: يطبخ من التين الذي قد مر ذكره، ثلاث أواق في سبعة أرطال ماء، حتى يتهرأ، ويبقى من الماء الثلث، فيمرس ويستنزل عن المنخل، فيصفى ويرفع على النار، ويلقى عليه ربعه فانيذ سكريًّا، ويسحق خولنجان ودار صيني وفلفل وزنجبيل درهمًا درهمًا، ويصرها في صرة كتان، ويطبخ مع الحوائج، يحرك حتى يتكامل طبخه ويأخذ القوام، فيرفع ويستعمل، ينفع إن شاء الله.

---

١ في (ب): يغمر.
٢ تصحفت في (ب) إلى: منحل.
٣ في هامش أ: مطلب: شراب التين.

### 99. İncir şurubu *(el-Ḥāvī)*

Astıma, kronik öksürüğe, sırt ağrısına ve soğuk böbreğe karşı faydalıdır.

**Karışımı:** Beş menn su içerisinde bir menn etli ve kaliteli incir suyun yarısı gidinceye kadar pişirilir. Ateşten indirilerek iyice incirler tamamen suya daldırılır ve süzülür. Pişmiş incirin her bir rıtlına karşılık bir rıṭl bal eklenir. Sonra birer dirhem Çin tarçını, karanfil ve havlıcan; yarım dirhem safran iri parçalar hâline gelinceye kadar dövülerek keten bir kumaş parçası içerisine konulur. Pişen karışımın içerisine atılarak kıvam alıncaya kadar kaynatılır. Sonra ateşten indirilerek süzülür, kese atılır ve şurup kullanılır. Allah'ın dilemesiyle faydalı olacaktır.

### 100. Havuç şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Sırt ağrılarına faydalıdır. Cinsel gücü arttırır.

**Karışımı:** Havuçlar iyice yıkanır, tepesindeki yeşil olan kısımlar atılır, geri kalan kısmı dirhem şeklinde doğranır. Bu havuçtan on menn alınarak taştan yapılmış bir kazan içerisine atılır ve içerisine üç dirhem boy tohumu, iki menn su eklenerek kazanın kapağı kapatılır. Kapağın kenarı, içerideki buharın çıkmaması için mayalı hamur veya kil ile sıvanır ve hafif ateşte pişirilir. Piştiği zaman içerisine el sokulacak kadar dinlenmesi için beklemeye bırakılır.

Sonra kazanın ağzı açılır ve temiz bir kumaşla havuçların suyu sıkılır. Süzülen suya ağırlığınca arı balı ve incir şurubu yapımında isimleri geçen bitkisel ilaçlar aynı sayı ve miktarda eklenir. Kıvam alıncaya kadar kaynatılarak köpüğü alınır. Ardından ateşten indirilerek kullanılır.

### 101. Helile otu şurubu

Ateşli eklem ağrılarına ve yakıcı yüksek ateşlere karşı faydalıdır. Safrayı sürdürür.

**Karışımı:** 100 adet büyük ve sarı helile alınarak sıcak suda kaynatılır. İyice yıkanır. Bir şişeye konularak şişenin içerisine helilenin üzerini bir

## ٩٩. شراب التين (ح)

ينفع الربو والسعال المزمن، ووجع الظهر، والكلية الباردة.

**أخلاطه:** يطبخ منّ من التين اللحيم الجيد في خمسة أمناء من الماء، حتى يذهب النصف، فينزل ويمرس ويصفى، ويلقى على كل رطل طبيخ التين رطل عسل، ويدق دار صيني وقرنفل وخولنجان درهمًا درهمًا، زعفران نصف درهم، دقًا جريشًا، ويصير في خرقة[1] كتان، ويلقى في الطبيخ ويغلى حتى يتقوم، ثم ينزل عن النار، ويصفى ويرمى بالكيس، ويستعمل، يكون نافعًا إن شاء الله تعالى.

## ١٠٠. شراب الجزر (ذ)

ينفع أوجاع الظهر، ويقوي الباه.

**أخلاطه:** يغسل الجزر غسلاً قويا، ويشيل ما اخضر في رأسه، ويقطع الباقي على شكل الدراهم، ويؤخذ منه عشرة أمناء، ويرمى في قدر حجارة، ويضاف إليه ثلاثة دراهم حلبة، ومنين ماءً، ويغطى رأس القدر، ويشد بالخمير أو بالطين، لئلا يخرج منه البخار، ويطبخ بنار لينة، فإذا انطبخ يترك حتى يهدأ بحيث يقدر أن يوضع فيه اليد.

ثم يفتح رأس القدر، ويعصر الماء من الجزر في ثوب نظيف، ويضاف إلى الماء وزنه عسل نحل وعقاقير ذكرت في شراب التين بالعدد والمقدار، فيغلى ويكشط الرغوة حتى يأخذ القوام، فينزل ويستعمل.

## ١٠١. شراب الإهليلج (ذ)

ينفع أوجاع المفاصل الحارة، والحميات الحارة المحترقة، ويسهل الصفراء.

**أخلاطه:** يؤخذ مائة عددًا من الإهليلج الأصفر الكبار، ويغلى بالماء الحار، يغسل غسلاً جيدًا، فيجعل في قنينة، ويصب عليها ماء قراح بقدر ما[2]

---

١ في هامش (أ) و (ب): صرة.
٢ سقطت (ما) من (ب).

parmak boğumu kadar örtecek şekilde saf su dökülür ve şişenin ağzı kapatılır. Yazın üç gün boyunca güneş altında bekletilir.

Sonra bu şişe alınarak helilenin üzerine başka bir su dökülür ve helilenin beyazlayarak açıldığı ve tadının büyük bir kısmının gittiği görülünceye kadar beklemeye bırakılır. Sonra her iki su temiz bir kil veya bakırdan derin bir tencere içerisinde birleştirilerek bileşiğe yüz dirhem kudret helvası eklenir. Kısık ateşte şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılarak köpüğü alınır.

Bu şuruptan içilecek miktar iki ūḳiyye ile dört ūḳiyye arasıdır. Şayet şurubun her bir rıṭlı için bir miskal mahmude otu eklenirse şöyle yapılır: Şurubun bir rıṭlı kil veya bakır bir tencereye konularak üzerine bir ūḳiyye gülsuyu dökülerek ısıtılır. Keten bir kumaş parçası içerisine bir miskal mahmude otu koyularak bu kese şurup ve gülsuyu karışımına eklenir ve tamamen çözünmesi sağlanır. Pişirilirken karışımın yarım ūḳiyyesi eksilir. Karışım enli bir çubukla iyice karıştırılır ve ihtiyaç anında kullanılmak üzere kaldırılır.

### 102. Ateşli eklemlere faydalı bir şurup *(el-Ḳānūn)*

**Karışımı:** Bir rıṭl ayva suyu, üç ūḳiyye şaraptan yapılmış sirke, bir rıṭl Ṭaberzed şekeri, elde edilen karışımın her bir rıṭlı için üç dirhem mahmude otu. Bu şuruptan içilecek miktar yarım ūkiyye ile bir buçuk ūḳiyye arasıdır.

### 103. Ḥanẓal (Acıkarpuz) şurubu *(er-Rāzī)*

Beş dirhem acıkarpuz kabuğu, bir avuç çekirdeksiz kuru üzüm ile üç rıṭl suda geride üçte ikisi kalıncaya kadar kaynatılır. Süzülerek bu şuruptan içilirse bir araya gelmiş balgamları ve ham/işlenmemiş karışımları (ḫılṭ) dağıtır. Soğuk eklemlere karşı faydalıdır. Bu şurup bahsettiğimiz rahatsızlıklar için başvurulacak son çaredir.

يغمرها بقدر عقدة أصبع، ويشد رأس القنينة، ويوضع في الشمس ثلاثة أيام في الصيف.

ثم يؤخذ ذلك ويصب[1] على الإهليلج ماء آخر، [61a] ويترك حتى يرى الإهليلج قد ابيض وانفتح، وذهب أكثر طعمه، ثم يجمع الماأان في طنجير برام نظيف، ويلقى عليه مائة درهم ترنجبين، ويغلى بنار هادئة، ويؤخذ رغوته إلى أن يأخذ قوام الأشربة.

الشربة منه من أوقيتين إلى أربع أواق، وإن أضيف إلى كل رطل منه مثقال سقمونيا، بحيث يصير رطل شراب في طنجير برام، ويصب عليه ماء ورد أوقية، ويسخن ويصير فيه من السقمونيا مثقال في خرقة كتان أديف[2] فيه حتى ينحل كله، وينقص بالطبخ نصف أوقية، ويحرك بعود عريض تحريكًا جيدًا، ويرفع ويستعمل عند الحاجة.

## ١٠٢. شراب ينفع المفاصل الحارة (ق)

**أخلاطه:** يؤخذ عصير السفرجل رطلًا، خل الخمر ثلاث أواق، سكر طبرزد رطلًا، سقمونيا لكل رطل من المفروغ منه ثلاثة دراهم. الشربة منه من نصف أوقية إلى أوقية ونصف.

## ١٠٣. شراب الحنظل (ر)

يغلى خمسة دراهم قشر حنظل، مع حفنة زبيب منزوع، بثلاثة أرطال ماء، حتى يبقى ثلثا رطل، فيصفى ويشرب[3] منه، فإنه يمشي عشرة[4] مجالس بلغم، والخلط الخام، وينفع المفاصل الباردة، وهو غاية لما مر.

---

١ تصحفت في (أ) إلى: يصيب.
٢ في (أ) و (ب): أزيف
٣ تصحفت في (ب) إلى: يشر.
٤ كذا. ولعل الصواب: عسرة.

## 104. Keder şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

*ed-Düstūru'l-māristānī* adlı eserden alıntıdır: "Kızamık, çiçek, kan ve safranın fazlalığı, sivilce, kırmızı lekeler, egzama ve İran ateşine karşı faydalıdır."

**Karışımı:** Birer rıṭl iri parçalar hâlinde dövülmüş kādī (pandan ağacı) ve Hint hurması, çeyrek rıṭl çanak yaprakları ve tohumu alınmış gül, her birisinden dörder dirhem sümbül ve lak (lük) ağacı zamkı, üçer dirhem rezene tohumu ve rezene kökü.

Hepsi dört rıṭl suda, suyun dörtte biri buharlaşıncaya kadar kaynatılır ve keten bir kumaş yardımıyla süzülür. Ardından bu suya yarımşar dirhem iki narın suyu ve şaraptan yapılmış sirke, beş rıṭl kıvamına gelmiş şeker şurubu eklenir. Kısık ateşte hepsi şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır ve kaldırılarak kullanılır.

## 105. Keder şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Hārun'un yaptığı, İbnü't-Tilmīẕ'in pandan ağacı şurubudur. Çiçek ve kızamığa karşı faydalıdır. Denildiğine göre: "Vebanın ve bulaşıcı hastalıklara sebep olan kötü havanın (veḫam) zararlarını ortadan kaldırır."[1]

**Karışımı:** Her birisinden birer rıṭl pandan ağacı, rezene gövdesi, rezene tohumu ve rezene kökünün kabuğu, bir rıṭl çekirdeği ve lifleri ayıklanmış Hint hurması, yarım rıṭl ayıklanmış gül tomurcuğu, dörder dirhem çöp/çubukları ayıklanmış sümbül ve lak (lük) ağacı, dörder dirhem kırmızı ve siyah sandal ağacı.

Ufalanması gerekenler ufalanarak hepsinin ağırlığının dört katı tatlı su içerisinde bir gün ve gece bekletilir. Sonra hafif ateşte geride suyun dörtte biri kalıncaya kadar pişirilir. İyice suya daldırılarak sık dokulu keten bir kumaş yardımıyla süzülür ve tekrar kazana alınır. Bu suya iki rıṭl kaliteli şaraptan yapılmış sirke, birer rıṭl tatlı ve ekşi

1 İstanbul nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Dīnārī şurubu:** 33 dirhem etli hindiba, 41 dirhem hindiba kökü, 31 dirhem hodan, 31 dirhem kırmızı gül, 30 dirhem kadıntuzluğu, 13 dirhem Çin ışkını, 31 dirhem nilüfer, 388 dirhem suya batırılmış şeker.

## ١٠٤. شراب الكدر[١] (م)

من «الدستور»: ينفع الحصبة[٢] والجدري، وغلبة الدم والصفراء، والبثرة والحمرة والنملة، والنار الفارسية.

**أخلاطه:** يؤخذ خشب الكاد المدقوق جريشًا وتمر هندي رطلًا رطلًا، ورد منزوع الأقماع ربع رطل، سنبل هندي ولكّ يسر من كل واحد أربعة دراهم، بزر الرازيانج وقشر أصله من كل واحد ثلاثة دراهم.

يغلى الجميع في أربعة أرطال ماء حتى ينقص الربع، فيصفى بخرقة كتان، ويضاف إليه ماء الرمانين وخل الخمر من كل واحد نصف درهم، الجلاب المقوم خمسة أرطال، يؤخذ للجميع قوام أشربة على نار هادئة، ويرفع ويستعمل.

## ١٠٥. شراب الكدر[٣] (م)

وهو شراب كادي لابن التلميذ عمله هارون، ينفع الجدري والحصبة[٤]، وقيل: «يدفع ضرر الوباء والوخم»[٥].

**أخلاطه:** خشب كادي وعيدان الرازيانج وبزره وقشر أصله رطل رطل، تمر هندي منقى من الحب والليف رطل، زر ورد منزوع نصف رطل، سنبل ولك يسر منقى من العيدان أربعة أربعة دراهم، صندلان مثلها.

يرض ما يجب رضه، وينقع في أربعة أوزان الجميع ماء عذبًا، يومًا وليلة، ثم يطبخ بنار لينة حتى يبقى منه الربع، فيمرس ويصفى في خرقة كتان صفيق، ويرد إلى القدر، ويضاف إليه خل خمر حاذق رطلين، ماء رمان الحلو والحامض من

---

١ ناقصة في (ج).
٢ في أ: الخصبة.
٣ ناقصة في (ج).
٤ في (أ) و(ج): الخصبة.
٥ في هامش (ب): شراب دينارى: هندباء لحم درهم ٣٣، أصل هندباء درهم ٤١، لسان الثور درهم ٣١، ورد أحمر درهم ٣١، أمير باريس درهم ٣٠، راوند صيني درهم ١٣، نيلوفر درهم ٣١، سكر مكوّر درهم ٣٨٨.

nar suyu eklenerek karışıncaya kadar kısık ateşte pişirilir. Bu karışıma bir menn temiz şeker eklenerek kıvam aldırılır. Ateşten indirilince üzerine ezilerek yumuşatılmış üçer dirhem Fenşūrī kâfuru ve safran dökülür. Cam veya içi yağlanmış, cam gibi ince olan bir kap içerisine konulur. İhtiyaç hâlinde bu şuruptan alınacak doz bir dirhemden üç dirheme kadardır.

### 106. Meyve şurubu *(eẕ-Ẕeẖīre)*

Safranın sebep olduğu ateşi dindirir.

**Karışımı:** Her birisinden eşit miktarda koruk suyu, nane suyu, sumak suyu, erik suyu, kadıntuzluğu özü, Hint hurması suyu, ağaç kavunu özü, içerisinde anason bekletilen su.

Bunların hepsi karıştırılarak, karışıma hepsinin ağırlığı kadar Ṭaberzed şekeri eklenir, kıvam alıncaya kadar kaynatılır ve kullanılır.

### 107. Sade şahtere otu şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Uyuz, kaşıntı ve siyah hılta (kara safra) karşı çok iyi fayda verir.

**Karışımı:** Her dört ūḳiyye süzülmüş şahtere otu suyu için daha önce geçtiği gibi, suda çözdürülmüş ve köpüğü alınmış bir rıṭl şeker alınır. Kaynatılarak kıvama getirilir, yeterince yeşil limon suyu ile burukluğu kırılır ve kaldırılarak kullanılır.

### 108. İşlemlerden geçirilmiş şahtere otu şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Karnı yumuşatır, yanıcı/yakıcı balgam ve kara safra karışımlarını vücut dışına çıkarır, uyuz, kaşıntı ve cüzzama karşı faydalıdır. Karışımları (ḫılṭ) zayıflatır, safranın fazlalığını durdurur.

**Karışımı:** Otuz dirhem çekirdekleri alınmış sarı helile, her birisinden yirmişer dirhem hodan, kara helile, küçük helile, sinameki, kırılmış yeşil benlieğrelti otu, kabuğu soyulmuş meyan kökü, baldırıkara; otuz adet büyük ve ikiye yarılmış erik; her birisinden ellişer tane hünnap ve yelli-

كل واحد رطل، يطبخ بنار هادئة حتى يختلط، ويضاف إليه من سكر النقي منّ، ويؤخذ له قوام، وعند نزوله عن النار يذر عليه [61b] كافور فنصوري وزعفران من كل واحد ثلاثة دراهم مسحوقات ناعمًا، ويجعل في إناء زجاج أو مزجج ـ أعني المدهون ـ، ويستعمل منه عند الحاجة من درهم إلى ثلاثة دراهم.

## ١٠٦. شراب الفاكهة (ذ)

يسكن حرارة الصفراء.

**أخلاطه:** ماء الحصرم وماء النعنع وماء السماق ونقيع الإجّاص وعصارة أمير باريس ونقيع تمر هندي وعصارة حماض الأترج ونقيع أنيسون أجزاء سواء.

يخلط الجميع ويضاف إليها مقدار أوزانها سكر طبرزد، يغلى حتى يأخذ القوام فيستعمل.

## ١٠٧. شراب الشاهترج الساذج[1] (م)

ينفع الجرب والحكة والأخلاط السوداوية، منفعة مشهورة.

**أخلاطه:** يؤخذ من ماء الشاهترج لكل رطل سكر محلول كما تقدم منزوع الريم أربع أواق من ماء الشاهترج المروق، فيؤخذ له القوام ويكسر بماء ليمون أخضر كفايته، ويرفع ويستعمل.

## ١٠٨. شراب الشاهترج المدبر (م)

يلين البطن، ويخرج أخلاطًا بلغمية وسوداوية محرقة، وينفع الجرب والحكة والجذام، ويثبط الأخلاط وغلبة المرار.

**أخلاطه:** إهليلج أصفر منزوع النوى ثلاثون درهمًا، ولسان الثور وكابلي منزوع وهندي وسنامكي وبسفايج أخضر المكسر وعرق السوس المجرود وكزبرة بئر من

١ في هامش (أ): مطلب: شاهترج.

mağacı meyvesi; otuz dirhem çekirdeği alınmış Hint hurması, üç dirhem küsküt tohumu, üç dirhem çanak yaprakları alınmış gül tomurcuğu, beş dirhem kadıntuzluğu, yedi dirhem menekşe çiçeği, otuz adet taze ve soyulmuş nilüfer çiçeği.

Ufalanması gerekenler ufalanarak, Bağdat rıṭlıyla yedi rıṭl şahtere otu suyu içerisinde bir gün ve bir gece bekletilir. Sonra suyun üçte biri buharlaşıncaya kadar kaynatılır ve suyu süzülerek, süzülen suya ağırlığı kadar şeker eklenir. Yumuşak ateşte şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır ve kaldırılır. Bu şuruptan içilecek miktar, içenin gücüne göre yedi dirhem ile yirmi dirhem arasıdır. Peynir alt suyu ile içilebilir, yine içenin gücüne göre hıyarşenber ve mahmude otu balı eklenebilir. Bir başka yazma nüshaya göre üç dirhem acı sarı yavşan otu eklenebilir.[1]

## 109. Demir pası şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Özellikle soğuk karasafradan dolayı zayıflayan bedeni ısıtır ve kilo aldırır, ten rengini güzelleştirir ve bedeni temizler.

**Karışımı:** Her birisinden birer miskal kereviz tohumu, rezene tohumu, anason tohumu, kimyon, nanahan tohumu (Habeş kimyonu), baldırgan, acı kekik, selamotu, Frenk kimyonu, kuru baldırıkara, biber, uzun biberin ilk meyvesi, Çin tarçını, kündür/akgünlük bitkisi, sümbül, karanfil, küçük Hindistan cevizi, kırkboğum otu, sedefotu tohumu, baldırıkara tohumu ve bir miskal dövülerek ufalanmış demir pası.

Hepsi üç menn şarap içerisinde, geriye şarabın yarısı kalıncaya kadar kaynatılır. Suya sıkılarak, her gün bu sudan otuz dirhem ile kırk dirhem arasında içilir.

1 İstanbul nüshasının kenarında şu şurup tarifi yer almaktadır: **Dalak şurubu:** Baldırıkara 15, baldırıkara/kımılcede 30, kapari kökü kabuğu 10, küsküt tohumu 5, bakla tohumu 3, şahtere tohumu 5, hıyar tohumu 5, hindiba kökü kabuğu 10, şaraptan yapılmış sirke 300, şeker 300.

كل واحد عشرون درهمًا، إجاص مشقوق كبار ثلاثون حبة، عناب وسبستان من كل واحد خمسون حبة، تمر هندي منزوع النوى ثلاثون درهمًا، بزر كشوث ثلاثة دراهم، زر ورد منزوع الأقماع ثلاثة دراهم، أمير باريس خمسة دراهم، زهر بنفسج سبعة دراهم، نيلوفر[1] طري مقشر ثلاثون زهرة.

يرض ما يجب رضه، وينقع في سبعة أرطال ماء شاهترج بالرطل البغدادي، يومًا وليلة، ثم يغلى حتى يذهب الثلث، فيصفى ويضاف إليه وزنه سكرًا، ويعقد بنار لينة حتى يأخذ قوامًا، ويرفع، الشربة منه من سبعة دراهم إلى عشرين درهمًا، على قدر قوة الآخذ له، وهو يستعمل بماء الجبن، وقد يضاف إليه عسل خيارشنبر ومحمودة، حسب القوة. وفي نسخة: أفسنتين ثلاثة دراهم[2].

## ١٠٩. شراب خبث الحديد[3] (ذ)

يسخن البدن ويسمنه، ولا سيما إذا كان عجافته من السوداء البارد، ويحسن اللون وينظفه.

**أخلاطه:** بزر كرفس وبزر الرازيانج وبزر أنيسون وكمون ونانخواه وأنجذان وصعتر وكاشم وكراويا[4] وكزبرة يابسة وفافل[5] ودار فلفل ودار صيني وكندر وسنبل وقرنفل وجوز بوا وسعد وبزر السذاب وبزر كزبرة من كل واحد مثقال، خبث الحديد المسحوق مثقال.

يغلى الجميع في ثلاثة أمناء شرابًا حتى يرجع إلى النصف، فيعصر ويشرب منه كل يوم من ثلاثين درهمًا [62a] إلى أربعين درهمًا.

---

١ في (أ) و(ب): لينوفر

٢ في هامش (أ): شراب طحال: برسياوشان ١٥، أوسقلوفندريون ٣٠، قشر أصل كبر ١٠، بزر كشوث ٥، بزر بقلة ٣، بزر شاهتره ** ٥، بزر قثاء ٥، قشر أصل هندبا ١٠، خل خمر ٣٠٠، سكر ٣٠٠.
** كذا، والصواب: شاهترج.

٣ في هامش (أ): مطلب شراب خبث الحديد.

٤ في (أ) و(ب): كروايا.

٥ في (أ): فافل، وفي (ب): قلفل.

### 110. Erik Şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Şiddetli baş ağrısına faydalıdır.

**Karışımı:** Yeşil erik dağılıncaya kadar suda kaynatılarak lif veya kıl elekten geçirilir. Bu suya, suyun her beş rıṭlı için on rıṭl beyaz şeker eklenir. Şurup kuru erikten yapılıyorsa bu suyun her iki buçuk rıtlı ile üç rıtl ve bir rıṭlın üçte biri için suya on rıṭl şeker eklenir.

### 111. Hint hurması şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Şiddetli baş ağrısına faydalıdır.

**Karışımı:** İki buçuk rıṭl Hint hurması (Hint hurması) çekirdeği ve lifleri alınarak bir gün ve bir gece çok sıcak suda bekletilir. Tamamen suya bastırılarak süzülür ve on rıṭl eriyik hâlindeki şekerle bağlanır ve kaynatılarak pekmez kıvamına getirilir. Kaldırılarak kullanılır.

### 112. Karabaş otu şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Beyne faydalıdır, beyni güçlendirir.

**Karışımı:** Bir rıṭlın yarısı ve üçte biri kadar aromatik kokulu karabaş otu alınarak suya bastırılır ve bir rıṭl beyaz şeker üzerine suyu süzülür. Pişmenin sonunda suya elma nektarı, Mısır ayva nektarı ve ağaç kavununun ekşi mayasının her birisinden yarımşar rıṭl ve Şam hodanı suyundan iki ūḳiyye eklenir ve kaynatılarak şurup kıvamına getirilir. Şurup içerisine üç dirhem gülsuyu içerisinde eritilmiş bir karat misk sürülmüş taş veya bakırdan derin bir kazana alınır. Bu şuruba her birisinden onar adet altın ve gümüş varak, her birisinden birer miskal lacivert taşı, Ermeni taşı, delinmemiş inci ve yarım dirhem safran eklenebilir. Hepsi iyice karıştırılarak kaldırılır ve kullanılır.

## ١١٠. شراب القراصيا[١] (م)

ينفع الصداع الحاد[٢].

**أخلاطه:** يغلى قراصيا خضراء في الماء حتى يتهرأ، فينزل عن غربال ليف أو شعير[٣]، ويلقى على كل خمسة أرطال من هذا الماء عشرة أرطال سكر أبيض؛ وإن عمل من اليابس يلقى عشرة أرطال سكر في رطلين ونصف إلى ثلاثة أرطال وثلث رطل من هذا الماء.

## ١١١. شراب تمرهندي (م)

ينفع الصداع الحاد.

**أخلاطه:** ينقع رطلان ونصف تمرًا هنديًّا منزوعًا عن الحب والليف، في ماء حار شديد الحرارة، يومًا وليلة، فيمرس ويصفى ويعقد بعشرة أرطال سكر محلول، فيؤخذ له القوام، ويرفع ويستعمل.

## ١١٢. شراب أسطوخودوس (م)

ينفع الدماغ ويقويه.

**أخلاطه:** أسطوخودوس[٤] جديد عطر الرائحة نصف رطل وثلث رطل، يمرس بالماء ويصفى على رطلي سكر بياض، ويضاف إليه في آخر الطبخ رب التفاح ورب السفرجل المصري وخميرة الحماض من كل واحد نصف رطل، ماء لسان الثور الشامي أوقيتان، فيؤخذ له قوام الأشربة، ويرفع في برنية قد مسح باطنها بقيراط مسك قد أديف بقليل ماء ورد ثلاثة دراهم، وقد يضاف إليه ورق الذهب والفضة من كل واحد عشر ورقات، لازورد وحجر أرمني ولؤلؤ بكر مثقال مثقال، زعفران نصف درهم. يخلط الجميع ويرفع ويستعمل.

١ في (أ) و (ب): القراصياء، والصواب أنها قراصيا، وهي مجففة البرقوق. وهذه المادة ناقصة في (ج).
٢ في (ب): حار
٣ في (أ) و(ب): شعير.
٤ في (ب): أستوخودس.

## 113. Fesleğen şurubu

Özellikle bönlük ve ahmaklıkla beraber ortaya çıkan unutkanlığa faydalıdır.

**Karışımı:** Yeni bir porselen küp alınır, tertemiz yıkandıktan sonra içerisi saf balmumu ile kaplanır. Her birisinden yarımşar dirhem karışık bir tütsü ve misk ile küpün içi tütsüler. Bu karışıma iki dirhem Hint biberi, iki dirhem kakule, iki dirhem tütsü ödağacı, iki dirhem safran ve bir dirhem misk eklenebilir.

Küp yıllanmaya bırakılır. Razakı üzümü veya çekirdeksiz üzüm suyu alınarak iyice süzülür ve küpe doldurulur. Küpe üzüm suyunun her otuz rıṭlı için iki rıtlın biraz üzerinde beyaz şeker atılır. Keten bir bez içerisine üçer dirhem karanfil, Çin tarçını, küçük Hindistan cevizi kabuğu ve küçük Hindistan cevizi konularak küpün içerisine atılır. Küpteki şurubun miktarı 100 rıṭldır. Küpün kapağı sıkıca kapatılarak altı ay beklemeye bırakılır. Şurubun daha çok ısıtıcı olmasına ihtiyaç duyulursa şeker yerine bal konulur.

## 114. Hastalık hastalığı/evham şurubu

Melankoli hipokandriyazisi (*Melancholia hypochondriasis*)'ne karşı faydalıdır.

**Karışımı:** 100 dirhem Girit gelinsaçı, elli dirhem pelin/sarı yavşan otu, elli dirhem Irak menekşe çiçeği, otuz dirhem Hint helile otu, yirmi dirhem nehir (yaban) nanesi, yüz dirhem hıyarşenber özü.

Bu ilaç maddeleri yirmi rıṭl ılık su içerisinde bir gün ve bir gece bekletilir. Geride suyun üçte biri kalıncaya kadar kısık ateşte kaynatılır. Yedi rıṭl taze gül şurubu ile karıştırılır ve pekmez kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Kaldırılarak içecek kişinin gücüne ve alması gereken miktara göre kullanılır.

## 115. Kumörümcekotu ('unṣul) şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Kumörümcek otuyla yapılan bal/şeker ve sirke karışımı bir şuruptur. Nefes darlığına, balgamlı olan boğaz ve mide ağrılarına faydalıdır. Ayrıca

## ١١٣. شراب ريحاني

ينفع النسيان، ولا سيما إذا كان مع رعونة وحمق.

**أخلاطه:** يؤخذ دن خزفي جديد، يغسله غسلاً جيدًا نظيفًا، ثم يطلى داخله بالشمع الصافي، ويبخره بالند والمسك من كل واحد نصف درهم، وقد يزاد فيه درهما كبابة، ودرهما قاقلة، ودرهما عود قماري، ودرهما زعفران، ودرهم مسك.

ويترك حتى يعتق، فيؤخذ من عصير العنب الرازقي أو القشمشي، فيروق ترويقًا جيدًا، ثم يملأ الدن منه، ويلقى فيه لكل ثلاثين رطلاً منه سكر أبيض فائق رطلين، فيصير في خرقة كتان من القرنفل والدار صيني والبسباسة وجوز بوا ثلاثة ثلاثة دراهم، يطرح في الدن، ويكون مقدار الشراب منه مائة رطل، يغطى رأس الدن ويشد ويترك ستة أشهر، وإن احتيج إلى أن يكون أسخن يجعل مكان السكر عسلاً.

## ١١٤. شراب مراقيا (م)

ينفع الماليخوليا المراقي.

**أخلاطه:** أفيتمون إقريطي مائة درهم، أفسنتين رومي خمسون درهما، زهر بنفسج عراقي خمسون درهمًا، إهليلج هندي ثلاثون درهمًا، فوتنج نهري عشرون درهمًا، فلوس خيارشنبر مائة درهم.

ينقع في عشرين رطل ماء فاتر، يومًا وليلة، ويغلى على نار هادئة حتى يبقى منه الثلث، فيعقد بسبعة أرطال [62b] شراب ورد طري، فيرفع ويستعمل حسب القوة والواجب.

## ١١٥. شراب عنصل (ذ)

وهو السكنجبين العنصلي، ينفع ضيق النفس، وأوجاع الحلق والمعدة إذا كانت بلغمية، مع أنه يهضم الطعام، ويذهب الجشاء الحامض.

yemeklerin sindirimini kolaylaştırır ve mide ekşimesinden kaynaklı geğirmeyi giderir.

**Karışımı:** Bir menn Kumörümcek otu, her birisinden birer ūḳiyye zencefil, rezene tohumu, anason, baldırgan kökü, akırıkarha, nehir nanesi; her birisinden birer ūḳiyye karabiber, kereviz tohumu ve Kirman kimyonu; her birisinden yarımşar ūḳiyye yabani havuç tohumu, Habeş kimyonu tohumu, beyaz baldırgan, Hint defnesi, iki dirhem Frenk kimyonu, altı ūḳiyye kuru sedefotu, on iki menn kumörümcek otu sirkesi ve iki menn geride üçte biri kalıncaya kadar kaynatılmış şaraplık üzüm suyu.

İhtiyaç duyulan ilaç malzemeleri ufalanır, sirke, üzüm suyu ve bal ile karıştırılarak bir hafta beklemeye bırakılır. Sonra suyu süzülerek cam bir kapta muhafaza edilir. Yemeklerden önce ve sonra kullanılır.[1]

## 116. İşlemlerden geçirilmiş şurup *(Minhācü'd-dükkān)*

Nefes darlığına kronik öksürüğe faydalıdır.

**Karışımı:** Her birisinden altışar dirhem Andız otu, Baldırıkara, Meyan kökü, Hatmi çubuğu ve Menekşe; dörder dirhem anason ve kuru zufa otu, iki dirhem karabaş otu, iki ūkiyye çekirdeği çıkarılmış kuru üzüm, iki ūḳiyye etli Şam inciri, beş dirhem hodan, her birisinden onar dirhem acur ve kavun çekirdeği, on beş adet taze ölü çiçeğinin çiçeği, bir rıṭl şeker, yarım rıṭl üzüm suyu.

Hepsi kaynatılarak usulüne uygun şurup kıvamına getirilir. Ateşten indirildiğinde içerisine üç büyük ve yeşil limonun suyu eklenir ve karıştırılarak kaldırılır. Allah'ın dilemesiyle faydalı olacaktır.

## 117. Karaderme şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Astıma ve katı balgamdan kaynaklanan kötü nefese faydalıdır.

**Karışımı:** Kırk dirhem karaderme, her birisinden onar dirhem kabuğu

1 Tahran nüshasının kenarında şu şurup tarifi yer almaktadır: **Manisa lālesi şurubu:** Nefes darlığına faydalıdır. Kırmızı Manisalālesi yaprakları alınarak dövülür ve suyu sıkılır, kaynatılarak köpüğü alınır ve ateşten indirilir. İçerisinde bu suyun her bir rıṭlı için iki rıṭl şeker eritilir ve ateşin üzerine konulur. Su ve yumurta akı aracılığıyla köpüğü alınır. Bozulmayacağından emin olununcaya kadar koyulaşması sağlanır, kaldırılarak kullanılır. (en-Naḥvī'nin *Ḳarābādīn* adlı eserinden)

**أخلاطه:** بصل عنصل منّ، زنجبيل وبزر رازيانج وأنيسون وأصل أنجذان وعود قرح وفوتنج نهري من كل واحد أوقية، فلفل أسود وبزر كرفس وكمون كرماني من كل واحد أوقية، بزر جزر بري ونانخواه وأنجذان أبيض وساذج هندي من كل واحد نصف أوقية، قردمانا درهمان، سذاب يابس ستة أواق، خل عنصل اثنا عشر منّا، مثلث منان.

ترض الحوائج، ويخلط بالخل والمثلث والعسل، ويترك أسبوعًا، ثم يعصر ويحفظ في زجاج، ويستعمل بعد الطعام وقبله[1].

## ١١٦. شراب مدبّر (م)

ينفع ضيق النفس والربو، والسعال القديم.

**أخلاطه:** راسن، وكزبرة بئر، وعرق السوس، وعود خطمي، وبنفسج من كل واحد ستة دراهم، أنيسون، وزوفاء يابس من كل واحد أربعة دراهم، أسطوخودوس[2] درهمان، زبيب منزوع أوقيتان، تين شامي لحيم أوقيتان، لسان الثور خمسة دراهم، بزر قثاء، وبزر بطيخ من كل واحد عشرة دراهم، نوفر طري خمسة عشر زهرة، سكر أبيض رطل، ماء العنب نصف رطل.

يغلى الجميع، ويؤخذ له قوام الأشربة على الرسم، ووقت النزول عن النار يعمل عليه ماء ثلاث ليمونات خضر كبار، ويحرك ويرفع، يجيء نافعًا[3] إن شاء الله تعالى.

## ١١٧. شراب فراسيون (م)

ينفع الربو، وسوء النفس المتولد عن البلغم الغليظ.

**أخلاطه:** فراسيون أربعون درهمًا، أصل السوسن المجرود المرضوض وزوفاء

---

١ في هامش (أ): شراب الشقيق: النافع من ضيق النفس، يؤخذ ورق الشقيق الأحمر يدق ويعتصر ماؤه، ويغلى وينزع رغوته وينزل، ويحل فيه السكر، لكل رطل من ماء فيه الشقيق رطلان من السكر، ويشال على النار، وينزع رغوته بماء وبياض بيض، ويؤخذ قوام يؤمن به عليه الفساد، ويرفع ويستعمل. عن «النحوي».

٢ في (ب): أستوخودوس.

٣ سقطت من (ب).

soyulmuş ve ufalanmış süsen kökü, zufa otu, yaban nanesi, baldırıkara; her birisinden beşer dirhem kabuksuz tatlı badem, Şamfıstığı, boy tohumu, rezene tohumu ve anason; ikişer dirhem Çin tarçını ve zencefil; her birisinden 100'er tane hünnap ve yellimağacı meyvesi, yirmi adet beyaz incir.

Hepsi birleştirilerek, bir gün ve bir gece yirmi rıṭl sıcak su içerisinde bekletilir. Sonra geride suyun yarısı kalıncaya kadar hafif ateşte pişirilerek suyu süzülür ve fānīẕ[1] şekeri ile kaynatılarak şurup kıvamına gelinceye kadar koyulaştırılır. Bu şuruptan içilecek doz bir ūḳiyye ile iki ūḳiyye arasıdır.

## 118. Gelincik şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Enḳardiya[2] olarak da bilinir. Öksürük, nezle ve kan tükürmeye (hemoptizi) karşı faydalıdır.

**Karışımı:** Gelincik çiçekleri tohumlarıyla birlikte alınır. Ne çok yaştır ne tam kurudur, ne de önemsenmeyecek kadar küçüktür; aksine hepsinin normalidir.

Bir men gelincik çiçeği ufalanarak, yedi rıṭl yağmur suyu ve kaynak suyu içinde üç gün üç gece bekletildikten sonra tamamen dağılıncaya kadar kaynatılır. Tamamen suya daldırılarak suyu süzülür. Her bir menn suya karşılık otuz istār arı balı ve otuz istār üzüm sıktısının pişirilmişi eklenir.

Hepsi kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Ardından içerisine her birisinden birer dirhem ezilerek elekten geçirilmiş akasya ağacı meyvesi, safran, mürr ağacının saf reçinesi, narçiçeği ve tekesakalı[3] bitkisinin suyu, hepsi karıştırılarak iyice çırpılır ve ateşten indirilerek kullanılır.

## 119. Gelincik şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Göğsü yumuşatır, öksürüğü dindirir, beyinden akan akışkan maddelerin akışına engel olur, derin bir şekilde uyutur.

---

1 **Fānīẕ şekeri:** Şeker kamışından üçüncü defa pişirilip tasfiye edilip çamfıstığı kalıbında dökülen şeker.

2 Semecarpus anacardiumdan yapılan macun.

3 **Liḥyetü't-teys:** Tekesakalı/yemlik anlamındaki kelime ayrıca Malta mantarı (Cynomorium) anlamına da gelmektedir.

وفوتنج نهري وكزبرة بئر من كل واحد عشرة دراهم، لوز حلو مقشر وحب صنوبر وحلبة وبزر رازيانج وأنيسون من كل واحد خمسة دراهم، مصطكى ودار صيني وزنجبيل من كل واحد درهمان، زبيب منزوع ثلاثون درهمًا، عناب وسبستان من كل واحد مائة حبة، تين أبيض عشرون حبة.

٥ يجمع الجميع وينقع في أربعة وعشرين رطلاً ماء حارًا، ويترك يومًا وليلة، ثم يطبخ بنار لينة حتى يبقى النصف، فيصفى ويعقد بسكر[١] فانيد[٢]، حتى يصير في قوام الأشربة، الشربة[٣] منه من أوقية إلى أوقيتين.

## ١١٨. شراب خشخاش (ذ)

يعرف بأنقرديا، ينفع السعال والنزلة ونفث الدم.

١٠ **أخلاطه:** يؤخذ من رؤوس الخشخاش مع بزرها، لا يكون رطبًا جنيًا، ولا يابسًا قويًا، ولا صغيرًا حقيرًا، بل متوسطًا بين الجميع.

منّ يرض وينقع في سبعة أرطال ماء المطر وماء العين، يومًا وليلتين، وثلاثة أيام بلياليها، ثم يغلى حتى يتهرأ، فيمرس ويعصر ويصفى، ويضاف [63a] إلى كل منّ من الماء ثلاثون إستارا عسل نحل، وثلاثون إستارا ميبختج.

١٥ يغلى الجميع حتى يأخذ القوام، فيرمى فيها مسحوق منخول أقاقيا وزعفران ومر وجلنار وعصارة لحية التيس من كل واحد درهم، يضرب الجميع جيدًا، فينزل ويستعمل.

## ١١٩. شراب خشخاش (ذ)

يلين الصدر، ويسكّن السعال، ويمنع نزول المواد النازلة عن الدماغ، وينوم نومًا غرقًا.

---

١ زيد في (أ) بهذا الموضع: (و).
٢ كذا في النسخ الثلاث، والصواب أنها فانيذ باللغة الفارسية، وهي تعني السكر المتخذ من القصب السكر بعد غليانه ثلاث مرات وانسكابه في قالب من فستق الصنوبر.
٣ سقطت من (ب).

**Karışımı:** Altmış dirhem, bir başka yazma nüshaya göre altmış istār gelincik tohumu alınarak yumuşakça dövülür, keten bir kumaş içerisine konularak üç rıṭl su içerisine atılır ve kaynatılır. Su geride otuz istār kalıncaya kadar kaynatılır ve kese birer saat arayla tamamen suya bastırılır. Kesedeki gelinciklerin etkisi suya geçtikten sonra kese sudan çıkarılır ve bu suya iki rıṭl beyaz şeker eklenerek şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Kaldırılarak kullanılır.[1]

## 120. Zufaotu şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Akıntıların sebep olduğu öksürüğe karşı faydalıdır. Kuruluk ve kötü nefesten dolayı oluşan göğüsteki sertliği yumuşatır.

Kabuğu soyulmuş ve ufalanmış yirmi dirhem süsen kökü, her birisinden onar dirhem rezene kökü, kereviz, baldırıkara, zufa otu; her birisinden beşer dirhem ayva çekirdeği, rezene tohumu ve anason; her birisinden üçer dirhem ebegümeci tohumu, hatmi tohumu, acur çekirdeği içi, kabuğu soyulmuş arpa ve beyaz geven (kitre) zamkı; hünnap ve yellimağacı meyvesinden ellişer adet, çekirdeği alınmış kuru üzümden otuz dirhem ve on adet beyaz incir.

Hepsi on rıṭl sıcak su içerisinde bekletilir ve suyun yarısı buharlaşıncaya kadar kaynatılır. Ardından suya daldırılarak süzülür. İki rıṭl şeker, yarım rıṭl arı balı ile bağlanır. Koyu bir şeker şurubu kıvamına gelinceye kadar kısık ateşte kaynatılır ve kullanılır. Bu şuruptan içilecek doz bir ūḳiyye ile iki ūḳiyye arasıdır.

## 121. İlaçların özü yani her türlü kan tükürmeye faydalı olan şurup

**Karışımı:** Yüz dirhem mührüsüleyman şurubu içerisine her birisinden yarımşar dirhem bağa yaprağı, kehribar, iki kardeşkanı ağacı reçinesi

1 Tahran nüshasının kenar haşiyesinde şu şurup tarifi yer almaktadır: **Öd şurubu:** Mideyi ısıtır, karasafra ve rutubetlerin neden olduğu çarpıntıya faydalıdır. Hazmı güçlendirir, bedene ferahlık verir, ahlakı güzelleştirir. Faydaları çoktur, çok değerli bir ilaçtır. Beş ūḳiyye öd alınarak ufalanır ve altı rıṭl tatlı su içerisinde bir gün ve bir gece bekletilir. Sonra süzülerek üzerine dört rıṭl şeker eklenir ve hafif kısık ateşte şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Üzerine iki karat misk sürülerek kaldırılır ve kullanılır. İnşallah faydalı olacaktır. (*Minhācü'd-dükkān* adlı kitaptan)

**أخلاطه:** يؤخذ ستون درهمًا ـ وفي نسخة: ستون إستارا ـ بزر خشخاش، يدق ناعمًا، فيصير في خرقة كتان، ويغلى في ثلاثة أرطال ماء، ويمرس الصرة ساعة فساعة، حتى يبقى الماء ثلاثين إستارا، ويخرج الصرة بعدما خرج قوته في الماء، فيضاف إلى ذلك الماء رطلا سكر بياض، يغلى حتى يأخذ قوام الأشربة، فيرفع ويستعمل[1].

## ١٢٠. شراب الزوفاء (م)

ينفع السعال الحادث عن النزلات، ويلين الصدر من اليبس وسوء النفس.

**أخلاطه:** أصل السوسن المرضوض المجرود عشرون درهمًا، أصل الرازيانج والكرفس وكزبرة بئر وزوفاء من كل واحد عشرة دراهم، حب السفرجل وبزر الرازيانج والأنيسون من كل واحد خمسة دراهم، بزر خبيز وبزر خطمي ولب بزر قثاء وشعير مقشور وكثيراء بيضاء من كل واحد ثلاثة دراهم، عناب وسبستان من كل واحد أربعون حبة، زبيب منزوع ثلاثون درهمًا، تين أبيض عشر حبات.

ينقع الجميع في عشرة أرطالٍ ماء حارًا، ويغلى حتى يذهب النصف ويمرس ويصفى، ويعقد برطلي سكر، ونصف رطل عسل نحل، يغلى بنار هادئة حتى يأخذ قوام الجلاب الثخين، فيستعمل، الشربة منه من أوقية إلى أوقيتين.

## ١٢١. موجز دواء أي شراب ينفع جميع أصناف نفث الدم

**أخلاطه:** يضاف إلى مائة درهم شراب الأنجبار، ماء لسان الحمل وكهربا ودم أخوين وصمغ عربي من كل واحد نصف درهم، وربما زيد عليه شعيرة كافور إن

---

١ في هامش (أ): شراب عود: يسخن المعدة، وينفع من الخفقان الحادث عن المرة السوداء والرطوبات، ويقوي الهضم، ويفرح النفس، ويبسط الأخلاق، ومنافعه كثيرة، وهو دواء جليل القدر.
يؤخذ من العود خمس أواق، يرض وينقع في ستة أرطال ماء عذب، يومًا وليلة، ثم يصفى ويلقى عليه أربعة أرطال سكر، ويطبخ بنار لينة هادئة حتى يصير في قوام الأشربة، ويفيق بقيراطين مسكًا، ويرفع ويستعمل، نافع إن شاء الله. «دكان».

ve Arap zamkı. Kanın galeyana gelmesi ve aşırı ateşlenmesi durumunda küçük taneler hâlindeki kâfur da eklenebilir. Hastalık ileri boyutta ise bir karat afyona da ihtiyaç duyulabilir.

## 122. Meyankökü şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Dengeli bir şurup olup faydaları çoktur. Tıkanıklıkları açar, idrarı söktürür. Kronik öksürüğe, göğüste, akciğerde ve diyaframda ortaya çıkan grip, astım, nefes darlığı ve solunumun durması gibi her türlü hastalığa faydalıdır. Ancak sıtmaya yakalananlar bu şurubu içemezler.

**Karışımı:** Altmış dirhem kabuğu soyulmuş ve ufalanmış meyan çubuğu, baldırıkara ve beyaz haşhaştan ikişer dirhem, kuru zufa otu, hatmi tohumu, rezene ve anasondan onar dirhem, hünnap ve yellimağacı meyvelerinden yüzer adet alınır.

Hepsi on dört rıṭl sıcak su içerisinde tam bir gün bekletildikten sonra yumuşak ateşte, geride suyun üçte biri kalıncaya kadar pişirilir. Suyu süzüldükten sonra süzülen suyun iki rıṭlı geride üçte biri kalıncaya kadar kaynatılmış şaraplık üzüm suyu ve bir rıṭl fānīẕ şekeri ile birlikte kazana geri koyulur.

Şurup kıvamına gelinceye kadar pişirilir ve kaldırılır. Bu şuruptan alınacak doz öksürük anında dört ūḳiyye su ile birlikte bir ūḳiyyedir. Bu şurubu er-Rāzī'nin "*Li men lem yaḥḍurhu'ṭ-ṭabīb*/ Kendisine doktor gelemeyen kişilere" adlı kitabından naklettim.

## 123. Sade meyan kökü şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Öksürük ve boğazında ses kısıklığı olanlara faydalıdır. Faydaları ilk şurubun faydalarına yakındır.

**Karışımı:** Bir rıṭl kabuğu soyulmuş ve ufalanmış meyan kökü bir gün ve bir gece suda bekletildikten sonra sakin ateşte kaynatılır. Suya daldırıldıktan sonra süzülür ve üç rıṭl geride üçte biri kalıncaya kadar kaynatılmış şaraplık üzüm suyu ve çeyrek rıṭl fānīẕ şekeri ve Ṭaberzed şekeri ile kaynatılarak pekmez kıvamına getirilir.

كان مع غليان وفرط حرارة من الدم، وربما احتيج إلى قيراط من الأفيون إن كان الأمر عظيمًا.

## ١٢٢. شراب عرق السوس (م)

معتدل، منافعه كثير: يفتح السدد، ويدر البول، وينفع السعال العتيق، وجميع العلل الكائنة في الصدر والرئة والجنبين من النزلات والربو وضيق النفس والبهر، ولا يشربه أصحاب الحمى.

**أخلاطه:** يؤخذ من عود السوس مجرودًا مرضوضًا ستون درهمًا، كزبرة البئر وخشخاش أبيض من كل واحد عشرون درهمًا، زوفاء يابس وبزر خطمي ورازيانج وأنيسون من كل واحد عشرة دراهم، عناب ومخيطا من كل واحد مائة عددًا.

ينقع الجميع في أربعة عشر رطل ماء حار، يومًا كاملاً، ثم يطبخ بنار لينة [63b] حتى يبقى الثلث، فيصفى ويعاد إلى القدر مع رطلي رب عنب، ورطل فانيذ.

يطبخ حتى يصير في قوام الأشربة، فيرفع ويستعمل منه أوقية مع أربع أواق ماء وقت السعال. نقلته من كتاب **الرازي** «لمن لم يحضره الطبيب».

## ١٢٣. شراب عرق السوس الساذج (م)

ينفع أصحاب السعال وبحة الحلق، منافعه قريب من منافع الأول.

**أخلاطه:** ينقع في الماء رطل من عرق السوس المجرود المرضوض، يومًا وليلة، ثم يغلى بنار هادئة، ويمرس فيصفى، ويعقد بثلاثة أرطال رب عنب، وربع رطل فانيذ، وسكر طبرزد.

## 124. Sarhoşluk/zihin bulanıklığına karşı faydalı şurup *(el-Ḥāvī)*

Bir rıṭl siyah erik, bir rıṭl çekirdekleri alınmış Hint hurması, elli adet hünnap.

Hepsi üç rıṭl su içinde, geriye iki rıṭl kalıncaya kadar pişirilir. Süzülür ve üzerine her birisinden yarımşar rıṭl mayhoş nar suyu, ekşi elma suyu, ağaçkavunu ekşisi suyu ve bir rıṭl beyaz şeker atılır. Hepsi kısık ateşte kıvam tutuncaya kadar pişirilir. Ateşten indirilerek kaldırılır.

## 125. Kaynamış üzüm şırası şurubu *(el-Ḥāvī)*

Öksürük ve astıma faydalıdır.

On rıṭl tatlı ve olgunlaşmış üzüm suyu kısık ateşte geride yarısı kalıncaya kadar pişirilir, ardından ateşten indirilir ve kaldırılarak kullanılır.

## ١٢٤. شراب ينفع الخمار (ح)

إجاص أسود رطل، تمر هندي منقى عن النوى رطل، عناب خمسون عددا.

يطبخ الجميع في ثلاثة أرطال ماء حتى يصير رطلين، يصفى، ويلقى عليه ماء الرمان المز وماء التفاح الحامض وماء الحماض الأترج من كل واحد نصف رطل، سكر أبيض رطل. يطبخ الجميع بنار هادئة حتى يتقوم، فينزل عن النار ويرفع.

## ١٢٥. شراب الميبختج (ح)

ينفع السعال[١] والربو.

يطبخ عشرة أرطال من ماء العنب النضيج الحلو بنار هادئة حتى ينتصف، فينزل عن النار، ويرفع ويستعمل.

١ في هامش (أ): مطلب: دواء السعال.

# İKİNCİ BAB

## SİRKELİ BAL/ŞEKER KARIŞIMLARI HAKKINDADIR

Sekencebīnāt'ın[1] yapımı, saklanması, ömrü ve bozulduğu zaman tekrar kullanışlı hale getirilmesi aynen şuruplarınki gibidir.

Bil ki herkes sirkeli bal/şeker şurubunun yapımında kullanılan bal/şeker şurubunun terbiye edilmemiş olması gerektiğinde ittifak hâlindedirler, ancak sebebini açıklamadılar.

Derim ki: İlim Allah katındadır. Belki de sebep yumurta akı ve sirkedir; çünkü bu ikisinin faydası asla bir araya gelemez.

### 1. Sirkeli nar şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Safrayı ve susuzluğu dindirir, mide ve karaciğeri güçlendirir. Yakıcı ateşi dindirir.

**Karışımı:** On rıṭl temiz şeker suda eritilerek köpüğü alınır ve iyi bir şurup kıvamına getirilir. Ardından üzerine bir rıṭl tadı güzel, küf ve kötü kokudan uzak şaraptan yapılmış sirke ve bir menn mayhoş nar suyu eklenerek kıvamına gelinceye kadar kaynatılır ve kaldırılır. Kimileri mayhoş nar suyu yerine tatlı nar suyu koyarlar, ancak birincisi daha faydalıdır.

*el-Hāvī*'de yer aldığına göre: Beş rıṭl mayhoş nar suyu, bir rıṭl kadıntuzluğu, on dirhem iyi kokulu gülsuyu kaynatılarak, üzerine karışımın her bir rıṭlı için bir rıṭl beyaz şeker atılır ve şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır.

---

1 **Sekencebīn:** Farsça "sikenkübīn" kelimesinden Arapçalaştırılarak kullanılan bir kelime olup ekşi ve tatlı sıvılardan yapılan şurup anlamına gelmektedir. Bal ve sirke ile, bal olmadığı zaman şeker şurubu ve sirke ile yapılan içeceklerin genel adıdır.

# الباب الثاني

# في السكنجبينات

صنعتها كصنعة الأشربة، وكذلك حفظها كحفظها، وعمرها كعمرها، (وإصلاحها كإصلاحها إذا فسدت.

اعلم أن القوم اتفقوا على أن جلاب السكنجبين ينبغي ألا يكون)[1] متربلاً، وما بينوا السبب.

قلت: العلم عند الله، لعل السبب هو بياض البيض والخل، إذ هما لا يجتمعان أبدًا في النفع.

## ١. السكنجبين الرماني (م)

يسكن الصفراء والعطش، ويقوي المعدة والكبد، ويسكن الحمى المحرقة.

أخلاطه: يحل في الماء عشرة أرطال سكر نقي، وينزع رغوته، ويأخذ له قوام الأشربة الرفيعة، فينزل عليه رطل من خل الخمر الطيب الطعم السالم من العفونة والبخر ومن ماء الرمان المز منّ، فيؤخذ له القوام ويرفع، والبعض يجعل بدل ماء الرمان المز ماء الرمان الحلو. والأول أنفع.

وفي (ح): يغلى من ماء الرمان المز خمسة أرطال، وأمير باريس رطل، وماء الورد الطيب الرائحة عشرة دراهم، ويلقى على كل رطل من المجموع رطل سكر أبيض، ويغلى إلى أن يأخذ القوام.

١ سقط ما بين القوسين من (ب).

Bu şurubu koruk suyu veya ışkın suyu ile yapmak isteyen karışıma her birisinden birer rıṭl ekler. Sade yapmak isteyen ise nar suyu, şeker ve sirke ile yetinsin.

### 2. Isıtıcı sirkeli tohum şurubu *(el-Ḥāvī)*

Karaciğer ve mide tıkanıklıklarına faydalıdır. İdrarı söktürür, mideyi balgam özelliği taşıyan fazlalıklardan temizler. Bedenin su toplanmasına, heyecanlanmaya ve karın boşluğunda su toplanmasına faydalıdır. Yalancı susuzluğu dindirir.

**Karışımı:** Her birisinden beşer dirhem kereviz tohumu, rezene tohumu ve anason, her birisinden yedişer dirhem papatya kökü ve kereviz kökü, her birisinden beşer dirhem hindiba tohumu ve bostan bozan tohumu, üç dirhem koyun otu özü, üç dirhem Çin ışkını.

Hepsi iri parçalar hâline gelinceye kadar dövülerek bir gün ve bir gece şaraptan yapılmış bir rıṭl keskin sirke ve üç rıṭl su içerisinde bekletilir. Hepsi bir tencerede ilaçların etkisi suya çıkıncaya ve suyun dörtte biri buharlaşıncaya kadar kaynatılır. Ateşten indirilerek süzülür ve süzülen suya bir rıṭl şeker eklenir. Şurup kıvamı verilir ve kullanılır.

### 3. Sirkeli kumörümcekotu şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Sindirim bozukluğu, dalak ve karaciğer büyümesinin neden olduğu geğirme ve tıkanıklıklara karşı faydalıdır. Koyu ve yapışkan karışımları keser. Nefes darlığına ve rutubetten kaynaklanan öksürüğe iyi gelir.

**Karışımı:** Bir buçuk rıṭl kumörümcek otu (adasoğanı) ahşap veya cam bir bıçak ile küçük parçalar hâlinde doğranarak üzerine on beş rıṭl kaliteli üzüm şarabından yapılmış sirkesi dökülür ve soğan dağılıncaya kadar haşlanır. Suyu süzülerek, süzülen suyun her bir rıṭlı için üzerine bir rıṭl beyaz şeker eklenir. Kıvamına gelinceye kadar orta ateşte pişirilir ve ortaya çıktıkça köpüğü alınır. Kaldırılarak kullanılır.

Bir nüshada şöyle yer almaktadır: Kumörümcekotu soğanı, miktarının yedi katı şaraptan yapılmış sirke içerisinde kaynatılır. İçerisinde so-

ومن أراد أن يعمل بماء الحصرم أو بماء الريباس، فليلق عليه من كل واحد رطلًا؛ ومن أحب أن يكون ساذجًا، فليقتصر على ماء الرمان والسكر والخل.

## ٢. السكنجبين البزروي الحار (ح)

ينفع سدد الكبد والمعدة، ويدر البول، وينقي المعدة عن الفضول البلغمية، وينفع الاستسقاء والتهيج وسوء القنية، ويسكن العطش الكاذب.

أخلاطه: بزر كرفس وبزر رازيانج وأنيسون من كل واحد خمسة دراهم، أصل بابونج وأصل كرفس [64a] من كل واحد سبعة دراهم، بزر هندباء وبزر كشوث من كل واحد خمسة دراهم، عصارة غافث ثلاثة دراهم، راوند صيني ثلاثة دراهم.

يدق الجميع جريشًا، وينقع يومًا وليلة في رطل خل خمر ثقيف، وثلاثة أرطال ماء، يغلى الجميع في القدر ليخرج قوة الأدوية حتى يذهب ربع الماء، فينزل ويصفى، ويضاف إليه رطلا سكر، ويأخذ قوام الأشربة، ويستعمل.

## ٣. السكنجبين العنصلي (م)

ينفع سوء الاستمراء، وجشاوة الطحال والكبد، وينفع السدد، ويقطع الأخلاط الغليظة اللزجة، وينفع ضيق النفس، والسعال العارض من الرطوبة.

أخلاطه: يقطع بصل العنصل رطلًا ونصفًا، بسكين من خشب أو بزجاجة، قطعًا صغارًا، ويطرح عليه خمسة عشر رطل خل خمر ثقيف من خل العنب، ويسلق حتى يتهرأ البصل، ويصفى، ويطرح على كل رطل منه رطل ونصف رطل سكر بياض، ويطبخ بنار معتدلة حتى يأخذ القوام، ويكشط رغوته أولاً فأولاً، ويرفع ويستعمل.

وفي نسخة: بصل عنصل يغلى في سبعة[1] مقداره خل خمر، ويلقى على كل

١ في (ب): سبعه.

ğanın kaynatıldığı şekerli sirkenin her bir rıtlı için üzerine dört ūḳiyye kumörümcekotu soğanı eklenir. Bu Şurup koyu karışımlara (ḫılṭ), rengin bozukluğuna ve karın boşluğunda su toplanmasına faydalıdır.

### 4. Sirkeli tohum şurubu *(el-Ḥāvī)*

Karnında su toplanan kişi bu şurubun on dirhemini her gün sabah sıcak suda eritilmiş bir miskal kadıntuzluğu tabletiyle birlikte içer.

**Karışımı:** Her birisindin üçer dirhem kereviz tohumu, rezene tohumu, hindiba tohumu, küsküt/bostanbozan tohumu ve her birisinden beşer dirhem rezene kökü kabuğu, kereviz kökü kabuğu, kapari kökü kabuğu ve hindiba kökü kabuğu.

Hepsi üç rıṭl saf su ve yarım rıṭl şaraptan yapılmış keskin sirke içerisinde bir gün ve bir gece bekletildikten sonra, suyun çeyreği eksilinceye kadar kaynatılır. Ardından tamamen suya bastırılarak suyu süzülür ve üzerine bir rıṭl beyaz şeker eklenerek kıvamına gelinceye kadar kaynatılır.

### 5. Sirkeli kirkat (Mezeryon) şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Sarı suyu sürdürür ve su toplanmalarına karşı faydalıdır.

**Karışımı:** Yaş kirkat yaprakları on istār şaraptan yapılmış sirke ve yarım menn su içerisinde bekletildikten sonra, yaprakların etkisi suya çıkıncaya kadar hafif ateşte kaynatılır. Ardından sıkılarak tortusu atılır. Sıkılan suya bir menn Ṭaberzed şekeri eklenerek kıvamına gelinceye kadar kaynatılır ve köpüğü alınır. Şayet su yerine rezene öz suyu kullanılırsa daha güzel, daha güçlü ve daha etkili olur.

İşte on şurubun tarifi

### 6. Sirkeli ışkın tohumu şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Karaciğer ağrılarına, anormal derecede yüksek ateşe (*Hyperpyrexia Fever*) ve menenjite faydalıdır, karnı yumuşatır.

**Karışımı:** Yirmi dirhem Hindiba tohumu, üç dirhem Çin ışkını.

رطل سكر من الخل المغلي فيه، عنصل أربع أواق، وهو ينفع الأخلاط الغليظة، وفساد اللون، وسوء القنية.

## ٤. السكنجبين البزوري (ح)

يشربه كلَّ غداةٍ مَنْ به استسقاءٌ عشرة دراهم، مع مثقال قرص أمير باريس، محلولاً بماء حار.

**أخلاطه:** بزر الكرفس وبزر الرازيانج وبزر الهندباء وبزر الكشوث ثلاثة ثلاثة دراهم، قشور أصل الرازيانج وقشور أصل الكرفس وقشور أصل الكبر وقشور أصل الهندباء خمسة خمسة دراهم.

ينقع الجميع في ثلاثة أرطال ماء قراح، ونصف رطل خل خمر ثقيف، يومًا وليلة، ثم يغلى حتى ينقص الربع، فيمرس ويصفى، ويلقى عليه رطل سكر أبيض، يغلى حتى يتقوم.

## ٥. السكنجبين المازريوني (ذ)

يسهل الماء الأصفر، وينفع الاستسقاء.

**أخلاطه:** ينقع ورق المازريون الرطب أسبوعًا، في عشرة أساتير خل الخمر، والماء نصف منّ، ثم يغلى بنار لينة حتى يخرج قوة الورق في الماء، فيعصر، ويرمى بالثفل، ويضاف إليه سكر طبرزد منّا، ويغلى ويؤخذ الرغوة حتى يأخذ القوام؛ فإن جعل بدل الماء خمسة أساتير[1] عصارة الرازيانج، يجيء أحسن وأقوى، وأتم فعلاً. وهذه عشر شربات.

## ٦. سكنجبين بزورريوندي[2] (ذ)

ينفع أوجاع الكبد، والحمى المحرقة والسرسام، ويلين البطن.

**أخلاطه:** بزر هندباء عشرون درهمًا، راوند صيني ثلاثة دراهم.

---

١ في(ب): أساطير.

٢ في (ب): ديوندي. ابتداء من هذه المادة إلى السكنجبين الأصولي ـ سبعة سكنجبينات بالضبط ـ ساقطة في (ج).

İkisi de ayrı ayrı ufalanır ve birer keten kese içerisine konularak iki menn saf su içerisine atılır ve suyun yarısı gidinceye kadar kaynatılır. Kese ilaçların etkisi suya çıkıncaya kadar birer saat arayla tamamen suya daldırılır. Sonra sıkılır ve sıkılan suya beş istār şaraptan yapılmış sirke ve bir menn şeker eklenir.

Hepsi birlikte şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Bu şuruptan içilecek doz on dirhem ile on beş dirhem arasıdır. İstersen bu şuruba on dirhem bostanbozan tohumu, on dirhem şahtere otu tohumu ve on dirhem kırmızı gül yaprağı ekleyebilirsin.

### 7. Balgamı sürdüren sirkeli bir şurup *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Yapılışı tıpkı ışkın tohumu şurubunun yapılışı gibidir, sadece sirkesinin kumörümcekotu (adasoğanı) sirkesi olması gerekir.

Beş kez beş istār aspir tohumu dövülerek tamamen suya batırılır. Alınan sütü sirkeye eklenir ve kaynama anında bu karışıma, bir kumaş parçasının içerisine yirmi dirhem türbüt otu konularak ağzı bağlanır ve kazana atılır. Birer saat arayla kese tamamen karışıma daldırılır. Bu şuruptan içilecek doz on dirhem ile on beş dirhem arasıdır.

### 8. Isıtıcı ve soğutucu olmayan normal bir sirkeli şurup *(el-Ḥāvī)*

Bedenin doğal ısısıyla gıdayı/hıltı ısıtan bir şuruptur, tıkanıklıkları açar, sarı safra ve balgamı sürdürür.

**Karışımı:** Bir menn beyaz şeker bir tencereye konulduktan sonra üzerine, istenilen ekşilik derecesine göre şaraptan yapılmış sirke dökülür ve kaynatılarak kıvam alması sağlanır. Ardından şuruba yedi ūḳiyye gülsuyu eklenir ve hafif bir şekilde kaynatılır. Geri kalan köpüğü alınarak kaldırılır ve kullanılır.

### 9. İshal yapan sirkeli bir şurup

Sade bir şurup içerisinde bolca gülsuyu kullanılır. Sade şuruba yüz dirhem veya yarım menn gülsuyu eklenir.

يرضان على حدة، ويربط كل واحدة في صرة كتان، ويعمل في منين ماء قراحًا، ويغلى إلى أن يذهب النصف، ويمرس الصرة ساعة فساعة، حتى يخرج [64b] قوة الأدوية، فيعصر، ويضاف إلى الماء خمسة أساتير خل خمر، ومنّ سكر.

يغلى الجميع حتى يأخذ قوام الأشربة، الشربة منه عشرة دراهم إلى خمسة عشر درهمًا؛ وإن شئت زدت عليه عشرة دراهم بزر كشوث، وعشرة دراهم بزر شاهترج، وعشرة دراهم ورق الورد الأحمر.

## ٧. سكنجبين يسهل البلغم (ذ)

عمله عمل السكنجبين البزوري الريوندي، إلا أن خلّه ينبغي أن يكون خل إسقيل.

يدق خمسة خمسة أساتير[1] حب قرطم، ويمرس في الماء، ويضاف حليبه إلى الخل، ويضاف إليه حالة غليانه عشرون درهمًا تربدًا، يربط في خرقة، ويرمى في القدر، ويمرس ساعة بعد ساعة، الشربة منه من عشرة دراهم إلى خمسة عشر درهمًا.

## ٨. سكنجبين معتدل (ح)

ملطف، مفتح السدد، ويسهل الصفراء والبلغم.

أخلاطه: سكر أبيض منّ، يعمل في طنجيرة، ويصبّ عليه خل خمر بقدر ما يريد الحموضة، ويغلى ويؤخذ قوامه، فيضاف إليه سبعة أواق ماء الورد، ويغلى غلية خفيفة، ويؤخذ باقي رغوته، ويرفع ويستعمل.

## ٩. سكنجبين مسهل

يجعل ماء الورد في السكنجبين الساذج كثيرً، فيضاف إليه مائة درهم ماء الورد، أو نصف منّ.

---

١ في (ب): أساطير، وهو تصحيف.

Örneğin şurup bir menn şekerle yapılmışsa dört dirhem mahmude otu ve aynı miktarda eşekhıyarı alınır, keten bir kumaş parçası içerisine konularak ağzı bağlanır ve tencereye atılır. İlaçların etkisi şuruba çıkıncaya ve kese içerisinde hiçbir şey kalmayıncaya kadar kese birer saat arayla tamamen suya daldırılır.

Aynı şekilde şuruba iki dirhem rezene kökü kabuğu, bir dirhem kereviz kökü kabuğu eklenir. Şurup kıvamına yaklaşınca içerisine keten kumaş içerisinde kökler atılır. Bu şuruptan içilecek doz gülsuyu veya şeker şurubu ile birlikte bir ūḳiyyedir. Doktorlara göre bir ūḳiyye on dirhemdir. Her doza yaklaşık bir dāniḳ mahmude otu ve bir dāniḳ eşekhıyarı suyu konulur. Eşekhıyarı suyu bulamazsan yerine helile otu kullan. Rezene kabuğu ve kereviz kabuğu sırf mahmude otunu dengelemek için şuruba eklenir.

### 10. Kara safrayı sürdüren sirkeli şurup *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Otuz dirhem benlieğrelti otu keten bir kumaş içerisine, dört dirhem kara çöpleme otu başka bir keten kumaş içerisine konularak ağızları bağlanır ve 400 dirhem şaraptan yapılan sirke ve 300 dirhem su içerisinde, ilaçların etkisi çıkıncaya kadar kısık ateşte kaynatılır. Sonra iki kese de tamamen karışıma daldırılır ve suyu sıkılır.

Otuz dirhem gelinsaçı bitkisi keten bir kumaş içerisine konularak su ve sirke karışımı içerisinde bir gün ve bir gece bekletildikten sonra, ilaçların etkisinin suya çıkması için tamamen suya bastırılarak (sıkılır) ve (posası) atılır. Her bir rıṭl şekere karşılık bu sirkeden, kişinin gücüne ve karakterine göre, yarım rıṭl, daha az veya daha fazla karıştırılarak şurup yapılır. Kıvamına gelinceye kadar kaynatılarak kaldırılır. İhtiyaç hâlinde hastalığa uygun olan bir şeyle birlikte bu şuruptan yirmi dirhem kullanılır.

### 11. Sirkeli tohum şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Tıkanıklıkları açar, gazları dışarı atar, idrarı söktürür, ancak çok kullanılması göğse ve içyağlarına zarar verir. Zararları, üzerine gelincik şurubu içilerek uzaklaştırılır.

قال[1] فإن كان السكر ـ مثلاً ـ منًّا يؤخذ أربعة دراهم سقمونيا، وقثاء الحمار مثله، ويجعل في خرقة كتان مصرور، ويرمى في الطنجير، ويمرس ساعة بعد ساعة إلى أن يخرج قوته في الأشربة، ولم يبق في الصرة شيء.

وأيضًا يرمى فيه درهمان قشر أصل الرازيانج، ودرهم قشر أصل الكرفس، فإذا قرب القوام يرمى بالخرقة والأصول، الشربة منه أوقية مع ماء الورد، أو مع الجلاب ــ والوقية عند الأطباء عشرة دراهم ــ، فيكون في كل شربة قريب دانق سقمونيا، ودانق عصارة قثاء الحمار، وإن لم يتيسر قثاء الحمار فبدِّله برُبّ الإهليلج، وإنما يلقى قشر الرازيانج والكرفس لإصلاح سقمونيا.

## ١٠. سكنجبين يسهل السوداء (ذ)

، يربط ثلاثون درهم بسفايج مدقوقة، في خرقة كتان، وأربعة دراهم خربق أسود، في خرقة كتان آخر، يغليان في أربعمائة درهم خل خمر، وثلاثمائة درهم ماء، بنار هادئة حتى يخرج قوة الأدوية، ثم يمرس الصرتان، ويعصران.

وينقع فيه ثلاثون درهمًا أفيتمون مصرورًا في خرقة كتان، يومًا وليلة، ثم يمرس حتى يخرج قوة الأدوية في الماء، ويرمى بها، فيعمل من ذلك الخل سكنجبين على كل رطل من السكر نصف رطل من ذلك الخل، أقل أو أكثر، حسب القوة والمزاج، ويقوم ويرفع، ويستعمل وقت الحاجة منه عشرون درهمًا مع ما يوافق المرض.

## ١١. سكنجبين بزوري (ذ)

يفتح السدد، ويفش [65a] الرياح، ويدر البول، لكن إكثاره يضر الصدر والشحوم؛ ويندفع ضرره باستعمال شراب الخشخاش عليه.

١ لعل هذه الكلمة زيدت في النسخ خطأ.

**Karışımı:** Yarım menn keskin şarap sirkesi ve iki menn tatlı su içerisinde onar dirhem rezene kökü kabuğu ve kereviz kökü kabuğu, her birisinden ikişer buçuk dirhem kereviz tohumu ve rezene tohumu ufalanmış halde bir gün ve bir gece bekletildikten sonra hepsi, karışımın dörtte biri buharlaşıncaya kadar kaynatılır. Ardından tamamen suya bastırılarak suyu süzülür ve süzülen sirkeli su tekrar kazana alınır. İçecek kişinin karakterine göre suya bir menn şeker veya bal eklenerek, kısık ateşte şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır.

Bir başka nüshaya göre, bu şuruba bir miskal safran eklenirse daha güzel olur.

## 12. Sirkeli tohum şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

İbnü'l-Beyān'ın *ed-Düstūr* adlı eserinde söylediğine göre karaciğer ve dalak tıkanıklıklarına, mide zayıflığına, balgamın sebep olduğu ateş ve ishale, mizacın soğukluğuna ve eklem ağrılarına karşı faydalıdır.

**Karışımı:** Beşer dirhem küsküt tohumu, kereviz tohumu ve anason, on dirhem hindiba tohumu, beş dirhem rezene.

Hepsi su miktarı eksilinceye kadar su içerisinde bekletilir ve ardından süzgeçten geçirilerek suyu süzülür. Süzülen suya beş rıṭl sirkeli şeker eklenerek köpüğü alınır, kaynatılarak pekmez kıvamına getirilir ve kaldırılır.

## 13. Sirkeli kök şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

İbnü'l-Beyān'ın *ed-Düstūr* adlı eserinde söylediğine göre balgam kaynaklı ateşe ve ḥummā-i rib'īyye denilen bir gün belirip aradan iki gün geçtikten sonra yeniden beliren ateşin (*quartan fever*) kalıntılarına karşı faydalıdır. Karaciğer tıkanıklıklarını açar, avuç içinde çıkan yaraları temizler.

**Karışımı:** Beşer dirhem rezene kökü kabuğu, kereviz kökü kabuğu, hindiba kökü kabuğu ve keber.

Hepsi 100 dirhem şarap sirkesi ve yirmi dirhem saf su içinde bir gün ve bir gece bekletilir ve hepsi suyun bir miktarı gidinceye kadar kaynatılır. Süzüldükten sonra süzülen suyun üzerine daha önce geçtiği gibi, Bağdat rıṭlıyla üç rıṭl eritilmiş şeker eklenir. Şurup kıvamı aldırılır ve kaldırılır.

**أخلاطه:** خل خمر حاذق نصف منّ، ماء عذب منين، ينقع فيهما قشر أصل الرازيانج وقشر أصل الكرفس عشرة عشرة دراهم، بزر الكرفس وبزر الرازيانج درهمان ونصف درهمان ونصف، يومًا وليلة مرضوضين، ثم يغلى الجميع حتى يذهب الربع، فيمرس ويصفى ويعاد على النار، ويضاف إليه منّ من السكر أو العسل، حسب المزاج، ويغلى على نار هادئة إلى أن يأخذ قوام الأشربة.

وفي نسخة: زعفران مثقال، فيكون جيدًا.

## ١٢. السكنجبين بزوري (م)

من «الدستور» لابن البيان[١]: ينفع سدد الكبد والطحال، وضعف المعدة، والحميات البلغمية والدائرة، وبرد المزاج، وأوجاع المفاصل.

**أخلاطه:** بزر كشوث وبزر كرفس وأنيسون خمسة خمسة دراهم، بزر هندباء عشرة دراهم، رازيانج خمسة دراهم.

ينقع الجميع حتى ينقص مقدار المياه، فيصفى ويروق، ويضاف إلى رواقه خمسة أرطال سكر بخل، ينزع رغوته ويعقد ويرفع.

## ١٣. السكنجبين الأصولي (م)

من «دستور» ابن البيان: ينفع بقايا الحميات البلغمية والربعية، ويفتح سدد الكبد، وينقي المعروف.

**أخلاطه:** قشر أصل الرزابانج وقشر أصل الكرفس وقشر أصل الهندباء والكبر خمسة خمسة[٢] دراهم.

ينقع الجميع في مائة درهم خل خمر، وعشرين درهمًا ماء قراحًا، يومًا وليلة، يغلى الجميع حتى يذهب مقدار الماء، ويصفى عليه ثلاثة أرطال سكر بالرطل البغدادي محلولاً، كما تقدم، ويؤخذ له القوام ويرفع.

١ في النسخ الثلاث لابن بيان بغير (ال) التعريف.
٢ سقطت من (ب).

### 14. Sirkeli nar şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Aşırı yüksek ateşe faydalıdır, susuzluğu dindirir, kalp, karaciğer ve mideyi güçlendirir.

**Karışımı:** Yarım menn tatlı nar suyu, beş istār tadı ve kokusu güzel şarap sirkesi, on istār kadıntuzluğu suyu, yarım menn gülsuyu, bir buçuk menn Ṭaberzed şekeri.

Hepsi şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılarak köpüğü alınır. Bu şuruptan içilecek doz hastalığın türüne ve zamana bağlı olarak uygun bir sıvı ile birlikte yirmi dirhemdir.

### 15. Çiçek hastalığı geçirmekte olanlara faydalı sirkeli bir şurup *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Aynı şekilde sarhoşluğun verdiği ateşi ve sarı safrayı dindirir. Safradan kaynaklı ishale engel olur.

**Karışımı:** Bir ölçü şarap sirkesi ve iki ölçü gülsuyu alınarak birbiriyle karıştırılır. Bu karışıma bir ūḳiyye kuru kırmızı gül yaprağı, yarım ūḳiyye narçiçeği ve yarım ūḳiyye birbirine sürtülerek ufalanmış ḫaşebü'r-remc (Çin mızrak ağacı).[1]

Hepsi bu sirke ve gülsuyu karışımında üç gün bekletilir. Sonra ilaçların etkisi suya çıkıncaya kadar kaynatılır. Tamamen suya daldırılarak süzülür ve karışıma iki veya üç menn Ṭaberzed şekeri eklenerek şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır ve kullanılır.

### 16. Sirkeli hindiba şurubu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Susuzluğu ve karaciğerin ateşini dindirir, tıkanıklıkları açar, sarı safranın keskinliğinden kaynaklanan baş ağrısına, ağız ve diğer uzuvlardaki kötü kokuya ve anormal bir şekilde yükselen ateşe faydalıdır.

**Karışımı:** Bir menn Ṭaberzed şekeri 200 dirhem hindiba suyu ile karıştırılarak kısık ateşte kaynatılır. Üzerindeki köpüğü alınır ve şurup

1 İlaç bitkileri kaynaklarında Arapça metinde geçen "ḫaşebü'r-remc" ibaresine rastlanmamıştır. Renc kelimesine en yakın "rāmic" kelimesi Arapça sözlüklerde "mızrağın boğumu" anlamında olduğundan kelime "Çin mızrak ağacı: *Cunninghamia lanceolata*) olarak çevrilmiştir.

## ١٤. السكنجبين الرماني (ذ)

ينفع الحميات الحادة، ويسكن العطش، ويقوي القلب والكبد والمعدة.

أخلاطه: ماء الرمان الحلو نصف منّ، خل خمر حاذق خمسة أساتير، ماء أميرباريس عشرة أساتير، ماء الورد نصف منّ، سكر طبرزد منّ ونصف منّ.

يغلى الجميع ويؤخذ ريمه حتى يأخذ القوام، الشربة منه عشرون درهمًا مع ما يوافق العلة والوقت.

## ١٥. سكنجبين ينفع لمن يخرج عليه الجدري (ذ)

ويسكن ـ أيضًا ـ حرارة الخمار والصفراء، ويمنع الإسهال الصفراوي.

أخلاطه: يؤخذ خل الخمر جزءًا، وماء الورد جزأين، يخلط البعض بالبعض، ويضاف إليهما ورق الورد الأحمر اليابس أوقية، وجلنار نصف أوقية، وخشب الرمج المحكوك نصف أوقية.

ينقع الجميع في هذا الخل وماء الورد، ثلاثة أيام، ثم يغلى إلى أن يخرج قوة الأدوية، فيمرس ويصفى، ويضاف إليه منّان [65b] أو ثلاثة أمناء سكرًا طبرزد، ويغلى حتى يأخذ قوام الأشربة، فيستعمل.

## ١٦. سكنجبين الهندباء (ذ)

يسكن العطش، وحرارة الكبد، ويفتح السدد، وينفع الصداع الكائن عن حدة الصفراء، والبخار والحمى المحرقة.

أخلاطه: يداف منّ من السكر الطبرزد في مائتي درهم ماء الهندباء، فيغلى بنار هادئة، ويكشط الرغوة، وعند قرب القوام يضاف إليه خل خمر حاذق من ثلاثين درهمًا إلى خمسين درهمًا، فيؤخذ له القوام، ويستعمل

kıvamını almaya başlayınca otuz dirhem ile elli dirhem arasında tadı ve kokusu güzel şarap sirkesi eklenir. Kaynatılarak kıvam alması sağlanır ve ihtiyaç hâlinde uygun olan bir şeyle birlikte kullanılır. Hindiba suyu yerine saf su kullanılırsa sade bir şurup olur.

### 17. Sirkeli ayva şurubu *(Minhācü'd-dükkān)*

Mideye, sıcak karaciğere ve sıtmaların akabinde oluşan hararet kalıntılarına karşı faydalıdır. Gıdaların lezzetini arttırır, hastalıktan iyileşme evresinde olanlara ve sindirim bozukluğu çekenlere faydalıdır. Karaciğerdeki tıkanıklıkları açar.

**Karışımı:** Her birisinden birer buçuk rıṭl ayva suyu ve şarap sirkesi ve beş rıṭl şeker alınır. *el-Ḥāvī*'de yer aldığına göre ayva suyu ve şeker eşit miktardadır, sirke ise birisinin yarısı kadardır. Kimilerine göre ise ayva suyu bir ölçü, sirke dörtte biri kadar ve beyaz şeker sirkenin ekşiliğine göre yarım ölçüden bir ölçüye kadardır.

Hangisi olursa olsun ve nasıl olursa olsun, kıvamına gelinceye kadar kaynatılır ve kullanılır. Birincisi Meybih (ayva) şurubu olarak adlandırılsa da o değildir.

### 18. Sirkeli sade şeker şurubu *(el-Ḥāvī)*

Aşırı yüksek ateşlere, şiddetli susuzluğa faydalıdır. Midedeki ince safra ve balgamı temizler, çeşitli sağlıklı mizaçlarla uyumludur, yüksek ateşli kişilerin sağlıklarını korur, karaciğeri yumuşatır ve soğutur. İdrarı ve fazlalıkları söktürür. Safradan dolayı oluşan ve beraberinde göğüs sertliği ve öksürük olmayan rahatsızlıklara karşı faydalıdır.

**Karışımı:** beş menn keskin sirke ve keskin sirkenin ekşiliğini biraz kıracak kadar saf ve tatlı su alınır. Su ve sirke karışımının her bir rıṭlı için bir menn beyaz şeker alınarak kısık ateşte pişirilir. Kıvamına gelinceye kadar köpüğü alınır. Ateşten indirilerek kaldırılır.

وقت الحاجة بما يوافقه؛ وإن عملت بدل ماء الهندباء الماء القراح يصير سكنجبين ساذجًا.

## ١٧. سكنجبين سفرجلي (م)

ينفع المعدة[١]، والكبد الحار، وبقايا الحرارة الكائنة أعقاب الحميات، ويزيد في شهوة الغداء، وينفع الناقهين، وسوء الاستمراء[٢]، ويفتح سدد الكبد.

**أخلاطه:** يؤخذ من ماء السفرجل وخل الخمر من كل واحد رطل ونصف رطل، سكر خمسة أرطال؛ وفي (ح): ماء السفرجل والسكر سواء، والخل نصف أحدهما؛ وعند البعض عصير السفرجل جزء، وخل ربع، وسكر أبيض من نصف جزء إلى جزء بقدر حموضة الخل.

يغلى أيها كانت وكيف كانت، حتى يأخذ القوام، ويستعمل؛ ويسمى الأول شراب الميبة، وليس به.

## ١٨. السكنجبين الساذج السكري (ح)

ينفع الحميات الحادة، والعطش الشديد، ويجعل[٣] المعدة عن الصفراء الرقيق والبلغم، ويوافق ويرافق[٤] لسائر (الأمزجة السالمة)[٥]، ويحفظ صحة المحرورين، ويلطف ويبرد الكبد، ويدر البول والفضول، وينفع الأمراض الكائنة من الصفراء إذا لم يكن معه خشونة الصدر والسعال.

**أخلاطه:** يؤخذ من الخل الثقيف خمسة أمناء، ومن الماء العذب الصافي قدر أن يكسر حموضته قليلاً، فيلقى على كل رطل منه منّ من السكر الأبيض، ويطبخ بنار هادئة، وينزع رغوته حتى يتقوم، وينزل عن النار ويرفع.

١ في (ب): العدد.
٢ في (أ) و(ب): استمرار.
٣ كذا في النسخ الثلاث.
٤ في (أ) و (ب) كلمة (ويرافق) ساقطة.
٥ تصحف ما بين القوسين في (ب) إلى: الأزمجة السالم.

### 19. Sirkeli bal şurubu *(el-Ḥāvī)*

Yapımı sirkeli şeker şurubunun yapımı gibidir; ancak bu şuruba sirkenin her iki rıtlı için beş rıṭl arı balı eklenir. Sıcak havada sıcak ile soğuk arası ılıman bir şuruptur; yumuşatır, parlatır ve tıkanıklıkları açar.

### 20. Sirkeli tohum şurubu *(el-Ḥāvī)*

Soğutucudur, karaciğer tıkanıklıklarını açar, vücutta ve karında toplanan suları dağıtır, yüksek ateşe faydalıdır, idrarı söktürür ve susuzluğu dindirir.

**Karışımı:** Her birisinden beşer dirhem hindiba tohumu, iki tür hıyar tohumu ve kavun çekirdeği; on dirhem hindiba kökü kabuğu ve üç dirhem rezene kökü kabuğu.

Hepsi iri parçalar hâline gelinceye kadar dövülür ve üç rıtl su ve bir rıṭl şarap sirkesi içerisinde bir gün ve bir gece bekletilir. Su ve sirke karışımının dörtte biri gidinceye kadar sakin ateşte kaynatılır. Ateşten indirilerek el ile iyice suya bastırılır. Suyu süzülerek, süzülen su üzerine bir menn beyaz şeker atılarak kıvam tutuncaya kadar sakin ateşte kaynatılır. Ardından kaldırılarak kullanılır.

### 21. Sirkeli kumörümcekotu şurubu *(el-Ḥāvī)*

Vücudun su toplamasına, soğuk bağırsak rahatsızlıklarına, astıma, zor nefes alıp vermeye, balgamlı kronik öksürüğe faydalıdır. Karaciğer ve dalaktaki tıkanıklıkları açar, ceninleri düşürür. Felçlilere, yüz felci olanlara ve līṯerġus (Unutkanlık hastalığı, hafıza kaybı, *amnezi*) olarak bilinen balgamlı menenjit hastalarına faydalıdır.[1]

**Karışımı:** On menn kumörümcekotu (ada soğanı) sirkesi, üç menn süzme bal ve iki menn üçte biri kalıncaya kadar kaynatılmış şaraplık üzüm suyu alınır.

---

1 Tahran nüshasının kenarında yönetici konumundaki birisinin tarifi üzerine Kadı Fetḥu'd-dīn'in yaptığı şu ilaç yer almaktadır: **Kuru üzüm şurubunun tarifi:** Üç uḳiyye cevzānī (ceviz büyüklüğünde olan) kuru üzüm alınarak, tadı ve kokusu güzel olan bir rıṭl şarap sirkesi içerisinde bir gün ve iki gece bekletilir. Süzülerek, daha önce geçtiği gibi şekerle kaynatılarak pekmez kıvamına getirilir. Şuruba her bir rıṭl şekere karşılık bu sirkeden dört uḳiyye koyulur. (*Minhācü'd-dükkān* adlı kitaptan)

## ١٩. السكنجبين العسلي (ح)

صنعته كصنعة السكنجبين السكري، إلا أنه يجعل لكل رطلين من الخل خمسة أرطال عسل نحل؛ وهو معتدل في الحر، يلطف ويجلو ويفتح السدد.

## ٢٠. السكنجبين البزوري (ح)

٥ بارد، يفتح سدد الكبد والاستسقاء، وسوء القنية، والحميات الحادة، ويدر البول، ويسكن العطش.

أخلاطه: بزر هندباء وبزر خيارين وبزر بطيخ من كل واحد خمسة دراهم، قشر أصل هندباء عشرة دراهم، قشر أصل رازيانج ثلاثة دراهم.

يدق الجميع جريشًا، فينقع في ثلاثة أرطال ماء ورطل خل خمر، يومًا وليلة، ١٠ ثم يصب في قدر نظيف، ويغلى بنار هادئة حتى يذهب الربع، وينزل عن النار، ويمرس باليد مرسًا جيدًا، ويصفى ويلقى عليه من السكر الأبيض منّ، ويغلى بنار هادئة [66a] حتى يتقوم[1]، فيرفع ويستعمل.

## ٢١. السكنجبين العنصلي (ح)

ينفع الاستسقاء، وأمراض الأحشاء الباردة، والربو، وانتصاب النفس، والسعال ١٥ المزمن البلغمي، ويفتح السدد الكبدي والطحال، ويسقط الأجنة، وينفع الفالج واللقوة، والسرسام البلغمي المعروف بليثرغس[2].

أخلاطه: يؤخذ خل العنصل عشرة أمناء، عسل مصفى ثلاثة أمناء، مثلث صاف منوان.

---

١ في (ب): يقوم.

٢ في هامش (أ): سكنجبين زبيبي من القاضي فتح الدين عمله برسم رجل رئيس: يؤخذ زبيب جوزاني ثلاث أواق، ينقع في رطل خل خمر طيب الطعم والرائحة، يومًا وليلتين، ويصفى، ويعقد به السكر، كما تقدم، يجعل لكل رطل سكر أربع أواق من ذلك الخل. «دكان». للتفاصيل انظر إلى كتاب: منهاج الدكان ودستور الأعيان في أعمال وتركيب الأدوية النافعة للأبدان، لأبي المنى ابن أبي نصر العطار الإسرائيلي الهاروني، مصر؛ دار الكتب العربية الكبرى، ١٣٢٩ه، ص. ١٠.

Hepsi birbirine karıştırılır. Bir menn kumörümcekotu, her birisinden onar dirhem zencefil, rezene tohumu, anason, baldırgan zamkı, akırıkarha, yabani nane; her birisinden beşer dirhem kereviz tohumu, kimyon ve Frenk kimyonu; her birisinden onar dirhem kuru sedefotu ve karabiber alınır.

İlaçlar yumuşak bir şekilde iyice dövüldükten sonra kumörümcekotu sirkesi içerisine atılır ve bir hafta sirke içinde beklemeye bırakılır. Sonra suyu süzülerek porselen veya cam kaplar içerisine konulur.

### 22. Kumörümcekotu sirkesinin yapımı

Kumörümcekotu soğanı alınarak içerisi yarılır, dışı ahşap bir bıçakla temizlenir. Bu soğandan bir menn alınarak on menn keskin sirke içerisine atılır ve güneş altında altmış gün beklemeye bırakılır. Sonra süzülerek kaldırılır.

### 23. Sirkeli ışkın şurubu *(el-Ḥāvī)*

Karaciğer ağrılarına faydalıdır, tıkanıklıkları açar ve mizacı yumuşatır.

**Karışımı:** Kırk dirhem katran köpüğü bitkisi, her birisinden yirmişer dirhem türbüt otu, benlieğrelti otu, hindiba tohumu ve üç dirhem zencefil alınır.

Hepsi dövülerek iri parçalar hâline getirilir. On rıṭl su ile birlikte suyun dörtte biri gidinceye kadar kaynatılır, süzülerek üzerine bir buçuk menn beyaz şeker atılır ve şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır.

### 24. Isıtıcı ve soğutucu olmayan sirkeli bir tohum şurubu *(el-Ḥāvī)*

Karaciğer ve dalak tıkanıklıklarına faydalıdır. İdrarı söktürür, birleşik ateşlere faydalıdır.

**Karışımı:** Hindiba tohumu, rezene tohumu ve kereviz tohumunun her birisinden üçer dirhem; acur tohumu, hıyar tohumu ve kavun çekirdeğinin

يخلط الجميع، ويؤخذ من العنصل منّ، ومن الزنجبيل وبزر الرازيانج والأنيسون والحلتيت والعود القرح والفوتنج البري من كل واحد عشرة دراهم، ومن بزر الكرفس والكمون والقردمانا من كل واحد خمسة دراهم، سذاب يابس وفلفل أسود من كل واحد عشرة دراهم.

يدق الأدوية دقًا ناعمًا[1]، ويلقى في خل العنصل، ويترك فيه أسبوعًا، ثم يصفى، ويرفع في إناء صيني أو زجاج.

## ٢٢. صفة عمل خل العنصل

يؤخذ عنصل ويشق داخله، وينقى خارجه بسكين خشب، ويؤخذ من هذا العنصل منّ، يلقى في عشرة أمناء خل ثقيف، ويترك في الشمس ستين يومًا، ثم يصفى ويرفع.

## ٢٣. السكنجبين الريوندي (ح)

ينفع أوجاع الكبد، ويفتح السدد، ويلين الطبع.

**أخلاطه:** يؤخذ أربعون درهمًا غاريقون، وتربد وبسفايج[2] وبزر هندباء من كل واحد عشرون درهمًا، زنجبيل ثلاثة دراهم.

يدق الجميع جريشا، ويغلى مع عشرة أرطال ماء، حتى يذهب الربع، ويصفى ويلقى عليه من السكر الأبيض منّ ونصف منّ، ويغلى حتى يتقوم.

## ٢٤. السكنجبين البزوري المعتدل[3] (ح)

ينفع سدد الكبد والطحال، ويدر البول، وينفع الحميات المركبة.

---

١ في (أ): نعما، وهو تصحيف واضح.
٢ تصحفت في (ب) إلى: (بسفابخ)، أو (بسفانج).
٣ في هامش (أ): مطلب: سكنجبين البزوري، * سدد والكبد، وينفع الحميات.
* كذا، والصواب إثبات كلمة (ينفع) بهذا الموضع.

her birisinden beşer dirhem ve hindiba kökü kabuğu ve rezenenin her birisinden yedişer dirhem alınır.

Hepsi dövülerek iri parçalar hâline getirilir. Üç rıṭl su ve çeyrek rıṭl keskin sirke içerisinde bir gün ve bir gece bekletildikten sonra şurup kıvamına gelinceye kadar kısık ateşte kaynatılır, ateşten indirilerek kaldırılır.

**أخلاطه:** يؤخذ بزر هندبا وبزر رازيانج وبزر كرفس من كل واحد ثلاثة دراهم، بزر قثاء وبزر قثد وبزر بطيخ من كل واحد خمسة دراهم، قشور أصل هندبا ورازيانج من كل واحد سبعة دراهم.

يدق الجميع جريشًا، وينقع في ثلاثة أرطال ماء، وربع رطل خلاً ثقيفًا، يومًا وليلةً، ثم يغلى بنار هادئة حتى يتقوم، وينزل عن النار ويرفع.

# ÜÇÜNCÜ BAB

## KONSANTRE MEYVE SULARI HAKKINDADIR

Bu bölüm meyve özlerinin koyu kıvamlı ve konsantre bir hale getirilmesi, yani sıkılan meyve sularının kaynatılarak koyulaştırılması hakkındadır. Şurup ile koyulaştırılmış meyve suyu arasındaki fark şudur: Şurubun içerisindeki şeker meyvelerin sularından daha fazladır. Koyulaştırılmış meyve sularında ise meyve ya şekerden daha fazladır ya da içerisinde hiç şeker yoktur; çünkü koyulaştırılmış meyve sularında asıl olan içerisinde hiç şeker olmamasıdır; ancak şeker, sade meyve konsantreleri hariç, diğer koyulaştırılmış meyve sularını küflenmeye karşı korur.

Meyve suyu konsantresini şekerle yapmak istersen, şeker miktarının suyu süzülerek kaynatılan ve köpüğü alınan meyve suyu miktarının yarısı kadar veya dörtte biri ve üçte birinden daha az olması gerekir. Şeker miktarı meyve suyu miktarının yarısından fazla veya dörtte birinden daha az olamaz.

Üstatlardan böyle duyduk, ancak şu ana kadar şekerin meyve suyunun yarısından fazla veya dörtte birinden daha az olmaması gerektiğinin gerekçesini öğrenemedik. Bu iki konuda öncekileri geçene şüphesiz birçok iyilik verilmiştir.

Bil ki konsantre meyve suları sırf şuruplara maya ve şurup yapımına yardımcı olmaları için yapılırlar; çünkü şurupların kendilerinden yapıldığı meyveler olmadığında konsantre meyve sularından yapılırlar. Bu yüzden konsantre meyve sularının yapımı, korunması, depolanması ve bozulanların tekrar kullanılabilir hale getirilmeleri aynen şuruplarınki gibidir.

# الباب الثالث

## في الربوب

أي: في التربيب، وهو التغليظ، يعني تغليظ مياه الفواكه المعصورة بالغلي، والفرق بين الرب والشراب أن الشراب ما كان سكره أكثر من مياه الفواكه، والرب ما كان فاكهته أكثر من السكر، أو لا يكون له سكر، إذ هو الأصل في الربوب، لكن السكر يحفظه من العفونة مدة دون الساذج.

وإذا أردت أن تعمل بالسكر ينبغي أن يكون السكر نصف الماء المغلي المروق المأخوذ الريم[1]، أو أقل ربعًا وثلثًا، ولا يزاد على النصف البتة،[66b] ولا ينقص عن الربع.

كذا سمعنا عن المشايخ، وما وقفنا على تعليلهما إلى الآن، فمن ظفر بهما فقد أوتي خيرًا كثيرًا.

واعلم أن الربوب إنما عمل ليكون خميرة للأشربة وعونًا لها؛ إذ يعمل منها شرابات إن فقد الفواكه المعمولة[2] منها، فيكون صنعتها وحفظها وادخارها وإصلاح فسادها، كالأشربة سواء.

---

١ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: الرتم.
٢ في (أ) و(ب): العمولة.

### 1. Erik suyu konsantresi

Susuzluğu dindirir, mizacı yumuşatır, yüksek ateşlere faydalıdır.

**Karışımı:** Çekirdeği çıkarılmış ekşi erikler tamamen dağılıncaya kadar suda kaynatıldıktan sonra suyu sıkılır ve geride suyun beşte biri kalıncaya kadar kaynatılır. Ateşten indirilerek kullanılır.

### 2. Nar suyu konsantresi *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Midenin sıcaklığını ve gerilimini sakinleştirir, susuzluk ve kusmaya engel olur, yüksek ateşlere faydalıdır.

**Karışımı:** Ekşi olsun, tatlı olsun, süzülen nar suyu taş veya bakır derin bir kazanda geride suyun dörtte biri kalıncaya kadar kaynatılır. Kaynama noktasına gelince içerisine tabakalar hâlinde nane atılır. Bozulmayacağından emin olunacak kıvama gelince kaldırılarak kullanılır.

### 3. Işkın suyu konsantresi (eẕ-Ẕeḫīre)

Sarı safradan kaynaklı kusma, ishal ve yüksek ateşe engel olur, ancak göğüs ve öksürüğe zarar verir. Emlīs[1] narı konsantresi ile yan etkileri giderilir.

**Karışımı:** Yaş ışkın mermer bir dibekte dövülerek suyu sıkılır ve sıkılan su geride yarısı kalıncaya kadar kaynatılır. Sonra suya ağırlığının yarısı kadar beyaz şeker eklenerek kıvam alması için kaynatılır ve içerisinde yeterli miktarda safran çırpılır. Yeşil renkli porselen veya cam bir kapta depolanarak kullanılır.

### 4. Ayva suyu konsantresi *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Ateşten kaynaklanan kusma ve ishale faydalıdır.

**Karışımı:** Tadı ekşi ayvaların dışı silinerek temizlenir ve metal olmayan bir bıçakla doğranır. Çekirdekleri ayıklandıktan sonra mermer bir dibekte dövülerek suyu sıkılır. Sıkılan su kısık ateşte geride dörtte biri

1 **Emlīs narı:** Çöl gibi kurak bölgelerde yetişen, zarı ve tanelerinin içerisinde çekirdeği bulunmayan, tatlı ve kaliteli bir nar türüdür.

### ١. رُب الإجّاص

يسكن العطش، ويلين الطبع، وينفع الحميات الحادة.

**أخلاطه:** يغلى الإجاص الحامض الطعم المنزوع النوى، بالماء إلى أن يتهرأ، ثم يعصر ويغلى حتى يبقى منه الخمس، فينزل ويستعمل.

### ٢. رب الرمان (ذ)[١]

يسكن حرارة المعدة وقلقها، ويمنع العطش والقيء، وينفع الحميات الحادة.

**أخلاطه:** يغلى مروق عصير الرمان حامضًا كان أو حلوًا، في قدر برام، حتى يبقى الربع، فيرمى فيه وقت الغليان طاقات نعنع، فإذا أخذ قوامًا يؤمن عليه الفساد، يرفع ويستعمل.

### ٣. رب الريباس (ذ)

يمنع القيء الصفراوي وإسهاله، والحميات الحادة، لكن يضر الصدر والسعال، يصلح برب الرمان الأمليسي.

**أخلاطه:** يدق الريباس الرطب في جرن رخام، ويعصر ويغلى ماؤه حتى يبقى النصف، فيضاف إليه نصف وزنه سكرًا أبيض، ويغلى ليأخذ القوام، فيضرب فيه زعفران قدر الكفاية، ويخزن في برنية خضراء ويستعمل.

### ٤. رب السفرجل (ذ)

ينفع القيء والإسهال الكائنين عن الحرارة.

**أخلاطه:** يمسح السفرجل الحامض الطعم، ويقطع بغير السكين الحديد، وينقى عن الحب، فيدق في جرن[٢] رخام ويعصر، ويغلى الماء المعصور بنار هادئة حتى

---

١ سقطت من (ب).

٢ تصحفت في (أ) إلى: حرن.

kalıncaya kadar kaynatılır, köpüğü alınarak soğumaya bırakılır. Ertesi günün sabahında şekerle veya şekersiz kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Şekerle yapılacaksa geride ayva konsantresinin dörtte biri kalıncaya kadar kaynatılır. Etkisini koruması için konsantreye ağırlığının yarısı kadar veya daha az miktarda şeker eklenerek kullanılır.

### 5. Mersin ağacı meyvesi konsantresi *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Öksürükle beraber ortaya çıkan kusma ve ishale faydalıdır.

**Karışımı:** Mersin (murt) ağacının meyveleri dövüldükten sonra suyu sıkılır. Geride kalan posası da üzerini örtecek miktarda su içinde, geride suyun üçte biri kalıncaya kadar kaynatılır. Kıldan yapılmış bir elekten geçirilerek suyu süzülür ve iki su birbirine karıştırıldıktan sonra köz ateş üzerinde geride suyun yarısı kalıncaya kadar kaynatılır. Suyu süzüldükten sonra süzülen su tekrar kazana alınarak suyun yarısı gidinceye kadar kaynatılır. Konsantreye ağırlığı miktarınca şeker eklenir ve yarısı buharlaşıncaya kadar kaynatılarak kullanılır.

### 6. Elma suyu konsantresi *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Safra ve kanın ateşini düşürür, galeyanını dindirir. Kalbi güçlendirir, safradan kaynaklı ishal ve kusmayı engeller.

**Karışımı:** Şam elması ve yabani elmaların kabuğu soyularak, içerisindeki çekirdek ve çekirdek yuvası atılır ve geride kalan kısmı dövülerek suyu sıkılır. Geride süzülen suyun dörtte biri kalıncaya kadar kaynatılır, kıvamını aldıktan sonra kullanılır.

### 7. Gelincik suyu konsantresi *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Öksürüğe, nezleye, gribe, beyinden akan sıvılara faydalıdır. Beyinden göğüs ve akciğerlere inen bir akıntı olduğunda bu ikisine faydalıdır.

**Karışımı:** Yüz adet tam olgunlaşmış beyaz gelincik alınarak tohumlarıyla birlikte ufalanır ve bir gün ve bir gece beş menn sıcak saf su içe-

يبقى الربع، ويؤخذ رغوته ويترك حتى يبرد، فإذا كان من الغد يغلى بنار هادئة حتى يأخذ القوام بسكر وبغير سكر، وإذا كان بسكر يغلى حتى يبقى الربع، فيضاف إليه نصف وزنه سكرًا أو دونه، ليحفظ قوته، فيستعمل.

## ٥. رب الآس (ذ)

٥ يمنع القيء والإسهال إذا كانا مع سعال.

**أخلاطه:** يعصر حب الآس الرطب بعد الدق، فيغلى ثفله ـ أيضًا ـ في غمرة ماء حتى يبقى ثلثه، فيستخرج من غربال شعر، ويخلط الماءان، ويغلى على نار جمر حتى يبقى منه النصف، فيصفى ويعاد إلى القدر البرام، ثم يغلى حتى يذهب نصفه، فيضاف إليه سكر مثله، ويغلى حتى يذهب النصف ويستعمل.

## ٦. رُبّ التفاح (ذ)

١٠ يسكن حرارة الصفراء والدم وغلبتهما، ويقوي القلب، ويمنع الإسهال الصفراوي، والقيء الصفراوي.

**أخلاطه:** يقشر[١] التفاح الشامي والجبلي، ويرمى بما في جوفه من الحب والزغب، فيدق الباقي ويعصر، ويغلى ماؤه حتى يبقى الربع، فيؤخذ له القوام ١٥ ويستعمل.

## ٧. رُب الخشخاش (ذ)

ينفع السعال والنزلة والزكام والرطوبات النازلة عن الدماغ، وينفع الصدر والرئة إذا نزلت من الدماغ إليها نازلة.

**أخلاطه:** [67ª] يؤخذ من الخشخاش الأبيض البالغ النضيج مائة عددًا، يرض ٢٠ مع البزر، وينقع في خمسة أمناءٍ ماء قراحًا حارًا، يومًا وليلة، ثم يغلى في

١ في (أ) و(ب): يقشكر!

risinde bekletilir. Sonra bakır veya porselen derin bir kazanda olgunlaşıp yumuşayıncaya kadar kaynatılır. Ateşten indirilerek soğumaya bırakılır. El ile iyice suya bastırıldıktan sonra suyu süzülür.

Sıkılan bu suyun her iki menn miktarı için bir menn süzme bal eklenerek kıvamına gelinceye ve kaşıkla yalanan bir pastil hâline gelinceye kadar kaynatılır. Ateşten indirilerek koruma altına alınır. Su yerine üçte biri kalıncaya kadar kaynatılmış şaraplık üzüm suyu (Müs̱elles̱ şurubu) ve bal yerine şeker kullanılabilir. Bu takdirde daha güzel olur ve ateşlilere etkisi tam olur.

## 8. Aroma ve tat veren bitkilerle yapılan gelincik konsantresi

Nezleye faydalıdır, maddelerin organlara akışına engel olur.

**Karışımı:** 200 adet büyük, olgunlaşmış, beyaz çekirdekli gelincik çiçeği alınarak ufalanır ve altı menn sıcak su içinde bir gün ve bir gece bekletildikten sonra suyun yarısı buharlaşıncaya kadar kaynatılır. Sonra soğutularak çiçekler tamamen suya daldırılarak suyu sıkılır. Sıkılan bu suya, suyun her üç menn ölçüsü için bir menn müs̱elles̱ şurubu[1], içecek kişinin mizacına göre bir menn süzme arı balı veya bir menn Ṭaberzed şekeri eklenerek konsantre kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Ardından içerisine her birisinden birer dirhem dövülmüş ve elenmiş akasya ağacı meyvesi, kırmızı gül, safran, narçiçeği ve ūḳāḳīlcān[2] (?) özsuyu eklenir, çırpılarak iyice karıştırılır ve kullanılır.

İsteyen gelincik suyu konsantresini siyah gelincikten, ikisinden birden veya hangisi var ise ondan yapabilir, ancak en güzeli beyaz olandan yapılandır.

## 9. Dut suyu konsantresi *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Boğmaca hastalığına karşı faydalıdır. Şam dutunun suyu sıkılarak, suyun yarısı buharlaşıncaya kadar kaynatılır. Kaynatılan dut suyundan beş

1 **Müs̱elles̱ şurubu:** Geride üçte biri kalıncaya kadar kaynatılmış şaraplık üzüm suyudur.
2 Taradığımız 5 nüshada kelimenin yazımı أوقاقيلجان şeklindedir, ancak anlamını tespit edemedik.

قدر برام حتى ينضج ويلين، فينزل ويترك حتى يبرد، فيمرس باليد مرسًا جيدًا، فيصفى ماؤه.

ويضاف على منين من هذا الماء المعصور، العسل الصافي منًّا، يغلى بنار هادئة حتى يأخذ القوام ويصير كاللعوق، فينزل ويحفظ به، وقد يبدل الماء بالمثلث، والعسل بالسكر، فيجيء أحسن وأتم فعلاً للمحرورين.

## ٨. رب الخشخاش مع الأفاويه (ذ)

ينفع النزلة، ويمنع انصباب[١] المواد على الأعضاء.

**أخلاطه:** يؤخذ الخشخاش الكبار البالغ الأبيض الحب مائتين عددًا، يرض فينقع يومًا وليلة في ستة أمناء ماء حارًا، ثم يغلى حتى يذهب النصف، ثم يبرد ويمرس مرسًا جيدًا ويعصر، ويضاف على كل ثلاثة أمناء من هذا الماء منّ من المثلث، ومنّ من عسل النحل المروق، أو من السكر الطبرزد، بحسب المزاج، ويغلى حتى يأخذ قوام الربوب، فيضرب فيه أقاقيا وورد أحمر وزعفران وجلنار وعصارة أوقاقيلجان[٢] من كل واحد درهم مدقوق منخول، يخلط جيدًا ويستعمل.

ومن يريد أن يعمل الربوب من الخشخاش الأسود أو منهما أو من أيهما وجد، يعمل، لكن[٣] أحسنه أبيضه.

## ٩. رُبّ التوت[٤] (ذ)

ينفع الخناق، يعصر التوت الشامي ويغلى ماؤه إلى أن يذهب النصف، فيؤخذ من ماء التوت المغلي خمسة أجزاء، ومن المثلث ثلاثة أجزاء، ويغلى

١ تصحفت في (ب) إلى: انضباب.
٢ كذا في النسخ الثلاث، ولم نثبت لفظها ومعناها، وما صادفناها في أي كتاب آخر.
٣ في (أ) و(ب): لكنه.
٤ في هامش (أ): مطلب: رب التوت.

ölçü ve müselles şurubundan üç ölçü alınarak (karıştırılır), üç ölçüsü buharlaşıp gidinceye, geride bir ölçüsü kalıncaya kadar kaynatılır. Ardından içerisinde her birisinden birer dirhem beyaz zaç[1] (Şebb Yemānī, sülfat), mürr ağacı'nın saf reçinesi ve safran çözdürülerek kullanılır.

### 10. Ceviz kabukları suyunun konsantresi *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Balgamlı boğmacaya karşı faydalıdır.

**Karışımı:** Cevizlerin en dışındaki yeşil kabukları dövülür ve suyu sıkılarak süzülür. Süzülen suyun üçte biri buharlaşıncaya kadar kaynatıldıktan sonra üzerine ağırlığı miktarınca kıst otu eklenerek geride üçte biri kalıncaya kadar kaynatılır. Ardından içerisine bir buçuk ūḳiyye mürr ağacı reçinesi, her birisinden birer ūḳiyye safran ve beyaz zaç eklenerek çırpılır ve iyice karıştırılır. Ateşten indirilerek soğumaya bırakılır. Yeşil kaplarda saklanarak, ihtiyaç hâlinde uygun bir şeyle birlikte kullanılır.

### 11. Koruk suyu konsantresi *(el-Ḥāvī)*

Soğutucu ve kurutucudur. Susuzluk ve kusmayı azaltır, karakteri tutar, yüksek ateşe ve sarhoşluğa faydalıdır.

**Karışımı:** Ayıklanmış, çok sulu ve iri taneli koruklar el ile ezilir, suyu sıkılarak süzülür ve bakır veya taş derin ve temiz bir kazanda, yumuşak ateşte, geride dörtte biri kalıncaya kadar kaynatılır. Ateşten indirilerek soğutulur, kaldırılarak kullanılır.

### 12. Ağaç kavunu suyu konsantresi *(el-Ḥāvī)*

Soğutucu ve kurutucudur. Toksinlere karşı faydalıdır, sarı safrayı bastırır, susuzluğu dindirir, karakteri tutar, kalbi güçlendirir. Sıvı halde bir bezle sürüldüğünde mantarlara, sürme olarak kullanıldığında gözün kornea tabakasındaki beyaz lekeye (*lökom*) faydalıdır.

Süzülen ağaç kavunu ekşisi taştan yapılmış bir kazanda, kısık ateşte, geride dörtte biri kalıncaya kadar kaynatılır. Süzülerek kaldırılır.

1 **Beyaz zaç/Şap:** Genelde potasyum alüminyum fosfat ve amonyum alüminyum sülfat olmak üzere iki sofra tuzuna verilen addır.

حتى يذهب ثلاثة أجزائه، ويبقى جزء واحد، فيحل فيه شب يماني ومرّ وزعفران من كل واحد درهم، ويستعمل.

## ١٠. رب قشور الجوز الرومي (ذ)

ينفع الخناق البلغمي.

أخلاطه: يدق القشر الأعلى الأخضر من قشور الجوز الرومي، ويعصر ماؤه ويروق، ويغلى حتى يذهب الثلث، فيضاف إليه مثله[1] قسط، يغليان حتى يبقى الثلث، فيضرب فيه مرّ وقية ونصف وقية، زعفران وشب يماني من كل واحد أوقية، ويخلط جيدًا، فينزل عن النار ويترك حتى يبرد، ويحفظ في آنية خضراء، ويستعمل وقت الحاجة بما يوافقه.

## ١١. رب الحصرم (ح)

بارد يابس، يقمع الصفراء، ويسكن العطش والقيء، ويحبس الطبع، وينفع الحميات الحادة والخمار.

أخلاطه: يدعك الحصرم الكبير الكثير الماء المنقى، باليد، فيعصر ويصفى، ويغلى عصيره في قدر برام نظيف، بنار لينة حتى يبقى الربع، فينزل ويبرد، ويرفع ويستعمل.

## ١٢. رب الأترج (ح)

بارد يابس، ينفع السموم، ويقمع الصفراء، ويسكن العطش، ويحبس الطبع، ويقوي القلب، وينفع القوباء طلاء، وبياض العين اكتحالا.

يغلى مروق ماء حماض الأترج في قدر حجارة، بنار هادئة حتى يبقى الربع، فيصفى ويرفع.[67b]

---

١ في (أ) و(ب): مثلث.

### 13. Dut suyu konsantresi *(Minhācü'd-dükkān)*

Boğaz sertliğine faydalıdır. Dut suyu kömür ateşi üzerinde geride dörtte biri kalıncaya kadar kaynatılır. Ardından kaynatılan dut suyuna bozulmasını önleyecek kadar arı balı veya şeker eklenir. Sade dut suyu konsantresi de yapılabilir, daha önce geçtiği gibi başka maddelerle birleştirilerek de yapılabilir.

### 14. Kadıntuzluğu suyu konsantresi

Kadıntuzluğu özsuyu olarak bilinen şeydir. Taze kadıntuzluğu dövülerek suyu sıkılır ve geride suyun dörtte biri kalıncaya kadar kaynatılır. Süzüldükten sonra süzülen su ile aynı miktarda veya yarısı kadar şeker eklenir. Kaynatılarak konsantre kıvamına getirilir. Kadıntuzluğunun kurusundan da konsantre yapılabilir.

### 15. Limon suyu konsantresi

Biraz şekerle dilediğin kadar sıkılmış limon suyunu alarak taş veya bakır derin bir kazanda veya geniş ağızlı porselen veya cam bir kapta yarısı buharlaşarak gidinceye kadar kaynat. Yüzünün köpüğünü alarak süzdükten sonra süzülen limon suyunu tekrar kazana koy ve geride yarısı kalıncaya kadar kaynat. Üzerine yarısı kadar şeker ekle ve kıvamına gelinceye kadar kaynat. Sonra kaldır ve kullan.

### 16. Mürdüm eriği suyu konsantresi

İster şekerli ister şekersiz olsun, yapımı erik suyu konsantresinin yapımı gibidir.

### 17. Meyve suyu konsantreleri *(Minhācü'd-dükkān)*

Meyve sularından meyve suyu konsantresi yaparak onu yanında saklamak ve meyvenin sezonu dışında bu konsantreyi pişirerek ondan bir şurup/şerbet yapmak istediğinde, "Şuruplar Bölümü"nün sonunda mayalar konusunda yazılanların aynısını yap ve yanında sakla.

## ١٣. رب التوت (م)

ينفع خشونة الحلق. يغلى عصير التوت على نار فحم حتى يبقى الربع، فيضاف إليه عسل نحل أو سكر قدر ما يحفظه من الفساد، وقد يكون ساذجًا، وقد يكون مركبًا، كما مر.

## ١٤. رب الأمير باريس

وهو المسمى بعصارة أمير باريس. يدق طريه ويعصر ماؤه، ويغلى حتى يبقى الربع، فيصفى ويضاف إليه وزنه أو نصف وزنه سكرًا، ويغلى و[١] يؤخذ له قوام. وقد يعمل من اليابس أيضًا.

## ١٥. رب الليمون

خذ ما شئت من ماء الليمون المعصور على يسير سكر، في قدر برام أو بيروني، واغله حتى يذهب النصف، واقشط رغوته وصفه، ثم عاوده إلى القدر واغله حتى يبقى نصفه، فاطرح عليه مثل نصفه سكرًا، واغله حتى يأخذ القوام، فارفعه واستعمله.

## ١٦. رب القراصيا

عمله كعمل رب الإجاص، سواء بسكر أو بغير سكر.

## ١٧. الربوبات (م)

يعني إذا أردت أن تعمل ربوبًا من مياه الفواكه[٢]، وتخزن عندك فتطبخ منه الشراب حيث أردت طبخه في غير أوان الفاكهة، اعمل مثل ما عملت في الخميرة المكتوبة في آخر الشرابات، واخزنه عندك.

---

١ زيد في (أ) و(ب) بهذا الموضع: (قد).
٢ في (ب): الفاكهة.

Bu konsantreden bir şurup pişirmek istediğinde on rıṭl beyaz şeker alarak suda erit, köpüğünü al ve normal bir şeker şurubu kıvamına getir. Sonra isteğine göre, iki buçuk rıṭl depoladığın meyve suyu konsantresini bu şuruba ekle.

Yani, şayet konsantrenin kıvamı koyu ise iki rıṭl, kıvamı ince ise iki buçuk rıṭl yeterlidir. Bu konsantrenin yapımı, şurup mayasından elde edilen şurubun yapımı ile aynıdır.

وإذا أردت أن تطبخ منه الشراب، خذ عشرة أرطال سكر أبيض، وحله في الماء، واقشط رغوته، وخذ له قوام جلاب معتدل، ثم ألق عليه من الرب المخزون رطلين ونصف رطل، بقدر اختيارك.

يعني إن كان الرب غليظ القوام يكفيه رطلان، وإن كان رقيق القوام فرطلان ونصف رطل يكفيه، واعمل به كما عملت بالشراب المتخذ من الخميرة سواء.

# DÖRDÜNCÜ BAB

## REÇELLER/MARMELATLAR HAKKINDADIR

Bil ki şeker içerisinde terbiye edilen, içerisinde şeker kaldığı için reçel/marmelat olarak adlandırılan bütün meyveler aynen şuruplar gibi saklanırlar. Bunlardan meyve ve köklerden olanların etkisi, katılan bal miktarı meyve ve kök miktarından daha fazla olursa, şuruplardan ve kullanılan diğer macunlardan daha uzun süre devam eder. Baklagiller ve sebze reçelleri de aynıdır.

Doğrusu çok sulu baklagiller, sebzeler ve meyveler, bala doymuş olsalar da olmasalar da bir yıldan sonra bozularak küflenirler.

### 1. Sarımsak reçeli

Soğutucu hastalıklara karşı faydalıdır, midenin rutubetini kurutur, yemeğin sindirimini sağlar.

**Karışımı:** İri taneli sarımsaklar kabukları soyulduktan sonra, bir gün ve bir gece süt içerisinde bekletildikten sonra sütten çıkarılarak arı balı içerisinde pişirilirler. İyice piştikten sonra her birisinden birer dirhem kakule, küçük kakule, zencefil, Çin tarçını; her birisinden yarımşar dirhem karanfil, uzun biberin ilk meyvesi, küçük Hindistan cevizi ve safran alınır.

Hepsi dövülerek elenir ve kaynamakta olan balın içerisine atılır. İyice karıştırıldıktan sonra saklanarak kullanılır. Bu miktarlardaki ilaçlar için kullanılan sarımsağın miktarının üç menn olması gerekir.

# الباب الرابع

# في المربيات

اعلم أن كل فاكهة ربيت[1] في السكر[2]، وبقي عنها باق سمي مربًّا، يحفظ كما يحفظ الأشربة سواء، فما كان منها ثمارًا وأصولاً يبقي قوتها أكثر من الأشربة، وسائر المعاجين المتداولة، إذا كان عسله غالبًا عليه، وكذلك مربيات البقول والخضراوات.

والحق أن البقول والخضراوات والفواكه الكثيرة المائية، تفسد وتزنخ بعد سنة، سواء كان ملآن من العسل أو لا.

## ١. مربى الثوم (ذ)

ينفع الأمراض الباردة، وينشف رطوبة المعدة، ويهضم الطعام.

**أخلاطه:** ينقع الثوم الكبار الحب في اللبن الحليب، بعد أن تقشر، يومًا وليلة، ثم يخرج من اللبن ويطبخ في عسل النحل، فإذا انطبخ جيدًا يؤخذ قاقلة وهيل بوا وزنجبيل ودار صيني من كل واحد درهم، قرنفل ودار فلفل وجوز بوا وزعفران من كل واحد نصف درهم.

يدق الجميع وينخل ويطرح في العسل المغلي، ويخلط جيدًا، فيحفظ ويستعمل، وينبغي أن يكون لهذا المقدار من الأدوية ثوم ثلاثة أمناء.

---

١ في (أ) و(ب): ربت.

٢ تصحفت في (ب) إلى: بالسكر.

### 2. Bal ile terbiye edilmiş gül reçeli olarak bilinen şekerli gül reçeli *(Minhācü'd-dükkān)*

Balgamlara faydalıdır, mideyi güçlendirir, sindirime yardımcı olur.

**Karışımı:** Çanak yaprakları ve tohumları alınmış, diğer şeyleri ayıklanmış taze ve kırmızı gül yapraklarının nemi kurulandıktan sonra yeşil bir leğende el ile sert bir şekilde sürtülerek ufalanır. Sonra her bir menn şeker üzerine bu gülden bir menn atılır ve aynı şekilde şeker ile birlikte, gül kayboluncaya kadar iyice ovalanır. Ardından güneş altına konularak ve ağzı bir kalbur ile kapatılır. Her gün sabah ve akşam karıştırılır. Şekeri her kuruduğunda karışım için biraz su ile şeker eritilerek üzerine atılır ve hamur yoğurur gibi karıştırılır. Bu işlem ile otuz gün ile kırk gün arasında tekrarlandıktan sonra kaldırılarak kullanılır.

*Minhācü'd-dükkān*'da yer aldığına göre: Her bir rıṭl gül yaprağı için üç katı şeker alınmalı ve anlatıldığı gibi işlemden geçirilmelidir. Devamında der ki: "Kapların gül reçeliyle tamamen doldurulmaması gerekir; çünkü kabarcıklar çıkartır ve kendi kendine kaynar. Ateşte pişirilmez; aksine güneşte bırakılır. Her iki veya üç günde bir el ile tamamen karışıncaya kadar karıştırılırsa daha kaliteli ve hoş olur.

### 3. Ballı gül reçeli *(el-Ḥāvī)*

Karaciğer soğukluğuna faydalıdır. Kalın ḫılṭları (karışımları) ve yapışkan balgamları olgunlaştırır.

**Yapımı:** Şekerli gül reçelinin yapımı gibidir; ancak şeker yerine köpüğü alınmış bal kullanılır.

### 4. Menekşe reçeli *(el-Ḥāvī)*

Öksürüğe, boğaz ve gırtlak sertliğine faydalıdır. Bu reçel yaş menekşeden yapılacaksa yapımı gül reçelinin yapımı gibidir; ancak her bir ölçü menekşeye karşılık iki ölçü beyaz ve temiz şeker konulur. Kuru menekşeden yapılacaksa İbnü'l-Müdevver'in söylediğine göre: "Çanak yaprakları ayıklanmış menekşe yaprakları su ile ıslatılarak bir gece içerisi yağlanmış

## ٢. الورد المربى السكري وهو الجلنجبين السكري (م)

ينفع البلاغم، ويقوي المعدة، ويعين [68a] على الهضم.

**أخلاطه:** ينشف ورق الورد الأحمر الطري، المنزوع الأقماع والبزر، المنقى عن الغير، عن النداوة[١]؛ ثم يفرك باليد في إجانة خضراء فركًا قويًا، ثم يلقى على كل منّ من السكر منّ من هذا الورد، ويفرك ـ أيضًا ـ مع السكر فركًا جيدًا، حتى يزيل الورد، فيوضع في الشمس، ويغطى رأسه بالمنخل، ويحرك كل يوم غدوة وعشية، وكلما نشف عنه السكر يذاب له السكر بقليل ماء، ويلقى عليه ويحرك عجنًا، يفعل به ذلك ثلاثين يومًا إلى أربعين يومًا، فيرفع ويستعمل.

وفي «منهاج الدكان»: ينبغي أن يكون لكل رطل من ورق الورد ثلاثة أمثاله سكرًا، والعمل كما مر. وقال: «ينبغي ألا تملأ الأوعية، فإنها تفقع وتفور، ولا[٢] تطبخ، بل توضع في الشمس، وفي كل يومين أو ثلاثة أيام يخلط باليد جيدًا حتى يختلط، يجيء مليحًا جيدًا».

## ٣. الجلنجبين العسلي (ح)

ينفع برد الكبد، وينضج الأخلاط الغليظة، والبلاغم اللزجة.

**صنعته:** كصنعة الجلنجبين السكري، غير أنه يبدل السكر بالعسل المنزوع الرغوة.

## ٤. البنفسج المربى (ح)

ينفع السعال، وخشونة الحلق والحنجرة، فهو إن كان من البنفسج الرطب يكون صنعته كصنعة الورد المربى، لكن يجعل فيه لكل جزء من البنفسج جزآن سكرًا بياضًا نقيًا؛ وإن كان من اليابس قال ابن المدور[٣]: «يندّى ورق البنفسج

١ الجار والمجرور متعلقان بالفعل «ينشف».
٢ سقطت (لا) من (أ) و(ب).
٣ أبو البيان بن المدور(١١٠١-١١٨٤) طبيب يهودي كان يعيش في القاهرة خلال القرن الثاني عشر. شغل منصب طبيب المحكمة حتى نهاية الخلفاء الفاطمية وفيما بعد إلى صلاح الدين الذي تقاعده وهو في الثالثة والستين من عمره.

bir kapta bekletilir. Sonra bu suyun her bir ölçüsü için üç katı dövülmüş şeker katılır ve daha önce anlatılan işlemlerden geçirilir."

### 5. Elma reçeli *(el-Ḥāvī)*

Mide ve kalbi güçlendirir.

**Yapımı:** Elli adet sağlam ve kabuğu soyulmuş Şam elması taştan bir kazana konularak üzerine elmaların üzerini kaplayacak kadar beyaz süzme bal eklenir. Hafif bir şekilde kaynatıldıktan sonra geniş ağızlı porselen veya cam bir kap içerisine konulur. Elmaların suyunun balın kıvamını sulandırmaması için bal her gün kontrol edilir. Elmalar balı tamamen içine çekince üzerine bir miktar safran eklenerek kullanılır.

*Minhācü'd-dükkān*'da şöyle der: "Olgunlaşmış, sağlam ve mayhoş elmalar alınarak kabukları soyulur ve çekirdekleri ayıklanır. Köz ateş üzerinde, elmaların üzerini örtecek kadar su içerisinde tamamen pişinceye kadar kaynatılır. Sonra suyu süzülür ve süzülen bu su içerisinde şeker eritilerek kap içerisindeki elmaların üzerine dökülür. Elmalardan artık şekerli su akmayıncaya kadar bu işlem defalarca tekrarlanır. Şeker şurubunun elmalar üzerine bağlanması sağlandıktan sonra kaldırılır. Bu işlemler yapılırken karışıma biraz gülsuyu eklenirse daha güzel ve rayihalı (aromalı) olur.

### 6. Ayva reçeli *(Minhācü'd-dükkān, el-Ḥāvī)*

Mideyi güçlendirmede elma reçelinden daha etkilidir.

**Yapımı:** İster balla ister şekerle yapılsın, ayva reçelinin yapımı biraz önce söylenen iki tür elma reçelinin yapımıyla aynıdır.

Bütün meyvelerden bal ile veya şeker ile reçel yapım şekli de aynıdır.

### 7. Erik reçeli *(Minhācü'd-dükkān)*

Büyük, olgunlaşmış, çürümemiş ve kurtlanmamış erikler alınarak defalarca iyice yıkanır. Üzerini kaplayacak kadar saf su içerisinde veya gerek var ise ölü çiçeği) suyunda bir gün ve bir gece bekletilir ve bu içerisinde pişinceye kadar kaynatılır. Sonra bu suyu kaldırarak içerisinde şe-

المنزوع الأقماع بالماء، ويترك ليلة في إناء مدهونة، ثم يجعل على كل جزء من هذا الماء ثلاثة أمثاله سكرًا مدقوقًا، والعمل كما مر».

## ٥. التفاح المربى (ح)

يقوي المعدة والقلب.

٥ صنعته: يلقى من التفاح الشامي الصحاح خمسون عددًا، مقشرًا، في قدر حجارة، ويصب عليه من العسل الصافي الأبيض، ما يغمره، ويغليهما غلية خفيفة، فيصير في برنية زجاجة، ويتعاهد عسله كل يوم لئلا يرخيه ماؤه، فإذا نشف عن المائية يلقى عليه شيء من الزعفران ويستعمل.

قال في «منهاج الدكان»: «يؤخذ تفاح مز بالغ سالم، فيقشر وينظف عن الحب، ١٠ ويغليه في غمرة ماء على نار جمر حتى ينضج، فيصفيه عن الماء، ويحل في ذلك الماء السكر، وينزله على التفاح في وعاء، يفعل ذلك مرارًا حتى لا يعود يرخي مائية، وينعقد الجلاب على التفاح فيرفع؛ وإن أضيف إليه حال عمله قليل ماء ورد، يكون طيبًا عطرًا.

## ٦. السفرجل المربى (م، ح)

١٥ هو أقوى من التفاح المربى في تقوية المعدة.

صنعته: كصنعة التفاح المربى المذكور بكلا قسميه، عسليًا كان أو سكريًا سواء.

وكذلك حال جميع الفواكه تربية، عسليًا كان أو سكريًا.

## ٧. الإجاص المربى (م)

يؤخذ من الإجاص الكبار البالغ، السالم من العفن والسوس، يغسل مرارًا ٢٠ جيدًا، وينقع في غمرة ماء [68b] قراح، يومًا وليلة، أو ماء النوفر[1] إن دعت

١ في (ب): النور.

keri eritir ve şeker şurubu kıvamına gelinceye kadar kaynatır. Bu şurubu kaptaki eriklerin üzerine döker, ancak kesinlikle ateşin üzerine koymaz, aksine soğuyuncaya kadar beklemeye bırakır. Sonra şeker şurubunu süzerek, süzülen şurubu daha önceki gibi bir kıvama gelinceye kadar köz ateşi üzerinde kaynatır. Eriklerin üzerine dökerek soğumaya bırakır.

Şeker şurubu eriklerin içerisine girinceye, üzerlerine bağlanıncaya ve tekrar sulu olarak kendini bırakmayacak hale gelinceye kadar bu işlem defalarca tekrarlanır. İşte o zaman ihtiyaç anına kadar kaplara konulur.

### 8. Kuru erik reçeli *(Minhācü'd-dükkān)*

Kuru erikten reçel yapımı ister şekerle ister balla yapılsın, yaş erikten reçel yapımı ile aynıdır.

### 9. Yaş hurma reçeli *(el-Ḥāvī)*

Hasat zamanı 100 adet yaş hurma alınır, çuvaldızla altlarından delinerek çekirdekleri çıkarılır ve çekirdeklerin yerine kabuğu soyulmuş badem içi konulur. Sonra cam bir kap içerisine sıra sıra dizilerek, üzerlerini aşmayacak şekilde köpüğü alınmış bal ve bal hurmaların üzerinde birkaç kez gezdirildikten sonra biraz safran eklenir.

### 10. Badem reçeli *(el-Ḥāvī)*

Öksürüğe ve şehvetin azlığına faydalıdır.

**Karışımı:** Büyük, yağlı ve etli bademler alınarak her iki kabuğu da soyulur ve taştan bir kazana atılır. Üzerine bademlerin üzerini örtecek kadar ham pekmez dökülür, iyice kaynatılır ve üç gün beklemeye bırakılır. Sonra pekmezden çıkarılarak üzerine petek balı eklenir. Hafif bir şekilde kaynatıldıktan sonra geniş ağızlı cam veya porselen bir kaba konulur. Suyunu salan bademlerin buruşmaması için balı kontrol edilerek, eksildikçe tamamlanır.

الضرورة لذلك، فيغلى في ذلك الماء حتى ينضج، ثم يرفعه من ذلك الماء، ويحل فيه السكر، ويغليه حتى يرجع في قوام الجلاب، فيسكبه على الإجاص في وعاء، ولا يرفع على النار أصلاً، بل تترك حتى يبرد، ثم يصفى الجلاب عنه، ويعيده إلى نار الجمر حتى يأخذ قوامًا كالقوام المتقدم، وينزله على الإجاص ويتركه حتى يبرد.

يفعل به ذلك مرارًا حتى يدخل الجلاب داخله، وانعقد عليه، ولا يرجع يرخي مائية، فحينئذ يجعل في أوعية وترفع لوقت الحاجة.

## ٨. القراصيا المربى (م)

تربيته كتربية الإجاص المربى، سواء كان سكريًا أو عسليًا.

## ٩. الرطب المربى (ح)

يؤخذ الرطب وقت الجني مائة عددًا، يثقب[١] من أسفلها بمسلة، ويخرج نواه، ويوضع موضعه لوز مقشر من قشره[٢]، ثم تصفف في برنية زجاج، ويلقى عليه عسل منزوع الرغوة وما يغمره، وشيء من الزعفران بعد أن تغير عليه العسل مرارًا.

## ١٠. اللوز المربى (ح)

ينفع السعال، ونقصان الباه.

**أخلاطه:** يؤخذ لوز كبير دهن سمين، يقشر من قشريه، ويلقى في قدر حجارة، ويصب عليه دبس خام ما يغمره، ويغلى غلية جيدة، ويترك ثلاثة أيام، ثم يخرج من الدبس ويلقى عليه من العسل الشهد، ويغلى غلية خفيفة، ويصير في برنية، يتعاهد عسله، ويتدارك إلى ألا يرخيه مائية.

---

١ في (أ): يثبت.
٢ في (أ) و(ب): قشريه.

### 11. Helile otu reçeli *(el-Ḥāvī)*

Mideye faydalıdır, mideyi güçlendirir ve midenin sindirimine yardımcı olur. Rutubeti kurutur, mizacı yumuşatır, basur kokularına ve balgamın yanmasından kaynaklanan kara safranın acılığına faydalıdır. Gelişim sürecinde gençliği korur, görmeyi güçlendirir, zihni temizler, rutubetten kaynaklanan unutkanlığı giderir.

**Yapımı:** 100 adet büyük Kabil helile otu alınarak yeşil bir leğene konulur ve üzerini otun üzerini örtecek kadar su dökülür. Üzerine elli dirhem asma çubuğu külü atılarak on gün beklemeye bırakılır. Her üç günde bir su ve kül değiştirilir ve bundan sonra helile otları yıkanarak bir tencereye konulur. Üzerini örtecek kadar su eklenir. Sonra üzerine kabukları soyulmuş ve ufalanmış bir avuç arpa eklenir ve arpalar yumuşayıncaya kadar pişirilir. Sonra arpalar çıkarılarak kabuklarının soyulmaması için yumuşak bir şekilde silinir. Sonra bir çuvaldız ile helile otlarının her birisine on delik açılır. Geniş ağızlı porselen veya seramik bir kaba konulduktan sonra üzerini örtecek kadar bal dökülür ve yirmi gün beklemeye bırakılır. Helile otu suyunu bırakarak buruşmaya başladığında defalarca üzerinde bal gezdirilir ve her defasında geride suya dair bir şey kalmayıncaya kadar hafif bir şekilde kaynatılır. Sonra kurulanarak üzerini örtecek kadar köpüğü alınmış beyaz bal eklenerek yenilir.

### 12. Zencefil reçeli

Böbreğe, mesaneye ve soğuk mideye faydalıdır. İdrarı söktürür. Beraberinde titreme olan balgam kaynaklı yüksek ateşe iyi gelir.

**Yapımı:** Çin zencefili alınarak yirmi gün su içerisinde bekletilir. Suyu kurulandıktan sonra üzerine zencefillerin üzerini örtecek kadar su ve bal eklenir. Yumuşayıncaya kadar iyice kaynatıldıktan sonra zencefiller bu sudan çıkarılır ve üzerine köpüğü alınmış bal dökülür. Daha önce geçtiği gibi buruşmaması için eksildiğinde defalarca bal takviyesi yapılır.

## ١١. الإهليلج المربى (ح)

ينفع المعدة ويقويها، ويعينها على الهضم، وينشف الرطوبة، ويلين الطبيعة، وينفع رياح البواسير، ومرة السوداء المتولد من احتراق البلغم، ويحفظ الشباب مدة نمائه، ويقوي البصر، ويذكي الذهن، ويذهب النسيان الكائن عن الرطوبة.

صنعته: يؤخذ الإهليلج الكابلي الكبار مائة عددًا[١]، ويصير في إجانة خضراء، ويصب عليه الماء ما يغمره، ويلقى عليه رماد الكرم خمسين درهمًا، ويترك عشرة أيام، يغير الماء والرماد في كل ثلاثة أيام، ويغسل الهليلج[٢] بعد ذلك، ثم يلقى في طنجير، ويصب عليه الماء ما يغمره، ثم يلقى عليه كف شعير مقشورًا مرضوضًا، ويطبخ حتى ينضج الشعير، ثم يخرج ويمسح مسحًا رفيقًا، لئلا ينسلخ، ثم يثقب كل إهليلج عشر ثقبات بمسلة، ويجعل في برنية صينية أو كاشية، ويلقى عليه من العسل ما يغمره، ويترك عشرين يومًا، فيغير عليه العسل مرات، ويغلى في كل مرة غلية كلما أرخاه الماء، حتى لا يبقى مائية البتة، ثم ينشف ويلقى عليه عسل أبيض منزوع الرغوة ما يغمره، ثم يتناول.

## ١٢. الزنجبيل المربى

ينفع الكلية والمثانة والمعدة الباردة، ويدر البول، وهو جيد للحمى البلغمية إذا كان معها نافض[٣].

صنعته: يؤخذ زنجبيل صيني ينقع في الماء عشرين يومًا، فينشف عن المائية[٤]، ويلقى عليه ماء [69a] وعسل ما يغمره، ويغلى غليًا جيدًا حتى يلين، ثم يخرج من ذلك الماء، ويلقى عليه عسل منزوع الرغوة، ويتدارك لئلا يرخي، كما مر مرارًا.

١ في (أ): عدًا.
٢ كذا في (أ) و(ب) و(ج).
٣ في (ج): مناقض.
٤ في (ج): الماء.

### 13. Ağaç kavunu reçeli *(el-Ḥāvī)*

Boğaz ve göğse faydalıdır, özellikle kabuğuyla yapıldığında mideyi güçlendirir. İstenilen şekilde, kabuklu veya kabuksuz ağaç kavunu doğranır, ekşi çekirdekleri atılır. Taştan yapılmış bir kazana konularak, üzerine ağaç kavununun üzerini örtecek kadar su ve üç rıtl kadar bal dökülür. Ağaç kavunu yumuşayıncaya kadar hafif ateşte pişirilir. Sonra kazandan çıkarılarak üzerini örtecek kadar bal eklenir ve hafif bir şekilde kaynatılarak geniş ağızlı cam veya porselen bir kaba alınır. Üzerine dökülen bal kontrol edilir, ağaç kavunu suyunu salıyorsa üzerine bal gezdirilir veya ilk bal sulu özelliği gidinceye kadar kaynatılarak soğumaya bırakılır. Ağaç kavununun hiç suyunun kalmadığı bir hale geldiğini görünceye kadar bu işlemi yapmaya devam eder.[1]

### 14. İyi bir ceviz reçeli

Şehveti arttırır, göğüs ve sırta faydalıdır.

**Yapımı:** Ağaç kavunu reçelinin yapımı gibidir.

### 15. Kuşkonmaz reçeli *(el-Ḥāvī)*

Şehveti arttırır. Böbreklere ve mesaneye faydalıdır.

**Karışımı:** Beş rıtl büyük kuşkonmaz alınarak on gün tatlı suda bekletildikten sonra çıkarılarak kurulanır. Kuşkonmaz, zencefil reçelinde zencefilin geçirildiği işlemlerden geçirilir.

### 16. Ceviz reçeli

Şehveti arttırır, cinsel birleşme arzusunu harekete geçirir.

**Karışımı:** İçi sertleşmemiş taze ceviz alınarak dış kabuğu soyulur. Şayet iç kabuğu sert ise o da soyulur ve soyulan cevizler taştan yapılmış

1 İstanbul nüshasının kenarında şu ilaç tarifi yer almaktadır: **Kükürt ilacı:** Sarı kükürt 8, ban otu kökü 8, Frenk kimyonu 8, bitkilerden doğal yolla akan zamk 8, mürr ağacının saf reçinesi 8, sedef otu 8, acı kıst otu zamkı 10, afyon 3, safran 3, kabuk tarçın 12, beyaz biber 34, bal 300 dirhem, kullanılacak doz 1 dirhem.

## ١٣. الأترج المربى (ح)[١]

ينفع الحلق والصدر، ويقوي المعدة، ولا سيما إذا عمل بقشره، يقطع الأترج حسب ما يريد بقشر وبغير قشر، ويرمي بحماضه، ويجعل في قدر حجارة، ويصب عليه من الماء ما يغمره، ومن العسل قدر ثلاثة أرطال، فيطبخ بنار لينة حتى يلين، فيخرج من القدر، ويلقى عليه عسل ما يغمره، يغلى غلية خفيفة، ويصير في برنية، ويتعاهد عليه العسل، فإن كان يرخي الماء يغير عليه عسله، أو يغلى العسل الأول إلى أن يذهب المائية ويترك. ولا يزال يفعل به ذلك حتى يرى العسل على هيئة لم يرخ فيه الأترج شيئًا من الماء[٢].

## ١٤. الجوز الطيب المربى

يزيد في الباه، وينفع الصدر والظهر.

صنعته: كصنعة الأترج المربى.

## ١٥. شقاقل مربى (ح)

يزيد في الباه، وينفع الكلى والمثانة.

أخلاطه: يؤخذ شقاقل كبار خمسة أرطال، ينقع في الماء العذب عشرة أيام، ثم يخرج وينشف، ويعمل به ما عمل بالزنجبيل المربى.

## ١٦. الجوز الرومي المربى

يزيد في الباه، ويحرك الجماع.

أخلاطه: يؤخذ الجوز الطري ما لم يصلب، يقشر قشره الخارج،

---

١ في (أ) و(ب): (في) بدل (ح).

٢ في هامش (ب): صفة دواء الكبريت: كبريت أصفر ٨، بزر بنج ٨، قردمانا ٨، ميعة سائلة ٨، مر صافي ٨، سذاب ١٠، قسط مر ١٠، أفيون ٣، زعفران ٣، سليخة ١٢، فلفل أبيض ٣٤، عسل ٣٠٠ درهم، استعمال ١ درهم.

bir kazana konulur. Üzerine cevizlerin üzerini örtecek kadar arı balı dökülür. Hafif bir şekilde kaynatıldıktan sonra geniş ağızlı cam bir kazana konularak belirli periyotlarla balı kontrol edilir.[1]

1 İstanbul nüshasının kenarında şu ilaç tarifi yer almaktadır: **Kükürt ilacının yapımı:** Biber 6, ban otu tohumu 18, Frenk kimyonu 18, erkek sakız ağacı zamkı 18, mürr ağacının saf reçinesi 18, afyon 15, safran 15, sarı kükürt 300, uzun biberin ilk meyvesi 3, acı kıst otu zamkı 3, eşek hıyarı 3, Abdüsselam otu kökü 3, sütleğen 3, kabuk tarçın 18, sedef otu yaprağı 18, bu ilaçların toplam ağırlığının üç katı bal. Bu devadan kullanılacak doz 1dirhemdir. (*Minhācü'l-beyān* adlı eserden alıntıdır.)

وإن كان قشره الداخل صلبًا يقشره أيضًا، ويصيّره في قدر حجارة، ويصب عليه عسل نحل[1] ما يغمره، ويغلى غلية خفيفة، ويصير في برنية زجاج ويتعاهد عليه[2].

١ تصحفت في (أ) إلى: بخل.

٢ في هامش (ب): صفة دواء الكبريت: فلفل ٦، بزر بنج ١٨، قردمانا ١٨، لبان ذكر ١٨، مر صافي ١٨، أفيون ١٥، زعفران ١٥، كبريت أصفر ٣٠٠، دار فلفل ٣، قسط مر ٣، زراوند طويل ٣، قشور أصل اللفاح ٣، فربيون ٣، سليخة ١٨، ورق سذاب ١٨، عسل أوج وزن، استعمال ١. نقلت عن «منهاج البيان».

# BEŞİNCİ BAB

## YALANARAK ALINAN İLAÇLAR (PASTİLLER) HAKKINDADIR

Saklanması ve depolanması şuruplar bölümünde geçtiği gibidir; ancak yalanarak alınan ilaçların kıvamı daha yoğundur ve şuruplardan daha uzun ömürlüdür.

### 1. Gelincik pastili *(eẕ-Ẕeḫīre)*

İnce ve aşırı geniz akıntısını yatıştırır.

**Karışımı:** On dirhem beyaz gelincik, dörder dirhem nişasta, geven zamkı ve Arap zamkı; üçer dirhem tatlı kabak çekirdeği içi ve tatlı ayva çekirdeği içi. Hepsi dövülerek elenir ve şeker şurubu ile karıştırılarak pastil oluncaya kadar yoğrulur.

### 2. Rezene pastili *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Sesi netleştirir, göğüsteki koyu kıvamlı ḫılṭları (karışımları) temizler, kronik öksürüğü giderir.

**Karışımı:** Her birisinden dörder dirhem acı badem içi, tatlı badem içi, çam fıstığı içi, bitkilerden doğal yolla akan reçine, keten tohumu, anason, geven zamkı ve Arap zamkı; üç dirhem meyan kökü konsantresi, on istār fānīẕ şekeri.

Fānīẕ şekeri rezene suyuna eklenerek diğer ilaçlarla birlikte yoğrulur.

# الباب الخامس

# في اللعوقات

حفظها وخزنها كما مر في الأشربة، إلا أنها أقوى قوامًا، وأكثر عمرًا من الأشربة.

## ١. لعوق الخشخاش (ذ)

يسكن النزلة الحادة الرقيقة.

**أخلاطه:** خشخاش أبيض عشرة دراهم، قشا[١] وكثيرا وصمغ عربي أربعة دراهم أربعة دراهم، لب بزر القرع الحلو ولب بزر السفرجل الحلو ثلاثة ثلاثة دراهم.

يدق الجميع، وينخل ويعجن بالجلاب، بحيث يكون لعوقًا.

## ٢. لعوق الرازيانج (ذ)

يصفي الصوت، وينقي الصدر عن الأخلاط الغليظة، ويذهب بالسعال العتيق.

**أخلاطه:** لب لوز مر ولب لوز حلو ولب حب صنوبر وميعة سائلة وبزر كتان وأنيسون وكثيرا وصمغ عربي أربعة أربعة دراهم، رب السوس ثلاثة دراهم، فانيذ[٢] عشرة أساتير.

يداف الفانيذ في ماء الرازيانج، ويعجن به سائر الأدوية.

---

١ كذا. ولعل الصواب: نشا.

٢ كذا في النسخ الثلاث، والصواب أنها كلمة فانيذ باللغة الفارسية، وهو نوع من السكر، كما مر.

### 3. İyi bir pastil

Balgamlı astıma faydalıdır.

**Karışımı:** Eşit miktarlarda kabuğu soyulmuş ceviz, fıstık, incir ve çam fıstığı içi, bunlardan herhangi birisinin çeyreği kadar zufaotu. Bunların hepsi dövüldükten ve elendikten sonra, içerisinde meyan kökü ve coda/koyun yavşanı pişirilmiş şeker şurubu ile yoğrulur ve kullanılır.

### 4. Kumzambağı pastili *(Minhācü'd-dükkān)*

Astıma ve solunum güçlüğüne faydalıdır.

**Karışımı:** Kumörümcekotu (adasoğanı) suyu eşit ölçüde arı balı ile pastil kıvamına gelinceye kadar pişirilerek kaldırılır ve kullanılır.

### 5. Yellimağacı meyvesi pastili *(Minhācü'd-dükkān)*

Öksürüğe ve nefes darlığına faydalıdır. Arpa suyu yerine kullanılır.

**Karışımı:** Yüz adet yellimağacı meyvesi, yirmi adet hünnap, üç dirhem beyaz incir, yirmi beş dirhem meyan kökü çubuğu, yirmi dirhem kuru üzüm, otuz dirhem kabuğu soyulmuş arpa, yedi dirhem beyaz gelincik, her birisinden üçer dirhem baldırıkara, ayva çekirdeği ve geven zamkı. Hepsi iyice karıştırılarak pastil yapılır.

### 6. Aşırı öksürüğe faydalı bir pastil

Eşit miktarlarda kedi kekiği tohumu, ayva çekirdeği, karnıyarık otu tohumu ve tatlı badem yoğrularak bundan pastil yapılır ve birer saat arayla yalanır.

### 7. Aşırı öksürüğe faydalı bir pastil

Beş dirhem hıyar çekirdeği içi, her birisinden üçer dirhem tatlı badem içi, geven zamkı, nişasta, meyan kökü konsantresi, tatlı ayva çekirdeği içi; her birisinden altışar dirhem hatmi tohumu ve kabuğu soyulmuş ebegümeci tohumu, otuz adet yellimağacı meyvesi, yirmi adet çekirdeği çıkarılmış kuru üzüm, beş dirhem meyan kökü ve yedi dirhem fānīẕ şekeri.

### ٣. لعوق جيد

ينفع الربو البلغمي.

**أخلاطه:** لوز مقشر وفستق وتين وقلب صنوبر أجزاء سواء، زوفاء ربع جزء الواحد. يعجن بعد الدق والنخل بجلاب طبخ فيه عرق السوس وجعدة[١] قنا[٢]، ويستعمل.

### ٤. لعوق الإسقيل (م)

ينفع الربو، وانتصاب النفس.

**أخلاطه:** يطبخ عصارة عنصل [69b] مع عسل النحل أجزاء سواء، حتى يأخذ قوام اللعوق، فيرفع ويستعمل.

### ٥. لعوق السبستان (م)

ينفع السعال، وضيق النفس، ويقوم مقام ماء الشعير.

**أخلاطه:** سبستان مائة عددًا، عناب عشرون عددًا، تين أصفر ثلاثة دراهم، عود السوس خمسة وعشرون درهمًا، زبيب عشرون درهمًا، شعير مقشور ثلاثون درهمًا، خشخاش أبيض سبعة دراهم، كزبرة بئر وحب السفرجل وكثيرا من كل واحد ثلاثة دراهم. يخلط الجميع جيدًا، ويعمل لعوقًا.

### ٦. لعوق ينفع السعال الحاد

بزر مرو ولعاب حب سفرجل وبزر قطونا ودهن لوز حلو أجزاء سواء. يعجن ويعمل منها لعوقًا، ويلعق ساعة بعد ساعة.

### ٧. لعوق ينفع السعال الحاد

لب بزر الخيار خمسة دراهم، لب اللوز الحلو وكثيرا ونشا ورب السوس ولب بزر السفرجل الحلو من كل واحد ثلاثة دراهم، بزر خطمي وبزر خبازى مقشر من كل واحد ستة دراهم، سبستان ثلاثون عددًا، زبيب منزوع عجم عشرون عددًا، أصل السوس خمسة دراهم، فانيذ سبعة دراهم.

١ زيد في (ب) بهذا الموضع: (و).
٢ في (ب): وقتا

Yellimağacı meyvesi, kuru üzüm, fānīẕ şekeri ve meyan kökü bir menn su içerisinde pişirilerek suyu sıkılır. Sıkılan suya on istār Ṭaberzed şekeri eklenerek şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. İçerisine diğer ilaçlar katılarak yoğrulur. Kimileri bu şuruba pişme anında on beş dirhem hıyarşenber özü, beş dirhem kuru menekşe, yirmi adet hünnap; yoğrulma anında ise tohumuyla birlikte ufalanmış yedi dirhem beyaz gelincik ve iki dirhem bakla unu ek.

Hepsi ilaçlarla karıştırılarak üzerine otuz dirhem tatlı badem yağı damlatılır ve yoğrularak kullanılır.

### 8. Yellimağacı meyvesi pastili *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Aşırı öksürüğe faydalıdır. 150 adet yellimağacı meyvesi, elli adet etli hünnap, otuz dirhem kabuğu soyulmuş meyan kökü, kırk dirhem çekirdeği çıkarılmış kuru üzüm ve yirmi dirhem hıyarşenber özü.

Hepsi altı rıṭl su içinde, suyun üçte ikisi buharlaşıncaya kadar pişirilir ve süzülerek süzülen suya 100 dirhem sıkılarak pişirilmiş üzüm suyu eklenir ve şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Sonra yeterli miktarda bakla unu ile yoğrularak kullanılır.

*el-Ḥāvī*'de yer alan tarife göre: 100 adet yellimağacı meyvesi, on beş dirhem hıyarşenber özü, bu ikisinin sıkılan suyuna kaynatılmış üzüm suyu yerine bir rıṭl beyaz şeker.

### 9. Çocuk pastili *(eẕ-Ẕeḫīre, el-Ḥāvī)*

Öksürüğe, göğüs sertliğine ve çocuklarda ortaya çıkan ateşe faydalıdır.

**Karışımı:** Her birisinden dörder dirhem Arap zamkı, geven zamkı, meyan kökü konsantresi ve beyaz fānīẕ şekeri; bir dirhem ayva çekirdeği.

Hepsi ezilerek elenir ve köpüğü alınmış balla yoğrulur. İhtiyaç hâlinde annesinin sütüyle birlikte kullanılır.

يطبخ السبستان والزبيب والفانيذ وأصل السوس في منّ من الماء، إلى أن يذهب النصف، ثم يعصر، ويضاف إلى الماء عشرة أساتير[1] سكر طبرزد، يغلى إلى أن يصير في قوام الأشربة، فيعجن به باقي الأدوية، والبعض يضيفون إليه وقت الطبخ خمسة عشر درهمًا فلوس خيارشنبر، وخمسة دراهم بنفسج يابس، وعشرين عددًا عنابًا، وسبعة دراهم خشخاش أبيض مع بزره مرضوضًا وقت العجن، درهمان دقيق باقلاء.

يخلط الجميع مع الأدوية، ويقطر عليه ثلاثون درهمًا دهن اللوز الحلو، يعجن ويستعمل.

## ٨. لعوق السبستان (ذ)

ينفع السعال الحاد، سبستان مائة وخمسون عددًا، عناب لحيم خمسون عددًا، أصل السوس المقشر ثلاثون درهمًا، زبيب منزوع العجم أربعون درهمًا، فلوس خيارشنبر عشرون درهمًا.

يطبخ الجميع في ستة أرطال ماء حتى يذهب ثلثاه، فيصفى ويضاف إلى صفوه مائة درهم ميبختج[2]، ويغلى حتى يأخذ قوام الأشربة، ثم يعجن بمقدار الكفاية دقيق الباقلاء، ويستعمل.

وفي «الحاوي»: سبستان مائة عددًا، فلوس خيارشنبر خمسة عشر درهمًا، ويجعل في عصيره بدل الميبختج رطل سكر أبيض.

## ٩. لعوق الصبيان (ذ، ح)

ينفع السعال، وخشونة الصدر، والحرارة الكائنة في الصبيان.

أخلاطه: صمغ عربي وكثيرا ورب السوس وفانيذ أبيض من كل واحد أربعة دراهم، بزر سفرجل درهم.

يسحق الجميع وينخل، ويعجن بالعسل المنزوع الرغوة، ويستعمل وقت الحاجة بلبن أمه.

---

١ في (ب): أساطير.

٢ كذا في (أ) و(ب)، وسترد بعد قليل هكذا: ميبختج.

### 10. Badem pastili *(Minhācü'd-dükkān)*

Öksürüğe ve boğaz ağrılarına faydalıdır. Her birisinden onar dirhem Arap zamkı, nişasta, beyaz geven/kitre zamkı, meyan kökü konsantresi ve fānīẕ şekeri; her birisinden beşer dirhem tatlı kabak çekirdeği içi, kabuğu soyulmuş badem ve ayva çekirdeği içi.

Hepsi ezilerek elenir ve içerisine miktarının dörtte biri kadar Mısır arı balı eklenmiş şekerden yapılan şuruba eklenerek iyice çırpılır, yalanarak (pastil olarak) kullanılır.

### 11. Çocuklar için matḫīsā (Badem) Pastili

Doğum tarihinin üzerinden yedi ay geçmiş çocuklardaki öksürüğe faydalıdır.

**Karışımı:** Her birisinden ikişer dirhem iki hıyar türünün (ḳaṣed ve cülmāṣa) tohumu, tatlı kabak çekirdeği içi; her birisinden geven zamkı, Arap zamkı ve meyan kökü konsantresi, iki miskal gelincik tohumu, bir buçuk dirhem bakla unu.

Hepsi dövülür ve elenir. Bu pastilden alınacak doz gelincik şurubu ile birlikte bir dirhemdir.

### 12. Bebek ve çocuklar için badem pastili *(Maṭḫīsā) (eẕ-Ẕeḫīre)*

Üç yaşına ulaşmış çocuklardaki öksürük, yüz ve ayak şişmelerine faydalıdır.

Her birisinden üçer dirhem iki hıyar türünün (ḳaṣed ve cülmāṣā) tohumu, gelincik tohumu ve semizotu tohumu; her birisinden ikişer dirhem kırmızı gül ve kuru bakla ve bir buçuk dirhem meyan kökü konsantresi.

Hepsi dövülerek elenir. Alınacak doz, gelincik şurubu ile birlikte bir dirhem ile beş dirhem arasıdır.

### 13. Sakız ağacı meyvesi pastili *(ez-Ẕeḫīre)*

Balgamlı kronik öksürüğü giderir, sesi netleştirir, tıkanıklıkları açar, göğüsteki irin ve kokuşmayı giderir.

## ١٠. لعوق اللوز (م)

ينفع السعال، وأوجاع الحلق. صمغ عربي ونشا وكثيرا بيضاء ورب السوس وفانيذ من كل واحد [70a] عشرة دراهم، لب بزر قرع حلو ولوز مقشر ولب بزر السفرجل من كل واحد خمسة دراهم.

يسحق الجميع وينخل، ويضاف إلى جلاب متخذ من سكر قد أضيف إليه ربع وزنه عسل نحل مصري، فيضرب جيدًا، ويستعمل لعوقًا.

## ١١. مطخيثا الأطفال

ينفع سعال الأطفال الذين[1] قد مضت عليهم سبعة أشهر من وقت الولادة.

**أخلاطه:** بزر خيارين وبزر قرع حلو مقشر من كل واحد درهمان، كثيرا وصمغ عربي ورب السوس من كل واحد درهم، بزر خشخاش مثقالان، دقيق الباقلاء درهم ونصف درهم.

يدق وينخل، الشربة منه درهم بشراب الخشخاش.

## ١٢. مطخيثا الصبيان والأطفال (ذ)

ينفع السعال، وانتفاخ الوجه والرجل لمن بلغ سنه ثلاث سنين.

**أخلاطه:** بزر الخيارين وبزر الخشخاش وبزر بقلة الحمقاء من كل واحد ثلاثة دراهم، ورد أحمر وباقلاء يابس من كل واحد درهمان، رب السوس درهم ونصف درهم.

يدق الجميع وينخل، الشربة منه من درهم إلى خمسة دراهم بشراب الخشخاش.

## ١٣. لعوق البطم (ذ)

يذهب بالسعال العتيق البلغمي، ويصفي الصوت، ويفتح السدد، وينقي الصدر عن القيح والعفونة.

---

١ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: التي.

**Karışımı:** Her birisinden yarımşar menn kavrulmuş keten tohumu ve çekirdeği alınmış kuru üzüm; her birisinden altışar uḳiyye çam fıstığı içi ve badem içi; her birisinden üçer ūḳiyye kavrulmuş fındık, sakız ağacının sakızı, meyan kökü ve Arap zamkı; her birisinden birer ūḳiyye beyaz biber, nohut unu, bakla unu, Çin ışkını (kırmızı ışkın), nişasta, nanahan tohumu (Habeş kimyonu tohumu), tere (kerdeme) tohumu, bitkilerin doğal zamkı, gök süsen; her birisinden yarımşar ūḳiyye hakiki Afrika mürr ağacı zamkı, safran ve sakız.

Hepsi dövülerek elenir ve eşek sütü ile yoğrularak pastil yapılır. İhtiyaç anında bu pastilden bir kepçe kullanılır.

### 14. Sarımsak pastili *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Vücuttaki maddeleri olgunlaştırır. Balgamlı öksürüğe faydalıdır, göğsü temizler.

**Karışımı:** Yarım men ayıklanmış sarımsak yarım menn inek yağında yumuşayıncaya kadar pişirilir. Sonra dövülerek iyice yağa batırılır. Sonra buna bir menn arı balı eklenerek hepsi hafif ateşte kıvamına gelinceye kadar pişirilir ve kullanılır.

### 15. Çelimsiz ve zayıf düşmüş veremlilere faydalı bir pastil

**Karışımı:** Dört dirhem tatlı nar suyu, bir rıṭl Şam elmasının suyu, iki rıṭl şeker kamışı suyu.

Hepsi kısık ateşte geride yarısı kalıncaya kadar pişirilir. Bundan alınacak doz on dirhemdir.

### 16. Gelincik pastili *(Minhācü'd-dükkān)*

Vereme, göğüs ve akciğer ağrılarına, beyinden göğüs ve akciğerlere akan aşırı akıntılarından kaynaklanan kronik öksürüğe faydalıdır.

**Karışımı:** Her birisinden birer dirhem karnıyarık otu tohumu, ḫubbeyze (küçük çiçekli ebegümeci) tohumu ve hatmi tohumu; yirmi adet yellimağacı meyvesi, on dirhem meyan kökü, iki ūḳiyye gelincik tohumu.

**أخلاطه:** بزر كتان مقلو وزبيب منزوع العجم من كل واحد نصف منّ، لب حب صنوبر ولب لوز مر من كل واحد ست أواق، فندق مقلو وعلك البطم وأصل السوس وصمغ عربي من كل واحد ثلاث أواق، فلفل أبيض ودقيق الحمص ودقيق الباقلاء وريوند صيني ونشا ونانخواه وحرف وميعة سائلة وسوسن أسمانجوني من كل واحد أوقية، مربطارخ وزعفران ومصطكى من كل واحد نصف أوقية.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بلبن الحمار، ويعمل لعوقًا، ويستعمل منه وقت الحاجة كفجة.

## ١٤. لعوق الثوم (ذ)

ينضج المواد، وينفع السعال البلغمي، وينقي الصدر.

**أخلاطه:** يطبخ الثوم المنقى نصف منّ في[1] نصف منّ سمن بقري، حتى يتهرأ، ثم يدق ويمرس مرسًا جيدًا، ويضاف إليه عسل النحل منًّا، يطبخ الجميع بنار لينة حتى يأخذ القوام، فيستعمل.

## ١٥. لعوق ينفع المسلولين القضاف الضعاف

**أخلاطه:** ماء الرمان الحلو أربعة دراهم، ماء التفاح الشامي رطل، ماء قصب السكر رطلان.

يطبخ الجميع بنار هادئة حتى يبقى النصف، الشربة منه عشرة دراهم.

## ١٦. لعوق الخشخاش (م)

ينفع السل، وأوجاع الصدر والرئة، والسعال المزمن الكائن عن النزلات الحادة، النازلة من الدماغ إلى الصدر والرئة.

**أخلاطه:** بزر قطونا وبزر خبيز وبزر خطمي من كل واحد درهم، سبستان عشرون عددًا، عود السوس عشرة دراهم، بزر خشخاش أوقيتان.

---

١ في (ب): (من) بدل (في).

Hepsi ufalanarak beş rıtl su içinde bekletilirler ve suyun yarısı eksilinceye kadar kaynatılırlar. Suya tamamen daldırılarak süzülürler. Süzülen suya yarısı beyaz şeker ve yarısı fanīz şekeri olmak üzere suyun ağırlığıyla aynı ağırlıkta şeker eklenir ve hafif ateşte kaynatılır. Ateşten indirilince içerisinde her birisinden beşer dirhem Arap zamkı ve beyaz geven zamkı çırpılarak kullanılır.

### 17. Bambu kökü tozu pastili *(Minhācü'd-dükkān)*

Verem ve ateşli öksürüğe faydalıdır.

**Karışımı:** Her birisinden yirmişer dirhem Arap zamkı, nişasta, beyaz gelincik; her birisinden onar dirhem kabak çekirdeği içi ve iki hıyar türünün çekirdeğinin içi; dört dirhem bambu kökü tozu, her birisinden üçer dirhem küçük çiçekli ebegümeci tohumu ve hatmi tohumu.

Hepsi yumuşak bir şekilde dövüldükten sonra koyu kıvamlı şeker şurubu içerisinde çırpılarak kaldırılır ve kullanılır.

### 18. Keten tohumu pastili *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Göğsü temizler.

**Karışımı:** Bir ölçü keten tohumu, yarım ölçü sakız, her birisinden dörtte bir ölçü kimyon ve Frenk kimyonu.

Dövülerek elenir ve bal ile yoğrulur. Pastil hâline gelinceye kadar çırpılır. Her gün sabah ve akşam bu pastilden bir kaşık kullanılır.

### 19. Pamuk tohumu pastili *(Minhācü'd-dükkān, el-Ḥāvī)*

*el-İrşād* adlı eserden nakledildiğine göre göğsü yumuşatır.

**Karışımı:** Her birisinden dörder dirhem pamuk tohumu içi ve kabuğu soyulmuş tatlı badem içi, beş dirhem meyan kökü, dört adet yumurtanın yağda kızartılmış sarısı.

Hepsi tatlı badem yağı içerisinde köpüğü alınmış arı balı ile birleştirilir, kaldırılarak kullanılır.

[70b] يرض الجميع وينقع في خمسة أرطال ماء، ويغلى حتى ينقص النصف، فيمرس ويصفى، ويضاف إليه وزنه سكرًا وفانيذ خزايني نصفان. يطبخ بنار لينة، وعند نزوله من علي النار يضرب فيه صمغ عربي وكثيرا بيضاء من كل واحد خمسة دراهم، ويستعمل.

## ١٧. لعوق الطباشير (م)

ينفع السل والسعال مع الحمى.

**أخلاطه:** صمغ عربي ونشا وبزر خشخاش أبيض من كل واحد عشرون درهمًا، لب حب القرع والخيارين من كل واحد عشرة دراهم، طباشير أربعة دراهم، بزر خبيز[١] وبزر خطمي من كل واحد ثلاثة دراهم.

يدق الجميع ناعمًا، ويضرب في كفايته جلاب ثخين القوام، و يرفع ويستعمل.

## ١٨. لعوق بزر الكتان (ذ)

ينقي الصدر.

**أخلاطه:** بزر كتان جزء، ومصطكى نصف جزء، وكمون وقردمانا من كل واحد ربع[٢] جزء.

ويدق وينخل، ويعجن بالعسل[٣]، ويضرب إلى أن يصير لعوقًا، يستعمل منه كل غداة ملعقة، وعشية كذلك.

## ١٩. لعوق حب القطن (م، ح)

من «الإرشاد»: يلين الصدر.

**أخلاطه:** يؤخذ لب حب القطن واللوز الحلو المقشر من كل واحد أربعة

---

١ تصحفت في (ب) إلى: جبير.
٢ زيد في (أ) و(ب) بهذا الموضع: درهم.
٣ في (أ) و(ب): العسل.

### 20. Pamuk tohumu pastili *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Göğüsteki ince/akışkan maddeleri temizler.

**Karışımı:** İkisinden de onar dirhem pamuk tohumu içi ve tatlı badem içi, beş dirhem bakla unu, her birisinden üçer dirhem küşne/akburçak ve bozot/yaban pırasası unu, altmış dirhem fānīẕ şekeri.

İlaç maddeleri yumuşakça dövülür. Fānīẕ şekeri eritilerek şurup kıvamına gelince ilaç maddeleri bu şekerle yoğrulur. Bu pastilden alınacak doz her gün sabah ve akşam bir büyük kaşık -bir kepçe- miktarıdır.

### 21. Lahana pastili *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Göğüsteki katı maddeleri temizler.

**Karışımı:** Kaynatılarak suyu süzülmüş bir buçuk menn lahana suyu ve yarım menn bal kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Bu karışıma her birisinden birer dirhem büyük çam fıstığı taneleri ve pamuk tohumu içi; her birisinden beşer dirhem kavrulmuş keten tohumu ve boy tohumu, on beş dirhem şamfıstığı içi ve on dirhem bakla unu eklenir.

Hepsi dövülerek ballı lahana suyu ile yoğrulur ve ihtiyaç hâlinde dişi eşek sütü ile birlikte beş dirhem kullanılır.

### 22. Lahana Pastili

Balgamlı öksürüğe, ses kısıklığına ve boğaza faydalıdır.

**Karışımı:** Üç rıtl karnabahar suyu, her birisinden dörder rıṭl beyaz şeker, fānīẕ şekeri ve arı balı.

Hepsi kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Ateşten indirilince içerisinde her birisinden beşer dirhem kabuksuz bakla, çam fıstığı içi, beyaz geven zamkı; on dirhem boy tohumu, üç ūḳiyye şamfıstığı içi çırpılır. İyice çırpıldıktan sonra kullanılır.

دراهم، أصل السوس خمسة دراهم، صفرة بيضة مشوية أربعة عددًا.

يجمع الجميع بعسل النحل[1] المنزوع الرغوة في دهن اللوز الحلو، ويرفع ويستعمل.

## ٢٠. لعوق حب القطن (ذ)

ينقي الصدر عن المواد الرقيقة.

أخلاطه: لب حب القطن ولب اللوز الحلو عشرة عشرة دراهم،

دقيق الباقلاء خمسة دراهم، دقيق كرسنة وفراسيون[2] من كل واحد ثلاثة دراهم، فانيذ ستون درهمًا.

يدق الأدوية ناعمًا، ويداف الفانيذ، فإذا أخذ قوام الأشربة يعجن به الأدوية، الشربة منه قدر ملعقة كبيرة ـ وهي قدر كفجة ـ، كل بكرة وعشية.

## ٢١. لعوق الكرنب[3] (ذ)

ينقي الصدر عن المواد الغليظة.

أخلاطه: يطبخ منّ ونصف منّ من ماء الكرنب المغلي المصفى، وعسل نصف منّ، حتى يأخذ القوام، فيضاف إليه حب الصنوبر الكبار ولب حب القطن من كل واحد درهم، بزر كتان مقلو وحلبة من كل واحد خمسة دراهم، لب فستق خمسة عشر درهمًا، دقيق الباقلاء عشرة دراهم.

يدق الجميع ويعجن به، ويستعمل وقت الحاجة خمسة دراهم بلبن الأتن.

## ٢٢. لعوق الكرنب

ينفع السعال البلغمي، وبحة الصوت والحلق.

أخلاطه: ماء ورق القنبيط ثلاثة أرطال، سكر بياض وفانيذ وعسل النحل من كل واحد أربعة أرطال.

---

١ تصحفت في (أ) إلى: النخل.

٢ زيد في (أ) و(ب) بهذا الموضع: منّ.

٣ ابتداء من لعوق الكرنب حتى بداية الباب السادس الذي يحتوي على الجلابات ماعدا لعوق الزوفاء آخر الذي أوردناه في مادة رقم ٣٧ ناقصة في (ج).

### 23. Zufaotu pastili *(Minhācü'd-dükkān)*

İbnü'l-Beyān'ın *Ḳarābādīn* adlı eserinden: Sürekli tekrarlayan öksürük ve astıma faydalıdır. Göğüs kafesindeki balgamlı maddeleri temizler, balgamlı maddeleri olgunlaştırır, akmasını sağlar ve temizliğine yardımcı olur.

**Karışımı:** Her birisinden üçer dirhem zufaotu, anason ve rezene; her birisinden onar dirhem baldırıkara ve meyan kökü; her birisinden ikişer dirhem sakız ağacı zamkı ve boy tohumu, on beş dirhem çekirdeği alınmış kuru üzüm, beş adet etli sarı incir.

Sakız ağacı zamkı hariç hepsi üç rıṭl su içerisinde, suyun yarısı gidinceye kadar pişirilirler. Suyu süzüldükten sonra süzülen bu suya köpüğü alınmış arı balı eklenerek pastil kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Sakız ağacı zamkı ezilerek pastil üzerine serpilir ve iyice çırpılır. İhtiyaç hâlinde reçeteye göre kullanılır.

### 24. İncir pastili *(Minhācü'd-dükkān)*

Soğuk öksürüğe ve boğazda ses kısıklığına faydalıdır. Göğsü ve solunum organlarını yumuşatır.

**Karışımı:** Her birisinden ikişer dirhem küçük çiçekli ebegümeci tohumu, hatmi tohumu, kavun çekirdeği, rezene tohumu, ayva çekirdeği, geven zamkı, Arap zamkı, hodan, anason; beş dirhem meyan kökü çubuğu, her birisinden üçer dirhem acur çekirdeği ve kabak çekirdeği, bir dirhem kabuksuz badem, bir dirhem mavi devm/guggul ağacı, yarım dirhem sakız, iki dirhem narçiçeği unu, üç dirhem badem zamkı, iki dirhem kuşkonmaz.

İhtiyaç duyulan ilaç maddeleri ezilerek adı geçen şeylerle bir araya getirilir. Üç ūkiyye etli sarı incir ve bir ūḳiyye kuru üzüm alınarak pişinceye kadar haşlanır. İyice suya batırılarak bir elekten geçirilir. Süzülen suya dört ūḳiyye bitki şekeri, on dirhem kudret helvası (terencebīn) ve on dirhem temizlenmiş kudret helvası (menn).

يغلى الجميع حتى يأخذ القوام، وعند النزول عن النار يضرب فيه باقلاء مقشور وقلب الصنوبر وكثيرا بيضاء من كل واحد خمسة دراهم، حلبة عشرة دراهم، قلب فستق ثلاث أواق[1]. يضرب جيدًا ويستعمل.

## ٢٣. لعوق الزوفاء (م)

عن «قرابادين» ابن بيان: [71a] ينفع السعال المتقادم والربو، وينقي امتلاء قصبة الرئة من المواد البلغمية، وينضجها ويحطها ويعين على نقائها.

**أخلاطه:** زوفاء يابس وأنيسون ورازيانج من كل واحد ثلاثة دراهم، برسياوشان وأصل السوس من كل واحد عشرة دراهم، صمغ البطم وحلبة من كل واحد درهمان، وزبيب منزوع خمسة عشر درهمًا، تين أصفر لحيم خمس حبات.

يطبخ الجميع خلا صمغ البطم في ثلاثة أرطال ماء، حتى يذهب النصف، فيصفى ويضاف إليه عسل نحل منزوع الرغوة، ويغلى حتى يأخذ قوام اللعوق، فيسحق صمغ البطم، ويدر عليه ويضرب جيدًا، ويستعمل وقت الحاجة على الرسم.

## ٢٤. لعوق التين (م)

ينفع السعال البارد، وبحة الحلق، ويلين الصدر وآلات النفس.

**أخلاطه:** بزر خبيز وبزر خطمي وبزر بطيخ وبزر رازيانج وحب السفرجل وكثيرا وصمغ عربي ولسان الثور وأنيسون من كل واحد درهمان، عود السوس خمسة دراهم، بزر قثاء وبزر القرع من كل واحد ثلاثة دراهم، لوز مقشر خمسة دراهم، مقل أزرق درهم، ومصطكى نصف درهم، دقيق جلنار درهمان، صمغ لوز ثلاثة دراهم، شقاقل درهمان.

يسحق الحوائج، ويجمع بما يأتي[2] ذكره، وهو أن يؤخذ تين أصفر لحيم ثلاث أواق، زبيب أوقية، يسلقان حتى يتهرآ، فيمرس وينزل عن غربال، ويضاف إليه سكر نبات أربع أواق، ترنجبين عشرة دراهم، منّ نقي عشرة دراهم.

١ تصحفت في (أ) و (ب) إلى: أوراق.
٢ في (أ) و (ب): أتى.

Kudret helvaları çözdürülerek süzülür, şeker ve incirden çıkarılan suya eklenir ve hafif bir ateşin üzerine konularak bal kıvamına getirilir. Bu karışımın içerisinde dövülen ihtiyaç maddeleri çırpılarak iyice karıştırılır. Bu karışıma dört dirhem tatlı badem yağı eklenir.

Yapılış şekline gelince geven zamkı ıslatılır, incir hodan suyunda kaynatılır, şeker hodan suyunda eritilir ve kaldırılarak kullanılır.

## 25. Pastillerin Özü

Vücudun neresinde olursa ve nasıl olursa olsun kan tükürmeye ve kanamaya faydalıdır.

**Karışımı:** Her birisinden birer miskal Mührüsüleyman, hakiki iki kardeşkanı zamkı, kehribar, mercan kökü, çadır uşağı bitkisi zamkı; her birisinden birer dirhem geven zamkı, kavrulmuş nişasta, Arap zamkı ve çeyrek dirhem afyon.

Hepsi ezilerek yumuşatılır, çekirdeksiz ve zarsız Emlis narı suyu şurubu ile yoğrulur ve pastil olarak kullanılır. Su yerine hodan suyu içilebilir.

## 26. Soğutucu bir pastil *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Boğazdan kan çıkışına ve kan tükürmeye faydalıdır. Karaciğeri onarır, basurlara faydalıdır.

**Karışımı:** Yirmişer dirhem karnıyarık otunun yapışkan suyu ve hodan, altı dirhem beyaz gelincik tohumu, her birisinden üçer dirhem iki hıyar türünün çekirdeği ve kabak çekirdeği içi; her birisinden ikişer dirhem ḫafrec (semizotu) tohumu ve bambu kökü tozu ve yirmi dirhem nebātü'l-ḫūd[1].

Bir pastil yapılarak ihtiyaç anında bir kepçe kullanılır.

---

1 **Nebātü'l-ḫūd:** Başvurduğumuz kaynaklarda bu isimle bir bitkiye rastlayamadık. Müstensihin yazım geleneğinde ẕāl harflerini hep noktasız ve dāl harfi şeklinde yazdığını göz önünde bulundurduğumuzda kelime nebātü'l-ḫūẕ okunur ki bu takdirde Devm ağacı meyvesi, Devm ve Hindistan cevizi gibi ağaçların yaprakları anlamına gelmektedir.

يحل المن والترنجبين ويصفى، ويضاف إلى السكر والتين المستخرج، ويجعل على نار لطيف، ويؤخذ له قوام العسل، فيضرب فيه الحوائج المدقوقة، ويخلط جيدًا، ويضاف إليه دهن لوز حلو أربعة دراهم.

وأما صفة العمل فالكثيرا تبل، والتين يغلى في ماء لسان الثور، والسكر يحل في ماء لسان الثور، ويرفع ويستعمل.

## ٢٥. موجز لعوق

ينفع نفث الدم ونزفه، أين كان وكيف كان.

**أخلاطه:** أنجبار ودم أخوين وكهربا وبسد وطراثيث من كل واحد مثقال، كثيرا ونشا وصمغ عربي محمصان من كل واحد درهم، أفيون ربع درهم.

ينعم سحق[١] الجميع، ويعجن بشراب الرمان الأمليسي، ويستعمل لعقًا، ويشرب عوض الماء ماء لسان الحمل.

## ٢٦. لعوق بارد (ذ)

ينفع خروج الدم عن الحلق ونفثه، ويصلح الكبد، وينفع البواسير.

**أخلاطه:** لعاب بزر قطونا ولسان الثور من كل واحد عشرون درهمًا، بزر الخشخاش الأبيض ستة دراهم، بزر الخيارين وبزر القرع مقشرين من كل واحد ثلاثة دراهم، بزر خفرج ـ وهو بزر بقلة الحمقاء[٢] ـ طباشير من كل واحد درهمان، نبات الخود عشرون درهمًا.

يعمل[٣] لعوقًا، ويستعمل منه وقت الحاجة كفجة.

---

١ كذا في (أ) و (ب)، ولعلها: سحقًا.
٢ كذا. ولا بد من إثبات واو العطف بهذا الموضع.
٣ في (ب): لعمل.

### 27. Hıyarşenber pastili *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Akciğer zarında sıvı birikmesi (*plörezi*) ve zatürreye (*pneumonia*) faydalıdır.

**Karışımı:** Elli dirhem hıyarşenber sıcak sura çözdürülür ve süzüldükten sonra üzerine her birisinden beşer dirhem geven zamkı, dövülmüş Arap zamkı ve bakla unu; her birisinden onar dirhem dövülmüş tatlı badem içi ve dövülmüş bir bitki serpilerek üzerine yeterli miktarda tatlı badem yağı damlatılır. Birbirine karışıncaya kadar iyice çırpılır. Hepsi pastile dönüştürülerek kullanılır.

### 28. Kasnı pastili *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Zatürre hastalarına faydalıdır. Akciğerdeki katı karışımları temizler.

**Karışımı:** Beş dirhem meyan kökü konsantresi, bir ūḳiyye geven zamkı, üçer dirhem kabuksuz acı badem ve rezene tohumu.

Kasnı inek yağı ve bal ile karıştırılır. Diğerleri dövülerek bu ikisiyle yoğrulur. İhtiyaç anında pişmiş zufaotu suyuyla birlikte üç dirhem kullanılır.

### 29. Çam fıstığı pastili *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Zatürre hastalarına, nefes darlığına, kronik öksürüğe faydalıdır. Göğüsteki karışımları temizler, karışımların göğüsten çıkışını kolaylaştırır.

**Karışımı:** Beşer dirhem çam fıstığı içi ve gök süsen kökü; her birisinden beşer dirhem Arap zamkı, geven zamkı, kavrulmuş keten tohumu ve çekirdeği alınmış hurma.

Yine *eẕ-Ẕeḫīre*'den başka bir formüle göre: Çam fıstığından geven zamkına kadar her birisinden birer ölçü, geven zamkından sonuna kadar her birisinden yedişer ölçü.

Hepsi dövülür ve badem yağı ve bal ile sulandırılarak yoğrulur ve kullanılır. İhtiyaç hâlinde bu pastilden alınacak doz iki kepçedir.

## ٢٧. لعوق خيارشنبر (ذ)

[71b] ينفع ذات الجنب، وذات الرئة.

أخلاطه: يحل[1] خمسون درهمًا خيارشنبر في الماء الحار، ويصفى، ثم يذر عليه كثيرا وصمغ عربي مدقوق ودقيق باقلاء من كل واحد خمسة دراهم، لب لوز حلو مدقوق ونبات مسحوق من كل واحد عشرة دراهم، ويقطر عليه مقدار الكفاية دهن اللوز الحلو، ويضرب جيدًا إلى أن يختلط البعض بالبعض، ويصير الكل لعوقًا، ويستعمل.

## ٢٨. لعوق القنة (ذ)[2]

ينفع ذات الرئة، وينقي الرئة عن الأخلاط الغليظة.

أخلاطه: رب السوس خمسة دراهم، كثيرا أوقية، لوز مر مقشر وبزر الرازيانج من كل واحد ثلاثة دراهم.

يداف القنة بسمن البقر والعسل، ويدق الباقي ويعجن بهما، ويستعمل وقت الحاجة ثلاثة دراهم مع طبيخ زوفاء.

## ٢٩. لعوق الصنوبر (ذ)

ينفع ذات الرئة، وضيق النفس، والسعال العتيق، وينقي الصدر عن الأخلاط، ويسهل خروج الأخلاط عن الصدر.

أخلاطه: لب حب الصنوبر وأصل السوسن الآسمانجوني خمسة خمسة دراهم، وصمغ عربي وكثيرا وبزر كتان مقلو وتمر منزوع النوى من كل واحد خمسة دراهم.

وعنه في تركيب آخر من حب الصنوبر إلى كثيرا من كل واحد جزء، ومنه إلى الآخر من كل واحد سبعة أجزاء.

يدق ويلت بدهن اللوز والعسل، ويستعمل، الشربة منه وقت الحاجة كفجتين.

---

١ تصحفت في (أ) إلى: يحمل.
٢ سقطت هذه الذال من (ج).

## 30. Verem hastalarına faydalı bir pastil *(Minhācü'd-dükkān)*

**Karışımı:** Her birisinden beşer dirhem kabuğu soyulmuş bakla, acur çekirdeği, kabuksuz kabak çekirdeği ve hıyar çekirdeği içi; her birisinden yedişer dirhem Arap zamkı, geven zamkı ve nişasta, on iki dirhem kabuksuz tatlı badem, on dirhem kavun çekirdeği, on iki dirhem tatlı badem yağında pişirilmiş ayıklanmış kuru üzüm ve on dirhem ayva çekirdeği.

Badem, tohumlar ve kuru üzüm dövüldükten sonra birleştirilerek iki rıṭl su içinde geriye suyun yarısı kalıncaya kadar pişirilirler. İçerisine bir rıṭl beyaz şeker konulur ve koyulaşıncaya kadar kısık ateşte pişirilir. Her gün bu pastilden on dirhem yalanır.

## 31. Akciğer ve göğüsteki yaralar için denenmiş bir pastil *(Minhācü'd-dükkān)*

**Karışımı:** Her birisinden üçer dirhem hatmi unu, arpa unu, küşne/akburçak unu, yıkanmış yengeç külü, gelincik tohumu, kavrulmuş keten tohumu unu, kabuğu soyulmuş maş/merdümek, yaş iken doğranarak kurutulmuş şeylem (delice/çavdar)'a benzeyen ve 'uyūn denilen bir şey, iki hıyar türünün çekirdeği ve kabak çekirdeği; her birisinden birer dirhem Ermeni kili, gök süsen kökü, üzüm asmasının uçları, erkek Akgünlük ağacı zamkı, yithāl[1] ve Arab zamkı; her birisinden yarımşar dirhem metalik kara sakız, fıstık çamı reçinesi, çivitotu/ketem; bir miskal temr-i Hindī (Hint hurması) çekirdeği, yarım miskal sakız ağacı zamkı, altı dirhem kudret helvası, yirmi dirhem fānīẕ şekeri.

İlaç maddelerinin hepsi dövülerek elendikten sonra tekrar iyice ezilir ve yarım rıṭl Mührüsüleyman şurubu ile yoğrulur. Dil altında azar azar kullanılır. İnşallah faydalı olacaktır.

1 Tahran ve İstanbul nüshalarında yer alan bu kelimenin anlamını tespit edemedik. Berlin nüshasında bu pastil tarifi yer almamaktadır.

## ٣٠. لعوق ينفع أصحاب السل(م)[١]

**أخلاطه:** باقلاء مقشور وبزر قثاء وبزر قرع وبزر خيار مقشورين من كل واحد خمسة دراهم، صمغ عربي وكثيرا ونشا من كل واحد سبعة دراهم، لوز حلو مقشر اثنا عشر درهمًا، بزر بطيخ عشرة دراهم، زبيب منقى[٢] مطبوخ بدهن اللوز الحلو اثنا عشر درهمًا، حب السفرجل عشرة دراهم.

يدق اللوز والبزور والزبيب، ثم يجمع ويطبخ برطلين ماءً، حتى يبقى نصف رطل، ويجعل فيه من السكر الأبيض رطل، ويطبخ بنار هادئة حتى يغلظ، فيلعق كل يوم منه عشرة دراهم.

## ٣١. لعوق مجرب لقرحة (الرئة والصدر)[٣] (م)

**أخلاطه:** (دقيق الخطمي)[٤] ودقيق الشعير[٥] ودقيق كرسنة[٦] ورماد السرطان المغسول وبزر الخشخاش ودقيق بزر الكتان المحمص والماش المقشور والعيون ـ وهو شيء يشبه الشيلم، يقطع غضة ويجفف ـ وبزر الخيارين وبزر القرع من كل واحد ثلاثة دراهم، طين أرمني وأصل السوسن الآسمانجوني وأطراف الكرم ولبان ذكر ويتهال وصمغ عربي من كل واحد درهم، مومياء معدني وراتينج ونيل هندي من كل واحد نصف درهم، نوى تمر هندي مثقال، صمغ البطم نصف مثقال، ترنجبين ستة دراهم، فانيذ خزايني عشرون درهمًا.

يدق الحوائج وينخل، ثم يسحق ثانيًا سحقًا بليغًا، فيعجن بنصف[٧] رطل شراب أنجبار، ويستعمل تحت اللسان قليلاً قليلاً. ينفع إن شاء الله.

---

١ سقطت هذه الميم من (أ) و (ب).
٢ في (ج): مقلي.
٣ طمس ما بين القوسين في (أ).
٤ طمس ما بين القوسين في (أ).
٥ طمست في (أ).
٦ طمست في (أ).
٧ تصحفت في (أ) إلى: نصف.

### 32. Boy tohumu pastili *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Göğüsteki çok yoğun balgamları temizler ve göğüs hırıltılarının zararlarını giderir.

**Karışımı:** Her birisinden onar dirhem boy tohumu ve keten tohumu; her birisinden üçer dirhem tatlı badem içi, acı badem içi, meyan kökü konsantresi, çam fıstığı meyvesi, geven zamkı, Arap zamkı, nişasta ve rezene tohumu.

Hepsi dövülerek elenir ve inek yağı ile sulandırılır. Bal veya pişmiş üzüm şırası ile yoğrularak kullanılır.

### 33. Tere otu pastili

Göğüsteki yoğun ve soğutucu balgamı temizler.

**Karışımı:** On dirhem tere otu, dört dirhem çörekotu, her birisinden ikişer dirhem anason ve rezene, bir buçuk dirhem dişi loğusa çiçeği, her birisinden üçer dirhem yaban nanesi ve yabani İran kekiği.

Hepsi dövülerek bal ile yoğrulur. Sirkeli şuruplarla birlikte bu pastilden bir miskal ile iki dirhem arası kullanılır.

### 34. Pastil *(el-Ḥāvī)*

Ateş ve şiddetli susuzluk ile beraber olduğunda sıcak kalbin kötü mizacına ve çarpıntısına faydalıdır.

**Karışımı:** Bir dirhem kuru baldırıkara, yarım dirhem kuru gül, çeyrek dirhem beyaz bambu kökü tozu.

Hepsi iyice dövülerek on dirhem elma şurubu ile yoğrulur ve yalanır.

### 35. Gelincik pastili *(el-Ḥāvī)*

Beyinden akan sıvılara, akciğer yaralarına, kan tükürmeye ve ateşli öksürüğe faydalıdır.

**Karışımı:** 100 adet büyük ve dolgun gelinciğin tohumları alınarak beş rıṭl su içerisinde bir gün ve bir gece bekletilir. Geride suyun yarısı kalın-

## ٣٢. لعوق الحلبة (ذ)

[72a] ينقي الصدر عن البلاغم الغليظة الكثيرة، ويذهب ضرر[1] خرخرة الصدر.

**أخلاطه:** حلبة وبزر كتان من كل واحد عشرة دراهم، لب لوز حلو ولب لوز مر ورب السوس وحب الصنوبر وكثيرا وصمغ عربي ونشا وبزر الرازيانج من كل واحد ثلاثة دراهم.

يدق الجميع وينخل ويلت بسمن البقر، ويعجن بالعسل أو بالميبختج، ويستعمل.

## ٣٣. لعوق الرشاد (ذ)

ينقي الصدر عن البلغم البارد الغليظ.

**أخلاطه:** حب الرشاد عشرة دراهم، شونيز أربعة دراهم، أنيسون وبزر الرازيانج من كل واحد درهمان، زراوند مدحرج درهم ونصف، فوتنج بري ـ وهو النعناع البري ـ وصعتر من كل واحد ثلاثة دراهم.

يدق ويعجن بالعسل، ويستعمل منه من مثقال إلى درهمين مع السكنجبين.

## ٣٤. لعوق (ح)

ينفع سوء مزاج القلب الحار وخفقانه، إذا كان مع حرارة وعطش شديد.

**أخلاطه:** يؤخذ كزبرة يابسة درهم، ورد يابس نصف درهم، طباشير أبيض ربع درهم.

يدق الجميع دقًا جيدًا، فيعجن بعشرة دراهم شراب التفاح ويلعق.

## ٣٥. لعوق خشخاش (ح)

ينفع النزلات، وقروح الرئة، ونفث الدم، والسعال الحار.

**أخلاطه:** يؤخذ بزورُ مائةٌ[2] خشخاش كبار سمان، ينقع بخمسة[3] أرطال ماء، يومًا

١ سقطت من (أ) و (ج).
٢ في (أ): ماء.
٣ تصحفت في (ب) إلى: لخمسة.

caya kadar kısık ateşte pişirilir ve iyice suya daldırıldıktan sonra suyu süzülür. Süzülen suyun her bir rıṭlı için suya bir rıṭl Ṭaberzed balı eklenir ve pastil gibi oluncaya kadar pişirilir. Ateşten alınarak üzerine beş dirhem geven zamkı atılır ve iyice çırpılır. Kaldırılarak kullanılır.

### 36. Zufa otu pastili *(Minhācü'd-dükkān)*

Kronik öksürüğe ve nefes darlığına faydalıdır.

**Karışımı:** Her birisinden yedişer dirhem zufa otu ve meyan kökü çubuğu, iki dirhem sakız ağacının sakızı, yirmi dirhem çekirdeği alınmış kuru üzüm alınır.

Hepsi ufalanarak yeterince bal ile kaynatılır. İstenilirse çekirdeği alınmış kuru üzüm pestil kıvamına gelinceye kadar dövülerek, dövülmüş ilaç maddeleriyle kaynatılmadan birleştirilebilir. Bir rıṭl köpüğü alınmış arı balı ile birleştirilerek kaldırılır ve kullanılır.

### 37. Diğer bir zufa otu pastili *(Minhācü'd-dükkān)*

Beş dirhem zufa otu, bir ūḳiyye badem içi, bir ūḳiyye çam fıstığı içi, beş dirhem acur çekirdeği, her birisinden üçer dirhem Arap zamkı ve geven zamkı, beş dirhem nişasta, beş dirhem kavrulmuş keten tohumu, beş dirhem balkabağı çekirdeği içi, üç dirhem boy tohumu, üç dirhem karabaş otu.

Hepsi ezilerek elenir ve üç katı köpüğü alınmış arı balı ile yoğrulur.

### 38. Zufa otu pastili *(el-Ḥāvī)*

Astıma ve kronik öksürüğe faydalıdır. Göğüs ve akciğerdeki koyu karışımları temizler.

**Karışımı:** Her birisinden yirmişer dirhem gök süsen ve kuru zufa otu alınarak hepsi üç rıṭl su ile geride bir rıṭl su kalıncaya kadar pişirilir. İyice suya bastırılarak suyu süzülür ve üzerine bir rıṭl beyaz şeker atılarak kıvamına gelinceye kadar kaynatılır ve kullanılır.

وليلة، ويطبخ بنار هادئة حتى يبقى النصف، ويمرس ويصفى، ويلقى على كل رطل من ذلك الماء رطل عسل طبرزد، ويطبخ حتى يصير كاللعوق، ويترك عن النار، فيلقى عليه خمسة دراهم كثيرا، ويضرب جيدًا، ويرفع ويستعمل.

## ٣٦. لعوق زوفاء (م)[1]

ينفع السعال القديم، وضيق النفس.

**أخلاطه:** يؤخذ زوفاء وعود السوس من كل واحد سبعة دراهم، علك البطم درهمان، زبيب منزوع عشرون درهمًا.

يرض الجميع، ويغلى بعسل نحل كفايته، وقد يدق الزبيب المنزوع حتى يتخبص، ويجمع به الحوائج مدقوقة بلا غليان، ويجمع برطل عسل نحل منزوع الرغوة، ويرفع ويستعمل.

## ٣٧. لعوق زوفاء آخر (م)

زوفاء يابس خمسة دراهم، لوز مقشر أوقية، قلب صنوبر أوقية، بزر قثاء خمسة دراهم، صمغ عربي وكثيرا من كل واحد ثلاثة دراهم، نشا خمسة دراهم، بزر كتان مقلو خمسة دراهم، لب يقطين خمسة دراهم، بزر حلبة ثلاثة دراهم، أسطوخودوس ثلاثة دراهم.

يسحق الجميع وينخل، ويعجن بثلاثة أمثاله عسلَ نحلٍ منزوع الرغوة.

## ٣٨. لعوق زوفاء (ح)

ينفع الربو والسعال المزمن، وينقي الصدر والرئة عن الأخلاط الغليظة.

**أخلاطه:** يؤخذ سوسن آسمانجوني وزوفاء يابس من كل واحد عشرون درهمًا، يطبخ الجميع بثلاثة أرطال ماء حتى يرجع إلى رطل، فيمرس ويصفى، ويلقى عليه رطل سكر أبيض، ويقوم ويستعمل.

---

١ سقطت من (ج).

## 39. Akciğer yaralarına, ateşe ve sertliğe faydalı bir pastil *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Her birisinden yirmişer dirhem Arap zamkı, nişasta, beyaz gelincik; her birisinden onar dirhem kabak çekirdeği ve iki hıyar türünün çekirdeği; on dört dirhem bambu kökü tozu; her birisinden üçer dirhem ebegümeci tohumu ve hatmi tohumu.

Hepsi bir güzel dövüldükten sonra köpüğü alınmış arı balı ve tatlı badem yağı ile yoğrularak ihtiyaç anında kullanılır.

## 40. Boy tohumu pastili *(el-Ḥāvī)*

Öksürüğe, boğaz ve gırtlak sertliğine faydalıdır.

**Karışımı:** Her birisinden onar dirhem Arap zamkı, geven zamkı, nişasta ve meyan kökü konsantresi; her birisinden beşer dirhem kabak çekirdeği içi, tatlı badem içi, dört dirhem boy tohumu, yirmi dirhem beyaz şeker alınır.

Hepsi bir güzel dövülür ve şeker şurubu ile yoğrulur. İhtiyaç anında badem yağı ile kullanılır.

## 41. Meyan kökü konsantresi pastili *(el-Ḥāvī)*

Öksürüğe ve göğüsteki yapışkan fazlalıklara faydalıdır. Kan tükürmeye iyi gelir.

**Karışımı:** Eşit ölçülerde meyan kökü konsantresi, geven zamkı, kuru yonca[1], kabuksuz badem içi ve rezene tohumu.

Hepsi dövülerek elendikten sonra köpüğü alınmış bal ve badem yağı ile yoğrularak kullanılır.

## 42. Badem pastili *(el-Ḥāvī)*

Ses kısıklığına ve sesin sertliğine faydalıdır. Mizacı yumuşatır ve kan tükürmeye yardımcı olur.

---

1 Tahran ve İstanbul nüshalarında قتّ şeklinde yer alan kelime kuru yonca anlamındadır. Kelimenin قثّاء(salatalık) olması kuvvetle muhtemeldir; çünkü şu ana kadarki şurup, sirkeli şurup, konsantreler ve pastillerde hıyar tohumunun kullanımına rastlarken, kuru yoncanın kullanıldığına rastlamadık.

## ٣٩. لعوق ينفع قروح الرئة، والحرارة والخشونة (ح)

[72b] أخلاطه: صمغ عربي ونشا وخشخاش أبيض من كل واحد عشرون درهمًا، حب القرع وحب الخيارين من كل واحد عشرة دراهم، طباشير أربعة عشر درهمًا، بزر خبازى وبزر خطمي من كل واحد ثلاثة دراهم.

يدق الجميع نِعِمّا، ويعجن بعسل النحل[1] المنزوع الرغوة، ودهن اللوز الحلو، ويستعمل عند الحاجة.

## ٤٠. لعوق حلبة (ح)

ينفع السعال، وخشونة الحلق والحنجرة.

أخلاطه: يؤخذ صمغ عربي وكثيرا ونشا ورب السوس من كل واحد عشرة دراهم، لب حب قرع حلو ولب لوز حلو مقشر من كل واحد خمسة دراهم، حلبة أربعة دراهم، سكر أبيض عشرون درهمًا.

يدق الجميع نِعِمًّا، ويعجن بجلاب، ويستعمل عند الحاجة بدهن لوز.

## ٤١. لعوق رب السوس (ح)

ينفع السعال المزمن، والفضول اللزجة في الصدر، وينفع النفث.

أخلاطه: يؤخذ رب السوس وكثيرا وقثّا[2] ولوز مقشر وبزر رازيانج أجزاء سواء.

يدق وينخل، ويعجن بالعسل المنزوع الرغوة، ودهن اللوز، ويستعمل.

## ٤٢. لعوق اللوز (ح)

ينفع البحوحة، وغلظ الصوت، ويلين الطبع، ويعين على النفث.

أخلاطه: يؤخذ بزر كتان عشرة دراهم، حلبة ولوز مقشر من كل واحد أربعة

---

١ سقطت من (ب).
٢ كذا. ولعلها: قثاء، أو: نشا.

**Karışımı:** On dirhem keten tohumu, her birisinden dörder dirhem boy tohumu ve kabuksuz badem; her birisinden ikişer dirhem geven zamkı, birbirine sürtülerek ufalanmış meyan kökü, büyük çam fıstığı bademi, nişasta ve Arap zamkı alınır.

Hepsi bir güzel dövüldükten sonra pekmez kıvamındaki bal ile yoğrulur. Cam kaplara kaldırılarak kullanılır.

دراهم، كثيرا وأصل السوس المحكوك ولوز صنوبر كبار ونشا وصمغ عربي من كل واحد درهمان.

يدق الجميع نِعِمًا، ويعجن بالعسل المعقود، ويرفع إلى إناء زجاج، ويستعمل.

# ALTINCI BAB

## ŞEKERLİ SEBZE VE MEYVE ÖZLERİ HAKKINDADIR

Bu bölüm, bedenin doğal ısısını canlandıran, kalbe ve mizaca faydalı olan, bu ikisini güçlendiren, bedeni onaran, bedene acı veren ḫıltı (karışımı) olgunlaştırarak atılması ve bedenden uzaklaştırılması için onu hazırlayan kaynatılmış sebze ve meyve suları (cüllāb) hakkındadır. Yoğun olmayan bir yapısı olduğundan, özellikle zaman sıcak olduğunda on iki saatten sonra bozulur. "Yirmi dört saatten sonra bozulduğu" da söylenmiştir.

Ben de derim ki: Söylenildiği gibiyse bu kaynatılmış sebze ve meyve sularının soğuk vakit ve zamanlarda hazırlanması gerekir.

### 1. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Üç dirhem hindiba tohumu, on adet erik, her birisinden onar dirhem Hint hurması, beyaz şeker, kudret helvası veya yirmi dirhem hindiba suyu ile on dirhem sade sirkeli şurup ile yapılır.

Bu şerbetten her sabah içilmesi karaciğerinin karakteri ısıtıcı olan ve öksürüğü olmayana fayda verir.

### 2. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Karaciğeri kötü mizaçlı sarı safralı olup safra ile birlikte öksürük ve mizaç tutulması da olan birisi her gün bu şerbete devam ederse fayda verir.

**Karışımı:** Üç dirhem hindiba tohumu ve beş dirhem menekşe, etkileri

# الباب السادس

# في الجلابات

أي: في المغليات التي تنعش الحرارة الغريزية، وتنفع القلب والمزاج وتقويهما، وتصلح البدن، وتنضج الخلط المؤذي، وتهيئه للدفع والطرد، وهي للطافتها تفسد بعد اثنتي عشرة ساعة، ولا سيما إذا كان الزمان حارًا، وقيل: «تفسد بعد أربعة وعشرين ساعة».

قلت: وإن كان كما قيل، فلا بد وأن يكون في الأوقات والأزمان الباردة.

## ١. الجلاب (ح)[1]

المتخذ من بزر الهندباء ثلاثة دراهم، ومن الإجاص عشرة عددًا، ومن التمر الهندي والسكر الأبيض والترنجبين من كل واحد عشرة دراهم، أو من عشرة دراهم سكنجبين ساذج، مع عشرين درهمًا من ماء الهندباء.

ينفع شربها كل غداة لمن مزاج كبده حارة، ولم يكن به سعال.

## ٢. جلاب (ح)

ينفع سوء مزاج الكبد الصفراوي إذا كان معه سعال واعتقال طبيعة، إدامه عليه كل يوم.

١ في (أ): (ج).

suya çıkıncaya kadar su ile kaynatılır. Ardından süzülen bu suya on dirhem şeker eklenerek kullanılır.

### 3. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Her birisinden üçer dirhem kereviz tohumu, rezene tohumu, meyan kökü ve on dirhem bal ile terbiye edilmiş gül yaprağı ile yapılır.

Her gün sabah içmeye devam ederse, karaciğerinin mizacı rutubet olana (mizāc-ı raṭb)[1] faydalıdır.

### 4. Şerbet

On dirhem sirkeli kumörümcekotu (adasoğanı) şurubu ve on dirhem rezene suyu ile yapılır.

Her gün sabah erkenden içilmeye devam edilmesi karaciğerinin mizacı rutubet (ıslaklık) olana fayda verir.

### 5. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Her birisinden üçer dirhem hindiba tohumu ve it üzümü; her birisinden beşer dirhem meyan kökü ve hindiba, bir dirhem rezene ve on dirhem beyaz şeker.

Bu şerbetin içilmesi karaciğeri atar damarlara bağlayan damarlarında zayıflık veya tıkanıklık olanlara faydalıdır.

Aynı şekilde karaciğeri atar damarlara bağlayan damarlarında zayıflık veya tıkanıklık olanlar sabah erken vakitlerde üçer dirhem rezene tohumu ve kereviz tohumu, bir dirhem Habeş kimyonu tohumu ve on dirhem beyaz şekerden yapılan şerbeti içerler.

### 6. Şerbet

Üçer dirhem meyan kökü, rezene tohumu ve hindiba tohumu ile on dirhem şekerden yapılır. Maḳ'adü'l-kebid'inde[2] zayıflık ve tıkanıklık olanlar her sabah bu şerbeti içerler.

---

1 **Mizāc-ı raṭb:** Vücutta dört unsur (su, yel, toprak, ateş) bir araya geldiğinde yaşlığın (rutubetin) diğer hıltlara baskın çıktığı mizaç.

2 **Maḳ'adü'l-kebid:** Karaciğerin bel omurlarına en yakın olan arka kısmı, karaciğerin kapısı olup, çok sayıda damarın başlangıcının olduğu kısım.

**أخلاطه:** يغلى ثلاثة دراهم بزر هندباء، وخمسة دراهم بنفسجًا، (بالماء حتى يخرج)[1] قوتهما، فيصفى عليه عشرة دراهم سكرًا، ويستعمل.

## ٣. الجلاب (ح)

المتخذ من بزر الكرفس وبزر الرازيانج وأصل السوس من كل واحد ثلاثة دراهم، مع عشرة دراهم جلنجبين عسلي.

ينفع لمن كان مزاج كبده رطبًا، حتى داوم على شربه كل غداة. [73a]

## ٤. الجلاب

المتخذ من السكنجبين العنصلي عشرة دراهم، مع عشرة دراهم ماء الرازيانج.

ينفع إدامة شربه كل بكرة لمن مزاج كبده رطبة.

## ٥. الجلاب (ح)

المتخذ من بزر الهندباء وعنب الثعلب من كل واحد ثلاثة ثلاثة دراهم، ومن أصل السوس والهندباء من كل واحد خمسة دراهم، بزر رازيانج درهم، سكر أبيض عشرة دراهم.

ينفع شربه من به ضعف وسدد في محدب كبده.

وكذلك يشرب بالغدوات الجلاب المتخذ من بزر رازيانج وبزر كرفس ثلاثة ثلاثة دراهم، نانخواه درهم، سكر أبيض عشرة دراهم، من في محدب كبده سدد وضعف.

## ٦. الجلاب

المتخذ من أصل السوس وبزر الرزبانج وبزر الهندباء ثلاثة ثلاثة دراهم، سكر عشرة دراهم. يشربه كل غداة من به ضعف وسدد في مقعد كبده.

---

١ سقط ما بين القوسين من (أ).

### 7. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Yirmişer adet hünnap ve yellimağacı meyvesi, beş dirhem menekşe, üç dirhem hindiba tohumu, onar dirhem beyaz şeker ve kudret helvasından yapılır.

Karaciğerinde ileri derecede kanlı tümör bulunan, sağ kolunun ön yüzündeki kalın toplardamar yarılıp, bolca kan alındıktan sonra her sabah bu şerbeti içer.

### 8. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Üç dirhem hindiba tohumu, dört dirhem nilüfer, on dirhem şeker ve aynı miktarda kudret helvasından yapılır. Karaciğerin arka kısmında, atardamarlara bağlandığı yerde sarı safradan kaynaklı ateşli tümörü bulunanlara faydalıdır.

### 9. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Üçer dirhem meyan kökü ve it üzümü, iki dirhem rezene, on dirhem beyaz şekerden yapılır. Karaciğeri atardamarlara bağlayan damarlarda balgamlı tümör olanlara faydalıdır.

### 10. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Üçer dirhem rezene tohumu, hindiba ve kereviz tohumu ve onar dirhem beyaz şeker ve kudret helvasından yapılır.

Karaciğeri atardamarlara bağlayan damarlarda kara safradan kaynaklı sert tümör bulunanlara faydalıdır.

### 11. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Üçer dirhem it üzümü ve hindiba tohumu ve on dirhem beyaz şekerden yapılır. Düşme veya çarpma sebebiyle karaciğerinde tümör oluşanlara faydalıdır.

### ٧. الجلاب (ح)

المتخذ من العناب والسبستان عشرون عشرون عددًا، بنفسج خمسة دراهم، بزر هندباء ثلاثة دراهم، سكر أبيض وترنجبين عشرة عشرة دراهم.

يشربه كل غداة من في كبده ورم حاد دموي، بعد فصد الباسليق اليمين، وإخراج الدم الكثير.

### ٨. جلاب (ح)

متخذ من ثلاثة دراهم بزر هندباء، وأربعة دراهم نيلوفر، وعشرة دراهم سكرًا أبيض، ومثله ترنجبين.

ينفع لمن في محدب كبده ورم حار صفراوي.

### ٩. جلاب (ح)

متخذ من أصل السوس وعنب الثعلب ثلاثة ثلاثة دراهم، بزر الرازيانج درهمان، سكر أبيض عشرة دراهم. ينفع ورم الكبد البلغمي إذا كان في محدب.

### ١٠. جلاب (ح)

متخذ من بزر الرازيانج والهندباء وبزر الكرفس ثلاثة ثلاثة دراهم، سكر أبيض وترنجبين عشرة عشرة دراهم.

ينفع لمن في محدب كبده ورم صلب سوداوي.

### ١١. جلاب (ح)

متخذ من عنب الثعلب وبزر الهندباء ثلاثة ثلاثة دراهم، مع عشرة دراهم سكرًا أبيض.

ينفع لمن في كبده ورم حدث عن سقطة أو ضربة.

### 12. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Beş dirhem Hint hurması, on dirhem beyaz şeker ve on beş dirhem kudret helvasından yapılır.

Ateşli dalağının mizacı kötü olan, sağ kolunun ön yüzündeki toplardamar veya yüzük ve serçe parmağı arasından damarı yarılarak kan aldırdıktan sonra her sabah bu şerbeti içer.

### 13. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Üçer dirhem hindiba tohumu ve salatalık tohumu ve on dirhem beyaz şekerden yapılır.

Dalağının mizacı kuru olan her sabah bu şerbeti içer.

Ona ait başka bir tarife göre: Üç dirhem it üzümü ve aynı miktarda yaş menekşe çiçeğinden yapılır.

### 14. Şerbet

On adet hünnap, on beş adet erik, üç dirhem hindiba ve on dirhem beyaz şekerden yapılır. Dalağının mizacı ateşli olan bu şerbeti içer.

### 15. Aynı şerbetin başka bir tarifi

Beş dirhem it üzümü, üç dirhem hindiba tohumu, onar dirhem beyaz şeker ve kudret helvası. Kuralına uygun olarak bir şerbet hazırlandıktan sonra, dalağının mizacı ateşli olan ilaçtan önce bu şerbeti içer.

### 16. Şerbet

Sarı safralı dalak tümörü olanlar bu şerbeti içerler. On dirhem Hint hurması, üç dirhem hindiba tohumu, on dirhem beyaz şeker.

### 17. Aynı şerbetin başka bir tarifi

Üçer ūḳiyye iki nar türünün (ekşi ve tatlı) süzülmüş suyu ve on dirhem beyaz şeker.

## ١٢. جلاب (ح)

معمول[١] من تمر هندي خمسة عشر درهمًا، سكر أبيض عشرة دراهم، ترنجبين خمسة عشر درهمًا.

يشربه كل غداة بعد فصد الباسليق أو[٢] الأسيلم، من به سوء مزاج الطحال الحار.

## ١٣. جلاب (ح)

متخذ من بزر الهندباء وبزر القثد ثلاثة ثلاثة دراهم، سكر أبيض عشرة دراهم.

يشربه كل غداة من في مزاج طحاله يبس.

آخر له: عنب الثعلب ثلاثة دراهم، بنفسج رطب مثله.

## ١٤. جلاب

متخذ من عناب عشرة أعداد، وإجاص خمسة عشر عددًا، بزر هندباء ثلاثة دراهم، سكر أبيض عشرة دراهم. يشرب من مزاج طحاله حار.

## ١٥. آخر لما مر

عنب الثعلب خمسة دراهم، بزر هندباء ثلاثة دراهم، سكر أبيض وترنجبين عشرة عشرة دراهم.

[73b] يعمل جلابًا على الرسم، ويشربه قبل الدواء من في مزاج طحاله حرارة.

## ١٦. جلاب

يشربه من به أورام الطحال الصفراوي. تمر هندي عشرة دراهم، بزر هندباء ثلاثة دراهم، سكر أبيض عشرة دراهم.

## ١٧. جلاب آخر له[٣]

ماء الرمانين المروقين ثلاث ثلاث أواق، سكر أبيض عشرة دراهم.

١ في (ب): معمور.
٢ في (ب): (و) بدل (أو).
٣ صفة هذا الجلاب ناقصة في (ج)

### 18. Aynı şerbetin başka bir tarifi

Bir dirhem it üzümü, üç dirhem hindiba tohumu.

### 19. Şerbet

Balgamlı dalak tümörü hastalarına faydalıdır. Üç dirhem meyan kökü, üç dirhem it üzümü, on dirhem beyaz şeker.

### 20. Aynı şerbetin başka bir tarifi

Her sabah temizlendikten sonra içilir. On dirhem sirkeli tohum şurubu ve bir miskal kadıntuzluğu tableti ile birlikte içilir.

### 21. Şerbet

On adet hünnap, üç dirhem hindiba ve on dirhem beyaz şekerden yapılır.

Her sabah kuru mizaçlı dalak tümörü rahatsızlığı olanlar bu şurubu içerler.

### 22. Şerbet

Üç dirhem hindiba tohumu, iki dirhem rezene tohumu, beş dirhem hindiba kökü kabuğundan imal edilir. Bunların hepsi kaynatıldıktan sonra on dirhem beyaz şeker üzerine suyu süzülür. Vücudunda sıcak su toplananlar bu şerbeti içer.

### 23. Şerbet

Üçer dirhem rezene tohumu ve kereviz tohumu, on dirhem şekerden elde edilir. Karnında soğuk su toplananlar bu şerbeti içerler.

### 24. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Her birisinden birer dirhem kavrulmuş karnıyarık otu tohumu, fesleğen tohumu, hodan tohumu ve üç miskal kavrulmuş Arap zamkı ile yapılır.

### ١٨. آخر له

عنب الثعلب خمسة دراهم، بزر هندباء ثلاثة دراهم.

### ١٩. جلاب

ينفع أصحاب أورام الطحال البلغمي. أصل السوس ثلاثة دراهم، عنب الثعلب ثلاثة دراهم، سكر أبيض عشرة دراهم.

### ٢٠. آخر له

يشرب بعد التنقية[١] كل غداة. عشرة دراهم سكنجبين بزوري، مع مثقال قرص أمير باريس.

### ٢١. جلاب

متخذ من عناب عشرة أعداد، بزر هندباء ثلاثة دراهم، سكر أبيض عشرة دراهم. يشربه كل غداة أصحاب أورام الطحال اليابس المزاج.

### ٢٢. جلاب

معمول من بزر هندباء ثلاثة دراهم، وبزر الرازيانج درهمان، وقشور أصل هندباء خمسة دراهم. يصفى على عشرة دراهم سكر أبيض. يشربه من به استسقاء حار.

### ٢٣. جلاب

متخذ من بزر الرازيانج وبزر الكرفس ثلاثة ثلاثة دراهم، سكر عشرة دراهم. يشربه كل غداة من به استسقاء زقي بارد.

### ٢٤. الجلاب (ح)

المتخذ من (بزر قطونا و)[٢] بزر ريحان وبزر لسان الحمل مقلوّين مثقالًا مثقالًا، صمغ عربي مقلو ثلاثة مثاقيل.

١ تصحفت في (ب) إلى: التفية.
٢ سقط ما بين القوسين من (ب).

Zamk dövülerek diğer ilaç maddeleri ile karıştırılır ve tatlı badem yağı ile veya gülyağı ile sulandırılır. Gülsuyu ile ıslatılır ve yutulur. Aşırı ishal sonrası damar çatlaması veya açılması nedeniyle kendinde kanlı ishal olanlara faydalıdır.

### 25. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Her birisinden onar dirhem acur çekirdeği sütü, salatalık tohumu sütü ve beyaz şekerden yapılır. İdrarının keskinliğinden dolayı idrar damlatma rahatsızlığı olan ya bu şerbeti içer, ya üç ūḳiyye semizotu sütünü on dirhem beyaz şekerle birlikte içer, ya da her gün sabah beşer dirhem ayva çekirdeği yapışkan suyu ve karnıyarık otunun yapışkan suyunu tatlı badem yağı ve on dirhem beyaz şeker ile içer.

### 26. Şerbet *(Minhācü'd-dükkān)*

Üçer dirhem rezene tohumu, anason ve kereviz tohumu kaynatılarak on dirhem bal ile terbiye edilmiş gül reçeli üzerine suyu süzülür. Soğuk siyatik rahatsızlığı olan, bu şerbeti ḫılṭları (karışımları) olgunlaştırıncaya kadar her sabah içer.

### 27. Şerbet

Her sabah bal ile terbiye edilmiş gül reçelinden yapılmış on dirhem şerbeti, kalçadan ayak parmakları ucuna kadar uzanan sinirlerdeki maddeleri olgunlaştırması için meyan kökü şerbeti ile içer.

### 28. Şerbet *(Minhācü'd-dükkān)*

Gut (damla) hastalığı nedeniyle (eklemlerdeki) balgamı olgunlaştırır, balgamlı eklem ağrılarına faydalıdır.

**Karışımı:** Üçer dirhem rezene tohumu, anason ve süsen kökü kaynatılarak suyu bal ile terbiye edilmiş gül reçeli üzerine süzülür. Seher vakti içilir.

يدق الصمغ ويخلط مع باقي الأدوية، ويلت بدهن اللوز الحلو، أو بدهن الورد، (ويبل بماء الورد)[1]، ويبتلع، ينفع لمن كان به إسهال الدم عقيب إسهال مفرط، بأن انفتق عرق أو انفتح.

## ٢٥. جلاب (ح)

متخذ من حليب بزر الخيار والقثاء والسكر الأبيض من كل واحد عشرة دراهم، يشربه من به تقطير البول الكائن عن الحدة، أو يشرب من حليب بزر البقلة الحمقاء ثلاث أواق، مع عشرة دراهم سكر أبيض، أو يداوم كل غداة بلعاب حب السفرجل، وبلعاب بزر قطونا، مع دهن اللوز الحلو خمسة خمسة دراهم، مع عشرة دراهم سكرًا أبيضًا.

## ٢٦. جلاب (م)

مغلي[2] من بزر الرازيانج والأنيسون وبزر الكرفس ثلاثة ثلاثة دراهم، ويصفى على عشرة دراهم جلنجبين عسلي. يشربه كل غداة من به عرق النَّساء البارد، حتى إنه ينضج الخلط[3].

## ٢٧. جلاب

يتناول لكل غداة جلاباً من الجلنجبين عشرة دراهم، مع ثلاثة دراهم أصل السوس، لينضج المادة في عرق النساء.

## ٢٨. جلاب (م)

ينضج البلغم في النقرس ووجع المفاصل البلغمي.

**أخلاطه:** يغلى بزر الرازيانج والأنيسون وأصل السوسن ثلاثة دراهم ثلاثة دراهم، ويصفى على عشرة دراهم [74ª] جلنجبين، ويشرب سحرًا.

١ سقط ما بين القوسين من (ب).
٢ في جميع النسخ: مغلا.
٣ زيد في (أ) و (ب) بهذا الموضع عبارة: جلاب: يتناول لكل غداة من به عرق النساء البارد، حتى إنه ينضج الخلط.

### 29. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

İçildiğinde gut hastalığına ve sarı safradan kaynaklanan eklem ağrılarına faydalıdır.

**Karışımı:** Üç ūḳiyye suyu sıkılmış ekşi ve tatlı nar suyu on dirhem iç yağı, Hint hurması ve aynı miktarda şeker ile çözdürülür ve sabahları içilir.

### 30. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Üç dirhem meyan kökü, aynı miktarda kudret helvası ve aynı miktarda beyaz şekerle yapılır. Her sabah bu şerbeti içmeye devam ederse, yoğun buhardan kaynaklanan ve beraberinde çınlama ve uğultu da bulunan ateşli baş ağrısına faydalıdır.

### 31. Sabahları içilen şerbet *(el-Ḥāvī)*

Soğuk baş ağrısı olan kimse on dirhem şekerle terbiye edilmiş gül şurubu ile birlikte üç dirhem ezilerek ufalanmış meyan kökünden yapılan şerbeti içer.

### 32. Şerbet

İki dirhem rezene tohumu, üç dirhem meyan kökü, bal veya şekerle terbiye edilen on dirhem gül reçeliyle yapılır. Soğuk baş ağrısına faydalıdır.

### 33. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Her sabah içilir. İki dirhem oğul otu, üç dirhem birbirine sürtülmüş ve ufalanmış meyan kökü, on dirhem beyaz şekerden yapılır. Kara safradan kaynaklı migren rahatsızlığı olana faydalıdır.

### 34. Şerbet

Üçer dirhem menekşe ve birbirine sürtülerek ufalanmış meyan kökünden ve on dirhem beyaz şekerden yapılır. Bu şerbete devam edilmesi migren ve sürekli baş ağrısına faydalıdır.

### ٢٩. جلاب (ح)

يشرب فينفع به من النقرس ووجع المفاصل الصفراوي.

**أخلاطه:** يحل في ثلاث أواق ماء الرمانين المعصورين، بالشحم عشرة دراهم، تمر هندي ومثله سكرًا، يشرب بالغدوات.

### ٣٠. الجلاب (ح)

المتخذ من ثلاثة دراهم أصل السوس، ومثله بنفسج، وعشرة دراهم ترنجبين، ومثله سكر أبيض.

ينفع الصداع الحار الكائن عن البخار الغليظ إذا كان معه دوي وطنين، إذا داوم عليه كل غداة.

### ٣١. جلاب يسقى في الغدوات (ح)

معمول من أصل السوس المرضوض ثلاثة دراهم، مع عشرة دراهم جلنجبين سكريًّا، من به صداع بارد.

### ٣٢. جلاب

معمول من بزر الرازيانج درهمين، وثلاثة دراهم أصل السوس، مع عشرةٍ جلنجبين سكريًّا أو عسليًّا. ينفع الصداع البارد.

### ٣٣. جلاب (ح)

يسقى كل[1] غدوات. من البادرنجبويه درهمان، وأصل السوس المحكوك المرضوض ثلاثة دراهم، سكر أبيض عشرة دراهم. ينفع لمن به شقيقة عن السوداء.

### ٣٤. الجلاب

المتخذ من البنفسج وأصل السوس المحكوك المرضوض ثلاثة ثلاثة دراهم، مع عشرة دراهم سكرًا أبيض. ينفع البيضة والخوذة إدامة عليه.

١ في (ج): كله.

### 35. Şerbet

Yirmişer adet hünnap ve erik, onar dirhem Hint hurması, beyaz şeker ve kudret helvasından yapılır.

Her sabah içilirse sıcak (ateşli) menenjite faydalıdır. Sarı safradan kaynaklanıyor ve beraberinde öksürük yok ise bu şerbete üç dirhem hindiba tohumu ve on beş dirhem kudret helvası eklenir. Sarı safradan kaynaklanıyor ve beraberinde öksürük de varsa şerbet her birisinden üçer dirhem menekşe, hindiba tohumu ve nilüfer ve yirmi adet yellimağacı meyvesinden yapılır ve her sabah içilir.

### 36. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Üçer dirhem oğulotu ve meyan kökü, on dirhem beyaz şeker ve üç dirhem menekşeden yapılır. Kara safradan kaynaklanan unutkanlık hastalığı (amnezi) ve menenjite faydalıdır.

### 37. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

İki dirhem anason ile on dirhem bal ile terbiye edilmiş gül reçelinden yapılır. Kendisinde soğuk (soğutucu) sade maddeden kaynaklanan derin uyku/koma hali rahatsızlığı olan bu şerbeti her sabah içer.

### 38. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

İkişer dirhem oğulotu, hodan ve anason, on dirhem şekerle terbiye edilmiş gül reçeli ile yapılır. Kendisinde soğuk (soğutucu) ham maddeden kaynaklanan derin uyku/koma hali rahatsızlığı olan bu şerbeti her sabah içer.

### 39. Şerbet

Bir dirhem rezene tohumu, iki dirhem oğulotu, üç dirhem meyan kökü ve on dirhem bal ile terbiye edilmiş gül reçeli ile yapılır. Her sabah devam edilirse unutkanlığa ve ezber gücünü artırmaya faydalı olur.

## ٣٥. جلاب

معمول من عناب وإجاص عشرون عشرون عددًا، تمر هندي وسكر أبيض وترنجبين عشرة عشرة دراهم.

ينفع السرسام (الحار، يشرب كل[1] غداة، ويزاد في الصفراوي بزر هندباء ثلاثة دراهم، وترنجبين خمسة عشر درهمًا، إذا لم يكن معه سعال، وإن كان فالجلاب من البنفسج وبزر الهندباء والنيلوفر ثلاثة ثلاثة دراهم، سبستان عشرون عددًا. يشربه كل غداة.

## ٣٦. الجلاب (ح)

المتخذ من بادرنجبويه وأصل السوس ثلاثة ثلاثة دراهم، مع عشرة دراهم سكرًا أبيض، وثلاثة دراهم بنفسج. ينفع ليثرغس والسرسام السوداوي.

## ٣٧. جلاب (ح)

متخذ من أنيسون درهمان، وجلنجبين عسلي عشرة دراهم. يشربه كل غداة من به سبات عن مادة باردة ساذجة.

## ٣٨. جلاب (ح)

: متخذ من البادرنجبويه ولسان الثور والأنيسون درهمان درهمان، جلنجبين سكري عشرة دراهم. يشربه من به سبات عن مادة باردة فِجّة.

## ٣٩. جلاب

متخذ من درهم بزر الرازيانج، ودرهمين بادرنجبويه، وثلاثة دراهم أصل السوس، مع عشرة دراهم جلنجبين عسلي، ينفع النسيان وزيادة الحفظ إدامة كل غداة.

١ تصحف ما بين القوسين في (أ) و (ب) إلى: «الحادثة بأكل». وسقطت كلمة: «يشرب».

### 40. Şerbet

İkişer dirhem oğulotu ve meyan kökü ile on dirhem şekerle yapılır. Kara safradan kaynaklı baş dönmesi/vertigo rahatsızlığı olan kişi her sabah bu şerbeti içer.

### 41. Şerbet

İki dirhem hindiba tohumu ve iki dirhem meyan kökünden yapılır. Sarı safradan kaynaklanan baş dönmesi/vertigo rahatsızlığı olan her sabah bu şerbeti içer.

### 42. Şerbet

İki dirhem oğulotu ile on dirhem şekerden yapılır. Karaciğerinde tıkanıklık olan her sabah bu şerbeti içer.

### 43. Şerbet

Her birisinden üçer dirhem rezene tohumu, anason ve oğulotu ile on dirhem şekerle terbiye edilmiş gül reçeli ile yapılır. Sara (*epilepsi*) rahatsızlığı olan her sabah bu şerbeti içer.

### 44. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Üçer dirhem anason, rezene tohumu ve hodan ile yapılır. (Bunların kaynatıldığı su) on dirhem bal veya şekerle terbiye edilmiş gül reçeli üzerine süzülür. Kendisinde soğuk felç (*apopleks*) bulunan kişi her sabah bu şerbeti içer.

### 45. Şerbet

Her birisinden üçer dirhem rezene tohumu, anason ve oğulotu ile on dirhem bal ile terbiye edilmiş gül reçeli ile veya sirkeli kumörümcekotu şurubunun bal ile terbiye edilmiş gül reçeli ile kaynatılmasıyla veya kök şurubunun bal veya şekerle terbiye edilmiş gül reçeli ile kaynatılmasıyla veya bu kaynamış karışımın her birisinden üçer dirhem karabaş otu, kereviz tohumu, rezene tohumu ve meyan kökü ile kaynatılmasıyla yapılır.

### ٤٠. جلاب

متخذ من البادرنجبويه وأصل السوس درهمان درهمان، مع عشرة دراهم سكرًا. يشربه كل غداة من به الدوار السوداوي.

### ٤١. جلاب

متخذ من بزر هندباء درهمان، وأصل السوس درهمان. [74b] يشربه كل غداة من به دوار صفراوي.

### ٤٢. جلاب

متخذ من بادرنجبويه درهمان، مع عشرة دراهم سكرًا. يشربه كل غداة من به سدد.

### ٤٣. جلاب

متخذ من بزر الرازيانج والأنيسون والبادرنجبويه ثلاثة ثلاثة دراهم، مع عشرة دراهم جلنجبين سكري. يشربه كل غداة من به صرع.

### ٤٤. جلاب (ح)

متخذ من أنيسون وبزر الرازيانج ولسان الثور ثلاثة ثلاثة دراهم. يصفى على عشرة دراهم جلنجبين. يشربه كل غداة من به سكتة باردة.

### ٤٥. جلاب

متخذ من بزر الرازيانج والأنيسون والبادرنجبويه كل واحد ثلاثة دراهم، مع عشرة دراهم جلنجبين عسليًا؛ أو مغلي متخذ من شراب السكنجبين العنصلي مع الجلنجبين العسلي[1]، أو شراب أصول مع الجلنجبين، أو مغلي، ومن أسطوخودوس وبزر كرفس وأنيسون وبزر الرازيانج وعرق السوس ثلاثة ثلاثة دراهم.

١ زيد في (أ) بهذا الموضع: أو مغلي.

Kaynatılmış şerbet sirkeli kumörümcekotu şurubu ve bal ile terbiye edilmiş gül reçeli üzerine süzülür. Bu şurubun felçli kişi tarafından her sabah içilmesi fayda verir ve sonunda tamamen iyileşir.

### 46. Şerbet

Üçer dirhem rezene tohumu, oğulotu tohumu ve hodan ile yapılır. (Bu ilaçların kaynatıldığı su) on dirhem bal ile terbiye edilmiş gül reçeli üzerine süzülür. Yüz felci rahatsızlığı olan her sabah bu şerbeti içer.

### 47. Şerbet

On adet hünnap ve beş dirhem menekşe ile yapılır. Kanlı göz iltihabı (*ophthalmia*) olan her sabah bu şerbeti içer.

### 48. Şerbet

Sıkılmış tatlı ve ekşi nar suyu, içyağı katılmış beyaz şeker ve Hint hurması ile veya erik ve hünnabın on dirhem şekerle (kaynatılmasıyla) yapılır. Sarı safradan kaynaklanan göz iltihabı olan bu şerbeti içer.

### 49. Şerbet

Menekşe, yellimağacı meyvesi, nilüfer ve şekerle yapılır. Soğuk göz iltihabı olan her sabah bu şerbeti içer.

### 50. Şerbet

Her birisinden onar dirhem hünnap, menekşe, beyaz şeker ve kudret helvası ile yapılır. Gözlerinde yara olan bu şerbeti içer.

### 51. Şerbet

Onar adet hünnap ve erik, üç dirhem hindiba tohumu, on dirhem beyaz şeker ve on dirhem kudret helvasından elde edilir. Gözlerinde yara ve ateş olan bu şerbeti içer.

يصفى على سكنجبين عنصلي، وورد مربى عسلي. ينفع شربها كل غداة من به فالج إلى أن يظهر النضج.

### ٤٦. الجلاب

المتخذ من بزر الرازيانج وبزر البادرنجبويه ولسان الثور ثلاثة ثلاثة دراهم.

يصفى على عشرة دراهم جلنجبين عسليًا. يشربه كل غداة من به اللقوة.

### ٤٧. الجلاب

المتخذ من العناب عشرة أعداد، مع خمسة دراهم بنفسج. يشربه من به رمد دموي.

### ٤٨. الجلاب

المتخذ من ماء الرمانين المعصورين، مع الشحم بالسكر الأبيض والتمر هندي، أو من الإجاص والعناب مع عشرة دراهم سكرًا. يشربه من به رمد الصفراوي.

### ٤٩. جلاب

متخذ من بنفسج وسبستان ونيلوفر وسكر. يشربه كل غداة من به رمد بارد.

### ٥٠. جلاب

متخذ من عناب وبنفسج وسكر أبيض وترنجبين من كل واحد عشرة دراهم، يشربه من في عينيه قرحة.

### ٥١. الجلاب

المتخذ من العناب والإجاص عشرة عشرة أعداد، بزر هندبا ثلاثة دراهم، سكر أبيض عشرة دراهم، ترنجبين عشرة دراهم. يشربه من في عينيه قرحة وحرارة.

## 52. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Üç ūḳiyye içyağıyla sıkılmış tatlı ve ekşi nar suyu, on dirhem şeker ve on dirhem kudret helvasından yapılır. Kanlı pamukçuk rahatsızlığı olan her sabah bu şerbeti içer.

## 53. Şerbet

On dirhem şekerle terbiye edilmiş gül reçeli ve üç dirhem rezene tohumuyla yapılır. Balgamlı pamukçuk hastalığı olan her sabah bu şurubu içer.

## 54. Şerbet

On adet hünnap, on dirhem menekşe reçeli ve on dirhem kudret helvasından yapılır. Marul ve kişniş gibi soğuk yakı/sargılarla sarıldığında ateşli kulak ağrılarına faydalı olur.

## 55. Şerbet *(el-Ḥāvī)*

Her birisinden onar dirhem gülsuyu, hodan suyu, düşük kalitede misk suyu ve elma şurubundan veya ağaç kavunu ekşisi şurubu veya ağaç kavunu şurubu veya turunç şurubundan yapılır. Her sabah içildiğinde sıcak kalbin kötü mizacına, ateş ve şiddetli susuzlukla beraber kalbin çarpıntısına faydalıdır.[1]

---

1 İstanbul nüshasının kenarında şu şerbet tarifi yer almaktadır: **Tatlı misk ilacının tarifi:** Yabani zencefil 1, akrep otu/bambul otu 1, inci 12, kehribar 12, mercan kökü 12, makasla küçük parçalar halinde kesilmiş ham ipek, beyaz zerdali dikeni 4, kırmızı zerdali dikeni 4, Hint defnesi 4, sümbül 4, kakule 4, karanfil 4, kunduz hayası 4, ağaç yosunu (liken) 4, ufalanmış zencefil 2, ufalanmış uzun biber meyvesi 2, ufalanmış misk 1, hepsinin miktarı kadar şeker ve hepsinin ağırlığı kadar bal.
**Acı misk ilacı tarifi:** Sümbül 2, misk 2, mürr ağacı reçinesi 2, sedefotu 2, safran 4, nanahan (Habeş kimyonu tohumu) 4, kereviz tohumu 4, toygar kuşu 8, pelin/sarıyavşan otu 8, Çin ışkını (kırmızı ışkın) 6, kunduz hayası 12, hepsinin ağırlığının üç katı bal. (*Minhācü'l-beyān* adlı eserden naklen)

## ٥٢. جلاب (ح)

متخذ من ماء الرمانين المعصورين بالشحم ثلاث أواق، مع عشرة دراهم سكرًا، وعشرة دراهم ترنجبين. يشربه كل غداة من به قلاع دموي.

## ٥٣. جلاب

متخذ من جلنجبين سكري عشرة دراهم، وبزر الرازيانج ثلاثة دراهم. يشربه كل غداة من به قلاع بلغمي.

## ٥٤. جلاب

متخذ من عشرة أعداد عناب، وعشرة دراهم بنفسج مربى، وعشرة دراهم ترنجبين. ويضمد بالضمادات الباردة كالخس والكزبرة، فإنه ينفع أوجاع الآذان الحارة.

## ٥٥. جلاب (ح)

متخذ من ماء الورد وماء لسان الثور وماء البيد مسك وشراب التفاح أو شراب الحماض أو الأترج أو النارنج من كل واحد [75a] عشرة دراهم. يشربه كل غداة، فإنه ينفع سوء مزاج القلب الحار وخفقانه، إذا كان مع حرارة وعطش شديد[1].

---

١ في هامش (ب): صفة دواء المسك الحلو: زرنباد ١، درونج ١، لؤلؤ ١٢، كهربا ١٢، بسد ١٢، حرير خام *، بهمن أبيض ٤، بهمن أحمر ٤، ساذج هندي ٤، سنبل ٤، قاقولة ٤، قرنفل ٤، جندبادستر ٤، أوشنة ٤، زنجبيل * ٢، دار فلفل * ٢، مسك * ١، سكر مثل الجميع، عسل مثقال الكل.
* ههنا كلمة ترددنا في قراءتها، صورتها هكذا: دلك.
صفة دواء المسك المر: سنبل ٢، مسك ٢، مر ٢، ساذج ٢، زعفران ٤، نانخواه ٤، بزر كرفس ٤، قنابر ٨، أفسنتين ٨، راوند صيني ٦، جندبادستر ١٢، عسل أوج وزن. نقلت عن «منهاج البيان».

# YEDİNCİ BĀB

## MACUNLAR HAKKINDADIR

Bil ki macun yapmanın yöntemi, ilaç maddelerinin hepsinin öncelikle tek başlarına iyice toz hâline gelinceye kadar dövülmeleri, ardından elenmeleri, istenilen miktarlarının belirlenmesi, sonra içerisinde yağlar kullanılabilen ilaçlardan ise yağ ile ıslatılmaları ve bir gün bir gece beklemeye bırakılmalarıdır. En güzeli üç gün bekletilmeleridir. Sonra tadı güzel arı balının yakut renkli köpüğü alınır.

Köpüğün alınması/kazınmasının yöntemi şudur: Bal kısık ateşte köpüğü yükselip toplanıncaya kadar kaynatılır ve hemen bir süzgeç ile köpüğü alınır. Köpüğün kesildiği anlaşılınca - ki köpüğün kesildiğinin belirtisi köpüğün renginin beyaza dönmesidir- ateşten kaldırılır ve sertliğini kıracak kadar içerisine badem yağı dökülür. Rengi beyazlamaya ve kıvamı koyulaşmaya yüz tutuncaya kadar bir çırpma teli yardımıyla iyice çırpılır. Daha önceden hazırlanan ilaç maddeleri ağırlıklarının üç katı kadar bu bal ile yoğrularak altın, gümüş, seramik, çini, cam veya porselen kaplara konulur, pişirilerek porselen hâline getirilmemiş kilden yapılmış kaplara konulmaz.

**Siyah kurşuna gelince**; Zorunluluk hâlinde ve başkası bulunmadığında pişmiş kilden kaplara konulur ancak kap tamamen doldurulmaz, nefes alıp vermesi için boş alan bırakılır. Kabın üçte birinin boş bırakılması gerektiği konusunda görüş birliği vardır. Sonra ılıman bir yerde depolanır, rutubetli (ıslak ve tuzlu) yerlerden uzak tutulur. Üç güne kadar kapların ağzı sık dokunmuş iki katlı bir keten kumaş ile sıkıca bağlanır. “Yedi güne kadar bağlanacağı” da söylenmiştir ki bu daha doğrudur. Sonra kapların ağzındaki bağlar parlak/cilalı bir şeyle sağlamlaştırılır ve mayalanması/fermantasyonu için beklemeye bırakılır. Ancak takip edilerek kapların ağzı her hafta veya ayda bir kere açılır.

# الباب السابع

# في المعاجين

اعلم أن الطريقة في اتخاذ المعاجين أن تدق الأدوية أولاً على حدة، حتى تصير غبارًا جدًا، فينخل، وتحرر الأوزان المطلوبة، ثم يلت بالدهن إن كان مما يستعمل فيه الأدهان، ويترك يومًا وليلة، والأحسن أن يترك ثلاثة أيام، ثم تكشط رغوة عسل النحل الياقوتي اللون، الطيب الطعم.

وصورة كشط رغوته أن يغلى العسل على نار هادئة، حتى ترتقع[1] رغوته وتجتمع، فتلقط بالمسلة، فإذا عرف أن الرغوة قد انقطع ـ وعلامته أن يتغير الرغوة إلى البياض ـ، فيرفع عن[2] النار، ويسكب فيه دهن لوز مقدار ما يكسر سورته، ويضرب بالدشكاب جيدًا حتى يميل إلى الانعقاد والبياض، فيعجن الأدوية السابقة بثلاثة أمثالها من هذا العسل، ويوعى في أوعية ذهب أو فضة، أو صيني أو كاشي، أو زجاج أو فخار مزجج لا غير مزجج.

**وأما الرصاص الأسود** فعند الضرورة وعدم الغير، ولا يملأ الوعاء جدًا، بل يترك له متنفسًا. وقد اتفقوا على أنه ينبغي أن يترك الثلث فارغًا، ثم يخزن في الأماكن المعتدلة، ويبعد عن موضع السبخة، ويشد أفواه الأوعية إلى ثلاثة أيام،

---

١ في (ب): تقع.
٢ في (ب): (على) بدل (عن).

Sonra macunların fermantasyonunda görüş ayrılığına düştüler: Kimilerine göre "Ferahlık veren (müferriḥāt) şeyler, debīdü'l-verd[1] denilen ilaçlar, Lük/Lak ağacından yapılan macunlar, ma'cūnu'n-necāḥ[2] (başarı macunu), kuru üzüm macunu, misk macunu ve diğer macunlar, özetle terkibinde farklı etkilere sahip ilaçlar ve aromatik bitkisel ilaçlar bulunan bütün macunlar, ıtrifīlü'ṣ-ṣagīr[3] macunu hariç, fermantasyona uğramadan kullanılırlar. Iṭrifīlü'ṣ-ṣaġir macununun altı aylık fermantasyondan sonra kullanılabileceğini söyleyen birisini gördüm, ancak bu görüşte olan başka birisini görmedim."

Kimilerine göre ise "Bütün macunların kullanılabilmeleri için fermantasyona uğrayıncaya kadar beklemeye bırakılması gerekir."

Filozoflar macunları kırk gün beklemeye bırakırlar. Demir kiri macunu, meṣrūẕīṭūs pan zehiri, lūġāẕiyā macunu, ṣiyāderīṭus (bir müshil), berş'īṣā (bir tür panzehir), felūniyā[4] ve Iṭrifīlü'ṣ-ṣaġir macunları altı aydan sonra, on beş -yirmi yıla kadar kullanılırlar. Tiryāḳ-ı Fārūḳ[5] iki yıldan yedi yıla kadar kullanılır. Diğer macunların ise üç aydan üç yıla kadar kullanılmaları gerekir.[6]

---

1 **Debīdü'l-verd:** Karaciğer ve dalak tıkanıklarına, kara safra ve balgam kaynaklı ateşlere yararlı olan ve terkibinde gül, meyan kökü suyu, sümbül, kabuk tarçın, Mekke ayrığı çiçeği, mürr ağacı reçinesi, safran ve sakız ile macun yapılıp tablet gibi kullanılan ilaç.

2 **Ma'cūnu'n-necāḥ:** Kimilerine göre Hürmüs el-Esġar kimilerine göre Galen tarafından yapılan; ishal, nefes darlığı, mide ve beyin ağrıları, melankoli, migren, baş dönmesi gibi rahatsızlıklara iyi gelen ve terkibinde kara helile otu, belīlec, türbüt otu, küsküt/gelinsaçı, karabaş otu, benlieğrelti otu, katran köpüğü bitkisi, Ermeni taşı, mercan, kehribar, inci, porsuk bitkisi yaprağı, kuru gül, fesleğen, kaynatılmış kadıntuzluğu usaresi, hakiki iki kardeşkanı reçinesi, bambu kökü tozu, Kabil mercanköşkü, kündür ve sakız bulunan bir macun. (Bkz. Dāvūd el-Antākī, *Tezkiretü uli'l-elbāb*, 1, s. 302)

3 **Iṭrifīlü'ṣ-ṣaġir;** Mide felci, basur gazları ve mide rutubeti için kullanılan; terkibinde kara helīle, belīle, çiğ sütte bekletilmiş emlec, inek yağı ve bal bulunan macun.

4 **Felūniyā**: Fārisī ve Rumī iki türü bulunan ve terkibinde beyaz biber, banotu tohumu, safran, afyon, Samos kili, sütleğen, sümbül, akırıkarha, kâfur ve köpüğü alınmış süzme bal bulunan bir macun.

5 **Tiryāḳ-ı Fārūḳ:** Zehirli ve kuduz hayvan ısırmaları, her türlü zehir, ateşli hastalıklar, sara, felç ve benzeri hastalıkta kullanılan ve birçok formülü olan bir panzehir.

6 İstanbul nüshasının kenarında şu fitil tarif yer almaktadır: **Fitil:** Kündür 1 ūḳiyye, havlıcan 1 ūḳiyye, Mersin ağacı meyvesi 1 ūḳiyye, pelit 4 ūḳiyye, bal 21 ūḳiyye.
**Erkek fitil:** Pelit 50, kündür 30, kişniş 10, zamk 10, Ermeni kili 10, yeterince sedefotu ve bal.
**İshal yapıcı kalın ve kör bağırsak tıkanıklıklarını açan macununun tarifi:** Kündür 6 dirhem, zencefil 5 dirhem, sakız 3 dirhem, karanfil 3 dirhem, çörek otu 5 dirhem, ay çekirdeği 3 dirhem, rezene tohumu 3 dirhem, sinameki 30 dirhem, Çin ışkını 10 dirhem, Hint türbüt otu 10 dirhem, aspir tohumu 15 dirhem, mahmude otu 10 dirhem, tekrar şeker 100 dirhem, bal 200 dirhem, kullanım miktarı 3 dirhem.

بثوب كتان صفيق ذي طاقتين؛ وقيل: «إلى سبعة أيام» ـ وهو الأولى ـ؛ ثم يستوثق شد الأفواه بشيء صقيل، ويترك إلى أن يتخمر، لكن ينبغي أن يتفقد ويفتح أفواهها كل أسبوع أو شهر مرة.

**ثم اختلفوا في تخمير المعاجين:** فمنهم من قال: «المفرحات، ودبيد الورد، ودبيد اللك، ومعجون النجاح، ومعجون الزبيب، ومعجون المسك، وسائر الإطرفيلات.

وبالجملة كل ما كان فيه الأدوية المختلفة القوى، والأدوية العطرة، فإنها تستعمل من غير تخمير، سوى الأطرفيل الصغير، فإني رأيت من ذكر أنه يستعمل بعد ستة أشهر، ولم أقف لغيره على ذلك»

ومنهم من قال: «إنه لا بد أن يترك جميع المعاجين حتى يتخمر فيستعمل».

**فالفلاسفة:** يترك إلى أربعين يومًا، ومعجون خبث الحديد والمثروذيطوس واللوغاديا والثيادريطوس والبرشعيثا والفلونيا والأطرفيل الصغير والكبير، يستعمل بعد ستة أشهر، إلى خمس عشرة أو عشرين سنة، والترياق الفاروق من سنتين إلى سبع سنين، وسائر المعاجين ينبغي أن يستعمل من ثلاثة أشهر إلى ثلاث سنين[1].

قلت: والحق عندي على ما اطلعت عليه بالتجربة، وأخذت عن مشايخ عصري، كلام الفاضل جالينوس، وهو يقول: «الفلونيا الفارسية والرومية والبرشعيثا [75b] وأثاناسيا، إن أخذ منها بعد سنتين أو ثلاث أو أربع سنين، يكون أنفع. ثم يستعمل إلى عشرين سنة؛ وقيل: «من خمس سنين إلى عشر سنين».

ودواء اللك ودبيد الورد وأصطماخيقون ومعجون الأسود السليم، فإنها تستعمل من ثلاثة أشهر إلى ثلاث سنين.

---

١ في هامش (ب): بلوط: كندر وقية ١، خولنجان وقية ١، حب الآس وقية ١، بلوط وقية ٤، عسل وقية ٢١. ذكر بلوط: بلوط ر٥٠، كندر ٣٠، كزبرة ١٠، صمغ ١٠، طين أرمني ١٠، سذاب عسل مقدار كفاية. صفة معجون قولنج مسهل: كندر درهم ٦، زنجبيل درهم ٥، مصطكى درهم ٣، قرنفل درهم ٣، شونيز درهم ٥، بزر شمر درهم ٣، سنامكي درهم ٣٠، راوند صيني درهم ١٠، تربد هندي درهم ١٠، حب قرطم درهم ١٥، سقمونيا درهم ١٠، سكر مكرر درهم ١٠٠، عسل درهم ٢٠٠، استعمال درهم ٣.

Derim ki; Bence doğrusu, tecrübeyle elde ettiğim, çağdaşım hocalardan aldığım üstat Galen'in sözüdür. O şöyle der: felūniyā'l-Fārsī, felūniyā'r-Rūmī, berş'īs̱ā panzehri, es̱ānāsiyā[1] adlı macunlar iki, üç veya dört yıl sonra alınırsa daha faydalı olur ve yirmi yıla kadar kullanılır. "Beş yıldan on yıla kadar kullanılacağı" da söylenmiştir.

Lük/lak ağacından yapılan ilaç, debīd-i verd, uṣṭumāḫīḳūn[2], ma'cūnü'l-esvedü's-selīm[3] üç aydan üç yıla kadar kullanılır.

Misk ilacı da aynı şekildedir.

Belādür macunu[4] altı aydan iki yıla kadar kullanılır.

Ma'cūnu'n-necāḥ, kuru üzüm macunu, misk macunu ve bütün rahatlatıcı ilaçlar iki aydan üç yıla kadar kullanılır.

Tiryāḳ-ı Fārūḳ yedi yıl sonra kullanılmaya başlanır ve altmış yıla kadar kullanılır. "İki yıl sonra" ve "altı ay sonra" kullanılmaya başlanacağını söyleyenler de vardır.

Iṭrīfīl-i kebir ve ıtrīfīl-i ṣaġir adlı macunlar üç aydan sonra kullanılabilirler.

Diğer macunlar ise iki haftadan sonra veya kırk günden sonra kullanılmaya başlanıp, kendilerinden beklenen fayda ortadan kalkıncaya kadar kullanılırlar.

Burada benim söyleyeceklerim bu kadar. Burada bir şeyi kaçırdıysam, onu o macundan bahsederken söyleyeceğiz.

## 1. Misk macunu *(el-Ḥāvī)*

Karaciğer ve mide ağrılarına ve soğukluklarına faydalıdır. Tıkanıklıkları açar ve ağır gazları giderir.

**Karışımı:** Misk, kabuk tarçın, Hint sümbülü, Hint defnesi, ayıklanmış lük/lak ağacı, Çin ışkını, centiyane kökünün her birisinden ikişer dirhem; saf-

1 **Es̱ānāsiyā, es̱ānās̱iyā:** Terkibinde akışkan reçine, safran, kıstotu, sümbül, afyon, kabuk tarçın, koyun otu usaresi, meyan kökü ve bal bulunan ve şerbetle içilen bir macun.

2 **Uṣṭumāḫīḳūn:** Mide ağrıları için kullanılan bir macun.

3 **Ma'cūnü'l-esvedü's-selīm:** Hafıza kaybı, felç, bunaklık, kara safra toplanması ve soğutucu bütün hastalıklara karşı kullanılan, terkibinde üzerlik otu, çavşır, çörek otu, kasnı, toygar kuşu, eğir otu, at kasnısı/çakşır, çadıruşağı zamkı, eşek hıyarı, hardal, mavi devm ağacı, çöpleme, hindiba kökü, kunduz hayası, Ebū Cehil karpuzu kökü, kükürt, roka kökü, beşparmak otu, sedef otu, afyon, sütleğen, ban otu, beyaz biber, çöven, kırmızı Hint tuzu, siyah bitkisel tuz, Abdüsselam otu kökü, ban otu kökü, akırıkarha, mürr ağacı reçinesi, sabır bitkisi, sakız, zirkele, sümbül, sakız, yabani zencefil, akrep otu/bambul otu, safran ve Şam katran ağacı bulunan bir macun. (İbn Sīnā, *el-Ḳānūn*, 3, s. 420)

4 **Belādür macunu:** Hazımsızlığa iyi gelen, diğer mide rahatsızlıklarına karşı kullanılan ve aklı arttırdığına inanılan, ana maddesi belādür ağacı olan bir macun.

ودواء المسك كذلك.

وجوارشن البلادر يستعمل من ستة أشهر إلى سنتين.

ومعجون النجاح ومعجون الزبيب ومعجون المسك والمفرحات بأسرها، فإنها تستعمل من بعد شهرين إلى ثلاث سنين.

(والترياق الفاروق يستعمل من بعد سبع سنين)[1] إلى ستين سنة؛ وقيل: «من بعد سنتين[2]»، وقيل: «من بعد ستة أشهر».

والإطريفيل الصغير والكبير، فإنهما تستعملان بعد ثلاثة أشهر.

وسائر المعاجين تستعمل من بعد أسبوعين أو أربعين يومًا، إلى أن ينقطع عنه النفع المتوقع.

هذا ما تيسر لي في هذا الموضع، وإن فاتنا شيء ههنا نذكره عند ذكر ذلك المعجون.

## ١. معجون المسك (ح)

ينفع وجع الكبد والمعدة وبردهما، ويفتح السدد والرياح الغليظة.

**أخلاطه:** مسك وسليخة وسنبل الطيب وساذج هندي ولك منقى وريوند صيني وجنطيانا رومي من كل واحد درهمان، زعفران ونانخواه وبزر الكرفس ومصطكى من كل واحد ثلاثة دراهم، عود هندي وقرنفل ومرّ من كل واحد نصف درهم.

---

١ نكرر ما بين القوسين في (ب).

٢ في (ب): سنين.

ran, nanahan tohumu, kereviz tohumu ve sakızın her birisinden üçer dirhem; Hint ödü, karanfil ve mürr ağacı zamkının her birisinden yarım dirhem.

Hepsi dövülerek elenir ve toplam ağırlıklarının üç katı kadar köpüğü alınmış bal ile yoğrulur. Bu macundan alınacak doz sıcak su ile birlikte bir dirhemdir.

### 2. Hurmalı macun *(el-Ḥāvī)*

Kuluncu ve idrar zorluğunu çözer, mide ağrısına faydalıdır, şişkinliği kırar.

**Karışımı:** Ermeni boraksı, Frenk kimyonu, zencefil, yabani maydanoz tohumu ve beyaz biberin her birisinden on iki dirhem, - bir başka nüshaya göre her birisinden ikişer buçuk dirhem-; bir dirhem mahmude otu; her birisinden onar dirhem çekirdeği çıkarılmış kaliteli hurma, kabuğu soyulmuş badem içi, kuru sedef otu yaprağı.

Hurma bir gün ve bir gece keskin sirke içerisinde bekletilir, ilaç maddeleri yumuşakça dövülerek hurmanın üzerine dökülür. Hepsi köpüğü alınmış bal ile yoğrulur. Bu macundan alınacak doz beş miskaldir.[1]

### 3. Fendādīḳūn[2] macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mideyi ısıtır, gazları boşaltır, mide ve bağırsak ağrılarına faydalıdır.

**Karışımı:** Her birisinden altışar dirhem safran, baldırgan, yabani maydanoz tohumu, kereviz tohumu, zencefil, biber, kekik, çam fıstığı içi; her birisinden ikişer dirhem acı badem, erkek akgünlük ağacı reçinesi.

Hepsi dövülür ve elendikten sonra, ilaç maddelerinin iki veya üç katı köpüğü alınmış bal ile yoğrulur. Bu macundan alınacak doz bir miskal ile iki miskal arasıdır.

---

1 İstanbul nüshasının kenarında şu macun tarifi yer almaktadır: **Üstün bir bal ilacının tarifi:** 6 dirhem geven zamkı, 6 dirhem hodan, 6 dirhem Arap zamkı, 6 dirhem rāmik denilen ve mazı, nar kabuğu, Arap zamkı ve pekmezle yapılan macun konsantresi, 8 dirhem Ermeni kili, 10 dirhem kırmızı gül, 15 dirhem nehir yengeci, 7 dirhem beyaz gelincik (haşhaş) kabuğu, 12 dirhem salatalık çekirdeği içi, 12 dirhem kabak çekirdeği içi, 20 dirhem kabuksuz badem, 150 dirhem bal. Dövülür ve yoğurulur. Sabah akşam ikişer miskal olarak kullanılır.

2 **Fendādīḳūn macunu:** Mide ağrılarına, soğukluğa, karaciğer zayıflığına mide ve bağırsak gazlarına iyi gelen ve terkibinde zencefil, biber, Hint sümbülü, sakız, nanahan, kereviz tohumu, hīrāzmā, Kirman kimyonu, kabuk tarçın, pelesenk ağacı meyvesi, akırıkarha, Hint defnesi ve bal bulunan macun.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بثلاثة أمثالها العسل المنزوع الرغوة. الشربة منه درهم بماء حار.

## ٢. معجون التمري (ح)

يحل القولنج، وعسر البول، وينفع وجع المعدة، ويكسر النفخ.

أخلاطه: بورق أرمني وكمون كرماني وزنجبيل وفطراساليون وفلفل أبيض من كل واحد اثنا عشر درهمًا ـ وفي نسخة من كل واحد درهمان ونصف ـ، سقمونيا خمسة دراهم، تمر جيد منقى من حبه ولب اللوز المقشر وورق السذاب اليابس من كل واحد عشرة دراهم.

ينقع التمر في الخل الثقيف يومًا وليلة، ويدق الأدوية ناعمًا، ويذر على التمر، ويعجن الجميع بالعسل المنزوع الرغوة. الشربة منه خمسة مثاقيل[١].

## ٣. معجون الفنداديقون[٢] (ذ)

يسخن المعدة، ويفش[٣] الرياح، وينفع أوجاع المعدة والأمعاء.

أخلاطه: زعفران وأنجذان وبزر السذاب وبزر الكرفس وزنجبيل وفلفل وحاشا ولب حب صنوبر من كل واحد ستة دراهم، لوز مر ولبان ذكر من كل واحد درهمان.

يدق وينخل ويعجن بمقدار الأدوية ثلاث مرات أو مرتين، العسل المنزوع الرغوة. الشربة منه من مثقال إلى مثقالين.

---

١ في هامش (ب): صفة دواء فائق للعسل: كثيرا درهم ٦، لسان الثور درهم ٦، صمغ عربي درهم ٦، رب السك درهم ٦، طين أرمني درهم ٨، ورد أحمر درهم ١٠، سرطان نهري درهم ١٥، قشر خشخاش أبيض درهم ٧، لب بزر خيار درهم ١٢، لب بزر قرع درهم ١٢، لوز مقشر درهم ٢٠، عسل درهم ١٥٠. يدق ويعجن ويستعمل الصبح والعشاء مثقالان.

٢ في (أ) و (ب): الفندايقون، وفي (ج): الفترانون، ولعل الصواب هو معجون الفنداديقون مثل جوارشن الفنداديقون الذي يصنع بهذه الأدوية.

٣ في (أ) و(ب): نفش.

### 4. Nilüfer macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mide ve karaciğer ağrılarına, bu ikisinin sertliğine ve darbe ve benzeri bir sebeple oluşan lezyonlara faydalıdır.

**Karışımı:** Her birisinden eşit ölçülerde Çin ışkını, zencefil, kenevir tohumu, eğir otu, baldırgan kökü, kereviz tohumu, rezene tohumu, anason, nanahan tohumu.

Hepsi bal ile yoğrulur. Bundan alınacak doz bal suyu ile birlikte bir miskaldir. Kimileri kenevir tohumu yerine andız otu koyarlar.

### 5. Kök macunu

Mide ve karaciğer ağrılarına faydalıdır. Gazları giderir.

**Karışımı:** Her birisinden eşit ölçüde kabuk tarçın, kakule, sümbül, nanahan tohumu, rezene tohumu, kereviz tohumu, anason, baldırgan ağacı, kunduz testisi, durak otu tohumu, eşek hıyarı, sakız ağacı reçinesi, Afşar otu ve Frenk kimyonu.

İlaç maddeleri dövüldükten ve elendikten sonra süzme bal ile yoğrulur.

### 6. Hint tuzu macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mideyi temizler, kusmaya özellikle de balgamlı ve kara safralı kusmaya engel olur.

**Karışımı:** Her birisinden üçer dirhem kara helile otu, belile otu, emlec bitkisi (Bektaşi üzümü), Kabil helile otu ve karabaş otu; iki dirhem siyah tuz, on dirhem Feyḳarā müshili[1] ve dört dirhem katran köpüğü bitkisi.

İlaç maddeleri dövülüp elendikten sonra süzme bal ile yoğrulur. Bu macundan alınacak doz aç karna ılık su ile birlikte üç dirhemdir.

---

1 **Feyḳarā müshili:** Terkibinde ana malzemesi sabır otu olan müshil, mürr reçinesi katkılı müshil. Bağırsak, mide ve başta bulunan maddeleri çekmek, mafsal ağrıları, kulunç, yüz felci, dilde ağırlık ve azalarda gevşeme için yararlı olan bu müshilin terkibine ihtiyaca göre tarçın, sakız, safran, kabuk tarçın ve diğer bitkiler katılır.

## ٤. معجون النيلوفر (ذ)

ينفع أوجاع المعدة والكبد، وصلابتهما وأورامهما الكائنتين عن الضربة ونحوها.

**أخلاطه:** ريوند صيني وزنجبيل وبزر القنب ووج وأصل أنجذان وبزر كرفس وبزر رازيانج وأنيسون ونانخواه من كل واحد أجزاء سواء.

يعجن بالعسل. الشربة منه مثقال [76a] بماء العسل؛ والبعض يضعون بدل بزر القنب راسنًا.

## ٥. معجون البزور[1]

ينفع وجع المعدة والكبد، ويفش الرياح.

**أخلاطه:** سليخة وحماما وسنبل ونانخواه وبزر الرازيانج وبزر الكرفس والأنيسون وسيساليوس وجندبيدستر وبزر شبث[2] وزراوند طويل ومصطكى وأسارون وكراويا أجزاء سواء. يعجن بالعسل المصفى بعد الدق والنخل.

## ٦. معجون الملح الهندي (ذ)

ينقي المعدة، ويمنع القيء، ولا سيما القيء البلغمي والسوداوي.

**أخلاطه:** إهليلج أسود وبليلج وأملج وإهليلج كابلي وأسطوخودوس من كل واحد ثلاثة دراهم، ملح نفطي درهمان، إيارج فيقرا عشرة دراهم، غاريقون أربعة دراهم.

يعجن بالعسل المصفى بعد الدق والنخل. الشربة منه ثلاثة دراهم بماء فاتر على الخوى.

---

١ معجون البزور ناقصة في (ج).

٢ في (أ) و (ب): شث، وفي (ج) ناقصة. يحتمل أن تكون الكلمة محرفة من كلمة ال»سبث»، لأنه لا توجد مادة دواء بهذا الاسم. نفس الكلمة وردت في معجون الأسطوخودوس بشكل «شيت»، وهذا خطأ أيضا.

## 7. Karabaş otu macunu

Karakter bozukluğuna, mide ağrısına ve mide zayıflığına faydalıdır.

**Karışımı:** Her birisinden on iki dirhem kıst otu, mürr ağacı reçinesi, kakule, Hint sümbülü, sakız ağacı reçinesi; her birisinden dörder dirhem eşek hıyarı, karabiber, durak otu tohumu, kereviz tohumu, anason, nanahan tohumu, Kirman kimyonu, kara baldırgan, yabani nane ve nane.

Süzme bal ile yoğrulur. Kimileri macuna selamotu (*Levisticum officinale L.*) katarlar.[1]

## 8. Biber macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mide ağrısına, yemeğin ekşimesi ve sindirilememesine, yeme ve içmeye karşı çok istekli olmaya karşı faydalıdır. Ağır gazları dağıtır, soğuk mizacı ısıtır, ekşi ve dumanlı geğirmeye karşı faydalıdır.

**Karışımı:** Beyaz biber, karabiber ve uzun biberin ilk meyvesinin her birisinden üç ūḳiyye, "İki ūḳiyye" de denilmiştir, bir ūḳiyye pelesenk ağacı çubuğu, her birisinden dörder dirhem kakule ve sümbül; her birisinden birer dirhem zencefil, kereviz tohumu, baldırgan ağacı, kabuk tarçın, Afşar otu ve kuru andız otu.

Daha önce geçtiği gibi bal ile yoğrulur. Bu macundan alınacak doz sıcak su ile birlikte bir dirhemdir.[2]

## 9. Mür reçinesi macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

Mideyi güçlendirir, sindirimi iyileştirir, kendisinde mide asidi problemi bulunan ve kusamayan kişiler bu macunu aldıkları anda yemeğin ekşiliğini arttırır.

1 İstanbul nüshasının kenarında Osmanlıca olarak, müstensih hattından farklı bir hat ve farklı bir mürekkeple yazılmış şu not yer almaktadır: **Destek macunu:** Yenibahar 5, karanfil 5, küçük Hindistan cevizi 5, Çin tarçını 5, çörek otu 5, siyah üçüm çekirdeği 50, safran 2.

2 İstanbul nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Üstün bir ilaç:** Kakule 12, uzun biberin ilk meyvesi 12, sümbül 12, akırıkarha 123, sütleğen 12, kunduz testisi 12, biber 5, safran 5, Manisa lalesi özü 10, kavrulmuş nohut 4 ve bal.

## ٧. معجون الأسطوخودوس[١]

ينفع فساد المزاج، ووجع المعدة وضعفها.

**أخلاطه:** قسط ومر وحماما وسنبل الطيب وسليخة ومصطكى من كل واحد اثنا عشر درهمًا، زراوند طويل وفلفل أسود وبزر شبث[٢] وبزر كرفس وأنيسون ونانخواه وكمون كرماني وأنجذان أسود وفوتنج بري ونعنع من كل واحد أربعة دراهم.

يعجن بالعسل المصفى، والبعض يدخلون فيه كاشم أيضًا[٣].

## ٨. معجون الفلافل (ذ)

ينفع وجع المعدة وحموضة الطعام عدم هضمه، والشهوة الكلبية[٤]، ويحلل الرياح الغليظة، ويسخن المزاج البارد، وينفع الجشاء الحامض الدخاني.

**أخلاطه:** فلفل أبيض وأسود ودار فلفل من كل واحد ثلاث أواق، ـ وقيل: «وقيتان» ـ، عود بلسان وقية حماما وسنبل من كل واحد أربعة دراهم، زنجبيل وبزر كرفس وسيساليوس وسليخة وأسارون وراسن يابس من كل واحد درهم. يعجن بالعسل كما تقدم، الشربة منه بماء حار درهم[٥].

## ٩. معجون المر (م)

يقوي المعدة، ويجود الهضم، ويزيد حموضة الطعام من ساعته لمن به ذلك ولم يقدر على القيء.

---

١ في (ب): الأستوخودوس.
٢ في (أ) و (ب): شيت.
٣ في هامش (ب) وردت صفة هذا المعجون باللغة التركية وبخط يختلف عن خط المستنسخ وبحبر يختلف عن حبر النسخة: معجون ظهير: يگيبهار (شجرة القرنفلPimenta racemose:) ٥، قرنفل ٥، جوز بوا ٥، دار صيني ٥، ورك أوتي (شونيز) ٥، قره أوزم جكردكى جقمش (يزر العنب الأسود المنزوع) ٥٠، زعفران ٢.
٤ في (ب): الكلية.
٥ في هامش (ب): دواء فائق: قاقولة ١٢، دار فلفل ١٢، سنبل ١٢، عاقرقرحا ١٢، فرفيون ١٢، جندبيدستر ١٢، فلفل ٥، زعفران ٥، عصارة نعمان ١٠، حمص محمّص ٤، عسل صافي*.
* ثمة رمز ههنا لم نستطع قراءته، وهو يشبه حرف الصاد.

**Karışımı:** Bir ūḳiyye saf mürrü'l-beṭāriḥ[1] (hakiki Afrika mürr ağacı) reçinesi, beş dirhem çekirdeği alınmış kara helile otu çiçeği, her birisinden üçer dirhem sakız ağacı reçinesi, yeşil mazı ve tütsü ödü, dört dirhem tohumları alınmış gül tomurcuğu, çeyrek rıṭl ayva suyu veya mayası, bir buçuk ūḳiyye şamfıstığı içi, yeterince limon kıvamında köpüğü alınmış bal.

Hepsi ateş üzerinde macun hâline getirilir ve kaldırılır. Bu macundan alınacak doz bir dirhem ile üç dirhem arasıdır.[2]

### 10. Tohum macunu

Mide şişkinliğine faydalıdır. Frenk kimyonu, anason, Kirman kimyonu, büyük kakule, nanahan tohumu ve kereviz tohumunun her birisinden ikişer dirhem, küçük kakule ve karanfilden ikişer dāniḳ ve yeterince şeker.

Sindirimi kolaylaştırıcı bir macun yapılarak birer karış uzunluğuna kesilir ve kaldırılır. İnşallah faydalı olacaktır.

### 11. Feyḳarā macunu katılan misk macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

Yiyecek ve içeceklerin boğaza durmasını giderir, kil, kömür, tuz ve benzeri şeyleri yeme arzusunu ortadan kaldırır. Şiddetli baş ağrısına faydalıdır.

**Karışımı:** On iki dirhem Feyḳarā müshili, kara helile otu, sarı belile otu ve emlec bitkilerinin her birisinden ikişer dirhem ve iki dirhem siyah tuz.

Hepsi süzme bal ile yoğrularak macun kıvamına getirilir. Bu macundan alınacak doz pişmiş bahçe nanesi suyu ile birlikte üç dirhem ile dört dirhem arasıdır.

### 12. Yabani nane macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mide ve karaciğer ağrılarına, kokuşmuş soğuk ateşli hastalıklara faydalıdır.

---

1 **Mürrü'l-beṭāriḥ:** Birçok hastalığın tedavisinde etken madde olarak kullanılan ve mürr ağacından elde edilen sarı veya kahverengi renkli, yavan tadı olan, yoğun ve güçlü aromatik bir reçinedir. Kuzey Afrika ülkeleri ile Hindistan ve Tayland gibi ılıman ve yağışlı uzak doğu ülkelerinde yetişir. Mürr ağacı reçinesinin en kalitelisidir.

2 İstanbul nüshasının kenarında şu macun tarifi yer almaktadır: **Üstün bir ilaç:** Sümbül 4, sütleğen 4, süt 10, akırıkarha 4, safran 124, ban otu (?), biber (?).

**أخلاطه:** مر بطارخ صافٍ أوقية، [هليلج] كابلي منزوع خمسة دراهم، مصطكى وعفص أخضر وعود بخور من كل واحد ثلاثة دراهم، زر ورد منزوع أربعة دراهم، ماء السفرجل أو خميرته ربع رطل، قلب فستق أوقية ونصف، عسل منزوع الرغوة في قوام الليمون كفايته.

يعجن الجميع على النار ويرفع. الشربة منه من درهم[1] إلى ثلاثة دراهم[2].

## ١٠. معجون البزور

ينفع نفخ المعدة. كراويا وأنيسون وكمون كرماني وقاقلة كبيرة ونانخواه وبزر كرفس من كل واحد درهمان، قاقلة صغيرة وقرنفل من كل واحد دانقان، سكر كفايته.

يعمل جوارشنًا ويقطع شوابير، ويرفع. يكون نافعًا إن شاء الله تعالى.

## ١١. معجون المسك بمعجون فيقرا (م)

يدفع الغصص، واشتهاء أكل الطين والفحم والملح وأمثالها، وينفع الصداع.

**أخلاطه:** أبارج فيقرا [76b] اثنا عشر درهمًا، كابلي وبليلج وأملج وأسود وأصفر من كل واحد درهمان، ملح نفطي درهمان.

يعجن بالعسل المصفى، الشربة منه من ثلاثة دراهم إلى أربعة دراهم، بطبيخ الفوتنج.

## ١٢. معجون الفوتنج (ذ)

ينفع أوجاع المعدة والكبد، والحميات الباردة العفنة.

---

١ تصحفت في (أ) إلى: دراهم.

٢ في هامش (ب): دواء فائق: سنبل ٤، فرفيون ٤، لبن ١٠، عاقرقرحا ٤، زعفران ١٢٤، بزر بنج (كا)، فلفل (فا).

**Karışımı:** Her birisinden yirmişer dirhem çöl nanesi, yabani nane, yabani maydanoz ve baldırgan ağacı; her birisinden dörder dirhem kereviz tohumu, papatya ve kekik; on beş dirhem selamotu, kırk dört dirhem karabiber. Bir başka nüshaya göre yirmi dört dirhem.

Hepsi bal ile yoğrularak macun kıvamına getirilir.

### 13. Bir diğer yabani nane macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Gazları boşaltır ve yemeğin sindirimini sağlar.

**Karışımı:** Her birisinden ikişer dirhem nane yaprağı, sedef otu yaprağı, biber, nanahan tohumu, Frenk kimyonu, baldırgan ağacı, zencefil, Çin tarçını ve uzun biber.

Hepsi bal ile yoğrularak macun kıvamına getirilir. Bu macundan alınacak doz iki dirhemdir.

### 14. Karaciğerinde rutubet olana faydalı bir macun *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Üçer dirhem keçiboynuzu, rezene tohumu, kereviz tohumu; beş dirhem Hint sümbülü.

Dövülerek rezene veya kereviz suyu ile yoğrulur. Bu macunlan alınacak doz, on dirhem sirkeli tohum şurubu ile birlikte bir miskaldir.

### 15. Zerdeçal macunu

Karaciğer zayıflığına ve derinleşmiş tıkanıklıklara

**Karışımı:** Her birisinden onar dirhem kereviz tohumu, rezene tohumu, karaardıç ve Mekke ayrığı; her birisinden beşer dirhem Hint sümbülü, beyaz kıst otu, kırmızı kök boya bitkisi, acı yavşan, koyun otu özsuyu, yabani sarımsak ve badem, üç dirhem meyan kökü konsantresi, üç dirhem Çin ışkını, bir dirhem safran ve üç dirhem hakiki Afrika mürr ağacı reçinesi.

Hepsi köpüğü alınmış bal ile yoğrulur ve uygun olan bir kök suyu ile içilir.

**أخلاطه:** فوتنج صحرائي وفوتنج جبلي وفطراساليون وسيساليوس من كل واحد عشرون درهمًا، بزر كرفس وبابونج وحاشا من كل واحد أربعة[1] دراهم، كاشم خمسة عشر درهمًا، فلفل أسود أربعة وأربعون درهمًا. وفي نسخة: أربعة وعشرون درهمًا.

يعجن الجميع بالعسل.

## ١٣. معجون الفوتنج الآخر (ذ)

يفش الرياح، ويهضم الطعام.

**أخلاطه:** ورق فوتنج وورق السذاب وفلفل ونانخواه وكروايا وكاشم وزنجبيل ودار صيني ودار فلفل درهمان درهمان.

يعجن بالعسل، الشربة منه درهمان.

## ١٤. معجون ينفع لمن في كبده رطوبة (ح)

**أخلاطه:** خرنوب نبطي وبزر الرازيانج وبزر الكرفس ثلاثة ثلاثة دراهم، سنبل الطيب خمسة دراهم.

يدق ويعجن بماء الرازيانج، أو بماء الكرفس، الشربة منه مثقال، مع عشرة دراهم سكنجبين بزوري.

## ١٥. معجون الكركم

ينفع ضعف الكبد، وسددة المقعرة[2].

**أخلاطه:** بزر كرفس وبزر الرازيانج وأبهل وإذخر من كل واحد عشرة دراهم، سنبل الطيب وقسط بحري وفوة الصبغ[3] وجعدة وعارة[4] الغافث وثوم بري ولوز من كل واحد خمسة دراهم، رب السوس ثلاثة دراهم، ريوند صيني ثلاثة دراهم، زعفران درهم، مر بطارخ ثلاثة دراهم.

يعجن بالعسل المنزوع الرغوة، ويشرب بماء الأصول المناسب.

١ سقطت من (أ).
٢ كذا العبارة في جميع النسخ.
٣ في (أ) و (ب): قوة الطبع، لكننا لم نصادف دواء بهذا الاسم بين الأدوية.
٤ كذا في (أ) و (ب)، لعلها محرفة من كلمة عصارة.

## 16. Şeker macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

Dalak, karaciğer ve mide ağrılarına, yavaş seyreden hastalıklara ve sarı suya faydalıdır. Ten rengini güzelleştirir.

**Karışımı:** İkişer dirhem Hint sümbülü ve safran; birer miskal Çin ışkını, siyah kıst otu bitkisi ve Mekke ayrığı çiçeği. İlaç maddelerinin üç katı kadar köpüğü alınmış bal ile yoğrulur. "Bir buçuk yıla kadar etkisinin kalıcı olduğu" söylenir.[1]

## 17. Lak ağacı macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

*ed-Düstūr* adlı eserden naklen İshāḳ b. 'İmrān el-İsrā'īlī'ye göre soğuk karaciğerin tıkanıklıklarını açar, sertliğini ve tümörlerini giderir. Soğuk midenin tümörlerini, dalak ağrılarını, vücutta korkulan bütün su toplanmalarını, kaburga kemiğinin ön kısmındaki kıkırdaklardaki (*Cartilago costalis*) ağrıları ve sert bütün fazlalıkları giderir.

**Karışımı:** On dirhem ayıklanmış lak ağacı, her birisinden yedişer miskal acı kıst otu zamkı, Hint sümbülü, pelesenk ağacı meyvesi, pelesenk ağacı çubuğu, kabuk tarçın, Afşar otu, Çin tarçını, safran, Mekke ayrığı çiçeği, Çin veya Türk ışkını, sakız ağacı reçinesi ve iki zeravent türü (loğusa çiçeği ve eşek hıyarı); her birisinden ikişer miskal kırmızı gül, centiyane kökü, rezene tohumu, anason, kereviz tohumu, acı yavşan, karanfil, Kirman kimyonu, sarı yavşan otu, koyun otu, kebabiye (Hint biberi) ve kakule.

Hepsi dövülerek elenir ve hepsinin ağırlığının üç katı kadar köpüğü alınmış bal ile macun kıvamına gelinceye kadar yoğrulur. Kök bitkilerin pişirilmiş suyu ile birlikte içilir.

## 18. Küçük deva macunu *(eẕ-Ẕeḫīre, Minhācü'd-dükkān)*

Karaciğer ağrılarına faydalıdır.

---

1 İstanbul nüshasının kenarında şu macun tarifi yer almaktadır: **Seczenyā' büyük macunu**: Kunduz testisi 10, karabiber 6, safran 5, kırmızı kök boyası bitkisi 10, yabani havuç tohumu10, afşar otu 10, afyon 10, uzun biberin ilk meyvesi 6, marul? 10, kasnı 6, kıst otu 6, zamk/reçine 30, zencefil 10, kimyon 6, Kirman kimyonu 6, yabani maydanoz 6, nanahan 6.

## ١٦. معجون السكر (م)

كما ينفع وجع الطحال والكبد، والمعدة والأمراض البطيئة، والماء الأصفر، ويحسن[١] اللون.

أخلاطه: سنبل الطيب وزعفران درهمان درهمان، دار صيني وقسط مر وفقاح إذخر مثقال مثقال. يعجن بثلاثة أمثاله عسل النحل المنزوع الرغوة، قيل: «تبقى قوته إلى سنة ونصف سنة»[٢].

## ١٧. معجون اللك (م)

لإسحاق بن عمران الإسرائيل[٣] من «الدستور»: يفتح سدد الكبد البارد وصلابته (وأورامه)[٤]، وأورام المعدة الباردة، ووجع الطحال، وكل ما يتخوف منه الاستسقاء وأوجاع الشراسيف، ولكل فضل غليظ.

أخلاطه: لك منقى عشرة دراهم، قسط مر وسنبل هندي وحب بلسان وعود بلسان وسليخة وأسارون ودار صيني وزعفران وفقاح إذخر وراوند صيني أو تركي ومصطكى وزراوندين من كل واحد سبعة مثاقيل، ورد أحمر وجنطيانا رومي وبزر رازيانج وأنيسون وبزر كرفس وجعدة وقرنفل وكمون كرماني وأفسنتين رومي وغافث وكبابة وقاقلة من كل واحد [77a] مثقالان.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بثلاثة أمثالها عسل نحل منزوع الرغوة. يشرب بمطبوخ الأصول.

## ١٨. معجون الدبيد الصغير (د م)

ينفع أوجاع الكبد.

١ تصحفت في (ب) إلى: (نحن).
٢ في هامش (ب): معجون سجزانياء كبير: جندبيدستر ١٠، فلفل أسود ٦، زعفران ٥، فو١٠، مو ١٠، دوقو ١٠، أسارون ١٠، أفيون ١٠، دار فلفل ٦، دار خسي ١٠، قنة ٦، مر ٦، قسط ٦، ميعة ٣٠، زنجبيل ١٠، كمون ٦، قردمانا ٦، فطراساليوس ٦، نانخواه ٦.
٣ كذا في جميع النسخ.
٤ سقط ما بين القوسين من (ب).

**Karışımı:** Her birisinden eşit miktarda sümbül, safran, kabuk tarçın, Afşar otu, acı kıst otu zamkı, Mekke ayrığı, tarçın, bambu ağacı kökü tozu, kebabiye ve tohumları alınmış gül.

Hepsi dövülür, toplam miktarının üç katı kadar köpüğü alınmış bal ile usulüne uygun bir şekilde yoğrulur ve kaldırılarak kullanılır.

## 19. Macun *(Minhācü'd-dükkān)*

Karaciğerin iyi bir şekilde korunması için (karaciğerinin karakteri) rutubetli olanlara yardımcı olur.

**Karışımı:** İki dirhem yonca, bir dirhem eğir otu.

Dövüldükten sonra inek yağı ile ıslatılır ve yeterli miktarda arı balı ile yoğrulur. Her gün bu macundan alınacak doz bir miskaldir.

## 20. Andız otu macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

er-Rāzī'ye aittir. Rutubetten dolayı karaciğer ve midede oluşan sert tümörlere karşı faydalıdır.

**Karışımı:** Her birisinden ikişer ölçü zencefil, andız otu, devedikeni; her birisinden yarımşar ölçü kereviz tohumu, rezene tohumu ve nanahan tohumu.

Hepsi dövülerek elenir ve toplam miktarlarının üç katı köpüğü alınmış arı balı ile yoğrulur. İhtiyaç anında bu macundan alınacak doz, sıcak su ile birlikte bir miskaldir. İnşallah rutubete faydalı olacaktır.[1]

## 21. Kafa Macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mide ve solunum sistemi organlarına faydalıdır, sesi netleştirir, idrarı söktürür, karaciğer ve dalak ağrılarına iyi gelir.

**Karışımı:** Yirmi beş dirhem çekirdeği alınmış etli kuru üzüm, her birisinden birer dirhem safran, Hint sümbülü, kabuk tarçın, Çin tarçını, kandil ağacı; her birisinden ikişer buçuk dirhem sivertiya/safraca zamkı,

1 Tahran nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **İyi hissettiren macun:** Hūb-ı ḥissī 100, dār-ı ḥissī 50, rezene tohumu 25, karanfil 12, holaren/kuşdili 8, çörekotu 5, sakız ağacı reçinesi 5, Hindistan cevizi 5, zencefil 5, şeker 200, bal 500.

**أخلاطه:** سنبل وزعفران وسليخة وأسارون وقسط مر وإذخر وقرفة وطباشير وكبابة وورد منزوع أجزاء سواء.

يدق الجميع فيعجن بعسل نحل منزوع رغوة ثلاثة أمثاله على الرسم، ويرفع ويستعمل.

## ١٩. معجون (م)

يعين المرطوبين على جودة الحفظ الكبدي.

**أخلاطه:** بزر رطبة درهمان، وج درهم.

يدقان ويلتان بسمن البقر، ويعجن بكفايته عسل نحل، الشربة منه كل يوم مثقال.

## ٢٠. معجون الراسن (م)

للرازي: ينفع من الورم الصلب الكائن في الكبد والمعدة عن الرطوبة[١].

**أخلاطه:** زنجبيل وراسن واشترغاز من كل واحد جزآن، بزر الكرفس وبزر الرازيانج والنانخواه من كل واحد نصف جزء.

ويدق وينخل ويعجن بثلاثة أمثاله عسل نحل منزوع الرغوة. الشربة منه عند الحاجة مثقال بماء حار. نافع[٢] إن شاء الله.

## ٢١. معجون قفى (د)

ينفع المعدة وآلات النفس، مع أنه يصفي الصوت، ويدر البول، وينفع أوجاع الكبد والطحال.

**أخلاطه:** الزبيب اللحيم المنزوع العجم خمسة وعشرون درهمًا، زعفران

---

١ في هامش (أ): معجون حوب حسي: حوب حسي ١٠٠، دار خسي ٥٠، بزر رازيانج ٢٥، قرنفل ١٢، لسان عصفور ٨، شونيز ٥، مصطكى ٥، جوز هندي ٥، زنجبيل ٥، سكر ٢٠٠، عسل ٥٠٠.

٢ سقطت من (أ) و (ب).

Mekke ayrığı çiçeği, sakız ağacının kuru zamkı, mavi devm ağacı meyvesi; dört dirhem mürr ağacının sarı veya kahverengi renkli, yavan tadı olan, yoğun ve güçlü aromatik bir reçinesi, on altı dirhem süzme bal.

Devm ağacı meyvesi sıkılarak pişirilmiş üzüm şırası ile çözdürülür. Kuru üzüm iki gün ve iki gece şarap içinde bekletilir. Sonra hepsi dövülür ve birbirine karıştırılarak yoğrulur. Göğüs ve solunum sistemi organları için bu macundan alınacak doz zufa otu şurubu ile birlikte bir dirhemdir. Mide, karaciğer ve dalak hastalıkları için alınacak doz, sıcak su ile birlikte bir dirhemdir. Bir başka nüshaya göre kandil ağacı ve sakız ağacının kuru zamkı dörder dirhem konulur.

### 22. Dalak macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

Sedīd b. Ṣaġīr'den nakledilmiştir.

**Karışımı:** Üçer dirhem kırmızı gül, koyun otu, Çin loğusa çiçeği, biber, Hint sümbülü; on dirhem baldırıkara; yedişer dirhem ılgın ağacı meyvesi ve Şam sarımsağı; beşer dirhem hindiba tohumu ve kereviz kökü kabuğu.

Hepsi ezilerek miktarının üç katı kadar gül şurubu ve biraz arı balı ile yoğrularak macun hâline getirilir.

### 23. Macun *(el-Ḳānūn)*

Öncekilerin söylediği, sonrakilerin tercih ettiği bir macundur. Faydaları kelkelānic[1] macununun faydalarına yakındır; ancak bu macunda normal olmakla birlikte soğukluğa meyilli karında su toplanmasına karşı bedeni güçlendirme ve toplanan suyu sürdürme özelliği vardır.

**Karışımı:** Onar dirhem hindiba tohumu ve küsküt tohumu, yirmi dirhem kurutulmuş yabani hindiba özsuyu, on beş dirhem kadıntuzluğu özsuyu, her birisinden beşer dirhem yıkanmış lak ağacı ve Çin ışkını, yedi dirhem sarı yavşan otu özsuyu.

Hepsi şeker şurubu ile yoğrularak macun hâline getirilir ve sebze suyu ile birlikte içilir.

---

1 **Kelkelānic:** Mide gevşemesi ve soğukluğu, sürekle tekrarlanan ateş, bayılma, idrarda zorluk, lepra, uykusuzluk, kemik kırılması, kuru olmayan öksürük, kolik, basur vs. için yararlı kelkelānicü'l-ekber olarak bilinen; dropsi, karaciğer ve dalak ağrıları, sarılık ve tıkanıklıklar için kelkelānic-i aṣġar adıyla bilinen iki ayrı formülü bulunan macun.

وسنبل الطيب وسليخة ودار صيني ودار شيشعان من كل واحد درهم، قصب الذريرة وفقاح إذخر وعلك البطم ومقل أزرق من كل واحد درهمان ونصف، مر بطارخ أربعة دراهم، عسل مصفى ستة عشر درهمًا.

يحل المقل بالميبختج، وينقع الزبيب في الخمر يومين وليلتين، ثم يدق الجميع ويعجن البعض بالبعض، الشربة منه للصدر وآلات النفس درهم، مع شراب زوفاء؛ ولأمراض المعدة والكبد والطحال درهم بماء حار. وفي نسخة: دار شيشعان وعلك البطم أربعة أربعة دراهم.

## ٢٢. معجون الطحال (م)

عن سديد بن صغير: أخلاطه: ورد حمر وغافث وزراوند صيني وفلفل وسنبل هندي ثلاثة ثلاثة دراهم، إسقلوقندريون عشرة دراهم، ثمرة الطرفا وأصل الثوم شامي سبعة دراهم سبعة دراهم، بزر هندبا وقشر أصل كرفس خمسة دراهم خمسة دراهم.

يسحق الجميع، ويعجن بثلاثة أمثاله شراب الورد، مع يسير عسل النحل.

## ٢٣. معجون (ق)

ذكره القدماء، وانتخبه المتأخرون، يقرب منافعه منافع كَلْكَلَانِج، وفيه تقوية وإسهال قوي للزقي المعتدل المائل إلى البرودة.

أخلاطه: بزر هندبا وبزر كشوث عشرة دراهم عشرة دراهم، عصارة طرخشقوق مجفف عشرون درهمًا، عصارة أمير باريس خمسة عشر درهمًا، لك مغسول وريوند صيني خمسة دراهم (خمسة دراهم)[1]، عصارة أفسنتين [77b] سبعة دراهم.

يعجن الجميع بالجلاب، ويسقى بماء البقول.

١ سقط ما بين القوسين من (ب).

### 24. Gül ilacı olarak bilinen macun *(eẕ-Ẕeẖīre)*

Vücuttaki bütün su toplanması türlerine, karaciğer hastalıklarına faydalıdır. Karaciğer tıkanıklıklarını açar.

**Karışımı:** Her birisinden birer dirhem sümbül, Afşar otu, sakız ağacı reçinesi, kabuk tarçın, safran, lak ağacı verilen zamk, rengi beyaza çalan sarı sandal, bambu ağacı kökü tozu, kıst otu, mürr ağacının açık sarı veya kahverengi reçinesi, Çin tarçını, Çin veya Türk ışkını ve hepsinin ağırlığı kadar tohumları alınmış gül.

Hepsi tek tek dövülür ve elenir. Üç katı kadar köpüğü alınmış arı balı ile yoğrularak macun hâline getirilir. Bu macundan alınacak doz bir miskaldir.

### 25. Bademli macun *(eẕ-Ẕeẖīre)*

Sarı safra ve balgamı sürdürür, gün aşırı beliren yüksek ateşe faydalıdır. Krallara has bir ilaçtır; yan etkisi çok azdır, alınmasında hiçbir sakınca yoktur.

**Karışımı:** On dirhem mahmude otu, beş dirhem badem içi, on dirhem aspir tohumu içi, bir dirhem safran ve yirmi beş dirhem Ṭaberzed şekeri.

Kuralına uygun olarak macun hâline getirilir. Bu macundan alınacak doz bir miskaldir.

### 26. Bir başka bademli macun *(eẕ-Ẕeẖīre)*

Dört dirhem çekirdeksiz Ebu Cehil karpuzu içi, beş dirhem aspir tohumu içi, aynı miktarda badem içi, üç dirhem mahmude otu, sakız ağacı reçinesi, bir dirhem küçük şebboy, iki dirhem kitre/geven zamkı.

Bu macundan alınacak doz bir miskaldir.

### 27. İshal yapıcı ayvalı macun *(Minhācü'd-dükkān)*

Şeyh İbn Sînā'nın tarifidir. Dört dirhem kızartılmış etli ayva, ikişer dirhem biber ve zencefil, bir dirhem mahmude otu, hepsinin üç katı kadar arı balı.

Bu macundan alınacak doz altı dirhemdir.

## ٢٤. معجون يعرف بدبيب الورد (ذ)

ينفع أنواع الاستسقاء، وأمراض الكبد، ويفتح سددها.

أخلاطه: سنبل وأسارون ومصطكى وسليخة وزعفران ولك يسر وصندل مقاصيري وطباشير وقسط ومر بطارخ ودار صيني وراوند صيني أو تركي من كل واحد درهم درهم، ورد منزوع وزن الجميع.

يدق فرادى وينخل، ويعجن بثلاثة أمثاله عسل نحل منزوع الرغوة. الشربة منه مثقال.

## ٢٥. معجون لوزي (ذ)

يسهل الصفراء والبلغم، وينفع الغب الخالص، وهو دواء ملوكي، قليل غائلة، لا كراهة في تناوله.

أخلاطه: سقمونيا عشرة دراهم، لب لوز خمسة دراهم، لب بزر قرطم عشرة دراهم، زعفران درهم، سكر طبرزد خمسة وعشرون درهمًا.

يعمل على الرسم. الشربة منه مثقال.

## ٢٦. معجون لوزي آخر (ذ)

شحم حنظل أربعة دراهم، لب حب قرطم خمسة دراهم، لب لوز مثله، محمودة ثلاثة دراهم، مصطكى وخيري بوا درهم، كثيرا درهمان.

الشربة منه مثقال.

## ٢٧. معجون سفرجلي مسهل (م)

للشيخ: يؤخذ من لحم السفرجل المشوي أربعة دراهم، فلفل وزنجبيل درهمان درهمان، محمودة درهم،

عسل النحل ثلاثة أمثاله.

الشربة منه ستة دراهم.

### 28. İshal yapıcı hurmalı macun *(Minhācü'd-dükkān)*

Etli heyrūnī veya etli acve hurması alınır. Acve hurması olursa daha güzel olur. Bir gün ve bir gece hurma bir rıṭl şarap sirkesi içerisinde bekletilir. Taş bir havuz içerisinde tamamen sirkeye bastırılır ve iki rıṭl köpüğü alınmış bal içerisinde kaynatılır. Kıvamına gelince ve ateşten indirilmeden hemen önce üzerine her birisinden onar dirhem gölgede kurutulmuş sedef otu, mahmude otu, karabiber, zencefil ve boraks ile otuz adet tatlı badem serpilir.

Hepsi iyice karıştırılarak kaldırılır ve kullanılır. Bu macundan alınacak doz yedi dirhemdir.

### 29. Macun *(Minhācü'd-dükkān)*

Kuluncu dağıtır, idrarı çabucak söktürür.

**Karışımı:** Her birisinden on ikişer dirhem Ermeni boraksı, Kirman kimyonu, yabani maydanoz, zencefil, beyaz biber; beş dirhem mahmude otu, her birisinden onar dirhem çekirdeği alınmış heyrūnī hurması, kabuğu soyulmuş tatlı badem içi ve kuru sedef otu yaprağı.

Hurma bir gün ve bir gece sirke içerisinde bekletildikten sonra ilaç maddeleri birer birer dövülür ve bal ile yoğrularak macun hâline getirilir.

### 30. Hint türbüt otu macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Kuluncu, sırt ağrılarını, eklem ağrılarını ve bütün organlardaki ağrıyı dağıtır.

**Karışımı:** On miskal mahmude otu, her birisinden beşer dirhem küçük şebboy, kakule, zencefil, Çin tarçını, tarçın kabuğu, Hint narı, karanfil, karabiber; 100 miskal türbüt otu, 100 miskal beyaz şeker.

Hepsi dövülür ve kuralına uygun olarak bal ile yoğrularak macun hâline getirilir. Bu macundan alınacak doz beş dirhem ile on dirhem arasıdır.

## ٢٨. معجون تمري مسهل (م)

يؤخذ تمر لحيم هيروني، أو عجوة لحيمة ـ والعجوة أحسن ـ، ينقع في رطل خل خمر يومًا وليلة، فيمرس في جرن، ويغلى في رطلينِ عسلَ نحل منزوع الرغوة، وعند أخذه القوام، وقرب نزوله عن النار، يذر عليه سذاب مجفف في الظل ومحمودة وفلفل أسود وزنجبيل وبورق من كل واحد عشرة دراهم، لوز حلو ثلاثون حبة.

يخلط الجميع جيدًا، ويرفع ويستعمل، الشربة منه سبعة دراهم.

## ٢٩. معجون (م)

يحل القولنج، ويدر البول بسرعة.

**أخلاطه:** بورق أرمني وكمون كرماني وفطراساليون وزنجبيل وفلفل أبيض من كل واحد اثنا عشر درهمًا، سقمونيا خمسة دراهم، تمر هيروني منزوع النوى، ولب لوز حلو مقشر وورق السذاب اليابس من كل واحد عشرة دراهم.

ينقع التمر في الخل يومًا وليلة، ثم يدق الأدوية مفردة، ويعجن بالعسل.

## ٣٠. معجون تربد هندي (ذ)

يحل القولنج، ووجع الظهر، وأوجاع المفاصل، وجميع الأعضاء.

**أخلاطه:** سقمونيا عشرة مثاقيل، خيري بوا وقاقلة وزنجبيل ودار صيني وقرفة ونار مسك[1] وقرنفل وفلفل أسود من كل واحد خمسة مثاقيل، تربد مائة مثقال، سكر أبيض مائة مثقال.

يدق الجميع ويعجن بالعسل على الرسم. الشربة منه من خمسة دراهم إلى عشرة دراهم.

---

١ كذا في جميع النسخ، ولعل الصواب هو مشك بالفارسية؛ لأن نار مشگ اسم لنوع من الرمان الهندي.

### 31. Kasnı macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Güç ve acılı bütün kalın ve kör bağırsak tıkanıklıklarını dağıtarak tamamen ortadan kaldırır.

**Karışımı:** Her birisinden birer ölçü kasnı, kunduz testisi, kereviz tohumu ve yarım ölçü mahmude otu. Mahmude otu tatlı badem yağı ile ıslatılır, kasnı bal içerisinde yumuşatılır, mahmude otu ezilerek bal ile karıştırılır. Kasnı ve mahmude otu, kasnı dağılıncaya/eriyinceye kadar bir havanda dövülerek ezilir ve alınır.

Bu macundan alınacak doz sıcak su ile birlikte bir dirhem ile bir miskal arasıdır.

### 32. Fīrūz-nūş[1] macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Kuluncu dağıtır, ağır gazları boşaltır, ince bağırsağın iç yüzeyindeki yırtılma ve sancıya faydalıdır, unutkanlığı giderir, hamileliğin zararlarını ve hamilelerin soğutucu hastalıklarını giderir.

**Karışımı:** Her birisinden yedişer dirhem sütleğen, akırıkarha, sümbül ve safran; her birisinden yirmişer dirhem afyon ve beyaz ban otu tohumu.

Hepsi bal ile yoğrularak macun hâline getirilir. Altı aydan sonra bu macundan alınacak doz, hastalığa uygun bir şey (sıvı) ile birlikte bir miskaldir.

### 33. Defne ağacı meyvesi macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Kalın ve kör bağırsak (kulunç) gazını boşaltır.

**Karışımı:** Beş dirhem kuru sedef otu yaprağı; her birisinden ikişer dirhem nanahan tohumu, kimyon, çörek otu, Selam otu, yabani İran kekiği, yabani maydanoz, Frenk kimyonu, acı badem içi, biber, uzun biberin

1 **Fīrūz-nūş macunu/cüvārişeni:** Gaz, basur ve doğal olmayan balgama faydalı olan, mideyi güçlendiren ve şehveti arttıran, deriyi temizleyen, böbrekleri ısıtan, rahim gazı ve basur kaynaklı kanamaya iyi gelen; terkibinde kara helile, sarı helile, zirkele, kereviz tohumu, küçük şebboy, kıst otu, kabuk tarçın, karanfil, muskat, havlıcan, Hint narı, belile, emlec, nanahan, kırmızı ve beyaz bahçe şebboyu, uzun biberin ilk meyvesi, susam, tarçın, küçük Hindistan cevizi, zencefil, uzun biber ağacının kökü, kara topalak, misk, amber, demir pası ve kuru üzüm şırası bulunan macun.

## ٣١. معجون سكبينج (ذ)

يحل أنواع القولنج الصعبة العسرة، [78a] ويدفعه[١] بالكلية.

أخلاطه: سكبينج وجندبيدستر وبزر كرفس من كل واحد جزء، وسقمونيا نصف جزء، يلت سقمونيا بدهن اللوز الحلو، ويحل السكبينج في العسل، ويسحق سقمونيا، ويخلط بالعسل، ويسحقهما في الهاون إلى أن ينحل[٢] السكبينج ويتخذهما.

الشربة منه من درهم إلى مثقال، بماء حار.

## ٣٢. معجون فيروزنوش (ذ)

يحل القولنج، ويفش الرياح الغليظة، والسحج والمغص، ويذهب النسيان، ويدفع مضار الحوامل، وأمراضهن الباردة.

أخلاطه: فرفيون وعود قرح وسنبل وزعفران من كل واحد سبعة دراهم، أفيون وبزر بنج أبيض من كل واحد عشرون درهمًا.

يعجن الجميع بالعسل. الشربة منه بعد ستة أشهر مثقال بما يوافق العلة.

## ٣٣. معجون حب الغار (ذ)

يفش ريح القولنج.

أخلاطه: ورق السذاب اليابس خمسة دراهم، نانخواه وكمون وشونيز وكاشم وصعتر وفطراساليون وكروايا ولب لوز مر وفلفل ودار فلفل وفوتنج ووج وحب الغار وجندبيدستر درهمان درهمان، سكبينج أربعة دراهم، جاوشير ثلاثة دراهم.

---

١ في (أ) و (ب): يذهب.
٢ في (أ) و (ب): يحل.

ilk meyvesi, bahçe nanesi, eğir otu, defne ağacı meyvesi ve kunduz testisi; dört dirhem kasnı, üç dirhem çavşır otu.

Zamk/reçine olanlar şarap ile eritilir ve hepsi bal ile yoğrularak macun hâline getirilir. Bu macundan alınacak doz iki dirhem ile iki miskal ardasıdır.[1]

### 34. İshal yapıcı bir macun *(Minhācü'd-dükkān)*

Beraberinde mide bulantısı olan gazlı ve tortulu (*Stercoral colic*) kulunç (kalın ve kör bağırsak tıkanıklığı) hastalığına faydalıdır.

**Karışımı:** Çeyrek dirhem mahmude otu, bir dirhem türbüt otu, bir dāniḳ sakız ağacı reçinesi, yarım dāniḳ zencefil, aynı miktarda biber, aynı miktarda Çin tarçını, yeterli miktarda köpüğü alınmış bal. Alınacak doz tamamının içilmesidir.

### 35. Macun *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Çölyak (*Çoeliac disease*) ve balgamlı şiddetli ishal (*Lienteric diarrhea*) hastalıklarına faydalıdır.

**Karışımı:** On dirhem ayva sumak suyu ile yumuşayıncaya kadar pişirildikten sonra ahşap bir havanda dövülür. Tamamen dağılınca üzerine yeterli miktarda şeker eklenir ve kaynatılarak köpüğü alınır. Bu karışıma sumak suyunda pişirilmiş ve ahşap havanda dövülmüş ayva, armut ve elma eklenerek, bir saat hafif kısık ateş üzerinde bırakılır. Kıvamına gelince bu karışıma bir ūḳiyye bambu tozu ve bir ūḳiyye kuru kadıntuzluğu özsuyu eklenir.

Hemen ateşten indirilir. Bu macundan alınacak doz, soğuk su ile birlikte bir miskal ile beş dirhem arasıdır.

### 36. Sık tuvalete gidip gelenler için macun *(Minhācü'd-dükkān, el-Ḥāvī)*

Kara macun (*ma'cūn esved selīm*) olarak bilinir. Sık tuvalete gidip gelenlere, aşırı balgamlı güç nefes alıp verenlere faydalıdır.

---

1 Tahran nüshasının kenarında şu macun tarifi yer almaktadır: **İçerisinde ilaç bitkileri pişirilmiş su:** Hodan 3, baldırıkara 3, şahtere otu tohumu 3, meyan kökü 1, sinameki 5, menekşe 5, benlieğrelti otu 5, erik 10 adet, hünnap 10 adet, Hint hurması 10, sarı belile otu 4, kara helile otu 4, Hint helile otu 4, nilüfer 7 adet, karpuz 10 adet, eşek hıyarı özü 10, badem yağı 1, şeker 1 dāniḳ, katran köpüğü bitkisi 1, ışkın 1 dirhem.

يحل الصموغ بالشراب، ويعجن الجميع بالعسل، الشربة منه من درهمين إلى مثقالين[1].

## ٣٤. معجون مسهل (م)

ينفع القولنج الثفلي والريحي إذا كان معها غثي.

أخلاطه: سقمونيا ربع درهم، تربد درهم، مصطكى دانق، زنجبيل نصف دانق، فلفل مثله، دار صيني مثله، عسل منزوع الرغوة مقدار الكفاية، وهي شربة تامة.

## ٣٥. معجون (ذ)

ينفع زلق الأمعاء، وزلق المعدة البلغمية.

أخلاطه: يطبخ من السفرجل عشرة دراهم بماء السماق حتى يتهرأ، ثم يدق في الهاون الخشب، فإذا انحل يضاف إليه سكر بقدر الحاجة، ويغلى ويؤخذ ريمه، فيضاف إليه سفرجل وكمثرى وتفاح مطبوخات في ماء السماق، مدقوقات في الهاون الخشب، ويترك ساعة خفيفة على نار هادئة، فإذا أخذ القوام يضاف إليه وقية طباشير ووقية عصارة أمير باريس يا بس.

يعجل وينزل عن النار. الشربة منه من مثقال إلى خمسة دراهم، بماء بارد.

## ٣٦. معجون الاختلاف (م ح)

وهو معجون الأسود، ينفع الاختلاف، والزحير البلغمي المفرط.

أخلاطه: جندبيدستر وأفيون ومية سائلة وبزر بنج أبيض وزعفران وأسارون

---

١ في هامش (أ): مطبوخ: لسان ثور ٣، برسياوشان ٣، بزر شاهتره ٣، عرق سوس ١، سنا ٥، بنفسه ٥، بسفايج ٥، إجاص عدد ١٠، عباب عدد ١٠، تمر هندي ١٠، بليله أصفر، كابلي ٤، هندي ٤، نيلوفر عدد ٧، دُلَّع عدد ١٠، فلوس خيار شنبر ١٠، دهن لوز ١، سكر دانق ١، غاريقون ١، ريوند درهم.

**Karışımı:** Her birisinden eşit ölçüde kunduz testisi, afyon, bitkilerin doğal akışkan reçinesi, beyaz ban otu tohumu, safran, Afşar otu, mürr ağacı reçinesi, kereviz tohumu, kabuk tarçın, anason, Hint sümbülü, Ermeni kili ve narçiçeği.

Hepsi dövülerek elenir ve hepsinin toplam miktarının üç katı kadar köpüğü alınmış arı balı ile yoğrularak macun hâline getirilir. Bu macundan alınacak doz yarım dirhemdir.

*ez-Ẕeḫīre* yazarı Harzemşah'ın söylediğine göre: "Kara macundan alınacak doz, sumak suyu veya mersin ağacı meyvesinin suyu veya ayva konsantresi ile birlikte bir dirhemdir." Sonra der ki "Kara macun uzun süredir süregelen ishale ve güç nefes alıp vermeye faydalıdır."

## 37. Kuru üzüm macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

İnce bağırsak ağrılarına, nerede olursa olsun kalın ve kör bağırsak tıkanıklıklarına (kulunç) faydalıdır. Mide ve karnın karışımlarını, kötü kokularını, gazları, basurları ve karnın alt kısmındaki kirleri temizler. İsḥāḳ b. 'İmrān'ın formülüdür.

**Karışımı:** Bir buçuk rıṭl etli kuru üzüm. İyice yumuşayıncaya kadar kaliteli üzüm şırası içerisinde bekletilir. Tamamen suya daldırılarak süzülür ve bir rıṭl fānīẕ şekeri ile birlikte tekrar kazana konulur.

Bal kıvamına gelinceye kadar kaynatılır. Sonra her birisinden birer ūḳiyye kabukları soyulmuş kavun çekirdeği, kabak çekirdeği, tatlı badem, şamfıstığı, çam fıstığı içi; bir buçuk ūkiyye rezene tohumu; her birisinden beşer dirhem zencefil, havlıcan, kuşkonmaz, Hint sümbülü, sakız ağacı reçinesi, Çin tarçını; iki ūḳiyye ekmek özü içerisinde kızartılmış mahmude otu; yedişer dirhem Yemen'in Enderān/Derān bölgesinden çıkartılan beyaz sert tuz ve Ermeni boraksı; üç dirhem safran; birer ūḳiyye kuru nane ve kuru sedef otu alınır.

İhtiyaç maddeleri dövülerek tatlı badem yağı ile sulandırılır. Kuru üzüm suyu ve fānīẕ şekeri ile karıştırılarak iyice karılır. Bu macundan alınacak doz bir miskaldir.

ومر وبزر كرفس وسليخة وأنيسون وسنبل الطيب وطين أرمني وجلنار أجزاء سواء. يدق وينخل ويعجن بثلاثة أمثالها عسل نحل منزوع الرغوة، الشربة منه نصف درهم.

وقال صاحب «الذخيرة»: «معجون أسود شربته درهم بماء السمّاق، أو بشراب الآس، أو برب السفرجل»؛ ثم قال: «هو ينفع الإسهال العتيق والزحير».

## ٣٧. معجون الزبيب (م)

ينفع المغص، ويسهل أصحاب القولنج [78b] من أي مكان كان، وينقي المعدة والبطن عن الأمشاج والبخارات، والرياح والبواسير، والأوساخ من أوساخ أسافل البطن. تدبير إسحاق ابن عمران.

أخلاطه: زبيب لحيم رطل ونصف. ينقع في نبيذ طيب حتى يتهرأ، ويمرس ويصفى، ويعاد إلى القدر ومعه فانيذ سكري رطلًا.

يعقد في قوام العسل، فيؤخذ من بزر بطيخ وبزر[1] قرع ولوز حلو وفستق وقلب صنوبر مقشورات من كل واحد أوقية، بزر رازيانج أوقية ونصف، زنجبيل وخولنجان وشقاقل وسنبل الطيب ومصطكى ودار صيني خمسة دراهم خمسة دراهم، سقمونياي[2] مشوية في لباب الخبز أوقيتان، ملح أندراني وبورق أرمني سبعة دراهم سبعة دراهم، زعفران ثلاثة دراهم، نعنع يابس وسذاب يابس أوقية أوقية.

يدق الحوائج، ويلت بدهن لوز حلو، ويخلط بماء الزبيب والفانيذ، ويخلط جيدًا ويرفع. الشربة منه مثقال.

---

١ سقطت من (ب).

٢ كذا في (أ) و(ب)، ولعلها: واحدة السقمونيا.

## 38. Devm ağacı meyvesi macunu

Basur ve bağırsak gazlarını keser, makat tümörlerine ve kanamalara faydalıdır. Her birisinden beşer dirhem sarı helile otu, kara helile otu, belile, emlec bitkisi, beyaz üzerlik otu tohumu, pırasa tohumu ve sultani fesleğen tohumu; devm ağacı meyvesi elli dirhem.

Devm ağacı meyvesi pırasa suyunda çözdürülür ve diğer ilaç maddeleri bu su ile yoğrulur. Bu macundan alınacak doz, zamana ve hastalığa uygun bir şey (sıvı) ile birlikte iki dirhemdir.[1]

## 39. Yahudi taşı macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Böbrek taşlarını ufalatarak düşmesini sağlar, böbreklerdeki taşları temizler.

**Karışımı:** Beşer dirhem hıyar tohumu içi, kabak çekirdeği içi, kavun çekirdeği içi ve güveyfeneri; elli dirhem Yahudi taşı.

Hepsi bal ile yoğrularak macun hâline getirilir. Bu macundan alınacak doz iki dirhem ile üç dirhem arasıdır.

## 40. Kafa macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mesane taşlarını çıkartır, mesaneyi taşlardan temizler.

**Karışımı:** Üç dirhem yakılmış akrep, bir buçuk dirhem centiyane, beş dirhem güveyfeneri, dört dirhem kunduz testisi.

Hepsi bal ile kuralına uygun olarak yoğrularak macun hâline getirilir. Erişkinler için alınacak doz kereviz suyu ile birlikte bir dāniḳ, çocuklar için yarım dāniḳtir. Bu macun yapıldıktan ancak altı ay sonra kullanılır.

---

1 İstanbul nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Akrep macunu tarifi:** Akrep külü 10 dirhem, turp tohumu 10 dirhem, yabani havuç tohumu 10 dirhem, pelesenk ağacı meyvesi 10, devm ağacı meyvesi 5, kavun çekirdeği 10, yabani maydanoz 10, kapari kökü 5, çavşır otu 5, defne ağacı meyvesi 5, Mekke ayrığı 5, kara topalak 5, Hint sümbülü 5, kabuk tarçın 5, baldırıkara 5, üzerlik tohumu 5, afşar otu 5, centiyane kökü 5, yuvarlak loğusa çiçeği 5, Frenk kimyonu 5, çadır uşağı bitkisinin zamkı 5, kasnı 5, biber 5, mürr ağacının saf reçinesi 5, eğir otu 5, kereviz tohumu 5, çörekotu tohumu 5, nanahan 5, taş kesen otu 5, geven tohumu ? 10, misk 10, limon çekirdeği 10, baldırıkara 10, nicīl (ayrık otu) kökü 10, ilaçların ağırlıklarının üç katı bal. Kullanımı bir miskale kadardır.

## ٣٨. معجون المقل

يكسر رياح البواسير، ورياح الأمعاء، وينفع أورام المقعدة، ونزف الدم. إهليلج أصفر وإهليلج كابلي وبليلج وأملج وبزر حرمل أبيض وبزر كراث وبزر شاهسفرم خمسة دراهم خمسة دراهم، مقل خمسون درهمًا.

يحل المقل في ماء الكراث، ويعجن الأدوية به. الشربة منه درهمان بما يوافق العلة والوقت[1].

## ٣٩. معجون حجر اليهود (ذ)

يفتت حجر الكلية، ويخرجه عنها، وينقي الكلية عنه.

**أخلاطه:** لب بزر خيار ولب بزر قرع ولب بزر بطيخ وكاكنج خمسة دراهم خمسة دراهم، حجر اليهود خمسون درهمًا.

يعجن الجميع بالعسل. الشربة منه من درهمين إلى ثلاثة دراهم.

## ٤٠. معجون قفى (ذ)

يخرج حجر المثانة، وينقي المثانة منه.

**أخلاطه:** عقرب محرق ثلاثة دراهم ونصف، جنطيانا درهم ونصف، أصل كاكنج خمسة دراهم، جندبيدستر أربعة دراهم.

يعجن الجميع بالعسل على الرسم، الشربة منه للبالغين دانق مع ماء الكرفس، وللصبيان نصف دانق. ولا يستعمل إلا بعد ستة أشهر.

---

١ في هامش (ب): صفة معجون عقرب: رماد عقرب درهم ١٠، بزر فجل دراهم ١٠، دقوا دراهم ١٠، رماد زجاج ١٠، حب البلسان ١٠، مقل ٥، بزر بطيخ ١٠، فطراساليون ١٠، أصل كبر ٥، جاوشير ٥، حب الغار ٥، إذخير مكي ٥، سعد ٥، سنبل هندي ٥، سليخة ٥، إسقلوقندريون ٥، حرمل تحم ٥، أسارون ٥، جنطيانا ٥، زراوند مدحرج ٥، قردمانا ٥، أشق ٥، سكبينج ٥، فلفل ٥، مر صافٍ ٥، وج ٥، بزر كرفس ٥، بزر شمر ٥، نانخواه ٥، حب قلب ٥، بزر قطاو ١٠، مسك ١٠، حب ليمون ١٠، برسياوشان ١٠، أصل نجيل ١٠، عسل ثلاثة أوزان أدوية. استعمال إلى مثقال.

### 41. Demir pası macunu

Herhangi bir madde sebebiyle veya bir madde olmaksızın, soğuk ve rutubetli kötü mizaca sahip mideye faydalıdır.

**Karışımı:** Her birisinden on beş dirhem beyaz helile, kara helile, belile, çiğ sütte ıslatılarak sertliği bir miktar giderilen emlec meyvesi; her birisinden beşer dirhem sümbül, Mekke ayrığı, kara topalak, zencefil, biber, nanahan tohumu, akgünlük ağacı zamkı ve on dirhem demir pası alınır.

Demir pası sürme gibi ezildikten sonra bir hafta sirke içerisinde bekletildikten sonra kurutulur ve kuruyuncaya kadar kaynatılır. İlaç maddelerinin hepsi köpüğü alınmış bal ile yoğrularak macun hâline getirilir. Yedi gün boyunca her gün bu macundan bir ile iki miskal arası alınır. Bu macun mideyi güçlendirir, midenin aşırı rutubetini kurutur, ağız kokusunu keser, rengi güzelleştirir, basur ve regl akıntısını ve idrar fazlalığını keser, sindirimi iyileştirir, sesi berraklaştırır ve bütün güçleri arttırır.

### 42. Demir pası macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

İdrar çokluğuna ve sık idrar yapmaya engel olur.

**Karışımı:** Yirmi dirhem farklı işlemlerden geçirilmiş demir pası, beş dirhem bir gün ve bir gece sirke içerisinde bekletilerek işlemlerden geçirilmiş akgünlük ağacı kabuğu, dört dirhem bambu kökü tozu, üç dirhem kuru kişniş ve iki dirhem kurtboğan zehri.

Hepsi bir güzel dövülür ve hepsinin üç katı kadar pişmiş üzüm şırası ile yoğrularak macun hâline getirilir. Her gün sabah erkenden ve akşam bu macundan alınacak doz ayva şurubu ile birlikte üç dirhemdir.

### 43. Çam fıstığı macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

İdrar güçlüğüne faydalıdır, idrarı çabucak çözer.

**Karışımı:** Her birisinden üçer dirhem yabani havuç tohumu, Çin ışkını, Afşar otu, Mekke ayrığı, pelesenk ağacı meyvesi, afyon, kabuk tarçın, safran, Çin tarçını, yabani maydanoz tohumu ve yer çamı; otuz dirhem çam fıstığı içi, yarım dirhem kuru nane.

Her biri ayrı ayrı dövülür ve bal ile yoğrularak macun hâline getirilir. Mizaca uygun miktarda kullanılır.

## ٤١. معجون خبث الحديد

ينفع المعدة إذا كان بها سوء مزاج بارد رطب، بمادة أو بلا مادة.

**أخلاطه:** يؤخذ إهليلج أبيض وأسود وبليلج وشير أملج من كل واحد خمسة عشر درهمًا، سنبل وإذخر وسعد وزنجبيل وفلفل ونانخواه وكندر من كل واحد خمسة دراهم، خبث الحديد عشرة دراهم.

ينقع خبث الحديد في الخل، بعد أن يسحق كالكحل، أسبوعًا؛ ثم يجفف ويغلى حتى يجف، فيعجن الجميع بعسل منزوع الرغوة، ويؤخذ منه سبعة أيام كل يوم مثقال إلى مثقالين، فإنه يقوي المعدة، وينشف رطوبتها الفضلية، ويقطع الخلفة، ويحسن اللون، ويقطع دم البواسير والحيض، وإدرار البول، ويجود الهضم، [79a] ويصفي الصوت، ويقوي جميع القوى.

## ٤٢. معجون خبث الحديد (ذ)

يمنع كثرة البول وإدراره.

**أخلاطه:** خبث الحديد المدبر عشرون درهمًا، قشور الكندر المدبر في الخل يومًا وليلة خمسة دراهم، طباشير أربعة دراهم، كزبرة يابسة ثلاثة دراهم، شوكران درهمان.

يدق الجميع نِعِمًّا، ويعجن بثلاثة أمثاله ميبختج[1]. الشربة منه كل بكرة ثلاثة دراهم، وكل عشية ثلاثة دراهم، مع ميبه.

## ٤٣. معجون حب الصنوبر (ذ)

ينفع عسر البول، ويحل البول بسرعة.

**أخلاطه:** دوقو وريوند صيني وأسارون وإذخر وحب بلسان وأفيون وسليخة وزعفران ودار صيني وفطراساليون وكمافيطوس من كل واحد ثلاثة دراهم، لب حب صنوبر ثلاثون درهمًا، نعنع يابس نصف درهم.

يدق الجميع على الانفراد، ويعجن بالعسل، ويستعمل بمقدار المزاج.

---

١ في (ب): يبختج.

## 44. Macun *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Daha önce geçen hastalıklara faydalıdır. Her birisinden üçer dirhem çam fıstığı içi, yabani maydanoz tohumu, ayı rezenesi, kırmızı kök boya bitkisi; üçer dirhem yabani havuç tohumu, anason, kereviz tohumu, pelesenk ağacı meyvesi; iki dirhem geven zamkı. Hepsi pişmiş üzüm şırası ile yoğrularak macun hâline getirilir ve kullanılır.[1]

## 45. Güveyfeneri macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Böbrek ve mesanesinde yara olan ve idrarından kan gelenlere faydalıdır. Yedişer dirhem ban otu tohumu, kereviz tohumu ve rezene tohumu, beş dirhem salatalık çekirdeği içi. Bir başka nüshaya göre iki dirhem kurtboğan zehri, üçer dirhem ağaç kavunu tohumu, afyon, kavrulmuş çam fıstığı içi, kavrulmuş fındık içi, kavrulmuş acı badem içi ve safran; yirmi adet güveyfeneri meyvesi, dört dirhem geven zamkı. Bir başka nüshaya göre geven zamkı söylenmemiştir.

Hepsi kaynamış üzüm şırası ile yoğrularak macun hâline getirilir. Bu macundan alınacak doz, ḫandīḳūn macunu[2] suyu veya bal şerbeti ile birlikte bir dirhemdir.

## 46. İdrarı tutan macun *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Kūtvālī kitabından nakledildiğine göre idrarın fazlalığına ve özelikle yaşlılarda sperm akışına engel olur.

**Karışımı:** Üçer dirhem mersin ağacı meyvesi, akasya ağacının yaprağı ve meyvesinin suyu ve narçiçeği; her birisinden ikişer dirhem beyaz sandal, kırmızı sandal, kırmızı mercimek, sivertiya/safraca zamkı, Farsça bir kelime olan sığala/zığala, Arap zamkı, bambu kökü tozu; Bağdat sakız ağacı reçinesi ve Bağdat akgünlük ağacı reçinesi.

---

1 İstanbul nüshasının kenarında şu not bulunmaktadır: **İdrarı tutan macun tarifi:** Zencefil 3, Çin tarçını 3, havlıcan 3, kara topalak 5, kebabiye (Hint biberi) 3, beyaz zerdali dikeni kökü 5, kırmızı zerdali dikeni kökü 5, ayıklanmış kara helile 3, belile 3, akgünlük ağacı zamkı 3, emlec 3, yuvarlak pelit 4, mersin ağacı meyvesi 3, holaren 3, ilaç maddelerinin üç katı bal.

2 **Ḫandīḳūn macunu:** Terkibinde yıllanmış şarap, süzme bal, zencefil, kakule, küçük Hindistan cevizi, karanfil, Çin tarçını, karabiber, misk, misk katılmış su ve safran bulunan deva.

## ٤٤. معجون (ذ)

ينفع لما مر. لب حب صنوبر وفطراساليون ومو وفوه أربعة أربعة دراهم، دوقو وأنيسون وبزر كرفس وحب بلسان ثلاثة ثلاثة دراهم، كثيرا درهمان. يعجن الجميع بالميبختج ويستعمل[١].

## ٤٥. معجون كاكنج (ذ)[٢]

ينفع أصحاب قرحة الكلية والمثانة وبول الدم. بزر بنج وبزر كرفس وبزر رازيانج سبعة سبعة دراهم، لب بزر خيار خمسة دراهم ــ وفي نسخة: درهمان ــ، شوكران وبزر حماض وأفيون ولب حب الصنوبر المقلو ولب الفندق المقلو ولب اللوز المر المقلو وزعفران ثلاثة دراهم، حب كاكنج عشرون عددًا، كثيرا أربعة دراهم. وفي نسخة غيره ما ذكر كثيرا.

يعجن الجميع بالميبختج. الشربة منه درهم بماء خنديقون، أو بماء العسل.

## ٤٦. معجون يمسك البول (ذ)

عن كتاب «كوتوالى»: ويمنع إدرار البول، وسيلان المني، وخاصة المشايخ.

أخلاطه: حب الآس وأقاقيا وجلنار ثلاثة ثلاثة دراهم، صندل أبيض وصندل أحمر وعدس أحمر وقصب الذريرة وبزر سيخلى[٣] ـ وهو عجمي ــ وصمغ عربي وطباشير درهمان درهمان، مصطكى بغدادي ولبان بغدادي درهم درهم.

---

١ في هامش (ب): صفة ماسك البول: زنجبيل ٣، دار صيني ٣، خولنجان ٣، سعد ٥، كبابة ٣، بهمن أبيض ٥، بهمن أحمر ٥، كابلي منقى ٣، بليلج ٣، كندر ٣، أملج ٣، بلوط مدبّر ٤، حب الآس ٣، لسان عصفور ٣، عسل ثلاثة أمثال أدويته.

٢ في (ب): (د).

٣ في (ب): سخلى.

Hepsi şeker şurubu ile yoğrularak macun hâline getirilir. Bu macundan alınacak doz beş dirhemdir. Öğle yemeğinde koç eti ızgarası veya cevẕābe[1] yemeği veya kuru kebap veya tavada ızgara edilmiş et yenilir.

## 47. Ilıman bir macun *(eẕ-Ẕeḫīre)*

İdrarı tutar, idrar fazlalığına engel olur.

**Karışımı:** Üçer dirhem narçiçeği ve meşe palamudu; dörder dirhem mersin ağacı meyvesi ve tarçına benzer bir bitkinin kabuğu (küseylā); iki miskal kırmızı gül, iki dirhem Bağdat erkek akgünlük ağacı zamkı, bir buçuk dirhem akasya ağacı yaprağı ve meyvesinin suyu ve yarısı kadar Arap zamkı, her birisinden birer miskal kuru andız otu, kuru kişniş ve sakız ağacı reçinesi.

Hepsi şeker şurubuyla yoğrularak macun hâline getirilir. Bu macundan alınacak doz beş dirhemdir.

## 48. Macun

İdrarı tutar, bir önceki macundan daha kolay, daha hafif ve daha faydalıdır.

**Karışımı:** Bir dirhem siyah kuru üzüm, beş dirhem Bağdat erkek akgünlük ağacı zamkı, üç dirhem meşe palamudu. Bal ile yoğrularak macun hâline getirilir. Bu macundan alınacak doz dört dirhemdir.

## 49. Macun

Çocuklarda, yaşlılarda, süt ve meyve bağımlılarında ortaya çıkan, rutubet veya soğuktan kaynaklanan idrar kaçırmaya faydalıdır. Bu hastalık için ağız yoluyla alınan kuru toz ilaçlar bölümünde yazılan toz ilaçlardan daha etkilidir.

**Karışımı:** Dört dirhem şaraptan yapılmış sirke içerisinde bekletilmiş meşe palamudu, her birisinden üçer dirhem erkek akgünlük ağacı zamkı, mersin ağacı meyvesi, kara helile, belile ve emlec bitkisi, beş dirhem kara topalak.

1 **Cevẕābe:** Et, ekmek, süt ve şekerden yapılan ve içine aromatik maddeler ve baharat katılmayan yemek; bazen etsiz de yapılır.

يعجن الجميع بالجلاب. الشربة منه خمسة دراهم، ويغدى بشواء الحملان أو بجوذابة[1]، أو بقلية يابسة، أو بشواء تابه.

## ٤٧. معجون معتدل (ذ)

يمسك البول، ويمنع إدراره.

أخلاطه: جلنار وثمرة البلوط ثلاثة دراهم ثلاثة دراهم، حب الآس وكسيلا أربعة دراهم أربعة دراهم، ورد أحمر مثقالان، لبان ذكر بغدادي درهمان، أقاقيا وصمغ عربي مثقال ونصف مثقال ونصف، راسن يابس وكزبرة يابسة ومصطكى مثقال مثقال.

يعجن الجميع بالجلاب. الشربة منه خمسة دراهم.

## ٤٨. معجون

يمسك البول، أسهل وأخف وأنفع من الأول.

أخلاطه: زبيب أسود درهم، لبان ذكر [79b] بغدادي خمسة دراهم، ثمرة البلوط ثلاثة دراهم.

يعجن بالعسل. الشربة منه أربعة دراهم.

## ٤٩. معجون

ينفع سلس البول الكائن عن الرطوبة والبرودة، كالحادث للصبيان والمشايخ، ومدمني الألبان والفواكه، وهو أقوى من السفوف المكتوب لهذه العلة في باب السفوف.

أخلاطه: بلوط منقوع في خل خمر أربعة دراهم، لبان ذكر وحب الآس وإهليلج كابلي وبليلج وأملج من كل واحد ثلاثة دراهم، سعد خمسة دراهم.

---

١ في (أ) و (ب): بحوذابة

Hepsi dövülerek elenir ve köpüğü alınmış bal ile yoğrularak macun hâline getirilir. Bu macundan alınacak doz bir miskaldir.[1]

### 50. Macun *(el-Ḥāvī)*

Kuvve-i dāfi'a[2] sebebiyle oluşan idrar damlatmaya (*prostat*) faydalıdır.

**Karışımı:** Her birisinden beşer dirhem tere otu tohumu, hardal, erkek akgünlük ağacı zamkı; on dirhem ceviz içi, üç dirhem kara topalak.

Hepsi dövülerek elenir ve köpüğü alınmış bal ile yoğrularak macun hâline getirilir. Alınacak doz bir miskaldir.

### 51. Macun *(el-Ḥāvī)*

Alt ıslatma (*enürezis*) rahatsızlığı olanlara faydalıdır. Beş dirhem nehir nanesi, üçer dirhem hardal ve tere otu tohumu, bir dirhem erkek akgünlük ağacı zamkı.

Hepsi dövülerek elenir ve köpüğü alınmış bal ile yoğrularak macun hâline getirilir. Alınacak doz bir miskaldir.

Denildiğine göre: "Horoz boynu yakılarak öğütüldüğünde ve bundan bir dāniḳ ile iki dāniḳ ağırlığı miktarı ılık su ile içirildiğinde alt ıslatma rahatsızlığı olana iyi gelir."

### 52. Filozof macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

Yaşam maddesi olarak bilinir. Balgama faydalıdır, kalp ve nefesi güçlendirerek rahatlatır. Gıdaya karşı iştahı arttırır, yemeği hazmettirir, hafıza, hatırlama gücü ve zekāyı arttırır. Üşütmeleri giderir, idrar kaçırmayı keser, gazları dindirir, spermi arttırır, erkeğin şehvetinin harekete geçmesine yardımcı olur, cinsel birleşme arzusunu harekete geçirir. Ten rengini güzelleştirir, gazları giderir, dilin bağını çözer, sırt ve eklem ağrılarına

1 İstanbul nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Ak Şemseddin'in meşe palamudu macunu tarifi:** Çörek otu 2, zencefil 3, küçük Hindistan cevizi 3, kebabiye (Hint biberi) 3, karanfil 3, uzun biberin ilk meyvesi 3, Çin tarçını 3, küçük Hindistan cevizi kabuğu 3, acı çiğdemi 5, gelinciksalebi 5, soğan tohumu 5, havuç tohumu 5, eğir otu 1, safran 2, turp tohumu 5, holaren 5, Sakız ağacı reçinesi 2, göbelek mantarı 1, meşe palamudu unu 60, Bağdat erkek akgünlük ağacı reçinesi unu 60, bal 600.

2 **Kuvve-i dāfi'a:** İhtiyaçtan fazla olan gıdayı ve hazmedilen gıdayı idrar yoluyla vücuttan uzaklaştıran kuvvet.

يدق وينخل، ويعجن بالعسل المنزوع الرغوة. الشربة منه مثقال[1].

## ٥٠. معجون (ح)

ينفع تقطير البول الكائن عن القوة الدافعة.

أخلاطه: حب الرشاد وخردل ولبان ذكر من كل واحد خمسة دراهم، لب الجوز عشرة دراهم، سعد ثلاثة دراهم.

يدق وينخل، ويعجن بالعسل المنزوع الرغوة، الشربة منه مثقال.

## ٥١. معجون (ح)

ينفع لمن يبول في الفراش. فوتنج نهري خمسة دراهم، خردل وحب الرشاد ثلاثة ثلاثة دراهم، لبان ذكر درهم.

يدق وينخل، ويعجن بعسل منزوع الرغوة، الشربة منه مثقال.

قيل: «إذا احترقت حنجرة الديك وسحقت، وسقيت منها زنة دانق إلى دانقين، بماء فاتر، ينفع من البول في الفراش».

## ٥٢. معجون فلاسفة (م)

معرف بمادة الحياة. ينفع البلغم، ويقوي القلب والنفس، ويفرحهما، ويشهي الغداء، ويهضم الطعام، ويزيد في الحفظ والذكر والذكاء، ويذهب بالأبردة، ويقطع سلس البول، ويسكن الرياح، ويزيد في المني، ويعين على الإنعاظ، ويحرك شهوة الجماع، ويحسن اللون، ويذهب البخر، ويطلق اللسان، وينفع أوجاع الظهر

---

١ في هامش (ب): صفة معجون آق شمس الدين بلوط: جورك أوتي ٢، زنجبيل ٣، جوز بوا ٣، كبابة ٣، قرنفل ٣، دار فلفل ٣، دار صيني ٣، بسباسة ٣، سورنجان ٥، بوزيدان ٥، بزر بصل ٥، بزر جزر ٥، أكير ١، زعفران ٢، بزر فجل ٥، لسان عصفور ٥، مصطكى ٢، كوبلك ١، بلوط أوني ٦٠، بغدادي أوني ٦٠، عسل ٦٠٠.

faydalıdır. Dişleri sağlamlaştırır ve yaşlılığı yavaşlatır.[1]

**Karışımı:** Her birisinden eşit ölçüde biber, uzun biberin ilk meyvesi, zencefil, Çin tarçını, çekirdekleri alınmış belile ve emlec bitkisi, Hint sirkele/zirkele bitkisi, yuvarlak loğusa çiçeği, sarı kök (zerde çöp), papatya çiçeği, büyük çam fıstığı ve Hindistan cevizi.

Hepsi dövülerek toplam miktarının üç katı köpüğü alınmış bal ile karıştırılır ve kaldırılır. Bir miskal kullanılır.

*el-Ḥāvī*'de sarı kök ve papatya çiçeği geçmemiş, bu ikisinin yerine eşit ölçüde papatya kökü ve orkide zikredilmiş ve hepsinin miktarının onar dirhem olduğu, rezene tohumunun beş dirhem olduğu söylenmiş ve otuz dirhem çekirdeği alınmış Taif kırmızı kuru üzümü eklenmiştir. Bir başka nüshada ise orkide yerine yabani zencefil, rezene tohumu yerine papatya çiçeği konulmuştur.

## 53. İnci macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

Şehvet azlığına faydalıdır, kalbi ferahlatır, cinsel gücü çok iyi arttırır. Denenmiş son derece faydalı bir macundur. Söylediğimiz macunlar arasında ondan daha faydalısını görmedim.

**Karışımı:** Bir miskal el değmemiş inci, aynı miktarda mercan kökü, aynı miktarda anason, aynı miktarda beyaz zerdali dikeni, çeyrek miskal Afşar otu, aynı miktarda sakız ağacı reçinesi, yarım miskal güveyfeneri, aynı miktarda akgünlük ağacı kökü, üç miskal Mekke ayrığı çiçeği, aynı miktarda Kufe kara topalağı, aynı miktarda ılgın ağacı meyvesi, bir miskalin altıda biri kadar Arap zamkı, aynı miktarda geven zamkı, çeyrek miskal kabuk tarçın, aynı miktarda Çin tarçını.

İhtiyaç duyulan ilaç malzemeleri ezilerek öğütülür ve hepsinin toplam ağırlığı kadar köpüğü alınmış arı balı ile yoğrularak macun hâline getirilir. Kaldırılarak kullanılır.

---

1 İstanbul nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Regl akıntısını söktüren macun tarifi:** Nanahan 16, sabin ardıcı 16, yabani havuç tohumu 16, sedef otu yaprağı 16, kereviz tohumu 16, Hint sümbülü 8, ḳust-ı Bahri (Deniz (beyaz) kıst otu: *Saussurea Costus*) 8, kızıl kök boya bitkisi 8, acı badem 8, yuvarlak zeravent/loğusa çiçeği 8, bal 300 dirhem. Kullanılacak miktar bir miskal, Ay çekirdeği 16.

والمفاصل، ويشد الأسنان، ويبطئ بالشيب[1].

أخلاطه: فلفل ودار فلفل وزنجبيل ودار صيني وبليلج وأملج منزوعي النوى وشيطرج هندي وزراوند مدحرج وعروق الصفر وزهر البابونج وحب الصنوبر الكبار وجوز الهند أجزاء سواء.

يدق الجميع، ويخلط في ثلاثة أمثاله عسل نحل منزوع الرغوة، ويرفع ويستعمل مثقالًا.

وفي «الحاوي» ما ذكر عروق الصفر وزهر البابونج، وجعل مكانهما أصول البابونج وخصية الثعلب أجزاء سواء؛ وجعل الجميع عشرة عشرة دراهم، وبزر الرازيانج خمسة دراهم؛ وزاد زبيبًا أحمر طائفيًّا منزوع النوى ثلاثين درهمًا.

وفي نسخة جعل مكان خصية الثعلب زرنباد، ومكان بزر رازيانج زهر بابونج.

## ٥٣. معجون لؤلؤ (م)

ينفع قلة النكاح، ويفرح القلب، ويزيد الباه زيادة جيدة، وهو مجرب غاية، لم أر أنفع منه فيما قلنا.

أخلاطه: لؤلؤ بكر مثقال، بسد مثله، أنيسون درهم، بهمن أبيض مثله، أسارون ربع مثقال، مصطكى [80a] مثله، كاكنج نصف مثقال، أصل اللبان مثله، فقاح إذخر ثلاث مثاقيل، سعد كوفي مثله، كزمازج مثله، صمغ عربي سدس مثقال، كثيرا مثله، سليخة ربع مثقال، دار صيني الصين مثله.

يسحق الحوائج، ويعجن بوزنها عسل النحل المنزوع الرغوة، ويرفع و يستعمل .

---

١ في هامش (ب): صفة معجون يدر الحيض: نانخواه ١٦، أبهل ١٦، دوقو ١٦، ورق السذاب ١٦، بزر كرفس ١٦، سنبل هندي ٨، قسط بحري ٨، فوه ٨، لوز مر ٨، زراوند مدحرج ٨، عسل درهم ٣٠٠، استعمال مثقال بزر شمس ١٦

## 54. Çekirdek içleri macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

Kendisinde kuruluk ve hararet bulunan kimselerin cinsel gücünü arttırır, spermi arttırır ve erkekte şehveti güzel bir şekilde harekete geçirir, şehvetin harekete geçmesine çok iyi yardımcı olur.

**Karışımı:** Her birisinden üçer ölçü kabuksuz ceviz içi ve çam fıstığı, beyaz biber tohumu, Abdülleziz meyvesi, sakız ağacının yaş meyvesi (terebentin), şamfıstığı, susam, haşhaş (afyon), kuşkonmaz, beyaz bahçe şebboyu, kırmızı bahçe şebboyu, bu ikisi bulunmazsa bu ikisinin alternatifi olarak kına tohumu ve eşit ölçüde beyaz ve kırmızı zerdali dikeni kullanılır. Üçer dirhem zencefil, uzun biberin ilk meyvesi, havlıcan, tarçın, Hint narı, holaren; hepsinin toplam ağırlığı kadar beyaz şeker ve hepsinin toplam ağırlığı kadar arı balı.

Şeker eritilerek bal ile karıştırılır ve dövüldükten sonra elenen ilaç maddeleri bu karışıma eklenir. Çubuk ile iyice karıştırılarak kaldırılır ve ihtiyaç hâlinde kullanılır.[1]

## 55. İbnü'ş-Şaġīr macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

Kalbi güçlendirir, şehveti çok arttırır ve spermi çoğaltır.

**Karışımı:** Üç ūḳiyye büyük çam fıstığı, her birisinden birer ūḳiyye ceviz, badem içi, fındık, şamfıstığı ve haşhaş; kerdeme/tere otu tohumu, Hindistan cevizi, kırmızı ve beyaz zerdali dikeni, gelinciksalebi, zencefil, ban otu meyvesi, beyaz biber ve karabiber, uzun biberin ilk meyvesi, yabani zencefil, safran, holaren, acı çiğdem, mahlep, karanfil, kıstotu, Çin tarçını, pelesenk ağacı meyvesi, Afşar otu, kebabiye (Hint biberi), küçük

1 Tahran nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Şehvet macunu:** İyi ve denenmiş bir macundur. İbnü'l-Beyān'ın sözüdür: Tere/roka tohumu, havuç tohumu, soğan tohumu, aspir tohumu, şalgam tohumu, turp tohumu, ısırgan otu tohumu, beyaz ve kırmızı zerdali dikeni, kuru kuşkonmaz, çam fıstığı, akgünlük ağacı zamkı, pamuk tohumu içi ve hepsinin ağırlığı kadar fānīẕ şekeri. (*Şifā'u'l-esḳām* adlı eserden alıntıdır.)
**Şehvet macunu:** Her birisinden eşit ölçüde havuç tohumu, şalgam tohumu, soğan tohumu, küsküt tohumu, tere tohumu, Hint fındığı tohumu, roka tohumu, kuşkonmaz, çam fıstığı kozağının içi, Abdülleziz ağacı meyvesi, gelinciksalebi, kıstotu kökü, beyaz ve kırmızı bahçe şebboyu, holaren, kuşkonmaz, beyaz ve kırmızı zerdali dikeni, uzun biberin ilk meyvesi, kerdeme/tere otu, süt ve tarçın. Bunların hepsi toplam miktarlarının üç katı arı balı ile yoğurularak macun hâline getirilir. Alınacak doz sirke? ile birlikte üç dirhemdir. (*İḫtiyārāt-ı Irāḳī* adlı kitaptan alıntıdır.)

## ٥٤. معجون اللبوب (م)

يقوي الباه لمن به يبس وحرارة، ويغزر المني وينبه الشهوة، و(ينعظ إنعاظًا)[١] حسنًا، ويعين الباه معونة جيدة.

أخلاطه: قلب جوز وقلب صنوبر مقشورين وحب فلفل وحب الزلم وحبة الخضراء وفستق وسمسم وخشخاش وشقاقل وتوذري أبيض وأحمر، فإن عدما يبدلان ببزر الحناء وبهمن أبيض وأحمر أجزاء سواء، زنجبيل ودار فلفل وخولنجان وقرفة ونارمشك[٢] ولسان العصفور ثلاثة أجزاء ثلاثة أجزاء، سكر بياض وزن الجميع، عسل النحل وزن الكل.

يحل السكر ويخلط مع العسل، ويضاف إليها الحوائج مدقوقة منخولة، ويساط ويرفع ويخلط، ويستعمل عند الحاجة[٣].

## ٥٥. معجون لابن الصغير (م)

يقوي القلب، ويزيد في الباه جدًا، ويدر المني.

أخلاطه: حب صنوبر كبار ثلاث أواق، جوز وقلب لوز وبندق وفستق وخشخاش أوقية أوقية، بزر حرف ونارجيل وبهمنين أبيض وأحمر وبوزيدان وزنجبيل وحب بان وفلفل أبيض وأسود ودار فلفل وزربناد[٤] وزعفران ولسان عصفور وعكنة ومحلب وقرنفل وقسط ودار صيني وحب بلسان وأسارون وكبابة

---

١ تصحف ما بين القوسين في (أ) إلى: ينعض إنعاضًا.

٢ في (ب): نارمسك.

٣ في هامش (أ): معجون الباه: جيد مجرب، من لفظ ابن بيان: بز جرير بزر جزر بزر بصل لب قرطم حب شلجم بزر فجل بزر أبخرة بهمنان شقاقل يابس حب صنوبر كندر لب حب قطن فانيذ وزن الجميع. «شفاء الأسقام».
معجون الباه: تخم جزر، تخم شلجم، تخم بصل، تخم كهرباء، تخم تره، تخم أتبت، تخم جرجير، هليون، مغز جلفوزة، حب الزلم، بوزيدان، قسط أصلي، توذربان، لسان عصفور، شقاقل، بهمنان، دار فلفل، حب الرشاد، حليب، قرفة أجزاء سواء. يعجن بثلاثة أمثالها عسل نحل. الشربة ثلاثة دراهم على خل، اختيارات عراقي.

٤ تصحفت في (أ) إلى: رزنباد.

kakule, ikişer dirhem süt içinde bekletilmiş nohut ve kuru emlec bitkisi ve bir miskal el değmemiş inci.

Hepsi dövülerek ezilir, elenir ve bal ile yoğrularak macun hâline getirilir. Kaldırılarak kullanılır.

### 56. Macun *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Regl akıntısını söktürür, doğumu kolaylaştırır ve ölü cenini çıkartır.

**Karışımı:** İkişer dirhem mürr ağacı reçinesi ve Çin tarçını; her birisinden üçer dirhem sedef otu yaprağı, yabani nane yaprağı, Frenk kimyonu, gazel otu, kırmızı kök boya bitkisi, baldırgan, kasnı ve çavşır; on dirhem sabin ardıcı.

Hepsi bal ile yoğrularak macun hâline getirilir. Bu macundan alınacak doz hurma pişmişi ile veya bir ūḳiyye gülyağı ile birlikte üç dirhemdir.

### 57. Macun *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mideyi güçlendirir, koku ve tadı güzelleştirir, keskin/aşırı sarı safra ve karışımları sürdürür.

**Karışımı:** Tüylü kabuğu ve çekirdekleri ayıklanmış elli dirhem mayhoş ayva alınarak küçük parçalar hâlinde doğranır ve bir gün bir gece keskin sirke içerisinde bekletilir. Sonra çıkarılarak temiz bir havanda merhem gibi oluncaya kadar dövülür. Sonra toplanarak tartılır. Ayva püresinin her altmış rıtlı için içerisine on dirhem mahmude otu, iki dirhem kebabiye/Hint biberi, aynı miktarda kakule, bir miskal öğütülmüş sümbül ve beş dirhem kırmızı gül eklenir.

Hepsi un gibi toz hâline gelinceye kadar öğütülür ve altmış dirhem bal ile yoğrularak macun hâline getirilir. Kaldırılarak ihtiyaç hâlinde bu macundan iki dirhem alınır. İhtiyaca göre arttırılabilir veya azaltılabilir.

### 58. Ateşli eklem ağrılarına iyi gelen macun *(el-Ḳānūn)*

**Karışımı:** On dirhem sarı helile, üçer dirhem acı çiğdemi ve gelinciksalebi, ikişer dirhem kereviz tohumu ve anason.

وهال وحمص وأملج منقوعان في اللبن مجففًا درهمان درهمان، لؤلؤ بكر مثقال. يدق الجميع، وينخل ويعجن بالعسل، ويرفع ويستعمل.

## ٥٦. معجون (ذ)[١]

يدر الحيض، ويسهل الولادة، ويخرج الجنين الميت.

أخلاطه: مر ودار صيني درهمان درهمان، ورق السذاب وورق الفوتنج الجبلي وقردمانا ومشك طرامشيع وفوه وحلتيت وسكبينج وجاوشير ثلاثة ثلاثة دراهم، أبهل عشرة دراهم.

يعجن بالعسل. الشربة منه ثلاثة دراهم، مع طبيخ التمر، أو بوقية دهن الجل[٢].

## ٥٧. معجون (ذ)[٣]

يقوي المعدة، ويطيب الريح والطعم، ويسهل الصفراء والأخلاط الحادة.

أخلاطه: يؤخذ من السفرجل المز المنقى من زغبه وحبّه، فيقطع صغارا خمسين درهمًا، وينقع في خل ثقيف يومًا وليلة، ثم يخرج، ويدق في الهاون النظيف حتى يصير مثل المرهم، ثم يجمع ويوزن، ويلقى على وزن ستين درهمًا منه عشرة دراهم سقمونيا، ودرهمين كبابة، ومثله قاقلة، ومثقال سنبل مسحوق، وخمسة دراهم ورد أحمر.

يطحن ويعجن بوزن ستين درهمًا عسلاً، ويرفع ويؤخذ منه عند الحاجة درهمان، تزاد وتنقص حسب الحاجة.

## ٥٨. معجون ينفع أوجاع المفاصل الحارة (ق)

أخلاطه: إهليلج أصفر عشرة دراهم، سورنجان وبوزيدان ثلاثة [80b] ثلاثة[٤] دراهم، بزر كرفس وأنيسون درهمان درهمان.

---

١ في (ب): (د).
٢ في (ب): الحل.
٣ في (ب): (د).
٤ زيد في (أ) (ثلاثة) أخرى بهذا الموضع.

Eritilmiş şeker ile yoğrularak macun hâline getirilir. Her gün bu macundan alınacak doz iki dirhemdir.

### 59. Uyuşturarak ağrıyı dindiren macun *(el-Ḳānūn)*

**Karışımı:** Eşit ölçülerde centiyane, kızıl kök boya bitkisi, nanahan tohumu, loğusa çiçeği, nane, hıyar tohumu, acı çiğdemi, sığır kuyruğu/balık zehri otu ve yer narı kökü, yarım ölçü afyon.

Dövülerek elenir ve bal ile yoğrulur. Alınacak doz yarım dirhem ile iki dirhem arasıdır.

### 60. Ateşli eklem ağrıları ve gut hastalığına karşı Yaḥyā b. Ḫālid'in denenmiş macunu *(el-Maḳāle)*

**Karışımı:** On dirhem acı çiğdemi, beş dirhem sinameki, ikişer dirhem Afşar otu, Kirman kimyonu, uzun biberin ilk meyvesi ve eğir otu.[1]

Hepsi bal ile yoğrulur. Alınacak doz ılık su ile birlikte iki miskaldir. Bu macun ağrının sebebi soğuk madde olduğunda ağrıyı dindirir.

### 61. Hürmüs macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Gut hastalığına, eklem ağrılarına, böbrek ve mide ağrılarına, bağırsak yaralarına iyi gelir. Gazları boşaltır, bedeninde su toplananlara, sarılık ve vertigo hastalarına iyi gelir. Böbrek ve mesanedeki fazlalık maddeleri bedenden uzaklaştırır, regl akıntısını söktürür.

**Karışımı:** Her birisinden birer ūḳiyye katran köpüğü bitkisi, Afşar otu, eğir otu, Frenk kimyonu, sedef otu tohumu, sütleğen, zufa otu, kızıl kök boyası bitkisi, her birisinden altışar dirhem Hint sümbülü, yabani nane, yabani maydanoz tohumu, acı yavşan otu, lak (lük) ağacı reçinesi ve kurtluca otu.

---

1 Tahran nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Yaḥyā b. Ḫālid macunu:** Eklem ağrılarında denenmiştir, güzel etkili iyi bir macundur. On dirhem acı çiğdemi, beş dirhem sinameki, iki dirhem afşar otu, iki dirhem zencefil, iki dirhem Kirman kimyonu, iki dirhem uzun biberin ilk meyvesi, alınacak doz ılık su ile birlikte iki dirhemdir. Bir dirhem mahmude otu eklenirse etkisi daha güçlü olur.

يعجن بسكر مذاف. الشربة منه كل يوم درهمان.

## ٥٩. معجون يسكن الوجع بالتخدير (ق)

**أخلاطه:** جنطيانا وفوه ونانخواه وزراوند وفوتنج وبزر خيار وسورنجان[١] وبوزيدان وماهي زهرج ومغاثا أجزاء سواء، أفيون نصف جزء.

يدق وينخل، ويعجن بعسل. الشربة منه من نصف درهم إلى درهمين.

## ٦٠. دواء ليحيى بن خالد[٢] ممتحن لأوجاع المفاصل الحاروالنقرس (ر)

**أخلاطه:** سورنجان عشرة دراهم، سنامكي خمسة دراهم، أسارون وزنجبيل وكمون كرماني ودار فلفل ووج درهمان درهمان.

يعجن الجميع بعسل. الشربة منه مثقالان بماء فاتر، فإنه يسكن الوجع إذا كانت مادة الوجع باردة.

## ٦١. معجون هرمس (د)

ينفع النقرس وأوجاع المفاصل، والكلية والمعدة، وقروح الأمعاء، ويفش الرياح، وينفع أصحاب الاستسقاء، واليرقان والدوار، ويدفع الفضلات الكائنة في الكلية والمثانة، ويدر الحيض.

**أخلاطه:** غاريقون وأسارون ووج قردمانا وبزر السذاب

وفرفيون وزوفاء يابس وفوه وقية وقية، سنبل الطيب وفوتنج جبلي وفطراساليون وكمادريوس ولك [و] إسقرديون[٣] من كل واحد ست أواق.

---

١ في هامش (أ): معجون السورنجان: لوجع المفاصل.

٢ في هامش (أ): معجون ليحيى بن خالد: ممتحن في أوجاع المفاصل، حسن الأثر جيد، سورنجان عشرة دراهم، سنامكي ٥، أسارون ٢، زنجبيل ٢، كمون كرماني ٢، دار فلفل ٢، الشربة درهمان بماء فاتر، إذا أضيف إليه محمودة درهمًا واحدًا، يكون أقوى فعلاً.

٣ في (أ) و (ج). أشقرذيون.

Dövülür ve elenir, süzme bal ile yoğrularak macun yapılır. İlkbahar günlerinde kullanılır. Bu macundan kullanılacak doz bir miskal ile iki dirhem arasıdır.

### 62. Gut hastalığına ve kara safralı eklem ağrılarına iyi gelen macun *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Beş dirhem kara helile, on dirhem çekirdekleri alınmış Taif kuru üzümü, ikişer dirhem biber, uzun biberin ilk meyvesi ve kapari kökü.

Hepsi yumuşak bir şekilde dövülür ve ipek bir kumaşla elenir ve köpüğü alınmış bal ile yoğrulur. Bu macundan kullanılacak doz bir miskaldir.

### 63. Balgamlı eklem ağrılarına iyi gelen macun *(el-Ḳānūn)*

**Karışımı:** Acı çiğdemi, gelinciksalebi, sığır kuyruğu otu, biber, zencefil, anason ve yabani havuç tohumu.

Bal ile yoğrularak macun yapılır ve her gün bu macundan bir miskal alınır.

### 64. İshal yaparak bağırsakları temizleyen, ağırlıkları ve koyu balgamları çıkartan macun *(el-Maḳāle)*

**Karışımı:** Bir rıṭl aspir tohumu içi, on dirhem ekmek tuzu.

İkisi de dövülerek elenir ve incir yağı ile yoğrulur. Her sabah bir veya iki ceviz miktarınca yutulur.

### 65. Yaḥyā b. Ḫālid'in ilacı *(Minhācü'd-dükkān)*

Denenmiştir. Ateşli eklem ve gut hastalığı ağrılarını dindirir.

**Karışımı:** Acı çiğdemi, gelinciksalebi, sığırkuyruğu otunun her birisinden onar dirhem, mürr ağacı reçinesi, kimyon ve beşparmak otu tohumundan beşer dirhem, afyon ve ban otu tohumundan ikişer dirhem.

Bal ile yoğrulur ve bu macundan üç dirhem alınır.

يدق وينخل، ويعجن بالعسل المصفى، ويستعمل أيام الربيع. الشربة منه من مثقال إلى درهمين.

## ٦٢. معجون ينفع النقرس، ووجع المفاصل السوداوي (ح)

أخلاطه: إهليلج كابلي خمسة دراهم، زبيب طائفي منزوع عشرة دراهم، فلفل ودار فلفل وأصل كبر درهمان درهمان.

يدق الجميع ناعمًا، ينحل[1] بحريرة ويعجن بعسل منزوع الرغوة. الشربة منه مثقال.

## ٦٣. معجون ينفع وجع المفاصل البلغمي (ق)

أخلاطه: سورنجان وبوزيدان وماهي زهرج وفلفل وزنجبيل وأنيسون ودوقو.

يعجن بالعسل، ويشرب منه كل يوم مثقال.

## ٦٤. معجون يسهل وينقي الأمعاء، ويخرج الأثقال والبلاغم الغليظة (ر)

أخلاطه: لب حب القرطم رطل، بورق الخبز عشرة دراهم.

يدقان ويعجنان بشيرج التين، ويبلع كل بكرة مقدار جوزة أو جوزتين.

## ٦٥. دواء ليحيى بن خالد (م)

ممتحن، يسكن المفاصل الحار، والنقرس.

أخلاطه: سورنجان وبوزيدان وماهي زهرج من كل واحد عشرة دراهم، مر وكمون وبزر بنجنكشت خمسة خمسة دراهم، أفيون وبزر بنج درهمان درهمان.

يعجن بالعسل، ويؤخذ منه ثلاثة دراهم.

---

١ سقطت من (ب).

### 66. Balgamlı gut hastalığına iyi gelen macun *(eẕ-Ẕeẖīre)*

**Karışımı:** On beş dirhem acı çiğdemi, ikişer dirhem kına çiçeği, kapari yaprağı, karabiber, uzun biberin ilk meyvesi, zencefil, Kirman kimyonu; her birisinden yarımşar dirhem amonyum klorür, Hint tuzu ve brokoli mercanı, bir dirhem bitkilerin koyu reçinesinin dibindeki tortu.

Hepsi dövülerek elendikten sonra bal ile yoğrulur. Bu macundan alınacak doz uyku vaktinde sıcak su ile birlikte iki miskaldir.

### 67. Balgamlı gut hastalığına iyi gelen macun *(eẕ-Ẕeẖīre)*

**Karışımı:** Altı miskal acı çiğdemi, birer miskal kapari kökü kabuğu, biber, uzun biberin ilk meyvesi, kına çiçeği ve Kirman kimyonu, yarımşar miskal amonyum klorür, siyah tuz, brokoli mercanı, bitkilerin koyu reçinesinin dibindeki tortu, on miskal türbüt otu, ikişer buçuk dirhem üzerlik otu ve zencefil.

Dövülerek elenir ve ilaç maddelerinin üç katı kadar köpüğü alınmış bal ile yoğrularak macun hâline getirilir. Bu macundan kullanılacak doz iki miskal ile iki dirhem arasıdır.

### 68. Balgamlı gut hastalığına iyi gelen macun *(eẕ-Ẕeẖīre)*

**Karışımı:** Bir buçuk dirhem beyaz biber, beşer dirhem sarı helile, acı çiğdemi ve akırıkarha, yedi dirhem kimyon, dört dirhem kuru andız otu, iki dirhem zencefil, yarım miskal afyon.

Bal ile yoğrularak macun yapılır. Bu macundan alınacak doz iki dirhem ile iki miskal arasıdır.

### 69. Baldırgan zamkı macunu *(eẕ-Ẕeẖīre)*

Bir gün belirip aradan iki gün geçtikten sonra yeniden beliren kronik ateşe olgunlaştıktan sonra iyi gelir. Akrep ve tarantula gibi böceklerin ısırmalarının zararlarını yok eder.

## ٦٦. معجون ينفع النقرس البلغمي (د)

أخلاطه: سورنجان خمسة عشر درهمًا، حناء وورق الكبر وفلفل أسود ودار فلفل وزنجبيل وكمون كرماني درهمان درهمان، نوشادر وملح هندي وزبد البحر من كل واحد نصف درهم، ميعة يابسة درهم.

يعجن الجميع بعد الدق والنخل[١] بالعسل، الشربة منه مثقالان [81a] بماء حار وقت النوم.

## ٦٧. معجون ينفع النقرس البلغمي (د)

أخلاطه: سورنجان ستة مثاقيل، قشر أصل كبر وفلفل ودار فلفل وحناء وكمون كرماني مثقال مثقال، نوشادر وملح نفطي وزبد البحر وميعة يابسة نصف مثقال نصف مثقال، تربد عشرة مثاقيل، حرمل وزنجبيل من كل واحد درهمان ونصف.

يدق وينخل[٢]، ويعجن بثلاثة أمثال الأدوية عسلًا منزوعًا[٣]. الشربة منه من مثقالين إلى درهمين.

## ٦٨. معجون ينفع النقرس البلغمي (د)

أخلاطه: فلفل أبيض درهم ونصف، إهليلج أصفر وسورنجان وعود قرح خمسة خمسة دراهم، كمون سبعة دراهم، راسن يابس أربعة دراهم، زنجبيل درهمان، أفيون نصف مثقال.

يعجن بالعسل. الشربة منه من درهمين إلى مثقالين.

## ٦٩. معجون حلتيت (د)

ينفع الحمى الربع[٤] العتيق بعد النضج، ويدفع ضرر لدغ[٥] الهوام، كالعقرب والرتيلاء وأمثالهما.

١ في جميع النسخ: النحل.
٢ في (أ) و(ب): ينحل.
٣ المراد منزوع العجم. وقد مر بنا هذا التعبير من قبل.
٤ كذا في (أ) و(ب)، ولعل الصواب: حمى الربيع.
٥ تصحفت في (ب) إلى: لدفع.

**Karışımı:** Her birisinden eşit ölçüde baldırgan zamkı, biber, saf mürr ağacı reçinesi ve sedef otu yaprağı.

Bal ile yoğrulur. Bu macundan alınacak doz bir dirhemdir. Sıtma nöbetinden bir saat önce hastaya sirkeli bal/şeker şurubu ile birlikte verilir. Zehirlerin zararlarını yok etmek için ise sıcak şurup veya bal suyu ile birlikte verilir.

## 70. Büyük Seczenyā macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

"Çok başarılı" anlamında Yunanca bir kelimedir.

Soğuk mizaçlılar ve soğuk hastalıklar için denenmiştir. Ağır kokulu gazları boşaltır, azı dişi ağrılarını dindirir, diş çürümesini önler, kuluncu dağıtır, idrar yapmadaki zorluğu giderir, balgama faydalıdır. Karaciğer tıkanıklıklarını açar, karaciğer sertliğini dağıtır, mideyi ısıtır ve migreni giderir.

**Karışımı:** Birer dirhem kunduz testisi, afyon, Çin tarçını, afşar otu, kızıl kök boyası bitkisi, her birisinden altışar dirhem hakiki Afrika mürr ağacı reçinesi, biber, uzun biberin ilk meyvesi, kasnı ve kıst otu, yarım dirhem safran.

Kasnı bal içerisinde çözdürülür, geri kalan ilaç maddeleri bu bal ile yoğrulur ve altı ay saklanır. Bu macundan alınacak doz sıcak su ile birlikte yarım miskaldir.

## 71. Alaca hastalığı macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

Bu hastalık için denendiği söylenmiştir.

**Karışımı:** Her birisinden altışar dirhem Manisa lalesi tohumu, eğir otu dalları, sakal otu, akırıkarha, kaju tanesi, katran köpüğü bitkisi, kunduz testisi, kırmızı zerdali dikeni ve deryās/yentūn bitkisi; 200 dirhem çekirdeği alınmış kuru üzüm, 100 dirhem beyaz kimyon, aynı miktarda Çin tarçını, yirmi dirhem içilebilir akgünlük ağacı zamkı, aynı miktar sakız ağacı reçinesi ve beş dirhem nanahan tohumu.

Hepsi, toplam ağırlıklarının üç katı köpüğü alınmış bal ile yoğrularak macun hâline getirilir ve öğle yemeklerinden sonra bu macundan bir ceviz miktarı kullanılır.

**أخلاطه:** حلتيت وفلفل ومر صاف وورق السذاب أجزاء سواء.

يعجن بالعسل. الشربة منه درهم. يعطى لصاحب الحمى قبل النوبة بساعة مع السكنجبين، ويعطى لدفع مضرة السموم بالشراب الحار، أو بماء العسل.

## ٧٠. معجون السجزنيا الكبير (د)

يوناني، معناه كثير النجاح، مجرب للأمزجة الباردة، والأمراض الباردة، ويفش الرياح الغليظة، ويسكن وجع الضرس، وتآكل الأسنان، ويحل القولنج، وعسر البول، وينفع البلغم، ويفتح سدد الكبد، ويحلل صلابته، ويسخن المعدة، ويزيل البيضة.

**أخلاطه:** جندبيدستر وأفيون ودار صيني وأسارون وفوه درهم درهم، مر بطارخ وفلفل ودار فلفل وقنّة وقسط من كل واحد ستة دراهم، زعفران نصف درهم.

يحل القنة في العسل، ويعجن الباقي بذلك العسل، ويحفظ ستة أشهر. الشربة منه نصف مثقال بماء حار.

## ٧١. معجون البرص (م)

ذكر أنه مجرب له.

**أخلاطه:** بزر شقائق النعمان وعود الوج وأطريلان وعود قرح وحب فهم وغاريقون وجندبيدستر وبهمن أحمر ونار باردة من كل واحد ستة دراهم، زبيب منزوع العجم مائتا درهم، كمون أبيض مائة درهم، دار صيني مثله، لبان شرب عشرون درهمًا، مصطكى مثله، نانخواه خمسة دراهم.

يعجن بثلاثة أمثاله عسل نحل منزوع الرغوة، ويستعمل منه قدر الجوزة في الغدوات.

### 72. Alaca, cilt lekesi, cüzzam ve fil hastalığı gibi balgamlı ve kara safralı hastalıklara iyi gelen macun *(eẕ-Ẕeḫīre)*

**Karışımı:** Her birisinden onar dirhem kara helile, bebile, emlec, küsküt, sabır otu, katran köpüğü bitkisi, Feyḳarā' müshili, şahtere otu, beş dirhem Hint tuzu ve aynı miktarda anason.

Bal ile usulüne uygun olarak yoğrulur. Bu macundan alınacak doz beş dirhem ile beş miskal arasıdır.

### 73. Kuru üzüm macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

Kara safraya, balgama, uyuza, cüzzama, alaca hastalığına, kara safralı ve balgamlı bütün karışımlara karşı faydalıdır.

**Karışımı:** Sarı helile, Hint helilesi, belile, emlec, çiğ sütte bekletilerek sertliği alınmış ve çekirdeği ayıklanmış emlec, küsküt, karabaş otu, benlieğrelti otu, sinameki, şahtere otu tohumunun her birisinden on beş dirhem; beşer dirhem Ermeni taşı, lacivert taşı, kekik ve elenmiş katran köpüğü bitkisi; iki dirhem siyah tuz, birer miskal gül tomurcuğu, anason ve sakız ağacı reçinesi, beş dirhem Ebu Cehil karpuzu yaprağı.

İlaç maddeleri dövülerek elendikten sonra kırk dirhem tatlı badem yağı ile kurutulur ve yarısı, çekirdeği alınarak yumuşak bir şekilde dövülmüş kuru üzüm, yarısı da gülsuyu katkılı bal/şeker şurubu olmak üzere 300 dirhem kuru üzüm ve gül suyu katkılı şeker şurubu ile yoğrulur. Bu macundan alınacak doz beş miskal ile on miskal arasıdır. Kimileri bu macunu yaban soğanı olmaksızın yaparlar.

### 74. Ebū 'Alī b. Sīnā'nın formülü olan inek yağı macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

**Karışımı:** Üçer dirhem yaban narı kökü, gernik/kızılca buğday, beyaz zerdali dikeni, kırmızı zerdali dikeni, yabani zencefil, geven zamkı, kehribar ve haşhaş tohumu.

## ٧٢. معجون ينفع البرص والبهق والجذام وداء الفيل وسائر الأمراض البلغمية والسوداوية (د)

**أخلاطه:** إهليلج كابلي وبليلج وأملج وأفيتمون وصبر وغاريقون وإيارج فيقرا وشاهترج من كل واحد عشرة دراهم، ملح هندي خمسة دراهم، أنيسون مثله.

يعجن بالعسل على الرسم، الشربة منه من خمسة دراهم إلى خمسة مثاقيل.[١]

## ٧٣. معجون الزبيب (م)

ينفع السوداء والبلغم والجرب العتيق والجذام والبرص [81b] وجميع الأخلاط السوداوية والبلغمية.

**أخلاطه:** كابلي أصفر وهندي وبليلج وأملج وشير أملج منزوع النوى وأفيتمون وأسطوخودوس[٢] وبسفايج وسنامكي وبزر شاهترج من كل واحد خمسة عشر درهمًا، حجر أرمني ولازورد وحاشا وغاريقون منخول خمسة خمسة دراهم، ملح نفطي درهمان، زرورد وأنيسون ومصطكى مثقال مثقال، بشبوش[٣] خمسة دراهم.

تيبس الحوائج بدهن لوز حلو بعد دقّها ونخلها بأربعين درهمًا دهن لوز حلو، ويعجن بثلاثمائة درهم زبيبًا منزوعًا مدقوقًا دقًا ناعمًا، وجلاب نصفين بالسوية.

الشربة منه من خمسة مثاقيل إلى عشرة مثاقيل، وثم من يعمل بغير بسبوش[٤].

## ٧٤. معجون السمن عن تركيب أبي علي بن سينا (د)

**أخلاطه:** مغاث وجور[٥] جندم وبهمن أبيض وأحمر وزرنباد وكثيرا وكهربا وبزر خشخاش ثلاثة ثلاثة دراهم.

---

١ ابتداء من هنا إلى بداية الباب التاسع الذي يحتوي على المخدرات، إلى أخلاط فلونيا رومية – تقريبا ورقتين (اثنان وعشرون معجونا والمفرحات بأكملها) – ساقطة من نسختي (ب) و (ج).
٢ في (ب): أستوخودوس.
٣ في (أ) مصحفة إلى بلبوش. والصواب ما أثبتناها.
٤ البشبوش أو البسبوش هو ورق الحنظل.
٥ تصفحت في (أ) إلى: جوز، والصواب ما أثبتناها.

Hepsi dövülerek inek yağı ile ıslatılır, kavrulmaya ihtiyacı olanlar kavrulur ve buna iki menn kavrulmuş un ve bir menn şeker eklenir. Her gün hepsinden yirmi dirhem alınarak iki rıṭl taze sağılmış süt ile yoğrulur, inek yağı ile çorba olarak pişirilir ve banyodan çıktıktan sonra yenilir. Üç ay buna devam edilirse maksat gerçekleşir.

### 75. Koma/derin uykusu ve karaciğer tümörü olanlara iyi gelen macun *(el-Ḥāvī)*

Bedeni, beyni ve mideyi de ısıtır.

**Karışımı:** Her birisinden beşer dirhem zencefil, biber, eğir otu, çörek otu, kıst otu, onar dirhem kuru sedef otu, iyi kalite baldırgan zamkı, iki buçuk dirhem kunduz testisi.

Dövülerek sık dokulu ipek bir kumaşla elenir, köpüğü alınmış bal ile yoğrulur. Bu macundan kullanılacak doz her gün bir miskaldir.

### 76. Unutkanlığı gideren, hafızayı geri getiren macun

**Karışımı:** Eşit ölçülerde kara topalak, zencefil, eğir otu, biber, uzun biberin ilk meyvesi.

Köpüğü alınmış bal ile yoğrulur. Her gün bu macundan bir miskal kullanılır. Günün sonunda içerisinde papatya, mercanköşk ve benzeri maddeyi bedenin doğal ısısıyla ılıman hale getiren ilaç maddeleri çözdürülmüş suyun üzerine eğilir.

### 77. Hafızayı arttıran ve beyinde balgam birikmesine engel olan macun *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Onar dirhem uzun biberin ilk meyvesi, eğir otu, Çin tarçını, tarçın, Anadolu sümbülü, beş dirhem Hint sümbülü, üç dirhem küçük Hindistan cevizi, iki dirhem safran, aynı miktarda çiğ öd ağacı ve bir dāniḳ misk.

Dövülerek ipek bir kumaş ile elenir ve köpüğü alınmış bal ile yoğrulur. Bu macundan kullanılacak doz bir miskaldir.

يدق الجميع ويلت بدهن البقر، يقلى الذي يحتاج إلى القلي، ويضاف إليه من سويق الحنطة منين، ومِنَ السكر مَنّ. يؤخذ مِنَ الجميع كل يوم عشرون درهما، ويعجن برطلين لبن حليب طري، فيطبخ حسوا بدهن البقر، ويأكل بعد الخروج من الحمام. يداوم عليه ثلاثة أشهر، يحصل المرام.

## ٧٥. معجون ينفع لمن به سبات وورم الكبد (ح)

ويسخن البدن والدماغ والمعدة.

أخلاطه: زنجبيل وفلفل ووج وشونيز وقسط من خمسة دراهم، ورق السذاب اليابس والحلتيت الطيب عشرة دراهم (عشرة دراهم)[1]، جندبيدستر درهمان ونصف.

يدق وينخل بحريرة صفيقة، ويعجن بالعسل المنزوع الرغوة، الشربة منه كل يوم مثقال.

## ٧٦. معجون يذهب النسيان، ويجلب الحفظ

أخلاطه: سعد وزنجبيل ووج وفلفل ودار فلفل أجزاء سواء، يعجن بالعسل المنزوع الرغوة، ويستعمل منه كل يوم مثقال، وينكب آخر النهار على المياه المحللة الملطفة، كالبابونج والمرزنجوش وأمثالهما.

## ٧٧. معجون يزيد في الذهن، ويحفظ الدماغ عن ارتكام البلغم فيه (ح)

أخلاطه: دار فلفل ووج ودار صيني وقرفة وسنبل رومي عشرة عشرة دراهم، سنبل الطيب خمسة دراهم، جوز بوا ثلاثة دراهم، زعفران درهمان، عود نيء مثله، مسك دانق.

يدق وينخل بحريرة، ويعجن بالعسل المنزوع[2] الرغوة. الشربة منه مثقال.

---

١ سقط ما بين القوسين من (ب).
٢ تصحفت في (ب) إلى: المزوع.

### 78. Unutkanlığa çok iyi gelen akgünlük macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

**Karışımı:** Onar dirhem kündür, eğir otu ve kara topalak, beşer dirhem biber ve zencefil.

Dövülerek elenir ve köpüğü alınmış bal ile yoğrulur. Bu macundan alınacak doz bir miskaldir.

### 79. Küçük belādür (kaju) macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

Hafızayı arttırır, unutkanlığı giderir. Felce, istem dışı titreme hastalığına, kalp krizine ve bütün soğuk hastalıklara iyi gelir.

**Karışımı:** Onar dirhem Hint kara helilesi, belile ve emlec bitkisi, akgünlük ağacı zamkı, zufa otu, biber, zencefil, eğir otu, Kufe kara topalağı, sümbül ve kajunun her birisinden beşer dirhem.

İlaç maddeleri dövülerek elenir ve tatlı badem yağı veya şamfıstığı yağı veya ceviz yağı ile ıslatıldıktan sonra toplam ağırlıklarının üç katı kadar köpüğü alınmış arı balı ile yoğrularak macun yapılır ve kaldırılarak kullanılır. Bu formülün sahibi macunun kullanılacağı zamanı belirtmemiştir.

### 80. Galen'e ait kaju macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

Bir önceki belādür macununun faydalarını verir. Galen altı günde ezberlediği şeyleri, bu macunu kullandığında bir günde ezberlediğini söyler. Devamında şöyle der: "İsteseydim daha fazlasını da ezberlerdim." Bu son derece değerli macunlardandır ve yapıldıktan altı ay sonra kullanılır.

**Karışımı:** Her birisinden dörder dirhem biber, uzun biberin ilk meyvesi, kara helile, belile, çiğ sütte terbiye edilmiş emlec bitkisi, kunduz testisi ve safran, her birisinden on üçer dirhem belādür (kaju) ağacı balı, kıst otu, mürr ağacı reçinesi, ṭaberzed şekeri, defne ağacı meyvesi ve Kufe kara topalağı.

İlaç maddeleri dövüldükten sonra tatlı badem yağı veya ceviz yağı veya aynı miktarda taze inek yağı ile ıslatılır ve toplam ağırlığının üç katı köpüğü alınmış arı balı ile yoğrulur ve geniş ağızlı cam veya porselen yeşil bir kap içerisinde kaldırılır. Kap tamamen doldurulmaz. Kabı arpa içerisine gömenler de vardır.

## ٧٨. معجون اللبان ينفع النسيان جدًا (م)

**أخلاطه:** كندر ووج وسعد عشرة عشرة دراهم، فلفل وزنجبيل خمسة خمسة دراهم.

يدق وينخل، ويعجن بعسل منزوع رغوة. الشربة منه مثقال.

## ٧٩. معجون بلادر صغير (م)

٥ يزيد في الحفظ، ويذهب النسيان، وينفع الفالج والرعشة والسكتة، وجميع الأمراض الباردة.

**أخلاطه:** أهليلج أسود هندي وبليلج وأملج عشرة عشرة دراهم، لبان وزوفا وفلفل وزنجبيل ووج وسعد كوفي [82a] وسنبل وبلادر خمسة خمسة دراهم.

يدق الحوائج وينخل، ويعجن بثلاثة أمثالها عسل نحل منزوع رغوة، بعد أن ١٠ يلت بدهن لوز حلو، أو بدهن فستق، أو بدهن جوز، ويرفع ويستعمل. ولم يشرط واضعه الزمان.

## ٨٠. معجون بلادر منسوب إلى جالينوس (م)

ينفع منافع البلادر السابق، وذكر جالينوس أنه لما[1] كان يستعمله كان يحفظ في كل يوم قدر ما يحفظه ستة أيام؛ ثم قال: «لو شئت حفظت أكثر»! وهو من ١٥ المعاجين الجليلة القدر، ويستعمل بعد ستة أشهر.

**أخلاطه:** فلفل ودار فلفل وكابلي وبليلج وشير أملج وجندبيدستر وزعفران أربعة دراهم، عسل البلادر وقسط ومر وسكر طبرزد وحب الغار وسعد كوفي من كل واحد ثلاثة عشر درهمًا.

يدق الحوائج، ويلت بدهن لوز حلو، أو بدهن جوز، أو بمثله من سمن البقر ٢٠ الطري، ويعجن بثلاثة أمثالها عسل نحل منزوع رغوة، ويرفع في برنية صينية أو خضراء، ولا يملأ، وثَمّ من يدفنه في الشعير.

---

١ تصحفت في (ب) إلى: (كما).

## 81. Hz. Süleyman'ın Belādür macunu

*ez-Zeḫire*'de belādür-ü Süleymānī müshili olarak yer almıştır. Soğuk mideye iyi gelir, unutkanlığı giderir, rengi güzelleştirir, ağız kokusunu güzelleştirir ve iyi düşünmeyi sağlar.

Bu müshilin -ikisine de selam olsun- Davud oğlu Süleyman peygamber tarafından yapıldığını, bu yüzden de onun adıyla isimlendirildiğini iddia ederler.

**Karışımı:** Dörder dirhem biber, uzun biberin ilk meyvesi, Hint kara helilesi, belile, emlec, kunduz testisi; her birisinden on ikişer dirhem kıst otu, belādür (kaju), yalancı karabiber, ṭaberzed şekeri, defne ağacı meyvesi ve sekiz dirhem kara topalak.

Belādür balı alınır. İlaç maddeleri dövülerek elenir ve hepsi inek yağı ile ıslatılır. Belādür balı, bal ile karıştırılarak ilaç maddeleri bu bal ile yoğrulur. Bal ilaç maddelerinin iki katı olsun. Macun altı aya kadar saklanır. Bu macundan kullanılacak doz, içerisinde kereviz veya rezene kaynatılmış su ile birlikte iki dirhemdir. Bu macunu kullanacak olanın ağır sportif aktivitelerden sakınması, asla cinsel ilişkide bulunmaması, aşırı alkol almaması ve bu macunu aldıktan sonra isfīdbāce denilen sade, pirinç ve daha çok nohutla haşlanmış et çorbası yemesi gerekir.

## 82. Basit bir macun

Ebu Cehil karpuzunun etli kısmı veya her birisinden çeyrek dirhem mahmude otu, Hint tuzu, mavi devm ağacı; bir miskal karabaş otu, bir dirhem katran köpüğü bitkisi, her birisinden çeyrek dirhem Hint helilesi ve kara helile ve Feḳarā müshili. Bu macunu soğuk sebebiyle kendisinde sara rahatsızlığı olan kullanır.

## 83. Sara hastalığına iyi gelen baldırgan ağacı macunu

**Karışımı:** Her birisinden onar dirhem baldırgan ağacı, akırıkarha ve karabaş otu, beş dirhem katran köpüğü bitkisi, ikişer dirhem Frenk kimyonu, baldırgan zamkı ve yuvarlak loğusa çiçeği.

## ٨١. معجون بلادر سليماني

وقد وقع في «الذخيرة»: جوارشن بلادر سليماني. ينفع المعدة الباردة، ويذهب النسيان، ويحسن اللون، ويطيب النكهة، ويجود الفكر.

ويزعمون أن هذا الجوارش[١] عمل سليماني بن داود ـ عليهما السلام ـ، ولذا سمي باسمه!

**أخلاطه:** فلفل ودار فلفل وأسود هندي وبليلج وأملج وجندبيدستر أربعة أربعة دراهم، قسط وبلادر وبرنك[٢] كابلي وسكر طبرزد وحب الغار من كل واحد اثنا عشر درهما، سعد ثمانية دراهم.

يؤخذ عسل بلادر، ويدق الحوائج وينخل، ويلت الجميع بسمن البقر، و يداف البلادر في العسل، ويعجن الأدوية بالعسل، وليكن العسل مقدار الأدوية مرتين، ويحفظ إلى ستة أشهر. الشربة منه درهمان بطبيخ الكرفس، أو بطبيخ الرازيانج. وينبغي لمستعمله أن يحفظ نفسه من الرياضات القوية، ولا يجامع قط، ولا يشرب بإفراط، ويغذى[٣] بعده إسفيدباجه[٤].

## ٨٢. موجز دواء

معجون متخذ من شحم حنظل أو محمودة وملح هندي ومقل أزرق من كل واحد ربع درهم، أسطوخودوس مثقال، غاريقون درهم، أهليلج كابلي وأسود وإيارج فيقرا من كل واحد ربع درهم. يستعمله من به الصرع البارد السبب.

## ٨٣. معجون سيساليوس ينفع الصرع

**أخلاطه:** سيساليوس وعود قرح وأسطوخودوس[٥] من كل واحد عشرة دراهم، غاريقون خمسة دراهم، قردمانا وحلتيت وزراوند مدحرج[٦] درهمان درهمان.

١ كذا في (أ) و(ب)، والصواب: الجوارشن، كما مر قبل قليل.
٢ في (أ): بزنك وكابلي، وفي (ب): بدنك. والصواب ما أثبتناه، وهو الفلفل الأسود المزيف.
٣ كذا، والصواب: يغذى.
٤ في (أ) و (ب): إسفيذباجه.
٥ في (ب): أستوخودوس.
٦ في (ب): مدخرج.

Hepsi birer birer dövülür, elenir ve yaban soğanı suyundan yapılan sirkeli şeker/bal şurubu ile yoğrulur. Bu macundan alınacak miktar bir miskaldir.

### 84. Balgamlı ve kara safralı sara hastalığına hemen iyi gelen macun *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Her birisinden yirmi dörder dirhem Çin tarçını, çekirdeği alınmış kuru üzüm, sakız ağacının sakızı, üçer dirhem iblis tırnağı, Anadolu sümbülü, kabuk tarçın, koçboynuzu çiçeği, kara topalak ve defne ağacı meyvesi, on iki dirhem Mekke ayrığı, aynı miktarda mürr ağacı reçinesi, dokuz dirhem sivertiya/safraca zamkı ve bir dirhem safran.

Hepsi dövülerek ipek bir kumaşla elenir ve köpüğü alınmış bal ile yoğrularak macun yapılır. Bu macundan kullanılacak doz bir dirhemdir.

### 85. Eski bir macun *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Sara, felç, soğuk kalp çarpıntısı, eski sıtmalar, mide ağrıları, nefes darlığı ve tokluktan kaynaklanan hıçkırığa iyi gelir.

**Karışımı:** Üçer dirhem kunduz testisi, meyan kökü konsantresi, kıst otu, biber, uzun biberin ilk meyvesi, bitkisel reçine, afyon, safran ve sümbül, iki dirhem çavşır, yarım dirhem misk, birer dirhem yabani zencefil, çıyan/akrep otu ve inci, yedi dirhem hakiki Afrika mürr ağacı reçinesi.

Çavşır şarap içerisinde, bitkisel reçine ise bal içinde çözdürülür ve ilaç maddeleri bal ile yoğrulur. Bu macundan alınacak doz bir dirhem ile bir miskal arasıdır. Macunun daha güçlü ishal yapmasına gerek varsa içerisine katran köpüğü bitkisi ve bir miskal Ermeni taşı katılır.

### 86. Sara hastalığına faydalı başarı macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

**Karışımı:** Hint helilesi, kara helile, belile, emlec her birisinden onar dirhem, benlieğrelti otu, küsküt, türbüt otu, karabaş otundan beşer dirhem.

Hepsi dövülerek on dirhem tatlı badem yağı ile elenir ve hepsinin üç katı köpüğü alınmış arı balı ile yoğrulur. Bu macundan kullanılacak miktar üç dirhem ile beş miskal arasıdır.

يدق الجميع فرادى، وينخل ويعجن بالسكنجبين المعمول من ماء بصل الفار. الشربة منه مثقال.

## ٨٤. معجون ينفع الصرع البلغمي والسوداوي، نفعًا عاجلاً (ح)

**أخلاطه:** دار صيني وزبيب منقى من عجمه وعلك البطم من كل واحد أربعة وعشرون درهما، أظفار الطيب [82b] وسنبل رومي وسليخة وإكليل[1] الملك وسعد وحب الغار ثلاثة ثلاثة دراهم، إذخر اثنا عشر درهمًا، مرّ مثله، قصب الذريرة تسعة دراهم، زعفران درهم.

يدق الجميع وينخل بحريرة، ويعجن بالعسل المنزوع الرغوة، ويستعمل منه درهم.

## ٨٥. معجون قديم (ذ)

ينفع الصرع والفالج، والخفقان الباردة والحميات العتيقة، وأوجاع المعدة، وضيق النفس، والفواق الامتلائي، ويهضم الطعام.

**أخلاطه:** جندبيدستر ورب السوس وسليخة وقسط وفلفل ودار فلفل وميعة وأفيون وزعفران وسنبل ثلاثة ثلاثة دراهم، جاوشير درهمين، مسك نصف درهم، زرنباد ودرونج ولؤلؤ درهم درهم، مر بطارخ سبعة دراهم.

يحل الجاوشير في الخمر، ويحل الميعة في العسل، ويعجن الأدوية بالعسل. الشربة منه من درهم إلى مثقال[2].

## ٨٦. معجون النجاح ينفع الصرع (م)

**أخلاطه:** كابلي هندي وبليلج وأملج من كل واحد عشرة دراهم، بسفايج وأفيتمون وتربد وأسطوخودوس خمسة خمسة دراهم.

يدق الجميع وينخل بعشرة دراهم دهن اللوز الحلو، ويعجن بثلاثة أمثاله عسل نحل منزوع الرغوة. الشربة منه من ثلاثة دراهم إلى خمسة مثاقيل.

---

١ كذا، ولعلها: إكليل.

٢ في هامش (أ): وإن احتيج إلى تقوية إسهاله، جعل فيه غاريقون والحجر الأرمني مثقالًا.

## 87. Sezar macunu *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Felce ve yüz felcine iyi gelir. Balgamlı hastalıkları uzaklaştırır. Felçli olan organa sürülünce ona da faydalı olur.

**Karışımı:** Eşit ölçülerde afyon, ban otu tohumu, sütleğen, Çin tarçını, uzun biberin ilk meyvesi, Hint sümbülü, zencefil ve safran.

Hepsi dövülerek elenir, bal ile yoğrularak kullanılır.

## 88. Ilıman bir macun *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Soğuk mizaçlara, yüz felcine, felce, alaca hastalığına, istemsiz titreme hastalığına ve uyuşmaya iyi gelir.

**Karışımı:** Onar dirhem zencefil, akırıkarha, çörek otu, kıst otu, biber ve eğir otu, beşer dirhem kuru sedef otu, baldırgan zamkı, centiyane, loğusa çiçeği, Hint sirkele/zirkele bitkisi, kunduz testisi ve kara hardal, belâdür ağacı balı.

Hepsi bal içerisinde yoğrulur. Bu macundan alınacak doz bir miskaldir.[1]

## 89. Dildeki gevşekliği/sarkmayı gideren ilaç *(eẕ-Ẕeḫīre)*

**Karışımı:** Üçer dirhem Çin tarçını, büyük kakule, sümbül, birer dirhem Hint sedef otu, nanahan tohumu, loğusa çiçeği, kereviz tohumu, durak otu tohumu, ikişer dirhem delinmemiş inci ve kehribar.

Bu macundan alınacak doz sıcak su veya yıllanmış şarap ile birlikte bir dirhemdir.

---

1 Tahran nüshasının kenarında şu not yer almaktadır. **Hıyarşenber macunu:** Kuluncu dağıtır, balgam ve sarı safrayı sürdürür. Yirmi dirhem içi boş ve zamklı beyaz türbüt otu, on dirhem Antalya mahmude otu, on dirhem kuru menekşe, üçer buçuk dirhem Hint tuzu ve meyan kökü konsantresi, her birisinden üçer dirhem rezene tohumu, anason ve sakız ağacı reçinesi, altmış dirhem macun yapımına yakın bir zamanda kamıştan çıkarılan eşek hıyarı özü, elli dirhem iyi kalite fānīẕ şekeri, elli dirhem Mısır balı, on dirhem badem yağı veya inek yağı. Bir macun yapılarak saklanır. Bu macundan alınacak doz, içerisinde rezene kaynatılmış su içinde beş dirhemdir.

## ٨٧. معجون قيصر (ذ)

ينفع الفالج واللقوة، ويدفع الأمراض البلغمية، وإذا طلى العضو المفلوج انتفع به أيضًا.

**أخلاطه:** أفيون وبزر بنج وجندبيدستر وفرفيون ودار صيني ودار فلفل وسنبل الطيب وزنجبيل وزعفران أجزاء سواء.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بالعسل ويستعمل.

## ٨٨. معجون معتدل (د)

ينفع الأمزجة الباردة، واللقوة والفالج، والبرص والرعشة والخدر.

**أخلاطه:** زنجبيل وعود قرح وشونيز وقسط وفلفل ووج عشرة عشرة دراهم، سذاب يابس وحلتيت وجنطيانا وزراوند وشيطرج هندي وجندبيدستر وخردل خمسة خمسة دراهم، عسل البلادر وفيه يعجن الجميع بالعسل.

الشربة منه مثقال[١].

## ٨٩. دواء يذهب رخاوة اللسان (د)

**أخلاطه:** دار صيني وحماما وسنبل من كل واحد ثلاثة دراهم، ساذج هندي ونانخواه وزراوند طويل وبزر كرفس وبزر شبت من كل واحد درهم، لؤلؤ بكر وكهربا درهمان درهمان.

الشربة منه درهم بماء حار أو بشراب عتيق.

---

١ في هامش (أ): معجون الخيار شنبر: يحل القولنج، ويسهل البلغم والصفراء. يؤخذ تربد أبيض مجوف مصمغ عشرين درهمًا، محمودة أنطالية عشرة دراهم، بنفسج يابس عشرة دراهم، ملح هندي رب السوس من كل واحد ثلاثة دراهم ونصف، بزر الرازيانج أنيسون مصطكى من كل واحد ثلاثة دراهم، فلوس الخيار شنبر المخرج من القصب عند قرب * المعجون خمسين درهما، فانيذ جيد خمسين درهمًا، عسل مصر خمسين درهمًا، دهن اللوز أو السمن عشرة دراهم. يعمل معجونًا فيحفظ، الشربة من خمسة دراهم في طبيخ الرازيانج.
* ههنا كلمة لم نستطع قراءتها.

### 90. Macun *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Nefes darlığına, göğüs ve akciğer hastalıklarına ve yaralarına, göğüs ve akciğerden öksürükle kan ve irin çıkışına iyi gelir.

**Karışımı:** Her birisinden dörder miskal sakız ağacı zamkı, safran, erkek akgünlük ağacı reçinesi, hakiki Afrika mürr ağacı reçinesi, Çin tarçını, kasnı, fıstık çamı içi, meyan kökü; üç miskal büyük kakule, iki buçuk miskal Şam sümbülü, iki miskal kabuk tarçın, üç miskal geven zamkı, üç miskal çekirdeği alınmış etli hurma, dört miskal kevkeb denilen Samos kili, yeterli miktarda bal.

Kasnı ateşte bal içerisinde çözdürülür ve iki katlı bir kazanda kıvamına getirilir. Sonra bununla diğer ilaç maddeleri yoğrulur. Bu macundan alınacak doz, hastanın hastalığına göre sıcak su veya zufa otu suyu veya bal suyu ile bir dirhemdir.

### 91. Astım macunu

Balgamlı öksürüğe, nefes darlığına iyi gelir, göğüs ve akciğerdeki sert/koyu karışımları temizler.

**Karışımı:** Her birisinden ikişer dirhem meyan kökü konsantresi kuru zufa otu, baldırıkara, her birisinden beşer dirhem Frenk kimyonu, biber, beyaz üzerlik otu tohumu, badem içi, mürr ağacı reçinesi. Yuvarlak loğusa çiçeği ve ısırgan otu tohumu.

Bal ile yoğrulur. Bu macundan alınacak doz içerisinde zufa otu kaynatılmış su ile birlikte üç dirhemdir.

### 92. Ateşli ve sarı safralı kalp çarpıntısına iyi gelen ilaç *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Her birisinden beşer dirhem marul tohumu, kabak çekirdeği, hıyar çekirdeğinin içi, kavun çekirdeği içi, üçer dirhem turp tohumu ve kuzukulağı tohumu, üç dirhem kuru kişniş, dört dirhem hindiba tohumu, beş dirhem kadıntuzluğu. Hepsi yumuşak bir şekilde dövülür

## ٩٠. معجون (ذ)

ينفع ضيق النفس، وأمراض الصدر والرئة وقروحهما، وخروج الدم والقيح منهما بالسعال.

**أخلاطه:** صمغ البطم وزعفران ولبان ذكر ومر بطارخ ودار صيني وقنّة ولب حب الصنوبر وأصل السوس من كل واحد أربعة مثاقيل، حماما ثلاثة مثاقيل، سنبل شامي مثقالان ونصف، سليخة مثقالان، كثيرا ثلاثة مثاقيل، تمر لحيم منزوع العجم ثلاثة مثاقيل، طين شاموس ـ وهو الكوكب ـ أربعة مثاقيل، عسل مقدار الكفاية.

يحل القنة في العسل على النار، فيؤخذ قوامه في قدر مضاعف، [83ª] ثم يعجن بها الأدوية. الشربة منه درهم بماء حار، أو بشراب الزوفاء، أو بماء العسل، حسب علة المريض.

## ٩١. معجون الربو

ينفع السعال البلغمي، وضيق النفس، وينقي الخلط الغليظ عن الصدر والرئة.

**أخلاطه:** رب السوس وزوفاء يابس وبرسياوشان من كل واحد درهمان، قردمانا وفلفل وبزر حرمل أبيض ولب لوز مر وزراوند مدحرج وبزر أنجرة من كل واحد خمسة دراهم.

يعجن بالعسل. الشربة منه ثلاثة دراهم بطبيخ الزوفاء.

## ٩٢. دواء أي معجون ينفع الخفقان الحار الصفراوي (ح)

**أخلاطه:** بزر خس وبزر قرع ولب بزر خيار ولب بزر بطيخ من كل واحد خمسة دراهم، بزر فجل وبزر حماض من كل واحد ثلاثة دراهم، كزبرة يابسة ثلاثة دراهم، بزر هندباء أربعة دراهم، أمير باريس خمسة دراهم.

ve elma şurubu ile yoğrulur. Bu ilaçtan alınacak doz, on dirhem elma şurubu ile birlikte bir miskaldir.[1]

## 93. Soğuk kalp ağrılarına iyi gelen tatlı misk macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

**Karışımı:** Birer dirhem yabani zencefil, Irak çıyan/akrep otu, her birisinden birer miskal delinmemiş inci, kehribar ve mercan kökü, her birisinden bir dirhemin üçte ikisi kadar beyaz zerdali dikeni, kırmızı zerdali dikeni, kakule, sümbül, karanfil, ağaç yosunu, bir miskal ham ipek, birer dānik zencefil ve biber, yarım miskal misk katkılı rāmik macunu.

Hepsi dövülerek, toplam ağırlığın üç katı köpüğü alınmış arı balı ile yoğrulur.

## 94. Rutubetli olduğunda kalbin kötü mizacına ve çarpıntısına iyi gelen macun *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Sakız ağacı reçinesi, öd ağacı, Çin tarçını, karanfil, misk, sümbül, küçük Hindistan cevizi, kebabiye, kakule, ağaç kavunu kabuğu, küçük şebboyun her birisinden beşer dirhem, bir dāniḳ misk.

Hepsi dövülerek elenir ve elma şurubu ile yoğrulur. Bu macundan alınacak doz, tamamen temizlendikten sonra, on dirhem kuzukulağı şerbeti veya ağaç kavunu şerbetinden hangisi varsa onunla birlikte bir miskaldir.

1 Tahran nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Ak Şemseddin:** Çörek otu 12, kara topalak 8, kündür 8, mersin ağacı meyvesi 8, biber 5, zencefil 10, sakız ağacı reçinesi 3, küçük Hindistan cevizi 3, Çin tarçını 8, eğir otu 5, karanfil 3, andız otu 8, safran 1, meşe palamudu 100.

يدق الجميع ناعمًا، ويعجن بشراب التفاح. الشربة منه مثقال مع شراب التفاح عشرة دراهم[1].

## ٩٣. معجون المسك الحلو ينفع أوجاع القلب البارد (م)

**أخلاطه:** زرنباد ودرونج عراقي من كل واحد درهم، لؤلؤ غير مثقوب وكهربا وبسد من كل واحد مثقال، بهمن أبيض وأحمر وقاقلة وسنبل وقرنفل وأشنة من كل واحد ثلثا مثقال، إبريسم خام مثقال، زنجبيل وفلفل دانق دانق، سك[2] نصف مثقال.

يدق الجميع، ويعجن بثلاثة أمثاله عسل نحل منزوع الرغوة.

## ٩٤. معجون ينفع سوء مزاج القلب وخفقانه، إذا كان رطبًا (ح)

**أخلاطه:** مصطكى وعود ودار صيني وقرنفل ومسك (وسنبل وجوز بوا وكبابة وقاقلة)[3] وقشور أترج وخيري بوا[4] من كل واحد خمسة دراهم، مسك دانق.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بشراب التفاح. الشربة منه مثقال بشراب الحماض، أو بشراب الأترج من أيهما كان، عشرة دراهم، بعد تمام التنقية.

---

١ في هامش (أ): آق شمس الدين: شونيز ١٢، سعد ٨، كندر ٨، حب الآس ٨، فلفل ٥، زنجبيل ١٠، مصطكى ٣، جوز بوا ٣، دار صيني ٨، وج ٥، قرنفل ٣، راسن ٨، زعفران ١، بلوط ١٠٠.

٢ في (ب): مسك.

٣ تكرر ما بين القوسين في (ب).

٤ في (ب): خير بوا.

# SEKİZİNCİ BAB

## KALBİ VE BEDENİ RAHATLATAN İLAÇLAR HAKKINDADIR

Rahatlatıcı ilaçların korunması ve ömrü macunlar bölümünde geçtiği şekildedir.

### 1. Rahatlatıcı ılıman inci ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Bu rahatlatıcı ilaç, kalp çarpıntısına karşı etkilidir. Kalbi rahatlatır ve kalbi zinde tutar, rengi güzelleştirir, düşünme kabiliyetini iyileştirir, ateşlenmeye ve susuzluğa karşı etkilidir.

**Karışımı:** Her birisinden onar (dirhem) olmak üzere delinmemiş inci, mercan kökü, hodan, ham öd; her birisinden beşer dirhem kehribar, hindiba tohumu, kuru kişniş, her birisinden sekizer dirhem beyaz sandal, kırmızı sandal; bambu ağacı kökünün tozu, her birisinden altışar dirhem karanfil fesleğeni yaprağı, küsküt, kırmızı gül; her birisinden ikişer dirhem Anadolu çıyan otu, safran, amber; her birisinden dörder dirhem olmak üzere; Hint defneyaprağı, yabani zencefil, karanfil fesleğeni tohumu, oğul otu, beyaz haşhaş, kuru menekşe, Ermeni kili; bir dirhem kâfur; bir dirhem saf misk.

Bunların hepsi taze olarak dövülür ve elma suyu ile macun yapılır.

# الباب الثامن

# في المفرحات

حفظها وعمرها كما مر في المعاجين

## ١. مفرح اللؤلؤ المعتدل (ذ)

الذي ينفع الخفقان، ويفرح القلب وينشطه، ويحسن اللون، ويجود الفكر، وينفع اللّهيب والعطش.

**أخلاطه:** لؤلؤ بكر وبسد ولسان الثور وعود خام من كل واحد عشرة، كهربا وبزر هندباء وكزبرة يابسة من كل واحد خمسة دراهم، صندلين[١] أبيض وأحمر وطباشير من كل واحد ثمانية دراهم، ورق أفرنجمشك وأفيتمون وورد أحمر من كل واحد ستة دراهم، درونج رومي وزعفران وعنبر من كل واحد درهمان، ساذج هندي وزرنباد وبزر الفرنجمشك والبادرنجبويه وخشخاش أبيض وبنفسج يابس وطين رومي من كل واحد أربعة دراهم، كافور درهم، مسك خالص نصف درهم. يدق الجميع ناعمًا، ويعجن بشراب التفاح. [83b]

١ كذا في جميع النسخ.

## 2. Rahatlatıcı yakut ilacı[1] *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı**: Sekiz dirhem delinmemiş inci; dört dirhem mercan kökü; her birisinden ikişer dirhem kırmızı yakut, kırmızı sandal, oğul otu, beyaz zerdali dikeni, teke kanıyla yoğrulmuş Limni kili, Çin ışkını; her birisinden birer miskal olmak üzere altın varağı, yabani zencefil, akrep/çıyan otu, Hint defneyaprağı; bir buçuk miskal lacivert taşı; her birisinden beşer dirhem la'l ateşi, akik, akik taşı, kehribar, nilüfer çiçeği, temizlenmiş kadıntuzluğu tanesi, Hint ödü, ağaç kavunu kabuğu, hodan, kırmızı zerdali dikeni, kuru kişniş, gül tohumu, hindiba tohumu, kâfur, sarı amber, beyaz bambu ağacı kökünün tozu, kırmızı sandal, kırmızı gül; yarım miskal Tibet miski; bir dirhem yanmış ham ipek; her birisinden yirmişer dirhem çiğ sütte ıslatılmış emlec bitkisi, kara helile; her birisinden iki yüz dirhem gülsuyu, beyaz şeker; her birisinden onar dirhem tatlı nar suyu, elma suyu; yirmi dirhem menekşe şurubu.

Bunların hepsi taze olarak dövülür. Gülsuyu ile macun yapılır. Porselen veya seramik bir kaba konularak kaldırılır. Kullanım dozu; mizaç, mevsim ve yaşa uygun olacak şekilde miskal üzerinden belirlenir.

## 3. Rahatlatıcı gül ilacı *(el-Ḥāvī)*

Kalbin ve bütün vücudun mizacı sıcak ise kalbi güçlendirir ve kalbi rahatlatır.

**Karışımı:** Her birisinden üçer dirhem zarları ve tohumları çıkarılmış ve beyazları ayıklanmış kırmızı gül; darası hafif beyaz Hint bambu ağacı tozu; bir dirhem kuru kişniş; her birisinden yarımşar dirhem mercan kökü, delinmemiş inci, kehribar; bir dānik kâfur.

---

1 Tahran nüshasının kenarında Türkçe olarak yazılmış sekiz satırlık şu tarif yer almaktadır: **Tabip Yakup'un Merhum Gazi Sultan Mehmet için hazırladığı rahatlatıcı ve güçlendirici macun:** Beş yüz dirhem süt ılıtılır. Altmış dirhem siyah erik ve Hint keneviri yedi gece bu sütün içerisinde ıslatılır. Sonra bu süt alınarak kıl elekten geçirilir, sakin ateş üzerinde iki defa kaynatılmış şeker kamışı posasından elde edilen şeker ile kıvama gelinceye kadar kaynatılır. Sonra içerisine şu ilaç maddeleri eklenerek karıştırılır:
Kırmızı gül 2, hodan 2, oğul otu 2, bambu ağacı tozu 2, ceviz 1, büyük kakule 1, küçük kakule 1, safran 1, küçük Hindistan cevizi 1, misk çeyrek dirhem, amber çeyrek dirhem. İhtiyaç halinde bu macun kullanılır.

## ٢. المفرح الياقوتي[١] (ج)

**أخلاطه:** لؤلؤ غير مثقوب ثمانية دراهم، بسد أربعة دراهم، ياقوت رماني وصندل أحمر وبادرنجبويه وبهمن أبيض وطين مختوم وراوند صيني من كل واحد درهمان، ورق الذهب وزرنباد ودرونج عقربي وساذج هندي من كل واحد مثقال، حجر اللازورد مثقال ونصف، لعل آتشي[٢] وعقيق وحجر اليسب وكهربا وورد نيلوفر وأمير باريس منقى من الحب وعود هندي وقشر الأترج ولسان الثور وبهمن أحمر وكزبرة يابسة وبزر الورد وبزر الهندباء وكافور وعنبر أشهب وطباشير أبيض وصندل مقاصيري وورد أحمر من كل واحد خمسة دراهم، مسك تبتي نصف مثقال، إبريسم محرق درهم، شير أملج وأهليلج كابلي من كل واحد عشرون درهمًا، ماء الورد وسكر أبيض من كل واحد مائتا درهم، ماء الرمان[٣] الحلو وشراب التفاح عشرة عشرة دراهم، شراب السفرجل عشرون درهمًا.

يدق الجميع ناعمًا، ويعجن بماء الورد، ويرفع إلى إناء صيني أو كاشي. الشربة منه مثقال بما يوافق المزاج والوقت والسن.

## ٣. مفرح الورد (ح)

يقوي القلب ويفرحه، إذا كان مزاج القلب وجميع البدن حارّا.

**أخلاطه:** ورد أحمر منزوع الأقماع والبزر ومقطوع البياض وطباشير أبيض هندي خفيف الوزن من كل واحد ثلاثة دراهم، كزبرة يابسة درهم، بسد ولؤلؤ بكر

١ في هامش (أ) تعليق مؤلف من ثمانية أسطر باللغة التركية: معجون مفرح ومقوي، طبيب يعقوب، مرحوم سلطان محمد غازي ايجون اتمشدر. بشيوز درهم سودي اليجاق ايدوب التمش درهم النمش إجاص ورق الخيال آنوك ايجنده يدي كيجه اصلاداندن اول سودي آلوب قيل الكدن سوزوب آتشي صاكنجه قايندوب بعده ايكي مكرر سكر ايله قوامه كتوروب بو ادويه لري خلط ايده:
ترجمة النص إلى العربية: **معجون مفرح ومقوي**: أعده الطبيب يعقوب للسلطان محمد الغازي. يؤخذ خمسمائة درهم من اللبن الحليب ويجعل فاترا، ويؤخذ ستون درهما من الإجاص المجفف المنخول وورق الخيال وينقعان في الحليب سبع ليالي، ثم يوخذ الحليب ويصفى في المنخل الشعر، ثم يغلى الحليب على النار الهادئة مع السكر المكرر - هو السكر السليملني- حتى ينعقد، ثم تضاف إليه هذه الأدوية وتخلط جيدة: ورد أحمر ٢، لسان ثور ٢، بادرنجبويه ٢، طباشير ٢، جوز ١، قاقلة كبير ١، صغير ١، زعفران ١، بسباسة ١، مسك ربع، عنبر ربع. بو معجوني وقتها استعمال ايده لر. (ترجمة النص: يستعمل هذا المعجون حين اقتضته الحاجة)

٢ كذا في (أ) و(ب) وهي تعني نار اللعل.

٣ في (أ): الرمانين.

Bunların hepsi dövülür, elenir ve elma suyu ya da şarap ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu bir dirhemdir. Sirkeli Hint defneyaprağı şurubu ile beraber alınır.

### 4. Sıcak kalbe iyi gelen rahatlatıcı soğuk ilaç *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Her birisinden birer dirhem kırmızı gül, bambu ağacı kökünün tozu, zerdali dikeni, hodan; her birisinden yarımşar dirhem kavrulmuş kişniş, kırmızı sandal; her birisinden ikişer dirhem bakla tohumu, iki çeşit hıyar tohumu özü, kabak çekirdeği, Çin ışkını, her birisinden üçer dirhem tanelerinden ayıklanmış kadıntuzluğu çiçeği, kâfur, sarı amber; her birisinden birer dāniḳ delinmemiş inci, kehribar, mercan kökü.

Bunların hepsi dövülür, elenir ve daha önce tarif edilen şekerli gülsuyu ile macun yapılır ve kaldırılır. Kullanım dozu bir miskaldir.

### 5. Rahatlatıcı kehribar ilacı

Sıcak mizacın olumsuzluklarından kaynaklanan kalp çarpıntısına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Her birisinden ikişer dirhem inci, kehribar, hodan, Ermeni kili; on dirhem şeker. Elma suyu ile macun yapılır. Kullanım dozu bir miskaldir.

### 6. Rahatlatıcı Hint defneyaprağı ilacı

Kara safradan kaynaklanan kalp mizacı olumsuzluklarına karşı etkilidir ve kalp çarpıntısını dindirir.

**Karışımı:** Her birisinden üçer dirhem Hint defneyaprağı, kara topalak, nanahan, ağaç yosunu, anason, kereviz tohumu, küsküt, karanfil fesleğeni tohumu; her birisinden beşer dirhem mercan kökü, delinmemiş inci; altı dirhem mahmude otu şurubu; yedi dirhem hodan; bir dirhem safran; on dirhem oğul otu; iki dirhem ağaç kavunu kabuğu.

وكهربا من كل واحد نصف درهم، كافور دانق.

يدق الجميع، وينخل ويعجن بماء التفاح أو بشراب. الشربة منه درهم مع السكنجبين الساذج.

## ٤. مفرح بارد ينفع القلب الحار (ح)

**أخلاطه:** ورد أحمر وطباشير وبهمن أبيض ولسان الثور من كل واحد درهم، كزبرة مقلوة وصندل مقاصيري من كل واحد نصف درهم، بزر البقلة ولب بزر الخيارين ولب بزر القرع وروند صيني من كل واحد درهمان، أمير باريس منقى عن الحب وكافور وعنبر أشهب من كل واحد ثلاثة دراهم، لؤلؤ بكر وكهربا وبسد من كل واحد دانق.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بالجلاب السكري المقدم ذكره،

ويرفع. الشربة منه مثقال.

## ٥. مفرح الكهرباء

ينفع الخفقان الحادث عن سوء المزاج الحار.

**أخلاطه:** لؤلؤ وكهربا ولسان الثور وطين أرمني من كل واحد درهمان، مسك درهم، سكر عشرة دراهم.

يعجن بشراب التفاح. الشربة منه[1] مثقال.

## ٦. مفرح الساذج (ح)

ينفع[2] سوء مزاج القلب الحادث عن المرة السوداء[3]، ويسكن الخفقان.

**أخلاطه:** ساذج هندي وسعد ونانخواه وأشنة وأنيسون وبزر الكرفس وأفيتمون وبزر الفرنجمشك من كل واحد ثلاثة دراهم، بسد ولؤلؤ بكر خمسة خمسة دراهم، عصارة أفسنتين ستة دراهم، لسان الثور سبعة دراهم، زعفران [84a] درهم،

١ سقطت من (ب).
٢ تصحفت في (ب) إلى: (مع).
٣ في (ب): السوداوية.

Bunlar dövülür, elenir ve pişmiş sarı yavşan otu suyu ile macun yapılır. Kullanım dozu, uygun olacak şekilde üç dirhemdir.

### 7. Rahatlatıcı ilaç *(el-Ḥāvī)*

Her halükârda kalp için yararlıdır.

Her birisinden altışar dirhem mercan kökü, kehribar, inci, karanfil fesleğeni, saf misk katkılı rāmik macunu, ağaç kavunu kabuğu, emlec; her birisinden yedişer dirhem ham ipek, oğul otu, hodan.

Bunlar pişmiş sarı yavşan otu suyu ile macun yapılır. Kullanım dozu üç dirhemdir.

### 8. Rahatlatıcı ilaç *(el-Ḥāvī)*

Hummalı kalp çarpıntısına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Üç dirhem kuru kişniş; bir buçuk dirhem kırmızı gül; bir dirhem beyaz bambu ağacı kökünün tozu.

Bunların hepsi dövülür, elenir ve şarap ile macun yapılır. Kullanım dozu bir miskaldir. Elma şerbeti ile beraber alınır.

### 9. Rahatlatıcı ilaç *(el-Ḥāvī)*

Soğuk kalp çarpıntısına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Her birisinden altışar dirhem hodan, çıyan otu, üç dirhem yabani zencefil.

Bunlar bal ile macun yapılır. Kullanım dozu iki miskaldir.

### 10. Rahatlatıcı ilaç *(el-Ḥāvī)*

Kalp zayıflığına, kusmaya ve kalp çarpıntısına karşı etkilidir.

Her birisinden beşer dirhem sakız ağacı reçinesi, Çin tarçını, uzun biberin ilk meyvesi, marsama bitkisi, karanfil fesleğeni, Horasan teresi, Hint defneyaprağı; her birisinden üçer dirhem kuru kişniş, sümbül; her birisinden ikişer dirhem kehribar, inci, bambu ağacı kökünün tozu; sekiz dirhem oğul otu; bir dirhem Tibet miski; yarım dirhem safran.

بادرنجبويه عشرة دراهم، قشور أترج درهمان.

يدق وينخل، ويعجن بماء الأفيتمون المطبوخ. الشربة منه ثلاثة دراهم بما يوافقه.

## ٧. مفرح ينفع القلب في كل حال (ح)

بسد وكهربا ولؤلؤ وفرنجمشك وسك وقشور الأترج وأملج[١] من كل واحد ستة دراهم، إبريسم خام وبادرنجبويه ولسان الثور من كل واحد سبعة دراهم، يعجن بماء الأفيتمون المطبوخ. الشربة منه ثلاثة دراهم.

## ٨. مفرح ينفع الخفقان مع الحمى (ح)

**أخلاطه:** كزبرة يابسة ثلاثة دراهم، ورد أحمر درهم ونصف، طباشير أبيض درهم.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بالشراب. الشربة منه مثقال مع شراب التفاح.

## ٩. مفرح ينفع الخفقان البارد (ح)

**أخلاطه:** لسان الثور ودرونج ستة ستة دراهم، زرنباد ثلاثة دراهم.

يعجن بالعسل. الشربة منه مثقال.

## ١٠. مفرح ينفع ضعف القلب والغثي والخفقان (ح)

مصطكى ودار صيني ودار فلفل ونمام وفرنجمشك وبادروج وساذج هندي خمسة خمسة دراهم، كزبرة يابسة وسنبل ثلاثة ثلاثة دراهم، كهربا ولؤلؤ وطباشير درهمان[٢] درهمان ونصف، بادرنجبويه ثمانية دراهم، مسك تبتي درهم، زعفران نصف درهم. يعجن الجميع بعسل

١ في (ب): بلح.
٢ ربما سقطت (ونصف) من هذا الموضع.

Bunların hepsi kara helile balı ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu iki dirhemdir. Elma suyu veya elma şerbeti ile alınır.

### 11. Rahatlatıcı kara topalak ilacı *(el-Ḥāvī)*

Solunum sıkıntılarının eşlik ettiği kalp çarpıntısına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Her birisinden üçer dirhem kehribar, mercan kökü, kara topalak; her birisinden yarımşar dirhem loğusa çiçeği, çıyan otu; iki dāniḳ misk; on dirhem beyaz şeker.

Bunların hepsi köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu bir miskaldir.

### 12. Tatlı misk ilacı *(el-Ḥāvī)*

Kalbi rahatlatır, kalp çarpıntısına ve kara safra hastalıklarına iyi gelir, mide ve kalp zayıflığı için yararlıdır, hamile kadınların maruz kaldığı gazlara karşı etkilidir.[1]

**Karışımı:** Her birisinden bir buçuk dirhem delinmemiş inci, kehribar, mercan kökü, makasla doğranmış ve yanmamış ham ipek; her birisinden birer dirhem yabani zencefil, çıyan otu, kırmızı zerdali dikeni, beyaz zerdali dikeni, Hint defneyaprağı, sümbül, kakule, karanfil, kunduz testisi, ağaç yosunu; her birisinden yarımşar dirhem uzun biber, zencefil, biber; bir dāniḳ Tibet miski.

Bunların hepsi dövülür, ipek bir bez ile elenir, çiğ ve süzülmemiş petek balı/gömeç balı ile macun hâline getirilir ve kaldırılır. Kullanım dozu bir miskaldir.

*Minhācü'd-dükkān*'a göre yarım miskal misk, her birisinden birer dāniḳ zencefil, biber şeklindedir.

---

1 İstanbul nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Soğuk/soğutucu misk ilacının tarifi**: Her birisinden birer ölçü inci, mercan kökü, kehribar, ipek, kırmızı gül, Hint bambu ağacı tozu, kişniş, hodan, yarım ölçü misk, hepsinin ağırlığı kadar şeker, hepsinin ağırlığınca bal.

الإهليلج الكابلي. الشربة منه درهمان بماء التفاح أو بشرابه.

## ١١. مفرح السعد (ح)

ينفع الخفقان مع خبث النفس.

أخلاطه: كهربا وبسد وسعد من كل واحد ثلاثة دراهم، زراوند مدحرج ودرونج من كل واحد نصف درهم، مسك دانقان، سكر أبيض عشرة دراهم.

يعجن الجميع بالعسل المنزوع الرغوة. الشربة منه مثقال.

## ١٢. دواء المسك الحلو (ح)

يفرح القلب، وينفع الخفقان، وأمراض المرة السوداء، وضعف المعدة[١] والقلب، والرياح التي تعرض للنساء الحوامل[٢].

أخلاطه: لؤلؤ بكر وكهربا وبسد وإبريسم خام و[٣]مقرض غير محرق من كل واحد درهم ونصف، زرنباد ودرونج وبهمن أحمر وأبيض وساذج هندي وسنبل وقاقلة وقرنفل وجندبيدستر وأشنة من كل واحد درهم، دار فلفل وزنجبيل وفلفل من كل واحد نصف درهم، مسك تبتي دانق.

يدق الجميع وينخل بحرير، ويعجن بالعسل الشهد النيء، ويرفع. الشربة منه مثقال.

وفي (م): مسك نصف مثقال، وزنجبيل وفلفل دانق دانق.

---

١ في (ب): المرة.

٢ في هامش (ب): صفة دواء المسك بارد: لؤلؤ، بسد، كهربا، حرير، ورد أحمر، طباشير هندي، كزبرة، لسان الثور، من كل واحد جزء، مسك نصف جزء، سكر وزن الجميع، عسل مثل الكل.

٣ سقطت هذه الواو من (أ).

## 13. Acı misk ilacı *(el-Ḥāvī)*

Kara safradan kaynaklanan kalp çarpıntısına karşı etkilidir, kötü kalp mizacına karşı yararlıdır.

**Karışımı:** Her birisinden ikişer dirhem sümbül, mürr ağacı reçinesi, misk katılmış su, Hint defneyaprağı; her birisinden dörder dirhem safran, nanahan, kereviz tohumu; her birisinden sekizer dirhem Sokotra adası sabır otu, Anadolu mahmude otu; altı dirhem Çin ışkını; bir miskal kunduz testisi.

Bunların hepsi köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu bir miskaldir.

*Minhācü'd-dükkān*'a göre iki dirhem ışkın; her birisinden ikişer dirhem Irak miski, Hint sümbülü şeklindedir.

Bunlar, hepsinin üç katı köpüğü alınmış arı balı ile macun hâline getirilir. Açıklandığı şekilde kullanılır.

## 14. Tatlı misk macunu *(Minhācü'd-dükkān)*

İbnü'l-Beyān'dan aktarılmıştır. Her birisinden ikişer buçuk dirhem Çin tarçını, küçük Hindistan cevizi, lahana kabuğu, küçük kakule, karanfil, havlıcan, uzun biber, Hint ödü; bir dirhem safran, üç ūḳiyye nebati şeker; miskalin dörtte biri Irak miski.

Bunların hepsi dövülerek elenir ve hepsinin üç katı köpüğü alınmış arı balı ile macun yapılır. Bir çömleğe konularak kaldırılır. Kullanım dozu yarım miskaldir.

## 15. İyileştirici ve Rahatlatıcı Yakut İlacı

Her birisinden yedişer dirhem hodan, oğul otu veya oğul otu tohumu ya da karanfil fesleğeni yaprağı, beyaz zerdali dikeni, kırmızı zerdali dikeni; her birisinden ikişer dirhem Çin tarçını, kuru kişniş, bambu ağacı kökünün tozu, kehribar, mercan kökü, Hint ödü, karanfil, yanmış ham ipek; her birisinden birer miskal teke kanıyla yoğrulmuş Limni kili ya

## ١٣. دواء المسك المر (ح)

ينفع الخفقان السوداوي، وسوء مزاج القلب.

أخلاطه: سنبل ومر وسك وساذج هندي من كل واحد درهمان، زعفران ونانخواه وبزر كرفس من كل واحد أربعة دراهم، صبر سقوطوري وأفسنتين رومي من كل واحد ثمانية دراهم، راوند صيني ستة دراهم، جندبيدستر مثقال.

يعجن الجميع بالعسل المنزوع. الشربة منه مثقال.

وفي (م): راوند درهمان، ومسك عراقي [83b] ونارديـن درهمان درهمان.

يعجن الجميع بثلاثة أمثال[1] عسل نحل منزوع، ويستعمل كما مر.

## ١٤. معجون المسك الحلو (م)

عن ابن بيان: دار صيني وجوز بوا وقرفة اللف وقاقلة صغار وقرنفل وخولنجان ودار فلفل وعود هندي درهمان ونصف درهمان ونصف، زعفران درهم، سكر نبات ثلاث أواق، مسك عراقي ربع مثقال.

يدق[2] الجميع وينخل، ويعجن بثلاثة أمثالها عسل نحل منزوع الرغوة، ويرفع في برنية، ويستعمل منه نصف مثقال.

## ١٥. مفرح ياقوتي مصلح (م)

يؤخذ لسان الثور وورق بادرنجبويه أو بزره أو ورق أفرنجمشك وبهمن أبيض وأحمر من كل واحد سبعة دراهم، دار صيني وكزبرة يابسة وطباشير وكهربا وبسد وعود هندي وقرنفل وحرير خام محرق من كل واحد درهمان درهمان، طين مختوم أو أرمني ولؤلؤ غير مثقوب من كل واحد مثقال، زعفران درهم، زرنباد ودرونج من كل واحد ثلاثة دراهم، ورق الذهب والفضة وياقوت أحمر من كل

١ كذا في النسخ، ولعل الصواب (أمثالها).
٢ في النسخ الثلاث «يعجن»، والصواب أنها كلمة «يدق».

da Ermeni kili, delinmemiş inci; her birisinden üçer dirhem yabani zencefil, çıyan otu; her birisinden ikişer dirhem altın varağı, gümüş varağı, kırmızı yakut; iki dirhem porsuk yaprağı, her birisinden üçer dirhem Hint biberi, kakule; beş dirhem ayıklanmış gül tomurcuğu; üç dirhem kırmızı sandal; yirmi dirhem reyhan şerbetinde çözdürülmüş ve sonra kavrulmuş emlec.

Bunların hepsi dövülür ve elenir. Yarım rıtl terbiye edilmiş yapılmış kara bal alınır. Bir buçuk menn bir nüshaya göre iki buçuk rıtl bal kıvamı verilmiş gülsuyu alınır. Bir rıtl çekirdeği ayıklanmış kuru üzüm alınır. Kuru üzüm dövülür, iyice karışmasını sağlamak için üzerine gülsuyu ve reyhan şerbeti serpilir. Aynı şekilde terbiye edilmiş bal, kıvam verilmiş çözdürülmüş gülsuyu da üzerine serpilir. Bütün ilaçlar katılır ve birbiriyle bütünleşecek şekilde karıştırılır. Sonra cam bir kaba konularak kaldırılır. Kullanım dozu uygunluğa göre günlük iki miskalden üç miskale kadardır.

### 16. Rahatlatıcı soğuk yakut ilacı *(Minhācü'd-dükkān)*

On dirhem bambu ağacı kökünün tozu; beş dirhem ayıklanmış gül tomurcuğu; on dirhem Şam hodanı; beş dirhem kadıntuzluğu çiçeği özsuyu; yedi dirhem Ermeni kili; on beş dirhem çiğ sütte bekletilmiş emlec; her birisinden ikişer dirhem kırmızı sandal, kuru kişniş, fıstık dış kabuğu, akrep çıyan otu; her birisinden üçer dirhem beyaz zerdali dikeni, kırmızı zerdali dikeni; her birisinden ikişer dirhem kehribar, mercan kökü, delinmemiş inci; yarım miskal yakut; bir dirhem yanmış ham ipek.

Bu ilaçlar dövülür, ekşi elma suyu ve ağaç kavununun ekşi suyu alınır, ikisi de çözdürülür, her birisinden kırk dirhem; iki menn ṭaberzed şekeri katılır.

Şeker suda çözdürülür, köpüğü giderilir. Sonra kaynatılır ve bal kıvamı verilir. Diğer ilaçlar bunun içinde iyice karıştırılır. Karışım porselen bir çömleğe ya da ağzı geniş cam bir kaba konulur. Kap ağzına kadar doldurulmaz. İhtiyaç hâlinde beş dirhemden beş miskale kadar kullanılır.

واحد درهمان، زرنب درهمان، كبابة وقاقلة من كل واحد ثلاثة دراهم، زر ورد منزوع خمسة دراهم، صندل مقاصيري ثلاثة دراهم، أملج منقوع في الشراب الريحاني ومقلي بعد ذلك عشرون درهمًا.

يدق الجميع وينخل، ويؤخذ من عسل كابلي مربى نصف رطل، ومن الجلاب المعطى قوام العسل منّ ونصف ـ وفي نسخة: رطلان ونصف ـ، ومن الزبيب المنقى من العجم رطل.

يدق الزبيب ويرش بقليل ماء ورد وشراب ريحاني، حتى يتخبص جيدًا به وبالعسل الكابلي المربى، والجلاب المروق المقوم، جميع الأدوية[1]، ويخلط به حتى يتحد جدًا، ويرفع في إناء زجاج. الشربة منه من مثقالين إلى ثلاثة مثاقيل كل يوم بما يوافقه.

## ١٦. مفرح ياقوتي بارد (م)

طباشير عشرة دراهم، زر ورد منزوع خمسة دراهم، لسان الثور الشامي عشرة دراهم، عصارة أمير باريس خمسة دراهم، طين أرمني سبعة دراهم، شير أملج خمسة عشر درهمًا، صندل مقاصيري وكزبرة يابسة وقشور الفستق الأعلى ودرونج عقربي من كل واحد درهمان، بهمن أبيض وأحمر من كل واحد ثلاثة دراهم، كهربا وبسد ولؤلؤ غير مثقوب من كل واحد درهمان،[مثقال][2] ياقوت نصف مثقال، حرير خام محرق درهم.

يدق الأدوية فيؤخذ ماء التفاح الحامض وماء حماض الأترج مروقين من كل واحد أربعون درهمًا، سكر طبرزد منان.

يحل السكر بالمياه، ويكشط رغوته، ويغلى ويعطى قوام العسل، ويضرب فيه الحوائج جيدًا، ويوضع في برنية صينية أو زجاجة واسعة[3] الفم، ولا يملأ، ويستعمل وقت الحاجة من خمسة دراهم إلى خمسة مثاقيل. [84a]

١ كذا العبارة في (أ) و(ب).
٢ كذا العبار في (أ) و (ب)، وهذه الكلمة لا داعي لها في هذا الموضع.
٣ تصحفت في (أ) إلى: والسعة.

### 17. İbn Sînâ'nın rahatlatıcı yakut ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre, el-Ḳānūn)*

Ebū Alī İbn Sînâ'ya aittir. Obsesyon, kalp çarpıntısı, kalp zayıflığı, beyin hastalıkları, mide, karaciğer, dalak hastalıkları, kulunç, eklem ağrıları, kronik hummalara karşı etkilidir.

**Karışımı:** Bir miskal kırmızı yakut, her birisinden birer dirhem akik taşı, akik; iki dāniḳ altın varağı; bir dāniḳ gümüş varağı.

Bunlar şarap ile belirgin bir şekilde dövülür. Sonra her birisinden bu madenlerin yarısı oranında katran köpüğü bitkisi, küsküt, zencefil, karanfil, mercanköşk alınır. Altın ve gümüşün oranınca Ermeni taşı, lacivert taşı, siyah tuz, yabani zencefil alınır. Ayrıca her birisinden madenlerin dörtte biri oranında Hint sümbülü, kakule, eğir otu, Hint defneyaprağı, Çin tarçını, yabani İran kekiği, kekik, zufa otu, Kirman kimyonu alınır. İlaçların üç katı kadar gümüş, altın ve fildişi alınır.

Bunların hepsi taze olarak iyice dövülür, elenir, belile balı ile macun yapılır ve kullanılır.

### 18. Nūş-dārū olarak bilinen rahatlatıcı ilaç *(el-Ḳānūn)*

Korkma, kuşkuculuk, obsesyon, kalp çarpıntısı, bulantıya etkilidir. Rengi güzelleştirir. Ağız kokusunu giderir. Sürekli alınması hâlinde gülme, psikolojik rahatlama ve sevinçli ruh hali sağlayarak kişiyi bönlük/ahmaklık hâline benzer bir hale çıkartarak dinç tutar.

**Karışımı:** Her birisinden üçer dirhem kırmızı gül, kara topalak, karanfil, sakız ağacı reçinesi, Afşar otu, sümbül; her birisinden birer dirhem yabani zencefil, Çin tarçını, safran.

Bunların hepsi yumuşak bir şekilde dövülür. Sonra bir rıtl yeni pişirilmiş duru emlec ile yedi rıtl su içinde suyun üçte biri kalıncaya kadar pişirilir. Sonra süzülür ve üzerine yarım rıtl bal dökülür. Kalınlaşıncaya kadar kaynatılır. Üzerine ilaçlar serpilir. Birbirine iyice karışması için geniş bir söğüt ağacı tahtasıyla iyice karıştırıldıktan sonra kaldırılır. Iṭrīfīl gibi kullanılır. Kullanım dozu üç miskalden beş miskale kadardır. Bu ilaç

## ١٧. دواء[١] مفرح ياقوتي لأبي علي (د ق)

ينفع الوسواس والخفقان، وضعف القلب، وأمراض الدماغ، والمعدة والكبد والطحال والقولنج، وأوجاع المفاصل، والحميات العتيقة.

**أخلاطه:** ياقوت رماني مثقال، حجر اليسب وعقيق من كل واحد درهم، ورق الذهب دانقان، ورق الفضة دانق.

يسحق سحقًا بليغًا بالشراب، ثم يؤخذ غاريقون وأفيتمون وفلفل وزنجبيل وقرنفل ومرزنجوش من كل واحد مقدار نصف الجواهر، ويؤخذ بوزن الذهب والفضة حجر أرمني وحجر لازورد وملح نفطي وزرنباد، ويؤخذ ناردين وحماما ووج وساذج هندي ودار صيني وصعتر وحاشا وزوفا وكمون كرماني من كل واحد مقدار ربع الجواهر، والفضة والذهب عاج[٢] مقدار ثلاثة أوزان الأدوية.

يدق الجميع دقًا ناعمًا وينخل، ويعجن بعسل بليلج ويستعمل.

## ١٨. مفرح معروف بنوش دارو (ق)

ينفع التفزع والوهم والوسواس، والخفقان والغثي[٣]، ويحسن اللون، ويطيب النكهة، إدمانه ينشط النفس بحيث يخرجها إلى حالة شبيهة بالرعونة، من كثرة الضحك وطيب النفس والفرح!

**أخلاطه:** ورد أحمر وسعد وقرنفل ومصطكى وأسارون وسنبل من كل واحد ثلاثة دراهم، زرنب وقرفة وزعفران من كل واحد درهم.

يدق الجميع ناعمًا، ثم يطبخ برطل أملج نقي حديث، في سبعة أرطال ماء، حتى يبقى الثلث، ثم يصفى ويلقى عليه نصف رطل عسلًا، ويطبخ حتى يغلظ، ويدر عليه الأدوية، ويحرك بعود خلاف عريض حتى يختلط جيدًا، ويرفع ويؤخذ

---

١ سقطت من (ب).
٢ كذا وردت هذه الكلمة في جميع النسخ دون أن يسبقها حرف عطف.
٣ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: الغشى.

sindirimi kolaylaştırır. Rengi güzelleştirir. Yaşlanmayı çok yavaşlatır.

### 19. Rahatlatıcı sıcak ilaç *(Minhācü'd-dükkān)*

Soğukluktan kaynaklanan kalp çarpıntısına karşı etkilidir. Kalbi ve mideyi sıcak tutar ve güçlendirir.

**Karışımı:** Her birisinden birer dirhem Çin tarçını, karanfil fesleğeni, iyi sümbül; her birisinden ikişer dirhem ağaç yosunu, iblis tırnağı, fesleğen; her birisinden yarımşar dirhem safran, sakız ağacı reçinesi alınır.

Bunların hepsi ezilir, üç katı kadar köpüğü alınmış arı balı ile macun yapılır ve kullanılır. Çin tarçını temin edilemezse aynı miktarda kabuk tarçın, kullanılır.

### 20. Rahatlatıcı diğer bir sıcak ilaç *(Minhācü'd-dükkān)*

Her birisinden yarımşar dirhem tarçın, karanfil, Hint sümbülü.

Bunların hepsi ezilir. Üç katı miktarı köpüğü alınmış arı balı ile macun yapılır ve kullanılır. Çin tarçını temin edilemezse onun yerine kabuk tarçın, kullanılabilir.

### 21. Rahatlatıcı kündür ilacı *(Minhācü'd-dükkān)*

Kalp çarpıntısına karşı etkilidir, kalp ağrıları için yararlıdır.

**Karışım:** Altı dirhem gül tomurcuğu; beş dirhem Kufe kara topalağı; üç dirhem karanfil, her birisinden ikişer dirhem porsuk otu, safran; her birisinden üçer dirhem Afşar otu, Hint sümbülü, damla sakız; her birisinden birer dirhem küçük kakule, küçük Hindistan cevizi kabuğu, kakule, küçük Hindistan cevizi.

Bunların hepsi dövülür ve elenir. Sonra bir rıtl emlec alınır, dövülür ve dört rıtl kaynar suda bir gün bir gece boyunca çözdürülür. Sonra sakin bir ateşte kaynatılır. Üçte biri kalıncaya kadar kaynatmaya devam edilir. Üçte biri kalınca yarım rıtl arı balı katılır ve kıvam verilir. Sonra üzerine ilaçlar ezilmiş ve elenmiş olarak katılır. Sonra söğüt ağacından bir tahta parçasıyla iyice karıştırılır ve kaldırılır.

منه[1] كما يؤخذ من الأطريفيل، وهو من ثلاثة مثاقيل إلى خمسة مثاقيل، وهذا الدواء يجود الهضم، ويحسن اللون، ويبطئ بالشيب جدًا.

## ١٩. مفرح حار(م)

ينفع الخفقان الحادث عن البرودة، ويسخن القلب والمعدة، ويقويهما.

**أخلاطه:** يؤخذ قرفة صينية وقرنفل وسنبل طيب درهمًا درهمًا، أشنة وأظفار الطيب وأفرنجمشك درهمين درهمين، زعفران ومصطكى نصف درهم نصف درهم.

يسحق الجميع، ويعجن بثلاثة أمثالها عسل نحل منزوع رغوة، ويرفع ويستعمل. بدل القرفة وزنها سليخة.

## ٢٠. مفرح آخر حار(م) لما[2] مرّ

قرفة صينية وقرنفل وسنبل الطيب من كل واحد نصف درهم.

يسحق الجميع، ويعجن بثلاثة أمثالها عسل نحل منزوع الرغوة ويستعمل، وإن لم يوجد القرفة يستعمل بدلها وزنها سليخة.

## ٢١. مفرح كندر(م)

ينفع الخفقان، وأوجاع القلب.

**أخلاطه:** زر ورد منزوع ستة دراهم، سعد كوفي خمسة دراهم، قرنفل ثلاثة دراهم، زرنب وزعفران درهمان درهمان، أسارون وسنبل الطيب ومصطكى ثلاثة ثلاثة دراهم، هال وبسباسة وقاقلة وجوز بوا [84b] درهم درهم.

يدق الجميع وينخل، فيؤخذ أملج رطلًا، يدق وينقع في أربعة أرطالٍ ماءً حارًا شديد الحرارة يومًا وليلة، ويغلى بنار هادئة حتى يبقى الثلث، فيضاف إليه نصف

---

١ في (أ): مكانه.
٢ كذا، ولعلها (كما).

Kullanım dozu iki buçuk miskaldir. Buna her birisinden ikişer dirhem karanfil fesleğeni, oğul otu tohumu, delinmemiş inci, Hint defneyaprağı; bir dāniḳ misk eklendiği de olur. Ayrıca her birisinden miskalin dörtte biri olmak üzere gümüş varağı ve altın varağı da ilave edilebilir.

## 22. Güçlü bir rahatlatıcı ilaç

Sağlıklı kalbe ve göz morarmasına karşı yararlıdır. Geride hayaller kalır. Bu rahatlatıcı ilaca ayrıca Mülūkī Müfrihi (Kral macunu); vücudu kaygılardan ve üzüntülerden kurtardığı için Necāh cevārişi (Necāḥ macunu) de denilmektedir.

**Karışımı:** Her birisinden dörder dirhem Küçük Hindistan cevizi; Abdüsselām otunun meyvesi, ban otu tohumu; safran, sakız ağacı reçinesi, haşhaş, akgünlük ağacı reçinesi; iki dirhem öd; bir dirhem amber; yarım dirhem misk; yarım menn beyaz şeker.

Şeker, gülsuyunda ve bir miktar suda çözdürülerek köpüğü alınır. Kıvamını alınca üzerine ilaçlar ezilmiş ve elenmiş olarak serpilir. Sonra bir mermer tabaka üzerine serilir. Soğuduktan sonra karış karış kesilir. İhtiyaç hâlinde bunlardan ikişer miskal olarak kullanılır.

## 23. Balgamlı melankoliye iyi gelen rahatlatıcı ilaç *(el-Ḥāvī)*

Balgamlı melankoliye karşı etkilidir.

**Karışımı:** Her birisinden ikişer dirhem oğul otu, ağaç kavunu kabuğu, karanfil, sakız ağacı reçinesi, tarçın, küçük Hindistan cevizi, kakule, Hint narı, beyaz zerdali dikeni, kırmızı zerdali dikeni, çıyan otu, safran, yabani zencefil, Horasan teresi tohumu, karanfil fesleğeni tohumu; bir dāniḳ halis Tibet miski.

Kırk adet kara helile, otuz adet doğru hazırlanmış emlec alınır. Bu ikisi üç rıtl su ile pişirilir. Su bir rıtl kalıncaya kadar kaynatıldıktan sonra süzülür ve bir rıtl bal katılır. Bal kıvamı alıncaya kadar pişirilir. Sonra üzerine ilaçlar dövülmüş ve elenmiş olarak serpilir ve macun yapılır. Kullanım dozu bir miskaldir.

رطل عسل نحل، ويؤخذ له قوام، فيلقى عليه الأدوية مسحوقة منخولة، ويحرك بعود خلاف عريض، ويرفع.

الشربة منه مثقالان ونصف، وقد يضاف إليه فرنجمشك وبزر بادرنجبويه ولؤلؤ بكر وساذج هندي درهمين درهمين، مسك دانقًا، وقد يضاف إليه ورق الفضة وورق الذهب ربع مثقال ربع مثقال.

## ٢٢. مفرح قوي

ينفع القلب الصحيح والطرفاء، ويورث التخيلات، ويقال له: «مفرح ملوكي» و«جواشر نجاح» ـ أيضًا ـ، لأنه ينجح البدن عن الهموم والأحزان.

أخلاطه: جوز بوا ولفاح وبزر بنج وزعفران ومصطكى وخشخاش ولبان من كل واحد أربعة دراهم، عود درهمان، عنبر درهم، مسك نصف درهم، سكر أبيض نصف منٍّ.

يحل السكر في ماء الورد، وقليل من الماء، ويأخذ الرغوة؛ فإذا أكمل القوام يذر عليه الأدوية مسحوقة منخولة، ويبسط على رخام ويقطع شوابير بعد أن يبرد، فيستعمل منه عند الحاجة من مثقال إلى مثقالين.

## ٢٣. مفرح ينفع الماليخولياء البلغمي (ح)

أخلاطه: بادرنجبويه وقشر الأترج وقرنفل ومصطكى وقرفة وجوز بوا وقاقلة ونار مشك وبهمن أبيض وأحمر ودرونج وزعفران وزرنباد وبزر بادروج وبزر فرنجمشك درهمان درهمان، مسك خالص تبتي دانق، يؤخذ أربعون إهليلجة كابلية، وثلاثون أملجة صحيحة، يطبخهما بثلاثة أرطال ماء، حتى يصير رطلاً، ثم يصفى، ويلقى عليه رطلٌ عسلاً، ويطبخ حتى يصير في قوام العسل، فيذر عليه الأدوية المدقوقة المنخولة، ويعجن به. الشربة منه مثقال.

### 24. Doğal safra yanmasından kaynaklanan melankoliye iyi gelen rahatlatıcı ilaç *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Her birisinden beşer dirhem kırmızı gül yaprağı, kara topalak, karanfil; her birisinden üçer dirhem küçük Hindistan cevizi kabuğu, tarçın, fesleğen tohumu; bir dāniḳ halis misk; üç dirhem kurutulmuş ağaç kavunu kabuğu.

Bunların hepsi ayrı ayrı dövülür ve elenir. Elma şurubu ile macun yapılır. Bu macundan bir miskal miktarı; on dirhem hodan, on dirhem beyaz şekerden yapılmış gülsuyunda çözdürülür. Bu ilaç sürekli olarak kullanılır. Gerçekten çok yararlı bir ilaçtır.

### 25. Tatlı misk ilacı *(el-Ḥāvī)*

Doğal safra yanmasından kaynaklanan melankoliye karşı etkilidir.

**Karışımı:** Her birisinden ikişer dirhem inci, mercan kökü, kehribar, makasla doğranmış ham ipek; bir buçuk miskal halis Tibet miski; her birisinden birer dirhem karanfil fesleğeni tohumu; marsama bitkisi tohumu, mercanköşk tohumu, sakız ağacı reçinesi, küçük Hindistan cevizi, biber, uzun biberin ilk meyvesi, Çin tarçını, karanfil, küçük Hindistan cevizi kabuğu, Hint defneyaprağı, ağaç kavunu kabuğu, beyaz zerdali dikeni, kırmızı zerdali dikeni, Horasan teresi.

Bunların hepsi dövülür ve ipek bir bezle elenir, sonra köpüğü alınmış bal ile macun yapılır. Kullanım dozu bir miskaldir.

### 26. Sıcak kalbe iyi gelen rahatlatıcı ilaç *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Her birisinden beşer dirhem marul yaprağı, soyulmuş kavun çekirdeği, soyulmuş acur çekirdeği; üç dirhem semizotu tohumu; her birisinden ikişer miskal delinmemiş inci, mercan kökü, kehribar; iki miskal sandal, her birisinden ikişer dirhem Hint ödü, çıyan otu, yabani zencefil, beyaz zerdali dikeni; her birisinden birer miskal nehir yengeci, makasla doğranmış ham ipek; her birisinden üçer dirhem küçük kakule, bambu ağacı kökünün tozu; dört dirhem kırmızı gül; yarım miskal safran, yarım dāniḳ

## ٢٤. مفرح ينفع الماليخولياء الكائن عن احتراق السوداء الطبيعي (ح)

**أخلاطه:** ورق الورد الأحمر وسعد وقرنفل خمسة خمسة دراهم، بسباسة وقرفة وبزر فلنجمشك ثلاثة ثلاثة دراهم، مسك خالص دانق، قشور أترج مجفف ثلاثة دراهم.

يدق الجميع فرادى وينخل، ويعجن بشراب التفاح، يحل منه مثقال في جلاب معمول من عشرة دراهم لسان الثور، وعشرة دراهم سكرًا أبيض، ويداوم به فإنه ينفعه جدًا.

## ٢٥. دواء مسك حلو (ح)

ينفع الماليخولياء[1] الكائن عن احتراق السوداء الطبيعي.

**أخلاطه:** لؤلؤ وبسد وكهربا وحرير خام مقرض درهمان درهمان، مسك تبتي خالص مثقال ونصف، وزن فرنجمشك وبزر النمام وبزر المرزنجوش ومصطكى وجوز بوا وفلفل ودار فلفل ودار صيني وقرنفل وخيري بوا وساذج هندي وقشور [85a] أترج وبهمنان أبيض وأحمر وبزر بادروج من كل واحد درهم ونصف.

يدق الجميع وينخل بحريرة، ويعجن بعسل منزوع رغوة. الشربة منه مثقال.

## ٢٦. مفرح ينفع القلب الحار (ح)

**أخلاطه:** بزر خس وبزر بطيخ وبزر قثّا المقشرة من كل واحد خمسة دراهم، بزر بقلة الحمقا ثلاثة دراهم، لؤلؤ بكر وبسد وكهربا من كل واحد مثقال، صندل مثقالان، عود هندي ودرونج وزرنباد وبهمن أبيض من كل واحد درهمان، سرطان نهري محرق وإبريسم مقرض من كل واحد مثقال، قاقلة صغار وطباشير من كل واحد ثلاثة دراهم، ورد أحمر أربعة دراهم، زعفران نصف مثقال، كافور رباحي

١ كذا زيدت الياء قبل الخاء في (أ) بهذا الموضع، مع أنها وردت بدونها في المواضع السابقة.

kokulu kâfur; her birisinden ikişer dâniḳ misk, amber; beş dirhem hodan.

Bunlar taze olarak dövülür ve elenir. Sonra elma şurubu veya kuzukulağı şurubu ya da ayva şurubu ile macun hâline getirilir.

### 27. Soğuk mizaç bozukluğuna karşı faydalı rahatlatıcı ilaç *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Her birisinden birer dirhem kırmızı gül, bambu ağacı kökünün tozu, hodan; her birisinden yarımşar dirhem kuru kişniş, kırmızı sandal; her birisinden üçer dirhem semizotu tohumu, acur tohumu, iki tür salatalık tohumu, soyulmuş kabak çekirdeği; üç dirhem kadıntuzluğu çiçeği; bir dâniḳ delinmemiş inci; her birisinden birer buçuk dâniḳ mercan kökü, kehribar.

Bunların hepsi dövülür ve elenir. Ateş ile kıvam verilmiş gülsuyu katılmış şekerli gülsuyu ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu yarım dirhemdir.

### 28. Soğutucu ve Rahatlatıcı Macun *(Minhācü'd-dükkān)*

Sıcak karaciğer için yararlıdır. Sıcak kalp çarpıntısına iyi gelir.

**Karışımı:** Her birisinden üçer ölçü olmak üzere beyaz gelincik tohumu, kuru kişniş, soyulmuş kavun çekirdeği; her birisinden birer ölçü olmak üzere beyaz bambu ağacı kökünün tozu, kadıntuzluğu çiçeği özsuyu, eğer temin edilebilirse teke kanıyla yoğrulmuş Limni kili, şayet temin edilemezse Ermeni kili; gül tomurcuğu, hodan.

Bunlardan dövülebilenler dövülür ve elenir. Hepsi yeterli miktarda terbiye edilmiş kara kovan balı suyu ile karıştırılarak macun yapılır.

### 29. Rahatlatıcı ılıman bir ilaç *(Minhācü'd-dükkān)*

*ed-Düstūr*'dan alınmıştır. Kalp çarpıntısına karşı etkilidir. Mizaç bozukluğu için yararlıdır. Yakıcı maddelerden kaynaklanan eklem ağrıları, karaciğer ve mide ağrılarına karşı etkilidir. Bu da kıymetli bir saray ilacıdır. Yararları çoktur.

نصف دانق، مسك[1] وعنبر من كل واحد دانقان، لسان الثور خمسة دراهم.

يدق الجميع ناعمًا وينخل، ويعجن بشراب التفاح أو بشراب الحماض أو السفرجل.

## ٢٧. مفرح بارد ينفع سوء المزاج الحار (ح)

**أخلاطه:** ورد أحمر وطباشير ولسان الثور درهم درهم، كزبرة يابسة وصندل مقاصيري من كل واحد نصف درهم، بزر فرفح وبزر قثا وبزر خيارين وبزر قرع المقشورة من كل واحد درهمان، أمير باريس ثلاثة دراهم، لؤلؤ غير مثقوب دانق، بسد وكهربا من كل واحد دانق ونصف.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بجلاب سكر محول فيه ماء الورد المقوم بالنار.

شربته نصف درهم.

## ٢٨. معجون مفرح بارد (م)

يصلح الكبد الحار، وينفع الخفقان الحار.

**أخلاطه:** بزر خشخاش أبيض وكزبرة يابسة وبزر بطيخ مقشور من كل واحد ثلاثة أجزاء، طباشير أبيض وعصارة أمير باريس وطين مختوم إن وجد وإلا فطين أرمني وزر ورد ولسان الثور من كل واحد جزء.

يدق ما يندق وينخل، ويخلط الجميع بماء يكفيه من العسل الكابلي المربى.

## ٢٩. مفرح معتدل (م)

من «الدستور»: ينفع الخفقان، وسوء المزاج، وأوجاع المفاصل، والكبد والمعدة الكائنات عن مواد محرقة[2]، وهو دواء ملوكي جليل، منافعه كثيرة.

---

١ تصحفت في (ب) إلى: سك.
٢ في (أ): محترقة.

**Karışımı:** Her birisinden beşer dirhem beyaz zerdali dikeni, kırmızı zerdali dikeni; üç dirhem ayıklanmış kara helile; her birisinden onar dirhem şahtere otu, hodan, oğul otu; her birisinden üçer dirhem kuru kişniş, bambu ağacı kökünün tozu, Ermeni kili ya da teke kanıyla yoğrulmuş Limni kili; her birisinden ikişer dirhem yanmış ham ipek, kırmızı sandal, fıstığın dış kabuğu, mercan kökü, inci, kehribar; bir miskal kakule bitkisinin çöpü/kökü.

Bunların hepsi dövülür, elenir ve karıştırılır.

Her birisinden otuzar dirhem mayhoş elma suyu, ayva suyu, ağaç kavunu ekşisi, mayhoş nar suyu, kadıntuzluğu çiçeği suyu, gülsuyu, reyhan şerbeti alınır. Üç dirhem ṭaberzed şekeri bunlarda çözdürülerek köpüğü alınır. Bal kıvamı verildikten sonra ilaçlar ezilmiş ve elenmiş olarak buna katılır. İyice karıştırıldıktan sonra kaldırılır. Kullanım dozu üç dirhemden beş dirheme kadardır.

## 30. Rahatlatıcı soğuk yakut ilacı *(Minhācü'd-dükkān)*

Her birisinden onar dirhem hodan, bambu ağacı kökünün tozu; her birisinden beşer dirhem ayıklanmış gül tomurcuğu, kadıntuzluğu çiçeği özsuyu; yedi dirhem Ermeni kili; on beş dirhem emlec, her birisinden ikişer dirhem kırmızı sandal, Şam kişnişi, fıstık dış kabuğu, akrep şeklindeki çıyan otu, kehribar, mercan kökü, delinmemiş inci; her birisinden üçer dirhem beyaz zerdali dikeni, kırmızı zerdali dikeni, dirhemin dörtte biri safran; her birisinden birer miskal gümüş varağı, altın varağı; yarım miskal yakut; bir dirhem yanmış ham ipek.

İlaçlar dövülerek toz hâline getirilir. Her birisinden kırk dirhem ekşi elma suyu, ağaç kavunu ekşisi; iki menn mükerrer şeker alınır.

Şeker suda çözdürülür, köpük tabakası alınır. Sonra bal kıvamı alıncaya kadar kaynatılır. İçerisine ilaçlar katıldıktan sonra ağzı geniş porselen bir çömleğe ya da cam veya gümüş bir kaba konulur. Macunun hava alabilmesi için tam olarak doldurulmaz. Kullanım dozu beş dirhemden beş miskale kadardır.

**أخلاطه:** بهمن أبيض وبهمن أحمر من كل واحد خمسة دراهم، كابلي منزوع ثلاثة دراهم، بزر[1] شاهترج ولسان الثور وبزر بادرنجبويه من كل واحد عشرة دراهم، كزبرة يابسة وطباشير وطين أرمني أو طين مختوم من كل واحد ثلاثة دراهم، إبريسم محرق وصندل مقاصيري وقشر الفستق الأعلى[2] وبسد ولؤلؤ وكهربا من كل واحد درهمان، عود قاقلي مثقال.

يدق الجميع وينخل ويخلط، ويؤخذ ماء التفاح المزّ والسفرجل وماء حماض الأترج وماء الرمان المز وماء[3] الأمير باريس وماء الورد والشراب الريحاني من كل واحد ثلاثون درهما.

يحل فيها[4] ثلاثة [85b] ثلاثة[5] دراهم سكر طبرزد، ويكشط رغوته، ويؤخذ له قوام العسل، ويضاف إليه الأدوية مسحوقة ومنخولة، ويخلط جيدًا ويرفع. الشربة منه من ثلاثة دراهم إلى خمسة دراهم.

## ٣٠. مفرح ياقوتي بارد (م)

لسان الثور وطباشير من كل واحد عشرة دراهم، زر ورد منزوع وعصارة أمير باريس من كل واحد خمسة دراهم، طين أرمني سبعة دراهم، شير أملج خمسة عشر درهمًا، صندل مقاصيري وكزبرة شامية وقشور الفستق الأعلى ودرونج عقربي وكهربا وبسد ولؤلؤ بكر من كل واحد درهمان، بهمن أبيض وأحمر من كل واحد ثلاثة دراهم، زعفران ربع درهم، ورق الفضة والذهب من كل واحد مثقال، ياقوت نصف مثقال، حرير خام محرق درهم.

يدق الأدوية غبارًا، فيؤخذ ماء التفاح الحامض وماء حماض الأترج من كل واحد أربعون درهمًا، سكر مكرر منان.

١ سقطت من (ب).
٢ زيد في (أ) بهذا الموضع عبارة: من كل واحد.
٣ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: باء.
٤ في (ب): فيه.
٥ سقطت من (أ).

### 31. Rahatlatıcı ilaç *(el-Ḥāvī)*

Çökertildikten sonra günlük bir miskal alınır. Her birisinden onar dirhem elma şurubu ve kuzukulağı şurubu ile alınır. Bu rahatlatıcı ilaç, soğuk kalp çarpıntısına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Her birisinden birer miskal olmak üzere Rum sakız ağacı reçinesi, öd, Çin tarçını, karanfil, misk katılmış su, küçük Hindistan cevizi, sümbül, Hint biberi, kakule, küçük kakule, ağaç kavunu kabuğu; bir dāniḳ Tibet miski.

Bunlar dövülür ve elenir ve daha önce söylenen meyve suyu konsantreleri ile macun yapılır.

### 32. Yabanilik, zehirlenme ve yırtıcı ısırmalarına karşı yararlı tatlı misk ilacı *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Her birisinden on beşer dirhem sakız ağacı reçinesi, sümbül, Çin tarçını, karanfil, küçük Hindistan cevizi, Hint biberi, kakule, kara topalak, küçük kakule, Mekke ayrığı, ağaç kavunu kabuğu, çiğ öd ağacı, oğul otu tohumu, eğir otu, karanfil fesleğeni tohumu, rezene tohumu, mercanköşk, marsama bitkisi, zencefil, uzun biber; bir miskal kaliteli halis misk.

Bir rıtl ham ipek alınarak suda ıslatıldıktan sonra kaynatılır. Bu su süzüldükten sonra ilaçların bu suyu çekmesi için bir havan taşı içinde güneşe konulur, ya da ilaç dövme taşı üzerine bırakılır. Sonra terbiye edilmiş kara helile balı ile macun yapılır ve kaldırılır. Bu rahatlatıcı ilaç bu hastalığa karşı hastalara yararlı olacaktır.

### 33. Midede sindirilen şeylerin soğuk olmasından kaynaklanan kalp çarpıntısına iyi gelen rahatlatıcı ilaç

**Karışımı:** Her birisinden üçer dirhem kehribar, kunduz testisi; sekiz dirhem ağaç kavunu kabuğu; dört dirhem karanfil fesleğeni.

Bunlar dövülerek elenir ve elma şurubu ile macun hâline getirilir.

يحل السكر بالمياه ويكشط رغوته، ويغلى حتى يأخذ قوام العسل، فيضرب فيه الحوائج، ويوضع في برنية صينية أو زجاج أو فضة واسعة الفم، ولا يملأ ليتنفس فيها المعجون. شربته من خمسة دراهم إلى خمسة مثاقيل.

## ٣١. مفرح (ح)

يتناول بعد التنقية كل يوم مثقال مع رب التفاح ورب الحماض عشرة عشرة دراهم، فينفع الخفقان البارد.

أخلاطه: مصطكى رومي وعود ودار صيني وقرنفل وسك وجوز بوا وسنبل وكبابة وقاقلة وهيل وقشور أترج من كل واحد مثقال، مسك تبتي دانق.

يدق وينخل[1] برب الفواكه المذكور من قبل.

## ٣٢. دواء المسك الحلو الذي ينفع الوحشة والسموم ولدغ الهوام. (ح)

أخلاطه: مصطكى وسنبل ودار صيني وقرنفل وجوز بوا وكبابة وقاقلة وسعد وهيل بوا وإذخر وقشور أترج وعود نيء[2] وبزر بادرنجبويه ووج وبزر فرنجمشك وبزر الرازيانج ومرزنجوش ونمام وزنجبيل ودار فلفل من كل واحد خمسة وعشرون درهمًا، مسك خالص جيد مثقال، ويؤخذ رطل إبريسم خام، فينقع في الماء ثم يغلى به، ويصفى ذلك الماء، ثم يلقى هذه الأدوية في هاون في الشمس أو على الصلاية يتشرب مع ذلك الماء، ثم يعجن بعسل الإهليلج الكابلي المربى ويرفع، فإنه ينفع لهم في هذه العلة.

## ٣٣. دواء ينفع الخفقان الحادث من كيموس بارد

أخلاطه: كهربا وجندبيدستر من كل واحد خمسة دراهم، قشور أترج ثمانية دراهم، بزر فلنجمشك أربعة دراهم. يدق وينخل ويعجن بشراب التفاح.

---

١ لا بد من تقدير (يعجن) في هذا الموضع.
٢ تصحفت في (ب) إلى: عود في.

# DOKUZUNCU BĀB

## UYUŞTURUCU/AĞRI KESİCİ İLAÇLAR HAKKINDADIR

Uyuşturucu ilaçların kullanım dozları, ömürleri ve saklanmaları macunlar konusunda anlatıldığı gibidir.

### 1. Felūniyā Rūmī *(el-Ḥāvī, Minhācü'd-dükkān)*

Öksürük ve kan değişimi ağrılarına iyi gelir. Ayrıca diş ağrıları, kalp çarpıntısı ve kulunca karşı etkilidir.

**Karışımı:** Beş dirhem safran, her birisinden yirmişer dirhem beyaz biber, ban otu tohumu; on dirhem afyon, üç dirhem bahçe kerevizi, dört dirhem yabani maydanoz, dört dirhem Hint sümbülü; her birisinden birer dirhem Hint defneyaprağı, tarçın, akırıkarha kökü, pelesenk ağacı meyvesi ve sütleğen.

Bu ilaçlar dövülür ve elenir, üç katı köpüğü alınmış arı balı ile macun yapılır. Cam bir kapta korunur. Altıncı aydan sonra kullanılır. Etkinliğini yirmi yıla kadar korur.

*el-Ḥāvī*'de şöyle denilmiştir: Bu ilaçlara pelesenk ağacı yağı iyice yedirilir ve macun yapılır. Bir kapta korunur. İhtiyaç hâlinde bir dirhem olarak kullanılır.

### 2. Felūniyā Fārisī *(Minhācü'd-dükkān)*

Kulunca karşı etkilidir. Kadınların maruz kaldığı kanama ve yaralara karşı, rahim sancılarına ve düşüğe karşı etkilidir. Rahmi sıkı tutar ve güçlendirir. Kan değişimi, kusma ve balgamı düzenler. Kalp çarpıntısını dindirir. Kaygı halini ve ahmaklığı giderir. Beyni temizler ve bedeni onarır.

**Karışımı:** Her birisinden yirmişer dirhem beyaz biber, ban otu tohu-

# الباب التاسع

# في المخدرات

مقدار تناولها وعمرها وحفظها، كما مر في المعاجين

## ١. فلونيا رومية (ح م)

[86ª] ينفع أوجاع السعال، والاختلاف، ووجع الأسنان، والخفقان، ووجع القولنج.

**أخلاطه:** زعفران خمسة دراهم، فلفل أبيض وبزر بنج من كل واحد عشرون درهمًا، أفيون عشرة دراهم، بزر كرفس بستاني ثلاثة دراهم، فطراساليون أربعة دراهم، سنبل الطيب أربعة دراهم، ساذج هندي وسليخة وعود قرح وحب بلسان وفربيون من كل واحد درهم.

يدق الحوائج وينخل، ويعجن بثلاثة أمثالها عسل نحل منزوع الرغوة، ويرفع في إناء زجاج، ويستعمل بعد ستة أشهر، قوته تبقى إلى عشرين سنة.

وفي (ح): يلت بدهن البلسان لتًا جيدًا، فيعجن ويرفع في إناء، ويستعمل وقت الحاجة منه درهم.

## ٢. فلونيا فارسية (م)

ينفع القولنج، ونزف النساء والرياح التي تعرض[١] لهن، وأوجاع الأرحام والإسقاط، ويشد الرحم وفمها ويقويها، ويصلح الاختلاف والقيء والبلغم،

١ سقطت الضاد من هذه الكلمة في (ب).

mu; on dirhem afyon; on dirhem teke kanıyla yoğrulmuş Limni kili, yarımşar dirhem çıyan otu, yabani zencefil; her birisinden yarımşar dirhem delinmemiş inci, misk; bir dāniḳ kâfur.

*el-Ḥāvī*'de şöyledir: Beş dirhem safran; her birisinden ikişer dirhem Hint sümbülü, mürr ağacı reçinesi, akırıkarha, sütleğen, yarımşar dirhem kunduz testisi, yabani zencefil, çıyan otu. Altıncı aydan sonra bir dirhem olarak kullanılır.

### 3. Felūniyā

Gazları boşaltır, karnı yumuşatır, ağrıları dindirir, uyku yapar, denenmiştir.

**Karışımı:** Her birisinden eşit ölçülerde olmak üzere biber, nanahan, sedef otu yaprağı, kimyon, kunduz testisi, defne yemişi çekirdeği, afyon, Abdüsselam otu kökü, ban otu tohumu; ölçeğin üçte biri mahmude otu. Bunlar iki katı kadar köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu bir miskaldir.

### 4. İshal yapmayan, dahası ağrıyı dindiren, ağır gazları boşaltan Felūniyā

İshal yapmaz, buna karşın ağrıları dindirir, ağır gazları boşaltır.

**Karışımı:** Her birinden eşit ölçülerde olmak üzere biber, nanahan, çörek otu, defne yemişi çekirdeği, kunduz testisi, kimyon, afyon, ban otu tohumu, Abdüsselam otu kökü; bu ilaçları macun şeklinde birbiriyle tutacak miktarda bal. Kullanım dozu bir miskaldir.

### 5. Îlāvūs[1] rahatsızlığına iyi gelen felūniyā *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Her birisinden onar dirhem beyaz ban otu tohumu, biber; beş dirhem afyon; üç dirhem safran; her birisinden birer dirhem fesleğen, akırıkarha kökü.

1 **Îlāvus:** On iki parmak, boş ve ince bağırsaklarda şiş vb. bir nedenden tıkanma, *ileus*.

ويسكن الخفقان، ويزيل الغم والبلادة، ويزكي الدماغ، ويصلح البدن.

**أخلاطه:** فلفل أبيض وبزر بنج أبيض من كل واحد عشرون درهمًا، أفيون عشرة دراهم، طين مختوم عشرة دراهم، درونج وزرنباد نصف درهم نصف درهم، لؤلؤ بكر ومسك من كل واحد نصف مثقال، كافور دانق.

وفي (ح): زعفران خمسة دراهم، سنبل الطيب ومر وعود قرح وفربيون[1] درهمان درهمان، جندبيدستر (وزرنباد)[2] ودرونج نصف درهم نصف درهم. يستعمل منه درهم بعد ستة أشهر.

## ٣. فلونيا

يفش الرياح، ويلين البطن، ويسكن الوجع، ويجلب النوم. مجرب.

**أخلاطه:** فلفل ونانخواه وورق السذاب وكمون وجندبيدستر وحب غار وأفيون ويبروح وبزر بنج بالسوية، سقمونيا ثلث جزء. ويعجن بمثليه عسلًا منزوع الرغوة[3]. الشربة منه مثقال.

## ٤. فلونيا لا يسهل بل يسكن الوجع، ويفش الرياح الغليظة

**أخلاطه:** فلفل ونانخواه وشونيز وحب غار وجندبيدستر وكمون وأفيون وبزر بنج ويبروح أجزاء سواء. عسل قدر ما يجمع به الأدوية. الشربة منه مثقال.

## ٥. فلونيا ينفع الإيلاووس (ح)

**أخلاطه:** بزر بنج أبيض وفلفل من كل واحد عشرة دراهم، أفيون خمسة دراهم، زعفران ثلاثة دراهم، فرفيون وعود قرح من كل واحد درهم.

---

١ في (ب): فرفيون.
٢ سقط ما بين القوسين من (ب).
٣ سقطت من (أ) و(ب).

Bunların hepsi dövülür, ipek bir bez ile elenir ve köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu üç dirhemdir.

### 6. Berşa'īsā *(eẕ-Ẕeḫīre)*

İnatçı kulunç, göz iltihabı, diş ağrısı gibi şiddetli ağrıları dindirir. Bütün balgamlı ve kara safralı hastalıklara karşı etkili olduğu belirtilmektedir.

**Karışımı:** Her birisinden yirmişer dirhem beyaz biber, karabiber; her birisinden onar dirhem ban otu tohumu, afyon; beş dirhem safran; her birisinden birer miskal sütleğen, sümbül, akırıkarha kökü.

Bunların hepsi dövülür ve elenir, yüz elli dirhem köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir, sonra cam bir kaba konur, arpa içinde dört ay (saklanır). Kullanım dozu bir miskaldir.

Evhadu'z-zamān'a ait *Minhācü'd-dükkān*'da şöyle denilmiştir: Yirmi dirhem ban otu tohumu; her birisinden birer miskal sümbül ve sütleğen. Bunların hepsi kendilerinin üç katı arı balı ile karıştırılır.

### 7. Berşa'īsā[1] *(Minhācü'd-dükkān)*

Her birisinden yirmişer dirhem ban otu tohumu, beyaz biber; yirmi dirhem afyon; her birisinden altışar miskal Mekke ayrığı, kunduz testisi, yabani maydanoz, bahçe kerevizi tohumu, bitkilerden doğal yolla akan zamk, Afşar otu; beş dirhem safran; her birisinden ikişer dirhem sümbül, akırıkarha kökü, sütleğen; yarım dirhem yabani zencefil; bir dāniḳ inci; bir buçuk dāniḳ kâfur, dört miskal kakule; üç dirhem kandil ağacı; her birisinden üçer miskal karanfil, nanahan; her birisinden

1 İstanbul nüshasının kenarında şu not yer almaktadır**: Berşa'īṣā macunu:** Şiddetli kulunç ve göz iltihabı gibi kötü ağrıları dindirir, diş ağrısına, balgamlı ve sarı safralı bütün semptomlara iyi gelir. Beyaz biber, ban otu tohumu ve yabani kereviz yirmişer dirhem, Mısır afyonu bir dirhem, safran beş dirhem, sümbül, sütleğen ve akırıkarhanın her birisinden birer miskal. Hepsi elenir ve bozulmadan kalması için ağırlıklarının iki katı bal ile yoğurulur. *el-Ḥāvī*'den alıntıdır.

يدق الجميع وينخل بحريرة، ويعجن بعسل منزوع رغوة. الشربة منه ثلاثة دراهم.

## ٦. برشعيثا (ذ)

يسكن الأوجاع العظيمة كالقولنج المبرح، والرمد، ووجع الأسنان، وينفع جميع الأمراض البلغمية والصفراوية، على ما يزعمون.

**أخلاطه:** فلفل أبيض وأسود من كل واحد عشرون درهمًا، بزر بنج وأفيون من كل واحد عشرة دراهم، [86b] زعفران خمسة دراهم، فرفيون وسنبل وعود قرح من كل واحد مثقال.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بمائة وخمسين درهمًا من العسل المنزوع الرغوة، ويجعل في زجاجة، (ويحفظ في)[1] الشعير أربعة أشهر. الشربة منه مثقال.

وفي (م) لأوحد[2] الزمان: بزر بنج عشرون درهمًا، سنبل وفرفيون مثقال مثقال. يخلط الجميع بثلاثة أمثالها عسل نحل.

## ٧. برشعيثا[3] (م)

بزر بنج وفلفل أبيض عشرون عشرون درهمًا، أفيون عشرة دراهم، إذخر وجندبيدستر وفطراساليون وبزر كرفس بستاني ومیعة سائلة وأسارون من كل واحد ستة مثاقيل، زعفران خمسة دراهم، سنبل وعود قرح وفرفيون درهمان درهمان، زرنباد درهم ونصف، لؤلؤ دانق، كافور دانق ونصف، حماما أربعة مثاقيل، دار شيشعان ثلاثة مثاقيل، قرنفل ونانخواه ثلاثة ثلاثة مثاقيل، ساذج هندي وزراوند

١ تصحف ما بين القوسين في (ب) إلى: يحفل من.
٢ تصحفت في (ب) إلى: لا وحد.
٣ في هامش (ب): معجون البرشعيثا: يسكن الوجع العظيم، كالقولنج المبرّح، والرمد، وينفع وجع السن، وجميع الأعراض البلغمية والصفراوية. فلفل أبيض، وبزر البنج، سمر (سمربيون ؟) عشرون درهمًا، أفيون مصري درهم، زعفران خمسة دراهم، سنبل وفرفيون وعاقر قرحا من كل واحد مثقال. منخولة معجونة * عسلان. نقل «الحاوي».
* ههنا ثلاث كلمات لم نستطع قراءتها.

ikişer miskal Hint defnesi yaprağı, loğusa çiçeği; yeterli miktarda bal.[1]

## 8. Büyük Berşa'īsā

Ebu'l-Berekāt bunu İbn Sīnā'dan aktarmıştır. Buna Fārgiyānis Panzehri de denilmektedir. İrin ve tümör sancıları gibi kalp hastalıklarına karşı etkilidir, başlangıç aşamasında irinlerin içlerini boşaltır, sonra onları yumuşatır, mesane ve böbrek taşlarını olgunlaştırır ve parçalar, irin ve tümör şeklindeki dalak ağrılarına karşı yarar sağlar, iltihaplı ve iğne batmış gibi ıstırap veren göğüs ağrıları ve göğüs tümörlerine karşı etkilidir.

Bedendeki karışımlar veya gazlar sebebiyle oluşan baş ağrılarına karşı etkilidir. Kalbi çok güçlendirir. Karışım ve gaz sebebiyle oluşan iltihabı hastalığına karşı yararlıdır. Kulak ve diş ağrılarını dindirir. Kalp çarpıntısı ve kalp zayıflığı için yararlıdır. Yabanilik, obsesyon, melankoli, likomani, rutubetli, kuru, soğuk sıcak mizaçlar için yararlıdır. Çünkü bu ilaç kalpte bulunan yaşama gücünü çok güçlendirir.

Aynı şekilde hummalara, inmeye, epilepsiye karşı etkilidir. Doğal gücü kuvvetlendirir. Eklem ve damla hastalığı ağrılarına karşı yararlıdır. Erken boşalmaya karşı yarar sağlar. Nezle, titreme, kötü ağız kokusu, ağızdan salya akması, rahim rutubetleri için yararlıdır. Diş etlerini, vücut etlerini sıkılaştırır.

Kalbi temizler, kalp korumasını güçlendirir, unutkanlığı giderir, balgamı durdurur, boğmacaya karşı yarar sağlar, kanı arındırır, gece uykusuzluğunu, derin uyku/komayı giderir, ince bağırsak sancısını ve kuluncu yok eder, mide ve karaciğer soğukluğunu giderir, karaciğer tıkanıklıklarını açar ve karaciğer sindirim sistemini güçlendirir, kanı kıvamda tutar, astım ve karında asit toplanmasına karşı yarar sağlar, vücut sarkmasını ve

1 İstanbul nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Berşa'īşā panzehrinin bir başka çeşidi:** Her birinin ağırlığı dirhem cinsinden olmak üzere Centiyane 4, kabuk tarçın 4, uzun biberin ilk meyvesi 4, kunduz testisi 15, Mekke ayrığı çiçeği 15, Çin tarçını 4, dişi loğusa çiçeği 15, safran 10, afyon 15, anason 25, kereviz tohumu 25, ban otu tohumu 25, karabiber 35, kıst otu 15, kızıl kök boya bitkisi 15, afşar otu 15, zencefil 7, kuru nane 15, pelesenk ağacı yağı 15, yeterli miktarda bal.

طويل مثقالان مثقالان، عسل قدر الكفاية[1].

## ٨. برشعيثا كبير

لأبي البركات عن ابن سينا ـ ويسمونه ترياق فارغياس ـ: ينفع أمراض القلب من الوجع الريحي والورمي، ويفش الأورام في الابتداء، ويلين في الانتهاء، وينضج ويفتت حجر المثانة والكلية، وينفع أوجاع الطحال الريحي والورمي، وأوجاع الصدر وأورامها إذا كانت بالتهاب ونخس.

وينفع أوجاع الرأس الخلطي والريحي، ويقوي القلب جدًا، وينفع الرمد الريحي والخلطي، وأوجاع الآذان والأسنان، والخفقان وضعف القلب، والتوحش والوسواس والماليخوليا، والقطرب، والأمزجة الحارة الرطبة، واليابسة الباردة، لأنه يقوي القوة الحيوانية الكائنة في القلب جدًا.

وكذا ينفع الحميات والفالج والصرع، وينعش القوة الطبيعية، وينفع أوجاع المفاصل والنقرس، وسرعة الإنزال في أثناء المباشرة، وينفع النزلة والرعشة، والبخر وسيلان اللعاب عن الفم، والرطوبات عن الرحم، ويشد لحوم الأسنان والبدن.

ويزكي القلب، ويزيد الحفظ، ويذهب النسيان، وينشف البلغم، وينفع الخناق، ويصفي الدم، ويذهب السهر والسبات السهري، والمغص والقولنج، وبرودة المعدة والكبد، ويفتح سدد الكبد ويقويها على هضم الطعام، وينضج[2] الدم، وينفع الربو، والاستسقاء، وترهل البدن، وكثرة العرق، ويزيد في قوة الباه، ويذهب الإعياء والتثاؤب والتمطي والاسترخاء، ويحفظ قوة الشباب،

---

١ في هامش (ب): نسخة ترياق برشعيثا: جنطيانا ٤ م، سليخة ٤ م، دار فلفل ٤ م، جندبيدستر ١٥ م، فقاح إذخر ١٥ م، دار صيني ٤ م، زراوند طويل ١٥ م، زعفران ١٠ م، أفيون ١٥ م، أنيسون ٢٥ م، بزر الكرفس ٢٥ م، بزر البنج ٢٥ م، فلفل أسود ٣٥ م، قسط ١٥ م، فوه ١٥ م، أسارون ١٥ م، زنجبيل ٧ م، فودنج يابس ١٥ م، دهن البلسان ١٥ م، عسل كفاية مقداري.

٢ في (ب): ينضم.

aşırı terlemeyi önler, cinsel gücü artırır, bunama ve uyuşukluğa karşı etkilidir, kontrolsüz yürüme ve gevşemelere karşı yararlıdır, gençlik gücünü korur, ilaç düzenli olarak alınırsa erken yaşlanmayı önler.

Yılan, akrep ve böğü zehirleri tahribatına karşı etkilidir. Ayrıca bütün madenî, nebati ve hayvani zehirlere karşı yararlıdır. İdrarı söktürür, göz kararmasını giderir, üreme kanallarındaki tıkanıklığı, vertigo ve kulak çınlamasını giderir.

Mizacı kurutabilmek ve onun sıkıntılarını rutubet sağlayıcılarla gidermek için doz alımında aşırıya gitmemek gerekir. Bu panzehir, etki açısından Fārūḳ tiryakı gibidir, bazılarında etkisi anında ortaya çıkar, bazılarında bir gün ve bir gece içinde görülür, kimilerinde ise bir hafta içinde kimilerinde de bir yıl içinde görülür.

Yazar şöyle der: "Bu ilacı, baş ağrısı, inme hastaları için burundan çekilmek üzere toz hâlinde bir doz olarak mercanköşk suyu ile kullanırız. Boğaz hastalıkları için ise bir hap ağza konur ve emilerek yutulur. Kronik ve akut öksürük hastalarına ise mercanköşk suyu ile içirilir. Nefes darlığı ve astım hastalarında kimyon suyu ve meyan kökü şerbeti ile alınır. Dalak hastalıklarında gülsuyu ve sirke ile alınır. Böbrek sancılarında ve sağ kaburga sancılarında ise kök şurubu ile alınır. Sol taraf kaburga ağrılarında ise baldırgan zamkı suyu ile alınır. Soğuk tabiatlı karaciğer ağrılarında bal suyu ile alınır. Karaciğer tıkanıklıklarında kök şurubu ya da dīnārī şurubu ile alınır. Verem hastalarında bir nohut miktarı bitki, badem yağı ve ılık su ile alınır. İshalde mersin meyvesi suyu ile alınır. Sırt ağrısı için yazın sıcak su, kışın ise ılık su ile alınır. İki gün gizli kaldıktan sonra üçüncü gün ortaya çıkan ateş için anason suyu ile alınır. Dizanteri için reyhan tohumunun yapışkan suyu, karnıyarık tohumu ve ılık su ile alınır. Balgamlı hummada eğer hummaya yürek sancısı eşlik ediyorsa nane suyu ile alınır. Böbrek ve mesane taşı için demir dikeni suyu ya da turp yaprağı suyu ile alınır. Uykusuzluk için haşhaş sütü ya da haşhaş şurubu ile alınır. Basurlar için pırasa şurubu ile alınır. Hazımsızlık için hindiba suyu veya hodan suyu, söğüt suyu ve gülsuyu ile alınır. Cinsel gücü artırmak için pişmiş nohut suyu ile alınır. Damla hastalığında günlük yarım dirhem ilaç

بحيث لا يشيب قبل الأوان إذا داوم عليه.

ويدفع ضرر سموم الحيات والعقارب والرتيلاء، وجميع السموم المعدنية والنباتية والحيوانية، ويدر البول، ويذهب ظلمة البصر، والسدد والدوار والطنين.

وينبغي ليابس المزاج ألا يفرط فيه، [87a] ويدفع غائلته بالمرطبات. وهذا الترياق كترياق الفاروق في الأفعال يُبان نفعه بالبعض في ساعة، وبالبعض في يوم وليلة، وبالبعض في أسبوع، وبالبعض في سنة.

قال مؤلفه: «نستعمله لصاحب الصداع واللقوة بماء المرزنجوش، سعوطًا منه حبة فاترًا، ونأخذ منه حبة في الفم، ونبلع ما ذاب منه في أمراض الحلق؛ ويسقى لصاحب السعال العتيق والجديد بماء المرزنجوش؛ ولضيق النفس والربو بماء الكمون، وأصل السوس؛ وللطحال بماء الورد والخل؛ ولأوجاع الجنب والأضلاع اليمين[1] بشراب الأصول؛ ولأوجاع الجنب اليسار بماء الحلتيت؛ ولوجع الكبد البارد بماء العسل؛ ولسدة الكبد (بشراب الأصول)[2]، أو بشراب الديناري؛ وللسل بالنبات ودهن اللوز والماء الفاتر، مقدار حمصة؛ وللإسهال بماء الآس؛ ولوجع الظهر بالماء الحار في الصيف، وبالجلاب الفاتر في الشتاء؛ وللحمى الربع بماء الأنيسون؛ وللزحير بلعاب بزر الريحان وبزر قطونا بماء فاتر؛ وللحمى البلغمية إذا كان معه وجع الفؤاد بماء النعنع؛ ولحجر الكلية والمثانة بماء الحسك، أو بماء ورق الفجل؛ وللسهر بحليب الخشخاش أو بشرابه؛ وللبواسير بعصير الكراث؛ وللتخمة بماء الهندباء، أو بماء لسان الثور، وبماء الخلاف، وبمار الورد؛ ولقوة الباه بماء طبيخ الحمص؛ وللنقرس نصف درهم منه يشرب

١ تصحفت في (ب) إلى: اليمن.
٢ تكرر ما بين القوسين في (ب).

hastalığa uygun sıvılarla alınır. Regl akıntısı olanlar ve doğum sonrası bağırsak sancıları devam edenler için boy tohumu suyu ile alınır. Yaşlılar ise ilacı üzerlik suyu ile alır. Aşırı afyon tüketiminden zarar görmüş olanlara pişmiş Çin tarçını ile içirilir. Kasten kâfur içmiş olanlara ise pişmiş öd ve gülsuyu ile içirilir. Akrep sokmalarına karşı saf bal ile içirilir. Yılan sokmalarına karşı ise günlük yarım dāniḳ olarak bal suyu ile içirilir. Eğer yılan sokmasında aşırı kusma da görülüyorsa, kusma sonlanıncaya kadar ilacı kullanmaya devam edilir. Aynı şekilde ölümcül bir ilaç içmiş olanlarda da ilacı kullanmaya devam edilir. Böbrek sancısında kaymak ile pişirilmiş kepek sütünün suyu ile içirilir. Aşırı regl akıntısını durdurmak için sumak suyu ile içirilir. Kabızlık için pişmiş hünnap ve kuru üzüm ile içirilir. Kulunç için pişmiş tatlı meyan kökü ile içirilir.[1]

**Karışımı:**[2] Her birisinden onar dirhem beyaz biber, mercanköşk, kızıl kök boya bitkisi, beyaz ban otu tohumu; her birisinden dörder dirhem loğusa çiçeği, centiyane, cedvār, açık havada kurutulmuş hamur içinde ateş ile kızartılmış kumörümcek otu soğanı; her birisinden yedişer dirhem defne yemişi çekirdeği, Mısır afyonu, hakiki Afrika mürr ağacı reçinesi, küçük kakule; üç dirhem akırıkarha kökü; iki dirhem sümbül; her birisinden beşer dirhem Hint sümbülü, küçük kakule, büyük kakule, safran.

Bunların hepsi taze olarak ayrı ayrı dövülür, ipek bir bez ile elenir, hepsi karıştırılır, toz hâline gelinceye kadar yeniden iyice ezilir. İki katı miktarı köpüğü alınmış arı balı ile macun yapılır. Bu macun iyice karışarak birleşmesi için bir havanda dövülür. Sonra ağzı geniş bir kap içinde

1 İstanbul nüshasının kenarında şu tarif yer almaktadır: **Ebu'l-Bereḳāt'ın panzehir tarifi:** Beyaz biber 10, şeytan şalgamı 10, karanfil fesleğeni 10, kızıl kök boya bitkisi 10, beyaz ban otu 10, dişi loğusa çiçeği 6, centiyane 6, cedvar 6, Defne ağacı meyvesi 10, kızartılmış yaban soğanı 6, saf mürr reçinesi 6, akırıkarha 3, kunduz testisi 7, Hint sümbülü 7, kakule 15, yabani zencefil 4, afyon 7, safran 5, afşar otu 4, eğir otu 2, ceviz 5, küçük Hindistan cevizi 5, büyük kakule 4, kabuk tarçın 4, uzun biberin ilk meyvesi 4, Çin tarçını 4, zencefil 7, kereviz tohumu 7, nane 5, pelesenk ağacı yağı, anason 12.

2 Tahran nüshasının kenarında şu tarif yer almaktadır: Ayı rezenesi 12, karanfil fesleğeni 12, biber 12, safran 5, centiyane 8, loğusa çiçeği 8, kızartılmış kumörümcek otu soğanı 2, defne ağacı meyvesi 10, mürr reçinesi 10, kenevir 12, sümbül 8, Hint sümbülü 7, küçük Hindistan cevizi 10, küçük kakule 10, muskat 10, kakule 10, cedvar 4, kabuk tarçın 2. Bir başka nüshaya göre kunduz testisi 1 dirhem.

مـع مـا يوافـق العلـة كل يوم؛ وللنفسـاء واللـوات التـي يبقى بعد الـولادة وجع الأحشـاء بمـاء الحلبـة؛ وللشـيوخ بمـاء الحرمـل؛ ولمـن يـأكل الأفيـون كثيـرًا فيضـره، ويسـقى بطبيـخ الـدار صينـي؛ ولشـارب الكافـور عمـدًا بطبيـخ العـود ومـاء الـورد؛ وللسـع العقرب بعسـل مصفـى؛ وللـدغ الحيات والأفاعي يسـقى بـكل يـوم نصـف دانـق بمـاء العسـل، وإن أفرط مـع اللـدغ القـيء تسـقيه إلى أن يسـكن القـيء، وكذلك لشـارب الـدواء القتالـة[1] ولوجع الكلى بمـاء حليب النخالـة مطبوخـة بالزبـد؛ ولمـن أفرط طمثـه بماء السـماق؛ وللاحتبـاس بطبيخ العنـاب والزبيـب؛ وللقولنـج بطبيخ السـوس[2].

أخلاطـه[3]: فلفـل أبيـض وفلنجمشـك وفـوه وبـزر بنج أبيض عشـرة عشـرة دراهـم، زراونـد طويـل وجنطيانـا وجـدوار وبصل العنصـل المشـوي بالنار في الخميـر المجفـف فـي الهـواء أربعـة أربعـة دراهم، حـب الغار وأفيـون مصري ومـر بطـارخ وجوز بوا وبسباسـة سـبعة سـبعة دراهـم، عود قرح ثلاثـة دراهم، ناردیـن درهمـان، سـنبل الطيب وهيـل بوا وقاقلة كبار وزعفران خمسـة خمسـة دراهم.

يدق الجميع فرادى ناعمًا، وينخل بحريرة، فيخلط الجميع، ويسحق أيضًا سحقًا بليغًا حتى يصير غبارًا، فيعجن بمثليه[4] عسل نحل [87b] منزوع الرغوة، ثم يدق المعجون في الهاون ليختلط ويتحد، فيرفع في ظرف فمه واسع، ذهبًا كان

---

١ كذا في (أ) و(ب) و(ج).

٢ في هامش (ب): صفة ترياق أبو البركات: فلفل أبيض ١٠، فاشرا ١٠، فلنجمشك ١٠، فو ١٠، بزر بنج أبيض ١٠، زراوند طويل ٦، جنطيانا ٦، جدوار ٦، حب الغار ١٠، بصل الغار المشوي ٦، مر صافٍ ٦، عاقر قرحا ٣، فرفيون ٣، جندبيدستر ٧، سنبل هندي ٧، قاقولة ١٥، زرنباد ٤، أفيون ٧، زعفران ٥، أسارون ٤، وج ٢، جوز ٥، بسباسة ٥، قاقولة كبير ٤، سليخة ٤، دار فلفل ٤، دار صيني ٤، زنجبيل ٧، بزر كرفس ٧، فوتنج ٥، روغن بلسان ١٠، أنيسون ١٢.

٣ في هامش (أ): مو ١٢، فلنجمشك ١٢، فلفل ١٢، زعفران ٥، جنطيانا ٨، زراوند ٨، عنصل مشوي ٢، حب الغار ١٠، مر ١٠، شهدانج ١٢، سنبل ٨، ناردين ٧، جوز بوا ١٠، هيل ١٠، بسباسة ١٠، قاقلة ١٠، جدوار ٤ سليخة ٢. وفي نسخة: جندبيدستر ١ درهم.

٤ في (ب): بمثيله.

kaldırılır. Bu kap altın veya gümüş, ya da kurşun veya cam olabilir. Bu şekilde asgari kırk, ortalama altı ay, azami bir yıl arpaya yatırılır. Son derece yararlı ve etkili bir ilaçtır.[1]

Kullanım dozu bünyesi zayıf olanlar ile çocuklar ve herhangi bir şekilde harareti olanlar için yarım dirhemden bir dirheme kadardır. Bünyesi güçlü olanlar, büyükler ve soğuk mizaçlılar için iki dirhemden üç dirheme kadardır.

Bu panzehrin çok güçlü bir rahatlatıcı ilaç olduğu bilinmelidir. Ebu'l-Berekāt bunun bütün etkilerini kendi üzerinde ortaya koymuştur. Hekimlerin üstadı Ebū Alī İbn Sīnā bu rahatlatıcı ilaca övgü olarak şu beyitleri söylemiştir:

*Ancak saçlarım darmadağın olduktan sonra berşa'īs̱āyı öğrendim.*
*Bundan sonra hiçbir hastalık beni yakalayarak alt edemedi.*
*İsā'dan sonra ölüyü diriltmek mümkün olsaydı,*
*Bütün ölüler berşa'īs̱ā sayesinde yaşıyor olurdu.*

## 9. Ban ilacı *(el-Ḳānūn)*

Galen, bağırsak tıkanmalarına yakalanan hastalarda bir bakla miktarı kadar bu ilacı kullanıyordu. Hastalara ilacın beraberinde üç veya dört fevāsūs[2] miktarı kül suyu içiriyordu. Bir fevāsūs bir buçuk ūḳiyyedir.

**Karışımı:** Her birisinden kırk miskal ban otu tohumu, beyaz biber; yirmi miskal afyon; on miskal safran; iki miskal Hint sümbülü, sütleğen, akırıkarha. Bunlar pişmiş bal ile macun yapılır.

---

1 Tahran nüshasının kenarında şu tarif yer almaktadır: **Tercih edilen panzehir:** Kuşkonmaz tohumu 3, ısırgan otu tohumu 4, beyaz zerdali dikeni 3, kırmızı zerdali dikeni 4, kuşkonmaz 3, Çin tarçını 4, zencefil 3, sakız ağacı reçinesi 2, havlıcan 3, holaren 4, kakule 3, küçük kakule 3, öd ağacı 3, kırmızı gül 30, misk 1, fıstık çamı meyvesi 2, Hindistan cevizi 10, Abdülleziz meyvesi10, mayhoş nar 3, ilaç maddelerinin üç katı bal.

2 **Fevāsūs:** Sıvı yağdan on iki dıraḫmī, şaraptan bir buçuk ūkiyye ve bir ūḳiyye'nin üçte biri, baldan iki ūḳiyye ve bir ūkiyyenin dörtte biridir.

أو فضة، أو رصاصًا أو زجاجًا، ويدفن في الشعير أربعين يومًا أقله، وستة أشهر أوسطه، وأعلاه سنة، وهو أعلى وأتم فائدة[1].

الشربة منه للضعفاء والصغار ولمن به حرارة ما، من نصف درهم إلى درهم، وللأقوياء والكبار ومبرودي المزاج، من درهمين إلى ثلاثة دراهم.

واعلم أن هذا الترياق من المفرحات القوية جدًا، قد التزم جميع منافعه أبو البركات على نفسه، وأنشد في مدحه الشيخ الرئيس أبو علي ابن سينا[2]:[طويل]

تعلمتُ برشعيثا وحالي مشعثا ... فلا اعتراني بعدَها حالةٌ شعثا[3]

فلو أنّ بعدَ عيسى جازَ إحياءُ موتى ... لأصبح يحيا كلُّ مَيْتٍ ببرشعيثا[4]

## ٩. دواء بنج[5] (ق)

كان جالينوس يستعمله فيمن يصيبه إيلاوس، مقدار (باقلا)[6]، مع قدر ثلاثة أو أربعة فواثوس ماء رماد. والفواثوس أوقية ونصف.

أخلاطه: بزر بنج وفلفل أبيض من كل واحد أربعون مثقالاً، أفيون عشرون مثقالاً، زعفران عشرة مثاقيل، سنبل الطيب وفرفيون وعود قرح من كل واحد مثقالان. يعجن بالعسل المطبوخ.

---

١ في هامش (أ): ترياق مختار: تخم هليون ٣، تخم أنجرة ٤، بهمن أبيض ٣، وأحمر ٤، شقاقل ٣، دار صيني ٤، زنجبيل ٣، مصطكى ٢، خولنجان ٣، لسان عصفور ٤، قاقلة ٣، هيل ٣، زعفران ٣، عود ٣، كل سرخ (ورد أحمر) ٣٠، مسك ١، حب صنوبر ٢، نارجيل ١٠، حب زلم ١٠، النار مز ٣، ثلثه أمثال الأدوية عسل.

٢ هذان البيتان مكسورا الوزن.

٣ في هامش (ب): الشعث: غبرار الرأس.

٤ في (أ): أحيي.

٥ تصحفت في جميع النسخ إلى: بنحح.

٦ في (أ) و(ب): باقلاله.

## 10. Misbaḥī ağrı kesicisi

Bir ağrı kesici/uyuşturucudur, misbaḥī rahatlatıcı ilacı adıyla bilinir.

**Karışımı:** Her birisinden üçer dirhem kara topalak, küçük Hindistan cevizi kabuğu, küçük kakule, sakız ağacı reçinesi, Çin tarçını, gelinciksalebi, anason, safran, havlıcan, acı çiğdem; her birisinden dörder dirhem karanfil, Abdüsselam otu, oğul otu; beş dirhem afyon; bu ilaçların ağırlığı kadar Hint keneviri.[1]

Bunların hepsi taze olarak dövülür. Sonra un hâlinde elenir. Hepsinin toplamının üç katı kadar köpüğü alınmış süzme bal ile macun hâline getirilir. Ne zaman istenirse bir fındık miktarı kullanılır.

## 11. Diğer bir misbahī ağrı kesicisi

Her birisinden üçer dirhem karanfil, Hint biberi, küçük Hindistan cevizi kabuğu, kara topalak, Rum sakızı, Çin tarçını, beyaz zerdali dikeni, kırmızı zerdali dikeni, gelinciksalebi; bir dirhem safran, iki dirhem küçük kakule ve doksan üç dirhem Hint keneviri.

Bunlar, dövülüp elendikten sonra üç katı kadar köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Bu macundan bir miskalden iki miskale kadar kullanılır. Ḳuṭb eş-Şīrāzī'nin nüshasında şöyledir: Her birisinden üçer dirhem anason ve küçük kakule. Kullanım dozu bir fındık miktarıdır.

1 İstanbul nüshasının kenarındaki nota göre ağrı kesici tarifi şu şekildedir: Öd ağacı 10, bambu ağacı tozu 5, sandal ağacı 8, misk katılmış rāmik macunu 1 dāniḳ, kakule 5, küçük kakule 5.

## ١٠. مخدّر معروف بالمفرح[١] المسبحي

**أخلاطه:** سعد وبسباسة وجوز بوا ومصطكى ودار صيني وبوزيدان وأنيسون وزعفران وخولنجان وسورنجان من كل واحد ثلاثة دراهم، قرنفل ولفاح وبادرنجبويه من كل واحد أربعة دراهم، أفيون خمسة دراهم، ورق الخيال قدر الأدوية وزنًا[٢].

يدق الجميع ناعمًا وينخل صفيقًا[٣]، ويعجن بثلاثة أمثال الجميع العسل المصفى المنزوع الرغوة. يستعمل أي وقت أراد مقدار بندقة.

## ١١. مخدر مسبحي آخر

قرنفل، كبابة، بسباسة، سعد، علك الروم، دار صيني، بهمنان، بوذيدان من كل واحد ثلاثة دراهم، زعفران درهم، جوز بوا درهمان، ورق الخيال ثلاثة وتسعون درهمًا.

يعجن بعد الدق والنخل بثلاثة أمثاله عسل النحل المنزوع الرغوة. يستعمل منه من مثقال إلى درهمين. وفي نسخة القطب الشيرازي: أنيسون وجوز بوا ثلاثة ثلاثة دراهم. الشربة منه مقدار بندقة.

---

١ تصحفت في (ب) إلى: بالمرح.

٢ في هامش (ب): عود ١٠، طباشير ٥، *، صندل ٨، ممسك دانق ١، قاقولة ٥، وهيل ٥.
* ههنا كلمة طمست معظم حروفها.

٣ في (ج): خفيفًا.

# ONUNCU BAB

## SİNDİRİMİ KOLAYLAŞTIRAN İLAÇLAR

Cüvārişenler, sindirim ilaçları demektir. Bunların da korunması, ömürleri ve yapılışı macunlar gibidir. Yalnız macunlar acı ve tatlı olur; kötü kokulu ve güzel kokulu olur. Sindirimi kolaylaştıran ilaçların ise tadı ve kokusu güzeldir.

*Minhācü'd-dükkān*'da şöyle denilmiştir: "Hıyarşenber macunu, müshil ve sindirimi kolaylaştırıcı ayva macunu, kuru hurma macunu ve cüvārişen-i şehriyārī[1] gibi haplar, sindirimi kolaylaştıran ilaçlar ve macunlar[2] gibi müshil ilaçlar, yapıldığı günden itibaren iki ay içinde kullanılabilirler. İki aydan sonra etkileri zayıflamaya başlar. Yapıldığı günden itibaren üç ay sonra etkilerini neredeyse tamamen kaybederler."

Benim görüşüme göre: Belirtilen bu süre bu ilaçların etkinlik süresine dair görüş birliği edilmiş genel bir açıklamadır. Sözü edilen macunlar, sindirimi kolaylaştıran macunlar ve benzerlerinin etkinlik süresi hakkında farklı görüşler olmakla beraber aslında kadim hekimlere göre bunlar etkinliğini bir yıla kadar, yeni hekimlere göre ise iyi korunması koşuluyla iki yıla kadar korurlar.

---

1 **Cüvārişen-i şehriyārī:** Karaciğer ve mide soğukluğuna, sarı su ve kara su akışına iyi gelen, mideyi boşaltmak için kullanılan bir müshil.

2 İstanbul nüshasının kenarında şu tarif yer almaktadır: **Büyük macunun tarifi:** Ceviz, zencefil, karanfil, Çin tarçını, uzun biberin ilk meyvesi, sümbül, beyaz biber, kuşkonmaz, kündür, holaren, kara helile, ılgın ağacı meyvesi, ayı gülü, akırıkarha, beyaz zerdali dikeni, kara zerdali dikeni, fesleğen tohumu, soğan tohumu, kuşkonmaz tohumu, kereviz tohumu, tere otu tohumu, Hint biberi, orkide ve havlıcanın her birisinden otuz dirhem, maddelerinin toplam ağırlığının üç katı bal.
**Cinsel gücü arttıran macun tarifi:** Zencefil 10, uzun biberin ilk meyvesi 10, havlıcan 10, baldırgan zamkı 15, orkide 15, Hint biberi 1, Çin tarçını 10, taze yağ 50, bal 250.

# الباب العاشر

# في الجوارشنات

أي: الهاضمات. هي مثل المعاجين حفظًا وعمرًا وصنعة، إلا أن المعاجين يكون مرة وحلوة، ومنتنة وطيبة، والجوارشنات لا تكون إلا عذبة الطعوم، طيبة الروائح.

قال في (م): «وأما الأدوية المسهلة من الحبوب والجوارشنات والمعاجين[1]، كمعجون الخيارشنبر، وجوارشن السفرجل المسهل، وجوارشن التمري، وشهرياران، فإنها تستعمل من يومها إلى شهرين، ثم يضعف فعلها، ولا تكاد تفعل بعد مضي [88a] ثلاثة أشهر من وقت اتخاذها».

قلت: ما قال فهو بيان لمدة بقاء قوة القوة[2] على الإجماع، وأما المعاجين والجوارشنات المذكورة وأمثالها، فالحق بعدما اختلفوا في بقاء قوتها أنها تبقى على قوتها عند القدماء سنة، وعند المتأخرين سنتين، بشرط رعاية الواجب في الحفظ.

---

١ في هامش (ب): صفة معجون كبير: جوز، زنجبيل، قرنفل، دار صيني، دار فلفل، سنبل، فلفل أبيض، شقاقل، كندر، لسان عصفور، هليلج أسود، حبة العذبة، فوانيا، عاقر قرحا، بهمن أبيض، بهمن أسود، بزر الريحان، بزر البصل، بزر هليون، بزر الكرفس، بزر الرشاد، كبابة، خصى الثعلب، خولنجان، من كل واحدة ثلاثون درهمًا، وعسل ثلاثة أمثال أدوية.
صفة معجون مقوي باه: زنجبيل ١٠، دار فلفل ١٠، خولنجان ١٠، حلتيت ١٥، خصى الثعلب ١٥، كبابة ١، دار صيني ١٠، تازة ياغ (سمن طازج) ٥٠، عسل ٢٥٠.

٢ في (ج): (الحبوب) بدل (القوة).

### 1. Sindirimi kolaylaştırıcı öd ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mideyi güçlendirir, bulantı ve kusmayı önler. Amfizemi yok eder.

**Karışımı:** İki miskal ham öd, iki dirhem sakız ağacı reçinesi, bir buçuk miskal Hint narı, bir dirhem safran, bir menn şeker.

Bu sindirimi kolaylaştırıcı ilaç maddeleri tarif edildiği şekilde macun hâline getirilir. Kullanım dozu günlük bir miskalden iki miskale kadardır.

### 2. Sindirimi kolaylaştırıcı amber ilacı *(el-Ḥāvī)*

Mide soğukluğu, kalp çarpıntısı ve sindirim bozukluğuna karşı etkilidir. Rahim sancıları için yararlıdır. Yaşlılar için son derece uygundur.

**Karışımı:** Her birisinden dörder dirhem küçük kakule, büyük kakule, küçük Hindistan cevizi kabuğu; her birisinden onar dirhem zencefil ve uzun biberin ilk meyvesi; dört dirhem Çin tarçını; her birisinden onar dirhem tarçın, karanfil, safran; beş dirhem küçük Hindistan cevizi; her birisinden ikişer dirhem ağaç yosunu, amber, sümbül, sakız ağacı reçinesi; bir dirhem misk.

Bu ilaçlar dövülmüş ve elenmiş olarak bir araya getirilir. Köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu bir miskaldir.

### 3. Sindirimi kolaylaştırıcı şeker ilacı *(el-Ḥāvī)*

Buna öd müshili (cüvārişeni) de denilir. Mideyi ısıtır. Sindirimi düzenler. Balgam ve rutubeti açar.

**Karışımı:** Her birisinden birer dirhem küçük kakule, büyük kakule, karanfil, Çin tarçını, zencefil, uzun biberin ilk meyvesi, safran; yarım rıtl şeker; her birisinden yarımşar dirhem kaliteli öd, biber.

Bunlar dövülür ve elenir. Köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu bir miskaldir.

### 4. Sindirimi kolaylaştırıcı sakız ağacı reçinesi *(el-Ḥāvī)*

Mide ve karaciğer soğukluğuna ve yaralarına iyi gelir. Balgam ve rutubete karşı etkilidir.

## ١. جوارشن عود (ذ)

يقوي المعدة، ويمنع القيء والغثيان، ويحط[١] النفخ.

أخلاطه: عود خام مثقالان، مصطكى درهمان، نار مشك درهم ونصف، زعفران درهم، سكر منّ.

يعمل الجوارشن على الرسم، ويستعمل منه كل يوم من مثقال إلى مثقالين.

## ٢. جوارشن عنبر (ح)

ينفع برد المعدة والخفقان، وسوء الهضم، وأوجاع الرحم، وهو أصلح للمشايخ جدًا.

أخلاطه: قاقلة صغار وكبار وبسباسة من كل واحد أربعة دراهم، زنجبيل ودار فلفل من كل واحد عشرة دراهم، دار صيني أربعة دراهم، قرفة وقرنفل وزعفران من كل واحد عشرة دراهم، جوز بوا خمسة دراهم، أشنة وعنبر وسنبل ومصطكى من كل واحد درهمان، مسك درهم.

يجمع الأدوية مدقوقة منخولة، ويعجن بالعسل المنزوع الرغوة. الشربة منه مثقال.

## ٣. جوارشن سكر (ح)

ويسمونه جوارشن العود. يسخن المعدة، ويجود الهضم، وينفع البلغم والرطوبة.

أخلاطه: قاقلة صغيرة وكبيرة وقرنفل ودار صيني وزنجبيل ودار فلفل وزعفران من كل واحد درهم، سكر نصف رطل، عود جيد وفلفل من كل واحد نصف درهم. يدق وينخل، ويعجن بالعسل المنزوع الرغوة. الشربة منه مثقال.

## ٤. جوارشن مصطكى (ح)

ينفع برد المعدة والكبد ورياحهما والبلغم وسيلان اللعاب.

---

١ في (ج): يحفظ.

**Karışımı:** Yedi dirhem sakız ağacı reçinesi dövülür ve elenir. Bir miktar su veya gülsuyu içinde çözülmüş bir rıtl şeker katılır. Üzerine sakız ağacı reçinesi serpilir. Sonra kaldırılır ve susam yağı ile yağlanmış bir taşın üzerine serilir. Kuruyuncaya kadar beklenir. Karış karış kesilir. İhtiyaç hâlinde bir miskal olarak kullanılır.

### 5. Sindirimi kolaylaştırıcı misk ilacı *(el-Ḥāvī)*

Kalp çarpıntısı, mide zayıflığı ve basurlara karşı etkilidir.

**Karışımı:** Yarım miskal misk, her birisinden onar dirhem küçük kakule, kakule, karanfil, küçük Hindistan cevizi, zencefil, uzun biberin ilk meyvesi; bir nüshaya göre belile ve emlec; üç dirhem Çin tarçını; on dirhem Hint öd ağacı; bir nüshaya göre iki dirhem safran; hepsinin toplam ağırlığı kadar beyaz şeker.

Bu ilaçlar dövülür ve köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu bir miskaldir. Bir nüshaya göre iki dirhemdir.

### 6. Sindirimi kolaylaştırıcı kâfur ilacı

Sindirim bozukluğu, mide zayıflığı ve ağır balgama karşı etkilidir.

**Karışımı:** Her birisinden ikişer dirhem biber, küçük Hindistan cevizi, zencefil, küçük Hindistan cevizi kabuğu, Çin tarçını, tarçın; Hint narı, fesleğen yani reyhan, bahçe karanfili, kâfur, safran.

Bunların hepsi dövüldükten sonra köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu bir miskaldir.

### 7. Kisra'nın yaptığı sindirimi kolaylaştırıcı ilaç *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mide sancılarına karşı etkilidir. Denenmiş ve doğrulanmıştır.

**Karışımı:** Her birisinden beşer dirhem ağaç kavunu kabuğu, Hint ödü, karanfil, küçük Hindistan cevizi kabuğu, küçük Hindistan cevizi; her birisinden üçer dirhem Hint narı, anason, kereviz tohumu, afyon, kunduz testisi, ban otu tohumu, üzerlik; iki dirhem pelesenk ağacı yağı, bir miskal sarı amber.

**أخلاطه:** يدق[1] سبعة دراهم مصطكى، وينخل ويداف برطل سكر أبيض المحلول بيسير من الماء، أو من ماء الورد، ويذر عليه مصطكى، ويرفع ويبسط على حجر قد دهن بدهن الشيرج، ويترك عليه حتى يجف، فيقطع شوابير، ويستعمل منه وقت الحاجة مثقال.

## ٥. جوارشن مسك (ح)

ينفع الخفقان، وضعف المعدة والبواسير.

**أخلاطه:** مسك نصف مثقال، خيري بوا وقاقلة وقرنفل وجوز بوا وزنجبيل ودار فلفل ـ وفي نسخة: بليلج وأملج ـ، من كل واحد عشرة دراهم، دار صيني ثلاثة دراهم، عود هندي عشرة دراهم ـ وفي نسخة: زعفران درهمان ـ، سكر أبيض وزن الجميع.

يدق الأدوية، ويعجن بالعسل المنزوع الرغوة. الشربة منه مثقال، وفي نسخة: درهمان.

## ٦. جوارشن كافور (ح)

ينفع سوء الاستمراء، وضعف المعدة، والبلغم الغليظ.

**أخلاطه:** فلفل وجوز بوا وزنجبيل وبسباسة ودار صيني وقرفة ونارمسك وفرزنجمشك ـ [88b]ـ وهو الريحان ـ والقرنفل البستاني وكافور وزعفران من كل واحد درهمان.

يعجن الجميع بعد الدق بالعسل المنزوع الرغوة. الشربة منه مثقال.

## ٧. جوارشن عمل الكسرى[2] (ذ)

ينفع وجع المعدة. قد جرب وصح.

**أخلاطه:** قشر الأترج وعود هندي وقرنفل وكبابة وقاقلة وخيري بوا من كل واحد خمسة دراهم، نار مشك[3] وأنيسون وبزر كرفس وأفيون وجندبيدستر

١ سقطت من (أ) و(ب).
٢ في (ب): ألكسرى، وفي (ج): أكسرى.
٣ في (ب): نارمسك.

Amber, pelesenk ağacı yağı dövülür; afyon şarap ile dövülür. Süzme bal ile macun yapılır. İki veya daha doğrusu altı ay sonra ihtiyaç hâlinde ikişer dirhem hâlinde kullanılır.

Kalp çarpıntısı, mide sancısı, rahim hastalıklarına karşı etkilidir. Yaşlılar için son derece uygundur.

### 8. Sindirimi kolaylaştırıcı öd ilacı

Mide ve kalbi güçlendirir. Yaşlılar için yararlıdır.

**Karışımı:** Her birisinden ikişer miskal Hint ödü, karanfil, zencefil, Hint defneyaprağı, kakule, fesleğen, uzun biberin ilk meyvesi; bir dirhem safran.

Bunlar köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu iki miskaldir.[1]

### 9. Sindirimi kolaylaştırıcı kâfur ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Sindirimi kolaylaştırır, zayıf olan mide ve karaciğeri güçlendirir.

**Karışımı:** Her birisinden yarımşar ūḳiyye zencefil, uzun biberin ilk meyvesi, Çin tarçını, Hint defneyaprağı, Hint sümbülü, yabani zirkele, küçük kakule, beyaz sandal, pelesenk ağacı meyvesi, kakule, küçük Hindistan cevizi kabuğu, tarçın, Hint narı, küçük Hindistan cevizi ağacının kabuğu, kara topalak, bambu ağacı kökünün tozu, Hint ödü; her birisinden ikişer buçuk dirhem kokulu kâfur, Tibet miski; iki buçuk ūḳiyye ṭaberzed şekeri.

Bunların hepsi ayrı ayrı dövülür ve un gibi elenir. Bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu iki dirhemdir. Hastalığa uygun şekilde alınır.

---

1 İstanbul nüshasının kenarında şu tarif yer almaktadır: **Sindirimi kolaylaştırıcı kimyon macunu tarifi:** *el-Minhāc* adlı kitaptan alıntıdır. İşlemlerden geçirilmiş kimyon 280, kara biber 36, zencefil 48, Ermeni boraksı 10, kuru sedef otu yaprağı 48, kabuk tarçın 4, Çin tarçını 4, karanfil 4, pelesenk ağacı meyvesi 4, Hint sümbülü 4, sakız ağacı meyvesi 4, hepsinin toplam ağırlığının üç katı bal.

وبـزر بنـج وحرمـل مـن كل واحـد ثلاثـة دراهـم، دهـن بلسـان درهمـان، عنبـر أشـهب مثقال.

يدق العنبر في دهن بلسان، والأفيون بالشراب، ويعجن بالعسل المصفى، وبعد شهرين أو ستة أشهر ـ على الأصح ـ يستعمل منه درهمان وقت الحاجة، وهو ـ أيضًا ـ ينفع الخفقان، ووجع المعدة، وأمراض الرحم، ويوافق المشايخ جدًا.

## ٨. جوارشن عود

يقوي المعدة، والقلب، وينفع المشايخ.

**أخلاطه:** عود هندي وقرنفل وزنجبيل وساذج هندي وقاقلة وفلنجمشك ودار فلفل من كل واحد مثقالان، زعفران درهم.

يعجن بالعسل المنزوع الرغوة. الشربة منه مثقالان[1].

## ٩. جوارشن الكافور (د)

يهضم الطعام، ويقوي المعدة والكبد الضعيفين.

**أخلاطه:** زنجبيل ودار فلفل ودار صيني وساذج هندي وسنبل الطيب وشيطرج هندي وجوز بوا وصندل أبيض وحب بلسان وقاقلة وبسباسة وقرفة ونارمشك[2] وطاليسفر وسعد وطباشير وعود هندي من كل واحد نصف وقية، كافور رباحي ومسك تبتي من كل واحد درهمان ونصف، سكر طبرزد وقيتان ونصف.

يدق الجميع فرادى، وينخل صفيقًا، ويعجن بالعسل. الشربة منه درهمان بما يوافق العلة.

---

١ في هامش (ب): صفة جوارشن كمون عن «منهاج»: كمون مدبر ٢٨٠، فلفل أسود ٣٦، زنجبيل ٤٨، بورق أرمني ١٠، ورق سذاب ٤٨ مجفف، سلخ ٤، دار جني ٤، قرفة ٤، قرنفل ٤، حب البلسان ٤، سنبل هندي ٤، مصطكى ٤، عسل أوج وزن.

٢ في (ب): نارمسك.

## 10. Sindirimi kolaylaştırıcı Hint ilacı *(eẕ-Ẕeẖīre)*

Mide zayıflığı, eklem ağrıları, damla hastalığı ağrılarına karşı etkilidir, kuluncu dağıtır.[1]

**Karışımı:** Her birisinden dörder dirhem yabani zirkele, Hint defne yaprağı; her birisinden ikişer istār küçük Hindistan cevizi, nanahan; her birisinden beşer istār biber, uzun biberin ilk meyvesi; Otuz istār siyah helile, iki istār Hint narı; beş dirhem karanfil, dört dirhem küçük Hindistan cevizi kabuğu, iki istār fānīẕ şekeri. Kullanım dozu iki dirhemdir.

## 11. Sindirimi kolaylaştırıcı ılıman öd ilacı

Mideyi güçlendirir, bulantıyı önler. Amfizemi engeller.

**Karışımı:** Her birisinden birer dirhem ham öd, kırmızı gül; her birisinden yarımşar dirhem küçük Hindistan cevizi kabuğu, karanfil, safran; yarım menn beyaz şeker.

Tarif edildiği şekilde cüvārişen/sindirimi kolaylaştırıcı macun yapılır.

## 12. İbnu'l-Müdevver'in sindirimi kolaylaştırıcı ilacı

Mide takviyesi açısından ve iştah açıcı olarak denenmiştir.

**Karışımı:** Yirmi miskal ayıklanmış kara helile; iki dirhem kakule ödü.

Bunların hepsi ufalanarak şaraptan yapılmış sirke içerisinde bir gün bir gece ıslatılır. Sonra süzülür ve bir rıtl beyaz şeker ile biraz koyulaştırılır. Sonra buna bir miskal ham amber katılır. Bu şekilde kaldırılarak kullanılır.

1 İstanbul nüshasının kenarında şu tarif yer almaktadır: **Sindirimi kolaylaştırıcı kral macunu tarifi:** *el-Minhāc* adlı kitaptan alıntıdır. Yıllık ilaç olarak da bilinir; çünkü tam bir yıl alınır, bir yıl alınması ömrün geri kalanını düzeltir. Şöyle derler: "Bu ilaca devam edenin bedenindeki bütün hastalıklar iyileşir. Anlattıklarına göre bu kralların ilacıdır, krallar fistül ve akıntılarını, nezleler ve eklem ağrılarını bu ilaçla tedavi ederlerdi. İlacın temel yapılış amacı olmamasına karşın göze parlaklık verir, cinsel gücü arttırır. Bu ilaç kullanan kimsenin beden ısısını yükseltmez. İlaca devam edilmesi yaşlılığı engeller. Söylediklerine göre bu ilaç ilaçların efendisidir." Yapımına gelince: Kara helile 48, küçük kara helile 48, belile 48, emlec 48, çörek otu 30, biber 3, çadıruşağı 3, uzun biberin ilk meyvesi 3, zencefil 3, uzun biber ağacının kökü 3, Hint biberi 9, kaju 9, şeker kamışı peltesi 400. Her birisi iki miskal ağırlığında fındık tanesi gibi küçük toplar yapılarak dışı inek yağıyla yağlanır. Her gün bu tanelerden birisi soğuk su ile kullanılır.

## ١٠. جوارشن الهند (ذ)

ينفع ضعف المعدة، وأوجاع المفاصل والنقرس، ويحل القولنج[١].

**أخلاطه:** شيطرج هندي وساذج هندي من كل واحد أربعة دراهم، جوز بوا ونانخواه من كل واحد إستاران، فلفل ودار فلفل من كل واحد خمسة أساتير، إهليلج أسود ثلاثون (إستارا، نارمشك)[٢] إستاران، قرنفل خمسة دراهم، بسباسة أربعة دراهم، فانيذ إستاران. الشربة منه درهمان.

## ١١. جوارشن عود معتدل[٣]

يقوي المعدة، ويمنع القيء والنفخ.

**أخلاطه:** عود خام وورد أحمر من كل واحد درهم، بسباسة وقرنفل وزعفران من كل واحد نصف درهم، سكر أبيض نصف منّ. يعمل جوارشنًا بالرسم.

## ١٢. جوارشن لابن المدور

جرب لتقوية المعدة، واشتهاء الغذاء.

**أخلاطه:** كابلي منزوع عشرون مثقالاً، عود قاقلى درهمان. يرض الجميع وينقع في خل خمر يومًا وليلة، فيصفى ويعقد برطل سكر بياض، ويضاف إليه عنبر خام مثقالًا، [89a] ويرفع ويستعمل.

---

١ في هامش (ب): صفة جوارشن الملوك عن «منهاج»: ويعرف بدواء السنة، فإنه يؤخذ سنة كاملة، فيصلح أخذه بقية عمره قالوا: «ومن دام عليه لم يبق في جسده داء إلا برأ. وحكوا أنه دواء الملوك، كانوا يتداوون به من الناصور والسيلان، والأبردة ووجع المفاصل، ويجلو البصر، ويزيد في الباه ؛ وليست له غاية الأصل، ولا يحتمي عليه صاحبه، وداومته يمتنع الشيب. قالوا: «وهو سيد الأدوية». وصنعته: أهليلج أسود ٤٨، وكابلي ٤٨، وبليلج ٤٨، أملج ٤٨، شونيز ٣٠، فلفل ٣، أوشق ٣، دار فلفل ٣، زنجبيل ٣، فلفل مويه ٣، كبابة ٩، بلادر ٩، فانيد شجري ٤٠٠. ويبندق كل بندقة مثقالان، ويمسح بسمن البقر، ويستعمل كل يوم بندقة بماء بارد.

٢ سقط ما بين القوسين من (ب).

٣ في هامش (أ): جوارشن عود معتدل.

## 13. Sindirimi kolaylaştırıcı akgünlük ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Balgam için çok yararlıdır.

**Karışımı:** Her birisinden üçer dirhem biber, uzun biberin ilk meyvesi; beş dirhem akgünlük ağacı zamkı; her birisinden on ikişer dirhem havlıcan ve zencefil; her birisinden üçer dirhem küçük Hindistan cevizi ve karanfil; bunların hepsinin toplam ölçüsü oranında beyaz şeker.

Hepsi taze olarak dövülür. Sıkı dokunmuş ipek bir bez ile elenir. Köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu bir miskaldir.[1]

## 14. Sindirimi kolaylaştırıcı akgünlük ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mideyi ısıtır, sindirimi kolaylaştırır, balgamlı ishali önler.

**Karışımı:** Altmış dirhem akgünlük; her birisinden onar dirhem biber ve uzun biberin ilk meyvesi; altmış dirhem ṭaberzed şekeri; her birisinden on ikişer dirhem zencefil ve havlıcan; her birisinden beşer dirhem küçük Hindistan cevizi, karanfil, küçük kakule; yarım dirhem Tibet miski.

Bunlar bal ile macun hâline getirilir. Bu şekilde korunur ve kullanılır.

## 15. Sindirimi kolaylaştırıcı öd ilacı[2] *(Minhācü'd-dükkān)*

Soğuk olan mide ve karaciğeri güçlendirir. Kalp zayıflığı ve kalp çarpıntısına yararlıdır. Vücutta baskın soğuk mizaç bozukluğuna karşı etki-

1 İstanbul nüshasının kenarında yer alan nota göre, **Sindirimi kolaylaştırıcı öd ağacı macunu:** Öd ağacı 10, sakız ağacı reçinesi 10, Çin tarçını 10, karanfil 5, küçük Hindistan cevizi kabuğu 5, misk katılmış rāmik macunu 1, safran 1, zencefil 5, sümbül 5.
**Sindirimi kolaylaştırıcı öd ağacı macunu:** Hint sümbülü 3, sakız ağacı reçinesi 3, karanfil 3, küçük Hindistan cevizi kabuğu 2, kakule 2, kereviz tohumu 2, Çin tarçını 2, tarçın 2, öd ağacı 5, misk yarım dirhem.

2 İstanbul nüshasının kenarında yer alan nota göre, **Sindirimi kolaylaştırıcı öd ağacı macunu:** Karanfil 3, büyük kakule 2, ham öd 5, safran 12, Hint sümbülü 2, sakız ağacı reçinesi 3, ağaç kavunu kabuğu 5 dirhem, küçük Hindistan cevizi kabuğu 3, küçük Hindistan cevizi 1, zencefil 1, uzun biberin ilk meyvesi 1, şeker 30, bal 120. İki miskal kullanılır.
**Sindirimi kolaylaştırıcı öd ağacı macunu:** Karanfil 2, Hint ödü 5, Çin tarçını 2, ağaç kavunu kabuğu 2, mükerrer şeker 288 dirhem.
**Sindirimi kolaylaştırıcı öd ağacı macunu:** Hint ödü 5, sakız ağacı reçinesi 1, ağaç kavunu kabuğu 1, gül katkılı şeker/bal şurubu 100 dirhem, mükerrer şeker 288 dirhem.

## ١٣. جوارشن كندر

ينفع البلغم جدّا.

**أخلاطه:** فلفل ودار فلفل ثلاثة ثلاثة دراهم، كندر خمسة دراهم، خولنجان وزنجبيل من كل واحد اثنا عشر درهمًا، جوز بوا وقرنفل ثلاثة ثلاثة دراهم، سكر أبيض وزن الجميع.

يدق الجميع ناعمًا، وينخل بحريرة صفيقة، ويعجن بالعسل المنزوع الرغوة. الشربة منه مثقال[١].

## ١٤. جوارشن لبان (ذ)

يسخن المعدة، ويهضم الطعام، ويمنع الإسهال البلغمي.

**أخلاطه:** لبان ستون درهمًا، فلفل ودار فلفل من كل واحد عشرة دراهم، سكر طبرزد ستون درهمًا، زنجبيل وخولنجان من كل واحد اثنا عشر درهمًا، جوز بوا وقرنفل وخيري بوا من كل واحد خمسة دراهم، مسك تبتي نصف درهم.

يعجن بالعسل، ويحفظ ويستعمل.

## ١٥. جوارشن عود[٢] (م)

يقوي المعدة والكبد الباردتين، وينفع ضعف القلب والخفقان، وسوء المزاج البارد الغالب على البدن، ويهضم الطعام، وينشف بلة المعدة ورطوبتها، وينفع

---

١ في هامش (أ): جوارشن عود: عود ١٠، مصطكى ١٠، دار صيني ١٠، قرنفل ٥، بسباسة ٥، رامك ممسك ١، زعفران ١، زنجبيل ٥، سنبل ٥.
جوارشن عود: سنبل هندي ٣، مصطكى ٣، قرنفل ٢، بسباسة ٢، قاقلة ٢، بزر كرفس ٢، دار صيني ٢، قرفة ٢، عود ٥، مسك نصف درهم.

٢ في هامش (ب): صفة جوارشن عود: قرنفل ٣، قاقولة كبار ٢، عود خام ٥، زعفران ١٢، سنبل هندي ٢، مصطكى ٣، قشر أترج ٥ درهم، بسباسة ٣، جوز بوا ١، زنجبيل ١، دار فلفل ١، سكر ٣٠، عسل ١٢٠. استعمال إكي مثقال.
صفة جوارشن عود: قرنفل ٢، عود هندي ٥، دار صيني ٢، قشر أترج ٢، سكر مكرر ٢٨٨ درهمًا.
صفة جوارشن عود: عود هندي ٥، مصطكى ١، قشر أترج ١، كلاب ١٠٠ درهم، سكر مكرر ٢٨٨ درهمًا.

lidir. Sindirimi kolaylaştırır. Midenin ıslaklık ve rutubetini çeker; fazla atıklardan kaynaklı aşırı ishale iyi gelir. Yaşlılar için çok faydalıdır. Yaşlılarda harareti düzenler, duyuları güçlü tutar.

**Karışımı:** Her birisinden üçer dirhem Hint sümbülü, Girit adası sümbülü, kereviz tohumu, anason, sakız ağacı reçinesi; beş dirhem Hint ödü, her birisinden ikişer buçuk dirhem karanfil, küçük Hindistan cevizi kabuğu, tarçın, saf misk katılmış rāmik macunu; üç dirhem ayıklanmış ve şarapta çözdürülmüş kara helile; her birisinden birer miskal ayıklanmış gül tomurcuğu, sivertiya/safraca zamkı; sivertiya/safraca zamkı temin edilemezse onun yerine bir buçuk ṭarīḳa[1] safran, Mekke ayrığı ve sümbül.

Bunların hepsi ezilir ve elenir. Üç katı miktarı köpüğü alınmış arı balı ile macun yapılır ve kaldırılır. Kullanım dozu bir miskalden iki miskale kadardır.

## 16. Sindirimi kolaylaştırıcı amber ilacı *(Minhācü'd-dükkān)*

Mideyi ısıtır ve onun kokusunu güzelleştirir. Midedeki ağır soğuk gazları boşaltır.[2]

**Karışımı:** Her birisinden birer dirhem küçük kakule, Çin tarçını, zencefil, uzun biberin ilk meyvesi, küçük Hindistan cevizi; her birisinden yarımşar dirhem Afşar otu, karanfil, safran; her birisinden ikişer dāniḳ ham amber, misk; bir rıtl Mısır yani Babil şekeri.

Bu ilaç maddeleri dövülür. Şeker ise çözdürülür. İlaçlar şekere katıldıktan sonra bir mermer üzerine serilir. Sonra birer karış uzunluğunda kesilir ve kullanılır.

---

1 **Ṭarīḳa:** Uzun hurma anlamına da gelmektedir. Ağırlık ve uzunluk birimleri arasında böyle bir kelimeye rastlamadık. Belki de kastedilen uzun bir hurmanın ağırlığıdır.

2 İstanbul nüshasının kenarında yer alan nota göre, **Sindirimi kolaylaştırıcı amber macunu tarifi:** Kakule 6, küçük Hindistan cevizi kabuğu 6, sakız ağacı reçinesi 6, uzun biber ağacının ilk meyvesi 12, zencefil 12, tarçın 3, karanfil 3, anason 1, misk 3 dāniḳ, anber 3 dāniḳ mükerrer şeker 50 dirhem, bal 200 dirhem. Kullanım dozu 1 miskal.
**Sindirimi kolaylaştırıcı amber macunu:** Ham amber 12 dirhem, misk 1 dānik, gül katkılı bal/şeker şurubu 100 dirhem, mükerrer şeker 300 dirhem.

الإسهال المتقادم الكائن عن زيادة فضلية، وهو جيد للمشايخ، ينعش حرارتهم، ويقوي حواسهم.

**أخلاطه:** السنبل الهندي والسنبل الإقليطي وبزر الكرفس والأنيسون والمصطكى من كل واحد ثلاثة دراهم، عود هندي خمسة دراهم، قرنفل وبسباسة وقرفة وسك مسك من كل واحد درهمان ونصف درهم، كابلي منزوع منقوع في الشراب مجفف ثلاثة دراهم، زرورد منزوع وقصب الذريرة من كل واحد مثقال، وإن لم يوجد قصب الذريرة تبدل بوزنه طريقة ونصف طريقة زعفران وإذخر وسنبل.

يسحق الجميع وينخل، ويعجن بثلاثة أمثاله عسل نحل منزوع الرغوة، ويرفع. الشربة منه من مثقال إلى مثقالين.

## ١٦. جوارشن عنبر (م)

يسخن المعدة ويعطرها، ويفش الرياح الباردة الغليظة عنها[١].

**أخلاطه:** هال ودار صيني وزنجبيل ودار فلفل وجوز بوا من كل واحد[٢] درهم، أسارون وقرنفل وزعفران من كل واحد نصف درهم، عنبر خام ومسك من كل واحد دانقان، سكر مصري ـ وهو البابلي ـ رطل.

يدق الحوائج، ويحل السكر، ويضرب فيه الحوائج، ويلقى على رخامة، ويقطع شوابير ويستعمل.

---

١ في هامش (ب): صفة جوارشن عنبر: قاقولة ٦، بسباسة ٦، مصطكى ٦، دار فلفل ١٢، زنجبيل ١٢، قرفة ٣، قرنفل ٣، أنيسون ١، مسك دنك* ٣، عنبر دنك ٣، سكر مكرر ٥٠ درهمًا، عسل ٢٠٠ درهم. استعمال مثقال.
* كلمة دنك في اللغة التركية تعني التوازن والمساواة. لكن هنا لعلها مصحفة من كلمة دانق العربية.
صفة جوارشن عنبر: عنبر خام ١٢ درهمًا، مسك ١ *، كلاب ١٠٠ درهم، سكر مكرر ٣٠٠ درهم.
* ههنا كلمة لم نستطع قراءتها.

٢ زيد في (أ) بهذا الموضع: دانقان.

### 17. Sindirimi kolaylaştırıcı tohum ilacı

Mide şişkinliğine karşı etkilidir.

Her birisinden ikişer dirhem Frenk kimyonu, anason, Kirman kimyonu, büyük kakule, nanahan, kereviz tohumu; her birisinden ikişer dāniḳ karanfil, küçük kakule; yeterli miktarda şeker.

Bunlardan sindirimi kolaylaştırıcı bir macun yapıldıktan sonra birer karış uzunluğunda kesilir ve bir miskal olarak kullanılır.

### 18. Sindirimi kolaylaştırıcı misk katılmış ayva ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Kusma ve mide rehavetine karşı yararlıdır, karında ve vücutta bulunan ağır gazları boşaltır, mide ve bağırsak gurultusunu önler, sindirimi kolaylaştırır.

**Karışımı:** Bir menn kabuğu ve çekirdeği ayıklanıp küçük parçalar hâlinde kesilmiş ayva, yıllanmış şarap içinde bir gün bir gece bekletilir. Sonra sakin bir ateşte olgunlaşıncaya kadar kaynatılır. Ufalanıncaya kadar bir havanda dövülür. Bir tencerede bir menn saf bal ile kaynatılır. Şarabın suyu buharlaşarak ayvadan gidinceye kadar kaynatmaya devam edilir. Sonra şu karışımlar ilave edilir: Her birisinden dörder dirhem biber, uzun biberin ilk meyvesi, küçük kakule; altı dirhem zencefil; her birisinden ikişer dirhem kakule, sümbül, karanfil; her birisinden birer dirhem Çin tarçını, safran; yarım dirhem sakız ağacı reçinesi; bir nüshaya göre ise bir dirhem misk.

Bunlar tarif edildiği şekilde macun hâline getirilir. Kullanım dozu dört miskaldir.

### 19. Sindirimi kolaylaştırıcı demir pası ilacı *(Minhācü'd-dükkān)*

Soğuk tabiatlı mide ve karaciğeri güçlendirir. Basurlardaki kanın çıkmasını sağlar. Sindirimi düzenler. Kalbi güçlendirir.

**Karışımı:** Her birisinden onar dirhem ayıklanmış gül, kırmızı sandal, Hint sümbülü, kadıntuzluğunun etli kısmı, kara helile, sarı helile, belile,

## ١٧. جوارشن البزور

ينفع نفخ المعدة. كراويا وأنيسون وكمون كرماني وقاقلة كبيرة ونانخواه وبزر كرفس من كل واحد درهمان، قرنفل وقاقلة صغيرة من كل واحد دانقان، سكر كفايته.

يعمل جوارشنًا، ويقطع شوابير، ويستعمل منه مثقال.

## ١٨. جوارشن سفرجلي ممسك (ذ)

ينفع القيء، ورخاوة المعدة، ويفش الرياح الغليظة والقراقر عن البطن والبدن، ويهضم الطعام.

أخلاطه: ينقع في الشراب [89b] العتيق يومًا وليلة منّ من السفرجل المنقى من قشره وحبّه المقطع صغارًا، ثم يغلى بنار هادئة حتى ينضج، فيدق في الهاون حتى ينخل، ويغلى في الطنجير مع منّ من العسل الصافي، إلى أن ينشف نداوة الخمر من السفرجل، فيضاف إليه هذه الأخلاط: فلفل ودار فلفل وخيري بوا من كل واحد أربعة دراهم، زنجبيل ستة دراهم، قاقلة وسنبل وقرنفل من كل واحد درهمان، دار صيني وزعفران من كل واحد درهم، مصطكى نصف درهم. وفي نسخة: مسك درهم.

يعجن على الرسم. الشربة منه أربعة مثاقيل.

## ١٩. جوارشن الخبث (م)

يقوي المعدة والكبد الباردتين، وينفع خروج دم البواسير، ويجود الهضم، ويقوي القلب.

أخلاطه: ورد منزوع وصندل مقاصيري وسنبل الطيب ولحم أمير باريس وكابلي وأصفر وبليلج وأملج وأسود هندي منزوعة النوى وطين

emlec, çekirdeği ayıklanmış siyah Hint helilesi, Ermeni kili, kuru kişniş, bambu ağacı kökünün tozu, hodan, Çin tarçını, Hint biberi, kakule, sakız ağacı reçinesi, tarçın, Kufe kara topalağı, fıstığın dış kabuğu, kakule şeklindeki öd ağacı, kurutulmuş nane, kurutulmuş mersin ağacı meyvesi; otuz dirhem Mısır demiri parçacıkları.

Demir cürufu dövüldükten sonra şaraptan yapılmış sirke içerisinde kırk gün ıslatılır. Sonra demir bir büyük tava içinde kurutulur. Tekrar ezildikten sonra sirke içinde sekiz gün yatırılır ve kurutulur. Sonra kaynatılır. Bu işlem dört defa tekrarlanır.

Bu arada "Her ıslatma on gün olmak üzere kırk gün" diyenler de vardır. Sonra kurutulur ve kaynatılır. Sonra dövülür ve ilaçlarla karıştırılır. Nihayet üç katı miktarı köpüğü alınmış arı balı ve ṭaberzed şekeri ile macun hâline getirilir ve kaldırılır. Bir miskalden iki miskale kadar kullanılır.

Bir nüshaya göre sirkede kırk gün ıslatılır. Sonra kurutulur ve altı ay sonra kullanılmaya başlanır.

## 20. Sindirimi kolaylaştırıcı havlıcan ilacı *(Minhācü'd-dükkān)*

*el-İrşād'*dan alınmıştır. Karaciğer için yararlıdır. Sindirimi kolaylaştırır. Gazları söker atar.

**Karışımı:** Her birisinden ikişer dirhem havlıcan, tarçın, beyaz biber; her birisinden altışar dirhem küçük kakule, Çin tarçını, uzun biberin ilk meyvesi, eğer temin edilebilirse Hint narı, bulunamazsa ölçüsünün dörtte biri kadar zencefil ve ölçüsünün altıda biri kadar sümbül, ölçüsünün yarısı oranında acı kıst otu kökü ya da kendi ölçüsü kadar sadece Hint sümbülü; sekiz dirhem zencefil, her birisinden birer dirhem kereviz tohumu, anason, Kirman kimyonu, küçük Hindistan cevizi kabuğu, küçük Hindistan cevizi ağacının kabuğu; hepsinin ölçüsünün üç katı kadar fānīẕ şekeri ya da köpüğü alınmış arı balı veya şeker.

Bunların hepsiyle karışım yapılır ve kaldırılır. İki dirhem olarak kullanılır.

أرمني وكزبرة يابسة وطباشير ولسان الثور ودار صيني وكبابة وقاقلة ومصطكى وقرفة وسعد كوفي وقشر الفستق الأعلى وعود قاقلى ونعناع مجفف وآس مجفف من كل واحد عشرة دراهم، خبث الحديد المصري ثلاثون درهمًا.

يدق الخبث، وينقع في خل الخمر أربعين يومًا، ثم يجفف على طاجين حديد، ويسحق أيضًا، ثم ينقع في الخل ثمانية أيام، ويجفف

ويغلى. يفعل به ذلك أربعة دفوع.

وثَمّ من قال: «أربعون يومًا: كل نقعة عشرة أيام»، ويجفف ويغلى، ثم يدق ويخلط مع الأدوية، ويعجن بثلاثة أمثاله عسل نحل منزوع الرغوة، وسكر طبرزد، ويرفع ويستعمل من مثقال إلى مثقالين.

وفي نسخة: ينقع في الخل أربعين يومًا، ويجفف ويستعمل بعد ستة أشهر.

## ٢٠. جوارشن خولنجان (م)

من «الإرشاد»: ينفع الكبد، ويهضم الطعام، ويطرد الرياح.

أخلاطه: خولنجان وقرفة وقرنفل وفلفل أبيض من كل واحد درهمان، هال ودار صيني ونارمشك[1] إن وجد، وإلا فربع وزنه زنجبيلًا، وسدس وزنه سنبلاً، ونصف وزنه قسط مر، أو وزنه ناردين بمفرده، دار فلفل من كل واحد ستة دراهم، زنجبيل ثمانية دراهم، بزر كرفس وأنيسون وكمون كرماني وبسباسة وطاليسفر إذ هو بدله من كل واحد درهم، فانيذ أو عسل النحل المنزوع الرغوة أو السكر ثلاثة أمثال الجميع.

يخلط الجميع ويرفع، ويستعمل منه درهمان.

---

١ في ب: نارمسك.

### 21. Sindirimi kolaylaştırıcı psikopos ilacı *(Minhācü'd-dükkān)*

Usḳuf, Hıristiyanlıkta dini bir unvandır, bilgili ve dînî lider yani papaz demektir, Süryanicedir. Bu bilgiler *Şerhu'l-Keşşāf*'tan aktarılmıştır.

Bu sindirimi kolaylaştırıcı macun kulunç ve şiddetli sancılara karşı yararlıdır, gazları uzaklaştırır, karnı rahatlatır, sırt ve böğür ağrılarına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Her birisinden beşer dirhem türbüt otu, mahmude otu; her birisinden birer miskal zencefil, Çin tarçını, küçük Hindistan cevizi kabuğu, karanfil, küçük Hindistan cevizi; yarım rıtl beyaz şeker.

Bunların hepsi dövülerek elenir ve hepsinin toplamı miktarınca köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu dört miskaldir.

### 22. Diğer bir sindirimi kolaylaştırıcı psikopos ilacı

Kuluncu çözer, kusmayı önler, cinsel istek artırıcıdır, basur gazlarını boşaltır, böbrek ve sırt ağrılarına karşı etkilidir, plörezi için yararlıdır.

**Karışımı:** Her birisinden üçer dirhem ak türbüt otu, mahmude otu; (her birisinden üçer miskal biber ve kakule), her birisinden birer buçuk dirhem zencefil, Çin tarçını, emlec, küsküt, küçük Hindistan cevizi kabuğu, karanfil, küçük Hindistan cevizi; on istar ṭaberzed şekeri.

Bunlar dövülüp elendikten sonra ilaçların ölçüsünün bir buçuk katı oranında arı balı ile macun hâline getirilir. İhtiyaç hâlinde kulunç için iki dirhem, ishal için dört dirhem hâlinde kullanılır.

### 23. Sindirimi kolaylaştırıcı ılıman bir ilaç *(Minhācü'd-dükkān)*

*el-İrşād*'dan alınmıştır. Hararetten kaynaklanan sindirim bozukluğuna karşı etkilidir.

**Karışımı:** Her birisinden birer miskal olmak üzere kırmızı gül ve bambu ağacı kökünün tozu; her birisinden dörder dirhem sakız ağacı reçinesi saf misk katılmış rāmik macunu, sümbül, öd; dört dirhem kadıntuzluğu çiçeğinin etli kısmı; iki dirhem kâfur.

## ٢١. جوارشن أسقفّ (م)

وهو اسم عالم ورئيس من علماء النصارى ورؤسائهم، وهو سرياني. نقلته عن «شرح الكشاف».

ينفع القولنج والآلام القوية، ويطرد الرياح، ويسهل البطن، وينفع أوجاع الظهر والخاصرة.

**أخلاطه:** تربد وسقمونيا خمسة خمسة دراهم، زنجبيل ودار صيني وبسباسة وقرنفل وجوز بوا مثقال مثقال، [90a] سكر بياض نصف رطل.

يدق الجميع وينخل ويعجن بمثله عسل نحل منزوع الرغوة، ويرفع. الشربة منه أربعة مثاقيل.

## ٢٢. جوارشن أسقف آخر

يحل القولنج، ويمنع القيء، ويزيد شهوة الجماع، ويفش[1] رياح البواسير، وينفع أوجاع الكلية والظهر وذات الجنب.

**أخلاطه:** تربد أبيض وسقمونيا ثلاثة ثلاثة (دراهم، فلفل وقاقلة ثلاثة ثلاثة)[2] مثاقيل، زنجبيل ودار صيني وأملج وأفيتمون وبسباسة وقرنفل وجوز بوا درهم ونصف درهم ونصف، سكر طبرزد عشرة أساتير[3].

يعجن بعد الدق والنخل بوزن الأدوية، ونصفها عسل نحل، ويستعمل منه وقت الحاجة درهمان للقولنج، وأربعة دراهم للإسهال.

## ٢٣. جوارشن معتدل (م)

من «الإرشاد»: ينفع سوء الهضم الكائن عن الحرارة.

**أخلاطه:** ورد أحمر وطباشير خمسة خمسة دراهم، مصطكى وسك مسك

١ تصحفت في (أ) إلى: (نفش)، وفي (ب) إلى: (نفس).
٢ سقط ما بين القوسين من (ب).
٣ في (ب): أساطير.

Bu ilaçlar dövülür ve üç katı oranında ayva tohumu ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu dört dirhemdir.

### 24. Sindirimi kolaylaştırıcı büyük papaz ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Zayıf olan karaciğer ve mideyi güçlendirir. Sindirimi kolaylaştırır. İshali önler. Dalak için yararlıdır. Sarı su toplayan hastalar için faydalıdır. İdrar söktürücüdür.

**Karışımı:** Her birisinden ikişer dirhem acı kıst otu, tarçın zencefil, pelesenk ağacı meyvesi, kabuk tarçın; beş adet küçük Hindistan cevizi; her birisinden dörder dirhem kakule, karanfil, anason, koçboynuzu çiçeği, yabani zirkele, Hint narı; üç dirhem küçük Hindistan cevizi kabuğu; aynı miktarda çıyan otu; her birisinden beşer dirhem loğusa çiçeği, Çin ışkını, ağaç yosunu. Bir nüshaya göre bunlar ikişer dirhem. Her birisinden ikişer istār on adet helile yağı ile kavrulmuş siyah helile, kara helile; ilaçların miktarı oranında mersin ağacı meyvesi.

Bunların hepsi taze olarak dövülür. Kıvam verici ṭaberzed şekeri suyu ile macun yapılır. Kullanım dozu bir mazı miktarıdır. Soğuk su ile kullanılır. Yapıldığı günden itibaren iki ay sonra kullanılmaya başlanır.

### 25. Sindirimi kolaylaştırıcı şehriyārān ilacı *(Minhācü'd-dükkān)*

Soğuk mizaçlı mideye ve soğuk tabiatlı karaciğere; ödem toplama riski bulunan mide ve karaciğer için yararlıdır, tabiatı yumuşatır.

**Karışımı:** Her birisinden altışar dirhem yabani zirkele, zencefil, biber, uzun biberin ilk meyvesi, tarçın, küçük kakule, karanfil, Hint narı, Hint defneyaprağı, kereviz tohumu, bādiyān (Yıldız anasonu, Çin yıldız anasonu: *Illicium verum*) tohumu, anason; her birisinden on ikişer dirhem küsküt, türbüt otu; on dirhem mahmude otu; yirmi dirhem ṭaberzed şekeri.

Bunların hepsi dövülerek saf bal ile macun hâline getirilir ve kullanılır.

وسنبل وعود مثقال مثقال، لحم أمير باريس أربعة دراهم، كافور درهمان.

يدق الحوائج ويعجن بثلاثة أمثالها بزر سفرجل. الشربة منه أربعة دراهم.

## ٢٤. جوارشن خوري[1] كبير (ذ)

يقوي الكبد والمعدة الضعيفة، ويهضم الطعام، ويمنع الإسهال، وينفع الطحال والذين بهم ماء أصفر، ويدر البول.

**أخلاطه:** قسط وقرفة وزنجبيل وحب بلسان وسليخة درهمان درهمان، جوز بوا خمسة أعداد، قاقلة وقرنفل وأنيسون وإكليل الملك وشيطرج هندي ونار مشك أربعة أربعة دراهم، بسباسة ثلاثة دراهم، درونج مثله، زراوند طويل وريوند صيني وأشنة خمسة خمسة دراهم ـ وفي نسخة: درهمان درهمان ـ، إهليلج أسود وكابلي إستاران إستاران يقليان بدهن زيت بليلج عشرة أعداد، حب الآس مقدار الأدوية.

يدق الجميع ناعمًا، ويعجن بجلاب السكر الطبرزد المقوم. الشربة منه مقدار عفصة بماء بارد بعد شهرين.

## ٢٥. جوارشن شهرياران (م)

ينفع المعدة الباردة، والكبد البارد، والذين بهم أمارات الاستسقاء، ويلين الطبع.

**أخلاطه:** شيطرج هندي وزنجبيل وفلفل ودار فلفل وقرفة وقاقلة صغيرة وقرنفل ونارمسك وساذج هندي وبزر كرفس وبزر باديان وأنيسون من كل واحد ستة دراهم، أفيتمون وتربد من كل واحد اثنا عشر درهمًا، سقمونيا عشرة دراهم، سكر طبرزد عشرون درهمًا.

يدق الجميع ويعجن بالعسل الصافي، ويستعمل.

---

١ كذا في (أ) و(ب)، وفي (ج): (حوزي)، ولعل الصواب: جوزي.

### 26. Sindirimi kolaylaştırıcı ağaç kavunu ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Vücuttaki yaraları çözer; sindirimi düzenler, gazları giderir.

**Karışımı:** Otuz dirhem kuru ağaç kavunu kabuğu; her birisinden birer dirhem karanfil, küçük Hindistan cevizi, biber, küçük kakule; misk, Çin tarçını, havlıcan, zencefil, uzun biberin ilk meyvesi.

Bunların hepsi dövülerek bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu iki dirhemdir.

### 27. Sindirimi kolaylaştırıcı baldırgan ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Gazları boşaltır.

**Karışımı:** Her birisinden on ikişer dirhem biber, kereviz tohumu; on dört dirhem kara baldırgan, her birisinden sekizer dirhem yabani maydanoz, mamiran, nane, kekik, baldırgan ağacı; on üç dirhem beyaz baldırgan.

Bunların hepsi dövülür, süzme bal ile macun hâline getirilir ve kullanılır.

### 28. Sindirimi kolaylaştırıcı kuru hurmalı ilaç *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Kabızlığı, kuluncu ve idrar güçlüğünü çözer. Ham balgam hastalıkları için yararlıdır. Kış ve yaz mevsimlerinde kullanılabilir. Sancısız ve sorunsuz ishal sağlar.

**Karışımı:** Yüz dirhem çekirdeği ve lifleri ayıklanmış Hint hurması bir gün bir gece sirkede çözdürülür. Sonra iyice suya batırılarak suyu sıkılır. İlaçların ölçüsünün iki katı oranında köpüğü alınmış arıtılmış arı balı katılır. Sirkenin suyu gidinceye kadar sakin ateşte kaynatılır. Sonra şu ilaçlarla macun yapılır: Her birisinden on üç dirhem kuru sedef otu, zencefil; yüz adet beyaz biber; beş dirhem Ermeni boraksı; yüz elli adet kabukları ayıklanmış tatlı badem içi; on beş dirhem mahmude otu; yirmi dirhem ufalanmış içi boş ak türbüt otu.

Bunlar tarif edildiği şekilde macun yapılır. Kullanım dozu sindirim için üç dirhem, ishal için beş dirhemden sekiz dirheme kadardır.

## ٢٦. جوارشن أترج (ذ)

يحل[١] الرياح عن البدن، ويهضم الطعام، ويذهب البخر.

**أخلاطه:** قشر أترج يابس ثلاثون درهمًا، قرنفل وجوز بوا وفلفل وخيري بوا ومسك ودار صيني وخولنجان وزنجبيل ودار فلفل (من كلٍّ)[٢] درهم درهم.

يدق الجميع ويعجن بالعسل. الشربة منه درهمان. [90b]

## ٢٧. جوارشن أنجذان (ذ)

يفش الرياح.

**أخلاطه:** فلفل وبزر كرفس من كل واحد اثنا عشر درهمًا، أنجذان أسود أربعة عشر درهمًا، فطراساليون وماميران وفوتنج و[٣] حاشا وسيساليوس ثمانية ثمانية دراهم، أنجذان أبيض ثلاثة عشر درهمًا.

يدق الجميع ويعجن بالعسل المصفى، ويستعمل.

## ٢٨. جوارشن تمري (ذ)

يحل القبض والقولنج وعسر البول، وينفع علل البلغم الخام، يستعمل شتاء وصيفًا، فيسهل بلا أذى وبلا تعب.

**أخلاطه:** تمر هندي بلا نوى وبلا ليف مائة درهم. ينقع يومًا وليلة في الخل، ثم يمرس مرسًا قويًا، ويعصر ويضاف إليه أوزان الأدوية مرتين عسل نحل مصفى منزوع الرغوة، ويغلى بنار هادئة حتى ينقي نداوة الخل، ثم تعجن هذه الأدوية، وهي سذاب يابس وزنجبيل من كل واحد ثلاثة عشر درهمًا، فلفل أبيض مائة عددًا، بورق أرمني خمسة دراهم، لب لوز حلو مقشر مائة وخمسون عددًا، سقمونيا خمسة عشر درهمًا، تربد أبيض مجوف محكوك عشرون درهمًا.

يعجن على الرسم. الشربة منه لهضم الطعام ثلاثة دراهم، وللإسهال من خمسة دراهم إلى ثمانية دراهم.

١ في (أ): يحلل.
٢ سقط ما بين القوسين من (أ) و(ب).
٣ سقطت هذه الواو من (أ) و(ج).

### 29. Sindirimi kolaylaştırıcı ishal yapıcı ayva ilacı

Kabızlığı giderir, kuluncu çözer, bulantıyı önler.

**Karışımı:** Kabukları ve çekirdekleri ayıklanmış bir rıtl ayva, üç rıtl güzel kokulu şarap içinde dingin ateşte iyice çözülünceye kadar kaynatılır. Sonra posasından ayıklanır ve iyice çözülünceye kadar dövülür. Sonra şarabın suyu yok oluncaya kadar iki rıtl arı balı ile kaynatılır. Sonra üzerine şu ilaçlar serpilir: Her birisinden dörder dirhem zencefil, uzun biberin ilk meyvesi; iki dirhem Çin tarçını; her birisinden üçer dirhem küçük kakule, kakule, safran; beş dirhem sakız ağacı reçinesi; on dirhem mahmude otu, otuz dirhem kurutulmuş, ufalanmış ak türbüt otu.

Bunların hepsi iyice karıştırılır ve macun yapılır. Kullanım dozu bünyesi güçlü olanlar için yedi dirhem, bünyesi mutedil olanlar için beş dirhemdir.

### 30. Sindirimi kolaylaştırıcı incir ilacı *(Minhācü'd-dükkān)*

Yūhannā b. Serābiyūn'a aittir. Kulunca karşı etkilidir. Karnı boşaltır. Gazları söker. Böğür sancılarına iyi gelir. Taşları parçalar. İdrarı söktürür.

**Karışımı:** Her birisinden ikişer buçuk dirhem siyah tuz, yabani kereviz tohumu, beyaz biber; beş dirhem mahmude otu; her birisinden on ikişer dirhem kurutulmuş sedef otu, iri sarı incir, tatlı badem.

Bu ilaçlar dövülür ve elenir. Üç katı köpüğü alınmış arı balı ile macun hâline getirilir ve kaldırılır. Kullanım dozu sıcak su ve şeker ile birlikte beş dirhemdir.

### 31. Sindirimi kolaylaştırıcı türbüt otu ilacı *(Minhācü'd-dükkān)*

Şöyle demiştir: "Kulunca yakalanınca bu sindirime yardımcı macunu kendim için hazırladım, çok faydasını gördüm."

**Karışımı:** On iki dirhem tatlı badem yağı yedirilerek karıştırılmış ince kuruyup sararmaya yüz tutmuş, ezilmiş ak türbüt otu; üç dirhem

## ٢٩. جوارشن سفرجلي مسهل (ذ)

يدفع القبض، ويحل القولنج، ويمنع القيء.

**أخلاطه:** يغلى رطل من لحم السفرجل المنقى عن القشر والحب في ثلاثة أرطال خمر طيب الرائحة بنار لينة حتى يتهرأ، ثم يعصر ويدق في الهاون حتى ينحل جدًا، فيغلى مع رطلين عسل نحل إلى أن يذهب النداوة، فيذر عليه هذه الأخلاط: زنجبيل ودار فلفل أربعة أربعة دراهم، دار صيني درهمان، خيري بوا وقاقلة وزعفران ثلاثة ثلاثة دراهم، مصطكى خمسة دراهم، سقمونيا عشرة دراهم، تربد أبيض مجوف محكوك ثلاثون درهمًا.

يخلط الجميع ويعجن قويًا. الشربة منه للأقوياء سبعة دراهم، وللمتوسطين خمسة دراهم.

## ٣٠. جوارشن تين (م)

ليوحنا بن سرابيون. ينفع القولنج، ويسهل البطن، ويطرد الرياح، وينفع وجع الخاصرة، ويفتت الحصاة، ويدر البول.

**أخلاطه:** ملح نفطي وبزر كرفس جبلي وفلفل أبيض من كل واحد درهمان ونصف، سقمونيا خمسة دراهم، سذاب مجفف وتين أصفر لحيم ولوز حلو من كل واحد اثنا عشر درهمًا.

يدق الحوائج وينخل، ويعجن بثلاثة أمثاله عسل نحل منزوع الرغوة، ويرفع. الشربة منه خمسة دراهم بماء حار وسكر.

## ٣١. جوارشن تربد (م)

قال: «عملته[١] لنفسي وقت أن (أخذ فيّ)[٢] القولنج، فانتفعت به».

**أخلاطه:** تربد أبيض رقاق صفافيري محكوك مسحوق ملتوت بدهن اللوز

١ تصحفت في (ب) إلى: علمته.
٢ في (ج) بدل ما بين القوسين: أخذني.

zencefil, aynı miktarda mahmude otu; iki dirhem mavi devm ağacı, bir dirhem anason, aynı miktarda sakız ağacı reçinesi; hepsinin ölçüsünün iki katı kadar beyaz şeker.

Bunlar ile bir macun yapılır. Birer karış uzunluğunda kesilir. İhtiyaç hâlinde üç dirhemden üç miskale kadar kullanılır. Tadı güzeldir ve yararları çoktur.

### 32. Sindirimi kolaylaştırıcı kimyon ilacı

Karında bulunan kötü kokulu gazları dağıtır, yara ve balgamdan kaynaklanan kulunç sancılarını giderir, içerisinde boraks özelliği taşıdığından kolay bir ishal sağlar, mideyi boşaltır, asitli ve soğuk geğirmeye karşı yararlıdır, soğuk ilaç ve gıdaların yan tesirlerini önler.

**Karışımı:** Yüz dirhem, şaraptan yapılmış sirke içerisinde çözdürülmüş, kurutulmuş, ayıklanmış Kirman kimyonu; her birisinden otuzar dirhem zencefil, biber, kuru sedef otu; on dirhem Ermeni boraksı.

Bu ilaçlar dövülür ve elenir. Üç katı kadar köpüğü alınmış arı balı ile macun yapılır. Kullanım dozu dört dirhemden yedi dirheme kadardır.

### 33. Sindirimi kolaylaştırıcı diğer bir kâfur ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Kara safralı ishali önler.

**Karışımı:** On dirhem ayıklanmış kadıntuzluğu; altı dirhem kırmızı gül, dört dirhem bambu ağacı kökünün tozu, yedi dirhem tatlı kuzukulağı tohumu, dört dirhem kehribar, altı dirhem mersin tanesi, beş dirhem kestane, dört dirhem şebboy unu; on dirhem elma unu; on dirhem iğde unu; on beş dirhem kavrulmuş nar tanesi; üç dirhem kâfur, beş dirhem safran, dört dirhem filfilek, beş dirhem nilüfer.

Bunların hepsi taze olarak dövülür ve ağaç kavunu şurubu veya ṭaberzed şekeri ile macun ile hâline getirilir. Kullanım dozu iki dirhemdir.

الحلو اثنا عشر درهمًا، زنجبيل ثلاثة دراهم، محمودة مثله، [91a] مقل أزرق درهمان، أنيسون درهم، مصطكى مثله، سكر بياض وزن الجميع مرتين.

يعمل جوارشنًا، ويقطع شوابير، ويستعمل منه وقت الحاجة من ثلاثة دراهم إلى ثلاثة مثاقيل، طعمه طيب وفائدته كثيرة.

## ٣٢. جوارشن كمون

يحل الرياح الغليظة الكائنة في البطن، وأوجاع القولنج الكائنة عن الرياح والبلغم، ويسهل إسهالاً خفيفًا بما فيه من البورقية، ويحدر الغذاء عن المعدة، وينفع الجشاء الحامض والأبردة، ويدفع مضرة الأدوية والأغذية الباردة.

**أخلاطه:** كمون كرماني منقوع في خل خمر مجفف مائة درهم، زنجبيل وفلفل وسذاب يابس من كل واحد ثلاثون درهمًا، بورق أرمني عشرة دراهم.

يدق الأدوية وينخل، ويعجن بثلاثة أمثاله عسل نحل منزوع الرغوة. الشربة منه أربعة دراهم إلى سبعة دراهم.

## ٣٣. جوارشن كافور آخر (ذ)

يمنع الإسهال الصفراوي.

**أخلاطه:** زرشك منقى عشرة دراهم، ورد أحمر ستة دراهم، طباشير أربعة دراهم، بزر حماض حلو سبعة دراهم، كهربا أربعة دراهم، حب آس ستة دراهم، قسط خمسة دراهم، دقيق خيري أربعة دراهم، سويق التفاح عشرة دراهم، سويق غبيرا عشرة دراهم، حب رمان مقلو خمسة عشر درهمًا، كافور ثلاثة دراهم، زعفران خمسة دراهم، فوفل أربعة دراهم، نيلوفر خمسة دراهم.

يدق الجميع ناعمًا، ويعجن برب الأترج، أو بالسكر الطبرزد. الشربة منه درهمان.

### 34. Sindirimi kolaylaştırıcı zencefil ilacı *(eẕ-Ẕeẖīre)*

Gazları boşaltır, sindirimi kolaylaştırır, ishali önler, mide bozulmasından kaynaklanan ishale (koleraya) iyi gelir.

**Karışımı:** On dirhem zencefil, her birisinden ikişer dirhem akasya sakızı, küçük kakule; her birisinden beşer dirhem karanfil, Çin tarçını; bir adet küçük Hindistan cevizi; bir dirhem safran, kırk bir dirhem buğday nişastası; Bağdat ölçüsü ile bir rıtl ṭaberzed şekeri.

Bu ilaçlar ile tarif edildiği şekilde macun yapılır.

### 35. Sindirimi kolaylaştırıcı mersin ağacı ilacı *(eẕ-Ẕeẖīre)*

Mideyi güçlendirir, bulantı ve balgamlı ishali önler. Bir ölçü mersin ağacı meyvesi; her birisinden yirmişer dirhem siyah helile, belile, emlec, küçük Hindistan cevizi ağacının kabuğu; her birisinden onar dirhem biber, uzun biberin ilk meyvesi, zencefil; her birisinden altışar dirhem yabani kimyon, Frenk kimyonu, anason, Kirman kimyonu, sümbül, kabuk tarçın, kakule, kıst otu; her birisinden beşer dirhem küçük Hindistan cevizi, kereviz, nanahan; her birisinden dörder dirhem Hint defneyaprağı, kakule.

Bunların hepsi dövülür ve süzme bal ile macun yapılır. Diğer macunlarla aynı şekilde yapılır.

### 36. Sindirimi kolaylaştırıcı küçük ẖūzistan ilacı *(eẕ-Ẕeẖīre)*

İshali önler, gazları boşaltır, mideyi güçlendirir, sindirimi kolaylaştırır.

**Karışımı:** On istār kavrulmuş kuru üzüm tanesi; her birisinden onar dirhem çekirdeği çıkarılmış doğal harnup, narçiçeği, akgünlük, ılgın ağacı meyvesi, nanahan.

Bunların hepsi dövülerek süzme bal ile macun yapılır.

## ٣٤. جوارشن زنجبيل (ذ)

يفش الرياح، ويهضم الطعام، ويمنع الإسهال، وينفع الهيضة.

أخلاطه: زنجبيل عشرون درهمًا، صمغ عربي وخيري بوا درهمان درهمان، قرنفل ودار صيني خمسة خمسة دراهم، جوز بوا عدد واحد، زعفران درهم، نشا الحنطة اثنان وأربعون درهمًا، سكر طبرزد رطل بالرطل البغدادي.

يعمل جوارشنا على الرسم.

## ٣٥. جوارشن الآس (ذ)

يقوي المعدة، ويمنع القيء والإسهال البلغمي. حب الآس جزء، وإهليلج أسود وبليلج وأملج وطاليسفر عشرون عشرون درهمًا، فلفل ودار فلفل وزنجبيل عشرة عشرة دراهم، قردمانا وكراويا وأنيسون وكمون كرماني وسنبل وسليخة وقاقلة وقسط ستة ستة دراهم، جوز بوا وبزر كرفس ونانخواه خمسة خمسة دراهم، ساذج هندي وحماما أربعة أربعة دراهم.

يدق الجميع ويعجن بالعسل المصفى، ويستعمل مثل سائر المعاجين.

## ٣٦. جوارشن الخوزي الصغير (ذ)

يمنع الإسهال، ويفش الرياح، ويقوي المعدة، ويهضم الطعام.

أخلاطه: حب الزبيب المقلو عشرة أساتير، خرنوب نبطي[١] بلا عجم وجلنار ولبان وعذبة[٢] ونانخواه عشرة عشرة دراهم.

يدق الجميع ويعجن بالعسل[٣] المصفى.

١ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: تبطي.
٢ في (ب): غدبة، وفي (ج): عدبة.
٣ تكررت في (ب).

### 37. Sindirimi kolaylaştırıcı sumak ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Sarı safralı ishali önler, mideyi güçlendirir.

**Karışımı:** Otuz dirhem çekirdekleri ayıklanmış sumak; her birisinden onar dirhem kavrulmuş sidr ağacı unu, kavrulmuş arpa unu, kavrulmuş elma unu, Bağdat keki, Şam harnubu.

Bunlar dövülür, elenir ve elma şurubu veya ṭaberzed şekeri ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu beş dirhemdir.

### 38. Sindirimi kolaylaştırıcı bambu ağacı tozu ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Sarı safralı ishali önler, susuzluğu giderir, şiddetli hummalar için yararlıdır.

**Karışımı:** Her birisinden onar dirhem bambu ağacı kökünün tozu, kırmızı gül; her birisinden yedişer dirhem erkek narçiçeği, sumak, yemlik bitkisinin özü; ikişer miskal safran, afyon; on dirhem mersin tanesi.

Bunların hepsi dövülür, elma şurubu veya ayva şurubu ya da gülsuyu ile macun yapılır. Kullanım dozu dört dirhemdir.

### 39. Diğer bir bambu ağacı tozu ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

İshali, susuzluğu ve şiddetli hummaları önler.

**Karışımı:** On dirhem bambu ağacı kökünün tozu; üç dirhem kırmızı gül; iki dirhem taneleri ayıklanmış sumak; bir dirhem erkek narçiçeği; aynı miktarda büyük kakule; yarımşar dirhem sakız ağacı reçinesi ve öd ağacı.

Bunlar ayva şurubu ile macun hâline getirilir. İhtiyaç hâlinde üç dirhem olarak kullanılır.

### 40. Sindirimi kolaylaştırıcı sakız ağacı yaş meyvesi ilacı *(el-Ḥāvī)*

Basurlara ve sindirim sistemi bozukluğuna karşı etkilidir.

**Karışımı:** Her birisinden yirmişer miskal sakız ağacı yaş meyvesi çekirdeği, kaju balı, soyulmuş susam; her birisinden dörder dirhem ṭaberzed

## ٣٧. جوارشن السماق (ذ)

يمنع الإسهال الصفراوي، ويقوي المعدة. [91b]

**أخلاطه:** سماق منقى من الحب ثلاثون درهمًا، سويق النبق وسويق الشعير وسويق التفاح وكعك بغداد وخرنوب الشام عشرة عشرة دراهم.

يعجن بعد الدق والنخل بشراب التفاح والسكر الطبرزد. الشربة منه خمسة دراهم.

## ٣٨. جوارشن طباشير (ذ)

يمنع الإسهال الصفراوي، ويسكن العطش، وينفع الحميات الحادة.

**أخلاطه:** طباشير وورد أحمر عشرة عشرة دراهم، جلنار وسماق وعصارة لحية التيس سبعة سبعة دراهم، زعفران وأفيون مثقالان مثقالان، حب الآس عشرة دراهم.

يدق الجميع ويعجن بشراب التفاح، أو بشراب السفرجل، أو بالجلاب. الشربة منه أربعة دراهم.

## ٣٩. جوارشن طباشير آخر (ذ)

يمنع الإسهال والعطش، ويمنع الحميات الحادة.

**أخلاطه:** طباشير عشرة دراهم، ورد أحمر ثلاثة دراهم، سماق منقى من الحب درهمان، جلنار درهم، قاقلة كبيرة مثله، مصطكى وعود نصف درهم نصف درهم.

يعجن بشراب السفرجل، ويستعمل وقت الحاجة ثلاثة دراهم.

## ٤٠. جوارشن حبة الخضراء (ح)

تنفع البواسير وسوء الاستمراء.

**أخلاطه:** حبة الخضراء وعسل البلادر والسمسم المقشر من كل واحد عشرون مثقالاً، سكر طبرزد وهليلج أصفر وبليلج وشير أملج منزوعة النوى وزنجبيل ودار

şekeri, sarı helile, belile, çekirdeği çıkarılmış ve çiğ sütte bekletilmiş emlec, zencefil, uzun biberin ilk meyvesi, Hint defneyaprağı, yabani zirkele; her birisinden birer dirhem karanfil, mercanköşk ve küçük Hindistan cevizi kabuğu.

Bunların hepsi ayrı ayrı dövülür, un hâline getirilir ve elenir. Üç katı oranında köpüğü alınmış arı balı ile macun hâline getirilir ve kaldırılır. Üzerinden altı aylık zaman geçtikten sonra ihtiyaç hâlinde bir miskal olarak kullanılır. Yağı alınmış inek sütü ile kullanılır.

### 41. Sindirimi kolaylaştırıcı küçük hindistan cevizi kabuğu ilacı

Basurlara ve ağır irinlere, sindirim sistemi bozukluğuna ve mide soğukluğuna karşı etkilidir.

**Karışımı:** Her birisinden birer dirhem küçük Hindistan cevizi kabuğu, tarçın, küçük kakule, zencefil, uzun biberin ilk meyvesi, Afşar otu; beş dirhem büyük kakule; iki dirhem karabiber; bir buçuk dirhem karanfil, yirmi dirhem beyaz şeker.

Bu ilaçlar dövülmüş ve elenmiş olarak birleştirilir. Üç katı kadar köpüğü alınmış arı balı ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu bir miskaldir.

### 42. Sindirimi kolaylaştırıcı makliyāsā ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Dizanteri, ince bağırsak sancıları ve basurlara karşı etkilidir.

**Karışımı:** Kavrulmuş kerdeme tohumu, bir ölçü şaraptan yapılmış sirke içerisinde çözdürülmüş, kurutulmuş, inek yağı ile kavrulmuş Kirman kimyonu. Bunlar dövülür, elenir ve gülsuyu ile macun hâline getirilir.

### 43. Kilo aldıran, basurlara iyi gelen, sindirimi kolaylaştıran ve cinsel gücü arttıran ilaç

**Karışımı:** On dirhem zencefil, otuz dirhem uzun biberin ilk meyvesi; on dirhem biber, iki menn fānīẕ şekeri, her birisinden ellişer dirhem soyulmuş ceviz, soyulmuş susam.

فلفل وساذج هندي وشيطرج هندي من كل واحد أربعة دراهم، قرنفل ومرزنجوش وبسباسة من كل واحد درهم.

يدق الجميع فرادى، وينخل صفيقًا، ويعجن بثلاثة أمثالها عسل نحل منزوع الرغوة، فيرفع ويستعمل بعد ستة أشهر وقت الحاجة منه مثقال بمخيض[1] البقر.

## ٤١. جوارشن بسباسة

ينفع البواسير، والرياح الغليظة، وسوء الاستمراء، وبرد المعدة.

**أخلاطه:** بسباسة وقرفة وقاقلة صغار وزنجبيل ودار فلفل وأسارون من كل واحد درهم، قاقلة كبار خمسة دراهم، فلفل أسود درهمان[2]، قرنفل درهم ونصف درهم، سكر أبيض عشرون درهمًا[3].

يجمع الأدوية مدقوقة منخولة، ويعجن بثلاثة أمثالها عسل نحل منزوع الرغوة. الشربة منه مثقال.

## ٤٢. جوارشن مقلياثا (ذ)

ينفع الزحير، والمغص، والبواسير.

**أخلاطه:** حرف مقلو وكمون كرماني منقوع في خل خمر مجفف مقلو بسمن البقر جزء. يدق الجميع وينخل، ويعجن بماء الورد.

## ٤٣. جوارشن يسمن وينفع البواسير ويهضم الطعام ويزيد الباه

**أخلاطه:** زنجبيل عشرة دراهم، دار فلفل ثلاثون درهمًا، فلفل عشرة دراهم، فانيذ منوان، جوز مقشر وسمسم مقشر من كل واحد خمسون درهمًا.

---

١ في (أ) و(ب): بمحيض.
٢ زيد في (ب) بهذا الموضع: قرنفل درهمان.
٣ تكررت في (ب).

Bunların hepsi taze olarak dövülerek köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu bir miskaldir.

## 44. Sindirimi kolaylaştırıcı çin tarçını ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Böbrek, mesane ve mide sıkışmasına karşı yararlıdır. Ağır karışımları ortadan kaldırır. Gazları boşaltır.

**Karışımı:** Her birisinden altışar dirhem Çin tarçını, Hint ödü, kuru andız otu; her birisinden beşer dirhem karanfil, karabiber, uzun biberin ilk meyvesi, sümbül, Afşar otu; sekizer dirhem zencefil, nane; ikişer dirhem küçük Hindistan cevizi, tarçın; üçer dirhem sakız ağacı reçinesi, anason, rezene tohumu, kabuk tarçın.

Bunların hepsi dövülür ve köpüğü alınmış saf bal ile macun hâline getirilir.

*eẕ-Ẕeḫīre*'nin yazarı şöyle demiştir: Bana göre tarçın yerine küçük Hindistan cevizi kabuğu kullanılmalıdır. Bunların hepsine ayrıca üç dirhem havlıcan eklenir. Bu takdirde daha güzel ve daha mükemmel sonuç verir.[1]

## 45. Sindirimi kolaylaştırıcı ḫazā'inī ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Bazı hekimlerce "ġıyāṣī (yardıma koşan) cüvārişen" olarak bilinir. İdrar güçlüğünü giderir. Böbrek ve mesane taşlarını parçalar.

**Karışımı:** Her birisinden dörder dirhem sütleğen, afyon, kunduz testisi, Hint sümbülü, Çin tarçını, zencefil, uzun biberin ilk meyvesi, safran; iki dirhem ban otu tohumu, otuz dirhem pelesenk ağacı yağı.

Bunların hepsi dövülür ve elenir. Sonra pelesenk ağacı yağı ile ufalanır, safran ve afyon yedirilir. Sonra hepsi birbirine karıştırılarak bal ile macun yapılır. Bu şekilde porselen veya seramik bir kapta korunur. Altı

1 Tahran nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Çin tarçını müshili tarifi:** Çin tarçını 100, sakız ağacı reçinesi 10, afşar otu 5, küçük Hindistan cevizi 5, karanfil 5, sümbül 5, zencefil 5, nane 5, andız otu 5, havlıcan 5.
**Çin tarçını müshili:** Çin tarçını 100, nanahan 30, sakız ağacı reçinesi 15, havlıcan 5, bal 200.
**Bir diğer Çin tarçını müshili:** Çin tarçını 100, nanahan 20, sakız ağacı reçinesi 20, karanfil 5, küçük Hindistan cevizi 5, bal 100. *Ma'cūn ġıyāṣī.*

يدق الجميع ناعمًا، ويعجن بالعسل المنزوع الرغوة. الشربة منه مثقال.

## ٤٤. جوارشن الدارصيني (ذ)

ينفع ضيق الكلية [92a] والمثانة، والمعدة، ويرفع الأخلاط الغليظة، ويفش الرياح.

أخلاطه: دار صيني وعود هندي وراسن يابس ستة ستة دراهم، قرنفل وفلفل أسود ودار فلفل وسنبل وأسارون خمسة خمسة دراهم، زنجبيل ونعناع ثمانية ثمانية دراهم، خيري بوا وقرفة درهمان درهمان، مصطكى وأنيسون وبزر رازيانج وسليخة ثلاثة ثلاثة دراهم.

يدق الجميع ويعجن بالعسل الصافي المنزوع[1].

قال صاحب «الذخيرة»: «وعندي: لو أبدل القرفة بالكبابة، ويضاف إلى الجميع خولنجان ثلاثة دراهم، يجيء أحسن وأتم نفعًا».

## ٤٥. جوارشن خزائني (ذ)

وهو مشهور عند البعض بالغياثي. يحل عسر البول، ويفتت حصى الكلية والمثانة.

أخلاطه: فرفيون وأفيون وجندبيدستر وسنبل الطيب ودار صيني وزنجبيل ودار فلفل وزعفران أربعة أربعة دراهم، بزر بنج درهمان، دهن بلسان ثلاثون درهمًا.

يدق الجميع وينخل، ويلت بدهن بلسان، وينشف الزعفران والأفيون، ويخلط الجميع، ويعجن بالعسل، ويحفظ في البرني الصيني والكاشي، وبعد ستة أشهر

---

١ في هامش (أ): ـ جوارشن دار صيني: دار صيني ١٠٠، مصطكى ١٠، أسارون ٥، جوز بوا ٥، قرنفل ٥، سنبل ٥، زنجبيل ٥، نعناع ٥، راسن ٥، خولنجان ٥.
ـ جوارشن دار صيني: دار صيني ١٠٠، نانخواه ٣٠، مصطكى ١٥، خولنجان ٥، عسل ٢٠٠.
ـ آخر: دار صيني ١٠٠، نانخواه ٢٠، مصطكى ٢٠، قرنفل ٥، جوز بوا ٥، عسل ١٠٠. «معجون غياثي».

ay bekletilir, sonra ihtiyaç hâlinde kullanılabilir. Kullanım dozu bünyesi güçlü olanlar için bir nohut tanesi kadar, bünyesi zayıf olanlar ve küçük çocuklar için ise bir mercimek tanesi kadardır.

## 46. Sindirimi kolaylaştırıcı havuç ilacı *(Minhācü'd-dükkān)*

Sindirimi kolaylaştırır. Cinsel gücü belirgin bir şekilde artırır. Mide, karaciğer ve kalbi güçlendirir.

**Karışımı:** Bir rıtl tatlı havuç alınır, içi dışı temizlenir. Şaraptan yapılmış sirke içerisinde veya su içinde ya da bal ile olgunlaşıncaya kadar kaynatılır. Sonra mermer bir dibek içinde dövülür. Mümkün ise bir elekten geçirilir. Sonra buna iki rıtl arı balı eklenir. Bozulmaması için mutedil bir kıvam verilir. Ateşe alınınca içine her birisinden üçer dirhem zencefil, sakız ağacı reçinesi, Çin tarçını, küçük Hindistan cevizi, uzun biberin ilk meyvesi, karanfil, holaren, havlıcan, safran ve beş dirhem kuşkonmaz katılır.[1]

Bunların hepsi taze olarak dövülür ve elenir. Havuç ve bal ile iyice karıştırılır ve kaldırılır. Kullanım dozu dört dirhemden yedi dirheme kadardır.[2]

## 47. Sindirimi kolaylaştırıcı su vereli[3] ilacı *(Minhācü'd-dükkān)*

Cinsel gücü artırır. Spermleri çoğaltır. Sperm kanallarını iyileştirir.

**Karışımı:** Her birisinden üçer dirhem kuşkonmaz tohumu, turp tohumu, şalgam tohumu, durak otu tohumu, pırasa tohumu, havuç tohumu, tere tohumu, ısırgan otu tohumu, sakız ağacı yaş yemişi çekirdeği, holaren, soyulmuş susam, soğan tohumu, sarı bahçe şebboyu, kırmızı bahçe şebboyu, çam fıstığı özü, tere, kızartılmış kumörümcek otu soğanı; her birisinden beşer dirhem it üzümü, zencefil, kuşkonmaz, havlıcan, uzun biberin ilk meyvesi; bu ilaçların miktarı kadar bitkisel fānīẕ şekeri.

1 İstanbul nüshasının kenarında yer alan nota göre **Havuç müshili:** Sakız ağacı reçinesi 10, Çin tarçını 20, küçük Hindistan cevizi 10, biber 10, safran 5, zencefil 50, fıstık çamı tanesi 200, havuç macunu 8.

2 İstanbul nüshasının kenarında yer alan nota göre **Çörek otu müshili:** Çörek otu 40, Çin tarçını 10, zencefil 5, sakız ağacı reçinesi 10, küçük Hindistan cevizi 5, karanfil 5.

3 **Seḳanḳûr:** Su vereli, Skink, sakankur, isḳanḳûr, isḳanḳûrâ (*Scincus officinalis*)

يستعمل منه وقت الحاجة الأقوياء مقدار حمصة، والضعفاء والصبيان الصغار مقدار عدسة.

## ٤٦. جوارشن الجزر (م)

يهضم الطعام، ويزيد في الباه زيادة قوية، ويقوي المعدة والكبد والقلب.

**أخلاطه:** يؤخذ من الجزر الحلو، المنظف الظاهر والباطن، رطل، يغلى في خل خمر وماء أو عسل، حتى ينضج، فيدق في جرن رخام، وينزل من غربال إن أمكن، ويضاف إليه رطلان عسلَ نحلٍ، ويؤخذ له قوام معتدل حتى لا يفسد، وعند نزوله من على النار يضرب فيه زنجبيل ومصطكى ودار صيني وجوز بوا ودار فلفل وقرنفل ولسان عصفور وخولنجان وزعفران ثلاثة ثلاثة دراهم، شقاقل خمسة دراهم[١].

يدق الجميع ناعمًا وينخل، ويخلط بالجزر والعسل خلطًا جيدًا ويرفع. الشربة منه من أربعة دراهم إلى سبعة دراهم[٢].

## ٤٧. جوارشن سقنقور (م)

يزيد قوة في الجماع، ويزيد في المني، ويصلح مجاري مرور المني.

**أخلاطه:** بزر هليون وبزر فجل وبزر شلجم وبزر شبت وبزر كراث وبزر جزر وبزر جرجير وبزر أنجرة وحبة الخضراء ولسان العصفور وسمسم مقشر وبزر بصل وتوذري أصفر وأحمر ولب حب صنوبر وحب الرشاد وإسقيل مشوي ثلاثة ثلاثة دراهم، مرة[٣] سقنقور وزنجبيل وشقاقل وخولنجان ودار فلفل خمسة خمسة دراهم، فانيذ شجري قدر الأدوية.

---

١ في هامش (أ): جوارشن جزر: مصطكى ١٠، دار صيني ٢٠، جوز بوا ١٠، فلفل ١٠، زعفران ٥، زنجبيل ٥٠، حب صنوبر ٢٠٠، معجون جزر فيه ٨.

٢ في هامش (أ): جوارشن شونيز: شونيز ٤٠، دار صيني ١٠، زنجبيل ٥، مصطكى ١٠، جوز بوا ٥، قرنفل ٥.

٣ في (ب) و(ج): سرة.

Bunların hepsi dövülür ve saf bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu iki dirhemdir. Taze sağılmış süt veya üçte bir kalıncaya kadar kaynatılmış şaraplık üzüm suyu veya bal şerbeti ile alınır.

*Minhācü'd-Dükkān*'da durak otu yerine yonca tohumu konulmuş, zencefil ölçüsü oranında susam, çam fıstığı tanesi, tere; zencefil ölçüsü kadar Hint sümbülü ve yabani sarımsak gösterilmiştir. Başka bir nüshada ise bunlara her birisinden ikişer dirhem küçük Hindistan cevizi, beyaz zerdali dikeni ve kırmızı zerdali dikeni eklenmiştir.

Şöyle demiştir: "Bunlar köpüğü alınmış arı balı ile macun hâline getirilerek kaldırılır ve kullanılır." Ayrıca bunu iskankur (it üzümü) macunu olarak adlandırmıştır.

## 48. Sindirimi kolaylaştırıcı müsebbiḥī ilacı

Ḥuneyn şöyle demiştir: "Vücuttan safrayı sancısız bir şekilde söker."

**Karışımı:** İkişer miskal öd, sakız ağacı reçinesi; sekiz miskal türbüt; bir miskal mahmude otu.

Bunların hepsi bal ile macun hâline getirilir. Sırlanmış bir kap içinde korunur. İhtiyaç hâlinde kullanım dozu beş dirhemdir.

## 49. Sindirimi kolaylaştırıcı bencenūş ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mideyi güçlendirir. Basur hastaları için uygundur. Yüzün rengini güzelleştirir. Gücü artırır.

**Karışımı:** Her birisinden onar dirhem kara helile, belile, emlec, biber, uzun biberin ilk meyvesi, zencefil, kara topalak, yabani zirkele, Hint sümbülü; dörder dirhem durak otu, pırasa; on dört dirhem şaraptan yapılmış sirke içerisinde on dört gün ıslatılıp kurutulmuş ve kavrularak ezilmiş demir pası.

Bunların hepsi bal ile macun yapılır. Altı ay bekletildikten sonra kullanılabilir. Kullanım dozu iki dirhemdir. Bir nüshada "iki dirhem misk" şeklinde ilave yapılmıştır.

يدق الجميع ويعجن بالعسل الصافي. الشربة منه درهمان مع اللبن الحليب الطري، أو مع المثلث، أو بماء العسل.

وفي «منهاج الدكان» [92b] تَرَكَ بزرَ الشبتِ وأتى مكانَه بزر رطبة؛ وأثبتَ السمسم وحب الصنوبر وحب الرشاد على وزن زنجبيل؛ وألحقَ بوزن زنجبيل سنبل الطيب وأشقرديون. وفي نسخة: وزاد عليها جوز بوا وبهمنًا أبيض وأحمر درهمين درهمين.

وقال: «يعجن بعسل النحل المنزوع الرغوة، ويرفع ويستعمل»؛ وقد سماه معجون سقنقور.

## ٤٨. جوارشن مسبحي

قال حنين: «هو ينزل الصفراء عن البدن بلا أذى».

**أخلاطه:** عود ومصطكى من كل واحد مثقالان، تربد ثمانية مثاقيل، سقمونيا مثقال.

يعجن الجميع مع العسل، ويحفظ في بران مزججة. الشربة منه وقت الحاجة خمسة دراهم.

## ٤٩. جوارشن بنجنوش (ذ)

يقوي المعدة، ويوافق أصحاب البواسير، ويصفي لون الوجه، ويزيد في القوة.

**أخلاطه:** إهليلج كابلي وبليلج وأملج وفلفل ودار فلفل وزنجبيل وسعد وشيطرج هندي وسنبل الطيب عشرة عشرة دراهم، بزر شبت وبزر كراث أربعة أربعة دراهم، خبث الحديد المسحوق المنقوع في خل خمر أربعة عشر يومًا مجففًا مقلوًا[1] أربعة أربعة دراهم.

يعجن الجميع بالعسل، وبعد ستة أشهر الشربة منه درهمان. وفي نسخة: مسك درهمان.

١ تصحفت في (ب) إلى: ملقوًا.

### 50. Sindirimi kolaylaştırıcı galen ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Organları güçlendirir. Gazları boşaltır. Mesane soğukluğundan kaynaklanan aşırı idrar için yararlıdır. Balgamlı öksürüğü önler. Cinsel gücü artırır. Ağız kokusunu güzelleştirir. Rengi güzelleştirir ve parlaklık kazandırır. Basur ve kuduz gazlarına karşı etkilidir. Soğuk tabiatlı baş ağrısı için yararlıdır. Damla hastalığı ve vitiligoya karşı etkilidir. Kötü yaraları tedavi eder. Böbrek kumlarını temizler. Saçların siyahlığını korur.

**Karışımı:** Her birisinden birer ölçü olmak üzere sümbül, karanfil, kakule, kabuk tarçın, Çin tarçını, havlıcan, zencefil, safran, beyaz biber, uzun biberin ilk meyvesi, beyaz kıst otu, kara topalak, pelesenk ağacı kökü/dalı, mersin çekirdeği, Afşar otu, sivertiya/safraca zamkı; beş ölçü sakız ağacı reçinesi, bu ilaçların toplam miktarları kadar şeker.

Bunların hepsi dövülür ve elenir. Sonra bal ile macun yapılır. Bu şekilde bir hafta bekletilir. Sonra ihtiyaç hâlinde iki miskal olarak kullanılır. Yemekten bir saat kadar sonra da kullanılması mümkündür. Bu ilacın etkisi bekledikçe artar.

### 51. Sindirimi kolaylaştırıcı hāşimī ilacı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Kulunç, yüz felci, rutubet, vitiligo, alaca ve soğukluk hastalıklarında denenmiştir. Kronik hummalara karşı da etkilidir.

**Karışımı:** On üç dirhem türbüt otu, yirmi dirhem mahmude otu; on beş dirhem Çin tarçını; her birisinden beşer dirhem küçük Hindistan cevizi, karanfil, soyulmuş mahlep, zencefil, akırıkarha, nanahan, kereviz tohumu, Enderānī tuzu, porsuk bitkisi yaprağı; iki dirhem karanfil fesleğeni.

Bunların hepsi ayrı ayrı dövülür. Bal ile macun yapılır. Sindirim için bir miskal, ishal için dört miskal olarak alınır.

### 52. Sindirimi kolaylaştırıcı ağaç kavunu kabuğu ilacı *(Minhācü'd-dükkān)*

Soğukluğa eğilimli kalp, karaciğer, mideyi güçlendirir. Sindirimi kolaylaştırır. Kalbi rahatlatır.

## ٥٠. جوارشن جالينوس (ذ)

يقوي الأعضاء، ويفش الرياح، وينتفع[١] كثرة البول الكائن من برودة المثانة، ويدفع السعال البلغمي، ويزيد قوة الجماع، يطيب النكهة، ويحسن اللون ويصفيه، وينفع رياح البواسير والجنون، ووجع الرأس البارد، والنقرس، والبهق، ويصلح القروح الخبيثة، وينقي الكلية عن الرمل، ويحفظ سواد الشعر.

**أخلاطه:** سنبل وقرنفل وقاقلة وسليخة ودار صيني وخولنجان وزنجبيل وزعفران وفلفل أبيض ودار فلفل وقسط بحري وسعد وعود بلسان وحب آس وأسارون وقصب الذريرة من كل واحد جزء، مصطكى خمسة أجزاء، سكر وزن الأدوية.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بالعسل، ويحفظ أسبوعًا، ثم يستعمل وقت الحاجة مثقالان على الحوى، ويجوز أن يستعمل بعد الطعام بساعة أيضًا، وكلما عتق جاد.

## ٥١. جوارشن هاشمي (ذ)

مجرب للقولنج واللقوة والرطوبة، والبهق والبرص والبرودة، وينفع الحمى العتيقة.

**أخلاطه:** تربد ثلاثة عشر درهمًا، سقمونيا عشرون درهمًا، دار صيني خمسة عشر درهمًا، جوز بوا وقرنفل ومحلب مقشر وزنجبيل وعود قرح ونانخواه وبزر كرفس وملح أندراني وزرنب خمسة خمسة دراهم، فلنجمشك درهمان.

يدق الجميع فرادى، ويعجن بالعسل، ويؤكل منه بهضم الطعام مثقال، وللإسهال أربعة مثاقيل.

## ٥٢. جوارشن قشر الأترج (م)

يقوي القلب والكبد والمعدة المائلات [93a] إلى البرودة، ويهضم الطعام، ويفرح القلب.

---

١ كذا في (أ) و(ب).

**Karışımı:** Bir rıtl tatlı sarı ağaç kavunu kabuğu keten bir bez üzerine serilir, suyunu çekinceye kadar beklenir. Sonra isteğe göre kesilir. Buna ikişer rıtl şeker ve arı balı katılır. Buna kıvam verilir. Ateşe alınınca, her birisinden üçer dirhem zencefil, uzun biberin ilk meyvesi ve sakız ağacı reçinesi; her birisinden birer miskal küçük Hindistan cevizi kabuğu, karanfil, güzel kokulu ceviz, betel biberi, sümbül, öd ve safran ilave edilir. Sonra kaldırılarak kullanılır.

## 53. Soğuk tabiatlı mideye iyi gelen sindirimi kolaylaştırıcı ilaç *(Minhācü'd-dükkān)*

**Karışımı:** Her birisinden altışar dirhem akgünlük ağacı zamkı, nanahan, sakız ağacı reçinesi; her birisinden üçer dirhem biber, Mekke ayrığı, defne yemişi çekirdeği, çiğ öd ağacı.

Bunların hepsi dövülür ve elenir. Çekirdeği ile beraber dövülmüş kuru üzüm ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu iki dirhemdir.

**أخلاطه:** قشر الأترج الأصفر المحلى رطل، يفرش على ثوب كتان حتى ينشف مائيته، تقطعه حسب اختيارك، ويضاف إليه رطلان سكرًا وعسل نحل بالسوية، ويؤخذ له قوام، وعند نزوله من على النار يضاف إليه زنجبيل ودار فلفل ومصطكى من كل واحد ثلاثة دراهم، بسباسة وقرنفل وجوز الطيب وتنبيل وسنبل وعود وزعفران من كل واحد مثقال. يرفع ويستعمل.

## ٥٣. جوارشن ينفع المعدة الباردة (م)

**أخلاطه:** كندر ونانخواه ومصطكى من كل واحد ستة دراهم، فلفل وإذخر وحب الغار وعود نيء من كل واحد ثلاثة دراهم.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بزبيب مدقوق بعجمه. الشربة منه درهمان.

# ON BİRİNCİ BAB

## SERUMLAR-PANZEHİRLER

Panzehirlerin ömrü, korunması her bir panzehir ile ilgili kısımda anlatılmıştır.

Panzehirler zehirlere karşı reaksiyon gösteren panzehir ilaçlardır. Panzehir, Yunanca bir kelimedir, tīriyūn kelimesinden türetilmiştir. Tiriyūn ise ısırma özelliği olan hayvan ve benzerleri için kullanılır. Bazı bilginlere göre "panzehirlerin tiryak ismiyle adlandırılmaları ilaç terkibine büyük engerek etlerinin katılması dolayısıyladır. Çünkü engerek de ısıran hayvanlar kapsamındadır. Bu yüzden tiryāklar/panzehirler "büyük tiryāk", "engerek tiryākı" ve "Fārūḳ tiryāk"ı şeklinde isimlendirilmiştir.

### 1. Azre panzehri *(el-Ḥāvī)*

Azre bir Yunan hekimidir. Zehirli hayvanların zehirlerine karşı etkilidir. Bağırsaklarda bulunan ağır yaralara karşı da fayda sağlar. Karaciğer ve dalak ağrıları için yararlıdır. Ayrıca epilepsi, kalp çarpıntısı, yüz felci ve inmeye karşı da yarar sağlar.

**Karışımı:** Her birisinden on ikişer miskal kakule, saf mürr ağacı reçinesi, Hint sümbülü, Hint defneyaprağı, boynuzlu gelincik fitili/mili, karanfil, Çin tarçını, Kimolos kili, Acı kıst otu kökü, Rum centiyanesi, her birisinden sekizer miskal Mekke ayrığı taze çiçeği; yemlik bitkisinin özü, mavi devm ağacı; her birisinden üçer miskal akırıkarha, rezene tohumu, kükürt, durak otu tohumu, Afşar otu, Kirman kimyonu, sütleğen, ayfon, Girit adası Hint sümbülü, taze üzüm çiçeği, bakla çiçeği, dağ kerevizi tohumu, yabani havuç

# الباب الحادي عشر

## في الترياقات

عمرها وحفظها مذكور في ترياقاتها

اعلم أن الترياق عبارة عن دواء يقاوم السموم، وهي لفظ يونانية مشتقة من تيريون، وهو اسم لما ينهش من الحيوان ونحوها، قال قوم: «وإنما سمي بهذا الاسم بعدما ألقي فيه لحوم الأفاعي، إذ[1] كانت الأفاعي داخلة في جملة الحيوان الناهش، وحينئذ يسمى الترياق الأكبر، وترياق الأفاعي، وترياق الفاروق».

### ١. ترياق عَزْرَة[2] (ح)

وهو حكيم من حكماء اليونان. ينفع سم ذوات السموم، والريح الغليظ في الأحشاء، وأوجاع الكبد والطحال، والصرع والخفقان، واللقوة والفالج.

**أخلاطه:** يؤخذ حماما ومر صاف وسنبل هندي وساذج هندي وماميثا وقرنفل ودار صيني وقيموليا وقسط مر وجنطيانا رومي من كل واحد اثنا عشر مثقالاً، فقاح إذخر وعصارة لحية التيس والمقل الأزرق من كل واحد ثمانية مثاقيل، عود قرح وبزر الرازيانج وكبريت وبزر الشبت وأسارون وقردمانا وفرفيون[3] وأفيون ونارديين إقليطي وفقاح الكرم وورد باقلا وبزر كرفس جبلي ودوقو[4] وأفيتمون إقريطي

١ في جميع النسخ: إذا.
٢ في جميع النسخ تصفحت إلى عزيزة. والصواب ما أثبتناه.
٣ في (ب) و(ج): فربيون.
٤ في (أ) و(ج): ذوقو، وفي (ب) ذوقور، والصواب ما أثبتناه.

tohumu, Girit adası sarı yavşan otu, Hint sümbülü; her birisinden otuzar dirhem geven zamkı, beyaz gelincik, karabiber; yirmi sekiz miskal ban otu tohumu; her birisinden dokuz miskal kabuk tarçın; çanak yaprak ve tohumları ayıklanmış kırmızı gül, karamuk tabletleri; bir miskal sedef otu tohumu; her birisinden ikişer miskal soyulmuş ağaç kavunu çekirdeği, çekirdekleri ayıklanmış Şam sumağı; yirmi dört miskal pelesenk ağacı yağı; üç miskal Rum sümbülü; dört miskal mürr ağacı çiçeği; yirmi miskal yavşan ayvadana özü; on üç miskal ağaç kavunu yaprağı.

Bu ilaçlardan dövülebilenler dövülür, zamklar ve konsantre meyve ve sebze suları üçte bir kalıncaya kadar kaynatılmış şaraplık üzüm suyunda çözdürülür. Üç katı kadar köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilerek porselen bir kap içinde kaldırılır. Altı ay bekletildikten sonra iki yıla kadar kullanılabilir. Kullanım dozu ihtiyaca göre bir dirhem ile bir miskal arasıdır.

### 2. Ebū Alī İbn Sīnā panzehri *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Cinsel gücü artırdığı ve kalbi takviye ettiği denenmiştir.

**Karışımı:** Her birisinden dörder dirhem ağaç kavunu kabuğu, centiyane, hakiki Afrika mürr ağacı reçinesi; birer miskal Tibet miski, amber; her birisinden üçer dirhem Hint ödü, kıst otu, Çin tarçını, safran, Hint sümbülü, sarı yavşan otu, afyon; yarım miskal kokulu kâfur; ikişer buçuk dirhem kızıl kök boya bitkisi, yabani maydanoz tohumu; her birisinden ikişer dirhem tere, şalgam tohumu, pırasa tohumu, holaren, yaban narı tohumu.

Bunlar dövülüp elendikten sonra arı balı ile macun hâline getirilir. Altı ay bekletilir. Kullanım dozu bir miskaldir.

### 3. Sekizler panzehri

Epilepsi hastaları için yararlıdır.

**Karışımı:** Her birisinden eşit ölçülerde loğusa çiçeği, Çin ışkını, kapari kökü kabuğu, defne yemişi çekirdeği, centiyane, acı kıst otu kökü, hakiki Afrika mürr ağacı reçinesi.

وسنبل الطيب من كل واحد ثلاثة مثاقيل، كثيرا وخشخاش أبيض وفلفل أسود من كل واحد ثلاثون مثقالاً، بزر بنج ثمانية وعشرون مثقالاً، سليخة وورد أحمر منزوع الأقماع وأقراص أندروخون من كل واحد تسعة مثاقيل، بزر سذاب مثقال، حب الأترج المقشر وسماق شامي منقى من الحب من كل واحد مثقالان، دهن بلسان أربعة وعشرون مثقالاً، سنبل رومي ثلاثة مثاقيل، فقاح ورق المر أربعة مثاقيل، عصارة القيصوم عشرون مثقالاً، ورق الأترج ثلاثة عشر مثقالاً.

يدق ما يندق من الأدوية، وينقع الصموغ والعصارات في المثلث، ويعجن بثلاثة أمثالها عسلاً منزوع الرغوة، [93b] ويرفع إلى إناء صيني، ويستعمل بعد ستة أشهر إلى سبع سنين، وشربته من درهم إلى مثقال بحسب الحاجة.

## ٢. ترياق للشيخ أبي علي بن سينا (ذ)

مجرب لقوة الباه، وتقوية القلب.

**أخلاطه:** قشر الأترج وجنطيانا ومر بطارخ[١] أربعة أربعة دراهم، مسك تبتي وعنبر مثقال مثقال، عود هندي وقسط ودار صيني ووج وزعفران ونارديين وأفسنتين[٢] وأفيون ثلاثة ثلاثة دراهم، كافور رباحي نصف مثقال، فوه وفطراساليون من كل واحد درهمان[٣] ونصف، جرجير وبزر شلجم وبزر كراث ولسان العصفور وحب القلقل درهمان درهمان.

يعجن بعسل النحل بعد الدق والنخل. الشربة منه مثقال بعد ستة أشهر.

## ٣. ترياق الثمانية

ينفع أصحاب الصرع.

**أخلاطه:** زراوند طويل وريوند صيني وقشور أصل كبر[٤] وحب غار وجنطيانا وقسط[٥] مر ومر بطارخ أجزاء سواء.

١ في (ب): بطارح.
٢ في (ب): أفسنطين.
٣ تصحفت في (ب) إلى: همان.
٤ في هامش (أ): وزرده جرب.
٥ زيد في (ب) بهذا الموضع: (و).

Bunlar dövülerek elenir ve köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu bir miskaldir.

### 4. Dörtler panzehri *(el-Ḥāvī)*

Zehirli hayvanların zehrine karşı etkilidir. Bağırsaklarda bulunan ağır yaralar için yararlıdır. Karaciğer ve dalak ağrıları için fayda sağlar. Epilepsi, kalp çarpıntısı, yüz felci ve inmeye karşı etkilidir.

**Karışımı:** Her birisinden eşit ölçülerde olmak üzere Anadolu centiyanesi, defne yemişi çekirdeği, loğusa çiçeği, saf mürr ağacı reçinesi.

Bunlar dövülür ve ipek bir bez içinde elenir. Üç katı kadar köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu bir miskaldir.

### 5. Zehirlere karşı etkili panzehir *(el-Ḥāvī)*

Zehirlere karşı etkilidir.

**Karışımı:** Elli dirhem kuru incir, otuz dirhem kuru sedef yaprağı, yirmi dirhem yabani sarımsak, on dirhem emlec.

Bunların hepsi dövülür ve elenir. Dövülmüş incir ile macun yapılır. Kullanım dozu üç miskaldir. Yapıldıktan hemen sonra kullanılmalıdır.

### 6. Mesrūdītūs panzehri *(el-Ḥāvī)*

En önemli panzehirlerden biridir. Bilumum zehirlere karşı, zehirli hayvan ısırma ve sokmaları ile köpek ısırmasına karşı etkilidir. Ayrıca bağırsaklarda ortaya çıkan kulunç ve sancılara karşı yararlıdır. İnme, yüz felci, kas gevşemelerine karşı etkilidir. Karaciğer tıkanıklıklarına karşı etkilidir. Karındaki çeşitli rutubetler ile sert tümörleri yumuşatır. Kanın iç organlara akışını tutar. Aşırı kanlı karışımlar dahil karışımlardaki kan değişimlerini önler. Kokuşmaya karşı korur. Cinsel istek uyandırır. Rengi güzelleştirir. İştah açar. Sesi güzelleştirir. Karışımlardaki yanmadan kaynaklanan obsesyonu giderir. Böbrek ve mesaneye iyi gelir, taşları parçalar, kurtları öldürür. Düşüğe karşı koruma sağlar. Gözü keskinleştirir. Zihni

يدق وينخل، ويعجن بالعسل المنزوع الرغوة. الشربة منه مثقال.

## ٤. ترياق الأربعة (ح)

ينفع من سموم ذوات[١] السموم، والريح الغليظة في الأحشاء، وأوجاع الكبد والطحال، والصرع والخفقان، واللقوة والفالج.

**أخلاطه:** يؤخذ جنطيانا رومي وحب الغار وزراوند طويل ومر صاف أجزاء سواء.

يدق وينخل بحريرة، ويعجن بثلاثة أمثالها عسلًا منزوع الرغوة. الشربة منه مثقال.

## ٥. ترياق ينفع السموم (ح)

**أخلاطه:** تين يابس خمسون درهمًا، ورق السذاب اليابس ثلاثون درهمًا، ثوم بري عشرون درهمًا، أملج عشرة دراهم.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بالتين المدقوق. الشربة منه ثلاثة مثاقيل، ويستعمل في الحال.

## ٦. مثروديطوس[٢] (ح)

هو من الترياقات الكبيرة النافعة من السموم المختلفة، والنهوش واللدوغ[٣]، وعضة الكلب، والقولنج والوجع الكائنين في الأمعاء، والفالج واللقوة والاسترخاء، ويفتح سدد الكبد، ويلين الأورام الصلبة، والرطوبات المختلفة في البطن، وينفع الصدر[٤]، ويحبس سيلان الدم إلى الأعضاء الداخلة، والاختلاف الكائن من الأخلاط حتى الدموي المفرط، ويحفظ عن العفونة، ويحرك الباه، ويحسن اللون، ويشهي الغذاء[٥]، ويصفي الصوت، ويذهب الوسواس الكائن عن احتراق الأخلاط، وينفع

١ في (أ) و(ب): ذات.
٢ في هامش (أ): مطلب مثروديطوس.
٣ في (أ) و(ب): اللدوع.
٤ تصحفت في (ب) إلى: الصد.
٥ في (أ) و(ب): الغداء.

zinde tutar. Genç kalmayı sağlar. Dili açar.[1]

**Karışımı:** Her birisinden yedişer dirhem karanfil, kabuk tarçın, acı çiğdem, kısa mahmut otu, yabani sarımsak, yabani havuç tohumu, koçboynuzu çiçeği, Anadolu centiyanesi, pelesenk ağacı yağı, sütleğen, devm ağacı; her birisinden sekizer dirhem Hint sümbülü, erkek akgünlük ağacı zamkı, yabani hardal, pelesenk ağacı kökü/dalı, karabaş otu; Mekke ayrığı, kıst otu, baldırgan ağacı, yer çamı, kasnı, çam fıstığı reçinesi, uzun biberin ilk meyvesi, yer narı özü, kunduz testisi, çavşır, Hint defneyaprağı, sığla ağacı; her birisinden onar dirhem mürr ağacı reçinesi, safran, katran köpüğü bitkisi, sedef otu tohumu, zencefil, Çin tarçını, sakız ağacının kuru meyvesi, geven zamkı; iki dirhem sedef otu, her birisinden beşer dirhem sarı yavşan otu, Girit adası Hint sümbülü yani Anadolu sümbülü, sakız ağacı reçinesi, yabani maydanoz tohumu, akasya ağacı yaprağı ve meyvesinin zamkı, Frenk kimyonu, afyon, ban otu tohumu, kırmızı gül, gazel otu; her birisinden dörder buçuk dirhem Afşar otu, sakankur/su vereli göbeği ve kantaron.

Bunlardan dövülebilenler dövülür ve ipek bir bez ile elenir. Reçineler ise yıllanmış güzel kokulu şarap içinde çözdürülür. Üç katı kadar köpüğü alınmış bal ile macun yapılır. Bir kaba konularak kaldırılır. Altı ay beklendikten sonra yedi yıla kadar kullanılabilir. Kullanım dozu bir miskaldir.

1 İstanbul nüshasının kenarında şu tarif yer almaktadır: **Ebu'l-Berekāt'ın afyonlu şurup tarifi:** Centiyane 4, kabuk tarçın 4, uzun biberin ilk meyvesi 4, Çin tarçını 4, kunduz testisi 4, kumörümcek otu soğanı 4, Hint cedvarı 4, sütleğen 2, akırıkarha 2, Anadolu sümbülü 2, zencefil 7, nane 7, defne ağacı meyvesi 7, saf mürr reçinesi 7, Hint sümbülü 10, Mekke ayrığı 10, loğusa otu 10, safran 10, kıst otu 10, kızıl kök boya bitkisi 10, afşar otu 10, beyaz biber 10, şeytan şalgamı 10, karanfil fesleğeni 10, pelesenk ağacı yağı 10, ayfon 18, anason 24, kereviz tohumu 24, ban otu tohumu 24, karabiber 37, bal 900 dirhem. Kullanım: Macunun yapımının üzerinden kırk gün geçtikten sonra bir miskal.

الكلى والمثانة، ويفتت الحصى، ويقتل الديدان، ويحفظ الأجنة عن الإسقاط، ويحد البصر، ويذكي الذهن[١]، ويحفظ الشباب، ويحرك اللسان[٢].

أخلاطه: يؤخذ قرنفل وسليخة وسورنجان وجعدة وثوم بري ودوقو[٣] وإكليل الملك وجنطيانا رومي ودهن بلسان وفرفيون[٤] ومقل من كل واحد سبعة دراهم، سنبل الطيب وكندر ذكر وخردل أبيض وعيدان بلسان وأسطوخودوس [94a] وإذخر وقسط وسيساليوس وكمافيطوس وقنّة وراتينج ودار فلفل وعصارة هيوفسطيداس[٥] وجندبيدستر وجاوشير وساذج هندي وميعة من كل واحد ثمانية دراهم، مر وزعفران وغاريقون وبزر السذاب وزنجبيل ودار صيني وعلك البطم وكثيرا من كل واحد عشرة دراهم، سذاب درهمان، شيح[٦] ونارديـن إقليطي ـ وهو السنبل الرومي ـ ومصطكى وفطراساليون[٧] وصمغ عربي وقردمانا وأفيون وبزر بنج وورد أحمر ومشكطرامشيع من كل واحد خمسة دراهم، أسارون وسرة أسقنقور وهيوفاريقون من كل واحد أربعة دراهم ونصف.

يدق منها ما يندق، وينخل بحريرة، وينقع الصموغ بشراب عتيق ريحاني، ويعجن بثلاثة أمثالها عسلًا منزوع الرغوة، ويرفع إلى إناء، ويستعمل بعد ستة أشهر إلى سبع سنين. الشربة منه مثقال.

---

١ تصحفت في (أ) إلى: الذهب.

٢ في هامش (ب): صفة برش أبو البركات: جنطيانا ٤ دراهم، سليخة ٤، دار فلفل ٤، دار صيني ٤، جندبيدستر ٤، بصل عنصل ٤، جدوار هندي ٤، فرفيون ٢، عاقر قرحا ٢، سنبل رومي ٢، زنجبيل ٧، فوتنج ٧، حب الغار ٧، مر صاف ٧، سنبل هندي ١٠، إذخر ١٠، زراوند طويل١٠، زعفران ١٠، قسط ١٠، فو ١٠، أسارون ١٠، فلفل أبيض ١٠، فاشرا ١٠، فرنجمشك ١٠، دهن بلسان ١٠، أفيون ١٨، أنيسون ٢٤، بزر كرفس ٢٤، بزر بنج ٢٤، فلفل أسود ٣٧، عسل ٩٠٠ درهم. استعمال بعد أربعين يومًا مثقال.

٣ في (ب): ذوقو.

٤ كتب في (ب) فوق هذه الكلمة كلمة لم نستطع قراءتها.

٥ في (ب): هبوفسيطيداس.

٦ في (أ): يلنح، وفي (ج): شتج.

٧ تصحفت في (ب) إلى: فراساليون.

### 7. En yararlı panzehir *(el-Ḥāvī)*

Her birisinden onar dirhem beyaz biber, karanfil fesleğeni, şeytan şalgamı; her birisinden yedişer dirhem mürr ağacı reçinesi, afyon, defne yemişi çekirdeği; her birisinden dörder dirhem Rum centiyanesi, loğusa çiçeği, safran, cedvār, kumörümcek otu soğanı; her birisinden ikişer dirhem akırıkarha, sütleğen; bir dirhem kunduz testisi.[1]

Bunların hepsi dövülür ve elenir, sonra pelesenk ağacı yağı ile ufalanır. Üç katı kadar köpüğü alınmış bal ile macun yapılır. Sonra altı ay arpa içine gömülür. Kullanım dozu bir dāniḳtir.

### 8. Büyük ilaç *(el-Ḥāvī)*

Panzehir gibi bir ilaçtır. Yapıldığı andan itibaren etkili olur. Panzehir gibi etkilidir. Kulunç sancılarına karşı çok etkilidir.

**Karışımı:** Her birisinden on dörder dirhem safran, beyaz ban otu tohumu; her birisinden dörder dirhem Hint defneyaprağı, karanfil fesleğeni; ikişer dirhem kıst otu, beyaz biber, her birisinden birer dirhem delinmemiş inci, amonyum klorür, yabani sedef otu tohumu, misk, kâfur, kakule, Çin tarçını, kabuk tarçın; sekiz dirhem kıst otu; her birisinden dörder dirhem üzerlik tohumu, akırıkarha kökü, uzun biberin ilk meyvesi; her birisinden ikişer dirhem kasnı, kunduz testisi, çavşır; her birisinden sekizer dirhem yabani zencefil, çıyan otu, pelesenk ağacı yağı.

Kuru olanlar dövülerek ipek bir bez ile elenir, yaş olanlar ise pişmiş losyon içinde çözdürülür, sonra hepsi bir araya toplanır, üç katı kadar köpüğü alınmış bal ile macun yapılır, altı aydan sonra kullanılabilir. Kullanım dozu bir miskaldir.

1 İstanbul nüshasının kenarında yer alan nota göre bu ilaçların isimleri şunlardır: Kızıl kök boya bitkisi 10, büyük kakule 5, küçük kakule 5, ban otu tohumu 10.

## ٧. ترياق الأنفع(ح)

فلفل أبيض وفرنجمشك وفاشرا من كل واحد عشرة دراهم، مر وأفيون وحب غار من كل واحد سبعة دراهم، جنطيانا رومي وزراوند طويل وزعفران وجدوار وبصل العنصل من كل واحد أربعة دراهم، سنبل رومي وعاقر قرحا وفربيون من كل واحد درهمان، جندبيدستر درهم.[١]

يدق الجميع وينخل، ويلت بدهن البلسان، ويعجن بثلاثة أمثالها عسلًا منزوع الرغوة، ويدفن في الشعير ستة أشهر. الشربة منه دانق.

## ٨. بزرگ دارو[٢] (ح)

يشبه الترياق، ويعمل بعض عمله، وينفع كما ينفع عنه شليثا، ويسكن وجع القولنج جدًا.

**أخلاطه:** زعفران وبزر بنج أبيض من كل واحد أربعة عشر درهمًا، ساذج هندي وقرنفل من كل واحد أربعة دراهم، قسط[٣] فلفل أبيض درهمان، لؤلؤ بكر ونوشادر وبزر سذاب بري ومسك وكافور وقاقلة ودار صيني وسليخة (من كل واحد درهم، [قسط ثمانية دراهم، بزر حرمل وعود قرح ودار فلفل)[٤] من كل واحد أربعة دراهم][٥]، سكبينج وجندبيدستر وجاوشير من كل واحد درهمان، زرنباد ودرونج ودهن بلسان من كل واحد ثمانية دراهم.

يدق اليابس، وينخل بحريرة، وينقع الرطبة في الطلاء المطبوخ، ثم يجمع الجميع، ويعجن بالعسل المنزوع الرغوة ثلاثة أمثالها، ويستعمل بعد ستة أشهر. الشربة منه مثقال.

---

١ ورد في هامش (ب) أسماء هذه الأدوية: فوا ١٠، قاقوله كبار ٥، قاقوله صغار ٥، بزر بنج ١٠.
٢ بزرگ دارو تركيب فارسي، بزرگ بمعنى الكبير، ودارو بمعنى الدواء، يعني الدواء الكبير.
٣ سقطت من (ب).
٤ تكرر ما بين القوسين في (أ).
٥ رمز ناسخ (ب) إلى ما بين المعقوفين بما يدل على أن ما بينهما مكرر، والصواب أن المكرر هو ما جعلناه بين قوسين عاديين. وفي (ج) حذف ما جعلناه بين قوسين.

## 9. Fārūḳ panzehri *(Minhācü'd-dükkān)*

En önemli panzehir budur. Engerek etleriyle yapılır. Galen'in Kadim Enderūmāhus nüshasında gördüğü şekliyle yapılmaktadır. En etkili panzehirdir.

*el-Ḥāvī*'de şöyle denilmiştir: "Çok kıymetlidir. Çok etkilidir. Bu ilacı kullananlar Allah'ın izniyle ölümcül zehirli hayvanların ısırmasından ve sokmasından kaynaklanan ölümlerden kurtulur."

Bu ilacın terkibini ilk defa Māgīs yapmıştır. Enderūmāhus ise terkibi daha geliştirmiştir. Enderūmāhus yeni engerek etleri eklemiş ve böylece terkip tamamlanmış ve amacına hizmet eder hale gelmiştir. Bu terkip, zehirli sürüngenlerin zehirlerine reaksiyon oluşturup panzehirleri bu zehirlere karşı harekete geçirmek ve zehirleri dağıtıp kurutmak amacıyla tasarlanmıştır.

Galen bu terkibin etkilerini, yararlarını ve üstünlüğünü ortaya koymuştur. Kadim hekimler bu terkibi, vahşi hayvanların ısırmaları ile zehirli ısırma ve sokmalara maruz kalanları bunun zararlarından korumak amacıyla oluşturmuşlardır. Bu terkipte ana organları güçlendirici ilaçlar yer almaktadır. Bu ilaçlar, bu organları zehirlere karşı korumaktadır.

Bu terkipte ayrıca zehirleri ayıklayıcı ve kurutucu ilaçlar bulunmaktadır. Bu ilaçlar zehirleri ana organlardan uzaklaştırır, zehirleri vücudun çıkış yolları vasıtasıyla dışarı atar. Terkip ayrıca pek çok hastalık için yararlar içerir. Çünkü içinde çok sayıda müstakil ilaç yer almaktadır. Bunların da ayrı ayrı güçleri ve yararları bulunmaktadır.

Kadim hekimler bu terkibin soğuk tabiatlı bütün balgamlı hastalıkları, alaca, vitiligo ve lepra, gevşeme, epilepsi, inme, yüz felci ve felç gibi iyileşmesi güç hastalıkları tedavi ettiğini ileri sürmüşlerdir.

Hummalar, kara safra ve kandan kaynaklanan şiddetli hastalıklar açısından ise bu terkip çok yararlı değildir. Galen bu terkibin yararlarını şöyle anlatmıştır: "Sıcak kurudur, zehirli hayvan ısırması ve sokmalarına, bütün zehirlere karşı etkilidir. Kalbi, beyni, karaciğeri güçlendirir. Bağır-

## ٩. الترياق الفاروق (م)

وهو الترياق الأكبر المتخذ بلحوم الأفاعي، عن نسخة أندروماخس القديم، على ما رآه جالينوس، وهو أحمر الترياق[١].

قال في «الحاوي»: «قدره عظيم، ومنفعته كثيرة، يتخلص [94b] المعتصم به ـ بإذن الله ـ من الموت العارض من نهش الحيوانات القتالة ولدغها».

وأول من اخترع تركيبه ماغيس، وتممه أندروماخس الذي زاد فيه لحوم الأفاعي، وبه كمل وتم الغرض. والمقصود والمعنى الذي لأجله ركب هو أنه يقاوم سموم ذوات السموم المشاكلة، ويحمل الأدوية المضادة للسموم إليها، فيفيشها ويجففها بذلك.

وأظهر محاسنه ومنافعه وفضيلته جالينوس، وإنما كان غرض الحكماء الأقدمين[٢] من تأليفه وتركيبه، هو أنه ينحفظ به عن المضار اللاحقة من لدغ الهوام، ويتخلص الذين قد ابتلوا باللدغ والنهش، لأن فيه من الأدوية المقوية للأعضاء الرئيسة، فيقوى على دفع السموم عنها.

وفيه ـ أيضًا ـ أدوية منقية مجففة للسم، بحيث يدفعه عن الأعضاء[٣] الرئيسة، ويخرجه عن المنافذ والمجاري ومسام الجلد، وينفع ـ أيضًا ـ أمراضًا كثيرة مختلفة، لكثرة الأدوية المفردة الواقعة فيه واختلافها، مع اختلاف قواها ومنافعها.

وزعم الأوائل أنه يشفي جميع الأمراض البلغمية الباردة والسوداوية، والأمراض العسيرة البرء، بمنزلة البرص والبهق والجذام، والاستسقاء، والصرع والفالج واللقوة والسكتة.

وأما الحميات والأمراض الحادة الحادثة عن الصفراء والدم، فلا ينتفع به منها.

وقد عد جالينوس منافعها، وقال: «هو حار يابس، ينفع اللدوغ والنهوش والسموم بأسرها، وشرب الأدوية القتالة، ويقوي القلب والدماغ والكبد، ويبرئ قرحة الأمعاء،

---

١ تصحفت في (أ) إلى: الترقات، وهي في (ج): الترياقات.
٢ تصحفت في (أ) إلى: الأقدميين.
٣ سقطت من (أ) و(ب).

sak yaralarını iyileştirir. İshal, kan sızıntısı, basur kanını tutar. Sindirim sistemi bozukluğu için yararlıdır. Tıkanıklıkları açar. Kronik öksürük ve solunum güçlüğü, göğüs ve kaburga ağrıları, mide ve bağırsak şişkinliği, kulunç gibi hastalıkları tedavi eder. Regl akıntısı ve idrarı söktürücüdür. Karında asit birikmesine karşı etkilidir. Bağırsak yaralarını çözer. Kurtları ve solucanları, ince bağırsak kurtlarını çıkartır. Baş ağrısı, epilepsi, migren, işitme güçlüğü, görme zayıflığı ve göz kararması, hypochondrium, lepra, vitiligo, alaca, eklem ağrıları ayrıca kara safra ve balgamdan kaynaklanan bütün hastalıklar için yararlıdır.

Bu terkibin her hastalık için kullanım dozu ve nasıl kullanılacağı ise şöyledir:

Engerek ve ölümcül yılan ısırmasına karşı panzehirden bir miskal içirilir, bununla beraber dört ūḳiyye kokulu şarap içirilir.

Kuduz köpek ısırmasına karşı iki miskal içirilir, bununla beraber beş dirhem nehir yengeci külü alınır.

Akrep ısırmasına karşı yarım dirhem içirilir.

Eşek arısı ısırmasına karşı iki dāniḳ içirilir, bununla beraber sirke içirilir.

Bir zehir ve afyon, kurtboğan zehri, ban otu gibi ölümcül bir ilaç zehirlenmesine karşı ise yarım miskalden bir miskale kadar içirilir, bununla beraber kokulu şarap içirilir.

Göğüs ağrısı, kronik öksürük, mide, ince ve kalın bağırsak şişkinliğine, yeme ve içmeye duyulan aşırı isteğe ya da ateşi olmaksızın titreyene iki dāniḳ içirilir.

Epilepsi, felç, inme, kulunca karşı yarım dirhem içirilir.

Hastalıklara karşı özellikle Fārūḳ tiryâkı olmak üzere panzehirlerin etkinliği, etkisizliği, güçlülüğü, zayıflığı denenmedikçe kullanılmamalıdır.

## 10. Fārūḳ panzehrinin karışım nitelikleri

Kırk sekiz miskal kumörümcek otu tableti; her birisinden yirmi dört miskal engerek tableti, uzun biberin ilk meyvesi, karamuk tableti, afyon;

ويحبس الإسهال، ونفث الدم، ودم البواسير، وينفع سوء[1] الاستمراء، ويفتح السدد، ويشفي السعال المزمن، وعسر النفس، ووجع الصدر والأضلاع، ونفخ المعدة والأمعاء، والمغص والقولنج، ويدر الحيض والبول، وينفع الاستسقاء، ويحلل أورام الأحشاء، ويخرج الدود والحيات، وحب القرع، وينفع الصداع والصرع والشقيقة، وعسر السمع، وضعف البصر وظلمته، وضعف المراقّ، والجذام والبهق والبرص، وأوجاع المفاصل، وكل مرض يعرض عن سوداء وبلغم.

وأما مقدار ما يستعمل من الترياق في كل مرض، وكيف يستعمل ؟ فمن لدغه الأفاعي أو بعض الحيات القتالة، يسقى من الترياق مثقالاً، مع أربع أواق شرابًا ريحانيًا.

ومن نهشه الكلْب الكَلِب، يسقى مثقالاً مع خمسة دراهم من رماد السرطان النهري.

ومن لدغه العقرب يسقى منه نصف درهم؛ ومن لدغه الزنبور يسقى منه دانقين مع الخل؛ ومن سقي سمًا أو دواء قتالا كالأفيون والشوكران والبنج، يسقى منه من نصف مثقال إلى مثقال، مع الشراب الريحاني[2].

ومن به[3] وجع الصدر، أو السعال [95a] المزمن، أو النفخة في المعدة والأمعاء والأحشاء، أو الشهوة الكلبية، أو النافض من غير حمى، يسقى منه دانقين.

ومن به صرع، أو سكتة أو فالج، أو قولنج، يسقى منه نصف درهم.

ولا ينبغي أن يستعمل الترياقات في الأمراض، ولا سيما الفاروق، إلا بعد أن يجرب جودتها ورداءتها، وقوتها وضعفها[4].

## ١٠. صفة أخلاط ترياق الفاروق

عن نسخة أندروماخس على ما رآه جالينوس، وهي أصل النسخ المعمولة عليها:

---

١ تصحفت في (ب) إلى: سواء.

٢ في هامش (أ): الشربة ما بين نصف مثقال إلى أربعة مثاقيل على قدر الحاجة، بالماء الفاتر أو ببعض الشربة المسخنة. وفي بعض النسخ: ما بين نصف مثقال إلى ربع مثقال. «قرابادين» صاحب.

٣ سقطت (به) من (ب).

٤ تصحفت في (ب) إلى: ضفها.

her birisinden on ikişer miskal kuru gül, gök süsen kökü, süsen şurubu, yabani şalgam tohumu, işḳurdiyūn yani yabani sarımsak, pelesenk ağacı özü yani pelesenk ağacı yağı, Çin tarçını, katran köpüğü bitkisi; her birisinden altışar miskal iyi kalite Afrika mürr ağacı reçinesi, acı kıst otu kökü, safran, kabuk tarçın, Hint sümbülü, Mekke ayrığı, erkek akgünlük ağacı zamkı, beyaz biber, karabiber, gazel otu kökü, bozotu, Çin ışkını, karabaş otu, dağ fesleğeni, sakız ağacı reçinesi, zencefil, beşparmak otu; her birisinden dörder miskal kısamahmut otu, harmala (üzerlik: Cynanchum viminale) bitkisi, yer çamı, akışkan reçine, kakule, Anadolu sümbülü, teke kanıyla yoğrulmuş Limni kili, kırmızı kök boya bitkisi, yabani kısa mahmut otu tohumu, Hint defneyaprağı, yanmış beyaz zac merhemi, centiyane kökü, eğir otu, anason, yemlik bitkisinin özsuyu, pelesenk ağacı meyvesi, akasya sakızı, Frenk kimyon, rezene tohumu, akasya, baldırgan ağacı, Babil kerdeme otu, kantaron, nanahan, kereviz tohumu; her birisinden ikişer miskal kasnı, loğusa çiçeği kökü, kunduz testisi, kuşkonmaz tohumu yani kuru ḥumer (kuru Yahudi zifti), çavşır ve ince kantaron.

*el-Ḥāvī*'de ise şöyledir: Altı miskal Çin ışkını; dört miskal yabani sarı yavşan otu; dörder miskal bambu ağacı zamkı ve mavi devm ağacı (muklu'l-yehūd), on rıtl yabani kekik balı; üç rıtl kokusu ve tadı güzel pişmiş yıllanmış şarap.

Bunlar şu şekilde hazırlanır: Kuru ilaçlar öğütülmüş ve ipek bir bez ile defalarca elenmiş olarak birleştirilir. Reçineler ise şarap ile çözdürülür. Asıl olan budur. Ya da yıllanmış şarap veya üçte bir kalıncaya kadar kaynatılmış şaraplık üzüm suyu ile çözdürülür. Köpüğü alınmış bal ile macun yapılarak cam bir kap içinde saklanır. Bu kabın ağzı kapanır. Kap ağzına kadar doldurulmaz; hava alacak kadar boşluk bırakılır. On iki ay beklendikten sonra kullanılır.

Bazı hekimler altı ay sonra kullanmaya başlarlar. Bazı hekimlere göre ise ancak beş yıldan sonra kullanılabilir. Hatta bazılarına göre ancak on yıl sonra veya on iki yıl sonra kullanılabilir.

Hastalıklara göre kullanım dozu ise yukarıda tarif edildiği şekildedir.

أقراص إسقيل ثمانية وأربعون مثقالاً، أقراص الأفاعي ودار فلفل وأقراص أندروخون وأفيون من كل واحد أربعة وعشرون مثقالاً، الورد اليابس وأصل السوسن الآسمانجوني ورب السوس وبزر الشلجم البري وأشقرديون[1] ـ وهو الثوم البري ـ ولب بلسان ـ وهو دهنه ـ ودار صيني وغاريقون من كل واحد اثنا عشر مثقالاً، مر بطارخ طيب وقسط مر وزعفران وسليخة وسنبل هندي وإذخر وكندر ذكر وفلفل أبيض وأسود وعيدان مشكطرامشيع وفراسيون وراوند صيني وأسطوخودوس وفطراساليون وفوتنج جبلي وصمغ بطم وزنجبيل ونيطافلن[2] من كل واحد ستة مثاقيل، جعدة وقضبان وكمافيطوس وميعة وحماما وسنبل رومي وطين مختوم وفوّ وبزر كماذريوس بري وورق ساذج هندي وقلقديس محرق وأصل جنطيانا ووج وأنيسون وعصارة لحية التيس وحب بلسان وصمغ عربي وقردمانا هندي وبزر رازيانج وأقاقيا وسيساليوس وحرف بابلي وهيوفاريقون ونانخواه وبزر كرفس من كل واحد أربعة مثاقيل، سكبينج وأصل الزراوند الطويل وجندبيدستر وبزر الجزر البري ـ وهو الحمر[3] اليابس ـ وجاوشير وقنطوريون دقيق من كل واحد مثقالان.

وفي «الحاوي»: راوند صيني ستة مثاقيل، وشيح[4] جبلي أربعة مثاقيل، وقنا ومقل اليهود من كل واحد مثقالان، ومن العسل الزعتري عشرة أرطال، ومن الخمر العتيق المطبوخ الريحاني الطيب الرائحة الحلو الطعم ثلاثة أرطال.

يهيأ[5] بأن يجمع الأدوية اليابسة مسحوقة منخولة، بحريرة مرارًا، وينقع الصموغ بشراب ـ وهو الأصل ـ: بجمهوري أو بمثلث، ويعجن بالعسل بعد نزع رغوته، ويرفع في إناء زجاج، ويختم ولا يملأ، بل يترك (فيه موضع يتنفس)[6] فيه، ويستعمل بعد اثني عشر شهرًا.

١ في (أ) و (ب): أشقرذيون.
٢ تصفحت في جميع النسخ إلى بيطافلن، والصواب ما أثبتناها، وهي المعروف بـ بنطافلن.
٣ كذا في جميع النسخ، والصواب: الأحمر.
٤ في (أ): شنح، وفي (ب): شيخ.
٥ تصحفت في (ب) إلى: يهنا.
٦ تكرر ما بين القوسين في (ب).

*el-Ḥāvī'*de şöyle denilmiştir: Bazı hekimler büyük tiryâkı beş yıl beklettikten sonra kullanırlar. Ancak en iyisi on iki yıl bekletilmesidir. Çünkü bu ilacın etkinliği ve gücü bu süre sonunda ortaya çıkar ve mükemmel olur. Yine de üzerinden yedi yıl geçmemiş bir terkip kullanılmamalıdır. Yedi yıllık bir terkip otuzlu yaşlarda güçlü bir genç gibidir. Daha sonra gücü yerleşik, eylemlerini kusursuz olarak yerine getiren ve kendisine ihtiyaç duyulan biri olur. Bu da altmışlı yaşlara kadar devam eder.

Bundan sonra ise zayıflamaya başlar. Bu takdirde ise zehirlere karşı ve ısırmalara karşı etki etmemeye başlar. Kullanılsa bile etkisi zayıf kalır.

Altmış yaşından sonra ise büyük macunlardan biri gibi olur. Normal şartlarda etkin olduğu hastalıklara karşı yararlı olmaya devam eder. Üzerinden zaman geçtikçe etkisi zayıflamaya devam eder.

Bu terkip yapılmış olarak da temin edilebilir. Bu takdirde başka terkiplerde olmayıp sadece bu terkibe has özellikler açısından sözü edilen gerçek terkip olup olmadığı kontrol edilmeli ve denenmelidir.

Bu terkibin gerçekliği şöyle test edilebilir: Bir insana Ebu Cehil karpuzu yağı, mahmude otu ve benzeri güçlü bir müshil içirilir. İshal başladıktan sonra yarım dirhem panzehir içirilir. Müshil ilacın etkisi hemen kesilirse bunun iyi bir tiryâk olduğu anlaşılır. Aksi halde sahte, zayıf ve süresi geçmiş bir terkip olduğu ortaya çıkar.

Yine bir yaban horozuna bu panzehirden yarım dirhem yedirilir. Sonra üzerine engerekler veya benzeri öldürücü yırtıcılar musallat edilir. Eğer horoz ölmezse tiryâkın gerçek olduğu anlaşılır. Ölürse panzehrin etkisiz ya da zayıf olduğu ortaya çıkar.

*Minhācü'd-Dükkān*'da şöyle denilmiştir: Bu tiryakın test edilmesi konusunda kitaplarda yazılmamış bir test duydum. Buna göre bu tiryâktan bir miktar alınıp donuk kan üzerine bırakılınca kanı eritir, sütün içine katılırsa onu dondurur.

ومن الأطباء من يستعمله بعد تسعة أشهر، وآخرون لا يرون استعماله إلا بعد خمس سنين، ومنهم من يرى استعماله بعد عشر سنين، أو اثنتي عشرة سنة.

وأما المقدار المستعمل منه في الأمراض، فكما ذكرناه قبل.

**قال في «الحاوي»**: [95b] أما الترياق الكبير فقد استعمله قوم بعد خمس سنين، والأجود أن يستعمل بعد اثنتي عشرة سنة، فإن أفعاله وقواه يظهر ويتم بعد مضي هذا الزمان، وينبغي ألا يستعمله ما لم يمض عليه أقل من سبع سنين، وهو يكون من هذا الوقت شابًا قويًا في أفعاله إلى ثلاثين سنة، ثم يكون حديثًا بعد ذلك قويًا في فعله مما يحتاج إليه، ولا يقصر عن أفعاله إلى ستين سنة.

ثم يضعف بعد ذلك، فحينئذ لا يكاد أن يستعمل في السموم والنهوش، وإن يستعمل يكن عمله ضعيفًا.

وأما بعد ستين سنة من عمره يكون هو كأحد المعاجين الكبار، ينفع من الأمراض التي من شأنها أن ينفع بها، وكلما بقي ضعف.

وقد يوجد معمولاً، فينبغي أن يمتحن ويجرب بأنه هو أم لا، بخواص مختصة به دون غيره.

وامتحانه إما بأن يسقي إنسان دواء مسهلاً قويًا، كشحم الحنظل والسقمونيا وغيرها؛ ثم يسقى من الترياق قدر نصف درهم، بعد أن يبدأ[1] بالإسهال؛ فإن انقطع فعل الدواء المسهل فليعلم أنه ترياق جيد، وإلا فهو مغشوش أو ضعيف أو عتيق.

وإما بأن يطعم ديكا بريًا من ذلك الترياق نصف درهم، ثم يسلط عليه الأفاعي وغيرها من الهوام القتالة، فإن لم يمت الديك، فالترياق غير مغشوش، وإلا فهو رديء أو ضعيف.

وقال في «منهاج الدكان»: «سمعت في امتحان الترياق شيئًا لم يذكره المدوِّنون، وهو أنه إذا[2] أخذ منه شيء، وعمل على الدم الجامد أذابه؛ وإذا عمل على اللبن أجمده».

---

١ في (أ): بدأ.
٢ سقطت (إذا) من (أ) و(ب).

### 11. Kumörümcek otu tabletinin yapımı *(Minhācü'd-dükkān)*

Kumörümcek otu soğanını ortasından bir miktar alınır. Bir miktar buğday hamuru ile kızartılarak pişirilir. Sonra kendini iyice salıncaya kadar mermer bir kap içinde tutulur. Sonra kendi ölçüsünün üçte biri oranında öğütülmüş burçak özü katılır. Sonra tablet hâline getirilerek gölgede kurutulur. İhtiyaca göre kullanılır.

### 12. Diğer bir kumörümcek otu tableti *(el-Ḥāvī)*

Çok sulu ve rutubetli küçük kumörümcek otu soğanı alınır. Mayalanmış hamur ile ovalanır. Sonra bir tandırda veya bir fırında kızartılarak pişirilir. Sonra ufalanarak kendi ölçüsü oranında burçak unu ile karıştırılır ve tablet yapılır. Tablet yapılırken el, gülyağı ile ovalanır. İki ay bekletildikten sonra kullanılır. Kullanım süresi iki yıla kadardır.

### 13. Karamuk tabletinin yapımı *(el-Ḥāvī)*

Her birisinden altışar miskal kandil ağacı, sakız ağacı reçinesi, kabuk tarçın, sivertiya/safraca zamkı, hakiki Afrika mürr ağacı reçinesi, Afşar otu, pelesenk ağacı kökü/dalı; her birinden yirmi dört miskal taze Mekke ayrığı çiçeği, safran; yirmi miskal sığır gözü.

Bunların hepsi dövülür ve ipek bir bez ile elenir. Sonra üçte bir kalıncaya kadar kaynatılmış şaraplık üzüm suyu veya kuru üzüm şırası ile macun hâline getirilir. Sonra her biri birer miskal ağırlığında tablet yapılır. Tabletler pelesenk ağacı yağı ile yağlanır. Bu tabletler iki aydan bir yıla kadar etkili olarak kalırlar.

### 14. Diğer karamuk tableti *(Minhācü'd-dükkān)*

Galen'in ifade ettiğine göre her birisinden ikişer miskal dağ kekiği, Afşar otu, sığır gözü, kandil ağacı, Mekke ayrığı, sivertiya/safraca zamkı, pelesenk ağacı kökü/dalı; her birisinden üçer miskal olmak üzere pelesenk ağacı yağı, Çin tarçını, acı kıst otu kökü; her birisinden

## ١١. صفة عمل قرص العنصل (م)

يؤخذ من جوف بصل العنصل، تكون قد شوّيت بعجين من حنطة شيئًا منضجًا لها، فيدق في جرن رخام حتى يتهرأ، (ويضاف إليه)[١] لب الكرسنة مطحونًا قدر ثلث وزنه، ويقرص[٢] ويجفف في الظل، فيؤخذ منه قدر الحاجة.

## ١٢. قرص إسقيل آخر (ح)

يؤخذ العنصل الصغار الكثير الماء والرطوبة، ويطلى بعجين مختمر، ويشوى في تنور أو في فرن، حتى ينضج فيسحق، ويخلط به من دقيق الكرسنة مثله، ويطلي اليد بدهن ورد عند التقريص[٣]، فيقرص[٤] ويستعمل بعد شهرين إلى سنتين.

## ١٣. صفة قرص أندروخورون[٥] (ح)

دار شيشعان ومصطكى وسليخة وقصب الذريرة ومر بطارخ وأسارون وعيدان بلسان من كل واحد ستة مثاقيل، فقاح إذخر وزعفران من كل واحد أربعة وعشرون مثقالًا، أقحوان عشرون مثقالاً.

يدق الجميع وينخل بحريرة، ويعجن بمثلث أو بنبيذ زبيب، ويقرص كل قرص مثقالاً مثقالاً، ويدهن القرص بدهن البلسان، فإنها تبقى من شهرين إلى سنتين.

## ١٤. قرص أندروخورون[٦] آخر (م)

على ما ذكره جالينوس يؤخذ من مرماخوز[٧] وأسارون وأقحوان ودار شيشعان [96a] وإذخر وقصب ذريرة وعود بلسان من كل واحد مثقالان، دهن بلسان ودار

---

١ قلب ما بين القوسين في (أ) و(ب) هكذا: إليه ويضاف.
٢ تصحفت في (ب) إلى: يقرض.
٣ تصحفت في (ب) إلى: التقريض.
٤ كذا في (أ) و(ب)، والصواب: يقرص.
٥ في جميع النسخ: أندروخن
٦ في جميع النسخ: أندروخن
٧ في (أ): مارحوز، وفي (ب): مارخوز. والصواب ما أثبتناه.

altı miskal saf mürr ağacı reçinesi, Hint defneyaprağı, Hint sümbülü, kabuk tarçın, safran; on iki miskal kakule; bir miskal sakız ağacı reçinesi.

Bu ilaçlar dövülür ve daha önce anlatıldığı gibi yıllanmış şarap ile macun hâline getirilir. İki aydan iki yıla kadar etkili olarak kalmaya devam eder.

## 15. Engerek tableti *(el-Ḥāvī)*

Genç dişi engerek alınır. Dişi ile erkek engerek ayırımı şöyle yapılır: Erkek engereğin bir azı dişi vardır, dişi engereğin dört azı dişi vardır, dişi kırmızıya çalan sarı renklidir. Genç dişi engerek daha hareketlidir. Başını yukarı doğru kaldırır. Gözleri kırmızıya çalar, başı enli, karnı serttir.

Bu engerek ilk baharda yakalanmalıdır. Başından ve kuyruğundan dört parmak miktarı kesilir. Bu engerek yakalandıktan sonra canlı bırakılmamalıdır. Canlı bırakılırsa panzehir için kullanılması mümkün olmaz çünkü zehri yayılır gider.

Sonra derisi soyulur. Karnı açılarak karnında bulunanlar atılır. Saf su ile defalarca iyice tertemiz yıkanır. Sonra suyu kurutulur. Sonra kalaylanmış bakır bir tencereye konularak üzerini örtecek kadar tatlı suya gömülür. Beraberinde durak otu kökü, öğütülmüş tuz katılır. Etleri kendisini salıp kemiklerinden ayrılıncaya kadar kaynatılır. Bu şekilde ateşten alınır ve kendisine dokunulabilecek seviyeye gelinceye kadar bırakılır. Etin suyu süzülerek saklanır. Kemikler etlerden ayrılır. Taş bir havan içinde nazikçe dövülür, dörtte biri oranında iyice mayalanıp olgunlaşmış kepekli un ekmeği katılır.

Bu şekilde ikisi beraber tekrar dövülür ve etlerin süzülen suyu ile macun yapılır. Hamur hâline gelince birer miskal kadar ince tabletler yapılır. Bu tabletler yapıldıktan sonra el, pelesenk ağacı yağı ile ovalanır. Kireçlenmemesi için her gün çevrilir. Rutubeti tamamen gittikten sonra cam bir kap içine konulur.

صيني وقسط مر من كل واحد ثلاثة مثاقيل، مر صاف وساذج هندي وسنبل هندي وسليخة وزعفران من كل واحد ستة مثاقيل، حماما اثنا عشر مثقالاً، مصطكى مثقال.

يدق الحوائج ويعجن بالخمر العتيق، ويجفف كما تقدم. تبقى قوتها من شهرين إلى سنتين.

## ١٥. قرص أفعى (ح)

يؤخذ أفاعي فتية السن إناثًا، ويفرق بين الذكر والأنثى منهما بأن الذكر له نابان، والأنثى لها أربعة أنياب، وتكون شقراء إلى حمرة؛ والفتية السن تكون أكثر حركة، وترفع رأسها إلى فوق، وعينها إلى الحمرة، ورأسها عريض، وبطنها صلب.

وينبغي أن يصاد في الربيع، ثم يقطع من رؤوسها وأذنابها مقدار أربع أصابع، ولا يترك بعد صيدها حيًا، فإنها إن تركت لم يصلح استعمالها لامتداد سمها.

ثم تسلخ من جلودها، ويشق أجوافها، ويرمى بما فيها، ويغسل غسلاً جيدًا نظيفًا بماء عذب صاف[١] مرارًا كثيرة، وينشف ويلقى في قدر نحاس مرصص، ويصب عليها من الماء العذب ما يغمرها، ويلقى معه عيدان الشبت والملح الجريش، ويطبخ حتى يتهرأ اللحم وينفصل عن العظام، ثم ينزل عن النار ويترك حتى يمكن مسه، ويصفى عنه المرق، ويحفظ ويغسل[٢] العظام عن اللحم ويرمى بها، ثم يدق في هاون حجارة دقًا ناعمًا، ويخلط به مثل ربعه[٣] خبز سميد جيد الاختمار نضيجًا.

---

١ تصحفت في (ب) إلى: فاف!
٢ كذا في جميع النسخ. ولعلها: (ينسل) أو (يفصل)...
٣ في (ب): ربع.

İçerisinde panzehir bulunan tabletin faydası, vücudun derinliklerinde bulunan atıkları çekerek, onları ter olarak dışarı atmasıdır. Bundan dolayı vücudunda fazlaca atık bulunan biri bu tableti aldığında vücudu fazla miktarda bitlenmeye başlar. Şifa veren Allah'tır.

يدقان ويعجنان بالمرق المصفى من اللحم، فإذا صار عجينًا يقرص أقراصًا دقاقًا قدر[1] مثقال، ويمسح اليد بعد الفراغ منهما[2] بدهن البلسان، ويقلب كل يوم لئلا يتكرج، فإذا لم يبق فيها نداوة يرفع إلى إناء زجاج.

ومنفعة هذا القرص في هذا الترياق إخراج الفضول الغائصة الداخلة في البدن إلى خارج، ودفعها بالعَرَق، ولذلك متى تناوله إنسان في بدنه فضول كثيرة، يتولد في بدنه القمل الكثير. والله الشافي.

١ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: (من).
٢ في (ب): (منها).

# ON İKİNCİ BAB

## MÜSHİLLER

Müshil yaptığında ilaçları ayrı ayrı ez, sabır otunu sakız ağacı reçinesi ile ez, etkinliğini kırmak için biraz badem yağı damlat, sonra safran ilave et, sonra karışımın iyice bütünleşmesi için hepsini bir arada tekrar döv veya ele.

### 1. Lūgaziyā müshili

Altı aydan dört yıl sonuna kadar kullanılır.

### 2. Feyḳarā müshili

Etkisi bir yıla kadar devam eder.

Müshillerin tamamına bal katılınca, etkileri geçinceye kadar ve işlevi kalmayıncaya kadar etkili olarak kalmaya devam eder. Ama bunların etkisini göstermesinden sonra en az iki ay kullanılmaması gerekir, aslında altı ay kullanılmaması daha doğrudur. Bunlar da macunlarla aynı şekilde korunur.

### 3. Hafīf bir müshil *(el-Ḥāvī)*

Keskin safra maddesinden dolayı zayıflamış mide için faydalıdır.

**Karışımı:** Birer ölçü Mekke ayrığı çiçeği, pelesenk ağacı kökü, afşar otu ve tarçın katılır. Altı ölçü sabır otu ilave edilir. Bu ölçülerle kusma sağlanamazsa her ilaç bir ölçü, sabır otu da bir buçuk ölçü olarak kullanılır.

# الباب الثاني عشر

# في الإيارجات

إذا عملت الإيارج فاسحق الأدوية وحدها، واسحق الصَّبِر مع المصطكى، وقطِّر عليه قليل دهن اللوز ليكسر، واجعل بعد ذلك الزعفران، ثم اجمعها جمعًا بإعادة الدق أو بالنخل، ليتحد خلطها جيدًا.

## ١. إيارج لوغاذيا

يستعمل بعد ستة أشهر إلى آخر أربع سنين.

## ٢. وإيارج فيقرا

قوتها تبقى إلى سنة.

والحق أن الإيارجات بأسرها إذا خلطت بالعسل تبقى على قوتها إلى أن تضعف أفعالها، ويبطل عملها، لكن يجب ألا يستعمل في أقل من شهرين بعد عملها، والأولى بعد ستة أشهر، وتحفظ كما تحفظ المعاجين سواء.

## ٣. إيارج خفيف (ح)

[96b] ينفع المعدة إذا كانت ضعفها عن مادة صفراوية حادة.

**أخلاطه:** فقاح الإذخر وعيدان بلسان وأسارون ودار صيني من كل واحد جزء، وصبر ستة أجزاء، وإن لم ترد به قوة الاستفراغ جعل وزن كل الدواء جزءًا ونصف جزء صبرًا.

### 4. Feyḳarā müshili *(el-Ḥāvī)*

Beş hastalıkları, mide rutubeti, eklem ağrısı, kulunç, balgamlı kusma, rutubet, inme, yüz felci, kas gevşemesi, dil zayıflığı hastalıklarına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Eşit ölçülerde limon otu, safran, pelesenk ağacı tanesi, sümbül, Afşar otu, Çin tarçını, uzun biberin ilk meyvesi, tarçın, pelesenk ağacı kökü ve hepsinin iki katı Sokotra adası sabır otu katılır.

İlaçlar ezilip elenerek birleştirilir, bir kapta korunur, ihtiyaç hâlinde kullanılır. Kullanım dozu bir miskaldir.

### 5. Galen müshili *(el-Ḥāvī)*

İnme, yüz felci, spazm ve gevşemeye karşı etkilidir. Vücuttaki yapışkan koyu atıkları temizler. Mesane genişlemesini tedavi eder. İstem dışı idrar kaçırmaya karşı etkilidir.

**Karışımı:** Ebu Cehil karpuzu yağı, katran köpüğü bitkisi, kızartılmış kumörümcek otu soğanı, şeytan tersi, mahmude otu, sarı kantaron, sütleğen on altışar dirhem; benlieğrelti otu, Girit küskütü, mavi devm ağacı, dalak otu, Çin tarçını, sütleğen yedişer dirhem; mürr ağacı reçinesi, kasnı, dişi loğusa çiçeği, beyaz biber, karabiber, tarçın, çavşır, kunduz testisi, bozotu dörder dirhem.

Bunların hepsi dövülüp elenerek birleştirilir. Kullanım dozu iki miskaldir.

### 6. Lūgāẕiyā müshili *(el-Ḥāvī)*

"Kullanan kişi kaybeden olmaz" anlamına gelmektedir. Vücudun derinliklerinden yapışkan, kokuşmuş ve yanmış ağır atıkları çeker. İnme, yüz felci, felç, spazm, epilepsi, lepra, fil hastalığı, alaca, vitiligo, impetigo, tinea kapitis, vertigo, sağırlık, bulimia, obsesyon, delüzyon, duygudurum bozukluğu, solunum güçlüğü, böbrek, mesane, damla hastalığı,

## ٤. إيارج فيقرا (ح)

ينفع أمراض الرأس، ورطوبة المعدة، ووجع المفاصل، والقولنج، والقيء البلغمي والرطوبة، والفالج واللقوة، واسترخاء الأعصاب وثقل اللسان.

**أخلاطه:** يؤخذ مصطكى وزعفران وحب بلسان وسنبل وأسارون وسليخة ودار فلفل ودار صيني وعود بلسان أجزاء سواء، صبر إسقوطوري[١] ضعف الجميع.

يجمع الأدوية مسحوقة منخولة، ويرفع في إناء، ويستعمل عند الحاجة. الشربة منه مثقال.

## ٥. إيارج جالينوس (ح)

ينفع الفالج واللقوة، والتشنج والاسترخاء، وينقى البدن عن الفضول الغليظة اللزجة، ويشد استرخاء المثانة، وينفع خروج البول من غير إرادة.

**أخلاطه:** شحم حنظل وغاريقون وبصل الفار المشوي وأشق وسقمونيا وهيوفاريقون وفربيون من كل واحد ستة عشر درهمًا، بسفايج وأفيتمون أقريطي ومقل أزرق وكماذريوس وسليخة وفرفيون من كل واحد تسعة دراهم، مر وسكبينج وزراوند طويل وفلفل أبيض وأسود ودار فلفل ودار صيني وجاوشير وجندبيدستر وفطراساليون[٢] من كل واحد أربعة دراهم.

يجمع[٣] الجميع مدقوقة منخولة. الشربة منه مثقالان.

## ٦. إيارج لوغاذيا (ح)

معناه «ما خاب من استعمله». يجذب الفضول المختلفة الغليظة اللزجة العفنة المحترقة، عن قعر البدن؛ وينفع الفالج واللقوة والسكتة، والتشنج والصرع، والجذام، وداء الفيل، والبرص والبهق، والقوابي والسعفة، والشقيقة والدوار[٤]، والصمم، والشهوة الكلبية، والوسواس والتخيل، وتغير العقل، وعسر النفس، وآلات الكلى والمثانة، والنقرس، ووجع

١ في (أ) و(ب) و(ج): سقوطوري.
٢ تصحفت في ب إلى: فراساليون.
٣ في (ج): يعجن.
٤ في هامش (أ): مطلب ينفع الدوار.

eklem ağrısı, siyatik, titreme, saçkıran, kronik kötü yara hastalıklarına karşı etkilidir. Regl akıntısını söktürücüdür.

**Karışımı:** Beş dirhem Ebu Cehil karpuzu yağı, kızartılmış kumörümcek otu soğanı, katran köpüğü bitkisi, mahmude otu, kara çöpleme, şeytan tersi, işkurdiyūn yani yabani sarımsaktan ikişer dirhem; bir nüshaya göre dört dirhem, Girit küskütü, dalak otu, mavi devm ağacı, Sokotra adası sabır otundan üçer dirhem; kekik, Hint defnesi yaprağı, sarı kantaron, bozotu, acı yavşan otu, Çin tarçını, beyaz biber, karabiber, uzun biberin ilk meyvesi, safran, tarçın, benlieğrelti otu, kasnı, kunduz testisi, mürr ağacı reçinesi, bozotu, dişi loğusa çiçeği, sarı yavşan şurubu, sütleğen, kedi otu, kakule, zencefil, Rum centiyanesi, karabaş otu her birisinden ikişer dirhem.

Bu ilaçlar dövülmüş ve elenmiş olarak bir araya toplanır. Çöküntü için şurupta reçineler iyi olur. Sonra bu ilaçlar toplanır, üç katı miktarı köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu dört miskaldir. İçinde uygun miktarda küsküt, benlieğrelti otu, kara helile, hodan ve karabaş otu pişirilmiş su ile alınır.

### 7. Rūfus müshili *(el-Ḥāvī)*

Kara safra, balgam ve saçkırana karşı etkilidir.

**Karışımı:** Ebu Cehil karpuzu yağı yirmi dirhem, Sokotra adası sabır otu beş dirhem, havlıcan on dirhem, dalak otu yirmi dirhem, kasnı ve çavşır her birisinden sekizer dirhem, bozotu ve loğusa çiçeği, beyaz biber, karabiber, Çin tarçını, uzun biberin ilk meyvesi, tarçın, safran, zencefil, acı yavşan otu ve mürr ağacı reçinesi her birisinden ikişer dirhem.

İlaçlar dövülür, elenir ve bir araya toplanır. Olabildiğince şarap içinde çözdürülür. Köpüğü alınmış bal ile macun yapılır. Bir kaba konur. İhtiyaç hâlinde kullanılır. Kullanım dozu bir miskalden dört miskale kadardır.

المفاصل وعرق النسا، والارتعاش، وداء[1] الحية، والقروح الرديئة المزمنة، ويدر الحيض.

**أخلاطه:** شحم حنظل خمسة دراهم، بصل الفار المشوي وغاريقون وسقمونيا وخربق أسود وأشق وأشقرديون ـ وهو الثوم البري ـ من كل واحد درهمان ـ وفي نسخة: أربعة دراهم ـ، أفيتمون أقريطي وكماذريوس ومقل أزرق وصبر إسقوطوري[2] من كل واحد ثلاثة دراهم، حاشا وساذج هندي وهيوفارقون وفراسيون وجعدة وسليخة وفلفل أبيض وأسود ودار فلفل وزعفران ودار صيني وبسفايج وسكبينج وجندبيدستر ومر وفطراساليون وزراوند طويل وعصارة أفسنتين وفربيون [97a] وسنبل الطيب وحماما وزنجبيل وجنطيانا[3] رومي وأسطوخودوس من كل واحد درهمان.

يجمع الأدوية مدقوقة منخولة، وينقع الصموغ في الشراب ليحل فيه، ثم يجمع ويعجن بثلاثة أمثالها عسلًا منزوع الرغوة. الشربة منه أربعة مثاقيل بماء طبخ فيه أفيتمون وبسفايج والإهليلج الكابلي ولسان الثور وأسطوخودوس من كل واحد بقدر الحاجة.

## ٧. إيارج روفس (ح)

ينفع مرة السوداء والبلغم وداء الثعلب.

**أخلاطه:** شحم الحنظل عشرون درهمًا، صبر[4] سقوطوري[5] خمسة دراهم، (خولنجان عشرة دراهم)[6] كماذريوس عشرون درهمًا، سكبينج وجاوشير من كل واحد ثمانية دراهم، فطراساليون وزراوند مدحرج وفلفل أبيض وأسود وسليخة ودار فلفل ودار صيني وزعفران وزنجبيل وجعدة ومر من كل واحد درهمان.

يجمع الأدوية مدقوقة منخولة، وينقع منها ما أنقع في الشراب، ويعجن بالعسل المنزوع الرغوة، ويرفع إلى إناء، ويستعمل عند الحاجة. الشربة منه من مثقال إلى أربعة مثاقيل.

١ تصحفت في (ب) إلى: دواء.
٢ في (ب): أسقطوري.
٣ في (أ) و(ب): جنطياناي.
٤ سقطت من (أ).
٥ كذا في جميع النسخ.
٦ سقط ما بين القوسين من (ب).

## 8. Erkeğānis müshili

Ağır çözülen bütün balgam hastalıklarında, solunum güçlüğü, vertigo, vücutta etkin kara safra, rutubetten kaynaklanan öksürük, boğaz ağrıları, spazm, kulunç, eklem ağrıları, sarı su, bozuk vitaminlerden oluşan kötü yaralar ile uyuz hastalığı ve kuduz köpek ısırmasına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Ebu Cehil karpuzu yağı yirmi dirhem; bozotu, karabaş otu, kara çöpleme, mahmude otu, biber, uzun biberin ilk meyvesi her birisinden dört ūḳiyye; kızartılmış kumörümcek otu soğanı, sütleğen, Sokotra adası sabır otu, Rum centiyanesi, bozotu ve çavşır her birisinden bir ūḳiyye; tarçın, acı yavşan otu, kasnı, mürr ağacı reçinesi, kedi otu, Mekke ayrığı, yabani nane, zeravent otu her birisinden iki dirhem.

Bu ilaçlar iyice dövülmüş, iyice elenmiş ve saf şarap ile iyice çözdürülmüş olarak bir araya toplanır. Köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Altı ay sonra kullanım dozu dört miskaldir.

## ٨. إيارج أركغانس

ينفع جميع الأمراض البلغمية البطيئة الانحلال، وعسر النفس، والدوار، والمرة السوداء الهائجة في البدن، والبحوحة التي تكون من الرطوبة، وأوجاع الحلق، والتشنج والقولنج، وأوجاع المفاصل، والماء الأصفر، والقروح الرديئة الحادثة عن الكيموسات الفاسدة، والجرب، وعضة الكَلْب الكَلِب.

**أخلاطه:** شحم حنظل عشرون درهمًا، فراسيون وأسطوخودوس وخربق أسود وسقمونيا وفلفل ودار فلفل من كل واحد أربع أواق، بصل الفار المشوي وفرفيون وصبر إسقوطوري وجنطيانا رومي وفطراساليون وجاوشير من كل واحد أوقية، دار صيني وجعدة وسكبينج ومر وسنبل الطيب وإذخر وفوتنج جبلي وزراوند مدحرج من كل واحد درهمان.

يجمع من هذه الأدوية مدقوقة منخولة ما اندق وما أنخل، ومنقوعًا ما نقع[1] بالشراب الصافي، ويعجن بالعسل المنزوع الرغوة. الشربة منه أربعة مثاقيل بعد ستة أشهر.

---

١ في (أ): أنقع.

# ON ÜÇÜNCÜ BAB

## SİNDİRİM VE BOŞALTIM SİSTEMİ RAHATSIZLIKLARI İÇİN KULLANILAN MACUNLAR

Iṭrīfīl[1] denilen macunlar, macunların korunduğu şekilde korunur, iki aydan üç yıla kadar kullanılır. *el-Ḥāvī*'de bu şekilde ifade edilmiştir.

### 1. Tabiatı yumuşatan, mideyi safra ve balgamdan temizleyen ıṭrīfīl *(eẕ-Ẕeḫīre)*

**Karışımı:** Sarı helile, kara helile, belile, emlec onar dirhem, meyan kökü beş dirhem; türbüt yirmi dirhem, zencefil üç dirhem; şahtere otu on dirhem; kırmızı gül on dirhem.

Bunlar saf bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu dört ile beş dirhem arasıdır.

### 2. İnce bağırsakta bulunan kabak çekirdeği şeklindeki kurtlara karşı kullanılan ıṭrīfīl *(eẕ-Ẕeḫīre)*

**Karışımı:** Kabuğu soyulmuş yalancı karabiber on dirhem, türbüt otu, indigo ağacı, kıst otu beşer dirhem; mallo ağacı tohumu, acı bakla, sarı yavşan otu, küsküt, kişniş, eğir otu, Hint tuzu, beyaz hardal, Ebu Cehil karpuzu yağı, kara topalak, andız otu yarımşar istār. Bunların hepsi dövülür, bal ile macun hâline getirilir ve kullanılır.

---

1 **Iṭrīfīl macunları**: Bindirimi kolaylaştırmak, boşaltım sistemini çalıştıran, mide ve bağırsak gazlarını boşaltan, ayrıca cinsel gücü de arttıran macunların genel adıdır.

# الباب الثالث عشر

# في الأطريفيلات

تحفظ كما تحفظ المعاجين، وتستعمل من شهرين إلى ثلاث سنين. كذا في (ح).

## ١. أطريفيل يلين الطبع وينقي المعدة عن الصفراء والبلغم (ذ)

**أخلاطه:** إهليلج أصفر وإهليلج كابلي وبليلج وأملج عشرة عشرة دراهم، أصل السوس خمسة دراهم، تربد عشرون درهمًا، زنجبيل ثلاثة دراهم، شاهترج عشرة دراهم، ورد أحمر عشرة دراهم.

يعجن بالعسل الصافي. الشربة منه من أربعة دراهم إلى خمسة دراهم. [97b]

## ٢. أطريفيل ينفع حب القرع (ذ)

**أخلاطه:** برنك كابلي مقشر عشرة دراهم، تربد وحب النيل وقسط خمسة خمسة دراهم، قنبيل وترمس وأفسنتين رومي وأفيتمون وكزبرة ووج وملح هندي وخردل أبيض وشحم حنظل وسعد وراسن نصف نصف إستار. يدق الجميع ويعجن بالعسل (ويستعمل)[1].

---

١ سقط ما بين القوسين من (أ).

### 3. Basurlara karşı etkili devm ağacı ıṭrīfīl *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Helile, belile, emlec eşit miktarda. Devm ağacı ıṭrīfīli diğerleri gibidir.

Devm ağacı, pırasa suyunda çözdürülür. Diğerleri ise dövülür. Hepsi köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Pırasa suyunun ağırlığını almak üzere hafifçe kaynatılır. Devm ağacı bal ile karıştırılır. Sonra ilaçlar üzerine serpilir ve macun hâline getirilir. İhtiyaç hâlinde bu şekilde dört dirhem olarak kullanılır.

### 4. İnci sedefi ıṭrīfīli

Basurlarda kanamayı önler. Akciğere yararlıdır. Amfizeme karşı etkilidir. İştah açıcıdır. Tabiatı yumuşatır. Ayak ve göz ödemlerine karşı etkilidir.

**Karışımı:** Kara helile ve emlec beşer dirhem, kehribar ve yanmış mercan kökü üçer dirhem, kasnı tohumu iki dirhem, Çin ışkını, yıkanmış lak (lük) ağacı, narçiçeği, sakız ağacı reçinesi, ham öd birer dirhem, devm ağacı iki dirhem.

Gerekli olan Bu ilaç maddeleri taze olarak dövülür, elenir. Bu terkiplerin üç katı gülsuyu ile macun yapılır. İhtiyaç hâlinde kullanım dozu dört dirhemdir.

### 5. Küçük ıṭrīfīl *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mide zayıflığı için yararlıdır. Rutubeti kurutur. Rengi güzelleştirir. Basuru olanlar için faydalıdır.

**Karışımı:** Kara helile, belile, emlec eşit miktarlarda yarı iri şekilde dövülür, inek yağı ile dövülür, bal ile macun hâline getirilerek kullanılır.

*el-Ḥāvī*'de bunlara sarı helile, kara helile, çiğ sütte bekletilmiş emlec eşit miktarlarda şeklinde ilave yapılmış ve "bundan bir miskal kullanılır" denilmiş ve "basur yaralarına, mide genişlemesine ve rutubetine karşı etkilidir, zihni duru tutar" şeklinde ifade edilmiştir.

## ٣. أطريفيل المقل ينفع البواسير (ح)

**أخلاطه:** إهليلج وبليلج وأملج أجزاء سواء، مقل مثل الجميع.

يحل المقل في ماء الكراث، ويدق الباقي، ويعجن المجموع بالعسل المنزوع الرغوة، ويغلى غلية خفيفة ليذهب رطوبة ماء الكراث، ويخلط المقل بالعسل، ثم يذر عليها الأدوية ويعجن، ويستعمل منه وقت الحاجة أربعة دراهم.

## ٤. أطريفيل الصدفي

يمنع دم البواسير، ويصلح الكبد والنفخ، ويشهي الطعام، ويلين الطبع، وينفع انتفاخ الرِّجْل والعين.

**أخلاطه:** إهليلج كابلي وأملج خمسة خمسة دراهم، كهربا وبسد محرق ثلاثة ثلاثة دراهم، بزر كاسني درهمان، راوند صيني ولك مغسول وجلنار ومصطكى وعود خام درهم درهم، مقل درهمان.

يدق الحوائج ناعمًا وينخل، ويعجن بثلاثة الأمثال من الأدوية جلابًا. الشربة منه وقت الحاجة أربعة دراهم.

## ٥. أطريفيل صغير (ذ)

ينفع ضعف المعدة، ويفني الرطوبة، ويصفي اللون، وينفع أصحاب البواسير.

**أخلاطه:** إهليلج كابلي وبليلج وأملج أجزاء سواء. يدق جريشًا، ويلت بدهن البقر، ويعجن بالعسل ويستعمل.

وفي «الحاوي» زاد عليه إهليلج أصفر وإهليلج أسود وشير أملج أجزاء سواء.

وقال: «يستعمل منه مثقال»، ثم قال: «هو ينفع ريح البواسير، واسترخاء المعدة ورطوبتها، ويصفي الذهن».

### 6. Büyük ıṭrīfīl *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Mideyi sıcak tutar, soğuk olan karaciğer ve bağırsakları ısıtır ve onları güçlendirir, gıdaların hazmını sağlar, mesaneyi güçlendirir, cinsel gücü artırır.

**Karışımı:** Kara helile, belile, emlec, gelinciksalebi, küçük Hindistan cevizi, Hint zirkelesi, kuşkonmaz her birisinden eşit miktarda, kırmızı bahçe şebboyu, beyaz zerdali dikeni, kırmızı zerdali dikeni ve kara zerdali dikeni, kutsal incir ağacı her birisinden yarım ölçü.

Hepsi katı inek yağı ile ufalandıktan sonra dövülür ve bal ile macun hâline getirilir ve kullanılır.[1]

### 7. Difteri ve sıraca hastalığına iyi gelen besleyici ıṭrīfīli *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Kara helile beş dirhem, belile, emlec, türbüt otu beşer dirhem; küsküt on dirhem, benlieğrelti otu, karabaş otu, sinameki beşer dirhem, Hint zirkelesi, yabani zencefil, katran köpüğü bitkisi, amonyum klorür üçer dirhem, anason, sakız ağacı reçinesi, küçük kakule, tarçın, karanfil, sümbül ikişer dirhem, koyunun boynundaki bezeler kurutulmuş ve öğütülmüş olarak beş dirhem.

Bunların hepsi tarif üzere dövülür, üç katı arı balı ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu beş dirhemdir.

### 8. Iṭrīfīl *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Drakunkuliyaza (Gine solucanı hastalığı)'ya karşı etkilidir. Tabiatı yumuşatır. Vücudu (zararlı) maddelerden temizler. Peş peşe on gün kullanılmalıdır.

**Karışımı:** Kara helile, belile, emlec, türbüt otu, zencefil, mallo ağacı tohumu eşit miktarlarda alınır. Bu ilaçların miktarınca fānīẕ şekeri katılır. Dövülür ve elenir. Macun hâline getirilerek kullanılır.

---

1 İstanbul nüshasının kenarında yer alan nota göre: **Sindirime yardımcı bir macun:** Kara helile 30, biber 30, Uzun biberin ilk meyvesi 30, zencefil 10, sarı bahçe şebboyu 10, balon otu tohumu 10, siyah susam (küncīd, *Sesamum indicum L.*) 10, siyah Yahudi zifti 10, siyah haşhaş 10 dirhem, badem yağı 30. Hepsinin ağırlığının üç katı bal.

## ٦. أطريفيل كبير (ذ)

يسخن المعدة والكبد والأمعاء الباردة ويقويهما، ويهضم الطعام، ويقوي المثانة، ويزيد في قوة الجماع.

**أخلاطه:** إهليلج كابلي وبليلج وأملج وبوزيدان وبسباسة وشيطرج هندي وشقاقل من كل واحد أجزاء سواء، توذرى أحمر وبهمن أبيض وأحمر وأسود ولسان عصافير من كل واحد نصف جزء.

ويدق الجميع ويعجن بالعسل، بعد اللت بسمن البقر، ويستعمل[١].

## ٧. أطريفيل غدوى ينفع الخوانيق والخنازير (ذ)

إهليلج أسود خمسة عشر درهمًا، بليلج وأملج وتربد سبعة سبعة دراهم، أفيتمون عشرة دراهم، بسفايج وأسطوخودوس وسنامكي خمسة خمسة دراهم، شيطرج هندي وزرنباد وغاريقون ونوشادر ثلاثة ثلاثة دراهم، أنيسون ومصطكى وخيري بوا وقرنفل وقرفة وسنبل درهمان درهمان، الغدد الكائنة في عنق الغنم مجففة مسحوقة خمسة دراهم.

يدق الجميع على الرسم، [98a] ويعجن بثلاثة أمثالها عسل نحل. الشربة منه خمسة دراهم.

## ٨. أطريفيل (ذ)

ينفع عرق المدني، ويلين الطبع، وينقي البدن عن المواد، متى استعمله عشرة أيام متواليات.

**أخلاطه:** إهليلج كابلي وبليلج وأملج وتربد وزنجبيل وقنبيل أجزاء سواء، فانيذ مقدار الأدوية. يدق وينخل، ويعجن ويستعمل.

١ في هامش (ب): منه: أهليلج سياهي ٣٠: فلفل ٣٠، دار فلفل ٣٠، زنجبيل ١٠، توذري أصفر ١٠، حب قلقل ١٠، كنجيد سفيد ١٠، قفر سفيد ١٠، خشخاش سفيد ١٠ دراهم، روغن بادام ٣٠، عسل أوج وزن.

### 9. Şahtere otu Iṭrīfīli

Uyuz, saç ve saçlı deri mantar hastalığına ve kaşıntıya karşı etkilidir.

**Karışımı:** Bir ölçü sarı helile, sinameki, şahtere otu her birisinden bir ölçünün üçte biri.

Bunların hepsi dövülür ve çekirdeksiz üzüm ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu bir ceviz miktarıdır. Bazıları yarımşar ölçü sinameki ve şahtere otu katarlar. Bir nüshada ise "Bir dirhem sarı yavşan otu ve iki dirhem ışkın katılır, pişmiş hünnap ile içilir" denilmiştir.

### 10. Muhtasar ıṭrīfīl *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Vitiligo ve alaca hastalığına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Kara helile, belile, emlec, küsküt ve yabani havuç tohumu her birisinden beşer dirhem; küçük Hindistan cevizi, akırıkarha, zirkele ikişer dirhem; uzun biberin ilk meyvesi, sütleğen dörder dirhem.

Bu ilaçlar dövüldükten sonra bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu üç dirhemdir.

### 11. Küsküt ıṭrīfīli *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Kara safra hastalıklarına karşı etkilidir. Siyah saçları beyazlamaya karşı korur.

**Karışımı:** Kara helile yirmi dirhem, belile ve emlec beşer dirhem; yabani zirkele üç dirhem; benlieğrelti otu iki dirhem, anason ve kaya tuzu ikişer dirhem.

Bunların hepsi bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu dört dirhemdir.

### 12. Kişniş ıṭrīfīli *(el-Ḥāvī)*

Şiddetli baş ağrısına karşı etkilidir. Başta bulunan gazları giderir.

**Karışımı:** Kara helile, belile, emlec, kuru kişniş eşit miktarlarda. Bunların hepsi dövülür, tatlı badem yağı ile ufalanır, çekirdeksiz üzüm ile macun hâline getirilir.

## ٩. أطريفيل شاهترج

ينفع الجرب والسعفة والحكة.

**أخلاطه:** إهليلج أصفر جزء، سنامكي وشاهترج من كل واحد ثلث جزء.

ويدق الجميع ويعجن بالقشمش[١]. الشربة منه مقدار جوزة، والبعض يجعلون سنامكي وشاهترج من كل واحد نصف جزء. وفي نسخة: درهم أفسنتين، ودرهمان راوند. يشرب بطبيخ عناب.

## ١٠. أطريفيل مختصر (ذ)

ينفع البهق والبرص.

**أخلاطه:** إهليلج كابلي وبليلج وأملج وأفيتمون ودوقو من كل واحد خمسة دراهم، جوز بوا وعود قرح وشيطرج درهمان درهمان، دار فلفل وفرفيون أربعة أربعة دراهم.

يعجن بعد الدق بالعسل. الشربة منه ثلاثة دراهم.

## ١١. أطريفيل أفيتمون (ذ)

ينفع الأمراض السوداوية، ويحفظ سواد الشعر لئلا يبيضّ سريعًا.

**أخلاطه:** إهليلج كابلي عشرون درهما، بليلج وأملج خمسة خمسة دراهم، شيطرج هندي ثلاثة دراهم، بسفايج درهمان، أنيسون وملح نفطي درهمان درهمان.

يعجن الجميع بالعسل. الشربة منه أربعة دراهم.

## ١٢. أطريفيل كزبرة (ح)

ينفع الصداع الحار، ويرفع الأبخرة من من الرأس.

**أخلاطه:** إهليلج كابلي وبليلج وأملج وكزبرة يابسة أجزاء سواء. يدق الجميع ويلت بدهن اللوز الحلو، ويعجن بالقشمش.

---

١ في جميع النسخ: بالقشمس.

### 13. Hindiba ıṭrīfīli *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Baş ağrısı, göz ağrısı göz kararması, safra buharından kaynaklı kılların dökülmesine karşı etkilidir.

**Karışımı:** Sarı helile, kara helile, belile, emlec beşer dirhem; iki tür hıyar çekirdeği özü, hindiba tohumu, kırmızı gül üçer dirhem; menekşe, nilüfer yaprağı ikişer dirhem, kuru çekirdeksiz üzüm dört dirhem; Çin ışkını bir dirhem eğer temin edilebilirse daha mükemmel olması için bir bambu ağacı kökünün tozu eklenir.

Bunların hepsi dövülür ve elenir, gülsuyu ya da çekirdeksiz üzüm ile veya zerdali dikeni ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu üç dirhemden beş dirheme kadardır.

### 14. Obsesyon, bipolar bozukluk ve melankoliye karşı etkili ıṭrīfīl *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Kara helile, belile, emlec onar dirhem, sarı yavşan otu, sinameki, zirkele, küsküt, benlieğrelti otu, türbüt otu, karabaş otu beşer dirhem; sakız ağacı reçinesi, küçük Hindistan cevizi, anason, kereviz tohumu ikişer dirhem, hodan, fesleğen, lacivert taşı, Ermeni taşı, oğul otu dörder dirhem.

Bunlar tarif edildiği şekilde dövülüp tatlı badem yağı ile ufalanır, sonra köpüğü alınmış bal ile ya da çekirdeği ayıklanmış kuru üzüm ile macun hâline getirilir ve ihtiyaç hâlinde kullanılır.

### 15. Normal bir ıṭrīfīl *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Kara safra hastalıkları, vertigo, mideden kaynaklanan göz kararmasına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Sarı helile kırk dirhem, kara helile otuz dirhem, biber, uzun biberin ilk meyvesi, emlec her birisinden yirmi dirhem; şahtere otu on beş dirhem; sinameki on dirhem; kırmızı gül bir istār, anason ve sakız ağacı reçinesi beşer dirhem. Bunların hepsi dövülür, badem yağı ile ufalanır ve bal ile macun hâline getirilir.

## ١٣. إطريفيل هندبا (ذ)

ينفع الصداع ووجع العين وظلمته والدوار وسقوط الشعر الكائن عن البخار الصفراوي.[١]

**أخلاطه:** إهليلج[٢] أصفر وكابلي وبليلج وأملج خمسة خمسة دراهم، لب بزر خيارين وبزر هندبا وورد أحمر ثلاثة ثلاثة دراهم، بنفسج وورق النيلوفر درهمان درهمان، كزبرة يابسة أربعة دراهم، راوند صيني درهم، وإن وجد طباشير فليزد ليكون أحسن.

يندق الجميع وينخل، ويعجن بجلاب أو بقشمش أو بهمن. والشربة منه من ثلاثة دراهم إلى خمسة دراهم.

## ١٤. أطريفيل ينفع الوسواس والأفكار الفاسدة والماليخوليا (ح)

**أخلاطه:** كابلي وبليلج وأملج عشرة عشرة دراهم، أفسنتين وسنامكي[٣] وشيطرج وأفيتمون وبسفايج وتربد وأسطوخودوس[٤] خمسة خمسة دراهم، سنبل ومصطكى وجوز بوا وأنيسون وبزر كرفس درهمان درهمان، لسان الثور وفلنجمشك وحجر لازورد وحجر أرمني وبادرنجبويه أربعة أربعة دراهم.

يعجن بعد الدق واللت بدهن اللوز [98b] الحلو على الرسم بالعسل المنزوع الرغوة، أو بالزبيب المنزوع العجم، ويستعمل وقت الحاجة.

## ١٥. أطريفيل متوسط (ذ)

ينفع الأمراض السوداوية، والدوار، وظلمة العين الكائنة عن المعدة.

**أخلاطه:** إهليلج أصفر أربعون درهمًا، إهليلج كابلي ثلاثون درهمًا، فلفل ودار فلفل وأملج من كل واحد عشرون درهمًا، شاهترج خمسة عشر درهمًا، سنامكي

---

١ في هامش (أ): مطلب ينفع الصداع والدوار.
٢ زيد في (أ) و(ب) بهذا الموضع: (و).
٣ في (أ) و(ب): سناى مكي.
٤ في (ب): أستوخودوس.

### 16. Mūsā ıṭrīfīli *(Minhācü'd-dükkān)*

Üç sindirim sistemine iyi gelir. Genel olarak bütün organlar için güçlendiricidir. Özellikle kalp ve mide için yararlıdır. Yaşlanmayı yavaşlatır. Balgamı giderir. Buharların beyne ulaşmasını önler. Beyni ve bütün duyuları güçlendirir, bitkinliğini giderir, nefes kuruluğunu önler.

**Karışımı:** Soyulmuş kara helile, belile, yabani belile her birisinden bir ūḳiyye, emlec iki ūḳiyye, ağac kavunu kabuğu, hodan, Irak menekşesi çiçeği, karabaş otu; iki kostus yani acı kıst otu ve tatlı kıst otu, çivit otu, diş otu, gül tomurcuğu, her birisinden bir ūḳiyye; kutsal incir ağacı, kuşkonmaz, yabani havuç, tere tohumu, havuç tohumu, beyaz zerdali dikeni, kara zerdali dikeni, anason, sakız ağacı reçinesi, pelesenk ağacı kökü kabuğu her birisinden yarım ūḳiyye, Hint biberi, kakule, karanfil, tarçın, havlıcan, uzun biberin ilk meyvesi, zencefil, biber, çıyan otu, iyi öd her birisinden ūḳiyyenin sekizde biri, çam fıstığı özü üç ūḳiyye.

Kuru ilaçlar ezilir, tohumlar ve çam fıstığı özü iyice yumuşayıncaya kadar dövülür, helileler yarım rıtl tatlı badem yağı veya fıstık yağı ile defalarca ufalanır. Hepsi karışım hâline getirilir. Üç rıtl gülsuyu ve iki rıtl köpüğü alınmış arı balı ile macun hâline getirilir. Bu şekilde porselen bir kapta korunur. İhtiyaç hâlinde kullanılır.

### 17. Büyük ıṭrīfīl *(Minhācü'd-dükkān)*

Mide genişlemesi ve mide rutubetine karşı etkilidir. Sindirim sistemini güçlendirir. Midede birikmiş rutubeti çeker ve onu tabaklar, mideden beyne çıkan gazları dağıtmak suretiyle önler, duyuları güçlendirir, zihni berraklaştırır, cinsel gücü artırır, zekayı güçlendirir, kavrama gücünü iyileştirir, unutkanlığı ve ahmaklığı engeller, kasları güçlendirir, soğuk rutubetli beyin hastalıklarına karşı etkilidir, hızlı yaşlanmaya karşı yararlıdır. Sıcak mizaçlılar ile kuru mizaç baskınlığı olan kişilerin kullanmaması gerekir.

**Karışımı:** Kara helile, siyah helile, belile ve çekirdeği çıkarılmış emlec, biber, uzun biberin ilk meyvesi her birisinden altı dirhem; kuşkonmaz, zencefil, eğer temin edilebilirse ak kaşık otu ve kırmızı kaşık

عشرة دراهم، ورد أحمر إستار، أنيسون ومصطكى خمسة خمسة دراهم. يدق الجميع ويلت بدهن اللوز، ويعجن بالعسل.

## ١٦. أطريفيل موسى (م)

يجود الهضوم الثلاثة، ويقوي الأعضاء كلها على العموم، وينفع القلب والمعدة على الخصوص، ويبطئ الشيب، ويذهب البلغم، ويمنع الأبخرة من الترقي إلى الدماغ، ويقوي الدماغ والحواس كلها، ويزيل كلالها[١]، ويبس[٢] النفس.

**أخلاطه:** كابلي منزوع وبليلج وهندي من كل واحد أوقية، أملج أوقيتان، قشر أترج ولسان الثور وزهر بنفسج عراقي وأسطوخودوس وقسطان: قسط مر (وقسط حلو)[٣] ونيلة وزر ورد منزوع من كل واحد أوقية، لسان عصفور وبزر هليون وشقاقل وبزر جرجير وبزر جزر وبهمنان وأنيسون ومصطكى وقشر عود بلسان من كل واحد نصف أوقية، كبابة وقاقلة وقرنفل ودار صيني وخولنجان ودار فلفل وزنجبيل وفلفل ودرونج وعود طيب من كل واحد ثمن أوقية، لب صنوبر ثلاث أواق.

يسحق الأدوية اليابسة، ويدق البزور وقلب الصنوبر حتى يلين جدًا، ويلت الهليلجات بنصف رطل دهن لوز حلو، أو دهن فستق، المرة بعد المرة، ويخلط الجميع ويعجن بثلاثة أرطال جلابًا، ورطلين عسل نحل منزوع الرغوة، ويرفع في آنية آمدي، ويستعمل عند الحاجة.

## ١٧. أطريفيل كبير (م)

ينفع من استرخاء المعدة ورطوبتها، ويقوي الهضم، ويعصر الرطوبة المجتمعة في المعدة، ويدبغها، ويمنع الأبخرة التي تصعد من المعدة إلى الدماغ، بتفريقه لها،

١ في (ب): كالها.
٢ في (ج): (يبسط).
٣ سقط ما بين القوسين من (أ).

otu; eğer temin edilemezse bunların yerine kına tanesi, kutsal incir ağacı, beyaz zerdali dikeni ve kara zerdali dikeni her birisinden ikişer dirhem, ḳılḳıl yani yabani nar tanesi; eğer bu temin edilemezse onun yerine aynı ölçüde kutsal incir ağacı, kabuğu soyulmuş susam, ṭaberzed şekeri ve beyaz haşhaş her birisinden ikişer dirhem.

Bu ilaçlar dövülür ve elenir, tozlarının etkisini kıracak tatlı badem yağı veya inek yağı ile ufalanır, üç katı köpüğü alınmış arı balı ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu altı aydan sonra iki dirhemden dört dirheme kadardır.

## 18. Büyük ıṭrīfīl *(el-Ḥāvī)*

Basur yaralarına karşı etkilidir. Rengi güzelleştirir. Cinsel gücü artırır. Mideyi sıcak tutar.

**Karışımı:** Kara helile, belile, çiğ sütte ıslatılmış emlec, yabani siyah helile, biber, uzun biberin ilk meyvesi, zencefil, gelinciksalebi, küçük Hindistan cevizi, Hint zirkelesi, kuşkonmaz, ak kaşık otu, kırmızı kaşık otu; beyaz zerdali dikeni ve kırmızı zerdali dikeni eşit ölçülerde.

Bunların hepsi dövülür ve elenir, inek yağı ile ufalanır, köpüğü alınmış bal ile macun hâline getirilir. Kullanım dozu altı aydan sonra iki dirhemdir.

ويقوي الحواس، ويصفي الذهن، ويزيد في الباه والذكاء، ويجود الفهم[1]، ويمنع النسيان والبلادة، ويقوي الأعصاب، وينفع الأمراض الدماغية الباردة الرطبة، وينفع سرعة الشيب، وينبغي ألا يستعمله محرور المزاج، ولا من يغلب عليه اليبس.

**أخلاطه:** يؤخذ إهليلج كابلي أسود وبليلج وأملج منزوع النوى وفلفل ودار فلفل من كل واحد ستة دراهم، شقاقل وزنجبيل وتوذرى أبيض وأحمر إن وجدا، وإلا يبدلان بحب الحناء ولسان العصافير والبهمنين من كل واحد درهمان، حب القلقل ـ وهو بزر الرمان البري ـ، فإذا لم يوجد يعوّض بوزنه لسان العصفور وسمسمًا مقشورًا [99a] وسكر طبرزد وخشخاشًا أبيض من كل واحد درهمان.

يدق الأدوية وينخل، فيلت بما يكسر غبارها من دهن لوز حلو، أو سمن بقر، ويعجن بثلاثة أمثالها عسل نحل منزوع رغوة، ويرفع. الشربة منه من درهمين إلى أربعة دراهم، بعد ستة أشهر.

## ١٨. أطريفيل كبير (ح)

ينفع رياح البواسير، ويحسن اللون، ويزيد الباه، ويسخن المعدة.

**أخلاطه:** إهليلج كابلي وبليلج وشير أملج وإهليلج أسود هندي وفلفل ودار فلفل وزنجبيل وبوزيدان وبسباسة وشيطرج هندي وشقاقل وتوذرى أحمر وأبيض وبهمن أبيض وأحمر أجزاء سواء.

يدق الجميع وينخل، ويلت بسمن البقر، ويعجن بالعسل المنزوع الرغوة. الشربة منه درهمان، بعد ستة أشهر.

---

١ تصحفت في (ب) إلى: الفهو.

# ON DÖRDÜNCÜ BAB

## HAPLAR HAKKINDADIR

*Minhācü'd-dükkān*'da şöyle denilmiştir: "müshil hap ve macun ilaçları tıpkı hıyarşenber, müshil menekşe macunu, müshil kuru hurma macunu ve müshil şehriyārān macunu gibidir. Bunlar da hazırlandığı günden iki aya kadar kullanılır. Etkileri gittikçe zayıflar. Hazırlandıktan üç ay sonra neredeyse etkisi hiç kalmaz.

Doğru bilgiyi biz ishal yapan, boşaltım sistemini çalıştıran macunlar bölümünde ifade etmiştik. Buna göre haplar üç ay sonra etkisini kaybeder. Diğer macunlar ise altıncı aydan itibaren zayıflamaya başlar, bir yıla kadar etkileri devam eder. Yeni hekimlerin aksine kadim hekimlere göre bundan sonra geçerliğini kaybederler. Ben bizatihi bir yıl sonra kullandım, açık bir etki gösterdiler.[1]

### 1. Çekirdek içlerinden oluşan haplar *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Şiddetli hummalarda ağızda tutulur, kabızlık hâlinde ise sabah erken alınır. Özellikle limon ve koruk suyu ve benzeri ile macun hâline getirilirse susuzluğu teskin ederler.[2]

**Karışımı:** İki tür hıyar çekirdeği, tatlı kabak çekirdeği, soyulmuş semizotu çekirdeği, her birisinden bir ölçü, yarım ölçü marul tohumu, ölçeğin dörtte biri meyan şurubu.

---

1 İstanbul nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Müshil hap tarifi:** Sabır otu 6, türbüt otu 4, sarı helile 4, tuz 22, anason 22, mahmude otu 5. Dövülerek kereviz suyu ile hap haline getirilir. Alınacak doz 22 dirhemdir.

2 İstanbul nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Şebyār hapının tarifi:** Sabır otu hapıdır. Sabır otu 3, sarı helile 2, kırmızı gül 2, sakız ağacı reçinesi 2, türbüt otu 2, dövülerek haplar yapılır ve kurutulur. Kullanılacak doz uyku öncesinde 2 dirhemdir.

# الباب الرابع عشر

# في الحبوب

قال في (م): «وأما الأدوية المسهلة من الحبوب والمعاجين، كمعجون خيارشنبر وجوارشن السفرجل المسهل وجوارشن التمري وشهرياران، فإنها تستعمل من يومها إلى شهرين، ثم يضعف فعلها، ولا يكاد يفعل بعد مضي ثلاثة أشهر من حين اتخاذها».

والحق ما ذكرناه في الجوارشنات أن الحبوب يبطل بعد ثلاثة أشهر، وسائر المعاجين يبدأ في الفتور من ستة أشهر إلى سنة[1]، ثم يبطل عند القدماء، خلافًا للمتأخرين. وأنا استعملتها بعد سنة فنفعت نفعًا بيّنًا[2].

## ١. حب اللبوب (ذ)

يمسك في الفم في الحميات الحادة، وفي الأسفار في القبض، فيسكن العطش، سيما إذا عجن برب الليمون[3] ورب الحصرم وأشباههما[4].

أخلاطه: بزر الخيارين وبزر القرع الحلو وبزر الرجلة المقشورة من كل واحد جزء، بزر الخس نصف جزء، رب السوس ربع جزء.

---

١ تصحفت في (ب) إلى: ستة.

٢ في هامش (ب): صفة حب إيارج: صبر ٦، تربد ٤، هليلج أصفر ٤، ملح ٢٢، أنيسون ٢٢، سقمونيا ٥. يدق ويحبب بماء الكرفس. شربة ٢٢.

٣ في (أ) و(ب): الليمو.

٤ في هامش (ب): صفة حب الشبيار ـ هو حب الصبر ـ: صبر ٣، هليلج أصفر ٢، ورد أحمر ٢، مصطكى ٢، تربد ٢، يدق ويحبب ويجفف. وشربت ٢ عند نومه.

Bunlar dövülür ve elenir, karnıyarık otu tohumunun yapışkan suyu ve semizotu yaprağı suyu ile macun hâline getirilir. Yassı olarak hap yapılması ve gölgede kurutulması tercih edilir. Sonra dövülür ve elenir, meyvelerin şurubu ile macun hâline getirilir.

### 2. Türbüt otu hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Ödemden sarı suyu akıtır. Et ödemleri ile karın ödemlerine karşı etkilidir. Denenmiştir.[1]

**Karışımı:** Ak türbüt otu iki dirhem, ak katran köpüğü bitkisi, eğrelti otu dört dāniḳ, yarım dirhem, sirke ile terbiye edilmiş mezeryon; yanmış bakır, Hint teke dikeni her birisinden iki dāniḳ; tarif edildiği üzere dövülüp elendikten sonra hap hâline getirilir ve kullanılır.

### 3. Sütleğen hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Soğuk, karın su toplamasına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Hazır hale getirilmiş mezeryon yarım dirhem, küstüm otu aynı miktarda, sütleğen bir buçuk dāniḳ, güvercin dışkısı, kasnı, Hint tuzu birer dāniḳ. Bunların hepsinin belirtildiği miktarda olması gerekir. Bu tek bir dozdur.

### 4. Mezeryon hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Soğuk, karın su toplamasına karşı etkilidir.[2]

**Karışımı:** Çin ışkını, hindiba tohumunun suyu üçer dirhem; katran köpüğü bitkisi beş dirhem; hazırlanmış mezeryon on dirhem. Bunların

1 İstanbul nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Altın hapı tarifi:** Sabır otu 20, sarı helile 10, sakız ağacı reçinesi 3, geven zamkı 3, mahmude otu 3, safran 3, kırmızı gül 5. Dövülerek hap yapılır ve kurutulur. Yarım dirhem ile iki dirhem arasında kullanılır.

2 İstanbul nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Ḳūfā macunu tarifi**: Sabır otu 3, sarı yavşan otu özsuyu 3, sakız ağacı reçinesi 3, mahmude otu 12, Ebu Cehil karpuzunun etli kısmı 12. Kereviz suyu ile hap yapılır, kullanım dozu bir miskaldir.

يدق وينخل، ويعجن بلعاب بزر قطونا، وماء ورق البقلة الحمقاء، ويحبب حبوبًا مفرطحة[1]، ويجفف في الظل، ثم يدق وينخل، ويعجن برب الفواكه.

## ٢. حب التربد (ذ)

٥ يسهل الماء الأصفر عن المستسقي، وينفع الاستسقاء اللحمي والزقي. مجرب[2].

أخلاطه: تربد أبيض درهمان، غاريقون أبيض هش أربعة دوانيق، ماذريون مربى بالخل نصف درهم، نحاس محرق وحضض هندي من كل واحد دانقان، يحبب على الرسم بعد الدق والنخل، ويستعمل.

## ١٠ ٣. حب فرفيون (ذ)

ينفع الاستسقاء الزقي البارد.

أخلاطه: ماذريون مدبر نصف درهم، روسختج مثله، فرفيون دانق ونصف دانق، زبل الحمام وسكبينج وملح هندي دانق دانق. يحبب الجميع على الرسم. وهي شربة واحدة.

## ١٥ ٤. حب مازريون (ذ)

ينفع الاستسقاء الزقي البارد[3].

أخلاطه: راوند صيني وعصارة بزر الهندباء ثلاثة ثلاثة دراهم،

غاريقون خمسة دراهم، ماذريون مدبر عشرة دراهم. [99b] يحبب الجميع

---

١ تصحفت في (ب) إلى: مفرطهة.

٢ في هامش (ب): صفة حب الذهب: صبر ٢٠، هليلج أصفر ١٠، مصطكى ٣، كثيرا ٣، سقمونيا ٣، زعفران ٣، ورد أحمر ٥. يدق ويحبب ويجفف، ويستعمل درهمان إلى نصف.

٣ في هامش (ب): صفة حب قوقيا: صبر ٣، عصارة أفسنتين ٣، مصطكى ٣، سقمونيا ١٢، شحم حنظل ١٢. يحبب بماء الكرفس، ويستعمل منه مثقال.

hepsinin belirtilen miktarda olması gerekir. Kullanım dozu iki dirhemdir.[1]

### 5. Övülen hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Muhammed b. Zekeriyyā şöyle demiştir: "Karında su toplanmasına karşı etkilidir, bu suyu herhangi bir stres ve tiksinme olmaksızın söktürür."

**Karışımı:** Kabuğu soyulmuş, hazırlanmış mezeryon üç dirhem, yarım dirhem geven zamkı, ilaçların miktarı kadar şeker. Bunlar tarif edildiği üzere hap hâline getirilir. Tam kullanım dozu yarım dirhemdir. Suyu söktürür. Eğer sıcak olarak aldıysan üzerine badem yağı yutulur. Mide bulantısı veya nefes alıp verme hızında değişiklik olursa üzerine ayva, nar suyu, hindiba suyu, bambu ağacı kökünün tozu veya nar tanesi emilir.

### 6. Hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Karında birikmiş su ile etlerdeki soğuk ödemleri güçlü bir şekilde söktürür.

**Karışımı:** Mezeryon tohumu, kabuğu soyulmuş badem içi yarımşar dirhem, bir buçuk dirhem şeker. Bunlar tarif edildiği üzere hap hâline getirilir. Bu tarif tek kullanımlık dozdur.

### 7. Karında su birikmesine iyi gelen hap *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Sarı yavşan suyu, sakız ağacı reçinesi, mahmude otu, koyun otu suyu birer dirhem, lak (lük) ve pelesenk ağacı kökü ikişer dirhem. Bunlar rezene suyu ile macun haline getirilir ve hap hâline getirilir. Kullanım dozu iki dirhemdir.

---

1 İstanbul nüshasının kenarında şu not yer almaktadır: **Kötü kokulu hap tarifi:** Kasnı 3, çadıruşağı zamkı 3, çavşır 3, devm ağacı 3, üzerlik otu 3, Ebu Cehil karpuzunun etli kısmı 3, sabır otu 3, türbüt otu 3, helile tomurcuğu 3, göz otu reçinesi 3. Reçineler pırasa suyunda çözdürülür, haplar yapılarak kurutulur. Kullanılacak doz iki dirhemden iki miskale kadardır.
Notun devamında bir başka hap tarifi bulunmaktadır. **Kasnı hapı tarifi:** Sabır otu 5, kasnı 5, kereviz tohumu 5, göz otu zamkı 5, sarı helile 5, Hint türbüt otu 20, Ebu Cehil karpuzunun etli kısmı 3. Dövülerek hap yapılır ve kurutulur. Kullanılacak doz üç miskaldir. Bu tariflerin hepsi *Minhācü'l-beyān* adlı kitaptan alıntıdır.

على الرسم. الشربة منه درهمان[1].

## ٥. حب ممدوح (ذ)

قال محمد بن زكريا: «هو ينفع الاستسقاء الزقي[2]، ويسهل بلا غائلة، وبلا كراهية».

٥ **أخلاطه:** ماذريون مدبر مقشر ثلاثة دراهم، كثيرا نصف درهم، سكر مقدار الأدوية.

يحبب على الرسم. الشربة التامة منه نصف درهم، فإنه يسهل الماء، فإن أخذته حُرقة يتجرع عليه دهن لوز، وإن أوجبته غثيانًا وتقلب نفس يمص عليه السفرجل، أو ماء الرمان، أو ماء الهندباء، أو طباشير، أو حب الرمان.

## ٦. حب (ذ)

١٠ يسهل الماء الأصفر عن[3] الاستسقاء الزقي واللحمي البارد، بقوة قوية

**أخلاطه:** بزر الماذريون ولب لوز مقشر نصف درهم نصف درهم، سكر درهم ونصف. يحبب على الرسم. وهي شربة واحدة.

## ٧. حب ينفع الاستسقاء الزقي (ح)

١٥ **أخلاطه:** عصارة أفسنتين ومصطكى ومحمودة وعصارة غافث درهم درهم، لك وعيدان بلسان درهمان درهمان. يعجن بماء الرازيانج ويحبب. الشربة منه درهمان.

---

١ في هامش (ب): صفة حب المنتن: سكبينج ٣، أوشق ٣، جاوشير ٣، مقل ٣، حرمل ٣، شحم حنظل ٣، صبر ٣، تربد ٣، أهليلج زر ٣، أنزروت ٣. يحل الصموغ بماء الكراث، ويحبب ويجفف. الشربة منه من درهمين إلى مثقالين.
وفي هامش (ب) ـ أيضًا ـ: صفة حب سكبينج: صبر ٥، سكبينج ٥، بزر الكرفس ٥، أنزروت ٥، أهليلج أصفر ٥، تربد هندي ٢٠، شحم حنظل ٣. يدق ويحبب ويجفف. الشربة منه ثلاثة دراهم. نقلت كلها عن «منهاج البيان».

٢ في هامش (أ): مطلب حبوب استسقاء الزقي.

٣ في (ج): (عند) بدل (عن).

### 8. Feylāgrāvus hapı *(el-Ḳānūn)*

Karında su birikmesine karşı etkilidir.

**Karışımı:** Bakır parçacıkları, mezeryon yaprağı, anason tohumu eşit miktarlarda. Bunlardan hap yapılır. Vücudu güçlü olanlar iki miskal zayıf olanlar iki dirhem içer.

### 9. Karında su birikmesine karşı etkili hap *(el-Ḳānūn)*

**Karışımı:** Sütleğen sütü, sarı yavşan suyu, sümbül, türbüt otu birer dāniḳ, katran köpüğü bitkisi, kırmızı gül ikişer dāniḳ. Bunlar it üzümü ile hap hâline getirilir ve içilir.

### 10. Sarılık ve Ateşli Karaciğer Ağrılarına Karşı Etkili Koyun Otu Hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

**Karışımı:** Sabır otu, koyun otu, sarı helile eşit miktarlarda. Bunlar dövülür ve elenir, kereviz suyu ile macun hâline getirilerek hap yapılır. Kullanım dozu iki dirhemden üç miskale kadardır.

### 11. Hap *(el-Ḳānūn)*

Karında su birikmesine ve diğer ödemlere karşı çok etkilidir.

**Karışımı:** Bakır tozu, yer çamı, anason, eşit miktarlarda. Tarif edildiği üzere hap hâline getirilir. Bir draḫmī ile başlanır sonra yükseltilir.

### 12. Mübarek hap

Buna inci hapı da denir, safra ve balgamı söktürür.

**Karışımı:** Kuru menekşe, ak türbüt otu, şeker her birisinden beş buçuk dirhem, safran bir dirhem. Tarif edildiği şekilde hap hâline getirilir. Kullanım dozu üç dirhemdir.

### 13. Mide ağrıları için büyük usṭumāḥīḳūn hapı

Mide hapı anlamına gelir. Usṭumaḥīḳūn mide demektir. Yapışkan yoğun balgam ve kara safradan kaynaklanan hastalıklara karşı etkilidir. Vücudu çeşitli atıklardan temizler.

### ٨. حب فيلغريوس[١] (ق)

ينفع الاستسقاء الزقي.

أخلاطه: توبال النحاس وورق المازريون وبزر الأنيسون أجزاء سواء. يتخذ حبوبًا، ويسقى القوي منه مثقالان، والضعيف درهمان.

### ٩. حب ينفع الاستسقاء الزقي (ق)

أخلاطه: لبن شبرم وعصارة أفسنتين وسنبل وتربد دانق دانق، غاريقون وورد أحمر دانقان دانقان. يحبب بماء عنب الثعلب، ويشرب.

### ١٠. حب الغافث ينفع اليرقان وأوجاع الكبد الحارة (ذ)

أخلاطه: صبر وغافث وإهليلج أصفر أجزاء سواء. يدق وينخل، ويعجن بماء الكرفس، ويحبب. الشربة منه درهمان إلى ثلاثة مثاقيل.

### ١١. حب ينفع الاستسقاء[٢] الزقي جدًا، وغيره أيضًا (ق)

أخلاطه: قشر النحاس وكمافيطوس وأنيسون أجزاء سواء. يحبب على الرسم. يبدأ بدرخمي ثم يتصاعد.

### ١٢. حب مبارك

ويقال له: «حب لؤلؤ»، يسهل الصفراء والبلغم.

أخلاطه: بنفسج يابس وتربد أبيض وسكر من كل واحد خمسة دراهم ونصف، زعفران درهم. يحبب على الرسم. الشربة منه ثلاثة دراهم.

### ١٣. حب أصطماخيقون الأكبر (ذ)

تفسيره حب المعدة، لأن الأصطمخيقون اسم للمعدة. ينفع الأمراض الحادثة عن البلغم الغليظ اللزج، والمرة السوداء[٣]، ينقي البدن عن الفضول المختلفة.

١ كذا في النسخ الثلاث. ورد هذا الاسم في كتاب القانون في الطب لابن سينا بشكل: فيلاغراوس.
٢ سقطت من (أ) و(ب).
٣ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: السواء.

**Karışımı:** Kara helile, altı dirhem, emlec, sarı yavşan otu, katran köpüğü bitkisi, mahmude otu üçer dirhem, afşar otu, anason, kereviz ikişer dirhem, Feyḳarā müshili dokuz dirhem, küçük Hindistan cevizi beş dirhem, karanfil bir dirhem, fānīẕ şekeri dört dirhem.

Fānīẕ şekeri suda çözdürülür, şurup kıvamı alıncaya kadar kaynatılır. İlaçlar dövülmüş ve elenmiş olarak bununla macun hâline getirilir. Biber şeklinde hap yapılır. Kullanım dozu iki miskaldir. Şifa veren Allah'tır.

### 14. Mide ağrıları için Usṭumāḥīḳūn hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Yapılan ilave ve eksiltmelere göre birincinin sağladığı yararları fazlasıyla sağlar.

**Karışımı:** Feyḳarā müshili, sarı helile, kara helile, emlec, anason, mahmude otu, her birisinden bir ūḳiyye, küsküt iki ūḳiyye, türbüt otu sekiz ūḳiyye, mavi devm ağacı bir buçuk ūḳiyye.

Devm ağacı, kereviz suyuna konur, ilaçlar bununla macun hâline getirilir. Kullanım dozu iki buçuk dirhemden üç dirheme kadardır.

### 15. Diğer bir Usṭumāḥīḳūn hapı *(el-Ḥāvī)*

Yukarıda anlatılan hastalıklara karşı etkilidir.

Türbüt otu iki dirhem, Sokotra adası sabır otu, indigo ağacı birer dirhem, Ebu Cehil karpuzu yağı, mahmude otu ikişer dāniḳ. Bunların hepsi taze olarak dövülür ve hap hâline getirilir. Kullanım dozu bir dirhemdir.

### 16. Buhtīşū' hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Safra ve balgamı söktürür.

**Karışımı:** Sabır otu, küsküt, sarı helile ikişer dirhem; mahmude otu, Hint tuzu yarım dirhem. Bunlar tarif edildiği şekilde hap hâline getirilir. Kullanım dozu iki buçuk dirhemdir.

**أخلاطه:** إهليلج كابلي ستة دراهم، أملج وأفسنتين[1] رومي وغاريقون وسقمونيا ثلاثة ثلاثة دراهم، أسارون وأنيسون وبزر كرفس درهمان درهمان، إيارج فيقرا تسعة دراهم، أفيتمون خمسة دراهم، قرنفل درهم، فانيذ أربعة دراهم.

يحل الفانيذ في الماء ويغلى حتى يأخذ قوام الأشربة، ويعجن به الأدوية مسحوقة منخولة، ويحبب أمثال الفلفل. الشربة منه مثقالان، هو الشافي.[100a]

## ١٤. حب أصطماخيقون (ذ)

ينفع منافع الأول مع زيادة، حسبما يزاد عليه وينقص عنه.

**أخلاطه:** إيارج فيقرا وإهليلج أصفر وإهليلج كابلي وأملج وأنيسون وسقمونيا من كل واحد وقية، أفيتمون أوقيتان، تربد ثمانية أواق، مقل أزرق وقية ونصف.

يحل المقل في ماء كرفس، ويعجن به الأدوية. الشربة منه درهمان ونصف إلى ثلاثة دراهم.

## ١٥. حب أصطماخيقون آخر (ح)

ينفع لما مر.

تربد درهمان، صبر أسقطوري وحب النيل درهم، شحم حنظل وسقمونيا دانقان دانقان. يدق الجميع ناعمًا ويحبب. الشربة منه درهم.

## ١٦. حب بخت يشوع (ذ)

يسهل الصفراء والبلغم.

**أخلاطه:** صبر وأفيتمون وإهليلج أصفر درهمان درهمان، سقمونيا وملح هندي نصف درهم. يحبب على الرسم. الشربة منه درهمان ونصف.

---

١ في (ب): أفسنطين.

### 17. Lacivert taşı hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Vücuttan kara safrayı söktürür.

**Karışımı:** Yıkanmış lacivert taşı üç dirhem, karanfil, anason, mahmude otu her birisinden birer dirhem, Feyḳarā müshili altı dirhem.

Bunlar hindiba suyu ile hap hâline getirilir. Kullanım dozu iki dirhemdir, peynir suyu ile içilir.

### 18. Kasnı hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Kuluncu çözer.

**Karışımı:** Kasnı, Ebu Cehil karpuzu yağı onar dirhem, mahmude otu üç dirhem ve iki dāniḳ. Sedef otu suyu ile hap hâline getirilir. Kullanım dozu bir dirhemden bir miskale kadardır.

### 19. Kuluncu çözen dışkı hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

**Karışımı:** Kurt dışkısı dört dirhem, türbüt otu beş dirhem, kereviz tohumu, anason üçer dirhem. Bunlar tarif edildiği üzere hap hâline getirilir. Kullanım dozu bir dirhemdir.

### 20. Sütleğen hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Buna inci hapı da denilir. Balgamlı kuluncu çözer.

**Karışımı:** Sütleğen, kasnı, bir miktar safran. Kasnı çözdürülür, diğerleri dövülür, kasnı ile macun yapılarak hap hâline getirilir. Kullanım dozu yarım dirhemdir.

### 21. Şapur'un kasnı hapı *(ed-Dükkān)*

Kuluna, mide ağrılarına, ağır kokulu gazlara ve inmeye karşı etkilidir. Rahim salgılarını söktürür.

**Karışımı:** Her birisinden beş dirhem Sokotra adası sabır otu, kasnı, kereviz tohumu, göz otu zamkı (sarcocolla zamkı), sarı helile, bir nüshaya göre on dirhem, yirmi dirhem türbüt otu, üç dirhem Ebu Cehil karpuzu.

### ١٧. حب لازورد (ذ)

يسهل السوداء عن البدن.

**أخلاطه:** لازورد مغسول ثلاثة دراهم، قرنفل وأنيسون ومحمودة من كل واحد درهم، إيارج فيقرا ستة دراهم.

يحبب[١] بماء الهندباء. الشربة منه درهمان مع ماء الجبن.

### ١٨. حب سكبينج (ذ)

يحل القولنج.

**أخلاطه:** سكبينج وشحم حنظل عشرة عشرة دراهم، سقمونيا ثلاثة دراهم ودانقان. يحبب بماء السذاب. الشربة منه من درهم إلى مثقال.

### ١٩. حب الزبل يحل القولنج[٢] (ذ)

**أخلاطه:** خُرْء الذئب أربعة دراهم، تربد خمسة دراهم، بزر كرفس وأنيسون ثلاثة ثلاثة دراهم. يحبب على الرسم. الشربة منه درهم.

### ٢٠. حب الشبرم (ذ)

ويقال له: «حب اللؤلؤ». يحل القولنج البلغمي.

**أخلاطه:** شبرم وسكبينج وقليل زعفران. يحل السكبينج، ويدق الباقي ويعجن به ويحبب. الشربة منه نصف درهم.

### ٢١. حب سكبينج لشابور (م)

ينفع القولنج، وأوجاع المعدة، والرياح الغليظة والفالج، ويدر الطمث.

**أخلاطه:** صبر سقوطوري وسكبينج وبزر كرفس وأنزوت وإهليلج أصفر من كل واحد خمسة دراهم ـ وفي نسخة: عشرة دراهم ـ، تربد عشرون درهمًا، شحم

١ تصحفت في (ب) إلى: يحب.
٢ في هامش (أ): مطلب ينفع القولنج.

Kasnı sofra pırasası suyunda çözülür. İlaçlar bununla macun haline getirilir. Biber şeklinde hap hâline getirilir ve gölgede kurutulur. Kullanım dozu iki buçuk dirhemdir. Sıcak su ile içilir. Bir nüshaya göre akırıkarha suyu ile macun hâline getirilir ve kullanım dozu üç dirheme kadardır.

### 22. Selām hapı *(ed-Dükkān)*

Balgam ve kulunca karşı etkilidir.

**Karışımı:** Türbüt otu on dirhem, kabuğu soyulmuş indigo ağacı üç dirhem, sütleğen, mezeryon, ak geven zamkı ikişer dirhem; küsküt tohumu bir miskal. Bakla suyu ile macun hâline getirilir; korunur ve kullanılır.

### 23. Kurtcuk hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Karındaki küçük ve büyük kurtçuklar ile ince bağırsakta bulunan kabak çekirdeği formatındaki kurtları söktürür.

**Karışımı:** Aşk merdiveni, beyaz biber, soyulmuş yalancı karabiber, mallo ağacı, Hint tuzu beşer dirhem, acı bakla yedi dirhem, deniz yavşanı on dirhem, ak türbüt otu on beş dirhem; kıst otu, hakiki Afrika mürr ağacı reçinesi yedişer dirhem. Bunlar tarif edildiği üzere hap hâline getirilir. Kullanım dozu beş dirhemdir. Andız otu suyu ile içilir.

### 24. Kurtçukları ve ince bağırsakta kabak çekirdeği şeklindeki kurtları öldüren hap *(ed-Dükkān)*

Bunu tecrübe etmiş olanların bilgisine dayanarak yazdık. Biz de tecrübe ile çok yararlı olduğunu gördük.

**Karışımı:** Aşk merdiveni, mallo, indigo ağacı, deniz yavşanı, solucan otu, anason, Irak türbüt otu, Anadolu sarı yavşan otu, çiçekli şeftali yaprağı, yabani acı bakla üçer dirhem.

Bunların hepsi dövülür. Mavi devm ağacı ve mahmude otu her birisinden sekizde birer dirhem eklenir. Kök suyu ile macun yapılır, hap hâline getirilir ve asılır, birkaç kez döndürülür, sonra soğuk su ile yutulur.

حنظل ثلاثة دراهم (ثلاثة دراهم)[1].

يحل السكبينج بماء كراث المائدة، ويعجن بها الأدوية، ويحبب كأمثال الفلفل، ويجفف في الظل. الشربة منه درهمان ونصف بماء حار. وفي نسخة: يعجن بماء قراح. الشربة منه ثلاثة دراهم.

## ٢٢. حب السلام (م)

ينفع البلغم والقولنج.

**أخلاطه:** تربد عشرة دراهم، حب النيل المقشر ثلاثة دراهم، شبرم وماذريون وكثيرا بيضاء درهمان درهمان، بزر كشوث مثقال. يعجن بماء البقل، ويرفع ويستعمل.

## ٢٣. حب الدود (ذ)

يسقط الدود الصغار والكبار، وحب القرع، عن البطن.

**أخلاطه:** سرخس وفلفل أبيض وبرنك كابلي مقشر وقنبيل وملح هندي خمسة خمسة دراهم،[100b] ترمس سبعة دراهم، شيح[2] أرمني عشرة دراهم، تربد أبيض خمسة عشر درهمًا، قسط ومر بطارخ سبعة دراهم سبعة دراهم. يحبب على الرسم. الشربة منه خمسة دراهم بماء الراسن.

## ٢٤. حب يقتل الديدان، وحب القرع (م)

كتبناه ممن هو يجرب، فوجدناه كذلك مجربًا نافعًا جدًا.

**أخلاطه:** سرخس وقنبيل وحب النيل وشيح[3] أرمني ووخشيزك خراساني وأنيسون وتربد عراقي وأفسنتين رومي وورق الخوخ الزهري وترمس بري ثلاثة ثلاثة دراهم.

يدق الجميع، ويضاف إليه مقل أزرق ومحمودة من كل واحد ثُمُن درهم. يعجن بشراب الأصول، ويحبب ويعلق، ويتنقل عليه قلب، ويتجرع بعده ماء فاتر.

١ سقط ما بين القوسين من (ب).
٢ تصحفت في (أ) إلى: شيخ.
٣ تصحفت في (أ) إلى: شيخ.

Bu ilaç hakkında ihtisaslı bir kişinin ince bağırsakta bulunan kabak çekirdeği formatındaki kurtlar hakkında bir harita çıkardığı görülmüştür.

### 25. İbn Serāpiyon'un kurtçukları öldüren hapı

*el-İrşād*'dan alınmıştır.

**Karışımı:** Türbüt otu on dirhem, küsküt dört dirhem, indigo ağacı, göz otu zamkı (sarcocolla zamkı) üçer dirhem; Ebu Cehil karpuzu yağı iki dirhem; mahmude otu iki buçuk dirhem; Sokotra adası sabır otu yedi dirhem. Bunların hepsi dövülür, elenir, su ile macun yapılır ve hap hâline getirilir. Kullanım dozu iki buçuk dirhemdir.

### 26. Hap *(Minhācü'd-dükkān)*

Kurtçukları ve ince bağırsakta bulunan kabak çekirdeği formatındaki kurtları ayrıca karında üreyen kurtları söktürür.

**Karışımı:** Ḥaşīşe kereciyye olarak bilinen deniz yavşanı otu, solucan otu, mallo, aşk merdiveni, soyulmuş indigo ağacı, kurumaya yüz tutmuş soyulmuş, tatlı bademyağı ile ufalanmış türbüt otu, kara pirinç, sarı yavşan otu ve acı baklanın her birisinden yarımşar dirhem, mahmude otu bir dāniḳ.

Bunlar dövülür, limon şurubuna katılır ya da kaşıkla yenir. Peşinden ceviz içi yenir, üzerine biraz sıcak su içilir ve biraz şeker yenir.

Kimileri buna her birisinden dirhemin dörtte biri yaban soğanı ve geven zamkı ilave eder. Bu takdirde daha güçlü etki gösterir. Günümüzün hünerli hekimleri bu görüştedir.

### 27. Hap *(Minhācü'd-dükkān)*

Kanamaları önler, kuru gece öksürüklerini dindirir.

**Karışımı:** Meyan özü beş dirhem, biber, mürr ağacı reçinesi, Frenk kimyonu ve acı badem içi her birisinden ikişer dirhem. İkişer dirhem de baldırgan zamkı. Bunlar bal suyu ile macun hâline getirilir. Yassı şekil-

وشوهد على من رأى على هذا الدواء، أنه أخرج خريطة محتوية على جملة أذرع من حب القرع.

## ٢٥. حب لابن سرابيون يسهل الدود

من «الإرشاد».

أخلاطه: تربد عشرة دراهم، أفيتمون أربعة دراهم، حب النيل وأنزروت ثلاثة ثلاثة دراهم، شحم حنظل درهمان، محمودة درهمان ونصف، صبر سقوطوري سبعة دراهم. يدق الجميع وينخل، ويعجن بماء ويحبب. الشربة منه درهمان ونصف.

## ٢٦. حب (م)

يسهل الدود وحب القرع، والحيات المتولدة في البطن.

أخلاطه: شيح[١] أرمني ـ وهو حشيشة كرجية ـ ووخشيزك خراساني وقنبيل طايقي وسرخس رومي وحب نيل مقشور وتربد محكوك رقاق صفافيري ملتوت بدهن اللوز الحلو وبرنج كابلي وأفسنتين رومي وترمس من كل واحد نصف درهم، محمودة دانق. يدق ويضرب في شراب ليمون أو[٢] يلعق، ويؤكل بعده قلب الجوز، ويشرب عليه قليل ماء حار وسكر.

وثمة من يضيف إليه بلبوس وكثيرا من كل واحد ربع درهم، فيكون أقوى لفعله، وذلك كما يرى الطبيب الحاذق[٣] الحاضر.

## ٢٧. حب (ذ)

يمنع إسهال الدم، ويسكن السعال المقلقل بالليل.

أخلاطه: رب السوس خمسة دراهم، فلفل ومر وقردمانا ولب لوز مر من كل

١ تصحفت في (أ) و(ج) إلى: شيخ.
٢ كذا في (أ) و(ب)، ولعلع الصواب: (و).
٣ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: الحادق.

de haplar yapılarak kullanılır.

### 28. Kanamaları önleyen hap *(Minhācü'd-dükkān)*

Mazı, ılgın ve afyon eşit miktarlarda. Dövülür ve elenir. Akasya ağacı yaprağı ve meyvesinin sakızı ile macun hâline getirilir ve hap yapılır. Kullanım dozu iki dāniḳten iki dirheme kadardır.

### 29. İbn Serapiyūn'a ait Mazı Hapı

İshale karşı etkilidir.

**Karışımı:** Mazı bir dirhem; sumak iki dirhem; nar kabuğu bir dirhem. Bunlar dövülür ve şarap ile macun hâline getirilir. Bundan hap yapılır ve kullanılır.

### 30. Hap *(Minhācü'd-dükkān)*

*el-İrşād*'a göre ishale karşı etkilidir.

**Karışımı:** Yeşil mazı, narın küçük zarları, narçiçeği, keçiboynuzu, sumak, geven zamkı, mürr ağacı reçinesi, akasya ağacı yaprağı ve meyvesinin zamkı, safran, eşit miktarlarda. Mersin ağacı suyu ile macun yapılır.

### 31. Şāpūr'a ait kokulu servi hapı *(Minhācü'd-dükkān)*

Bağırsak yaralarına ve kan değişimine karşı etkilidir. Karnı tutar.

**Karışımı:** Ekşi nar kabuğu, yeşil mazı eşit miktarlarda dövülür ve üzüm sirkesi içinde sakin bir ateş üzerinde macun kıvamını alıncaya kadar kaynatılır. Sonra ateşten alınır ve soğutulur. Biber şeklinde hap hâline getirilir ve kurutulur. İhtiyaç hâlinde on haptan on beş hapa kadar kullanılır.

### 32. Kan değişimi hapı *(Minhācü'd-dükkān)*

Kan söktürücü olarak etkilidir.

**Karışımı:** Sumak iki dirhem; mazı bir dirhem; nar kabuğu yarım dirhem.

Bunlar ayva suyu ile macun hâline getirilir ve hap yapılır, kurutulur. Kullanım dozu iki dirhemdir. Üzerine yarım pişmiş yumurta sarısı yutulur.

واحد درهمان، حلتيت مثله. يعجن بماء العسل، ويحبب حبوبًا مفرطحة، ويستعمل.

### ٢٨. حب يمنع إسهال الدم (ذ)

عفص وثمرة الطرفاء وأفيون أجزاء سواء. يدق وينخل، ويعجن بماء الصمغ ويحبب. الشربة منه من دانقين إلى درهمين.

### ٢٩. حب العفص لابن سرابيون ينفع الذرب

**أخلاطه**: عفص درهم، سماق درهمان، قشور الرمان درهم. يدق ويعجن بشراب، يحبب ويستعمل.

### ٣٠. وفي (م) حب

من «الإرشاد»، ينفع الذرب.

**أخلاطه**: عفص أخضر وأقماع الرمان الصغار وجلنار وخرنوب وسماق وكثيرا ومر وصمغ عربي وزعفران أجزاء سواء. يعجن بماء الآس.

### ٣١. حب قوقي لشابور (م)

ينفع قروح الأمعاء، واختلاف الدم، ويحبس البطن.

[101ª] **أخلاطه**: قشور الرمان الحامض وعفص أخضر أجزاء سواء. يدقان ويغليان في خل خمر على نار هادئة، حتى ينعقد، وينزل عن النار ويبرد، ويحبب كالفلفل، ويجفف، فيؤخذ منه وقت الحاجة من عشر حبات إلى خمس عشرة حبة.

### ٣٢. حب الاختلاف ينفع رمي الدم (م)

**أخلاطه**: سماق درهمان، عفص درهم، قشور الرمان نصف درهم.

يعجن بماء السفرجل، ويحبب ويجفف. الشربة منه درهمان، ويتحسى عليه صفرة بيض ينمبرشت.

### 33. Mizacı tutan ve kan değişimini önleyen hap *(Minhācü'd-dükkān)*

**Karışımı:** Sumak iki dirhem; mazı bir dirhem; nar kabuğu yarım dirhem.

Bunların hepsi dövülmüş ve elenmiş olarak birleştirilir. Ayva suyu ile macun hâline getirilir ve hap yapılır, gölgede kurutulur. Kullanım dozu bir dirhemdir. Üzerine de sirke ile haşlanmış yarım pişmiş yumurta sarısı yutulur.

### 34. Devm ağacı hapı

*el-Ḥāvī*'ye göre basur, kalın bağırsak ve mide ağrılarını önler.

**Karışımı:** Kara helile, belile ve emlec her birisinden bir ölçü alınır, aynı oranda mavi devm ağacı alınır. Devm ağacı, pırasa suyu içinde çözdürülerek havanda dövülür. Diğer ilaçlar dövülmüş ve elenmiş olarak onun üzerine serpilir, macun hâline getirilir ve hap yapılır. Haplar gölgede kurutulur. Kullanım dozu iki dirhemdir.

### 35. Basurlara iyi gelen, karnı yumuşatan devm ağacı hapı *(Minhācü'd-dükkān)*

**Karışımı:** Kara helile on beş dirhem, türbüt otu on dirhem, kasnı beş dirhem beyaz hardal iki dirhem, devm ağacı on beş dirhem.

Devm ağacı ve kasnı suda çözülür. Diğer ilaçlarla hap hâline getirilir. Kullanım dozu iki dirhem ile üç dirheme kadardır.

### 36. Basur kanamasını önleyen diğer bir devm ağacı hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

**Karışımı:** İnek yağı ile kavrulmuş kara helile otuz dirhem, kehribar on miskal, bu ilaçların miktarınca devm ağacı. Devm ağacı suda çözdürülür, bununla diğer ilaçlar hap hâline getirilir. Kullanım dozu iki dirhemdir.

### 37. Demir pası hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Gazları boşaltır, basurlara karşı etkilidir, zayıf mideyi güçlendirir.

### ٣٣. حب يمسك الطبع، ويمنع اختلاف الدم (م)

**أخلاطه:** سماق درهمان، عفص درهم، قشور الرمان نصف درهم.

يجمع مدقوقة منخولة، ويعجن بماء السفرجل، ويحبب، ويجفف في الظل. الشربة منه درهم، ويتحسى بعده صفرة البيض ينمبرشت، بعد أن يسلق بخل.

### ٣٤. حب مقل

من «الحاوي»، يمنع البواسير، وأوجاع الأمعاء السفلى والمعدة.

**أخلاطه:** يؤخذ إهليلج أسود وبليلج وأملج من كل واحد جزء، ومقل أزرق مثل الجميع. ينقع المقل في ماء الكراث، ويسحق في الهاون، ويلقى عليه الأدوية مدقوقة منخولة، ويعجن، ويحبب، ويجفف في الظل. الشربة منه درهمان.

### ٣٥. حب المقل ينفع البواسيرويلين البطن (ذ)

**أخلاطه:** كابلي خمسة عشر درهمًا، تربد عشرة دراهم، سكبينج خمسة دراهم، خردل أبيض درهمان، مقل خمسة عشر درهمًا.

يحل المقل والسكبينج في الماء، ويحبب باقي الأدوية. الشربة منه من درهمين إلى ثلاثة دراهم.

### ٣٦. حب مقل آخريمنع دم البواسير(د)

**أخلاطه:** كابلي مقلو بسمن بقر ثلاثون درهمًا، كهربا عشرة مثاقيل، مقل مقدار الأدوية.

يحل المقل في الماء، ويحبب به باقي الأدوية. الشربة منه درهمان.

### ٣٧. حب خبث الحديد (ذ)

يفش الرياح، وينفع البواسير، ويقوي المعدة الضعيفة.

**Karışımı:** Hazırlanmış demir pası yüz miskal, yedi gün suda tutulur. Tere iki yüz dirhem, pırasa tohumu, roka tohumu, kakule tanesi, kereviz tohumu, havuç tohumu ve boy tohumu her birisinden yirmi dirhem.

Bunların hepsi taze olarak dövülür, pırasa suyu ile macun hâline getirilir ve hap yapılır. Kullanım dozu sabah erken iki dirhemdir.

## 38. Sürekli kanayan basurlara iyi gelen hap

**Karışımı:** Mercan kökü, kehribar, yanmış açelya, Ermeni kili ikişer dirhem; Hint helilesi, belile, emlec beşer dirhem; pırasa tohumu üç dirhem, mavi devm ağacı on dirhem.

Bunlar dövülür ve elenir. Devm ağacı, yıkanmamış pırasa suyunda çözülür. İlaçlar bununla macun hâline getirilir ve hap yapılır. Kullanım dozu üç dirhemdir. On dirhem demirci suyu ile içilir.

## 39. Kanayan basurlar için diğer bir hap

Canavar otu, erkek narçiçeği, devm ağacı, meşe palamudu kabuğu, Hint helilesi, belile, emlec dörder dirhem, mersin ağacı meyvesi iki dirhem.

Bunların hepsi dövülür ve ipek bir kumaşla elenir. Devm ağacı, servi yaprağının suyunda çözdürülür. Diğer ilaçlar bununla macun hâline getirilir ve hap yapılır. Kullanım dozu iki dirhemdir.

## 40. İdrar yanmasına karşı etkili tohum içleri hapı *(Minhācü'd-dükkān)*

*el-İrşād* adlı kitaptan alıntıdır.

**Karışımı:** Kavun çekirdeği, acur çekirdeği, kabak çekirdeği onar dirhem, meyan özü altı dirhem, geven zamkı ve akasya ağacı yaprağı ve meyvesinin sakızı üçer dirhem, gül tomurcuğu, rezene tohumu ikişer dirhem, safran bir dirhem, Ermeni kili beş dirhem.

Bunlar dövülür ve karnıyarık otu tohumu zamkı ile macun hâline getirilir. Hap yapıldıktan sonra kullanılır.

**أخلاطه:** خبث الحديد المدبر مائة مثقال. يحل بالماء سبعة أيام، حب الرشاد مائتا درهم، بزر الكراث وبزر الجرجير وحب قاقلي وبزر كرفس وبزر الجزر والحلبة من كل واحد عشرون درهمًا.

يدق الجميع ناعمًا، ويعجن بماء الكراث ويحبب. الشربة منه كل بكرة درهمان.

## ٣٨. حب ينفع البواسير التي يسيل منها الدم

**أخلاطه:** بسد وكهربا وودع[1] محرق وطين أرمني درهمان درهمان، إهليلج هندي وبليلج وأملج خمسة خمسة دراهم، بزر كراث ثلاثة دراهم، مقل أزرق عشرة دراهم.

يدق وينخل، ويحل المقل في ماء الكراث الغير المغسول، ويعجن به الأدوية ويحبب. الشربة منه ثلاثة دراهم، بماء الحدادين عشرة دراهم.

## ٣٩. حب آخر لما مر

طراثيث وجلنار ومقل وجفت بلّوط وإهليلج هندي وبليلج [101b] وأملج أربعة أربعة دراهم، حب الآس درهمان.

يدق الجميع وينخل بحريرة، ويحل المقل في ماء ورق السرو، ويعجن به الأدوية، ويحبب. الشربة منه درهمان.

## ٤٠. بنادق البزورينفع حرقة البول (م)

من «الإرشاد».

**أخلاطه:** بزر بطيخ وبزر قثاء وبزر القرع عشرة عشرة دراهم، رب السوس ستة دراهم، كثيرا وصمغ عربي ثلاثة ثلاثة دراهم، زر ورد وبزر رازيانج درهمان درهمان، زعفران درهم، طين أرمني خمسة دراهم.

يدق ويعجن بلعاب بزر قطونا، ويحبب ويستعمل.

---

١ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: دع.

### 41. Tohum içleri hapı *(Minhācü'd-dükkān)*

*ed-Düstūr*'a göre idrar yanmasına, mesane yanmasına ve acılarına iyi gelir.

**Karışımı:** Sarı kavun çekirdeği on dirhem, kabak çekirdeği özü beş dirhem, bakla tohumu, hatmi tohumu, ban otu tohumu, soyulmuş tatlı badem, geven zamkı, nişasta, meyan özü, akhaşhaş, Ermeni kili, rezene tohumu, kereviz tohumu ikişer dirhem.

Bunlar dövüldükten sonra ayva çekirdeği salgısı ile macun hâline getirilir. Hap yapıldıktan sonra kullanılır. Bir nüshaya göre hıyar çekirdeği beş dirhem.

### 42. Hap *(Minhācü'd-dükkān)*

*el-İrşād*'a göre zevk vericidir, cinsel gücü artırır.

**Karışımı:** Bir yaban üzümü olan akırıkarha kökü, tarçın, Hint biberi eşit ölçülerde.

Bunlar taze olarak dövülür. Zencefil balı ile macun hâline getirilir. Cinsel birleşme sırasında bir hap ağza konulur. Bununla erkek ve dişi cinsel organının girişi ovalanır. Çok zevk oluşturucu olur.

### 43. Yalancı gebelik hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Bu hap yalancı gebeliğe karşı etkilidir. Yalancı gebelik, kadının karnında cenin gibi bir şeyin hareket ettiğini tahayyül etmesidir. Bu hal, biraz fazla veya biraz eksik bir yıl kadar devam eder. Gerçek hamilelikte olduğu gibi kadının göğüsleri büyüyebilir, süt dolabilir, göğüs uçları değişim gösterebilir.

**Karışımı:** Ufalanmış türbüt otu, bir buçuk dirhem, katran köpüğü bitkisi Feyḳarā müshili, küsküt dörder dāniḳ; kantaron, sığırkuyruğu bitkisi, sarı yavşan şırası ikişer dāniḳ, geven zamkı ile terbiye edilmiş Ebu Cehil karpuzu yağı, Antakya mahmude otu birer dāniḳ. Tarif edildiği şekilde hap hâline getirilir ve kullanılır.

## ٤١. بنادق البزور (م)

من «الدستور»: ينفع حرقة البول والمثانة وألمهما.

أخلاطه: لب بزر بطيخ أصفر عشرة دراهم، لب بزر قرع خمسة دراهم، بزر بقلة وبزر خطمي وبزر بنج ولوز حلو مقشر وكثيرا ونشا ورب السوس وخشخاش أبيض وطين أرمني وبزر رازيانج وبزر كرفس درهمان درهمان.

يعجن بعد الدق بلعاب حب السفرجل، ويحبب ويستعمل. وفي نسخة: لب بزر خيار خمسة دراهم.

## ٤٢. حب (م)

من «الإرشاد»، يلذذ ويعين على الباه.

أخلاطه: عود قرح ـ وهو مويزج ـ ودار صيني وكبابة أجزاء سواء.

يدق ناعمًا، ويعجن بعسل الزنجبيل، ويحبب، ويؤخذ منه حبة في الفم عند المباضعة، فيمسح بها الإحليل والفرج، يوجد لذلك لذة عظيمة.

## ٤٣. حب الرجا (ذ)

وهذا الحب ينفع الرجاء، وهو أن تتخيل المرأة بأن شيئًا يتحرك في البطن كالجنين، ويمضى عليه مقدار سنة أو أقل أو أكثر، وقد يتحرك لها الثدي، ويجري فيه اللبن، ويتغير رأسه، كما هو حال الحوامل.

أخلاطه: تربد محكوك درهم ونصف درهم، غاريقون وإيارج فيقرا وأفيتمون أربعة أربعة دوانيق، قنطوريون وماهي زهرج[1] وعصارة أفسنتين دانقان دانقان، شحم حنظل مصلح بكثيرا ومحمودة أنطاكي دانق دانق. يحبب على الرسم ويستعمل.

١ في (ب) رهرج.

### 44. Kanamalı fil hastalığına karşı etkili hap *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** İnce kantaron, Ebu Cehil karpuzu yağı her birisinden bir buçuk dāniḳ; türbüt otu bir buçuk dirhem; devm ağacı, geven zamkı, sakız ağacı reçinesi birer dāniḳ. Bunların hepsi dövülür, elenir, rezene suyu ile macun hâline getirilir ve hap yapılır. Tek doz olarak kullanılır.

### 45. Şiddetli eklem ağrılarına karşı açık bir etkisi olan hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

**Karışımı:** Sokotra adası sabır otu bir dirhem, üç ṭassūcdan bir dāniḳa kadar bir ayva içinde kızartılmış mahmude otu, sarı yavşan otu iki dāniḳ, beyaz acı çiğdem dirhemin üçte ikisi.

Bunlar hindiba suyu ile macun hâline getirilir ve hap yapılır. Tek doz olarak kullanılır.

Bu ve benzerleri sadece güçlü bünye şartlarında kullanılır. Bazı kişilerde daha güçlü olmayı gerektirebilir.

### 46. Eklem ağrıları için başka bir hap *(el-Maḳāle)*

**Karışımı:** Sarı helile bir dirhem, sabır otu dirhemin üçte ikisi, mahmude otu, üç ṭassūcdan bir dāniḳa kadar, sığırkuyruğu bitkisi iki dāniḳ.

Bunlar ezilir, ayva suyu ya da elma suyu ile macun hâline getirilir. Hap yapıldıktan sonra tek doz olarak kullanılır.

### 47. Safrayı ve akıcı olan atıkları söktüren hap *(eẕ-Ẕeḫīre, el-Ḳānūn)*

Şiddetli eklem ağrılarına karşı çok güçlü bir etkisi vardır. İlaçları içmek istemeyenler için uygundur, çünkü tadı çok iyidir.

**Karışımı:** Ak acı çiğdem, mahmude otu bir dirhem, bir nüshada bir miskal Hint biberi, tanenin üçte ikisi, başka bir nüshada iki dāniḳ, başka bir nüshada üç dirhem; şeker otuz dirhem, bir nüshada ise üç dirhem.

Kullanım dozu üç dirhemdir.

## ٤٤. حب ينفع داء الفيل الدموي (ح)

أخلاطه: قنطوريون دقيق شحم حنظل من كل واحد دانق ونصف، تربد درهم ونصف، مقل وكثيرا ومصطكى دانق دانق. يدق الجميع وينخل، ويعجن بماء الرازيانج، ويحبب، وهو شربة[1] واحدة.

## ٤٥. حب ينفع أوجاع المفاصل الحارة نفعًا بينًا (ذ)

أخلاطه: صبر سقوطوري درهم، سقمونيا مشوي في سفرجلة من ثلاثة طساسيج إلى دانق، عصارة أفسنتين دانقان، سورنجان أبيض ثلثا درهم. يعجن بماء الهندباء ويحبب، وهي شربة واحدة.

هذا وما كان من نحوه إنما يستعمل إذا كانت القوة قوية، وقد يحتاج البعض إلى أقوى من ذلك.

## ٤٦. حب لما مر (ز)

أخلاطه: إهليلج أصفر درهم، صبر ثلثا درهم، سقمونيا [102a] من ثلاثة طساسيج إلى دانق، ماهي زهرج دانقان. يسحق ويعجن بماء السفرجل، أو بماء التفاح ويحبب، وهي شربة واحدة.

## ٤٧. حب يخرج الصفراء وشيئًا من المائية (د ق)

وله خاصية جيدة في أوجاع المفاصل الحارة، ويصلح لمن ينكر الأدوية، لأنه حلو طيب.

أخلاطه: سورنجان أبيض عشرة دراهم، سقمونيا درهم. وفي نسخة: مثقال كبابة ثلثا حبة. وفي نسخة: دانقان. وفي نسخة: ثلاثة دراهم، سكر ثلاثون درهمًا. وفي نسخة: ثلاثة دراهم.

الشربة منه ثلاثة دراهم.

---

١ تصحفت في ب إلى: شبرته.

### 48. Etkisi denenmiş bir hap *(el-Maḳāle)*

Eklemlerde bilinen hastalık başlayınca kullanılmaya başlanır.

**Karışımı:** Sabır otu, ak acı çiğdem, sarı helile eşit miktarlarda.

Bunlar it üzümü suyu ile macun hâline getirilir. Tek doz olarak kullanılır.

### 49. Eklem ağrıları için denenmiş bir hap *(el-Maḳāle)*

**Karışımı:** On dirhem öğütülmüş mahmude otu alınır. Ekşi ayva suyu, tortuları süzülmüş elma suyu her birisinden yirmi dirhem alınır. Bunlar bir kadeh içinde mahmude otunun üzerine dökülür. Bu kadehin ağzı bağlanır ve kuruyuncaya kadar korunur. Sonra yirmi dirhem ṭaberzed şekeri alınır, iki dirhem sürme gibi öğütülmüş Hint biberi alınır, bir nüshaya göre iki dirhem Hint biberi.

Bunlar mahmude otuyla bir araya getirilir. Erkek narçiçeği ile macun hâline getirilir. Nohut büyüklüğünde hap yapılır ve kurutulur. İhtiyaç hâlinde ihtiyaca göre bir hap, iki hap veya üç hap alınır. Bütün şartlar için kullanıma uygundur. Aynı zamanda kulunç için de iyidir. Tabiatını yumuşatmak isteyenlere de iyi gelir. Gece ve gündüz alınabilir. Ne zaman dilerse bir tane kullanır.

### 50. Acı çiğdem hapı *(Minhācü'd-dükkān)*

Eklem ağrılarına karşı etkilidir.

Sokotra adası sabır otu, acı çiğdem eşit miktarlarda, dozun altıda biri kadar mahmude otu.

Kullanım dozu iki buçuk dirhemdir.

### 51. Soğuk hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Humma sonrası meydana gelen kas ağrılarına karşı etkilidir. On üç yaşından büyükler kullanabilir.

**Karışımı:** Sarı helile bir dirhem, acı çiğdem, sürtünmüş ak türbüt otu her birisinden yarım dirhem, gelinciksalebi, menekşe ikişer dāniḳ, hindi-

### ٤٨. حب جيد مجرب (ز)

يسقى كما يبدأ العلة المعروفة بالمفاصل.

**أخلاطه:** صبر وسورنجان أبيض وإهليلج أصفر بالسوية.

يعجن بماء عنب الثعلب. الشربة منه درهمان.

### ٤٩. حب مجرب لما مر (ز)

**أخلاطه:** يؤخذ سقمونيا مسحوقة عشرة دراهم، فيؤخذ من ماء السفرجل الحامض وماء التفاح المصفى عن الثفل من كل واحد عشرون درهمًا، يصبان على السقمونيا في قدح، ويشد رأسه ويرفع حتى يجف، ويؤخذ عشرون درهمًا سكر طبرزد، ودرهمان كبابة مسحوقة مثل الكحل. وفي نسخة: درهمان كبابة.

فيجمع[1] من السقمونيا، ويعجن بالجلاب، ويحبب عظم الحِمص ويجفف، فعند الحاجة يؤخذ منه حبة أو حبتان أو ثلاث حبات، بقدر الحاجة، فإنه يصلح أن يستعمل في كل حالة، وهو ـ أيضًا ـ جيد للقولنج، ولمن يريد أن يلين طبعه، وإنما يأخذ بالنهار وبالليل وفي أي وقت شاء، واحدة.

### ٥٠. حب السورنجان (م)

ينفع أوجاع المفاصل.

صبر سقوطوري وسورنجان أجزاء سواء، سقمونيا سدس جزء.

والشربة منه درهمان ونصف.

### ٥١. حب بارد (ذ)

ينفع أوجاع الأعصاب الكائنة بعد انقضاء الحمى، من بعد أن يبلغ سنه ثلاث عشرة سنة.

**أخلاطه:** إهليلج أصفر درهم، وسورنجان وتربد أبيض محكوك من كل واحد

١ في (أ) و(ب): فيجتمع.

ba tohumu, kırmızı gül her birisinden bir buçuk dāniḳ Antakya mahmude otu bir ṭassūc.

Bunlar tarif edildiği üzere hap hâline getirilir. Haplar şekerli suda çözülür ve içilir.

### 52. Şiddetli eklem ağrılarına karşı çok etkili hap *(el-Ḳānūn)*

**Karışımı:** Gelinciksalebi, acı çiğdem, kırmızı gül eşit miktarlarda. Hap yapılır.

Kullanım dozu bir buçuk miskaldir.

### 53. İyi ve tercih edilen bir hap *(el-Maḳāle)*

Safra ve balgama karşı güçlü bir şekilde etki gösterir.

**Karışımı:** Mahmude otu bir dirhem, Ebu Cehil karpuzu yağı iki dirhem, sabır otu dört dirhem, sarı yavşan şırası bir dirhem, geven zamkı, sakız ağacı reçinesi her birisinden yarım dirhem.

Kullanım dozu bir ile iki buçuk dirheme kadardır.

### 54. Balgamı güçlü bir şekilde söken hap *(el-Maḳāle)*

Türbüt otu bir buçuk dirhem; Ebu Cehil karpuzu yağı iki dāniḳ, devm ağacı aynı miktarda. Bunlardan tarif üzere hap yapılır.

Kalça kemiğindeki ham atıkların atılması konusunda çok güçlü ve şaşırtıcı etkisi olan bir dozdur.

**Karışımı:** Ekşi nar kabuğu, yeşil mazı eşit miktarlarda. Bunlar ikisi dövülür ve üzüm sirkesi içinde sakin ateş üzere macun kıvamı alıncaya kadar kaynatılır. Sonra ateşten indirilir ve soğutulur. Biber şeklinde hap yapılır ve kurutulur. İhtiyaç hâlinde on ile on beş hap arası alınır.

### 55. Çok etkili bir hap *(el-Maḳāle)*

**Karışımı:** Acı çiğdem, gelinciksalebi, sığırkuyruğu bitkisi yarımşar dirhem, türbüt otu dirhemin üçte ikisi, Ebu Cehil karpuzu yağı dirhemin dörtte biri, sütleğen bir dāniḳ. Tek kullanımlık dozdur.

نصف درهم، بو زيدان وبنفسج دانقان دانقان، بزر هندباء وورد أحمر من كل واحد دانق ونصف دانق، سقمونيا أنطاكي طسّوج.

يحبب على الرسم، ويحل في ماء السكر ويشرب.

## ٥٢. حب فيه تسكين شديد للمفاصل الحارة (ق)

**أخلاطه:** بو زيدان وسورنجان وورد أحمر بالسوية. يحبب.

الشربة منه مثقال ونصف مثقال.

## ٥٣. حب مختارجيد (ز)

يسهل الصفراء والبلغم بقوة.

**أخلاطه:** سقمونيا درهم، شحم حنظل درهمان، صبر أربعة دراهم، عصارة أفسنتين درهم، كثيرا ومصطكى من كل واحد نصف درهم.

الشربة منه من درهم إلى درهمين ونصف.

## ٥٤. حب ينفض البلغم بقوة (ز)

**أخلاطه:** تربد درهم ونصف درهم، شحم حنظل دانقان، مقل مثله. يتخذ حبًا على الرسم.

وهي شربة قوية عجيبة في خلع الخام عن الورك [102b]

[102a] **أخلاطه:** قشور الرمان الحامض وعفص أخضر أجزاء سواء. يدقان ويغليان في خل خمر على نار هادئة، حتى ينعقد، وينزل عن النار ويبرد، ويحبب كالفلفل، ويجفف، فيؤخذ منه وقت الحاجة من عشر حبات إلى خمس عشرة حبة.

## ٥٥. حب جيد (ر)

**أخلاطه:** سورنجان وبو زيدان وماهي زهرج نصف درهم نصف درهم، تربد ثلثا درهم، شحم حنظل ربع درهم، فرفيون دانق. وهي شربة واحدة.

### 56. Güçlü bir hap *(el-Maḳāle)*

Güçlü söktürücüdür. Kalça kemiği ve eklemlerden ham atıkları güçlü bir şekilde söker. Başka ilaçlar istenilen etkiyi yapmadığında bu hap kullanılır.

**Karışımı:** Türbüt otu on dirhem, sütleğen bir miskal, acı çiğdem, gelinciksalebi, sığırkuyruğu bitkisi beşer dirhem, kasnı, göz otu zamkı ikişer dirhem, kerm-dāne (dafne/mezeryon meyvesi) üç dirhem.

Bunların hepsi bir araya getirilir ve hap yapılır. Kullanım dozu yapısı güçlü olanlar için üç buçuk dirhemdir, yapısı zayıf olanlar için doz daha az olmalıdır. Bu hap vücutta bir balgam yüklemesi ve çiğ karışımların yoğunluğu olduğunda kullanılır.

### 57. Sabır otu hapı *(el-Ḥāvī)*

Eklem ağrıları, damla hastalığı, inme, yüz felci hastalıklarına karşı etkilidir. Mideyi ve beyni, balgamlı karışımlardan ve yapışkan ağır atıklardan arındırır.

**Karışımı:** Sokotra adası sabır otu bir miskal, ak türbüt otu bir dirhem, indigo ağacı, katran köpüğü bitkisi, anason her birisinden yarımşar dirhem, Ebu Cehil karpuzu yağı, Hint tuzu her birisinden bir buçuk dāniḳ, devm ağacı ve geven zamkı bir dāniḳ.

Bunların hepsi taze olarak dövülür. Kereviz suyu ile macun hâline getirilir. Hap yapılır. Tek kullanımlık dozdur.

### 58. Büyük acı çiğdem hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Yoğun balgamlı eklem ağrılarını giderir.

**Karışımı:** Feyḳarā müshili bir dirhem, gelinciksalebi, acı çiğdem, sığırkuyruğu bitkisi her birisinden bir buçuk dāniḳ, Ebu Cehil karpuzu yağı, ince kantaron ikişer dāniḳ, türbüt otu yarım dirhem, zencefil, zirkele, üzerlik tohumu, biber, kunduz testisi, kereviz tohumu, yarımşar dāniḳ, kasnı, çavşır, devm ağacı dörder dāniḳ, mahmude otu bir buçuk dāniḳ.

Reçineler kereviz suyunda çözdürülür, diğer ilaçlar bununla macun hâline getirilir. Hap yapılır. Tek kullanımlık dozdur.

## ٥٦. حب قوي (ر)

يسهل كثيرًا، ويقلع الخام عن الورك والمفاصل جدًا بقوة، ويستعمل إذا لم يبلغ سائر الأدوية ما يراد منها.

أخلاطه: تربد عشرة دراهم، فرفيون مثقال، سورنجان وبو زيدان وماهي زهرج خمسة خمسة دراهم، سكبينج وأنزروت درهمان درهمان، كرمدانة ثلاثة دراهم.

يجمع الجميع ويحبب. الشربة منه للقوي ثلاثة دراهم ونصف درهم، وللضعيف دون ذلك. يستعمل هذا الحب إذا كان في البدن امتلاء قوي عن بلغم وخلط نيء.

## ٥٧. حب الصبر (ح)

ينفع أوجاع المفاصل والنقرس والفالج واللقوة، مع أنه ينقي المعدة والدماغ عن الأخلاط البلغمية، والفضول الغليظة اللزجة.

أخلاطه: صبر سقوطوري مثقال، تربد أبيض درهم، حب النيل وغاريقون وأنيسون من كل واحد نصف درهم، شحم حنظل وملح هندي من كل واحد دانق ونصف دانق، مقل وكثيرا دانق.

يدق الجميع ناعمًا، ويعجن بماء الكرفس، ويحبب. وهو شربة واحدة.

## ٥٨. حب سورنجان كبير (ذ)

يذهب أوجاع المفاصل البلغمية الغليظة.

أخلاطه: إيارج فيقرا درهم، بو زيدان وسورنجان وماهي زهرج من كل واحد دانق ونصف دانق، شحم حنظل وقنطوريون دقيق دانقان دانقان، تربد نصف درهم، زنجبيل وشيطرج وبزر حرمل وفلفل وجندبيدستر وبزر كرفس نصف دانق نصف دانق، سكبينج وجاوشير ومقل أربعة أربعة دوانيق، محمودة دانق ونصف دانق.

يحل الصموغ بماء الكرفس، ويعجن به باقي الأدوية، ويحبب. وهي شربة واحدة.

### 59. Acı çiğdem hapı *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Sokotra adası sabır otu, ak türbüt otu, sığırkuyruğu bitkisi birer dirhem, acı çiğdem bir miskal, indigo ağacı, katran köpüğü bitkisi yarımşar dirhem, Ebu Cehil karpuzu yağı, geven zamkı birer dāniḳ, Hint tuzu bir buçuk dāniḳ. Bunların hepsi dövülür. Kereviz suyu ile macun hâline getirilir. Tek kullanımlık dozdur.

### 60. Acı çiğdem hapı *(el-Ḥāvī)*

Eklem ağrıları, damla hastalığı, balgamlı ve safralı kas ağrılarına karşı etkilidir.

**Karışımı:** İnce kantaron beş dirhem, türbüt otu yedi dirhem, acı çiğdem yüz dirhem, kasnı dört dirhem, akırıkarha kökü iki dirhem. Sokotra adası sabır otu altı dirhem, Ebu Cehil karpuzu yağı üç dirhem, katran köpüğü bitkisi aynı miktarda, kunduz testisi bir dirhem.

Bunların hepsi dövülür, lahana suyu ile macun hâline getirilir, biber şeklinde hap hâline getirilir, gölgede kurutulur. Kullanım dozu iki buçuk dirhemdir.

### 61. Acı çiğdem hapı *(Minhācü'd-dükkān)*

Eklem ağrılarına karşı etkilidir, balgamı akıtır, balgamı vücudun derinliklerinden çeker.

**Karışımı:** Sokotra adası sabır otu, acı çiğdem, elenmiş ak katran köpüğü bitkisi, türbüt otu, kara helile, çekirdeği çıkarılmış sarı helile, eşit ölçülerde, mahmude otu yarım ölçü.

Bunlar tarif edildiği şekilde ezilir, rezene suyu ile macun yapılır, hap yapılır. Kullanım dozu iki dirhem ile üç dirhemdir.

### 62. Kasnı hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Kas, eklem, diz, kalça, sırt ve böğür ağrılarına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Ebu Cehil karpuzu yağı, katran köpüğü bitkisi, kereviz to-

## ٥٩. حب سورنجان (ح)

ينفع أوجاع المفاصل، وعرق النَّسَا والورك.

أخلاطه: صبر سقوطوري وتربد أبيض وماهي زهرج درهم درهم، سورنجان مثقال، حب النيل وغاريقون نصف درهم نصف درهم، شحم حنظل وكثيرا دانق دانق، ملح هندي دانق ونصف. يدق الجميع، ويعجن بماء الكرفس، ويحبب. وهي شربة واحدة.

## ٦٠. حب سورنجان (ح)

ينفع وجع المفاصل، والنقرس، وأوجاع العصب البلغمية والسوداوية.

أخلاطه: قنطوريون دقيق خمسة دراهم، تربد سبعة دراهم، سورنجان مائة درهم، سكبينج أربعة دراهم، عود قرح درهمان،

صبر سقوطوري ستة دراهم، شحم حنظل ثلاثة دراهم، غاريقون مثله، جندبيدستر درهم.

يدق الجميع ويعجن بماء الكرنب، ويحبب أمثال الفلفل، ويجفف في الظل. الشربة منه درهمان ونصف. [104a]

## ٦١. حب السورنجان (م)

ينفع أوجاع المفاصل، ويسهل البلغم، ويجذب من أعماق البدن.

أخلاطه: صبر سقوطوري وسورنجان وغاريقون أبيض منخول وتربد وكابلي وأصفر منزوعة النوى أجزاء سواء، سقمونيا نصف جزء.

ويسحق على الرسم، ويعجن بماء الرازيانج، ويحبب. الشربة منه درهمان إلى ثلاثة دراهم.

## ٦٢. حب سكبينج (ذ)

ينفع أوجاع العصب، والمفاصل والركبة والورك والظهر، والخاصرة.

أخلاطه: شحم حنظل وغاريقون وبزر كرفس وتربد وبزر حرمل درهمً درهمً،

humu, türbüt otu, üzerlik tohumu, birer dirhem, kasnı, devm ağacı, Feyḳarā müshili ikişer dirhem.

Tarif edildiği şekilde hap hâline getirilir. Kullanım dozu iki dirhemdir.

### 63. Muḳīm er-Rūmī'ye nispet edilen eklem hapı *(el-Maḳāle)*

Balgamlı eklem ağrıları, damla hastalığı ve siyatiğe karşı etkilidir.

**Karışımı:** Feyḳarā müshili, kurutulmuş ufalanmış ak türbüt otu onar dirhem, Ebu Cehil karpuzu yağı, ince kantaron, acı çiğdem, gelinciksalebi, sığırkuyruğu bitkisi beşer dirhem, sütleğen iki dirhem, zencefil, yabani zirkele, kara hardal, biber, kunduz testisi birer dirhem.

Tarif edildiği üzere hap yapılır. Kullanım dozu iki buçuk dirhemden üç dirheme kadardır.

### 64. Balgamlı eklem ağrılarına ve ilerlemiş gut hastalığına iyi gelen hap *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Sokotra adası sabır otu, acı çiğdem, ufalanmış, tatlı badem yağı ile karıştırılmış türbüt otu birer dirhem, gelinciksalebi, şahtere otu, katran köpüğü bitkisi, Ebu Cehil karpuzu yağı yarımşar dirhem, Hint tuzu bir buçuk dāniḳ; devm ağacı, sakız ağacı reçinesi birer dāniḳ.

Bunların hepsi taze olarak dövülür, ipek bir kumaş ile elenir, kereviz suyu ile macun hâline getirilir ve hap yapılır, seher vakti içilir, sonra gün sonunda nohut suyu, orman tavuğu ve turaç eti ile alınır.

### 65. Zirkele hapı *(el-Ḥāvī)*

Damla hastalığına, balgamlı eklem ağrılarına ve safraya karşı etkilidir.

**Karışımı:** Sarı helile, türbüt otu birer dirhem, Feyḳarā müshili bir miskal, Ebu Cehil karpuzu yağı bir dāniḳ, yabani zirkele, hardal, zencefil, eğir otu, her birisinden yarımşar dirhem, nanahan, kereviz tohumu, anason birer dāniḳ, kasnı aynı miktarda, mavi devm ağacı aynı miktarda.

سكبينج ومقل وإيارج فيقرا درهمان درهمان.

يحبب على الرسم. الشربة منه درهمان.

## ٦٣. حب مفاصل ينسب إلى المقيم الرومي (ر)

ينفع أوجاع المفاصل[١] البلغمية، والنقرس، وعرق النسا.

أخلاطه: إيارج فيقرا وتربد أبيض مجفف محكوك عشرة عشرة دراهم، شحم حنظل وقنطوريون دقيق وسورنجان وبو زيدان وماهي زهرج خمسة خمسة دراهم، فرفيون درهمان، زنجبيل وشيطرج هندي وخردل وفلفل وجندبيدستر درهم درهم.

يحبب على الرسم. الشربة منه من درهمين ونصف إلى ثلاثة دراهم.

## ٦٤. حب ينفع وجع المفاصل البلغمي والنقرس، بعد ظهور النضج (ح)

أخلاطه: صبر سقوطوري وسورنجان وتربد محكوك ملتوت بدهن اللوز الحلو درهم درهم، بو زيدان وشاهترج وغاريقون وشحم حنظل نصف درهم نصف درهم، ملح هندي دانق ونصف، مقل ومصطكى دانق دانق.

يدق الجميع ناعمًا، وينخل بحريرة، ويعجن بماء الكرفس، ويحبب، ويشرب سحرًا، ثم يغدى آخر النهار بماء الحمص مع لحوم الطياهج والدراريج[٢].

## ٦٥. حب الشيطرج (ح)

ينفع النقرس وأوجاع المفاصل البلغمي والسوداوي.

أخلاطه: إهليلج أصفر وتربد درهم درهم، إيارج فيقرا مثقال، شحم حنظل دانق، شيطرج هندي[٣] خردل وزنجبيل ووج من كل واحد نصف درهم، نانخواه وبزر كرفس وأنيسون دانق دانق، سكبينج مثله، مقل أزرق مثله.

---

١ في هامش (أ): مطلب: دواء وجع مفاصل.
٢ تصحفت في (ب) إلى: الدراريح.
٣ لا بد من (و) في هذا الموضع.

Bunların hepsi taze olarak dövülür, devm ağacı, lahana suyunda çözdürülür, ilaçlar da onun içinde çözülmeye bırakılır ve hap hâline getirilir. İki kullanımlık dozdur.

### 66. Zirkele hapı *(Minhācü'd-dükkān)*

Eklem ve kas ağrılarına, inme ve yüz felcine, rahim salgıları tıkanıklığına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Ak türbüt otu on dirhem, Sokotra adası sabır otu yirmi dirhem, zencefil, beyaz hardal ikişer dirhem, biber, uzun biberin ilk meyvesi, akırıkarha birer dirhem, yabani zirkele, eğir otu ikişer dirhem, hazāinī fānīẕ denilen şeker kamışı peltesi dört dirhem.

Bunların hepsi taze olarak dövülür, pırasa ile macun hâline getirilir ve hap yapılır. Kullanım dozu üç dirhemdir.

### 67. Hezār-ceşān olarak bilinen şeytan şalgamı hapı *(el-Ḳānūn)*

Damla hastalığına, kalça kemiği ve eklem ağrılarına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Şeytan şalgamı bir dirhem, acı çiğdem yirmi dirhem, Kirman kimyonu, tarçın, yabani İran kekiği, loğusa çiçeği, zencefil, kapari yaprağı, kırlangıç külü birer dirhem.

Bunların hepsi dövülür ve elenir, şarap ile macun hâline getirilir, küçük haplar yapılır, gölgede kurutulur. Kullanım dozu yarım dirhemdir. Pişmiş durak otu suyu ile alınır. Bundan yarım dirhem miktarı iki kaşık içinde durak otu pişirilmiş sıcak bal suyu ve bir kaşık zeytinyağı ile yutulur.

### 68. Kara safrayı söktüren hap *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Küsküt, benlieğrelti otu, birer dirhem, katran köpüğü bitkisi dirhemin üçte biri, kara çöpleme dirhemin dörtte biri. Bunların hepsi bir araya getirilerek hap yapılır. Tek kullanımlık dozdur.

يدق الجميع دقًا ناعمًا، ويحل المقل في ماء الكرنب، ويحل فيه الأدوية، ويحبب. وهي شربتان.

## ٦٦. حب الشيطرج (م)

ينفع وجع المفاصل، والعصب والفالج واللقوة، واحتباس الطمث.

أخلاطه: تربد أبيض عشرة دراهم، صبر سقوطوري عشرون درهمًا، زنجبيل وخردل أبيض درهمان درهمان، فلفل ودار فلفل وعود قرح درهم درهم، شيطرج هندي ووج درهمان درهمان، فانيذ خزائني أربعة دراهم.

يدق الجميع ناعمًا، ويعجن به الكراس، ويحبب. الشربة منه ثلاثة دراهم.

## ٦٧. حب معروف بهزارجشان (ق)

[104b] ينفع النقرس وأوجاع الوركين والمفاصل.

أخلاطه: فاشرا درهم، سورنجان عشرون درهمًا، كمون كرماني ودار صيني وصعتر فارسي وزراوند مدحرج وزنجبيل وورق الكبر ورماد الخطاطيف درهم درهم.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بشراب، ويحبب صغارًا، ويجفف في الظل. الشربة منه نصف درهم بماء طبيخ الشبتا. و[1] يستف منه نصف درهم بماء عسل حار قد طبخ فيها الشبت ملعقتين وزيت ملعقة.

## ٦٨. حب يسهل السوداء (ح)

أخلاطه: أفيتمون وبسفايج درهم درهم، غاريقون ثلثا درهم، خربق أسود ربع درهم، يجمع ويحبب، وهي شربة واحدة.

---

١ في (ب) و(ح): (أو) بدل (و).

### 69. Büyük zirkele hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Siyatik, kalça kemiği ve diz ağrılarına karşı etkilidir. Karındaki yapışkan karışımları söktürür.

**Karışımı:** Kasnı, şeytan tersi, devm ağacı, çavşır, sütleğen birer dirhem, sabır otu, küsküt, katran köpüğü bitkisi birer buçuk dirhem, loğusa çiçeği, ince kantaron, kunduz testisi ikişer dirhem, uzun biberin ilk meyvesi, zencefil, kimyon, nanahan, anason, kereviz tohumu, mürr ağacı reçinesi, safran birer dirhem, sarı helile, acı sütleğen, sığırkuyruğu bitkisi her birisinden ikişer buçuk dirhem; hardal, zirkele, Ebu Cehil karpuzu yağı, eğir otu, Hint tuzu dörder dirhem.

Bunlar güvey feneri suyu ile macun yapılır ve hap hâline getirilir. Kullanım dozu iki dirhemdir.

### 70. Küçük zirkele hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Büyük hapın gösterdiği etkileri gösterir.

**Karışımı:** Sarı helile on dirhem, sabır otu yirmi dirhem, zencefil, yabani zirkele, Hint tuzu, Ebu Cehil karpuzu yağı iki dirhem, biber, uzun biberin ilk meyvesi birer dirhem; hardal üç dirhem, fānīẕ şekeri dört dirhem.

Zamklar, lahana suyu içinde çözdürülür, ilaçlar onunla macun hâline getirilir. Kullanım dozu iki dirhemdir.

### 71. Gut hastalığı için denenmiş hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Çekirdeği çıkarılmış kara helile on dirhem, belile, emlec, yabani zirkele, zencefil, uzun biberin ilk meyvesi, Hint tuzu her birisinden üç dirhem, sabır otu otuz dirhem, yabani İran kekiği, kebere kökü, devm ağacı, kına ikişer dirhem, tamamının toplamı kadar acı çiğdem.

Bunların hepsi dövülür, ayrı ayrı elenir, karıştırılır ve macun yapılır, hap hâline getirilir. Kullanım dozu iki dirhemdir.

## ٦٩. حب الشيطرج الكبير (ذ)

ينفع عرق النسا، وأوجاع الورك والرقبة، ويسهل الخلط اللزج عن البطن.

**أخلاطه:** سكبينج وأشق ومقل وجاوشير وفرفيون درهم درهم، صبر وأفيتمون وغاريقون درهم ونصف درهم ونصف، زراوند مدحرج وقنطوريون دقيق وجندبيدستر درهمان درهمان، دار فلفل وزنجبيل وكمون ونانخواه وأنيسون وبزر كرفس ومر وزعفران درهم درهم، أصفر وسورنجان وماهي زهرج من كل واحد درهمان ونصف درهم، خردل وشيطرج وشحم حنظل ووج وملح هندي أربعة أربعة دراهم.

يعجن بماء الكاكنج، ويحبب. الشربة منه درهمان.

## ٧٠. حب الشيطرج الصغير (ذ)

ينفع منافع الكبير.

**أخلاطه:** هليلج أصفر عشرة دراهم، صبر عشرون درهمًا، زنجبيل وشيطرج هندي وملح هندي وشحم حنظل درهمان درهمان، فلفل ودار فلفل درهم درهم، خردل ثلاثة دراهم، فانيذ أربعة دراهم.

يحل الصموغ بماء الكرنب، ويعجن به الأدوية. الشربة منه درهمان.

## ٧١. حب وهو مما جرب للنقرس[1] (ذ)

إهليلج أسود منزوع النوى عشرة دراهم، بليلج وأملج وشيطرج هندي وزنجبيل ودار فلفل وملح هندي من كل واحد ثلاثة دراهم، صبر ثلاثون درهمًا، صعتر فارسي وأصل كبر ومقل وحناء درهمان درهمان، سورنجان وزن الجميع.

يدق الجميع وينخل فرادى، ويخلط ويعجن، ويحبب. الشربة منه درهمان.

---

١ تصحفت في (أ) إلى: النقرس.

### 72. Şapur'a nispet edilen gut hastalığı hapı *(Minhācü'd-dükkān)*

**Karışımı:** Acı çiğdem, Feyḳarā müshili, gelinciksalebi birer dirhem.

Su ile hap hâline getirilir. Tek kullanımlık dozdur.

### 73. Gut hastalığına iyi gelen hap *(Minhācü'd-dükkān)*

**Karışımı:** Sokotra adası sabır otu, sığırkuyruğu bitkisi, Hint helilesi, gelinciksalebi, ayı gülü, mavi devm ağacı üçer dirhem.

Bunlar pırasa suyu ile hap hâline getirilerek gölgede kurutulur. Kullanım dozu bir dirhemden iki buçuk dirheme kadardır.

### 74. Gut hastalığı ağrılarını hemen dindiren hap *(Minhācü'd-dükkān)*

**Karışımı:** Anason, Kirman kimyonu, beyaz biber, uzun biberin ilk meyvesi ikişer dirhem, Çin tarçını bir dirhem, sütleğen, zencefil dörder dirhem, sakız ağacı reçinesi altı dirhem, acı çiğdem yirmi dirhem.

Bunlar dövülür ve elenir. Eski şarap ile macun hâline getirilir. Tarif edildiği şekilde hap hâline getirilerek kurutulur. Kullanım dozu kimyon suyu ile birlikte iki dirhemdir.

### 75. Koyun otu hapı *(Minhācü'd-dükkān)*

Balgamlı kronik hummalara karşı etkilidir.

Sokotra adası sabır otu, sarı helile, koyun otu şurubu eşit dozlarda.

Bunlar dövülür ve tatlı su ile macun hâline getirilir, hap yapılır ve kurutulur. Kullanım dozu bir dirhemdir. Sıcak su ile alınır.

### 76. Sıraca hastalığı hapı *(Minhācü'd-dükkān)*

Sıraca hastalığına ve balgamlı hastalıklara karşı etkilidir.

**Karışımı:** Feyḳarā müshili üç dirhem, katran köpüğü bitkisi iki buçuk dirhem, Ebu Cehil karpuzu yağı tohumu bir buçuk dirhem, göz otu zamkı

## ٧٢. حب ينفع النقرس لشابور (م)

**أخلاطه:** سورنجان وإيارج فيقرا وبوزيدان درهم درهم.

يحبب بالماء، وهو شربة واحدة.

## ٧٣. حب ينفع النقرس (م)

**أخلاطه:** صبر سقوطوري وماهي زهرج وهندي وبوزيدان وفاوانيا ومقل أزرق ثلاثة ثلاثة دراهم.

يحبب بماء الكراث، ويجفف في الظل. الشربة منه من درهم إلى درهمين ونصف.

## ٧٤. حب يسكن أوجاع النقرس[١] في الحال(ذ)

**أخلاطه:** أنيسون وكمون كرماني وفلفل أبيض ودار فلفل درهمان درهمان، سليخة [105a] درهم، فرفيون وزنجبيل أربعة أربعة دراهم، مصطكى ستة دراهم، سورنجان عشرون درهمًا.

يدق وينخل، ويعجن بالخمر العتيق، ويحبب على الرسم ويجفف. الشربة منه درهمان بماء الكمون.

## ٧٥. حب الغافث (م)

ينفع الحميات العتيقة البلغمية.

صبر سقوطوري وأصفر وعصارة الغافث أجزاء سواء.

يدق ويعجن بماء عذب، ويحبب ويجفف. الشربة منه درهم بماء حار.

## ٧٦. حب الخنازير(ذ)

ينفع الخنازير[٢] والأمراض البلغمية.

---

١ زيد في (أ) بهذا الموضع: مما يطلب.
٢ في هامش (أ): مطلب: حب ينفع الخنازير.

dört dirhem, türbüt otu yedi dirhem, çavşır bir miskal, amonyum klorür iki dirhem, kızartılmış mahmude otu bir miskal.

Bunlar pırasa ile macun hâline getirilir ve hap yapılır. Kullanım dozu günlük bir dirhemdir.

### 77. Hap *(Minhācü'd-dükkān)*

Sıraca ve benzeri irinli hastalıkları tedavi eder.

**Karışımı:** Sümbül, Çin tarçını, pelesenk ağacı tanesi, pelesenk ağacı kökü, afşar otu, (ve sakız ağacı reçinesi), tarçın, safran birer dirhem, sabır otu on altı dirhem, karabaş otu, Ebu Cehil karpuzu yağı beşer dirhem, türbüt otu yedi dirhem, mahmude otu dört dirhem, Hint tuzu iki dirhem.

Bunlar tarif edildiği üzere hap yapılır. Kullanım dozu iki buçuk dirhem ile üç dirheme kadardır.

### 78. Kaşıntı ve uyuza iyi gelen sabır otu hapı *(Minhācü'd-dükkān)*

Sabır otu bir dirhem, sarı helile bir dirhem, mahmude otu bir buçuk dāniḳ, kırmızı gül aynı şekilde. Hindiba suyu ile hap yapılır. Kullanım dozu tamamıdır.

### 79. İbnu'l-Hāris hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Balgamlı hummaya karşı etkilidir. Balgamlı ağrıları giderir. Beyaz ve siyah vitiligoya karşı etkilidir. Denenmiştir. Üç doz sonunda vitiligoyu tedavi eder.

**Karışımı:** Kara helile, sarı helile, sabır otu, göz otu zamkı, devm ağacı, kasnı, Ebu Cehil karpuzu yağı, her birisinden beşer ölçü, beyaz hardal, Yabani İran kekiği, çörek otu, Kirman kimyonu, hamur tuzu, Anadolu sakız ağacı reçinesi birer dirhem.

Devm ağacı ve kasnı suda çözdürülerek bakır bir kap içinde güneşe bırakılır. Diğerleri dövülür ve onunla macun yapılır. Biber şeklinde hap

**أخلاطه:** إيارج فيقرا ثلاثة دراهم، غاريقون درهمان ونصف، بزر شحم حنظل درهم ونصف، أنزروت أربعة دراهم، تربد سبعة دراهم، جاوشير مثقال، نوشادر درهمان، محمودة مشوية مثقال.

يعجن بالكراث ويحبب. الشربة منه كل يوم درهم.

## ٧٧. حب (ذ)

يذهب الخنازير و(ما يشبهها)[١] من الأورام.

**أخلاطه:** سنبل وسليخة وحب بلسان وعود بلسان وأسارون (ومصطكى)[٢] ودار صيني وزعفران درهم درهم، صبر ستة عشر درهمًا، أسطوخودوس وشحم حنظل خمسة خمسة دراهم، تربد سبعة دراهم، سقمونيا أربعة دراهم، ملح هندي درهمان.

يحبب على الرسم. الشربة منه درهمان ونصف إلى ثلاثة دراهم.

## ٧٨. حب الصبرينفع الحكة والجرب (ذ)

صبر درهم، أصفر درهم، محمودة دانق ونصف، ورد أحمر مثله. يحبب بماء الهندباء. الشربة منه جملته.

## ٧٩. حب ابن الحارث (ذ)

ينفع الحمى البلغمية، ويدفع الأوجاع البلغمية، ويزيل البهق الأبيض والأسود، مجرب، يزيل بثلاث شربات منه.

**أخلاطه:** هليلج أسود وأصفر وصبر وأنزروت ومقل وسكبينج وشحم حنظل من كل واحد خمسة أجزاء، خردل أبيض وصعتر فارسي وشونيز وكمون كرماني وملح العجين وعلك الروم درهم درهم.

١ سقطت (ما) من (أ) و(ب)، وتصحفت الكلمة التي بعدها في (ب) إلى: يشبهما.
٢ تكرر ما بين القوسين في (ب).

yapılır. Kullanım dozu her gün sabah erken bir miskaldir. Kullanımdan sonra etli nohut yemeği yenir.

### 80. Lepra/cüzzam hapı *(Minhācü'd-dükkān)*

Lepraya karşı etkilidir. Saç dökülmesine karşı yararlıdır. Kadın hastalıklarına karşı faydalıdır.

**Karışımı:** Küsküt dört miskal, benlieğrelti otu üç miskal, göz otu zamkı aynı miktarda, Ebu Cehil karpuzu yağı, mahmude otu, Hint tuzu, sarı yavşan şurubu ikişer miskal, Sokotra adası sabır otu, kurutulmuş, ufalanmış türbüt otu her birisinden on ikişer miskal.

Bunların hepsi taze olarak dövülür, ipek bir kumaş ile elenir, lahana suyu ile macun yapılır ve hap hâline getirilir. Kullanım dozu iki miskaldir.

### 81. Sabır otu hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Saçkıran, lepra ve melankolik hastalıklara karşı etkilidir.

**Karışımı:** Küsküt dört miskal, benlieğrelti otu iki miskal, Ebu Cehil karpuzu yağı, mahmude otu, Hint tuzu, sarı yavşan ikişer miskal, sabır otu on miskal, göz otu zamkı üç miskal, türbüt otu on iki miskal.

Bunlar tarif edildiği üzere hap yapılır. Kullanım dozu üç dirhemdir.

### 82. İshal yapıcı hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Bitlenme ve kaşıma sırasında cildi tahriş olanlar için yararlıdır. Bunun nedeni vücutta bulunan rutubetin cilde akmasıdır. Kaşındığında ise bu rutubetten bite benzer bir kurtçuk türer.

**Karışımı:** Soyulmuş türbüt otu bir dirhem iki dāniḳ, Feyḳarā müshili dört dāniḳ, katran köpüğü bitkisi, küsküt, kara helilenin her birisinden yarım dirhem, karabaş otu, zirkele her birisinden iki dāniḳ, Antakya mahmude otu, devm ağacı, anason ham öd her birisinden bir dāniḳ.

Bunlar dövülür ve tarif edildiği üzere elenir sonra hap yapılır.

يحل المقل والسكبينج في الماء في الشمس في[1] طشت نحاس، ويدق الباقي[2]، ويعجن به، ويحبب أمثال الفلفل. الشربة منه كل بكرة مثقال، والغداء بعده[3] زيرباج.

## ٨٠. حب الجذام (ذ)

ينفع الجذام، وسقوط الشعر، وأمراض اللواتي الكائنة في فروجهن[4].

أخلاطه: أفيتمون أربعة مثاقيل، بسفايج ثلاثة مثاقيل، أنزروت مثله، شحم حنظل وسقمونيا وملح هندي وعصارة أفسنتين مثقالان مثقالان، صبر سقوطوري وتربد مجوف محكوك من كل واحد اثنا عشر مثقالاً.

يدق الجميع ناعمًا، وينخل بحريرة، ويعجن بماء الكرنب، ويحبب. الشربة منه مثقالان.

## ٨١. حب الصبر (ذ)

ينفع داء الثعلب، والجذام، والأمراض السوداوية.

أخلاطه: أفيتمون أربعة مثاقيل، بسفايج مثقالان، شحم حنظل وسقمونيا وملح هندي وأفسنتين مثقالان مثقالان، صبر عشرة مثاقيل، أنزروت ثلاثة مثاقيل، تربد اثنا عشر مثقالاً. يحبب على الرسم. [105b] الشربة منه ثلاثة دراهم.

## ٨٢. حب يسهل (ذ)

فينفع لمن يغلب عليه القمل، ويتقشر الجلد وقت الحكة، وسببه يكون عن رطوبة حارة منصبة في الجلد، فإذا انحك يتولد منه[5] حيوان شبيه بالقمل.

أخلاطه: تربد محكوك درهم ودانقان، إيارج فيقرا أربعة دوانيق، غاريقون وأفيتمون وإهليلج أسود من كل واحد نصف درهم، أسطوخودوس وشيطرج من

١ في (ب): (و) بدل (في).
٢ سقطت من (ب).
٣ في (ج): يغديه.
٤ كذا العبارة في جميع النسخ.
٥ في (أ) و(ب): (من).

## 83. Galen hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Baş ağrısına karşı etkilidir. Safrayı ve beyindeki atıkları söktürür. Başı, mideyi ve bedeni ağır yapışkan karışımlardan temizler. İnme, yüz felci ve saçkırana karşı etkilidir.

Bir dirhemlik bu hapa bir dirhem Feyḳarā karıştırılıp yutulursa gözü keskinleştirir, suyun inmesini önler, vücuttaki zararlı maddeleri söktürmek suretiyle atar.

**Karışımı:** Sokotra adası sabır otu, mahmude otu, Ebu Cehil karpuzu yağı, devm ağacı, sarı yavşan şurubu, sakız ağacı reçinesi birer miskal, geven zamkı yarım dāniḳ.

Bu karışımın tamamı bir kullanımlık dozdur. Yemekten önce, yemekten sonra, her zaman içilebilir.

## 84. Yolculuğu hazırlayan hap *(el-Ḥāvī)*

Sabah erken alınmak üzere hazırlanır. Safra kaynaklı, güneş çarpması ya da şarap içmeden kaynaklanan baş ağrısına karşı etkilidir.

**Karışımı:** İri sarı helileden yüz adet alınır. Bunlar yeşil bir leğene konur. Üzerine dört parmak miktarı çıkacak kadar suya batırılır. Üzeri kapalı tutulur. İki hafta sıcak güneşte tutulur. Bu su durulanır ve cam kaplara alınır. Üzeri tozlara karşı koruma amacıyla bir bezle kapatılır. Rüzgâr kaynaklı tozlanmaya karşı damda bir tahta üzerine korunur. Bu şekilde kurutulur. Bundan hap yapılır. Bu haplar dört dirhemden yedi dirheme kadar gülsuyu ile içilir. Bu şekilde yumuşak bir söktürücü olur. Bu hap pişirilmiş helilenin sağladığı yararları da sağlar.

## 85. Sarı safrayı söktüren hap *(el-Ḥāvī)*

Beyinden sarı safrayı herhangi bir zarar vermeden güçlü bir şekilde çeker. Zararlı maddeleri vücuttan güçlü bir şekilde atar. Safra kaynaklı baş ağrısına karşı etkilidir.

كل واحد دانقان، سقمونيا أنطاكي ومقل وأنيسون وعود خام من كل واحد دانق. يدق وينخل على الرسم، ويحبب.

## ٨٣. حب جالينوس (ذ)

ينفع الصداع، وينزل الصفراء والفضول عن الدماغ، وينقي الرأس والمعدة والبدن عن الأخلاط اللزجة الغليظة، وينفع الفالج واللقوة وداء الثعلب.

وإذا خلط بدرهم من هذا الحب درهم فيقرا، ويبلع، يحد البصر، ويمنع نزول الماء، ويدفع المواد الفاسدة عن البدن بالإسهال.

**أخلاطه:** صبر سقوطوري وسقمونيا وشحم حنظل ومقل وعصارة أفسنتين ومصطكى مثقال مثقال، كثيرا[1] نصف دانق.

هذه الجملة شربة واحدة، يشرب جميع الأوقات، وبعد الطعام وقبله.

## ٨٤. حب يعد للأسفار (ح)

فينفع الصداع الكائن عن الصفراء، وعن حر الشمس، أو عن شرب الشراب.

**أخلاطه:** يؤخذ من الإهليلج الأصفر السمين مائة عددًا، يجعل في إجانة خضراء، ويغمر بالماء قدر ما يفوق عليه أربعة أصابع مضمومة يشد رأسها، ويشمس[2] أسبوعين في شمس حارة، ويصفى ويجمع ذلك الماء في جامات، ويشد عليها خرقة يوقيها من الغبار، ويرفع فوق خشبة على السطح، كي لا يسف الريح عليها التراب، حتى يجف[3]، فيتخذ منه حبوبًا، ويشرب منه من أربعة دراهم إلى سبعة دراهم بالجلاب، فإنه يسهل برفق، وينفع ما ينفع منه المطبوخ الإهليلج.

## ٨٥. حب يسهل الصفراء (ح)

ويجذبها عن الدماغ جذبًا قويًا من غير إضرار، وينفض الأخلاط عن البدن نفضًا قويًا، ويسكن الصداع الصفراوي.

١ تصحفت في (ب) إلى: كثير.
٢ تصحفت في (ب) إلى: يسمس.
٣ في (أ) و(ب): يحفف.

**Karışımı:** Kuru menekşe iki dirhem, bir elma ya da ayva ile kızartılmış mahmude otu yarım dāniḳ, ak türbüt otu yarım dirhem, meyan şurubu aynı miktarda, sarı helile bir dirhem.

Bunlar akırıkarha suyu ile macun yapıldıktan sonra hap yapılır. Tek kullanımlık dozdur. Sabah içilir.

## 86. Kokulu servi hapı *(el-Ḥāvī)*

Balgamlı baş ağrısına karşı etkilidir. Görme yetisini açar. Başta ve vücuttaki zararlı balgamlı atıkları söktürür.

**Karışımı:** Sokotra adası sabır otu, sarı yavşan şurubu ve yaprağı, sakız ağacı reçinesi birer doz, Ebu Cehil karpuzu yağı yarım ölçü, mahmude otu aynı miktarda. Galen bunların hepsini eşit ölçülerde tutar.

Bunlar kaynamış kereviz suyu ile ya da akırıkarha suyu ile macun hâline getirilerek hap yapılır. Kullanım dozu bir miskalden iki miskale kadardır.

## 87. İbn Zekeriyyā'nın ḳūḳiyā macunu hapı[1] *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Bir öncekinin gösterdiği etkileri gösterir. Hatta ondan daha mükemmel ve daha güçlüdür.

**Karışımı:** Feyḳarā müshili on dirhem, türbüt otu, karabaş otu beşer dirhem, Ebu Cehil karpuzu yağı üç dirhem, mahmude otu iki buçuk dirhem, geven zamkı bir dirhem.

Mavi devm ağacı suyu ile macun hâline getirilir ve hap yapılır.

Bunlar on kullanımlık dozdur.[2]

---

1 Tahran nüshasının kenarında yer alan nota göre; **Galen'e nispet edilen ḳūḳiyā macunundan yapılan hapın tarifi**: Her birisinden çeyrek dirhem sabır otu, sakız ağacı reçinesi, sarı yavşan otu, kızartılmış mahmude otu ve Ebu Cehil karpuzunun etli kısmı. Kimileri bu hapı ilaç maddelerinin çeyreğine sekizde birini de ekleyerek yaparlar. Bu tek kullanımlık dozdur.
**Bir başka tarife göre ise:** Her birisinden çeyrek dirhem sabır otu, kızartılmış mahmude otu, Ebu Cehil karpuzunun iyileştirici etli kısmı, sarı yavşan otu, sakız ağacı reçinesi, her birisinden bir dirhemin sekizde biri kadar meyan kökü konsantresi, zencefil, mavi devm ağacı ve anason. Bu tek kullanımlık dozdur

2 Tahran nüshasının kenarında yer alan nota göre bir diğer **ḳūḳiyā hapı tarifi şöyledir**: Sabır otu 1, gül 1, geven zamkı 1, sarı yavşan otu 1, sakız ağacı reçinesi 3, türbüt otu 3, sarı helile 3. Alınacak doz bir miskaldir.

**أخلاطه:** بنسفج يابس درهمان، سقمونيا مشوي في تفاحة أو سفرجلة نصف دانق، تربد أبيض نصف درهم، رب السوس مثله، إهليلج أصفر درهم.

يعجن بماء القراح، ويحبب. وهي شربة واحدة تشرب بالغدوات.

## ٨٦. حب قوقيا (ح)

ينفع الصداع البلغمي، ويجلو البصر، ويخرج الفضول البلغمية الرديئة من البدن والرأس.

**أخلاطه:** صبر سقوطوري وعصارة أفسنتين وورقه ومصطكى جزء جزء، شحم حنظل نصف جزء، ومحمودة مثله. وجالينوس يجعل الجميع سواء.

يعجن بماء الكرفس المغلي أو بماء قراح، ويحبب. الشربة منه من مثقال إلى مثقالين.

## ٨٧. حب قوقيا لابن زكريا[١] (ذ)

[106ª]. ينفع منافع الأول، بل أتم وأقوى.

**أخلاطه:** إيارج فيقرا عشرة دراهم، تربد وأسطوخودوس[٢] خمسة خمسة دراهم، شحم حنظل ثلاثة دراهم، محمودة درهمان ونصف، كثيرا درهم.

يعجن بماء المقل الأزرق، ويحبب.

وهذه عشر شربات.[٣]

---

١ في هامش (أ): حب قوقيا المنسوب إلى جالينوس: صبر مصطكى أفسنتين سقمونيا مشوية شحم حنظل من كل واحد ربع درهم. ومنهم من يعمل من كل دواء ربعا وثمنًا. هو شربة واحدة. آخر: صبر محمودة مشوية شحم حنظل مصلحي أفسنتين مصطكى من كل واحد ربع درهم، رب سوس زنجبيل مقل أزرق أنيسون من كل واحد ثمن. وهو شربة واحدة.

٢ في أ: أسطوخودس.

٣ في هامش (أ): آخر: صبر ١، ورد ١، كثيرا ١، أفسنتين ٣، مصطكى ٣، تربد ٣، هليلة أصفر ٣. الشربة مثقال.

### 88. Şebyār (Sabır otu) hapı *(el-Ḥāvī)*

Sabır otu hapıdır. Baş ağrılarına, mide ağrısına, göz perdelenmesine ve göz kararmasına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Sokotra adası sabır otu üç dirhem, sarı helile, kırmızı gül, ak türbüt otu, sakız ağacı reçinesi birer dirhem.

Bunların hepsi ayrı ayrı dövülür, elenir ve akırıkarha suyu ile macun yapılır ve hap hâline getirilir, gölgede kurutulur. Kullanım dozu bir miskaldir.

### 89. Akıntılı soğuk baş ağrısına karşı etkili sabır otu hapı *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Sokotra adası sabır otu bir miskal, indigo ağacı bir dirhem, tatlı badem yağı ile karıştırılmış, ufalanmış türbüt otu bir dirhem, katran köpüğü bitkisi yarım dirhem, Ebu Cehil karpuzu bir dāniḳ, Hint tuzu bir buçuk dāniḳ, devm ağacı bir dāniḳ, sakız ağacı reçinesi bir dāniḳ, geven zamkı bir dāniḳ.

Bunların hepsi dövülerek ipek bir kumaş ile elenir. Taze rezene suyu ile macun yapılarak nohut şeklinde haplar yapılır ve seher vakti içilir. İshalin tam olarak gerçekleşmesi için öğle vaktine kadar hiçbir şey yenmez. Sonra mersin ağacı yağı ile temizlendikten sonra sedef yağı ya da sığır gözü yağı veya süsen yağı veya yasemin yağı ile tam temizlenme yapılır. Bununla temizlenmezse şebyār hapı ya da şebyār macunu ile temizlenir.

### 90. Kronik öksürüğe karşı etkili hap *(el-Ḥāvī)*

Akciğer ve göğüs iltihaplarına karşı etkilidir. Bu ikisini yumuşatıcıdır. Sesi iyileştirir. Boğaz düğümlenmesini önler. Kalbi temizler.

**Karışımı:** Pişirilmiş tatlı badem içi ile mürr ağacı reçinesi, soyulmuş keten tohumu ile büyük çam fıstığı tanesi her birisinden ikişer dirhem, anason, armut reçinesi her birisinden bir dirhem, meyan kökü, süsen kökünün suyu her birisinden bir dirhem, fānīẕ şekeri, şeker her birisinden iki dirhem.

Bunların hepsi dövülür, elenir, rezene suyu ile macun yapılır, hap hâline getirilir ve kullanılır.

## ٨٨. حب الشبيار (ح)

وهو حب الصبر. ينفع أوجاع الرأس، والمعدة، وغشاوة البصر وظلمة العين.

أخلاطه: صبر سقوطوري ثلاثة دراهم، إهليلج أصفر وورد أحمر وتربد أبيض ومصطكى درهم درهم.

يدق الجميع فرادى وينخل، ويعجن بماء قراح، ويحبب، ويجفف في الظل. الشربة منه مثقال.

## ٨٩. حب الصبرينفع الصداع البارد المادي (ح)

أخلاطه: صبر سقوطوري مثقال، حب النيل نصف درهم، تربد محكوك ملتوت بدهن اللوز الحلو درهم، غاريقون نصف درهم، شحم حنظل دانق، ملح هندي دانق ونصف، مقل دانق، مصطكى دانق، كثيرا دانق.

يدق الجميع وينخل بحريرة، ويعجن بماء الرازيانج الرطب، ويحبب أمثال الحمصة، ويشرب سحرًا، ويصبر عليه إلى نصف النهار حتى يقيم حق المجالس[1]، ثم يكب بعد التنقية آس بدهن السذاب، أو بدهن الأقحوان أو السوسن أو الياسمين؛ وإن لم ينق بهذا ينق بحب الشيبار أو الإيارج.

## ٩٠. حب[2] (ح)

ينفع السعال العتيق، وقروح الرئة والصدر ويلينهما، ويجيّد الصوت، ويمنع البحة، وينقي القلب.

أخلاطه: لب لوز حلو ومر مطبوخين وبزر كتان وحب صنوبر كبار مقشورين من كل واحد درهمان، أنيسون وصمغ إجاص من كل واحد درهم، أصل السوس وماء أصل السوسن من كل واحد درهم، فانيذ وسكر من كل واحد درهمان.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بماء الرازيانج[3]، ويحبب، ويستعمل.

---

١ كذا العبارة في جميع النسخ.
٢ في هامش (أ): حب ينفع السعال العتيق.
٣ في (أ): الزايانج.

## 91. Öksürüğe ve tüberküloz hastalarına iyi gelen hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

**Karışımı:** Akasya sakızı, geven zamkı, tatlı badem içi, ayva çekirdeği, soyulmuş hatmi tohumu, meyan şurubu, nişasta, büyük çam fıstığı tanesi, semizotu tohumu, şeker her birisinden üç dirhem, soyulmuş kuru bakla, soyulmuş iki tür hıyar çekirdeği özü, soyulmuş kabak çekirdeği her birisinden beş dirhem.

Bunların hepsi taze olarak hafifçe dövülür, karnıyarık otu tohumunun yapışkan suyu ile macun yapılır, yassı şekilde hap yapılır. Birer birer ağızda tutulur.

## 92. Kronik öksürüğe iyi gelen hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Dank humması ve tüberküloz hastaları için de yararlıdır.

**Karışımı:** Akasya sakızı, geven zamkı, tatlı badem içi, ayva çekirdeği, soyulmuş hatmi tohumu, meyan şurubu, nişasta, büyük çam fıstığı tanesi, semizotu tohumu, şeker her birisinden üç dirhem, soyulmuş kuru bakla, soyulmuş iki tür hıyar çekirdeği özü, soyulmuş kabak çekirdeği her birisinden beş dirhem.

Bunların hepsi taze hafifçe dövülür, karnıyarık otu tohumunun yapışkan suyu ile macun yapılır, yassı şekilde hap yapılır. Birer birer ağızda tutulur.

## 93. Kronik öksürüğe karşı etkili hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Akciğer ve göğüs iltihaplarına karşı yararlıdır. Bu ikisini yumuşatıcıdır. Sesi iyileştirir. Boğaz düğümlenmesini önler. Kalbi temizler.

**Karışımı:** Pişirilmiş tatlı badem içi ile mürr ağacı reçinesi, soyulmuş keten tohumu ile büyük çam fıstığı tanesi her birisinden ikişer dirhem, anason, armut reçinesi her birisinden bir dirhem, meyan kökü, süsen kökü her birisinden bir dirhem, fānīẕ şekeri, şeker her birisinden iki dirhem.

Bunların hepsi dövülerek elenir, rezene suyu ile macun yapılır, hap hâline getirilir ve kullanılır.

## ٩١. حب ينفع السعال وأصحاب السل (ذ)

**أخلاطه:** صمغ عربي وكثيرا ولب لوز حلو وحب السفرجل وبزر خطمي مقشورة ورب سوس ونشا وحب صنوبر كبار وبزر بقلة الحمقاء وسكر من كل واحد ثلاثة دراهم، باقلاء يابس مقشر ولب بزر جيارين[١] ولب بزر قرع مقشرين من كل واحد خمسة دراهم.

يدق الجميع دقًا ناعمًا، ويعجن بلعاب بزر قطونا، ويحبب مفرطحًا، ويمسك في الفم واحدًا بعد واحد.

## ٩٢. حب ينفع السعال[٢] وأصحاب الدق[٣] والسل (ذ)

**أخلاطه:** صمغ عربي وكثيرا ولب لوز حلو وحب السفرجل وبزر خطمي مقشورة ورب السوس ونشا وحب الصنوبر الكبار وبزر بقلة الحمقاء وسكر من كل واحد ثلاثة دراهم، باقلاء يابس مقشر ولب بزر خيارين ولب بزر قرع مقشرين مقشرين[٤] من كل واحد خمسة دراهم.

يدق الجميع دقًا ناعمًا، ويعجن[106b] بلعاب بزر قطونا، ويحبب مفرطحًا، ويمسك في الفم واحدًا بعد واحد.

## ٩٣. حب ينفع السعال العتيق (ذ)

وقروح الرئة والصدر، ويلينهما، ويجيّد الصوت، ويمنع البحة، وينقي القلب.

**أخلاطه:** لب لوز حلو ولب لوز مر مطبوخين وبزر كتان وحب الصنوبر الكبار مقشورين من كل واحد درهمان، أنيسون وصمغ إجاص من كل واحد درهم، أصل السوس وأصل السوسن درهم درهم، فانيذ وسكر درهمان درهمان.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بماء الرازيانج، ويحبب ويستعمل.

١ في (ب): حيارين.
٢ تصحفت في (أ) إلى: السال.
٣ في (ج): الذق.
٤ كذا تكررت في (أ) و(ب).

### 94. Öksürüğe, Dank humması ve tüberküloz hastalarına iyi gelen hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

**Karışımı:** Akasya ağacı yaprağı ve meyvesinin zamkı, geven zamkı, tatlı badem içi, ayva çekirdeği, soyulmuş hatmi tohumu, nişasta konsantresi, büyük çam fıstığı içi, semizotu tohumu, şeker her birisinden üç dirhem, soyulmuş kuru bakla, soyulmuş iki tür hıyar çekirdeği özü, soyulmuş kabak çekirdeği her birisinden beş dirhem.

Bunların hepsi taze olarak dövülür, karnıyarık otu tohumunun yapışkan suyu ile macun yapılarak yassı şekilde haplar yapılır. Birer birer ağızda tutulur.

### 95. Göğsü temizleyen katran köpüğü bitkisi hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

**Karışımı:** Katran köpüğü bitkisi dört buçuk dirhem, Ebu Cehil karpuzu yağı bir buçuk dāniḳ, eşek hıyarı şurubu bir dāniḳ, meyan şurubu yarım dirhem.

Tek kullanımlık dozdur.

### 96. Dil altına konulan hap

Kara safralı kandan kaynaklanan plöreziye karşı etkilidir. Plörezi en amansız akciğer hastalığıdır.

**Karışımı:** Acur, kabak, hıyar ve haşhaş tohumunun özü birer dirhem, soyulmuş badem üç dirhem, meyan şurubu yarım dirhem.

Bunlar Emlis narı (tatlı en kaliteli nar) suyu ile macun hâline getirilir. Kaşıkla içilmek üzere de yapılabilir.

### 97. Hap *(el-Ḥāvī)*

Sebebi ağır akışkan balgam ile safra karışımı olan çarpıntı ve kalp hastalıklarına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Ak türbüt otu, küsküt her birisinden bir dirhem, kekik, devm ağacı, Ebu Cehil karpuzu yağı, katran köpüğü bitkisi, Ermeni taşı,

## ٩٤. حب ينفع أصحاب السعال والدق[١] والسل (ذ)

**أخلاطه:** صمغ عربي وكثيرا ولب لوز حلو وحب السفرجل وبزر خطمي مقشورات ورب النشا وحب الصنوبر الكبار وبزر بقلة الحمقاء وسكر من كل واحد ثلاثة دراهم، باقلاء يابس مقشر ولب بزر خيارين ولب بزر قرع مقشرين من كل واحد خمسة دراهم.

يدق الجميع ناعمًا، ويعجن بلعاب بزر قطونا، ويحبب مفرطحة ويمسك في الفم واحدًا بعد واحد.

## ٩٥. حب غاريقون ينقي الصدر (ذ)

**أخلاطه:** غاريقون أربعة دراهم ونصف، شحم حنظل دانق ونصف، عصارة قثاء الحمار دانق، رب السوس نصف درهم.

هذه شربة واحدة.

## ٩٦. حب يوضع تحت اللسان

وينفع ذات الجنب الكائن عن الدم السوداوي، وهو أخبث أنواعه.

**أخلاطه:** لب بزر قثا وقرع وخيار[٢] وخشخاش درهم درهم، لوز مقشر ثلاثة دراهم، رب السوس نصف درهم.

يعجن بشراب الرمان الأمليسي، ويعمل لعوقًا، ويستعمل.

## ٩٧. حب (ح)

ينفع الخفقان وأمراض القلب إذا كان السبب مركبًا من البلغم اللزج الغليظ والسوداء.

**أخلاطه:** تربد أبيض وأفيتمون من كل واحد درهم، حاشا ومقل وشحم حنظل وغاريقون[٣] وحجر أرمني وملح نفطي من كل واحد دانق، محمودة مشوية في

١ في ج: الذق.
٢ تصحفت في (ب) إلى: خيا.
٣ تصحفت في (ب) إلى: غاريقو.

siyah tuz her birisinden birer dāniḳ, bir elma veya ayvanın içinde kızartılmış mahmude otu yarım dāniḳ, karabaş otu yarım dirhem.

Bu ilaçlar dövülür, ipek bir kumaş ile elenir, rezene suyu veya şahtere otu suyu ile macun hâline getirilir, hap yapılır, seher vakti yutulur, gün ortasına kadar hiçbir şey yenmez, ishal tamamen gerçekleşince istediği yemekleri yiyebilir.

### 98. Hap *(el-Ḥāvī)*

Safra ve balgamdan kaynaklanan çarpıntıya ve kalp hastalıklarına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Türbüt otu, küsküt, sinameki, şahtere otu birer dirhem, sarı helile, kırmızı gül, yıkanmış lacivert taşı her birisinden yarım dirhem.

Bunlar dövülür, elenir ve oğul otu suyu veya rezene suyu ya da holaren suyu ile hap hâline getirilir ve seher vakti yutulur. Hap alındıktan sonra üzerine beyaz şeker, gülsuyu ve et suyundan yapılmış soğuk gülsuyu içer, bunların her birisinden onar dirhem, reyhan tohumu üç dirhem katılır.

### 99. Midesine sarı safra akan hastalara yararlı denenmiş hap

Bir dirhem sabır otu, yarım dirhem sarı helile, aynı miktarda kırmızı gül alınır.

Dövülür, elenir ve hindiba şurubu ile macun yapılır. Tek kullanımlık dozdur.

### 100. Öksürük hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Öksürük ve nefes darlığına karşı etkilidir. Göğsü ve göğüs çevresini yumuşatır. Hummalarda kullanılır.

**Karışımı:** Her birisinden beşer dirhem Soyulmuş iki tür hıyar çekirdeği ile kabak çekirdeği, her birisinden üç dirhem semizotu tohumu, haşhaş tohumu, akasya sakızı, armut reçinesi, geven zamkı, iki dirhem nişasta, bir dirhem meyan şurubu, dört dirhem badem içi, otuz dört dirhem ṭaberzed şekeri.

Karnıyarık otu tohumunun yapışkan suyu ile hap hâline getirilir ve tarif edildiği şekilde kullanılır.

جوف تفاحة أو سفرجلة نصف دانق، أسطوخودوس نصف درهم.

يدق الأدوية، وينخل بحريرة، ويعجن بماء الرازيانج، أو بماء الشاهترج، ويحبب ويبلع سحرًا، ويصبر عليه إلى نصف النهار، فإذا ظهر تمام الإسهال يغدى بما يوافقه.

## ٩٨. حب (ح)

ينفع الخفقان وأمراض القلب إذا كان مركبًا من الصفراء والبلغم.

**أخلاطه:** تربد وأفيتمون وسنامكي وشاهترج درهم درهم، إهليلج أصفر وورد أحمر وحجر اللازورد المغسول من كل واحد نصف درهم.

يدق وينخل، ويحبب بماء البادرنجبويه، أو بماء الرازيانج، أو بماء لسان الحمل، ويبتلع سحرًا، وبعد تمام العمل يشرب عليه جلابًا باردًا من السكر الأبيض وماء الورد وماء اللحم من كل واحد عشرة دراهم، وبزر ريحان ثلاثة دراهم.

## ٩٩. حب مجرب ينفع لمن انصب الصفراء في معدته

يؤخذ درهم صبر، ونصف درهم إهليلج أصفر، ومثله ورد أحمر.

يدق وينخل، ويعجن بعصير الهندباء. وهو شربة واحدة. [107a]

## ١٠٠. حب السعال (ذ)

ينفع السعال وضيق النفس، ويليّن الصدر ونواحيه. يستعمل في الحميات.

**أخلاطه:** بزر خيارين وبزر قرع مقشرين من كل واحد خمسة دراهم، بزر بقلة الحمقاء وبزر الخشخاش وصمغ عربي وصمغ إجاص وكثيرا من كل واحد ثلاثة دراهم، نشا درهمان، رب السوس درهم، لب اللوز أربعة دراهم، سكر طبرزد أربعة وثلاثون درهمًا.

يحبب بلعاب بزر قطونا، ويستعمل على الرسم.

### 101. Hap *(Minhācü'd-dükkān)*

*ed-Düstūr*'dan alınmıştır. Öksürüğe karşı etkilidir. Göğsü yumuşatır.

**Karışımı:** Meyan şurubu, nişasta, geven zamkı, akasya sakızı, tatlı badem her birisinden üç dirhem, bitkisel şeker beş dirhem.

Bunlar ayva çekirdeği salgısı ile macun hâline getirilir, hap yapılır ve kullanılır.

### 102. Hap *(Minhācü'd-dükkān)*

*el-Mülūkī*'den alınmıştır. Meyan şurubu, geven zamkı, akasya sakızı, nişasta her birisinden üç dirhem, ayva çekirdeği, kabak çekirdeği, iki tür hıyar çekirdeği her birisinden iki dirhem, soyulmuş tatlı badem, haşhaş tohumu her birisinden dört dirhem, fānīẕ şekeri bir ūḳiyye.

Bunlar ayva çekirdeği salgısı ile macun hâline getirilir ve yassı şekilde hap yapılır.

### 103. Sütleğen hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Balgamlı öksürüğü giderir, göğsü karışımlardan ve kanlı ifrazattan temizler.

**Karışımı:** Katran köpüğü bitkisi, mürr ağacı reçinesi, türbüt otu her birisinden beşer dirhem, süsen kökü, bozotu her birisinden beşer dirhem, Ebu Cehil karpuzu yağı, göz otu zamkı her birisinden ikişer dirhem, bir nüshaya göre mahmude otu bir dirhem anason bir dirhem.

Tarif edildiği şekilde hap yapılır ve kullanılır.

### 104. Hap *(el-Ḥāvī)*

Kara safrayı söktürür, başı sarı safralı maddelerden sancısız olarak temizler, safra kaynaklı baş ağrısına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Küsküt iki dirhem, katran köpüğü bitkisi bir dirhem, türbüt otu aynı miktarda, karabaş otu aynı miktarda, benlieğrelti otu aynı miktarda.

Bunlar dövülür ve ince ipek bir kumaştan geçirilerek elenir, rezene suyu ile macun hâline getirilir ve hap yapılır. Tek kullanımlık dozdur.

## ١٠١. حب من «الدستور» (م)

ينفع السعال، ويلين الصدر.

أخلاطه: رب السوس ونشا وكثيرا وصمغ عربي ولوز حلو من كل واحد ثلاثة دراهم، سكر نبات خمسة دراهم.

يعجن بلعاب حب السفرجل، ويحبب، ويستعمل.

## ١٠٢. حب من الملوكي (م)

رب السوس وكثيرا وصمغ عربي ونشا من كل واحد ثلاثة دراهم، حب السفرجل وبزر القرع وبزر الخيارين من كل واحد درهمان، لوز حلو مقشر وبزر خشخاش من كل واحد أربعة دراهم، فانيذ أوقية.

يعجن بلعاب حب السفرجل، ويحبب مفرطحًا.

## ١٠٣. حب فرفيون (ذ)

يذهب السعال البلغمي، وينقي الصدر عن الأخلاط والنفث.

أخلاطه: غاريقون ومر وتربد من كل واحد خمسة دراهم، أصل السوسن الآسمانجوني وفراسيون من كل واحد خمسة دراهم، شحم حنظل وأنزروت من كل واحد درهمان. وفي نسخة: محمودة درهم، أنيسون درهم.

يحبب على الرسم، ويستعمل.

## ١٠٤. حب يسهل السوداء (ح)

وينقي الرأس عن المادة السوداوية من غير غائلة، وينفع الصداع السوداوي.

أخلاطه: أفيتمون درهمان، غاريقون درهم، تربد مثله، أسطوخودوس مثله، بسفايج[1] مثله.

يدق وينخل بحريرة، ويعجن بماء الرازيانج، ويحبب. وهو شربة واحدة.

---

١ تصحفت في ب إلى: بسفا.

### 105. Altın hapı

*el-İrşād*'dan alınmıştır, denenmiştir, baş ağrılarına karşı etkilidir, vücudu temizler, görme yetisini açar.

**Karışımı:** Sokotra adası sabır otu yirmi dirhem, sarı helile on dirhem, safran, sakız ağacı reçinesi, geven zamkı, mahmude otu, üçer dirhem, çanak yaprakları ayıklanmış gül tomurcuğu beş dirhem.

Bunların hepsi dövülür ve akırıkarha suyu ile macun yapılır, büyük haplar şeklinde hap yapılır, gölgede kurutulur. Kullanım dozu iki dirhemdir.

### 106. Hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Migren için yararlıdır.

**Karışımı:** Sokotra adası sabır otu bir miskal, sarı helile aynı miktarda, sakız ağacı reçinesi yarım dirhem.

Bunlar dövülerek ipek bir kumaş parçalı ile elenir, sonra lahana suyu ile macun yapılır ve hap yapılır. Tek kullanımlık dozdur.

### 107. Başı ve beyni temizleyen hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Beyinden burun yoluyla akan pis koyuyu giderir, baş ağrısını ve şakak ağrısını dindirir, göz ağrısına karşı etkilidir.

**Karışımı:** Ak türbüt otu bir buçuk dirhem, Feyḳarā müshili bir dirhem, kara helile, küsküt birer dirhem, kırmızı gül, siyah tuz her birisinden bir buçuk dāniḳ. Daha güçlü olması istenirse buna yarım dāniḳ mahmude otu ilave edilir.

Tarif edildiği şekilde hap yapılır ve kullanılır.

### 108. Mideyi ve beyni rutubetli karışımlardan temizleyen hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Her zaman içilebilir.

**Karışımı:** Sarı helile, kırmız gül, Sokotra adası sabır otu onar dirhem, anason üç dirhem, menekşe beş dirhem, devm ağacı iki dirhem, geven zamkı yarım dirhem.

## ١٠٥. حب الذهب

من «الإرشاد»: مجرب ينفع أوجاع الرأس، وينقي البدن، ويجلو البصر.

**أخلاطه:** صبر سقوطوري عشرون درهمًا، إهليلج أصفر عشرة دراهم، زعفران ومصطكى وكثيرا وسقمونيا ثلاثة ثلاثة دراهم، وزرورد أحمر منزوع الأقماع خمسة دراهم.

يدق الجميع، ويعجن بماء قراح، ويحبب حبوبًا كبارًا، ويجفف في الظل. الشربة منه درهمان.

## ١٠٦. حب ينفع البيضة (ذ)

**أخلاطه:** صبر سقوطوري مثقال، أصفر مثله، مصطكى نصف درهم.

يدق وينخل بحريرة، ثم يعجن بماء الكرنب، ويحبب. وهو شربة واحدة.

## ١٠٧. حب ينقي الرأس والدماغ (ذ)

ويزيل عن الدماغ الرائحة المنتنة الكريهة الجائية عن طريق الأنف، ويسكن أوجاع الرأس والشقيقة، وأوجاع العين.

**أخلاطه:** تربد أبيض درهم ونصف، إيارج فيقرا درهم، كابلي وأفيتمون درهم درهم، ورد أحمر وملح أسود من كل واحد دانق ونصف. [107b] وإن أريد زيادة القوة يزاد عليهم نصف دانق محمودة.

ويحبب على الرسم، ويستعمل.

## ١٠٨. حب ينقي المعدة والدماغ عن الأخلاط الرطبة (ذ)

يشرب جميع الأوقات.

**أخلاطه:** إهليلج أصفر وورد أحمر وصبر سقوطوري عشرة عشرة دراهم، أنيسون ثلاثة دراهم، بنفسج خمسة دراهم، مقل درهمان، كثيرا نصف درهم.

Tarif edildiği şekilde hap yapılır. Kullanım dozu bir miskalden iki dirheme kadardır.

### 109. Hap *(Minhācü'd-dükkān)*

*el-İrşād*'dan alınmıştır. Beyni temizler, gazları giderir, cinsel isteği artırır.

**Karışımı:** Rāmik macunu, küçük kakule, karanfil, öd, buhūr, küçük Hindistan cevizi kabuğu, küçük Hindistan cevizi, Hint biberi, tarçın, sakız ağacı reçinesi birer miskal, misk üç miskal, kâfur aynı miktarda.

Bunlar dövülerek elenir ve eski şarap ile macun yapılır. Hap yapılarak kurutulur ve kullanılır.

### 110. Başı ve mideyi temizleyen hap *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Feyḳarā müshili altı dirhem, türbüt otu üç dirhem, kereviz tohumu iki dirhem, çekirdeği çıkarılmış sarı helile, küsküt üçer dirhem, siyah tuz iki buçuk dirhem.

Kullanım dozu iki dirhemdir.

### 111. Seher uykusu ağırlığına karşı çok etkili hap *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Ufalanmış, badem yağı ile karıştırılmış türbüt otu bir dirhem, mahmude otu yarım dāniḳ, rezene tohumu, kereviz tohumu yarım dirhem, kuru menekşe iki dirhem, sarı helile bir dirhem, siyah tuz yarım dirhem.

Bunlar dövülür ve elenir, rezene suyu ile macun yapılır, hap hâline getirilir, seher vakti alınır.

### 112. Karabaş otu hapı *(el-Ḥāvī)*

Epilepsi, melankoli, safra ve balgamdan kaynaklı hastalıklara karşı etkilidir.

**Karışımı:** Sarı helile, kara helile beşer dirhem, türbüt otu yedi buçuk dirhem, Sokotra adası sabır otu altı dirhem, karabaş otu, katran köpüğü

يحبب على الرسم. الشربة منه من مثقال إلى درهمين.

## ١٠٩. حب (م)

من «الإرشاد»، ينقي الدماغ، ويزيل البخر، ويشهي الجماع.

**أخلاطه:** رامك وهال وقرنفل وعود وبخور وبسباسة وجوز بوا وكبابة ودار صيني ومصطكى مثقال مثقال، مسك ثلث مثقال، كافور مثله.

يدق وينخل، ويعجن بخمر عتيق، ويحبب، ويجفف، ويستعمل.

## ١١٠. حب ينقي الرأس والمعدة (ح)

**أخلاطه:** إيارج فيقرا ستة دراهم، تربد ثلاثة دراهم، بزر كرفس درهمان، إهليلج أصفر منزوع النوى وأفيتمون ثلاثة ثلاثة دراهم، ملح نفطي[١] درهمان ونصف.

الشربة منه درهمان.

## ١١١. حب ينفع السبات السهري جدًا (ح)

**أخلاطه:** تربد محكوك ملتوت بدهن اللوز درهم، سقمونيا نصف دانق، بزر الرازيانج وبزر الكرفس نصف درهم، بنفسج[٢] يابس درهمان، أصفر درهم، ملح نفطي نصف درهم.

يدق وينخل، ويعجن بماء الرازيانج، ويحبب، ويتناول سحرًا.

## ١١٢. حب أسطوخودوس (ح)

ينفع الصرع، والماليخوليا، والأمراض السوداوية والبلغمية.

**أخلاطه:** إهليلج أصفر وإهليلج كابلي خمسة خمسة دراهم، تربد سبعة دراهم

---

١ تصحفت في (ب) إلى: نفتي.
٢ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: بنفس.

bitkisi, küsküt, benlieğrelti otu üçer dirhem, Ebu Cehil karpuzu yağı bir buçuk dirhem, karanfil, yabani nane birer dirhem.

Bunlar taze olarak dövülür, akırıkarha suyu ile macun yapılır ve hap hâline getirilir. Kullanım dozu üç dirhemdir. Sıcak su ile alınır.

### 113. Balgamlı melankoli hastalarına iyi gelen hap *(el-Ḥāvī)*

Balgamı sancısız bir şekilde yumuşakça söktürür.

**Karışımı:** Küsküt yirmi dirhem, benlieğrelti otu on dirhem, katran köpüğü bitkisi beş dirhem, Hint tuzu üç dirhem, karabaş otu üç dirhem, (Feyḳarā) müshili on dirhem.

Tarif edildiği şekilde hap yapılır. Kullanım dozu üç dirhemdir.

### 114. Sedef hastalığına karşı etkili hap *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Kara helile bir dirhem, ufalanmış, gülyağı ile karıştırılmış türbüt otu bir buçuk dirhem, kuru menekşe iki dirhem, anason tohumu bir dirhem, karabaş otu, benlieğrelti otu tohumu, küsküt birer buçuk dirhem.

Bunların hepsi dövülerek ipek bir kumaş parçası ile elenir, rezene suyu ile macun hâline getirilir ve hap yapılır. Tek kullanımlık dozdur. Seher vakti alınır, hemen ardından ılık su ile hazırlanmış şekerli kırmızı gülsuyu içilir.

### 115. Hap *(el-Ḥāvī)*

Balgamlı epilepsiye iyi gelir.

**Karışımı:** Feyḳarā müshili bir miskal, indigo ağacı yarım miskal, Sokotra adası sabır otu bir miskal, Ebu Cehil karpuzu yağı yarım dirhem, Hint tuzu yarım dirhem, anason bir dirhem, devm ağacı bir dāniḳ, geven zamkı bir dāniḳ, sakız ağacı reçinesi iki dāniḳ.

Bunların hepsi dövülür ve elenir, rezene suyu ile macun hâline getirilir ve hap yapılır. Tam kusma sağlandıktan sonra sadece tarçınlı turaç, orman tavuğu ve tavuk eti ile nohut suyu yenilebilir.

ونصف، صبر سقوطوري ستة دراهم، أسطوخودوس[1] وغاريقون وأفيتمون وبسفايج ثلاثة ثلاثة دراهم، شحم حنظل درهم ونصف، قرنفل وفوتنج جبلي درهم درهم.

يدق ناعمًا، ويعجن بماء قراح، ويحبب. الشربة منه ثلاثة دراهم بماء حار.

## ١١٣. حب ينفع لمن به الماليخوليا البلغمي (ح)

ويسهله برفق من غير أذى.

**أخلاطه:** أفيتمون عشرون درهمًا، بسفايج عشرة دراهم، غاريقون خمسة دراهم، ملح هندي ثلاثة دراهم، أسطوخودوس سبعة دراهم، إيارج عشرة دراهم.

يحبب على الرسم. الشربة منه ثلاثة دراهم.

## ١١٤. حب ينفع السدر[2] (ح)

**أخلاطه:** إهليلج أسود درهم، تربد محكوك ملتوت بدهن الورد درهم ونصف، بنفسج يابس درهمان، بزر أنيسون درهم، أسطوخودوس وبزر بسفايج وأفيتمون درهم ونصف درهم.

يدق الجميع، وينخل بحريرة، ويعجن بماء الرازيانج، ويحبب. وهو شربة واحدة، يتناول سحرًا، ويشرب عقيبه جلاب من السكر الأحمر بماء فاتر.

## ١١٥. حب ينفع الصرع البلغمي (ح)

**أخلاطه:** إيارج فيقرا مثقال، حب النيل نصف مثقال، صبر سقوطوري مثقال، شحم حنظل نصف درهم، ملح هندي نصف درهم،[108a] أنيسون درهم، مقل دانق، كثيرا دانق، مصطكى دانقان.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بماء الرازيانج ويحبب، ويقتصر بعد الاستفراغ التام على ماء الحمص مع لحوم الدراريج والمطاهيج، والدجاج مع الدار صيني.

١ تصحفت في (ب) إلى: أستوخودوس.
٢ سقطت من (أ) و(ب).

### 116. Epilepsi hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Kurutulmuş ak türbüt otu dört dāniḳ, Feyḳarā müshili, küsküt her birisinden yarım dirhem, kara helile, kırmızı gül, karabaş otu ikişer dāniḳ, Antakya mahmudesi, dāniḳin dörtte biri, sakız ağacı reçinesi, devm ağacı her birisinden bir dāniḳ.

Tarif edildiği şekilde hap hâline getirilir ve kullanılır.

### 117. Epilepsiye karşı etkili hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Türbüt otu, Feyḳarā müshili ikişer dirhem, karabaş otu, katran köpüğü bitkisi, sümbül birer dirhem, Hint tuzu, devm ağacı ikişer dāniḳ.

Dövülüp elendikten sonra tarif edildiği şekilde hap yapılır. Kullanım dozu haftalık bir dirhemdir. Haftada bir kere uyku öncesi ılık su ile yutulur.

### 118. Sabır otu hapı *(el-Ḥāvī)*

İnme hastasına içirilir. Yararlıdır.

**Karışımı:** Sokotra adası sabır otu, iki miskal, gelinciksalebi, şahtere otu, tatlı badem yağı ile karıştırılmış, ufalanmış türbüt otu birer dirhem, katran köpüğü bitkisi yarım dirhem, Hint tuzu bir buçuk dāniḳ, Ebu Cehil karpuzu yağı yarım dirhem, anason aynı miktarda, devm ağacı bir dāniḳ.

Bunların hepsi dövülür, elenir ve rezene suyu ile hap hâline getirilir. Gün sonuna kadar hiçbir şey yenmez, sonra istenen yemekler yenebilir.

### 119. Ayı rezenesi hapı

Felç ve gevşeme hastalıklarında üçüncü haftadan itibaren kullanılır.

**Karışımı:** Ebu Cehil karpuzu yağı, mahmude otu, Hint tuzu, mavi devm ağacı, geven zamkı, meyan şurubu, dirhemin dörtte biri, Feyḳarā müshili, katran köpüğü bitkisi bir dirhem, sütleğen dirhemin sekizde biri, karabaş otu bir miskal.

## ١١٦. حب الصرع (ذ)

تربد أبيض مجوف أربعة دوانيق، إيارج فيقرا وأفيتمون من كل واحد نصف درهم، إهليلج أسود وورد أحمر وأسطوخودوس دانقان دانقان، محمودة أنطاكي طسوج[١]، مصطكى ومقل من كل واحد دانق.

يحبب على الرسم ويستعمل.

## ١١٧. حب ينفع الصرع (ذ)

تربد وإيارج فيقرا درهمان درهمان، أسطوخودوس[٢] وغاريقون وسنبل درهم درهم، ملح هندي ومقل دانقان دانقان.

يحبب بعد الدق والنخل على الرسم. الشربة منه درهم في كل أسبوع يبلع مرة وقت النوم بالماء الفاتر.

## ١١٨. حب صبر (ح)

يسقى في الفالج فينفعه.

أخلاطه: صبر سقوطوري مثقال، بوزيدان وشاهترج[٣] وتربد محكوك ملتوت بدهن اللوز الحلو درهم درهم، غاريقون نصف درهم، ملح هندي دانق ونصف، شحم حنظل نصف درهم، أنيسون مثله، مقل دانق.

يدق الجميع وينخل، ويحبب بماء الرازيانج، ويصبر (عليه إلى)[٤] آخر النهار، ثم يغدى بما يوافقه.

## ١١٩. حب (مو)[٥]

يستعمل[٦] في الفالج والاسترخاء، بعد ثلاثة أسابيع[٧].

١ تصحفت في (أ) و(ب) إلى: طسبوح.
٢ تصحفت في (ب) إلى: أستوخودوس.
٣ في (أ) و(ب): شاهترة.
٤ في (أ) و(ب) بدل ما بين القوسين: إليه.
٥ في (ج): موجز.
٦ في (ب): مستعمل، وفي (ج): مستحب.
٧ تصحفت في (ب) إلى: أصابيع.

Bunların hepsi badem yağı ile ufalanır, hıyarşenber balı ile macun yapılır, hap hâline getirilir ve kullanılır.

### 120. Bedeni kötü kokanlara iyi gelen hap *(Minhācü'd-dükkān)*

İnme, yüz felci ve gevşemeye karşı etkilidir. Eklem ağrılarına, sırt ağrısına ve damla hastalığı ağrılarına karşı yararlıdır. Yoğun karışımlar için yararlıdır. Regl akıntısını söktürücüdür.

**Karışımı:** Kasnı, şeytantersi, çavşır, devm ağacı, üzerlik, Ebu Cehil karpuzu yağı, Sokotra adası sabır otu, sarı helile, göz otu zamkı eşit dozlarda.

Reçineler pırasa suyu ile çözdürülür, ilaçlar dövülür ve reçineler ile macun yapılır ve hap hâline getirilir, gölgede kurutulur. Kullanım dozu iki buçuk dirhemdir.

Bu hap, on ilaç adıyla bilinmektedir.

### 121. Balgamlı karışımları ve ham atıkları söktüren başka bir hap *(Minhācü'd-dükkān)*

İnme ve yüz felcine karşı etkilidir, Larengofarengeal reflü kaynaklı kas hastalıkları için yararlıdır.

**Karışımı:** Ebu Cehil karpuzu yağı, geven zamkı birer dirhem, acı çiğdem, ince kantaron, sütleğen kunduz testisi, zencefil, baldırgan zamkı, kasnı, çavşır, yabani zirkele her birisinden yarım dirhem, Feyḳarā müshili dört dirhem.

Reçineler, sedef otu suyu ile çözdürülür, ilaçlar bununla macun hâline getirilir. Kullanım dozu bir dirhemden iki buçuk dirheme kadardır.

### 122. Neft hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

İnme, yüz felci, damla hastalığı, balgam hastalıklarına karşı etkilidir. Gazları boşaltır.

**أخلاطه:** شحم حنظل وسقمونيا وملح هندي ومقل أزرق وكثيرا ورب السوس ربع درهم ربع درهم، مع إيارج فيقرا وغاريقون درهم، فرفيون ثمن درهم، أسطوخودوس مثقال.

يفرك الجميع بدهن اللوز، ويعجن بعسل خيارشنبر، ويحبب، ويستعمل.

## ١٢٠. حب المنتن (م)

ينفع الفالج واللقوة والاسترخاء، ووجع المفاصل ووجع الظهر والنقرس، والأخلاط الغليظة[١] المدرة للطمث.

**أخلاطه:** سكبينج وأشق وجاوشير ومقل وحرمل وشحم الحنظل وصبر إسقوطوري وتربد وإهليلج أصفر وأنزروت أجزاء سواء.

ينقع الصموغ بماء الكراث، ويدق الأدوية، ويعجن بالصموغ، ويحبب، ويجفف في الظل. الشربة منه درهمان ونصف.

وهذا الحب يعرف بالأدوية العشرة.

## ١٢١. حب آخر يسهل الأخلاط البلغمية والخام (م)

وينفع الفالج واللقوة، وأمراض العصب الكائنة عن البلغم الحامض.

**أخلاطه:** شحم الحنظل وكثيرا درهم درهم، سورنجان وقنطوريون دقيق وفرفيون[٢] وجندبيدستر وزنجبيل وحلتيت وسكبينج وجاوشير وشيطرج هندي من كل واحد نصف درهم، إيارج فيقرا أربعة دراهم.

يحل الصموغ بماء السذاب، ويعجن به الأدوية. الشربة منه من درهم إلى درهمين ونصف.

## ١٢٢. حب النفط (ذ)

ينفع الفالج واللقوة، والنقرس، والأمراض البلغمية، ويفش الرياح.

---

١ زيد في (أ) بهذا الموضع: (و).
٢ في (ج): فربيون.

**Karışımı:** Sarı helile, Ebu Cehil karpuzu yağı, sığırkuyruğu bitkisi, üzerlik, kunduz testisi, göz otu zamkı, şeytan tersi, mavi devm ağacı, kasnı, çavşır, sedef reçinesi, beyaz neft beşer dirhem.

Reçineler, neft içinde çözdürülür, ilaçlar bununla macun yapılır ve hap hâline getirilir. Kullanım dozu iki buçuk dirhemdir. Sıcak su ile kullanılır.

## 123. Sütleğen hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Gevşeme ve inmeye karşı etkilidir, kaslara inmiş rutubet ve ham atıkları söktürür.

**Karışımı:** Katran köpüğü bitkisi, Ebu Cehil karpuzu, sütleğen, kasnı, devm ağacı birer dirhem, sabır otu iki dirhem, lahana suyu ile hap yapılır. Kullanım dozu iki dirhemdir.

## 124. Yüz felci hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Yüzün yarısının eğrileştiği yüz felci için yararlıdır. Yüzde, boyunda ya da beyaz veya kara organlardaki beyaz lekeler için yararlıdır. Hastanın genç olması şarttır.[1]

**Karışımı:** Türbüt otu iki buçuk dirhem, katran köpüğü bitkisi yarım dirhem, Feyḳarā müshili, küsküt dörder dāniḳ, kara helile, zirkele, sütleğen şurubu ikişer dāniḳ, Antakya mahmudesi üç nohut miktarı, devm ağacı ve anason birer dāniḳ.

Tarif edildiği şekilde hap yapılır ve kullanılır. Bu hap her ne kadar sözü edilen yüz felci için yapılsa da vitiligo için de kullanılır. Ufalanmış ak türbüt otu bir buçuk dirhem alınır, Feyḳarā müshili, sütleğen birer dirhem, acı çiğdem yarım dirhem, sığırkuyruğu bitkisi, zencefil iki dāniḳ, Antakya mahmudesi, devm ağacı her birisinden bir dāniḳ.

Tarif edildiği şekilde hap yapılır ve yüz felci için kullanılır.

---

1 İstanbul nüshasının kenarında yer alan nota göre: **Nezle hapının tarifi:** Saf mürr ağacı reçinesi 5, meyan kökü konsantresi 5, safran 5, kündür 5, afyon 5, nişasta 5, bitki köklerinin doğal akışkan zamkı 5. Hepsi dövülerek elenir ve karabiber tanesi büyüklüğünde haplar yapılır. Uyku öncesinde bu haplardan üç adet kullandığında şaşılacak etkisini görürsün.

أخلاطه: [108b] إهليلج أصفر وشحم حنظل وماهي زهرج وحرمل وجندبيدستر وأنزروت وأشق ومقل أزرق وسكبينج وجاوشير وصمغ السذاب ونفط أبيض خمسة خمسة دراهم.

يحل الصموغ في النفط، ويعجن به الأدوية، ويحبب. الشربة منه درهمان ونصف بماء حار.

## ١٢٣. حب فرفيون (ذ)

ينفع الاسترخاء والفالج، ويخرج الرطوبات والخامات النازلة إلى الأعصاب.

أخلاطه: غاريقون وشحم حنظل وفرفيون وسكبينج ومقل درهم درهم، صبر درهمان. يحبب بماء الكرنب. الشربة منه درهمان.

## ١٢٤. حب اللقوة (ذ)

ينفع اللقوة التي يعوج فيها نصف الوجه، وينفع البهق الكائن في الوجه، أو في الرقبة، أو في الأعضاء، (بيضاء كان أو سوداء)[١]، بشرط أن يكون صاحبه شابًا[٢].

أخلاطه: تربد درهمان ونصف، ونصف دانق غاريقون، وإيارج فيقرا وأفيتمون أربعة أربعة دوانيق، إهليلج أسود وشيطرج وعصارة أفسنتين دانقان دانقان، سقمونيا أنطاكي مقدار ثلاث حمصة[٣]، مقل وأنيسون دانق دانق.

يحبب على الرسم، ويستعمل هذا البهق[٤]. وإن كان يعمل للقوة المذكورة يؤخذ تربد أبيض محكوك درهمًا ونصفًا، إيارج فيقرا وأفيتمون درهمًا درهمًا، سورنجان نصف درهم، ماهي زهرج وزنجبيل دانقين دانقين، سقمونيا أنطاكي ومقل من كل واحد دانق.

يحبب على الرسم، ويستعمل للقوة.

---

١ كذا في جميع النسخ. والصواب: أبيض كان أو أسود.
٢ في هامش (ب): صفة حب نازلة: مر صاف ٥، رب السوس ٥، زعفران ٥، كندر ٥، أفيون ٥، نشا ٥، ميعة سائلة ٥. يدق وينخل، ويحبب مثل الفلفل، ويستعمل عند النوم ثلاث حبات. ترى العجب.
٣ كذا في جميع النسخ. والصواب: حمصات.
٤ كذا العبارة في (أ) و(ب).

### 125. El ve ayaklarda oluşan titremeye ve kasılmaya iyi gelen hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

**Karışımı:** Sulu ayva macunu, kurutulmuş ak türbüt otu birer buçuk dirhem, acı çiğdem bir dirhem, gelinciksalebi, sığırkuyruğu bitkisi, ince kantaron ikişer dāniḳ alınır.

Tarif edildiği şekilde hap hâline getirilir.

### 126. Güçlü müshil hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Yüz konvülsiyonu (yüz kaslarında kasılma) rahatsızlığına karşı yararlıdır. Otuz beş yaşın üstünde ve tabiatı güçlü olanlar kullanabilir.

**Karışımı:** Ak türbüt otu bir dirhem dört dāniḳ, Feyḳarā müshili dirhem, katran köpüğü bitkisi dört dāniḳ, küsküt yarım dirhem, koyun otu şurubu, sarı yavşan şurubu her birisinden bir buçuk dāniḳ, geven zamkı ile iyileştirilmiş Ebu Cehil karpuzu bir dāniḳ, devm ağacı, anason, sakız ağacı reçinesi birer dāniḳ.

Tarif edildiği şekilde hap yapılır ve kullanılır.

### 127. Akşam hapı *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Hasta bu hapı yuttuğunda sağlığına kavuşur, ergenlik çağını geçenler kullanabilir.

**Karışımı:** Ufalanmış ak türbüt otu bir dirhem, kara helile kabuğu, katran köpüğü bitkisi her birisinden yarım dirhem, Sokotra adası sabır otu dört dāniḳ, kırmızı gül iki dāniḳ, devm ağacı bir dāniḳ, mahmude yarım dāniḳ.

Tarif edildiği şekilde hap yapılır ve yutulur. Tek kullanımlık dozdur. Bir veya iki gün sonra keçi ciğeri kızartılır, üzerine ufalanmış uzun biberin ilk meyvesi tuz şeklinde serpilir, bunun rutubeti sürme olarak kullanılır.

### 128. Ağız kokusunu güzelleştiren hap *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Küçük Hindistan cevizi, karanfil, tarçın, havlıcan, kurutulmuş ağaç kavunu kabuğu, Mekke ayrığı yaprağı, sakız ağacı reçinesi her birisinden üç dirhem alınır.

## ١٢٥. حب الرعشة الكائنة في اليدين والرجلين وينفع التشنج أيضًا (ذ)

**أخلاطه:** يؤخذ معجون سفرجل مسهل وتربد أبيض مجوف درهمًا درهمًا ونصفًا، سورنجان درهمًا، بوزيدان وماهي زهرج وقنطوريون دقيق دانقين دانقين. يحبب على الرسم.

## ١٢٦. حب مسهل[١] قوي (ذ)

ينفع اختلاج الوجه إذا كان في خمسة وثلاثين سنة، ويكون طبعه قويًا.

**أخلاطه:** تربد أبيض درهم وأربعة دوانيق، إيارج فيقرا درهم، غاريقون أربعة دوانيق، أفيتمون نصف درهم، عصارة الغافث وعصارة أفسنتين من كل واحد دانق ونصف، شحم حنظل مصلح بكثيرا دانق، مقل وأنيسون ومصطكى دانق دانق.

يحبب على الرسم ويستعمل.

## ١٢٧. حب العشاء (ذ)

إذا بلعه يرجع إلى الصحة، والحال أنه جاوز البلوغ.

**أخلاطه:** تربد أبيض محكوك درهم، قشر إهليلج كابلي وغاريقون من كل واحد نصف درهم، صبر سقوطوري أربعة دوانيق[٢]، ورد أحمر دانقان، مقل دانق، محمودة نصف دانق.

يحبب على الرسم ويبلع، وهو شربة واحدة، وبعده بيوم أو يومين يشوى كبد المعز، ويذر عليه دار فلفل مسحوق كالملح، ويكتحل برطوبته.

## ١٢٨. حب يطيب النكهة (ح)

**أخلاطه:** يؤخذ جوز بوا وقرنفل ودار صيني وخولنجان وقشور الأترج المجفف وورق الإذخر ومصطكى من كل واحد ثلاثة دراهم.

---

١ في (أ) و(ب): سهل.
٢ في (ج): دوانق.

Bunların hepsi dövülür, ipek bir kumaş ile elenir, gülsuyu ile macun yapılır ve yassı şekilde nohut gibi hap yapılır. Gece bir gündüz bir tane ağızda tutulur.

### 129. Mide hararetinden kaynaklanan gazlara karşı etkili hap *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Kara topalak, Mekke ayrığı, sümbül, öd, erkek narçiçeği, beyaz sandal, ağaç kavunu kabuğu, rāmik macunu, kakule ikişer dirhem.

Bunlar dövülür, elenir ve beyaz şekerli gülsuyundan yapılmış gül şerbeti ile macun hâline getirilir. Nohut şeklinde hap yapılır. Birbiri ardı sıra ağızda tutulur.

### 130. Ağızda tutulunca mide hararetinden kaynaklanan ağız kokusunu güzelleştiren hap *(el-Ḥāvī)*

**Karışımı:** Küçük Hindistan cevizi, karanfil, kakule, filfilek, kâfur, kabuk tarçın, tarçın, havlıcan her birisinden bir dirhem iki dāniḳ, misk iki dāniḳ.

Gülsuyu ile tarif edildiği üzere nohut şeklinde hap yapılır. Mideyi güçlendirmesi istenirse dört dāniḳ Feyḳarā müshili ilave edilir. Kullanım dozu bir miskaldir.

### 131. Ağız kokusunu güzelleştiren hazmettirici hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

**Karışımı:** Ağaç kavunu yaprağı ve kabuğu, fesleğen, sümbül, karanfil, küçük Hindistan cevizi, yabani nar, küçük kakule, zencefil, Hint biberi, küçük Hindistan cevizi kabuğu, kara topalak birer dirhem, saf misk iki dāniḳ.

Bunların hepsi dövülür, elenir ve gülsuyu, ayva suyu, elma suyu veya ağaç kavunu ekşisinden birisiyle macun yapılır.

Nohut büyüklüğünde hap yapılır. Hap birbiri ardı sıra ağızda tutularak kullanılır.

يدق الجميع وينخل بحريرة، ويعجن بماء الورد، ويحبب كالحمصة مفرطحة، ويمسك واحدًا منها في الفم ليلاً،[109a] وواحدًا نهارًا.

## ١٢٩. حب ينفع البخر الكائن عن حرارة المعدة (ح)

**أخلاطه:** سعد وإذخر وسنبل وعود نيء وجلنار وصندل أبيض وقشور أترج ورامك وقاقلة درهمان درهمان.

يدق وينخل، ويعجن بجلاب من السكر الأبيض، وماء الورد، ويحبب حبوبًا كالحمصة، ويمسك واحدًا منها في الفم بعد واحد.

## ١٣٠. حب إذا مسك في الفم يطيب النكهة الكائنة عن حرارة المعدة (ح)

**أخلاطه:** جوز بوا وقرنفل وقاقلة وفوفل وكافور وقرفة ودار صيني وخولنجان من كل واحد درهم ودانقان، مسك[1] دانقان.

يحبب بماء الورد على الرسم أمثال الحمصة، وإن أريد أن يقوي المعدة يضاف إليها إيارج فيقرا أربعة دوانيق. الشربة منه مثقال.

## ١٣١. حب[2] يطيب النكهة ويهضم الطعام (ذ)

**أخلاطه:** ورق الأترج وقشره وفلنجمشك وسنبل وقرنفل وجوز بوا ونارمشك[3] وخيري بوا وزنجبيل وكبابة وبسباسة وسعد درهم درهم، مسك خالص دانقان.

يدق الجميع وينخل، ويعجن بماء الورد، أو بماء السفرجل، أو بماء التفاح، أو بحماض الأترج.

ويحبب كل حب مقدار حمصة، ويمسك في الفم واحدًا بعد واحد.

---

١ في (أ): سك.
٢ طمس ما بين القوسين في (أ).
٣ في (ب): نارمسك.

### 132. Ağız kokusunu güzelleştiren, kötü kokulu gazları ağızdan uzaklaştıran hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

**Karışımı:** Küçük Hindistan cevizi, filfilek, karanfil, tarçın, havlıcan birer dirhem, kâfur yarım dirhem, misk iki dāniḳ.

Nohut şeklinde hap yapılır. Haplar birbiri ardı sıra tutularak kullanılır.

### 133. Hap *(el-Ḥāvī)*

Nişasta, geven zamkı, badem içi, kuzukulağı çekirdeği, meyan şurubu, ayva çekirdeği şurubu eşit ölçülerde alınır.

Dövülür, elenir, ayva çekirdeği salgısı ya da karnıyarık tohumunun yapışkan suyu ile macun yapılır, yassı şekilde haplar yapılır, haplar birbiri ardı sıra ağızda tutulur. Bu hap maddeyi yoğunlaştırır ve yapışkan hale getirir, akıcılığını önler.

### 134. İnatçı gece öksürüğüne iyi gelen hap *(eẕ-Ẕeḫīre)*

Göğsü ağır karışımlardan temizler.

**Karışımı:** Mürr ağacı reçinesi bir dirhem, afyon bir buçuk dāniḳ, sığla ağacı iki dirhem, sakız ağacı reçinesi aynı miktarda, meyan şurubu bir dirhem.

Birer dāniḳ ağırlığında haplar yapılır. Haplar geceleyin birbiri ardı sıra ağızda tutularak kullanılır.

### 135. Öksürüğe iyi gelen ayı rezenesi hapı

Akciğer, karaciğer, dalak iltihabı kaynaklı öksürük, göğüs tıkanmasına karşı etkilidir. Şiddetli öksürüğe yararlıdır. Birbiri ardı sıra ağızda tutularak kullanılır.

**Karışımı:** Acur çekirdeği özü, hıyar çekirdeği özü, kabak çekirdeği özü, haşhaş her birisinden birer dirhem, geven zamkı, nişasta, meyan şurubu her birisinden dirhemin dörtte biri.

## ١٣٢. حب يطيب النكهة، ويدفع عن الفم الرياح المنتنة السمجة (ذ)

أخلاطه: جوز بوا وفوفل وقرنفل ودار صيني وخولنجان درهم درهم، كافور نصف درهم، مسك دانقان.

يحبب أمثال الحمصة، ويمسك دائمًا واحدة بعد واحدة.

## ١٣٣. حب (ح)

متخذ من نشا وكثيرا ولب لوز ولب حب الحماض ورب السوس ورُب حب السفرجل أجزاء سواء.

يدق وينخل، ويعجن بلعاب حب السفرجل، أو بلعاب بزر قطونا، ويحبب حبوبًا مفرطحة، ويمسك واحدًا بعد واحد، فإنه يغلظ المادة ويلزجها، ويمنعها من السيلان.

## ١٣٤. حب ينفع السعال الملح الكائن بالليل(ذ)

وينقي الصدر عن الأخلاط الغليظة.

أخلاطه: مر درهم، أفيون دانق ونصف، ميعة سائلة درهمان، مصطكى مثله، رب السوس درهم.

يحبب بحيث تكون كل[١] حبة دانقًا، فيمسك في الفم واحدة بعد واحدة بالليالي.

## ١٣٥. مو[٢] حب السعال:

الكائن عن ورم الرئة والكبد، وورم الطحال، وخشونة الصدر، وينفع السعال الحار إذا مسك واحدة

بعد واحدة.

---

١ في (أ) و(ب): كله.
٢ في (ج): موجز.

Bunlar iyice ezildikten sonra tatlı nar şurubu ile macun yapılır. Eğer şiddetli ateş de varsa buna semizotu tohumu da eklenebilir

### 136. Öksürük hapı *(eẕ-Ẕeẖīre)*

Göğsü temizler, ateş eğilimli öksürüğü dindirir ve göğsü yumuşatır.

**Karışımı:** Meyan şurubu, menekşe, baldırıkara, geven zamkı, badem reçinesi, Arap zamkı, nişasta her birisinden birer dirhem, rezene tohumu bir dirhem, tatlı badem içi dört dirhem, dövülmüş bakla dört dirhem, haşhaş tohumu iki dirhem, şeker on iki dirhem, safran yarım dirhem.

Bunlar karnıyarık tohumunun yapışkan suyu ile macun hâline getirilir, yassı haplar yapılır, haplar birbiri ardı sıra ağızda tutulur, eridikçe yutulur.

### 137. Ödemli öksürüğe iyi gelen hap

**Karışımı:** Soyulmuş iki tür hıyarın çekirdeği ve kabak çekirdeği her birisinden üçer dirhem, haşhaş tohumu, semizotu tohumu her birisinden iki dirhem, meyan şurubu, kuru bakla her birisinden bir dirhem, ṭaberzed şekeri yirmi dirhem.

Bunlar dövülür, elenir, karnıyarık tohumunun yapışkan suyu ile macun yapılır, yassı haplar yapılır, haplar birbiri ardı sıra ağızda tutulur, eridikçe yutulur.

Şifa veren Allah'tır.

**أخلاطه:** لب بزر قثاء ولب بزر خيار ولب بزر قرع وخشخاش من كل واحد درهم، كثيرا ونشا ورب السوس من كل واحد ربع درهم.

يعجن بعد السحق جيدًا بشراب الرمان الحلو، وربما يزاد فيه بزر بقلة الحمقاء إن كان معه حرارة قوية.

## ١٣٦. حب السعال (ذ)

ينقي[١] الصدر، ويسكن السعال المائل إلى الحرارة، ويلينه.

**أخلاطه:** رب السوس وبنفسج وبرسياوشان وكثيرا وصمغ اللوز وصمغ عربي ونشا من كل واحد درهم، بزر الرازيانج [109b] درهم، لب اللوز الحلو أربعة دراهم، دقيق الباقلاء أربعة دراهم، بزر خشخاش درهمان، سكر اثنا عشر درهمًا، زعفران نصف درهم.

يعجن بلعاب بزر قطونا، ويحبب حبوبًا مفرطحة، يمسك في الفم واحدة بعد واحدة، يبلع ما ذاب.

## ١٣٧. حب ينفع السعال الكائن مع الاستسقاء

**أخلاطه:** بزر خيارين وبزر قرع مقشرين من كل واحد ثلاثة دراهم، بزر خشخاش وبزر بقلة الحمقاء من كل واحد درهمان، رب السوس وباقلاء يابس من كل واحد درهم، سكر طبرزد عشرون درهمًا.

يدق وينخل، ويعجن بلعاب بزر قطونا، ويحبب حبوبًا مفرطحة[٢]، ويمسك في الفم واحدة بعد واحدة، ويبلع ما ينحل منه. هو الشافي.

---

١ في (ج): ينفع.
٢ تصحفت في (ب) إلى: مفرطة.